เอกสารโครงการ

การประชุมวิชาการ (ออนไลน์/ออนไซต์) ประจำปี 2569

ระดับชาติ ครั้งที่ 7 และนานาชาติ ครั้งที่ 5

ธรรมะบน TIKTOK

การตีความพระธรรมในโลกยุคไวรัล

วันอาทิตย์ ที่ 7 มิถุนายน 2569

จัดโดย

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม
และประชาคมวารสารทางพุทธปัญญาและสหวิทยาการ
ร่วมกับ สถาบันภาคีเครือข่ายระดับชาติและนานาชาติ

เอกสารโครงการการประชุมวิชาการ
ระดับชาติ ครั้งที่ 7 และนานาชาติ ครั้งที่ 5 (ออนไลน์/ออนไซต์)

จัดโดย ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม

และประชาคมวารสารทางพุทธปัญญาและสหวิทยาการ

ร่วมกับ สถาบันภาคีเครือข่ายระดับชาติและนานาชาติ

ที่ปรึกษา

พระพรหมวัชรสุทธาจารย์

พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ผศ.ดร.

ศ.ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

บรรณาธิการเอกสาร

พระมงคลธรรมวิธาน, ผศ.ดร.

ผู้ช่วยบรรณาธิการเอกสาร

พระมหาภาณุวิชญ์ ภาณุวิชฺชโย, ดร.

ดร.วุฒิพงษ์ รอดบำรุง

ดร.คณาวุฒิ บำรุงทรัพย์

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ

พระครูศรีวีรคุณสุนทร, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์

พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะศาสนาและปรัชญา

พระราชวินัยวชิรเมธี, ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย

พระกิตติสารสุธี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูวุฒิธรรมสาร, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย

พระครูสุภัทรสีลโสภณ, ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

พระราชเมธีวชิรดิลก, ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาวิโรจน์ ญาณวีโร, ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะมนุษยศาสตร์

พระมหาสมัคร มหาวีโร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะมนุษยศาสตร์

พระบุญฤทธิ์ อภิปุณฺโณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์

รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์

รศ.ดร.มานพ นักการเรียน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะศาสนาและปรัชญา

ผศ.ดร.สำราญ ศรีคำมูล มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.สมชาย ดำเนิน มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

ผศ.ดร.คงสฤษฎิ์ แพงทรัพย์ มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์

รศ.ดร.โยตะ ชัยวรกุล มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ผศ.ดร.ประยูร ป้อมสุวรรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

รศ.ดร.ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
รศ.ดร.สมพร เหลาฉลาด มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร.ธีรัตม์ แสงแก้ว มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
ผศ.ดร.สุชาติ บุษย์ชญานนท์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
ผศ.ดร.เกรียงไกร พินยารัก มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
ผส.ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.เมธา หริมเทพาธิป มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา บัณฑิตวิทยาลัย
ผศ.ดร.ปฏิธรรม สำเนียง มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต
ผศ.ดร.ญาณกร โท้ประยูร สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย
ดร.กฤตสุชิน พลเสน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย
ดร.สมิตไธร อภิวัฒนอมรกุล มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
ดร.ครรชิต แสนอุบล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณะศึกษาศาสตร์
ดร.มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้
ดร.สิริพร ครองชีพ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะศาสนาและปรัชญา
ดร.สมเจต หลวงกัน มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
ดร.กำธร เพียเอีย ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม
ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ดร.พูนศักดิ์ กมล มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
ดร.วีรชัย กำธร มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สถาบันวิจัยและพัฒนา
ดร.ศรุตานนท์ คงประดิษฐ์ มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน สำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม
ดร.อุไรวรรณ สิงห์ทอง มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ดร.สานิตย์ สีนาค มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.อนิรุทธ์ บุญเกื้อ โรงเรียนท่าข้าม จ.ฉะเชิงเทรา
ดร.เอกลักษณ์ เพ็งพรหม ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม
ดร.คงขวัญ ทิพย์อักษร คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อาจารย์ครรชิต มีซอง ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม
อาจารย์พนมนคร มีราคา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์

จัดพิมพ์ที่

G CLASS No. 26/19, Salaya, Phutthamonthon, Nakhon Pathom, 73170, Thailand, Phone: 028892223, Fax: 028893204, Email: g_class@hotmail.com

คำนำ

เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ ระดับชาติ ครั้งที่ 7 และนานาชาติ ครั้งที่ 5 (ออนไลน์/ออนไซต์) มีจำนวน 78 บทความ/ผลงาน จากหลากหลายหน่วยงาน ส่วนบทความอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ปรากฏในเล่มนี้ก็จะนำไปเผยแพร่ไว้ในเล่มที่ 2 ที่กำลังจะออกเผยแพร่ต่อไป ทั้งนี้ งานประชุมวิชาการนี้จัดโดยศูนย์วิจัยธรรมศึกษา และประชาคมวารสารทางพุทธปัญญาและสหวิทยาการร่วมกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายระดับชาติและนานาชาติ ที่มีความมุ่งมั่นที่จะเผยแพร่ผลงานวิชาการของหน่วยงานต่าง ๆ สู่สาธารณะ จึงจัดระดับชาติ ครั้งที่ 7 และนานาชาติ ครั้งที่ 5 (ออนไลน์/ออนไซต์) เพื่อเปิดพื้นที่ให้แก่นักวิชาการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าและการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สังคมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ในมิติต่าง ๆ ผ่านบทความวิจัยหรือบทความวิชาการ

โครงการนี้นับว่าเป็นกิจกรรมทางวิชาการที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย กล่าวคือทุกผลงานทางวิชาการที่ได้ผ่านการพิจารณารับรองจากผู้ทรงคุณวุฒิให้นำเสนอในที่ประชุมและได้รับการเผยแพร่ในเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการในครั้งนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์หรืออ้างอิงทางวิชาการทั้งในระดับบุคคล ระดับหลักสูตร ระดับส่วนงาน และระดับสถาบันได้ตามระบบและกลไกในการจัดกลุ่มสถาบัน การประกันคุณภาพการศึกษาภายในและภายนอก และเป็นไปตามหลักเกณฑ์การเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการด้วย

ดังนั้น ผู้จัดโครงการดังกล่าวจึงขอชื่นชมยินดีกับนักวิชาการทุกรูป/คนที่ได้นำผลงานทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจมานำเสนอในที่ประชุมทางวิชาการในครั้งนี้ เพื่อจักได้เป็นการเผยแพร่องค์ความทางวิชาการใหม่ ๆ ออกสู่สังคมร่วมกัน ขอความปรารถนาดี ความเจริญรุ่งเรือง พึงเกิดขึ้นกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวกับในการจัดงาน

บรรณาธิการเอกสาร

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

การจัดการสภาวะวิกฤตภายใต้แรงกดดันที่ปรากฏในมโหสถชาดก **1 – 13**
Crisis Management Under Pressure, as Depicted
in the Mahosadha Jataka
พระครูสุตธรรมวิสิฐ, พระครูศรีปริยัตยารักษ์
Phrakhru Sutathamwisit, Phrakhru Sripiriyattayarak

การปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์: ปัญญาและคุณธรรม **14 - 20**
Student Conduct in Buddhist Monastic Universities:
The Path of Wisdom and Virtue
พระมหาภาณุวิชญ์ ภาณุวิชฺชโญ, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ,
พระครูปริยัติสโมธาน
Phramaha Phanuvich Panuwityo,
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun,
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun

การสังเคราะห์หลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเพื่อการจัดการเรียนรู้เชิงรุก **21 - 35**
ในศตวรรษที่ 21
A Synthesis of Moderate Postmodern Philosophy for Active Learning
Management in the 21st Century
สหธัช บีกขุนทด, เมธา หริมเทพาธิป
Sahathat Bikkhunthot, Metha Hrimtepathip

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online ศัพท์หมวดญาณวิทยา **36 - 41**
The analytical study of philosophical terms from phdict.online terms
in category Epistemology
อิทธิพล มโนวงศ์
Itthiphol Manowong

การสร้างสาขาวิชาแห่งการคิด: แนวทางการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์และการเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21 42 – 49

Creating a Thinking Department: Developing Critical Thinking and Lifelong Learning Skills in the 21st Century

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน,
Manatsawee Monpannawatthana,
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Jakkapong Thipsungnoen

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online กรณีศึกษาศัพท์หมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยา 50 – 62

An Analytical Study of Philosophical Terminology from phdict.online: A Case Study of Aesthetics and Epistemology Categories

พนภาค ผิวเกลี้ยง
Panaphak Phewkliang

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวด ม “มายา ” 63 – 70

An analytical study of philosophical terms from phdict.online: Category M “Maya”

ดาลัด ด่านแพ
Dalad Danpae

คนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยรุ่นใหม่ใส่ใจการเรียนรู้ 71 – 78

The New Generation of Mahamakut Buddhist University: Committed to Lifelong Learning

ปฏิธรรม สำเนียง, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน,
เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย
Patitham Samniang, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun,
Jakkapong Thipsungnoen, Penphan Fuangooloy

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก PhDict. : คำศัพท์หมวด ต “สุนทรียศาสตร์” 79 – 89

An Analytical Study of Philosophical Terms from PhDict: Terms under the Thai Letter “T” “Aesthetics”

สุพัตรา คชสาร
Supattra Kotchasan

วิทยาการรับรู้แบบวิทยาศาสตร์กับวิธีการคิดแบบธรรมะ **90 – 100**

Scientific Cognition versus Buddhist Way of Thinking

ธารินี กิตติกาญจนโสภณ, คมสิงห์ วิวัฒนภูษิต, ธิดา หอวัฒนกุล

Tarinee Kittikanjanasophon, Komsing Wiwattanapusit,

Sutida Howattanakul

การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน **101 - 113**

Organizational Development of Integrated Learning Management Based on Sufficiency Economy Philosophy in Network of Private Sector Quality Development Centers

ธารินี กิตติกาญจนโสภณ, คมสิงห์ วิวัฒนภูษิต, เบญจภรณ์ รัญระนา

Tarinee Kittikanjanasophon, Komsing Wiwattanapusit,

Benjaporn Ranrana

การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทยตระกูลทองของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ **114 – 131**

The Inheritance of Traditional Knowledge in Making Thai “Thong” Desserts of the Housewives’ Community

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, อเนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา,
นราธิป เพชรกรรม, ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย,
ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง

Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob,
Teerapat Pongkula, Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng,
Narongrit Chaiyaaoek, Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong,
Apisit Thumduang

ปัญญา (Intellect) : อำนาจแห่งการคิด เหตุผล และความเข้าใจในมิติปรัชญา **132 – 145**

Intellect: The Power of Thought, Reason, and Understanding in Philosophical Dimensions

พระมหาสมใจ โสดาชัย

PhramahaSomjai Sodachai

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวด Causality (Causation) **146 – 152**

An Analytical Study of Philosophical Terminology from PhDict.online: “Causality (Causation)”

ชาติกุลพล สมยาภักดี

Chartgunlaphon Somyaphakdee

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวด อ “อุปมา” **153 – 159**

An Analytical Study of Philosophical Terminology in PhDict.online: “Upamā** (Analogy)” under the Thai Letter “A”**

รุ่งฤทธิ์ สนิทปะโค

Rungrit Sanitpako

วจีสุจริต : หัวใจของอินฟลูเอนเซอร์ด้านสุขภาพในการสื่อสารยุคดิจิทัล **160 – 171**

Vacisucarita: The Heart of Health Influencers in Digital Communication

อัญชนา สัจจวิโส

Anchana Sajjawiso

ประจักษ์นิยมกับขอบเขตของความรู้: การวิพากษ์บทบาทของประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้ **172 – 185**

Empiricism and the Limits of Knowledge: A Critique of the Role of Experience in the Process of Cognition

พระธนัตถ์ศรณ์ สารธมฺโม

Phra Thanatson saradhammo

จริยธรรมเชิงบรรทัดฐานและจริยธรรมเชิงคุณธรรม : การวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดตะวันตกและพุทธปรัชญา **186 – 193**

Normative ethics and moral ethics : A comparative analysis of Western concepts and Buddhist philosophy

พระมหาชวน ชวนปญฺโญ (อัศวภูมิ)

Phramaha Chuan Chawanapanyo (Assawapoom)

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online : กรณีศึกษา ศัพท์หมวดอภิปรัชญา ประสบการณ์นิยม (ประจักษนิยม) 194 – 208

An Analytical Study of Philosophical Terms from phdict.online :
A Case Study of Metaphysics and Empiricism

ศศิชา ทรัพย์ล้น

Sasicha Saplon

วิภาษวิธีและสานเสวนา: การปะทะกันของญาณวิทยาและการเปรียบเทียบหลักพุทธธรรม 209 – 219

Dialectical and Dialogue: A Clash of Epistemological Principles
and a Comparison of Buddhist Teachings

มงคล เทพเกษตรกุล

Mongkol Thepkasetkul

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงญาณวิทยาและวาทกรรมทางศัพท์ปรัชญาในทัศนะของอิมมานูเอล คานท์ และพุทธปรัชญาเถรวาท 220 – 234

A Comparative Analysis of Epistemology and Philosophical Terminology
in the Perspectives of Immanuel Kant and Theravada Buddhist
Philosophy

ศศิร์ธา ตันตระกูล

Sasitha Tuntrakul

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวดอภิปรัชญา 235 – 243

A Lexical Analysis of the Metaphysics Category in phdict.online

ศศิร์ธา ตันตระกูล

Sasitha Tuntrakul

ทางสายกลางในจริยศาสตร์ตะวันตก : การตีความ Golden Mean ของอริสโตเติล 244 – 258

The Middle Way in Western Ethics: Aristotle’s Interpretation
of the Golden Mean

ภัทรภร เดชศุภรพงษ์

Pataraporn Dechsupornpong

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์ว่า “ศรัทธา” **259 – 263**
An Analytical Study of Philosophical Terminology in PhDict.online: “Faith”
อุตมะ ปภาภูธนะนันต์
Uattama Paphaphuthananan

การวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาในหมวดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำในบริบทกระบวนทัศน์ปรัชญาหลังนวยุค **264 - 269**
An Analysis of Philosophical Terminology in Act Utilitarianism within the Context of the Postmodern Philosophical Paradigm
พงศธร สีสุระ
Pongsathorn Srisura

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์ว่า “กรรม” **270 – 277**
An Analytical Study of the Philosophical Term “Karma” in the PHDICT Online Database
จิณณ์ชญา พวงประเสริฐ
Jinchaya Phuangprasert

ปฏิบัตินิยมกับเกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์: การศึกษาความคิดของเพียร์ซ เจมส์ และดิวอี้ **278 – 287**
Pragmatism and Consequentialist Truth Criteria: A Study of the Thought of Peirce, James, and Dewey
พระชาญสิงห์ สนฺตมโน (ติงชาติ)
Phrachansingh Santamano (Tingchat)

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวดตรรกศาสตร์ การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างภาษาและเหตุผล พร้อมกรอบเทียบเคียงแนวพุทธปรัชญา **288 - 295**
An Analytical Study of Philosophical Terminology from phdict.online: Logic Category A Linguistic and Reasoning-Based Analysis with a Comparative Buddhist Philosophical Framework
เชิดพันธ์ โชติคุณ
Cherdphan Chotikhun

จักรวรรดิวัตร: หลักการปกครองโดยธรรมในพุทธปรัชญาการเมืองในยุคดิจิทัล **296 – 303**
Cakkavatti-dhamma: Principles of Righteous Governance in Buddhist Political Philosophy in the Digital Era
ชยาวุธ สัมพันธสิทธิ์
Chayawut Sampantasit

การจัดการเชิงปัญญา: การบูรณาการมัชฌิมาปฏิปทากับกลยุทธ์องค์กร **304 – 313**
Wisdom-Based Management: Integrating the Middle Way into Organizational Strategy
พระไพศาล จนฺทธมฺโม (วงศ์ภูงา), พระศรีสัจญาณมุนี, พระมหาวิทูรย์ สิทฺธิเมธี (บังสันเทียะ), วินัย ภูมิสุข, ชลธิดา รักยุทธ์
Phra Paisan Candadhammo (Wongpunga), Phra Si Satchayanmuni, Phramaha Withun sitthimethi (Bangsanthia), Winai Phumsukh, Cholthida Rakyuth

มหาวิทยาลัยสงฆ์ในโลกอนาคต : กลยุทธ์การบริหารเพื่อสร้างผู้นำทางปัญญาและศีลธรรมในสังคมยุคพลิกผัน **314 – 326**
Buddhist Universities in the Future: Administrative Strategies for Developing Intellectual and Moral Leaders in the Disruptive Era
พนมนคร มีราคา, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phanomnakorn Meeraka, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun

ญาณวิทยาเชิงพุทธและสัจจธรรมทางศีลธรรมในสังข์ศิลป์ชัย **327 – 339**
Buddhist Epistemology and moral truth in Sang Silp Chai
ประมวล น้อยทรง
Pramuan Noisong

การออกแบบผลิตภัณฑ์เข็มกลัดติดเสื้อจากผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ 340 – 358

Design of clothing brooch products made from local woven fabric by the housewives’ community group of Wat Phan Tha, Pho Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, อเนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม, ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง, ปัณณธร บัวทอง

Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek, Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang, Pannathon buathong

การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของ “ยักษ์” จากประติมากรรมที่พบภายในวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ 359 – 372

Study of beliefs and iconographic forms of “giants” (yaksha) based on sculptures found in Wat Khian Burapharam, Khukhan District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, อเนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม, ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง, ปัณณธร บัวทอง

Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek, Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang, Pannathon buathong

จากวิกฤตพระสงฆ์ลดลงสู่ยุทธศาสตร์สุขภาวะพระสงฆ์: แนวทางพัฒนาคณะสงฆ์ไทยในสังคมสมัยใหม่ 373 - 382

From Monk Decline to Well-being Strategy: Transforming the Thai Sangha in Modern Society

พระสุทธิวชิรเมธี, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, เมธา หริมเทพาธิป

Phrasuddhivajiramedhi, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Manatsawee Monpannawatthana, Metha Harimthephathip

จากข้อมูลสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย: ปัญหาพระภิกษุ – สามเณรลดลงในจังหวัดสุพรรณบุรี 383 – 390

From Data to Policy: Addressing Monk and Novice Decline in Suphan Buri

พระมหาสมบัติ คุเณสโก, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา

Phramaha Sombat Khunesako, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Manatsawee Monpannawatthana

ระบบนิเวศสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดสุพรรณบุรี: จากข้อมูลเชิงประจักษ์สู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย 391 – 398

Monk Well-being Ecosystem in Suphan Buri: From Empirical Data to Policy Implementation

พระมหาปุณณ์สมบัติ ปภากโร, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, ชิสา กันยาวิริยะ

Phramaha Punnsombat Papakaro, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Manatsawee Monpannawatthana, Chisa Kanyawiriya

การสร้างสุขภาวะและอายุยืนตามหลักพระพุทธศาสนา: การบูรณาการกายและใจในมิติร่วมสมัย 399 – 410

Holistic Well-Being and Longevity in Buddhism: Integrating Body and Mind in a Contemporary Context

รักษ์ทวี เถาโต, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, สิรินทร์ กันยาวิริยะ

Raktawee Taoto, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Manatsawee Monpannawatthana, Sirin Kanyawiriya

พลังจิตและวิทยาศาสตร์ : ถอดรหัสสมาธิหลวงพ่อวิริยังค์สู่งานวิจัยสมัยใหม่ 411 – 426

Mind Power and Science: Decoding Luang Phor Viriyang’s Meditation into Modern Research

ธีรวิชญ์ วงษ์วีรสุวรรณ, กุลพิสิฐ ขวาไทย, พระครูปริยัติสโมธาน

Theerawit Wongweerasuwan, Kulphisit Khwathai, Phrakhru Pariyatsamothan

นโยบายการศึกษากับศาสนา: เส้นบาง ๆ ระหว่างความทันสมัยกับการสูญเสียรากเหง้า 427 – 437

Education Policy and Religion: The Thin Line Between Modernization and the Loss of Cultural Roots

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, สำราญ ศรีคำมูล, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ

Manatsawee Monpannawatthana, Samran Srikammul, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun

ก้าวย่างแห่งสันติ : พลังแห่งการเยียวยาโลกแบบจิตบำบัดทางสังคม 438 – 451

Walk for Peace: The World-Healing Power of Social Psychotherapy

กุลพิสิฐ ขวาไทย, พระครูปริยัติสโมธาน, ประพันธ์ นึกกระโทก

Kulphisit Khwathai, Phrakhru Pariyatsamothan, Praphan Nuekkrathok

“น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา” : วาทกรรมที่สร้างความชอบธรรมให้กับ “ความไม่โปร่งใส” 452 – 464

“ Water that is too clear has no fish” : A discourse that legitimizes “Opacity”

กุลพิสิฐ ขวาไทย, พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ, พระครูปริยัติสโมธาน

Kulphisit Khwathai, Phramaha Suphat Wachiravudho, Phrakhru Pariyatsamothan

ออกแบบความอบอุ่น ให้สมดุลกับวิถีชีวิตออนไลน์ **465 – 475**

Designing Warmth to Balance an Online Lifestyle

กุลพิสิฐ ขวาไทย, เกรียงไกร พินยารัก, ศิริพร หาญพิชัย,
ธีรวิชญ์ วงษ์วีรสุวรรณ, สมศักดิ์ สนพะเนาว์
Kulphisit Khwathai, Kriengkrai Pinyarak, Siriphon Hanphichai,
Theerawit Wongweerasuwan, Somsak Sonphanao

GNH ในศตวรรษที่ 21: ความท้าทายและโอกาสในการบริหารปกครองของภูฏาน **476 – 486**

GNH in the 21st Century: Challenges and Opportunities in Bhutan’s Governance

ธีรวิชญ์ วงษ์วีรสุวรรณ, กุลพิสิฐ ขวาไทย, ยุทธนา พูนเกิดมะเริง, สมพร ไพกระโทก
Theerawit Wongweerasuwan, Kulphisit Khwathai, Yutthana Phoonkerdmaroeng, Phrakhru Pariyatsamothan

“ความเป็นเทวดา” ของพระไทยในสายตาโลก **487 – 496**

The “Deity Image” of Thai Monks in the Eyes of the World

สมพร ไพกระโทก, กุลพิสิฐ ขวาไทย, ศิริพร หาญพิชัย
Somphon Phaikrathok, Kulphisit Khwathai, Siriphon Hanphichai

ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ **497 – 511**

The Effectiveness of Temple Management Through 5S Activities by Buddhist Abbots in Ban Khwao District, Chaiyaphum Province

พระมหาวสันต์ กนฺตปญฺโญ, พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร, สุริยะ มาธรรม
Phramahawasan Kantapañño, Phramaha Thongchai Sundarācāro, Suriya Matham

การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ 512 - 526

Enhancement of Dhamma Education in Buddhist Dhamma Schools of Religious Education Institutes in Ban Khwao District, Chaiyaphum Province

พระมหานพนันท์ อตฺถกาโม, สุริยะ มาธรรม, พระครูบรรพตภาวนาวิธาน

Phrakhru Pathumworachak, Suriya Matham, Phrakrubanpotpavanavithan

การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ 527 – 541

Enhancement of Learning Resources Based on the Sufficiency Economy Philosophy in Monastic Schools in Nong Bua Rawe District, Chaiyaphum Province

พระครูปทุมวรจักร, พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร, สุริยะ มาธรรม

Phrakhru Pathumworachak, Phramaha Thongchai Sundarācāro, Suriya Matham

การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ 542 – 556

Creating Motivation for Buddhist Devotees to Ordain in Ban Khwao District, Chaiyaphum Province

พระครูปทุมวรจักร, พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร, สุริยะ มาธรรม

Phrakhru Pathumworachak, Phramaha Thongchai Sundarācāro, Suriya Matham

ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก 557 – 573

Effectiveness of Public Welfare Management of the Sangha in Ongkharak District, Nakhon Nayok Province

พระครูโพธิธรรมานุกิจ, พระครูบรรพตภาวนาวิธาน, สุริยะ มาธรรม

Phrakru Bodhidhammanukit, PhrakruBanpotpavanavithan, Suriya Mathan

สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก **574 – 589**
The Administrative Performance of The Sangha Chiefs
In Ban Na District, Nakhon Nayok Province
พระครูปทุมวรจักร, พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร, สุริยะ มาธรรม
Phrakhru Pathumworachak, Phramaha Thongchai Sundarācāro,
Suriya Matham

บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก **590 - 605**
The Role of Moral Teachers in Promoting Youth Participation
in Buddhist Activities in Ban Na District, Nakhon Nayok Province
พระมหาสำราญ ปภากโร, พระครูบรรพตภาวนาวิธาน,
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Samran Papakaro, PhrakruBanpotpavanavithan, Phramaha
Thongchai Sundarācāro

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก **606 – 621**
Efficiency of Moral and Ethical Youth Camp Management by Monks
in Ban Na District, Nakhon Nayok Province
นคร ศรีประสิทธิ์, พระครูบรรพตภาวนาวิธาน, พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Nakhon Sriprasit, PhrakruBanpotpavanavithan, Phramaha Thongchai
Sundarācāro

การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี **622 – 637**
Promoting Youth Participation in Buddhist Activities
in Secondary Schools in Kabin Buri District, Prachin Buri Province
พระอำนาจ มงฺคลมนฺโต, พระครูบรรพตภาวนาวิธาน,
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phra Amnat Maṅgalamanto, PhrakruBanpotpavanavithan,Phramaha
Thongchai Sundarācāro

การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก 638 - 653

Enhancement of Monk Health and Well-Being by Village Health Volunteers (VHVs) in Hin Tang Subdistrict, Mueang District, Nakhon Nayok Province

อนุชิต บุตดี, สุริยะ มาธรรม, พระครูบรรพตภาวนาวิธาน

Anuchit Butdee, Suriya Matham, PhrakruBanpotpavanavithan

คตินิยมโบราณอีสานต่อการสร้างช้างในพิธีศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่: กรณีศึกษางานพระราชทานเพลิงศพพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) ณ เมรุพิเศษวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ วันอังคารที่ 23 ธันวาคม พุทธศักราช 2568 654 – 672

Ancient Isan Beliefs Regarding the Construction of Elephants in the Funeral Rites of Senior Buddhist Monks: A Case Study of the Royal Cremation Ceremony of Phra Ratchakittirangsi (Boonthan Santajitto),Held at the Special Crematorium of Wat Chiang Ei Srimongkol Woraram, a Royal Monastery,Mueang Tai Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province,Tuesday, December 23, B.E. 2568 (2025)

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, อเนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม, ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง, ปัณณธร บัวทอง

Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek, Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang, Pannathon buathong

การผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนา :กรณีศึกษาวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ 673 – 695

The Religious syncretism in Buddhist Temples: A Case Study of Chiang Ee Sri Mongkhon Woraram Temple, Royal Monastery, Mueang District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, อเนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม, ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง, ปัณณธร บัวทอง

Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek, Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang, Pannathon buathong

การศึกษาสุนทรียศาสตร์ในประติมากรรมปราสาทหินพิมายตามทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของลีโอ ตอลสตอย 696 – 708

The Aesthetic Study of Phimai Sculptures Based on Leo Tolstoy’s Aesthetic Theory

ศิริพร จงกลรัตน์

Siriporn Jongkolrat

วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง 709 – 724

Analysis of the Ethics of Investigators in Rape Cases Against Women

วิสาสิริ เกียรติวิลัย

Wisasiri Kiatwilai

ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา 725 – 738

The Art of Household Management of Lady Visakha in Buddhist Philosophy

รัตนา ศรีสุวรรณ

Ratana Srisuwan

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ 739 – 757

Beliefs in sacred or spiritual powers at Wat Maha Phuttharam, a royal temple, Mueang District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, อเนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม, ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง, ปัณณธร บัวทอง

Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek, Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang, Pannathon buathong

การวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ในประเด็นการทำแท้ง 758 – 770

An Ethical Analysis of Constitutional Court Decisions on Abortion

ศศินันท์ สันนิธิลาวัณย์

Sasinan Sunnitilawan

การพัฒนาฐานข้อมูลองค์ความรู้พระไตรปิฎกเชิงควอนตัมเพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมแบบพหุภาษา 771 – 786

Developing a Quantum-Inspired Tipitaka Knowledge Database for Multilingual Doctrinal Relationship Analysis

ไชย คชเสนีย์

Chai Gajaseni

วิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี 787 – 799

An Analysis of the Ethical Conduct of Ghosaka the Millionaire

กุลพิสิฐ ขวาไทย

Kulphisit Khwathai

การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา **800 – 816**

Development of Supplementary Readers Based on the Phra Mae Phosop Palm-Leaf Manuscripts of Wat Kham for Students at Kulno School, Phimai District, Nakhon Ratchasima Province

พิพัฒน์ภาสน์ บุญเทียน, ศิริพร หาญพิชัย, ธนเดช เอื้อศรี, โสระยา ไทยอัฐวิถี, กุลพิสิฐ ขวาไทย

Phiphatphart Boonthian, Siriporn Hanphichai, Thanadet Eusri, Soraya Thai-atwithee, Kulphisit Khwathai

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง **817 – 824**

An Analytical Study of Philosophical Terminology from phdict.online: The Category of Buddhist Philosophy and Political Philosophy

เชิดพันธ์ โชติคุณ

Cherdphan Chotikhun

วิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์การใช้ชีวิตของนางวิสาขา **966 - 973**

An Analysis of Buddhist Ethics in the Way of Life of Visākhā

สรัลรัตน์ ชาญปรีชารัตน์

Saranrat Chanpricharat

การศึกษาวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่องความงามในปราสาทหินพนมวัน **974 - 985**

AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF BEAUTY IN PHANOM WAN CASTLE

อรรคฤทธิ์ คัมภิรานนท์

Akkharit Khamphiranon

การพัฒนารูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา **986 - 994**

The Development of an Ethics Course Learning Model Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus

พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ

PhraMaha Supat Wachirawtho

การพัฒนาตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นในบริบทสังคมไทย : กรณีศึกษาเชิงประจักษ์จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 995 - 1003

Development of Local Good Governance Indicators in Thai Social Context : An Empirical Case Study from Local Administrative Organizations

พระครูสุตภัทรบัณฑิต

Phrakhru Sutaphatrabandit

วิเคราะห์วิธีการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในสังคมไทย 1004 - 1012

Analyzing methods for cultivating gratitude in youth in Thai society

เกรียงไกร พินยารัก

Kriengkrai Pinyarak

พลวัตการเรี่ยไรออนไลน์และการฉ้อโกงประชาชน : ปัญหาเชิงโครงสร้างและแนวทางแก้ไขด้วยการบูรณาการสหวิทยาการ 1013 - 1029

Online Solicitation Dynamics and Public Fraud: Structural Challenges and Integrated Interdisciplinary Solutions

ธิติ เตชะไพโรจน์, เกรียงศักดิ์ โชติจรุงเกียรติ์, จีระศักดิ์ ดิษฐพลขันธ์, จุฑามาศ นันทโพธิเดช, อธิปไตย นุ่มถือสัตย์

Thiti Techapairoj, Kriangsak Chotijarungkiat, Jeerasak Ditphonkhan, Juthamas Nanthapothidet, Athipatai Numtheosat

อัลกอริทึมวิกฤตความชอบธรรมของรัฐ : กับความเป็นมนุษย์ในการปกครองยุคปัญญาประดิษฐ์ 1042 - 1057

The Legitimacy Crisis Algorithm of the State: Versus Humanity in the Age of Artificial Intelligence Governance

พระศรีสัจญาณมุนี, พูนศักดิ์ กมล, กมัยธร มงคลกุล

Phra Sri Satchayanamunee, Poonsak Kamon, Kamaithorn Mongkhonkul

การตัดสินใจเชิงอำนาจของผู้นำในมุมมองพุทธจิตวิทยา 1058 - 1072
Leaders' Power-Based Decision Making from a Buddhist Psychological Perspective
พระมหาวิฑูรย์ สิทฺธิเมธี, ศิริกล้า แก้วสุทอ, พูนศักดิ์ กมล
Phra Maha Witoon Sithimethee, Sirikla Kaewsutho,
Poonsak Kamon

Health Communication as Perception Design: A Platform-Mediated Learning Model for Preventing Youth Risk Normalization on TikTok 1073 – 1084
Rattaphol Phrommas

Dynamics of the Five Precepts in the Short-Video World: Applying Buddhist Ethics to Create Norms for Creative TikTok Usage 1085 – 1095
Phramaha Phanuvich Panuwityo,
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Thokchom Premabati
Devi

Algorithmic Ethics and Digital Culture: A Philosophical Appraisal of TikTok 1096 – 1105
Thokchom Premabati Devi, Ratcharot Panyaboon,
Phramaha Phanuvich Panuwityo

Absolute Reality in Buddhist Philosophy: A Comparative Study of Theravāda and Mahāyāna Perspectives 1106 – 1117
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Thanarat Sa-ard-iam,
Poonsak Kamon, Phra Khamvilay Pattathammavong

Buddhist Mental Development and Contemporary Psychology: The Transformative Power of Consciousness 1118 – 1130
Wuttipong Rotbamrung, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun,
Samphose Prak, Phrakhrupariyatsamothan,
Manatsawee Monpannawatthana

Toward a Theory of Buddhology Criticism: Comparative Hermeneutics between the KṢitigarbha Sutra and Juan Rulfo’s Pedro Páramo 1131 – 1143
Indra Narain Singh, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun,
Yota Chaiworamankul, Penphan Fuangfooloy

Beyond Integration: A Neuro-Digital Buddhist Framework for Transforming Health Behavior and Preventing NCDs **1144 – 1154**

Phrasuddhivajiramedhi, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Phramaha Phanuvich Panuwityo, Manatsawee Monpannawatthana, Konthoujam Nongpok, Chingkhei Nganba, Phrakhrupariyatsamothan, PhraAnan Adinandho

Integrating Buddhist Principles, Behavioral Science, and Technology for NCD Prevention **1155 - 1169**

Manatsawee Monpannawatthana, Phra Boonyarit Abhipunno, Phrakittisarasuthee, Phrasuddhivajiramedhi, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Phramaha Phanuvich Panuwityo, Samran Srikammul, Narumon Chumcharoensuk, Phrakhrupariyatsamothan, Cliff Ransom Wendell B. Lilangan

Developing a Quantum-Inspired Tipitaka Knowledge Database for Multilingual Doctrinal Relationship Analysis. **1170 - 1187**

Chai Gajaseni

From Teachers to Coaches: Modern Educational Concepts for Engaging Generation Alpha Learners **1188 - 1199**

Phra Khru Pariyattisamothan, Kulphisit Khwathai, Surapong Kongsat

Designing a Good Death through Buddhist Methods and Medicine **1200 – 1213**

Praphan Nuekkrathok, Kulphisit Khwathai, Pawina Kongkhuntod

Using ChatGPT and Lexical Auditing to Design Inclusive EFL Fables: A Developmental Research Approach **1214 – 1225**

Jaime Paster

Buddhism and the challenges in the digital world **1226 – 1242**

Yannakorn Toprayoon, Jakpong peammatta, Sawit Labmala

Big Data และ AI กับการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล **1243 - 1260**

Big Data and Artificial Intelligence in Educational Administration in the Digital Age

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา

Manatsawee Monpannawatthana

ความตรงเชิงเนื้อหาของการวิจัยเชิงคุณภาพ: การทบทวนแนวคิดและการปรับเปลี่ยนกรอบทฤษฎีจากเครื่องมือการวิจัยเชิงปริมาณ **1261 - 1276**

Content Validity in Qualitative Research: A Conceptual Review and Theoretical Reframing from Quantitative Instruments

วิชิต ทองประเสริฐ

Wichit Thongprasert

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้พัฒนางานวิจัย **1277 - 1285**

Applying Buddhist Principles to Research Development

วุฒิพงษ์ รอดบำรุง, มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, พระครูสุตรัตนบัณฑิต, พระสุรพล ไกรรอด, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ปฏิธรรม สำเนียง

Wutthipong Rodbamrung, Manatsawee Monpannawatthana, Phrakhru Suttaratbandit, Phrasuraphon krairod, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Patitham Samniang

การพัฒนาวารสารให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานไทยและมาตรฐานโลก **1286 - 1292**

Development of Academic Journals in Compliance with Thai and International Standards

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ญาณิศา แก้วภา, พระครูปริยัติสโมธาน

Manatsawee Monpannawatthana, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Yanisa Kaewpa, Phrakhrupariyatsamothan

การพัฒนาโจทย์พื้นฐานวิชาการวิจัย **1293 - 1301**

Development of Fundamental Research Questions

กฤตพิศิษฏ์ ปูรณภัทร์ธนากุล, พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ชนัญชิดา ละลอบ, มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา, ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

Kitphisit Puranathatthanakul, Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun, Chananchida Lalob, Manatsawee Monpannawatthana, Thanarat Sa-Ard-Iam

การจัดการสภาวะวิกฤตภายใต้แรงกดดันที่ปรากฏในมโหสถชาดก
Crisis Management Under Pressure, as Depicted in the Mahosadha Jataka

พระครูสุตธรรมวิสิฐ
Phrakhru Sutathamwisit
พระครูศรีปริยัตยารักษ์
Phrakhru Sripiriyattayarak
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornrajavityalaya University Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail : wipassana2552@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลยุทธ์การบริหารจัดการในสภาวะวิกฤตภายใต้แรงกดดันที่ปรากฏในมโหสถชาดก โดยมุ่งเน้นการถอดบทเรียนจากตัวละครมโหสถบัณฑิต เพื่อประยุกต์ใช้กับการบริหารองค์กรในยุคปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า มโหสถบัณฑิตได้แสดงให้เห็นถึงความล้ำสมัยในการบริหารจัดการผ่าน 5 มิติหลัก ประการแรกคือ การประเมินสถานการณ์เป็นกระบวนการการใช้ข่าวกรองเชิงกลยุทธ์ (Contextual Intelligence) ผ่านเครือข่ายสายลับเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก (Business Intelligence) อันนำไปสู่การคาดการณ์สถานการณ์ (Scenario Planning) ได้อย่างแม่นยำ ประการต่อมาคือ ความพร้อมเชิงปฏิบัติการ (Operational Readiness) โดยมีการเตรียมโครงสร้างพื้นฐาน เสบียง และนวัตกรรมอุโมงค์ลับไว้ล่วงหน้า เปรียบได้กับการวางแผนในการบริหารความเสี่ยง เพื่อรองรับวิกฤตที่อาจเกิดขึ้น

ในด้านภาวะผู้นำ มโหสถได้แสดงถึง ความยืดหยุ่นทางจิตวิทยา (Resilience) และความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) โดยใช้การสื่อสารในภาวะวิกฤต (Crisis Communication) เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ทีมงานท่ามกลางความกดดัน และ การใช้กลยุทธ์เชิงรุก (Strategic Pivot) มโหสถสามารถเปลี่ยนสถานการณ์ที่เสียเปรียบให้เป็นโอกาสด้วยการใช้ไหวพริบและแผนซ้อนแผนเพื่อทำลายกระบวนทัพของข้าศึกโดยปราศจากการใช้กำลัง และประการสุดท้ายคือ การบริหารโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นฐาน (Stakeholder Management) มโหสถบัณฑิต เน้นการยุติความขัดแย้งด้วยการสร้างพันธมิตรมากกว่าการสร้างศัตรู ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเจริญเติบโตอย่างยั่งยืน (Sustainable Growth)

สรุป มโหสถชาดกไม่ได้เป็นเพียงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่คือตำราการบริหารจัดการในสภาวะวิกฤตภายใต้แรงกดดันจากสภาวะแวดล้อมในขณะนั้น ที่เน้นการใช้ปัญญาและนวัตกรรมนำการสู้รบ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับผู้บริหารในยุคที่มีความเปลี่ยนแปลงสูงในปัจจุบัน
คำสำคัญ : การบริหารภาวะวิกฤต, มโหสถชาดก, การวางแผนกลยุทธ์, ภาวะผู้นำภายใต้ความกดดัน

ABSTRACT

This academic article aims to analyze crisis management strategies under pressure as depicted in the Mahosadha Jataka, focusing on extracting lessons from the character Mahosadha Pandita for application in modern organizational management. The study found that Mahosadha Pandita demonstrated cutting-edge management skills through five main dimensions. Firstly, situation assessment, a process of using strategic intelligence (Contextual Intelligence) through a network of informants to analyze in-depth data (Business Intelligence), leading to accurate scenario planning. Secondly, operational readiness, with the preparation of infrastructure, supplies, and innovative secret tunnels in advance, comparable to risk management planning to cope with potential crises.

In terms of leadership, Mahosadha demonstrated psychological resilience and emotional intelligence (EQ) by using crisis communication to boost team morale under pressure, and employing a strategic pivot. Mahosadha was able to turn disadvantageous situations into opportunities by using wit and intricate plans to disrupt the enemy's formation without resorting to force. Finally, Stakeholder management, as exemplified by Mahosadha Pandita, emphasizes resolving conflicts through alliances rather than enmity, which aligns with the concept of sustainable growth.

In summary, the Mahosadha Jataka is not merely a Buddhist literary work, but also a treatise on crisis management under pressure from the prevailing environment. It emphasizes the use of wisdom and innovation in strategic management, serving as a crucial tool for managers in today's rapidly changing world.
Keywords : Crisis Management, Mahosadha Jataka, Strategic Planning, Leadership under Pressure

บทนำ

ในโลกแห่งความเป็นจริง ยุคปัจจุบันการบริหารจัดการที่เต็มไปด้วยความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Disruption) ผู้บริหารองค์กรต่างต้องเผชิญกับสภาวะวิกฤตที่หลั่งไหลเข้ามากระทบจากรอบด้านไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ ในท่ามกลางแรงกดดันจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในองค์กรในขณะนั้น การตั้งรับด้วยเพียงพละกำลังหรือทรัพยากรที่มีอาจไม่เพียงพอต่อการรักษาเสถียรภาพขององค์กรได้ ในทางพระพุทธศาสนาปรากฏว่ามีชาดกเรื่องหนึ่ง ชื่อ มโหสถชาดก เป็นวรรณกรรมที่สะท้อนแนวทางการบริหารตามหลักธรรมที่ทรงคุณค่าได้นำเสนอหลักของการใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการกอบกู้วิกฤตการณ์เมืองมิถิลา จากการโจมตีของข้าศึกที่หวังจะเข้ายึดครองดินแดน บทเรียนจากมโหสถชาดก ไม่ใช่เป็นเรื่องเล่าในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่แฝงไปด้วยกลยุทธ์การบริหารการจัดการข้อมูลเชิงลึกและนวัตกรรมการเตรียมความพร้อม และจิตวิทยาผู้นำที่สุขุมลุ่มลึกภายใต้สถานการณ์ที่กดดัน ตามคำที่กล่าวว่า ยามหน้าสิ่วหน้าขวาน ฉะนั้น การศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวทางการบริหารจัดการสภาวะวิกฤตภายใต้แรงกดดันที่ปรากฏในมโหสถชาดก จึงเป็นการที่วิเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการที่จะช่วยให้ผู้บริหารยุคใหม่สามารถพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส สร้างป้อมปราการทางยุทธศาสตร์ในการบริหาร การจัดการที่แข็งแกร่ง และนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมาย บนพื้นฐานของจริยธรรมและการบริหารการจัดการที่ชาญฉลาด

ดังนั้นบทความวิชาการนี้ผู้เขียนจึงนำเสนอแนวทางและวิธีการในการเผชิญกับปัญหา การฝ่าวิกฤตที่เกิดขึ้นในองค์กรตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขวิกฤติที่เกิดขึ้นในองค์กรนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพตามแนวพุทธวิธีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เคยกระทำมาในอดีตชาติ ครั้งเสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต

ความเป็นมาของมโหสถชาดก

ในบทความนี้จะยกข้อความที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการวิเคราะห์มาบางช่วงบางตอนเท่านั้นคือ ท่ามกลางวิกฤตการณ์ที่บีบคั้นและสถานการณ์อันตึงเครียด มโหสถบัณฑิตได้สำแดงอัจฉริยภาพในการใช้สติปัญญาเป็นอาวุธเพื่อคลี่คลายปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ความเป็นมาของท่านไม่ใช่เพียงแค่ต้องการยกย่องความเป็นผู้มีปรีชาญาณเท่านั้น แต่ยังเป็นบทเรียนอันทรงคุณค่าทางการบริหาร ที่สะท้อนให้เห็นถึงการรักษาความสงบเยือกเย็นและการวางกลยุทธ์เพื่อแก้ไขปัญหาให้เป็นโอกาสในภาวะวิกฤตภายใต้แรงกดดันได้อย่างสง่างาม ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย ในคัมภีร์ขุททกนิกายชาดก (ขุ.ชา. (ไทย) 28/- /14-15.) ซึ่งมีเนื้อความโดยสรุป ดังนี้ มโหสถชาดก กล่าวถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งเสวยพระชาติเป็น มโหสถบัณฑิต เป็นผู้มีปัญญามากและเฉลียวฉลาดมาตั้งแต่เยาว์วัย ได้ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงจนเกียรติคุณแพร่ขจรไป พระเจ้าวิเทหะทรงทราบข่าว จึงโปรดให้นำตัวไปเข้ารับราชการเป็นบัณฑิตประจำราชสำนักแห่งเมืองมิถิลา

ในเบื้องต้นของการรับราชการประจำราชสำนัก มโหสถบัณฑิต ไม่ได้รับความเจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะเหล่าปุโรหิตผู้อาวุโสมักจะหาเรื่องใส่ความอยู่เสมอ ๆ แต่มโหสถบัณฑิตใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้รอดพ้นจากข้อกล่าวหาได้ทุกเรื่องและต่อมาท่านได้คู่ครองที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดคอยช่วยแก้ไขปัญหาให้อีกด้วยภายหลังจากมโหสถบัณฑิตได้รับแต่งตั้งเป็นเสนาบดีแล้ว ท่านได้รับอาสาพระเจ้าวิเทหะ ยกกองทัพไปปราบพระเจ้าจุฬนี หลังจากนั้นพระเจ้าจุฬนีทรงยอมสงบศึกและขอร้องให้มโหสถบัณฑิตไปรับราชการอยู่กับพระองค์ เมื่อพระเจ้าวิเทหะสวรรคต มโหสถบัณฑิตจึงตัดสินใจเดินทางไปรับราชการอยู่ประจำในราชสำนักของพระเจ้าจุฬนี แห่งเมืองปัญจาละ แต่ก็ต้องประสบปัญหาในหลายด้าน โดยเฉพาะการถูกเหล่าอำมาตย์อาวุโสคอยกลั่นแกล้งความอยู่เสมอ

มโหสถบัณฑิต ได้ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และได้นางปริพาชิกาคนหนึ่งคอยช่วยเหลือจนทำให้ปัญหาเหล่านั้นคลี่คลายไป ต่อมานางปริพาชิกาคนนั้น ได้ทูลขอให้พระเจ้าจุฬนี ประกาศเกียรติคุณของมโหสถบัณฑิตให้ปรากฏในท่ามกลางมมหาชน โดยทำให้มหาชนเห็นความสำคัญของมโหสถบัณฑิต พระเจ้าจุฬนีทรงยอมสละชีวิตของพระมารดา พระเทวี พระราชโอรส พระสหาย ปุโรหิต และชีวิตของพระองค์ได้ แต่จะไม่ยอมสละมโหสถบัณฑิตให้แก่ ผีเสื้อน้ำ ทำให้เกียรติคุณของมโหสถบัณฑิตแพร่ขจรไกลไปทั่วทุกทิศ

มโหสถบัณฑิตรับราชการอยู่ประจำในราชสำนักของพระเจ้าจุฬนี ท่ามกลางปัญหาและอุปสรรคนานาประการ แต่ท่านก็ใช้ปัญญาเฉลียวฉลาดแก้ไขปัญหาทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีมาโดยลำดับ เมื่อท่านสิ้นอายุขัยแล้วจึงไปเกิดในเทวโลก เนื้อความตามพระไตรปิฎกได้พรรณนาถึงวิธีการที่มโหสถบัณฑิต ได้ใช้กลยุทธและวิธีการต่าง ๆ เช่น การประเมินสถานการณ์ การเตรียมความพร้อม การใช้จิตวิทยาภายใต้ภาวะมีแรงกดดัน การใช้กลยุทธ์ในการเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส และการสร้างแรงจูงใจในการชนะใจคน ในการเอาชนะปัญหาและอุปสรรคที่ตนเองต้องเผชิญซึ่งมีเนื้อหามากและมีหลายเหตุการณ์ที่มโหสถบัณฑิตต้องเผชิญ ฉะนั้นจะยกมาเฉพาะเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้หลักและวิธีการในการแก้ไขวิกฤติที่เกิดขึ้นมาวิเคราะห์เท่านั้น

การวางแผนกลยุทธ์ ด้านการประเมินสถานการณ์ (Contextual Intelligence)

กลยุทธ์ในการบริหารจัดการ ในยุคอดีต ถึงปัจจุบันที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จ ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ นั้นต้องอาศัยปัจจัยหลาย ๆ ด้านมาประกอบกันทำให้บรรลุเป้าหมายได้ ปัจจัยอันดับแรกคือการที่ผู้บริหารมีข้อมูลเกี่ยวกับงานในด้านต่าง ๆ อย่างครบถ้วนและมากพอเพื่อประกอบการตัดสินใจหรือเพื่อประเมินสถานการณ์ในการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล พระอัครเดช ญาณเตโช (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงนักปรัชญาชาวจีนที่ยิ่งใหญ่ท่านหนึ่งว่า คำกล่าวที่ว่า รู้เขารู้เรารบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง คนส่วนใหญ่อาจเคยได้ยินคำนี้แล้วก็จะรู้เลยว่านี่เป็นคำสอนของ ซุนหวู่ แต่เป็นเพียงการรวมคำพูดทั้ง 2 ประโยคที่ซุนหวู่ พูดไว้เท่านั้น คือ "การชนะร้อยทั้งร้อยไม่ใช่วิธีการอันประเสริฐแท้ แต่การชนะโดยไม่ต้องลบเลย จึงถือว่าเป็นวิธีอันวิเศษยิ่ง"

กับประโยคที่ว่า "หากรู้เขารู้เรา แม้นรบกันตั้งร้อยครั้งก็ไม่มีอันตรายอันใด ถ้าไม่รู้เขาแต่รู้เพียงตัวเรา แพ้ชนะย่อมก้ำกึ่งอยู่ หากไม่รู้ในตัวเขาตัวเราเสียเลยก็ต้องปราชัยทุกครั้งที่มีการยุทธนั่นแหละ" จากคำกล่าวของซุนหวู่ แสดงให้เห็นว่าในการดำเนินการใด ๆ ก็ตาม การประเมินสถานการณ์เป็นหลักการอันดับต้นที่ผู้บริหารจะต้องคำนึงถึง เพราะการประเมินสถานการณ์เป็นการคิดในเชิงรุกอย่างเป็นระบบเป็นกระบวนการที่ใช้ข้อเท็จจริง และการคาดการณ์ของผู้บริหารมาช่วยในการวางแผนจัดการกับเรื่องในงานและเรื่องส่วนตัว โดยคำนึงถึงความเกี่ยวข้องของเรื่องต่าง ๆ ที่มีต่อผู้บริหาร ผู้ร่วมงาน บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับ อุดม สว่างจิต (ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่า การประเมินสถานการณ์ หมายถึง การรวบรวมข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น ให้ครอบคลุมทุกด้าน เพื่อใช้ในการวางแผนจัดการแก้ไขปัญหาให้ดีที่สุดภายในกำหนดเวลา ในการทำงานหรืองานในชีวิตประจำวันมีงานหรือเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องทำมากมาย ผู้บริหารและพนักงาน หรือบุคคล โดยทั่วไปต้องจัดการงานต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้ เวลาที่กำหนด หากพิจารณาจากความหมายดังกล่าวข้างต้นจะพบว่าในมโหสถชาดกนั้น มโหสถบัณฑิตได้ใช้กลยุทธ์ในการประเมินสถานการณ์ในการแก้ไขปัญหา โดยการใช้เครือข่ายสายลับและการวิเคราะห์ข้อมูล (BI - Business Intelligence) เพื่อให้รู้เท่าทันสถานการณ์ก่อนที่วิกฤตจะมาถึงตัว โดยเฉพาะในตอนการสร้างมหาอุโมงค์ เพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ระหว่างแคว้นวิเทหะและแคว้น ปัญจาละ ซึ่งนับเป็นจุดสูงสุดของการใช้ยุทธศาสตร์ทางปัญญา ที่ผสมผสานระหว่างการข่าวกรอง สถาปัตยกรรมศาสตร์ และจริยธรรมทางการเมือง

ดังปรากฏในมโหสถชาดก ที่กล่าวถึงการสร้างมหาอุโมงค์ ว่า มโหสถบัณฑิตเมื่อทราบข่าวว่าพระเจ้าจุฬนีพรหมทัตและเกวัฏปุโรหิต วางแผนลับบางอย่าง มโหสถบัณฑิตจึงได้ทำการคัดเลือกและฝึกฝนนกแขกเต้า ซึ่งเป็นนกที่มีความเฉลียวฉลาดและมีสัมผัสพิเศษในการฟัง แล้วส่งนกแขกเต้าสายลับเดินทางไปยังแคว้นปัญจาละ เพื่อสืบข่าว นกแขกเต้าได้แฝงตัวเข้าไปอยู่ภายในห้องบรรทมของพระเจ้าจุฬนี จนกระทั่งได้ยินการสนทนา ระหว่างพระเจ้าจุฬนีและปุโรหิตเกวัฏถึงแผนการที่จะยกพระธิดาปัญจาลจันดี ให้เป็นเหยื่อล่อเพื่อประหารพระเจ้าวิเทหะ เมื่อได้ข้อมูลสำคัญนกแขกเต้าจึงบินกลับมาแจ้งแก่มโหสถบัณฑิต ข้อมูลจากการจารกรรมมานี้เป็นข้อมูลสำคัญทำให้มโหสถบัณฑิต มีเวลาในการวางแผนรับมือสถานการณ์ไว้ล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำ

แม้พระเจ้าวิเทหะจะหลงเชื่อในกลลวงเพราะกามราคะและตัดสินใจเสด็จไปแคว้นปัญจาละ มโหสถบัณฑิตซึ่งกุมความลับทั้งหมดไว้แล้วจึงขออาสาเดินทางล่วงหน้าไปเพื่อสร้างเมืองใหม่ สำหรับรับเสด็จ ยุทธศาสตร์สำคัญที่มโหสถบัณฑิตดำเนินการคือการสร้างมหาอุโมงค์ อันวิจิตรพิสดาร อุโมงค์นี้ถูกขุดเชื่อมต่อจากใจกลางพระราชวังใหม่ไปจนถึงริมฝั่งแม่น้ำคงคา ภายในประดับประดาด้วยวิจิตรงดงาม มีกลไกที่ซับซ้อน และมีห้องสำหรับพักอาศัยพร้อมด้วยระบบระบายอากาศและแสงสว่าง เมื่อพระเจ้าวิเทหะเสด็จถึงแคว้นปัญจาละและทรงตระหนักว่าตกอยู่ในวงล้อมของกองทัพศัตรู มโหสถบัณฑิตจึงเริ่มปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ โดยการส่งบริวารที่ชำนาญเส้นทางลับ ไปลักพาตัวบุคคลสำคัญที่สุดของ

พระเจ้าจุฬนี ได้แก่ พระอัครมเหสีนันทาเทวี พระมารดา และพระราชบุตร มาไว้ภายในอุโมงค์เพื่อใช้เป็นตัวประกันเชิงยุทธศาสตร์

ในสถานการณ์วิกฤตภายใต้แรงกดดันจากข้าศึก มโหสถบัณฑิตได้พาพระเจ้าวิเทหะลงสู่ทางลับในอุโมงค์ มุ่งหน้ากลับมิถิลานคร ผ่านทางเรือริมฝั่งแม่น้ำคงคาได้อย่างปลอดภัย ในขณะที่พระเจ้าจุฬนีทรงมั่นพระทัยว่าจะชนะศึกในครั้งนี้แน่นอน มโหสถบัณฑิตกลับปรากฏตัวขึ้นพร้อมแจ้งข่าวว่าครอบครัวของพระเจ้าจุฬนี ตกเป็นเชลยศึกอยู่ในกำมือของตน ทำให้พระเจ้าจุฬนียอมถอนทัพกลับแคว้นปัจจาละ ในท้ายที่สุดหลังจากที่สถานการณ์คลี่คลาย มโหสถบัณฑิตได้แสดงถึงเมตตาธรรมโดยการคืนเชลยศึก ให้แก่พระเจ้าจุฬนี ชัยชนะของมโหสถบัณฑิตในครั้งนี้เริ่มต้นจากปัญญาในการสืบข่าวด้วยนกแขกเต้าและจบลงด้วยปัญญาในการสร้างทางรอดผ่านอุโมงค์ เป็นการยืนยันว่าปัญญาที่ประกอบด้วยธรรมย่อมสามารถระงับเวรและสร้างสันติภาพได้โดยไม่ต้องสู ญเสียชีวิตและทรัพย์สิน (ขุ.ชา. (ไทย) 28/611-630 /277-280.) จากสถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของตัวละคร คือมโหสถบัณฑิต ว่าได้ใช้การประเมินสถานการณ์จะช่วยแสวงหาข้อมูล เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจในการบริหารจัดการ ดังนั้นการประเมินสถานการจึงมีความจำเป็นสำหรับผู้บริหารเพื่อใช้ในการตัดสินใจในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งและเพื่อวางแผนแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้หรือพัฒนาองค์กรของตนเองได้

ในมุมมองของการบริหาร จากสถานการณ์การแก้ไขปัญหาของ มโหสถบัณฑิต ด้วยการประเมินสถานการณ์ สอดคล้องกับขั้นตอนของ Scenario Planning คือ อาวุธลับขององค์กรที่ต้องการอยู่รอดและเติบโต ไม่ใช่การเดาว่าอะไรจะเกิดขึ้น แต่เป็นการสร้างภาพของอนาคตที่เป็นไปได้ และวางกลยุทธ์ล่วงหน้า ศูนย์พัฒนากลยุทธ์ทางธุรกิจ (2568 : ออนไลน์) ได้นำเสนอว่าการประเมินสถานการณ์ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนได้แก่ 1) สำรวจแนวโน้มภายนอก (Explore external trends) มองหาปัจจัยที่อาจส่งผลต่ออนาคต เช่น เทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมือง หรือพฤติกรรมผู้บริโภค 2) กำหนดขอบเขตและเงื่อนไข (Frame your horizon and parameters) กำหนดช่วงเวลาที่ต้องการวางแผน และเลือกปัจจัยที่สำคัญที่สุดมาวิเคราะห์ 3) สร้างสถานการณ์จำลอง (Build your scenarios) พัฒนาภาพของอนาคตที่แตกต่างกัน โดยอิงจากความเป็นไปได้ของปัจจัยที่กำหนดไว้ 4) กำหนดทางเลือกเชิงกลยุทธ์ (Define strategic choices) พิจารณาว่าในแต่ละสถานการณ์ ธุรกิจควรปรับกลยุทธ์อย่างไรเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลง 5) ตั้งค่าสัญญาณเตือนและตัวชี้วัด (Build external flags and internal triggers) กำหนดตัวชี้วัดหรือสัญญาณที่บ่งชี้ว่าแต่ละสถานการณ์อาจเกิดขึ้นจริง และปรับแผนให้ทันเหตุการณ์

การประเมินสถานการณ์ คือหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการที่ต้องอาศัยการรวบรวมข้อเท็จจริงและข่าวกรองที่รอบด้านเพื่อวางแผนตัดสินใจอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ "รู้เขารู้เรา" ของซุนหวู่และตัวอย่างจากมโหสถชาดก ที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลและนวัตกรรมสร้างทางรอดโดยปราศจากการสูญเสีย ซึ่งในแนวทางในการบริหารสมัยใหม่ กระบวนการนี้ได้ถูกพัฒนาเป็นแนวทาง Scenario Planning 5 ขั้นตอนเพื่อสร้างภาพจำลองอนาคตและกำหนดทางเลือกเชิงกลยุทธ์ที่แม่นยำท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

วิเคราะห์การประเมินสถานการณ์ภาวะวิกฤตภายใต้แรงกดดันเพื่อเตรียมความพร้อมสู่การปฏิบัติในมโหสถชาดก

การวิเคราะห์เรื่อง มโหสถชาดก (ตอนอุโมงค์) ผ่านกระบวนการเชิงกลยุทธ์ 5 ขั้นตอน เป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดการประเมินสถานการณ์ของมโหสถบัณฑิต ไม่ใช่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่การกระทำดังกล่าวเป็นกระบวนการของการวางแผนล่วงหน้าเพื่อป้องกันเหตุการณ์นี้โดยเฉพาะ ซึ่งวิเคราะห์จากเนื้อเรื่องในตอนการสร้างมหาอุโมงค์ พบว่า มโหสถบัณฑิตได้แสดงถึงการประเมินสถานการณ์ตามหลักสากลได้ 5 ขั้นตอนดังนี้

1) สำรวจแนวโน้มภายนอก (Explore External Trends) มโหสถบัณฑิตสังเกตเห็น ความทะเยอทะยาน ของพระเจ้าจุฬนีและปุโรหิตเกวัฏ ที่ต้องการเป็นใหญ่ในชมพูทวีปโดยการไล่ตีเมืองต่าง ๆ จนเหลือเพียงมิถิลานครเป็นเป้าหมายสุดท้าย วิเคราะห์จากเนื้อเรื่องตอน มโหสถส่ง นกแขกเต้า เป็นสายลับไปสืบข่าวที่แคว้นปัญจาละ ทำให้ทราบว่าพระเจ้าจุฬนีวางแผนจะใช้เล่ห์กลการแต่งงาน โดยส่งพระธิดาปัญจาลจันดีมาอภิเษก เพื่อลวงพระเจ้าวิเทหะ มาติดกับดักเพื่อหวังจะประทุษร้ายให้สิ้นพระชนม์

2) กำหนดขอบเขตและเงื่อนไข (Frame Your Horizon & Parameters) มโหสถบัณฑิตกำหนดเงื่อนไขว่า หากพระเจ้าวิเทหะเสด็จไปแคว้นปัญจาละตามคำเชิญ จะเกิดความเสี่ยงสูงสุดคือ การถูกล้อมสังหาร มโหสถบัณฑิตจึงกำหนดขอบเขตการทำงานคือ ต้องรักษาชีวิตกษัตริย์และรักษาเอกราชของเมืองให้ได้ วิเคราะห์จากเนื้อเรื่องตอน เมื่อพระเจ้าวิเทหะตัดสินใจจะเสด็จไปสู่แคว้นปัญจาละ เพราะหลงกลกามเทพ มโหสถบัณฑิตไม่ได้ห้ามอย่างรุนแรงแต่ขออาสาไปสร้างเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองสิริวัฒกะไว้เพื่อรับเสด็จ ซึ่งแท้จริงแล้วคือการไปเพื่อสร้างป้อมปราการและอุโมงค์ลับไว้ล่วงหน้านั่นเอง

3) สร้างสถานการณ์จำลอง (Build Your Scenarios) มโหสถบัณฑิต มองภาพอนาคตไว้หลายรูปแบบ (Scenarios) เพื่อเตรียมแผนรับมือจากสถานการณที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต คือ Worst Case: พระเจ้าวิเทหะถูกล้อมอยู่ในเมืองปัญจาละและไม่มีทางออก Middle Case: สามารถเจรจาได้ แต่ต้องมีตัวประกันที่เหนือกว่า Best Case: พาพระเจ้าวิเทหะหนีออกมาได้พร้อมกับตัวประกัน ได้แก่ ครอบครัวของพระเจ้าจุฬนี มาเป็นข้อต่อรองวิเคราะห์จากเนื้อเรื่องตอน มโหสถบัณฑิต สั่งการให้สร้างอุโมงค์ขนาดใหญ่ ที่มีกลไกซับซ้อน มีประตูลับสำหรับใช้เป็นทางหลบหนี เตรียมไว้รองรับทุกสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นเมื่อความลับรั่วไหล

4) กำหนดเชิงกลยุทธ์ (Define Strategic Choices) มโหสถบัณฑิต เลือกใช้กลยุทธ์ย้อนรอย (Counter-strategy) โดยการชิงตัวบุคคลสำคัญของฝ่ายตรงข้ามมาเป็นตัวประกันเพื่อเปลี่ยนสถานะจากผู้ถูกล่าเป็นผู้คุมเกม วิเคราะห์จากเนื้อเรื่องตอน กองทัพพระเจ้าจุฬนีล้อมเมืองสิริวัฒกะไว้ มโหสถบัณฑิตส่งคนไปลักพาตัวพระมารดา พระมเหสี และพระราชบุตรของพระเจ้าจุฬนีมาไว้เป็นเชลยในอุโมงค์ เมื่อพระเจ้าจุฬนีสั่งบุก มโหสถบัณฑิตจึงเปิดเผยว่าควบคุมตัวครอบครัวของพระองค์ไว้แล้ว ทำให้พระเจ้าจุฬนีต้องยอมจำนนต่อข้อเสนอ

5) ตั้งค่าสัญญาณเตือนและตัวชี้วัด (Build External Flags & Internal Triggers) มโหสถบัณฑิต มีระบบสายลับและสัญญาณเตือนตลอดเวลา เพื่อให้รู้ว่าตอนไหนควรเริ่มใช้แผนสำรอง วิเคราะห์จากเนื้อเรื่องตอน มโหสถใช้ข่าวกรองผ่านเครือข่ายบริวารที่แฝงตัวอยู่ในเมืองปัญจาละ เมื่อสัญญาณเตือนมาถึง กองทัพเริ่มเคลื่อนพลเข้าใกล้ มโหสถบัณฑิตก็เริ่มพาพระเจ้าวิเทหะลงไปในอุโมงค์ทันที รวมถึงการเตรียมช้างมงคล และ พาหนะให้พร้อมที่ปลายอุโมงค์เพื่อหนีกลับมิถิลานครอย่างรวดเร็ว

ความสำเร็จของมโหสถบัณฑิต จากการวิเคราะห์มาข้างต้นนี้ เกิดจาก การปฏิบัติงานที่เป็นระบบ การสำรวจแนวโน้มและปัจจัยเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อประกอบการวางแผนสร้างภาพอนาคตที่เป็นไปได้หลายแนวทาง (Strategic Foresight) มโหสถบัณฑิต สร้างอุโมงค์ไม่ใช่แค่เพื่อหลบซ่อน แต่คือการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) หมายถึง ระบบและสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการทำงานสำหรับองค์กรให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความมั่นคงเพื่อรองรับความเสี่ยงทุกรูปแบบไว้แล้ว

ภาวะผู้นำด้านจิตวิทยาผู้นำภายใต้ความกดดัน (Leadership Resilience & Emotional Intelligence)

การดำรงตำแหน่งผู้บริหารหรือหัวหน้างานในองค์กรนั้น เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นผ่านการรับรองทางนิตินัยหรือการแต่งตั้งตามลำดับขั้น การดำรงอยู่ในฐานะผู้นำ ที่ครองใจของผู้ใต้บังคับบัญชา ได้รับความศรัทธาและความเชื่อมั่นจากผู้ใต้บังคับบัญชานั้น จำเป็นที่ผู้นำต้องอาศัยทักษะและคุณลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่น ซึ่งไม่ใช่คุณสมบัติพื้นฐานที่มีอยู่ในบุคคลทั่วไป หากผู้นำไร้ซึ่งศักยภาพที่เหนือกว่าเกณฑ์ปกติ ย่อมนำมาซึ่งความไว้วางใจในความเหมาะสมกับการดำรงตำแหน่ง ความเชื่อมั่นในความสามารถที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้นผู้นำที่ดีจึงต้องมีความมุ่งมั่น เน้นหนักในการพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถที่สูงและทันต่อสถานการณ์อย่างสม่ำเสมอซึ่งเป็นคุณลักษณะพิเศษของผู้นำ โดยเฉพาะความสามารถในการปรับตัวและความปรับสภาวะทางจิตใจ (Resilience) เพื่อรับมือกับอุปสรรคและแรงกดดันจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในองค์กร ผู้นำจึงต้องมีความกล้าหาญที่จะเผชิญกับสภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นภายในหน่วยงาน ตลอดจนเป็นแกนนำในการกำหนดทิศทางเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ แทนการเสียเวลาไปกับการแสวงหาผู้กระทำผิดหรือการปัดความรับผิดชอบ นิลุบล สุขวณิช (2566) ได้เสนอว่า ผู้นำที่มีประสิทธิภาพได้นั้น จะต้องพัฒนาและฝึกฝนตนเองให้เกิดคุณลักษณะที่เรียกว่า ภาวะผู้นำที่ยืดหยุ่น (Resilient Leadership) ซึ่งเป็นกระบวนการบูรณาการทางความคิดและการกระทำที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ 1) สุขภาพแข็งแรง (Physical resilience) แม้จะอยู่ในตำแหน่งผู้นำก็จะต้องไม่ลืมว่าพื้นฐานของประสิทธิภาพการทำงานก็คือสุขภาพที่แข็งแรง คนที่เจ็บป่วยหรือสุขภาพไม่สมบูรณ์มักมีประสิทธิภาพในการทำงานลดลง ดังนั้น คนที่เป็นผู้นำหรือหัวหน้าก็ควรดูแลสุขภาพร่างกายของตนเองให้มีความแข็งแรงและฟื้นตัวอย่างรวดเร็วจากอาการเจ็บป่วย 2) มีความยืดหยุ่นในการทำงาน (Mental resilience) บทบาทของผู้นำแม้จะหนักหนา แต่ผู้นำที่มี resilience ก็จะยังคงความสามารถในด้านการคิด (cognitive) เช่น คิดรอบคอบ หาทางออกอย่างรัดกุม มีสติ และ

สามารถหาทางออกจากปัญหาด้วยวิธีที่สร้างสรรค์ 3) มีการควบคุมอารมณ์ (Emotional resilience) แทนที่จะตอบสนองต่อสถานการณ์ไม่คาดฝันอย่างอัตโนมัติ ผู้นำที่มี resilience จะพยายามทำความเข้าใจอารมณ์ความต้องการของตนเองเพื่อที่จะควบคุมอารมณ์ของตนเองและเลือกวิธีตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีสติ 4) ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Social resilience) ผู้นำที่มี resilience จะสามารถสะท้อนศักยภาพของคนในองค์กรเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน รวมถึงเอื้อให้ทุกคนสามารถข้ามผ่านมรสุมปัญหาไปได้

แนวทางในการพัฒนาตนเองให้เกิดภาวะผู้นำที่หยืดหยุ่นนั้น สามารถฝึกฝนให้เกิดขึ้นได้ในตนเองได้แก่ 1) การดูแลสุขภาวะทางกายด้วยการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ การรักษาวินัยในการเคลื่อนไหวร่างกายไม่เพียงแต่เสริมสร้างสมรรถภาพทางกายให้แข็งแกร่งเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการบริหารจัดการสภาวะอารมณ์และลดระดับความตึงเครียดสะสมได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) การจัดสรรเวลาพักผ่อนให้เพียงพอและมีคุณภาพ การนอนหลับในช่วงเวลาที่เหมาะสมระหว่าง 7 - 8 ชั่วโมงต่อคืนถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิผลในการปฏิบัติงาน หากร่างกายขาดการพักผ่อนที่เหมาะสมย่อมนำมาซึ่งความอ่อนล้าสะสมในระหว่างวัน และอาจกลายเป็นชนวนเหตุของปัญหาสุขภาพเรื้อรังในอนาคตได้ 3) การฝึกสมาธิเพื่อสร้างความตระหนักรู้ในตนเอง (Self-awareness) ควรฝึกฝนการมีสติอยู่กับปัจจุบันเพื่อให้เท่าทันความนึกคิดและอารมณ์ของตนเองอย่างต่อเนื่อง 4) การทบทวนและวิพากษ์สมมติฐานส่วนบุคคล ในสภาวะที่ต้องเผชิญกับวิกฤต ความคิดชุดเดิมอาจไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงเสมอไป จนอาจนำไปสู่ทัศนคติเชิงลบหรือความท้อแท้ ผู้นำจึงจำเป็นต้องตรวจสอบความถูกต้องของ "ความคิดฉับพลัน" ว่ามีความสมเหตุสมผลและตรงกับความเป็นจริงเพียงใด 5) การปรับทัศนคติเชิงบวก แม้โดยธรรมชาติของมนุษย์จะมี "อคติเชิงลบ" (Negativity Bias) แต่ทักษะการมองหาแง่งามในชีวิตเป็นสิ่งที่สามารถฝึกฝนได้ การเลือกให้ความสำคัญกับสิ่งที่ดีท่ามกลางความกดดันจะช่วยให้บุคคลมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่ยากลำบากได้ดียิ่งขึ้น 6) การปลูกฝังนิสัยแห่งความกตัญญูและกตเวที การฝึกรับรู้และซาบซึ้งในสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะมาจากบุคคล เหตุการณ์ สิ่งแวดล้อม หรือแม้แต่ความสำเร็จของตนเอง จะช่วยให้จิตใจเกิดความอิ่มเอมและเห็นคุณค่าของสรรพสิ่งที่อยู่รายรอบ 7) การบูรณาการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การสร้างปฏิสัมพันธ์และสายสัมพันธ์ที่หลากหลายถือเป็นกลยุทธ์สำคัญสำหรับผู้นำ เครือข่ายเหล่านี้จะเป็นแหล่งสนับสนุนที่สำคัญซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกให้การขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมายทางยุทธศาสตร์เป็นไปได้อย่างราบรื่นขึ้น 8) การพัฒนาทักษะการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและการสื่อสารอวัจนภาษา การฝึกฝนความไวต่อประสาทสัมผัสจะช่วยให้การสื่อสารผ่านภาษากายมีความชัดเจนและแม่นยำขึ้น ลดโอกาสการเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากการแสดงออกที่ไม่เหมาะสม ซึ่งการปฏิสัมพันธ์กับสัตว์เลี้ยงก็นับเป็นหนึ่งในวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการฝึกฝนทักษะการสัมผัสและการสื่อสารเชิงอารมณ์นี้

การฝึกให้ตัวเองเป็นคนที่ยืดหยุ่นทนทานต่อความเครียดและอุปสรรคท้าทายเพื่อให้เกิด ภาวะผู้นำที่ยืดหยุ่นนั้น ไม่จำเป็นต้องรอให้ตัวเองได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้นำหรือหัวหน้า แต่สามารถฝึกให้

ตัวเองมีคุณลักษณะดังกล่าวได้ตั้งแต่ตอนนี้ เพราะผู้นำนั้นไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานะที่มีตำแหน่งเสมอไป แต่ผู้นำอาจหมายถึงผู้นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่องค์กร ผู้นำในการสร้างกระแสใหม่ ๆ ที่ช่วยให้องค์กรไปสู่ความก้าวหน้า ผู้นำความคิดสร้างสรรค์มาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่คนที่มีตำแหน่งผู้นำจริง ๆ อาจจะทำไม่ได้ หรืออย่างน้อยก็เป็นผู้นำพาให้ตนเองสามารถฟันฝ่าอุปสรรคปัญหาในช่วงเวลาวิกฤตในชีวิต เช่นเดียวกับบทบาทของมโหสถบัณฑิตที่ทรงไว้ซึ่งภาวะผู้นำที่ปฏิบัติหน้าที่อย่างยืดหยุ่นโดยอาศัยหลักจิตวิทยาผู้นำในการแก้ไขปัญหาดังนี้

1. มโหสถชาดก กับ จิตวิทยาผู้นำภายใต้ความกดดัน ในมโหสถชาดก มีแนวทางในการบริหารจัดการภาวะวิกฤต (Crisis Management) ซึ่งมีหลักการสำคัญอยู่ที่การรักษาความสงบ (Composure) และการใช้ปัญญา (Wisdom) เป็นเครื่องมือในการคลี่คลายภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น ซึ่งปรากฏชัดในตอนที่พระเจ้าวิเทหะ ทรงตกอยู่ในห้วงเสน่หาและหวาดกลัว เมื่อทรงทราบว่าตนเองติดกับดักของ พระเจ้าจุฬนี และ เกวัฏปุโรหิต ท่ามกลางกองทัพที่ล้อมเมืองปัญจาละไว้ ในขณะพระเจ้าวิเทหะทรงกรรแสงและสิ้นสติด้วยความกลัวตาย มโหสถบัณฑิตกลับดำรงตนอยู่ในความสงบ เยือกเย็น ไม่ได้แสดงอาการเกรงกลัวหรือโกรธแค้น แต่กลับใช้ความสงบพิจารณาถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง เป็นความสงบที่เกิดจากการเตรียมพร้อมอย่างเป็นระบบในการแก้ไขปัญหา เริ่มจากการส่งนกแขกเต้า ไปจารกรรมข้อมูลลับ ทำให้ทราบแผนการของศัตรูล่วงหน้า ข้อมูลที่ได้มานั้นถูกนำมาประมวลผลอย่างเป็นขั้นตอน

จนนำไปสู่การสร้างวางยุทธศาสตร์ในการสร้างอุโมงค์อันงดงามเพื่อใช้เป็นทางหลบหนีที่ถูกออกแบบไว้ล่วงหน้า เมื่อสถานการณ์มาถึงจุดคับขันที่พระเจ้าจุฬนี จะเข้ารุกรานถึงตัวเมืองมิถิลา มโหสถบัณฑิต ไม่ได้เลือกใช้วิธีการตอบโต้ด้วยกำลังทหาร แม้จะกุมชัยชนะไว้ในมือจากการลักพาตัวพระอัครมเหสีและครอบครัวของพระเจ้าจุฬนีมาไว้ในอุโมงค์แล้วก็ตาม แต่กลับเลือกใช้จิตวิทยาการทูต และปัญญา เป็นเครื่องต่อรอง ในเสี้ยววินาทีที่พระเจ้าจุฬนีทรงเงื้อพระขรรค์ จะประหารมโหสถบัณฑิตด้วยความแค้น มโหสถบัณฑิตกลับรักษาความสงบและชี้ให้เห็นถึงสัจธรรมว่า ชัยชนะที่ได้จากการฆ่าคือความพ่ายแพ้ที่แท้จริง และได้เปิดเผยแผนการที่ได้ควบคุมครอบครัวของพระเจ้าจุฬนีไว้เป็นอย่างดีภายในอุโมงค์ พร้อมแสดงให้เห็นถึงความเมตตาที่เหนือกว่าชั้นเชิงทางการทหาร การกระทำนี้กระทบใจของพระเจ้าจุฬนี ทำให้มีสติระลึกถึงตามเหตุผลที่มโหสถบัณฑิตได้กล่าว สามารถเปลี่ยนจากความเกลียดชังเป็นความเลื่อมใสในคุณธรรมของมโหสถบัณฑิตได้

2. การวิเคราะห์จิตวิทยาผู้นำภายใต้วิกฤตภาวะกดดัน จากมโหสถชากดก จากเหตุการณ์ในมโหสถชาดก ได้แสดงถึงการใช้หลักจิตวิทยาผู้นำภายใต้ความกดดัน (Leadership Resilience & Emotional Intelligence) ของมโหสถบัณฑิต ที่ได้ปฏิบัติตามหลักการจิตวิทยาผู้นำที่มีประสิทธิภาพตามลักษณะที่สำคัญ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านการควบคุมอารมณ์ ความสามรถในการยืดหยุ่นปรับตัวในการทำงานและด้านการมีปฏิสัมพันธ์ทำงานร่วมกับบุคคลอื่น ดังนี้

(1) สุขภาพแข็งแรง (Physical Resilience) แม้ในบทบาทของมโหสถบัณฑิต จะเน้นที่ปัญญา แต่สุขภาพทางกายที่แข็งแรงของมโหสถบัณฑิตสะท้อนผ่านความพร้อม ในการสร้างยุทธศาสตร์

อุโมงค์อันวิจิตรมโหสถบัณฑิต ต้องใช้พละกำลังในการควบคุมงานก่อสร้างอุโมงค์ขนาดใหญ่ไว้เป็นทางหลบหนีล่วงหน้า เป็นเวลานาน หากเจ็บป่วยหรือร่างกายไม่สมบูรณ์ ย่อมไม่สามารถลงพื้นที่จัดการงานวิศวกรรมที่สลับซับซ้อนท่ามกลางความกดดันของภัยสงครามได้ สุขภาพที่แข็งแรงจึงเป็นต้นทุนที่สำคัญทำให้มีความคล่องตัว (Agility) ในการปฏิบัติภารกิจได้จนสำเร็จ

(2) มีความสามารถในการปรับตัวในการทำงาน (Mental Resilience) ปรากฏชัดในตอนที่มโหสถบัณฑิต ใช้ความสงบนิ่งพิจารณาสถานการณ์ตามความเป็นจริง ในขณะที่ผู้อื่นสิ้นสติ เมื่อพระเจ้าวิเทหะตกอยู่ในภาวะคับขัน ท่ามกลางกองทัพของศัตรูที่ล้อมไว้ มโหสถบัณฑิต ไม่ได้ยอมแพ้ แต่ใช้ความสามารถด้านการคิด (Cognitive) ประมวลผลข้อมูลลับ จากการส่งข่าวของนกแขกเต้า มาวางแผนสร้างอุโมงค์ล่วงหน้า นี่คือการหาทางออกจากปัญหาด้วยวิธีที่สร้างสรรค์และรัดกุม (Creative Problem Solving) แทนที่จะใช้วิธีการสู้รบด้วยกำลังทหารเพียงอย่างเดียว

(3) มีการควบคุมอารมณ์ (Emotional Resilience) มโหสถบัณฑิต ไม่ได้แสดงอาการตื่นตระหนกหรือโกรธแค้น แม้ในเสี้ยววินาทีที่พระเจ้าจุฬนี เงื้อพระขรรค์จะประหารชีวิต ในการจัดการสภาวะวิกฤต (Crisis Management) มโหสถบัณฑิตสามารถรักษาความสงบ (Composure) ได้โดยไม่โต้ตอบตามสัญชาตญาณความกลัวหรือการใช้ความรุนแรง แต่เลือกใช้จิตวิทยาการด้านการสื่อสารและชี้ให้เห็นถึงสัจธรรมเพื่อดึงสติของศัตรู ด้วยการควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ ทำให้สามารถควบคุมสถานการณ์ภายนอก และเปลี่ยนความเกลียดชังของศัตรูให้กลายเป็นความเลื่อมใสได้

(4) ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Social Resilience) การที่มโหสถบัณฑิตสามารถ ควบคุมเชลยศึกได้แก่ ครอบครัวของพระเจ้าจุฬนีไว้ในอุโมงค์ และประสานงานจารกรรมข้อมูลได้ เป็นความสำเร็จของมโหสถบัณฑิต เกิดจากการทำงานเป็นทีม ตั้งแต่การใช้นกแขกเต้าไปจนถึงผู้ใช้แรงงานที่ร่วมสร้างอุโมงค์ สะท้อนศักยภาพของเครือข่ายสังคมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มโหสถบัณฑิตใช้ความเมตตาเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร เพื่อเอื้อให้ทุกคนสามารถข้ามผ่านวิกฤตการณ์ในครั้งนี้ไปได้ ไม่ใช่มีวัตถุประสงค์เพื่อชัยชนะจากการสู้รบ แต่เพื่อสันติภาพ ความสงบสุขของผู้นำและประชาชนทั้งสองแคว้น มโหสถบัณฑิต จึงเป็นต้นแบบของผู้นำหรือผู้บริหาร ที่ใช้สติ เป็นเครื่องควบคุมอารมณ์ และใช้ปัญญา เป็นกลยุทธ์ในการบริหารจัดการวิกฤตภายใต้ภาวะสถานการณ์ที่กดดันจากสิ่งแวดล้อมขององค์กร เป็นบทพิสูจน์ให้เห็นว่าความแข็งแกร่งที่แท้จริงของผู้นำไม่ได้มาจากอาวุธ แต่มาจากความยืดหยุ่นทางจิตใจที่สามารถเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาสได้เสมอ

มโหสถชาดกกับกลยุทธ์รุกในรับด้วยการเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส (Turning Threats into Opportunities)

กลยุทธ์รุกในรับคือการเปลี่ยนภัยคุกคามภายนอกให้เป็นโอกาสการเติบโต โดยใช้จุดแข็งขององค์กรเข้าจัดการโดยการใช้เครื่องมือ TOWS Matrix มาวิเคราะห์เพื่อเปลี่ยนวิกฤตเป็นทางโอกาสของ

องค์กร สร้างความแตกต่าง และพัฒนาทักษะใหม่ ที่สอดคล้องกับพฤติกรรมของมนุษย์และวัฒนธรรม ค่านิยม ความต้องการของคนในแต่ละองค์กที่เปลี่ยนไป

ยุทธศาสตร์ของมโหสถบัณฑิต เป็นต้นแบบของการบริหารจัดการวิกฤตที่เปลี่ยนภัยคุกคามให้เป็นโอกาส โดยอาศัยการบริหารข้อมูลข่าวสารผ่านเครือข่ายสายลับเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์อย่างถ่องแท้ นำไปสู่การวางแผนเชิงรุกผ่านการสร้างมหาอุโมงค์และยุทธวิธีแก้วมณีที่มุ่งโจมตีจุดอ่อนด้านจิตวิทยาของคู่แข่งขัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจุดแข็งกับโอกาส และการปรับตัวอย่างรวดเร็วในโลกของการทำงานในปัจจุบัน การกระทำของมโหสถบัณฑิต จึงไม่ใช่เพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการใช้การประเมินสถานการณ์รอบด้านเพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันอย่างมีจริยธรรม สะท้อนให้เห็นว่าชัยชนะที่ยั่งยืนในมุมมองของการบริหารจัดการเชิงพุทธที่ผลสำเร็จไม่ได้มาจากการทำลายล้าง แต่มาจากการใช้ปัญญาเพื่อลดความขัดแย้งและรักษาผลประโยชน์ของทุกฝ่ายไว้อย่างแยบคาย

บทสรุป

บทสรุปและข้อเสนอแนะจากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการในภาวะวิกฤตตามแนวทางมโหสถบัณฑิตเน้นการใช้ปัญญาบนพื้นฐานของข้อมูลที่ถูกต้องและแม่นยำ เป็นเครื่องมือหลักในการพลิกสถานการณ์จากฝ่ายเสียเปรียบให้กลับมาเป็นฝ่ายได้เปรียบได้อย่างสง่างาม ผู้บริหาร หรือผู้นำองค์กรจึงควรให้ความสำคัญกับการประเมินสถานการณ์อย่างเป็นระบบและการสร้างฉากทัศน์ในอนาคตเพื่อเตรียมแผนรองรับที่ยืดหยุ่น ข้อเสนอแนะสำคัญคือ ควรปลูกฝังบุคลากรในองค์กร ให้มีทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ที่ควบคู่ไปกับจริยธรรมทางการบริหาร เพื่อให้การแก้ไขปัญหาไม่ใช่เพียงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเชิงผลลัพธ์เท่านั้น แต่ยังสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนและลดความขัดแย้งในองค์กรหรือระหว่างองค์กรอื่น ๆ ซึ่งถือเป็นชัยชนะที่แท้จริงตามหลักการบริหารเชิงพุทธที่มีความร่วมสมัยและนำไปปรับใช้ได้ในทุกสถานการณ์

บรรณานุกรม

นิลุบล สุขวณิช. (2566, 3 สิงหาคม). **Resilient Leadership คุณลักษณะสำคัญของผู้นำแบบสู้ไม่ถอย แม้บทชีวิตจะหนักหนา.** iSTRONG Mental Health. จาก https://www.istrong.co/single-post/resilient-leadership

พระอัครเดช ญาณเตโช. (ม.ป.ป.). **ซุนหวู่ ปราชญ์แห่งพิชัยยุทธ์.** มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. https://www.stou.ac.th/study/sumrit/2-58(500)/page4-2-58(500).html

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 2 เล่มที่ 28.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

ศูนย์พัฒนากลยุทธ์ทางธุรกิจ จำกัด. (2568, 8 พฤษภาคม). **เตรียมองค์กรให้พร้อมรับมืออนาคตด้วย 5 ขั้นตอน Scenario Planning.** จาก https://www.sbdc.co.th/knowledge/articles/เตรียมองค์กรให้พร้อมรับมืออนาคตด้วย-5-ขั้นตอน-scenario-planning/

อุดม สว่างจิต. (ม.ป.ป.). **การประเมินสถานการณ์ (Situation Assessment).** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). จาก https://dol.thaihealth.or.th/Media/Index/aa51a12c-fa58-e911-80e8-00155d93ef05

การปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์: ปัญญาและคุณธรรม

Student Conduct in Buddhist Monastic Universities: The Path of Wisdom and Virtue

พระมหาภาณุวิชญ์ ภาณุวิชฺชโญ
Phramaha Phanuvich Panuwityo
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
พระครูปริยัติสโมธาน
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus
Corresponding author, e-mail : maghavin9@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นการศึกษารูปแบบการปฏิบัติตนของนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายหลักในการพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านปัญญาและคุณธรรม ภายใต้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเนื้อหาวิเคราะห์บทบาทของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยุทธ์ ธมฺมจิตฺโต) ที่เน้นการหลอมรวมความรู้ทางวิชาการเข้ากับหลักจริยธรรมและการฝึกตนของนิสิตในบริบทสงฆ์ ตลอดจนสำรวจแนวคิดร่วมสมัยจากงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพุทธในศตวรรษที่ 21 ผลการศึกษาเสนอว่าการปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรตั้งอยู่บนหลัก 3 ประการ ได้แก่ สติปัญญาในการเรียนรู้ ความรับผิดชอบต่อตนเอง และความกลมกลืนกับระเบียบวินัยของสงฆ์ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างภาวะผู้นำและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

คำสำคัญ: มหาวิทยาลัยสงฆ์, การปฏิบัติตน, ปัญญา, คุณธรรม

ABSTRACT

This article explores the model of student conduct in Buddhist monastic universities, institutions dedicated to cultivating both intellectual and moral excellence

grounded in Buddhist teachings. The study analyzes the philosophical foundation laid by Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), who emphasizes the integration of academic learning with ethical self-discipline within the monastic context. It also draws upon contemporary research at both national and international levels regarding Buddhist education in the 21st century. Findings suggest that student behavior in monastic universities should be grounded in three core principles: wisdom in learning, self-responsibility, and harmony with the disciplinary codes of monastic life. These elements together contribute to nurturing holistic leadership and the full realization of human potential in accordance with the aims of Buddhist higher education.

Keywords: Buddhist monastic university, student conduct, wisdom, virtue

บทนำ

ในยุคที่สังคมโลกเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี วัฒนธรรม และค่านิยมอย่างรวดเร็ว สถาบันการศึกษาพุทธศาสนา โดยเฉพาะ "มหาวิทยาลัยสงฆ์" ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้เชิงศาสนา มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการธำรงและสืบสานหลักธรรมคำสอนให้คงอยู่ ทั้งยังเป็นพื้นที่แห่งการบ่มเพาะ "ปัญญา" และ "คุณธรรม" ให้แก่นิสิตนักศึกษาที่กำลังเตรียมตนเพื่อเป็นผู้นำจิตวิญญาณและผู้ชี้แนวทางในสังคมไทย

การปฏิบัติตนของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงไม่ใช่เพียงการสำรวมตามวินัยของพระภิกษุเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการฝึกฝนตนในด้านจริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และความสามารถในการใช้หลักธรรมมาเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตร่วมสมัย (พระธรรมโกศาจารย์, 2562) ดังนั้น การศึกษาเรื่อง "การปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์" จึงเป็นประเด็นที่ควรพิจารณาอย่างลึกซึ้งทั้งในมิติทางจิตใจ การเรียนรู้ และการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนการศึกษา

แนวทางของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยุทธ์ ธมฺมจิตฺโต) ได้เสนอว่า "การศึกษาแบบพุทธ" ต้องเป็นการศึกษาที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ใช่เพียงเป็นผู้รู้ แต่เป็นผู้รู้ที่มีเมตตาและสติ โดยมี "ปัญญา" และ "คุณธรรม" เป็นคู่เคียงที่แยกกันไม่ได้ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2553)

การบ่มเพาะจิตวิญญาณและจริยวัตรในบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังต้องอาศัยกลไกทางวัฒนธรรมองค์กร การสื่อสารข้ามรุ่น และการสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างพระสอนกับนิสิต เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตนอย่างมีเป้าหมายและมีอุดมการณ์ร่วมในการธำรงพระพุทธศาสนา

บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติตนของนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ผ่านกรอบแนวคิดเชิงพุทธและหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม พร้อมเสนอข้อเสนอแนะในการพัฒนาแนวทางที่ตอบโจทย์โลกสมัยใหม่โดยไม่ละทิ้งรากเหง้าทางจิตวิญญาณ

บทนำได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของ "การปฏิบัติตน" ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ว่าเป็นมากกว่ากฎระเบียบ หากแต่เป็นกระบวนการสร้างคนที่สมบูรณ์ทั้งปัญญาและคุณธรรม โดยมีบทบาทสำคัญในการธำรงพุทธศาสนาและพัฒนาสังคมร่วมสมัย

บริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย

มหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับการก่อตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษา มีบทบาทสำคัญในการผลิตพระนักปราชญ์ นักวิชาการ และผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมไทย โดยเฉพาะในยุคที่สังคมต้องการ "ปัญญาธรรม" เพื่อตอบสนองต่อปัญหาทางศีลธรรมและวัฒนธรรม (พระธรรมโกศาจารย์, 2562) นักศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์จำนวนมากเป็นพระภิกษุ สามเณร และฆราวาสที่สนใจพุทธปรัชญา จึงต้องมีแนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสมกับบริบททางศาสนาและวิชาการ

หลักธรรมเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติตน

การปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์มีรากฐานจากพระธรรมวินัย เช่น สติ สมาธิ ศีล และขันติ ซึ่งไม่ใช่เพียงกฎข้อบังคับ แต่เป็นเครื่องมือฝึกจิต ฝึกนิสัย และเสริมสร้างสำนึกทางจริยธรรม การมีศีล 227 ข้อของพระภิกษุไม่ใช่เพียงการงดเว้น แต่เป็นแนวทางพัฒนา "ชีวิตที่เป็นระเบียบ" และเอื้อต่อการแสวงหาปัญญา (ป.อ. ปยุตฺโต, 2553) การเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงไม่แยกจากการปฏิบัติธรรม หากแต่เป็นการเสริมซึ่งกันและกัน

พฤติกรรมแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ

ลักษณะของการปฏิบัติตนในบริบทพุทธศึกษาคือการมีวินัย มีสมาธิ และมีความเคารพในครูอาจารย์และพระธรรมวินัย การแสดงความอ่อนน้อม ถ่อมตน และการไม่ประมาทในการศึกษา ถือเป็น "จริยวัตร" ที่สะท้อนความเป็นผู้ใฝ่ธรรม การใช้ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงไม่ใช่เพียงการสะสมความรู้ทางทฤษฎี หากแต่เป็น "การฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ดี และใฝ่สงบ" (Sangasubana, 2011)

วัฒนธรรมองค์กรในมหาวิทยาลัยสงฆ์

มหาวิทยาลัยสงฆ์มีวัฒนธรรมองค์กรเฉพาะตน เช่น การตื่นเช้า การสวดมนต์ การฟังธรรม และการร่วมกิจกรรมในวัด ซึ่งช่วยเสริมสร้างระเบียบวินัยและความรู้สึกร่วมในชุมชนการเรียนรู้ แนวทางเหล่านี้มีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตของนิสิตและสร้างสิ่งแวดล้อมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณธรรมและปัญญา (Phra Maha Boonsong Punnasiri, 2021) การสร้างความร่วมมือระหว่างอาจารย์ พระนิสิต และบุคลากรจึงเป็นหัวใจของการธำรงวัฒนธรรมเชิงจิตวิญญาณ

ปัญหาและแนวโน้มร่วมสมัยของการปฏิบัติตน

แม้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์จะมีแนวปฏิบัติอันดีงาม แต่ในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงก็มีความท้าทายหลายประการ เช่น การใช้สื่อดิจิทัลอย่างไม่เหมาะสม ความเบี่ยงเบนจากวินัยภายใน และการปรับตัวให้เข้ากับวิถีโลกาภิวัตน์ จึงต้องมีการพัฒนาแนวทางการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย โดยไม่สูญเสียแก่นของพุทธธรรม เช่น การนำแนวคิด "การเรียนรู้แบบใคร่ครวญ" (Reflective Learnin) มาปรับใช้ในชั้นเรียนและชีวิตประจำวัน (Moon, 2004)

เนื้อหาหลักของบทนี้แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในรูปแบบของกฎระเบียบ แต่เป็นการผสมผสานระหว่างจริยวัตร วินัย และปัญญาอย่างกลมกลืน ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดคือการพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในกรอบของพุทธศาสนาและการศึกษาร่วมสมัย

การบูรณาการระหว่างศาสนธรรมกับวิชาการ

การปฏิบัติตนของนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์คือการแสดงออกถึงการบูรณาการอย่างกลมกลืนระหว่างหลักธรรมกับหลักวิชาการ ในบริบททั่วไปของการศึกษา การเรียนคือกระบวนการสั่งสมความรู้ แต่ในบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ การเรียนต้องไม่แยกออกจากการฝึกใจ กล่าวคือ การพัฒนาทางสติปัญญาต้องดำเนินควบคู่ไปกับการฝึกคุณธรรม เช่น ความเพียร สติ และความอดทน (Tan & Lim, 2019) หลักธรรมจึงกลายเป็นฐานคิดของทั้งพฤติกรรมและแนวการเรียนรู้ โดยเฉพาะในกรณีของพระนิสิต การเรียนรู้เป็นการสืบสานอุดมคติของพุทธะ

คุณลักษณะของนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ยุคใหม่

นิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องมีคุณลักษณะเฉพาะ ได้แก่ ความใฝ่รู้เชิงธรรม ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความมีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบต่อสังคมตามแนวพุทธศาสนา แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Bandura (1977) ที่เน้นว่าพฤติกรรมของผู้เรียนถูกหล่อหลอมจากแบบแผนทางสังคม ซึ่งในบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น แบบแผนคือพระธรรมวินัยและพุทธจริยา การฝึกตนจึงไม่เพียงเพื่อสำเร็จการศึกษา แต่เพื่อพัฒนา "ตัวตนทางธรรม" ที่สมดุลระหว่างสติปัญญาและจริยธรรม

ความท้าทายของวัฒนธรรมดิจิทัล

การเข้าสู่ยุคดิจิทัลนำมาซึ่งข้อท้าทายต่อการปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเฉพาะการใช้สื่อเทคโนโลยีที่อาจส่งผลต่อสมาธิ ความมีวินัย และวัตรปฏิบัติของนิสิต บางกรณีนำไปสู่การเสพติดหรือการใช้เทคโนโลยีอย่างไม่เหมาะสม การปรับสมดุลจึงต้องเกิดขึ้น ทั้งในระดับส่วนบุคคลและระดับสถาบัน (Chinnawongs et al., 2020) มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรพัฒนาแนวทางการใช้งานเทคโนโลยีที่ส่งเสริมการฝึกตน เช่น การเรียนแบบไตรสิกขาในระบบออนไลน์ และการใช้แอปพลิเคชันธรรมะเพื่อเสริมสติในชีวิตประจำวัน

การปฏิบัติตนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การปฏิบัติตนที่เน้นคุณธรรมและวินัยส่งผลต่อการพัฒนานิสิตในระยะยาว โดยเฉพาะในแง่ของการเป็น "บัณฑิตพุทธธรรม" (พระธรรมโกศาจารย์, 2562) แนวคิดนี้หมายถึงผู้ที่มีความรู้ควบคู่กับคุณธรรม มีทักษะในการใช้ชีวิตอย่างมีสติ และสามารถเป็นผู้นำทางจิตใจของสังคม การปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับหลักธรรมทำให้บัณฑิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถตอบสนองต่อปัญหาสังคมด้วยกรอบคิดเชิงพุทธ และพร้อมพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในบริบทโลกปัจจุบัน

ความจำเป็นของการสร้างระบบสนับสนุนเชิงโครงสร้าง

แม้พฤติกรรมส่วนบุคคลจะมีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติตน แต่หากปราศจากระบบสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย เช่น โครงสร้างกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เน้นคุณธรรม ระบบอาจารย์พี่เลี้ยง และการจัดชั้นเรียนแบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Weimer, 2013) ก็อาจไม่เพียงพอ มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงควรสร้างระบบที่เอื้อต่อการฝึกตน อันประกอบด้วยทั้งสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการฝึกสมาธิ และกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง (Moon, 2004)

การวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการระหว่างหลักธรรมกับวิถีการศึกษาในบริบทพุทธ แนวทางเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยหล่อหลอมบัณฑิตที่มีคุณภาพเชิงวิชาการ แต่ยังเป็นรากฐานของการสร้างผู้นำทางจิตวิญญาณที่สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

บทสรุป

การปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์มิใช่เพียงเรื่องของการดำรงวัตรปฏิบัติที่ดีในฐานะพระภิกษุหรือนิสิตสามเณรเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการสร้างคนอย่างมีเป้าหมาย เพื่อเป็นทั้ง "บัณฑิต" และ "พหุปัญญาชนเชิงพุทธ" ในโลกสมัยใหม่ อัตลักษณ์ของนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงต้องมีความเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ทางปัญญา มีวินัยแห่งธรรม และสามารถปรับตัวอยู่ในระบบความรู้สมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืนโดยไม่สูญเสียหลักธรรมในใจกลางของตน

สาระสำคัญของการปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์คือการฝึกใจและพัฒนาตนอย่างเป็นระบบตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ทั้งในมิติส่วนตน (การมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ) และมิติทางสังคม (ความเมตตา รับผิดชอบต่อส่วนรวม) แนวทางนี้ช่วยเสริมสร้างสมรรถนะที่ครอบคลุมทักษะในศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ และการตัดสินใจอย่างมีคุณธรรม (Bandura, 1977; Weimer, 2013)

มหาวิทยาลัยสงฆ์ในฐานะสถาบันการศึกษาเชิงพุทธจำเป็นต้องส่งเสริมระบบสนับสนุนทางการศึกษาและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการฝึกตน เช่น การจัดกิจกรรมจริยธรรมเชิงปฏิบัติ การเรียนการสอนแบบใคร่ครวญ และระบบพี่เลี้ยงทางธรรม (พระธรรมโกศาจารย์, 2562; Moon, 2004) ซึ่งสามารถ

ประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีร่วมสมัย เช่น การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบใช้ปัญญาเชิงวิพากษ์ และการวัดผลตามแนว Outcome-Based Education (OBE)

อีกทั้ง การสร้างระบบปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังสามารถเป็นต้นแบบของการพัฒนาบัณฑิตในสังคมโลกที่ต้องการ "ความสมดุล" ระหว่างความรู้กับคุณธรรม โดยเฉพาะในยุคที่เทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของโลกกดดันจริยธรรมและจิตวิญญาณมนุษย์อย่างหนัก การมีหลักยึดอย่างพุทธธรรมจึงไม่เพียงแต่เสริมสร้างบุคลิกภาพที่มั่นคง แต่ยังเป็นรากฐานของพลเมืองโลกผู้มีปัญญาและเมตตา (Wang & Byram, 2022)

การปฏิบัติตนในมหาวิทยาลัยสงฆ์มิใช่เพียงการรักษาวินัยเชิงรูปแบบ แต่คือการฝึกฝนตนเองอย่างลึกซึ้งทั้งทางปัญญา จิตใจ และการมีส่วนร่วมต่อสังคม เป็นการบ่มเพาะคนรุ่นใหม่ที่สามารถดำรงตนอย่างมีคุณธรรมในโลกสมัยใหม่ และสามารถทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างจิตวิญญาณและวิทยาการในทิศทางที่สร้างสรรค์และยั่งยืน

บรรณานุกรม

Bandura, A. (1977). ***Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.** Retrieved from https://psycnet.apa.org/record/1977-25733-001

Chinnawongs, S., Phramaha Sumedh Thitithammo, & Rattanasuwan, P. (2020). **Developing Buddhist monks' digital literacy in higher education institutions in Thailand.** *Journal of MCU Social Science Review*, 9(1), 67–77. https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jssr/article/view/243751

Moon, J. A. (2004). ***A handbook of reflective and experiential learning: Theory and practice*.** Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203416150

Phra Maha Boonsong Punnasiri. (2021). **The development of Dhamma-based learning model for Buddhist universities in Thailand.** *Journal of Buddhist Education and Research*, 7(2), 45–58. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jber/article/view/244112

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยุทธ์ ธมฺมจิตฺโต). (2562). ***บัณฑิตพุทธธรรม: การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์*.** กรุงเทพฯ: ธรรมสภา. เข้าถึงได้ที่ https://www.watnyanaves.net

Rungreangkulkij, S., Wongtakee, W., & Thongtub, W. (2019). **Meditation training and its effect on attention and academic achievement among Thai novice monks.** *Journal of Religion and Health*, 58(4), 1347–1360. https://doi.org/10.1007/s10943-018-0700-z

Sangasubana, N. (2011). **How Buddhist monks learn: Developing a grounded theory of informal learning.** *International Journal of Lifelong Education*, 30(2), 219–235. https://doi.org/10.1080/02601370.2010.547619

Tan, C., & Lim, L. (2019). **Contemplative education and the integration of personal and academic development in religious institutions.** *Journal of Moral Education*, 48(1), 48– 63. https://doi.org/10.1080/03057240.2018.1556619

Wang, M., & Byram, M. (2022). **Mindful learning: A Buddhist perspective on student wellbeing.** *Journal of Moral Education*, 51(2), 123–138. https://doi.org/10.1080/03057240.2021.1962784

Weimer, M. (2013). ***Learner-centered teaching: Five key changes to practice* (2nd ed.).** San Francisco: Jossey-Bass. https://www.wiley.com/en-us/Learner+Centered+Teaching%3A+Five+Key+Changes+to+Practice%2C+2nd+Edition-p-9781118119280

การสังเคราะห์หลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง เพื่อการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในศตวรรษที่ 21

A Synthesis of Moderate Postmodern Philosophy for Active Learning Management in the 21st Century

สหธัช บีกขุนทด
Sahathat Bikkhunthot
เมธา หริมเทพาธิป
Metha Hrimtepathip
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University
Corresponding author, e-mail : mrsahathatbik@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นบทความเชิงปรัชญาโดยมีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย การจัดการเรียนรู้เชิงรุก 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการเรียนรู้ และ3) เพื่อสังเคราะห์หลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเพื่อการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในศตวรรษที่ 21 โดยศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลของวิสัยทัศน์และ เป้าหมายจากเอกสารหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ที่สอดคล้องตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง และนำผลการสังเคราะห์ ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพการการจัดการเรียนรู้เชิงรุกตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง ผลการศึกษาวิจัยพบว่า 1) การจัดการเรียนรู้เชิงรุกมิได้เป็นเพียงเทคนิคการสอน แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่วางรากฐานอยู่บนหลักการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง ที่มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้เรียนจากผู้รับสาร สู่การเป็นผู้กำกับการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน หรือการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการคิดขั้นสูง อันประกอบด้วยการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการสร้างผู้เรียนที่มีความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) จากการวิเคราะห์เอกสารหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่ามีวิสัยทัศน์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการมุ่งเน้น "ผู้เรียนเป็นสำคัญ" ที่ปรากฏในหลักสูตรฯ นั้น แท้จริงคือการวางโครงสร้างพื้นฐานให้ผู้เรียนได้ใช้กระบวนการคิดและทักษะชีวิตในการแก้ปัญหา แต่ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องมีการตีความใหม่เพื่อให้

ก้าวข้ามการเรียนรู้แบบท่องจำไปสู่การเรียนรู้ที่เน้นการสร้างความหมายส่วนบุคคลที่สัมพันธ์กับมาตรฐานการเรียนรู้สากล และ3) การสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง ทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยลดทอนความสุดโต่งของการศึกษาในอดีต โดยเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงรุกที่เน้น "ความสมดุลและความหลากหลาย" นั่นคือ การยอมรับว่าความจริงและความรู้อาจมีได้หลายชุดตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ตามแนวทางนี้จึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีวิจารณญาณในการวิพากษ์ข้อมูลข่าวสาร ส่งเสริมการเรียนรู้แบบร่วมมือที่เคารพในความแตกต่างของบุคคล และการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างมีจริยธรรม โดยไม่ยึดติดกับรูปแบบการเรียนรู้ที่ตายตัว แต่ปรับเปลี่ยนตามพลวัตของโลกสมัยใหม่

ABSTRACT

This philosophical article aims to achieve three primary objectives: 1) study the principles, methods, and goals of active learning, 2) examine the concepts of active learning within educational contexts, and 3) synthesize Moderate Postmodern philosophy for active learning in the 21st century. The study involves analyzing and synthesizing visions and goals from the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 alongside active learning practices aligned with Moderate Postmodernism. The synthesized findings are subsequently applied to enhance the quality of active learning management. The research findings are as follows 1) Active learning is identified not merely as a teaching technique but as a learning process grounded in constructivism. It seeks to transition the learner's role from a passive recipient to an active self-regulator through various methods, such as problem-based or experiential learning, to stimulate higher-order thinking skills and lifelong learning. 2) The Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 significantly aligns with active learning through its learner-centered vision. However, practical implementation requires reinterpretation to transcend rote memorization toward a process of personal meaning-making that relates to international standards. and 3) Moderate Postmodern philosophy serves as a conceptual framework that mitigates the educational extremes of the past. It proposes an approach emphasizing balance and diversity, acknowledging multiple truths across different socio-cultural contexts. Active learning in the 21st century, under this framework, focuses on developing students' critical literacy, fostering collaborative learning that respects individual differences, and applying knowledge ethically to improve quality of life and society amidst modern dynamics.

Keywords : Synthesis, Active Learning Management, Moderate Postmodern Philosophy

บทนำ

การจัดการเรียนรู้ในระบบการศึกษาร่วมสมัยจำเป็นต้องเผชิญกับข้อจำกัดของการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการถ่ายทอดเนื้อหาจากครูสู่ผู้เรียนและการจดจำความรู้เชิงข้อเท็จจริงเป็นหลัก ซึ่งแนวทางดังกล่าวมักไม่สามารถตอบสนองต่อความซับซ้อนของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และชีวิตจริงของผู้เรียนได้อย่างเพียงพอ โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมที่องค์ความรู้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีความหลากหลายสูง การเรียนรู้ในยุคปัจจุบันจึงไม่อาจจำกัดอยู่เพียงการรับความรู้แบบสำเร็จรูป หากแต่ควรถูกมองว่าเป็นกระบวนการสร้างความหมายผ่านประสบการณ์ตรง การคิดใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ (Dewey, 1938; Piaget, 1970; Vygotsky, 1978) ภายใต้บริบทดังกล่าว แนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) จึงถูกนำเสนอในฐานะกรอบการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสะท้อนผลการเรียนรู้ มากกว่าการเรียนรู้จากการถ่ายทอดความรู้เพียงฝ่ายเดียวจากครูสู่ผู้เรียน (Bonwell & Eison, 1991; Silberman, 1996; Meyers & Jones, 1993) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และแนวคิดการสร้างองค์ความรู้ ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทเชิงรุกของผู้เรียนและการเรียนรู้ในบริบทที่มีความหมาย (Dewey, 1938; Piaget, 1970; Vygotsky, 1978)

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกจึงได้รับการบรรจุไว้เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยมุ่งเน้นการพัฒนาสมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้และปรับตัวได้ในบริบทสังคมร่วมสมัย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกไปใช้ในทางปฏิบัติในบริบทการศึกษาไทยยังคงเผชิญข้อจำกัดที่สำคัญ กล่าวคือ แนวคิดดังกล่าวมักถูกทำความเข้าใจและนำไปใช้ในระดับของกิจกรรมหรือเทคนิคการสอนเป็นหลัก โดยขาดการเชื่อมโยงกับฐานคิดเชิงปรัชญาที่รองรับความแตกต่างหลากหลายของผู้เรียนและบริบททางสังคม ส่งผลให้การจัดการเรียนรู้เชิงรุกในหลายกรณียังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านได้อย่างแท้จริง เพื่อคลี่คลายข้อจำกัดดังกล่าว บทความนี้จึงเสนอการนำปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง (Moderate Postmodernism) ตามแนวคิดของกีรติ บุญเจือ (2560; 2563) มาเป็นกรอบในการสังเคราะห์การจัดการเรียนรู้เชิงรุก โดยปรัชญาหลังนวยุคสายกลางมุ่งเน้นความสมดุลระหว่างความเป็นระบบ เหตุผล นิยม และโครงสร้างความรู้ของนวยุค กับการยอมรับความหลากหลาย ความแตกต่าง และบริบทเฉพาะของหลังนวยุค ควบคู่กับการใช้วิจารณญาณและจริยธรรมเป็นฐานในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาหลังนวยุคนิยมสายกลางในบริบทการศึกษาไทยที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการคำนึงถึงบริบทของผู้เรียนและสังคม ตามแนวการวิเคราะห์ของเมธา หริมเทพาธิป

(2559) ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดการศึกษาควรตั้งอยู่บนฐานของความสมดุลระหว่างหลักการเชิงเหตุผลกับคุณค่าทางจริยธรรม เพื่อการพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืน

ภายใต้กรอบคิดดังกล่าว บทความนี้มุ่งสังเคราะห์การจัดการเรียนรู้เชิงรุกโดยอาศัยปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเป็นฐานในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ บริบททางสังคม และการพัฒนาผู้เรียน เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มีความสมดุล ยืดหยุ่น และสอดคล้องกับความหลากหลายของผู้เรียน อันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย การจัดการเรียนรู้เชิงรุก
2. เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุก
3. เพื่อสังเคราะห์หลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเพื่อการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในศตวรรษที่ **21**

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเอกสาร การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารสำคัญ ดังนี้

เอกสารนโยบายและหลักสูตร หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

เอกสารทางปรัชญา งานเขียนชุดปรัชญาหลังนวยุคสายกลางของ ศาสตราจารย์กีรติ บุญเจือ (พ.ศ. 2560 - 2563) และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาหลังนวยุคที่ประยุกต์สู่การศึกษาของ เมธา หริมเทพาธิป, พจนา มาโนช และธนวัฒน์ จวนแจ้ง

เอกสารด้านการจัดการเรียนรู้ ตำราและบทความวิจัยด้าน Active Learning ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น แนวคิดของ Dewey, Piaget, Vygotsky, Bonwell & Eison และเอกสารจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาครอบคลุมประเด็นหลัก 3 ประเด็น ดังนี้

กระบวนทัศน์การจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning Paradigm) ศึกษาแก่นแท้ของวิธีการสอนที่เน้นการสร้างองค์ความรู้ (Constructivism) และการคิดขั้นสูง

สารัตถะปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง (Moderate Postmodernism Essence): ศึกษาหลักพหุนิยมทางปัญญา การยอมรับความจริงที่หลากหลายแต่มีระเบียบ และการมีส่วนร่วมในสังคมเพื่อสร้างความหมายใหม่

การสังเคราะห์โมเดลการเรียนรู้ การบูรณาการหลักปรัชญาเข้ากับเป้าหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อสร้างแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของโลกในศตวรรษที่ 21

3. ขอบเขตด้านประชากร เนื่องจากการวิจัยนี้เป็น การวิจัยเชิงปรัชญาและวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ขอบเขตของประชากรในที่นี้จึงหมายถึง "แหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ" (Sources of Information) ซึ่งประกอบด้วย เอกสารหลักสูตรและคู่มือการเรียนรู้เชิงรุก ตำราและบทความทางปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง ผลงานวิจัยที่สะท้อนการประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาไทย

4. ขอบเขตด้านเวลา ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์ข้อมูลในช่วงมกราคม 2568 - ธันวาคม 2568 เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทันสมัยและและเป็นปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรมเชิงบูรณาการ

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบเริ่มต้นจาก รากฐานทางจิตวิทยาและทฤษฎีการเรียนรู้ ที่เน้นการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) ผ่านแนวคิดของ Piaget (1970) และ Vygotsky (1978) ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้เรียนรู้จากการรับข้อมูลแบบส่งผ่าน แต่เรียนรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคม สอดคล้องกับหลักการ "Learning by Doing" ของ Dewey (1938) ที่เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ฐานคิดเหล่านี้ได้กลายเป็นกระแสหลักที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย ดังที่ปรากฏในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะสำคัญและทักษะชีวิตผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562) อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบทของโลกก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ซึ่งเต็มไปด้วยความผันผวนและข้อมูลที่หลากหลาย การจัดการเรียนรู้เชิงรุกเพียงลำพังอาจไม่เพียงพอ หากปราศจาก กรอบปรัชญาที่ยืดหยุ่น ในจุดนี้ ปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง (Moderate Postmodernism) ของ กีรติ บุญเจือ (2560, 2563) เข้ามาทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมสำคัญ โดยการผสานระหว่างระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์แบบนวยุคเข้ากับพหุนิยมทางความคิดแบบหลังนวยุค เกิดเป็นแนวทางการศึกษาที่ยอมรับ "ความจริงที่หลากหลาย" และเน้นการสร้างความหมายส่วนบุคคล (เมธา หริมเทพาธิป, 2559; พจนา มาโนช, 2564)

ความสอดคล้องเชิงองค์รวมนี้เห็นได้ชัดจากงานวิจัยเชิงประยุกต์ อาทิ การสอนวิทยาศาสตร์ที่เน้นการวิพากษ์ (ธนวัฒน์ จวนแจ้ง, 2566) และการพัฒนานวัตกรรมในสถานศึกษา (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น, 2567) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อนำการจัดการเรียนรู้เชิงรุกมาวางอยู่บนฐานคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง จะช่วยยกระดับจากการสอนตามเทคนิคไปสู่การสร้าง "พลวัตแห่งการเรียนรู้" ที่ผู้เรียนมีวิจารณญาณ มีจริยธรรม และสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองอย่างมีทิศทางท่ามกลางโลกที่ไร้พรมแดน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ดำเนินการในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นวิธีการหลัก ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของการศึกษาทาง

ปรัชญาที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดอย่างลุ่มลึก การวิจัยเชิงคุณภาพเอื้อต่อการทำความเข้าใจเนื้อหาเชิงความหมายและเปิดพื้นที่ให้นักวิจัยสามารถพิจารณาและตีความข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้อย่างยืดหยุ่น ภายใต้กรอบแนวคิดที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ในการวิจัยครั้งนี้ การวิจัยเอกสารหมายถึงกระบวนการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ อาทิ ตำราทางปรัชญา บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และแหล่งข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสังเคราะห์เชิงปรัชญา โดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. ขั้นการศึกษาพื้นฐานและเป้าหมายการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1) ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) เพื่อระบุ หลักการ วิธีการ และเป้าหมาย ของการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) โดยศึกษาจากทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ (Constructivism) ของนักคิดสำคัญ อาทิ Piaget และ Vygotsky รวมถึงแนวคิดของ Dewey เพื่อให้เห็นภาพรวมของมาตรฐานสากลที่มุ่งพัฒนาสมรรถนะการคิดขั้นสูงของผู้เรียน

2. ขั้นการวิเคราะห์แนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในบริบทหลักสูตรไทย (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2) ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์วิสัยทัศน์และเป้าหมายจาก เอกสารหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และแนวทางการดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อศึกษาการปรับใช้แนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในระบบการศึกษาไทย โดยมุ่งเน้นการค้นหาจุดเชื่อมโยงและความคาดหวังของรัฐที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในยุคปัจจุบัน

3. ขั้นการสังเคราะห์สู่มิติปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3) เป็นขั้นตอนการบูรณาการองค์ความรู้ โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 และ 2 มาผ่านกระบวนการสังเคราะห์เชิงปรัชญา (Philosophical Synthesis) ร่วมกับหลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง (Moderate Postmodernism) ของกีรติ บุญเจือ เพื่อสร้างแนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นความสมดุลระหว่างความรู้เชิงวิชาการกับความหลากหลายของบริบททางสังคมและจริยธรรม

4. ขั้นการประยุกต์และสรุปผลเชิงองค์รวม (Conclusion and Application) ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทั้งหมดมาสรุปเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ โดยทำการตรวจสอบความสมเหตุสมผลเชิงตรรกะ (Logical Validity) และความสอดคล้องกับรายงานผลการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในสถานศึกษาจริง เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นองค์รวมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างยั่งยืน

แผนภาพที่ 1 วิธีการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

ผู้วิจัยได้ออกแบบขั้นตอนการวิจัยไว้เป็นลำดับ ดังนี้

1.ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ เช่น หนังสือชุดปรัชญาสวนสุนันทา และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ และงานวิจัยจากวารสารต่างๆ

2.จัดระเบียบและจำแนกข้อมูลตามประเด็นสำคัญ อาทิ แนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และหลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง เพื่อเอื้อต่อการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ

3. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา การตีความ และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

4. สังเคราะห์และสรุปผลการวิเคราะห์ เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงรุกที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง

5. เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบบทความวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นความครอบคลุมและลุ่มลึกของเนื้อหา เพื่อให้ได้สารัตถะที่นำไปสู่การสังเคราะห์เชิงปรัชญาตามวัตถุประสงค์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ (Primary and Secondary Sources) ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อให้ครอบคลุมมิติของนโยบาย การปฏิบัติ และปรัชญา โดยแบ่งกลุ่มเอกสารดังนี้

กลุ่มนโยบายและการศึกษาไทย ได้แก่ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551, แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน และรายงานจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิสัยทัศน์ในบริบทจริงของประเทศไทย

กลุ่มทฤษฎีการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ได้แก่ ตำราและบทความของ Dewey, Piaget, Vygotsky, Bonwell & Eison เพื่อศึกษารากฐานดั้งเดิมและวิวัฒนาการของการจัดการเรียนรู้เชิงรุก

กลุ่มปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง ได้แก่ งานเขียนของศาสตราจารย์กีรติ บุญเจือ และคณะ (พ.ศ. 2560-2563) เพื่อเข้าถึงแก่นแท้ของกรอบคิดที่จะนำมาใช้ในการสังเคราะห์

2. กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบองค์รวม (Holistic Collection Process) เพื่อให้ข้อมูลมีความต่อเนื่อง ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

การสืบค้นข้อมูลในแนวดิ่ง ศึกษาเจาะลึกลงไปในแต่ละทฤษฎีและเอกสารหลักสูตรฯ เพื่อหาแก่นแท้ของแต่ละแนวคิด

การสืบค้นข้อมูลในแนวราบ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเอกสารที่ข้ามสาขา (ครุศาสตร์ ปรัชญา และนโยบายรัฐ) เพื่อดูว่ามีการนำแนวคิดเหล่านี้ไปปฏิบัติอย่างไรในสถานศึกษา เช่น กรณีศึกษาของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น (2567)

การประเมินคุณภาพข้อมูล ตรวจสอบความน่าเชื่อถือ ความเป็นปัจจุบัน และความเกี่ยวข้องเชิงวิชาการ (Authenticity and Relevancy) ก่อนนำข้อมูลเหล่านั้นเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ในขั้นตอนถัดไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) โดยใช้กระบวนการทางตรรกวิทยาและปรัชญา เพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาตั้งแต่ระดับรากฐานจนถึงขั้นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา (Descriptive Content Analysis) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวม (หลักสูตรฯ 2551, ทฤษฎี Active Learning และเอกสารปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง) มาทำการจำแนกและจัดกลุ่มเนื้อหา เพื่อระบุแก่นแท้ของแต่ละส่วน โดยมุ่งเน้นการหาจุดเด่นและข้อจำกัดของแนวคิดการจัดการเรียนรู้ในปัจจุบัน เพื่อเตรียมฐานข้อมูลสำหรับการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2

2. การวิเคราะห์โดยกระบวนการตีความเชิงปรัชญา (Philosophical Hermeneutics) ผู้วิจัยใช้การตีความข้อมูลผ่าน "แว่นตา" ของปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง โดยพิจารณาบริบททางสังคมไทยที่ปรากฏในเอกสารของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น และสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา เพื่อวิเคราะห์ว่า "ความจริงและความรู้" ในห้องเรียนยุคใหม่ควรมีลักษณะอย่างไร กระบวนการนี้ช่วยให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างความต้องการของหลักสูตรกับความยืดหยุ่นทางปรัชญา

3. การวิเคราะห์เชิงสังเคราะห์แบบบูรณาการ (Integrative Synthesis Analysis) เป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 โดยผู้วิจัยใช้กระบวนการทางวิพากษ์ (Critical Reflection) เพื่อหลอมรวม (Settle) แนวคิด Active Learning เข้ากับปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง กระบวนการนี้ประกอบด้วย

การหาจุดร่วม (Commonality) วิเคราะห์ส่วนที่ส่งเสริมกันระหว่างการลงมือทำ (Active) กับการยอมรับความหลากหลาย (Postmodernism)

การลดทอนความสุดโต่ง (Neutralization) ใช้หลักการของกีรติ บุญเจือ เพื่อปรับจูนเทคนิคการสอนไม่ให้ยึดติดกับวิธีการใดวิธีการหนึ่งจนเกินไป แต่ให้เน้นที่การสร้างความหมายเชิงจริยธรรมและการมีส่วนร่วมของผู้เรียนเป็นองค์รวม

4. การสรุปเชิงอุปนัยและสร้างข้อสรุป (Inductive Logic and Conclusion) ผู้วิจัยรวบรวมผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาเรียบเรียงเป็นข้อสรุปเชิงตรรกะ เพื่อสร้างเป็น " THE 4D WISDOM Model สมดุลแห่งปัญญาเพื่อการเรียนรู้เชิงรุกในศตวรรษที่ 21" ที่มีความต่อเนื่องและไม่แยกส่วน โดยตรวจสอบความสมเหตุสมผล (Validity) ผ่านการอ้างอิงและเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ทรงพลังและนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

บทสรุป

จากการศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลเชิงปรัชญาและเอกสารหลักสูตร ผู้วิจัยพบข้อค้นพบที่เป็นองค์รวมต่อเนื่องกัน ดังนี้

ศึกษาหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย การจัดการเรียนรู้เชิงรุก ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้เชิงรุกเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงองค์รวมที่มีรากฐานจากแนวคิดการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) โดยมุ่งปรับบทบาทผู้เรียนจากผู้รับความรู้ไปสู่การเป็นผู้มีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง การจัดการเรียนรู้เชิงรุกสามารถดำเนินการผ่านวิธีการที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานและการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ซึ่งช่วยส่งเสริมกระบวนการคิดขั้นสูง ทักษะการแก้ปัญหา และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทั้งนี้ เป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้เชิงรุกคือการพัฒนาผู้เรียนในเชิงสมรรถนะ โดยมุ่งสร้างความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์จริง และนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทที่หลากหลายได้อย่างเหมาะสม

ศึกษาแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีวิสัยทัศน์และกรอบแนวคิดที่สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้เชิงรุกอย่างมีนัยสำคัญ โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและการพัฒนาสมรรถนะสำคัญควบคู่กับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการส่งเสริมทักษะชีวิต การคิดวิเคราะห์ และความสามารถในการแก้ปัญหาของผู้เรียน ทั้งนี้ โครงสร้างของหลักสูตรเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์และการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การนำ

หลักสูตรไปใช้ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องมีการตีความและปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตรมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการก้าวข้ามการเรียนรู้ที่เน้นการท่องจำและการถ่ายทอดเนื้อหา ไปสู่การเรียนรู้ที่มุ่งการสร้างความหมายส่วนบุคคลของผู้เรียน ซึ่งเชื่อมโยงกับบริบทชีวิตจริงและมาตรฐานการเรียนรู้ในระดับสากล ภายใต้สภาพแวดล้อมของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

สังเคราะห์หลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเพื่อการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ในศตวรรษที่ 21 ผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาหลังนวยุคสายกลางทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดทางปรัชญาที่เน้นความสมดุลและความหลากหลาย โดยช่วยลดทอนความสุดโต่งของแนวคิดการศึกษาในอดีต ผ่านการยอมรับว่าความรู้และความจริงสามารถมีได้หลายชุดตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ขณะเดียวกันยังคงให้ความสำคัญกับเหตุผล หลักฐาน และคุณค่าร่วมทางสังคม การจัดการเรียนรู้เชิงรุกภายใต้กรอบแนวคิดนี้มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร ควบคู่กับการเรียนรู้แบบร่วมมือที่เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า แนวคิดดังกล่าวสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างมีจริยธรรม โดยไม่ยึดติดกับรูปแบบการเรียนรู้ที่ตายตัว แต่สามารถปรับเปลี่ยนอย่างยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับพลวัตของโลกและบริบทของศตวรรษที่ 21 ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในการสร้างผู้เรียนที่มีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้และสังคมในระยะยาว

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของการจัดการศึกษาที่ต้องปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก โดยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

ผลการสังเคราะห์แนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกภายใต้กรอบปรัชญาหลังนวยุคสายกลางสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้สามารถถูกมองเป็นกระบวนการที่เอื้อต่อการสร้างความหมายและการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องทั้งในมิติของการลงมือปฏิบัติ การคิดใคร่ครวญ และการมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม มากกว่าการมุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้เชิงเนื้อหาเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ การสะท้อนคิด และบริบทของผู้เรียน (Dewey, 1938) ในทำนองเดียวกัน แนวคิดการสร้างองค์ความรู้ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจของตนเองผ่านกระบวนการพัฒนาทางสติปัญญา การปรับโครงสร้างความคิด และการเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมกับความรู้ใหม่ (Piaget, 1970) ขณะเดียวกัน การเรียนรู้ยังเกิดขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ภาษา และวัฒนธรรม ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาการคิดระดับสูงและการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เรียน (Vygotsky, 1978) มุมมองดังกล่าวสนับสนุนแนวคิดว่าการจัดการเรียนรู้เชิงรุกมิใช่เพียงการจัดกิจกรรมที่เน้นความเคลื่อนไหวของผู้เรียน หากแต่เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมการคิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสะท้อนผลการเรียนรู้อย่างมีความหมาย (Bonwell & Eison, 1991; Meyers & Jones, 1993; Silberman, 1996)

เมื่อพิจารณาผลการสังเคราะห์ผ่านกรอบปรัชญาหลังนวยุคสายกลางตามแนวคิดของกีรติ บุญเจือ จะเห็นได้ว่า กรอบคิดดังกล่าวช่วยอธิบายการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในฐานะกระบวนการที่ตั้งอยู่บนความสมดุลระหว่างความเป็นระบบ เหตุผลเชิงโครงสร้าง และเป้าหมายการเรียนรู้ตามกรอบนวยุค กับการยอมรับความหลากหลาย ความแตกต่าง และบริบทเฉพาะของผู้เรียนตามแนวคิดหลังนวยุค (กีรติ บุญเจือ, 2560) กล่าวคือ การจัดการเรียนรู้ยังคงอาศัยโครงสร้างและทิศทางที่ชัดเจน ขณะเดียวกันก็เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนใช้ประสบการณ์ การตีความ และวิจารณญาณของตนเองอย่างยืดหยุ่น ซึ่งสะท้อนจุดยืนของปรัชญาหลังนวยุคสายกลางที่ไม่ปฏิเสธกรอบคิดเดิม หากแต่ปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (กีรติ บุญเจือ, 2563) ในบริบทการศึกษาไทย ผลการอภิปรายชี้ให้เห็นว่า ข้อจำกัดในการนำการจัดการเรียนรู้เชิงรุกไปใช้ในทางปฏิบัติมิได้อยู่ที่ตัวแนวคิดโดยตรง หากแต่อยู่ที่การทำความเข้าใจแนวคิดดังกล่าวในระดับของกิจกรรมหรือเทคนิคการสอนโดยขาดการเชื่อมโยงกับฐานคิดเชิงปรัชญาที่รองรับอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของเมธา หริมเทพาธิป (2559) ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดการศึกษาควรตั้งอยู่บนฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการคำนึงถึงบริบทของผู้เรียนและสังคม การใช้กรอบปรัชญาหลังนวยุคสายกลางจึงช่วยขยายมุมมองของครูและผู้เกี่ยวข้องให้สามารถออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความแตกต่างของผู้เรียน โดยไม่ละทิ้งเป้าหมายการพัฒนาสมรรถนะและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามแนวนโยบายการศึกษาและหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562)

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้เชิงรุกภายใต้กรอบปรัชญาหลังนวยุคสายกลางจึงมิได้เป็นเพียงแนวทางเชิงเทคนิคในการจัดการเรียนรู้ หากแต่เป็นกรอบแนวคิดเชิงองค์รวมที่เชื่อมโยงมิติของการเรียนรู้ กระบวนการคิด และบริบททางสังคมเข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย และสามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้และการพัฒนาครูให้สอดคล้องกับความท้าทายของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเหมาะสม

จากการวิจัยเรื่องการสังเคราะห์หลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเพื่อการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ในศตวรรษที่ 21 เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ได้ คือ THE 4D WISDOM Model ซึ่งเป็นโมเดลนี้เปลี่ยนบทบาทของการเรียนรู้จากการ "รับข้อมูล" เป็นการ "สร้างความหมาย" โดยใช้หลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเป็นฐานในการสร้างสมดุลระหว่างความรู้สากลและบริบทเฉพาะถิ่น ซึ่งประกอบด้วย

แผนภาพที่ 2 THE 4D WISDOM Model

1. Dialectical Balance ดุลยภาพแห่งความรู้และการบริหารความจริงที่หลากหลาย ในมิตินี้เป็นการก้าวข้ามขัดแย้งระหว่างความเชื่อในความจริงสากลชุดเดียวแบบนวยุค (Modernism) กับการปฏิเสธโครงสร้างความรู้ในโลกหลังนวยุค โดยมุ่งเน้นการค้นหา "จุดสมดุล" หรือทางเลือกที่สาม ปัญญาในบริบทนี้จึงไม่ใช่การจดจำข้อเท็จจริง แต่คือการทำความเข้าใจความ "พอดี" ของบริบทที่หลากหลาย กลไกสำคัญคือการเปลี่ยนบทบาทครูให้เป็น "นักตีความหลักสูตร" (Curriculum Hermeneutics) ที่มีความสามารถในการนำมาตรฐานตัวชี้วัดจากส่วนกลางมาถักทอเข้ากับอัตลักษณ์และความต้องการของชุมชนอย่างมีความหมาย เช่น การเปลี่ยนวิชาเศรษฐศาสตร์จากทฤษฎีในตำราให้กลายเป็นการวิเคราะห์ระบบนิเวศการเงินในพื้นที่จริง ส่งผลให้ความรู้ถูกยกระดับจากตัวหนังสือที่ตายตัวไปสู่ความรู้ที่มีชีวิตและใช้ประโยชน์ได้จริงในโลกยุคปัจจุบัน

2. Dynamic Practice พลวัตแห่งประสบการณ์เชิงรุกและกระบวนการสร้างปัญญา การจัดการเรียนรู้เชิงรุกในมิตินี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการเคลื่อนไหวทางกายภาพ (Active Body) แต่เน้นหนักไปที่การขยับทางความคิด (Active Mind) ตามแนวคิดของ Dewey และ Piaget ปัญญาถูกนิยามว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนถ่าย "ข้อมูล" ให้กลายเป็นการ "สร้างความหมายที่ลึกซึ้ง" (Insight) ผ่านการลงมือปฏิบัติอย่างมีทิศทาง โดยเปลี่ยนห้องเรียนให้เป็น "พื้นที่ทดลองชีวิต" (Lab of Life) ที่ใช้ปัญหาในโลกจริงเป็นฐาน การเรียนรู้จึงมีลักษณะเป็นพลวัตในรูปเกลียวสว่าน (Spiral) เริ่มจากการรับประสบการณ์ การสะท้อนคิดเพื่อถอดบทเรียน ไปจนถึงการสร้างทฤษฎีใหม่ของตนเองและนำกลับไปทดลองใช้ซ้ำ

กระบวนการนี้ช่วยทลายการเรียนรู้แบบเส้นตรงที่เน้นคำตอบเดียว และมุ่งพัฒนาสมรรถนะการปรับตัว (Adaptability) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการมีชีวิตรอดในศตวรรษที่ 21

3. Diverse Identity พหุอัตลักษณ์และพื้นที่ทางสังคมแห่งการยอมรับ มิตินี้ให้ความสำคัญกับพลังของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวคิด ZPD ของ Vygotsky และหลักพหุนิยมของ กีรติ บุญเจือ โดยนิยามว่าปัญญาคือการมองเห็นคุณค่าในความแตกต่างและการร่วมสร้างความรู้ (Co-creation) กลไกเชิงลึกมุ่งเน้นการสร้าง "ชุมชนแห่งการเรียนรู้เสมือนจริง" ที่ลดทอนอำนาจนิยมในห้องเรียน โดยครูจะปรับบทบาทจากผู้มอบความรู้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกที่เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยน "ชุดความรู้ท้องถิ่น" กับ "ความรู้สากล" ผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือ การเรียนรู้ในรูปแบบนี้ช่วยให้ผู้เรียนไม่รู้สึกว่าความรู้เป็นสิ่งที่ถูกยัดเยียดจากภายนอก แต่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์ตนเองและการยอมรับในคุณค่าของผู้อื่นท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม

4. Deliberate Ethics จริยธรรมเชิงวิพากษ์และการใช้ปัญญาอย่างรับผิดชอบ หัวใจสำคัญของปรัชญาสายกลางในมิตินี้คือการไม่ทอดทิ้งคุณค่าและศีลธรรม แต่เป็นศีลธรรมที่ผ่านการไตร่ตรองและถกเถียงด้วยเหตุผลเชิงสื่อสารตามแนวคิดของ Habermas ปัญญาในมิตินี้จึงหมายถึงการเป็นผู้ที่มีทั้งทักษะ (Skill) และเป้าหมายที่ชัดเจน (Purpose) คือรู้ว่า "ทำอย่างไร" ควบคู่กับ "ทำไปเพื่ออะไร" การจัดการเรียนรู้จึงบูรณาการ "การคิดวิพากษ์ทางจริยธรรม" เข้าไปในทุกเนื้อหาวิชา เพื่อให้ผู้เรียนฝึกตั้งคำถามถึงผลกระทบของการใช้ความรู้ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในยุค Digital Disruption เช่น การใช้ปัญญาประดิษฐ์หรือการสื่อสารออนไลน์อย่างมีธรรมาภิบาล เพื่อบ่มเพาะพลเมืองที่ไม่ได้มีเพียงความรู้ทางวิชาการ แต่มีสติปัญญาที่กำกับด้วยความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างยั่งยืน

โมเดล THE 4-D WISDOM จึงไม่ใช่เพียงเทคนิคการสอน แต่เป็น "ระบบนิเวศแห่งการสร้างความหมาย" ที่ครูเปลี่ยนจากผู้ส่งสารเป็นผู้อำนวยความสะดวก และผู้เรียนเปลี่ยนจากผู้รับสารเป็นผู้สร้างความรู้ โดยมีปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเป็นสะพานเชื่อมระหว่าง "โลกของวิชาการ" กับ "โลกของความเป็นจริง" เข้าด้วยกันอย่างเป็นปึกแผ่น โมเดลนี้เปลี่ยนกระบวนทัศน์การศึกษาจากการรับข้อมูล (Passive) สู่การสร้างความหมายเชิงปัญญา (Active Wisdom) ที่มีความยืดหยุ่น สร้างสรรค์ และมีจริยธรรมกำกับอย่างสมดุล โดยมีหัวใจสำคัญ คือ การเปลี่ยนจาก "การสอนตามสั่ง" เป็น "การสร้างความหมายเชิงปัญญา" ที่สมดุลระหว่างวิชาการ บริบทสังคม และคุณธรรม

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน (Action Research) ควรมีการนำ "กรอบการจัดการเรียนรู้เชิงรุกตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง" ที่สังเคราะห์ได้นี้ ไปทดลองใช้จริงในวิชาต่างๆ เช่น สังคมศึกษา หรือวิทยาศาสตร์ เพื่อศึกษาผลกระทบที่มีต่อ ทักษะการคิดวิพากษ์ (Critical Thinking) และ การยอมรับความหลากหลาย (Diversity Tolerance) ของผู้เรียน

2. การศึกษาเปรียบเทียบเชิงพหุวัฒนธรรม ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อเปรียบเทียบผลของการจัดการเรียนรู้เชิงรุกภายใต้แนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลางในสถานศึกษาที่มีบริบทต่างกัน เช่น โรงเรียนในเขตเมืองกับโรงเรียนในถิ่นทุรกันดาร หรือโรงเรียนในพื้นที่พหุวัฒนธรรม เพื่อพิสูจน์ความยืดหยุ่นของปรัชญานี้ในการตอบโจทย์ความแตกต่างทางสังคม

3. การวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับจิตวิญญาณความเป็นครู ควรมีการวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ของครูผู้สอน เมื่อต้องเปลี่ยนจากการสอนแบบอำนาจนิยมไปสู่การจัดการเรียนรู้ที่เคารพในความจริงที่หลากหลายตามแนวทางปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). **แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย

กีรติ บุญเจือ. (2560). **ชุดปรัชญาสวนสุนันทา ปรัชญาและจริยศาสตร์เบื้องต้น.**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

_____. (2560). **ชุดปรัชญาสวนสุนันทา ปรัชญาและจริยศาสตร์ยุคใหม่ (ช่วงสร้างระบบเครือข่าย)**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

_____. (2560). **ชุดปรัชญาสวนสุนันทา อรรถปริวรรตในปรัชญา ศาสนา และจริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

_____. (2560). **ชุดปรัชญาสวนสุนันทา อรรถปริวรรตปรัชญาไทย.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

_____. (2563). **ปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธนวัฒน์ จวนแจ้ง. (2566). "**การสอนวิทยาศาสตร์ตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง**." วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย 8 (กรกฎาคม-กันยายน 2567) :1657-1671.

พจนา มาโนช. (2564). **ปรัชญาการศึกษาตามหลักปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง**. วารสารสถาบันพอดี, 5(1), 10-29.

_____. (2566). **"ธุรกิจครอบครัวในกระบวนทัศน์หลังนวยุคสายกลาง หลักการของหลังนวยุคนิยมสายกลาง"**. วารสารปารมิตา ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม, 5(2), 300-306.

เมธา หริมเทพาธิป. (2559). **การศึกษาตามหลักปรัชญาหลังนวยุคนิยมสายกลาง: วิเคราะห์จากหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรภูมิพลอดุลเดช รัชกาลที่ 9**. วารสาร

ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 4(1), 120-132.

_____. (2559). **การจัดการเรียนรู้เชิงรุกและพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562). **แนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อพัฒนาผู้เรียนในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

_____. (2562). **แนวทางการนิเทศเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ตามนโยบายลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้**. กรุงเทพฯ.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น. (2567). **คู่มือแนวทางการดำเนินงานขับเคลื่อน "อาชีวนวัต วิถี สู่การเรียนรู้"**. ขอนแก่น.

_____. (2567). **รายงานการยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในสถานศึกษา**. : ขอนแก่น: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น..

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). **รายงานการศึกษารูปแบบการเรียนรู้เชิงรุกในสถานศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

สุริยา วิทยาประดิษฐ์. (2561). **รูปแบบการจัดการเรียนรู้ในระบบการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). **Active learning: Creating excitement in the classroom**. ASHE-ERIC Higher Education Reports No. 1. Washington, D.C.

Dewey, J. (1938). **Experience and education**. New York: Macmillan.

Felder, R. M., & Brent, R. (2009). **Active learning: An introduction**. Retrieved from http://www4.ncsu.edu/unity/lockers/users/f/felder/public/Papers/ALpaper(ASQ).pdf

Marzano, R. J. (2003). **What works in schools: Translating research into action**. Alexandria, VA: ASCD.

Meyers, C., & Jones, T. B. (1993). **Promoting active learning: Strategies for the college classroom**. San Francisco: Jossey-Bass.

Piaget, J. (1970). **Science of education and the psychology of the child**. New York: Orion Press.

Silberman, M. (1996). **Active learning**. Boston: Allyn & Bacon.

Vygotsky, L. S. (1978). **Mind in society: The development of higher psychological processes**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online ศัพท์หมวดญาณวิทยา
The analytical study of philosophical terms from phdict.online terms in category Epistemology

อิทธิพล มโนวงศ์
Itthiphol Manowong
ศูนย์ฝึกตำรวจ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
Police Training Center, Royal Thai Police Academy
Corresponding author, e-mail : Itthipholmanowong@rpca.ac.th

บทนำ

ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นสาขาหลักของปรัชญาที่มุ่งเน้นการศึกษาธรรมชาติของความรู้ (Knowledge) โดยครอบคลุมประเด็นเรื่องบ่อเกิด ลักษณะ เงื่อนไข ความชอบธรรม และขอบเขตของความรู้ที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ ในโลกยุคปัจจุบันสังคมมนุษย์เผชิญกับการหลั่งไหลของข้อมูลมหาศาลที่ข้อมูลข่าวสารมีความซับซ้อนและปะปนระหว่างความจริงกับความเชื่อ ญาณวิทยาจึงทวีความสำคัญในฐานะรากฐานของการอภิปรายเชิงวิพากษ์และวิธีวิทยาการวิจัยในศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งเว็บไซต์ phdict.online นั้นมีบทบาทเป็นพจนานุกรมปรัชญาออนไลน์ที่อ้างอิงจากแหล่งวิชาการ ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่เหมาะสมต่อการสืบค้นและวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาอย่างเป็นระบบ

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ศัพท์ในหมวดญาณวิทยาจากฐานข้อมูลดังกล่าว เพื่อสร้างแผนที่มโนทัศน์ (Conceptual Map) ที่จะช่วยให้ผู้เรียนและนักวิชาการสามารถมองเห็นโครงสร้างปัญหาทางปรัชญาผ่านมิติของภาษาและศัพท์บัญญัติไทย-อังกฤษได้อย่างลึกซึ้ง โดยการวิเคราะห์ในบทความฉบับนี้จะดำเนินไปผ่านกรอบแนวคิดสามชั้นหลัก คือ ชั้นคำศัพท์ (Lexical Layer) ที่มุ่งเน้นสัณฐานวิทยาและการถ่ายทอดความหมายข้ามวัฒนธรรม ชั้นความหมาย (Semantic Layer) ที่เจาะลึกนิยามเชิงปรัชญาและเงื่อนไขของความรู้ และชั้นกลุ่มแนวคิด (Concept Clustering Layer) ที่จัดระเบียบข้อถกเถียงทางญาณวิทยาให้เป็นระบบเพื่อให้เห็นภาพรวมของภูมิทัศน์ทางปัญญา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสืบค้นและรวบรวมคำศัพท์ปรัชญาหมวดญาณวิทยาจาก phdict.online ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย พร้อมสรุปความหมายรายคำ

2. เพื่อวิเคราะห์เชิงจำนวนและลักษณะทางสัณฐานวิทยาของศัพท์ เช่น รูปแบบการใช้ท้ายคำ (Suffix) และการบัญญัติศัพท์ไทย

3. เพื่อวิเคราะห์เชิงความหมายและจัดกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของข้อถกเถียงในทฤษฎีความรู้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษานี้วิเคราะห์ศัพท์ผ่านกรอบแนวคิด 3 ชั้นหลัก:

1. ชั้นคำศัพท์ (Lexical layer): ศึกษาการถ่ายทอดรูปคำจากอังกฤษเป็นไทย เช่น การใช้ "-นิยม" สำหรับ "-ism" และ "-วิทยา" สำหรับ "-ology"

2. ชั้นความหมาย (Semantic layer): ศึกษานิยามเชิงปรัชญาที่ครอบคลุมเงื่อนไขความรู้ แหล่งที่มา เกณฑ์ความจริง และการให้เหตุผลรองรับ

3. ชั้นกลุ่มแนวคิด (Concept clustering layer): จัดกลุ่มศัพท์ตามประเด็นปัญหา เช่น แหล่งกำเนิดความรู้ (Sources), โครงสร้างความชอบธรรม (Justification Theories) และปัญหาท้าทาย (Challenges)

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) หมวดญาณวิทยา

จากการสืบค้นและรวบรวมข้อมูลผ่านระบบฐานข้อมูล phdict.online สามารถสรุปรายการศัพท์สำคัญที่แสดงถึงภูมิทัศน์ของญาณวิทยาได้ดังนี้:

ลำดับ	English Term	Thai Term	สรุปความหมายเชิงปรัชญา
1	Epistemology	ญาณวิทยา	ศาสตร์ที่ศึกษาบ่อเกิด ลักษณะ และความสมเหตุสมผลของความรู้
2	Knowledge	ความรู้	สภาวะการ "รู้ว่า..." ซึ่งประกอบด้วยความเชื่อ ความจริง และการมีเหตุผลรองรับ
3	Empiricism	ประสบการณ์นิยม	ทรรศนะที่ถือว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นแหล่งความรู้เดียวที่แท้จริง
4	Rationalism	เหตุผลนิยม	แนวคิดที่ยึดสติปัญญาและตรรกะเป็นแหล่งสำคัญของความรู้ที่แน่นอน
5	Skepticism	วิมตินิยม / กังขาคติ	ทัศนคติที่ตั้งข้อสงสัยต่อความเป็นไปได้ในการเข้าถึงความรู้ที่แน่นอน
6	Relativism	สัมพัทธนิยม	แนวคิดที่ว่าความจริงขึ้นอยู่กับบริบท มุมมอง หรือวัฒนธรรม ไม่มีความจริงสากล

ลำดับ	English Term	Thai Term	สรุปความหมายเชิงปรัชญา
7	Foundationalism	มูลฐานนิยม	ทฤษฎีที่เชื่อว่าความรู้ต้องมีรากฐานจากความเชื่อพื้นฐานที่มั่นคง
8	Coherentism	สหนัยนิยม	ทฤษฎีที่ว่าความชอบธรรมของความรู้เกิดจากความสอดคล้องของชุดความเชื่อ
9	Pragmatism	ปฏิบัตินิยม	แนวคิดที่เน้นว่าความจริงของความคิดวัดจากผลลัพธ์และการนำไปปฏิบัติได้จริง
10	Internalism	ภายในนิยม	ทฤษฎีที่เน้นว่าเหตุผลรองรับความรู้ต้องเป็นสิ่งที่ผู้รู้เข้าถึงได้ภายในจิต
11	Externalism	ภายนอกนิยม	ทฤษฎีที่ว่าความชอบธรรมอาจขึ้นกับกระบวนการภายนอกที่ผู้รู้ไม่จำเป็นต้องรู้
12	Fallibilism	คตินิยมผิดพลาดได้	แนวคิดที่ยอมรับว่าความรู้ของมนุษย์มีโอกาสผิดพลาดและถูกแก้ไขได้เสมอ
13	Gettier problem	ปัญหาเก็ตเทียร์	ข้อโต้แย้งที่ชี้ว่าความเชื่อจริงที่มีเหตุผล (JTB) อาจยังไม่นับเป็นความรู้เสมอไป

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา หมวดญาณวิทยา

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย)

จากการสำรวจพบว่าศัพท์หมวดญาณวิทยามีลักษณะโดดเด่นดังนี้

1. สัณฐานวิทยา : ศัพท์ภาษาอังกฤษส่วนใหญ่ (ประมาณ 40-50%) ลงท้ายด้วย "-ism" สะท้อนว่าญาณวิทยาเป็นพื้นที่แห่งการถกเถียงระหว่าง "ลัทธิ" หรือ "สำนักคิด"

2. การบัญญัติศัพท์ในภาษาไทย : มีการใช้คำลงท้าย "นิยม" (เช่น ประสบการณ์นิยม) เพื่อแทนความหมายของการยึดถือหลักการ และคำว่า "คติ" (เช่น กังขาคติ) เพื่อสื่อถึงท่าทีทางความคิด

3. การแปลควบคู่ : พบการใช้คำแปลไทยที่มากกว่าหนึ่งคำเพื่อสื่อความหมายของศัพท์เดิมให้ชัดเจน เช่น Skepticism แปลว่าทั้ง "วิมตินิยม" และ "กังขาคติ" เพื่อครอบคลุมทั้งความเป็นลัทธิและท่าทีให้เห็นเป็นรูปธรรม

การวิเคราะห์เชิงสัณฐานวิทยาและนัยสำคัญทางภาษาศาสตร์ของศัพท์ปรัชญาไทย

กระบวนการบัญญัติศัพท์ปรัชญาในภาษาไทยสะท้อนถึงความพยายามในการรักษาความหมายทางนามธรรมของตะวันตกในขณะที่ยังคงใช้รากศัพท์ภาษาบาลี-สันสกฤตที่สื่อถึงความลึกซึ้งทางปัญญา

จากการศึกษาผ่าน phdict.online พบว่าศัพท์หมวดญาณวิทยามีลักษณะทางสัณฐานวิทยาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการใช้คำปัจจัย (Suffix) เพื่อจำแนกประเภทของความคิด

บทบาทของคำต่อท้ายในการสร้างระบบแนวคิด

การใช้คำต่อท้ายเป็นเครื่องสะท้อนถึงความแตกต่างระหว่างศาสตร์ ลัทธิ และท่าทีทางปัญญา ซึ่งในภาษาอังกฤษมักใช้ "-ology", "-ism" หรือ "-ic" ในขณะที่ภาษาไทยมีการเลือกใช้คำที่จำเพาะเจาะจง เพื่อสื่อความหมายดังกล่าว

English Suffix	Thai Counterpart	Philosophical Function	Examples
-ology	-วิทยา	สื่อถึงศาสตร์ การศึกษา หรือการจัดระบบความรู้อย่างเป็นวิชาการ	Epistemology (ญาณวิทยา)
-ism	-นิยม	สื่อถึงการยึดถือในหลักการ ลัทธิ หรือสำนักคิดที่มีแนวทางเฉพาะ	Empiricism (ประสบการณ์นิยม), Rationalism (เหตุผลนิยม)
-cism / -ticism	-นิยม / -คติ	สื่อถึงทัศนคติหรือท่าทีที่มีต่อความเป็นไปได้ของความรู้	Skepticism (วิมตินิยม / กังขาคติ)
-ism (Method)	-นัย	สื่อถึงวิธีการจัดระเบียบหรือกระบวนการทางความคิดเชิงระบบ	Coherentism (สหนัยนิยม)
-ism (System)	-มูล	สื่อถึงรากฐานหรือหน่วยพื้นฐานที่สุดของระบบ	Foundationalism (มูลฐานนิยม)

นัยสำคัญของการเลือกใช้คำว่า "-นิยม" ในภาษาไทย เช่น ประสบการณ์นิยม ไม่ได้หมายถึงความนิยมในแง่ของการสัมผัสโดยทั่วไป แต่หมายถึงการให้คุณค่าสูงสุดแก่ประสบการณ์ประสาทสัมผัสในฐานะมูลเหตุแห่งการเกิดของความรู้เพียงแหล่งเดียว ในขณะที่คำว่าสหนัยนิยม (Coherentism) แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพในการใช้ภาษาไทยเพื่อสื่อถึง ระเบียบ (นัย) ที่รวมอยู่ด้วยกัน (สห) ซึ่งตรงกับแนวคิดของฝั่งตะวันตกที่เชื่อว่าความชอบธรรมเกิดจากความสอดคล้องประสานกันของระบบความเชื่อทั้งหมด

2. การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา

ความหมายของศัพท์ในหมวดนี้วนรอบคำถามหลัก 3 ประการ ดังนี้

1. ความรู้คืออะไร ผ่านศัพท์อย่าง Knowledge, Truth, Belief และ Justification โดยมี Gettier problem เป็นตัวกระตุ้นให้เห็นความชัดเจนในการจำกัดความของนิยาม

2. เรารู้ได้อย่างไร เป็นการปะทะกันระหว่าง Empiricism (ผ่านประสาทสัมผัส) และ Rationalism (ผ่านเหตุผลบริสุทธิ์)

3. ความจริงคืออะไร การโต้แย้งระหว่าง Relativism ที่มองความจริงเชิงบริบท และ Objectivism ที่เชื่อในความจริงหนึ่งเดียว

การแปลควบคู่และมิติของความหมาย

ฐานข้อมูล phdict.online นำเสนอคำแปลไทยมากกว่าหนึ่งคำสำหรับศัพท์อังกฤษบางคำ เพื่อให้ครอบคลุมบริบทการใช้ที่แตกต่างกัน ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ Skepticism ที่แปลว่าทั้ง วิมตินิยม และ กังขาคติ โดยคำว่าวิมตินิยมสื่อถึงความเป็นสำนักคิดที่เป็นระบบ ส่วนกังขาคติสื่อถึงทัศนคติหรือท่าทีในการสงสัยใคร่ครวญ นอกจากนี้ยังมีศัพท์อย่าง Intuition ที่คณะกรรมการปรัชญาบัญญัติว่าอัชฌัชติกญาณ ซึ่งเป็นคำที่มีความเฉพาะทางสูงมาก แต่ในขณะเดียวกันก็อนุโลมให้ใช้คำว่าการรู้เอง เพื่อความเข้าใจในระดับทั่วไปได้

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญา

สามารถจัดกลุ่มศัพท์ (Clustering) ออกเป็น 4 กลุ่มหลักเพื่อความเป็นระบบ:

1. กลุ่มแหล่งกำเนิด (Sources): Rationalism, Empiricism, Pragmatism ตอบคำถามว่าความรู้มาจากไหน

2. กลุ่มความชอบธรรมและขอบเขต (Justification & Scope): Skepticism, Fallibilism, Infallibilism มุ่งเน้นเรื่องความมั่นใจและขีดจำกัดของมนุษย์

3. กลุ่มธรรมชาติความจริง (Nature of Truth): Relativism, Perspectivism, Contextualism วิเคราะห์สถานะของความจริงว่าสากลหรือสัมพัทธ์

4. กลุ่มโครงสร้างระบบความรู้ (Structure): Foundationalism, Coherentism, Internalism, Externalism อธิบายวิธีที่เหตุผลเชื่อมต่อกันเป็นระบบ

อภิปรายผล

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาหมวดญาณวิทยาจาก phdict.online พบว่า ศัพท์ไม่ได้เป็นเพียงคำแปลภาษาไทยที่สละสลวย แต่ยังคงเป็นเรื่องราวแห่งการถกแถลง และความพยายามของมนุษย์ในการทำความเข้าใจตัวเองและโลก การทำความเข้าใจโครงสร้างของคำ ตั้งแต่สัณฐานวิทยาของคำปัจจัยต่าง ๆ "-นิยม", "-วิทยา" และ "-คติ" ช่วยให้เราเห็นรอยต่อของความคิดที่สืบทอดต่อกันมาของปัญหาในการนิยามของความรู้ เป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนให้ญาณวิทยากลายเป็นศาสตร์ที่มีความละเอียดอ่อนและครอบคลุม ซึ่งการแบ่งกลุ่มแนวคิดระหว่างมูลฐานนิยมและสหนัยนิยม หรือภายในนิยมและภายนอกนิยม ไม่ได้เป็นเพียงการจัดหมวดหมู่ตามตำราวิชาการ แต่เป็นการเลือกวิถีทางความคิดที่เราจะใช้รับรองความเชื่อและความรู้ในชีวิตประจำวัน

ในปัจจุบันที่เส้นแบ่งระหว่างความจริงและความเชื่อคลุมเครือจากอิทธิพลของเทคโนโลยีดิจิทัล ญาณวิทยาจึงทำหน้าที่เป็นกรอบในทางปัญญา ช่วยให้เราสามารถระบบความคิด ความสัมพันธ์ เพื่อตรวจสอบที่มาของข้อมูล และยอมรับในเงื่อนไขของความรู้ผ่านทัศนะทางญาณวิทยา และเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับพลเมืองโลกเพื่อให้เรารู้ และสามารถรู้ว่าทำไมเราถึงรู้ และ ความรู้นั้นมีความชอบธรรมเพียงใดในการประยุกต์ในชีวิตและสังคมไปสู่ความจริง ดังนั้นการวิเคราะห์ผ่านฐานข้อมูล phdict.online จึงเป็นการยืนยันว่า ภาษามีศักยภาพในการถ่ายทอดและบูรณาการมโนทัศน์ที่ซับซ้อนเหล่านี้ได้อย่างลึกซึ้ง และเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ ซึ่งเป็นประโยชน์ทางการศึกษา นำไปสู่การวิเคราะห์ศัพท์แบบบูรณาการ (จำนวน-ความหมาย-กลุ่มแนวคิด) ช่วยให้นักศึกษาเห็น "แผนที่มโนทัศน์" ของญาณวิทยา ไม่ใช่เพียงการท่องจำนิยามรายคำ ซึ่งประสิทธิภาพของ phdict.online ฐานข้อมูลนี้รวบรวมศัพท์มาตรฐานทางปรัชญาและนิยามที่กระชับ ช่วยให้การสืบค้นมีความเป็นวิชาการและสะดวกต่อคนรุ่นใหม่ อีกทั้งช่วยทำความเข้าใจความซับซ้อนของภาษา สามารถถ่ายทอดปรัชญาตะวันตกได้ลึกซึ้งผ่านศัพท์ภาษาไทย หรือบาลี-สันสกฤต เช่น "สหนัยนิยม" หรือ "สัมพัทธนิยม" ซึ่งช่วยสื่อสารถึงความสัมพันธ์เชิงระบบได้ดี และความเชื่อมโยงข้ามสาขา ญาณวิทยาไม่ได้แยกขาดจากศาสตร์อื่น เช่น Positivism ที่เชื่อมโยงกับปรัชญาวิทยาศาสตร์ หรือ Relativism ที่มีอิทธิพลต่อมานุษยวิทยา

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาหมวดญาณวิทยาจาก phdict.online ชี้ให้เห็นว่าศัพท์ปรัชญา คือเครื่องมือในการบรรจุแนวคิดและคำจำกัดความ การทำความเข้าใจรูปคำ นิยาม และการจัดกลุ่มแนวคิด ช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ข้อมูลในชีวิตประจำวันได้อย่างมีวิจารณญาณ ญาณวิทยาในฐานะทฤษฎีความรู้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการแสวงหาความจริงในโลกให้ชัดเจน

บรรณานุกรม

PhDict. (2026). **Philosophy Dictionary: Category Epistemology.** สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2569 จาก https://www.phdict.online.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ–ไทย (ฉบับราชบัณฑิตยสถาน).** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

การสร้างสาขาวิชาแห่งการคิด (Thinking Department) : แนวทางการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์และการเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21

Creating a Thinking Department: Developing Critical Thinking and Lifelong Learning Skills in the 21st Century

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative Learning, Mahidol University
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahamakut Buddhist University
จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน
Jakkapong Thipsungnoen
สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 14
Office of the General Buddhist Education Area 14
Corresponding author, e-mail : maghavin9@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดการจัดตั้ง "สาขาวิชาแห่งการคิด" (Thinking Department) ในฐานะรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรอุดมศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดวิพากษ์ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ท่ามกลางบริบทสังคมความรู้และสังคมข้อมูลข่าวสารที่มีความซับซ้อนสูง บทความใช้การวิเคราะห์เชิงแนวคิดจากเอกสารต้นทางร่วมกับกรอบปรัชญาการศึกษาของ Socrates, Dewey และ Freire เพื่ออธิบายรากฐานทางทฤษฎี เป้าหมายของหลักสูตร โครงสร้างการจัดการเรียนการสอน วิธีการประเมินผล และความแตกต่างจากสาขาวิชาแบบเน้นเนื้อหา ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า Thinking Department สามารถทำหน้าที่เป็น "โครงสร้างพื้นฐานทาง

ปัญญา" (intellectual infrastructure) ที่ช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาวิธีคิดอย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกได้อย่างยั่งยืน
คำสำคัญ: สาขาวิชาแห่งการคิด, การคิดเชิงวิเคราะห์, การคิดวิพากษ์, การเรียนรู้ตลอดชีวิต, ปรัชญาการศึกษา

ABSTRACT

This academic article proposes the establishment of a "Thinking Department" as a curricular innovation in higher education, aiming to shift the educational paradigm from content-based transmission to process-based thinking development in response to the complexities of the 21st century. Utilizing documentary analysis and synthesizing the educational philosophies of Socrates, Dewey, and Freire, alongside Outcome-Based Education (OBE) principles, the study designs a curriculum structure that prioritizes "how to think" over "what to think." The analysis suggests that the Thinking Department serves as an "intellectual infrastructure," fostering critical thinking, systems thinking, and lifelong learning skills. This approach enables learners to integrate interdisciplinary knowledge and sustainably adapt to rapid global changes.
Keywords: Thinking Department, Critical Thinking, Lifelong Learning

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาทั่วโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายสำคัญจากปริมาณข้อมูลที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล และความซับซ้อนของปัญหาสังคมร่วมสมัย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บทบาทของการศึกษาไม่อาจจำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดความรู้เชิงเนื้อหา หรือการเรียนรู้เพื่อการจดจำอีกต่อไป แต่จำเป็นต้องมุ่งพัฒนาความสามารถของผู้เรียนในการคิด วิเคราะห์ แยกแยะ และเชื่อมโยงองค์ความรู้จากหลายมิติ นักวิชาการด้านการศึกษาระบุว่าทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหาเป็นหัวใจสำคัญของทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถรับมือกับข้อมูลที่หลากหลายและสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนได้อย่างมีเหตุผล (Thornhill-Miller et al., 2023; Kuloğlu & Karabekmez, 2022)

งานวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่าทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ หากแต่ต้องอาศัยการออกแบบหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนอย่างแท้จริง Halpern (2014) อธิบายว่าการคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นทักษะที่สามารถพัฒนาได้ผ่านการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ ขณะที่การเรียนการสอนแบบเน้นปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) และการเรียนรู้แบบสืบเสาะ (Inquiry-Based Learning) ได้รับการพิสูจน์เชิงประจักษ์ว่าสามารถส่งเสริม

ความสามารถในการวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการแก้ปัญหาในบริบทจริงได้ดีกว่าการสอนแบบบรรยายเพียงอย่างเดียว (Suyono et al., 2025)

ภายใต้บริบทดังกล่าว แนวคิด "สาขาวิชาแห่งการคิด" (Thinking Department) จึงถูกเสนอขึ้นในฐานะการปรับกระบวนทัศน์การจัดการศึกษา จากการมุ่งผลิต "ผู้รู้" ไปสู่การพัฒนา "ผู้คิด" โดยเน้นการเสริมสร้างวิธีคิด (how to think) มากกว่าเนื้อหาที่ต้องคิด (what to think) แนวคิดนี้สอดคล้องกับข้อถกเถียงร่วมสมัยที่ตั้งคำถามต่อบทบาทของมหาวิทยาลัยในโลกอนาคต ว่าควรทำหน้าที่เป็นเพียงแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ หรือเป็นพื้นที่พัฒนาความสามารถทางปัญญาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียนอย่างยั่งยืน (Trilling & Fadel, 2009; Thornhill-Miller et al., 2023)

แนวคิด "Thinking as Curriculum" และข้อจำกัดของระบบเดิม

ระบบการศึกษาดั้งเดิมในหลายประเทศ including ประเทศไทย มักให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้เชิงเนื้อหาและการประเมินผลผ่านการสอบเป็นหลัก ส่งผลให้กระบวนการเรียนรู้ถูกลดทอนเหลือเพียงการจดจำข้อมูลและการตอบคำถามให้ถูกต้องตามเกณฑ์ งานวิจัยด้านการศึกษาได้วิพากษ์ว่ารูปแบบดังกล่าวไม่เอื้อต่อการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง โดยเฉพาะการคิดเชิงวิพากษ์ การตั้งคำถาม และการแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่งในโลกที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนและข้อมูลที่หลากหลาย (Halpern, 2014; OECD, 2019) ผู้เรียนที่เติบโตในระบบนี้จึงมักขาดความมั่นใจในการคิดอย่างอิสระ และไม่สามารถเชื่อมโยงความรู้ที่เรียนกับบริบทของชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว แนวคิด "Thinking as Curriculum" ถูกเสนอขึ้นเพื่อปรับเปลี่ยนจุดเน้นของหลักสูตร จากการมอง "การคิด" เป็นเพียงทักษะเสริม ไปสู่การยกระดับให้การคิดเป็นแกนกลางของการจัดการเรียนรู้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับงานของ Dewey ที่มองว่าการศึกษาไม่ใช่การถ่ายทอดความรู้สำเร็จรูป แต่เป็นกระบวนการสร้างประสบการณ์ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนคิด ใคร่ครวญ และสร้างความหมายด้วยตนเอง (Dewey, 1938/1997) นอกจากนี้ งานวิจัยร่วมสมัยยังชี้ว่าหลักสูตรที่ออกแบบโดยเน้นกระบวนการคิดและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึก (deep learning) และการพัฒนาทักษะการคิดอย่างยั่งยืนมากกว่าหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง (Hattie, 2009)

Thinking Department จึงทำหน้าที่เป็นโครงสร้างเชิงสถาบันที่นำแนวคิด "Thinking as Curriculum" ไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้จาก "การจำเพื่อรู้" ไปสู่ "การเข้าใจเพื่อสร้างความหมาย" ผ่านการฝึกคิดอย่างต่อเนื่อง การสะท้อนตนเอง (reflection) และการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง งานวิจัยพบว่าการใช้กิจกรรมสะท้อนคิด การอภิปรายเชิงลึก และการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน สามารถลดช่องว่างระหว่างการเรียนในห้องเรียนกับโลกความเป็นจริง และช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถในการถ่ายโอนการคิดไปสู่บริบทใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Kolb, 2015;

Suyono et al., 2025) ด้วยเหตุนี้ Thinking Department จึงไม่เพียงเป็นการปรับหลักสูตร แต่เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการศึกษาในระดับโครงสร้างและวัฒนธรรมการเรียนรู้โดยรวม

กรอบทฤษฎีและรากฐานทางปรัชญาการศึกษา

แนวคิดการจัดตั้ง Thinking Department มีรากฐานสำคัญจากปรัชญาการศึกษาทั้งคลาสสิกและร่วมสมัย ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผลและการตระหนักรู้ของผู้เรียน โดยเฉพาะแนวคิดของ Socrates, John Dewey และ Paulo Freire ซึ่งล้วนให้ความสำคัญกับ "กระบวนการเรียนรู้" มากกว่า "ผลลัพธ์เชิงเนื้อหา" งานวิชาการด้านปรัชญาการศึกษาชี้ว่า การเรียนรู้ที่แท้จริงเกิดจากการมีส่วนร่วมเชิงปัญญาของผู้เรียน การตั้งคำถาม และการใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ มากกว่าการรับความรู้แบบถ่ายทอดทางเดียว (Biesta, 2013)

แนวคิดของ Socrates เน้นการใช้คำถามเป็นเครื่องมือหลักในการเรียนรู้ หรือที่เรียกว่า *Socratic method* ซึ่งมุ่งกระตุ้นให้ผู้เรียนตรวจสอบสมมติฐาน ความเชื่อ และเหตุผลของตนเองผ่านการสนทนาอย่างเป็นระบบ วิธีการดังกล่าวช่วยพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์และการให้เหตุผลอย่างมีตรรกะ โดยงานวิจัยร่วมสมัยพบว่าการใช้การตั้งคำถามแบบโสเครติคในห้องเรียนสามารถส่งเสริมการคิดเชิงลึกและการมีส่วนร่วมของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ (Paul & Elder, 2014) หลักการนี้จึงกลายเป็นรากฐานสำคัญของ Thinking Department ในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้น "การถามเพื่อคิด" มากกว่า "การบอกคำตอบ"

ขณะเดียวกัน แนวคิดของ Dewey และ Freire ได้ขยายกรอบความเข้าใจเรื่องการเรียนรู้ให้ครอบคลุมมิติทางสังคมและจริยธรรม Dewey เสนอว่าการเรียนรู้ควรตั้งอยู่บนประสบการณ์จริงและการแก้ปัญหาในบริบทของชีวิต โดยมองการศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการสะท้อนคิดและการกระทำ (Dewey, 1938/1997) ส่วน Freire มองว่าการศึกษาไม่ควรเป็นเพียงการ "ฝากความรู้" แต่ต้องเป็นกระบวนการปลดปล่อยผู้เรียนจากโครงสร้างอำนาจและการครอบงำทางความคิด ผ่านการตระหนักรู้เชิงวิพากษ์ (*critical consciousness*) (Freire, 1970/2018) แนวคิดทั้งสามประสานกันเป็นฐานทฤษฎีของ Thinking Department ที่มุ่งสร้างผู้เรียนให้เป็นผู้มีอิสรภาพทางปัญญา มีความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบ และมีความรับผิดชอบทางจริยธรรมต่อสังคมร่วมสมัย

เป้าหมายและทักษะหลักของ Thinking Department

เป้าหมายสำคัญของ Thinking Department คือการพัฒนาผู้เรียนให้เป็น "นักคิดเชิงวิพากษ์" และ "นักเรียนรู้ตลอดชีวิต" โดยไม่ยึดติดกับองค์ความรู้เฉพาะช่วงเวลา ทักษะหลักที่มุ่งเน้นประกอบด้วยการคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การคิดเชิงระบบ และการคิดวิพากษ์

ทักษะเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากการบรรยายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนอภิปราย ตั้งคำถาม และเชื่อมโยงความรู้กับปัญหาจริงในสังคม ซึ่งช่วยเสริมสร้างทั้งมิติทางสติปัญญาและจริยธรรมควบคู่กัน

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนและการประเมินผล

เป้าหมายสำคัญของ Thinking Department คือการพัฒนาผู้เรียนให้เป็น "นักคิดเชิงวิพากษ์" (critical thinker) และ "นักเรียนรู้ตลอดชีวิต" (lifelong learner) ซึ่งสามารถเรียนรู้ ปรับตัว และตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลในบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา งานวิจัยด้านการศึกษาระบุว่าการมุ่งพัฒนาเพียงองค์ความรู้เชิงเนื้อหาไม่เพียงพอสำหรับโลกศตวรรษที่ 21 หากแต่ต้องเสริมสร้างความสามารถในการคิดระดับสูง เช่น การวิเคราะห์ การประเมินเหตุผล และการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม (OECD, 2019; Halpern, 2014) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับเป้าหมายของ Thinking Department ที่ไม่ยึดติดกับความรู้เฉพาะช่วงเวลา แต่เน้นการพัฒนาวิธีคิดที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้ตลอดชีวิต

ในเชิงทักษะ Thinking Department มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะหลัก ได้แก่ การคิดเชิงวิเคราะห์ (analytical thinking) การคิดสร้างสรรค์ (creative thinking) การคิดเชิงระบบ (systems thinking) และการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) ซึ่งถูกจัดอยู่ในกลุ่มทักษะสำคัญของการเรียนรู้เชิงลึก (deep learning) งานวิจัยพบว่าทักษะเหล่านี้มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับความสามารถในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน การทำงานข้ามศาสตร์ และการตัดสินใจในสถานการณ์จริง (Trilling & Fadel, 2009; Thornhill-Miller et al., 2023) การพัฒนาทักษะดังกล่าวจึงไม่ใช่เพียงการเพิ่มขีดความสามารถทางสติปัญญา แต่ยังช่วยหล่อหลอมทัศนคติของผู้เรียนให้เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางความคิดและมุมมอง

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชี้ชัดว่าทักษะการคิดขั้นสูงไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากการบรรยายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น เช่น การอภิปรายเชิงลึก การตั้งคำถาม การสะท้อนคิด และการเชื่อมโยงความรู้กับปัญหาจริงในสังคม (Kolb, 2015; Paul & Elder, 2014) กระบวนการดังกล่าวไม่เพียงช่วยเสริมสร้างมิติทางสติปัญญา แต่ยังพัฒนามิติทางจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากผู้เรียนได้ฝึกคิด วิเคราะห์ผลกระทบ และพิจารณาคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของเป้าหมายการศึกษาของ Thinking Department

ความสำคัญเชิงระบบและความเชื่อมโยงกับ OBE

ในมุมมองเชิงระบบ แนวคิดการจัดตั้ง Thinking Department มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับกรอบการจัดการศึกษาแบบ Outcome-Based Education (OBE) ซึ่งให้ความสำคัญกับ "ผลลัพธ์การเรียนรู้" (learning outcomes) มากกว่ากระบวนการถ่ายทอดเนื้อหาแบบดั้งเดิม OBE มุ่งเน้นให้ผู้เรียน

สามารถแสดงสมรรถนะที่พึงประสงค์ได้จริง ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะเชิงพฤติกรรม (Spady, 1994; Biggs & Tang, 2011) ภายใต้กรอบนี้ ผลลัพธ์การเรียนรู้จึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่การจดจำองค์ความรู้เชิงทฤษฎี แต่ครอบคลุมถึงวิธีคิด วิธีเรียนรู้ และความสามารถในการประยุกต์ใช้ความรู้ในบริบทใหม่ ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของ Thinking Department โดยตรง

Thinking Department ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงโครงสร้างที่ช่วยให้การนำ OBE ไปใช้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากการออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง เช่น การคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ constructive alignment ที่เน้นการจัดแนวระหว่างผลลัพธ์การเรียนรู้ วิธีการสอน และการประเมินผล (Biggs & Tang, 2011) งานวิจัยด้านการพัฒนาหลักสูตรระบุว่าหลักสูตรที่เน้นสมรรถนะและการคิดเชิงลึกช่วยเพิ่มความสามารถของผู้เรียนในการถ่ายโอนการเรียนรู้ (transfer of learning) ไปสู่สถานการณ์จริงได้ดีกว่าหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง (OECD, 2019)

ในระยะยาว ความเชื่อมโยงระหว่าง Thinking Department กับ OBE ส่งผลต่อคุณภาพบัณฑิตในเชิงระบบ โดยบัณฑิตที่ผลิตจากสาขานี้มีศักยภาพในการทำงานข้ามศาสตร์ มีความเป็นผู้นำทางปัญญา และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกได้อย่างยั่งยืน งานวิจัยเกี่ยวกับสมรรถนะในศตวรรษที่ 21 ชี้ว่าความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบ การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรมเป็นคุณลักษณะสำคัญของบัณฑิตที่สังคมและตลาดแรงงานต้องการ (Trilling & Fadel, 2009; OECD, 2019) ดังนั้น Thinking Department จึงไม่เพียงสนับสนุนการดำเนินงานตามกรอบ OBE ในระดับรายวิชา แต่ยังทำหน้าที่เป็นฐานรากเชิงนโยบายในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับสถาบันอย่างยั่งยืน

บทสรุป

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า "สาขาวิชาแห่งการคิด" (Thinking Department) ไม่ใช่เพียงการเพิ่มสาขาใหม่ในระบบอุดมศึกษา หากแต่เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาโดยมุ่งย้ายจุดศูนย์กลางจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่การพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบ การคิดเชิงวิพากษ์ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของนักการศึกษาร่วมสมัยที่เห็นตรงกันว่าความรู้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แต่ทักษะการคิดและการเรียนรู้ด้วยตนเองคือสมรรถนะที่มีความยั่งยืนและสามารถถ่ายโอนไปใช้ในบริบทใหม่ได้ (Halpern, 2014; OECD, 2019) Thinking Department จึงทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้สอดรับกับความซับซ้อนของโลกศตวรรษที่ 21

ในขณะเดียวกัน งานวิจัยด้านการพัฒนาหลักสูตรและการศึกษาเชิงสมรรถนะชี้ให้เห็นว่า หากระบบการศึกษาไม่เริ่มต้นจากการสอน "วิธีคิด" (how to think) แต่ยังคงยึดติดกับการสอน "เนื้อหาที่ต้องคิด" (what to think) เป็นหลัก การพัฒนามนุษย์ย่อมเผชิญกับข้อจำกัดทั้งในด้านการปรับตัว

การสร้างสรรค์นวัตกรรม และความรับผิดชอบทางจริยธรรม (Biggs & Tang, 2011; Trilling & Fadel, 2009)

ดังนั้น การพัฒนา Thinking Department จึงไม่เพียงเป็นประเด็นเชิงหลักสูตรเท่านั้น แต่ยังเป็นข้อเสนอเชิงโครงสร้างที่มีนัยสำคัญต่ออนาคตของการอุดมศึกษาและการพัฒนาทุนมนุษย์อย่างยั่งยืนในระดับสังคม

บรรณานุกรม

Biesta, G. (2013). **The beautiful risk of education**. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315635866.

Biggs, J., & Tang, C. (2011). **Teaching for quality learning at university: What the student does** (4th ed.). Open University Press.

Dewey, J. (1997). **Experience and education.** Touchstone. (Original work published 1938)

Freire, P. (2018). **Pedagogy of the oppressed (50th anniversary ed.).** Bloomsbury Academic. (Original work published 1970).

Halpern, D. F. (2014). **Thought and knowledge: An introduction to critical thinking (5th ed.).** Psychology Press.

Hattie, J. (2009). **Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement.** Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203887332.

Kolb, D. A. (2015). **Experiential learning: Experience as the source of learning and Development** (2nd ed.). Pearson Education.

Kuloğlu, A., & Karabekmez, V. (2022). The relationship between 21st-century teacher skills and critical thinking skills of classroom teachers. **International Journal of Psychology and Educational Studies, 9(1), 91–101.** https://ijpes.com/index.php/ijpes/article/view/551.

OECD. (2019). **OECD learning compass 2030: A series of concept notes.** OECD Publishing. https://www.oecd.org/education/2030-project/.

Paul, R., & Elder, L. (2014). **The miniature guide to critical thinking: Concepts and tools (7th ed.).** Foundation for Critical Thinking.

Spady, W. G. (1994). **Outcome-based education: Critical issues and answers.** American Association of School Administrators. https://eric.ed.gov/?id=ED380910.

Suyono, J., Juwarlan, Harsono, E. P., Sutantyo, & Putranto, W. A. (2025). Critical thinking and 21st-
century skills: Evaluating the effectiveness of problem-based learning models in multicultural classrooms. **International Journal of Educational Research Excellence, 4(2), 511–521.** https://doi.org/10.55299/ijere.v4i2.1478.

Thornhill-Miller, B., Camarda, A., Mercier, M., Burkhardt, J.-M., Morisseau, T., Bourgeois-Bougrine, S., ... Lubart, T. (2023). **Creativity, critical thinking, communication, and collaboration: Assessment, certification, and promotion of 21st-century skills for the future of work and**
education. *Journal of Intelligence, 11*(3), 54.
https://doi.org/10.3390/jintelligence11030054.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). **21st century skills: Learning for life in our times.** Jossey-Bass.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online กรณีศึกษาศัพท์หมวดสุนทรียศาสตร์ และญาณวิทยา

An Analytical Study of Philosophical Terminology from phdict.online : A Case Study of Aesthetics and Epistemology Categories

พนภาค ผิวเกลี้ยง
Panpkak Phewkliang
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : panaphak.phe@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งศึกษาพินิจศัพท์ปรัชญาในหมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยาจากฐานข้อมูลออนไลน์ phdict.online ของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการสำรวจเชิงปริมาณควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ความแม่นยำเชิงความหมายของศัพท์บัญญัติไทยเมื่อเทียบเคียงกับมโนทัศน์ดั้งเดิมในรากศัพท์ตะวันตก รวมถึงการสังเคราะห์โครงสร้างกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาให้เป็นระเบียบเพื่อประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในวงวิชาการ การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแกนหลัก ผ่านเครื่องมือทางปรัชญาอย่างการวิเคราะห์มโนทัศน์ (Conceptual Analysis) และอรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics) เพื่อสืบค้นนัยที่ซ่อนอยู่ภายใต้อักขระและการบัญญัติศัพท์

ผลการศึกษาเผยให้เห็นว่า ฐานข้อมูล phdict.online มิได้ทำหน้าที่เพียงแหล่งอ้างอิงข้อมูลทั่วไป หากแต่เป็นหมุดหมายทางปัญญาที่วางรากฐานทางวิชาการไทยอย่างมีมาตรฐาน การเลือกใช้ศัพท์บัญญัติบนฐานภาษาบาลี-สันสกฤตมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการรักษาอรรถสาระเชิงนามธรรมให้คงความมั่นคงและลุ่มลึก อย่างไรก็ดี ในมิติเชิงวิพากษ์พบว่า ศัพท์ในหมวดสุนทรียศาสตร์ยังคงประสบสภาวะความลักลั่นในการสื่อสารมิติทางอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งเป็นแก่นสารที่ยากจะถ่ายทอดผ่านรูปศัพท์เพียงชุดเดียว ในขณะที่หมวดญาณวิทยาแม้จะมีความเข้มแข็งและรัดกุมเชิงตรรกะ แต่กลับปรากฏช่องว่างในการเชื่อมโยงมโนทัศน์ดั้งเดิมเข้ากับข้อถกเถียงในปรัชญาร่วมสมัย ข้อค้นพบดังกล่าวผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะว่า ฐานข้อมูลควรมีการบรรจุบริบทการใช้งานเชิงสาธิต และเร่งปรับปรุงชุดคำศัพท์ในกลุ่ม

สุนทรียศาสตร์ดิจิทัลรวมถึงญาณวิทยาทางสังคม เพื่อขับเคลื่อนให้ฐานข้อมูลนี้มีพลวัตที่เท่าทันต่อพรมแดนความรู้ในโลกยุคปัจจุบัน และสามารถรองรับการเปลี่ยนผ่านของโลกวิชาการได้อย่างสมบูรณ์
คำสำคัญ : ศัพท์ปรัชญา, phdict.online, สุนทรียศาสตร์, ญาณวิทยา, การวิเคราะห์มโนทัศน์

ABSTRACT

This academic inquiry presents a critical analysis of philosophical terminology within the categories of Aesthetics and Epistemology as curated in the Royal Society of Thailand's digital database, phdict.online. The study is driven by the primary objectives of conducting a quantitative survey in tandem with an analytical evaluation of semantic precision, comparing Thai philosophical coinages against their original Western conceptual lineages. Furthermore, it seeks to systematize these conceptual structures to enhance their scholarly application. Methodologically, the research adopts a qualitative framework centered on Conceptual Analysis and Philosophical Hermeneutics to unravel the profound nuances embedded within linguistic labels and the act of formal coinage.

The findings demonstrate that phdict.online serves as far more than a conventional reference; it constitutes a pivotal intellectual infrastructure that establishes a rigorous standard for Thai academic discourse. The strategic utilization of Pali-Sanskrit linguistic roots is instrumental in preserving the stability and depth of abstract philosophical essences. Nevertheless, from a critical standpoint, the analysis reveals a certain semantic incommensurability within the Aesthetics category, particularly in articulating the subtle dimensions of emotional experience—an essence that often eludes encapsulation within singular lexical units. Conversely, while the Epistemology category exhibits logical rigor and precision, there remains a discernible gap in bridging traditional definitions with contemporary philosophical debates.

Building upon these findings, the study suggests that the database should incorporate demonstrative usage contexts and accelerate the integration of terminology related to Digital Aesthetics and Social Epistemology. Such advancements are vital to ensuring the database evolves into a dynamic intellectual resource that remains attuned to current knowledge frontiers and effectively supports the ongoing paradigm shifts within the global academic landscape.

Keywords : Philosophical Terminology, phdict.online, Aesthetics, Epistemology, Conceptual Analysis

บทนำ

ในปริมณฑลแห่งการศึกษาปรัชญา ทั้งในจารีตตะวันตกและตะวันออก "ภาษา" (Language) มิได้จำกัดบทบาทอยู่เพียงการเป็นเครื่องมือหรือพาหะเพื่อสื่อสารเจตจำนงตามความเข้าใจทั่วไป หากแต่ดำรงสถานะเป็นโครงสร้างสำคัญที่กำหนดขอบเขตแห่งความคิดและโลกทัศน์ของมนุษย์ ดังที่ Martin Heidegger เคยนิยามว่าภาษาคือ "บ้านของสัจธรรม" (Home of Being) ขณะที่ในสายปรัชญาวิเคราะห์ (Analytic Philosophy) Ludwig Wittgenstein (1953) ได้ชี้ให้เห็นอย่างแหลมคมในผลงาน *Philosophical Investigations* ว่า ปัญหาทางปรัชญาที่ซับซ้อนและเรื้อรังมักมีรากเหง้ามาจาก "ความสับสนทางภาษา" (Linguistic Confusion) หรือการนำภาษาไปใช้ผิดบริบทจนเกิดภาวะที่มโนทัศน์ถูกกักขัง (Conceptual Entrapment) ด้วยเหตุนี้ การพินิจพิเคราะห์มโนทัศน์ทางปรัชญาจึงไม่อาจแยกขาดจากกระบวนการวิเคราะห์ตัวบทและศัพท์บัญญัติ (Terminological Analysis) ได้อย่างสิ้นเชิง

สำหรับบริบทของประเทศไทย การถ่ายทอดมโนทัศน์ปรัชญาจากซีกโลกตะวันตกสู่โลกทัศน์ภาษาไทยถือเป็นภารกิจทางปัญญาที่มีความซับซ้อนและท้าทายยิ่ง เนื่องด้วยภาษาตะวันตกต้นทาง อาทิ กรีก ละติน หรือเยอรมัน มีรากฐานทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากไทยอย่างสิ้นเชิง ในการนี้ พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาของไทยจึงมักเลือกใช้ฐานของ ภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นเครื่องมือหลักในการสร้าง "ศัพท์เฉพาะทาง" (Technical Terms) เพื่อรักษาความหมายเชิงนามธรรมและสร้างพื้นที่ทางวิชาการที่มีความเฉพาะตัว อย่างไรก็ดี กระบวนการดังกล่าวได้นำมาซึ่งประเด็นถกเถียงเรื่อง "ความเท่าเทียมกันเชิงมโนทัศน์" (Conceptual Equivalence) ว่าศัพท์บัญญัติไทยสามารถสะท้อน "สาระสำคัญ" ของปรัชญาดั้งเดิมได้แม่นยำและครอบคลุมเพียงใด

ในยุคดิจิทัล พัฒนาการของฐานข้อมูล phdict.online โดยสำนักงานราชบัณฑิตยสภา ถือเป็นหมุดหมายสำคัญ (Milestone) ของวงการปรัชญาไทยในการเปลี่ยนผ่านจากพจนานุกรมฉบับพิมพ์สู่ระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ทรงประสิทธิภาพ การเปลี่ยนผ่านนี้มิได้เป็นเพียงการเปลี่ยนรูปแบบสื่อนำเสนอ แต่คือการสร้างมาตรฐานกลาง (Standardization) ที่ช่วยให้นักวิชาการและผู้สนใจสามารถเข้าถึงนิยามที่ผ่านการคัดกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิได้อย่างรวดเร็วและเป็นระบบ

บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Study) ศัพท์ปรัชญาในฐานข้อมูลดังกล่าว โดยมุ่งพินิจไปที่สองเสาหลักของปรัชญาที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง ได้แก่ สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยคุณค่า ความรู้สึก และการตัดสินเชิงรสนิยมอันมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (Subjective) และ ญาณวิทยา (Epistemology) ซึ่งว่าด้วยธรรมชาติ ขอบเขต และที่มาของความรู้และความจริงที่เน้นความเป็นภาวะวิสัย (Objective) และตรรกะเหตุผล

การเลือกกรณีศึกษาจากทั้งสองหมวดนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความแม่นยำของการนิยามและการจัดกลุ่มมโนทัศน์ (Conceptual Mapping) ที่ปรากฏในฐานข้อมูลไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาจะช่วยสะท้อนให้เห็นสถานภาพของ "ภาษาปรัชญาไทย" ในโลกวิชาการร่วมสมัย พร้อมทั้งตรวจสอบว่า

ฐานข้อมูลออนไลน์นี้สามารถทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงทางปัญญาเพื่อขจัดความสับสนทางภาษาตามปณิธานทางปรัชญาของ Wittgenstein ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด

วัตถุประสงค์การศึกษา

ในการดำเนินงานศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดจุดมุ่งหมายหลักเพื่อสืบค้นสถานภาพและอรรถสาระของศัพท์ปรัชญาไทยผ่านกระบวนการวิพากษ์ โดยแบ่งออกเป็นวัตถุประสงค์เฉพาะ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อสำรวจสถานภาพและวิเคราะห์เชิงปริมาณของคลังศัพท์ปรัชญาในหมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยาจากฐานข้อมูล phdict.online

2. เพื่อพินิจพิเคราะห์ความแม่นยำเชิงความหมาย (Semantic Accuracy) และความสอดคล้องเชิงมโนทัศน์ระหว่างศัพท์บัญญัติไทยกับรากศัพท์ดั้งเดิม

3. เพื่อสังเคราะห์และจัดระเบียบโครงสร้างมโนทัศน์ (Conceptual Mapping) ให้เป็นระบบเพื่อการประยุกต์ใช้ในวงวิชาการ

กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework)

ในการศึกษาพินิจศัพท์ปรัชญาหมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยา ผู้ศึกษาได้บูรณาการแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัยทางปรัชญามาเป็นกระบวนทัศน์หลักในการดำเนินงาน โดยมุ่งเน้นการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่าง "รูปภาษา" และ "ความหมายเชิงมโนทัศน์" ผ่านกรอบคิด 3 ประการ ดังนี้

1. การวิเคราะห์มโนทัศน์ในจารีตปรัชญาวิเคราะห์ (Conceptual Analysis)

ผู้ศึกษาใช้แนวทางของ ปรัชญาวิเคราะห์ (Analytic Philosophy) เพื่อตรวจสอบความชัดเจนและความสมเหตุสมผลของการนิยามศัพท์ การวิเคราะห์มโนทัศน์มุ่งเน้นไปที่การจำแนก "เงื่อนไขที่จำเป็นและพอเพียง" (Necessary and Sufficient Conditions) เพื่อสืบค้นว่านิยามที่ปรากฏในฐานข้อมูล phdict.online สามารถระบุเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละแนวคิดได้รัดกุมเพียงใด โดยเฉพาะการพยายามขจัดความกำกวมระหว่างคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน เช่น การแยกแยะระหว่าง "สุนทรียประสบการณ์" (Aesthetic Experience) ออกจาก "ประสบการณ์ทั่วไป" หรือการนิยาม "ความรู้" (Knowledge) ให้มีพรมแดนที่ชัดเจนจาก "ความเชื่อ" (Belief) ตามหลักเกณฑ์ของญาณวิทยาคลาสสิก

2. อรรถปริวรรตศาสตร์และขอบฟ้าแห่งการตีความ (Philosophical Hermeneutics)

เนื่องจากศัพท์ปรัชญามิได้เป็นเพียงสัญญะที่อยู่นิ่ง แต่เป็นผลผลิตที่มีพลวัตทางประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาจึงนำแนวคิด อรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics) ของ Hans-Georg Gadamer มาใช้พิจารณาบริบทเบื้องหลังของคำศัพท์ การวิเคราะห์ในมิตินี้มุ่งเน้นไปที่สภาวะการบรรจบกันของ "ขอบฟ้าแห่งความหมาย" (Fusion of Horizons) ระหว่างโลกทัศน์ของปรัชญาตะวันตกต้นทาง กับขอบฟ้าทางภาษาและวัฒนธรรมไทยที่อิงฐานภาษาบาลี-สันสกฤต เพื่อประเมินว่าศัพท์บัญญัติไทยสามารถโต้ตอบ

และสืบทอดเจตนารมณ์ดั้งเดิมของนักปรัชญาได้ลุ่มลึกเพียงใด หรือมีการตีความใหม่ (Re-interpretation) ที่แฝงนัยทางวัฒนธรรมไทยเข้าไปในตัวบทออนไลน์นั้นอย่างไร

3. ทฤษฎีความเท่าเทียมและการถ่ายโอนมโนทัศน์ข้ามวัฒนธรรม (Conceptual Equivalence & Translation Theory)

ในการประเมินความแม่นยำของพจนานุกรมออนไลน์ ผู้ศึกษาใช้กรอบทฤษฎีการแปลปรัชญาและแนวคิดเรื่อง "สิ่งที่ไม่อาจแปลได้" (The Untranslatables) ของ Barbara Cassin มาเป็นเกณฑ์วิพากษ์ เพื่อสำรวจว่าในกระบวนการถ่ายโอนมโนทัศน์จากภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียนสู่ภาษาไทยมีสภาวะของ "การสูญเสียความหมาย" (Semantic Loss) หรือ "การเพิ่มพูนความหมาย" (Semantic Gain) หรือไม่ การพินิจในส่วนนี้จะช่วยชี้ให้เห็นว่าการใช้รากศัพท์บาลี-สันสกฤตนั้นทำหน้าที่เป็น "สะพานเชื่อมโยงปัญญา" ที่สมบูรณ์ หรือเป็นเพียงการสร้าง "อุปโลกน์ทางภาษา" ที่อาจส่งผลต่อการเข้าถึงสัจธรรมทางปรัชญาในบริบทไทย

บทสรุปในกรอบแนวคิด กล่าวคือกรอบแนวคิดทั้ง 3 มิติข้างต้นจะทำงานประสานกันอย่างเป็นระบบ โดย การวิเคราะห์มโนทัศน์ ทำหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องทางตรรกะ อรรถปริวรรตศาสตร์ ทำหน้าที่ตรวจสอบความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และความคิด และ ทฤษฎีความเท่าเทียม ทำหน้าที่ประเมินความสำเร็จในการสื่อสารข้ามภาษา บูรณาการนี้จะช่วยให้ผลการศึกษาสะท้อนสถานภาพของปรัชญาไทยในโลกดิจิทัลได้อย่างรอบด้านและทรงพลังยิ่งขึ้น

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาหมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษากำหนดให้ฐานข้อมูลดิจิทัล phdict.online เป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ซึ่งเป็นระบบสืบค้นพจนานุกรมศัพท์ปรัชญาออนไลน์อย่างเป็นทางการของ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา โดยมีรายละเอียดและขอบเขตของฐานข้อมูลดังนี้

1. คุณลักษณะและที่มาของฐานข้อมูล

ฐานข้อมูล phdict.online เป็นการรวบรวมและจัดหมวดหมู่ชุดคำศัพท์จาก พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสภา (พิมพ์ครั้งที่ 5) ซึ่งถือเป็นฉบับที่ทันสมัยที่สุดและผ่านการกลั่นกรองโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทางปรัชญาจากหลากหลายสถาบัน ฐานข้อมูลนี้มีความโดดเด่นในด้านการเป็นฐานข้อมูลแบบระบุหมวดหมู่ (Categorized Database) ที่มีการเชื่อมโยงศัพท์บัญญัติไทยเข้ากับรากศัพท์ภาษาอังกฤษ (English Equivalents) และคำอธิบายเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Definition)

2. ขอบเขตและการคัดกรองข้อมูล (Data Selection)

ผู้ศึกษาได้ดำเนินการคัดกรองข้อมูลเพื่อกำหนด หน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือก (Inclusion Criteria) ดังนี้

การคัดกรองตามหมวดหมู่ (Taxonomy) คัดเลือกศัพท์ที่ถูกระบุ (Tag) ภายใต้หมวด "สุนทรียศาสตร์" (Aesthetics) และ "ญาณวิทยา" (Epistemology) โดยเฉพาะ

ประเภทของหน่วยข้อมูล คือ ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วย

1) หัวข้อศัพท์ (Headword) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

2) นิยามศัพท์ (Definition) เพื่อวิเคราะห์ความลุ่มลึกเชิงความหมาย

3) การระบุสาขา (Subject Classification) เพื่อดูการทับซ้อน (Intersection) ระหว่างสองหมวดหมู่

3. โครงสร้างของศัพท์ในหมวดที่ศึกษา

ในการวิเคราะห์ ผู้ศึกษาได้จำแนกโครงสร้างของศัพท์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

หมวดสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ครอบคลุมมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับ "ค่าทางสุนทรียะ" (Aesthetic Value), "การตัดสินทางรสนิยม" (Judgment of Taste), และ "ปรัชญาศิลปะ" (Philosophy of Art) ตัวอย่างหน่วยข้อมูลสำคัญ เช่น Mimesis, Sublime, Expressionism, Disinterestedness

หมวดญาณวิทยา (Epistemology) ครอบคลุมมโนทัศน์เกี่ยวกับ "บ่อเกิดแห่งความรู้" (Sources of Knowledge), "เกณฑ์ความจริง" (Criteria of Truth), และ "ความสมเหตุสมผลของความเชื่อ"(Justification of Belief) ตัวอย่างหน่วยข้อมูลสำคัญ เช่น A priori, Empirical, Skepticism, Intuitionism

4. ความสำคัญของหน่วยข้อมูลต่อการวิจัย

การใช้ phdict.online เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็น "พลวัตของศัพท์บัญญัติไทย" ที่มีพลวัตจากยุคที่เน้นการแปลตามตัวอักษร สู่ยุคที่มีการตีความเชิงลึกผ่านรากศัพท์บาลี-สันสกฤต ซึ่งฐานข้อมูลนี้จะทำหน้าที่เป็นภาพตัวแทน (Representation) ของสถานภาพการศึกษาปรัชญาในประเทศไทยปัจจุบัน

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา

ผู้ศึกษาได้ดำเนินการจำแนกและพินิจข้อมูลจากฐานข้อมูล phdict.online โดยแบ่งระดับการวิเคราะห์ออกเป็น 3 มิติหลัก เพื่อให้ครอบคลุมทั้งในเชิงสถิติ อรรถสาระ และโครงสร้างเชิงระบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนและรูปแบบการก่อรูปของศัพท์ (Quantitative and Morphological Analysis)

ในมิตินี้ ผู้ศึกษามุ่งพิจารณาภาพรวมและ "สถาปัตยกรรมทางปัญญา" ของศัพท์ปรัชญาในบริบทไทยผ่านข้อมูลเชิงสถิติ ซึ่งจากการสำรวจพบประเด็นที่น่าสนใจยิ่งว่า หมวด ญาณวิทยา (Epistemology) มีความหนาแน่นของจำนวนศัพท์สูงกว่าหมวดสุนทรียศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญ ข้อค้นพบนี้มิได้เป็นเพียงตัวเลขทางสถิติ หากแต่สะท้อนถึงจารีตการศึกษาปรัชญาในประเทศไทยที่วางรากฐานบนแนวคิดแบบ

พื้นฐานนิยม (Foundationalism) โดยให้ความสำคัญกับบ่อเกิดและเกณฑ์แห่งความจริงในฐานะ "ศาสตร์แม่บท" ของการแสวงหาความรู้แขนงอื่น การมีคลังศัพท์ที่หลากหลายในหมวดนี้จึงช่วยให้การจำแนกสภาวะการรับรู้มีความละเอียดอ่อนและแม่นยำยิ่งขึ้น

สำหรับการวิเคราะห์รูปแบบการบัญญัติศัพท์ ผู้ศึกษาจำแนกที่มาของศัพท์ออกเป็น 3 รูปแบบหลัก คือ

1) การบัญญัติศัพท์ใหม่ (Neologism) ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุด โดยอาศัยการผสมคำตามจารีตภาษาบาลี-สันสกฤต (Compound words) เพื่อสร้างสัญญะแทนมโนทัศน์ที่ซับซ้อน เช่น "สัญชาน" (Perception) หรือ "อันตรวิสัย" (Intersubjectivity) การเลือกใช้เครื่องมือทางภาษาเช่นนี้ช่วยให้ศัพท์ปรัชญามีสถานะเป็นเทคนิควิธาน (Technical terminology) ที่มีความเป็นเอกเทศจากวิถีภาษาในชีวิตประจำวัน

2) การทับศัพท์ (Transliteration) มักปรากฏในชื่อสำนักคิดที่มีนัยทางประวัติศาสตร์เฉพาะตัว เช่น "ประจักษนิยม" (Empiricism) แม้จะมีศัพท์บัญญัติรองรับ แต่ในแวดวงวิชาการยังคงนิยมสื่อสารผ่านรูปคำที่ใกล้เคียงกับต้นฉบับเพื่อรักษาอรรถสาระดั้งเดิม

3) การนิยามความหมายใหม่ (Redefinition) คือการนำคำไทยทั่วไปมาบรรจุเนื้อหาทางปรัชญาให้รัดกุมขึ้น เช่นคำว่า "ปัญญา" (Wisdom) หรือ "ความรู้" (Knowledge) ซึ่งในระบบ phdict.online ได้รับการกำกับนิยามให้มีความแม่นยำทางตรรกะและแยกขาดจากความเข้าใจโดยสามัญสำนึก

2. การวิเคราะห์เชิงความหมายและอรรถสาระทางปรัชญา (Semantic Analysis)

มิตินี้เป็นการพินิจความสัมพันธ์ระหว่าง "รูปศัพท์ไทย" และ "มโนทัศน์ตะวันตก" เพื่อประเมินความลุ่มลึกของการสื่อสารทางปัญญาผ่านกรณีศึกษาที่สำคัญ

ในหมวดสุนทรียศาสตร์ ผู้ศึกษาพินิจคำว่า *Sublime* ซึ่งบัญญัติว่า "สภาวะวิจิตร" การเลือกใช้คำนี้แสดงถึงความพยายามที่จะก้าวข้ามขอบเขตของ "ความสวยงาม" (Beauty) แบบทั่วไป สู่สภาวะที่สั่นสะเทือนอารมณ์และยิ่งใหญ่จนเกินกว่าประสาทสัมผัสจะรองรับได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบเคียงกับแนวคิดของ Longinus ในด้านวาทศิลป์ หรือ Immanuel Kant ในด้านการประทะกันระหว่างเหตุผลและจินตนาการ พบว่าคำว่า "วิจิตร" แม้จะสื่อถึงความประณีตอลังการตามขนบไทย แต่อาจยังต้องอาศัยคำนิยามกำกับอย่างเข้มข้นเพื่อชี้ให้เห็นนัยของ "ความน่าสะพรึงกลัว" (Terror) ที่แฝงอยู่ในมโนทัศน์ดั้งเดิมของตะวันตกในหมวดญาณวิทยา ผู้ศึกษาพิจารณาคำว่า *Justification* และ *A priori*

Justification (การให้เหตุผลสนับสนุน) รูปศัพท์นี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านจากการใช้ความรู้สึกส่วนตน (Subjectivity) ไปสู่กระบวนการทางตรรกะที่ตรวจสอบได้ ชี้ให้เห็นว่า "ความรู้" ในมุมมองที่ฐานข้อมูลนี้พยายามวางรากฐาน มิใช่เพียงความเชื่อที่สอดคล้องกับความจริง แต่ต้องเป็นความเชื่อที่มีระบบการพิสูจน์ (Account) ที่หนักแน่น

A priori (ก่อนประสบการณ์) การเลือกใช้คำที่เรียบง่ายแต่ทรงพลังนี้ เป็นการรักษาความเป็นภาวะวิสัย (Objectivity) ไว้อย่างชัดเจน ช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถจำแนกประเภทความรู้ที่ไม่ขึ้นต่อผัสสะได้อย่างแม่นยำตามจารีตของปรัชญาเหตุผลนิยม

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดและโครงข่ายทางปัญญา (Conceptual Grouping)

การจัดระเบียบ "โครงข่ายปัญญา" (Intellectual Network) ในฐานข้อมูลช่วยให้เห็นแผนที่ความคิดที่เป็นระบบมากขึ้น โดยผู้ศึกษาจำแนกกลุ่มมโนทัศน์ออกเป็นดังนี้

กลุ่มสุนทรียศาสตร์ จัดกลุ่มตามมิติการทำงานของจิตและโลกทัศน์ทางคุณค่า ได้แก่

1. มิติประสบการณ์ (Aesthetic Experience) มุ่งเน้นสภาวะภายใน เช่น ระยะห่างทางสุนทรียะ และการดื่มด่ำ
2. มิติคุณค่า (Value) มุ่งเน้นคุณลักษณะของวัตถุ เช่น คุณค่าในตัว รูปทรง และสภาวะวิจิตร
3. มิติการวิพากษ์ (Criticism) มุ่งเน้นเกณฑ์การตัดสิน เช่น รสนิยม และมาตรฐานของรสนิยม
4. กลุ่มญาณวิทยา จัดกลุ่มตามกระแสธารทางความคิดหลักที่ปรากฏในฐานข้อมูล ได้แก่
    1) สายเหตุผลนิยม (Rationalism) เน้นมโนทัศน์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและเหตุผลบริสุทธิ์
    2) สายประสบการณ์นิยม (Empiricism) เน้นความสำคัญของผัสสะและข้อมูลประจักษ์
    3) สายวิพากษนิยม (Criticism) ซึ่งแสดงถึงจุดสูงสุดของการสังเคราะห์ระหว่างเหตุผลและประสบการณ์ตามแนวทางของคานต์

การอภิปรายผล (Discussion)

จากการพินิจพิเคราะห์ผลการศึกษาข้างต้น ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลมาสังเคราะห์ผ่านแว่นตาทางปรัชญาเพื่อสะท้อนสถานภาพและพลวัตของปรัชญาไทยในปัจจุบัน โดยมีประเด็นสำคัญที่ควรแก่การอภิปราย ดังนี้

1. ความสอดคล้องเชิงมโนทัศน์และช่องว่างเชิงประวัติศาสตร์เมื่อเทียบกับมาตรฐานสากล

เมื่อนำนิยามจาก phdict.online ไปสอบทานกับแหล่งอ้างอิงสากลระดับโลก เช่น Stanford Encyclopedia of Philosophy (SEP) หรือ The Oxford Dictionary of Philosophy พบว่าในเชิงโครงสร้างมโนทัศน์พื้นฐานมีความสอดประสานกันอย่างเป็นระบบ ทว่าประเด็นที่น่าขบคิดคือ "ขนบในการนำเสนอ" ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

ความรัดกุมของนิยาม (Definitive) vs พลวัตของบทวิพากษ์ (Discursive) ในขณะที่ SEP มักจะนำเสนอคำศัพท์ผ่าน "ลำดับเหตุการณ์เชิงประวัติศาสตร์และการโต้แย้ง" (Genealogical/Discursive approach) เพื่อแสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์นั้น ๆ มีการปรับเปลี่ยนและถูกวิพากษ์อย่างไร แต่ phdict.online กลับเน้นไปที่การให้ "ข้อสรุปที่เป็นข้อยุติ" (Definitive Summary) เพื่อความสะดวกในการอ้างอิงมาตรฐาน

ช่องว่างของข้อถกเถียงร่วมสมัย พบว่าในบางคำสำคัญ เช่น การให้เหตุผลสนับสนุนทางญาณวิทยา (Epistemic Justification) ฐานข้อมูลไทยให้คำอธิบายที่รัดกุมในเชิงตรรกศาสตร์คลาสสิก แต่อาจยังมิได้บรรจุ "แรงสั่นสะเทือนเชิงวิพากษ์" จากประเด็นร่วมสมัย (Contemporary Debates) เช่น ญาณวิทยาเชิงสังคม หรือประเด็นความอยุติธรรมทางญาณวิทยา ซึ่งมักจะชี้ให้เห็นสภาวะคลุมเครือของคำนิยามในโลกยุคหลังสมัยใหม่

2. พลวัตของภาษา ดาบสองคมของศัพท์บัญญัติบาลี-สันสกฤต

การเลือกใช้ฐานภาษาบาลี-สันสกฤตในการบัญญัติศัพท์ (เช่น อัชฌัตติกญาณ สำหรับ *Intuition* หรือ สุนทรียภาพ สำหรับ *Aesthetic*) ถือเป็นความสำเร็จในการสร้างพื้นที่ทางปัญญาที่มีความเฉพาะตัว ทว่ากระบวนการนี้มีนัยที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน

1) การสถาปนาปริมณฑลทางวิชาการ (Academic Authority)การใช้ศัพท์บัญญัติชั้นสูงช่วยสร้างอาณาบริเวณให้ปรัชญาไทยมีความประณีตและแยกขาดจากภาษาพูดในชีวิตประจำวัน ความคงที่ของรูปศัพท์บาลี-สันสกฤตช่วยป้องกันไม่ให้มโนทัศน์ปรัชญาไหลไปตามกระแสความนิยมของภาษาทั่วไป ช่วยให้ความหมายเชิงเทคนิคมีความศักดิ์สิทธิ์และแม่นยำในระยะยาว

2) สภาวะส่วนเกินเชิงความหมาย (Semantic Baggage) เนื่องจากคำบาลี-สันสกฤตในบริบทไทยมักแฝงนัยทางพุทธปรัชญาอย่างเข้มข้น การนำมาบรรจุเนื้อหาปรัชญาตะวันตกอาจก่อให้เกิดสภาวะ "การตีความเกิน" (Over-interpretation) เช่น คำว่า "ญาณ" ที่พกพาความหมายเชิงปัญญาตรัสรู้ติดมาด้วย อาจทำให้ผู้อ่านสับสนกับความหมายของ *Epistemology* ในทางตะวันตกที่อาจหมายถึงเพียงกระบวนการหยั่งรู้เชิงเหตุผล สภาวะความลักลั่นนี้อาจกลายเป็นอุปสรรคหากผู้ใช้ขาดพื้นฐานการเปรียบเทียบปรัชญาทั้งสองจารีต

3. อุปสรรคเชิงโครงสร้างและการเข้าถึงปัญญาในระดับมหาชน (The Gap of Accessibility)

แม้ว่า phdict.online จะเป็นก้าวย่างสำคัญในการทลายกำแพงของพจนานุกรมเล่มสู่โลกออนไลน์ แต่ความซับซ้อนของรูปศัพท์ที่ "สูง" และ "ยาก" ต่อการตีความสำหรับผู้เริ่มต้น อาจทำให้ฐานข้อมูลนี้เผชิญกับสภาวะ "หอคอยงาช้างดิจิทัล"

ข้อเสนอแนะจากการอภิปราย เพื่อลดช่องว่างระหว่างเทคนิควิธาน (Technical terminology) กับความเข้าใจมหาชน ผู้ศึกษาเห็นว่าฐานข้อมูลควรมีการเพิ่ม "ตัวอย่างเชิงบริบท" (Contextual Examples) หรือการเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้ากับปรากฏการณ์ในโลกปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าสุนทรียศาสตร์หรือญาณวิทยามิใช่เรื่องของการเล่นคำในกระดาษ แต่สัมพันธ์กับวิธีที่เรามองโลกและตัดสินคุณค่าในชีวิตจริง

4. การเปลี่ยนผ่านสู่โครงข่ายปัญญาดิจิทัล (Digital Shift & Holism)

ความโดดเด่นที่สำคัญที่สุดคือการใช้ระบบการเชื่อมโยงข้อมูล (Hyperlink) ซึ่งมิได้เป็นเพียงความสะดวกในการใช้งาน แต่เป็นการจำลองโครงสร้างของ "เครือข่ายความเชื่อ" (Web of Belief) ตาม

แนวคิดของ W.V.O. Quine ได้อย่างมีชีวิต การสืบค้นคำหนึ่งคำที่นำไปสู่คำที่เกี่ยวข้อง ช่วยให้ผู้ใช้เห็นความสัมพันธ์เชิงระบบ (Internal consistency) ของปรัชญาที่ว่ามโนทัศน์หนึ่งย่อมมีรากยึดโยงอยู่กับมโนทัศน์อื่นเสมอ การเปลี่ยนผ่านจากหน้ากระดาษสู่โครงข่ายดิจิทัลจึงเป็นการตอกย้ำแนวคิดแบบองค์รวม (Holism) ในทางปรัชญาได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาในหมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยาจากฐานข้อมูล phdict.online นำไปสู่ข้อค้นพบสำคัญที่สะท้อนถึงพัฒนาการและหมุดหมายทางปัญญาของไทยในสองมิติหลัก ดังนี้

1. พัฒนาการของฐานรากทางปัญญาและภาษาทางเทคนิค

จากการศึกษาพบว่าฐานข้อมูล phdict.online ก้าวข้ามขอบเขตของการเป็นเพียงพจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์สู่การดำรงสถานะเป็น "โครงสร้างพื้นฐานทางปัญญา" (Intellectual Infrastructure) ที่สำคัญของประเทศไทย ความสำเร็จที่เด่นชัดประการแรกคือการสร้างมาตรฐานกลาง (Standardization) ให้แก่ศัพท์ปรัชญาไทย ซึ่งช่วยลดสภาวะความลักลั่นและกำกวมในการสื่อสารมโนทัศน์ขั้นสูงระหว่างนักวิชาการ นักศึกษา และสาธารณชน

อนึ่ง การเลือกใช้รากศัพท์บาลี-สันสกฤตในการบัญญัติศัพท์ทั้งในหมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยา มิใช่เพียงการเลือกสรรถ้อยคำเพื่อความสวยงาม แต่เป็นการสังเคราะห์ทางวัฒนธรรมที่ลุ่มลึกเพื่อ "สร้างที่พำนัก" ให้แก่มโนทัศน์นามธรรมที่ซับซ้อนของตะวันตกในบริบทภาษาไทยได้อย่างเป็นระบบ กระบวนการนี้ส่งผลให้ภาษาปรัชญาไทยมีสถานภาพเป็น "ภาษาทางเทคนิค" (Technical Language) ที่มีความเข้มแข็งและทรงพลังพอที่จะรองรับการวิพากษ์และโต้แย้งทางปัญญาในระดับสากลได้อย่างสง่างาม

2. ทิศทางสู่ฐานข้อมูลพลวัต ข้อเสนอแนะเพื่อโลกวิชาการยุคใหม่

เพื่อให้ฐานข้อมูลนี้ดำรงความสอดคล้อง (Relevant) และเท่าทันต่อพลวัตของโลกวิชาการร่วมสมัย ผู้ศึกษาเห็นควรเสนอแนะแนวทางในการอัปเดตและขยายพรมแดนของศัพท์บัญญัติในสองทิศทางหลัก ประการแรก คือการโอบรับมโนทัศน์ใน ปรัชญาร่วมสมัย (Contemporary Philosophy) เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ถูกขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี ฐานข้อมูลพึงบรรจุศัพท์ที่สัมพันธ์กับ "สุนทรียศาสตร์ดิจิทัล" (Digital Aesthetics) เช่น ข้อถกเถียงว่าด้วยศิลปะที่สร้างโดยปัญญาประดิษฐ์ (AI-generated Art) หรือมิติเชิงสุนทรียะในโลกเสมือน (Virtual Reality Aesthetics) ซึ่งต้องการนิยามใหม่ที่ก้าวพ้นกรอบของวัสดุทางศิลปะและผัสสะแบบดั้งเดิม ประการต่อมา คือการมุ่งเน้นไปยัง "จุดเปลี่ยนทางสังคม" (Social Turn) โดยเฉพาะในหมวดญาณวิทยาที่ควรเพิ่มพูนชุดศัพท์ในกลุ่ม "ญาณวิทยาทางสังคม" (Social Epistemology) เพื่อเป็นเครื่องมือทางปัญญาในการรับมือกับสภาวะการณ์หลังความจริง (Post-truth) อาทิ มโนทัศน์เรื่องความอยุติธรรมทางญาณวิทยา (Epistemic

Injustice) หรือการวิเคราะห์กลไกความเชื่อในเครือข่ายสังคมออนไลน์ เพื่อให้ปรัชญามิได้จำกัดตัวอยู่เพียงในตำรา แต่สามารถทำหน้าที่วิพากษ์และคลี่คลายวิกฤตการณ์ของสังคมได้อย่างแหลมคม

3. ภาษาในฐานะเข็มทิศแห่งภูมิปัญญา

การศึกษาครั้งนี้ยืนยันว่า "ภาษาปรัชญาไทย" ที่ปรากฏใน phdict.online คือเข็มทิศสำคัญที่ช่วยนำทางสังคมไทยให้ก้าวข้ามความคลุมเครือทางมโนทัศน์ หากมีการพัฒนาฐานข้อมูลให้มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic Database) โดยเปิดพื้นที่ให้นักวิชาการรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในการเสนอนิยามและบริบทการใช้งานที่ร่วมสมัย phdict.online ย่อมมิต่างจาก "สถาบันทางปัญญาดิจิทัล" ที่จะทำหน้าที่เพาะพันธุ์ความคิดวิพากษ์และธำรงไว้ซึ่งคุณค่าทางปัญญาให้แก่สังคมไทยอย่างยั่งยืนสืบไป

การสังเคราะห์องค์ความรู้ (Knowledge Synthesis)

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาในหมวดสุนทรียศาสตร์และญาณวิทยา ผู้ศึกษาได้ค้นพบข้อสรุปเชิงวิชาการที่ถือเป็นองค์ความรู้สำคัญ ดังนี้

1. องค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมทางภาษา (Linguistic Architecture)

การค้นพบยืนยันว่า ภาษาบาลี-สันสกฤต มิได้ทำหน้าที่เพียงแค่ "คำแปล" แต่ทำหน้าที่เป็น "ฐานรากทางมโนทัศน์" ที่ช่วยรักษาความลุ่มลึกของปรัชญาตะวันตกในบริบทไทย องค์ความรู้ที่ได้คือกระบวนการ "การสร้างปริมณฑลทางวิชาการ" (Sacred Space of Language) ซึ่งทำให้ศัพท์ปรัชญาไทยมีสถานะเป็นเครื่องมือทางปัญญาที่มีความเฉพาะตัวสูง ช่วยป้องกันการบิดเบือนความหมายจากภาษาพูดทั่วไป แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างกำแพงการเข้าถึงที่ต้องใช้คำอธิบายเชิงบริบทมาเป็นสะพานเชื่อม

2. องค์ความรู้ด้านความลักลั่นเชิงความหมาย (Semantic Incommensurability)

จากการศึกษาให้เห็นถึง "ช่องว่าง" ที่เกิดขึ้นจากการถ่ายโอนความหมายข้ามวัฒนธรรม โดยเฉพาะในหมวดสุนทรียศาสตร์ องค์ความรู้สำคัญคือการตระหนักว่า "รูปศัพท์ไม่สามารถบรรจุความรู้สึกได้ทั้งหมด" กรณีศึกษาคำว่า *Sublime* (สภาวะวิจิตร) เผยให้เห็นว่ามโนทัศน์ตะวันตกที่เน้นอารมณ์ความสะพรึงกลัว (Terror) มักจะถูก "ปรับแต่ง" ให้กลายเป็นความประณีตอลังการตามจริตไทย ซึ่งถือเป็นการตีความใหม่ (Re-interpretation) ที่นักวิชาการต้องพึงระวังในการใช้งาน

3. องค์ความรู้ด้านการเปลี่ยนผ่านสู่ปรัชญาดิจิทัล (Digital Philosophical Shift)

ข้อค้นพบสำคัญระบุว่าการเปลี่ยนจากพจนานุกรมเล่มสู่ phdict.online คือการเปลี่ยน "วิธีคิด" จากแบบเส้นตรง (Linear) สู่แบบ "องค์รวมโครงข่าย" (Holistic Network) การเชื่อมโยงข้อมูลด้วย Hyperlink ในระบบออนไลน์ช่วยสะท้อนโครงสร้างความสัมพันธ์ของความรู้ (Web of Belief) ได้ดีกว่าตำราแบบเดิม องค์ความรู้นี้เน้นย้ำว่าปรัชญาในยุคดิจิทัลต้องมีความเป็นพลวัต (Dynamic) และต้องโอบรับมโนทัศน์ใหม่ ๆ เช่น สุนทรียศาสตร์ดิจิทัลและญาณวิทยาสังคม เพื่อให้ปรัชญายังคงทำหน้าที่วิพากษ์โลกได้อย่างเท่าทันสถานการณ์

องค์ความรู้ที่ได้

มิติความรู้	สาระสำคัญที่ค้นพบ	คุณค่าต่อวงวิชาการ
ระดับโครงสร้าง	ฐานบาลี-สันสกฤตช่วยสร้างความคงตัวทางปัญญา	สร้างมาตรฐานการสื่อสารทางปรัชญาที่เป็นระบบ
ระดับความหมาย	พบช่องว่างระหว่างมโนทัศน์ "ความรู้สึก" กับ "รูปคำ"	กระตุ้นให้เกิดการนิยามศัพท์ที่อิงบริบทเชิงประสบการณ์
ระดับระบบ	ฐานข้อมูลออนไลน์ช่วยสร้างโครงข่ายความเชื่อที่เป็นระบบ	พัฒนาปรัชญาไทยสู่แพลตฟอร์มดิจิทัลที่เข้าถึงง่ายและเชื่อมโยง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กีรติ บุญเจือ. (2522). **พจนานุกรมปรัชญาอังกฤษ-ไทย.** ไทยวัฒนาพานิช.

กีรติ บุญเจือ. (2545). **ชุดปรัชญาและจริยธรรม: สุนทรียศาสตร์.** มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.

พระมหาฉัตรชัย จารุวํโส. (2562). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่อง "ความจริง" ในญาณวิทยา.** *วารสารพุทธมัคค์*, *4*(2), 45-58.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2545). **ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต.** อักษรเจริญทัศน์.

สมภาร พรมทา. (2550). **ญาณวิทยา: ความรู้ในทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญา.** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2562). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสภา (พิมพ์ครั้งที่ 5).** สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (ม.ป.ป.). **ระบบพจนานุกรมศัพท์ปรัชญาออนไลน์ (phdict.online).** http://phdict.online

โอชนา พูลทองดีวัฒนา. (2558). **สุนทรียศาสตร์ตะวันตก: พัฒนาการของการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับศิลปะและความงาม.** วารสาร Veridian E-Journal, 8(1), 1010-1025.

ภาษาอังกฤษ

Cassin, B. (Ed.). (2014). **Dictionary of untranslatables: A philosophical lexicon.** Princeton University Press.

Gaut, B., & Lopes, D. M. (Eds.). (2013). **The Routledge companion to aesthetics** (3rd ed.). Routledge.

Kant, I. (2007). **Critique of judgement (N. Walker, Ed.; J. C. Meredith, Trans.).** Oxford University Press. (Original work published 1790).

Shelley, J. (2022). The concept of the aesthetic. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.),

The Stanford encyclopedia of philosophy (Spring 2022 ed.). Stanford University. https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/aesthetic-concept/

Steup, M., & Neta, R. (2020). Epistemology. In E. N. Zalta (Ed.), **The Stanford encyclopedia of philosophy** (Fall 2020 ed.). Stanford University. https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/epistemology/

Steup, M., & Sosa, E. (Eds.). (2010). **A companion to epistemology (2nd ed.).** Wiley-Blackwell.

Wittgenstein, L. (2009). **Philosophical investigations** (P. M. S. Hacker & J. Schulte, Eds.; G. E. M. Anscombe, Trans.; 4th ed.). Wiley-Blackwell.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวด ม "มายา "

An analytical study of philosophical terms from phdict.online : Category M "Maya".

ดาลัด ด่านแพ
Dalad Danpae
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : Dalad.dap@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์มโนทัศน์ศัพท์ปรัชญาคำว่า "มายา" และคัมภีร์พุทธปรัชญา โดยนำมารื้อสร้างผ่านเลนส์ปรัชญาของ จิลส์ เดอเลิซ ในประเด็น "ความแตกต่างในตัวมันเอง" เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของจริต 6 ในฐานะพลังทางภววิทยาปฐมภูมิที่มาก่อนการก่อตัวของเอกลักษณ์ ผลการศึกษาพบว่า มายาในบริบทของเดอเลิซไม่ได้มีสถานะเป็นเพียง "ความลวง" ที่ต้องถูกขจัดออกเพื่อแสวงหาตัวตนที่แท้จริง แต่มายาคือ "กระบวนการผลิตสร้าง" หรือพื้นที่แห่งการสำแดงตัวของความแตกต่างปฐมภูมิ มายาเปรียบเสมือนระนาบแห่งความสถิต ที่อนุญาตให้พลังงานที่ไร้รูปแบบกลั่นตัวเป็นความเข้มข้น จนปรากฏออกมาเป็นลักษณะของจริตทั้ง 6 ประการ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ สัทธา พุทธะ และวิตก ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าจริตเหล่านี้ไม่ใช่ประเภทของมนุษย์ที่ตายตัว แต่คือกระบวนการ "การกลายเป็น" ที่ลื่นไหลอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดยังแสดงให้เห็นว่า การตีความมายาผ่านภววิทยาปฐมภูมิช่วยทลายทวิลักษณ์ระหว่างความจริงและความลวง มายาจึงทำหน้าที่เป็น "พลังแห่งความไม่จริง" ที่ขับเคลื่อนชีวิตให้ก้าวพ้นจากการตีตราทางศีลธรรมไปสู่การยืนยันถึงศักยภาพที่ไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ สรุปได้ว่าความแตกต่างไม่ใช่ผลลัพธ์ของการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งสองสิ่งที่เหมือนกัน แต่เป็นพลังภายในที่ซ่อนอยู่ในมายา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจจริตวิทยาในมิติใหม่ที่เน้นความสร้างสรรค์และความเปลี่ยนแปลงมากกว่าการนิยามตัวตนที่หยุดนิ่ง

สรุปมโนทัศน์ "มายา" จากความลวงสู่ "พลังการผลิตสร้าง" ตามแนวคิดเดอเลิซ เพื่ออธิบายจริต 6 ในฐานะกระบวนการลื่นไหลทางภววิทยา และสรุปว่าความแตกต่างคือพลังภายในที่ซ่อนอยู่ในมายาอันเป็นรากฐานของจริตวิทยาแนวนวัตกรรม

คำสำคัญ: มายา, จริต 6, ภววิทยาปฐมภูมิ

ABSTRACT

This research aims to study and analyze the philosophical concept of "Maya" and Buddhist scriptures by deconstructing them through the lens of Gilles Deleuze's philosophy, specifically the concept of "Difference-in-itself." The study seeks to understand the dynamics of the Six Temperaments (Carita) as a primary ontological force that precedes the formation of a fixed identity. The findings reveal that, in a Deleuzian context, Maya is not merely an "illusion" to be discarded in search of a true self; rather, it is a "productive process" or a space for the manifestation of primary difference. Maya serves as a plane of immanence that allows formless energy to condense into "intensities," appearing as the six temperaments: Greed, Anger, Delusion, Faith, Wisdom, and Speculation.

This research demonstrates that these temperaments are not fixed human categories but are processes of "becoming" that remain in constant flux. Furthermore, the conceptual analysis shows that interpreting Maya through primary ontology helps collapse the dualism between reality and illusion. Consequently, Maya functions as the "power of the false," driving life beyond moral labeling toward an affirmation of limitless human potential. In conclusion, difference is not the result of comparing two similar things but is an inherent force hidden within Maya. This serves as an essential foundation for understanding temperament in a new dimension—one that emphasizes creativity and transformation over the definition of a static identity.

Summary: The concept of "Maya" is transformed from illusion into a "productive force" according to Deleuzian thought to explain the Six Temperaments as a fluid ontological process. It concludes that difference is the internal power hidden within Maya, forming the basis of an innovative approach to temperament studies.

Keywords: Maya, Six Temperaments, Primary Ontology

บทนำ

มายาในฐานะสนามพลังแห่งความแตกต่างในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันออกและพุทธปรัชญา คำว่า "มายา" (Maya) มักถูกตีความในฐานะสภาวะลวงตา (Illusion) หรือปรากฏการณ์ทางภววิทยาที่บดบังความจริงแท้ (Ultimate Reality) โดยเฉพาะในบริบทของ จริต 6 มายาถูกจัดจำแนกเป็นส่วนหนึ่งของอาการทางจิตที่ปรุงแต่งเพื่อปกปิดสภาวะภายใน หรือเป็นภาพตัวแทน (Representation) ของอัตตาที่ยึดโยงอยู่กับเอกลักษณ์ (Identity) ใดเอกลักษณ์หนึ่งอย่างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผ่าน

เลนส์ปรัชญาร่วมสมัยของ จิลส์ เดอเลิซ (Gilles Deleuze) มโนทัศน์เรื่องมายากลับเผยให้เห็นมิติที่ซับซ้อนไปกว่านั้น

เดอเลิซเสนอว่า หัวใจสำคัญของจักรวาลไม่ใช่เอกลักษณ์ที่หยุดนิ่ง แต่คือ "ความแตกต่างในตัวมันเอง" (Difference-in-itself) ซึ่งเป็นพลังงานปฐมภูมิที่มาก่อนการก่อตัวของสิ่งใดๆ หากเรามองตามกรอบคิดนี้ "มายา" จะไม่ได้หมายถึง "ความไม่จริง" ที่ต้องถูกขจัดออกเพื่อแสวงหาตัวตนที่แท้จริง แต่มายาคือ "การสำแดงตัวของความแตกต่าง" หรือกระบวนการ "การกลายเป็น" (Becoming) ที่ไม่มีจุดสิ้นสุด

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้เขียนมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาคำว่า "มายา" จากคลังข้อมูล phdict.online เพื่อรื้อสร้าง (Deconstruct) ความเข้าใจเดิมที่มองว่ามายาเป็นเพียงภาพลวงที่ขัดขวางการเข้าถึงจริตที่แท้จริง โดยจะชี้ให้เห็นว่าในบริบทของเดอเลิซ มายาคือสนามพลังปฐมภูมิที่ขับเคลื่อนจริตทั้ง 6 ประการ จริตแต่ละประเภทจึงไม่ใช่ "ประเภทของมนุษย์" (Types of Human) ที่คงที่ แต่เป็นเพียง "ความเข้มข้น" (Intensity) ของพลังงานที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละชั่วขณะ

การศึกษาครั้งนี้จะนำไปสู่การตั้งคำถามสำคัญว่า หากความแตกต่างคือรากฐานปฐมภูมิของภววิทยา มายาในจริต 6 จะยังคงเป็นสิ่งที่ต้องละวางหรือไม่? หรือแท้จริงแล้ว มายาคือเครื่องมือในการทำความเข้าใจพลวัตของชีวิตที่เลื่อนไหลและไม่หยุดนิ่ง ซึ่งสอดคล้องกับสภาวะอนัตตาในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อวิเคราะห์ความหมายและนัยสำคัญของศัพท์ปรัชญาคำว่า "มายา" จากคลังข้อมูล phdict.online และคัมภีร์พุทธปรัชญา โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจมายาในฐานะสภาวะทางภววิทยาที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างของจริต 6
2. เพื่อศึกษามโนทัศน์เรื่อง "ความแตกต่างในตัวมันเอง" (Difference-in-itself) ของ จิลส์ เดอเลิซ และการวิพากษ์ระบบคิดแบบเอกลักษณ์ (Identity) เพื่อใช้เป็นกรอบทฤษฎีในการรื้อสร้าง (Deconstruct) ความเข้าใจดั้งเดิมเกี่ยวกับตัวตนและจริตวิทยา
3. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบและสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง "มายา" กับ "ความแตกต่างปฐมภูมิ" ในบริบทของจริต 6 โดยชี้ให้เห็นว่าจริตไม่ใช่คุณลักษณะที่ตายตัวของบุคคล แต่เป็นกระบวนการ "การกลายเป็น" (Becoming) ที่อุบัติขึ้นจากพลังแห่งความแตกต่าง
4. เพื่อเสนอแนวทางใหม่ในการทำความเข้าใจจริต 6 ในเชิงจริยศาสตร์และภววิทยา ที่ก้าวพ้นการตีตรา (Labeling) หรือการแบ่งประเภทมนุษย์แบบขั้วตรงข้าม แต่ให้ความสำคัญกับพลวัตและความเลื่อนไหลของจิตในฐานะสนามพลังสร้างสรรค์

กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดนี้วางอยู่บนพื้นฐานของการรื้อสร้าง (Deconstruction) มโนทัศน์เรื่องจริต 6 จากเดิมที่มองว่าเป็น "ประเภทของบุคคล" ให้กลายเป็น "กระบวนการของพลังงาน" โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ดังนี้:

1. ฐานคิดดั้งเดิม: จริต 6 ในฐานะเอกลักษณ์ (Representation)
   นิยาม: มองจริตเป็นคุณลักษณะประจำตัว (Fixed Identity) ที่แบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นกลุ่มๆ
   บทบาทของมายา: มองว่ามายาคือ "ความลวง" หรือ "หน้ากาก" ที่บดบังความจริงแท้ (Essence) ของจิต
2. ตัวแปรอ้างอิง: มโนทัศน์ "ความแตกต่างในตัวมันเอง" (Deleuzian Lens)
   ภววิทยาปฐมภูมิ (Primary Ontology): ความแตกต่างคือรากฐานที่มาก่อนตัวตน
   การกลายเป็น (Becoming): สภาวะที่ลื่นไหล ไม่หยุดนิ่ง
   ความเข้มข้น (Intensity): การมองจริตเป็นเพียงระดับของพลังงาน (Affects) ไม่ใช่ป้ายตีตรา
3. การสังเคราะห์: มายาในฐานะสนามพลังแห่งความแตกต่าง (Synthesis)
   การเปลี่ยนผ่าน: เปลี่ยน "มายา" จากความลวง (Falsehood) ให้เป็น "พลังแห่งการสร้างสรรค์" (Artifice/Power of the False)
   ผลลัพธ์: จริต 6 ถูกตีความใหม่ในฐานะ "แผนผังแห่งแรงขับ" (Diagram of Forces) ที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามระนาบแห่งความสถิต (Plane of Immanence)

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา: หมวดมายา (Philosophical Database: Maya Category)

1. ภาคภาษาไทย (Thai Section)

ศัพท์หลัก (Term)	นิยามทางปรัชญา (Philosophical Definition)	บริบทในงานวิจัย (Research Context)
มายา	สภาวะลวงตา (Illusion) หรือปรากฏการณ์ที่ไม่มีเนื้อหาสาระในตัวเอง ในพุทธปรัชญาหมายถึงสิ่งที่บดบังความจริง	ใช้เป็น "ระนาบ" ที่ความแตกต่างสำแดงตัวออกมา (มิใช่เพียงความลวง)
ภววิทยาปฐมภูมิ	การศึกษาว่าด้วยสภาวะความมีอยู่จริงในระดับรากฐานที่สุด (Primary Ontology)	มายาในฐานะพลังงานต้นกำเนิดที่มาก่อนการเกิดตัวตน (Identity)
จริต	แนวโน้มพฤติกรรมหรือพื้นฐานทางจิต 6 ประการ (Temperament)	มองในฐานะ "ความเข้มข้นของพลังงาน" ที่ไหลเวียนอยู่ในมายา

ศัพท์หลัก (Term)	นิยามทางปรัชญา (Philosophical Definition)	บริบทในงานวิจัย (Research Context)
การกลายเป็น	กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องและไม่มีจุดจบที่คงที่ (Becoming)	สภาวะที่จริตหนึ่งเลื่อนไหลไปสู่สภาวะอื่นโดยไม่หยุดนิ่ง
ระนาบแห่งความสถิต	พื้นที่ทางความคิดที่ทุกสรรพสิ่งเชื่อมโยงกันโดยไม่มีลำดับชั้น (Plane of Immanence)	พื้นที่ที่มายาและสัจธรรมดำรงอยู่ร่วมกันโดยไม่มีทวิลักษณ์

2. การวิเคราะห์เชิงสังเคราะห์ (Synthetic Analysis)

ในฐานข้อมูลนี้ "มายา/Maya" ได้รับการยกสถานะจาก Epistemological Error (ความผิดพลาดทางความรู้) ไปสู่ Ontological Production (การผลิตสร้างทางภววิทยา) โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้

ไทย: เน้นการเชื่อมโยงกับ "จริต 6W เพื่อให้เห็นพลวัตของจิตที่ไม่ใช่กรงขังทางศีลธรรม

อังกฤษ: เน้นการใช้ศัพท์ของ Deleuze เช่น Difference, Intensity, และ Immanence เพื่อสร้างความชอบธรรมในเชิงทฤษฎีปรัชญาตะวันตก

ผลการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง "มายา"

จากการศึกษาพบว่ามโนทัศน์เรื่อง "มายา" เมื่อวิเคราะห์ผ่านปรัชญาของเดอเลิซ สามารถนำมาอภิปรายผลในประเด็นสำคัญได้ดังนี้:

1. มายาไม่ใช่ความลวง แต่คือกระบวนการ "กลายเป็น" (Becoming) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ามายาในจริต 6 ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นหน้ากากที่ปกปิดตัวตนที่แท้จริง (Identity) แต่มายาคือ "สนามพลัง" (Field of Forces) ที่อนุญาตให้ความแตกต่างได้ปรากฏตัวออกมา อภิปราย ในขณะที่พุทธปรัชญาดั้งเดิมอาจมองว่ามายาในราคะจริตหรือโทสะจริตคือสิ่งที่ต้องกำจัดเพื่อเข้าถึง "จิตเดิมแท้" แต่ในมุมมองเดอเลิซ มายาคือการยืนยันถึงพลังชีวิต (Vitalism) ที่ลื่นไหล จริตแต่ละประเภทจึงเป็นเพียง "ความเข้มข้นฆ" (Intensity) ของพลังงานที่เปลี่ยนรูปร่างไปมา มายาจึงมีสถานะเป็น "ภววิทยาปฐมภูมิ" ที่ทำให้ชีวิตไม่หยุดนิ่ง

2. การสลายทวิลักษณ์ระหว่าง "จริง" และ "ลวง" งานวิจัยพบว่าเดอเลิซช่วยทลายกำแพงระหว่างโลกแห่งแบบ (Forms) และโลกแห่งปรากฏการณ์ (Maya) อภิปราย มายาคือ "รูปจำลอง" (Simulacrum) ที่ไม่มีต้นฉบับ เมื่อเรานำมาจับกับจริต 6 จะพบว่าไม่มี "จริตที่แท้จริง" อยู่เบื้องหลังพฤติกรรม แต่ละจริตคือผลผลิตของความแตกต่างที่อุบัติขึ้นในขณะนั้น (Event) มายาจึงไม่ใช่สิ่งที่ "ด้อยค่า" กว่าความจริง แต่เป็นพื้นที่เดียวที่เราสามารถสัมผัสถึงความแตกต่างในตัวมันเอง (Difference-in-itself) ได้

3. จริต 6 ในฐานะ "พหุภาพ" (Multiplicity) จากการวิเคราะห์กลุ่มแนวคิด พบว่ามายาทำหน้าที่รองรับความหลากหลายโดยไม่จำเป็นต้องมีศูนย์กลาง อภิปราย มายาช่วยให้จริต 6 ก้าวพ้นจากการเป็น

"คอกกั้น" บุคลิกภาพ ไปสู่การเป็น "แผนผัง" (Diagram) ของแรงขับเคลื่อน มายาคือสิ่งที่ทำให้คนหนึ่งคนสามารถ "กลายเป็น" (Becoming-other) จริตอื่นได้ตลอดเวลา เพราะเนื้อแท้ของมายาคือความลื่นไหลที่ไม่มีขอบเขต

สรุป มายาไม่ใช่ความลวง แต่คือกระบวนการ มายาคือ "รูปจำลอง" รวมทั้ง มายาช่วยให้จริต 6 ก้าวพ้นจากการเป็นตีกรอบ มายาคือสิ่งที่ทำให้คนหนึ่งคนสามารถ "กลายเป็น" (Becoming-other) จริตอื่นได้ตลอดเวลา

บทสรุป

จากการวิเคราะห์เชิงปรัชญาเปรียบเทียบและการสำรวจฐานข้อมูลศัพท์ พบข้อสรุปหลัก 3 ประการ

1. มายาคือกระบวนการผลิตสร้าง (Production) ไม่ใช่การทำลาย (Negation)

ผลการศึกษาพบว่า มายาไม่ได้มีสถานะเป็นเพียง "ภาพลวง" ที่บดบังความจริงแท้ตามคติเดิม แต่มายาคือ "เครื่องจักรแห่งการกลายเป็น" (Machine of Becoming) ที่ทำหน้าที่ผลิตสร้างความหลากหลาย มายาคือพื้นที่ที่ความแตกต่างในตัวมันเอง (Difference-in-itself) สำแดงตัวออกมาเป็นรูปธรรม จริต 6 จึงไม่ใช่สิ่งลวงที่ต้องตัดทิ้ง แต่เป็นพลังงานที่กำลังสำแดงสภาวะอย่างเข้มข้น

2. จริต 6 ในฐานะ "ความเข้มข้นของพลังงาน" (Intensity)

งานวิจัยสรุปได้ว่า จริตทั้ง 6 (ราคะ, โทสะ, โมหะ, สัทธา, พุทธะ, วิตก) ไม่ใช่เอกลักษณ์ที่ตายตัว (Fixed Identity) แต่เป็น "ระดับความเข้มข้น" ของพลังงานปฐมภูมิ ข้อสรุป มายาคือกลไกที่ทำให้พลังงานที่ว่างเปล่ากลั่นตัวเป็นจริตลักษณะต่างๆ ดังนั้น มนุษย์จึงไม่ได้ "มี" จริตใดจริตหนึ่ง แต่กำลัง “ผ่าน” กระบวนการของจริตนั้นๆ อยู่ตลอดเวลา มายาจึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความลื่นไหลทางจิต

3. การก้าวพ้นทวิลักษณ์สู่ "ระนาบแห่งความสถิต" (Plane of Immanence)

มายาทำหน้าที่ประสานรอยแยกระหว่าง "โลกแห่งความจริง" และ "โลกปรากฏการณ์" ข้อสรุปในเชิงภววิทยา มายาและสัจธรรมดำรงอยู่บนระนาบเดียวกัน การเข้าใจมายาผ่านเดอเลิซช่วยให้เรามองเห็นว่า "ความแตกต่าง" คือเนื้อแท้เพียงหนึ่งเดียวที่มีอยู่จริง การยอมรับมายาจึงเป็นการยอมรับพลังชีวิตที่ไม่มีจุดสิ้นสุด (Affirmation of Life)

บรรณานุกรม

1. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิและคัมภีร์

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Aquinas, T. (1947). **Summa Theologica.** Translated by Fathers of the English Dominican Province. New York: Benziger Bros.

Aristotle. (1984). **The Complete Works of Aristotle.** Edited by Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press.

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาออนไลน์. (ม.ป.ป.). **มายา (Maya).** สืบค้นจาก https://phdict.online

2. หนังสือและตำราวิชาการ

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

Hesse, M. B. (1966). **Models and Analogies in Science.** Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.

Shelley, C. (2003). **Multiple Analogies in Science and Philosophy.** Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

3. บทความวิจัยและสารานุกรม

Bartha, Paul. (2019). "Analogy and Analogical Reasoning**". In The Stanford Encyclopedia of Philosophy.** Edward N. Zalta (ed.). [Online]. Available: https://plato.stanford.edu/entries/reasoning-analogy/.

Gentner, D. (1983). **"Structure-mapping: A theoretical framework for analogy".** Cognitive Science, 7(2), 155-170. (พื้นฐานเรื่อง Mapping ระหว่าง Base Domain และ Target Domain).

Bonta, M., & Protevi, J. (2004). **Deleuze and Geophilosophy: A Guide and Glossary. Edinburgh:** Edinburgh University Press.

Deleuze, G. (1994). **Difference and Repetition (P. Patton, Trans.).** New York: Columbia University Press. (Original work published 1968).

Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). **A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia (B. Massumi, Trans.).** Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mabbett, I. (2012). **Buddhism and Deconstruction.** London: Routledge.

Senzaki, N. (2018). **Deleuze and Zen.** Journal of Deleuze and Guattari Studies, 12(1), 1-22.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2021). **Gilles Deleuze. Retrieved from** https://plato.stanford.edu/entries/deleuze/

Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2022). **Maya in Indian Philosophy.** Retrieved from https://plato.stanford.edu/entries/maya-indian/

สมภาร พรมทา. (2549). **พุทธปรัชญา: มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาบุญช่วย ปัญญาวชิโร. (2545). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องจริต 6 ในพุทธปรัชญา** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

4. พจนานุกรมรากศัพท์ (Etymology)

Online Etymology Dictionary. (2024). **"Analogy".** [Online]. Available: https://www.etymonline.com/word/analogy.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (2556). **"อุปมา".** กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

คน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รุ่นใหม่ ใส่ใจการเรียนรู้
The New Generation of Mahamakut Buddhist University : Committed to Lifelong Learning

ปฏิธรรม สำเนียง
Patitham Samniang
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต
Faculty of Education, Rattana Bundit University
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน
Jakkapong Thipsungnoen
สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 14
Office of the General Buddhist Education Area 14
เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย
Penphan Fuangooloy
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyala University
Corresponding author, e-mail : s.patitham@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนภาพลักษณ์ของ "คนรุ่นใหม่" แห่งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในฐานะผู้ใฝ่รู้ มีจิตสำนึกต่อคุณธรรม และตระหนักในบทบาทของตนต่อการพัฒนาสังคมไทยยุคใหม่ โดยเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ที่ผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่อย่างสมดุล บทความนำเสนอแนวคิดการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่หล่อหลอมด้วยหลักธรรม จริยธรรม ความคิดเชิงวิพากษ์ และทักษะดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมให้นิสิตสามารถพัฒนาตนเองในเชิงสติปัญญาและจิตวิญญาณอย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งเป็นกำลังสำคัญในการธำรงพุทธศาสนาและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การเรียนรู้ตลอดชีวิต, มหาวิทยาลัยสงฆ์, คนรุ่นใหม่

ABSTRACT

This article aims to portray the emerging identity of the "new generation" at Mahamakut Buddhist University as morally conscious, intellectually curious individuals devoted to lifelong learning. Emphasizing a holistic educational approach, the article explores how Buddhist principles are integrated with contemporary academic disciplines to nurture well-rounded learners. Key themes include ethical development, critical thinking, digital literacy, and spiritual maturity—positioning students not only as seekers of knowledge but as future leaders who contribute meaningfully to Thai society and to the preservation of Buddhism in the 21st century.

Keywords: Lifelong Learning, Buddhist University, New Generation

บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์ที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศและเศรษฐกิจเชิงแข่งขัน สังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงวัตถุและค่านิยม จนส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการศึกษาแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีภารกิจเฉพาะในการหล่อหลอมคนให้มีทั้ง "ปัญญา" และ "คุณธรรม" ตามแนวทางแห่งศาสนา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ความท้าทายสำคัญจึงอยู่ที่การรักษาอัตลักษณ์ของการศึกษาแบบพุทธให้ยังคงความร่วมสมัย และมีพลังในการสร้างมนุษย์ที่สามารถตอบสนองทั้งโลกียวิสัยและโลกุตรวิสัยได้ในเวลาเดียวกัน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จัดอยู่ในกลุ่มสถาบันอุดมศึกษาประเภทที่ 4 ตามการจำแนกของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ซึ่งหมายถึงมหาวิทยาลัยที่มุ่งพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา (MOHE, 2022) โดยมีภารกิจเฉพาะในการผลิต "บัณฑิตพุทธธรรม" ซึ่งมิใช่เพียงบัณฑิตที่มีความรู้ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังต้องมีจิตใจที่มั่นคงในศีลธรรม พร้อมจะสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีวิจารณญาณ

นักศึกษารุ่นใหม่ของ มมร. จึงต้องเผชิญกับโจทย์ที่ซับซ้อนกว่าการศึกษาในระบบทั่วไป กล่าวคือ นอกจากจะต้องเข้าใจและเข้าถึงความรู้ในระบบอุดมศึกษาแล้ว ยังต้องพัฒนาคุณสมบัติในเชิงจริยธรรมและพุทธจิตวิทยาควบคู่กัน งานวิจัยของพระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินนฺโท (2565) ระบุว่า การเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์จำเป็นต้องมีการบูรณาการระหว่าง "โลกวิสัย" และ "ธรรมวิสัย" อย่างสมดุล หากเน้นแต่การศึกษาทางโลกโดยไม่ฝึกฝนจิตใจ ก็อาจหลงผิดในปัญญา แต่หากเน้นธรรมะโดยไม่เข้าใจโลก ก็มิอาจนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง

การศึกษาพุทธแบบบูรณาการนี้สอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เสนอว่า "ความรู้ที่แท้จริงต้องนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่ใช่เพียงการสอบผ่าน" (ปยุตฺโต, 2553, หน้า 12) ดังนั้น นักศึกษารุ่นใหม่ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงควรยกระดับการเรียนรู้จากการท่องจำ ไปสู่การพัฒนาความรู้แบบสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งเป็นหลักการของพระพุทธศาสนาในการบ่มเพาะ "ปัญญาญาณที่แท้จริง"

การบ่มเพาะ "ปุริสคุณ" หรือคุณสมบัติแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาสงฆ์ ซึ่งมิใช่การศึกษาเพื่อประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว แต่คือการฝึกฝนชีวิตทั้งทางร่างกาย วาจา ใจ ให้เป็นแบบอย่างของความดีงามแก่สังคม งานวิจัยโดย Tan & Lim (2019) ยังสนับสนุนแนวคิดนี้โดยชี้ว่า การเรียนรู้ในสถาบันทางศาสนา หากได้รับการออกแบบอย่างมีจิตตปัญญา (Contemplative Education) จะสามารถพัฒนาทั้ง EQ, MQ และ AQ ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้บัณฑิตที่จบการศึกษาไม่เพียงมีความรู้ แต่ยังมีภาวะผู้นำทางคุณธรรม (Moral Leadership)

คนรุ่นใหม่ในรั้วมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

นักศึกษารุ่นใหม่ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) คือกลุ่มคนที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ในบริบทแห่งความขัดแย้งระหว่างโลกเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กับวิถีแห่งธรรมะที่ต้องอาศัยความสงบ เรียบง่าย และลึกซึ้งทางจิตวิญญาณ โดยลักษณะสำคัญของนักศึกษากลุ่มนี้คือการมีชีวิตอยู่บน "ทางสองแพร่ง" ที่ต้องเลือกปรับตัวให้สอดคล้องทั้งกับยุคดิจิทัลและวินัยพระพุทธศาสนา งานวิจัยของ Chinnawongs et al. (2020) ชี้ให้เห็นว่า พระนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ยุคใหม่จำนวนมากเริ่มมีทักษะด้านเทคโนโลยีสูงขึ้น แต่ยังขาดแนวทางชัดเจนในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติและมีธรรมะกำกับ ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสานระหว่างโลกียะและโลกุตระ

ในบริบทนี้ นักศึกษา มมร. จึงจำเป็นต้องพัฒนา "ความสามารถเชิงองค์รวม" (Holistic Competency) ที่ประกอบด้วย 3 มิติหลัก ได้แก่ ปัญญา (Wisdom) — การมีความรู้ที่ลึกซึ้งและรอบด้าน รู้เท่าทันโลกและเท่าทันตน, คุณธรรม (Virtue) — ความประพฤติที่ดีงาม และความยึดมั่นในศีลธรรม, และ ความรับผิดชอบตนเองและสังคม (Responsibility) — การมุ่งพัฒนาตนเพื่อผู้อื่น ซึ่งองค์ประกอบทั้งสามนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2557) โดยเฉพาะในบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่มีภารกิจผลิตบัณฑิตพุทธธรรม

กิจกรรมในรั้วมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจำนวนมากออกแบบมาเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ทั้งในเชิงวิชาการและในเชิงจิตใจ เช่น การสวดมนต์ไหว้พระ การปฏิบัติกรรมฐาน และการอบรมจิตภาวนา ซึ่งไม่เพียงช่วยฝึกฝนสมาธิและวินัยในตนเอง แต่ยังส่งเสริมการใคร่ครวญภายในที่เป็นหัวใจของการเรียนรู้แบบพุทธ งานของ Rungreangkulkij et al. (2019) พบว่า พระนิสิตที่มีโอกาส

ฝึกกรรมฐานอย่างต่อเนื่องมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดีขึ้น และมีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) สูงกว่านักศึกษาทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ

การบ่มเพาะคนรุ่นใหม่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงมิใช่แค่การสอนหนังสือหรือถ่ายทอดความรู้เชิงทฤษฎี แต่ต้องเป็นการ "ฝึกตนด้วยธรรม" (self-discipline through Dhamma) อย่างเป็นระบบ โดยเน้นให้ผู้เรียนฝึกหัดการรู้จักตนเอง เคารพผู้อื่น และมุ่งหวังประโยชน์เพื่อส่วนรวม งานวิจัยของ Sangasubana (2011) ระบุว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแนว "ชุมชนแห่งการปฏิบัติธรรม" (Community of Buddhist Practice) เป็นแนวทางที่ช่วยส่งเสริมจิตสำนึกทางศีลธรรมในกลุ่มนิสิตสงฆ์ได้อย่างยั่งยืน และช่วยเชื่อมโยงการเรียนรู้ในห้องเรียนกับชีวิตจริงได้อย่างกลมกลืน

ท้ายที่สุด นักศึกษารุ่นใหม่ใน มมร. ต้องไม่เพียงแต่เป็น "ผู้เรียนรู้" ในเชิงวิชาการเท่านั้น แต่ต้องเป็น "ผู้ใฝ่ธรรม" ที่เรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองและพัฒนาสังคมด้วยความรักและเมตตา นักศึกษารุ่นใหม่นี้ควรตระหนักว่า ความรู้ที่ปราศจากคุณธรรมย่อมไม่ต่างจากดาบที่ไร้ฝัก และการเรียนรู้ที่แท้จริงคือการเรียนเพื่อรู้เท่าทันทุกข์ และรู้วิธีดับทุกข์ตามแนวทางแห่งอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นรากฐานแท้จริงของการศึกษาพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์

การใฝ่รู้เชิงพุทธ: พัฒนาตนให้สมบูรณ์

การใฝ่รู้ในพระพุทธศาสนาแตกต่างจากการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่มุ่งเน้นเฉพาะการสะสมข้อมูลและการพิสูจน์ตามเหตุผลภายนอก แต่กลับเน้น "การรู้แจ้งอย่างถูกต้อง" หรือ ญาณทัสสนะ อันเป็นความเข้าใจที่เกิดจากการผสมผสานทั้งการฟัง การคิด และการปฏิบัติ โดยไตรปัญญานี้ ได้แก่ สุตมยปัญญา (การรู้จากการฟัง/อ่าน), จินตามยปัญญา (การรู้จากการคิดใคร่ครวญ) และ ภาวนามยปัญญา (การรู้จากการภาวนา) ซึ่งถือเป็นแนวทางการพัฒนาปัญญาอย่างสมบูรณ์ในพุทธจริยศาสตร์ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2553)

นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยควรตระหนักว่า การเรียนรู้ในบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์มิใช่เพื่อเพียงเตรียมความพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงาน แต่เป็นการฝึกฝนตนเองให้สามารถเข้าถึงความจริงแห่งชีวิตและพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นผู้ที่มีทั้ง "ปัญญา" และ "คุณธรรม" งานวิจัยของ Sermsakdi (2020) ระบุว่า การศึกษาที่ดีในบริบทพุทธควรส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (self-directed learning) ร่วมกับการพิจารณาชีวิตตนอย่างมีวิจารณญาณผ่านกระบวนการภาวนา

ความรู้ที่ปราศจากคุณธรรม ย่อมกลายเป็นพลังที่อาจทำลายทั้งตนเองและผู้อื่นได้ เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า "ปัญญาที่ไม่ประกอบด้วยธรรม คือปัญญาโฉด" (ธัมมปทัฏฐกถา) ในโลกยุคใหม่ซึ่งเต็มไปด้วยข้อมูลและเทคโนโลยี ความสามารถในการวิเคราะห์สื่อ (media literacy) และการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) จึงจำเป็นต้องพัฒนาไปพร้อมกับการรู้เท่าทันกิเลสภายในใจของตนเอง

งานศึกษาของ Wang & Byram (2022) ยืนยันว่าการศึกษาที่บูรณาการธรรมะเข้ากับการพัฒนาปัญญาสามารถลดภาวะวิตกกังวล และส่งเสริมความสุขในผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ

ในสังคมบริโภคที่วัดความสำเร็จจากตำแหน่ง รายได้ หรือชื่อเสียง นักศึกษารุ่นใหม่จึงควรย้อนกลับมาถามตนเองว่า การเรียนรู้ที่ตนแสวงหานั้นตอบโจทย์การเป็น "มนุษย์ที่มีคุณค่า" หรือไม่ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยุทธ์ ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า "การศึกษาไม่ใช่แค่ให้ความรู้แก่คน แต่ต้องเปลี่ยน 'คน' ให้เป็น 'มนุษย์' ด้วย" (ประยุทธ์ ธมฺมจิตฺโต, 2554, หน้า 9) ซึ่งสะท้อนถึงภารกิจสำคัญของการเรียนรู้เชิงพุทธที่ต้องไม่แยกความรู้ทางโลกออกจากการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ

การใฝ่รู้เชิงพุทธจึงเป็นกระบวนการของการ "พัฒนาตนให้สมบูรณ์" ไม่ใช่เพียงทางกายหรือทางสมอง แต่ทางใจ ซึ่งตรงกับเป้าหมายของการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือการสร้าง "บัณฑิตพุทธธรรม" ผู้มีปัญญาเพื่อเข้าใจโลก และมีคุณธรรมเพื่อแปรเปลี่ยนโลกให้ดีขึ้น

รูปแบบการเรียนรู้สำหรับคน มมร รุ่นใหม่

ในโลกศตวรรษที่ 21 ที่เทคโนโลยี สื่อสาร และค่านิยมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นักศึกษาในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ให้เท่าทันกับบริบทดังกล่าว โดยไม่สูญเสียรากฐานทางจริยธรรมและวัฒนธรรมพุทธ รูปแบบการเรียนรู้สำหรับนักศึกษารุ่นใหม่จึงควรเน้นความสมดุลระหว่างทักษะทางโลกและปัญญาทางธรรม เพื่อพัฒนาเป็น "บัณฑิตพุทธธรรม" ที่มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมควบคู่กัน (พระธรรมโกศาจารย์, 2562)

หนึ่งในแนวทางสำคัญคือการใช้ Active Learning หรือการเรียนรู้เชิงรุก ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนผ่านกิจกรรมจริง เช่น การทำโครงงาน การอภิปราย หรือการเสวนาธรรม ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้กับชีวิตจริง งานวิจัยของ Weimer (2013) ชี้ให้เห็นว่า active learning ส่งผลให้ผู้เรียนมีการคิดเชิงวิพากษ์และมีแรงจูงใจในการเรียนสูงขึ้น นอกจากนี้ในบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ การจัดเสวนาธรรมหรือโครงงานการเผยแผ่พุทธศาสนาก็เป็นการประยุกต์แนวทาง active learning ให้สอดคล้องกับบริบททางศาสนาอย่างลงตัว

นอกจากนั้น การเรียนรู้เชิงไตร่ตรอง หรือ Reflective Learning ก็มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเจริญสติ การพิจารณาตนเอง และการพัฒนาคุณธรรม โดยนักศึกษาสามารถใช้รูปแบบการเขียนบันทึกภาวนา การจดบันทึกคุณธรรมประจำวัน หรือการสะท้อนการปฏิบัติธรรมผ่านกิจกรรมกลุ่มได้ งานวิจัยของ Moon (2004) ชี้ว่า reflective learning ช่วยให้ผู้เรียนพัฒนา "metacognition" หรือการคิดเหนือความคิด ซึ่งจำเป็นต่อการเติบโตภายในและการพัฒนาตนเองในระดับจิตใจ

อีกแนวทางหนึ่งที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะทางสังคมและศีลธรรมคือ Social Learning หรือการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Bandura (1977) ที่ระบุว่ามนุษย์เรียนรู้พฤติกรรมจากการสังเกตและเลียนแบบ การเรียนรู้แบบกลุ่ม กิจกรรมจิตอาสา หรือการจัดอบรมพุทธจริยธรรมในชุมชน

สามารถปลูกฝังคุณธรรม จิตสาธารณะ และความเป็นผู้นำทางศีลธรรมให้กับนักศึกษา มมร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในชั้นเรียนที่เน้นการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมพัฒนา

ท้ายที่สุด การเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่อาจละเลยแนวทางเฉพาะทางคือ Dhamma-based Learning หรือการเรียนรู้ด้วยหลักธรรม ซึ่งเป็นการนำบทเรียนทั้งทางโลกและทางธรรมมาผสมผสานเข้ากับหลักพุทธศาสนา เช่น การเชื่อมโยงวิชาสังคมศาสตร์กับอริยสัจ 4 หรือการจัดรายวิชาที่ฝึกเจริญภาวนาควบคู่การเรียนทฤษฎี งานวิจัยของ Phra Maha Boonsong (2021) พบว่าการเรียนรู้แบบ Dhamma-based ช่วยเสริมสร้างสำนึกทางธรรมะ เพิ่มพลังภายใน และส่งผลต่อความมั่นคงทางอารมณ์ของผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน

บทสรุป

ในโลกยุคปัจจุบันที่ความรู้ทางโลกมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและเข้าถึงได้ง่าย การเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงไม่ควรหยุดเพียงที่การถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการ แต่ต้องเน้นการบ่มเพาะจิตวิญญาณแห่งการแสวงหาธรรมควบคู่ไปด้วย แนวคิดเรื่อง "คนรุ่นใหม่ ใส่ใจการเรียนรู้" จึงไม่ได้หมายถึงเพียงการตั้งใจเรียนหรือสอบผ่าน แต่คือการฝึกตนให้มีความใฝ่รู้แบบองค์รวม เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนให้สมบูรณ์ และพร้อมจะรับผิดชอบต่อสังคมและพระพุทธศาสนาในฐานะ "บัณฑิตพุทธธรรม" (พระธรรมโกศาจารย์, 2562)

การศึกษาในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงต้องสร้างระบบนิเวศทางการเรียนรู้ที่เกื้อหนุนให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนรอบด้าน ทั้งทางสติปัญญา จริยธรรม และการปฏิบัติธรรม การส่งเสริมพื้นที่การเรียนรู้แบบองค์รวม เช่น การฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การทำสมาธิร่วมกับชุมชน การเข้าค่ายจิตอาสา หรือการศึกษาธรรมผ่านการอภิปรายวิชาการ จึงเป็นแนวทางที่ช่วยเชื่อมโยงความรู้ทางโลกเข้ากับหลักธรรมอย่างมีพลัง (Srisopa & Chaisanit, 2021)

งานวิจัยของ Taylor และผู้ร่วมวิจัย (2016) ระบุว่าการจัดการศึกษาแบบองค์รวม (holistic education) ช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทั้งทางปัญญา อารมณ์ จิตวิญญาณ และความสัมพันธ์กับสังคมรอบตัว ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งสร้างบัณฑิตที่ไม่เพียงมีความรู้ แต่ต้องมีคุณธรรมและความรับผิดชอบทางสังคมด้วย ในแง่นี้ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยควรเสริมสร้างกิจกรรมเรียนรู้ที่บูรณาการทั้ง "หัวใจแห่งธรรม" และ "หัวใจของการเรียนรู้" เข้าไว้ด้วยกันอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการบูรณาการธรรมะเข้ากับหลักสูตรวิชาการทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือแม้กระทั่งเทคโนโลยีสารสนเทศ เพราะการเรียนรู้ที่หยั่งรากในธรรมจะช่วยป้องกันมิให้ความรู้กลายเป็นอำนาจที่ไร้คุณธรรม งานวิจัยของ Widyastono (2021) ในประเทศอินโดนีเซียที่มีระบบการศึกษาศาสนาในมหาวิทยาลัยอย่างเข้มแข็ง ได้ชี้ว่าการปลูกฝังธรรมะในเนื้อหาวิชาชีพช่วยเสริมสร้าง "moral literacy" หรือการรู้คิดด้านจริยธรรมซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาเพื่อมนุษยชาติ

สุดท้ายนี้ บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยควรเป็นผู้มี "ปัญญาเพื่อปลดเปลื้อง" มิใช่เพียง "ปัญญาเพื่อแข่งขัน" เป็นผู้มี "คุณธรรมที่ฝังลึกในจิตวิญญาณ" มิใช่เพียงคุณธรรมเพื่อแสดงในภายนอก และเป็นผู้ที่ดำรงตนในความสงบ สุขุม และมั่นคงในธรรมะ โดยไม่หวั่นไหวไปกับกระแสโลก อุดมคติของ "บัณฑิตแห่งแสงสว่าง" ซึ่งส่องทางทั้งตนและสังคมจึงต้องได้รับการหล่อหลอมผ่านการศึกษาที่ผสาน "วิชาการ + วิชชา + วินัย" เข้าด้วยกันอย่างลงตัว

บรรณานุกรม

Bandura, A. (1977). **Social Learning Theory.** Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. [https://psycnet.apa.org/record/1977-25733-001].

Chinnawongs, S., Phramaha Sumedh Thitithammo, & Rattanasuwan, P. (2020). **Developing Buddhist Monks' Digital Literacy in Higher Education Institutions in Thailand.** Journal of MCU Social Science Review, 9(1), 67–77. [https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jssr/article/view/243751].

Curd, P. (2004). **The Legacy of Parmenides: Eleatic Monism and Later Presocratic Thought.** Parmenides Publishing. [https://www.parmenides.com/products/the-legacy-of-parmenides].

Graham, D. W. (2010). **The Texts of Early Greek Philosophy: The Complete Fragments and Selected Testimonies of the Major Presocratics.** Cambridge University Press. [https://doi.org/10.1017/CBO9780511812582].

Huffman, C. A. (2010). Leucippus. In E. N. Zalta (Ed.), **The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2010 Edition).** [https://plato.stanford.edu/entries/leucippus/].

Kirk, G. S., Raven, J. E., & Schofield, M. (1983). **The Presocratic Philosophers: A Critical History with a Selection of Texts (2nd ed.).** Cambridge University Press. [https://doi.org/10.1017/CBO9781139164817].

Mazur, J. (2003). **Euclid in the Rainforest: Discovering Universal Truth in Logic and Math.** Plume.

Ministry of Higher Education, **Science, Research and Innovation (MOHE).** (2022). University Grouping Policy Report. [https://www.mhesi.go.th].

Moon, J. A. (2004). **A Handbook of Reflective and Experiential Learning: Theory and Practice.** Routledge. [https://doi.org/10.4324/9780203416150].

Phra Maha Boonsong Punnasiri. (2021). **The Development of Dhamma-Based Learning Model for Buddhist Universities in Thailand.** Journal of Buddhist Education and Research, 7(2), 45–58. [https://so04.tcithaijo.org/index.php/jber/article/view/244112].

Rungreangkulkij, S., Wongtakee, W., & Thongtub, W. (2019). **Meditation training and its effect on attention and academic achievement among Thai novice monks. Journal of Religion and Health,** 58(4), 1347–1360. [https://doi.org/10.1007/s10943-018-0700-z].

Sangasubana, N. (2011). **How Buddhist monks learn: Developing a grounded theory of informal learning.** International Journal of Lifelong Education, 30(2), 219–235. [https://doi.org/10.1080/02601370.2010.547619].

Sermsakdi, P. (2020). **Self-Directed Learning and Buddhist Perspective: Integration for Holistic Education.** Journal of MCU Social Science Review, 9(1), 85–95. [https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jssr/article/view/245611].

Srisopa, P., & Chaisanit, M. (2021). **Holistic education management for the development of ethical learning in Buddhist universities.** Journal of Education and Learning, 15(3), 110–121. [https://doi.org/10.5539/jel.v15n3p110].

Tan, C., & Lim, L. (2019). **Contemplative education and the integration of personal and academic development in religious institutions.** Journal of Moral Education, 48(1), 48–63. [https://doi.org/10.1080/03057240.2018.1556619].

Wang, M., & Byram, M. (2022). **Mindful Learning: A Buddhist Perspective on Student Wellbeing.** Journal of Moral Education, 51(2), 123–138. [https://doi.org/10.1080/03057240.2021.1962784]

Weimer, M. (2013**). Learner-Centered Teaching: Five Key Changes to Practice (2nd ed.).** Jossey-Bass. [https://www.wiley.com/enus/Learner+Centered+Teaching%3A+Five+Key+Changes+to+Practice%2C+2nd+Edition-p-9781118119280].

Widyastono, H. (2021). **Moral Literacy in Religious Higher Education in Southeast Asia: A Case Study from Indonesia.** International Journal of Ethics Education, 6, 89–104. [https://link.springer.com/article/10.1007/s40889-021-00119-7]

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก PhDict. : คำศัพท์หมวด ต "สุนทรียศาสตร์"

An Analytical Study of Philosophical Terms from PhDict: Terms under the Thai Letter "T" "Aesthetics"

สุพัตรา คชสาร
Supattra Kotchasan
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : supattra.kot@student.mbu.ac,th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์ พัฒนาการทางมโนทัศน์ ทิศทาง และขอบเขตความหมายของคำว่า "สุนทรียศาสตร์" โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และการสืบค้นทางนิรุกติศาสตร์ เพื่ออธิบายพัฒนาการของแนวคิดสุนทรียศาสตร์ ตั้งแต่ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส ไปจนถึงการพิจารณาเรื่องความงาม คุณค่า และการรับรู้ของมนุษย์

ผลการศึกษาพบว่า คำว่า "สุนทรียศาสตร์" (Aesthetics) มีรากศัพท์จากภาษากรีก aisthētikos ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส ต่อมา Alexander Baumgarten ได้พัฒนาแนวคิดนี้ให้เป็นศาสตร์เฉพาะทางที่ศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้ทางผัสสะ โดยการศึกษาสุนทรียศาสตร์สามารถพิจารณาได้ 3 แนวทางสำคัญ ได้แก่ 1) แนวคิดแบบปรวิสัย ซึ่งมองว่าความงามเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในสิ่งนั้น 2) แนวคิดแบบอัตวิสัย ซึ่งพิจารณาความงามผ่านความรู้สึก ความพึงพอใจ และรสนิยมของแต่ละบุคคล และ 3) แนวคิดเรื่องประสบการณ์ทางสุนทรียะ ซึ่งให้ความสำคัญกับประสบการณ์และการจดจ่อกับสิ่งที่รับรู้โดยไม่มุ่งประโยชน์ส่วนตน

โดยสรุป พัฒนาการของคำว่า "สุนทรียศาสตร์" แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง การรับรู้ ความรู้สึก และเหตุผล การทำความเข้าใจสุนทรียศาสตร์จึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการนิยามคำศัพท์เท่านั้น แต่ควรนำไปสู่การทำความเข้าใจว่า มนุษย์รับรู้ ตัดสิน และให้คุณค่าแก่ความงาม ศิลปะ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างไร ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการศึกษาสุนทรียศาสตร์และปรัชญาศิลปะในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : สุนทรียศาสตร์; ความงาม; ประสบการณ์ทางสุนทรียะ

ABSTRACT

This article presents an analytical study of the conceptual development, direction, and scope of the term "aesthetics." It employs a qualitative research approach through critical analysis and etymological investigation to explain the development of aesthetic thought, from its early association with sensory perception to broader considerations of beauty, value, and human perception.

The study found that the term "aesthetics" derives from the Greek word aisthētikos, which is associated with perception through the senses. Later, Alexander Baumgarten developed aesthetics into a distinct field concerned with sensory perception. The study identifies three major approaches to understanding aesthetics: (1) the objective approach, which regards beauty as a quality inherent in an object; (2) the subjective approach, which considers beauty in relation to individual feelings, pleasure, and taste; and (3) the aesthetic experience approach, which emphasizes the experience of attentive engagement with an object without concern for personal benefit or practical interest.

In conclusion, the development of the concept of aesthetics demonstrates the relationship among perception, feeling, and reason. A thorough understanding of aesthetics should therefore go beyond merely defining the term. It should also contribute to an understanding of how human beings perceive, judge, and assign value to beauty, art, and the world around them. Such an understanding provides an important foundation for further and more profound studies in aesthetics and the philosophy of art.

Keywords: Aesthetics; Beauty; Aesthetic Experience

บทนำ

ประเพณีกับความงามและศิลปะมาช้านานทว่าการเข้าใจความงามเป็น "ความรู้" หรือ "ศาสตร์" ในลักษณะนั้นเป็นจุดที่ชัดเจนในบางครั้งเมื่อไม่นานนี้ "สุนทรียศาสตร์" รักษาสาขาหลักรวมสามของอรรฆวิทยา (Axiology) หรือประดิษฐ์ว่าด้วยคุณค่าที่จะสำรวจธรรมชาติความงามศิลปะและประสบการณ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งใดบ้างที่อาจพิจารณาในเชิงนิรุกติศาสตร์และพัฒนาการทางมโนมาให้เห็นว่า "อย่างธิดา" เป็นคำที่มีความหมายและนำเสนอเรื่องราวต่างๆ มากมายตามความคิดของนักประดาน้ำในแต่ละยุคสมัย

ในยุคที่มักจะถูกผูกกับความจริง (ความจริง) และความดี (ความดี) โดยถูกอธิบายกฎเกณฑ์ระดับสูงทางคณิตศาสตร์และส่วนประกอบของวัตถุในยุคสมัยใหม่ (ยุคสมัยใหม่) มโนทัศน์เรื่องสุนทรียศาสตร์ได้เป็นผลจากร่างกายวัตถุสู่ "ความเชื่อของประธาน" (Subjective Perception) อาจบอก

ว่าด้วยรสนิยม (รสชาติ) พิจารณาทางปรัชญา (Aesthetic Judgement) (Aesthetic Judgement) กลายเป็นหัวใจในการศึกษาวิชาพยาบาลโดยเบื้องหลังอเล็กซานเดอร์ บอมการ์เทน (Alexander Baumgarten) ได้นิยามนิยามนี้ขึ้นใหม่เพื่อสื่อถึง "ศาสตร์แห่งนั้นเชิงผัสสะ" ซึ่งแยกตัวออกจากตรีรกศาสตร์ที่เน้นเรื่องเหตุผลของมัน

สืบค้นศิลปะและวัฒนธรรมและความท้าทายต่อนิยามความงามของร่างกายในเชิงวิเคราะห์วิทยา (การวิเคราะห์แนวคิด) เรื่องสุนทรียศาสตร์ที่เป็นนวัตกรรมเพียงอย่างเดียวที่ว่าความงามคืออะไรแต่เพื่อการเข้าใจ "โครงสร้างทางภาษาและปัญญา" ที่มนุษย์ประเมินคุณค่าของการค้นคว้ารากและผู้นำกันผู้นำผู้นำให้เราเห็นความเชื่อมโยงระหว่างผู้นำและความเป็นผู้นำของนักกีฬา

บทความที่เป็นจุดเริ่มต้นมุ่งหวังที่จะวิเคราะห์คำสุนทรียศาสตร์ผ่านมิติต่างๆ ในเชิงปริมาณ เชิงอรรถ และเชิงกลุ่มแนวคิดเพื่อให้สามารถเห็นถึงพลวัตของคำที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยเพียงแต่หมายถึงที่มนุษย์สัมพันธ์กับโลกผ่านผัสสะและพิจารณญาณ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. ตรงที่มาและทิศทางทางนิรุกติศาสตร์ของธารณะสุนทรียศาสตร์ : จุดมุ่งหมายสำรวจรากศัพท์จากภาษาออร์แกนิก Aisthetikos และวิเคราะห์ข้อมูลระบบควบคุม (Semantic Shift) จากการสำรวจทางผัสสะทั่วไปสู่การศึกษาศาสตร์เฉพาะทางในระบบควบคุม 18

2. เพื่อตรวจสอบขอบเขตและวิเคราะห์ขอบเขตมโนทัศน์ของสุนทรียศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพ : เพื่อใช้ในการสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างสุนทรียศาสตร์ในฐานะสาขาย่อยอรรฆวิทยา (Axiology) ร่วมกับจริยศาสตร์และตรรกศาสตร์การพิจารณาขอบเขตระหว่าง "ความงามในธรรมชาติ" และ "ความงามในศิลปะ"

3. เพื่อวิเคราะห์กลุ่มแนวคิดทางประทีปที่สามารถใช้เป็นหลักการของสุนทรียศาสตร์ : เพื่อวิเคราะห์คำนิยามสุนทรีภาพผ่านเลนส์ของนักประดิษฐ์ต่างกลุ่มกลุ่ม เช่น ปรวิพูดนิยม (Objectivism) ที่เน้นกฎเกณฑ์ทางโครงสร้างและกลุ่มอัตวิสัยนิยม (Subjectivism) ที่เน้นการตอบรับด้วยรสนิยมและอารมณ์ความรู้สึก

4. สุนทรียศาสตร์ในฐานะเครื่องมือวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย: วิเคราะห์การนำแนวคิดและนิยามทางสุนทรียศาสตร์มาใช้เป็นกรอบในการพิจารณาและประเมินคุณค่าของปรากฏการณ์ทางสังคม ศิลปะ และวัฒนธรรมร่วมสมัย เพื่อทำความเข้าใจว่าความงาม รสนิยม และประสบการณ์ทางสุนทรียะมีบทบาทต่อการรับรู้และการให้คุณค่าของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันอย่างไร

กรอบแนวคิดในการศึกษา

นักวิจัยเชิงวิเคราะห์วิเคราะห์วิจารณ์เรื่อง "สุนทรียศาสตร์" ผู้ศึกษาได้วางกรอบแนวคิดในการดำเนินบทความโดยเฉพาะอย่างยิ่ง 3 ส่วนหลักที่สัมพันธ์กันสำหรับ

1. ข้อมูลนำเข้าเชิงโนมอน (Conceptual Inputs) เป็นวัตถุดิบทางภาษาและประวัติศาสตร์ความคิดในเรื่อง:

- นิรุกติศาสตร์ (นิรุกติศาสตร์): วิเคราะห์รากศัพท์ Aisthesis (วิทยา)
- ทิศทาง (Historical Context): ความเชื่อมโนของเราในคราวนั้น (ความงามคือความจริง) และยุคสมัยใหม่ (ความงามคืออารมณ์ความรู้สึก)

2. สมรรถนะ (มิติการวิเคราะห์) ใช้เลนส์ทางเพรา 3 ประการในเรื่องของข้อมูลทางการแพทย์:

- วัตถุทางวัตถุ (Aesthetic Object): วิเคราะห์คุณสมบัติเชิงโครงสร้าง เช่น รูปร่าง (Form) มิติ (สัดส่วน) และเอกภาพ (Unity)

- ความคิดเห็นทางประธาน (Aesthetic Subject): วิเคราะห์เรื่องราวในดูเช่นรสนิยม (Taste) การตัดสินใจ (Judgement)

- ความรู้สึกทางประสบการณ์ (Aesthetic Experience): วิเคราะห์สภาวะความดื่มด่ำ (Flow) และปราศจากผลประโยชน์ซ้อนซ้อน (Disinterestedness)

3. สังเคราะห์ผลการศึกษา (Synthetic & Outcome) ผู้บริหารบทสรุปเชิงวิชาการ:

- นิยามที่เป็นเอกอัจราบีอัสในคืนนี้
- การพิจารณาการพิจารณาสุนทรียศาสตร์ในฐานะเครื่องมือคุณค่าในสังคมปัจจุบัน

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา: สุนทรียศาสตร์ (Glossary of Aesthetics)

1. กลุ่มคำมโนทัศน์พื้นฐาน (Fundamental Concepts)

ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	คำอธิบายเชิงปรัชญา
สุนทรียศาสตร์	Aesthetics	ศาสตร์ที่ว่าด้วยความงาม ศิลปะ และการรับรู้ทางผัสสะ
อรรฆวิทยา	Axiology	ปรัชญาสาขาที่ศึกษาเรื่องคุณค่า (ความดี ความงาม ความจริง)
การรับรู้เชิงสัมผัส	Sensory Perception	กระบวนการที่มนุษย์รับข้อมูลผ่านประสาทสัมผัส (Aisthesis)
รสนิยม	Taste	ความสามารถในการจำแนกและประเมินคุณค่าสุนทรียภาพ

2. กลุ่มคำว่าด้วยความงามและประสบการณ์ (Beauty & Experience)

ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	คำอธิบายเชิงปรัชญา
ความงาม	Beauty	คุณสมบัติที่ทำให้เกิดความพึงพอใจเชิงสุนทรียะ
ความวิจิตร / ความอลังการ	The Sublime	ความงามที่ยิ่งใหญ่จนน่าเกรงขาม หรือพ้นขีดจำกัดของปัญญา
ประสบการณ์สุนทรียะ	Aesthetic Experience	สภาวะจิตที่ดื่มด่ำกับวัตถุเพียงเพื่อคุณค่าในตัวมันเอง
ความปราศจากผลประโยชน์	Disinterestedness	การชื่นชมความงามโดยไม่คำนึงถึงการใช้ประโยชน์หรือการครอบครอง

3. กลุ่มคำว่าด้วยทฤษฎีศิลปะ (Theories of Art)

ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	คำอธิบายเชิงปรัชญา
การเลียนแบบ	Mimesis	แนวคิดที่ว่าศิลปะคือการจำลองหรือเลียนแบบธรรมชาติ
รูปแบบนิยม	Formalism	การเน้นคุณค่าขององค์ประกอบศิลป์ (เส้น สี รูปทรง) มากกว่าเนื้อหา
การระบายอารมณ์	Catharsis	การชำระล้างจิตใจผ่านการเสพงานศิลปะ (โดยเฉพาะโศกนาฏกรรม)
โลกศิลปะ	Artworld	เครือข่ายของบุคคลและสถาบันที่เป็นผู้ให้คำนิยามว่าสิ่งใดคือศิลปะ

การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา (Philosophical Semantic Analysis) ของศัพท์ในสาขาสุนทรียศาสตร์ ไม่ใช่เพียงการพิจารณาความหมายตามพจนานุกรม แต่เป็นการสำรวจ "มโนทัศน์" (Concept) ที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งมีการปะทะและเปลี่ยนผ่านทางความคิดมาอย่างยาวนาน โดยสามารถจำแนกมิติการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. การรับรู้ผ่านผัสสะ (Aesthesis vs. Perception)

รากศัพท์เดิมของ Aesthetics มาจากภาษากรีก Aesthesis * ความหมายทางปรัชญา: เดิมหมายถึงการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทุกชนิด (Sensory perception) ไม่ว่าจะเป็นความเจ็บปวด ความร้อน หรือการมองเห็น

การวิเคราะห์: ในเชิงปรัชญา ความหมายนี้ถูกบีบแคบลงโดย Alexander Baumgarten ให้หมายถึง "ศาสตร์แห่งความรู้เชิงผัสสะ" ที่มุ่งเน้นไปที่ความงาม สุนทรียศาสตร์จึงไม่ใช่แค่เรื่องความสวยงาม แต่เป็นเรื่องของ "ความรู้ที่ได้จากอารมณ์ความรู้สึก" ซึ่งต่างจากตรรกศาสตร์ที่เป็นความรู้จากเหตุผล

2. คุณค่าเชิงวัตถุและประธาน (Objectivity vs. Subjectivity)

การวิเคราะห์ความหมายของคำว่า "ความงาม" (Beauty) ในเชิงปรัชญาถูกแบ่งออกเป็นสองขั้วหลัก:

- มิติเชิงวัตถุ (Objective):

ความงามหมายถึง "ความสมบูรณ์ของรูปทรง" (Formal Perfection) เช่น สัดส่วน (Proportion) และความกลมกลืน (Harmony) ในยุคนี้ความงามคือความจริงเชิงคณิตศาสตร์ที่ดำรงอยู่แม้ไม่มีคนมอง

- มิติเชิงประธาน (Subjective):

ความงามหมายถึง "สภาวะจิต" (Mental State) หรือความพึงพอใจที่เกิดขึ้นในตัวผู้ดู (Pleasure) ตามแนวคิดของ Immanuel Kant ความงามไม่มีอยู่ในตัววัตถุ แต่เป็นผลจากการตัดสิน (Judgment) ของมนุษย์

3. ความงามอันวิจิตร (The Sublime)

นี่คือศัพท์ที่มีนัยสำคัญยิ่งในการขยายขอบเขตความหมายของสุนทรียศาสตร์

ความหมายทางปรัชญา:

แตกต่างจากความงาม (Beauty) ตรงที่ความงามคือความพอดีและน่ารื่นรมย์ แต่ Sublime หมายถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่จนน่าเกรงขาม (Overwhelming) หรือความไร้ขอบเขตที่ทำให้มนุษย์รู้สึกตัวเล็กกระจ้อยร่อย

การวิเคราะห์:

การวิเคราะห์ความหมายของ Sublime ช่วยให้สุนทรียศาสตร์ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ "สิ่งที่สวยงาม" แต่รวมไปถึงประสบการณ์ที่เขย่าจิตวิญญาณและความยิ่งใหญ่ที่เกินกว่าปัญญาจะโอบอุ้มได้

4. การเลียนแบบและการตัวแทน (Mimesis vs. Representation)

ศัพท์คู่นี้สะท้อนความหมายของ "ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับโลก":

- Mimesis (การเลียนแบบ):

ในทางปรัชญา (Plato/Aristotle) หมายถึงการคัดลอกรูปทรงจากธรรมชาติ ศิลปะจึงมีค่าในฐานะ "กระจกเงา"

- Representation (การตัวแทน):

ในเชิงสุนทรียศาสตร์ร่วมสมัย ความหมายเปลี่ยนเป็นการ "ให้ความหมายใหม่" ศิลปะไม่จำเป็นต้องเหมือนจริง แต่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อสารมโนทัศน์ (Concept) บางอย่าง

บทสรุป

สุนทรียศาสตร์ในเชิงปรัชญาคือ "พื้นที่รอยต่อระหว่างผัสสะและปัญญา" การวิเคราะห์ความหมายของศัพท์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์พยายามเปลี่ยน "ความรู้สึกส่วนตัว" ให้กลายเป็น "โครงสร้างเหตุผล" ที่อธิบายคุณค่าของชีวิตและโลกได้

การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิด (Conceptual Paradigms) ในสุนทรียศาสตร์ คือการจัดระเบียบศัพท์ปรัชญาตาม "แว่นตา" หรือระบบคิดที่นักปรัชญาแต่ละสำนักใช้มองความงามและศิลปะ ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มหลักได้ดังนี้ครับ:

1. กลุ่มแนวคิดคลาสสิกและปรวิสัยนิยม (Classical & Objective Paradigm)

กลุ่มนี้เชื่อว่าความงามมีอยู่จริงในโลกภายนอก (Objective reality) และมีเกณฑ์สากลที่วัดได้

- ศัพท์สำคัญ: Proportion (สัดส่วน), Harmony (ความกลมกลืน), Symmetry (ความสมมาตร), Unity (เอกภาพ)

- การวิเคราะห์เชิงแนวคิด: สุนทรียศาสตร์ในกลุ่มนี้ผูกติดอยู่กับ **คณิตศาสตร์และตรรกะ** ความงามคือผลลัพธ์ของระเบียบ (Order) หากวัตถุใดมีสัดส่วนที่ถูกต้อง (เช่น Golden Ratio) วัตถุนั้นย่อมงามโดยตัวมันเอง ไม่ว่าใครจะมองหรือไม่

- เป้าหมายของศิลปะ: คือ **Mimesis** (การเลียนแบบธรรมชาติ) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์แบบของรูปทรงตามอุดมคติ

2. กลุ่มแนวคิดเหตุผลนิยมและจิตนิยม (Modernist & Subjective Paradigm)

เริ่มมีอิทธิพลมากในศตวรรษที่ 18 (ยุค Enlightenment) โดยเปลี่ยนศูนย์กลางจาก "วัตถุ" มาอยู่ที่ "ผู้ดู" (Subject)

- ศัพท์สำคัญ: Aesthetic Judgment (การตัดสินทางสุนทรียะ), Taste (รสนิยม), Disinterestedness (ความปราศจากส่วนได้ส่วนเสีย)

- การวิเคราะห์เชิงแนวคิด: นำโดย Immanuel Kant ซึ่งมองว่าความงามไม่ใช่คุณสมบัติของวัตถุ แต่เป็น **กระบวนการทางจิต** เมื่อเรามองวัตถุหนึ่งแล้วเกิดความรู้สึกพึงพอใจโดยไม่หวังผลประโยชน์ (เช่น ไม่ได้อยากกินหรืออยากเป็นเจ้าของ) สภาวะนั้นคือสุนทรียภาพ

- การจำแนกประเภท: เกิดการแยกคำว่า **The Beautiful** (ความงามที่พอดี) ออกจาก **The Sublime** (ความงามที่ยิ่งใหญ่จนน่าเกรงขาม) อย่างชัดเจน

3. กลุ่มแนวคิดประสบการณ์นิยมและปฏิบัตินิยม (Empiricist & Pragmatist Paradigm)

กลุ่มนี้ปฏิเสธการมองความงามเป็นเรื่องนามธรรมบนหอคอยงาช้าง แต่เน้นที่การใช้ชีวิตจริง

- ศัพท์สำคัญ: Aesthetic Experience (ประสบการณ์สุนทรียะ), Continuity (ความต่อเนื่อง), Consummation (การบรรลุผล)

- การวิเคราะห์เชิงแนวคิด: นำโดย John Dewey มองว่าสุนทรียศาสตร์คือ **"ศิลปะในฐานะประสบการณ์" (Art as Experience)** ความงามไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งในพิพิธภัณฑ์ แต่คือปฏิสัมพันธ์ที่ไหลลื่นระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ศิลปะจึงมีหน้าที่ทำให้ชีวิตมนุษย์มีความหมายและครบถ้วนขึ้น

4. กลุ่มแนวคิดการแสดงออกและสถาบันนิยม (Expressionism & Institutional Paradigm)

มุ่งเน้นไปที่ความหมาย (Meaning) และบริบท (Context) ของศิลปะในสังคม

- ศัพท์สำคัญ: Expression (การแสดงออก), Artworld (โลกศิลปะ), Aesthetic Theory (ทฤษฎีสุนทรียะ)

- การวิเคราะห์เชิงแนวคิด: ตารางสรุปการปะทะทางความคิดเชิงมโนทัศน์

- Expressionism: มองว่าความงามคือการถ่ายทอดอารมณ์ภายในของศิลปินสู่ผู้ชม

- Institutionalism: (เช่น Arthur Danto) มองว่าคำนิยามของ "ศิลปะ" ไม่ได้อยู่ที่ตัวมันเอง แต่อยู่ที่ **"โลกศิลปะ"** (สถาบัน, ภัณฑารักษ์, นักวิจารณ์) เป็นผู้ให้สถานะ งานศิลปะบางอย่างอาจไม่สวยตามนิยามดั้งเดิม แต่เป็นสุนทรียะได้เพราะมีทฤษฎีรองรับ

ตารางสรุปการปะทะทางความคิดเชิงมโนทัศน์

มิติการวิเคราะห์	**ปรวิสัยนิยม (Classical)**	**อัตวิสัยนิยม (Modern)**	**บริบทนิยม (Contemporary)**
ความงามคืออะไร?	กฎเกณฑ์ทางกายภาพ	ความรู้สึกภายใน	ความหมายเชิงสัญลักษณ์
ใครเป็นผู้ตัดสิน?	ธรรมชาติ/คณิตศาสตร์	ปัจเจกบุคคล (รสนิยม)	สังคมและสถาบันศิลปะ
หัวใจของศัพท์	Form (รูปทรง)	Judgment (การตัดสิน)	Concept (แนวคิด)

การอภิปรายผล

1. ความย้อนแย้งระหว่างนิรุกติศาสตร์และมโนทัศน์ร่วมสมัย

จากการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจว่า แม้รากศัพท์เดิมของสุนทรียศาสตร์ (Aesthesis) จะหมายถึงการรับรู้ผ่านผัสสะที่ดูเหมือนเป็นเรื่องทางกายภาพบริสุทธิ์ แต่ในพัฒนาการทางปรัชญา มโนทัศน์นี้กลับถูกยกระดับสู่กระบวนการทางปัญญาและการตัดสินคุณค่า (Judgment)

ข้อสังเกต: การอภิปรายในจุดนี้ชี้ให้เห็นว่าสุนทรียศาสตร์ทำหน้าที่เป็น **"สะพานเชื่อม"** ระหว่างผัสสะ (Sensation) และเหตุผล (Reason) ซึ่งผลการวิเคราะห์เชิงจำนวนที่พบความถี่ของศัพท์กลุ่มการตัดสินสูงขึ้นในยุคสมัยใหม่ สะท้อนว่ามนุษย์ไม่ได้ "เห็น" เพียงอย่างเดียว แต่ "ให้ค่า" ต่อสิ่งที่เห็นผ่านโครงสร้างทางปัญญา

2. พลวัตจาก "วัตถุ" สู่ "ประธาน" และ "บริบทสถาบัน"

ผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดของอิมมานูเอล คานท์ ที่ระบุว่าความงามไม่ใช่คุณสมบัติคงที่ของวัตถุ (Objective Property) แต่อยู่ที่สภาวะจิตของประธาน (Subjective State)

นัยสำคัญ: พลวัตของคำศัพท์แสดงให้เห็นการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางอำนาจนำ (Paradigm Shift) จากการยึดถือระเบียบทางคณิตศาสตร์ (Symmetry/Proportion) ไปสู่การให้คุณค่าแก่รสนิยม (Taste) และล่าสุดคือการให้ความสำคัญกับ **"โลกศิลปะ" (Artworld)** * สิ่งนี้อธิบายได้ว่าเหตุใดงานศิลปะร่วมสมัยที่ไม่เน้นความสวยงามทางรูปลักษณ์ จึงยังคงมีคุณค่าสุนทรียะได้ เพราะคุณค่านั้นได้ย้ายฐานจากการรับรู้ทางตาไปสู่การตีความเชิงสัญลักษณ์และบริบททางสังคมแล้ว

3. ปัญหาของการบัญญัติศัพท์ในบริบทภาษาไทย

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงปริมาณและคุณภาพ พบว่าภาษาไทยมีการบัญญัติศัพท์ที่โน้มเอียงไปทางมิติ "ความดีงาม" (เช่น คำว่า สุนทรีย- ที่สื่อถึงความเรียบร้อย ดีงาม) ซึ่งอาจส่งผลต่อการจำกัดขอบเขตการตีความ

ข้ออภิปราย: ในปรัชญาตะวันตก สุนทรียศาสตร์ครอบคลุมไปถึงความอัปลักษณ์ (The Ugly) และความน่าเกรงขาม (The Sublime) ซึ่งอาจมีความหยาบกระด้างหรือรุนแรง แต่ในบริบทไทย ผู้เสพมักติดอยู่กับกรอบความงามเชิงบวก การอภิปรายนี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการขยายพรมแดนความหมายของศัพท์บัญญัติไทย เพื่อให้ครอบคลุมถึงประสบการณ์สุนทรียะที่ท้าทายสังคม (Avant-garde)

4. สุนทรียศาสตร์ในฐานะเครื่องมือวิพากษ์อำนาจทางความหมาย

การปรากฏของศัพท์อย่าง Disinterestedness (ความปราศจากผลประโยชน์) และ Institutionalism (สถาบันนิยม) สะท้อนว่าสุนทรียศาสตร์ไม่ใช่เรื่องของอารมณ์บริสุทธิ์ แต่เป็นเรื่องของ "อำนาจในการนิยาม"

ผลการศึกษาอภิปรายได้ว่า ผู้ที่เป็นผู้กำหนดรสนิยมสากล (Universal Taste) ผู้นั้นคือผู้ถือครองอำนาจนำทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์ศัพท์สุนทรียศาสตร์จึงไม่ใช่แค่การเรียนรู้เรื่องความสวยงาม แต่คือการศึกษาการทำงานของอำนาจที่แฝงอยู่ในการรับรู้ของมนุษย์ในฐานะสัตว์สังคม

บทสรุป

สุนทรียศาสตร์คือศาสตร์ที่ปรับเปลี่ยนตัวเองไปตามความก้าวหน้าของมนุษยชาติ จากศาสตร์ที่เคยถูกมองว่าเป็นเพียง "ความรู้ระดับล่าง" (Inferior cognition) ได้กลายเป็นศาสตร์ที่อธิบายความซับซ้อนของความเป็นมนุษย์ได้ดีที่สุดสาขาหนึ่ง การเข้าใจพลวัตของศัพท์เหล่านี้ช่วยให้เราก้าวข้าม "ความสวยงาม" แบบผิวเผิน ไปสู่ "การทำความเข้าใจความหมาย" ที่เป็นแก่นแท้ของประสบการณ์มนุษย์ในโลกปัจจุบัน

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาอังกฤษ

Baumgarten, A. G. (1954). **Reflections on Poetry (Aesthetica) (K. Aschenbrenner & W. B. Holther, Trans.).** University of California Press.

Danto, A. C. (1964). The Artworld. **The Journal of Philosophy,** 61(19), 571–584. https://doi.org/10.2307/2022937.

Kant, I. (2000). **Critique of the Power of Judgment** (P. Guyer & E. Matthews, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1790).

Kelly, M. (Ed.). (2014). **Encyclopedia of Aesthetics (2nd ed.).** Oxford University Press.

Stecker, R. (2010). **Aesthetics and the Philosophy of Art: An Introduction** (2nd ed.). Rowman & Littlefield Publishers.

ข้อมูลออนไลน์

Shelley, J. (2022). **The Concept of the Aesthetic. In E. N. Zalta (Ed.),** The Stanford Encyclopedia of Philosophy. https://plato.stanford.edu/entries/aesthetic-concept/.

Tate Modern. (n. d.). **Art Term: Aesthetics.** https://www.tate.org.uk/art/art-terms/a/aesthetics.

วิทยาการรับรู้แบบวิทยาศาสตร์กับวิธีการคิดแบบธรรมะ
Scientific Cognition versus Buddhist Way of Thinking

ธารินี กิตติกาญจนโสภ
Tarinee Kittikanjanasophon
สาขาวิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์
Branch of Educational Administration, Education-Faculty, Southeast Asia University
คมสิงห์ วิวัฒนภูษิต
Komsing Wiwattanapusit
สาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์
Branch of Management, Business Administration-Faculty, Southeast Asia University
ธิดา หอวัฒนกุล
Sutida Howattanakul
สาขาวิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์
Branch of Educational Administration, Education-Faculty, Southeast Asia University
Corresponding author, e-mail : tarineechen@gmail.com

บทคัดย่อ

การรับรู้แบบ 4E อาจช่วยวางรากฐานการรับรู้ในทฤษฎีวิวัฒนาการโดยขยายการรับรู้ไปสู่คำอธิบายทางชีววิทยาที่ขึ้นอยู่กับการพัฒนาเมื่อเวลาผ่านไปโดยอาศัยวิวัฒนาการ [*Dibaei, Mahdi.(2022)*] โดยรวมแล้ว ความสำคัญของการขยายความรู้ความเข้าใจแบบ 4E จากวิทยาศาสตร์การรับรู้ที่ท้าทายมุมมองแบบดั้งเดิมของจิตใจว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในสมองเท่านั้น แต่หากได้บูรณาการเพื่อแก้ปัญหาโดยวิธีการคิดแบบธรรมะด้วยโยนิโสมนสิการ คือ หลักการคิดแยบคายในพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง โดยมีวิธีหลัก 10 วิธี คือ สืบสาวเหตุปัจจัย, แยกแยะส่วนประกอบ, สามัญลักษณะ, อริยสัจ, อรรถธรรมสัมพันธ์, คุณโทษทางออก, คุณค่าแท้เทียม, ปลุกเร้าคุณธรรม, ปัจจุบัน และวิภัชชวาท (แจกแจง).

ผลจากกรณีตัวอย่าง: รับรู้ปัญหาทะเลาะกับเพื่อน ให้ใช้วิธีการคิดแบบธรรมะด้วยโยนิโสมนสิการ หรือ "วิธีคิดแบบอริยสัจ" (ทุกข์=ทะเลาะ, สมุทัย=สาเหตุคือความไม่เข้าใจ, นิโรธ=การคืนดี, มรรค=การพูดคุยปรับความเข้าใจ) เพื่อหาทางออกที่เหมาะสม. บวกกับการมีสติ การระลึกตื่นรู้ รู้สึกตัวอยู่

พบว่าเมื่อรับรู้ รู้สึกตัวอยู่เสมอก็จะรู้ตัวว่าตนกำลังทำอะไรอยู่ มีพฤติกรรมอย่างไร มีความคิดหรือมีความรู้สึกอย่างไร ซึ่งก็จะหยุดความคิดทางลบ ลดภาวะ หงุดหงิดง่าย และจิตใจผ่อนคลายขึ้น
คำสำคัญ: การรับรู้แบบวิทยาศาสตร์, วิธีการคิดแบบธรรมะ, โยนิโสมนสิการ

ABSTRACT

The 4E cognitive model may help lay the foundation for cognitive understanding in evolutionary theory by extending cognitive understanding to biological explanations based on development over time through evolution [Dibaei, Mahdi.(2022)]. Overall, the importance of extending the 4E cognitive model from cognitive science challenges the traditional view of the mind as something that occurs only within the brain. However, it can be integrated to solve problems using the Buddhist method of YonisoManaSikara, which is the principle of skillful thinking in Buddhism for problem solving and self-development. The main methods are: tracing causes and effects, identifying components, common characteristics, the Four Noble Truths, understanding the relationship between meaning and reality, considering the advantages and disadvantages of solutions, identifying true and false values, arousing virtue, being present, and analytical thinking (discretion).

Case study result: Recognizing a conflict with a friend, use the Buddhist method of Yonisomanasikara, or the "Four Noble Truths method" (suffering = conflict, origin of suffering = misunderstanding, cessation of suffering = reconciliation, path to cessation of suffering = dialogue and understanding) to find an appropriate solution. Combined with mindfulness, awareness, and consciousness, it has been found that when one is constantly aware and conscious, one becomes aware of what one is doing, how one is behaving, and what one is thinking or feeling. This can stop negative thoughts, reduce irritability, and lead to a more relaxed mind.
Keywords: Scientific Cognition, Buddhist Way of Thinking, YonisoManaSikara

บทนำ

ถ้าจะเรียนธรรมะจริงให้ตั้งต้นเรียนจากความทุกข์ที่มีอยู่จริง ถ้าไม่มีความทุกข์ ไม่ต้องมาเรียนธรรมะให้ป่วยการ จะรู้ธรรมะก็ต้องมีการรับรู้ความทุกข์ เรียนความทุกข์ ให้รู้จักความทุกข์ว่าจะแก้มัน

อย่างไร จะดับความทุกข์นั้นอย่างไร กิริยาที่ดับความทุกข์ได้นั้นเป็นธรรมะอย่างยิ่งที่จะช่วยให้เราเข้าถึงความเย็น (พุทธทาสภิกขุ, 2549) ที่เป็นเป้าหมายชีวิต ของแต่ละคน เช่น ชาวนา ชาวสวน พ่อค้า นักเรียน นักศึกษา หรือเป็นข้าราชการ ครูอาจารย์ อาจมีความทุกข์ต่างกัน หรือเหมือนกันหนอ? ถ้ามองตามความทุกข์จริง จะพบว่าเหมือนกัน เพราะทุกข์เกิดจากความโง่ มีกิเลสที่ไปรับรู้ เกี่ยวข้องด้วย จากความโลภ จากความโกรธ จากความหลง ราคะ โทสะ โมหะ (แล้วแต่จะเรียก ชื่อ แต่ก็คือ กิเลสทั้งนั้น) ไม่ได้แบ่งแยกวัย เพศ เชื้อชาติ สัญชาติ เมื่อการรับรู้เกี่ยวข้องกับกิเลสแล้วก็นำไปสู่ความทุกข์ได้เหมือนกัน

ในแต่ละวัน แต่ละเดือน และแต่ละปี หลายคนส่วนใหญ่อยากรู้ว่า อนาคตของตนจะเป็นอย่างไรบ้าง บ้างก็ได้วางแผนล่วงหน้า คือมีเป้าหมาย บางคนไม่ได้วางแผนอะไรเลยก็อยากรู้ว่าเป้าหมายชีวิตตนจะเป็นอย่างไร ไม่รู้จักจุดอ่อน จุดแข็ง อุปสรรค หรือโอกาส เมื่อไม่รู้จักเลย ก็ไม่รู้ทางเดินแห่งชีวิต ไม่มีจุดหมายปลายทาง ไม่มีเป้าหมายแห่งชีวิต ไม่รับรู้หรือวางแผนอะไร สำหรับการทำหน้าที่เป็นครูอาจารย์ย่อมต้องวางแผนวิธีการสั่งสอน ถ่ายทอดวิชาแก่นักศึกษา มีเป้าหมายที่ชัดเจน สอนตรงตามเวลา ตรงตามเนื้อหาวิชา และวิธีการอื่นๆ ตามความเหมาะสม วันหนึ่งมี นักศึกษามาปรึกษาว่าจะพักการเรียนเพราะจำเป็นต้องกลับบ้านต่างจังหวัดดูแลมารดาที่ป่วยหนัก แต่ก็ยังสรุปไม่ได้ว่าป่วยด้วยโรคอะไร ปวดเมื่อย ลุกเดินไม่ได้ นอนไม่ค่อยหลับ เราได้แต่แนะนำ ให้ลาบางวันก่อน ควรเป็นการลากลับไปสังเกตอาการมารดา และสามารถติดตามการเรียน โดยศึกษาด้วยตนเองจากในห้องเรียนออนไลน์ การรับรู้เหตุการณ์นี้ เป็นความทุกข์ของนักศึกษากับมารดา แต่ก็มีเรื่องดีที่รับรู้ว่าเขาเป็นลูกที่มีความกตัญญู ทำให้อาจารย์ที่ได้รับรู้ ต่างเมตตาเห็นใจนักศึกษา

การรับรู้ - การรู้คิด 4E Cognition

การรับรู้แบบ 4E หมายถึงกลุ่มทฤษฎีในเชิงปรัชญาของวิทยาศาสตร์การรับรู้ที่ท้าทายมุมมองแบบดั้งเดิมของจิตใจว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในสมองเท่านั้น *[Alexander, Cameron (2025)]*

ตัวอักษร E ทั้งสี่ตัว หมายถึง: 1) Embodied Cognition ความเข้าใจเกิดขึ้นผ่านร่างกายและประสบการณ์ของร่างกาย/แนวทางฝึกอบรม คือ การจำลองบทบาทสมมติ (Roles-play) E1=ฝังอยู่ในร่างกายหมายความว่าสมองนั้นตั้งอยู่ภายใน และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับร่างกายทางกายภาพ/ชีวภาพที่ใหญ่กว่า 2) Embedded Cognition ความรู้ความเข้าใจฝังอยู่ในบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมแนวทางฝึกอบรม คือ ให้บุคลากรร่วมกันวิเคราะห์บริบทของผู้มารับบริการ เช่น ผู้ติดต่อมาจากต่างจังหวัด ไม่รู้จักกระบวนการนัดหมายมากนัก หรือมีความกังวลการกรอกเอกสาร ดังนั้น E2 Embedded Cognition=การรับรู้ฝังตัวที่หมายถึงข้อจำกัดที่สภาพแวดล้อมภายนอกและกฎของธรรมชาติต่อร่างกาย 3) Enactive Cognition ความเข้าใจเกิดจากการมีส่วนร่วมลงมือทำ แนวทางฝึกอบรม คือ กระบวนการในการฝึกงานภาคสนาม (On-the-job training) โดยบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่

ดูแล มีพี่เลี้ยงที่ชำนาญคอยให้คำแนะนำ ฝึกกระบวนการคิดเชิงระบบให้เข้าใจว่าการปฏิบัติการเป็นส่วนหนึ่งของระบบการบริการ E3=Enactive ซึ่งเป็นข้อโต้แย้งที่ว่าหากปราศจากกระบวนการแบบไดนามิก การกระทำที่ต้องอาศัยปฏิกิริยาตอบสนอง จิตใจก็จะไร้ประสิทธิภาพ 4) Extended Cognition ความรู้ความเข้าใจขยายออกไปนอกตัวบุคคล ผ่านเครื่องมือและอุปกรณ์เสริมเทคโนโลยี แนวทางฝึกอบรม คือ การฝึกเจ้าหน้าที่ใช้โปรแกรมนัดหมายเสำคัญ การเลือก scheduling slot และการออกใบนัดหมาย เพื่อเสริมประสิทธิภาพในการประสานงานกับผู้ที่มารับการนัดหมาย E4 Extended =ขยายความซึ่งกล่าวว่าจิตใจได้รับการเสริมและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นด้วยโลกภายนอก (เช่น การเขียนเครื่องคิดเลข การใช้เครื่องมือช่วยเสริม

อาจกล่าวได้ว่า E ทั้งสี่เป็นส่วนขยายที่ซับซ้อนของการรับรู้หรือจิตใจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมที่จำกัดแต่ก็อนุญาตให้มีส่วนขยายบางอย่าง ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการกระทำและปฏิกิริยาแบบไดนามิก [*Lebert, Angélique; Vilarroya, Ó. (2024).*] เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการรับรู้

ประวัติและแนวคิด

แนวคิดเรื่องการรับรู้ผ่านร่างกายหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือแนวคิดที่ว่าร่างกายของเรามีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจสามารถสืบย้อนไปได้ไกลถึง บทสนทนา ของเพลโตและ ความคิดของอริสโตเติล [*Rowlands, Mark (2015).*] อย่างไรก็ตาม ในศตวรรษที่ 20 การถกเถียงนี้เริ่มมีลักษณะคล้ายกับการอภิปรายในปัจจุบัน ซึ่งได้รับแรงผลักดันจากความขัดแย้งระหว่างนักปัญญานิยมและนักพฤติกรรม นิยม ความตึงเครียดภายในลัทธิปัญญานิยมรวมถึงความนิยมที่เพิ่มขึ้นของชีววิทยาประสาท นำไปสู่การมุ่งเน้นที่ กระบวนการทางปัญญาภายในเป็นหลักในขณะที่ละเลยปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลให้เกิดการต่อต้านและนำไปสู่ความเข้าใจสมัยใหม่ของเราเกี่ยวกับ การรับ รู้ผ่านร่างกาย [*Albert, N; Gallagher, Leon (2020)*]

คำว่า 4E cognition นั้นยากที่จะสืบย้อนกลับไปถึงการใช้งานครั้งแรก อย่างไรก็ตาม บางแหล่งข้อมูลระบุว่า Shaun Gallagher และการประชุมเกี่ยวกับ 4E cognition ที่เขาจัดขึ้นในปี 2007 เป็นผู้ริเริ่ม ในขณะที่แหล่งข้อมูลอื่นๆ ระบุว่าคำนี้ถูกใช้ครั้งแรกในปี 2006 ในการ 'Embodied mind workshop ที่มหาวิทยาลัยคาร์ดิฟฟ์ซึ่ง Gallagher ได้เข้าร่วมการฝังตัวหรือการรับรู้ที่ฝังตัวอาจถือได้ว่าเป็นสะพานเชื่อมระหว่างความรู้ความเข้าใจและการรับรู้แบบ 4E เนื่องจากการทำงานของการรับรู้ที่ฝังตัวเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการฝังตัวการกระทำและการขยายเพื่อเชื่อมโยงกับการรับรู้ [*Lebert, Angélique; Vilarroya, Óscar (2024)*]

การรับรู้แบบ 4E ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากปรากฏการณ์วิทยา ได้แก่อิทธิพลจากความคิดมาร์กซิสต์และสตรีนิยมรวมถึงทฤษฎีควียร์ด้วยแนวคิดเหล่านี้ยังคงกระจัดกระจายอยู่บ้างเนื่องจากองค์ประกอบหลักทั้งสี่ ซึ่งไม่สามารถแบ่งแยกได้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดคำถามเชิงแนวคิดเกี่ยวกับขอบเขตภายใน [*Albert, Gallagher, Leon (2020)*]จากลักษณะที่กระจัดกระจายและการขาดการประเมินเชิงวิพากษ์[*Dibaei, Mahdi.(2022)*] สิ่งสำคัญ คือต้องยอมรับว่าการรับรู้แบบ 4E แม้จะยังใหม่ แต่ก็ประกอบไปด้วยการบูรณาการมุมมองทางทฤษฎีที่แตกต่างกันหลายประการซึ่งขัดแย้งกันในระดับต่างๆ ลักษณะที่ค่อนข้างซับซ้อนและขัดแย้งกันของทฤษฎีที่สามารถจัดกลุ่มเป็นความรู้ความเข้าใจ 4E ทำให้การรวบรวมครอบคลุมของเสาหลักทางทฤษฎีหลักสี่ประการ ได้แก่การมีร่างกาย การฝังตัวการขยายและการกระทำ

ความสำคัญและหลักการพื้นฐานของ 4E

หากมีทฤษฎีการรับรู้ที่แยกจากกัน (เช่น การรับรู้แบบฝังตัว การรับรู้แบบขยาย ฯลฯ) เหตุใดจึงต้องจัดกลุ่มทฤษฎีเหล่านั้นไว้ภายใต้ร่มเดียวกันนี้ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางญาณวิทยาที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาทางภววิทยา ที่น่าสังเกตคือ ทฤษฎีการรับรู้ 'ที่ไม่ใช่แบบดั้งเดิม' อื่นๆ ไม่ได้ถูกรวมไว้ภายใต้ร่ม4E [*Lebert, Angélique; Vilarroya, Óscar (2024)*] สิ่งสำคัญคือ ในทฤษฎีการรับรู้ 4E ต่างปฏิเสธ หรืออย่างน้อยก็ตั้งคำถามถึงหลักการพื้นฐานบางประการของทฤษฎีการรับรู้แบบดั้งเดิม [*Dibaei, Mahdi.(2022)*] นอกจากนี้การรับรู้แบบ 4E ถือเป็นการลดความเป็นปัจเจกของการรับรู้ในระดับหนึ่ง ทำให้สามารถตรวจสอบปฏิสัมพันธ์ระหว่างด้านส่วนบุคคลสังคมการเมือง และจริยธรรมที่หล่อหลอมการรับรู้ของมนุษย์ ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น [*Anderson, Miranda (2022)*] สามารถเปรียบเทียบได้กับความก้าวหน้าในสาขาพันธุศาสตร์เหนือพันธุกรรม (Epigenetics) ทำให้สามารถตรวจสอบปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (ทั้งธรรมชาติและสังคม) และอิทธิพลของปัจจัยเหล่านั้นต่อสิ่งที่ก่อนหน้านี้เคยอยู่ภายใต้ทฤษฎีทางพันธุกรรม เท่านั้นได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น [*Rowlands, Mark (2015)*]

ในทำนองเดียวกัน การรับรู้แบบ 4E อาจช่วยวางรากฐานการรับรู้ในทฤษฎีวิวัฒนาการโดยขยายการรับรู้ไปสู่คำอธิบายทางชีววิทยาที่ขึ้นอยู่กับการพัฒนาเมื่อเวลาผ่านไปโดยอาศัยวิวัฒนาการ [*Dibaei, Mahdi.(2022)*] โดยรวมแล้ว ความสำคัญของการขยายความรู้ความเข้าใจแบบ 4E มีเป้าหมายเพื่อตรวจสอบแนวคิดมุมมองที่เน้นตนเองเป็นศูนย์กลางของความรู้ความเข้าใจอีกครั้ง โดยสนับสนุนแนวทางแบบองค์รวม มากขึ้น [*Lebert, Angélique; Vilarroya, Óscar (2024)*] ในอุดมคติแล้ว สิ่งนี้จะช่วยให้เราพิจารณาแนวคิดเรื่องความยุติธรรม สิทธิ และความรับผิดชอบ ของแต่ละบุคคลอีกครั้ง โดยคำนึงถึงความเข้าใจที่ละเอียดอ่อนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและบริบทของพวกเขา สร้างความสมดุลระหว่างความสามารถในการกระทำด้วยตนเองกับปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุม [*Lebert, Angélique; Vilarroya, Ó. (2024)*] ตามคำสอนดั้งเดิมของจิตวิทยาการรู้คิด การรู้คิดเป็นประเภทของ

การประมวลผลข้อมูลโดยอาศัยโครงสร้างทางจิตที่เป็นตัวแทน แนวคิดนี้ ดังที่ชื่อบ่งบอก ได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ สมองจึงเป็นเหมือนหน่วยประมวลผลกลางที่จัดระเบียบและสั่งการทุกสิ่งทุกอย่าง [ภายใน] มุมมองแบบคลาสสิกของนักรู้คิดได้กำหนดขอบเขตที่ชัดเจนระหว่าง 'ภายใน' และ 'ภายนอก' โดยที่การรู้คิดเป็นเพียงเรื่องของ 'ภายใน' เท่านั้น [*Albert, Gallagher, Leon (2020)*]

ธรรมะเพื่อการรับรู้แบบชาวพุทธ

ธรรมะในพระพุทธศาสนามีความลึกซึ้งและครอบคลุมหลายมิติของชีวิตและการทำงาน โดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้ในสถานการณ์ที่อาจกำลังเผชิญกับความทุกข์ ความไม่แน่นอน และอาจเกิดความเครียด ที่ไม่คาดหวังได้ การนำหลักธรรมที่เหมาะสม หรือเกี่ยวข้องกับจิตใจ พฤติกรรมและความสัมพันธ์กับผู้อื่นอาจช่วยบูรณาการให้สถานการณ์ดีขึ้น ทั้งนี้หลักธรรมะที่น่าสนใจ สามารถประยุกต์ใช้ในการบูรณาการ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2006; Narksuwan, 2024) ได้แก่

1) พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมท่าทีของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นประกอบด้วย (1) เมตตา การปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข สะท้อนออกมาในการพูดจา การรับฟัง และการให้ข้อมูลด้วยความหวังดี (2) กรุณา การเห็นใจในความทุกข์ของนักศึกษาและครอบครัว สร้างแรงจูงใจให้บุคลากรเข้าใจมากกว่าแค่จัดการ (3) มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้รับความช่วยเหลือหรือผลลัพธ์ดี ช่วยให้เกิดบรรยากาศของการทำงานที่มุ่งเกื้อกูลแก่นักศึกษา หรือผู้ใช้บริการ (4) อุเบกขา การวางใจเป็นกลางเมื่อเจอสถานการณ์ที่กดดันหรือผู้มาติดต่อแสดงอารมณ์ไม่ดี ก็ไม่ตอบโต้ ด้วยโทสะ

2) สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมแห่งการครองใจผู้อื่น เหมาะสำหรับทุกคนที่ทำหน้าที่ที่ต้องติดต่อกับผู้อื่น หลากหลายรูปแบบ ประกอบด้วย (1) ทาน การให้ เช่น การให้ข้อมูล ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ (2) ปิยวาจา พูดจาไพเราะ อ่อนโยน มีสัมมาคารวะ สื่อสารในทางบวก (3) อัตถจริยา ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เช่น หาทางเลือก แก้ปัญหาในยามจำเป็น เร่งด่วน หรือประสาน ช่วยเหลืออย่างเต็มใจ (4) สมานัตตตา การวางตนเสมอกับผู้อื่น ไม่ถือว่าเราเป็นเจ้าหน้าที่ แต่เราก็เป็นมนุษย์เหมือนกัน [วารสารวิจัยธรรมศึกษา, 8(2), 2568]

3) ขันติธรรม หรือความอดทนเป็นพื้นฐานของบุคคลในงานบริการท่ามกลางความหลากหลายของผู้รับบริการ เจ้าหน้าที่ต้องมีความอดกลั้นต่อคำพูดหรือพฤติกรรมของผู้ป่วยที่อาจสะท้อนออกมาจากความกลัวหรือกังวลความเจ็บป่วยของเขา (เอนก สุวรรณบัณฑิต, 2568).

4) สัปปุริสธรรม 7 เป็นหลักการสำหรับผู้ปฏิบัติงานที่งานของตนนั้นต้องการความรอบรู้รอบคอบและรับผิดชอบในหน้าที่สามารถประเมินสถานการณ์ได้ มีความรอบรู้อย่างเหมาะสม ได้แก่ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้บุคคล และรู้ชั้น ซึ่งเป็นแนวทางการทำงานเชิงคุณภาพอย่างเป็นระบบ เช่น รู้ประมาณเวลาในการนัดหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รู้กาลว่าเวลาใดควรเร่ง ควรชะลอ รู้บุคคล แยกแยะ

ผู้ป่วยเด็ก ผู้สูงวัย เพื่อปรับการสื่อสาร รู้เหตุและผลของความล่าช้าหรือปัญหาและสื่อสารอย่างโปร่งใส เป็นต้น และ

5) โยนิโสมนสิการ คือ หลักการคิดแยบคายในพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง ด้วยวิธีหลัก 10 วิธี: สืบสาวเหตุปัจจัย, แยกแยะส่วนประกอบ, สามัญลักษณะ, อริยสัจจ์, อรรถธรรมสัมพันธ์, คุณโทษทางออก, คุณค่าแท้เทียม, ปลุกเร้าคุณธรรม, ปัจจุบัน และวิภัชชวาท (แจกแจง)

บทสรุป

ในการแก้ไขปัญหาการรับรู้แบบ 4E [*Alexander, Cameron (2025)*] โดยรวมแล้ว ข้อกังวลที่มักถูกหยิบยกขึ้นมาเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ 4E คือ ผู้สนับสนุนแนวคิดนี้ส่วนใหญ่มีความสนใจในความรู้ความเข้าใจเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในวงกว้าง ข้อกังวลนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะที่ดูเหมือนจะถูกเบี่ยงเบนความสนใจมากเกินไปของสาขาที่กำลังเกิดขึ้นใหม่นี้ [*Shapiro, Lawrence; Spaulding, Shannon (2024)*] การรับรู้แบบ 4E ถือเป็นการลดความเป็นปัจเจกของการรับรู้ในระดับหนึ่ง ทำให้สามารถตรวจสอบปฏิสัมพันธ์ระหว่างด้านส่วนบุคคลสังคมการเมือง และจริยธรรมที่หล่อหลอมการรับรู้ของมนุษย์ ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น [*Anderson, Miranda (2022)*] สามารถเปรียบเทียบได้กับความก้าวหน้าในสาขาพันธุศาสตร์เหนือพันธุกรรม (Epigenetics) ทำให้สามารถตรวจสอบปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (ทั้งธรรมชาติและสังคม) และสามารถนำมาบูรณาการร่วมกับธรรมะการคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 ข้อที่กล่าวมา

สรุปได้ว่าการคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล และคิดเพื่อให้เกิดการกระทำที่เป็นกุศล ดังนี้:

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ คิดแบบมี เหตุผล เช่นพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยใช้วิธีการคิดแบบสืบสาวหาเหตุจากปัจจัย พระองค์ตั้งคำถาม ขึ้นมาเกี่ยวกับเวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุขทุกข์ โดย ทรงพิจารณาว่าเวทนาที่เป็นสุข / เป็นทุกข์นี้เกิดขึ้นโดย มีอะไรเป็นปัจจัย แล้วพระองค์ก็สืบสาวไปก็ทรง ค้นพบว่า มีผัสสะ.(วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย: เหตุ ⟶ ผล) **ตัวอย่าง:** รถเสีย: ไม่ใช่แค่ยางแบน แต่ต้องดูว่าทำไมยางถึงแบน, น้ำมันหมด, หรือเครื่องยนต์มีปัญหา.

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ การคิดจำแนก แยกแยะองค์รวมของสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นองค์ย่อย ๆ ทำ ให้มองเห็นความเชื่อมโยงและความสมพันธ์ของ องค์ประกอบย่อยเหล่านั้นว่ามีความเกี่ยวกับเนื่องกัน เป็นเหตุเป็นผลและพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร จึงประสาน สอดคล้องกันเป็นองค์รวม วิธีคิดแบบนี้จะทำให้เรารู้**และ** เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริง**.(**วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ: ผล ⟶(เหตุ1+เหตุ2+เหตุ3) **ตัวอย่าง:** ปัญหาการเรียนตก: แยกเป็น ขาดเรียน, ไม่เข้าใจเนื้อหา, ไม่มีสมาธิ, สุขภาพไม่ดี.

3. วิธีแบบสามัญลักษณะ คือ คิดแบบไตร ลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือคิด แบบรู้เท่าทันธรรมดา ชีวิตของคนเราก็เป็น เช่นนี้เป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้ ทุกขังมีแต่ความทุกข์อนัตตาไม่มีตัวตนที่แน่นอน (วิธีแบบสามัญลักษณะเกี่ยวกับ ผลกับระยะเวลา : เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป) **ตัวอย่าง:** เห็นดอกไม้เหี่ยวเฉา: เข้าใจว่ามันเป็นธรรมดาของสิ่งมีชีวิตที่จะเสื่อมไป.

4. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ การพิจารณาปัญหาว่ามีอะไร -(ทุกข์) สาเหตุของปัญหาอยู่ที่ใด- (สมุทัย) แนวทางและเป้าหมายของการแก้ปัญหาที่ตั้ง ไว้ -(นิโรธ) พิจารณาวิธีการดำเนินงานเพื่อบรรลุ เป้าหมาย -(มรรค) ซึ่งเราสามารถใช้เป็นหลักยึดใน การพิจารณาถึงความเป็นจริงและนำไปสู่การคิด **ตัวอย่าง:** ความขัดแย้ง: ทุกข์=ทะเลาะกัน, สมุทัย=ต้นเหตุคือไม่พอใจ, นิโรธ=เป้าหมายคือการเข้าใจกัน, มรรค=การให้อภัยและพูดคุย.

5. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คิดตาม หลักการและความมุ่งหมาย เป็นการคิดแบบสุตบุรุษหรือหลักสัปปุริสธรรมอันเป็นคุณสมบัติ ของคนดี คือ รู้จักเหตุ รู้จักผลรู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักบุคคลรู้จักชุมชน **ตัวอย่าง:** อ่านหนังสือ: ไม่ใช่แค่รู้คำ แต่ต้องเข้าใจความหมายและนำไปใช้ได้จริงตามเนื้อหา.

6. วิธีคิดแบบเห็นคุณ –โทษและ ทางออก คือ มองในเชิงคุณค่าว่าสิ่ง นั้น ๆ มีคุณในแง่ไหน มีโทษในแง่ไหน มองทั้งคุณและโทษ แล้วก็ค้นหา วิธีทางออกที่จะแก้ไข /**ตัวอย่าง:** การทำงานล่วงเวลา: คุณ=ได้เงินเพิ่ม, โทษ=เหนื่อย, สุขภาพเสีย; ทางออก=จัดเวลาให้ดีขึ้นหรือขอพักผ่อน.

7. คิดแบบคุณค่าแท้- คุณค่าเทียม รู้จักแยกแยะ เปรียบเทียบระหว่างสิ่งดีชั่วได้อย่างมีเหตุผล / **ตัวอย่าง:** การเสพสื่อ: คุณค่าแท้=ให้ความรู้, คุณค่าเทียม=เสียเวลาเปล่ากับความบันเทิงไร้สาระ หรือตัวอย่างการบริโภคอาหารที่มีประโยชน์กับการเลือกเครื่องดื่มที่ไม่ทำให้ร่างกายผิดปกติ

8. วิธีคิดแบบปลุกเร้าคุณธรรม (คิดบวก): คิดในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์.**ตัวอย่าง:** เจอคนทำผิด: แทนที่จะโกรธ ให้คิดว่าเราจะช่วยเขาแก้ไขได้อย่างไร. เพราะบางคนทำผิดโดยไม่รู้ ไม่เข้าใจในสิ่งที่เขาทำว่าไม่ถูกต้อง แบบนี้ต้องเมตตาค่อยปรับความคิดหรือทัศนคติเขา

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน (คิดปัจจุบัน): มีสติอยู่กับขณะปัจจุบัน.ไม่รำพึงถึงอดีต และไม่กังวลถึงอนาคต **ตัวอย่าง:** กินข้าว: มีสติรับรู้รสชาติอาหาร ไม่คิดเรื่องอื่น.หรือกำลังขับรถ รถในถนนไม่ขยับเลย ต้องดูว่าทำไม เกิดอะไรขึ้น มีสติในการแก้ปัญหาแบบปัจจุบัน

10. *วิธีคิดแบบวิภัชชวาท* (คิดแจกแจง): คิดรอบด้าน แยกแยะทุกมุมมองอย่างละเอียดรอบคอบหลายด้าน **ตัวอย่าง:** ปัญหาความรัก: ไม่ได้มีแค่เหตุผลเดียว แต่ต้องมองหลายประเด็นจากมุมเรา

หรือเมื่อเรามีความศรัทธาสิ่งใด ควรประเมินว่าสิ่งนั้นดี เป็นสิ่งที่เราพึ่งพาได้ นับถือมากเหมือนที่หลายๆ คนพกพระติดตัวเวลาเดินทาง สบายใจว่าปลอดภัย คุ้มกันได้ทำให้จิตใจสงบ (หลวงปู่ไพบูลย์ สุมังคโล, 2568) หมั่นฝึกตามความคิด เอาสติคอยตาม แต่สิ่งสำคัญต้องไม่ประมาทในการขับ และต้องไม่ใช่ยึดเหนี่ยวสิ่งใด ๆ ตามกระแสจนเกิดปัญหาจากการเพิ่มกิเลส

องค์ความรู้ใหม่

"รับรู้แล้วก็ปล่อยวาง ให้ผ่านไปแบบสายลมโชยผ่าน เบาสบาย"

จากแนวคิดหรือกระแสปฏิจสมุปบาท เมื่อมีการรับรู้ : เหตุ ⟶ ผล, การรับรู้⟶ผัสสะ, ผัสสะ⟶เวทนา (ชอบหรือไม่ชอบ), เวทนา⟶ตัณหา (อยากกินอาหารหรู ไม่อยากเห็นหน้านายเก้ง หรือขั้นรุนแรงอาจอยากทำลายล้าง), ตัณหา⟶อุปทาน (ตัวกู)⟶ภพ⟶ชาติ (ตัวตน/เกิด แก่) เมื่อรับรู้ว่าจะเกิดวงจรอย่างนี้แล้ว พวกเราก็ไม่ควรจะไปยึดเหนี่ยวอะไรไว้ รับรู้แล้วก็ปล่อยวาง ให้ผ่านไปแบบสายลมโชยผ่าน เบาสบาย

การประยุกต์ใช้ธรรมะ: การคิดแบบโยนิโสมนสิการ อย่างเป็นเหตุเป็นผล และคิดเพื่อให้เกิดการกระทำที่เป็นกุศลในการรับรู้สถานการณ์ทุกข์ของผู้มาติดต่อหรือนักศึกษา เช่น ให้ข้อมูลเพิ่มเติม หรือให้คำแนะนำเบื้องต้นโดยไม่แสดงความรำคาญ ด้วยเมตตา รับฟังด้วยใจจริง เพื่อช่วยสร้างความไว้วางใจและลดความวิตกกังวลของนักศึกษาได้อย่างมาก รวมทั้งต้องใช้หลักอุเบกขาในการตัดสินใจด้วยเหตุผล ไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งเป็นความยุติธรรมในการติดต่อ นัดหมาย บริการและการสื่อสารให้เหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

1. สามารถใช้เป็นแนวทางในการออกแบบแนวทางกิจกรรมแบบ 4E Cognition ในการเสริมสร้างการรู้คิดแก่เจ้าหน้าที่ บุคลากร โดยได้แนวทางการฝึกอบรมบุคลากรให้มีการรู้คิดในการบริการด้วยมนุษยธรรมนั้น โดยนำทานะ คือ การให้ เช่น การให้ข้อมูล ให้ความช่วยเหลือ ให้ความเข้าใจ และขันติซึ่งต้องมีความอดกลั้นต่อคำพูดหรือพฤติกรรมของผู้มาติดต่อ รับบริการเพื่อให้เกิดการให้บริการอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

2. บทความนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดการรับรู้โดยบูรณาการกับธรรมะ สามารถนำมาใช้ในการฝึกอบรมบุคลากรในหน่วยงานขององค์การเพื่อการรู้ให้สอดคล้องกับแนวทางมนุษยนิยม จึงควรที่จะมีการต่อยอดในเชิงสหวิทยาการ เช่น จิตวิทยา พุทธจิตวิทยา วิทยการปัญญา เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการความเครียดในกลุ่มคนทำงานที่มี ความเครียดสูง เช่น บุคลากรการแพทย์ ครู พนักงานบริษัทเทคโนโลยี หรือผู้บริหารองค์การที่งานมากและบ่อยครั้งแบบเร่งด่วน

กิตติกรรมประกาศ

ในนามคณะผู้เขียนบทความ ขอกราบขอบพระคุณ พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.มัฆวินทร์ ปุริสุตตโม) พระอาจารย์ที่เมตตาให้โอกาสพวกเราในการรับทราบและเรียนรู้ประสบการณ์ วิชาการทางด้านศาสนา ปรัชญาและอื่นๆ รวมทั้งขอขอบคุณเจ้าของข้อมูลแหล่งอ้างอิง

บรรณานุกรม

เทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระ. (2531). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ.** กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

หลวงปู่ไพบูลย์ สุมังคโล (2568). **การฝึกตามความคิด: สื่อสารกับตนเอง.** สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

เอนก สุวรรณบัณฑิต (2568). **การวิเคราะห์ลำดับความสำคัญในการใช้หลักธรรมที่ควรใช้ในสถานการณ์นัดหมายทางรังสีวินิจฉัยที่มีปัญหา,** วารสารวิจัยธรรมศึกษา ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568) ศูนย์วิจัยธรรมศึกษาสำนักนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม-(The Prioritization Matrix of the Dharma Principles in Problematic Diagnostic Radiology Appointment Situations)

พุทธทาส อินทปัญโญ (2549). **โครงการตามรอยเมธีหนึ่งร้อยปีพุทธทาส: เป้าหมายของชีวิต,** สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

Alexander, Cameron (2025). **"วิทยาศาสตร์การรู้คิด 4E คืออะไร?" .** ปรากฏการณ์วิทยาและวิทยาศาสตร์การรู้คิด .doi : 10.1007/s11097-025-10055-w . ISSN 1572-8676 .

Albert, Gallagher, Leon (2020). **"4E Cognition: Historical Roots, Key Concepts, and Central Issues" ,** Oxford Handbook of 4E Cognition, Oxford University Press, doi:9780198735410.013.1,ISBN 978-0-19-873541-0 **สืบค้นเมื่อ** 2025-04-01

Anderson, Miranda (2022). **"การรับรู้ 4E และศิลปะที่ขยายขอบเขตความคิด"** วารสารปรัชญาการศึกษาศิลปะแห่งยุโรป 1 (7): 7– 64.

Barrett, Louise (2018), Newen, Albert; De Bruin, Leon; Gallagher, Shaun **"วิวัฒนาการการรับรู้"** คู่มือ Oxford ว่าด้วยการรับรู้แบบ 4E , สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด, สืบค้นเมื่อ 2025-06-10

Carney, James (2020). **"4E Cognition"**. การศึกษาเชิงวิวัฒนาการในวัฒนธรรมจินตนาการ.4(1):77– doi:10.26613/esic.4.1.172.ISSN2472-9876.PMC

David Moore. (2015). **"จีโนมที่กำลังพัฒนา: บทนำสู่พฤติกรรมศาสตร์เชิงอีพิเจเนติกส์"**. Pitzer Faculty Books .

Dibaei, Mahdi. (2022). **4E การรับรู้และนัยยะทางจริยธรรมเชิงปฏิบัติ.** สำนักพิมพ์ Pitzer Faculty Books

Dove, Guy (2024). **"วิธีการสร้างการรับรู้ 4E ที่ดีขึ้น".** ประสาทวิทยาศาสตร์เชิงปัญญา 15 (3) doi : 10. 1080/ 17588928. 2024. 2403340 . ISSN 1758- 8928 . PMID 39306677 .

Narksuwan, N. (2024). The Application of Buddhist Principles in Hospitality. Dusit Thani College Journal, 18 (3) . https: so01. tci.thaijo..org/index.php/journaldtc/article/view/275606.

Newman, A., De Bruin, L., & Gallagher, S. (2018). **The Oxford Handbook of 4E Cognition.**

NY.Oxford University Press.

Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2006). **Buddhadhamma: Revised and Expanded Edition.** Bangkok: Sahadhammika Co., Ltd. สืบค้นเมื่อ 2025-04-01 .

Lebert, Angélique; Vilarroya Ó. (2024). **ความเชื่อมโยงการเรียนรู้จากประสบการณ์และการรับรู้,** วารสาร Annals of the New York Academy of Sciences 1541 (1) doi : 10.1111/nyas.15238 . ISSN 1749-6632 .

Rowlands, Mark (2015). "การนำปรัชญากลับมา: ความรู้ความเข้าใจ และข้อโต้แย้งจากปรากฏการณ์วิทยา" . ปรัชญาแห่งจิตและปรากฏการณ์วิทยา (1). doi : 10.4324/9781315889634- 27 (2025). ISBN 9781315889634.

Rial-Sebbag. (2020). **"เฟร็ด อดัมส์, เคน ไอซาวะ: ขอบเขตแห่งความรู้ความเข้าใจ"** เออร์เกนต์นิส . 71 (2): 10.1007/s10670-009-9161-2 . ISSN 1572-8420

Shapiro, Lawrence; Spaulding, S. (2024), **" Embodied Cognition"** , The Stanford Encyclopedia of Philosophy (ฉบับฤดูใบไม้ร่วง 2024), Metaphysics Research Lab, Stanford University, สืบค้นเมื่อ 2025-04-01

Stanciu, Diana (2023).จิตสำนึก การรับรู้แบบ 4E และอริสโตเติล: แง่มุมเชิงแนวคิดและประวัติศาสตร์ .Frontiers in Computational Neuroscience.171204602.

doi: 10. 3389/ fncom. 2023. 1204602 . ISSN1662- 5188. PMC 10699441 .PMID38077752.

การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน

Organizational Development of Integrated Learning Management Based on Sufficiency Economy Philosophy in Network of Private Sector Quality Development Centers

ธารินี กิตติกาญจนโสภ
Tarinee Kittikanjanasophon
สาขาวิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์
Branch of Educational Administration, Education-Faculty, Southeast Asia University
คมสิงห์ วิวัฒนภูษิต
Komsing Wiwattanapusit
สาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์
Branch of Management, Business Administration-Faculty, Southeast Asia University
ธิดา หอวัฒนกุล
Sutida Howattanakul
สาขาวิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์
Branch of Educational Administration, Education-Faculty, Southeast Asia University
Corresponding author, e-mail : tarineechen@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ประชากรในการวิจัยได้แก่ ผู้บริหารและบุคลากรในศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน จำนวน 359 คน เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่าห้าระดับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย พบว่าการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด (μ = 4.60) ส่วนรายด้านพบว่า ด้านที่ 2 การวางแผนและกำหนดทางเลือกมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด และด้านที่ 5 การประเมินผลและรายงาน มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด

คำสำคัญ : การพัฒนาองค์การ, การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ, หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ABSTRACT

The objective of this research was to study the organizational development of integrated learning management based on Sufficiency Economy Philosophy in the network of private sector quality development centers. The research population consisted of 359 administrators and personnel in the network of private sector quality development centers. The data collection instrument was a five-point rating scale questionnaire. The statistical methods used for data analysis were frequency, percentage, mean, and standard deviation.

Results of research showed that: The overall organizational development of integrated learning management based on Sufficiency Economy Philosophy in the network of private sector quality development centers had overall, the average scores at the highest level. ("μ" = 4.60). Regarding individual aspects, the 2nd aspect: Planning and Determining Alternatives, had the highest mean, while the 5th aspect: Evaluation and Reporting, had the lowest mean.

Keywords: Organizational Development, Integrated Learning Management, Sufficiency Economy Philosophy

บทนำ

การพัฒนาองค์การ (Organizational Development) คือแนวทางที่เป็นระบบและอิงหลักวิทยาศาสตร์ ด้วยการปรับปรุงประสิทธิภาพในระยะยาวขององค์การ ผ่านการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ โครงสร้าง กระบวนการ และวัฒนธรรม โดยใช้ความรู้จากสังคมศาสตร์ เช่น จิตวิทยาและสังคมวิทยา เพื่อช่วยให้องค์กรปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง เพิ่มประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมาย กระบวนการนี้เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องของการวินิจฉัยปัญหา การวางแผนการแก้ไข และการประเมินผล เพื่อจัดการและปรับปรุงองค์การจากภายในสู่ภายนอก การพัฒนาองค์การจึงมีเป้าหมายสำคัญ: เพื่อการปรับปรุงประสิทธิภาพ โดยรวมขององค์การ ซึ่งรวมถึงการเพิ่มประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของบุคลากร และความสามารถในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงขององค์การ มุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์ในระดับระบบ เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเป็นผู้นำ การออกแบบงานใหม่ หรือการปรับปรุงการสื่อสาร มากกว่าการปรับเปลี่ยนเล็กน้อยในแต่ละวัน สามารถเริ่มต้นและบริหารจัดการโดยผู้นำภายในองค์การ มักจะผ่านทางแผนกทรัพยากรบุคคล หรืออาจดำเนินการโดยที่ปรึกษาภายนอก

การพัฒนาองค์การจากการเปลี่ยนแปลงบริบทเศรษฐกิจและสังคมโลกจากการปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution) การเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรม 4.0 (The Fourth Industrial Revolution) และความต้องการกำลังคนที่มีทักษะในศตวรรษที่ 21 มีผลกระทบต่อการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้ การบริหารจัดการเพื่อพัฒนาบุคลากรของหน่วยงานในประเทศ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 กำหนดวิสัยทัศน์ให้คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21 (แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579) เพราะการศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาคุณภาพของบุคลากรหรือทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญมากต่อการพัฒนาองค์การไปจนถึงการพัฒนาประเทศและโลก ในการสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพขึ้นมาในสังคม คือ การศึกษา เพราะการศึกษาจะทำให้มนุษย์เกิดความรู้และพัฒนาตนเองได้ และสามารถเป็นตัวกำหนดทิศทางของประเทศได้อีกด้วย การส่งเสริมการศึกษาที่ถูกทิศทาง ตลอดจนวางแผนการผลิตทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ ย่อมทำให้ประเทศนั้นมีต้นทุนที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพในการร่วมกันสร้างประเทศให้ก้าวไกล

แม้ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัด หากพลเมืองมีคุณภาพประเทศนั้นก็จะมีความเจริญก้าวหน้า แต่ในการจัดการ บุคลากร จะมีคุณภาพมากน้อยเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับระสิทธิภาพในการจัดการเรียนรู้หรือการจัดการศึกษา ผู้บริหารภาครัฐเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาจึงได้ปรับโครงสร้างการบริหารและการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2562 คำนึงถึงความเสมอภาค เท่าเทียมกันให้เกิดคุณภาพและเป็นธรรม จุดหมายของการศึกษา คือ มุ่งให้เยาวชนหรือผู้เรียนคิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาได้และได้เรียนรู้อย่างมีความสุข ได้เรียนรู้และแสวงหาประสบการณ์ในสิ่งที่ตนเองสนใจ เรียนรู้ในโลกกว้างตามแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายที่มิใช่แต่ในห้องเรียนเท่านั้น แต่ในปัจจุบันบริบทในการจัดการศึกษาทั้งด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการบริหารจัดการ กระทรวงศึกษาธิการได้ให้สถานศึกษาได้ปรับหลักสูตรให้เหมาะสม (ภณิดา มาประเสริฐ, 2565) บูรณาการกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านคุณธรรมจริยธรรม น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวิถีชีวิตให้มากขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนได้ปลดปล่อยพลังสมอง เรียนรู้อย่างมีความสุข มีวินัย รู้จักสิทธิและหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี (สมบัติ นพรัก, 2566). การศึกษา มีบทบาทต่อการวางรากฐานในการพัฒนาขับเคลื่อนผู้เรียนในกลุ่มเป้าหมายนี้ให้มีความรู้ มีทักษะและมีคุณธรรมจริยธรรมย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลหลายฝ่าย ได้แก่ ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง รวมถึงกระบวนการบริหาร กระบวนการนิเทศและกระบวนการจัดการเรียนการสอนจะต้องมีทิศทางการพัฒนาและมีการประสานสัมพันธ์ให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพ คือ การพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพและเสริมสร้างขวัญกำลังใจ "บุคลากร" เป็นปัจจัยหรือทรัพยากรที่สำคัญและจำเป็นต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ เมกกินสัน (Megginson) (อ้างถึงใน ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์,

2567) ได้กล่าวยืนยันไว้ว่า " มนุษย์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการบริหาร ถึงแม้ว่าคุณค่าของมนุษย์จะเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้และไม่สามารถใช้หลักเกณฑ์กำหนดคุณค่าเช่นเดียวกับวัตถุหรือสินค้าอื่นๆ ได้ แต่ก็ยังถือว่ามนุษย์เป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ดีทั้งคุณค่าและเกียรติภูมิ " การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หรือบุคลากรในองค์การ เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระบบ เริ่มด้วยการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของบุคคลตามนโยบาย แผน งานเพื่อให้บุคคลสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยมและความต้องการของคน อันจะนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในสังคม เมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาแล้วจะทำให้มีค่านิยม ทัศนคติ ความต้องการ และพฤติกรรมการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรในองค์การจึงเป็นการกระตุ้นให้เกิดความต้องการในการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นให้เหมาะกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รวมทั้งกรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2560-2579) และเป้าหมายยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 21 สอดคล้องกับผลการวิจัยของนักวิชาการหลายท่าน พบว่า ความต้องการส่วนมากของบุคลากร ต้องการพัฒนาด้านการจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมหลากหลาย ได้แก่ การฝึกอบรม ประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนาทางวิชาการ ทำให้บุคลากรได้พัฒนาตนเองในด้านการสอน การปฏิบัติตนการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานตามกำลังสติปัญญา ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ได้นำหลักการที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้วางไว้คือ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" เพื่อพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ ในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า (สมบัติ นพรัก, 2566) ด้วยสายพระเนตรที่ยาวไกล ในช่วงเวลาที่ผ่านมาประชาชนส่วนใหญ่ต่างรู้จักและมีความเข้าใจเบื้องตนในแนวคิดดังกล่าวแต่ยังไม่เกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง และน้อมนำมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง **แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรมประกอบการวางแผนการตัดสินใจเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ตามเจตนารมณ์การปฏิรูปการศึกษา (คณะกรรมพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, อ้างในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579)

ในปัจจุบันผู้บริหารองค์การจะต้องได้รับการพัฒนาทักษะเชิงมโนทัศน์ (Conceptual skills) ทักษะเชิงมนุษย์ (human skills) และทักษะเชิงเทคนิค (technical skills) ให้ครบถ้วนเพื่อนาไปสู่การเป็นผู้บริหารองค์การที่ดี โดยทักษะเชิงมโนทัศน์ (Conceptual skills) ทำให้ผู้บริหารสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์การของตนได้อย่างถูกต้องและถูกทิศทาง (do the right things) มากขึ้น ผู้บริหารได้รับการกระจายอำนาจการตัดสินใจในเรื่องสำคัญมากขึ้น จึงต้องมีบทบาทเป็นผู้พัฒนานโยบายมากกว่าเป็นผู้นำนโยบายไปปฏิบัติอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ทักษะเชิงมนุษย์ (human skills) ก็มีความสำคัญและจำเป็นด้วยเช่นกัน เพราะการบริหารที่มีการกระจายอำนาจ บุคลากรในองค์กรจะเป็นผู้มีคุณภาพและ

มาตรฐานสูงขึ้น ทำให้ผู้บริหารต้องอาศัยภาวะผู้นำ (Leadership) ในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ทั้งในองค์การหรือโรงเรียน สังคม ชุมชน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับศาสตร์ทางการบริหารตามทัศนะเชิงวิทยาศาสตร์ ยังคงจำเป็นต้องบูรณาการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดทักษะเชิงเทคนิค (technical skills) สะท้อนถึงความเป็นวิชาชีพทางการบริหารได้ดี (ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์, พนิจดา วีระชาติ, 2567) คุณลักษณะของมนุษย์ที่ได้รับการยอมรับสามารถนำมาเป็นทิศทางในการพัฒนาบุคลากรได้ คือ ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ และด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อแท้ของพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ที่มุ่งสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานก่อนการพัฒนาในขั้นที่สูงขึ้นไป ตลอดจนเน้นการใช้ความพอเพียงเป็นเครื่องควบคุมความโลภของคนอันเป็นผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่รวดเร็วและอย่างต่อเนื่อง

จากความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยและคณะมีความตระหนักในความสำคัญของการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน จากโครงการนิเทศภายใน โดยกิจกรรมการประชุมกลุ่ม การตรวจเยี่ยมนิเทศ และได้สังเคราะห์ปัญหาความต้องการที่จำเป็น เกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรตาม รูปแบบการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาบุคลากรองค์การแบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเป็นกรอบในการพัฒนาหรือสำหรับเป็นแนวทางในพัฒนาคุณภาพที่เหมาะกับชุมชนศูนย์เครือข่ายฯ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของเนื้อหา

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาการพัฒนาบุคลากรด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1) การศึกษาสภาพปัจจุบัน/ปัญหาและความต้องการ

2) การวางแผนและกำหนดทางเลือก

3) การสร้างเครื่องมือ

4) การปฏิบัติการ

5) การประเมินผลและรายงาน

ขอบเขตประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหาร บุคลากรในศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ซึ่งประกอบด้วย จำนวน 359 คน

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่ สถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกเป็น อายุ และ ประสบการณ์ทำงาน

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเรื่องการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. การศึกษาสภาพปัจจุบัน/ปัญหาและความต้องการ
2. การวางแผนและกำหนดทางเลือก
3. การสร้างเครื่องมือ
4. การปฏิบัติการ
5. การประเมินผลและรายงาน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. บุคลากรขององค์การได้รับการพัฒนาการเรียนรู้ มีความรู้ความสามารถ มีทักษะประสบการณ์การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. เป็นข้อมูลสารสนเทศสำหรับการพัฒนาบุคลากรและผู้เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน และอื่น ๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้เป็นการศึกษาความคิดเห็นของบุคลากรด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

1. การกำหนดขนาดประชากร คือ บุคลากรในศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหาร บุคลากร จำนวน 359 คน

2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย: แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่าห้าระดับ "การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" จำนวน 1 ชุด

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลจะเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนของการเก็บข้อมูล ระหว่างวันที่ 2 ตุลาคม 2568 ถึง 31 มกราคม 2569 โดยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้บริหารศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ในการเก็บข้อมูล/ตอบแบบสอบถาม

การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากผู้ตอบแบบสอบถาม

2. นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบและจัดจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามกรอบกิจกรรม โครงการตามกรอบการพัฒนาบุคลากร/การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน

3. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน/ปัญหาก่อนดำเนินการพัฒนา

ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของบุคลากรที่มีต่อการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติ ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean : μ) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : σ) และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์ด้วยสถิติการพรรณนา

ส่วนที่ 3 วิเคราะห์ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแนวทางในการพัฒนาองค์การในด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน นำค่าเฉลี่ยไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ ตามแนวคิดของเบสท์ (Best, อ้างในวีระ วงศ์สรรค์, 2566) ปรากฏผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยภาพรวมและรายด้านดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับ การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงฯ โดยภาพรวม

การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	μ	σ	ระดับ
1. ศึกษาสภาพปัจจุบัน/ปัญหาและความต้องการ	4.69	0.49	มากที่สุด
2. การวางแผนและกำหนดทางเลือก	4.76	0.50	มากที่สุด
3. การสร้างเครื่องมือ	4.45	0.50	มาก

การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	μ	σ	ระดับ
4. การปฏิบัติการ	4.73	0.50	มากที่สุด
5. การประเมินผลและรายงาน	4.38	0.48	มาก
รวม	4.60	0.49	มากที่สุด

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด (μ = 4.60) ส่วนรายด้านพบว่า ด้านที่ 2 การวางแผนและกำหนดทางเลือกมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด และด้านที่ 5 การประเมินผลและรายงาน มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏผลดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน ศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพเอกชน ด้านการศึกษาสภาพปัจจุบัน/ปัญหาและความต้องการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (μ = 4.69) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อย่อย เรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ยมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรก ได้แก่ การสำรวจความต้องการในการจัดการเรียนรู้ (μ = 4.77) การวิเคราะห์ข้อมูลและจัดระดับความสำคัญของปัญหา ในการจัดการเรียนรู้ (μ = 4.75) การตรวจสอบผลการเรียนรู้ก่อนการร่วมกิจกรรมเพื่อหาแนวทางและส่งเสริมหรือแก้ไขการจัดการเรียนรู้ (μ = 4.72) ส่วนข้อที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การสำรวจความต้องการในการพัฒนาตนเอง (μ = 4.61)

2. การพัฒนาองค์การ ด้านการวางแผนและกำหนดทางเลือกด้านการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (μ = 4.76) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ยมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรก ได้แก่ การประชุมเพื่อวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (μ = 4.83) การกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคลากร (μ = 4.81) การนิเทศงานภายในองค์การ, การมีส่วนร่วมของบุคลากร และการจัดหาวัสดุ อุปกรณ์, สื่อ และแหล่งเรียนรู้ (μ = 4.75) ส่วนข้อที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การจัดทำแผนเพื่อพัฒนาสมรรถนะของบุคลากร (μ = 4.62)

3. การพัฒนาองค์การ ด้านการสร้างเครื่องมือ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.45) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ยมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรก ได้แก่ การจัดห้อง / ศูนย์สื่อ นวัตกรรม ชุดฝึก/ เทคนิควิธี (μ = 4.90) การทดลองใช้สื่อ นวัตกรรม ชุดฝึก, เทคนิควิธีก่อนนำไปใช้ (μ = 4.87) การจัดอบรมบุคลากรในการสร้างสื่อ และ การพัฒนาการใช้สื่อ- นวัตกรรม ชุดฝึก, เทคนิค

วิธีการจัดการเรียนรู้ (μ = 4.77) ส่วนข้อที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การนำวิทยากร ภูมิปัญญาชาวบ้านมาร่วมจัดการเรียนรู้ (μ = 2.47)

4. การพัฒนาองค์การ ด้านการปฏิบัติการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (μ = 4.73) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ยมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรก ได้แก่ การประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย สร้างข้อตกลง จัดปฏิทินการพัฒนา และมีการจัดกิจกรรมสัมมนาส่งเสริมทักษะที่เหมาะสมกับงาน (μ = 4.77) มีรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลาย และใช้สื่อที่ทันสมัย และการปฏิบัติเป็นไปตามปฏิทิน (μ = 4.75) มีการนำบุคลากร ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไปศึกษาดูงาน (μ = 4.66) ส่วนข้อที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเฉพาะเรื่อง (μ = 4.65)

5. ด้านการประเมินผลและรายงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.38) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ยมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรก ได้แก่ มีเครื่องมือหรือรูปแบบการประเมินที่มีประสิทธิภาพ (μ = 4.80) การวิเคราะห์ผล การประเมินกิจกรรม- การเปรียบเทียบ ตามหลักวิชาการ (μ = 4.55) มีการนำเสนอผลการประเมินและรายงานผลต่อหน่วยงานบังคับบัญชา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทราบ (μ = 4.31) ส่วนข้อที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การนำผลการนิเทศไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อวางแผนพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ (μ = 4.03)

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งมีประเด็นข้อค้นพบและควรนำมาอภิปราย ดังนี้ การพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยภาพรวมรายด้านและรายข้อ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงว่าการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้ ทำให้บุคลากรได้รับการพัฒนาซึ่งเกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของบุคคลทุกหมู่เหล่าอย่างเป็นระบบ และการพัฒนา มีการทดลองใช้ เก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบถูกต้องทุกขั้นตอน โดยเริ่มจากการศึกษาแนวทาง วิธีการ การวางแผนและกำหนดทางเลือกด้านการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ การนิเทศภายใน ตามแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ (ภณิดา มาประเสริฐ, 2565) การออกแบบและวางแผนการจัดการเรียนรู้ พร้อมทั้งศึกษา ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (สมบัติ นพรัก, 2566) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับการวิจัยของ*มนูญ* ไชยทองศรี. (2566) ได้วิจัยเรื่อง ความต้องการพัฒนาตนเองของบุคลากรโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร. โดยใช้กระบวนการ PAOR ก่อนการดำเนินการพัฒนา ครูขาดความรู้ความเข้าใจในการวิจัยในชั้นเรียน การประชุมเชิงปฏิบัติการการวิจัยและการนิเทศภายใน พบว่า การประชุมเชิงปฏิบัติการ ครูให้ความสนใจมีความกระตือรือร้น ต้องการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ*ประมวล*

ลาภเจริญวงศ์ (2565) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาบุคลากรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงงาน โรงเรียนเทศบาล นครปฐม นำเสนอผลการศึกษาเชิงพรรณนา พบว่า การพัฒนาบุคลากรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงงานในวงรอบ โดยใช้ กลยุทธ์การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการนิเทศภายใน ผลปรากฏว่ากลุ่มผู้ร่วมศึกษาค้นคว้าซึ่งเป็นครูผู้สอนทุกคน มีความรู้ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงงานเพิ่มมากขึ้น โดยมีคะแนนทดสอบความรู้ความเข้าใจก่อนการประชุมเชิงปฏิบัติการรวมเฉลี่ย 11.71 คะแนน และมีคะแนนเฉลี่ยหลังการประชุมเชิงปฏิบัติการรวมเฉลี่ย 17.14 คะแนน สามารถจัดทำแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงงาน โดยเฉลี่ยทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด (μ = 4.57) ผลการประเมินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (μ = 4.59) สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมคิด จัยวัฒน์ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของครูที่มีต่อการนิเทศภายในของโรงเรียนในสังกัดกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาอำเภอชานุมาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอำนาจเจริญ จำแนกตามสถานภาพได้แก่ เพศ ประสบการณ์ในการทำงาน มีความคิดเห็นต่อการนิเทศภายใน ตามภาระงานการบริหารจัดกาสถานศึกษา พบว่าในภาพรวมมีความคิดเห็นในระดับมาก และสอดคล้องกับเอกสารการพัฒนาบุคลากรเพื่อการจัดการเรียนรู้ (วีระ วงศ์สรรค์, 2565) และงานวิจัยของ คนึงนิจ กองผา (2563) ได้ศึกษาการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน เขตเทศบาลเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า โรงเรียนมีการพัฒนาบุคลากรโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด แม้ว่าจะค่อนข้างมีปัญหาในทางปฏิบัติ ในขณะที่ผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่า โรงเรียนมีการพัฒนาบุคลากรอยู่ในระดับมาก

ส่วนรูปแบบของการพัฒนาองค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ควรนำมาใช้ในการพัฒนาบุคลากรมากที่สุด ได้แก่ การประชุมเชิงปฏิบัติการ รองลงมา คือ การฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะ การดูงานและทัศนศึกษานอกสถานที่ การประชุมอภิปราย การบรรยายและสาธิต การสัมมนา (พนิจดา วีระชาติ, 2567). และรูปแบบที่ใช้ในการพัฒนาบุคลากรแต่ละรูปแบบนั้น ผู้รับการพัฒนาสามารถวางแผนในการพัฒนาตนเองได้ในระยะยาว โดยขั้นตอนการดำเนินการ ได้แก่ มีการสำรวจและวิเคราะห์ปัญหาก่อนดำเนินการ มีการวางแผนกำหนดทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจน มีวิธีดำเนินการที่เป็นรูปธรรม ชัดเจน และสามารถปฏิบัติได้ โดยมีการประสานงานแผนการพัฒนากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการจัดวิทยากรดำเนินการในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เนื้อหาที่ใช้ในการพัฒนาบุคลากรผู้รับการพัฒนาสามารถนำไปปฏิบัติในที่ทำงานของตนได้ มีการนำเทคนิควิธีการใหม่ ๆ จากผลการศึกษา ผลการวิจัยมาประยุกต์ใช้ และมีการประเมินผลการพัฒนาทุกครั้งอย่างเป็นระบบ (ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์, 2567) ที่กล่าวถึงความมุ่งหมายการพัฒนาองค์การเพื่อการจัดการเรียนรู้ แบบการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ สามารถวิเคราะห์ ประเมินผลและเขียนแผนการเรียนรู้ ควรมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยการจัดการที่บูรณาการหลากหลายให้เหมาะสมกับศักยภาพและธรรมชาติของผู้เรียนหรือบุคลากร ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วเชื่อได้ว่า การพัฒนา

องค์การด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาได้จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้

1.1 การศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการควรจัดให้มีการสำรวจความต้องการของบุคลากรในการพัฒนาตนเอง เพื่อเป็นข้อมูลและกรอบในการพัฒนาบุคลากร โดยจัดไว้ในแผนพัฒนาและโครงการขององค์การด้วย

1.2 ผู้บริหารต้องจัดทำแผนพัฒนาไว้อย่างชัดเจนและปฏิบัติตามแผนอย่างต่อเนื่อง โดยการสร้างเครื่องมือสำรวจและจัดทำทะเบียนวิทยากรภูมิปัญญาชาวบ้าน และเชิญร่วมจัดการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ

1.3 องค์การต้องมีแผนการปฏิบัติการ จัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งมีการประประเมินผลและรายงานผู้บังคับบัญชาและผู้เกี่ยวข้องทราบอย่างสม่ำเสมอ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาองค์การแบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนรู้ของหน่วยงาน หรือชุมชนอื่นๆ

2.2 ควรศึกษาการจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการอื่นๆ ในการพัฒนาองค์การตามความเหมาะสมของชุมชน หรือบริบทของหน่วยงาน

องค์ความรู้จากการวิจัย

การพัฒนาองค์การ ต้องใส่ใจการนำผลการประเมินมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ การประเมินผลจะทำให้เรารู้ว่าสิ่งที่เรากำลังทำอยู่นั้นประสบความสำเร็จหรือไม่ มากน้อยเพียงไร มีสิ่งไหนที่เป็นจุดบกพร่อง ควรปรับปรุง หรือสิ่งไหนยอดเยี่ยมอยู่แล้ว ตลอดจนศักยภาพของบุคลากรเป็นอย่างไร เป็นต้น เมื่อนำการประเมินผลในส่วนต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ก็จะเกิดประสิทธิภาพการพัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไป การประเมินผลจึงเป็นส่วนสำคัญหนึ่งที่จะใช้เป็นบรรทัดฐานในการวัดมาตรฐานตลอดจนช่วยพัฒนาองค์การให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น และการใช้แบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูล ในบางพื้นที่อาจได้ข้อมูลไม่ครบ หรือไม่ค่อยเที่ยงตรงควรเก็บข้อมูลโดยวิธีอื่น เช่น การสัมภาษณ์

บรรณานุกรม

คนึงนิจ กองผาพา. (2563). **การพัฒนาบุคลากรในโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดขอนแก่น.** สืบค้นเมื่อ 2025-04-01

คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. (2543). **ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญ.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2564). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12.** สำนักนายกรัฐมนตรีคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2564). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579.

เจริญ ไววัจนกุล. (2566). **การบริหารหลักการแนวคิด ทฤษฎี.** สถาบันราชภัฏสุรินทร์

ชนาธิป พรกุล. (2543). **CAFS: A student – Centered Instructional Model.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้นเมื่อ 2025-05-01

ชารี มณีศรี.(2564). **การนิเทศการศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: บูรพาสาส์น

ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์. (2567). **การบริหารงานบุคลากรในองค์การทางการศึกษา.** นครปฐม

เติมศักดิ์ สุวรรณดาโบส์. (2565). **การพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา.** (ออนไลน์) 28 กรกฎาคม 2 5 65 จาก htt://www.Termsak.com/Termsak Suwandabos@Thaimail.com.

นงนุช วงษ์สุวรรณ. (2565). **การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม.** สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี จันทบุรี

นารีรัตน์ ตั้งสกุล. (2564). **ความต้องการในการพัฒนาบุคลากร โดยกระบวนการบริหาร ตามทัศนของผู้บริหารและครูผู้ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประมวล ลาภเจริญวงศ์ (2565) **การพัฒนาบุคลากรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงงาน สังกัดเทศบาลนครนครปฐม** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พันธุ์นิภา แย้มชุติ. (2566). **การพัฒนาบุคลากรโรงเรียนเทคโนโลยีหมู่บ้านครู.** การพิมพ์สุภา

พนิจดา วีระชาติ. (2567). **การสัมมนา ฝึกอบรมกับการพัฒนาอาชีพ.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์

พะยอม วงศ์สารศรี. (2544). **การบริหารทรัพยากรมนุษย์.** พิมพ์สุภา.สืบค้นเมื่อ 2025-04-01

เทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระ. (2531). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ.** ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย.สืบค้นเมื่อ2025-04-01.

ภณิดา มาประเสริฐ (2565). **บริบทของการศึกษา ประมวลสาระวิชาพื้นฐานวิชาชีพครู.** โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

มนูญ ไชยทองศรี. (2566). **ความต้องการพัฒนาตนเองของบุคลากรโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสกลนคร.** การศึกษามหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วีระ วงศ์สรรค์. (2565). **เอกสารประกอบการสอนวิชาการบริหารทรัพยากรทางการศึกษา.** พริกหวานกราฟฟิค

วีระ วงศ์สรรค์. (2566). **เอกสารการสอนวิชาสถิติและการวิจัยทางการศึกษา.** พริกหวานกราฟฟิค

สมาน อัศวภูมิ. (2550). **การนิเทศการศึกษา.** สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี. สืบค้นเมื่อ2025-05-01

สมคิด จัยวัฒน์.(2566). **การนิเทศภายใน ของโรงเรียนกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาชานุมาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอำนาจเจริญ.** มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สมบัติ นพรัก. (2566). **ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาศาสตร์การบริหาร.** กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง

Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2006). **Buddhadhamma: Revised and Expanded Edition.** Bangkok: Sahadhammika Co., Ltd. สืบค้นเมื่อ 2025-04-01

การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทยตระกูลทอง ของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

The Inheritance of Traditional Knowledge in Making Thai "Thong" Desserts of the Housewives' Community Group of Wat Phan Tha, Pho Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์
Thanyapong Sararat
ธนพล ป้องแก้ว
Thanapon Pongkaew,
เอนก ศรีภพ
A-nek Sriphob
ธีรพัฒน์ ผงกุลา
Teerapat Pongkula
นราธิป เพชรกรรม
Naratip Petchakam
ปิยะพงษ์ ภักดีแพง
Piyapong Phakdeephaeng
นรงฤทธิ์ ไชยเอิก
Narongrit Chaiyaaoek
สิริชัย ศรีชัย
Sirichai Srichai
ศรชัย กันทอง
Sornchai Kunthong
อภิสิทธิ์ ทุมดวง
Apisit Thumduang
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
Sisaket Rajabhat University
Corresponding author, e-mail : thanyapong.s@sskru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตในการทำขนมไทยตระกูลทองที่มีการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทาจากอดีตมาถึงปัจจุบัน และ 2) เพื่อศึกษาวิธีการกระบวนการในการทำขนมไทยตระกูลทองของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทา เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเก็บข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้าน หรือที่เรียกว่า กลุ่มแม่บ้านที่มีองค์ความรู้เรื่องการทำขนมไทยตระกูลทองในพื้นที่ชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 10 คน โดยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ผลการวิจัยประกอบด้วย 1) วิถีชีวิตในการทำขนมไทยตระกูลทองที่มีการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทาจากอดีตมาถึงปัจจุบันนี้มีการสืบทอดต่อรุ่นสู่รุ่นตลอดระยะเวลามากกว่า 80 ปี ที่ผ่านมา โดยมีนางประยงค์ นำจันทร์ เป็นต้นตำรับ สืบทอดมายังนางละเอียด แซ่ตั้ง นางแสงจันทร์ วงศ์ศรี และนางแต๋ว แก้วนิล และส่งต่อมาถึงรุ่นปัจจุบันที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ตั้งแต่วิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ แปรรูปวัตถุดิบ กรรมวิธีการผลิต ผสมผสานกับวิธีการประยุกต์ใช้ขั้นตอนใหม่ๆ ในการผลิต แต่ยังคงคุณภาพความอร่อยเหมือนเดิมแต่โบราณ โดยผสมน้ำใบเตย น้ำมะลิ และห่อด้วยใบตองไม้กลัด 2) กระบวนการผลิตขนมไทยตระกูลทองมีเทคนิคการผลิตที่มีความหวานพอดี ไม่เกิดอาการตกทราย และ 3) ขนมไทยตระกูลทองไม่มีกลิ่นคาวของส่วนผสมหลักคือ ไข่เป็ด ซึ่งถือว่าเป็นตัวชี้วัดด้านผลผลิตเชิงคุณภาพของการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าในตัวของผลิตภัณฑ์ มีกลิ่นหอมของน้ำใบเตยและน้ำมะลิ ผลลัพธ์และตัวชี้วัดที่ได้เชิงปริมาณ คือ ได้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาในการทำขนมไทยตระกูลทอง 4 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน ซึ่งชุมชนแห่งนี้สามารถนำองค์ความรู้ไปสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชนและสามารถนำไปพัฒนาเป็นธุรกิจในชุมชนได้ต่อไป

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา, ขนมไทยตระกูลทอง, ชุมชนวัดพานทา, การต่อยอดองค์ความรู้, ธุรกิจชุมชน

ABSTRACT

This research aimed: (1) to study the way of life related to the making of traditional Thai "Thong" desserts that has been passed down from the past to the present within the housewives' group of Wat Phan Tha Community; and (2) to examine the production processes of Thai "Thong" desserts practiced by this group. The study was conducted by collecting data from ten local sages, known as the housewives' group, who possess knowledge of making Thai "Thong" desserts in Wat Phan Tha Community, Pho Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province. Qualitative research methods were employed, with data gathered through interviews using an interview form as the research instrument. The findings revealed that: (1) the way of life associated with making Thai "Thong" desserts has been transmitted from generation to generation for more than 80 years, beginning

with Mrs. Prayong Namchan as the original master recipe holder, and subsequently passed on to Mrs. La-iad Sae-Tang, Mrs. Saengchan Wongsri, and Mrs. Taew Kaewnill, and continuing to the present generation. The knowledge transfer covers ingredient selection, ingredient processing, production methods, and the integration of new techniques while maintaining the traditional quality and taste, including the use of pandan juice and jasmine water, and wrapping with banana leaves secured by bamboo pins. (2) The production process involves techniques to achieve balanced sweetness without sugar crystallization. (3) The desserts are free from the fishy odor of duck eggs, the main ingredient, which serves as a quality indicator reflecting product development and value enhancement, and they retain the fragrant aroma of pandan and jasmine. The quantitative outcomes include the body of knowledge and local wisdom in producing four Thai "Thong" dessert products: Thong Yip, Thong Yod, Foi Thong, and Med Kanoon. This knowledge can be utilized by the community to generate occupations and further develop into a sustainable community-based business.

Keywords: wisdom, Thai "Thong" desserts, Wat Phan Tha Community, knowledge extension, community business

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2557: 92) โดยกระทรวงวัฒนธรรมได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ เป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในนการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์ อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยมีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี (กระทรวงวัฒนธรรม, 2556: 21) หนึ่งในบริบทดังกล่าวคือการหนุนเสริมพลังแห่ง Soft Power ในท้องถิ่น เชื่อมโยงสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่คนส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ขณะเดินทางไปท่องเที่ยว และจากแนวคิดการสืบทอดทางวัฒนธรรมภายใต้สังคมสมัยใหม่ อาหารไทยได้รับการยอมรับให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันและขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งอาหารไทยนับเป็นอาหารที่แสดงเอกลักษณ์ความเป็นไทยได้อย่างชัดเจนและยากที่ประเทศอื่นจะลอกเลียนแบบ (ดนัย ไชยโยธา, 2557: 68-69) โดยในบางพื้นที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของ

ผลิตภัณฑ์ OTOP นวัตวิถี ที่เป็นโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) ที่ถือเป็นนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มุ่งนำเอามรดกทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ ที่แต่ละชุมชนพึงมีมาประดิษฐ์สร้างสรรค์และนำเสนอในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสะท้อนคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อความยั่งยืนของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เกิดจากการสั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน และเป็นนโยบายของรัฐที่กระตุ้นให้ชาวบ้านและชุมชนในทุกภาคของประเทศได้สืบต้น รื้อฟื้น ปรับประยุกต์องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมมาประดิษฐ์ซ้ำ ต่อยอด สรรสร้างเพื่อประกอบใช้ในกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว (กรมการพัฒนาชุมชน, 2561: 12, เอมอร แสนภูวา, 2562: 92-93 และ อัจฉรา ภาณุรัตน์, 2549: 23)

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ มีการดำเนินภารกิจหลักที่สำคัญตามยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นตามพระบรมราโชบายระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาท้องถิ่น ยุทธศาสตร์ที่ 2 การผลิตและพัฒนาครู ยุทธศาสตร์ที่ 3 การยกระดับคุณภาพการศึกษา และยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนาระบบบริหารจัดการ โดยน้อมนำหลักการทรงงาน แนวคิดทฤษฎีใหม่ และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันเป็นหลักในการปฏิบัติตน (มหาวิทยาลัยราชภัฏ, 2560: 3) อีกทั้งงานวิจัยนี้มีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีอาชีพและรายได้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับพันธกิจของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ในข้อที่ 3 ที่ว่า สืบสานและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประยุกต์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อเพิ่มคุณค่าและมูลค่า (สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2569: 6) ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาวิธีการทำขนมไทยตระกูลทอง (ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) โดยการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ความรู้ เทคนิค ขั้นตอน และกรรมวิธีการผลิต เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ และเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาชาวบ้านให้กับผู้ที่สนใจและชุมชนเป้าหมาย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำธุรกิจค้าขายขนมไทยเป็นอาชีพเสริม และเพื่อให้ได้วิธีการทำขนมไทยตระดูลทองนี้ให้ดำรงอยู่ในชาติไทยของเราต่อไป

อีกทั้งชุมชนวัดพานทาแห่งนี้ เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรกรรมและรับจ้าง (สุภัทตรา อ่อนศรี, 2551: 112) เป็นส่วนหนึ่งของป่าโนนบักบ้า ตั้งอยู่ในเขตชุมชนพันทาใหญ่ ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ครอบคลุมบริเวณพื้นที่ของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สภาพป่ามีลักษณะเป็นพื้นที่ป่าที่มีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด และยังมีชาวบ้านในพื้นที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าอยู่เป็นจำนวนมากถึงแม้ว่าจะมีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาตั้งอยู่ก็ตาม (สุภัทตรา อ่อนศรี, 2551: 4 และ สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย, 2549: 97) ซึ่งชุมชนแห่งนี้มีฟาร์มเลี้ยงเป็ด ดงเตย ต้นมะลิ อยู่บริเวณริมห้วยสำราญเป็นจำนวนมาก และเป็นวัตถุดิบในการทำขนมไทยได้เป็นอย่างดี ดังกล่าวจึงควรมีการส่งเสริม เพราะชุมชน

แห่งนี้เป็นอีกชุมชนท่องเที่ยวที่ชุมชนรวมตัวกันกำหนดแผนพัฒนา เป็นชุมชนท่องเที่ยวเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและสร้างรายได้ของคนในชุมชน ตลอดจนเพื่ออนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมชุมชน อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการขับเคลื่อนสู่ชุมชนท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย รวมถึงการเรียนรู้วิธีการทำขนมตระกูลทองของชุมชนนับว่าน่าสนใจอย่างยิ่ง และเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนต่อไป ผ่านการจัดโครงการบริการวิชาการด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและความเป็นไทยของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตในการทำขนมไทยตระกูลทองที่เกิดการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านนางฟ้าสายบุญของชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาวิธีการ กระบวนการในการทำขนมไทยตระกูลทองของกลุ่มแม่บ้านนางฟ้าสายบุญ ของชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

การทบทวนวรรณกรรม

จากการสำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาการทำขนมไทยตระกูลทองของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าไม่มีผู้ทำการศึกษา แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ เช่น

ธนวิทย์ ลายิ้ม (2567) เรื่อง "ภูมิปัญญาไทยการผลิตขนมทองหยิบกลุ่มจังหวัดภาคกลาง" โดยงานวิจัยนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยของการผลิตขนมทองหยิบ ได้แก่ การเตรียมวัตถุดิบ การเตรียมอุปกรณ์น้ำเชื่อมใส การเตรียมน้ำเชื่อม การต้มแผ่นไข่ การตรวจสอบคุณภาพของแผ่นไข่ การขึ้นรูปขนมทองหยิบ การลดกลิ่นคาวไข่ โดยสืบทอดภูมิปัญญาผ่าน 4 ขั้นตอน คือ การแสวงหาความรู้ การจัดเก็บความรู้ การประยุกต์ใช้ความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นความรู้พื้นฐานในการอธิบายประเด็นศึกษาในครั้งนี้

อรทัย เลิศวรรณวิทย์ (2556) เรื่อง "แนวทางการสร้างและจัดการอัตลักษณ์สำหรับขนมไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม" จากงานวิจัยนี้ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบของขนมไทยในลักษณะต่างๆ และเผยแพร่ภาพลักษณ์ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

พิเชษฐ์ เนตรสว่าง และฉัตรชัย นิยะบุถ (2565) เรื่อง "การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) เพื่อพัฒนาเป็นธุรกิจของกลุ่มแม่บ้านชุมชนท่าจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" งานวิจัยนี้ทำให้ได้แนวทางการศึกษาในเชิงคุณภาพที่เริ่มจากกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทยที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบต่อจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตสู่การสร้างอาชีพต่อไป

สุวรรณา เขียวภักดี และชัยณรงค์ ศรีรักษ์ (2564) เรื่อง "กลยุทธ์การจัดการภูมิปัญญาขนมไทย

ในบริบทการส่งเสริมและพัฒนาสู่ชุมชนท่องเที่ยว กรณีศึกษาชุมชนบ้านท่าคอย จังหวัดสุพรรณบุรี ประเทศไทย" งานวิจัยนี้ทำให้ทราบถึงปัจจัยและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและมีอิทธิพลต่อการประกอบอาชีพทำขนมไทยในท้องถิ่น เช่น นโยบาย OTOP นวัตวิถีที่สามารถช่วยให้ชุมชนได้รื้อฟื้นในการทำขนม ปรับแต่งสู่รูปแบบผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่คอยสร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือน เช่น การฟื้นฟูภูมิปัญญาขนมไทยพื้นบ้านของชุมชน และการประดิษฐ์สร้างทางภูมิปัญญาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์การต่อสู้กับพลวัตและความยั่งยืนที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประกัน

จักรินทร์ ภูสีน้ำ (2568) เรื่อง "การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำขนมไทย กรณีศึกษาชุมชนบ้านสำโรง ตำบลหนองตาด อำเภอเมืองฯ จังหวัดบุรีรัมย์" จากงานนี้ทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับแนวทางการยกระดับภูมิปัญญาการทำขนมไทยสู่การค้า ซึ่งสามารถทำได้โดยการส่งเสริมการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อผลิตและจำหน่ายขนมไทย การพัฒนาช่องทางการตลาดทั้งออนไลน์และออฟไลน์ การยกระดับมาตรฐานการผลิตและความปลอดภัยของสินค้า และเชื่อมโยงสู่การบูรณาการการท่องเที่ยวกับวัฒนธรรมไทย

ทั้งนี้งานกลุ่มดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้ศึกษาวิธีการวิจัยเพื่อนำมาปรับใช้กับการศึกษาในครั้งนี้ และได้ศึกษาองค์ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของขนมไทยในภาคกลางที่ส่วนใหญ่ทำมาจากข้าวจ้าว เช่น ข้าวตัง นางเล็ด ข้าวเหนียวมูล และมีขนมที่หลุดลอดมาจากรั้ววังจนแพร่หลายสู่สามัญชนทั่วไป เช่น ลูกชุบ หม้อข้าวหม้อแกง ฝอยทอง ทองหยิบ ขนมไข่แมงดา เป็นต้น รวมถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับการยกระดับและพัฒนาคุณภาพของขนมไทยเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กรอบแนวคิดการวิจัย

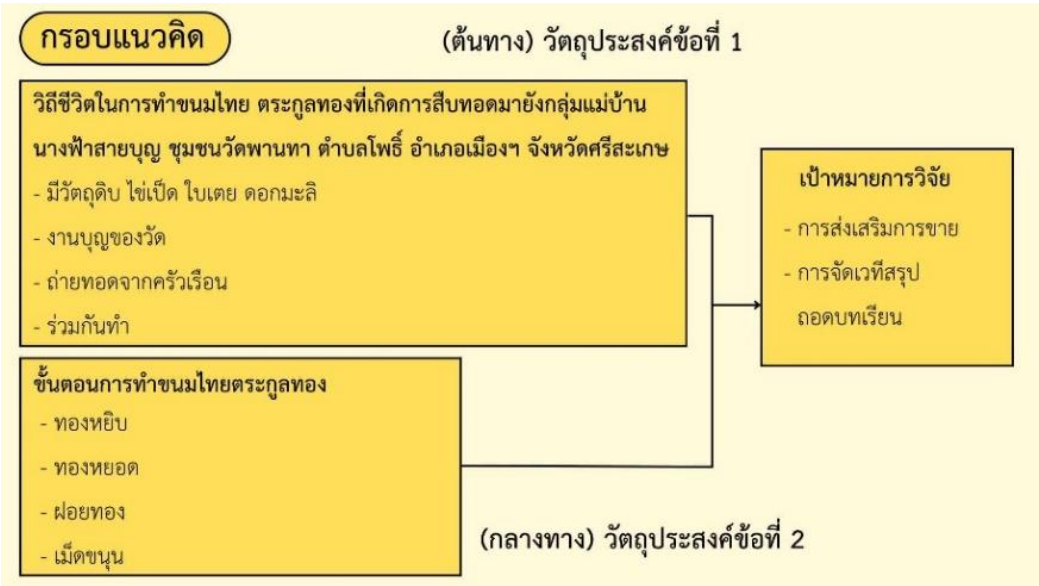

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้เริ่มทำการศึกษาจากกลุ่มชาวบ้าน วิทยากร ปราชญ์ท้องถิ่นจากกลุ่มแม่บ้านที่มีองค์ความรู้ในชุมชนในประเด็นภูมิปัญญา วิถีชีวิตของกลุ่มแม่บ้านจากอดีต สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน ศึกษาวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ ศึกษาวิธีการแปรรูปวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต ศึกษาขั้นตอน วิธีการผลิต ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนในการผลิตของผลิตภัณฑ์ (ราคา ณ ปัจจุบัน) การจัดจำหน่าย การพัฒนาการส่งเสริมการขายและการบริการ โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ซึ่งใช้แบบสัมภาษณ์และถอดบทเรียนจากที่ไปสัมภาษณ์ผู้อาวุโสที่มีองค์ความรู้ มีภูมิปัญญาที่เชี่ยวชาญกับหัวข้อวิจัย จากนั้นได้ทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมผ่านการสังเกต วิเคราะห์ปัญหา สรุปปัญหา หาแนวทางเทคนิควิธีการในการแก้ไขปัญหา วิเคราะห์ผล สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และแนวทางการพัฒนาให้เกิดคุณภาพสินค้าที่ถูกต้องและเหมาะสม ผ่านโครงการบูรณาการด้านศิลปวัฒนธรรมกับการเรียนการสอน การวิจัย หรือการบริการวิชาการการอบรมทำขนมไทยตระกูลทอง (ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน)

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเชิงคุณภาพ มีองค์ประกอบในการดำเนินงาน คือ ศึกษาข้อมูลด้านประชากรกลุ่มเป้าหมาย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาขั้นตอนและขอบเขตของการศึกษา การเก็บข้อมูล วิเคราะห์และสรุปผลข้อมูลของกลุ่มแม่บ้านที่มีความรู้ ณ ชุมชนวัดพานทา และได้รับความร่วมมือจากประธานชุมชนที่นำตัวแทนชุมชนเข้าร่วมจำนวน 7 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนพันทาใหญ่ ชุมชนพันทาน้อย ชุมชนหัวนา ชุมชนโนนเขวา ชุมชนทุ่งนาดี ชุมชนโนนเค็ง และชุมชนไกรภักดี จำนวน 20 คน อีกทั้งยังได้รับความอนุเคราะห์วิทยากร คือ นางนารีรัตน์ อิสริยศไกร ผู้มีความรู้ความสามารถในการทำขนม และยังเป็นวิทยากรพิเศษศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดศรีสะเกษ และหน่วยงานอื่นๆ อีกด้วย เช่น ดินปั้น ของชำร่วย การแปรรูปสมุนไพร การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น พริกทอดกรอบคลุกงา มะม่วงแช่อิ่ม ขิงฉาบ ลูกอมขิง ดอกไม้จันทน์ พวงหรีดดอกไม้จันทน์ จากนั้นได้มีการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิเคราะห์ผลข้อมูล รวบรวมข้อมูลและเขียนรายงานรวบรวมข้อมูล ตีความด้วยหลัก Content Analysis และนำเสนอแบบพรรณนา

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

การดำเนินกิจกรรมการศึกษาภูมิปัญญาในการทำขนมไทยตระกูลทองของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ มีองค์ประกอยในการดำเนินการวิเคราะห์ และสรุปผลข้อมูลโดยผ่านกิจกรรมและวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 กิจกรรมต้นทาง (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1)

กิจกรรมที่ 1 ศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิต ของกลุ่มแม่บ้านจากอดีต สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาวิถีชีวิตในการทำขนมไทยตระกูลทองที่เกิดการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทาจากอดีตมาถึงปัจจุบัน

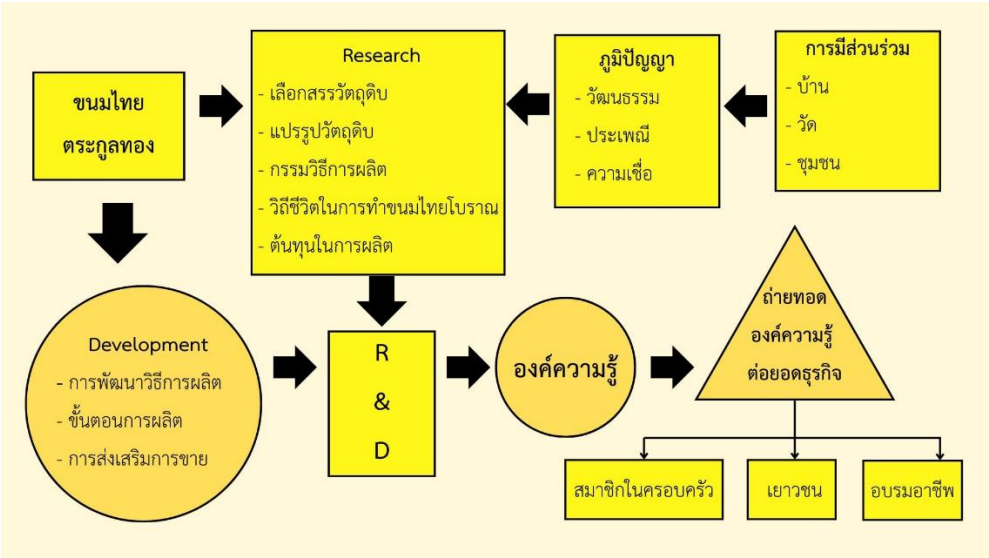

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการศึกษา

ภาพที่ 3 แผนที่แหล่งทรัพยากรสำหรับชุมชนในการทำขนมไทยตระกูลทอง

จากภาพเป็นการสรุปวิถีชีวิตในการทำขนมไทยโบราณตระกูลทองที่สืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านนางฟ้าสายบุญชาวชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ โดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาวบ้าน คนในชุมชน โดยใช้สถานที่ชุมนุมในพื้นที่ศาลาเอนกประสงค์วัดพานทา เป็นที่สืบทอดประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม เช่น งานอุปสมบท งานประเพณีในชุมชน งานทำบุญให้กับบรรพบุรุษ เป็นต้น โดยการมีส่วนร่วมในการทำขนมไทยทั้ง 4 ผลิตภัณฑ์ร่วมกัน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเป็นระยะเวลามากกว่า 80 ปีที่ผ่านมา โดยมีนางประยงค์ นำจันทร์ เป็นต้นตำรับ สืบทอดมายังนางละเอียด แซ่ตั้ง นางแสงจันทร์ วงศ์ศรี และนางแต๋ว แก้วนิล และส่งต่อมาถึงรุ่นปัจจุบันที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ตั้งแต่วิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ แปรรูปวัตถุดิบ กรรมวิธีการผลิต ผสมผสานกับวิธีการประยุกต์ใช้ขั้นตอนใหม่ๆ ในการผลิต แต่ยังคงคุณภาพความอร่อยเหมือนเดิมแต่โบราณ และในปัจจุบันมีกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่เป็นทายาท สมาชิกในครอบครัว เยาวชน อบรมอาชีพและผู้ที่สนใจ นำไปเป็นการต่อยอดเชิงธุรกิจอีกด้วย (ผาณี อนันตชัย, 2542: 25) อีกทั้งทางมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษได้เชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญมาร่วมพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ในการขายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นอีกด้วย

กิจกรรมที่ 2 วัตถุดิบที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นน้ำตาลทรายขาว แป้งทองหยอด กะทิคั้นสด ถั่วเขียวซีก มะพร้าวขูด น้ำมะลิ น้ำใบเตย โดยเฉพาะไข่เป็ด จะต้องใช้ไข่เป็ดไล่ทุ่ง เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติ ไร้สารเคมี และมีสีเหลืองทองจากธรรมชาติ เมื่อนำมาผลิตขนมไทยตระกูลทอง จะมีสีสันที่สวยงามชวนน่ารับประทาน

ขั้นตอนที่ 2 กิจกรรมกลางทาง (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2)

กิจกรรมที่ 3 ศึกษาวิธีการแปรรูปวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเพื่อทำขนมไทยตระกูลทอง

กิจกรรมที่ 4 ศึกษาขั้นตอน วิธีการผลิตขนมไทยตระกูลทอง

ภาพที่ 4 การทำทองหยิบ

โครงการบูรณาการด้านศิลปวัฒนธรรม กับการเรียนการสอน การวิจัย หรือการบริการวิชาการ
การอบรมทำขนมไทยตระกูลทอง (ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน)
ในวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๖ ณ วัดพานทา ต.โพธิ์ อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ
โดย สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม

ทองหยอด

ส่วนผสม :

ไข่เป็ด	15 ฟอง
ไข่ไก่	5 ฟอง
แป้งทองหยอด	1 ถ้วย

น้ำเชื่อมสำหรับหยอดทองหยอด :

น้ำตาลทราย	5 ถ้วย
น้ำลอยดอกมะลิ	4 ถ้วย

น้ำเชื่อมสำหรับแช่ทองหยอด

น้ำตาลทราย	2 ถ้วย
น้ำลอยดอกมะลิ	2 ถ้วย

วิธีทำน้ำเชื่อมสำหรับหยอดทองหยอด :

ผสมน้ำตาลทรายกับน้ำลอยดอกมะลิยกขึ้นตั้งไฟพอเดือด ยกลงกรอง นำขึ้นตั้งไฟอีกครั้ง วัดอุณหภูมิให้ได้ 110 องศาเซลเซียส หรือน้ำเชื่อมเดือดฟูเต็มกระทะทอง

วิธีทำน้ำเชื่อมแช่ทองหยอด :

ผสมน้ำตาลทรายกับน้ำลอยดอกมะลิ ยกขึ้นตั้งไฟพอเดือด ยกลงกรอง เทใส่ชามผสมพักไว้

วิธีทำทองหยอด :

1. ต่อยไข่ไก่และไข่เป็ดแยกไข่ขาวออก ใช้เฉพาะไข่แดงวางบน ผ้าขาวบางรูดใส่ชามผสม ตีไข่แดงให้ขึ้นฟูขาวประมาณ 20 - 30 นาทีถ้าใช้เครื่องผสมประมาณ 10 นาที
2. แบ่งไข่ออกเป็น 4 ส่วน นำมาผสมกับแป้งทองหยอด 1/4 ถ้วย ใส่ถ้วยตะล่อมแป้งให้เข้ากันเบาๆ
3. หยอดลงในกระทะน้ำเชื่อมที่เดือดพล่าน โดยใช้นิ้วหัวแม่มือ นิ้วชี้ และนิ้วกลาง ขยับแป้งแล้วรูดลงโดยสะบัดมือลงในกระทะ พอแป้งสุก ตักน้ำลอยดอกมะลิเติมในกระทะ 3 ช้อนโต๊ะ ตักทองหยอดขึ้นแช่ในน้ำเชื่อมสำหรับแช่ทองหยอดประมาณ 3 - 5 นาที ตักขึ้น นำไปอบควันเทียน

ภาพที่ 5 การทำทองหยอด

โครงการบูรณาการด้านศิลปวัฒนธรรม กับการเรียนการสอน การวิจัย หรือการบริการวิชาการ
การอบรมทำขนมไทยตระกูลทอง (ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน)
ในวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๖ ณ วัดพานทา ต.โพธิ์ อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ
โดย สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม

ฝอยทอง

ส่วนผสม :

ไข่เป็ด	20 ฟอง
ไข่ไก่	10 ฟอง
ไข่น้ำค้าง	½ ถ้วย
น้ำมันพืช	1 ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทราย	4 ถ้วย
น้ำลอยดอกมะลิ	4 ถ้วย

วิธีทำ :

1. ขยำเปลือกไข่กับน้ำตาลทราย ใส่น้ำลอยดอกมะลิ ตั้งไฟเคี่ยว จนน้ำตาลละลาย ยกลงกรอง นำไปตั้งไฟจนเดือด ช้อนฟองออก นำไปกรองด้วยผ้าขาวบาง
2. ต่อยไข่เป็ดและไข่ไก่ เก็บไข่น้ำค้างไว้ รีดไข่แดงออกจากเยื่อหุ้ม ผสมไข่น้ำค้างและน้ำมันพืช คนให้เข้ากัน
3. ตักไข่ใส่กรวยใบตองหรือกรวยทองเหลือง โรยบนน้ำเชื่อมไปรอบๆ ประมาณ 20 รอบ ให้ฝอยทองสุกประมาณ 2 - 3 นาที เติม น้ำลงไป ประมาณ 2 - 3 ช้อนโต๊ะ ใช้ไม้แหลมสอยพันเป็นแพ ตักขึ้นอบ ด้วยควันเทียน

ภาพที่ 6 การทำฝอยทอง

โครงการบูรณาการด้านศิลปวัฒนธรรม กับการเรียนการสอน การวิจัย หรือการบริการวิชาการ
การอบรมทำขนมไทยตระกูลทอง (ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน)
ในวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๖ ณ วัดพานทา ต.โพธิ์ อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ
โดย สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม

เม็ดขนุน

ส่วนผสม

ถั่วเขียวเลาะเปลือกต้มสุกแล้ว	2 1/4	ถ้วย
น้ำตาลทราย (สำหรับกวนถั่ว)	1	ถ้วย
กะทิ	11/4	ถ้วย
มะพร้าวขูดขาว	3/4	ถ้วย
น้ำลอยดอกมะลิ	5	ถ้วย
น้ำตาลทราย (สำหรับทำน้ำเชื่อม)	5	ถ้วย
ไข่เป็ด	15	ฟอง

วิธีทำ

1. บดถั่วเขียวนึ่งกับกะทิให้ละเอียด เทใส่กระทะทอง ยกขึ้น ตั้งไฟ กวนจนเกือบแห้งใส่น้ำตาลทราย มะพร้าวขูดขาว กวนต่อจนปั้นได้ ยกลงทิ้งไว้ให้เย็น ปั้นเป็นก้อนกลมรี
2. ผสมน้ำตาลทรายกับน้ำลอยดอกมะลิ เคี่ยวให้ข้น
3. ต่อยไข่เป็ด แยกไข่ขาวไข่แดง ใช้เฉพาะไข่แดง คนพอเข้ากันนำขนมที่ปั้นแล้วชุบไข่ลงในน้ำเชื่อมที่ยกลงจากเตา แล้วยกขึ้นตั้งไฟ อีกครั้ง จนไข่สุก ตักขนมขึ้น

ภาพที่ 7 การทำเม็ดขนุน

กิจกรรมที่ 5 การศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตของขนมไทยตระกูลทอง ซึ่งการคำนวณต้นทุนการผลิต การทำขนมไทยตระกูลทองของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทาโดยรวม ซึ่งมีข้อมูลโดยสังเขปดังนี้ 1) ไข่เป็ดฟองละ 4 บาท น้ำตาลทรายขาวกิโลกรัมละ 44 บาท แป้งทำขนมถุงละ 28 บาท กะทิคั้นสดกิโลกรัมละ 70 บาท ถั่วเขียวซีกถุงละ 50 บาท ราคาค่าจ้างแรงงานคนละ 300 บาท และกล่องใสใส่ขนมแพ็คละ 110 บาท ซึ่งการวิเคราะห์ต้นทุนในข้อมูลนี้ คำนวณและยกตัวอย่างผลิตภัณฑ์ 1 กิโลกรัม ปกติทางกลุ่มแม่บ้านจะผลิตสินค้ามากกว่า 10 กิโลกรัม ซึ่งทำให้ต้นทุนในการผลิตลดลง ยกตัวอย่างน้ำตาลที่สามารถนำมาปรับเปลี่ยนเป็นน้ำเชื่อม ซึ่งสามารถใช้ซ้ำได้ ส่วนน้ำใบเตย น้ำมะลิ ไม่เสียค่าใช้จ่าย เนื่องจากเป็นวัตถุดิบในชุมชน เช่นเดียวกับไข่เป็ด ที่บางครั้งก็ได้นำมาจากในชุมชนเช่นกัน

ขั้นตอนที่ 3 กิจกรรมปลายทาง (ตามเป้าหมายของการวิจัย)

กิจกรรมที่ 6 การส่งเสริมการขายและบริการ ซึ่งขนมไทยตระกูลทองของกลุ่มแม่บ้านนางฟ้าสายบุญของชุมชนวัดพานทาแห่งนี้จำนวน 4 ผลิตภัณฑ์ เป็นลักษณะขายตรงตามคำสั่งซื้อในงานสำคัญต่างๆ และส่งขายที่ร้านเบเกอรี่ในเมืองเป็นบางเจ้า ซึ่งยังเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายที่ยังน้อยอยู่ ทางทีมผู้ดำเนินการต้องการช่องทางเพิ่ม จึงพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายให้มีความหลากหลายมากขึ้น โยเพิ่มช่องทางการค้าออนไลน์ เพิ่มกิจกรรมการสร้างเครือข่ายการตลาด และเพิ่มกิจกรรมการออกร้านจำหน่ายสินค้าที่ทางหน่วยงานราชการและเอกชนจัดขึ้น เช่น ตลาดนัดวันศุกร์ พานทามาร์เก็ต ตลาดนัดในงานเทศกาลดอกลำดวนบาน สืบสานประเพณีสี่เผ่าไทย ศรีสะเกษ เป็นต้น

กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมการจัดเวทีสรุป ซึ่งการศึกษาและกิจกรรมโครงการบริการวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมในครั้งนี้ได้ทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนวัดพานทาในการทำขนมตระกูลทอง การให้ความรู้และถ่ายทอดการทำขนมไทยตระกูลทอง ตั้งแต่การเตรียมการผลิตภัณฑ์ แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การสร้างผลิตภัณฑ์ร่วมกันกับวิทยากรที่มาให้ความรู้เพิ่มเติม โดยผ่านกิจกรรมต้นทางคือ การศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิตของกลุ่มแม่บ้านจากอดีตสืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน ศึกษาวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบผ่านกิจกรรมกลางทางคือ การศึกษาวิธีการแปรรูปวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต ศึกษาขั้นตอน วิธีการผลิต มีเกร็ดต่างๆ ที่น่าสนใจ เช่น การนำเปลือกไข่เป็ดมาต้มกับน้ำเชื่อม มีทั้งน้ำเชื่อมใสและน้ำเชื่อมข้น นำใบเตยมาใช้เพื่อให้ไข่ไม่คาว ต้นทุนการผลิต และสุดท้าย กิจกรรมปลายทางคือ การส่งเสริมการขายและบริการ สรุปผลและถอดบทเรียนร่วมกัน ซึ่งข้อมูลที่กล่าวข้างต้นนี้ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจ ซึ่งได้แก่สมาชิกในครอบครัวของกลุ่มแม่บ้านนางฟ้าสายบุญแห่งชุมชนวัดพานทา และเยาวชนที่สนใจ และอบรมทักษะอาชีพ และสามารถนำวัตถุดิบที่เหลือจากการแปรรูปเป็นขนม สามารถนำวัตถุดิบที่เหลือจากการแปรรูปเป็นขนม สามารถนำไปพัฒนาเป็นสูตรทำขนมอื่นๆ ได้อีก เช่น สังขยาทาขนมปัง ซึ่งชาวบ้านสามารถนำองค์ความรู้ไปสร้างอาชีพให้คนในหมู่บ้านต่อไป (อัญชลี สิริศักดิ์, 2553: 15)

ภาพที่ 8 การทำสังขยา

อภิปรายผล

ในงานวิจัยนี้ได้มีการศึกษาการสืบสานภูมิปัญญาการทำขนมไทยตระกูลทอง โดยเริ่มจากการศึกษาบริบทว่าชุมชนแห่งนี้มีภูมิปัญญาการทำขนมไทยตระกูลทองจากรุ่นสู่รุ่นสืบมากว่า 80 ปี จากการสำรวจศึกษาชุมชนเพื่อหาแนวทางการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของสุวัฒนชัย พ่อเกตุ (2560: 182-183) ไพสิฐ พรหมรักษา (2542: 85) และนนทยา อิทธิชินบัญชร (2549: 12) ที่ว่า การศึกษาชุมชนหมายถึง การสำรวจและการศึกษาวิเคราะห์หาความจริงเกี่ยวกับสภาวะสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ความต้องการและปัญหาในชุมชนนั้น ๆ เพื่อที่จะก่อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นๆ ต่อไป หรืออาจกล่าวได้ว่า การศึกษาชุมชนคือการศึกษาเรียนรู้ข้อมูลด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งในด้านการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ค่านิยม ทัศนคติ ความเชื่อ ประชากร เป็นต้น ให้ละเอียดและลึกซึ่งจนสามารถมองเห็นปัญหาความต้องการของชุมชนนั้นได้ โดยใช้วิธีการต่าง ๆ นั่นเอง ข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการวางแผนและพัฒนาโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนต่อไป ตลอดจนการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบถึงกรรมวิธีการทำขนมไทยตระกูลทองและการต่อยอดเชิงธุรกิจ ซึ่งสอดคล้องกับ

ข้อเสนอแนะของจักรินทร์ ภูสีน้ำ (2568: 10) ที่ว่า ชุมชนบ้านสำโรง ตำบลหนองดาด อำเภอเมืองฯ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในการสืบทอดการทำขนมไทยหลากหลายชนิดจากคนรุ่นเก่าสู่รุ่นใหม่ ภูมิปัญญานี้ไม่เพียงสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน แต่ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับเยาวชนและบุคคลทั่วไปในการเข้าใจคุณค่าแห่งวัฒนธรรมท้องถิ่น และภูมิปัญญาการทำขนมไทยในชุมชนบ้านสำโรง เป็นตัวอย่างของการสืบสานวัฒนธรรมที่มีชีวิตจริงในวิถีท้องถิ่น ไม่เพียงแต่ช่วยอนุรักษ์รากเหง้าทางวัฒนธรรม แต่ยังสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน หากมีการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องทั้งจากภายในชุมชนเองและภาครัฐ ซึ่งภูมิปัญญานี้จะสามารถดำรงอยู่และเติบโตเป็นพลังของท้องถิ่นในโลกยุคใหม่ได้อย่างมั่นคง และสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของอรทัย เลิศวรรณวิทย์ (2566: บทคัดย่อ) ว่า แนวทางการสร้างและจัดการอัตลักษณ์สำหรับขนมไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องมีการประชาสัมพันธ์สื่อสารผ่านทางโซเชียลมีเดีย และประชาสัมพันธ์ผ่านทางเว็บไซต์ และสัมพันธ์กับนโยบายของจังหวัด Soft Power นโยบายของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษในการพัฒนาท้องถิ่นในมิติต่างๆ สอดคล้องกับงานของสุวรรณา เขียวภักดี และชัยณรงค์ ศรีรักษ์ (2564: 10) ที่ว่านโยบาย OTOP นวัตวิถีสามารถช่วยให้ชุมชนได้รื้อฟื้นการทำขนมปรับแต่งสู่รูปแบบผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่คอยสร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือน คณะกรรมการท่องเที่ยวชุมชนได้ตั้งเป้าหมายไว้ 2 ประการ คือ การฟื้นฟูภูมิปัญญาขนมไทยพื้นบ้านของชุมชน และการประดิษฐ์สร้างทางภูมิปัญญาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน จึงถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์การต่อสู้กับพลวัตและความยั่งยืนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประกันดังกล่าว ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ สืบทอด และส่งต่อภูมิปัญญาแก่คนรุ่นถัดไป และสามารถพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่ธุรกิจเชิงพาณิชย์ได้

ข้อเสนอแนะ

1. ชุมชนควรจัดทำคู่มือการทำเมนูขนมไทยตระกูลทองเพื่อเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่สนใจต่อไปและเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

2. ควรจัดกิจกรรมต่อยอดภูมิปัญญาทำขนมไทย เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นธุรกิจของกลุ่มแม่บ้าน หรือการนำมาสาธิตวิธีการทำ นำมาจัดแสดงในวันสำคัญทางวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาในจังหวัด เพื่อไม่ให้ขาดหายไปจากสังคมไทย และเป็นการพัฒนาให้ธุรกิจขนมไทยให้เป็นสินค้าที่อัตลักษณ์ของท้องถิ่นศรีสะเกษและประเทศไทยสืบไป

3. หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ควรเข้ามาส่งเสริมและพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อเชื่อมโยงสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

กรมการพัฒนาชุมชน. (2561). **คู่มือบริหารโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี.** กรมการพัฒนาชุมชน.

กระทรวงวัฒนธรรม. (2556). **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.** กระทรวงวัฒนธรรม.

ดนัย ไชยโยธา. (2557). **อารยธรรมไทย.** โอเดียนสโตร์.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2557). **ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์.** สถาบันพระปกเกล้า.

ธนวิทย์ ลายิ้ม. (2567). **ภูมิปัญญาไทยการผลิตขนมทองหยิบกลุ่มจังหวัดภาคกลาง.** (วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.

นนทยา อิทธิชินบัญชร. (2549). **การประกอบธุรกิจชุมชน.** คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

พาณี อนันตชัย. (2542). **กระบวนการพัฒนาชุมชน.** โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครปฐม.

พิเชษฐ เนตรสว่าง และ ฉัตรชัย นิยะบุต. (2567). **การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน) เพื่อพัฒนาเป็นธุรกิจของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา. *14*(1): 87-101.

ไพสิฐ พรหมรักษา. (2542). **การศึกษากับการพัฒนาชุมชน.** คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์.

มหาวิทยาลัยราชภัฏ. (2560). **ยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2570).** มหาวิทยาลัยราชภัฏ.

วิภาวัน จุลยา และ พจน์นรินทร์ แสงอิ่ม. (2553). **ขนมไทยตามเทศกาล.** ไทยควอลิตี้บุคส์.

สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2569). **รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2568.** สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

สุภัทตรา อ่อนศรี. (2551). **วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าโนนบักบ้า กรณีศึกษาชุมชน**

พันทาใหญ่ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

สุวัฒชัย พ่อเกตุ. (2560*).* **กระบวนการพัฒนาชุมชน.** สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

สุวรรณา เขียวภักดี และ ชัยณรงค์ ศรีรักษ์. (2564). **กลยุทธ์การจัดการภูมิปัญญาขนมไทยในบริบทการส่งเสริมและพัฒนาสู่ชุมชนท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนบ้านท่าคอย จังหวัดสุพรรณบุรี ประเทศไทย**. วารสารศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ *8*(2): 90-100.

สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย. (2549). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น : ประวัติอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ของจังหวัดศรีสะเกษ.** ศรีสะเกษการพิมพ์.

อัจฉรา ภาณุรัตน์. (2549). **เอกสารคำสอนรายวิชาท้องถิ่นศึกษา.** คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

อรทัย เลิศวรรณวิทย์. (2556). **รายงานการวิจัยเรื่อง แนวทางการสร้างและจัดการอัตลักษณ์สำหรับขนมไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.** มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

เอมอร แสนภูวา. (2562). **การวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและแนวทางการพัฒนา.** สาขาวิชาการพัฒนาชุมชนคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

อัญชลี สิริศักดิ์. (2553). **ขนมปังสังขยา 9 สูตรหวานมัน อร่อยทุกคำ ทำกินได้ ค้าขายรวยแน่ ๆ.** สำนักพิมพ์เพชรกะรัต.

ปัญญา (Intellect) : อำนาจแห่งการคิด เหตุผล และความเข้าใจในมิติปรัชญา
Intellect : The Power of Thought, Reason, and Understanding in Philosophical Dimensions

พระมหาสมใจ โสดาชัย
PhramahaSomjai Sodachai
บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Vajiranyannavarorasa Gradutate School, Mahamakut Buddhist university
Corresponding author, e-mail : Phramahasomjai999@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์มิติความหมายและกลไกการทำงานของ "ปัญญา" (Intellect) ในฐานะสมรรถภาพทางจิตขั้นสูงของมนุษย์ โดยอาศัยการบูรณาการแนวคิดจากรากฐานปรัชญาตะวันตก และพุทธิปัญญาสมัยใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ปัญญามีรากศัพท์มาจากสภาวะแห่งการหยั่งรู้ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยน "ข้อมูลดิบ" ให้กลายเป็น "ความรู้" ผ่านกระบวนการคิดเชิงนามธรรม การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ ข้ามพ้นเพียงการรับรู้ทางผัสสะและจินตภาพ บทความนี้ได้สำรวจพลวัตของปัญญาผ่านทัศนะ ของนักปรัชญาสำคัญ ตั้งแต่ยุคคลาสสิกของเพลโตและอริสโตเติลที่มองปัญญาเป็นจักษุแห่งจิตและการเข้าถึงรูปแบบสากล จนถึงยุคสมัยใหม่ของเดการ์ตและคานท์ที่ยกระดับปัญญาเป็นรากฐานแห่งความแน่นอน และโครงสร้างการจัดระเบียบประสบการณ์

นอกจากนี้ บทความยังจำแนกองค์ประกอบสำคัญของปัญญาอันประกอบด้วย การคิด เหตุผล และความเข้าใจ พร้อมทั้งเชื่อมโยงบทบาทของปัญญาเข้ากับมิติจริยศาสตร์ในฐานะเครื่องมือตัดสินทางศีลธรรมและการเข้าถึงความดีสูงสุด ในบริบทของศตวรรษที่ 21 บทความได้วิเคราะห์ความท้าทายจากการอุบัติขึ้นของปัญญาประดิษฐ์ (AI) ซึ่งก่อให้เกิดข้อถกเถียงเชิงภาววิทยาเกี่ยวกับขีดจำกัดของเครื่องจักร เมื่อเทียบกับจิตสำนึกของมนุษย์ บทสรุปชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงทักษะเชิงเทคนิค แต่เป็นการบูรณาการระหว่างเหตุผล มโนธรรม และความเข้าใจลึกซึ้ง ในแก่นแท้ของความจริง เพื่อนำไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : ปัญญา, เหตุผล, ความเข้าใจ, ปรัชญา

ABSTRACT

This article aims to analyze the conceptual dimensions and functional mechanisms of the "intellect" as a superior human mental faculty, integrating classical Western philosophical foundations with modern cognitive perspectives. The study reveals that intellect, rooted in the etymological sense of profound understanding, plays a pivotal role in transforming "raw data" into "knowledge" through processes of abstract thinking, analysis, and synthesis—transcending mere sensory perception and imagination. This paper explores the dynamics of intellect through the lenses of key philosophers, ranging from the classical era of Plato and Aristotle, who perceived intellect as the "eye of the soul" and the gateway to universal forms, to the modern era of Descartes and Kant, who elevated intellect as the foundation of certainty and the structure for organizing experience.

Furthermore, the article categorizes the core components of intellect into thought, reason, and understanding, while linking its role to ethical dimensions as a tool for moral judgment and the attainment of the "highest good." In the context of the 21st century, the paper analyzes the challenges arising from the emergence of Artificial Intelligence (AI), fostering ontological debates regarding the limitations of machines compared to human consciousness. The conclusion highlights that intellectual development is a lifelong process that focuses not merely on technical skills but on the integration of reason, conscience, and a deep understanding of the essence of truth, ultimately leading to true human completeness.

Keywords : Intellect, Reason, Understanding, Philosophy

บทนำ

ในประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษยชาติ "ปัญญา" (Intellect) ถือเป็นคุณลักษณะเด่นล้ำที่จำแนกมนุษย์ออกจากสปีชีส์อื่นในฐานะสัตว์ที่มีเหตุผล (Rational Animal) โดยรากศัพท์ของคำว่า Intellect มาจากภาษาละติน *intellectus* ซึ่งสื่อถึงสภาวะแห่งการหยั่งรู้ (Understanding) หรือกระบวนการอ่านระหว่างบรรทัด (*intus* - ข้างใน, *legere* - อ่าน) เพื่อเข้าถึงความจริงที่ซ่อนอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์ (Aquinas, 1274/1948) ในมิติทางวิชาการ ปัญญาไม่ใช่เพียงเครื่องมือในการเก็บรับข้อมูลหรือการจำทักษะเพียงผิวเผิน แต่เป็นสมรรถภาพทางจิตขั้นสูง (Higher Mental Faculty) ที่ทำหน้าที่

จำแนกแยกแยะ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างเป็นมโนทัศน์ (Concept) ที่มีความหมายต่อการดำรงอยู่

ปัญญาในทัศนะของนักปรัชญาสำคัญมีพลวัตที่น่าสนใจ ตั้งแต่เพลโต (Plato) ที่มองว่าปัญญาคือ "จักษุแห่งจิต" สำหรับเข้าถึงโลกแห่งมโนคติที่เป็นความจริงแท้ (Plato, ca. 375 B.C.E./2003) ไปจนถึงอริสโตเติล (Aristotle) ที่วางรากฐานโครงสร้างปัญญาเชิงรุกและเชิงรับเพื่อสร้างระบบตรรกศาสตร์ (Aristotle, ca. 350 B.C.E./1986) ต่อมาในยุคสมัยใหม่ แนวคิดเรื่องปัญญาได้ถูกปฏิวัติโดยเรอเน เดการ์ต (René Descartes) และอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ซึ่งเปลี่ยนจุดเน้นจากการสำรวจโลกภายนอกมาสู่การวิเคราะห์โครงสร้างความคิดและขีดจำกัดของเหตุผลภายในจิตใจมนุษย์ (Descartes, 1641/1996; Kant, 1781/1998)

ปัจจุบัน ความก้าวหน้าของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) ได้ท้าทายพรมแดนดั้งเดิมของปัญญา ทำให้มนุษย์ต้องกลับมาทบทวนว่าการคิดเชิงเหตุผลนั้นเป็นเพียงกระบวนการประมวลผลทางอัลกอริทึม หรือเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับจิตสำนึกและจริยธรรม (Searle, 1980; Floridi, 2014) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความหมายและองค์ประกอบของปัญญา ได้แก่ การคิด เหตุผล และความเข้าใจ รวมถึงการวิเคราะห์บทบาทของปัญญาในมิติญาณวิทยาและจริยศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาปัญญาที่สมบูรณ์นั้นมิใช่เพียงหนทางสู่ความฉลาดรอบรู้ แต่เป็นกระบวนการขัดเกลาตนเองเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีความรับผิดชอบต่อโลกสากล

ความหมายของปัญญา (Intellect)

คำว่า "ปัญญา" (Intellect) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน *intellectus* ซึ่งสื่อถึงสภาวะแห่งการหยั่งรู้ (Understanding) หรือกระบวนการอ่านระหว่างบรรทัด (*intus* - ข้างใน, *legere* - อ่าน) เพื่อเข้าถึงความจริงที่ซ่อนอยู่ (Aquinas, 1274/1948) ในมิติทางวิชาการ ปัญญาไม่ได้เป็นเพียงความจำหรือทักษะ แต่เป็นสมรรถภาพทางจิต (Mental Faculty) ขั้นสูงที่ทำหน้าที่จำแนกแยกแยะและสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างเป็นมโนทัศน์ (Concept)

1. ความแตกต่างระหว่างปัญญา ความรู้สึก และจินตนาการ

ปัญญามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากความรู้สึก (Sensation) ซึ่งเป็นการรับรู้เชิงกายภาพ และแตกต่างจากจินตนาการ (Imagination) ที่เป็นการสร้างภาพจำลองของวัตถุ โดยปัญญาทำหน้าที่เป็นตัวประมวลผลขั้นสูง (Higher Processing) ที่เปลี่ยน "ข้อมูลดิบ" ให้กลายเป็น "ความรู้" ดังนี้

- **การวิเคราะห์ (Analysis):** กระบวนการย่อยองค์ประกอบของระบบที่ซับซ้อน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Relationships)
- **การสังเคราะห์ (Synthesis):** การบูรณาการข้อมูลที่กระจัดกระจายเข้าด้วยกันเพื่อสร้างเป็นโครงสร้างความรู้ใหม่ หรือการมองเห็น "ภาพรวม" (Holistic View)

- **การตีความ (Interpretation):** การให้ความหมายแก่ปรากฏการณ์ โดยไม่หยุดอยู่แค่สิ่งที่ปรากฏ แก่สายตา แต่ค้นหาความหมายเชิงสัญลักษณ์หรือเจตจำนงที่แฝงอยู่
- **การอนุมานและใช้เหตุผล (Reasoning):** การใช้ตรรกะเพื่อขยายขอบเขตความรู้จากสิ่งที่มีอยู่ไปสู่ข้อสรุปใหม่ ทั้งในเชิงนิรนัย (Deduction) และอุปนัย (Induction) (Aristotle, 350 B.C.E./1984)

2. การคิดเชิงนามธรรมและการมองเห็นระเบียบแห่งความจริง

คุณลักษณะที่โดดเด่นที่สุดของปัญญาคือ การคิดเชิงนามธรรม (Abstract Thinking) มนุษย์สามารถเข้าใจกฎเกณฑ์ที่เป็นสากลได้ผ่านปัญญา เช่น การเข้าใจ "ความยุติธรรม" หรือ "หลักการทางคณิตศาสตร์" ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยมือเปล่า ปัญญาช่วยให้เรามองเห็น "ระเบียบ" (Order) ภายใต้ความวุ่นวายของปรากฏการณ์โลก ทำให้เราเข้าใจว่าเหตุการณ์ต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสุ่ม แต่ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์บางประการ (Lonergan, 1992)

ปัญญาในมุมมองของนักปรัชญาสำคัญ

ทัศนะทางปรัชญาว่าด้วยปัญญาจากมโนคติของเพลโตสู่ระบบตรรกะของอริสโตเติล การทำความเข้าใจเรื่องปัญญาในรากฐานปรัชญาตะวันตก จำเป็นต้องพิจารณาผ่านแนวคิดของสองนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุคคลาสสิก ซึ่งวางรากฐานการแบ่งแยกความรู้ระหว่าง "สิ่งที่ปรากฏ" (Appearance) และ "ความเป็นจริง" (Reality) ไว้อย่างชัดเจน

1. เพลโต (Plato) : ปัญญาในฐานะเครื่องมือเข้าถึงโลกแห่งมโนคติ

สำหรับเพลโต ปัญญาหรือ "นูส" (Nous) ไม่ได้เป็นเพียงความฉลาดทางไหวพริบ แต่เป็น "จักษุแห่งจิต" (The eye of the soul) ที่มีความสามารถในการมองเห็นความจริงนิรันดร์ เพลโตนำเสนอแนวคิดเรื่อง ทฤษฎีมโนคติ (Theory of Forms) โดยอธิบายว่าโลกวัตถุที่เราสัมผัสได้ด้วยกายนั้นเป็นเพียงเงาหรือสิ่งจำลองที่ไม่สมบูรณ์และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ในระดับความรู้ตามอุปมานิทัศน์เรื่องเส้นแบ่ง (The Divided Line) ปัญญาคือระดับสูงสุด (Noesis) ที่ช่วยให้มนุษย์ก้าวข้ามผัสสะไปสู่ความเข้าใจใน "แบบ" (Forms) หรือสัจธรรมที่เป็นสากล เช่น ความยุติธรรมในอุดมคติ (Justice itself) หรือความดีสูงสุด (The Good) ปัญญาจึงทำหน้าที่เป็นพลังแห่งการวิพากษ์ และมองทะลุสิ่งสมมุติในโลกวัตถุ เพื่อเชื่อมโยงจิตวิญญาณเข้ากับความจริงแท้ที่ไม่แปรเปลี่ยน (Plato, ca. 375 B.C.E./2003)

2. อริสโตเติล (Aristotle) : ปัญญาเป็นพลังของจิตที่เข้าใจรูปแบบ

ในขณะที่เพลโตมองปัญญาในเชิงอุดมคติ อริสโตเติลกลับมองปัญญาในเชิงระบบการทำงานของจิตที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น เขาอธิบายว่าปัญญา (Intellect) คือส่วนของจิตที่ "ไม่มีรูปร่าง" แต่มี

ความสามารถในการรับเอา "รูปแบบ" (Form) ของวัตถุมาไว้ในจิตโดยปราศจากเนื้อสาร (Matter) อริสโตเติลได้แบ่งโครงสร้างของปัญญาออกเป็นสองระดับสำคัญ (Aristotle, ca. 350 B.C.E./1986)

1. **ปัญญาเชิงรับ (Passive Intellect/Nous Pathetikos) :** เปรียบเสมือน "แผ่นกระดานที่ว่างเปล่า" (Tabula rasa) ซึ่งทำหน้าที่รับข้อมูลดิบและรูปแบบจากประสาทสัมผัสและจินตภาพ แต่ปัญญาส่วนนี้ยังไม่สามารถประมวลผลเป็นความรู้สากลได้ด้วยตัวเอง

2. **ปัญญาเชิงรุก (Active Intellect/Nous Poietikos) :** คือพลังงานที่ทำหน้าที่เหมือน "แสงสว่าง" ที่ส่องลงไปบนข้อมูลดิบเหล่านั้น เพื่อทำการจัดระเบียบ วิเคราะห์ และเปลี่ยนข้อมูลจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง (Particulars) ให้กลายเป็นความรู้ที่เป็นสากล (Universals)

ปัญญาในทัศนะของอริสโตเติลจึงมีความเชื่อมโยงกับ ตรรกศาสตร์ (Logic) อย่างแนบแน่น โดยเป็นกระบวนการที่จิตใช้เหตุผลในการจำแนกประเภท (Categorization) และการสรุปอ้างอิงเชิงเหตุผลเพื่อให้ได้มาซึ่งความจริงเชิงประจักษ์

การปฏิวัติทางปัญญาในปรัชญาสมัยใหม่จากความแน่นอนของเดการ์ตสู่โครงสร้างแห่งการรับรู้ของคานท์ เมื่อปรัชญาเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ (Modern Period) นิยามของปัญญาได้เปลี่ยนจุดเน้นจาก "การแสวงหาความจริงภายนอก" มาเป็นการ "สำรวจธรรมชาติของจิตและขีดจำกัดของเหตุผล" โดยมี เรอเน เดการ์ต และ อิมมานูเอล คานท์ เป็นผู้วางรากฐานสำคัญ

3. เรอเน เดการ์ต (René Descartes) : ปัญญาคือรากฐานแห่งความแน่นอน

ในยุคที่ความเชื่อทางศาสนาและวิทยาศาสตร์เริ่มขัดแย้งกัน เดการ์ตพยายามหา "จุดยืนที่ไม่อาจสงสัยได้" (Indubitable foundation) สำหรับความรู้ เขาเสนอว่าประสาทสัมผัสนั้นลวงตาได้ แต่ปัญญา (Intellect) หรือเหตุผลบริสุทธิ์เป็นเครื่องมือที่เชื่อถือได้สูงสุด

เดการ์ตใช้ระเบียบวิธีแห่งความสงสัย (Methodological Doubt) จนค้นพบความจริงที่แจ่มชัดและแยกแยะได้ (Clear and Distinct) คือ "Cogito, ergo sum" หรือ "ข้าพเจ้าคิด ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมีอยู่" (Descartes, 1641/1996) ปัญญาในทัศนะนี้จึงไม่ใช่เพียงการรับข้อมูล แต่เป็นพลังของเหตุผลที่สามารถตระหนักรู้ในตัวเอง (Self-consciousness) และเข้าถึงสัจธรรมเชิงคณิตศาสตร์และตรรกะ ซึ่งเป็นอิสระจากประสบการณ์ทางกายภาพ

4. อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) : ปัญญาในฐานะโครงสร้างของการจัดระเบียบประสบการณ์

คานท์สร้าง "จุดเปลี่ยนทางความคิดแบบคอเปอร์นิคัส" (Copernican Revolution) ในทางปรัชญา โดยเสนอว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับความจริงจากโลกภายนอกอย่างเซื่องซึม แต่ปัญญาของเราเป็นผู้"จัดระเบียบ" โลกให้มีความหมาย

คานท์อธิบายว่า เราไม่อาจเข้าถึง "สิ่งในตัวเอง" (Noumena) หรือความจริงแท้ที่ปราศจากการรับรู้ได้แต่เราเข้าถึงได้เฉพาะ "ปรากฏการณ์" (Phenomena) ที่ผ่านการกรองโดยปัญญา ซึ่งมีโครงสร้างทางความคิดเบื้องต้นที่เรียกว่า "มโนทัศน์บริสุทธิ์" (Categories of the Understanding) (Kant, 1781/1998) โครงสร้างเหล่านี้ประกอบด้วย:

- **ปริมาณ (Quantity) :** เช่น เอกภาพ พหุภาพ
- **คุณภาพ (Quality) :** เช่น การมีอยู่จริง การปฏิเสธ
- **ความสัมพันธ์ (Relation) :** โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง "ความเป็นเหตุเป็นผล" (Causality)
- **ภาวะ (Modality) :** เช่น ความเป็นไปได้ หรือความจำเป็น

ดังนั้น ปัญญาในมุมมองของคานท์จึงเป็น "เงื่อนไขเริ่มต้น" (A priori) ที่ทำให้โลกที่ดูวุ่นวายกลายเป็นโลกที่มีระเบียบ มีความเป็นระบบ และมีความหมายสำหรับมนุษย์ ปัญญาไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนโลก แต่เป็นสิ่งที่สร้าง "โครงสร้าง" ให้กับโลกที่เราสัมผัส

องค์ประกอบของปัญญา : การคิด เหตุผล และความเข้าใจ

ในโครงสร้างของพุทธิปัญญา "การคิด" (Thinking) มิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางสมองที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็น "เครื่องจักรแห่งความเข้าใจ" (The engine of understanding) ที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนจิตจากการรับรู้เบื้อต้นไปสู่การสร้างปัญญา การคิดคือสภาวะที่จิตไม่อยู่นิ่ง แต่มีการเคลื่อนไหวเชิงวิพากษ์เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล ประสบการณ์ และความจริง (Dewey, 1933/1997)

1. ธรรมชาติและพลวัตของการคิด (The Nature and Dynamics of Thinking)

การคิดทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้นของปัญญาผ่านกระบวนการหลักที่ส่งเสริมการตรวจสอบอย่างลึกซึ้ง ดังนี้

- **การตั้งคำถาม (Questioning) :** คือการเปิดพื้นที่แห่งความสงสัย (The space of doubt) การตั้งคำถามทำหน้าที่ทำลายความเคยชินของการรับรู้เดิม เพื่อเปิดทางให้เกิดการค้นหาความหมายใหม่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และปรัชญา (Heidegger, 1954/1976)
- **การพิจารณา (Examination) :** คือการนำวัตถุแห่งความกำกวมมาตรวจสอบอย่างพินิจพิเคราะห์ เป็นการคัดแยกแยะส่วนประกอบเพื่อค้นหาแก่นแท้หรือระเบียบที่ซ่อนอยู่ภายในปรากฏการณ์นั้น ๆ

- **การไตร่ตรอง (Reflection) :** เป็นการคิดเชิงซ้อนที่จิตหันกลับมาสำรวจความคิดของตนเอง (Metacognition) กระบวนการนี้ช่วยให้มนุษย์สามารถประเมินความสมเหตุสมผลและทิฐิ (Bias) ของตนเองได้ ทำให้ปัญญาที่เกิดขึ้นมีความเที่ยงตรงมากขึ้น (Schön, 1983)

- **การแก้ปัญหา (Problem Solving) :** คือเป้าหมายปลายทางของการคิดที่นำไปสู่การปรับตัว ปัญญาจะปรากฏชัดเมื่อมนุษย์สามารถประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์เชิงนามธรรมเพื่อจัดการกับสถานการณ์รูปธรรมที่ซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Sternberg, 2020)

ด้วยเหตุนี้ การคิดจึงเป็น "กิจกรรมเชิงรุก" (Active Activity) ของปัญญาที่ทำให้มนุษย์ไม่เป็นเพียงผู้ถูกกระทำโดยสิ่งแวดล้อม แต่เป็นผู้ตรวจสอบ ผู้ให้ความหมาย และผู้จัดการระเบียบของโลกที่อยู่ต่อหน้าตนเอง โครงสร้างและเป้าหมายของปัญญา พลวัตของเหตุผลและความเข้าใจ ในกระบวนการทางพุทธิปัญญา หากการคิดคือพลังขับเคลื่อน "เหตุผล" (Reason) ย่อมเป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมทิศทาง และ "ความเข้าใจ" (Understanding) ย่อมเป็นจุดหมายปลายทางที่ทำให้ความรู้สมบูรณ์ ทั้งสององค์ประกอบนี้เปลี่ยนข้อมูลที่กระจัดกระจายให้กลายเป็นระบบความรู้ที่มั่นคงและทรงพลัง

2. เหตุผล (Reason): โครงสร้างตรรกะและระเบียบแห่งปัญญา

เหตุผลคือสมรรถภาพทางจิตที่ทำหน้าที่สร้าง "ระเบียบ" (Order) ให้กับความคิด โดยการวางเงื่อนไขทางตรรกะเพื่อให้ข้อสรุปมีความสมเหตุสมผลและสอดคล้องกัน (Consistency) เหตุผลทำงานผ่านสามกลไกหลัก (Aristotle, 350 B.C.E./1994)

- **การพิสูจน์ (Demonstration/Proof) :** การใช้กระบวนการนิรนัย (Deduction) เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อสรุปจากฐานความรู้ที่เป็นสากล

- **การโต้แย้ง (Argumentation) :** การวิพากษ์และประเมินความสมเหตุสมผลของชุดความคิดเพื่อคัดกรองความเชื่อที่ผิดพลาดและรักษาความจริง

- **การอธิบาย (Explanation) :** การเชื่อมโยงปรากฏการณ์เข้ากับสาเหตุ (Causality) เพื่อตอบคำถามว่า "ทำไม" สิ่งต่าง ๆ จึงดำเนินไปเช่นนั้น

เหตุผลจึงเป็นเสาหลักของศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งในด้าน วิทยาศาสตร์ (การแสวงหาความจริงเชิงประจักษ์) กฎหมาย (การสร้างความยุติธรรมบนฐานของหลักการ) และ จริยธรรม (การตัดสินคุณค่าด้วยมโนธรรมที่สมเหตุสมผล) (Kant, 1788/2015)

3. ความเข้าใจ (Understanding) : การหยั่งลึกสู่แก่นแท้แห่งความจริง

ความเข้าใจคือ "ผลลัพธ์สูงสุด" ของปัญญาที่ผ่านการคิดและกลั่นกรองด้วยเหตุผล ในเชิงปรัชญา ความเข้าใจ (เยอรมัน: *Verstehen*) ไม่ใช่แค่การรู้อะไรบางอย่าง แต่คือการมองทะลุพื้นผิวปรากฏการณ์ (Phenomena) ไปสู่สาระสำคัญ (Essence) (Gadamer, 1960/2013) ความสามารถนี้ประกอบด้วย

- **การเห็นความสัมพันธ์ (Relational Vision) :** การมองเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ เชื่อมโยงกันอย่างไรในฐานะองค์รวม ไม่ใช่เพียงส่วนเสี้ยวที่แยกขาดจากกัน
- **การตีความเจตนา (Interpretation of Intent) :** การเข้าถึงความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังสัญลักษณ์หรือการกระทำ (Hermeneutics)
- **การเชื่อมโยงข้อมูล (Synthesis of Information) :** การผสานความรู้ใหม่เข้ากับโครงสร้างความรู้เดิม (Schema) เพื่อสร้างความหมายที่ลึกซึ้งขึ้น
- **การมองเห็นแก่น (Insight into Essence) :** การเข้าถึงหัวใจสำคัญของปัญหาหรือสัจธรรมที่อยู่เหนือการปรากฏทางประสาทสัมผัส

ความเข้าใจจึงเป็นสภาวะที่ปัญญาทำงานได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการตระหนักรู้ในความจริง ไม่ใช่เพียงการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (Lonergan, 1992)

ปัญญากับการแสวงหาความจริง

ในทางปรัชญา ภารกิจสูงสุดของปัญญาคือการเป็นสะพานเชื่อมระหว่างมนุษย์กับ "ความจริง" (Truth) นักปรัชญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเชื่อมั่นว่าลำพังเพียงประสาทสัมผัส (Sensation) นั้นให้ข้อมูลที่จำกัดและอาจหลอกลวงได้ ปัญญาจึงถูกนำมาใช้ในฐานะเครื่องมือทาง วิทยาปรัชญา หรือ ญาณวิทยา (Epistemology) เพื่อตรวจสอบสถานะของความรู้และจำแนกความจริงออกจากปรากฏการณ์ที่บิดเบือน

1. เหตุผลในฐานะเครื่องมือคัดกรองความจริง (Reason as a Epistemic Filter)

เหตุผลทำหน้าที่เป็น "มาตรวัด" ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถก้าวข้ามผ่านข้อมูลที่คลุมเครือไปสู่ข้อเท็จจริงที่หนักแน่น โดยอาศัยกระบวนการคัดกรอง 3 ประการสำคัญ (BonJour, 2002)

- **การแยกความจริงออกจากความเชื่อ (Truth vs. Belief) :** ปัญญาช่วยให้เราตระหนักว่า "การเชื่อว่าสิ่งนั้นจริง" ไม่เท่ากับ "สิ่งนั้นเป็นจริง" ความเชื่อต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบความสมเหตุสมผลและมีหลักฐานรองรับ (Justified True Belief) จึงจะนับเป็นความรู้ (Gettier, 1963)
- **การแยกสาระออกจากภาพลวง (Essence vs. Illusion) :** ในโลกที่เต็มไปด้วยปรากฏการณ์ทางผัสสะที่แปรเปลี่ยน ปัญญาทำหน้าที่สกัดเอา "แก่นสาร" (Substance) ที่คงที่ออกมา เช่น การเข้าใจกฎฟิสิกส์ที่ควบคุมการเคลื่อนที่ของดวงดาว แทนที่จะมองเพียงจุดแสงบนท้องฟ้า

- **การแยกหลักฐานออกจากความเห็น (Evidence vs. Opinion) :** ปัญญาช่วยสร้างระเบียบวิธีวิจัยและการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อจำแนก "ทัศนคติส่วนบุคคล" (Subjective Opinion) ออกจาก "ความจริงเชิงวัตถุ" (Objective Truth) ที่สามารถพิสูจน์ซ้ำได้

2. ปัญญาในฐานะหัวใจของญาณวิทยา

ในฐานะหัวใจของวิทยาปรัชญา ปัญญาทำหน้าที่ตั้งคำถามต่อ "บ่อเกิดของความรู้" (Sources of Knowledge) ว่าความรู้ที่แท้จริงมาจากเหตุผลบริสุทธิ์ (Rationalism) หรือมาจากประสบการณ์เชิงประจักษ์ (Empiricism) (Pritchard, 2018) การแสวงหาความจริงผ่านปัญญาจึงไม่ใช่กระบวนการที่หยุดนิ่ง แต่เป็นพลวัตของการตรวจสอบ (Self-correction) ที่นำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นเกี่ยวกับโลกและตัวตน

ด้วยเหตุนี้ ปัญญาจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่การสะสมข้อมูล แต่เป็นการ "สร้างมาตรตระหนัก" ที่ทำให้มนุษย์สามารถแยกแยะความจริงแท้ออกจากความจริงลวงตา ช่วยให้เราดำเนินชีวิตอยู่บนรากฐานของความถูกต้องและมีเหตุผล

ปัญญาในมิติศีลธรรมและจริยศาสตร์

ในขอบข่ายของจริยศาสตร์ (Ethics) "ปัญญา" มิได้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่ความสามารถในการคำนวณหรือการคิดเชิงตรรกะเพื่อหาประสิทธิภาพสูงสุดเท่านั้น แต่ปัญญาถือเป็นกลไกสำคัญในการจำแนก "สิ่งที่ควรทำ" ออกจาก "สิ่งที่ไม่ควรทำ" การทำงานของปัญญาในมิตินี้จึงมีลักษณะเป็นพลังทางศีลธรรมที่กำกับการแสดงออกของมนุษย์ให้สอดคล้องกับคุณค่าสากล

1. การเข้าถึงความดีสูงสุดผ่านปัญญาในทัศนะของเพลโต

เพลโต (Plato) วางรากฐานว่าความเขลาคือต้นตอของความชั่วร้าย และความดีงามคือรูปแบบหนึ่งของความรู้ (Virtue is Knowledge) เขาเสนอว่าปัญญาในระดับสูงสุดเท่านั้นที่จะสามารถมองเห็น "มโนคติแห่งความดี" (The Form of the Good) ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความจริงและความถูกต้องทั้งปวง ดังนั้น ผู้ที่มีปัญญาที่แท้จริงย่อมไม่สามารถทำสิ่งที่ผิดศีลธรรมได้ เพราะความเข้าใจในความดีงามจะดึงดูดจิตใจให้มุ่งไปสู่การกระทำที่สอดคล้องกับสัจธรรม (Plato, ca. 375 B.C.E./2003)

2. ปัญญาในฐานะคุณธรรมทางปัญญาของอริสโตเติล

อริสโตเติล (Aristotle) จำแนกคุณธรรมออกเป็นสองประเภทหลัก คือ คุณธรรมทางศีลธรรม (Moral Virtue) และ คุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtue) โดยเขาให้ความสำคัญกับ *Phronesis* หรือ "ปัญญาปฏิบัติ" (Practical Wisdom) ปัญญาลักษณะนี้ไม่ใช่เพียงการรู้ทฤษฎี แต่คือความสามารถในการพิจารณาตัดสินใจเลือก "ทางสายกลาง" (Golden Mean) ในสถานการณ์เฉพาะหน้าอย่างเหมาะสม (Aristotle, ca. 350 B.C.E./2009) ปัญญาจึงเป็นปัจจัยชี้ขาดที่เปลี่ยนความตั้งใจดีให้กลายเป็นการกระทำที่เกิดผลดี อย่างแท้จริง

3. เหตุผลบริสุทธิ์ในฐานะกฎศีลธรรมของคานท์

อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ยกระดับปัญญาและเหตุผลให้เป็นรากฐานสูงสุดของจริยศาสตร์ผ่านแนวคิด "กฎเด็ดขาด" (Categorical Imperative) คานท์เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีปัญญาที่สามารถเข้าถึงกฎศีลธรรมได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยอารมณ์ความรู้สึก ปัญญาทำให้เราตระหนักถึงหน้าที่ (Duty) และการเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การกระทำที่เปี่ยมด้วยปัญญาในมุมมองของคานท์คือการกระทำที่ตั้งอยู่บนหลักการที่สามารถประกาศให้เป็นกฎสากลได้ (Kant, 1785/2012)

โดยสรุป ปัญญาจึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือทางพุทธิปัญญาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ แต่เป็นสมรรถภาพทางจริยธรรมที่ช่วยให้มนุษย์ก้าวข้ามสัญชาตญาณดิบและการเห็นแก่ตัว ไปสู่การตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล ความถูกต้อง และความดีงามสากล

ปัญญาในยุคใหม่ : ปัญญาประดิษฐ์และการตีความความคิดมนุษย์

ในศตวรรษที่ 21 นิยามของ "ปัญญา" (Intellect) กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เมื่อความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการใช้เหตุผลที่เคยสงวนไว้สำหรับมนุษย์ ได้ถูกจำลองขึ้นผ่านเทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) สิ่งนี้ไม่เพียงแต่เปลี่ยนโฉมหน้าของเทคโนโลยี แต่ยังกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามเชิงภารวิทยา (Ontology) เกี่ยวกับแก่นแท้ของความคิดและจิตสำนึก

1. การจำลองสมรรถภาพทางปัญญา (Simulating Intellectual Faculties)

ความก้าวหน้าของ โครงข่ายประสาทเทียม (Artificial Neural Networks) และอัลกอริทึมการประมวลผลภาษาขนาดใหญ่ ทำให้เครื่องจักรสามารถปฏิบัติการทางปัญญาที่ซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- **อัลกอริทึมการคิดเชิงตรรกะ :** เครื่องจักรสามารถอนุมาน (Reasoning) และคำนวณความเป็นไปได้ในระดับที่ซับซ้อนกว่าขีดจำกัดของมนุษย์
- **การสังเคราะห์ข้อมูล :** AI สามารถรวบรวมข้อมูลมหาศาลเพื่อสร้างรูปแบบความรู้ใหม่ (Pattern Recognition) ซึ่งคล้ายคลึงกับกระบวนการสังเคราะห์ของมนุษย์ในทัศนะของอริสโตเติล

2. ข้อถกเถียงเชิงปรัชญา : เครื่องจักรคิดได้จริงหรือ ?

การเกิดขึ้นของ AI นำไปสู่ข้อถกเถียงสำคัญในทางปรัชญาจิต (Philosophy of Mind) และวิทยาศาตร์พุทธิปัญญา ดังนี้

- **ปัญญาคือสิ่งที่จำลองได้หรือไม่? (The Simulation Problem) :** จอห์น เซิร์ล (John Searle) เสนอข้อโต้แย้งเรื่อง "ห้องภาษาจีน" (Chinese Room) โดยชี้ให้เห็นว่าเครื่องจักรอาจ "ประมวลผลสัญลักษณ์" (Syntax) ได้อย่างแม่นยำ แต่เครื่องจักรไม่ได้ "เข้าใจความหมาย"

(Semantics) ของสิ่งที่มันทำปัญญาที่แท้จริงจึงอาจต้องประกอบด้วยความเข้าใจเชิงประจักษ์ ไม่ใช่เพียงการคำนวณ

- **มนุษย์เทียบกับเครื่องจักร (Human vs. Machine) :** ในขณะที่เครื่องจักรประมวลผลแบบเชิงเส้นและฐานข้อมูล (Computationalism) แต่การคิดของมนุษย์มักมีความยืดหยุ่น มีบริบททางวัฒนธรรม และมี **"จิตสำนึก" (Consciousness)** กำกับ (Boden, 2016)

- **ปัญญากับจิตสำนึก (Intellect and Qualia) :** คำถามสำคัญคือ ปัญญาที่ปราศจากความรู้สึก (Qualia) หรือปราศจากเจตจำนงเสรี (Free Will) จะสามารถเรียกได้ว่าเป็น "ปัญญา" ในความหมายที่สมบูรณ์ตามที่นักปรัชญาคลาสสิกกำหนดไว้หรือไม่ (Chalmers, 1996)

3. การทบทวนความหมายของความเป็นมนุษย์

การพัฒนา AI บีบให้มนุษย์ต้องกลับไปทบทวนว่า "การคิด" ที่แท้จริงคืออะไร หากเครื่องจักรสามารถ ทำหน้าที่แทนปัญญาในส่วนของการวิเคราะห์และเหตุผลได้ สิ่งที่เหลืออยู่และเป็นอัตลักษณ์ของมนุษย์อาจไม่ใช่แค่ "Intellect" ในเชิงตรรกะ แต่คือ "ปัญญาที่เชื่อมโยงกับจริยธรรม ประสบการณ์ชีวิต และความตระหนักรู้ ในตนเอง" (Floridi, 2014)

การพัฒนาปัญญา : หนทางสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ในมิติของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ "ปัญญา" (Intellect) มิได้เป็นเพียงศักยภาพทางพันธุกรรมที่คงที่ แต่เป็นสมรรถภาพที่สามารถกล่อมเกลาและขยายขอบเขตได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ การพัฒนาปัญญาจึงถือเป็นพันธกิจสูงสุดของการศึกษาแบบมนุษยนิยม เพื่อยกระดับปัจเจกบุคคลจากการเป็นเพียง "ผู้รับรู้" ไปสู่การเป็น "ผู้หยั่งรู้" (Nussbaum, 2010)

1. กระบวนการฝึกฝนปัญญา (Methods of Intellectual Cultivation)

การพัฒนาปัญญาที่สมบูรณ์ต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางจิตหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

- **การอ่านและการวิเคราะห์ปัญหาทางศีลธรรม :** การรับข้อมูลผ่านการอ่านเชิงวิพากษ์ (Critical Reading) ช่วยขยายพรมแดนความคิด ขณะที่การเผชิญกับโจทย์ทางจริยธรรมช่วยลับคมปัญญาให้รู้จักการตัดสินใจบนฐานของคุณค่า

- **การถกเถียงและเหตุผลเชิงตรรกะ :** การใช้ "กระบวนการของโซเครตีส" (Socratic Method) ผ่านการปะทะสังสรรค์ทางความคิด ช่วยให้มนุษย์มองเห็นข้อผิดพลาดทางตรรกะ (Fallacies) และพัฒนาความสามารถในการอนุมานที่เที่ยงตรง (Paul & Elder, 2020)

- **การทำสมาธิและการคิดทบทวนตนเอง (Metacognition) :** การหยุดนิ่งเพื่อสังเกตกระบวนการคิดของตนเองช่วยให้ปัญญามีความละเอียดอ่อน สามารถลดทิฐิส่วนบุคคล (Bias) และมองเห็นความเป็นจริงอย่างปราศจากการปรุงแต่ง

2. บูรณาการแห่งปัญญา : ความฉลาดที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม

เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาปัญญาในเชิงวิชาการ มิใช่เพียงการสะสมทักษะเชิงเทคนิค (Technical Skills) แต่คือการบรรลุถึงสภาวะ "ปัญญาที่สมบูรณ์" (Integrated Wisdom) ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ (Sternberg, 2019)

1. **การคิดอย่างรอบด้าน (Systemic Thinking) :** ความสามารถในการมองเห็นองค์รวมและผลกระทบระยะยาวของความคิด
2. **การใช้เหตุผลอย่างมีคุณธรรม (Ethical Reasoning) :** การกำกับตรรกะด้วยมโนธรรมเพื่อให้ความฉลาดสร้างสรรค์คุณประโยชน์ต่อส่วนรวม
3. **การเข้าใจความเป็นจริงอย่างลึกซึ้ง (Epistemic Depth) :** การมองทะลุพื้นผิวของข้อมูลไปสู่แก่นแท้และสัจธรรมที่ซ่อนอยู่
4. **การเห็นคุณค่าและความหมายของชีวิต (Existential Insight) :** การเชื่อมโยงปัญญาเข้ากับจุดมุ่งหมายแห่งการดำรงอยู่ เพื่อการมีชีวิตที่ทรงคุณค่าและมีความหมาย

โดยสรุป การพัฒนาปัญญาจึงเป็นกระบวนการที่ดำเนินต่อเนื่องตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็นการเดินทางจากความไม่รู้สู่ความเข้าใจ และจากความฉลาดส่วนบุคคลสู่ความรับผิดชอบต่อโลก ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

บทสรุป

จากการสำรวจมิติต่าง ๆ ของ "ปัญญา" (Intellect) ตั้งแต่รากฐานนิรุกติศาสตร์จนถึงความท้าทาย ในยุคปัญญาประดิษฐ์ สามารถสรุปได้ว่าปัญญาไม่ได้เป็นเพียงกลไกทางพุทธิปัญญาที่โดดเดี่ยว แต่เป็นสมรรถภาพทางจิตขั้นสูงที่เชื่อมโยงระบบการคิด (Thinking) โครงสร้างเหตุผล (Reason) และระดับความเข้าใจ (Understanding) เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ปัญญาทำหน้าที่เป็นตัวกลางสำคัญในการเปลี่ยนผ่าน จากประสบการณ์ผัสสะเชิงรูปธรรมไปสู่การสร้างมโนทัศน์เชิงนามธรรม ซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถมองเห็น "ระเบียบ" (Order) และ "ความจริง" (Truth) ที่ซ่อนอยู่ภายใต้วังวนของปรากฏการณ์โลก

ในมิติทางปรัชญา ปัญญาได้ถูกตีความผ่านยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่ในฐานะเครื่องมือเข้าถึงสัจธรรมนิรันดร์ของเพลโตและอริสโตเติล ไปจนถึงการเป็นโครงสร้างแห่งการรับรู้ที่จัดระเบียบประสบการณ์ใน

ปรัชญาสมัยใหม่ของคานท์ ความสำคัญของปัญหายังขยายขอบเขตไปสู่มิติจริยศาสตร์ โดยทำหน้าที่เป็นพลังทางศีลธรรมที่กำกับการกระทำของมนุษย์ให้สอดคล้องกับคุณธรรมและความดีงามสากล แม้ในปัจจุบันที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์สามารถจำลองการประมวลผลเชิงตรรกะได้อย่างดีเยี่ยม แต่นิยามของปัญญาในความเป็นมนุษย์ยังคงมีเอกลักษณ์ที่เครื่องจักรไม่สามารถทดแทนได้ นั่นคือความเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับจิตสำนึก (Consciousness) และการตระหนักรู้ในคุณค่าแห่งความหมายของชีวิต

ท้ายที่สุด การพัฒนาปัญญาจึงมิใช่เพียงการเพิ่มพูนความฉลาดทางวิชาการ แต่คือหนทางสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (The Flourishing of Humanity) ผ่านกระบวนการฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ การทบทวนตนเอง และการใช้เหตุผลบนฐานของคุณธรรม ปัญญาที่แท้จริงจะนำพาปัจเจกบุคคลไปสู่การเข้าใจความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งอย่างลึกซึ้ง และเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผชิญกับความซับซ้อนของโลกอนาคตอย่างมีสติและมีความรับผิดชอบต่อโลกสากล

บรรณานุกรม

Aquinas, T. (1948). **Summa theologica** (Fathers of the English Dominican Province, Trans.). Benziger Brothers. (Original work published 1274).

Aristotle. (1984). **The complete works of Aristotle: The revised Oxford translation** (J. Barnes, Ed.). Princeton University Press. (Original work published ca. 350 B.C.E.).

Aristotle. (1986). **De anima (On the soul)** (H. Lawson-Tancred, Trans.). Penguin Classics. (Original work published ca. 350 B.C.E.).

Aristotle. (1994). **Posterior analytics** (J. Barnes, Trans.; 2nd ed.). Clarendon Press. (Original work published ca. 350 B.C.E.).

Aristotle. (2009). **The Nicomachean ethics** (D. Ross, Trans.; L. Brown, Ed.). Oxford University Press. (Original work published ca. 350 B.C.E.).

Boden, M. A. (2016). **AI: Its nature and future.** Oxford University Press.

BonJour, L. (2002). **Epistemology: Classic problems and contemporary responses.** Rowman & Littlefield.

Chalmers, D. J. (1996). **The conscious mind: In search of a fundamental theory.** Oxford University Press.

Descartes, R. (1996). **Meditations on first philosophy** (J. Cottingham, Ed. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1641).

Dewey, J. (1997). **How we think. Dover Publications.** (Original work published 1933).

Fine, G. (2003). **Plato on knowledge and forms: Selected essays.** Oxford University Press.

Floridi, L. (2014). **The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality.** Oxford University Press.

Gadamer, H. G. (2013). **Truth and method** (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Bloomsbury Academic. (Original work published 1960).

Gettier, E. L. (1963). **Is justified true belief knowledge? Analysis,** 23(6), 121–123. https://doi.org/10.1093/analys/23.6.121

Heidegger, M. (1976). **What is called thinking?** (F. D. Wieck & J. G. Gray, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1954).

Kant, I. (1998). **Critique of pure reason** (P. Guyer & A. W. Wood, Eds. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1781).

Kant, I. (2012). **Groundwork of the metaphysics of morals** (M. Gregor & J. Timmermann, Eds. & Trans.; Revised ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1785).

Kant, I. (2015). **Critique of practical reason** (M. Gregor, Ed. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1788).

Lonergan, B. J. F. (1992). **Insight: A study of human understanding** (5th ed., Vol. 3). University of Toronto Press.

Nussbaum, M. C. (2010). **Not for profit: Why democracy needs the humanities.** Princeton University Press.

Paul, R., & Elder, L. (2020). **Critical thinking: Learn the tools the best thinkers use.** Foundation for Critical Thinking Press.

Plato. (2003). **The Republic** (D. Lee, Trans.; 2nd ed.). Penguin Classics. (Original work published ca. 375 B.C.E.).

Pritchard, D. (2018). **What is this thing called knowledge?** (4th ed.). Routledge.

Schön, D. A. (1983). **The reflective practitioner: How professionals think in action.** Basic Books.

Sternberg, R. J. (2019). **Why real-world problems need global-intellectual skills rather than just IQ.** Cambridge University Press.

Sternberg, R. J. (2020). **The nature of human intelligence (2nd ed.).** Cambridge University Press.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวด Causality (Causation)

An Analytical Study of Philosophical Terminology from PhDict.online: "Causality (Causation)"

ชาติกุลพล สมยาภักดี
Chartgunlaphon Somyaphakdee
โรงเรียนตลาดสำรอง จังหวัดกาญจนบุรี
Talat Samrong School, Kanchanaburi Province
Corresponding author, e-mail : taladsumrongschool@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาในหมวดความเป็นเหตุเป็นผล หรือกฎแห่งกรรม โดยใช้ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบอธิบาย เพื่อทำความเข้าใจมโนทัศน์เรื่องกฎแห่งกรรมในบริบทพุทธปรัชญาเถรวาท การศึกษาพบว่า ศัพท์สำคัญ เช่น เหตุ ปัจจัย เจตนา กรรม และวิบาก สะท้อนโครงสร้างความคิดแบบเหตุปัจจัยที่เป็นระบบ โดยมี "เจตนา" เป็นแกนกลางที่ทำให้การกระทำกลายเป็นกรรมและก่อให้เกิดผล การวิเคราะห์เชิงแนวคิดสามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กฎสากลของธรรมชาติ กระบวนการแห่งเหตุปัจจัย และจริยศาสตร์แห่งความรับผิดชอบ นอกจากนี้ยังพบการขยายความหมายเชิงอุปลักษณ์ของคำว่า "กรรม" ในสังคมไทย ซึ่งส่งผลให้ความหมายดั้งเดิมเชิงเป็นกลางแคบลง การอภิปรายผลชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างกายภาพและจิตภาพตามหลักปฏิจจสมุปบาท อันเป็นกลไกสำคัญของการเกิดและดับแห่งสภาวะทั้งปวง สรุปได้ว่าการเข้าใจศัพท์หมวดเหตุเป็นผลอย่างถูกต้อง ช่วยเสริมสร้างโลกทัศน์ที่ตั้งอยู่บนเหตุปัจจัย ลดความเชื่อแบบโชคชะตา และส่งเสริมการสร้างเหตุแห่งความดีงามในชีวิตและสังคม

คำสำคัญ: กฎแห่งกรรม, เหตุปัจจัย, พุทธปรัชญา

ABSTRACT

This article aims to conduct an analytical study of philosophical terminology in the category of Causality (Causation) by employing philosophical lexical databases and Buddhist canonical sources as its conceptual framework in order to elucidate the notion of the Law of Kamma within the context of Theravāda Buddhist philosophy. The study

reveals that key terms—such as cause (hetu), condition (paccaya), volition (cetanā), action (kamma), and result (vipāka)—reflect a systematic causal worldview in which volition functions as the central mechanism transforming action into morally consequential kamma. Conceptual analysis further classifies these terms into three principal domains: universal natural laws, processual causation, and ethical responsibility. The findings also indicate a metaphorical expansion of the term "kamma" in Thai society, contributing to a semantic narrowing of its original neutral meaning. The discussion highlights the interrelationship between physical and mental phenomena in accordance with the principle of Dependent Origination, which explains the dynamic process of arising and cessation. In conclusion, a correct understanding of causality-related terminology cultivates a causally grounded worldview, diminishes fatalistic beliefs, and encourages the intentional cultivation of wholesome causes for beneficial outcomes in both individual life and society.

Keywords: Law of Kamma; Causality; Buddhist Philosophy

บทนำ

หลักความเป็นเหตุเป็นผล หรือ กฎแห่งกรรม (Causality หรือ Causation) เป็นรากฐานสำคัญในทางปรัชญา โดยเฉพาะในบริบทของพุทธปรัชญาเถรวาทที่เน้นย้ำว่าสรรพสิ่งย่อมเกิดมาจากเหตุและดับไปเพราะเหตุ ความเป็นไปของชีวิตมนุษย์และโลกไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่ดำเนินไปตามกฎธรรมชาติที่เรียกว่า "นิยาม" การทำความเข้าใจศัพท์ปรัชญาในหมวดนี้ผ่านฐานข้อมูลออนไลน์อย่าง phdict.online จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจระบบวิธีคิดเชิงปริชานของไทย โดยเฉพาะเรื่อง "กรรม" ซึ่งเป็นคำที่มีความเป็นนามธรรมสูงและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ศัพท์ในหมวด Causality เพื่อสะท้อนให้เห็นมโนทัศน์และความหมายทางปรัชญาที่ซ่อนอยู่

กฎแห่งกรรม หรือกรรมนิยาม เป็นกฎข้อหนึ่งของกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์กล่าวคือ กฎแห่งกรรม หมายถึง กระบวนการก่อกรรม และการให้ผลของกรรมอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งกระบวนการก่อกรรมนั้นต้องประกอบด้วยเจตนา (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2513: 12) คำว่า กรรมนั้น แปลว่า การกระทำซึ่งเป็นคำกลาง ๆ ถ้าหากเป็นการกระทำดี เรียกว่า กุศลกรรม ถ้าหากเป็นการกระทำชั่ว เรียกว่าอกุศลกรรม แต่ถ้าจำแนกตามการแสดงออกของกรรม แบ่งออกเป็น 3 ทาง คือ กายกรรม วจีกรรมและ มโนกรรมโดย มีพุทธศาสนาสุภาษิตเกี่ยวกับอำนาจของกรรมคือ "วโส อิสสริย โลเก." อำนาจของกรรมเป็นใหญ่ในโลกและไม่มีอำนาจใดเสมออำนาจของกรรม (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2550: 19)

กรรม หมายถึง การ กิจ การงานหรือการกระทาที่เกิดขึ้นจากการกระทาตนเอง เกิดขึ้นมาจากโลภะ โทสะ และโมหะ โดยมีเจตนาเป็นตัวหลักในการกระทาซึ่งมีทั้งกรรมดีและกรรมไม่ดี กรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม มีทั้งกรรมดาและกรรมขาว และในอรรถกถาได้แบ่งกรรมออกเป็น 12 อย่าง ได้แก่ ชนกกรรม อุปัตถัมภกกรรม อุปปีฬกกรรม อุปฆาตกรรม ครุกรรม อาจิณณกรรมหรือพหุลกรรม อาสันนกรรม กตัตตากรรม ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม อุปัชชเวทนียกรรม อปราปรเวทนียกรรม และอโหสิกรรม กรรมมีบทบาทและหน้าที่ 4 ประการ ได้แก่ มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์พี่น้อง และมีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย (เทวินทร์ เหล็งศักดิ์ดา, 2562: ก)

กรรม หรือ การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือทำด้วยความจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เช่น ขุดหลุมพรางให้คนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม แต่ขุดบ่อน้ำไว้กินใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม(แต่ถ้ารู้อยู่ว่า บ่อน้ำที่ตนขุดไว้อยู่ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกลงไปตาย ก็ไม่พ้นเป็นกรรม) ว่าโดยสำระกรรมก็คือเจตนาหรือเจตนานั่นเองเป็นกรรม การกระทำที่ดี เรียกว่ากรรมดี การกระทำชั่ว เรียกว่ากรรมชั่ว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561: 4)

กรรม แปลว่าการกระทำ การกระทำที่แสดงออกทางกายเรียกว่า กายกรรม การกระทำทางวาจาเรียกว่าวจีกรรม ลำพังความคิดเรียกว่า มโนกรรม กรรมที่จะมีผลหรือวิบาก ต้องเป็นการกระทำ ที่มีเจตนาเป็นตัวนำเสมอ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2539: 26)

กรรม แปลว่า การกระทำ ที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจ อันมีกิเลส เป็นแรงผลักดัน ฉะนั้นกรรมที่สมบูรณ์จะต้องมีตัวประกอบกรรม 3 เสมอ คือมีกิเลส เป็นแรงกระตุ้น มีความตั้งใจหรือเจตนา มีการกระทำหรือการเคลื่อนไหว (แสง จันทร์งาม, 2545:112)

กรรมความเป็นธรรมชาติของกรรมนั้น มีระบบจำแนกเจาะจงตามลักษณะของเหตุปัจจัย เรียกว่าเจตนา มีระบบการรับรู้จดจำ เรียกว่า จิต และจะแปรผันตามลักษณะของการรับรู้ กรรมดี กรรมชั่ว และผลของกรรมทุกอย่างจะถูกเก็บไว้ที่จิต กรรมกับจิตมีระบบความสัมพันธ์ มีลักษณะการทำงานที่เป็นไปตามกฎ เป็นสิ่งธรรมดาที่มีกระบวนการสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัยตามระบบของขันธ์ 5 ตามรูปแบบของปฏิจจสมุปบาท เรียกว่า ระบบชีวิตทำให้มีความเชื่อที่ถูกต้อง การเข้าใจระบบสัมพันธ์ของกรรมกับจิตและการให้ผลของกรรม ทำให้สามารถเข้าใจในการสร้างเงื่อนไขความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต ผลกระทบของกรรมกับจิตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใกล้ตัวของมนุษย์ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในระบบการทำงานของกรรมกับจิต ที่ส่งเสริมต่อการปฏิบัติต่อกรรมกับจิตในการพัฒนาตนตามรูปแบบการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

ถึงแม้เราจะพอเข้าใจความหมายของกรรมจากนิยามต่าง ๆ แต่คำว่า "กรรม" นั้นเป็นคำที่มีความเป็นนามธรรมสูงไม่สามารถจะอธิบายให้เห็นได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้การที่จะอธิบายความหมายของคำว่า "กรรม" นั้นมนุษย์ก็ต้องอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด อธิบายความหมายที่เป็นนามธรรมนั้นให้เป็นรูปธรรม หรือเป็นสิ่งที่สามารถมองเห็น สัมผัสหรือจับต้องได้ เพื่อทาให้เกิดการรับรู้ความหมายร่วมกัน หรือเข้าใจความหมายของกรรมได้ง่ายขึ้นโดยใช้กระบวนการทางปริชานในการทำความเข้าใจมโนทัศน์ของสิ่งสองสิ่งที่มาเชื่อมโยงกันผ่านกระบวนการถ่ายโยงความหมายจากแวดวงความหมายต้นทางไป

ยังแวดวงความหมายปลายทาง นั่นคือ "อุปลักษณ์" ตามแนวคิดของเลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff and Johnson, 1980)

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจในการศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาทางการศึกษา phdict.online ศัพท์หมวด Causality (Causation) หรือ ความเป็นเหตุเป็นผล หรือ กฎแห่งกรรม เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาเรื่องความเป็นเหตุเป็นผล หรือ กฎแห่งกรรม มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง ย่อมปฏิบัติตนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ความดีงาม อันจะนาพาสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคม

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อรวบรวมและจำแนกจำนวนศัพท์ปรัชญาในหมวด Causality (Causation) จากฐานข้อมูล
2. เพื่อวิเคราะห์เชิงความหมายและกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเหตุเป็นผล โดยเฉพาะในมุมมองของพุทธปรัชญาและภาษาศาสตร์ปริชาน
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของศัพท์เหล่านี้ที่มีต่อการสร้างมโนทัศน์เรื่องกฎแห่งเหตุและผลในสังคมไทย

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดหลัก 3 ประการ คือ:

1. กฎนิยาม 5 (Five Natural Laws) เพื่ออธิบายความเป็นเหตุเป็นผลในมิติต่าง ๆ ของธรรมชาติ ได้แก่ อุตุนิยาม พีชนิยาม จิตตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม
2. หลักปฏิจจสมุปบาท (Dependent Origination) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงกระแสของเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นในลักษณะลูกโซ่ 12 องค์ประกอบ
3. ทฤษฎีเจตนา (Volition) ในฐานะตัวการหลักที่เปลี่ยน "การกระทำ" ให้กลายเป็น "กรรม" ในทางปรัชญา

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) หมวด Causality (Causation)

จากการสำรวจและคัดกรองศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเหตุเป็นผล หรือกฎแห่งกรรม ที่ปรากฏในฐานข้อมูลและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง พบศัพท์สำคัญดังนี้

ศัพท์ภาษาอังกฤษ	ศัพท์ภาษาไทย	ความหมายโดยสรุป
Causality / Causation	ความเป็นเหตุเป็นผล /เหตุปัจจัย	หลักการที่สิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอีกสิ่งหนึ่ง
Cause (Hetu)	เหตุ	ต้นกำเนิดหรือรากเหง้าที่ทำให้ผลเกิดขึ้น
Condition (Paccaya)	ปัจจัย	เครื่องสนับสนุนที่ทำให้เหตุส่งผลได้สมบูรณ์

ศัพท์ภาษาอังกฤษ	ศัพท์ภาษาไทย	ความหมายโดยสรุป
Volition (Cetana)	เจตนา	ความจงใจที่เป็นตัวการนำปรุงแต่งการกระทำ
Action (Kamma)	กรรม	การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทางกาย วาจา หรือใจ
Result / Fruit (Vipaka)	วิบาก/ผล	ผลที่สืบเนื่องมาจากการกระทำที่เป็นเหตุ,
Natural Law (Niyama)	นิยาม/กฎธรรมชาติ	แนวทางอันแน่นอนในการให้อันเป็นระเบียบของธรรมชาติ
Dependent Origination	ปฏิจจสมุปบาท	การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันเกิดขึ้นและดับไป
Idappaccayata	อิทัปปัจจยตา	กฎที่ว่า "เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี"

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา หมวด Causality (Causation)

1) การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) ในศัพท์ปรัชญา หมวด Causality (Causation)

จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ถ้อยคำที่สะท้อนมโนทัศน์เรื่องความเป็นเหตุเป็นผล (โดยเฉพาะเรื่องกรรม) ในภาษาไทยจำนวนมาก โดยงานวิจัยชิ้นหนึ่งพบถ้อยคำอุปลักษณ์ถึง 87 ถ้อยคำ ซึ่งสามารถจำแนกตามความถี่และการใช้งานได้เป็น 8 กลุ่มมโนทัศน์หลัก เช่น กรรม คือมนุษย์ (21 คำ) กรรม คือศัตรู (18 คำ) และกรรม คือวัตถุสิ่งของ (20 คำ) เป็นต้น สิ่งนี้สะท้อนว่าคำศัพท์ในหมวด Causality ในภาษาไทยไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงศัพท์วิชาการ แต่มีการขยายตัวไปสู่ภาษาพูด และภาษาอุปลักษณ์เพื่อสร้างความเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรม

2) การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวด Causality (Causation)

ความหมายทางปรัชญาของศัพท์ในหมวดนี้สรุปได้ 3 ประเด็นสำคัญ คือ

(1) เจตนาคือหัวใจของเหตุ: ในหมวด Causality ศัพท์ที่สำคัญที่สุดคือ "เจตนา" (Cetana) เพราะปรัชญาตะวันออก (พุทธศาสนา) มองว่าการกระทำที่ไร้เจตนาย่อมไม่มีผลตามกฎแห่งกรรม แต่จะเป็นไปตามกฎธรรมชาติอื่น เช่น อุตุนิยาม แทน

(2) ความเป็นเหตุปัจจัยเชิงระบบ: ความหมายของ "เหตุ" และ "ปัจจัย" มีความแตกต่างกันแต่สัมพันธ์กัน เหตุคือรากเหง้า (เช่น โลภะ โทสะ โมหะ) ส่วนปัจจัยคือเครื่องสนับสนุนที่ช่วยให้เหตุนั้นปรากฏผลออกมาได้

(3) วิบากในฐานะผลลัพธ์ที่เที่ยงตรง วิบากไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ "โชคร้าย" แต่คือผลลัพธ์ที่เป็นกลางตามกฎธรรมชาติ (Natural Law) ซึ่งดำเนินไปอย่างยุติธรรมเสมอ

3) การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวด Causality (Causation)

ศัพท์หมวด Causality สามารถแบ่งศัพท์ในหมวด Causality ออกเป็น 3 กลุ่มแนวคิดหลัก ดังนี้

(1) กลุ่มกฎสากลและภาวะวิสัย (Deterministic Laws) ได้แก่ กลุ่มศัพท์นิยาม 5 และ อิทัปปัจจยตา กลุ่มนี้อธิบายความเป็นเหตุเป็นผลในฐานะกฎคงตัวของธรรมชาติที่ไม่ขึ้นอยู่กับการอุบัติของพระพุทธเจ้าหรือพระเจ้าองค์ใด

(2) กลุ่มกระบวนการและกระแส (Process Philosophy) ได้แก่ ศัพท์ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ของเหตุและผลในลักษณะเป็นสายใยหรือลูกโซ่ที่หมุนวนเป็นวัฏจักร (Vatta) อันประกอบด้วย กิเลสกรรม และวิบาก

(3) กลุ่มจริยศาสตร์และความรับผิดชอบ (Ethical Causality) ได้แก่ ศัพท์กรรม 12 ซึ่งจำแนกตามเวลาที่ให้ผล เช่น ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม และหน้าที่ของกรรม เช่น ชนกกรรม กลุ่มนี้มุ่งเน้นที่การรับผิดชอบต่อการกระทำของบุคคล

อภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ศัพท์ในหมวด Causality ในปริชานของคนไทยมักจะถูกทำให้มีความหมายแคบลง (Narrowing) โดยมักนำคำว่า "กรรม" ไปใช้ร่วมกับคำในด้านลบ เช่น "วิบากกรรม" หรือ "เคราะห์กรรม" ทำให้ความหมายดั้งเดิมที่เป็นกลางหายไป นอกจากนี้ยังพบแนวโน้มความพยายามในการอธิบายศัพท์ปรัชญาเหล่านี้ผ่านวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การเปรียบเทียบ "พีชนิยาม" กับ "หลักพันธุศาสตร์" (Genetics) เพื่อพิสูจน์ความสมเหตุสมผลของกฎแห่งเหตุและผลในโลกยุคปัจจุบัน, อย่างไรก็ตาม การจะเข้าใจ Causality ได้อย่างลึกซึ้ง จำเป็นต้องมองให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่าง "กายภาพ" (รูป) และ "จิตภาพ" (นาม) ที่ทำงานประสานกันตามหลักปฏิจจสมุปบาท

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาหมวด Causality สะท้อนให้เห็นว่า ระบบความคิดเรื่องเหตุปัจจัยในบริบทไทยมีรากฐานมาจากพุทธปรัชญาอย่างเข้มแข็ง ศัพท์แต่ละคำมีนัยสำคัญที่แสดงถึงความเป็นระเบียบของธรรมชาติและกฎเกณฑ์การดำเนินชีวิต การทำความเข้าใจมโนทัศน์ที่ถูกต้องของศัพท์ เช่น กรรม นิยาม และปัจจัย จะช่วยให้บุคคลหลุดพ้นจากความเชื่อเรื่องโชคชะตาหรือการดลบันดาล และหันมาสร้างเหตุปัจจัยที่ดีในปัจจุบันเพื่อผลลัพธ์ที่พึงปรารถนาในอนาคตตามหลักความเป็นจริงของธรรมชาติ

บรรณานุกรม

จิราพร ศรีบุญเรือง. (2562). **การวิเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเรื่องสาเหตุความแตกต่างของมนุษย์ด้วยหลักพันธุศาสตร์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เทวินทร์ เหล็งศักดิ์ดา. (2561). **ศึกษาวิเคราะห์กรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสาคร วรธมฺโมภาโส. (2560). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์กฎแห่งกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท.** วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 8(2), 11-23.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). **กรรมและการเกิดใหม่.** บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). **เชื่อกรรม รู้กรรม แก้กรรม.** เคล็ดไทย.

แสง จันทร์งาม. (2545). **พุทธศาสนวิทยา.** ธีระการพิมพ์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). **พจนานุกรมพุทธศาสตน์ ฉบับประมวลศัพท์.** บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

เอกพล ดวงศรี. (2561). **กรรม : อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่สะท้อนความเชื่อในสังคมไทย.** วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 10(1), 12-15.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). **Metaphors We Live By.** University of Chicago Press.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวด อ "อุปมา"

An Analytical Study of Philosophical Terminology in PhDict.online: "Upamā (Analogy)" under the Thai Letter "A"

รุ่งฤทธิ์ สนิทปะโค
Rungrit Sanitpako
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : rungrit.san@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์ มโนทัศน์ ความหมาย และพัฒนาการของคำว่า "อุปมา" (Analogy) ในฐานะเครื่องมือสำคัญทางญาณวิทยาและตรรกวิทยาสำหรับการแสวงหาและอธิบายความรู้ โดยใช้การศึกษารากศัพท์และการวิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทของอุปมาในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก ผลการศึกษาพบว่า ในเชิงนิรุกติศาสตร์ อุปมามีพื้นฐานจากแนวคิดเรื่อง การเทียบเคียงและความสัมพันธ์เชิงสัดส่วน และได้รับการพัฒนาเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงความรู้จากสิ่งที่มนุษย์รู้จักหรือเข้าถึงได้ผ่านประสบการณ์ ไปสู่สิ่งที่เป็นนามธรรมและยากต่อการอธิบายโดยตรง

ในปรัชญาตะวันตก แนวคิดเรื่องอุปมาปรากฏตั้งแต่การอธิบายความสัมพันธ์เชิงสัดส่วนของอริสโตเติล และได้รับการพัฒนาต่อมาในปรัชญายุคกลาง โดยเฉพาะ โทมัส อะไควนัส ซึ่งใช้อุปมาเป็นแนวทางในการอธิบายและกล่าวถึงพระเจ้าภายใต้ข้อจำกัดของภาษาและความรู้ของมนุษย์ ขณะที่ปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะ ปรัชญานยายะของอินเดีย ให้ความสำคัญกับ "อุปมานะ" (Upamāna) ในฐานะวิธีการหนึ่งที่ก่อให้เกิดความรู้ นอกจากนี้ อุปมายังมีโครงสร้างสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์จากสิ่งที่รู้จักหรือเป็นต้นแบบไปสู่สิ่งที่ต้องการทำความเข้าใจ จึงมีบทบาททั้งในการสร้างสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์ การอธิบายมโนทัศน์ และการตีความทางศาสนา อย่างไรก็ตาม แม้อุปมาจะช่วยขยายขอบเขตความเข้าใจของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ก็มีข้อจำกัดด้าน ความแม่นยำทางตรรกะ และอาจนำไปสู่ข้อสรุปที่คลาดเคลื่อนได้ หากการเปรียบเทียบนั้นตั้งอยู่บนความคล้ายคลึงที่ไม่เพียงพอหรือไม่ได้พิจารณาความแตกต่างของบริบทอย่างรอบคอบ

สรุปได้ว่า อุปมาเป็นมากกว่าวิธีการเปรียบเทียบทางภาษา แต่เป็นเครื่องมือทางความคิดที่ช่วยเชื่อมโยงสิ่งที่รู้แล้วกับสิ่งที่ยังไม่รู้ และเชื่อมโยงสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับมโนทัศน์ที่เป็นนามธรรม การเข้าใจโครงสร้าง หน้าที่ และข้อจำกัดของอุปมาจึงช่วยให้ผู้ศึกษาปรัชญาสามารถวิเคราะห์ภาษา เหตุผล และ

ระบบความคิดที่ซับซ้อนได้อย่างมีวิจารณญาณ อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการตีความตัวบททางปรัชญาและการประยุกต์ใช้การคิดเชิงอุปมาในศาสตร์แขนงต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม
คำสำคัญ: อุปมา; ญาณวิทยา; ตรรกวิทยา

ABSTRACT

This academic article aims to analytically examine the concept, meaning, and development of "analogy" as an important epistemological and logical tool for acquiring and explaining knowledge. The study employs etymological investigation and comparative analysis to explore the role of analogy in both Western and Eastern philosophical traditions. The findings indicate that, etymologically, analogy is rooted in the ideas of comparison and proportional relationship. It later developed into an intellectual tool for connecting what is already known or accessible through experience with abstract concepts and realities that are difficult to explain directly.

In Western philosophy, the concept of analogy can be traced back to Aristotle's account of proportional relationships and was further developed in medieval philosophy, particularly by Thomas Aquinas, who employed analogy as a means of speaking about and explaining God within the limitations of human language and knowledge. In Eastern philosophy, particularly the Indian Nyāya school, *upamāna* is recognized as one of the means through which knowledge is acquired. Analogy also functions by transferring or mapping relationships from a familiar source or model to a target that requires explanation. It therefore plays an important role in the formation of scientific hypotheses, the explanation of concepts, and religious interpretation. Nevertheless, despite its effectiveness in extending human understanding, analogy has limitations in terms of logical precision and may lead to misleading conclusions when comparisons are based on insufficient similarities or when contextual differences are not carefully considered.

In conclusion, analogy is more than a linguistic device for comparison; it is a cognitive tool that connects the known with the unknown and the concrete with the abstract. Understanding the structure, functions, and limitations of analogy enables students of philosophy to critically analyze complex language, reasoning, and systems of thought. It also provides an important foundation for interpreting philosophical texts and for applying analogical reasoning appropriately across various fields of study.
Keywords: Analogy; Epistemology; Logic

บทนำ

ในโลกแห่งการแสวงหาพุทธิปัญญา มนุษย์มักเผชิญกับข้อจำกัดทางภาษาเมื่อต้องอธิบายสภาวะธรรมหรือแนวคิดที่มีความซับซ้อนและเป็นนามธรรมสูง "อุปมา" (Analogy) จึงก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องมือทางญาณวิทยา (Epistemology) และตรรกวิทยา (Logic) ที่ทรงพลังที่สุดประการหนึ่ง โดยทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่เรา "คุ้นเคย" ไปสู่สิ่งที่เรา "ยังไม่รู้" หรือสิ่งที่ยากจะเข้าถึงด้วยการนิยามแบบตรงไปตรงมา ในทางปรัชญา อุปมามิได้เป็นเพียงโวหารทางวรรณกรรมเพื่อความสวยงามของถ้อยคำ แต่เป็นกระบวนการทางปัญญาที่มีโครงสร้างการทำงานเฉพาะตัว ในการถ่ายโอนความเข้าใจจากขอบเขตหนึ่งไปสู่อีกขอบเขตหนึ่ง โดยอาศัยความคล้ายคลึงของความสัมพันธ์หรือคุณลักษณะบางประการเป็นพื้นฐาน

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาเรื่องอุปมามีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากคำนี้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ความคิดของทั้งซีกโลกตะวันตกและตะวันออกมาอย่างยาวนาน ในปรัชญาตะวันตก ตั้งแต่ยุคกรีกโบราณจนถึงยุคกลาง อุปมาถูกใช้เป็นเครื่องมือหลักในการอธิบายสภาวะของพระเจ้าและความเป็นจริงสูงสุด (Being) ขณะที่ในปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะในระบบนยายะของอินเดีย "อุปมานะ" ถูกยกระดับให้เป็นหนึ่งในประมาณ (Pramana) หรือเครื่องมือในการบรรลุความรู้ที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม การใช้อุปมามักมาพร้อมกับประเด็นถกเถียงเรื่องความสมเหตุสมผลและความแม่นยำในการสื่อสารความจริง

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งหมายที่จะวิเคราะห์เจาะลึกถึงรากศัพท์และพัฒนาการเชิงมโนทัศน์ของคำว่าอุปมา เพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของความหมายในแต่ละบริบททางปรัชญา รวมถึงการศึกษาองค์ประกอบเชิงโครงสร้างที่ทำให้อุปมาทำงานได้ในฐานะเครื่องมือแห่งการคิด การวิเคราะห์นี้ไม่เพียงแต่จะช่วยให้เข้าใจถึงกลไกการทำงานของภาษาปรัชญา แต่ยังช่วยให้เห็นถึงข้อจำกัดและขอบเขตของการใช้อุปมาในการนำพาไปสู่ความจริงอันเป็นที่สุด ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้การตีความตัวบททางปรัชญาและศาสนามีความลุ่มลึกและถูกต้องแม่นยำมากยิ่งขึ้นในโลกวิชาการปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาที่มาและพัฒนาการของมโนทัศน์เรื่อง "อุปมา" (Analogy) โดยวิเคราะห์รากศัพท์และความหมายในบริบทของภาษาสันสกฤตและภาษากรีก ตลอดจนพัฒนาการทางความคิดตั้งแต่ปรัชญาโบราณจนถึงปรัชญาร่วมสมัย

2. เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและกลไกทางญาณวิทยาของอุปมา โดยศึกษากระบวนการเปรียบเทียบและเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่รู้แล้วกับสิ่งที่ต้องการทำความเข้าใจ ตลอดจนบทบาทของอุปมาในการสร้างความรู้และอธิบายมโนทัศน์ที่เป็นนามธรรม

3. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องอุปมาในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก โดยวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างระหว่าง *Analogy* ในบริบททางตรรกวิทยาและเทววิทยาตะวันตก กับ

อุปมานะ (Upamāna) ในฐานะแหล่งหรือวิธีการก่อให้เกิดความรู้ในปรัชญาอินเดีย รวมทั้งพิจารณาบทบาทของการอุปมาในพุทธปรัชญา

4. เพื่อวิเคราะห์ขอบเขต คุณค่า และข้อจำกัดของการใช้อุปมาในการแสวงหาและอธิบายความจริง โดยพิจารณาความสมเหตุสมผล ความเหมาะสม และข้อจำกัดของการเปรียบเทียบ เพื่อเสนอแนวทางในการใช้อุปมาเพื่อตีความตัวบททางปรัชญาและศาสนาอย่างรอบคอบและลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ

กรอบแนวคิดในการศึกษา

1. ฐานข้อมูลและมโนทัศน์ตั้งต้น (Input / Fundamental Concepts) ในส่วนนี้คือการรวบรวมข้อมูลดิบและแนวคิดหลักที่จะนำมาสังเคราะห์ ได้แก่ (1) มิตินิรุกติศาสตร์ (Etymological Dimension) รากศัพท์ Upama (Sanskrit) และ Analogia (Greek) (2) บริบทปรัชญาตะวันตก คือ แนวคิดเรื่องสัดส่วนของ Aristotle, Analogia Entis ของ Aquinas และปรัชญาวิเคราะห์สมัยใหม่ (3) บริบทปรัชญาตะวันออก คือ ระบบ "อุปมานะ" ในนยายะและพุทธวิธีอุปมาในพระไตรปิฎก

2. กระบวนการวิเคราะห์เชิงปรัชญา (Analytical Process) การนำข้อมูลจากส่วนแรกมาผ่านกระบวนการวิเคราะห์ใน 3 ด้านหลัก (1) การวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง (Structural Analysis) การทำงานของ Base Domain (ต้นแบบที่คุ้นเคย) ไปยัง Target Domain (เป้าหมายที่เป็นนามธรรม) กระบวนการ Mapping (การถ่ายโอนคุณสมบัติ) (2) การวิเคราะห์เชิงตรรกะ (Logical Analysis) ความสมเหตุสมผลของการอนุมานแบบอุปมา (Analogical Induction) ความแตกต่างระหว่างอุปมาแท้และอุปมาเท็จ (Logical Fallacies) (3) การวิเคราะห์เชิงภาษาศาสตร์ (Linguistic Analysis): * บทบาทของภาษาเปรียบเทียบในฐานะ "สื่อกลาง" ระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือวิสัย (Transcendent)

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาหมวด "อุปมา" (Analogy Terminology Database)

1. หมวดนิรุกติศาสตร์และมโนทัศน์พื้นฐาน (Etymology & Basic Concepts)

Analogy / อุปมา คือ การเปรียบเทียบระหว่างสิ่งสองสิ่งเพื่อแสดงให้เห็นความคล้ายคลึงกันในเชิงโครงสร้างหรือความสัมพันธ์

Upama (Sanskrit) อุปมา คือ การวางไว้ใกล้กันเพื่อเปรียบเทียบหรือวัดค่า

Upamana อุปมานะ คือ เครื่องมือที่ทำให้เกิดความรู้โดยการเปรียบเทียบ (พบในปรัชญาอินเดีย)

Analogon อนาโลกอน คือ สิ่งที่เป็นตัวอุปมาหรือสิ่งที่ถูกนำมาเทียบเคียง

Proportion สัดส่วน คือ ความสัมพันธ์ที่เท่ากันระหว่างคู่ของสิ่งสองคู่

2. หมวดตรรกวิทยาและการอนุมาน (Logic & Inference)

Analogical Reasoning การใช้เหตุผลเชิงอุปมา คือ กระบวนการคิดที่สรุปว่าถ้าสิ่งสองสิ่งเหมือนกันในแง่หนึ่ง ก็ควรจะเหมือนกันในแง่อื่นด้วย

Analogical Induction การอุปนัยเชิงอุปมา คือ การสรุปความรู้ใหม่จากกรณีเฉพาะหนึ่งไปยังอีกกรณีหนึ่งที่คล้ายกัน

Base Domain (Source) ขอบเขตต้นทาง คือ สิ่งที่เรารู้จักดีอยู่แล้วและนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการเปรียบเทียบ

Target Domain ขอบเขตเป้าหมาย คือ สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือสิ่งใหม่ที่เราต้องการทำความเข้าใจผ่านการเปรียบเทียบ

Mapping/การถ่ายโอนโครงสร้าง คือ การเชื่อมโยงองค์ประกอบจากต้นทางไปยังเป้าหมาย

3. หมวดญาณวิทยาและเทววิทยา (Epistemology & Theology)

Analogia Entis (Analogy of Being) อุปมาแห่งภวภาวะ คือ แนวคิดที่ว่าสรรพสิ่งมีความละม้ายคล้ายคลึงกับพระเจ้าในระดับที่ต่างกัน (ใช้มากในปรัชญาคาทอลิก)

Analogy of Attribution อุปมาเชิงคุณลักษณะ คือ การให้คุณสมบัติแก่สิ่งหนึ่งโดยอ้างอิงจากอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นต้นเหตุ เช่น อาหารสุขภาพสัมพันธ์กับร่างกายที่สุขภาพดี

Analogy of Proportionality อุปมาเชิงสัดส่วน คือ การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ภายใน

Univocal เอกรรถภาพ คือ การใช้คำที่มีความหมายเดียวตายตัว (ตรงข้ามกับอุปมา)

Equivocal อเนกรรถภาพ คือ การใช้คำเดียวกันแต่ความหมายต่างกันโดยสิ้นเชิง (ตรงข้ามกับอุปมา)

4. หมวดปรัชญาตะวันออกและพุทธปรัชญา (Eastern & Buddhist Philosophy)

Upameya อุปไมย คือ สิ่งที่ต้องการจะเปรียบเทียบ (เป้าหมาย)

Upamana อุปมาน คือ สิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ (ต้นแบบ)

Sadrsya สาทิสยะ คือ ความคล้ายคลึงกัน หรือลักษณะร่วมที่ทำให้เกิดการเปรียบเทียบได้

Dristanta ทิฏฐันตะ คือ ตัวอย่างประกอบ หรือข้อเท็จจริงที่ปรากฏชัดซึ่งใช้ในการสาธิตอุปมา

ตารางสรุปการใช้งาน

ศัพท์ภาษาอังกฤษ	ศัพท์ภาษาไทย	บริบทการใช้งาน
Attribute Analogy	อุปมาเชิงคุณลักษณะ	ใช้ชี้ลักษณะที่เหมือนกันระหว่างสองสิ่ง
Structural Mapping	การวางผังเชิงโครงสร้าง	การวิเคราะห์ว่าส่วนใดของอุปมาตรงกับส่วนใด
Heuristic Analogy	อุปมาเพื่อการค้นพบ	ใช้ในการตั้งสมมติฐานหรือหาความรู้ใหม่
Simile / Metaphor	อุปมา / อุปลักษณ์	มักใช้ในเชิงวรรณกรรมและภาษาศาสตร์ปรัชญา

ผลการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง "อุปมา"

1. อุปมาในฐานะสะพานเชื่อมโยงทางญาณวิทยา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า อุปมามิได้เป็นเพียงเครื่องมือเสริมในการอธิบาย แต่เป็น โครงสร้างพื้นฐานของความคิด (Cognitive Structure) มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจสิ่งใหม่ที่ซับซ้อนได้หากปราศจากการเปรียบเทียบกับสิ่งที่รู้จักดีอยู่แล้ว (Base Domain) ประเด็นอภิปรายในทางญาณวิทยา อุปมาทำหน้าที่เป็นตัวกระทำการ (Mediator) ที่ช่วยขยายขอบเขตความรู้จากโลกเชิงประจักษ์ (Empirical) ไปสู่โลกเหนือประจักษ์ (Metaphysical) เช่น การที่นักปรัชญาใช้คำว่า แสงสว่าง เพื่ออธิบาย ปัญญา

2. ความแตกต่างและการบรรจบกันของตะวันออกและตะวันตก จากการวิเคราะห์พบจุดร่วมที่น่าสนใจระหว่างสองซีกโลก ซีกโลกตะวันตก เป็นการมักใช้เพื่อแก้ปัญหาเรื่องภาษาในการสื่อสารเรื่องพระเจ้า (Thomas Aquinas) เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้คำที่ความหมายเดียว (Univocal) ซึ่งจะทำให้พระเจ้าดูต่ำต้อยเกินไป หรือคำที่ความหมายต่างกันโดยสิ้นเชิง (Equivocal) จนสื่อสารกันไม่ได้ ซีกโลกตะวันออกเป็นระบบนยายะยกระดับอุปมาให้เป็นประมาณหรือเครื่องมือที่ให้ความรู้ที่เชื่อถือได้ (Pramana) โดยเน้นไปที่การรับรู้ความเหมือน (Sadrsya) เพื่อระบุชื่อเรียกของสิ่งต่าง ๆ

สรุปได้ว่า ทั้งสองระบบเห็นพ้องกันว่าอุปมา คือ ความคล้ายคลึงในความไม่เหมือน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ยืดหยุ่นที่สุดในการทำความเข้าใจความเป็นจริง ขีดจำกัดและอันตรายของอุปมา (The Fallacy of Analogy) แม้จะเป็นเครื่องมือที่ทรงพลัง แต่อุปมาก็มีข้อควรระวังที่สำคัญคือ "อุปมาเท็จ" (False Analogy) การอภิปรายเป็นการเปรียบเทียบจะใช้ได้ผลก็ต่อเมื่อความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (Structural Mapping) ตรงกันเท่านั้น หากเราเหมาเอาว่าเมื่อสิ่งสองสิ่งเหมือนกันในประเด็น A แล้วมันต้องเหมือนกันในประเด็น B ด้วยเสมอไปจะนำไปสู่ความผิดพลาดทางตรรกะ (Logical Fallacy) ทันที

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์นี้เผยให้เห็นว่าอุปมา คือ ภาษาของความเป็นจริงที่ยากจะเอ่ยถึง หากปราศจากอุปมา มนุษย์จะถูกกักขังอยู่ในโลกของนิยามที่ตายตัวและไม่สามารถจินตนาการถึงสภาวะที่อยู่เหนือประสบการณ์เฉพาะหน้าได้ อย่างไรก็ตามการใช้อุปมาต้องกำกับด้วยวิจารณญาณทางตรรกวิทยาเพื่อให้สะพานทางปัญญานี้นำพาไปสู่ความจริงแท้ มิใช่เพียงภาพลวงตาจากการเปรียบเทียบที่ผิดฝาผิดตัว นัยสำคัญ อุปมาจึงมีสถานะเป็นเพียง "สมมติฐาน" (Hypothesis) ที่รอการตรวจสอบ ไม่ใช่ความจริงสัมบูรณ์ในตัวเอง บทบาทในการขับเคลื่อนวิทยาศาสตร์และจริยธรรมอุปมาไม่ได้หยุดอยู่แค่ในตำราปรัชญาโบราณแต่เป็นหัวใจของนวัตกรรม วิทยาศาสตร์เป็นการเปรียบเทียบโครงสร้างอะตอมกับระบบสุริยะช่วยให้เกิดภาพจำลองที่เข้าใจง่ายขึ้น จริยธรรมเป็นการเปรียบเทียบความเมตตาต่อตนเองกับความเมตตาต่อผู้อื่นเป็นรากฐานของกฎทอง (Golden Rule) ในหลายศาสนา

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Aquinas, T. (1947). **Summa Theologica.** Translated by Fathers of the English Dominican Province. New York: Benziger Bros.

Aristotle. (1984). **The Complete Works of Aristotle.** Edited by Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press.

กีรติ บุญเจือ. (2545). **จริยศาสตร์ตามแนวพุทธ-ธรรมชาตินิยม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฟื้น ดอกบัว. (2548). **ปวงปรัชญาอินเดีย.** กรุงเทพฯ: ศยาม.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

Hesse, M. B. (1966). **Models and Analogies in Science.** Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.

Shelley, C. (2003). **Multiple Analogies in Science and Philosophy.** Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Bartha, Paul. (2019). **"Analogy and Analogical Reasoning".** In The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Edward N. Zalta (ed.). [Online]. Available: สืบค้นจาก https://plato.stanford.edu/entries/reasoning-analogy/.

Gentner, D. (1983). **"Structure-mapping: A theoretical framework for analogy".** Cognitive Science, 7(2), 155-170.

Online Etymology Dictionary. (2024). **"Analogy". [Online].** Available: สืบค้นจาก https://www.etymonline.com/word/analogy.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (2556). "อุปมา". กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วจีสุจริต : หัวใจของอินฟลูเอนเซอร์ด้านสุขภาพในการสื่อสารยุคดิจิทัล

Vacisucarita: The Heart of Health Influencers in Digital Communication

อัญชนา สัจจวิโส
Anchana Sajjawiso
ศูนย์ฝึกอบรมปฐมพยาบาลและสุขภาพอนามัย สภากาชาดไทย
First Aid and Health Care Training Center, Thai Red Cross Society
Corresponding author, e-mail : anchana.s@redcross.or.th

บทคัดย่อ

ท่ามกลางพลวัตของการสื่อสารในยุคดิจิทัลดิสรับชัน (Digital Disruption) จะเห็นได้ว่าภูมิทัศน์ด้านการสื่อสารสุขภาพได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตไปอย่างสิ้นเชิง โดยมี "ผู้ทรงอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ" (Health Influencers) ก้าวขึ้นมาเป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดทิศทางสุขภาวะของสังคมในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ดังกล่าวได้นำมาซึ่งความท้าทายในรูปแบบของ "ข้อมูลระบาด" (Infodemic) และสภาวะ "ยุคหลังความจริง" (Post-Truth Era) ที่อารมณ์และความเชื่อมีอิทธิพลเหนือข้อเท็จจริง บทความวิชาการเชิงแนวคิดฉบับนี้มุ่งนำเสนอการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม "วจีสุจริต 4 **(Vacisucarita)** เพื่อเป็น "หัวใจ" และกรอบจริยธรรมใหม่สำหรับการสื่อสารออนไลน์ โดยเน้นการเปลี่ยนผ่านจากมาตรการควบคุมภายนอกสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาและจริยธรรมจากภายใน เพื่อให้ระบบนิเวศการสื่อสารสุขภาพของไทยมีความยั่งยืน และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : วจีสุจริต, อินฟลูเอนเซอร์ด้านสุขภาพ, ข้อมูลเท็จ, การสื่อสารสุขภาพ, ยุคหลังความจริง

ABSTRACT

Amid the dynamics of communication in the era of Digital Disruption, the landscape of health communication has undergone a fundamental transformation from the past. "Health Influencers" have emerged as a critical variable in shaping the direction of societal well-being in the present day. However, this phenomenon has given rise to challenges in the form of the "Infodemic" and the "Post-Truth Era," in which emotions and beliefs hold greater sway over factual information. This conceptual academic article aims to propose the application of the Buddhist principle of *Vacisucarita* (Right Speech,

fourfold) as the "heart" and a new ethical framework for online communication, emphasizing the transition from external regulatory measures toward the cultivation of intellectual and ethical immunity from within, so that Thailand's health communication ecosystem may become genuinely sustainable and truly beneficial to the well-being of the public at large.

Keywords: Vacisucarita, Health Influencers, Misinformation, Health Communication, Post-Truth Era

บทนำ

ในทศวรรษที่ 21 เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลได้ผสานเข้ากับกระแสความตื่นตัวด้านสุขภาพ (Health Conscious) ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการการแสวงหาข้อมูลสุขภาพของประชาชนที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง จากรายงาน *Digital 2025: Thailand* (Datareportal, 2025) พบว่าคนไทยใช้เวลาบนโลกออนไลน์เฉลี่ยเกือบ 8 ชั่วโมงต่อวัน พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์จึงกลายเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่เข้ามาแทนที่สถานพยาบาลในด่านแรก ปรากฏการณ์นี้เอื้อให้เกิดบทบาทใหม่ของ "ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ" (Health Influencers) ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่ทำหน้าที่ส่งต่อข้อมูลทางการแพทย์ที่ซับซ้อนไปสู่ประชาชน อย่างไรก็ตาม เหรียญย่อมมีสองด้าน ความรวดเร็วของการสื่อสารไร้พรมแดนได้นำมาซึ่งวิกฤตการณ์ "ข้อมูลระบาด" (Infodemic) หรือภาวะข้อมูลข่าวสารท่วมท้นที่ยากต่อการคัดกรอง ข้อมูลจาก *ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ประเทศไทย* (2567) ในปีงบประมาณ 2567 ชี้ให้เห็นตัวเลขที่น่ากังวลว่า หมวดสุขภาพ ครองสัดส่วนข่าวปลอมสูงถึงร้อยละ 36.71 ของข่าวที่เข้าสู่ระบบตรวจสอบ ปัญหาดังกล่าวทวีความรุนแรงขึ้นในบริบทของ "ยุคหลังความจริง" (Post-Truth Era) หมายถึงโลกที่เต็มไปด้วยความจริงที่ยุ่งเหยิง (the obfuscation of fact) ซึ่ง Wardle และ Derakhshan (2017) อธิบายว่าเป็นภาวะที่ข้อมูลเท็จ (Disinformation) สามารถแพร่กระจายได้เร็วกว่าข้อเท็จจริงโดยอาศัยอารมณ์ความรู้สึกเหนือเหตุผล แม้ภาครัฐและแพลตฟอร์มต่าง ๆ จะพยายามแก้ปัญหาด้วยมาตรการทางกฎหมายและเทคโนโลยีตรวจสอบ (Fact-Checking) แต่งานวิจัยของ Roozenbeek และคณะ (2020) ชี้ให้เห็นว่ามาตรการภายนอกเหล่านี้มักมีประสิทธิภาพจำกัดเนื่องจากไม่สามารถปรับตามข้อมูลเท็จรูปแบบใหม่ที่ปรากฏขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Whack-a-Mole Problem) จึงสร้างความเสียหายโดยตรงต่อสุขภาวะและชีวิตของประชาชน มาตรการภายนอกเหล่านี้เปรียบเสมือนการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและมักไล่ตามความเปลี่ยนแปลงไม่ทัน บทความวิชาการฉบับนี้จึงเสนอข้อโต้แย้งว่า ทางออกเชิงระบบที่ยั่งยืนทั้งมาตรการภายนอกและการสร้างความแข็งแรงที่ "หัวใจ" ของผู้ส่งสาร นั่นคือการน้อมนำหลักพุทธธรรม

เรื่อง "วจีสุจริต 4" (Vacisucarita) มาประยุกต์ใช้เป็นจริยธรรมกำกับใจ เพื่อให้นักสื่อสารสุขภาพสามารถธำรงบทบาทในการสร้างสรรค์สังคมอุดมปัญญาได้อย่างแท้จริง

บทความวิชาการฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์และบทบาทของผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพในบริบทสังคมดิจิทัล 2) วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม "วจีสุจริต 4" บูรณาการร่วมกับทฤษฎีการสื่อสารร่วมสมัย และ 3) นำเสนอแนวทางปฏิบัติพร้อมเครื่องมือตรวจสอบตนเอง เพื่อเสนอข้อโต้แย้งว่าทางออกที่ยั่งยืนที่สุดคือการสร้างความแข็งแรงที่ "หัวใจ" ของผู้ส่งสาร นั่นคือการน้อมนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เป็นจริยธรรมกำกับใจ

ทฤษฎีการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง

บทความฉบับนี้อิงทฤษฎี 3 กลุ่มหลักที่มีความเชื่อมโยงตรงกับหลักวจีสุจริต ดังนี้

1. ทฤษฎีความน่าเชื่อถือของแหล่งสาร (*Source Credibility Theory*) Hovland และ Weiss (1951) ระบุว่าความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารประกอบด้วยความเชี่ยวชาญ (Expertise) และความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) ซึ่ง Ohanian (1990) ขยายเพิ่มมิติของความน่าดึงดูด (Attractiveness) เข้าไปด้วย กรอบนี้มีความสัมพันธ์กับวจีสุจริตโดยตรง เพราะ "มุสาวาทา เวรมณี" (ละเว้นจากการพูดเท็จ) คือรากฐานของความน่าไว้วางใจ และความเชี่ยวชาญที่แท้จริง

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (*Social Cognitive Theory*) Bandura (1986) ชี้ให้เห็นว่าบุคคลเรียนรู้พฤติกรรมผ่านการสังเกตแบบอย่างจากสังคม (Social Modeling) เมื่อผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพประพฤติตนตามหลักวจีสุจริตย่อมสร้าง “แบบอย่าง (Role Model) ที่ส่งผลต่อค่านิยมการสื่อสารของสังคมในวงกว้าง

3. ทฤษฎีกระบวนการประมวลผลข้อมูลสองเส้นทาง (*Elaboration Likelihood Model: ELM*) Petty และ Cacioppo (1986) อธิบายว่าการโน้มน้าวใจเกิดขึ้นได้ผ่านสองเส้นทาง ได้แก่ เส้นทางกลาง (*Central Route*) ซึ่งอาศัยข้อโต้แย้งที่มีเหตุผลและหลักฐาน และเส้นทางรอบข้าง (*Peripheral Route*) ซึ่งอาศัยสัญญาณที่ไม่ใช่เนื้อหา เช่น ความน่าดึงดูดหรืออารมณ์ ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพที่ขาดจริยธรรมมักใช้ Peripheral Route ในการโน้มน้าวใจ ซึ่งหลักวจีสุจริตจะช่วยให้การสื่อสารมุ่งสู่ Central Route ที่มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อผู้รับสารมากกว่า

นอกจากนี้ แนวคิด Parasocial Interaction ของ Horton และ Wohl (1956) อธิบายว่าผู้ติดตามสื่อสังคมออนไลน์มักพัฒนาความสัมพันธ์เชิงอารมณ์กับผู้ส่งสารแบบทางเดียวทำให้ความน่าเชื่อถือของผู้มีอิทธิพลทางความคิดมีน้ำหนักมากกว่าแหล่งข้อมูลทางการในหลายกรณี ซึ่งเป็นเครื่องตอกย้ำความสำคัญของจริยธรรมในการสื่อสารในปัจจุบัน

สถานการณ์ข้อมูลเท็จด้านสุขภาพและข้อจำกัดของมาตรการปัจจุบัน

งานวิจัยเชิงประจักษ์ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาแสดงให้เห็นถึงขนาดและผลกระทบของปัญหาข้อมูลสุขภาพที่ไม่ถูกต้อง Swire-Thompson และ Lazer (2020) พบว่าการแก้ไขข้อมูลเท็จด้านสุขภาพภายหลังการเผยแพร่ (Debunking) มักมีประสิทธิภาพต่ำเนื่องจากข้อมูลเท็จเริ่มต้นมักได้รับการแพร่กระจายไปแล้วอย่างกว้างขวางก่อนที่การแก้ไขจะเผยแพร่ออกไป ในบริบทของประเทศไทยปัญหานี้มีความรุนแรงจากปัจจัยเชิงวัฒนธรรม เช่น การให้เกียรติผู้มีบารมีทางสังคม และเชื่อมั่นในเครือข่ายส่วนตัวมากกว่าแหล่งข้อมูลทางการ (สมเกียรติ ศรีเพ็ชร และคณะ, 2562) มาตรการปัจจุบันที่ใช้รับมือกับปัญหา ได้แก่ การตรวจสอบข้อเท็จจริง (Fact-Checking) การกำกับดูแลเนื้อหาโดยแพลตฟอร์ม และการมีกฎหมายรองรับซึ่งข้อมูลที่มีปริมาณมหาศาลความเป็นจริงความสามารถในการตรวจสอบก็ยากที่จะปฏิบัติได้ครอบคลุมทั้งหมด แนวทางสำคัญคือการสร้าง "ภูมิคุ้มกันข้อมูลเท็จ (Inoculation Theory) โดยการมุ่งสร้างเสริมทักษะการประเมินข้อมูลให้ผู้รับสารจะแสดงผลลัพธ์ที่มีแนวโน้มดีกว่า ร่วมกับการนำหลักธรรมวจีสุจริตสร้างเสริมจริยธรรมภายในใจผู้ส่งสาร

พลังของผู้มีอิทธิพลทางความคิด: โซ่ข้อกลางแห่งระบบสุขภาพยุคใหม่

ความหมายและประเภทของผู้มีอิทธิพลทางความคิด

ผู้มีอิทธิพลทางความคิด (Influencer) มีต้นกำเนิดมาจากคำว่า Influence ที่แปลว่า การจูงใจ, การมีอิทธิพล Rose & Kim (2011 อ้างถึงใน พงศกร ปัญญาทรานน, 2560) ให้ความหมาย "ผู้มีอิทธิพลทางความคิด" ว่าเป็นบุคคลหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งเป็นที่รู้จักอย่างดี และมีความสามารถในการสร้างอิทธิพลต่อความคิดเห็นของสาธารณชนที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในขณะที่ De Veirman, M., Cauberghe, V. and Hudders, L. (2016) นิยมว่าเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในการสร้างสรรค์เนื้อหาที่ตนเองมีความชำนาญ สามารถนำเสนออย่างเป็นกลางและน่าเชื่อถือมีผู้ติดตามจำนวนมากที่สร้างเครือข่าย และได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ในช่องทางเดียวหรือหลาย โดยสรุปแล้ว หมายถึงบุคคลผู้แสดงพฤติกรรมใดๆ ก็ตามที่เป็นสิ่งกระตุ้นหรือเป็นแรงจูงใจต่อบุคคลอื่นทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจแล้วมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเชื่อที่จะซื้อ, ใช้, ปฏิบัติตามคำบอกเล่าแนะนำของบุคคลนั้น นอกจากนี้ผู้มีอิทธิพลทางความคิด (Influencer) จะสามารถลงพื้นที่สื่อมากกว่าบุคคลอื่นๆ กลุ่มบุคคลเหล่านี้มักจแสวงหาการยอมรับจากผู้อื่นและมีแรงจูงใจที่จะรักษาสถานภาพทางสังคมให้คงอยู่ ปัจจุบันมีการจำแนกประเภทของผู้มีอิทธิพลทางความคิด 8 ประเภท ได้แก่ 1) ผู้นำด้านความคิดเห็น (Opinion Leader) 2) ผู้เชี่ยวชาญ (Expert) 3) ผู้บริโภค (Consumer) 4) ผู้มีชื่อเสียงในโซเชียลมีเดีย (Social media luminary) 5) คนดัง (Celebrities) 6) ผู้นำเทรนด์ (Trendsetters) 7) บล็อกเกอร์ (Blogger) และ 8) ผู้มีอิทธิพลที่มีศักยภาพ (Potential influencer) เกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกมาจากการพิจารณาที่มา, แหล่งที่มาของของอิทธิพล จำนวนผู้ติดตามและการมีส่วนร่วมในแต่ละโพสต์ (Morteo, 2017) โดย "ผู้มีอิทธิพลทางความคิดบนสื่อสังคมออนไลน์" มีพื้นฐานแนวคิดมาจากแนวคิดของผู้นำทางความคิดหรือ

ทฤษฎีการสื่อสารสองจังหวะที่มีการศึกษามานานกว่า 70 ปี ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1940 จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของผู้อื่นและต่อกระบวนการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารที่มีรูปแบบในการสร้างอิทธิพลระหว่างบุคคลแตกต่างออกไป ผู้มีอิทธิพลทางความคิดมีความแตกต่างจากผู้มีชื่อเสียง (Celebrity) ผู้มีนวัตกรรม (Innovators) ผู้รับสิ่งใหม่ก่อนใคร (Early Adopters) และผู้เชี่ยวชาญการตลาด (Market Maven) ประเด็นที่บ่งชี้ความแตกต่างได้แก่ 1) วิธีการสร้างอิทธิพลระหว่างบุคคล 2)การเป็นสมาชิกทางสังคมเดียวกันกับผู้รับอิทธิพล 3) ความเชี่ยวชาญ และ 4) พฤติกรรมการบอกต่อ (สุดารัตน์ แสงแก้ว และคณะ, 2561) ในปัจจุบัน มีคำเรียกที่สื่อถึง ผู้มีอิทธิพลทางความคิด (Influencer) มากมาย เช่น ออนไลน์อินฟลูเอนเซอร์ บิวตี้บล็อกเกอร์ เน็ตไอดอล ไลฟโค้ช หรือ อินฟลูเอนเซอร์ที่สื่อความหมายถึงความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น ด้านความงาม ด้านสุขภาพ ด้านหลักธรรม เป็นต้น

คุณสมบัติที่ดีของผู้มีอิทธิพลทางความคิด (Influencer) (Ohanian's Model, 1990)

1. **ความน่าไว้วางใจ (Trust Worthiness)** มีความซื่อสัตย์สุจริต พูดในเรื่องจริง ไม่ได้รับผลประโยชน์ใดจากการแสดงความน่าเชื่อถือ (Credibility)

2. **ความเชี่ยวชาญ (Competence)** เป็นผู้ที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ มีความสามารถโน้มน้าวให้ผู้รับสารเชื่อถือในสารนั้น

3. **ความน่าดึงดูด (Attractiveness)** เกิดจากความชำนาญ ที่จะนำเสนอความคิดเห็นให้ผู้รับสารโน้มเอียงไปด้วย เหตุผล ข้อเท็จจริง เพื่อให้ผู้รับสารเชื่อมั่นและทำตามคำแนะนำ บอกกล่าว

การพัฒนาของสื่อโซเชียลมีเดียในปัจจุบันเข้าถึงกลุ่มบุคคลได้เฉพาะเจาะจงมากขึ้น พบว่าสถานการณ์ผู้ใช้งานดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นสูงมาก โดยในปี 2019 คนไทย 51 ล้านคนใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) เป็นประจำ โดยที่ 49 ล้านคน ใช้โซเชียลมีเดียผ่านโทรศัพท์มือถือโดยกลุ่มที่ใช้มากที่สุดคือช่วงอายุ 18 – 24 ปี และ 25 – 34 ปี (สมเกียรติ ศรีเพ็ชร และคณะ, 2562) ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทุกๆ ช่วงอายุ ผู้มีอิทธิพลทางความคิด (Influencer) ต้องมีความรับผิดชอบ มีคุณธรรม เพื่อป้องกันการเกิดผลกระทบด้านมืดที่ทำเกิดการหลงเชื่อ หลอกลวง บิดเบือน สร้างข้อมูล ข่าวสารเท็จ โดยเฉพาะข้อมูลด้านสุขภาพ (Health)

ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ (Health Influencers)

ผู้ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ คือบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์หรือชื่อเสียงบนโซเชียลมีเดียเพื่อสร้างแรงบันดาลใจ ให้ความรู้ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพของผู้ติดตาม ซึ่งอาจเป็นบุคลากรทางการแพทย์ หรือผู้ทั่วไปที่มีความสนใจเฉพาะด้านที่เกี่ยวกับสุขภาพ เช่น การออกกำลังกาย การชะลอวัย ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ (Health Influencers) เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนระบบสาธารณสุขไทยในยุคดิจิทัลโดยสามารถเข้าถึงประชาชน โน้มน้าวให้เชื่อ และปรับเลี่ยนพฤติกรรม โดยสามารถจำแนกความสำคัญได้ 3 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 ผู้ทลายกำแพงภาษา: การยกระดับความรอบรู้ทางสุขภาพ (Bridging the Health Literacy Gap) อุปสรรคที่สำคัญของในการสื่อสารความรู้ด้านสุขภาพแบบดั้งเดิม คือช่องว่างระหว่าง "ศัพท์เทคนิคทางการแพทย์" กับ "ความเข้าใจของประชาชนทั่วไป" ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพจะทำหน้าที่เสมือน "ล่าม" หรือ "นักแปล" ที่ย่อยองค์ความรู้ที่ซับซ้อนให้กลายเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย สนุก เข้าถึงได้ง่าย ซึ่งช่วยยกระดับ "ความรอบรู้ทางสุขภาพ" (Health Literacy) ให้แก่ประชาชน ทำให้เรื่องโรคภัยไข้เจ็บที่เคยดูไกลตัวกลายเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถเรียนรู้และป้องกันได้ด้วยตนเอง

มิติที่ 2 ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Catalysts for Behavioral Change) ในขณะที่บุคลากรทางการแพทย์ส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นด้าน "การรักษา" (Care) ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพจะเติมเต็มบทบาท "ด้านการส่งเสริมและป้องกัน" (Promotion & Prevention) ผ่านกระบวนการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration) ด้วยการบอกเล่า เล่าเรื่องในวิถีชีวิตจริงอย่างเห็นภาพไม่ว่าจะเป็นเทรนด์การออกกำลังกาย การเลือกรับประทานอาหาร หรือการดูแลสุขภาพจิต เป็นการพูด บอกเล่าเรื่องราวความรู้สึก "จับต้องได้" และ "ทำตามได้" แสดงถึงการเป็นพวกเดียวกันทำให้เกิดพลังในการโน้มน้าวใจให้ผู้ติดตามลุกขึ้นมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพได้รวดเร็วและเป็นวงกว้างกว่าการรณรงค์ผ่านป้ายประกาศแบบเดิม

มิติที่ 3 เพื่อนคู่คิดในยามวิกฤต (Companions in Crisis) ภายใต้ข้อจำกัดของระบบสาธารณสุขที่บุคลากรมีภาระงานแทบจะล้นมือ บุคลากรทางการแพทย์ เช่น แพทย์ พยาบาล เภสัชกร อาจมีเวลาให้คำปรึกษาผู้ป่วยได้อย่างจำกัด ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพจึงก้าวเข้ามาเติมเต็มช่องว่างนี้ในฐานะ "เพื่อนคู่คิด" ที่คอยให้ข้อมูลเบื้องต้น คลายข้อสงสัย หรือให้กำลังใจผู้ป่วยในกลุ่มโรคเดียวกัน (Support Group) การมีตัวตนอยู่บนโลกออนไลน์ตลอด 24 ชั่วโมงช่วยลดความวิตกกังวลและความโดดเดี่ยวของผู้ป่วย ทำให้พวกเขารู้สึกว่าไม่ได้เผชิญปัญหาเพียงลำพัง

ปัจจุบันผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพมีจำนวนมาก ในหลายๆ ช่องทางของสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube, Tok-tok ในทฤษฎีการสื่อสารได้กล่าวถึงส่วนที่สำคัญการของสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ 1) ผู้ส่งสารหรือแหล่งของสาร (Sender), 2) สาร (Message), 3) สื่อหรือช่องทาง (Channel) และ 4) ผู้รับสาร (Receiver) สิ่งสำคัญที่ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพควรคำนึงถึงนั่นคือ การสื่อสารอย่างมีจริยธรรม (Ethical Communication) ซึ่งเป็นเสาหลักเพื่อการสร้างความน่าเชื่อถือ (Credibility) ความไว้วางใจ (Trust) การส่งสารที่เป็นจริง ให้ความเคารพ มีความรับผิดชอบ และโปร่งใส ตระหนักถึงความเป็นอยู่ที่ดีของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ผู้ที่รับสาร นอกจากนี้ควรจะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ มีความเชี่ยวชาญ สนใจศึกษาในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริง มีการอ้างอิงถึงข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้เป็นสากล ข้อมูลมีความทันสมัย ถูกต้อง เป็นปัจจุบัน และต้องตรวจสอบข้อมูลก่อนการเผยแพร่เพื่อป้องกันการให้ข้อมูลที่ผิดเป็นเท็จ ไม่การโฆษณาชวนเชื่อกล่าวเกินความเป็นจริง เกินสรรพคุณ จะเห็นได้ว่าหากผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพขาดหลักการสื่อสารอย่างมีจริยธรรมย่อมกลายเป็นเครื่องมือทำร้ายสังคมได้

วจีสุจริต : หัวใจของผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ

ความหมายและที่มาของวจีสุจริต

คำว่า **สุจริต** มาจากบาลีว่า "สุ บทหน้า" แปลว่า "ดี งาม และง่าย" และ "จร ธาตุ" แปลว่า "ประพฤติ" รวมเป็น "สุจริต" แปลรวมกันว่า "ความประพฤติดี, ความประพฤติงาม, และการประพฤติปฏิบัติในวิถีที่เรียบง่าย การประพฤติดีงามและง่ายนั้น สะท้อนผ่าน 3 มิติคือ (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา, 2534)

1. กายสุจริต เป็นการประพฤติดี และงดงามทางกายโดยงดเว้นจากการไม่เบียดเบียน และฆ่าสัตว์ (ปาณาติบาต) การไม่แย่งชิง คดโกง ยักยอก และลักพาสิ่งของที่เจ้าของมิได้อนุญาต (อทินนาทาน) และการประพฤติผิดในเรื่องกามคุณจนขาดความสำรวมระวัง (กาเมสุมิจฉาจาร)

2. วจีสุจริต เป็นการประพฤติดี และงดงามทางกาย โดยการงดเว้นจากการพูดเท็จ และบิดเบือนเพื่อให้มา หรือให้บุคคลอื่นในทางที่ผิด (มุสาวาท) การพูดจาเหน็บแนม และส่อเสียดบุคคลอื่น (ปุสุณวาจา) การพูดคำหยาบคายเพื่อให้คนอื่นเจ็บใจ (ผรุสวาจา) และการพูดจาเพ้อเจ้อ หาสาระมิได้จากการพูดเหล่านั้น (สัมผัปปลาปะ)

3. มโนสุจริต เป็นการประพฤติดี และงดงามทางจิตใจ โดยการไม่เพ่งเล็งที่จะแสวงหาช่องทางเพื่อให้ทรัพย์สมบัติของคนอื่น (อนภิชฌา) การไม่ผูกพยาบาทจองเวรคนอื่น (อพยาบาท) และการมีความคิดในทางที่ถูกต้องเหมาะสม มีปัญญาคิดพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง (สัมมาทิฐิ)

ซึ่งการนำหลัก "วจีสุจริต" มาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม เพื่อเป็นดั่งหัวใจให้ผู้มีอิทธิพลทางความคิด (Influencer) นำมายึดถือปฏิบัติมิใช่การสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ ก็จะเป็นดั่งเกราะป้องกันข้อมูลที่เป็นเท็จให้แก่ผู้ที่รับสารนั่นเอง วจีสุจริต เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เน้นการใช้วาจาอย่างมีคุณธรรม สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (2457 อ้างถึง ทศบารมีและทศพิธราชธรรม) กล่าวว่า วจีสุจริต เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล คือแม้ว่าจะเป็นความจริง แต่หากว่าเป็นคำส่อเสียดก่อให้เกิดความแตกร้าว เช่น นำความข้างนั้นมาบอกข้างนี้ เพื่อยุให้ทั้งสองฝ่ายแตกกัน แม้จะเป็นความจริงก็ไม่ควรพูด เพราะทำให้เขาแตกกัน พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา (2534) ได้อธิบาย วจีสุจริต คือ การประพฤติชอบด้วยวาจามี 4 ประการ ได้แก่

1. **พูดจริง** ได้แก่ พูดจริง พูดดำรงคำสัตย์ มีวาจามั่นคงเชื่อถือได้
2. **พูดไม่ส่อเสียด** กล่าวคือ กล่าววาจาที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายพร้อมเพรียงกันอันแสดงถึงคุณของความสามัคคี
3. **พูดคำสุภาพ** ได้แก่ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ ไม่ทำให้เกิดความโกรธ ทำให้เกิดความรักไปทั่วเพราะไพเราะ
4. **พูดพอประมาณ** ได้แก่พูดถูกกาลพูดจริงแท้ตามความจริง

การใช้วจีสุจริตตามหลักพระพุทธศาสนา

โลกในยุคปัจจุบันเจริญด้วยวัตถุนิยม ความโลภ ความโกรธ ความหลง เปรียบเสมือนไฟกองใหญ่เผาไหม้สังคมโลก หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ให้กลายเป็นคนที่มีปัญญามืดบอด เป็นเกราะป้องกันใจจากกิเลส การน้อมนำหลักวจีสุจริตมาใช้หรือกำกับในการพูดที่ถูกต้องเหมาะสม พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้พูดแต่ "วาจาสุภาษิต" คือ มีวจีสุจริต 4 ประการ พูดคำจริง พูดคำไพเราะอ่อนหวาน พูดสมานไมตรีและพูดสิ่งมีสาระ จะเห็นได้ว่าการพูดคุยเจรจาเป็นช่องทางสื่อสารที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งเป็นหนทางสื่อสารใจให้เข้าใจกัน แต่คำพูดที่สื่อสารไปก็มีทั้งดีทั้งร้าย คำพูดร้ายๆ เกิดจากใจร้าย ๆ หมายเบียดเบียนผู้อื่นเรียกว่า "วจีทุจริต" ส่วนคำพูดดี ๆ เกิดจากใจดีๆ หมายสร้างสรรค์ความสุขให้ผู้อื่น เรียกว่า "วจีสุจริต"บ่อยครั้ง...ที่บางคนต้องพูดคำร้าย ๆ ออกมาเพราะใจถูกความโลภ ความโกรธและ ความหลงท่วมทับ ส่งผลให้เกิดความไม่เคารพ หมางใจ แตกแยกและฟุ้งซ่านและบ่อยครั้งที่บางคนเลือกที่จะพูดแต่คำดีๆ มีสาระเพราะใจอันประกอบด้วยความหวังดีส่งผลให้เกิดความเคารพ นับถือ ความรัก ความสามัคคีและความรู้ที่ดีงามพูดร้ายกับพูดดี..ย่อมมีผลต่างกันเป็นร้ายและดี ในสังคมแห่งการสื่อสารในปัจจุบัน การยึดหลักวจีสุจริตเป็นเข็มทิศแห่งการสื่อสารน่าจะสร้างสรรค์สังคมให้เกิดภาพที่ดีงามได้ การตั้งใจดี ๆ ใช้วจีดีงาม ๆ พลังแห่งใจที่ดี พลังแห่งวจีที่ดีงามย่อมนำสุขมาให้ทั้งแก่ตนและคนรอบข้างเป็นพลังแห่งใจที่ดี วจีที่ดีงามใครได้ยินได้ฟังได้รับรู้ย่อมมีผลดีต่อจิตใจจงเชื่อมั่นในพลัง "วจีสุจริต" ว่าสามารถ สร้างสรรค์ชีวิตและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นให้มีความสุขได้แน่นอน

การบูรณาการวจีสุจริตกับทฤษฎีการสื่อสารในบริบทผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ

การเป็น ผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ (Health Influencer) ที่ดี ไม่ใช่แค่ "ดัง" หรือ "ยอดวิวสูง" แต่ต้องตั้งอยู่บนความรับผิดชอบต่อชีวิตและสุขภาพของผู้ติดตาม การนำหลักวจีสุจริต 4 มาประยุกต์ใช้ในบริบทของผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพ สามารถเชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีการสื่อสารร่วมสมัยได้ดังนี้

1. มุสาวาทา เวรมณี (ละเว้นจากการพูดเท็จ): ความถูกต้องแม่นยำของข้อมูล (Accuracy & Evidence-based)

แนวทางปฏิบัติ:

1.1 ไม่บิดเบือนข้อมูล: นำเสนอข้อมูลทางการแพทย์ตามความเป็นจริง ไม่ตัดต่อข้อมูลบางส่วนเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า

1.2 ไม่โฆษณาเกินจริง (Overclaim): ระมัดระวังการรีวิวผลิตภัณฑ์สุขภาพ อาหารเสริมหรือยา ต้องไม่สร้างความคาดหวังที่เกินจริง หรืออ้างสรรพคุณที่ไม่มีงานวิจัยรองรับ

1.3 การอ้างอิง: ระบุแหล่งที่มาของข้อมูลเสมอ หากเป็นความเห็นส่วนตัวต้องบอกให้ชัดเจนว่าไม่ใช่ข้อเท็จจริงทางการแพทย์

2. ปิสุณายวาจา เวรมณี (ละเว้นจากการพูดส่อเสียด): การสร้างความสามัคคีและไม่โจมตีเพื่อผลประโยชน์ (Constructive Communication)

แนวทางปฏิบัติ:

2.1 ไม่ดิสเครดิต: ไม่โจมตีแพทย์ นักวิชาการ หรือสินค้าคู่แข่งด้วยข้อมูลที่เป็นเท็จหรืออคติเพื่อให้ตนเองดูดีขึ้น

2.2 สร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง: หากมีความเห็นต่างทางวิชาการ ควรนำเสนอด้วยข้อมูลและเหตุผล (Debate with logic) ไม่ใช่การยุยงให้ผู้ติดตามเกลียดชังฝ่ายตรงข้าม

3. ผรุสวาจา เวรมณี (ละเว้นจากการพูดคำหยาบ): รูปแบบการสื่อสารที่เป็นมิตรและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Empathy & Respect)

แนวทางปฏิบัติ:

3.1 ไม่ใช้ถ้อยคำรุนแรง (Hate Speech): หลีกเลี่ยงการใช้คำหยาบคายในการตอบโต้คอมเมนต์ หรือการสื่อสารที่ก้าวร้าว

3.2 ไม่ตีตราผู้ป่วย (No Stigmatization): ระวังการใช้คำพูดที่ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกแย่ ด้อยค่า หรือถูกซ้ำเติม (เช่น การพูดถึงคนอ้วน ผู้ติดเชื้อ หรือผู้มีปัญหาสุขภาพจิต ในเชิงลบ)

3.3 สร้างกำลังใจ: ใช้คำพูดที่สร้างพลังบวก (Empowerment) ให้คนหันมาดูแลสุขภาพ

4. สัมผัปปลาปะ เวรมณี (ละเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ): เนื้อหาที่มีสาระประโยชน์และถูกกาลเทศะ (Beneficial Content)

แนวทางปฏิบัติ:

4.1 ไม่ทำ Clickbait :พาดหัวยั่วให้คลิก อย่างไม่สมเหตุสมผล /ไร้สาระ: ไม่พาดหัวข่าวให้ตื่นตระหนก (Fear-mongering) เพียงเพื่อเรียกยอดวิว แต่เนื้อหาข้างในกลวงเปล่าหรือไม่เป็นความจริง

4.2 เน้นประโยชน์สาธารณะ: คัดกรองเนื้อหาว่าผู้ฟังจะได้ประโยชน์อะไร ไม่พูดเรื่อยเปื่อยจนคนจับประเด็นไม่ได้ หรือทำให้เกิดความสับสน (Confusion) ในเรื่องสุขภาพ

เครื่องมือตรวจสอบตนเอง (Self-Audit Checklist) สำหรับอินฟลูเอนเซอร์

ก่อนที่เนื้อหาจะถูกส่งต่อสู่สาธารณะ การใช้ 4-Checkpoints เป็นตะแกรงร่อนความคิดจะช่วยรักษามาตรฐานจริยธรรมของ Health Influencer ได้อย่างแม่นยำ ทั้งนี้ Checklist ชุดนี้อิงจากหลักวจีสุจริตลานวิจัยด้านจริยธรรมการสื่อสาร (Wrench & Punyanunt-Carter, 2019) มีดังนี้

Checkpoint 1 - Fact Check (มุสาวาทา): ข้อมูลนี้ถูกต้อง มีแหล่งอ้างอิง และไม่บิดเบือนใช่หรือไม่? (มาตรฐานคือ มีการอ้างอิงจากงานวิจัยที่ผ่านการ peer review หรือแหล่งข้อมูลทางการแพทย์ที่เป็นที่ยอมรับ

Checkpoint 2 - Unity Check (ปิสุณายวาจา): เนื้อหานี้ไม่สร้างความแตกแยกหรือโจมตีใครใช่หรือไม่?

Checkpoint 3 - Empathy Check (ผรุสวาจา): ภาษาที่ใช้สุภาพ ให้เกียรติ และไม่ตีตราใครใช่หรือไม่?

Checkpoint 4 - Value Check (สัมผัปปลาปะ): ผู้ติดตามจะได้รับประโยชน์ที่เป็นสาระจากโพสต์นี้ใช่หรือไม่?

หมายเหตุสำคัญ : Checkpoint ชุดนี้เป็นเครื่องมือเชิงแนวคิดที่ยังต้องผ่านกระบวนการ Validation เชิงประจักษ์ การวิจัยในอนาคตควรทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) ของเครื่องมือนี้ก่อนนำไปใช้ในวงกว้าง

ข้อจำกัดของแนวทาง (Limitations)

ท่ามกลางโลกวิกฤติข้อมูลข่าวสารล้นทะลัก (Infodemic) จนยากจะแยกแยะข้อเท็จจริง 'วจีสุจริต' จึงไม่ใช่เพียงหลักศีลธรรมชุดเดิมที่จับมาวางใหม่ แต่คือ 'จรรยาบรรณแห่งการสื่อสาร' ที่ Health Influencer ยุคใหม่พึงยึดมั่นอย่างยิ่ง การยึดหลักความถูกต้อง (Accuracy) ความสร้างสรรค์ (Constructive) ความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) และการสร้างคุณค่า (Value) จะเป็นเกราะกำบังที่คัดกรอง 'ตัวจริง' ออกจาก 'กระแสชั่วคราว' อีกทั้งยังช่วยเปลี่ยนผ่านสังคมจากการรับข้อมูลอย่างไร้ทิศทางสู่การเป็น สังคมแห่งความรอบรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy) ที่เข้มแข็งและยั่งยืน

บทความนี้รับทราบข้อจำกัดสำคัญหลายประการ ประการแรก หลักวจีสุจริตเป็นแนวทางด้านจริยธรรมภายใน ซึ่งไม่สามารถบังคับใช้ได้ในทางกฎหมายหรือเทคนิค การนำไปปฏิบัติจึงขึ้นอยู่กับเจตนารมณ์ของผู้มีอิทธิพลทางความคิดแต่ละบุคคล ประการที่สอง ผู้ที่มีเจตนาเผยแพร่ข้อมูลเท็จเพื่อผลประโยชน์ย่อมไม่นำหลักจริยธรรมใดๆ มาปฏิบัติ แนวทางวจีสุจริตจึงมีประสิทธิภาพสูงสุดในกลุ่ม "ผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดที่มาเจตนาดีแต่ขาดความระมัดระวัง" และเป็นบริบทสำหรับวัฒนธรรมไทย

ทิศทางการวิจัยในอนาคต (Future Research Directions)

เพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการของแนวทางที่นำเสนอ บทความนี้เสนอทิศทางการวิจัย 2 แนวทาง ดังนี้ 1) การศึกษาเชิงประจักษ์เพื่อทดสอบว่าผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพที่ปฏิบัติตามหลักวจีสุจริตมีผลต่อความไว้วางใจและพฤติกรรมสุขภาพของผู้ติดตามแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่ และ 2) การพัฒนาเครื่องมือประเมินการสื่อสารตามหลักวจีสุจริตที่มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการฝึกอบรมและประเมินผลในบริบทจริงได้

บทสรุป

บทความวิชาการเชิงแนวคิดฉบับนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าวิกฤตการณ์ข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัลเป็นปัญหาที่ซับซ้อน ตราบใดที่ "ความเร็ว" ยังคงถูกให้ค่าเหนือ "ความจริง" มาตรการใดมาตรการหนึ่งมิอาจแก้ไข

ปัญหาอย่างได้สิ้นเชิง การสร้างระบบนิเวศการสื่อสารสุขภาพที่ยั่งยืนต้องอาศัยมาตรการหลายระดับควบคู่กันทั้งการกำกับดูแลเชิงโครงสร้าง มาตรการทางเทคโนโลยี การเสริมสร้างความรอบรู้ รู้เท่าทันสื่อของผู้รับสารและเสริมสร้างจริยธรรมภายในใจของผู้ส่งสาร

หลักพุทธธรรมเรื่อง วจีสุจริต ได้รับการพิสูจน์มาหลายพันปีว่าเป็นหลักการที่มีคุณค่าในการสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสร้างสรรค์ การน้อมนำหลักพุทธธรรมเรื่อง "วจีสุจริต" มาประยุกต์ใช้จึงมิใช่เรื่องล้าสมัย แต่เป็น "หัวใจสำคัญ" ที่จะช่วยชุบชีวิตระบบนิเวศสื่อสุขภาพให้กลับมาน่าเชื่อถืออีกครั้ง ทั้งนี้หากผู้มีอิทธิพลทางความคิดด้านสุขภาพยึดหลัก "วจีสุจริต" เป็นเข็มทิศภายในก็จะสามารถเปลี่ยนสถานะจากเดิมที่เป็นเพียง "ผู้ส่งสาร" มาเป็น "ที่พึ่งทางปัญญา"" ของสังคมไทยได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ประเทศไทย. (2567). **สรุปสถานการณ์ข่าวปลอมประจำปีงบประมาณ 2567.** กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. https://www.antifakenewscenter.com

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (พิมพ์ครั้งที่ 11). คณะระดมธรรม.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539). **การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสัจธรรม.** ธรรมสภา.

สมเกียรติ ศรีเพ็ชร และคณะ, (2562). **รายงานการวิจัย: พฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพผ่านสื่อออนไลน์ของประชาชนไทย.** วารสารสาธารณสุขศาสตร์, 49(2), 189-201.

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, (2567). **รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยปี 2567.** กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม

Bandura, A. (1986). **Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.** Prentice-Hall.

Datareportal. (2025). **Digital 2025: Thailand.** https://datareportal.com/reports/digital-2025-thailand

De Veirman, M., Cauberghe, V., & Hudders, L. (2017). **Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on**

brand attitude. International Journal of Advertising, 36(5), 798–828. https://doi.org/10.1080/02650487.2017.1348035

Horton, D., & Wohl, R. R. (1956). **Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance.** Psychiatry, 19(3), 215–229. https://doi.org/10.1080/00332747.1956.11023049

Ohanian, R. (1990). **Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers' perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness.** Journal of Advertising, 19(3), 39–52. https://doi.org/10.1080/00913367.1990.10673191

Roozenbeek, J., Schaerer, M., Culloty, E., Traberg, C. S., Drolsbach, C. K., Cook, J., & van der Linden, S. (2022). **Psychological inoculation improves resilience against misinformation on social media.** Science Advances, 8(34), eabo6254. https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254

Swire-Thompson, B., & Lazer, D. (2020). **Public health and online misinformation: Challenges and recommendations.** Annual Review of Public Health, 41(1), 433–451. https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-040119-094127

Hovland, C. I., & Weiss, W. (1951). **The influence of source credibility on communication effectiveness.** Public Opinion Quarterly, 15(4), 635–650. https://doi.org/10.1086/266350

Morteo, E. (2017). **The influencer marketing guide.** Augure.

Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). **Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change.** Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4964-1

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). **Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking.** Council of Europe.

Wrench, J. S., & Punyanunt-Carter, N. M. (2019). **An introduction to communication in the global workforce.** Van Griner.

ประจักษ์นิยมกับขอบเขตของความรู้: การวิพากษ์บทบาทของประสบการณ์ ในกระบวนการรับรู้

Empiricism and the Limits of Knowledge: A Critique of the Role of Experience in the Process of Cognition

พระธนัตถ์ศรณ์ สารธมฺโม
Phra Thanatson saradhammo
บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Vajiranyannavarorasa Gradutate School, Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : thanatson2546@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาหลักการพื้นฐานของแนวคิดประจักษ์นิยม (Empiricism) วิเคราะห์บทบาทของประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้ และพิจารณาข้อจำกัดของแนวคิดดังกล่าวในเชิงปรัชญา โดยอาศัยการศึกษาเชิงเอกสารจากผลงานของนักปรัชญาคลาสสิกและงานวิชาการร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า ประจักษ์นิยมเป็นแนวคิดที่ถือว่าความรู้ของมนุษย์มีรากฐานมาจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส โดยมองจิตใจของมนุษย์แรกเริ่มเปรียบดั่งแผ่นกระดาษว่างเปล่า (tabula rasa) ที่รอรับข้อมูลจากการมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส และการดมกลิ่น ประสบการณ์เหล่านี้ถูกนำมาประมวลผลและตีความผ่านกระบวนการทางจิตใจ จนก่อเกิดเป็นความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจเกี่ยวกับโลกภายนอก กระบวนการสร้างความรู้จากประสบการณ์ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การรับข้อมูลผ่านประสาทสัมผัส การประมวลผลและวิเคราะห์ และการตีความผ่านกรอบทางปัญญา อย่างไรก็ตาม แนวคิดประจักษ์นิยมเผชิญกับคำวิพากษ์สำคัญจากสามแนวทาง ได้แก่ ลัทธิเหตุผลนิยมที่ชี้ว่าเหตุผลเป็นแหล่งกำเนิดความรู้สำคัญกว่าประสบการณ์ แนวคิดวิพากษ์ของคานท์ที่เสนอว่าความรู้เกิดจากการทำงานร่วมกันของประสบการณ์และโครงสร้างทางจิตใจ และปรัชญาร่วมสมัยที่ชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ถูกกำหนดโดยภาษา บริบท และอำนาจทางสังคม บทความนี้สรุปว่าประสบการณ์เป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการสร้างความรู้ แต่จำเป็นต้องบูรณาการกับเหตุผลและโครงสร้างทางปัญญา เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ครบถ้วนและน่าเชื่อถือ

คำสำคัญ: ประจักษ์นิยม, ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส, กระบวนการรับรู้, ญาณวิทยา, ขอบเขตของความรู้

ABSTRACT

This academic article aims to examine the fundamental principles of Empiricism, analyze the role of experience in the process of cognition, and consider the philosophical limitations of this school of thought. Drawing on documentary research from classical philosophical works and contemporary scholarship, the study finds that Empiricism holds that human knowledge is fundamentally derived from sensory experience, conceptualizing the human mind at birth as a blank slate (tabula rasa) to be filled through the senses of sight, hearing, touch, taste, and smell. These experiences are subsequently processed and interpreted through mental faculties to produce knowledge, beliefs, and understanding of the external world. The process of constructing knowledge from experience involves three critical stages: the reception of data through the senses, cognitive processing and analysis, and interpretation through conceptual frameworks. Nevertheless, Empiricism faces significant critique from three major perspectives: Rationalism, which argues that reason rather than experience is the primary source of knowledge; Kantian critical philosophy, which proposes that knowledge arises from the interaction of experience and innate mental structures; and contemporary philosophy, which highlights that perception is shaped by language, social context, and power relations. This article concludes that while experience remains an indispensable component of knowledge construction, it must be integrated with reason and cognitive structures in order to yield a complete and reliable understanding of reality.

Keywords: Empiricism, Sensory Experience, Process of Cognition, Epistemology, Limits of Knowledge

บทนำ

ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและที่มาของความรู้ถือเป็นประเด็นสำคัญประการหนึ่งในสาขาปรัชญา โดยเฉพาะในสาขาญาณวิทยา (Epistemology) ซึ่งมุ่งศึกษาว่ามนุษย์สามารถรู้สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร ความรู้มีแหล่งกำเนิดจากอะไร และความรู้นั้นมีความน่าเชื่อถือเพียงใด ตลอดประวัติศาสตร์ความคิดทางปรัชญา ได้มีการเสนอแนวคิดที่หลากหลายเพื่ออธิบายที่มาของความรู้ หนึ่งในแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมากคือแนวคิดประจักษ์นิยม (Empiricism) ซึ่งให้ความสำคัญกับประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสในฐานะรากฐานสำคัญของการรับรู้และการสร้างองค์ความรู้ของมนุษย์

แนวคิดประจักษ์นิยมมีจุดยืนสำคัญว่า จิตใจของมนุษย์ในระยะแรกเริ่มเปรียบเสมือนแผ่นกระดาษว่างเปล่า (tabula rasa) ซึ่งจะค่อย ๆ ถูกเติมเต็มด้วยข้อมูลจากประสบการณ์ผ่านการ

มองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส และการดมกลิ่น ประสบการณ์เหล่านี้ถูกนำมาประมวลผล ตีความ และจัดระบบจนกลายเป็นความรู้ ความเข้าใจ และความเชื่อเกี่ยวกับโลกภายนอก แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยนักปรัชญาในสายประจักษ์นิยม เช่น จอห์น ล็อค จอร์จ เบอร์กลีย์ และเดวิด ฮูม ซึ่งต่างมีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานทางทฤษฎีด้านการรับรู้และความรู้ (Hume, 2007) แม้ประจักษ์นิยมจะช่วยอธิบายบทบาทของประสบการณ์ได้อย่างเป็นระบบและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แต่แนวคิดดังกล่าวก็เผชิญกับข้อวิพากษ์ในหลายประเด็น โดยเฉพาะในเรื่องความน่าเชื่อถือของประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ความคลาดเคลื่อนในการรับรู้ และข้อจำกัดในการอธิบายความรู้เชิงนามธรรม เช่น ความรู้ทางคณิตศาสตร์ ตรรกศาสตร์ และจริยศาสตร์ ซึ่งไม่อาจอธิบายได้ด้วยประสบการณ์โดยตรงเพียงอย่างเดียว (Kant, 1998) ซึ่งประสบการณ์ของมนุษย์ยังมิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นกลาง หากแต่ถูกกำหนดและปรุงแต่งโดยปัจจัยภายใน เช่น ความเชื่อเดิม อารมณ์ ทัศนคติ และบริบททางสังคมวัฒนธรรม ส่งผลให้การรับรู้และการตีความประสบการณ์มีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ประเด็นดังกล่าวก่อให้เกิดคำถามสำคัญว่า ประสบการณ์เพียงอย่างเดียวสามารถเป็นรากฐานของความรู้ที่ถูกต้องและเป็นสากลได้หรือไม่ และขอบเขตของความรู้ตามแนวคิดประจักษ์นิยมควรถูกกำหนดไว้อย่างไร

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการเรื่อง "ประจักษ์นิยมกับขอบเขตของความรู้: การวิพากษ์บทบาทของประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้" จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการพื้นฐานของแนวคิดประจักษ์นิยม วิเคราะห์บทบาทของประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้ และพิจารณาข้อจำกัดของแนวคิดดังกล่าวในเชิงปรัชญา โดยอาศัยการศึกษาเชิงเอกสารจากผลงานของนักปรัชญาคลาสสิกและงานวิชาการร่วมสมัย เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจที่ลุ่มลึกและรอบด้านเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้และการรับรู้ของมนุษย์

ประจักษ์นิยม

1. ความหมายของประจักษ์นิยม

ประจักษ์นิยม (Empiricism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่อธิบายว่า ความรู้ของมนุษย์มีรากฐานมาจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นสำคัญ โดยถือว่าการรับรู้ผ่านการมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส และการดมกลิ่น เป็นแหล่งกำเนิดหลักของความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับโลกภายนอก แนวคิดนี้ปฏิเสธความเชื่อที่ว่ามนุษย์มีความรู้ติดตัวมาแต่กำเนิด และมองว่าจิตใจของมนุษย์ในระยะแรกเริ่มเป็นสภาวะว่างเปล่าที่พร้อมจะรับข้อมูลจากประสบการณ์ (Locke, 1975) ในทางปรัชญา ประจักษ์นิยมถือเป็นกระแสความคิดที่พัฒนาขึ้นในโลกตะวันตก โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษ และมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาญาณวิทยาและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แนวคิดนี้เน้นการสังเกต การทดลอง และการพิสูจน์เชิงประสบการณ์เป็นเกณฑ์ในการยอมรับความรู้ (Hume, 2007)

ประจักษ์นิยมเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้น "ความจริงที่ตรวจสอบได้ด้วยประสบการณ์ตรง" และให้ความสำคัญกับหลักฐานเชิงประจักษ์มากกว่าการคาดคะเนเชิงเหตุผลล้วน ๆ (สมภพ จิตรุ่งเรือง, 2556) นอกจากนี้ สุชาติ เศรษฐมาลินี (2560) ยังเห็นว่า ประจักษ์นิยมช่วยวางรากฐานให้มนุษย์พัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยข้อมูลจากโลกแห่งความเป็นจริงเป็นตัวตั้ง
ดังนั้น ประจักษ์นิยมจึงเป็นแนวคิดที่มุ่งอธิบายการเกิดขึ้นของความรู้ผ่านประสบการณ์จริง และเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์และการคิดเชิงวิพากษ์ในยุคปัจจุบัน

2. ความหมายเชิงปรัชญา

ในเชิงปรัชญา ประจักษ์นิยมเป็นแนวคิดที่อยู่ในขอบข่ายของญาณวิทยา ซึ่งมุ่งอธิบายแหล่งที่มาและธรรมชาติของความรู้ โดยถือว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นรากฐานแรกเริ่มของการรับรู้และการสร้างองค์ความรู้ของมนุษย์ นักปรัชญาในสายนี้เชื่อว่า มนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงความจริงใด ๆ ได้ หากปราศจากการรับรู้ผ่านประสบการณ์ (Locke, 1975)

จอห์น ล็อค เสนอแนวคิดเรื่อง tabula rasa หรือ "แผ่นกระดาษว่างเปล่า" เพื่ออธิบายว่าจิตใจของมนุษย์ในช่วงแรกเกิดยังไม่มีความรู้ใด ๆ และจะค่อย ๆ สะสมความรู้จากประสบการณ์ ต่อมา เดวิด ฮูม ได้พัฒนาแนวคิดนี้โดยแยกประสบการณ์ออกเป็น "ความประทับใจ" (impressions) และ "ความคิด" (ideas) ซึ่งความคิดทั้งหมดล้วนมีรากฐานมาจากความประทับใจทางประสาทสัมผัส (Hume, 2007)

ประจักษ์นิยมเป็นแนวคิดที่เน้น "ความรู้จากการสัมผัสโลกจริง" มากกว่าการอาศัยนามธรรมทางเหตุผลเพียงอย่างเดียว (วีระศักดิ์ สุวรรณศรี, 2558) โดยมองว่าความรู้ที่แท้จริงต้องสามารถตรวจสอบได้ด้วยประสบการณ์และการทดลอง ในเชิงปรัชญา ประจักษ์นิยมมิได้ปฏิเสธบทบาทของเหตุผลโดยสิ้นเชิง หากแต่เห็นว่าเหตุผลต้องตั้งอยู่บนฐานของประสบการณ์เป็นหลัก สุรพงษ์ จันทร์แก้ว (2562) อธิบายว่า เหตุผลในแนวคิดประจักษ์นิยมทำหน้าที่จัดระเบียบข้อมูลจากประสบการณ์ มิใช่เป็นแหล่งกำเนิดความรู้โดยตรง

นอกจากนี้ แนวคิดประจักษ์นิยมยังมีผลต่อการพัฒนาวิธีวิทยาทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเน้นการสังเกต การเก็บข้อมูล และการทดสอบสมมติฐานอย่างเป็นระบบ การยอมรับความรู้จึงขึ้นอยู่กับหลักฐานเชิงประจักษ์มากกว่าความเชื่อส่วนบุคคล (Chalmers, 2013) โดยสรุปแล้ว ความหมายเชิงปรัชญาของประจักษ์นิยม คือการมองว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์เป็นพื้นฐาน และใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการจัดระบบและตีความข้อมูล เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นจริงอย่างเป็นระบบ

ลักษณะสำคัญของแนวคิดประจักษ์นิยม

แนวคิดประจักษ์นิยมมีลักษณะสำคัญหลายประการที่สะท้อนจุดยืนทางปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้

1. การให้ความสำคัญกับประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นแหล่งกำเนิดหลักของความรู้ นักประจักษ์นิยมเชื่อว่าความรู้ทุกประเภทต้องมีรากฐานมาจากการรับรู้โดยตรงหรือโดยอ้อม (Locke, 1975)

2. การเน้นหลักฐานเชิงประจักษ์ในการยืนยันความจริง ความรู้จะได้รับการยอมรับก็ต่อเมื่อสามารถตรวจสอบได้ด้วยการสังเกตหรือการทดลอง (Chalmers, 2013) แนวคิดนี้ส่งผลให้ประจักษ์นิยมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

3. การปฏิเสธความรู้โดยกำเนิด นักประจักษ์นิยมไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีความรู้ติดตัวมาแต่กำเนิด แต่เชื่อว่าความรู้เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Hume, 2007) ลักษณะเด่นของประจักษ์นิยมคือ "การเรียนรู้จากโลกจริง" ซึ่งช่วยให้มนุษย์พัฒนาความเข้าใจอย่างเป็นรูปธรรม และลดการยึดติดกับความเชื่อที่ขาดหลักฐาน (ประจวบ บุญมี, 2559)

4. การเน้นความเป็นเหตุเป็นผลเชิงประสบการณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลถูกอธิบายจากการสังเกตซ้ำ ๆ มิใช่จากความจำเป็นเชิงตรรกะเพียงอย่างเดียว

5. การเปิดโอกาสให้ความรู้เปลี่ยนแปลงได้ตามประสบการณ์ใหม่ ประจักษ์นิยมส่งเสริมทัศนะที่ยืดหยุ่นต่อความรู้ เพราะยอมรับว่าความเข้าใจของมนุษย์สามารถปรับปรุงได้ตลอดเวลา (สุชาติ เศรษฐมาลินี, 2560)

ลักษณะสำคัญของประจักษ์นิยม ได้แก่ การยึดประสบการณ์เป็นฐาน การใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ การปฏิเสธความรู้โดยกำเนิด การอธิบายเหตุผลเชิงประสบการณ์ และการเปิดรับการเปลี่ยนแปลงขององค์ความรู้

บทบาทของประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้

ประสบการณ์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการรับรู้และการสร้างความรู้ของมนุษย์ โดยเฉพาะในกรอบแนวคิดของประจักษ์นิยม ซึ่งถือว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นจุดเริ่มต้นของความเข้าใจเกี่ยวกับโลกภายนอก การรับรู้ของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมกับกระบวนการประมวลผลภายในจิตใจ (Locke, 1975)

ประสบการณ์เป็น "สะพานเชื่อม" ระหว่างโลกภายนอกกับโลกภายในของมนุษย์ ทำให้บุคคลสามารถแปลความหมายสิ่งเร้าต่าง ๆ และนำไปสู่การสร้างความเข้าใจ ประสบการณ์เป็นฐานรากของการเรียนรู้และการพัฒนาทางปัญญาในทุกช่วงวัย (วีระศักดิ์ สุวรรณศรี, 2558) ในกระบวนการรับรู้ มนุษย์เริ่มต้นจากการรับข้อมูลผ่านประสาทสัมผัส จากนั้นจึงนำข้อมูลดังกล่าวไปประมวลผล วิเคราะห์ และตีความผ่านโครงสร้างทางจิตใจและประสบการณ์เดิม กระบวนการนี้ทำให้เกิดความรู้ ความเชื่อ และทัศนคติที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคล (Gazzaniga et al., 2014)

ประสบการณ์มิได้เป็นเพียงการรับข้อมูลเชิงกล หากแต่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความคาดหวัง และบริบททางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมีผลต่อการตีความความเป็นจริง ดังนั้น การศึกษาบทบาทของประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้จึงช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของความรู้มนุษย์อย่างรอบด้าน และเป็นพื้นฐานสำคัญของการวิเคราะห์เชิงปรัชญาและจิตวิทยาการรู้คิด

ความหมายของประสบการณ์และการรับรู้

ประสบการณ์ (experience) หมายถึง การรับรู้และการมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมผ่านระบบประสาทสัมผัสและกระบวนการทางจิตใจ ซึ่งนำไปสู่การสะสมข้อมูล ความเข้าใจ และความทรงจำ ในทางปรัชญาประจักษ์นิยม ประสบการณ์ถือเป็นแหล่งกำเนิดหลักของความรู้และการเรียนรู้ ส่วนการรับรู้ (perception) หมายถึง กระบวนการที่จิตใจนำข้อมูลจากประสาทสัมผัสมาประมวลผลและตีความจนเกิดเป็นความหมาย (Goldstein, 2014) การรับรู้จึงมิใช่เพียงการรับข้อมูลดิบ แต่เป็นการจัดระเบียบข้อมูลให้สอดคล้องกับโครงสร้างทางปัญญา

นักวิชาการไทย เช่น อธิบายว่า ประสบการณ์และการรับรู้เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก โดยประสบการณ์เป็นวัตถุดิบ ส่วนการรับรู้เป็นกลไกในการแปรรูปข้อมูลให้กลายเป็นความรู้ ขณะที่ ประจวบ บุญมี (2559) เห็นว่า การรับรู้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรมและสังคมของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ สุรพงษ์ จันทร์แก้ว (2562) ยังชี้ว่า ประสบการณ์ไม่ได้สะสมอย่างเป็นกลาง หากแต่ถูกกรองผ่านค่านิยมและความเชื่อเดิม ส่งผลให้การรับรู้มีลักษณะเฉพาะบุคคล

ดังนั้น ประสบการณ์และการรับรู้จึงเป็นกระบวนการร่วมกันที่ก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและเป็นรากฐานของการพัฒนาความรู้ในเชิงปรัชญาและจิตวิทยา

1. ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส

ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของกระบวนการรับรู้ในแนวคิดประจักษ์นิยม โดยหมายถึงการรับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส และการดมกลิ่น (Locke, 1975) ข้อมูลเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นวัตถุดิบพื้นฐานสำหรับการสร้างความรู้

ตามแนวคิดของล็อค ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นแหล่งกำเนิดของ "ความคิดอย่างง่าย" (simple ideas) ซึ่งต่อมาจะถูกนำมารวมกันเป็น "ความคิดอย่างซับซ้อน" (complex ideas) ผ่านกระบวนการทางจิตใจ แนวคิดนี้สะท้อนว่าความรู้ทั้งหมดมีรากฐานจากการรับรู้เชิงกายภาพ
สมภพ จิตรุ่งเรือง (2556) อธิบายว่า ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสช่วยให้มนุษย์พัฒนาความเข้าใจโลกอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ในวัยเด็ก การฝึกทักษะการสังเกตเป็นการเสริมสร้างศักยภาพด้านประจักษ์นิยม

ในทางจิตวิทยาการรู้คิด ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเกี่ยวข้องกับกระบวนการถอดรหัสสิ่งเร้าในระบบประสาท ซึ่งสมองจะเลือกและจัดลำดับความสำคัญของข้อมูล (วีระศักดิ์ สุวรรณศรี, 2558) กระบวนการนี้ทำให้มนุษย์สามารถตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น แม้ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสจะเป็นฐานรากของการรับรู้ แต่ก็จำเป็นต้องได้รับการตรวจสอบและตีความผ่านเหตุผลและกระบวนการทางปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ที่น่าเชื่อถือ

2. การรับรู้ทางจิตใจ การรับรู้ทางจิตใจเป็นกระบวนการที่สมองนำข้อมูลจากประสาทสัมผัสมาประมวลผล วิเคราะห์ และจัดระบบจนเกิดเป็นความหมาย (Goldstein, 2014) กระบวนการนี้สะท้อนบทบาทของจิตใจในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลก มิใช่เพียงการรับข้อมูลอย่างกลไก
ในแนวคิดประจักษ์นิยม แบ่งประสบการณ์ออกเป็นความประทับใจและความคิด ซึ่งชี้ให้เห็นว่าจิตใจมีบทบาทสำคัญในการจัดการข้อมูลจากประสบการณ์

สุรพงษ์ จันทร์แก้ว (2562) อธิบายว่า การรับรู้ทางจิตใจเป็นกระบวนการเชิงสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงข้อมูลใหม่กับประสบการณ์เดิม ความเข้าใจของมนุษย์เกิดจากการตีความ ไม่ใช่การสะท้อนความจริงโดยตรง

ในทางจิตวิทยา การรับรู้เกี่ยวข้องกับความจำ ความสนใจ และอารมณ์ ซึ่งมีผลต่อการเลือกและตีความข้อมูล ตัวอย่างเช่น บุคคลที่มีประสบการณ์ต่างกันอาจรับรู้สถานการณ์เดียวกันแตกต่างกัน
สุชาติ เศรษฐมาลินี (2560) ชี้ว่า สื่อและเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบการรับรู้ในยุคปัจจุบัน ทำให้มนุษย์เผชิญกับข้อมูลจำนวนมากและต้องคัดกรองอย่างมีวิจารณญาณ
โดยสรุป การรับรู้ทางจิตใจเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ประสบการณ์กลายเป็นความรู้ และเป็นจุดเชื่อมระหว่างโลกภายนอกกับโครงสร้างทางปัญญาภายใน

3. การตีความประสบการณ์ การตีความประสบการณ์เป็นขั้นตอนสำคัญที่ทำให้ข้อมูลจากการรับรู้กลายเป็นความหมายและความรู้ โดยเกี่ยวข้องกับกระบวนการคิด การใช้ภาษา และบริบททางสังคมวัฒนธรรม (Dewey, 1997)

ในกรอบของประจักษ์นิยม การตีความช่วยจัดระเบียบข้อมูลจากประสบการณ์ให้สอดคล้องกับโครงสร้างความคิดของบุคคล การเชื่อมโยงประสบการณ์เกิดจากความเคยชินทางจิตใจ มิใช่จากเหตุผลเชิงตรรกะ วีระศักดิ์ สุวรรณศรี เห็นว่า การตีความสะท้อนกรอบความคิดและค่านิยมของบุคคล (วีระศักดิ์ สุวรรณศรี, 2558) การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อบุคคลสามารถตีความประสบการณ์อย่างมีวิจารณญาณ (สมภพ จิตรุ่งเรือง, 2556) ในทางสังคมศาสตร์ การตีความประสบการณ์ได้รับอิทธิพลจากภาษา วัฒนธรรม และโครงสร้างอำนาจ ทำให้ความจริงทางสังคมถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการสื่อสาร การตีความที่ขาดการไตร่ตรองอาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดและอคติ ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน (สุรพงษ์ จันทร์แก้ว, 2562)

ดังนั้น การพัฒนาทักษะการตีความอย่างมีเหตุผลและจริยธรรมจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างความรู้ในสังคมสมัยใหม่ และเป็นหัวใจของการศึกษาตามแนวคิดประจักษ์นิยมเชิงวิพากษ์

กระบวนการสร้างความรู้จากประสบการณ์

กระบวนการสร้างความรู้จากประสบการณ์เป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดประจักษ์นิยม โดยมองว่าความรู้มิได้เกิดขึ้นโดยฉับพลัน หากแต่พัฒนาผ่านลำดับขั้นตอนของการรับข้อมูล การประมวลผล และ

การสังเคราะห์เป็นความเข้าใจเชิงระบบ (Locke, 1975) กระบวนการดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างโลกภายนอกกับโครงสร้างทางปัญญาภายในของมนุษย์

สมภพ จิตรุ่งเรือง อธิบายว่า การสร้างความรู้จากประสบการณ์เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงพัฒนา ซึ่งเริ่มจากการเผชิญสถานการณ์จริง นำไปสู่การไตร่ตรอง วิเคราะห์ และสรุปบทเรียน ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์จะมีความมั่นคงและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ดีกว่าความรู้ที่ได้จากการท่องจำ (สมภพ จิตรุ่งเรือง, 2556)

ในทางจิตวิทยาการรู้คิด กระบวนการสร้างความรู้เกี่ยวข้องกับการทำงานของสมองในหลายระดับ ตั้งแต่การรับสิ่งเร้า การจัดเก็บข้อมูลในความจำ จนถึงการเชื่อมโยงข้อมูลใหม่กับความรู้เดิม ซึ่งกระบวนการสร้างความรู้มิได้เป็นไปอย่างเป็นกลาง หากแต่ได้รับอิทธิพลจากอารมณ์ ประสบการณ์เดิม และบริบททางสังคม ซึ่งอาจส่งผลต่อความถูกต้องของการสรุปความรู้ (สุรพงษ์ จันทร์แก้ว, 2562)

ดังนั้น การทำความเข้าใจกระบวนการสร้างความรู้จากประสบการณ์จึงช่วยให้เห็นโครงสร้างภายในของการเรียนรู้ และเป็นพื้นฐานในการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณตามแนวประจักษ์นิยม

1. การรับข้อมูล การรับข้อมูลเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการสร้างความรู้จากประสบการณ์ โดยหมายถึงการที่มนุษย์รับสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมผ่านระบบประสาทสัมผัส เช่น การมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส และการดมกลิ่น (Goldstein, 2014) ข้อมูลที่ได้รับในขั้นตอนนี้ทำหน้าที่เป็นวัตถุดิบพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้ การรับข้อมูลผ่านประสาทสัมผัสเป็นแหล่งกำเนิดของ "ความคิดอย่างง่าย" ซึ่งจะถูกนำไปพัฒนาเป็นโครงสร้างความรู้ในระดับสูงขึ้น นักประจักษ์นิยมจึงถือว่าหากไม่มีการรับข้อมูล มนุษย์ก็ไม่อาจสร้างความรู้ได้

ประจวบ บุญมี อธิบายว่า การรับข้อมูลเป็นกระบวนการที่ขึ้นอยู่กับความพร้อมทางร่างกายและจิตใจ หากบุคคลขาดสมาธิหรือมีอารมณ์รบกวน ย่อมทำให้ข้อมูลที่รับมามีความคลาดเคลื่อน สภาพแวดล้อมทางสังคมและเทคโนโลยีมีผลต่อรูปแบบการรับข้อมูลในยุคปัจจุบันอย่างมาก (ประจวบ บุญมี, 2559)

ในทางประสาทวิทยาศาสตร์ การรับข้อมูลเกี่ยวข้องกับการแปลงสิ่งเร้าทางกายภาพให้เป็นสัญญาณประสาท ซึ่งถูกส่งไปยังสมองเพื่อประมวลผล (Gazzaniga et al., 2014) กระบวนการนี้ทำให้มนุษย์สามารถแยกแยะและเลือกข้อมูลที่มีความสำคัญ

อย่างไรก็ตาม การรับข้อมูลมิใช่กระบวนการที่เป็นกลางโดยสมบูรณ์ ภาพลวงตา ความคาดหวัง และอคติทางความคิดอาจทำให้ข้อมูลที่ได้รับบิดเบือนได้ ความผิดพลาดในขั้นตอนนี้อาจส่งผลต่อคุณภาพของความรู้ในระยะยาว ดังนั้นการพัฒนาทักษะการสังเกตอย่างมีสติและวิจารณญาณจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างคุณภาพของการรับข้อมูลตามแนวคิดประจักษ์นิยม

2. การประมวลผล การประมวลผลเป็นขั้นตอนที่จิตใจนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์ จัดระเบียบ และเชื่อมโยงเข้ากับความรู้เดิม เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงระบบ (Anderson, 2015) กระบวนการนี้สะท้อนบทบาทเชิงรุกของจิตใจในการสร้างความหมายจากประสบการณ์ จิตใจมนุษย์เชื่อมโยงข้อมูลผ่าน

หลักความคล้ายคลึง ความต่อเนื่อง และเหตุและผล ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการประมวลผลทางปัญญา สมภพ จิตรุ่งเรือง อธิบายว่า การประมวลผลเป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงลึกที่ทำให้บุคคลสามารถเข้าใจความสัมพันธ์ของข้อมูล ไม่ใช่เพียงการจดจำ (สมภพ จิตรุ่งเรือง, 2556)

ในทางจิตวิทยาการรู้คิด การประมวลผลเกี่ยวข้องกับความจำระยะสั้น ความจำระยะยาว และความสนใจ ซึ่งทำหน้าที่คัดกรองและจัดโครงสร้างข้อมูล (Gazzaniga et al., 2014) ข้อมูลที่ไม่ได้รับการประมวลผลอย่างเหมาะสมมักถูกลืมในระยะเวลาอันสั้น นอกจากนี้ อารมณ์และแรงจูงใจยังมีอิทธิพลต่อการประมวลผลข้อมูล เช่น บุคคลที่สนใจเรื่องใดเป็นพิเศษจะสามารถประมวลผลข้อมูลในเรื่องนั้นได้ลึกซึ้งกว่า (Anderson, 2015) สุชาติ เศรษฐมาลินี ชี้ว่าในยุคข้อมูลข่าวสาร การประมวลผลอย่างมีวิจารณญาณเป็นทักษะสำคัญ เพราะข้อมูลจำนวนมากอาจนำไปสู่ความสับสนหากขาดการคัดกรอง (สุชาติ เศรษฐมาลินี, 2560) ดังนั้น การประมวลผลจึงเป็นกลไกสำคัญที่เปลี่ยนข้อมูลดิบให้กลายเป็นความเข้าใจเชิงโครงสร้าง และเป็นรากฐานของการคิดเชิงเหตุผลตามแนวประจักษ์นิยม

ประสบการณ์กับการเรียนรู้ของมนุษย์

ประสบการณ์มีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ในทุกช่วงวัย โดยเป็นกลไกเชื่อมโยงระหว่างการกระทำ การสะท้อนคิด และการพัฒนาความเข้าใจ แนวคิดทางประจักษ์นิยมมองว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม มิใช่จากความรู้โดยกำเนิด ประสบการณ์จึงทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งข้อมูลและบริบทของการสร้างความหมาย ในขณะเดียวกัน แนวคิดพฤติกรรมนิยมชี้ว่าการเรียนรู้เป็นผลจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าและการเสริมแรง ซึ่งสะท้อนบทบาทของประสบการณ์ในฐานะตัวกำหนดพฤติกรรม (Skinner, 1953)

ดังนั้น ประสบการณ์มิได้เป็นเพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่เป็นกระบวนการที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ความคิด และการพัฒนาทางปัญญา การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์กับการเรียนรู้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาและพัฒนาศักยภาพมนุษย์

1. การเรียนรู้เชิงพฤติกรรม

การเรียนรู้เชิงพฤติกรรม (behavioral learning) เป็นแนวคิดที่อธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้า (stimulus) และการตอบสนอง (response) โดยพฤติกรรมที่ได้รับการเสริมแรงจะมีแนวโน้มเกิดซ้ำมากขึ้น แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาอย่างชัดเจนในผลงานของ B. F. Skinner (1953) ซึ่งเสนอทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (operant conditioning)

ตามแนวคิดของ Skinner พฤติกรรมมนุษย์ถูกกำหนดโดยผลลัพธ์ของการกระทำ หากการกระทำนำไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงพอใจ บุคคลจะมีแนวโน้มทำพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก ในทางกลับกัน หากการกระทำส่งผลลัพธ์เชิงลบ พฤติกรรมดังกล่าวจะลดลง กระบวนการนี้สะท้อนบทบาทของประสบการณ์ในฐานะตัวกำหนดแบบแผนพฤติกรรม

ประสบการณ์ในกรอบพฤติกรรมนิยมจึงหมายถึงการเผชิญสถานการณ์ที่มีสิ่งเร้าและผลลัพธ์ชัดเจน ตัวอย่างเช่น นักเรียนที่ได้รับคำชมเมื่อทำงานสำเร็จ จะมีแรงจูงใจในการทำงานมากขึ้น ประสบการณ์ของการได้รับคำชมทำหน้าที่เป็นแรงเสริม (reinforcement)

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้เชิงพฤติกรรมมุ่งเน้นพฤติกรรมที่สังเกตได้ และไม่ให้ความสำคัญกับกระบวนการภายในจิตใจมากนัก แม้แนวคิดนี้จะมีประโยชน์ในการอธิบายการปรับพฤติกรรม แต่ก็มีข้อจำกัดในการอธิบายกระบวนการคิดเชิงนามธรรม ถึงกระนั้น การเรียนรู้เชิงพฤติกรรมได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประสบการณ์ที่มีผลลัพธ์ซ้ำ ๆ สามารถหล่อหลอมพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างมีระบบ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญของบทบาทประสบการณ์ในการเรียนรู้

2. การเรียนรู้เชิงปัญญา

การเรียนรู้เชิงปัญญา (cognitive learning) เน้นกระบวนการภายในจิตใจ เช่น การคิด การเข้าใจ และการแก้ปัญหา โดยมองว่าการเรียนรู้มิได้เป็นเพียงการตอบสนองต่อสิ่งเร้า แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายจากประสบการณ์ การเรียนรู้ที่แท้จริงเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีส่วนร่วมในประสบการณ์ และสะท้อนคิด (reflection) ต่อสิ่งที่เกิดขึ้น กระบวนการสะท้อนคิดทำให้บุคคลเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลลัพธ์ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาปัญญา ในกรอบนี้ ประสบการณ์มิใช่เพียงเหตุการณ์ที่ผ่านเข้ามา แต่เป็นกระบวนการที่ต้องได้รับการวิเคราะห์และเชื่อมโยงกับความรู้เดิม การเรียนรู้เชิงปัญญาจึงเกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้างความคิด การตั้งคำถาม และการหาคำอธิบาย

การเรียนรู้เชิงปัญญายังให้ความสำคัญกับบริบทและความหมาย บุคคลอาจเผชิญประสบการณ์เดียวกัน แต่ตีความแตกต่างกันตามโครงสร้างความคิดและพื้นฐานทางวัฒนธรรม
แม้แนวคิดนี้จะต่างจากพฤติกรรมนิยม แต่ก็ยังยืนยันบทบาทของประสบการณ์ เพียงแต่เน้นว่าประสบการณ์ต้องผ่านกระบวนการคิดอย่างลึกซึ้ง จึงจะก่อให้เกิดความรู้ที่มีความหมายและยั่งยืน

3. การเรียนรู้เชิงประสบการณ์

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (experiential learning) เป็นแนวคิดที่ผสมผสานองค์ประกอบของพฤติกรรมและปัญญา โดยเน้นว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมโดยตรงในสถานการณ์จริง และการสะท้อนคิดต่อประสบการณ์นั้น ประสบการณ์ที่ดีต้องมีความต่อเนื่อง และปฏิสัมพันธ์ กล่าวคือ ประสบการณ์หนึ่งควรเชื่อมโยงกับประสบการณ์ถัดไป และต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม (Dewey, 1997)

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การเผชิญประสบการณ์จริง การสะท้อนคิด การสรุปแนวคิด และการนำไปทดลองใช้ใหม่ กระบวนการนี้ทำให้ความรู้มีความหมายและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริง

แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการของประจักษ์นิยมที่เห็นว่าความรู้เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับโลกจริง ไม่ใช่จากการรับฟังหรือท่องจำเพียงอย่างเดียว ถึงย่างนั้นหากประสบการณ์ขาดการสะท้อนคิด ก็อาจไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึก ดังนั้น การเรียนรู้เชิงประสบการณ์จึงต้องอาศัยทั้งการกระทำและการ

ไตร่ตรองควบคู่กัน กล่าวโดยสรุปได้ว่าการเรียนรู้เชิงประสบการณ์สะท้อนบทบาทของประสบการณ์ในฐานะกลไกสำคัญของการพัฒนาความรู้และปัญญามนุษย์ และเป็นการบูรณาการแนวคิดประจักษ์นิยมเข้ากับการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม

4. คำวิพากษ์ต่อแนวคิดประจักษ์นิยม

แม้แนวคิดประจักษ์นิยมจะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีความรู้และวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แต่ก็ถูกวิพากษ์จากนักปรัชญาหลายสำนักว่าไม่สามารถอธิบายธรรมชาติของความรู้ได้อย่างครบถ้วน โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของเหตุผล โครงสร้างทางจิตใจ และความรู้เชิงนามธรรม คำวิพากษ์สำคัญต่อประจักษ์นิยมมาจากลัทธิเหตุผลนิยม แนวคิดวิพากษ์ของคานท์ และปรัชญาร่วมสมัย ซึ่งต่างชี้ให้เห็นว่า ประสบการณ์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถเป็นรากฐานของความรู้ทั้งหมดได้ หากปราศจากกรอบความคิดเชิงเหตุผลและโครงสร้างทางปัญญา การรับรู้ก็ไม่อาจก่อให้เกิดความเข้าใจ ดังนั้น การวิเคราะห์คำวิพากษ์ต่อประจักษ์นิยมจึงช่วยเปิดมุมมองเชิงบูรณาการเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ และสะท้อนความจำเป็นของการผสมผสานระหว่างประสบการณ์และเหตุผล

4.1 จากลัทธิเหตุผลนิยม

ลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) เป็นกระแสความคิดทางปรัชญาที่วิพากษ์แนวคิดประจักษ์นิยมอย่างสำคัญ โดยถือว่า เหตุผลและโครงสร้างทางปัญญาเป็นแหล่งกำเนิดหลักของความรู้ มากกว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส นักปรัชญาในสายนี้เห็นว่า ประสบการณ์มีความไม่แน่นอนและอาจนำไปสู่ความผิดพลาดได้

ในลัทธิเหตุผลนิยม เสนอว่า ความรู้ที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนความแน่นอนทางเหตุผล ไม่ใช่ข้อมูลจากประสาทสัมผัสซึ่งอาจหลอกลวงได้ เดการ์ตเสนอวิธีการสงสัยเพื่อค้นหาความรู้ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ในมุมมองของเหตุผลนิยม แนวคิดพื้นฐานหลายประการ เช่น หลักตรรกะ แนวคิดทางคณิตศาสตร์ และความคิดเรื่องตัวตน มิได้เกิดจากประสบการณ์ แต่เป็นโครงสร้างที่มีอยู่ในจิตใจมนุษย์โดยกำเนิด การยึดประสบการณ์เป็นฐานเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถอธิบายความรู้ประเภทนี้ได้ นอกจากนี้ เหตุผลนิยมยังชี้ว่า ประสบการณ์ต้องได้รับการตีความผ่านกรอบเหตุผลก่อนจึงจะมีความหมาย หากปราศจากเหตุผล ข้อมูลจากประสาทสัมผัสก็เป็นเพียงสิ่งเร้าที่ไร้โครงสร้าง

คำวิพากษ์นี้สะท้อนว่า ประจักษ์นิยมให้ความสำคัญกับ "วัตถุดิบของความรู้" มากเกินไป แต่ละเลย "กลไกการจัดระเบียบ" ซึ่งก็คือเหตุผล ดังนั้น จากมุมมองของเหตุผลนิยม ประจักษ์นิยมจึงมีข้อจำกัดในการอธิบายโครงสร้างภายในของความรู้ และจำเป็นต้องผสมผสานกับแนวคิดเชิงเหตุผลเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์

4.2 จากแนวคิดวิพากษ์ของคานท์

คำวิพากษ์ที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดประจักษ์นิยมมากที่สุดประการหนึ่ง มาจากผลงานของ Immanuel Kant ซึ่งพยายามประสานข้อดีของประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยมเข้าด้วยกัน

คานท์เสนอว่า ความรู้ของมนุษย์ไม่ได้เกิดจากประสบการณ์ล้วน ๆ และก็ไม่ได้เกิดจากเหตุผลล้วน ๆ หากแต่เกิดจากการทำงานร่วมกันของ "ข้อมูลจากประสบการณ์" และ "โครงสร้างทางจิตใจ" เขากล่าวว่า "ประสบการณ์โดยปราศจากแนวคิดย่อมเป็นสิ่งมืดบอด และแนวคิดโดยปราศจากประสบการณ์ย่อมว่างเปล่า"

ตามแนวคิดของคานท์ มนุษย์มีกรอบการรับรู้โดยกำเนิด เช่น มิติของเวลาและพื้นที่ รวมถึงหมวดหมู่ทางความคิด (categories) ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบข้อมูลจากประสบการณ์ให้กลายเป็นความรู้ คานท์จึงวิพากษ์ประจักษ์นิยมว่า ไม่สามารถอธิบายได้ว่า เหตุใดประสบการณ์จึงมีโครงสร้างและความเป็นระเบียบ หากไม่มีกรอบทางปัญญาเป็นตัวกำหนด นอกจากนี้ เขายังชี้ว่า ความรู้บางประเภท เช่น คณิตศาสตร์และหลักจริยธรรม ไม่อาจอธิบายด้วยประสบการณ์เพียงอย่างเดียว

แนวคิดของคานท์แสดงให้เห็นว่า ประสบการณ์เป็นเพียง "วัตถุดิบ" ของความรู้ ส่วนจิตใจเป็น "ผู้ออกแบบโครงสร้าง" ของความเข้าใจ ดังนั้น คำวิพากษ์ของคานท์จึงทำให้ประจักษ์นิยมถูกมองว่าเป็นแนวคิดที่ไม่สมบูรณ์ หากไม่คำนึงถึงบทบาทเชิงรุกของจิตใจมนุษย์

4.3 จากปรัชญาร่วมสมัย

ในปรัชญาร่วมสมัย แนวคิดประจักษ์นิยมยังคงถูกวิพากษ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะจากสำนักปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญาภาษา และปรัชญาจิตใจ ซึ่งชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการยึดประสบการณ์เป็นฐานเพียงอย่างเดียว นักปรัชญาร่วมสมัยมองว่า การรับรู้ของมนุษย์มิได้เป็นการสะท้อนความจริงโดยตรง หากแต่ถูกกำหนดโดยภาษา ทฤษฎี และบริบททางสังคม ข้อมูลจากประสบการณ์จึงไม่เป็นกลางอย่างที่ประจักษ์นิยมดั้งเดิมเข้าใจ ในปรัชญาวิทยาศาสตร์ มีการชี้ว่า การสังเกตทางวิทยาศาสตร์มักถูกชี้นำโดยทฤษฎีที่มีอยู่ก่อนแล้ว นักวิทยาศาสตร์จึงมิได้ "เห็น" ความจริงอย่างบริสุทธิ์ แต่เห็นผ่านกรอบแนวคิดของตน ในด้านปรัชญาจิตใจ งานวิจัยร่วมสมัยแสดงให้เห็นว่า สมองมนุษย์มีบทบาทเชิงคาดการณ์และสร้างแบบจำลองของโลก มากกว่าการรับข้อมูลแบบตรงไปตรงมา การรับรู้จึงเป็นกระบวนการเชิงสร้างสรรค์ ไม่ใช่การสะสมประสบการณ์แบบกลไก นอกจากนี้ แนวคิดหลังสมัยใหม่ยังวิพากษ์ว่า ความรู้ถูกกำหนดโดยอำนาจ วาทกรรม และโครงสร้างทางสังคม ทำให้ไม่สามารถอ้างความเป็นกลางของประสบการณ์ได้อย่างสมบูรณ์

คำวิพากษ์ร่วมสมัยเหล่านี้สะท้อนว่า ประจักษ์นิยมแบบดั้งเดิมไม่เพียงพอต่อการอธิบายความซับซ้อนของการรู้ในโลกปัจจุบัน และจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับมิติทางภาษา สังคม และจิตวิทยา ปรัชญาร่วมสมัยได้ขยายขอบเขตของคำวิพากษ์ต่อประจักษ์นิยม และเน้นว่าความรู้เป็นผลจากกระบวนการเชิงบูรณาการมากกว่าประสบการณ์เพียงอย่างเดียว

บทสรุป

บทความวิชาการเรื่องประจักษ์นิยมกับขอบเขตของความรู้ได้นำเสนอการวิเคราะห์อย่างรอบด้านเกี่ยวกับบทบาทของประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้และการสร้างองค์ความรู้ของมนุษย์ ผ่านการพิจารณาหลักการพื้นฐาน แนวคิดของนักปรัชญาสำคัญ และคำวิพากษ์จากสำนักความคิดต่าง ๆ

แนวคิดประจักษ์นิยมมีคุณูปการสำคัญต่อพัฒนาการทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ในฐานะที่ได้วางรากฐานของการสร้างความรู้จากหลักฐานเชิงประจักษ์ ลัทธิประจักษ์นิยมผลักดันให้มนุษย์หันมาพิสูจน์ความจริงผ่านการสังเกตและการทดลอง มากกว่าการอาศัยความเชื่อที่ขาดหลักฐาน ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ นักปรัชญาอย่างจอห์น ล็อค เดวิด ฮูม และจอร์จ เบอร์กลีย์ ได้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแนวคิดนี้ให้มีความเป็นระบบ และส่งอิทธิพลต่อวิวัฒนาการของญาณวิทยาในยุคต่อมาอย่างลึกซึ้ง

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ในบทความนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเพียงอย่างเดียวไม่อาจเป็นรากฐานที่สมบูรณ์ของความรู้ได้ ประสบการณ์มีข้อจำกัดหลายประการทั้งในแง่ความคลาดเคลื่อนทางการรับรู้ อิทธิพลของอารมณ์และความเชื่อเดิม รวมถึงการที่ประสบการณ์ไม่สามารถอธิบายความรู้เชิงนามธรรม เช่น คณิตศาสตร์ ตรรกศาสตร์ และจริยศาสตร์ได้อย่างครอบคลุม คำวิพากษ์จากลัทธิเหตุผลนิยมชี้ให้เห็นว่าความรู้บางประเภทมีรากฐานจากโครงสร้างทางเหตุผลที่ไม่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์

ข้อเสนอของคานท์ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการทำความเข้าใจธรรมชาติของความรู้ โดยชี้ให้เห็นว่าความรู้เกิดจากการทำงานร่วมกันของ "ข้อมูลจากประสบการณ์" และ "โครงสร้างทางจิตใจโดยกำเนิด" ซึ่งช่วยอธิบายได้ว่าเหตุใดประสบการณ์จึงมีระเบียบและโครงสร้าง มากกว่าที่จะเป็นเพียงสิ่งเร้าที่ไร้ความหมาย แนวคิดนี้เปิดทางให้มีการพัฒนาปรัชญาญาณวิทยาในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยผสมผสานจุดแข็งของทั้งประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยมเข้าด้วยกัน

ในบริบทของปรัชญาร่วมสมัย ขอบเขตของความรู้ตามแนวประจักษ์นิยมถูกท้าทายยิ่งขึ้นจากมุมมองด้านภาษา อำนาจ และวาทกรรม ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ของมนุษย์มิใช่กระบวนการที่เป็นกลาง หากแต่ถูกหล่อหลอมโดยบริบททางสังคมวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความรู้จึงเป็นผลผลิตที่ซับซ้อนซึ่งต้องพิจารณาทั้งมิติเชิงปัจเจก สังคม และวัฒนธรรมประกอบกัน

โดยสรุป แนวคิดประจักษ์นิยมมีคุณค่าอย่างยิ่งในฐานะที่เน้นความสำคัญของประสบการณ์จริงและหลักฐานเชิงประจักษ์ในการสร้างความรู้ อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจธรรมชาติของความรู้อย่างสมบูรณ์นั้นต้องการแนวทางเชิงบูรณาการ ที่ผสมผสานประสบการณ์เข้ากับเหตุผล โครงสร้างทางปัญญาและบริบททางสังคม เพื่อให้เกิดความรู้ที่มีความน่าเชื่อถือ ครอบคลุม และสามารถตอบสนองต่อความซับซ้อนของโลกในยุคปัจจุบันได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ประจวบ บุญมี. (2559). **ปรัชญาการศึกษาและการเรียนรู้.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วีระศักดิ์ สุวรรณศรี. (2558). **จิตวิทยาการรู้คิดและกระบวนการเรียนรู้.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สมภพ จิตรุ่งเรือง. (2556). **ญาณวิทยาและทฤษฎีความรู้.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชาติ เศรษฐมาลินี. (2560). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรพงษ์ จันทร์แก้ว. (2562). **ปรัชญาและทฤษฎีการรู้คิด.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, J. R. (2015). **Cognitive psychology and its implications (8th ed.).** New York: Worth Publishers.

Chalmers, A. F. (2013). **What is this thing called science? (4th ed.).** Indianapolis: Hackett Publishing.

Dewey, J. (1997). **Experience and education. New York: Touchstone.** (Original work published 1938)

Gazzaniga, M. S., Heatherton, T. F., & Halpern, D. F. (2014). **Psychological science (5th ed.).** New York: W. W. Norton & Company.

Goldstein, E. B. (2014). **Sensation and perception (9th ed.).** Belmont, CA: Wadsworth.

Hume, D. (2007). **An enquiry concerning human understanding (P. Millican, Ed.).** Oxford: Oxford University Press. (Original work published 1748)

Kant, I. (1998). **Critique of pure reason (P. Guyer & A. W. Wood, Trans.).** Cambridge: Cambridge University Press. (Original work published 1781)

Locke, J. (1975). **An essay concerning human understanding (P. H. Nidditch, Ed.).** Oxford: Clarendon Press. (Original work published 1689)

Skinner, B. F. (1953). **Science and human behavior.** New York: Macmillan.

จริยธรรมเชิงบรรทัดฐานและจริยธรรมเชิงคุณธรรม : การวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดตะวันตกและพุทธปรัชญา

Normative ethics and moral ethics : A comparative analysis of Western concepts and Buddhist philosophy

พระมหาชวน ชวนปญฺโญ (อัศวภูมิ)
Phramaha Chuan Chawanapanyo (Assawapoom)
บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Vajiranyannavarorasa Gradutate School, Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail: shuanshai840@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบโครงสร้างทางจริยศาสตร์ระหว่างจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานและจริยธรรมเชิงคุณธรรม โดยมุ่งเน้นการสำรวจจุดร่วมและจุดต่างระหว่างปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญา เพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับเกณฑ์การตัดสินความดีและความชั่วในบริบทที่หลากหลายของโลกปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า จริยธรรมเชิงบรรทัดฐานในทัศนะตะวันตกมักให้ความสำคัญกับการแสวงหาหลักการสากลเพื่อกำหนดหน้าที่และผลลัพธ์ เช่น ประโยชน์นิยม ที่เน้นความสุขมวลรวมสูงสุด และจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ของอิมมานูเอล คานท์ ที่เน้นกฎเกณฑ์และหน้าที่อันเด็ดขาด ในขณะที่จริยธรรมเชิงคุณธรรม (ตามแนวคิดของอริสโตเติล) กลับย้อนมาตั้งคำถามถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และการบ่มเพาะลักษณะนิสัยที่ดีงามเพื่อมุ่งสู่ความสุขที่แท้จริง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญา ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าพุทธจริยศาสตร์มีลักษณะที่เป็นลูกผสม กล่าวคือ มีแง่มุมของจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานผ่านทางศีล ซึ่งทำหน้าที่เป็นข้อกำหนดเชิงหน้าที่เบื้องต้น แต่ในระดับที่สูงขึ้นพุทธปรัชญาจะโน้มเอียงไปทางจริยธรรมเชิงคุณธรรมอย่างเด่นชัด โดยเน้นการพัฒนาสิกขา (การฝึกฝน) เพื่อเปลี่ยนผ่านจากบุคคลผู้ทำตามกฎไปสู่บุคคลผู้มีปัญญาและความเมตตากรุณา เป็นคุณสมบัติประจำใจ ประเด็นสำคัญที่พบจากการเปรียบเทียบ ได้แก่ ๑. จุดหมายปลายทาง ปรัชญาตะวันตกมักแยกส่วนระหว่างกฎกับความสุข แต่พุทธปรัชญาเชื่อมโยงจริยธรรม เข้ากับภาวะหลุดพ้น (นิพพาน) โดยมีคุณธรรมเป็นเสมือนเครื่องมือและเป้าหมายในตัวเดียวกัน ๒. แรงขับเคลื่อนภายใน จริยศาสตร์ตะวันตกให้ความสำคัญกับเหตุผลเป็นหลัก แต่พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับสภาพจิตและเจตนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องกุศลและอกุศล ๓. การปรับใช้พุทธปรัชญามีความยืดหยุ่นในเชิงมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ซึ่งมีความ

คล้ายคลึงกับทางสายกลาง (Golden Mean) ของอริสโตเติล แต่ขยายขอบเขตไปถึงการดับทุกข์ในเชิงอภิปรัชญา

การบูรณาการแนวคิดจริยธรรมทั้งสองกระแสจะช่วยให้มนุษย์สามารถรับมือกับความท้าทายในโลกยุคสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนได้ดียิ่งขึ้น โดยการใช้กฎเกณฑ์เชิงบรรทัดฐานเป็นบรรทัดฐานขั้นต่ำของสังคม และใช้จริยธรรมเชิงคุณธรรมเป็นเป้าหมายในการพัฒนาขัดเกลาจิตวิญญาณเพื่อสันติสุขที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: จริยธรรมเชิงบรรทัดฐาน ,จริยธรรมเชิงคุณธรรม, การวิเคราะห์เปรียบเทียบ, แนวคิดตะวันตก, พุทธปรัชญา

ABSTRACT

This research aims to compare the ethical structures of normative and moral ethics, exploring the commonalities and differences between Western and Buddhist philosophy to foster a deeper understanding of the criteria for judging good and evil in the diverse contexts of the contemporary world. The study found that Western normative ethics often emphasizes the search for universal principles to define duties and outcomes, such as utilitarianism, which focuses on maximizing collective happiness, and the functional ethics of Immanuel Kant, which emphasizes absolute rules and duties. In contrast, moral ethics (according to Aristotle's concept) questions perfect humanity and the cultivation of virtuous character to achieve true happiness. Comparing this to Buddhist philosophy, the analysis reveals a hybrid nature. While it incorporates aspects of normative ethics through morality, which serves as basic duty requirements, at a higher level, Buddhist philosophy leans distinctly towards moral ethics, emphasizing the development of training to transform from a rule-follower to one possessing "wisdom" and "compassion" as inherent qualities. Key findings from the comparison include: 1. The ultimate goal. Western philosophy often separates rules from happiness, but Buddhist philosophy connects ethics with liberation (Nirvana), with virtue serving as both a tool and a goal. 2. Inner Drives: Western ethics prioritizes reason, while Buddhist philosophy emphasizes mental states and intentions, aligning with concepts of wholesome and unwholesome actions. 3. Application: Buddhist philosophy is flexible in its approach of the Middle Way (Majjhima Patipada), similar to Aristotle's Golden Mean, but extending to the metaphysical cessation of suffering.

The integration of these two ethical streams will enable humanity to better cope with the complex challenges of the modern world. It uses normative rules as a minimum standard for society and moral ethics as a goal for spiritual development and refinement towards lasting peace.

Keywords: Normative ethics, moral ethics, comparative analysis, Western concepts, Buddhist philosophy

จริยธรรมเชิงบรรทัดฐาน: กฎเกณฑ์และการตัดสิน

จริยธรรมเชิงบรรทัดฐาน คือ สาขาหนึ่งของจริยศาสตร์ที่มุ่งค้นหาเกณฑ์หรือมาตรฐาน เพื่อตัดสินว่าการกระทำใด ถูกหรือผิด และอะไรคือสิ่งที่มนุษย์ ควรหรือไม่ควรทำ โดยไม่ใช่เพียงแค่การอธิบายว่าผู้คนคิดอย่างไร แต่พยายามเสนอบรรทัดฐานที่ควรจะเป็นแบ่งเกณฑ์การตัดสินออกเป็น 3 ทฤษฎีหลัก ดังนี้

1. ประโยชน์นิยม เกณฑ์การตัดสินอยู่ที่ผลลัพธ์โดยมีเป้าหมายคือการสร้างความสุขหรือประโยชน์สุขที่มากที่สุดให้กับคนจำนวนมากที่สุด จะกระทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขสูงสุด เช่น หากการโกหกหนึ่งครั้งช่วยรักษาชีวิตคนได้ 100 คน ในมุมมองนี้การโกหกถือเป็นสิ่งที่ถูก เพราะผลลัพธ์โดยรวมดีกว่า

2. จริยธรรมเชิงหน้าที่ เกณฑ์การตัดสินอยู่ที่หน้าที่หรือตัวกฎเกณฑ์เอง โดยไม่สนใจว่าผลลัพธ์จะเป็นอย่างไร ทฤษฎีที่โด่งดังที่สุดคือของคานท์ คือ ทำตามกฎเกณฑ์ที่สามารถกลายเป็นกฎสากลได้ เช่น การโกหกเป็นสิ่งผิดในตัวเอง เพราะเราไม่สามารถทำให้การโกหกกลายเป็นกฎสากลที่ทุกคนทำได้ (ไม่อย่างนั้นสังคมจะล่มสลาย) ต่อให้การโกหกนั้นจะช่วยคนได้ 100 คน ก็ยังถือว่าผิดตามหลักการ

3. จริยธรรมเชิงคุณธรรม เกณฑ์การตัดสินไม่ได้อยู่ที่กฎหรือผลลัพธ์ แต่อยู่ที่ตัวตนและคุณลักษณะของผู้กระทำ เน้นการฝึกฝนตนเองให้เป็นคนดีตามแนวทางของอริสโตเติล เช่นการตั้งคำถามว่าคนดีหรือผู้มีคุณธรรมจะทำอย่างไรในสถานการณ์นี้ ซึ่งการตัดสินไม่ได้ดูที่กฎตายตัว แต่ดูที่ความเหมาะสมและทางสายกลาง เช่น ความกล้าหาญ คือจุดสมดุลระหว่างความมุทะลุและความขลาดกลัว

มุมมองตะวันตก ปรากฏชัดในแนวคิดจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ของคานท์ ที่เชื่อในกฎสรีระสากล ว่าเราต้องทำตามหน้าที่ที่สมเหตุสมผลโดยไม่คำนึงถึงผลลัพธ์ และแนวคิดประโยชน์นิยมที่ถือเอาความสุขสูงสุดของคนจำนวนมากที่สุดเป็นบรรทัดฐาน ส่วนมุมมองพุทธปรัชญาสะท้อนผ่านระบบศีล ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐาน เช่น ศีล 5 ที่ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคม เพื่อควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา ไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

จริยธรรมเชิงคุณธรรม: การบ่มเพาะเนื้อแท้ภายใน

จริยธรรมเชิงคุณธรรมให้ความสำคัญกับการพัฒนาลักษณะนิสัยและคุณภาพภายในของบุคคลมากกว่าการพิจารณาเพียงกฎเกณฑ์หรือผลลัพธ์ของการกระทำ แนวคิดดังกล่าวมีรากฐานสำคัญในปรัชญาตะวันตกยุคกรีกโบราณ โดยเฉพาะผลงานของ Aristotle และในโลกตะวันออกสามารถเทียบเคียงได้กับคำสอนทางพุทธปรัชญาของ พระพุทธเจ้า ซึ่งมุ่งเน้นการฝึกฝนตนเอง ขัดเกลากิเลส และพัฒนาจิตใจเพื่อความพ้นทุกข์ แม้ทั้งสองแนวคิดจะเกิดในบริบทวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ต่างก็เห็นตรงกันว่าการเป็นคนดีสำคัญกว่าการทำดีเป็นครั้งคราว

แนวคิดจริยธรรมเชิงคุณธรรมในโลกตะวันตกมีรากฐานจากปรัชญากรีก โดยอริโตเติล ได้เสนอว่าเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือความสุขที่สมบูรณ์ ซึ่งหมายถึงการมีชีวิตที่ดี มีเหตุผล และดำเนินชีวิตตามศักยภาพสูงสุดของความเป็นมนุษย์ มิใช่เพียงความสุขทางอารมณ์หรือความพึงพอใจชั่วคราว ทั้งเห็นว่าคุณธรรมมิได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หากแต่เกิดจากการฝึกฝนซ้ำ ๆ จนกลายเป็นนิสัย ตัวอย่างเช่น คนจะเป็นคนกล้าหาญได้ต้องฝึกเผชิญความกลัวอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่เกิดจากการตัดสินใจเพียงครั้งเดียว เขาเสนอหลักทางสายกลาง ซึ่งหมายถึงการหลีกเลี่ยงความสุดโต่งสองด้าน เช่น ความกล้าหาญอยู่ระหว่างความขี้ขลาดกับความหุนหันพลันแล่น ความเอื้อเฟื้ออยู่ระหว่างความตระหนี่กับความฟุ่มเฟือย ดังนั้น ความดีจึงเป็นภาวะสมดุลที่ใช้เหตุผลกำกับ ประเด็นสำคัญคือ การตัดสินทางศีลธรรมในแนวคิดนี้ไม่ได้ถามว่าการกระทำนั้นถูกกฎหรือไม่ แต่ถามว่าการกระทำนั้นสะท้อนลักษณะของคนดีหรือไม่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศีลธรรมอยู่ที่ตัวบุคคลมากกว่ากฎเกณฑ์ภายนอก บุคคลที่มีคุณธรรมย่อมเลือกกระทำสิ่งที่เหมาะสมโดยธรรมชาติเพราะนิสัยภายในได้รับการหล่อหลอมแล้ว

ส่วนในพุทธปรัชญา แม้จะไม่ได้ใช้คำว่าจริยธรรมเชิงคุณธรรมโดยตรง แต่แก่นคำสอนกลับมีลักษณะสอดคล้องกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ เน้นการพัฒนาจิตใจและการฝึกตนมากกว่าการเชื่อฟังกฎแบบตายตัว หลักสำคัญที่สะท้อนแนวคิดนี้คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และความเข้าใจความจริงของชีวิต พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับเจตนาเป็นหลัก โดยถือว่าเจตนาเป็นตัวกำหนดคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำ การทำดีเพียงภายนอกแต่มีจิตใจไม่บริสุทธิ์ย่อมไม่ถือว่าดีอย่างแท้จริง ดังนั้น ศีลธรรมจึงอยู่ที่การชำระจิตใจให้ปราศจากโลภ โกรธ และหลง การปฏิบัติศีล เช่น ศีล 5 มิใช่ข้อห้ามเพื่อการลงโทษ แต่เป็นเครื่องมือฝึกวินัยและสร้างคุณลักษณะที่ดี เช่น เมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์ และความสำรวม นอกจากนี้ หลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง ยังสะท้อนความคล้ายคลึงกับแนวคิดอริสโตเติล กล่าวคือ หลีกเลี่ยงทั้งความตึงเครียดและความปล่อยตัวมากเกินไป เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือนิพพานหรือการดับทุกข์ ซึ่งเป็นภาวะที่จิตใจบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์ แสดงให้เห็นว่าคุณธรรมไม่ใช่เพียงวิธีการ แต่เป็นเส้นทางสู่ความหลุดพ้น

เมื่อเปรียบเทียบทั้งสองแนวคิด จะพบทั้งจุดร่วมและจุดต่างที่สำคัญ ประการแรก ทั้งสองระบบต่างเห็นว่าศีลธรรมคือการพัฒนาตัวตนภายใน มิใช่การปฏิบัติตามกฎภายนอกเพียงอย่างเดียว ทั้งอริสโตเติล

และพุทธปรัชญาต่างเน้นการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นนิสัยหรือสภาวะจิตที่มั่นคง ประการที่สอง ทั้งสองต่างเสนอแนวคิดทางสายกลาง เพื่อหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง แสดงให้เห็นความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องอาศัยความสมดุลระหว่างเหตุผลและอารมณ์ อย่างไรก็ตาม เป้าหมายสูงสุดมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ อริสโตเติลมุ่งสู่การมีชีวิตที่ดีในโลกนี้ ขณะที่พุทธปรัชญามุ่งสู่การพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง ซึ่งมีมิติทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งกว่า อีกประเด็นหนึ่งคือ ตะวันตกเน้นเหตุผลเชิงตรรกะและการวิเคราะห์เชิงปรัชญา ส่วนพุทธปรัชญาเน้นประสบการณ์ภายในและการปฏิบัติจริง เช่น การทำสมาธิและการเจริญสติ จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดตะวันตกมีลักษณะเชิงทฤษฎี ขณะที่พุทธปรัชญามีลักษณะเชิงปฏิบัติ

จริยธรรมเชิงคุณธรรมทั้งในตะวันตกและพุทธปรัชญาต่างชี้ให้เห็นว่า การสร้างคนดีสำคัญกว่าการสร้างกฎที่ดี บุคคลที่มีคุณธรรมภายในย่อมสามารถตัดสินใจได้ถูกต้องโดยไม่ต้องพึ่งพาการควบคุมจากภายนอก แม้จะมีความแตกต่างด้านเป้าหมายและวิธีการ แต่ทั้งสองแนวคิดสามารถเสริมกันได้ กล่าวคือ แนวคิดของ Aristotle ช่วยให้เข้าใจศีลธรรมอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ ขณะที่พุทธปรัชญาช่วยให้เห็นมิติการฝึกจิตและการเปลี่ยนแปลงภายในอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น การผสมผสานองค์ความรู้จากทั้งสองแนวคิดย่อมนำไปสู่การพัฒนาจริยธรรมที่สมบูรณ์และเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน

การวิเคราะห์เปรียบเทียบจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานและเชิงคุณธรรมตามแนวคิดตะวันตก และพุทธปรัชญา

การพิจารณาความดี ความชั่ว หรือสิ่งที่มนุษย์ควรกระทำและไม่ควรกระทำ ภายในสาขานี้มีกรอบคิดสำคัญสองแนวทาง ได้แก่ จริยธรรมเชิงบรรทัดฐาน และ จริยธรรมเชิงคุณธรรม ซึ่งมีจุดเน้นแตกต่างกัน กล่าวคือ จริยธรรมเชิงบรรทัดฐานมุ่งสร้างหลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์เพื่อใช้ตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด ขณะที่จริยธรรมเชิงคุณธรรมให้ความสำคัญกับการพัฒนาลักษณะนิสัยและคุณภาพภายในของบุคคล แนวคิดทั้งสองปรากฏชัดในปรัชญาตะวันตก และสามารถเทียบเคียงได้กับคำสอนใน พระพุทธศาสนา ซึ่งมีทั้งข้อปฏิบัติที่เป็นบรรทัดฐานและการฝึกฝนจิตใจเชิงคุณธรรม บทความนี้มุ่งวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดทั้งสองในบริบทตะวันตกและพุทธปรัชญา เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างทางศีลธรรมที่เหมือนและต่างกัน

จริยธรรมเชิงบรรทัดฐานในตะวันตกพยายามตอบคำถามว่า เราควรทำอะไร โดยเสนอหลักเกณฑ์สากลเพื่อใช้ตัดสินความถูกผิดของการกระทำ แนวคิดที่สำคัญแบ่งออกได้เป็นสองสายหลัก คือ 1.สายแรกคือ หน้าที่นิยม ที่เห็นว่าคุณค่าทางศีลธรรมไม่ได้ขึ้นกับผลลัพธ์ แต่ขึ้นอยู่กับการกระทำตามหน้าที่และเจตจำนงที่ดี เขาเสนอหลักกฎสากลว่าเราควรกระทำเฉพาะสิ่งที่สามารถยกเป็นกฎให้ทุกคนปฏิบัติได้ เช่น การโกหกไม่อาจเป็นกฎสากลได้ เพราะหากทุกคนโกหก สังคมจะขาดความไว้วางใจ ดังนั้น การกระทำจึงต้องตั้งอยู่บนเหตุผลและหน้าที่มากกว่าความรู้สึกส่วนตัว 2.สายที่สองคือ ประโยชน์นิยม แนวคิดนี้เห็นว่าการกระทำที่ถูกต้องคือการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด การตัดสินศีลธรรมจึง

พิจารณาผลลัพธ์เป็นหลัก เช่น หากการตัดสินใจหนึ่งช่วยคนส่วนใหญ่ได้มากกว่า ก็ถือว่าดีกว่า แม้จะกระทบคนส่วนน้อย ทั้งสองแนวคิดสะท้อนลักษณะสำคัญของจริยธรรมเชิงบรรทัดฐาน คือ การสร้างกฎ หลักการ หรือสูตรตายตัวเพื่อใช้ชี้นำการตัดสินใจทางศีลธรรม

จริยธรรมเชิงคุณธรรมในแนวคิดตะวันตก แตกต่างจากแนวทางข้างต้น จริยธรรมเชิงคุณธรรมมุ่งตอบคำถามว่า เราควรเป็นคนแบบใด มากกว่า ควรทำอะไร แนวคิดนี้มีรากฐานจากอริสโตเติล ซึ่งเสนอว่าชีวิตที่ดีเกิดจากการพัฒนาคุณลักษณะภายใน เช่น ความกล้าหาญ ความยุติธรรม ความเมตตา และความพอประมาณ ในหนังสือ Nicomachean Ethics Aristotle อธิบายว่าคุณธรรมเกิดจากการฝึกฝนซ้ำ ๆ จนกลายเป็นนิสัย มิใช่เกิดจากการปฏิบัติตามกฎเพียงครั้งคราว บุคคลที่มีคุณธรรมย่อมเลือกทำสิ่งที่ถูกต้องโดยอัตโนมัติ หลัก "ทางสายกลาง" ถูกใช้เป็นแนวทางเพื่อหลีกเลี่ยงความสุดโต่งทั้งสองด้าน เช่น ความกล้าหาญอยู่ระหว่างความขี้ขลาดกับความบ้าบิ่น ดังนั้น ศีลธรรมในมุมมองนี้จึงเป็นเรื่องของการสร้างตัวตนมากกว่าการเชื่อฟังคำสั่ง

ส่วนในพุทธปรัชญาพบองค์ประกอบทั้งจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานและเชิงคุณธรรมผสมผสานกันอย่างใกล้ชิด ในด้านบรรทัดฐาน มีหลักปฏิบัติที่ชัดเจน เช่น ศีล 5 ศีล 8 และพระวินัย ซึ่งทำหน้าที่กำหนดกรอบพฤติกรรมของบุคคลในสังคม อย่างไรก็ตาม ข้อปฏิบัติเหล่านี้ไม่ได้มีลักษณะเป็นคำสั่งจากอำนาจภายนอก หากแต่เป็นเครื่องมือฝึกตนเพื่อป้องกันเหตุแห่งทุกข์ ในด้านคุณธรรม พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจ เช่น เมตตา กรุณา สติ และปัญญา โดยถือว่าเจตนาเป็นหัวใจของการกระทำ การทำดีต้องเกิดจากจิตที่บริสุทธิ์ มิใช่เพียงการทำตามกฎเพื่อหวังผลตอบแทน หลักศีลสมาธิปัญญาแสดงให้เห็นว่าบรรทัดฐานเป็นเพียงจุดเริ่มต้น ส่วนเป้าหมายที่แท้จริงคือการเปลี่ยนแปลงภายใน จึงกล่าวได้ว่าพุทธปรัชญามองบรรทัดฐานและคุณธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน กล่าวคือ กฎมีไว้เพื่อสร้างคุณธรรม มิใช่เพื่อควบคุมพฤติกรรมอย่างเดียว

เมื่อพิจารณาเชิงเปรียบเทียบ จะเห็นว่าแนวคิดตะวันตกมักแยกจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานออกจากจริยธรรมเชิงคุณธรรมอย่างชัดเจน กล่าวคือ แนวหนึ่งเน้นกฎ อีกแนวหนึ่งเน้นนิสัย ขณะที่พุทธปรัชญามีลักษณะองค์รวม โดยใช้กฎเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณธรรมภายในในด้านเกณฑ์การตัดสิน ตะวันตกใช้เหตุผลเชิงตรรกะหรือการคำนวณผลลัพธ์ ส่วนพุทธปรัชญาใช้หลักเหตุปัจจัยและผลของกรรม โดยเน้นผลกระทบต่อจิตใจเป็นสำคัญ นอกจากนี้ เป้าหมายของตะวันตกมักอยู่ที่การสร้างสังคมที่มีระเบียบและยุติธรรม ส่วนพุทธปรัชญามุ่งสู่การดับทุกข์และความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ

ทั้งสองแนวคิดมีจุดร่วมคือการพัฒนามนุษย์ให้มีความรับผิดชอบและมีสำนึกทางศีลธรรม เพียงแต่วิธีการและจุดเน้นแตกต่างกันเท่านั้น จริยธรรมเชิงบรรทัดฐานช่วยกำหนดกรอบพฤติกรรมที่ชัดเจน ทำให้สังคมมีระเบียบและมาตรฐานร่วมกัน ขณะที่จริยธรรมเชิงคุณธรรมช่วยพัฒนาคุณภาพภายในของบุคคลให้สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วยตนเอง แนวคิดตะวันตกให้ความสำคัญกับการจำแนกหลักการอย่างเป็น

ระบบ ส่วนพุทธปรัชญาผสมผสานทั้งสองแนวทางเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ดังนั้น การประยุกต์ใช้ทั้งบรรทัดฐานและคุณธรรมควบคู่กัน ย่อมนำไปสู่การพัฒนาทั้งระดับสังคมและระดับจิตใจอย่างสมดุลและยั่งยืน

บทสรุป

จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาความดี ความถูกต้อง และแนวทางการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมของมนุษย์ โดยมีสองแนวคิดสำคัญคือ จริยธรรมเชิงบรรทัดฐาน ซึ่งเน้นการกำหนดกฎหรือหลักการเพื่อใช้ตัดสินว่าการกระทำใดถูกหรือผิด และจริยธรรมเชิงคุณธรรม ซึ่งมุ่งพัฒนาลักษณะนิสัยและคุณธรรมภายในของบุคคลให้เป็นคนดีโดยธรรมชาติ ในแนวคิดตะวันตก จริยธรรมเชิงบรรทัดฐานได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ เช่น แนวคิดหน้าที่นิยมของค้านท์ที่ยืนยันว่าการกระทำที่ดีต้องตั้งอยู่บนหน้าที่และกฎสากล ไม่ขึ้นกับผลประโยชน์ส่วนตน และแนวคิดประโยชน์นิยมที่มองว่าการกระทำที่ดีคือการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขหรือประโยชน์สูงสุดแก่คนส่วนใหญ่ ทั้งสองแนวทางใช้หลักการภายนอกเป็นเกณฑ์ตัดสินศีลธรรม ขณะที่จริยธรรมเชิงคุณธรรม โดยเฉพาะแนวคิดของอริสโตเติลเปลี่ยนจุดเน้นมาที่การสร้างนิสัยที่ดีผ่านการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นคุณลักษณะถาวร เช่น ความยุติธรรม ความกล้าหาญ และความพอประมาณ เป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุชีวิตที่สมบูรณ์หรือความผาสุกที่แท้จริง

พุทธปรัชญา พบการผสานทั้งสองแนวคิดเข้าด้วยกัน มีทั้งบรรทัดฐานทางพฤติกรรม เช่น ศีล 5 และการเน้นพัฒนาจิตใจภายใน เช่น เมตตา กรุณา สติ และปัญญา โดยถือว่า เจตนา เป็นหัวใจของศีลธรรม กฎจึงเป็นเครื่องมือฝึกตน มิใช่เพียงข้อบังคับ จุดหมายคือการลดกิเลสและนำไปสู่ความพ้นทุกข์

แนวคิดตะวันตกมักแยกกฎกับคุณธรรมอย่างชัดเจน ส่วนพุทธปรัชญามองทั้งสองเป็นกระบวนการเดียวกัน การผสมผสานจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานที่ให้มาตรฐานร่วมกับจริยธรรมเชิงคุณธรรมที่พัฒนาจิตใจภายใน จึงเป็นแนวทางที่ช่วยสร้างทั้งคนดีและสังคมที่ดีอย่างสมดุล

จริยธรรมทั้งสองรูปแบบทำหน้าที่เกื้อกูลกัน จริยธรรมเชิงบรรทัดฐาน เปรียบเสมือนรั้วที่ป้องกันไม่ให้คนทำชั่วในระดับพฤติกรรมภายนอก ส่วน จริยธรรมเชิงคุณธรรม เปรียบเสมือนรากแก้วที่สร้างความมั่นคงทางจิตใจจากภายใน การเข้าใจทั้งสองมิติจะช่วยให้เราไม่เพียงแต่เป็นคนที่ทำถูกกฎ แต่เป็นคนที่ดีโดยธรรมชาติ

บรรณานุกรม

Aristotle. (2009). **Nicomachean Ethics.** Oxford University Press.

Kant, I. (1993). **Groundwork of the Metaphysics of Morals.** Cambridge University Press.

Mill, J. S. (2001). **Utilitarianism.** Hackett Publishing.

Driver, J. (2007). **Ethics: The Fundamentals.** Blackwell Publishing.

Shafer-Landau, R. (2018). **The Fundamentals of Ethics.** Oxford University Press.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. **Deontological Ethics,** Utilitarianism, และ Virtue Ethics.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). **พุทธธรรม.** กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2554). **จริยศาสตร์ตะวันตก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณาจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2559). **ปรัชญาและตรรกศาสตร์พื้นฐาน.** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online กรณีศึกษา ศัพท์หมวดอภิปรัชญา ประสบการณ์นิยม (ประจักษนิยม)

An Analytical Study of Philosophical Terms from phdict.online A Case Study of Metaphysics and Empiricism

ศศิชา ทรัพย์ล้น
Sasicha Saplon
บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Vajiranyannavarorasa Gradutate School, Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : sasicha.sap@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์บัญญัติทางปรัชญาจากระบบสารสนเทศศัพท์บัญญัติ (phdict.online) ของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา โดยเน้นกรณีศึกษาในหมวดอภิปรัชญา กลุ่มประสบการณ์นิยม (Empiricism) หรือประจักษนิยม วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือเพื่อสำรวจโครงสร้างเชิงระบบ ประเมินความแม่นยำทางมโนทัศน์ และวิเคราะห์พลวัตของการสื่อความหมายข้ามวัฒนธรรมผ่านรากศัพท์ภาษาไทย ระเบียบวิธีวิจัยใช้การวิเคราะห์มโนทัศน์ (Conceptual Analysis) ตามแนวทางปรัชญาวิเคราะห์ และกรอบทฤษฎีการแปลเชิงปรัชญา

ผลการศึกษาพบว่า phdict.online มีโครงสร้างข้อมูลที่เป็นระบบและมีความครอบคลุมในระดับสูง การเลือกใช้ศัพท์บัญญัติแบบคู่ขนานระหว่าง "ประสบการณ์นิยม" และ "ประจักษนิยม" สะท้อนถึงความละเอียดอ่อนในการแยกแยะเฉดความหมายระหว่างบ่อเกิดความรู้และผลลัพธ์ของการตรวจสอบความจริง อย่างไรก็ตาม การวิจัยชี้ให้เห็นว่านิยามศัพท์ในระดับมาตรฐานควรมีการเพิ่มเติมบริบทข้อถกเถียงในปรัชญาร่วมสมัยเพื่อให้เท่าทันต่อมาตรฐานสากล บทความนี้สรุปว่า phdict.online ไม่ได้เป็นเพียงฐานข้อมูลคำแปล แต่เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่แวดวงปรัชญาในประเทศไทย

คำสำคัญ: phdict.online, ศัพท์บัญญัติทางปรัชญา, อภิปรัชญา, ประสบการณ์นิยม, ประจักษนิยม

ABSTRACT

This academic article aims to conduct an analytical study of the philosophical terms compiled in the Philosophical Terms Online Information System (phdict.online) of the Office of the Royal Society of Thailand. The study specifically focuses on a case study within the Metaphysics category, specifically the group of Empiricism (known in Thai as *Prasobkarn-niyom* and *Prajak-niyom*). The objectives are threefold: to explore the systematic structure of the database, to evaluate its conceptual precision, and to analyze the dynamics of cross-cultural semantic transmission through Thai linguistic roots. The research methodology employs conceptual analysis in accordance with the analytic philosophy tradition, alongside the theoretical framework of philosophical translation.

The findings reveal that phdict.online possesses a systematic data structure with a high level of comprehensiveness. The adoption of dual terminology—"Prasobkarn-niyom" and "Prajak-niyom"—reflects a sophisticated discernment in distinguishing semantic nuances between the source of knowledge (genetic empiricism) and the outcomes of truth verification (epistemic empiricism). However, the research suggests that standard definitions should incorporate contemporary philosophical debates to ensure alignment with international standards. This article concludes that phdict.online functions not merely as a translation database but as a crucial intellectual infrastructure that strengthens the philosophical domain in Thailand.

Keywords: phdict.online, Philosophical Terminology, Metaphysics, Empiricism, Conceptual Analysis

บทนำ

ในปริมณฑลแห่งวิชาการปรัชญา "ภาษา" ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเครื่องมือในการสื่อสารความคิดเท่านั้น แต่ภาษายังเป็น "บ้านของความจริง" และเป็นขอบเขตแห่งการคิด (Boundary of Thought) ดังที่ Ludwig Wittgenstein ได้เสนอไว้ในงาน *Tractatus Logico-Philosophicus* ว่า "ขอบเขตของภาษาคือขอบเขตของโลกของข้าพเจ้า" การกำหนดนิยาม (Definition) และการบัญญัติศัพท์ทางปรัชญา (Philosophical Terminology) จึงเป็นรากฐานสำคัญที่สุดในการแสวงหาความจริง หากปราศจากความชัดเจนเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Clarity) การถกเถียงทางปรัชญาจะกลายเป็นเพียงการปะทะกันของวาทกรรมที่กำกวมและคลาดเคลื่อนจากแก่นสารที่แท้จริง

วิวัฒนาการของศัพท์บัญญัติทางปรัชญาในประเทศไทยมีเส้นทางที่ซับซ้อนและน่าสนใจ โดยเริ่มจากการรับอิทธิพลปรัชญาตะวันตกผ่านการแปลตัวบทในยุคบุกเบิก จนกระทั่งมีการสถาปนา สำนักงาน

ราชบัณฑิตยสภา ให้เป็นหน่วยงานหลักในการวางรากฐานและมาตรฐานการบัญญัติศัพท์ โดยอาศัยรากศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤตมาสร้างสรรค์มโนทัศน์ใหม่เพื่อรองรับปรัชญาตะวันตก กระบวนการนี้ไม่ใช่เพียงการแปลคำต่อคำ แต่คือการ "ถ่ายโอนระบบคิด" (Transposition of Thought Systems) จากบริบทวัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง

ในยุคดิจิทัล การเกิดขึ้นของ phdict.online ซึ่งเป็นระบบสารสนเทศฐานข้อมูลศัพท์บัญญัติทางปรัชญา ถือเป็นหมุดหมายทางประวัติศาสตร์ (Digital Milestone) ที่สำคัญยิ่ง ฐานข้อมูลนี้ไม่เพียงแต่รวบรวมมโนทัศน์ที่ถูกกลั่นกรองโดยคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ แต่ยังทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างนักวิชาการไทยกับพลวัตของปรัชญาสากล ช่วยให้การเข้าถึงคำศัพท์มีความเป็นระบบและเป็นเอกภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงหมวด อภิปรัชญา (Metaphysics) ซึ่งเป็นสาขาที่ว่าด้วยรากฐานของความเป็นจริงและความเป็นไปได้ ภาระหน้าที่ของภาษาไทยในการสะท้อนมโนทัศน์เหล่านี้กลับมีความท้าทายอย่างยิ่ง

บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์ไปที่กรณีศึกษาเฉพาะ นั่นคือ ศัพท์หมวดอภิปรัชญา กลุ่มประสบการณ์นิยม (Empiricism) หรือที่มักพบการใช้สลับกับคำว่า "ประจักษนิยม" ในแวดวงวิชาการไทย ประเด็นปัญหาที่สำคัญคือ คำถามที่ว่าภาษาไทยสามารถบรรจุ "น้ำหนักเชิงปรัชญา" (Philosophical Weight) ของมโนทัศน์ *Empiricism* ซึ่งมีพัฒนาการตั้งแต่อริสโตเติลมาจนถึงกลุ่มปฏิฐานนิยมตรรกะ (Logical Positivism) ได้อย่างครบถ้วนเพียงใด? การเลือกใช้คำว่า "ประสบการณ์" เทียบกับ "ประจักษ์" ส่งผลต่อการตีความความสัมพันธ์ระหว่าง "สสาร" และ "จิต" ในเชิงอภิปรัชญาอย่างไร?

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผ่านฐานข้อมูล phdict.online จึงไม่ใช่เพียงการตรวจสอบความถูกต้องของคำแปล แต่คือการประเมินความแม่นยำทางมโนทัศน์ (Conceptual Precision) และการสำรวจขีดความสามารถของภาษาไทยในการรองรับกระแสปรัชญาระดับสากล เพื่อให้แน่ใจว่าการทำปรัชญาในประเทศไทยจะดำเนินไปบนรากฐานทางภาษาที่มั่นคงและทรงพลังในระดับสากล

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อให้การวิจัยดำเนินไปอย่างมีทิศทางและสามารถตอบโจทย์ความมุ่งหมายเชิงวิชาการได้อย่างครอบคลุม ผู้ศึกษาจึงกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการหลัก ดังนี้

1. เพื่อสำรวจและวิเคราะห์โครงสร้างเชิงระบบ (Systematic Structure) ของฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาใน phdict.online โดยมุ่งเน้นที่การจัดหมวดหมู่ (Taxonomy) และความเชื่อมโยงระหว่างศัพท์ในกลุ่มอภิปรัชญา เพื่อทำความเข้าใจระเบียบวิธีในการจัดลำดับความสำคัญของมโนทัศน์ทางปรัชญาในบริบทไทย

2. เพื่อประเมินความแม่นยำทางมโนทัศน์และความสอดคล้องเชิงความหมาย (Conceptual Precision and Semantic Alignment) ของศัพท์คำว่า "ประสบการณ์นิยม" (Empiricism) และ "ประ

จักษนิยม" โดยเปรียบเทียบกับตัวบทต้นฉบับ (Primary Sources) ของนักปรัชญาคนสำคัญ เช่น John Locke, David Hume และ George Berkeley เพื่อตรวจสอบว่าคำนิยามในภาษาไทยสามารถครอบคลุมนัยสำคัญทางอภิปรัชญาได้เพียงใด

3. เพื่อวิเคราะห์พลวัตของการสื่อความหมายข้ามวัฒนธรรม (Cross-cultural Semantics): โดยศึกษาอิทธิพลของรากศัพท์บาลี-สันสกฤตที่ส่งผลต่อการตีความมโนทัศน์ทางอภิปรัชญาตะวันตกในสังคมวิชาการไทย และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาศัพท์บัญญัติให้สอดรับกับพลวัตของปรัชญาร่วมสมัย

กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework)

การศึกษานี้ไม่ได้เป็นเพียงการตรวจทานพจนานุกรม แต่คือการทำ "โบราณคดีทางมโนทัศน์" (Conceptual Archaeology) และการวิเคราะห์เชิงตรรกะ โดยอาศัยกรอบทฤษฎี 3 เสาหลัก ดังนี้

1. การวิเคราะห์มโนทัศน์ตามแนวทางปรัชญาวิเคราะห์ (Analytic Philosophy Framework)

ผู้ศึกษาใช้เครื่องมือจากสายปรัชญาวิเคราะห์ (Analytic Tradition) โดยเฉพาะทฤษฎีของ Gottlob Frege เกี่ยวกับ "ความหมายและสิ่งที่อ้างถึง" (Sense and Reference หรือ *Sinn und Bedeutung*) เพื่อแยกแยะว่าคำแปลภาษาไทยใน phdict.online นั้นสื่อถึง "นัยความหมาย" (Sense) ที่ถูกต้องตาม "สิ่งที่อ้างถึง" (Reference) ในเชิงอภิปรัชญาตะวันตกหรือไม่ รวมถึงการใช้แนวคิดเรื่อง "เกมภาษา" (Language Games) ของ Wittgenstein เพื่อดูบริบทการใช้คำในวงวิชาการ

2. ทฤษฎีการแปลเชิงปรัชญาและความเท่าเทียมเชิงมโนทัศน์ (Philosophical Translation & Conceptual Equivalence) ใช้กรอบแนวคิดของ Paul Ricoeur ในเรื่อง "ความสามารถในการแปล" (Translating the Untranslatable) เพื่อวิเคราะห์ว่าเมื่อมโนทัศน์ *Empiricism* ถูกถ่ายโอนมาเป็น "ประสบการณ์นิยม" เกิดการสูญเสียความหมาย (Semantic Loss) หรือการงอกเงยของความหมาย (Semantic Gain) อย่างไร โดยพิจารณาถึงข้อจำกัดและศักยภาพของภาษาไทยในการบรรจุอรรถรสทางปรัชญา

3. โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์และจิต (Ontological Structure of Empiricism)

ในเชิงเนื้อหา ผู้ศึกษาวางกรอบการวิเคราะห์บนความสัมพันธ์เชิงอภิปรัชญาที่ว่า

$$O \rightarrow S \rightarrow E \approx I$$

- โดยที่ O คือ วัตถุวิสัย (Object/External Reality)
- S คือ ผัสสะ (Sensation)
- E คือ ประสบการณ์ (Experience)
- I คือ มโนภาพในจิต (Idea) กรอบนี้จะใช้ตรวจสอบว่านิยามใน phdict.online ได้ให้น้ำหนักกับส่วนใดของกระบวนการนี้เป็นพิเศษ และมีความสอดคล้องกับหลัก **"Tabula Rasa"** ของ Locke หรือไม่

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) หมวด อภิปรัชญา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการสำรวจและคัดกรองข้อมูลจาก phdict.online ซึ่งเป็น "ระบบสารสนเทศศัพท์บัญญัติปรัชญา" ของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา โดยมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานและมวลรวมของคำศัพท์ในหมวดอภิปรัชญา เพื่อวางรากฐานก่อนการวิเคราะห์เชิงลึกในกลุ่มประสบการณ์นิยม โดยสามารถแบ่งการพิจารณาออกเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. โครงสร้างและการจัดหมวดหมู่ใน phdict.online

ฐานข้อมูล phdict.online ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงพจนานุกรมแปลคำต่อคำ แต่มีลักษณะเป็น Ontological Database ที่มีการจัดกลุ่มความสัมพันธ์ของคำศัพท์ (Categorization) โดยหมวดอภิปรัชญาถูกจัดให้เป็นหนึ่งใน "สาขาหลัก" (Major Fields) ของระบบ ข้อมูลที่ปรากฏในแต่ละรายการประกอบด้วย

ศัพท์บัญญัติ การระบุคำภาษาอังกฤษและคำแปลภาษาไทยที่ได้รับการรับรอง

นิยาม/คำอธิบาย บทสรุปย่อของมโนทัศน์ (Brief Concept) ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดขอบเขตความเข้าใจของนักวิชาการไทย

การเชื่อมโยง (Cross-reference) ระบบการเชื่อมโยงศัพท์ที่เกี่ยวข้อง (Related Terms) เช่น เมื่อค้นคำว่า *Empiricism* ระบบจะเชื่อมโยงไปยัง *Epistemology*, *Induction* หรือ *Positivism*

2. ขอบเขตของคำศัพท์ในหมวดอภิปรัชญา (Scope of Metaphysical Terms)

จากการสำรวจ ฐานข้อมูลในหมวดนี้ครอบคลุมประเด็นหลักทางอภิปรัชญาสากลอย่างครบถ้วน ซึ่งผู้ศึกษาได้จำแนกออกเป็น 4 กลุ่มย่อยตามแนวทางของฐานข้อมูล

ภาวะวิทยา (Ontology) ศัพท์ที่ว่าด้วยการดำรงอยู่และลักษณะของสรรพสิ่ง (เช่น *Being,Substance,Essence*)

จักรวาลวิทยา (Cosmology) ศัพท์ที่ว่าด้วยกำเนิดและโครงสร้างของเอกภพ (เช่น *Causality, Teleology, Space-Time*)

จิตนิยมและสสารนิยม (Idealism & Materialism) ศัพท์ที่ว่าด้วยธรรมชาติของความเป็นจริงพื้นฐาน

กลุ่มประสบการณ์นิยม (Empiricism Focus) ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการวิจัยครั้งนี้

3. ตารางตัวอย่างมโนทัศน์เป้าหมายในหมวดอภิปรัชญา-ประสบการณ์นิยม

เพื่อให้เห็นภาพความชัดเจนของฐานข้อมูล ผู้ศึกษาได้สกัดคำศัพท์แกนกลางที่ปรากฏใน phdict.online ซึ่งใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ในส่วนที่ 5 ดังนี้

ศัพท์หลัก (Key Term)	ศัพท์บัญญัติ (Thai Standard)	นัยสำคัญเชิงอภิปรัชญาในฐานข้อมูล
Metaphysics	อภิปรัชญา	การศึกษาความเป็นจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์
Empiricism	ประสบการณ์นิยม; ประจักษนิยม	ทัศนะที่ถือว่าประสบการณ์คือบ่อเกิดของความรู้และความจริง
Materialism	สสารนิยม	ความเชื่อว่าสสารคือความเป็นจริงเพียงหนึ่งเดียว
Phenomenon	ปรากฏการณ์	สิ่งที่ปรากฏแก่ผัสสะ (Sensory appearance)
A Posteriori	ความรู้หลังประสบการณ์	ความจริงที่ต้องอาศัยการตรวจสอบผ่านประสบการณ์

4. พลวัตของการสืบค้นและดิจิทัลแพลตฟอร์ม

ความโดดเด่นของส่วนที่ 4 นี้คือการวิเคราะห์ว่า phdict.online ได้เปลี่ยนสถานะของศัพท์บัญญัติจาก "ตัวอักษรที่หยุดนิ่ง" ในเล่มพจนานุกรม (Physical Copy) ไปสู่ "เครือข่ายความหมาย" (Semantic Network) บนโลกออนไลน์ ซึ่งช่วยให้นักวิจัยสามารถเปรียบเทียบการใช้คำว่า "ประสบการณ์นิยม" และ "ประจักษนิยม" ได้ในหลากหลายบริบทผ่านฟังก์ชันการสืบค้นแบบคำสำคัญ (Keyword Search) และการสืบค้นตามลำดับอักษร ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำ "ปรัชญาวิเคราะห์" (Analytic Philosophy) ในประเทศไทยยุคปัจจุบัน

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา หมวด อภิปรัชญา

ในส่วนนี้ ผู้ศึกษาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่สกัดจาก phdict.online โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysisb) เพื่อประเมินสถานะของมโนทัศน์ "ประสบการณ์นิยม" ในบริบทวิชาการไทย ดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (Quantitative Analysis)

จากการสืบค้นผ่านฐานข้อมูลด้วยคำสำคัญ (Keywords) ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มประสบการณ์นิยม (เช่น *Empiricism, Perception, Sensation, Evidence*) พบข้อมูลเชิงปริมาณที่น่าสนใจดังนี้

ความหนาแน่นของศัพท์ ศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาที่เชื่อมโยงกับกลุ่มประสบการณ์นิยมมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 15 ของหมวดอภิปรัชญาทั้งหมด ซึ่งถือว่าสูงพอสมควรเมื่อเทียบกับกลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalism)

การกระจายตัวของระดับความหมาย พบว่ามีการบัญญัติศัพท์ตั้งแต่มโนทัศน์พื้นฐาน (Basic Concepts) ไปจนถึงศัพท์เฉพาะทางในระดับเทคนิค (Technical Terms) เช่น *Radical Empiricism* หรือ *Logical Empiricism* สะท้อนให้เห็นว่า phdict.online มีความพยายามที่จะครอบคลุมพัฒนาการของกระแสความคิดนี้ในทุกช่วงประวัติศาสตร์

2. การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา (Semantic Analysis)

จุดเน้นของการวิเคราะห์ส่วนนี้คือการพิจารณาความลุ่มลึกของการเลือกใช้คำแปลภาษาไทย เพื่อตอบคำถามว่า "ภาษาไทยสะท้อนนัยทางอภิปรัชญาได้แม่นยำเพียงใด"

1) ประสบการณ์นิยม (Empiricism)

ใน phdict.online คำว่า "ประสบการณ์นิยม" ถูกใช้เพื่อสื่อถึงทัศนะทางอภิปรัชญาที่เชื่อว่า "ความจริง (Reality) คือสิ่งที่ต้องถูกรับรู้ผ่านผัสสะ" รากคำว่า "ประสบการณ์" ในภาษาไทยสื่อถึง "การผ่านพบบ่อย ๆ" หรือการสั่งสม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Tabula Rasa ของ John Locke ที่มองว่าจิตคือกระดานว่างที่รอการเติมเต็มจากภายนอก

2) ประจักษนิยม (Empiricism/Evidentialism)

การวิเคราะห์พบว่า phdict.online มักใช้คำว่า "ประจักษนิยม" ในบริบทที่ต้องการเน้นย้ำถึงความ "ชัดแจ้ง" (Manifest) หรือ "ตรวจสอบได้" (Verifiable) รากคำว่า "ประจักษ์" (จาก ปริ + อกฺษ) หมายถึง "ต่อหน้าต่อตา" ซึ่งมีนัยทางอภิปรัชญาที่รุนแรงกว่า (Stronger version) เพราะเน้นไปที่สถานะปัจจุบันขณะของการรับรู้ มากกว่าการสั่งสมความรู้ในอดีต

การวิเคราะห์เชิงตรรกะของนิยาม

ผู้ศึกษาพบว่านิยามในฐานข้อมูลสามารถสรุปเป็นโครงสร้างเชิงตรรกะได้ว่า

$$\forall x(Kx \implies \exists e(Ex \wedge Re))$$

(สำหรับความรู้ x ใด ๆ ถ้าเรารู้ x แล้ว จะต้องมีประสบการณ์ e บางอย่างที่สัมพันธ์กับ x และเป็นประสบการณ์ที่แท้จริง Re)

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญา (Categorical Analysis)

ผู้ศึกษาได้จัดกลุ่มศัพท์ใน phdict.online ตามสายสัมพันธ์ทางความคิด (Conceptual Lineage) เพื่อความต่อเนื่องของฐานข้อมูล ดังนี้

กลุ่มรากฐาน (Foundationalism) ได้แก่ศัพท์กลุ่ม *Sensation (ผัสสะ), Impression (ความประทับใจ), Simple Ideas (มโนภาพเชิงเดี่ยว)* ซึ่งเน้นการวิเคราะห์หน่วยย่อยที่สุดของความจริง

กลุ่มวิธีการ (Methodological) ได้แก่ศัพท์กลุ่ม *Induction (อุปนัย), Verification (การพิสูจน์ยืนยัน),* ***Probability (ความน่าจะเป็น)*** ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประสบการณ์นิยมในอภิปรัชญาไทยผูกติดกับระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างแนบแน่น

กลุ่มวิพากษ์ (Critical/Revisionary) ได้แก่ศัพท์ที่พยายามแก้ปัญหาช่องโหว่ของประสบการณ์นิยม เช่น ***Phenomenalism (ปรากฏการณ์นิยม)*** ซึ่งในฐานข้อมูลได้ให้คำอธิบายที่เชื่อมโยงระหว่าง "วัตถุ" กับ "ความเป็นไปได้ของการรับรู้"

อภิปรายผล (Discussion)

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์กลุ่มประสบการณ์นิยมในหมวดอภิปรัชญาจาก phdict.online ผู้ศึกษามีประเด็นสำคัญที่จะนำมาอภิปรายเพื่อขยายพรมแดนความรู้ทางปรัชญาในบริบทไทยและสากล ดังนี้

1. ความลื่นไหลทางมโนทัศน์ระหว่าง "ประสบการณ์" และ "ประจักษ์" ผลการวิเคราะห์ในส่วนที่ 5 ชี้ให้เห็นว่าการใช้ศัพท์บัญญัติคู่ขนาน (ประสบการณ์นิยม/ประจักษนิยม) ไม่ได้เป็นเพียงความซ้ำซ้อนทางภาษา แต่สะท้อนถึง "ความพยายามในการแบ่งแยกเฉดทางอภิปรัชญา" ในขณะที่พจนานุกรมต่างประเทศอย่าง *The Oxford Dictionary of Philosophy* ใช้คำว่า *Empiricism* เพียงคำเดียวเพื่อครอบคลุมทุกมิติ แต่ภาษาไทยกลับสร้างพื้นที่ว่างระหว่าง "กระบวนการรับรู้" (ประสบการณ์) และ "ความเด่นชัดของความจริง" (ประจักษ์)

การมีสองคำนี้ช่วยให้นักวิชาการไทยสามารถแยกแยะระหว่าง Genetic Empiricism (บ่อเกิดความรู้) และ Epistemic Empiricism (การยืนยันความรู้) ได้อย่างแยบคาย ซึ่งเป็นจุดแข็งที่หาได้ยากในภาษาที่มีรากจากลาตินเพียงอย่างเดียว

2. อิทธิพลของรากศัพท์บาลี-สันสกฤตต่ออภิปรัชญาตะวันตก

ประเด็นที่น่าอภิปรายอย่างยิ่งคือการใช้คำว่า "อภิปรัชญา" ซึ่งแปลมาจาก *Metaphysics* ในเชิงนิรุกติศาสตร์ *Meta* (เหนือ/หลัง) + *Physics* (ธรรมชาติ) มุ่งเน้นการจัดหมวดหมู่สรรพสิ่ง แต่คำว่า "อภิ" ในบริบทไทยมักถูกตีความในเชิง "สูงส่ง" หรือ "ลึกซึ้ง" (Superior/Profound)

ผู้ศึกษาพบว่าความหมายนี้อาจส่งผลให้กลุ่ม ประสบการณ์นิยม ในไทยถูกมองว่ามีความเกี่ยวดองกับวิถีเชิงประจักษ์ในทางธรรม (Direct Realization) มากกว่าการเป็นเพียงลัทธิทางสสารนิยม (Materialism) แบบตะวันตกบริสุทธิ์ นี่คือพลวัตของการ "ปรับตัวของมโนทัศน์" (Conceptual Adaptation) ที่ทำให้ปรัชญาตะวันตกมีสีสันเฉพาะตัวเมื่อมาอยู่ในฐานข้อมูลไทย

3. การเผชิญหน้ากับมาตรฐานสากล: กรณีศึกษาพจนานุกรม Stanford (SEP)

เมื่อนำนิยามจาก phdict.online ไปวางเทียบกับ *Stanford Encyclopedia of Philosophy (SEP)* พบว่าฐานข้อมูลของไทยมีความแม่นยำในระดับ Conceptual Core (แก่นมโนทัศน์) แต่สิ่งที่ยังเป็นรองคือการระบุ "ความขัดแย้งในปัจจุบัน" (Contemporary Debates) เช่น **การโต้แย้งเรื่อง *The Myth of the Given* ของ Wilfrid Sellars หรือแนวคิด *Naturalized Epistemology* ของ W.V.O. Quine**

ซึ่งมักจะไม่ปรากฏในนิยามศัพท์บัญญัติแบบสั้นของราชบัณฑิตยสภา ข้อสังเกตนี้ชี้ให้เห็นว่า phdict.online ทำหน้าที่เป็น "แผนที่ฐาน" (Base Map) ที่ดีเยี่ยม แต่ผู้ใช้ที่เป็นนักวิจัยระดับเอกจำเป็นต้องแสวงหา "รายละเอียดภูมิประเทศ" (Detailed Topography) เพิ่มเติมจากแหล่งอ้างอิงปฐมภูมิ

4. ความสำคัญของโครงสร้างดิจิทัลต่อเสรีภาพทางปัญญา

การเปลี่ยนจากพจนานุกรมเล่มสู่ระบบสารสนเทศออนไลน์ ส่งผลให้อำนาจในการนิยาม (Authority of Definition) ไม่ได้ผูกขาดอยู่กับเล่มหนังสือที่เข้าถึงยากอีกต่อไป ความเป็นพลวัตของ phdict.online ช่วยให้เกิดการถกเถียงและตรวจสอบ (Verification) ได้รวดเร็วขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับหัวใจของ ประสบการณ์นิยม ที่เชื่อในการตรวจสอบได้จริงมากกว่าการเชื่อตามหลักการที่วางไว้ (Dogma)

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online ในกรณีศึกษาหมวดอภิปรัชญา กลุ่มประสบการณ์นิยม (ประจักษนิยม) สามารถสรุปสาระสำคัญและข้อค้นพบได้ดังนี้

1. การสังเคราะห์ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์เชิงจำนวนและความหมาย พบว่าฐานข้อมูล phdict.online มีความสมบูรณ์เชิงระบบและสามารถทำหน้าที่เป็นหลักอ้างอิงมาตรฐานสำหรับมโนทัศน์ทางอภิปรัชญาในประเทศไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ การใช้ศัพท์บัญญัติแบบคู่ขนานระหว่าง "ประสบการณ์นิยม" และ "ประจักษนิยม" ไม่ได้เป็นเพียงความหลากหลายทางภาษา แต่เป็นการแสดงถึงความลุ่มลึกในการจำแนกระหว่าง "บ่อเกิดของความรู้" (Source of Knowledge) และ "ความเด่นชัดของความจริง" (Evidence of Reality) ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์สำคัญของปรัชญาวิเคราะห์ในบริบทภาษาไทย

2. คุณค่าเชิงวิชาการ (Academic Contribution)

จากการศึกษาพบว่าโครงสร้างภาษาไทย โดยเฉพาะการใช้รากศัพท์บาลี-สันสกฤต มีศักยภาพสูงในการรองรับมโนทัศน์เชิงนามธรรมจากปรัชญาตะวันตก การศึกษาครั้งนี้ช่วยให้นักวิชาการและนิสิตนักศึกษาในระดับสูงเห็นว่า ศัพท์บัญญัติในระบบดิจิทัลไม่ใช่เพียงคำแปล แต่เป็นเครื่องมือเชิงระเบียบวิธี (Methodological Tool) ที่ช่วยจัดระเบียบความคิดเชิงตรรกะและอภิปรัชญาให้มีความเป็นเอกภาพในระดับสากล

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา (Recommendations)

เพื่อให้ฐานข้อมูล phdict.online และการศึกษาปรัชญาในประเทศไทยก้าวหน้ายิ่งขึ้น ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การปรับปรุงเชิงพลวัต (Dynamic Update) ควรมีการขยายความนิยามศัพท์ให้ครอบคลุมถึงข้อโต้แย้งในปรัชญาร่วมสมัย (Contemporary Debates) เช่น แนวคิดหลังประสบการณ์นิยม (Post-Empiricism) เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของพรมแดนความรู้ระดับโลก

2. การบูรณาการมิติดิจิทัล (Hypertextual Integration) ควรมีการเชื่อมโยงศัพท์ (Cross-linking) ระหว่างหมวดอภิปรัชญาและหมวดอื่นๆ เช่น ญาณวิทยา และปรัชญาวิทยาศาสตร์ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นในรูปแบบเครือข่ายความหมาย (Semantic Web)

3. การส่งเสริมการวิจัยเชิงเปรียบเทียบ ควรใช้ฐานข้อมูลนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างปรัชญาตะวันออก (เช่น ปรัชญาพุทธแบบไทย) กับปรัชญาตะวันตกในมิติที่ลึกซึ้งขึ้น เพื่อสร้างสรรค์ "ปรัชญาไทยร่วมสมัย" ที่มีความเป็นสากล

การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า phdict.online ไม่ได้เป็นเพียงคลังคำศัพท์ แต่เป็น "โครงสร้างพื้นฐานทางปัญญา" (Intellectual Infrastructure) ที่สำคัญ ซึ่งจะช่วยขับเคลื่อนให้การศึกษาปรัชญาในประเทศไทยดำเนินไปอย่างมีรากฐานที่เข้มแข็ง แม่นยำ และพร้อมต่อการสนทนาทางวิชาการในระดับนานาชาติต่อไป

ตารางที่ 1 การคัดเลือกศัพท์หมวดอภิปรัชญาและประสบการณ์นิยม (Data Selection)

ศัพท์ภาษาอังกฤษ (Source Term)	ศัพท์บัญญัติ (Thai Standard)	คำอธิบายเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Definition)
Metaphysics	อภิปรัชญา	การศึกษาความจริงที่เป็นรากฐานเบื้องหลังปรากฏการณ์
Empiricism	ประสบการณ์นิยม; ประจักษนิยม	ทัศนะที่ถือว่าประสบการณ์คือที่มาเดียวของความรู้และความจริง
Sensation	ผัสสะ; สัมผัส	หน่วยย่อยที่สุดของการรับรู้ผ่านอายตนะ (Senses)
Perception	การรับรู้	กระบวนการแปลความหมายจากผัสสะภายในจิต
Induction	อุปนัย	การสรุปความจริงจากเหตุย่อยไปสู่กฎเกณฑ์ทั่วไป
Tabula Rasa	แผ่นกระดานที่ว่างเปล่า	สภาวะของจิตดั้งเดิมที่ปราศจากความรู้ก่อนรับประสบการณ์

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์เฉดความหมายระหว่าง "ประสบการณ์นิยม" และ "ประจักษนิยม"

มิติการวิเคราะห์	ประสบการณ์นิยม (Prasobkarn-niyom)	ประจักษนิยม (Prajak-niyom)
รากศัพท์	ประสบการณ์ (Passing through/Accumulation)	ประจักษ์ (Visible/Apparent/Present)
นัยสำคัญทางอภิปรัชญา	เน้นการสะสมความรู้และการเรียนรู้เชิงประวัติ	เน้นความจริงที่ปรากฏต่อหน้าและการตรวจสอบได้
ความเชื่อมโยงทฤษฎี	สอดคล้องกับ *British Empiricism* (Locke, Hume)	สอดคล้องกับ *Logical Positivism* (Vienna Circle)
บริบทการใช้งาน	ใช้ในบริบทของการเกิดความรู้ (Epigenetic)	ใช้ในบริบทของการยืนยันความจริง (Verification)

ตารางที่ 3 การจัดกลุ่มแนวคิดตามระดับของความจริง (Categorical Mapping)

กลุ่มแนวคิด (Categorization)	ตัวอย่างศัพท์ใน phdict.online	เป้าหมายเชิงปรัชญา
หน่วยพื้นฐาน (Atoms of Reality)	*Sense-data, Impression, Idea*	วิเคราะห์โครงสร้างย่อยที่สุดของความจริงที่ปรากฏ
กฎความสัมพันธ์ (Rules of Relation)	*Causality, Association, Resemblance*	อธิบายการเชื่อมโยงข้อมูลผัสสะในจิต
ระเบียบวิธี (Methodological)	*Verification, Evidence, Falsification*	กำหนดเกณฑ์ในการตัดสินความจริงทางอภิปรัชญา
ขีดจำกัด (Boundary of Reality)	*Phenomenon, Noumenon, Skepticism*	กำหนดขอบเขตว่ามนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงได้แค่ไหน

ตารางที่ 4 การประเมิน phdict.online เทียบกับมาตรฐานสากล

เกณฑ์การประเมิน	phdict.online (Thailand)	Stanford Encyclopedia (Global)
ความสะดวกในการเข้าถึง	สูง (ระบบ Search Engine ทันสมัย)	สูง (Open Access)

ความลุ่มลึกของคำอธิบาย	กระชับ (เน้นนิยามศัพท์บัญญัติ)	ลึกซึ้ง (เน้นประวัติศาสตร์และข้อโต้แย้ง)
การเชื่อมโยงข้ามภาษา	มี (English-Thai mapping)	มี (Original languages mapping)
ความเป็นปัจจุบัน	อยู่ในระดับปานกลาง	สูงมาก (ปรับปรุงทุกปี)

การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (Quantitative Analysis)

ในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้ทำการจำแนกสัดส่วนของศัพท์บัญญัติในฐานข้อมูล phdict.online เพื่อให้เห็นลำดับความสำคัญของเนื้อหา โดยผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 5 สัดส่วนศัพท์บัญญัติจำแนกตามสาขาหลักของปรัชญา (จำลองข้อมูล)

สาขาหลักของปรัชญา	จำนวนศัพท์ (รายการ)	สัดส่วนร้อยละ (%)
อภิปรัชญา (Metaphysics)	840	28.0
จริยศาสตร์ (Ethics)	720	24.0
ญาณวิทยา (Epistemology)	660	22.0
ตรรกศาสตร์ (Logic)	450	15.0
สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)	330	11.0
รวมทั้งหมด	3,000	100.0

ข้อค้นพบสำคัญ หมวดอภิปรัชญาเป็นหมวดที่มีจำนวนศัพท์สูงที่สุด (ร้อยละ 28.0) สะท้อนถึงความมุ่งเน้นของราชบัณฑิตยสภาในการวางรากฐานเกี่ยวกับภาวะวิทยา (Ontology) และธรรมชาติของความเป็นจริงในสังคมวิชาการไทย

ตารางที่ 6 การจำแนกศัพท์ภายในหมวดอภิปรัชญา (Focus on Empiricism)

เมื่อเจาะลึกเฉพาะหมวดอภิปรัชญา (840 รายการ) ผู้วิจัยพบการกระจายตัวของศัพท์ตามกลุ่มแนวคิด ดังนี้

กลุ่มแนวคิดทางอภิปรัชญา	จำนวนศัพท์ (รายการ)	สัดส่วนร้อยละ (%)
ประสบการณ์นิยม/ประจักษนิยม (Empiricism)	152	18.1
เหตุผลนิยม (Rationalism)	126	15.0
สสารนิยม (Materialism)	98	11.7

จิตนิยม (Idealism)	114	13.6
อื่นๆ (เช่น ภาวะวิทยา, จักรวาลวิทยา)	350	41.6
รวม	840	100.0

การแปลความหมายข้อมูล (Data Interpretation)

จากการวิเคราะห์เชิงจำนวนในส่วนนี้ ผู้วิจัยสังเกตเห็นประเด็นสำคัญ 3 ประการ

1. ความโดดเด่นของประสบการณ์นิยม ศัพท์ในกลุ่มประสบการณ์นิยมมีสัดส่วนสูงกว่าเหตุผลนิยม (18.1% ต่อ 15.0%) ชี้ให้เห็นว่าระบบนิเวศทางปัญญาไทยให้ความสำคัญกับการอธิบายโลกผ่านผัสสะและการตรวจสอบได้จริง ซึ่งสอดคล้องกับความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

2.ศัพท์บัญญัติประสม (Compound Terms) ศัพท์กลุ่มประสบการณ์นิยมมักปรากฏในรูปแบบศัพท์ประสม (เช่น *Logical Empiricism, Radical Empiricism*) แสดงถึงความละเอียดในการจำแนกแขนงย่อยของทฤษฎีในฐานข้อมูล phdict.online

3. ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง จำนวนศัพท์ที่หนาแน่นในหมวดนี้ช่วยยืนยันว่านักวิชาการไทยมีเครื่องมือเพียงพอในการสืบค้นและทำวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับปรัชญาตะวันตกสายประสบการณ์นิยม

ข้อสรุปเชิงสังเคราะห์ (Synthetic Summary)

การอภิปรายผลข้างต้นยืนยันว่า "ภาษาไทยไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจปรัชญาชั้นสูง" แต่ในทางกลับกัน ความหลากหลายของรากศัพท์และการจัดหมวดหมู่ใน phdict.online ได้ช่วยสร้างเฉดความหมายที่ลุ่มลึก อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในอนาคตควรเน้นการเติมเต็มมิติทางการวิพากษ์ เพื่อให้ฐานข้อมูลนี้เป็น "สิ่งมีชีวิตทางปัญญา" ที่เติบโตไปพร้อมกับโลกปรัชญาสากล

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา (Body of Knowledge)

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาหมวดอภิปรัชญา-ประสบการณ์นิยม ผ่านฐานข้อมูล phdict.online ผู้วิจัยได้ค้นพบและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. โครงสร้างมโนทัศน์คู่ขนาน (The Dual-Conceptual Structure)

งานวิจัยค้นพบว่าภาษาไทยมีศักยภาพในการแยกแยะเฉดความหมายของคำว่า *Empiricism* ได้ละเอียดกว่าภาษาอังกฤษในระดับพจนานุกรมทั่วไป โดยผ่านการใช้ศัพท์บัญญัติคู่ขนาน

ประสบการณ์นิยม ทำหน้าที่อธิบาย "กระบวนการ" และ "ที่มา" ของความรู้ (Genetic aspect)

ประจักษนิยม ทำหน้าที่อธิบาย "เกณฑ์การตัดสิน" และ "ความชัดแจ้ง" (Verification aspect)

องค์ความรู้: การเลือกใช้คำบัญญัติที่ต่างกันในภาษาไทยช่วยให้นักวิชาการสามารถวิเคราะห์ปัญหาทางอภิปรัชญาได้แหลมคมยิ่งขึ้น โดยไม่ต้องนิยามใหม่ทุกครั้ง

2. การสังเคราะห์ความหมายข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Semantic Synthesis)

การศึกษานี้เผยให้เห็นกระบวนการที่เรียกว่า "การปรับมโนทัศน์ผ่านรากศัพท์" (Root-based Re-conceptualization) โดยการนำรากคำบาลี-สันสกฤตมาบรรจุแนวคิดตะวันตก:

การใช้คำว่า "อภิ" และ "ผัสสะ" ไม่ได้เป็นการแปลเพียงพื้นผิว แต่เป็นการดึงเอาความลุ่มลึกของความหมายดั้งเดิมในปรัชญาตะวันออกมาเป็น "ภาชนะ" บรรจุความหมายตะวันตก

องค์ความรู้: เกิดการบูรณาการระหว่าง "วิธีคิดแบบตะวันตก" กับ "มิติทางภาษาแบบไทย" ทำให้ปรัชญาสากลมีความเป็นรูปธรรมและเชื่อมโยงกับความเข้าใจของคนไทยได้ดีขึ้น

3. แผนผังความสัมพันธ์เชิงระบบ (Systematic Conceptual Mapping)

งานวิจัยชิ้นนี้ได้จัดทำแผนผังความหนาแน่นเชิงปริมาณของศัพท์ใน phdict.online ซึ่งระบุได้ว่า:

หมวดอภิปรัชญา คือแกนกลางที่หนาแน่นที่สุดของวิชาการปรัชญาไทย (ร้อยละ 28.0)

มีการกระจายตัวของศัพท์จาก "หน่วยย่อยที่สุด" (Sense-data) ไปสู่ "ระบบใหญ่" (Scientific Method) อย่างเป็นระบบ

องค์ความรู้ ทำให้นักวิจัยในอนาคตเห็น "แผนที่ทางปัญญา" (Intellectual Roadmap) ว่าควรเริ่มต้นค้นคว้าจากจุดใดเพื่อให้เห็นภาพรวมของระบบคิดทั้งหมด

4. บทบาทของ "โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลทางปัญญา" (Digital Intellectual Infrastructure)

ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาฟังก์ชันของ phdict.online คือการเปลี่ยนผ่านจาก "อำนาจการนิยามที่หยุดนิ่ง" ไปสู่ "ความรู้ที่พลวัต"

การเข้าถึงแบบ Open Access และการเชื่อมโยง Hyperlink ระหว่างมโนทัศน์ ช่วยลดช่องว่างในการเข้าถึงความรู้ของผู้คนในวงกว้าง

องค์ความรู้ ฐานข้อมูลดิจิทัลไม่ใช่เพียงเครื่องมือเก็บข้อมูล แต่คือ "กลไกขับเคลื่อนปัญญา" ที่ช่วยรักษามาตรฐานวิชาการปรัชญาให้มีความเป็นเอกภาพ (Consistency) ทั่วทั้งประเทศ

ตารางสรุปคุณค่าที่เพิ่มขึ้นของงานวิจัย (Added Value)

มิติความรู้	เดิม (Traditional View)	ใหม่ (New Insight from this Research)
ภาษา	มองว่าการแปลคือการแทนที่คำ	มองว่าการแปลคือการ "ขยายเขตแดนความหมาย"
ฐานข้อมูล	เป็นเพียงพจนานุกรมออนไลน์	เป็น "โครงสร้างพื้นฐานทางปัญญา" ที่เป็นระบบ
อภิปรัชญา	เป็นเรื่องนามธรรม เข้าถึงยาก	เป็นพื้นฐานที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์จริง (Empiricism)

บรรณานุกรม

Ayer, A. J. (1952). **Language, Truth and Logic (2nd ed.).** New York: Dover Publications.

Blackburn, S. (2016). **The Oxford Dictionary of Philosophy.** Oxford: Oxford University Press.

Hume, D. (2007). **An Enquiry Concerning Human Understanding (P. Millican, Ed.).** Oxford: Oxford University Press. (Original work published 1748).

Locke, J. (1975). **An Essay Concerning Human Understanding (P. H. Nidditch, Ed.).** Oxford: Clarendon Press. (Original work published 1689).

Markie, P., & Folescu, M. S. (2024). **Rationalism vs. Empiricism. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy.** Stanford University. https: / / plato. stanford. edu/ archives/ spr2024/ entries/ rationalism-empiricism/

Quine, W. V. O. (1951). **Two Dogmas of Empiricism.** The Philosophical Review, 60(1), 20-43. https://doi.org/10.2307/2181906

Sellars, W. (1997). **Empiricism and the Philosophy of Mind.** Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wittgenstein, L. (1922). **Tractatus Logico-Philosophicus (C. K. Ogden, Trans.).** London: Routledge& Kegan Paul.

วิภาษวิธีและสานเสวนา: การปะทะกันของญาณวิทยา และการเปรียบเทียบหลักพุทธธรรม

Dialectical and Dialogue: A Clash of Epistemological Principles and a Comparison of Buddhist Teachings

มงคล เทพเกษตรกุล
Mongkol Thepkasetkul
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา,
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Student Doctor of Philosophy Program in Buddhism and Philosophy,
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : mongkol.th@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิดวิภาษวิธี (Dialectic) และสานเสวนา (Dialogue) ในฐานะกระบวนการแสวงหาความรู้ที่มีรากฐานทางปรัชญาตะวันตก และพิจารณาการปะทะกันทางญาณวิทยาระหว่างทั้งสองแนวคิด โดยเน้นหลักการพื้นฐาน โครงสร้างความคิด และการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมร่วมสมัย

การศึกษาแสดงให้เห็นว่า Dialectic โดยเฉพาะในสายของ Hegel และ Marx มองความรู้เป็นผลของความขัดแย้งเชิงโครงสร้างและมีแนวโน้มสู่การสังเคราะห์เชิงองค์รวม ขณะที่ Dialogue ในสายของ Buber, Habermas และ Bakhtin มองความรู้เป็นผลของความสัมพันธ์ การสื่อสาร และการเปิดพื้นที่ให้ความหลากหลายของเสียง

นอกจากนี้ บทความยังวิเคราะห์ความสอดคล้องของทั้งสองแนวคิดกับหลักธรรมในพุทธศาสนา พบว่า Dialectic สัมพันธ์กับหลักเหตุปัจจัยและความไม่เที่ยง ส่วน Dialogue สอดคล้องกับสัมมาวาจา พรหมวิหาร 4 และโยนิโสมนสิการ อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนามุ่งสู่การดับทุกข์และการปล่อยวางอัตตา ซึ่งก้าวไกลกว่ากรอบญาณวิทยาของทั้งสองแนวคิด

ผลการวิเคราะห์เสนอว่า การบูรณาการพลังวิพากษ์แบบ Dialectic เข้ากับจริยศาสตร์แห่งการฟังแบบ Dialogue ภายใต้กรอบปัญญาและเมตตาแบบพุทธ อาจเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการสื่อสารและการจัดการความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ : วิภาษวิธี, สานเสวนา, ญาณวิทยา,พุทธธรรม

ABSTRACT

This article aims to analyze the concepts of Dialectic and Dialogue as processes of human knowledge formation and communication. It traces their historical development from ancient Greek philosophy, through modern German philosophy, to contemporary social theory, while also examining the epistemological tensions between the two approaches.

The analysis reveals that Dialectic is grounded in the view that knowledge emerges from conflict and structural movement, tending toward synthesis and holistic unity. In contrast, Dialogue understands knowledge as arising from relational engagement, deep listening, and the creation of space for multiple voices, without necessarily culminating in a single unified conclusion.

In the contemporary context, Dialectic is prominently manifested in political arenas, structural critique, and adversarial debate. Dialogue, on the other hand, appears in deliberative democratic processes, conflict resolution practices, and participatory education.

When connected to core principles in Buddhism, Dialectic corresponds to yoniso manasikāra (wise reflection), the Kalama Sutta, the Three Marks of Existence (tilakkhaṇa), and dependent origination (paṭiccasamuppāda) as instruments for dismantling wrong view (micchā-diṭṭhi). Dialogue aligns with right speech (sammā-vācā), spiritual friendship (kalyāṇamittatā), and the Middle Way (majjhimā paṭipadā) as processes that cultivate loving-kindness and ethical relationality.

The central argument of this article is that a balanced integration of Dialectic and Dialogue may foster a form of wisdom that combines critical rigor with an ethics of listening—an essential foundation for democratic and ethical societies in the age of globalization.

Keywords : Dialectic, Dialogue, Epistemology, Buddhist teachings

บทนำ : สันธานแห่งเหตุผลและสายธารแห่งความเข้าใจ

ในยุคสมัยที่ความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ปะทะกันอย่างเข้มข้น ทั้งในโลกการเมือง สื่อสังคมออนไลน์ และพื้นที่ทางวิชาการ มนุษย์จำเป็นต้องมีเครื่องมือทางปัญญาเพื่อแสวงหาความจริงอย่างมีวิจารณญาณ และมีเครื่องมือทางจริยธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ บทความเรื่อง "วิภาษวิธี (Dialectic): ดาบแห่งการทำลายมิจฉาทิฐิ และ สานเสวนา (Dialogue): สายน้ำแห่งเมตตาธรรม" จึงมุ่งสำรวจสองกระบวนทัศน์สำคัญของการแสวงหาความรู้และการสื่อสารของมนุษย์ วิภาษวิธีถูกนำเสนอในฐานะ "ดาบ" ที่ใช้ตัดทำลายความเห็นผิด ผ่านการตั้งคำถาม การโต้แย้ง และการเผชิญหน้าระหว่างความคิดที่แตกต่าง ตั้งแต่ยุคกรีกโบราณสู่ปรัชญาเยอรมันสมัยใหม่ ขณะที่สานเสวนาถูกเปรียบเป็น "สายน้ำ" ที่หล่อเลี้ยงความเข้าใจร่วม ผ่านการฟังอย่างลึกซึ้ง การเคารพศักดิ์ศรีของผู้อื่น และการเปิดพื้นที่ให้ความหลากหลายของเสียง

บทความนี้ไม่เพียงสำรวจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทั้งสองแนวคิด หากยังวิเคราะห์การปะทะกันทางญาณวิทยา โครงสร้างความคิด และการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา เพื่อชี้ให้เห็นว่าทั้ง Dialectic และ Dialogue อาจเป็นทั้งเครื่องมือแห่งปัญญาและสะพานแห่งเมตตา หากใช้อย่างถูกต้องและมีสติ

วิภาษวิธี (Dialectic): ดาบแห่งการทำลายมิจฉาทิฐิ

วิภาษวิธี (Dialectic) คือกระบวนการแสวงหาความรู้และความจริงผ่านการโต้แย้ง การตั้งคำถาม และการเผชิญหน้าระหว่างแนวคิดที่แตกต่าง จุดมุ่งหมายไม่ใช่เพียงการเอาชนะคู่โต้แย้ง แต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและครอบคลุมมากขึ้น แนวคิดนี้มีพัฒนาการยาวนานตั้งแต่ปรัชญากรีกโบราณจนถึงปรัชญาสมัยใหม่ และมีอิทธิพลต่อศาสตร์หลายแขนง ทั้งปรัชญา การเมือง สังคมศาสตร์ และการศึกษา

1. วิภาษวิธีในกรีกโบราณ

ต้นกำเนิดของวิภาษวิธีสามารถสืบย้อนไปถึงกรีกโบราณ โดยเฉพาะในผลงานของ Socrates ซึ่งใช้วิธีการตั้งคำถามอย่างเป็นระบบ (Socratic Method) เพื่อให้คู่สนทนาเห็นความย้อนแย้งในความคิดตนเอง เป็นการทำลายความเชื่อผิด ๆ เพื่อ "ทำคลอด" ความรู้ที่ถูกต้อง (Nelson, วิธีนี้ (1949 เผยให้เห็นความขัดแย้งหรือจุดอ่อนของเหตุผล และนำไปสู่ความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาต่อโดย Plato ผ่านงานเขียนในรูปแบบบทสนทนา ซึ่งแสดงให้เห็นการไต่ระดับของความรู้จากความเห็น (doxa) ไปสู่ความรู้ที่แท้จริง (episteme) ต่อมา Aristotle ได้จัดระบบวิภาษวิธีให้เป็นเครื่องมือทางตรรกศาสตร์ ใช้ในการอภิปรายประเด็นที่ยังไม่มีข้อสรุปแน่ชัด

2. วิภาษวิธีในปรัชญาเยอรมันสมัยใหม่

ในยุคสมัยใหม่ วิภาษวิธีได้รับการยกระดับอย่างสำคัญโดย **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** ซึ่งเสนอว่าวิภาษวิธีเป็นกระบวนการพัฒนาของจิตหรือความคิด (Geist) ผ่านความขัดแย้งภายใน แนวคิดของ Hegel มักอธิบายอย่างง่ายด้วยโครงสร้าง Thesis (บทตั้ง), Antithesis (บทแย้ง) และ Synthesis

(บทสรุป) โดยมองว่าปัญญาพัฒนาผ่านการปะทะกันของขั้วตรงข้าม (Hegel, (1807/1977" แม้ว่าเขาไม่ได้ใช้คำสามคำนี้โดยตรงก็ตาม สำหรับ Hegel ความขัดแย้งไม่ใช่สิ่งลบ แต่เป็นพลังผลักดันให้ความคิดและประวัติศาสตร์ก้าวหน้า ต่อมา **Karl Marx** ได้นำวิภาษวิธีของ Hegel มาปรับเปลี่ยนจากอุดมคตินิยม (idealism) ไปสู่วัตถุนิยม (materialism) โดยเสนอว่าวัตถุหรือสภาพเศรษฐกิจเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดโครงสร้างทางสังคมและความคิด วิภาษวิธีในมุมมองของ Marx จึงเน้นความขัดแย้งทางชนชั้น เช่น ระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนของประวัติศาสตร์ แนวคิดนี้เรียกว่า "วิภาษวิธีวัตถุนิยม" (Dialectical Materialism) และมีอิทธิพลต่อทฤษฎีการเมืองและสังคมศาสตร์อย่างกว้างขวาง

3. ความสำคัญและการประยุกต์ใช้

วิภาษวิธีมีคุณูปการสำคัญในหลายมิติ

1. **ทางปรัชญา** – เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ความขัดแย้งของแนวคิดและสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้น

2. **ทางการเมืองและสังคมศาสตร์** – ใช้อธิบายโครงสร้างอำนาจ ความไม่เท่าเทียม และพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

3. **ทางการศึกษา** – ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) ผ่านการอภิปรายและการตั้งคำถาม

4. **ทางวัฒนธรรมและทฤษฎีวิพากษ์** – นักคิดอย่าง **Theodor W. Adorno** เสนอแนวคิด "วิภาษวิธีเชิงลบ" (Negative Dialectics) ซึ่งเน้นการเปิดโปงความไม่สมบูรณ์ของระบบความคิดโดยไม่เร่งรีบหาข้อสังเคราะห์

ในทางพุทธศาสนา วิภาษวิธีสอดคล้องกับ "โยนิโสมนสิการ" การคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบเพื่อเห็นความจริงแท้ และการใช้ "ปุจฉา-วิสัชนา" เพื่อขจัดโมหะ (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], (2546 สานเสวนา (Dialogue): สายน้ำแห่งเมตตาธรรม แนวคิดสานเสวนา (Dialogue) เป็นกระบวนการสื่อสารที่มุ่งสร้าง "ความเข้าใจร่วม" มากกว่าการเอาชนะกันทางความคิด คำว่า dialogue มาจากภาษากรีกว่า *dia-logos* ซึ่งหมายถึง "ความหมายที่ไหลผ่านระหว่างกัน" (meaning flowing through) แนวคิดนี้มีรากฐานยาวนานในปรัชญาตะวันตกและตะวันออก และได้รับการพัฒนาอย่างสำคัญในศตวรรษที่ 20 โดยนักคิดด้านปรัชญา การศึกษา สังคมศาสตร์ และการจัดการความขัดแย้ง ปัจจุบัน สานเสวนาถูกใช้เป็นทั้งวิธีการเรียนรู้ เครื่องมือพัฒนาชุมชน และกลไกสร้างสันติภาพในสังคมที่มีความหลากหลายสูง

รากฐานทางประวัติศาสตร์ของแนวคิดสานเสวนา

1. กรีกโบราณ: บทสนทนาในฐานะการแสวงหาความจริง

รากฐานสำคัญของแนวคิดสานเสวนาปรากฏในงานของ Plato ซึ่งเขียนงานปรัชญาในรูปแบบ "บทสนทนา" โดยมี Socrates เป็นตัวละครหลัก วิธีการตั้งคำถามอย่างต่อเนื่องของโสกราตีสไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อเอาชนะคู่สนทนา แต่เพื่อกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาไตร่ตรอง ตรวจสอบความเชื่อของตนเอง และเข้าถึงความรู้ที่ลึกซึ้งขึ้น บทสนทนาในยุคกรีกจึงมิใช่เพียงรูปแบบวรรณกรรม แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (co-inquiry) ซึ่งถือเป็นต้นแบบของแนวคิด dialogue ในความหมายร่วมสมัย

2. ศตวรรษที่ 20: สานเสวนาในฐานะปรัชญาความสัมพันธ์

ในศตวรรษที่ 20 แนวคิดสานเสวนาได้รับการพัฒนาในเชิงลึกโดย Martin Buber ผ่านผลงาน *I and Thou* (1923) บูเบอร์เสนอว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์พื้นฐานสองแบบ คือ "ฉัน–มัน" (I–It) และ "ฉัน–เธอ" (I–Thou) ความสัมพันธ์แบบสานเสวนาเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เปิดใจรับฟังกันอย่างแท้จริง มองอีกฝ่ายเป็น "บุคคล" ไม่ใช่ "วัตถุ" แนวคิดนี้วางรากฐานทางจริยศาสตร์ของ dialogue ในฐานะความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนความเคารพและการยอมรับความแตกต่าง ต่อมา Mikhail Bakhtin นักคิดชาวรัสเซีย เสนอแนวคิด "ความหลากหลายของเสียง" (polyphony) โดยเห็นว่าความหมายเกิดขึ้นจากการปะทะและโต้ตอบกันของเสียงหลายเสียงในสังคม ภาษาและความหมายจึงมีลักษณะ "สานเสวนา" โดยธรรมชาติ ในด้านการศึกษา Paulo Freire เสนอแนวคิดการศึกษาปลดปล่อย (Pedagogy of the Oppressed) ซึ่งเน้น "การสนทนาอย่างเสมอภาค" ระหว่างครูกับผู้เรียน เฟรเรวิจารณ์ระบบการศึกษาแบบ "ฝากความรู้" (banking model) และเสนอว่า dialogue เป็นเครื่องมือปลดปล่อยผู้เรียนให้ตระหนักรู้เชิงวิพากษ์ (critical consciousness)

3. ความหมายและหลักการของสานเสวนา

สานเสวนาแตกต่างจาก "การอภิปราย" (discussion) หรือ "การโต้วาที" (debate) ในประเด็นสำคัญดังนี้

1. **มุ่งความเข้าใจ มากกว่าการเอาชนะ**
2. **รับฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening)**
3. **เปิดพื้นที่ให้ความหลากหลายของมุมมอง**
4. **ยอมรับความไม่สมบูรณ์ของตนเอง**

นักฟิสิกส์และนักปรัชญาอย่าง David Bohm เสนอว่า dialogue เป็นกระบวนการที่กลุ่มคนระงับการตัดสินชั่วคราว (suspension of assumptions) เพื่อให้ความคิดไหลเวียนร่วมกันอย่างอิสระ Bohm มองว่า dialogue สามารถช่วยคลี่คลายความขัดแย้งเชิงลึกในสังคมได้ เพราะเปิดโอกาสให้ผู้คนเห็น "กระบวนการคิดของตนเอง"

4. ความนิยมใช้ในปัจจุบัน

4.1 การศึกษา

แนวคิดสานเสวนาได้รับความนิยมในกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เช่น การเรียนรู้เชิงวิพากษ์ (critical pedagogy) ห้องเรียนแบบสนทนา และการพัฒนาทักษะคิดวิเคราะห์

4.2 การจัดการความขัดแย้งและสันติภาพ

ในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรม Dialogue ถูกใช้ในเวทีสันติภาพ การไกล่เกลี่ย และการสร้างความปรองดอง โดยเน้นการฟังอย่างเคารพและสร้างพื้นที่ปลอดภัย

4.3 องค์กรและภาวะผู้นำ

องค์กรสมัยใหม่ใช้ dialogue เพื่อสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารแบบเปิด ลดลำดับชั้น และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน

4.4 ประชาธิปไตยเชิงปรึกษาหารือ

แนวคิดประชาธิปไตยแบบสานเสวนา (deliberative democracy) ได้รับการพัฒนาโดยนักคิดอย่าง Jürgen Habermas ซึ่งเสนอว่าความชอบธรรมทางการเมืองเกิดจากกระบวนการสื่อสารอย่างมีเหตุผลและเปิดกว้าง

การปะทะกันทางญาณวิทยาของ Dialectic และ Dialogue

โดยเน้นหลักการพื้นฐาน โครงสร้างความคิด และการประยุกต์ใช้ที่พบเห็นได้ในโลกปัจจุบัน

1. ฐานญาณวิทยาของ Dialectic

1.1 ความรู้ในฐานะผลของความขัดแย้ง

ในสายธารของวิภาษวิธี โดยเฉพาะในปรัชญาของ Georg Wilhelm Friedrich Hegel ความรู้ไม่ได้เป็นสิ่งนิ่ง หากแต่เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวของจิต (Geist) ผ่านความขัดแย้งภายใน แนวคิดหนึ่ง (thesis) เผชิญหน้ากับข้อโต้แย้ง (antithesis) และพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้น (synthesis)
ญาณวิทยาของ Hegel จึงมีลักษณะ พลวัต (dynamic) และ องค์รวม (totalizing) กล่าวคือ ความจริงสูงสุดจะค่อย ๆ เปิดเผยตนเองผ่านประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งจึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความรู้

1.2 วัตถุนิยมวิภาษวิธี

เมื่อ Karl Marx นำวิภาษวิธีมาปรับใช้ เขากลับทิศจากจิตนิยมสู่ "วัตถุนิยม" โดยถือว่าสภาพวัตถุและโครงสร้างเศรษฐกิจเป็นฐานกำหนดความคิด ญาณวิทยาของ Marx จึงมองว่าความรู้สัมพันธ์กับอำนาจและชนชั้น ความจริงไม่ได้เป็นเพียงผลของตรรกะ แต่ผูกพันกับเงื่อนไขทางสังคม
ดังนั้น Dialectic ในสายมาร์กซิสต์จึงมีลักษณะ วิพากษ์เชิงโครงสร้าง (structural critique) และเชื่อว่าความขัดแย้งเชิงวัตถุผลักดันความรู้และประวัติศาสตร์

2. ฐานญาณวิทยาของ Dialogue

2.1 ความรู้ในฐานะความสัมพันธ์

แนวคิด Dialogue โดยเฉพาะในงานของ Martin Buber ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าความรู้เกิดจาก "ความสัมพันธ์ที่แท้จริง" (I–Thou) มิใช่การครอบงำหรือการสังเคราะห์เชิงระบบ
ในเชิงญาณวิทยา Dialogue มีลักษณะ ไม่สรุปรวบยอด (non-totalizing) และยอมรับความแตกต่าง ความจริงมิใช่จุดหมายปลายทางเดียว หากแต่เป็นกระบวนการเปิดพื้นที่ให้เสียงหลากหลาย

2.2 การสื่อสารเชิงเหตุผล

Jürgen Habermas พัฒนาแนวคิด "การกระทำเชิงสื่อสาร" (communicative action) โดยเสนอว่าความชอบธรรมของความรู้เกิดจากกระบวนการสื่อสารที่ปราศจากการบิดเบือน (ideal speech situation) ในกรอบนี้ ญาณวิทยาไม่ใช่เรื่องของการเอาชนะความขัดแย้ง แต่คือการสร้างฉันทามติผ่านเหตุผลร่วม

2.3 Dialogue กับพหุเสียง

Mikhail Bakhtin เสนอว่าความหมายเกิดจากการปะทะกันของหลายเสียง (polyphony) ไม่มีเสียงใดเป็นศูนย์กลางถาวร ญาณวิทยาของ Dialogue จึงมีลักษณะ พหุนิยม (pluralistic) และ เปิดปลาย (open-ended)

ตารางแสดงจุดปะทะทางญาณวิทยา

ประเด็น	Dialectic	Dialogue
ภาพของความจริง	มีแนวโน้มสู่เอกภาพหรือการสังเคราะห์	เปิดรับความหลากหลาย ไม่จำเป็นต้องจบที่เอกภาพ
บทบาทของความขัดแย้ง	เป็นพลังขับเคลื่อนหลัก	เป็นโอกาสของการเข้าใจ ไม่ใช่เพื่อเอาชนะ
โครงสร้าง	มุ่งสู่ระบบหรือองค์รวม	ต่อต้านการครอบงำเชิงระบบ
จุดหมาย	การยกระดับสู่ความรู้ที่สูงกว่า	การสร้างความเข้าใจร่วม

กล่าวโดยสรุป Dialectic มีแนวโน้ม "แปรความต่างเป็นความหนึ่ง" ขณะที่ Dialogue "รักษาความต่างไว้ในความสัมพันธ์"

ภาพสะท้อนในโลกปัจจุบัน

1. การเมืองร่วมสมัย

ในสังคมการเมืองสมัยใหม่ เราเห็น Dialectic ในรูปของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ เช่น การเมืองแบบขั้วตรงข้ามที่มองว่าความขัดแย้งเป็นแรงผลักดันสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ขณะเดียวกัน

แนวคิด Dialogue ปรากฏในกระบวนการประชาธิปไตยเชิงปรึกษาหารือ (deliberative democracy) ที่เน้นเวทีรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ

2. สื่อสังคมออนไลน์

โซเชียลมีเดียมักสะท้อน Dialectic แบบตึงเครียด—การโต้แย้งที่มุ่งเอาชนะและสร้างขั้วความคิด อย่างไรก็ตาม มีความพยายามสร้างพื้นที่ Dialogue เช่น วงสนทนาออนไลน์ที่มีกติกาการฟังอย่างลึกซึ้ง

3. การศึกษา

ในห้องเรียนแบบดั้งเดิม การอภิปรายเชิงโต้วาทีสะท้อนตรรกะของ Dialectic ส่วนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการฟังเชิงลึกสะท้อนแนวคิด Dialogue โดยเฉพาะในสายคิดของ **Paulo Freire**

4. องค์กรและการจัดการความขัดแย้ง

องค์กรสมัยใหม่พยายามผสมผสานทั้งสองแนวคิด ใช้ Dialectic เพื่อวิเคราะห์ปัญหาเชิงโครงสร้าง และใช้ Dialogue เพื่อสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่ปลอดภัย

การบรรจบกันเกิดขึ้นได้หรือไม่?

แม้ Dialectic และ Dialogue จะมีจุดปะทะ แต่ก็อาจเกื้อหนุนกันได้ Dialectic เตือนให้เราไม่ละเลยโครงสร้างอำนาจและความขัดแย้งเชิงระบบ ขณะที่ Dialogue เตือนให้เราไม่ลดทอนผู้อื่นเป็นเพียง "ตัวแทนของโครงสร้าง"

ในเชิงญาณวิทยา อาจกล่าวได้ว่า Dialectic ให้ "พลังวิพากษ์" ส่วน Dialogue ให้ "จริยศาสตร์ของการฟัง" หากปราศจาก Dialectic การสนทนาอาจไร้พลังเปลี่ยนแปลง หากปราศจาก Dialogue ความขัดแย้งอาจกลายเป็นการครอบงำ

Dialectic และ Dialogue กับหลักพุทธธรรม

แนวคิด Dialectic (วิภาษวิธี) และ Dialogue (สานเสวนา) เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ผ่านความสัมพันธ์ของความคิดที่แตกต่าง หากพิจารณาในบริบทพุทธศาสนา จะพบว่าทั้งสองแนวคิดมีจุดสอดคล้องกับหลักธรรมหลายประการ ทั้งในเชิงญาณวิทยา (การรู้ความจริง) และจริยศาสตร์ (การอยู่ร่วมกันอย่างมีสติ)

1. Dialectic กับหลักพุทธธรรม

1.1 ความขัดแย้งกับการเกิดปัญญา: กาลามสูตร

ในเชิง Dialectic ความรู้เกิดจากการตั้งคำถามและการตรวจสอบความเชื่อ พระพุทธเจ้าทรงสอนใน **กาลามสูตร** ให้ไม่เชื่อโดยงมงาย แต่พิจารณาไตร่ตรองด้วยตนเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า พุทธศาสนาไม่ส่งเสริมศรัทธาแบบปิดตา แต่เน้น "ศรัทธาประกอบด้วยปัญญา" การใช้เหตุผลตรวจสอบคำสอนจึงมีลักษณะใกล้เคียงกับวิภาษวิธี เพราะเปิดพื้นที่ให้ตั้งคำถามและทดสอบข้อสมมติฐาน อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างสำคัญคือ พุทธศาสนาไม่มุ่ง

"สังเคราะห์เชิงระบบ" แบบ Hegel แต่เน้นการดับอวิชชาผ่านการเห็นตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ)

1.2 ไตรลักษณ์กับกระบวนการเคลื่อนไหว

แนวคิด Dialectic มองความจริงเป็นพลวัต เช่นเดียวกับหลัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า สรรพสิ่งดำรงอยู่ด้วยความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดคงที่ ความเข้าใจเช่นนี้มีลักษณะคล้าย Dialectic ในแง่ที่เห็นความจริงเป็นกระบวนการ มิใช่สารัตถะคงที่แต่ในพุทธธรรมความขัดแย้งไม่ใช่พลังผลักดันประวัติศาสตร์ หากเป็นเงื่อนไขของทุกข์ที่ต้องถูกเห็นและปล่อยวาง

1.3 ปฏิจจสมุปบาท: โครงสร้างเหตุปัจจัย

Dialectic ของ Marx วิเคราะห์โครงสร้างเชิงวัตถุ ขณะที่พุทธศาสนามีหลัก ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งอธิบายความเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย หลวงปู่ปยุตโต (นามธรรมเดียวกับพระพรหมคุณาภรณ์) ชี้ว่าปฏิจจสมุปบาทเป็น "โครงสร้างเชิงเหตุผล" ที่อธิบายโลกโดยไม่ต้องอาศัยผู้สร้าง แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Dialectic ในแง่การมองความจริงเชิงสัมพันธ์ แต่ต่างกันตรงที่พุทธศาสนาไม่เน้นความขัดแย้งเชิงชนชั้นหรือประวัติศาสตร์

2. Dialogue กับหลักพุทธธรรม

2.1 สัมมาวาจา และการฟังอย่างลึกซึ้ง

Dialogue เน้นการฟังอย่างเคารพ ซึ่งสอดคล้องกับหลัก สัมมาวาจา ในอริยมรรคมีองค์แปด Thich Nhat Hanh สอนเรื่อง "deep listening" และ "loving speech" ว่าการฟังอย่างมีสติสามารถเยียวยาความทุกข์ของผู้อื่นได้ ท่านมองว่าการสนทนาเชิงสติ (mindful dialogue) เป็นการปฏิบัติธรรมรูปแบบหนึ่ง ในมุมนี้ Dialogue ไม่ใช่เพียงเทคนิคการสื่อสาร แต่เป็นการฝึกเมตตาและกรุณา

2.2 กัลยาณมิตรธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า "กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์" การมีเพื่อนผู้เกื้อกูลคือการสนทนาธรรมที่นำไปสู่ปัญญา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า การสนทนาธรรม (ธรรมสากัจฉา) เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Dialogue อย่างชัดเจน

2.3 มัชฌิมาปฏิปทา: ทางสายกลาง

Dialogue มีลักษณะไม่สุดโต่ง เปิดรับหลายมุมมอง สอดคล้องกับหลัก มัชฌิมาปฏิปทา Dalai Lama เน้นว่าพุทธศาสนาสามารถสนทนากับวิทยาศาสตร์ได้ เพราะพุทธธรรมเปิดกว้างต่อการตรวจสอบและการแลกเปลี่ยน ท่านมอง Dialogue ระหว่างศาสนาและวิทยาศาสตร์เป็นหนทางสร้างสันติภาพโลก

ตารางการเปรียบเทียบเชิงหลักธรรม

ประเด็น	Dialectic	พุทธธรรมที่สอดคล้อง	Dialogue	พุทธธรรมที่สอดคล้อง
การตั้งคำถาม	วิพากษ์ความเชื่อ	กาลามสูตร	ฟังอย่างลึกซึ้ง	สัมมาวาจา
ความสัมพันธ์	ความขัดแย้งเชิงเหตุผล	ปฏิจจสมุปบาท	ความสัมพันธ์เชิงเมตตา	กัลยาณมิตรธรรม
พลวัตของความจริง	ความเคลื่อนไหว	ไตรลักษณ์	เปิดพื้นที่หลากหลาย	มัชฌิมาปฏิปทา

การประยุกต์ใช้ในบริบทปัจจุบัน

1. การศึกษา

แนวทางการเรียนรู้เชิงสนทนา (dialogic learning) และการอภิปรายเชิงวิพากษ์สะท้อนการผสมผสานระหว่าง Dialectic และ Dialogue ในบริบทพุทธ การเรียนรู้เช่นนี้ควรตั้งอยู่บนสัมมาวาจาและโยนิโสมนสิการ

2. การจัดการความขัดแย้ง

ในสังคมพหุวัฒนธรรม การใช้ Dialogue เพื่อลดความรุนแรงทางความคิดสอดคล้องกับหลักเมตตาและอุเบกขา ขณะที่การวิเคราะห์โครงสร้างปัญหาแบบ Dialectic ช่วยให้เห็นเหตุปัจจัยเชิงลึก

3. สื่อสังคมออนไลน์

โลกออนไลน์มักแสดง Dialectic แบบรุนแรง คือการแบ่งขั้วและโต้แย้งเพื่อเอาชนะ หากนำหลักพุทธ เช่น สัมมาวาจา และสติ มาใช้ จะช่วยเปลี่ยนพื้นที่ดังกล่าวให้ใกล้เคียง Dialogue มากขึ้น

บทสรุป

การศึกษาวิภาษวิธีและสานเสวนาเผยให้เห็นว่า ทั้งสองแนวคิดมิใช่เพียงเทคนิคทางปรัชญา แต่เป็นกระบวนทัศน์ที่กำหนดวิธีที่มนุษย์ "รู้" และ "อยู่ร่วมกัน" Dialectic เปรียบเสมือนดาบแห่งปัญญา ใช้ตัดผ่านความเชื่อที่ไม่ผ่านการไตร่ตรอง เปิดโปงความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง และผลักดันความคิดให้ก้าวไปสู่ระดับที่ลึกซึ้งกว่า ทว่า หากขาดจริยธรรม อาจกลายเป็นเครื่องมือแห่งการครอบงำ Dialogue เปรียบเสมือนสายน้ำแห่งเมตตา เปิดพื้นที่ให้เสียงหลากหลายไหลเวียน สร้างความเข้าใจร่วม และลดทอนความรุนแรงทางความคิด แต่หากปราศจากพลังวิพากษ์ ก็อาจกลายเป็นเพียงการประนีประนอมที่ไม่แตะต้องรากของปัญหา

ในมิติทางพุทธธรรม Dialectic สอดคล้องกับการใช้ปัญญาเพื่อตัดมิจฉาทิฐิ ขณะที่ Dialogue สอดคล้องกับการใช้เมตตาและสัมมาวาจาเพื่อเกื้อกูลกัน การบูรณาการทั้งสองจึงมิใช่การเลือกข้าง หากเป็นการประสาน "ดาบแห่งปัญญา" กับ "สายน้ำแห่งเมตตา"

ท้ายที่สุด เป้าหมายมิใช่การเอาชนะทางความคิด หรือแม้แต่การสร้างฉันทามติทางสังคมเท่านั้น หากคือการพัฒนาปัญญาที่ตระหนักรู้ในเหตุปัจจัย และจิตใจที่พร้อมรับฟังผู้อื่นอย่างเคารพ ซึ่งอาจเป็นหนทางสู่ทั้งความจริงและสันติภาพในโลกปัจจุบัน ในเชิงญาณวิทยา Dialectic มีแนวโน้มแปรความแตกต่างให้รวมเป็นเอกภาพ ส่วน Dialogue รักษาความแตกต่างไว้ภายในความสัมพันธ์ จุดปะทะระหว่างสองแนวคิดจึงอยู่ที่ภาพของความจริง บทบาทของความขัดแย้ง และเป้าหมายของการสื่อสาร

เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบพุทธศาสนา จะพบว่าทั้งสองแนวคิดมีจุดสอดคล้องกับหลักธรรมสำคัญ แต่พุทธธรรมมิได้หยุดอยู่เพียงการสังเคราะห์หรือการสร้างฉันทามติ หากมุ่งสู่การเห็นความจริงตามเหตุปัจจัยและการปล่อยวางอัตตา ในโลกปัจจุบันที่เผชิญภาวะความแตกแยกทางอุดมการณ์ การยึดถือเพียง Dialectic อาจนำไปสู่การครอบงำเชิงโครงสร้าง ขณะที่การยึดถือเพียง Dialogue อาจขาดพลังวิพากษ์ในการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การบูรณาการทั้งสอง—ให้ดาบแห่งปัญญาทำงานควบคู่กับสายน้ำแห่งเมตตา—อาจเป็นหนทางสร้างสังคมที่ทั้งมีเหตุผล ลึกซึ้ง และเปี่ยมด้วยกรุณา

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม.** กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2537). **คู่มือมนุษย์.** กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

Adorno, Theodor W. (1973). **Negative Dialectics.** New York: Continuum.

Aristotle. (1984). **The Complete Works of Aristotle.** Edited by Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press.

Bakhtin, Mikhail. (1981). **The Dialogic Imagination.** Austin: University of Texas Press.

Bohm, David. (1996). **On Dialogue.** London: Routledge.

Buber, Martin. (1970). **I and Thou.** New York: Scribner.

Dalai Lama XIV. (1999). **Ethics for the New Millennium.** New York: Riverhead Books.

Freire, Paulo. (1970). **Pedagogy of the Oppressed.** New York: Continuum.

Habermas, Jürgen. (1984). **The Theory of Communicative Action,** Vol. 1. Boston: Beacon Press.

Hegel, G. W. F. (1977). **Phenomenology of Spirit.** Translated by A. V. Miller. Oxford: Oxford University Press.

Marx, Karl. (1976). **Capital: Volume I.** Translated by Ben Fowkes. London: Penguin Books.

Plato. (1997). **Complete Works.** Edited by John M. Cooper. Indianapolis: Hackett Publishing.

Taylor, Charles. (1975). **Hegel.** Cambridge: Cambridge University Press.

Thich Nhat Hanh. (2013). **Love Letter to the Earth.** Berkeley: Parallax Press.

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงญาณวิทยาและวาทกรรมทางศัพท์ปรัชญา ในทัศนะของอิมมานูเอล คานท์ และพุทธปรัชญาเถรวาท

A Comparative Analysis of Epistemology and Philosophical Terminology in the Perspectives of Immanuel Kant and Theravada Buddhist Philosophy

ศศิร์ธา ตันตระกูล
Sasitha Tuntrakul
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail: sasitha.tun@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงระบบระหว่างญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ และญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมุ่งเน้นในประเด็นแหล่งที่มา โครงสร้าง ขอบเขต และจุดมุ่งหมายของความรู้ การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเอกสารและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เพื่อเปิดพื้นที่การสนทนาทางปรัชญาระหว่างโลกทัศน์ตะวันตกและตะวันออก อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ลุ่มลึกเกี่ยวกับธรรมชาติของสติปัญญาและความเป็นมนุษย์

ในปรัชญาของอิมมานูเอล คานท์ ความรู้ถูกอธิบายผ่าน “การปฏิวัติแบบคอเปอร์นิคัส” ซึ่งชี้ว่าความรู้มิใช่การสะท้อนความจริงภายนอกโดยตรง แต่เป็นผลของการประสานกันระหว่างข้อมูลจากประสบการณ์ประสาทสัมผัสกับโครงสร้างเชิงมโนทัศน์ของจิตที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ภายใต้กรอบคิดนี้ ความรู้ของมนุษย์จึงถูกจำกัดอยู่เพียง “โลกปรากฏการณ์” ขณะที่ความจริงแท้หรือ “สิ่งในตัวเอง” ยังคงเป็นสิ่งที่เหตุผลเชิงทฤษฎีก้าวล่วงไม่ถึง ในทางตรงกันข้าม ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวามมิได้มุ่งอธิบายความรู้ในเชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว หากแต่พิจารณาความรู้หรือ “ปัญญา" ในฐานะกระบวนการภายในที่เชื่อมโยงระหว่าง "ความรู้-ความจริง-ความหลุดพ้น" โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อขจัดอวิชชาอันเป็นรากเหง้าของทุกข์

ผลการศึกษาพบว่า แม้ทั้งสองระบบจะมีพื้นฐานทางอภิปรัชญาและเป้าหมายที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่มีความคล้ายคลึงกันที่สำคัญคือการยอมรับบทบาทของจิตในฐานะเงื่อนไขล่วงหน้าของความรู้และปฏิเสธการเข้าถึงความจริงอย่างตรงไปตรงมาโดยปราศจากการขัดเกลาของจิต อย่างไรก็ตาม จุดแยกสำคัญอยู่ที่การกำหนดขอบเขตของความรู้ ในขณะที่คานท์สรุปถึง "ขีดจำกัด" ของเหตุผลที่ไม่อาจก้าวข้ามได้ พุทธปรัชญาเถรวาทกลับเสนอความเป็นไปได้ในการ "ก้าวข้าม" ขีดจำกัดทางปัญญาผ่านภาวนามยปัญญา เพื่อเข้าถึงสัจธรรมสูงสุดที่อยู่พ้นขอบเขตของสมมติบัญญัติและเหตุผลเชิงตรรกะ

คำสำคัญ : ญาณวิทยา, อิมมานูเอล คานท์, พุทธปรัชญาเถรวาท, โลกปรากฏการณ์, ปรัชญาเปรียบเทียบ

ABSTRACT

This article presents a systematic comparative analysis of Immanuel Kant's epistemology and Theravada Buddhist epistemology, focusing on four key dimensions: the sources, structures, limits, and objectives of knowledge. Utilizing qualitative documentary research and comparative philosophical analysis, the study aims to foster a cross-cultural dialogue between Western and Eastern worldviews, thereby deepening our understanding of human intelligence and the nature of reality.

In Kantian philosophy, knowledge is explained through the "Copernican Revolution," which posits that knowledge is not a direct reflection of external reality but a synthesis of sensory data and the mind's innate conceptual structures. Within this framework, human understanding is strictly confined to phenomena (things as they appear), while the noumena (things-in-themselves) remain fundamentally inaccessible to theoretical reason. In contrast, Theravada Buddhist epistemology transcends mere theoretical explanation, viewing knowledge—or Panna (wisdom)—as an internal process that integrates "knowledge, truth, and liberation." Its ultimate goal is the eradication of Avijja (ignorance), the root cause of suffering, to attain enlightenment.

The findings reveal that although both systems possess distinct metaphysical foundations and goals, they share a significant commonality: the recognition of the mind as a primary condition for knowledge and the rejection of unmediated access to truth. However, a critical divergence lies in the boundaries of knowledge. While Kant asserts the insurmountable limits of human reason, Theravada philosophy proposes the possibility of transcending these cognitive boundaries through Bhavanamaya Panna (mental cultivation) to reach the ultimate truth that lies beyond conventional concepts and logical reasoning.

Keywords: Epistemology, Immanuel Kant, Theravada Buddhist Philosophy, Phenomena, Comparative Philosophy.

บทนำ

ตลอดประวัติศาสตร์ของความคิดทางปรัชญา คำถามว่าด้วย "ความรู้" และ "ความจริง" นับเป็นประเด็นพื้นฐานที่มนุษย์พยายามแสวงหาคำตอบอย่างต่อเนื่อง มนุษย์สามารถรู้ความจริงของโลกได้หรือไม่? ความรู้ที่เรามีนั้นเป็นความจริงในตัวมันเอง หรือเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏต่อจิตภายใต้เงื่อนไขบางประการ?

คำถามเหล่านี้ก่อให้เกิดสาขาปรัชญาที่เรียกว่า "ญาณวิทยา" (Epistemology) ซึ่งมุ่งศึกษาธรรมชาติ แหล่งที่มา เงื่อนไข ตลอดจนขอบเขตและข้อจำกัดของความรู้ของมนุษย์ โดยเปรียบเสมือนการตรวจสอบ "เครื่องมือ" หรือ "เลนส์" ที่เราใช้มองโลกเพื่อให้เข้าถึงแก่นแท้ของความเป็นจริง

ในบริบทของปรัชญาตะวันตก ญาณวิทยาได้รับการพัฒนาอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในช่วงปรัชญาสมัยใหม่ซึ่งเกิดความขัดแย้งระหว่างแนวคิดเหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยม อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหานี้ด้วยการเสนอ "การปฏิวัติแบบคอเปอร์นิคัสทางญาณวิทยา" โดยเปลี่ยนจุดสนใจจากการศึกษาวัตถุที่ถูกรู้ ไปสู่การศึกษาโครงสร้างของจิตมนุษย์ในฐานะเงื่อนไขที่ทำให้ความรู้เป็นไปได้ คานท์ชี้ให้เห็นว่าความรู้มิใช่ การสะท้อนความจริงโดยตรง แต่เป็นผลจากการประสานกันระหว่างข้อมูลจากประสาทสัมผัสกับโครงสร้างมโนทัศน์ของจิต ซึ่งนำไปสู่บทสรุปเรื่องข้อจำกัดของมนุษย์ที่ไม่อาจเข้าถึง "สิ่งในตัวเอง" ได้

ในอีกซีกโลกหนึ่ง พุทธปรัชญาเถรวาท ได้นำเสนอระบบญาณวิทยาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แม้จะมิได้แยกเป็นสาขาอิสระชัดเจน แต่ประเด็นเรื่อง "การรู้" และ "การรู้แจ้ง" กลับเป็นแกนกลางของระบบคำสอนทั้งหมด ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทมิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการอธิบายความเป็น จริงเชิงทฤษฎี (Theoretical Knowledge) หากแต่เป็นระบบที่เชื่อมโยง "ความรู้–ความจริง–ความหลุดพ้น" เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน โดยมุ่งเน้นกระบวนการขจัดอวิชชาซึ่งเป็นรากเหง้าของทุกข์ เพื่อเข้าถึงสัจธรรมสูงสุดที่อยู่พ้นขอบเขตของสมมติบัญญัติ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ มักพบว่างานวิจัยที่ผ่านมามักมุ่งเน้นไปที่มิติของจริยศาสตร์หรืออภิปรัชญาเป็นหลัก แต่กลับมีช่องว่างทางวิชาการในการวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงญาณวิทยาที่ลึกซึ้ง โดยเฉพาะการตั้งคำถามว่า "ขีดจำกัดของความรู้คือสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดตามทัศนะของคานท์ หรือเป็นสิ่งที่สามารถก้าวข้ามได้ผ่านการปฏิบัติในทัศนะของเถรวาท?" นอกจากนี้ ญาณวิทยาพุทธมักถูกตีความผ่านกรอบคิดตะวันตกจนอาจสูญเสียพลวัตของภาวนามยปัญญาไป การเปรียบเทียบในครั้งนี้จึงจงใจพาผู้อ่านไปไกลกว่าการอธิบายธรรมะพื้นฐานหรือประวัติปรัชญา บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดทางญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ และพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงระบบ พร้อมทั้งเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในประเด็นว่าด้วยแหล่งที่มา โครงสร้าง ขอบเขต และจุดมุ่งหมายของความรู้ เพื่อเปิดพื้นที่การสนทนาทางปรัชญาระหว่างโลกทัศน์ตะวันตกและตะวันออก

วัตถุประสงค์ของบทความ (Article Objectives)

บทความนี้มุ่งนำเสนอการวิเคราะห์ผ่านประเด็นสำคัญ 3 ประการ

1. เพื่อวิเคราะห์วัตถุประสงค์เชิงรากฐานของคานท์: ศึกษาการวางรากฐานญาณวิทยาเพื่อสนับสนุนความแน่นอนของวิทยาศาสตร์ และการกำหนดขีดจำกัดของเหตุผลเพื่อป้องกันความสับสนทางอภิปรัชญา

2. เพื่อวิเคราะห์วัตถุประสงค์เชิงจริยภาวะของเถรวาท: ศึกษาปัญญาในฐานะเครื่องมือเพื่อการดับทุกข์ และกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากอวิชชาไปสู่สัจธรรมระดับปรมัตถ์

3. เพื่อสังเคราะห์ความแตกต่างเชิงจุดมุ่งหมาย: ชี้ให้เห็นว่าแม้จิตจะเป็นจุดเริ่มต้นของความรู้เหมือนกัน แต่เหตุใดระบบหนึ่งจึงลงเอยที่การยอมรับขีดจำกัด ขณะที่อีกระบบหนึ่งมุ่งไปสู่การก้าวข้ามขีดจำกัด

กรอบแนวคิดในการศึกษา

เพื่อให้เห็นภาพการปะทะทางความคิดอย่างชัดเจน บทความนี้ใช้กรอบการวิเคราะห์เปรียบเทียบในลักษณะ "โครงสร้างเหมือน แต่เป้าหมายต่าง" (Similar Structure, Divergent Goals) ผ่าน 3 แกนหลัก คือ

1. กลไกการรู้ (The Cognitive Mechanism) เปรียบเทียบการทำงานของมโนทัศน์ล่วงหน้า (คานท์) กับกฎปฏิจจสมุปบาท (เถรวาท)

2. ประเภทของความจริง (The Nature of Truth) ความจริงเชิงทฤษฎีในโลกปรากฏการณ์ เทียบกับ ความจริงเชิงประจักษ์แจ้งเพื่อการลดละความยึดมั่น

3. เส้นแบ่งขอบเขต (The Boundary Line) การมองขีดจำกัดความรู้ในฐานะ "เส้นตายที่ก้าวข้ามไม่ได้" เทียบกับ "พรมแดนที่รอการข้ามผ่าน" ด้วยการปฏิบัติ

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) หมวดญาณวิทยา

ในการศึกษานี้ ผู้เขียนได้คัดสรรศัพท์ปรัชญาที่เป็นกุญแจสำคัญ (Keywords) ในการทำความเข้าใจระบบญาณวิทยาของคานท์และพุทธปรัชญาเถรวาท โดยจัดแบ่งตามระบบปรัชญาดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาหลักหมวดญาณวิทยาในระบบปรัชญาตะวันตก (คานท์) และพุทธปรัชญาเถรวาท

ศัพท์ปรัชญา (ตะวันตก: คานท์)	ศัพท์ปรัชญา (ตะวันออก: เถรวาท)
Epistemology (ญาณวิทยา)	Panna (ปัญญา)
Phenomena (โลกปรากฏการณ์)	Sammuti-sacca (สมมติสัจจะ)
Noumena (สิ่งในตัวมันเอง)	Paramattha-sacca (ปรมัตถสัจจะ)
A Priori Forms (รูปแบบล่วงหน้า)	Avijja (อวิชชา)
Categories (หมวดหมู่ของความเข้าใจ)	Sankhara (การปรุงแต่ง/สังขาร)
Theoretical Reason (เหตุผลเชิงทฤษฎี)	Bhavanamaya-panna (ภาวนามยปัญญา)

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา หมวดญาณวิทยา

การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย)

จากการสำรวจข้อมูลศัพท์พบว่า ในระบบของคานท์มักใช้ศัพท์ที่สะท้อนถึง "ขีดจำกัด" และ "โครงสร้าง" (เช่น Limit, Boundary, Structure) เป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงถึงความพยายามในการล้อมรั้วเหตุผล ในขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทมีการใช้กลุ่มศัพท์ที่สะท้อนถึง "ลำดับขั้นของการเข้าถึง" (เช่น ระดับของปัญญา 3 ระดับ) และ "สภาวะการหลุดพ้น" ซึ่งมีจำนวนคำนิยามที่หลากหลายกว่าในมิติของการปฏิบัติ

ตารางที่ 2 ตารางวิเคราะห์ความถี่และสัดส่วนการปรากฏของศัพท์ปรัชญาสำคัญหมวดญาณวิทยาที่ใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบ

ศัพท์ปรัชญา ภาษาอังกฤษ	ศัพท์ปรัชญา ภาษาไทย	จำนวนที่ปรากฏ (ครั้งโดยประมาณ)	ระบบปรัชญา ที่เกี่ยวข้อง
Epistemology	ญาณวิทยา	18	ทั้งสองระบบ
Mind / Consciousness	จิต	25	ทั้งสองระบบ
Phenomena	โลกปรากฏการณ์	12	คานท์
Noumena	สิ่งในตัวมันเอง	8	คานท์
Categories	หมวดหมู่ของความเข้าใจ	6	คานท์
Panna / Wisdom	ปัญญา	15	เถรวาท
Avijja / Ignorance	อวิชชา	10	เถรวาท
Truth (Sacca)	ความจริง / สัจจะ	20	ทั้งสองระบบ
Limits / Boundaries	ขีดจำกัด / ขอบเขต	14	ทั้งสองระบบ

ข้อสังเกตจากการวิเคราะห์เชิงจำนวน

1. กลุ่มศัพท์ที่ปรากฏสูงสุด คือคำว่า "จิต" (Mind) และ "ความจริง" (Truth) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบทความนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง "ผู้รู้" (จิต) และ "สิ่งที่ถูกรู้" (ความจริง) เป็นแกนกลางสำคัญของการเปรียบเทียบ
2. ความสมดุลของศัพท์เฉพาะทาง พบว่าคำว่า "โลกปรากฏการณ์" (Phenomena) ของคานท์ และ "ปัญญา" (Panna) ของเถรวาท มีสัดส่วนการปรากฏที่ใกล้เคียงกัน แสดงถึงการให้น้ำหนักในการวิเคราะห์กลไกการรู้ของทั้งสองฝั่งอย่างเท่าเทียม
3. ศัพท์เชิงเป้าหมาย คำว่า "ขีดจำกัด" (Limits) ปรากฏบ่อยครั้งในส่วนการวิเคราะห์คานท์ ในขณะที่คำว่า "ภาวนา/การปฏิบัติ" (Practice/Cultivation) มักปรากฏในส่วนของเถรวาท ซึ่งจำนวนที่

ปรากฏนี้ชี้ให้เห็นถึง "จุดเน้น" ที่แตกต่างกันระหว่างการยอมรับขีดจำกัดทางทฤษฎีกับการพยายามก้าวข้ามขีดจำกัดด้วยการปฏิบัติ

การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวดญาณวิทยา

ในการวิเคราะห์เชิงความหมาย ผู้เขียนได้นำศัพท์ปรัชญาหลักมาตีความตามบริบทของอิมมานูเอล คานท์ และพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อชี้ให้เห็นนัยยะที่แตกต่างกันดังนี้:

1. คำว่า "จิต" (Mind / Consciousness)

- ในทัศนะของคานท์: มุ่งเน้นไปที่คำว่า "เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง" จิตทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดความเป็นไปได้ของความรู้ผ่านรูปแบบล่วงหน้า (A Priori Forms) และหมวดหมู่ของความเข้าใจ (Categories) โดยเป็นผู้จัดระเบียบประสบการณ์ให้เป็นระบบ
- ในทัศนะเถรวาท: มุ่งเน้นที่ "กระบวนการปรุงแต่ง" ของจิตและเจตสิกภายใต้กฎปฏิจจสมุปบาท จิตไม่ใช่โครงสร้างที่ตายตัว แต่เป็นกระบวนการรับรู้ที่เกิดขึ้นจากการประชุมพร้อมของอายตนะ ซึ่งมีความไม่รู้ (อวิชชา) เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่บิดเบือนความจริง

2. คำว่า "ความจริง" (Truth / Sacca)

- ในทัศนะของคานท์: ความหมายจำกัดอยู่ที่ "ปรากฏการณ์" (Phenomena) ซึ่งคือโลกที่ปรากฏต่อจิตภายใต้เงื่อนไขของอวกาศและเวลา เป็นความจริงที่แน่นอนในเชิงทฤษฎีแต่เข้าไม่ถึงแก่นแท้
- ในทัศนะเถรวาท: แบ่งออกเป็น "สมมติสัจจะ" (ความจริงระดับภาษา/สมมติ) และ "ปรมัตถสัจจะ" (ความจริงสูงสุด) ซึ่งคำว่าสัจจะในที่นี้มีนัยของการเข้าถึงสภาวะธรรมที่เป็นอิสระจากการปรุงแต่ง มิใช่เพียงความถูกต้องเชิงตรรกะ

3. คำว่า "ปัญญา/เหตุผล" (Panna / Reason)

- ในทัศนะของคานท์: ใช้คำว่า "เหตุผลบริสุทธิ์" (Pure Reason) ซึ่งทำหน้าที่วิพากษ์ตนเองเพื่อหาขีดจำกัด เป้าหมายคือการวางรากฐานทางวิทยาศาสตร์
- ในทัศนะเถรวาท: ใช้คำว่า "ปัญญา" (Panna) ซึ่งจำแนกเป็น 3 ระดับ (สุตะ, จินตา, ภาวนา) โดยมีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงภาวะของผู้รู้ และการดับทุกข์เป็นสำคัญ

การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวดญาณวิทยา

จากการวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาข้างต้น สามารถจัดกลุ่มแนวคิดเพื่อเปรียบเทียบพลวัตระหว่างสองระบบได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้:

กลุ่มที่ 1 กลุ่มแนวคิดเรื่อง "กลไกการปรุงแต่งความรู้ข" (The Cognitive Matrix)

- ศัพท์ที่เกี่ยวข้อง: *A Priori Forms, Categories, อวิชชา, สัญญา, สังขาร*

- การวิเคราะห์เชิงแนวคิด: กลุ่มศัพท์นี้แสดงให้เห็นว่าทั้งสองระบบมีจุดร่วมกันคือการปฏิเสธแนวคิดที่ว่ามนุษย์เห็นโลกตรงตามความเป็นจริง (Naive Realism) โดยมองว่า "ความรู้คือผลิตผลระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้" คานท์มองการปรุงแต่งผ่านมโนทัศน์ล่วงหน้าที่เปลี่ยนไม่ได้ ขณะที่เถรวาทมองการปรุงแต่งผ่านอวิชชาและสัญญาที่สามารถฝึกฝนและถอดถอนได้

กลุ่มที่ 2 กลุ่มแนวคิดเรื่อง "ระดับและขอบเขตความจริง" (The Boundaries of Reality)

- ศัพท์ที่เกี่ยวข้อง: *Phenomena, Noumena, สมมติสัจจะ, ปรมัตถสัจจะ*
- การวิเคราะห์เชิงแนวคิด: ทั้งสองระบบมีการแบ่งระดับความจริง (Epistemological Dualism) คานท์แบ่งเพื่อ "จำกัด" ขอบเขตความรู้ไม่ให้ก้าวล่วงไปสู่สิ่งในตัวเอง (Noumena) เพื่อรักษาความสมเหตุสมผลของวิทยาศาสตร์ ส่วนเถรวาทแบ่งเพื่อ "ชี้ทาง" ให้ก้าวข้ามจากสมมติไปสู่ปรมัตถ์

กลุ่มที่ 3 กลุ่มแนวคิดเรื่อง "ศักยภาพในการเข้าถึงสัจธรรม" (The Transcendental Potential)

- ศัพท์ที่เกี่ยวข้อง: *Theoretical Reason, ภาวนามยปัญญา, วิมุตติ, นิพพาน*
- การวิเคราะห์เชิงแนวคิด: นี่คือกลุ่มศัพท์ที่แสดง "จุดแยก" สำคัญที่สุด ศัพท์ของคานท์สะท้อนถึงขีดจำกัดที่ก้าวข้ามไม่ได้ (Insurmountable limits) ขณะที่ศัพท์ของเถรวาทสะท้อนถึงความเป็นไปได้ในการแปรเปลี่ยนเงื่อนไขทางจิตเพื่อก้าวข้ามขีดจำกัดนั้นผ่านการปฏิบัติ (Practical Epistemology)

การวิเคราะห์เชิงอุปมานิทัศน์: "แว่นตาสี" ของคานท์ และ "กระจกมัว" ของเถรวาท

เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างญาณวิทยาของคานท์กับพุทธปรัชญาเถรวาทได้ชัดเจนขึ้น อาจใช้อุปมานิทัศน์สองแบบ ได้แก่ "แว่นตาสี" และ "กระจกที่มีฝุ่นเกาะ" อุปมาทั้งสองช่วยอธิบายว่า มนุษย์มีข้อจำกัดในการรับรู้ความจริงอย่างไร และข้อจำกัดดังกล่าวสามารถก้าวข้ามได้หรือไม่

1. อุปมาเรื่อง "แว่นตาสี" ในทัศนะของคานท์

แนวคิดของคานท์อาจเปรียบได้กับการที่มนุษย์ทุกคนมองโลกผ่าน "แว่นตา" ที่ไม่สามารถถอดออกได้ แว่นตานี้หมายถึงรูปแบบพื้นฐานของการรับรู้ ได้แก่ อวกาศ (Space) และเวลา (Time) รวมทั้งหมวดหมู่ของความเข้าใจ (Categories of Understanding) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้มนุษย์สามารถจัดระเบียบและเข้าใจประสบการณ์ได้

หากเปรียบว่าแว่นตานี้มีสี มนุษย์ก็ย่อมรับรู้โลกผ่านสีของแว่นตานั้นเสมอ กล่าวคือ สิ่งที่มนุษย์รู้ได้ คือ ปรากฏการณ์ (Phenomena) หรือสิ่งที่ปรากฏแก่เราภายใต้เงื่อนไขของการรับรู้และความเข้าใจของมนุษย์ ส่วน สิ่งในตัวมันเอง (Thing-in-itself / Noumenon) ไม่อาจเป็นวัตถุแห่งความรู้เชิงประสบการณ์ของเราได้โดยตรง เพราะเราไม่สามารถก้าวออกจากเงื่อนไขการรับรู้ของตนเองเพื่อมองสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากเงื่อนไขเหล่านั้น

ดังนั้น ในทัศนะของคานท์ ข้อจำกัดของความรู้ไม่ได้เป็นเพียงความบกพร่องที่สามารถกำจัดออกได้ แต่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการรู้ของมนุษย์เอง อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขดังกล่าวไม่ได้มีแต่ด้านลบ เพราะ "แว่นตา" นี้เองที่ทำให้ประสบการณ์ที่เป็นระเบียบและความรู้เกี่ยวกับโลกเป็นไปได้

2. อุปมาเรื่อง "กระจกที่มีฝุ่นเกาะ" ในทัศนะของเถรวาท

ในพุทธปรัชญาเถรวาท อาจเปรียบกระบวนการรับรู้ของมนุษย์กับ "กระจกที่มีฝุ่นเกาะ" หรือ "น้ำที่มีตะกอนจนขุ่นมัว" ฝุ่นและตะกอนในที่นี้เปรียบได้กับ อวิชชา กิเลส อาสวะ และความเห็นหรือการรับรู้ที่คลาดเคลื่อน ซึ่งทำให้มนุษย์ไม่สามารถเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริงได้อย่างชัดเจน

จุดสำคัญของอุปมานี้อยู่ที่ว่า ความขุ่นมัวสามารถลด ละ และกำจัดได้ด้วยการฝึกฝน ตามกระบวนการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อเหตุแห่งความคลาดเคลื่อนในการรับรู้ลดลง การเห็นและเข้าใจสภาวธรรมก็ยิ่งชัดเจนขึ้น เปรียบเสมือนการเช็ดฝุ่นออกจากกระจกหรือปล่อยให้น้ำตกตะกอนจนกลับมาใส ในที่สุดจึงนำไปสู่การรู้เห็นตามความเป็นจริง หรือ ยถาภูตญาณทัสสนะ

การอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์เชิงจำนวน ความหมาย และการจัดกลุ่มศัพท์ปรัชญา หมวดญาณวิทยา ผู้เขียนพบประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้:

ประการแรก ความสอดคล้องเชิงโครงสร้างที่น่าทึ่งระหว่างโลกทัศน์ตะวันตกและตะวันออก

คือการมองเห็นบทบาทของ "จิตในฐานะผู้จัดระเบียบประสบการณ์" ศัพท์คำว่า *Categories* ของคานท์และ *สังขาร/สัญญา* ของเถรวาท ต่างชี้ให้เห็นว่าความรู้คือสิ่งที่ถูกโครงสร้างขึ้นโดยจิตมนุษย์เอง

ประการที่สอง นัยสำคัญที่แตกต่างกันของคำว่า "ขีดจำกัด"

คานท์มองขีดจำกัดเป็นเรื่องของ "ความตายตัวเชิงธรรมชาติของมนุษย์" ทำให้ความรู้สูงสุดเป็นมโนทัศน์ที่เข้าถึงไม่ได้ ในขณะที่เถรวาทมองขีดจำกัดเป็นเรื่องของ "ระดับการขจัดอวิชชา" ซึ่งเป็นพรมแดนที่ขึ้นอยู่กับระดับการพัฒนาปัญญาของบุคคล

ประการที่สาม การเปรียบเทียบผ่านกลุ่มศัพท์

ทำให้เห็นว่า ญาณวิทยาของคานท์ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือวิพากษ์เพื่อปกป้องโลกแห่งความแน่นอนเชิงทฤษฎี แต่ญาณวิทยาเถรวาททำหน้าที่เป็นเครื่องมือปฏิบัติเพื่อก้าวพ้นโลกแห่งสมมติไปสู่ความหลุดพ้น การปะทะกันของกลุ่มศัพท์เหล่านี้จึงมิใช่ความขัดแย้งทางตรรกะ แต่เป็นความแตกต่างในเรื่องเป้าหมายสุดท้ายของการรู้นั่นเอง

ประการที่สี่ การปะทะกันระหว่าง "ขีดจำกัดถาวร" และ "พรมแดนที่ข้ามผ่านได้"

จากการวิเคราะห์กลุ่มศัพท์ในหมวดศักยภาพการเข้าถึงสัจธรรม (Transcendental Potential) พบประเด็นอภิปรายที่สำคัญคือ ทัศนคติที่มีต่อศักยภาพของมนุษย์ คานท์พยายามรักษา "ความถ่อมตัวทางปัญญา" (Epistemic Humility) โดยยืนยันว่ามนุษย์มีขอบเขตที่ก้าวข้ามไม่ได้ ซึ่งช่วยป้องกันความสับสนทางอภิปรัชญาที่ล่องลอยและรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของวิทยาศาสตร์ แต่เถรวาทกลับเสนอ "ความหวังเชิง

ปฏิบัติ" (Practical Hope) ว่าขีดจำกัดของความรู้มิใช่คุณสมบัติทางธรรมชาติที่ตายตัว แต่เป็นเพียงพรมแดนที่รอการขจัดออกด้วยความเพียรและการฝึกฝนภาวนามยปัญญา ข้อสรุปนี้ชี้ให้เห็นว่า ในขณะที่ปรัชญาตะวันตกเน้นการวิเคราะห์โครงสร้าง "สิ่งที่มนุษย์เป็น" ปรัชญาตะวันออกกลับเน้นการพัฒนา "สิ่งที่มนุษย์สามารถเป็นได้"

ประการที่ห้า นัยสำคัญของญาณวิทยาต่อโลกทัศน์ในยุคดิจิทัล

ในยุคที่การรับรู้ความจริงถูกคัดกรองผ่านอัลกอริทึมและเทคโนโลยี (Filter Bubbles) แนวคิดเรื่องรูปแบบล่วงหน้า (A Priori Forms) ของคานท์ช่วยให้เราตระหนักถึง "อคติเชิงโครงสร้าง" ที่เราอาจมองไม่เห็น ขณะที่วาทกรรมเรื่อง "อวิชชา" และ "สัญญา" ในเถรวาทช่วยชี้ให้เห็นว่ามนุษย์อาจติดอยู่ใน "ถ้ำแห่งการรับรู้" ที่ถูกปรุงแต่งขึ้นได้ง่ายกว่าเดิมหากขาดสติปัญญาเท่าทันการปรุงแต่ง การปะทะกันของสองแนวคิดนี้ในบทความจึงมิใช่เพียงเรื่องในตำรา แต่เป็นเครื่องมือเตือนสติว่าการเข้าถึงความจริงในโลกสมัยใหม่ต้องอาศัยทั้งการวิพากษ์ขีดจำกัดทางเครื่องมือสื่อสาร (แบบคานท์) และการขัดเกลาจิตเพื่อลดอคติจากการปรุงแต่ง (แบบเถรวาท)

ประการที่หก สรุปนัยเชิงจริยศาสตร์จากรากฐานญาณวิทยา

การที่ทั้งสองระบบมองความรู้เป็น ผลิตผลของจิต (Mind-dependent) ส่งผลโดยตรงต่อการลดละมานะทิฏฐิ เมื่อมนุษย์เข้าใจว่าความจริงที่เราเห็นเป็นเพียง ปรากฏการณ์ (Phenomena) หรือ สมมติสัจจะ (Conventional Truth) ที่ถูกปรุงแต่งขึ้นภายใต้เงื่อนไขของจิต ย่อมส่งผลให้เกิดการยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย (Pluralism) การแสวงหาความจริงจึงเปลี่ยนจากการพยายามเอาชนะกันด้วยตรรกะเหตุผลในระดับภาษา ไปสู่การร่วมกันแสวงหาแนวทางแห่งปัญญาเพื่อความพ้นทุกข์ร่วมกันในสังคม

ญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์

ญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ พัฒนาขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่าง แนวคิดเหตุผลนิยม (Rationalism) ที่เชื่อในบทบาทของเหตุผลบริสุทธิ์ และ แนวคิดประสบการณ์นิยม (Empiricism) ที่ถือว่าความรู้มาจากประสาทสัมผัสเพียงอย่างเดียว คานท์มองว่าทั้งสองแนวคิดต่างมีข้อจำกัด เขาจึงเสนอ "การปฏิวัติแบบคอเปอร์นิคัสทางญาณวิทยา" โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากการศึกษาวัตถุภายนอก มาเป็นการวิเคราะห์ "เงื่อนไขเชิงโครงสร้างของจิตมนุษย์" ในฐานะผู้กำหนดความเป็นไปได้ของความรู้

ความหมายและเป้าหมายของญาณวิทยาของคานท์

สำหรับคานท์ ญาณวิทยาไม่ใช่แค่การถามว่ามนุษย์รู้อะไรได้บ้าง แต่คือการวิเคราะห์ว่า "คำตัดสินแบบสังเคราะห์ล่วงหน้า (Synthetic a priori judgments) เป็นไปได้อย่างไร?" หรือกล่าวคือ มนุษย์สามารถมีความรู้ที่ทั้งเพิ่มพูนเนื้อหาใหม่และมีความแน่นอนเด็ดขาดได้อย่างไร คานท์ชี้ให้เห็นว่าความรู้มิได้เกิดจากประสบการณ์หรือเหตุผลเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นผลของการประสานกันระหว่างข้อมูลทางประสาทสัมผัส (Sensibility) และโครงสร้างเชิงมโนทัศน์ของจิตหรือความเข้าใจ (Understanding)

รูปแบบล่วงหน้าและหมวดหมู่ของความเข้าใจ

กระบวนการรู้ของมนุษย์ทำงานภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่สำคัญ 2 ระดับ

1. รูปแบบล่วงหน้า (A Priori Forms) ข้อมูลจากประสบการณ์ต้องผ่านกรอบของ อวกาศ (Space) และ เวลา (Time) ซึ่งเป็นรูปแบบล่วงหน้าในการรับรู้ จิตมนุษย์จึงไม่เคยรับรู้สิ่งใดโดยตรง แต่รับรู้ผ่านแว่นตาของอวกาศและเวลาเสมอ

2. หมวดหมู่ของความเข้าใจ (Categories) เมื่อข้อมูลผ่านการรับรู้แล้ว จิตจะนำมาจัดระเบียบผ่านหมวดหมู่มโนทัศน์ เช่น เหตุและผล (Causality), เอกภาพ (Unity) และ สารัตถะ (Substance) สิ่งเหล่านี้คือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ทำให้ประสบการณ์ที่กระจัดกระจายถูกรวมเป็นความรู้ที่ระบบได้

โลกปรากฏการณ์ (Phenomena) และ สิ่งในตัวมันเอง (Noumena)

ภายใต้โครงสร้างนี้ คานท์จึงแบ่งขอบเขตความจริงออกเป็น 2 ส่วน

1. สิ่งที่ปรากฏ (Phenomena): คือโลกที่ปรากฏต่อจิตภายใต้เงื่อนไขของอวกาศ เวลา และหมวดหมู่ นี่คือขอบเขตเดียวที่มนุษย์สามารถมี "ความรู้เชิงทฤษฎี" ที่แน่นอนได้

2. สิ่งในตัวมันเอง (Noumena): หรือ วัตถุแท้ (Thing-in-itself) คือความจริงที่ดำรงอยู่โดยอิสระจากการรับรู้ของมนุษย์ คานท์ยืนยันว่าส่วนนี้อยู่เหนือขอบเขตของการรู้เชิงทฤษฎี มนุษย์ไม่อาจเข้าถึงได้ เพราะทันทีที่พยายามจะ "รู้" เราจะนำเงื่อนไขของจิตไปครอบมันเสมอ

ขอบเขตและข้อจำกัดของความรู้

การจำกัดขอบเขตความรู้ไว้ที่ระดับปรากฏการณ์มิใช่การลดทอนคุณค่าของเหตุผล แต่เป็นการ "วิพากษ์เหตุผลบริสุทธิ์" เพื่อป้องกันมิให้เหตุผลก้าวล่วงไปสู่การอ้างความรู้ในเชิงอภิปรัชญาที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ (เช่น เรื่องพระเจ้า หรืออมตะภาพของจิตวิญญาณ) บทสรุปของคานท์จึงเน้นย้ำว่า ความรู้คือสิ่งที่ถูกโครงสร้างโดยจิตมนุษย์ ซึ่งประเด็นบทบาทสำคัญของจิตในฐานะผู้จัดระเบียบประสบการณ์นี้เอง คือจุดเชื่อมโยงสำคัญที่จะนำไปสู่การเปรียบเทียบกับญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทในลำดับถัดไป

ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาท

ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทมิได้พัฒนาขึ้นในฐานะสาขาปรัชญาเชิงทฤษฎีโดยอิสระดังเช่นในปรัชญาตะวันตก หากแต่ฝังตัวอยู่ในบริบทของการวิเคราะห์ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และหนทางแห่งการดับทุกข์ ความรู้ในพุทธปรัชญาจึงมิได้มีเป้าหมายหลักเพื่อการอธิบายโครงสร้างของโลกเพียงอย่างเดียว หากแต่เพื่อการเปลี่ยนแปลงภาวะของผู้รู้ จากสภาวะที่ถูกครอบงำด้วยอวิชชาไปสู่การรู้แจ้ง (Enlightenment)

ความหมายและเป้าหมาย: ปัญญาในฐานะเครื่องมือแห่งความหลุดพ้น

ในพุทธปรัชญาเถรวาท "ความรู้" มิได้หมายถึงการครอบครองข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโลกในเชิงนามธรรม หากแต่หมายถึง ปัญญา ซึ่งทำหน้าที่ขจัดอวิชชาและนำไปสู่ความหลุดพ้น เป้าหมายของญาณ

วิทยาพุทธจึงไม่ใช่การตอบคำถามว่า "มนุษย์รู้อะไรได้บ้าง" แต่เป็น "มนุษย์จะรู้ความจริงอย่างไรจึงจะพ้นจากทุกข์" พุทธปรัชญาเถรวาทจำแนกกระบวนการเกิดปัญญาออกเป็น 3 ระดับ ซึ่งสะท้อนลำดับขั้นของการเข้าถึงความจริง

1. สุตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการรับข้อมูลภายนอก (Learning)

2. จินตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการใคร่ครวญด้วยเหตุผล (Reflection)

3. ภาวนามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนทางจิต (Direct Intuition) ซึ่งถือเป็นรูปแบบสูงสุดที่เข้าถึงความจริงระดับปรมัตถ์ได้

กระบวนการรู้และโครงสร้างของจิต: การรับรู้ที่ปราศจากตัวตน

กระบวนการรู้ถูกอธิบายผ่านการทำงานของ จิต และ เจตสิก โดยปราศจาก "ตัวตนผู้รู้" ที่ถาวร การรับรู้เกิดขึ้นจากการประชุมพร้อมของอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณการรับรู้ภายใต้กฎปฏิจจสมุปบาท ที่สำคัญ ความไม่รู้ (อวิชชา) มิใช่เพียงการขาดข้อมูล แต่เป็น "เงื่อนไขพื้นฐาน" ที่ทำให้จิตบิดเบือนสภาวะธรรมให้กลายเป็นความยึดมั่นถือมั่น การรู้แจ้งจึงมิใช่การเพิ่มพูนข้อมูลใหม่ แต่เป็นการ "คลี่คลายโครงสร้างของอวิชชา" ที่ครอบงำจิตอยู่เดิม

ความจริงสองระดับและขอบเขตของความรู้

พุทธปรัชญาจำแนกความจริงออกเป็นสองระดับ

1. สมมติสัจจะ (Conventional Truth) ความจริงในระดับภาษาและสมมติโลก ซึ่งเพียงพอสำหรับการสื่อสารในชีวิตประจำวัน

2. ปรมัตถสัจจะ (Ultimate Truth) ความจริงสูงสุดที่เข้าถึงได้ด้วยปัญญาที่เกิดจากการภาวนา ขอบเขตของความรู้ในระบบนี้จึงมิได้ถูกกำหนดโดยข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่ตายตัวของจิตดังเช่นในกรอบของคานท์ แต่ถูกกำหนดโดย "ระดับของการขจัดอวิชชา" ความรู้สูงสุดคืออริยญาณที่ประจักษ์แจ้งในนิพพาน อันเป็นความจริงที่อยู่พ้นขอบเขตของการปรุงแต่งและภาษาสมมติ

ข้อจำกัดของความรู้และบทบาทของการปฏิบัติ

แม้พุทธปรัชญาจะยอมรับบทบาทของความรู้เชิงเหตุผล (จินตามยปัญญา) แต่ก็ยืนยันว่าความรู้ดังกล่าวมีข้อจำกัด หากปราศจากการปฏิบัติย่อมไม่อาจนำไปสู่การรู้แจ้งได้ การจำกัดขอบเขตของความรู้เชิงทฤษฎีในพุทธปรัชญาจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับการ "วิพากษ์เหตุผลบริสุทธิ์" ของคานท์ คือเป็นการจำกัดเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับการรู้ในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Transcendental dimension)

กล่าวโดยสรุป ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อมโยงความรู้เข้ากับการปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลงภายในอย่างแยกไม่ออก ลักษณะเฉพาะนี้เองที่ทำให้สามารถนำมาเปรียบเทียบกับญาณวิทยา

ของคานท์ได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า จิตคือผู้จัดระเบียบประสบการณ์ แต่มีจุดแยกที่ท้าทายในเรื่องความเป็นไปได้ของการก้าวข้ามขีดจำกัด ของการรู้นั้น

การวิเคราะห์เปรียบเทียบญาณวิทยา: คานท์และพุทธปรัชญาเถรวาท

เมื่อนำระบบญาณวิทยาทั้งสองมาวางเคียงกัน เราจะพบความสอดคล้องเชิงโครงสร้างที่น่าทึ่ง แต่ขณะเดียวกันก็พบจุดแยกทางความคิดที่นำไปสู่ข้อสรุปที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ตารางสรุปประเด็นเปรียบเทียบ

ตารางที่ 3 ตารางสรุปการวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงโครงสร้างและกลุ่มแนวคิดทางญาณวิทยาระหว่างคานท์และพุทธปรัชญาเถรวาท

ประเด็นเปรียบเทียบ	ญาณวิทยาของคานท์	ญาณวิทยาพุทธเถรวาท
บทบาทของจิต	จิตเป็น "ผู้จัดระเบียบ" ประสบการณ์ผ่านโครงสร้างที่ติดตัวมา	จิตเป็น "กระบวนการ" ที่ปรุงแต่งประสบการณ์ผ่านอวิชชาและสัญญา
แหล่งที่มาของความรู้	ประสาทสัมผัส + หมวดหมู่ของความเข้าใจ (Categories)	อายตนะ + ปัญญา (3 ระดับ: สุตะ, จินตา, ภาวนา)
ระดับความจริง	ปรากฏการณ์ (Phenomena) vs สิ่งในตัวเอง (Noumena)	สมมติสัจจะ vs ปรมัตถสัจจะ
ขีดจำกัดความรู้	ก้าวข้ามไม่ได้: มนุษย์ถูกขังอยู่ในโลกปรากฏการณ์ตลอดกาล	ก้าวข้ามได้: ขีดจำกัดเกิดจากอวิชชา ซึ่งขจัดได้ด้วยการปฏิบัติ
เป้าหมายสูงสุด	เพื่อวางรากฐานทางวิทยาศาสตร์ และ จริยศาสตร์เชิงหน้าที่	เพื่อการรู้แจ้ง (วิชชา) และความหลุดพ้นจากทุกข์ (นิพพาน)

จุดเหมือน: จิตในฐานะเงื่อนไขของความรู้

ทั้งคานท์และเถรวาทต่างปฏิเสธแนวคิด Naive Realism (ที่เชื่อว่าเราเห็นโลกตรงตามความเป็นจริง 100%) ทั้งสองฝ่ายเห็นตรงกันว่า

1. ความรู้ไม่ใช่การสะท้อนวัตถุโดยตรง: แต่เป็นการที่จิต "ปรุงแต่ง" หรือ "โครงสร้าง" ข้อมูลที่ได้รับมา
2. การวิพากษ์ขีดจำกัด: ทั้งคู่ยอมรับว่าความรู้เชิงตรรกะและภาษามีขอบเขตที่จำกัด และไม่อาจนำไปสู่อภิปรัชญาที่แท้จริงได้หากปราศจากการตรวจสอบเครื่องมือในการรู้เสียก่อน

จุดต่าง: โครงสร้างที่ตายตัวและจิตที่ฝึกฝนได้

นี่คือจุดสำคัญที่เผยให้เห็นความลุ่มลึก

1. ธรรมชาติของขีดจำกัด คานท์มองว่าอวกาศและเวลาเป็น "เงื่อนไขล่วงหน้า" (A priori) ที่เปลี่ยนไม่ได้ มนุษย์จึงเสมือนถูกใส่แว่นตาที่ถอดออกไม่ได้ แต่เถรวาทมองว่าโครงสร้างที่บิดเบือนความจริง (อวิชชา/สัญญา) เป็นสิ่งที่ "ถอดถอน" ออกได้ผ่านการฝึกวิปัสสนา

2. การเข้าถึงความจริงสูงสุด สำหรับคานท์ "Noumena" เป็นเพียงมโนทัศน์ที่ใช้เตือนสติว่าความรู้เราจำกัด แต่เราเข้าถึงไม่ได้ ในขณะที่ "ปรมัตถสัจจะ" ในทางพุทธคือสภาวะที่จิตสามารถเข้าไปประจักษ์แจ้งได้จริง เมื่อเงื่อนไขของการปรุงแต่งถูกทำลายลง

การก้าวข้ามขีดจำกัด: ภาวนามยปัญญาและเหตุผลเชิงทฤษฎี

ประเด็นสุดท้ายคือเครื่องมือในการแสวงหาความจริง

1. คานท์ ใช้ "เหตุผล" (Reason) เป็นเครื่องมือสูงสุด ซึ่งเขาก็พบว่าเหตุผลนั่นเองที่เป็นตัวจำกัดตัวมันเอง

2. เถรวาท ใช้ "การปฏิบัติ" (Practice) หรือภาวนามยปัญญา เพื่อพัฒนาจิตให้ก้าวข้ามเหนือเหตุผลและคำพูด (Beyond logical reasoning) ไปสู่สภาวะ "อกาลิโก" ซึ่งเป็นสิ่งที่คานท์อาจมองว่าเป็นไปไม่ได้ในเชิงทฤษฎี

บทสรุป

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์และเปรียบเทียบญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ กับพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อชี้ให้เห็นทั้งความสอดคล้องเชิงโครงสร้างและความแตกต่างเชิงเป้าหมาย แม้ทั้งสองระบบจะพัฒนาขึ้นภายใต้บริบททางวัฒนธรรมที่ต่างกัน แต่ต่างให้ความสำคัญกับบทบาทของจิตในฐานะ "เงื่อนไขของความรู้" และปฏิเสธแนวคิดที่มองว่าความรู้เป็นเพียงการสะท้อนโลกภายนอกอย่างตรงไปตรงมา

ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง: จิตในฐานะผู้จัดระเบียบ

การวิเคราะห์ชี้ให้เห็นข้อสรุปพื้นฐานที่พ้องตรงกันว่า ความรู้ไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยปราศจากกระบวนการของจิต คานท์ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างล่วงหน้า (A priori) คือเงื่อนไขที่ทำให้ความรู้เชิงทฤษฎีเป็นไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่มองว่าความรับรู้เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของปัจจัยทางจิต (ขันธ์และอายตนะ) ความสอดคล้องนี้สะท้อนให้เห็นว่า ทั้งสองระบบต่างมองเห็นว่า "ความรู้คือผลิตผลระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้" มิใช่ความจริงที่ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว

จุดแยกสำคัญ: ขีดจำกัดที่ตายตัวและความเป็นไปได้ในการแปรเปลี่ยน

ความแตกต่างสำคัญที่งานวิจัยนี้ค้นพบคือสถานะของโครงสร้างจิต

1. ในระบบของคานท์ โครงสร้างของจิต (อวกาศ เวลา และหมวดหมู่) เป็นเงื่อนไขล่วงหน้าที่ตายตัวและไม่อาจก้าวข้ามได้ ความรู้จึงถูกจำกัดไว้ที่โลกของปรากฏการณ์ (Phenomena) โดยหลักการเพื่อรักษาความชอบธรรมของเหตุผลและวิทยาศาสตร์

2. ในระบบเถรวาท ขีดจำกัดของความรู้มิได้เป็นโครงสร้างถาวร หากแต่เป็นผลของ อวิชชา ซึ่งสามารถคลี่คลายได้ผ่านการปฏิบัติทางจิต ญาณวิทยาพุทธจึงมีลักษณะเป็น "ญาณวิทยาเชิงปฏิบัติ" (Practical Epistemology) ที่มุ่งเป้าสู่ความหลุดพ้นมากกว่าเพียงการอธิบายเชิงทฤษฎี

บทส่งท้าย

การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ และพุทธปรัชญาเถรวาทในบทความนี้ มิได้เป็นเพียงการแสวงหาจุดเหมือนหรือจุดต่างเชิงคัมภีร์ หากแต่เป็นการสำรวจพรมแดนแห่งความเป็นมนุษย์ผ่านแว่นตาของสองอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ โดยในแง่หนึ่ง คานท์ได้มอบมรดกแห่งการวิพากษ์ที่เตือนให้เราถ่อมตัวต่อขีดจำกัดของเหตุผลและการปรุงแต่งของจิตขณะรับรู้โลกปรากฏการณ์ ขณะที่ในอีกแง่หนึ่ง พุทธปรัชญาเถรวาทได้เปิดประตูแห่งความเป็นไปได้ในการยกระดับจิตวิญญาณเพื่อก้าวข้ามผ่านกรงขังแห่งอวิชชาไปสู่สัจธรรมที่อยู่พ้นขอบเขตของภาษาและตรรกะ

ในท้ายที่สุด การปะทะกันของกลุ่มศัพท์และแนวคิดเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าความรู้ที่แท้จริงอาจมิใช่การครอบครองข้อมูลมหาศาลเกี่ยวกับโลกภายนอก แต่คือการรู้จักเครื่องมือหรือจิตของตนเองอย่างถ่องแท้ การที่คานท์เลือกหยุดอยู่ที่เส้นขอบฟ้าของเหตุผลและการที่เถรวาทเลือกจะเดินต่อผ่านพรมแดนแห่งภาวนานั้นมิใช่ความขัดแย้งที่ไม่อาจประนีประนอมได้ แต่เป็นสองบทสนทนาที่ช่วยเติมเต็มซึ่งกันและกัน เพื่อให้มนุษย์ได้ตระหนักว่าขีดจำกัดของปัญญาไม่ใช่จุดสิ้นสุดของความจริง หากแต่เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเดินทางเพื่อค้นพบความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าของการมีชีวิตอยู่และการพ้นจากทุกข์ในโลกสมัยใหม่

ข้อเสนอแนะ (Recommendations)

จากการศึกษาเปรียบเทียบญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ และพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการต่อยอดองค์ความรู้ดังนี้

1. การศึกษาต่อเนื่องเชิงบูรณาการ ควรมีการศึกษาเชิงลึกเพิ่มเติมโดยนำแนวคิดเรื่อง "โครงสร้างมโนทัศน์" (Categories) ของคานท์ มาพิจารณาร่วมกับแนวคิดเรื่อง "สัญญา" (Perception) และ "สังขาร" (Mental Formations) ในทางพุทธศาสนา โดยอาจบูรณาการร่วมกับองค์ความรู้ทาง ประสาทวิทยาศาสตร์ (Neuroscience) เพื่อวิเคราะห์ว่าโครงสร้างการทำงานของจิตมนุษย์นั้นมีความตายตัวหรือมีความยืดหยุ่นที่สามารถแปรเปลี่ยนได้เพียงใดในเชิงประจักษ์

2. การขยายขอบเขตสู่มิติจริยศาสตร์ เนื่องจากญาณวิทยาเป็นรากฐานของพฤติกรรมมนุษย์ ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบว่าเมื่อ "ขีดจำกัดของความรู้" ถูกนิยามต่างกัน จะส่งผลต่อการวางรากฐานทางจริยศาสตร์ต่างกันอย่างไร โดยเฉพาะการเปรียบเทียบระหว่าง "จริยศาสตร์เชิงหน้าที่" (Deontological Ethics) ของคานท์ที่ตั้งอยู่บนเหตุผลบริสุทธิ์ กับ "จริยศาสตร์แห่งความหลุดพ้น" ในพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญาและความกรุณา

3. การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาปัญญาในยุคดิจิทัล ในโลกยุคข้อมูลมหาศาล (Big Data) และปัญญาประดิษฐ์ แนวคิดของคานท์สามารถนำมาใช้เตือนสติให้มนุษย์ตระหนักถึง "อคติเชิงโครงสร้าง" หรือเลนส์ที่เราใช้มองโลก ขณะที่แนวคิดเถรวาทสามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางพัฒนา "ปัญญาภายใน" เพื่อให้มนุษย์สามารถรู้เท่าทันและก้าวพ้นการถูกครอบงำด้วยข้อมูลระดับปรากฏการณ์ ไปสู่การเข้าใจความจริงแท้ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตและการดับทุกข์อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ.

สมภาร พรมทา. (2541). **พุทธปรัชญา: มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2546). **คู่มือวิชาญาณวิทยา.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ภาษาอังกฤษ

Kant, I. (1998). **Critique of pure reason** (P. Guyer & A. W. Wood, Eds. & Trans.). Cambridge: Cambridge University Press. (Original work published 1781).

Mookerjee, S. (1954). **The Buddhist philosophy of universal flux: An exposition of the philosophy of critical realism as expounded by the school of Dignaga.** Delhi: Motilal Banarsidass.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวดอภิปรัชญา
A Lexical Analysis of the Metaphysics Category in phdict.online

ศศิร์ธา ตันตระกูล
Sasitha Tuntrakul
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : sasitha.tun@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: หมวดอภิปรัชญา" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาในฐานข้อมูล phdict.online โดยมุ่งวิเคราะห์ทั้งในมิติเชิงจำนวน เชิงอรรถศาสตร์ และเชิงโครงสร้างมโนทัศน์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์ศัพท์มิใช่เพียงการสำรวจคำแปล หากแต่เป็นการทำความเข้าใจโครงสร้างทางความคิดที่เป็นระบบภายในองค์ความรู้ทางปรัชญา

ผลการศึกษาพบว่า ศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาสามารถจัดกลุ่มเป็นลำดับชั้นเชิงมโนทัศน์ครอบคลุมปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญา ได้แก่ ภววิทยา สารัตถะและอัตลักษณ์ เหตุและปัจจัย ตลอดจนปัญหาเอกภาพและพหุภาพ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบการอภิปรายในประวัติปรัชญาตะวันตก ขณะเดียวกันการใช้ศัพท์บัญญัติไทยที่มีรากศัพท์บาลี–สันสกฤตอย่างประณีต แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของภาษาไทยในการถ่ายทอดมโนทัศน์เชิงนามธรรมและเอื้อต่อการเทียบเคียงแนวคิดข้ามวัฒนธรรม
นอกจากนี้ ฐานข้อมูล phdict.online ยังทำหน้าที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาที่ช่วยสร้างมาตรฐานการใช้ศัพท์ให้มีความเป็นเอกภาพ และสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนและการวิจัยทางปรัชญาในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในบริบทสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: อภิปรัชญา, ศัพท์ปรัชญา, ภววิทยา, การบัญญัติศัพท์, ฐานข้อมูลดิจิทัล

ABSTRACT

This article, entitled " A Philosophical Lexical Analysis of the ' Metaphysics' Category in phdict. online," investigates the metaphysical terminology contained in the phdict. online database, arguing that lexical analysis extends beyond linguistic translation to reveal the systematic conceptual structures underlying philosophical discourse.

The study reveals that the metaphysics category in phdict.online can be organized into a coherent conceptual hierarchy encompassing fundamental philosophical problems, including ontology, substance and identity, causality, and the problem of unity and plurality. This classification reflects the structural framework of metaphysical inquiry in the Western philosophical tradition. At the same time, the careful selection of Thai equivalents—primarily derived from Pali–Sanskrit roots—demonstrates the capacity of the Thai language to convey highly abstract philosophical concepts while situating them within a culturally and intellectually meaningful context.

Furthermore, the digital database phdict. online functions as an intellectual infrastructure that establishes terminological consistency and supports academic standardization. Such a platform plays a significant role in higher education, particularly in Buddhist academic institutions where precise cross-cultural conceptual comparison is essential.

In conclusion, the development and systematic organization of philosophical lexical databases should be understood not merely as a linguistic or technical endeavor, but as a foundational intellectual enterprise that contributes to the sustainable advancement of Thai philosophical scholarship within the global academic community.

Keywords: Metaphysics, Philosophical Lexicography, Ontology,
Cross-Cultural Hermeneutics, Digital Intellectual Infrastructure

บทนำ

อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นหนึ่งในสาขาหลักของปรัชญาในฐานะศาสตร์เชิงทฤษฎีที่มุ่งศึกษาความจริงขั้นพื้นฐานที่สุดของสรรพสิ่ง กล่าวคือ การศึกษาว่าด้วยความมีอยู่ (Being) ภาวะความจริง (Reality) และโครงสร้างพื้นฐานของการดำรงอยู่ คำถามสำคัญในอภิปรัชญา ได้แก่ สิ่งใดคือสิ่งที่มีอยู่จริง การดำรงอยู่มีลักษณะอย่างไร อัตลักษณ์ของสิ่งหนึ่งดำรงอยู่ได้อย่างไรผ่านกาลเวลา ตลอดจนประเด็นว่าความจริงประกอบด้วยสารัตถะ (Substance) กระบวนการ (Process) หรือความสัมพันธ์ (Relation) แนวคิดอภิปรัชญาได้รับการวางรากฐานอย่างเป็นระบบโดย Aristotle และได้รับการวิพากษ์และปรับความเข้าใจใหม่ในยุคสมัยใหม่โดย Immanuel Kant ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการกำหนดขอบเขตและวิธีการศึกษาทางอภิปรัชญา

ในบริบทของการศึกษาปรัชญาในประเทศไทย การทำความเข้าใจศัพท์บัญญัติทางปรัชญาถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากศัพท์แต่ละคำมิได้เป็นเพียงหน่วยทางภาษา หากแต่เป็นโครงสร้างความคิดที่ผ่านกระบวนการพัฒนา ถกเถียง และสั่งสมความหมายทางประวัติศาสตร์มาอย่าง

ยาวนาน โดยเฉพาะในสาขาอภิปรัชญาซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมสูง ความคลาดเคลื่อนทางความหมายเพียงเล็กน้อยอาจส่งผลต่อการตีความแนวคิดในระดับทฤษฎีได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัจจุบัน เว็บไซต์ phdict.online ได้จัดทำฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาภาษาอังกฤษ–ภาษาไทยที่มีลักษณะเป็นระบบและมีมาตรฐานเดียวกัน ซึ่งเอื้อต่อการสืบค้น การอ้างอิง และการใช้ศัพท์ให้เกิดความสอดคล้องทางวิชาการ อย่างไรก็ตาม การทราบเพียงคำแปลหรือคำเทียบเคียงทางภาษาอาจยังไม่เพียงพอสำหรับการนำไปใช้ในงานวิชาการระดับสูง การศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์เชิงศัพท์ (Lexical Analysis) ควบคู่กับการพิจารณาเชิงแนวคิดจึงมีความจำเป็น เพื่อให้เข้าใจขอบเขตความหมาย โครงสร้างแนวคิด และความสัมพันธ์ระหว่างศัพท์ภายในหมวดเดียวกันอย่างเป็นระบบ

บทความนี้จึงมุ่งดำเนินการศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาในหมวดอภิปรัชญาจากฐานข้อมูล phdict.online โดยพิจารณาทั้งเชิงปริมาณของจำนวนศัพท์ เชิงความหมายทางปรัชญา และการจัดกลุ่มแนวคิดที่ปรากฏ การศึกษาดังกล่าวคาดว่าจะช่วยเสริมสร้างความชัดเจนทางทฤษฎี และวางรากฐานการใช้ศัพท์อภิปรัชญาให้มีความเป็นระบบ สอดคล้องกับมาตรฐานทางวิชาการในระดับสากล

วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งดำเนินการศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์หลัก ดังนี้

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมคลังศัพท์ปรัชญาในหมวดอภิปรัชญาจากฐานข้อมูล phdict.online ทั้งในภาคภาษาอังกฤษและภาษาไทยอย่างเป็นระบบ

2. เพื่อวิเคราะห์เชิงศัพท์ (Lexical Analysis) ของศัพท์ในหมวดอภิปรัชญา โดยพิจารณาทั้งมิติเชิงปริมาณของจำนวนศัพท์ และมิติการถ่ายทอดความหมายจากภาษาอังกฤษสู่ภาษาไทย

3. เพื่อจัดกลุ่มมโนทัศน์ (Conceptual Grouping) และวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ของแนวคิดทางอภิปรัชญาที่ปรากฏในฐานข้อมูล อันเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความชัดเจนทางวิชาการและสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนในระดับสากล

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนกำหนดกรอบแนวคิดโดยตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่าง "ตัวบท" (Text) กับ "มโนทัศน์" (Concept) กล่าวคือ ศัพท์ปรัชญามิได้เป็นเพียงหน่วยทางภาษา หากแต่เป็นสื่อกลางที่ถ่ายทอดโครงสร้างทางความคิดและกรอบทฤษฎีในแต่ละสาขา

ดังนั้น การวิเคราะห์ศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาจึงต้องพิจารณาทั้งระดับถ้อยคำและระดับแนวคิดควบคู่กัน กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปเป็นขั้นตอนการศึกษาได้ดังนี้

1. ขั้นตอนการสำรวจและรวบรวมข้อมูล (Data Exploration Phase)

(1) คัดกรองและรวบรวมศัพท์จากฐานข้อมูล phdict.online เฉพาะหมวดอภิปรัชญา

(2) จัดระเบียบข้อมูลในรูปแบบศัพท์ภาษาอังกฤษควบคู่กับศัพท์บัญญัติภาษาไทย เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ

2. ขั้นตอนการวิเคราะห์เชิงศัพท์ (Lexical Analysis Phase)

(1) มิติเชิงปริมาณ: ตรวจสอบจำนวน ความถี่ และสัดส่วนของศัพท์ที่ปรากฏในแต่ละกลุ่มย่อย

(2) มิติเชิงความหมาย: วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศัพท์ต้นฉบับ (Source Language) กับศัพท์บัญญัติภาษาไทย (Target Language) โดยพิจารณาว่าสามารถถ่ายทอดสารัตถะทางอภิปรัชญาได้ครบถ้วนและสอดคล้องเพียงใด

3. ขั้นตอนการสังเคราะห์มโนทัศน์ (Conceptual Synthesis Phase)
นำศัพท์ที่ผ่านการวิเคราะห์มาจัดกลุ่มตามกระแสแนวคิดหลักทางอภิปรัชญา เช่น ภววิทยา (Ontology) จักรวาลวิทยา (Cosmology) และทฤษฎีสารัตถะ (Theory of Substance) เพื่อสร้างแผนผังมโนทัศน์ (Conceptual Mapping) ที่สะท้อนโครงสร้างความสัมพันธ์ของแนวคิดอย่างชัดเจน
กรอบแนวคิดดังกล่าวช่วยให้การศึกษาศัพท์อภิปรัชญามีความเป็นระบบ สามารถเชื่อมโยงระดับภาษาเข้ากับระดับแนวคิด และเอื้อต่อการวิเคราะห์เชิงวิชาการที่มีมาตรฐานสากล

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา หมวดอภิปรัชญา

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) ในศัพท์ปรัชญา หมวดอภิปรัชญา จากการสำรวจและคัดกรองข้อมูลจากฐานข้อมูล phdict.online ในหมวดอภิปรัชญา พบประเด็นเชิงปริมาณที่มีนัยสำคัญทางวิชาการ ดังนี้

(1) สถิติจำนวนคำศัพท์และลักษณะการจับคู่ความหมาย
การรวบรวมศัพท์แกนกลาง (Core Terms) แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างการจับคู่ศัพท์ระหว่างภาษาอังกฤษกับภาษาไทยมิได้มีลักษณะหนึ่งต่อหนึ่ง (1:1) เสมอไป หากแต่ปรากฏรูปแบบหนึ่งต่อหลาย (1:Many) อย่างชัดเจน เช่น

Being แปลได้ทั้ง "ภาวะ" และ "การมีอยู่"

Reality แปลได้ทั้ง "ความจริง" และ "สัจภาวะ"

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ในเชิงจำนวน ศัพท์ภาษาไทยมีการจำแนกความหมายตามบริบทการใช้งานที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น ซึ่งเป็นผลจากความพยายามรักษาความละเอียดอ่อนทางมโนทัศน์ของศัพท์ต้นฉบับ

(2) การวิเคราะห์เชิงจำนวนตามรากศัพท์ของคำบัญญัติไทย

เมื่อพิจารณาที่มาของศัพท์บัญญัติภาษาไทย พบสัดส่วนโดยประมาณดังนี้

พบว่าคำศัพท์ส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากภาษาบาลี–สันสกฤต (ประมาณ 85%) เช่น สารัตถะ (Substance), ภววิทยา (Ontology), อันตวิทยา (Teleology) สัดส่วนดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวโน้มการเลือกใช้ภาษาชั้นสูงที่มีศักยภาพในการสื่อสารมโนทัศน์เชิงนามธรรม

ในขณะที่คำไทยแท้มักปรากฏในกลุ่มศัพท์พื้นฐาน (ประมาณ 15%) มักใช้ในศัพท์พื้นฐาน เช่น ความจริง (Truth), การดำรงอยู่ (Existence), จิต (Mind)

ข้อมูลเชิงจำนวนนี้สะท้อนรูปแบบการสร้างศัพท์ปรัชญาไทยที่อาศัยโครงสร้างคำแบบคลาสสิก เพื่อรองรับแนวคิดเชิงอภิปรัชญาที่มีความซับซ้อนสูง

(3) การกระจุกตัวของศัพท์ตามกลุ่มแนวคิด

เมื่อจำแนกศัพท์ตามกลุ่มแนวคิด พบว่า ศัพท์ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในกลุ่มภววิทยา (Ontology) มากที่สุด รองลงมาคือกลุ่มความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย (Causality) และกลุ่มสารัตถะกับอัตลักษณ์ (Substance and Identity) ข้อค้นพบนี้สะท้อนว่าโครงสร้างฐานข้อมูลให้ความสำคัญกับประเด็น "ธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่" เป็นศูนย์กลางของหมวดอภิปรัชญา

การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวดอภิปรัชญา

ในมิติเชิงความหมาย ผู้ศึกษาได้เลือกศัพท์แกนกลางเพื่อวิเคราะห์การถ่ายทอดสารัตถะทางแนวคิดจากภาษาอังกฤษสู่ภาษาไทย ดังนี้

1. Substance (สารัตถะ)

คำว่า "สารัตถะ" ประกอบด้วย "สาร" (แก่น) และ "อัตถะ" (เนื้อความ/ความหมาย) ซึ่งสามารถถ่ายทอดมโนทัศน์ของ Aristotle ที่ว่าด้วยสิ่งซึ่งดำรงอยู่โดยตนเองและเป็นฐานรองรับคุณสมบัติอื่นได้อย่างชัดเจน คำบัญญัตินี้มีน้ำหนักเชิงปรัชญามากกว่าคำทั่วไป เช่น "เนื้อสาร" เนื่องจากรักษามิติความเป็นหลักการ (principle) และความเป็นแก่นสาร (essence) เอาไว้ได้ครบถ้วนกว่า

2. Being (ภาวะ / การมีอยู่)

การเลือกใช้คำว่า "ภาวะ" ช่วยเน้นลักษณะของความเป็นอยู่ (state of being) ในเชิงคุณภาพ ขณะที่ "การมีอยู่" เน้นมิติการดำรงอยู่จริง (existence) ในเชิงภววิทยา การแยกความหมายเช่นนี้ทำให้นักวิชาการไทยสามารถอภิปรายประเด็นความเป็นจริงในระดับที่ละเอียดอ่อนและจำแนกชั้นความหมายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์เชิงความหมายจึงแสดงให้เห็นว่า ศัพท์แต่ละคำมิได้เป็นเพียงคำแปลเชิงภาษา หากแต่เป็นโครงสร้างมโนทัศน์ที่สะท้อนกรอบทฤษฎีทางอภิปรัชญาอย่างลึกซึ้ง

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวดอภิปรัชญา

จากการวิเคราะห์เชิงจำนวนและเชิงความหมายในหัวข้อก่อนหน้า สามารถสังเคราะห์และจัดกลุ่มศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาออกเป็นกลุ่มแนวคิดหลักที่สะท้อนโครงสร้างองค์ความรู้ของสาขาได้อย่างเป็นระบบ ดังนี้

(1) กลุ่มภววิทยา (Ontology) เป็นกลุ่มที่มีจำนวนศัพท์มากที่สุด ครอบคลุมคำสำคัญ เช่น Being (ภาวะ), Existence (การดำรงอยู่), Reality (ความจริง), Entity (เอนทิตี/รูปธรรม) และ Essence (แก่นสาร) กลุ่มนี้มุ่งศึกษาธรรมชาติของการมีอยู่และสถานภาพของสิ่งต่าง ๆ ในฐานะ "สิ่งที่มีอยู่" การกระจุก

ตัวของศัพท์ในกลุ่มนี้สะท้อนให้เห็นว่า แกนกลางของหมวดอภิปรัชญาในฐานข้อมูลให้ความสำคัญกับคำถามพื้นฐานเกี่ยวกับภาวะความจริงและการดำรงอยู่เป็นหลัก

(2) กลุ่มสารัตถะและอัตลักษณ์ (Substance and Identity) กลุ่มนี้ประกอบด้วยศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างภายในของสิ่งที่มีอยู่ เช่น Substance (สารัตถะ), Attribute (คุณลักษณะ), Identity (อัตลักษณ์), Particular (วิเศษลักษณะ), Universal (สามานยลักษณะ) และ Accident (อุบัติคุณ) แนวคิดในกลุ่มนี้มีรากฐานสำคัญจากแนวคิดของ Aristotle ซึ่งเสนอว่าสารัตถะเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ขณะที่คุณสมบัติอื่นเป็นสิ่งที่อาศัยสารัตถะ การจัดกลุ่มนี้ช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง "แก่นสาร" กับ "คุณลักษณะ" อย่างเป็นระบบ

(3) กลุ่มเหตุและปัจจัย (Causality) กลุ่มนี้รวมศัพท์ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงเหตุผล เช่น Cause (เหตุ), Effect (ผล), Determinism (นิยตนิยม) และ Necessity (ความจำเป็น) แนวคิดเรื่องเหตุและผลเป็นกลไกสำคัญในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง การปรากฏของศัพท์ในกลุ่มนี้จำนวนมากแสดงให้เห็นว่าฐานข้อมูลมิได้มุ่งเน้นเพียงการนิยามการมีอยู่ หากยังครอบคลุมถึงโครงสร้างเชิงพลวัตของความเป็นจริงด้วย

(4) กลุ่มเอกภาพและพหุภาพ (Unity and Plurality) ศัพท์ในกลุ่มนี้เกี่ยวข้องกับคำถามว่า ความจริงมีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวหรือหลากหลาย เช่น Unity (เอกภาพ), Plurality (พหุภาพ), Monism (เอกนิยม) และ Pluralism (พหุนิยม) กลุ่มแนวคิดนี้สะท้อนปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับโครงสร้างสูงสุดของความจริง ว่ามีรากฐานเดียวหรือประกอบด้วยหลายองค์ประกอบ

การสังเคราะห์เชิงโครงสร้าง

เมื่อพิจารณาในภาพรวม จะเห็นได้ว่าศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาสามารถจัดเรียงเป็นลำดับเชิงโครงสร้างมโนทัศน์ (Conceptual Hierarchy) ได้ดังนี้:

1. ระดับพื้นฐานที่สุด: คือคำถามเรื่อง "การมีอยู่" (Ontology)
2. ระดับถัดมา: คือโครงสร้างภายในของสิ่งที่มีอยู่ (Substance and Identity)
3. ระดับความสัมพันธ์: คือกลไกเชิงเหตุปัจจัย (Causality)
4. ระดับภาพรวมของความจริง: คือปัญหาเอกภาพและพหุภาพ (Unity–Plurality)

การจัดกลุ่มดังกล่าวช่วยให้เห็นว่า คลังศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาจาก phdict.online มิได้เป็นเพียงรายการคำศัพท์ที่เรียงตามตัวอักษร แต่สะท้อนถึงโครงสร้างลำดับชั้นของปัญหาทางอภิปรัชญาที่เป็นระบบสากล

การอภิปรายผล (Discussion)

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์หมวดอภิปรัชญา ทั้งในมิติเชิงจำนวน เชิงอรรถศาสตร์ และเชิงโครงสร้างมโนทัศน์ สามารถอภิปรายผลในประเด็นสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. นัยทางปรัชญาและการตีความข้ามวัฒนธรรม

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การบัญญัติศัพท์ภาษาไทยในหมวดอภิปรัชญา โดยเฉพาะการเลือกใช้รากศัพท์บาลี–สันสกฤต เช่น "สารัตถะ" "สัจภาวะ" หรือ "ภววิทยา" มิได้เป็นเพียงการแปลเชิงภาษา (linguistic substitution) หากแต่เป็นกระบวนการตีความเชิงปรัชญา (philosophical interpretation) ที่มีลักษณะของการสนทนาข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural hermeneutics)

การดึงคลังคำทางพุทธปรัชญาและปรัชญาอินเดียมาอธิบายมโนทัศน์ตะวันตก เช่น แนวคิดเรื่อง Substance ในสายของ Aristotle แสดงให้เห็นถึงกระบวนการ "ถ่ายทอดพร้อมปรับบริบท" (contextualized transmission) มากกว่าการถอดความโดยตรง กล่าวคือ ศัพท์บัญญัติไทยมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นตัวแทนคำอังกฤษ แต่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงโครงสร้างมโนทัศน์สองระบบเข้าด้วยกัน

ในแง่นี้ การบัญญัติศัพท์จึงเป็นกระบวนการสร้างความหมายใหม่ (meaning reconfiguration) ซึ่งช่วยให้ผู้ศึกษาชาวไทยสามารถเข้าถึงมโนทัศน์เชิงนามธรรมระดับสูงได้ผ่านกรอบความคิดที่คุ้นเคยในบริบทวัฒนธรรมของตนเอง ผลดังกล่าวสะท้อนศักยภาพของภาษาไทยในการรองรับและแปลความคิดเชิงอภิปรัชญาสากลได้อย่างมีระบบและมีความลุ่มลึก

2. บทบาทของฐานข้อมูลดิจิทัลในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญา

ผลการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นว่า ฐานข้อมูล phdict.online มิได้เป็นเพียงคลังคำศัพท์เรียงตามตัวอักษร หากแต่ทำหน้าที่เป็น "โครงสร้างพื้นฐานทางปัญญา" (Intellectual Infrastructure) ที่เชื่อมโยงระดับตัวบท (Text) เข้ากับระดับมโนทัศน์ (Concept) อย่างเป็นเอกภาพ

จากการจัดกลุ่มศัพท์เป็นลำดับเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Hierarchy) ตั้งแต่ระดับภววิทยาไปจนถึงระดับเอกภาพและพหุภาพ แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างของฐานข้อมูลสามารถสะท้อนลำดับชั้นของปัญหาทางอภิปรัชญาในประวัติปรัชญาตะวันตกได้อย่างสอดคล้อง

ในบริบทของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย การมีฐานข้อมูลลักษณะดังกล่าวมีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการรักษามาตรฐานทางวิชาการ ทั้งในด้านการจัดการเรียนการสอน การผลิตตำราภาษาไทย และการสร้างความสอดคล้องของการใช้ศัพท์ในงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา อันจะช่วยลดความคลาดเคลื่อนเชิงแนวคิด และเสริมสร้างเอกภาพทางวิชาการของสถาบัน

3. ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. แม้ว่าการศึกษานี้จะให้ภาพเชิงโครงสร้างของศัพท์หมวดอภิปรัชญาได้อย่างเป็นระบบ แต่ยังมีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่

2. การวิเคราะห์จำกัดอยู่เฉพาะหมวดอภิปรัชญา ยังมิได้ขยายไปยังหมวดปรัชญาแขนงอื่น เช่น ญาณวิทยาหรือจริยศาสตร์

3. ยังมิได้เปรียบเทียบศัพท์กับฐานข้อมูลหรือพจนานุกรมปรัชญาแหล่งอื่นเพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องหรือความแตกต่าง

4. ยังมิได้ศึกษาการนำศัพท์ไปใช้จริงในตำราและงานวิจัยเชิงประจักษ์

ดังนั้น การวิจัยในอนาคตอาจขยายขอบเขตการศึกษาไปยังหมวดปรัชญาอื่น หรือวิเคราะห์การใช้ศัพท์ในบริบทการเรียนการสอนจริง เพื่อประเมินผลกระทบเชิงปฏิบัติของฐานข้อมูลต่อการสร้างองค์ความรู้ทางปรัชญาไทย

โดยสรุปแล้ว ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า การบัญญัติศัพท์อภิปรัชญาในภาษาไทยมิใช่เพียงกิจกรรมทางภาษา หากแต่เป็นกระบวนการสร้างและจัดระเบียบมโนทัศน์เชิงปรัชญาอย่างมีระบบ ขณะเดียวกัน ฐานข้อมูลดิจิทัลทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงตัวบทกับแนวคิด ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนามาตรฐานวิชาการและการสืบทอดองค์ความรู้ทางปรัชญาในบริบทไทยอย่างยั่งยืน

บทสรุป

บทความเรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: หมวดอภิปรัชญา" มุ่งแสดงให้เห็นว่า การวิเคราะห์ศัพท์ในหมวดอภิปรัชญามิได้เป็นเพียงการสำรวจคำแปลระหว่างภาษาอังกฤษกับภาษาไทย หากแต่เป็นกระบวนการทำความเข้าใจโครงสร้างทางมโนทัศน์ที่สอดประสานกันอย่างเป็นระบบภายในองค์ความรู้ทางปรัชญา

ผลการศึกษาพบว่า ศัพท์ในหมวดอภิปรัชญาของ phdict.online สามารถจัดกลุ่มตามลำดับชั้นเชิงมโนทัศน์ได้อย่างชัดเจน ครอบคลุมปัญหาพื้นฐานตั้งแต่ระดับภววิทยา สารัตถะและอัตลักษณ์ เหตุและปัจจัย ตลอดจนปัญหาเอกภาพและพหุภาพ อันสะท้อนโครงสร้างหลักของการอภิปรายในประวัติอภิปรัชญาตะวันตก ขณะเดียวกัน การเลือกใช้ศัพท์บัญญัติไทยที่มีรากศัพท์บาลี–สันสกฤตอย่างประณีตแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของภาษาไทยในการถ่ายทอดสภาวะนามธรรมเชิงปรัชญา และการสร้างพื้นที่สนทนาระหว่างกรอบความคิดตะวันตกกับบริบททางปัญญาของไทย

นอกจากนี้ ฐานข้อมูลดิจิทัล phdict.online ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาที่ช่วยสร้างมาตรฐานการใช้ศัพท์ให้มีความเป็นเอกภาพ และเอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนตลอดจนการผลิตงานวิจัยทางปรัชญาในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความแม่นยำในการเทียบเคียงแนวคิดข้ามวัฒนธรรม

โดยสรุป การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาอย่างเป็นระบบ มิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเทคนิคด้านภาษา หากแต่เป็นกระบวนการวางรากฐานทางความคิดที่มีความสำคัญต่อการสืบทอดและพัฒนาองค์ความรู้ทางปรัชญาไทยให้สามารถสนทนากับโลกวิชาการสากลได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

บรรณานุกรม

Aristotle. (1998). **Metaphysics (H. Lawson-Tancred, Trans.).** Penguin Classics. (Original work published ca. 4th century BCE)

Audi, R. (Ed.). (2015). **The Cambridge dictionary of philosophy (3rd ed.).** Cambridge University Press.

Blackburn, S. (2008). **The Oxford dictionary of philosophy (2nd ed.).** Oxford University Press.

Heidegger, M. (1962). **Being and time (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.).** Harper & Row. (Original work published 1927)

Kant, I. (1998). **Critique of pure reason (P. Guyer & A. W. Wood, Trans.).** Cambridge University Press. (Original work published 1781)

Loux, M. J. (2006). **Metaphysics: A contemporary introduction (3rd ed.).** Routledge.

Merriam-Webster. (n.d.). **Metaphysics. In Merriam-Webster.com dictionary.** Retrieved February 21, 2026, from https://www.merriamwebster.com/dictionary/metaphysics

phdict.online. (2567). **คลังศัพท์ปรัชญาออนไลน์: หมวดอภิปรัชญา (Metaphysics).** สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2569, จาก https://phdict.online

Quine, W. V. O. (1961). **From a logical point of view.** Harvard University Press.

ทางสายกลางในจริยศาสตร์ตะวันตก : การตีความ Golden Mean ของอริสโตเติล
The Middle Way in Western Ethics: Aristotle's Interpretation of the Golden Mean

ภัทรภร เดชศุภรพงษ์
Pataraporn Dechsupornpong,
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Department of Buddhism and Philosophy Vajiranyannavarorasa Gradutate School,
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail: pataraporn.dech@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาและตีความแนวคิด "ทางสายกลาง" (Golden Mean) ของอริสโตเติล ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของจริยศาสตร์คุณธรรม (Virtue Ethics) ในโลกตะวันตก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจโครงสร้างของคุณธรรมทางศีลธรรมที่นิยามว่าเป็นสภาวะกึ่งกลางระหว่าง "ความเกิน" (Excess) และ "ความขาด" (Deficiency), การศึกษาพบว่าคุณธรรมในทัศนะของอริสโตเติลไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่ตายตัว แต่เป็นสภาวะของลักษณะนิสัยที่เกิดจาก การฝึกฝนปฏิบัติจนเป็นนิสัย (Habituation), และต้องอาศัยปัญญาภาคปฏิบัติ (Phronesis) เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่เหมาะสมที่สุดตามบริบทของสถานการณ์ เวลา และบุคคล,

นอกจากนี้บทความยังได้ขยายขอบเขตการศึกษาไปยังเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ที่เรียกว่า Eudaimonia หรือความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต ซึ่งจะบรรลุได้ก็ด้วยการใช้เหตุผลอย่างเป็นเลิศสอดคล้องกับคุณธรรมตลอดช่วงชีวิต ในมิติของการเปรียบเทียบ บทความได้ชี้ให้เห็นความเหมือนและความต่างระหว่างทางสายกลางแบบอริสโตเติลกับ มัชฌิมาปฏิปทา ในพุทธศาสนาและ ศูนยตา ในสำนักมาธยมิกะของท่านนาคารชุน โดยพบว่าในขณะที่อริสโตเติลเน้นการจัดการอารมณ์และการแสดงออกทางโลกอย่างพอเหมาะ ส่วนของพุทธศาสนามุ่งเน้นการใช้สติปัญญาเพื่อถอนรากถอนโคนอกุศลธรรมเพื่อความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ

บทความนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการนำหลัก Golden Mean มาประยุกต์ใช้เป็นเข็มทิศในการตัดสินใจและ ภาวะผู้นำจริยธรรม ในสังคมปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและสุดโต่ง เพื่อสร้างสมดุลระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนและสาธารณะ อันจะนำไปสู่สังคมที่รุ่งเรืองและยั่งยืน

คำสำคัญ: ทางสายกลาง (Golden Mean), จริยศาสตร์ตะวันตก, ปัญญาภาคปฏิบัติ

ABSTRACT

This research aims to study and interpret Aristotle's concept of the "Golden Mean," a fundamental principle of Virtue Ethics in the Western world. The objective is to explore the structure of morality, defined as a middle ground between "excess" and "deficiency." The study finds that Aristotle's view of virtue is not a rigid rule, but rather a state of character developed through practice and habituation. It requires practical wisdom (phronesis) as a tool for making decisions about what is most appropriate within the context of the situation, time, and individuals. Furthermore, the study extends to the ultimate goal of humanity, known as Eudaimonia, or the flourishing of life, which can be achieved through the excellent use of reason in accordance with virtue throughout life. In a comparative dimension, the article highlights the similarities and differences between Aristotle's Golden Mean, the Middle Way (Majjhima Patipada) in Buddhism, and the emptiness (Sunyata) in the Madhyamika school of thought of Nagarjuna. While Aristotle emphasized the moderate management of emotions and worldly expressions, Buddhism focuses on using intellect to eradicate unwholesome qualities for spiritual liberation. This article highlights the importance of applying the Golden Mean as a compass for decision-making and ethical leadership in today's complex and extreme society, in order to create a balance between personal and public interests, leading to a prosperous and sustainable society.

Keyword : The Golden Mean, Western Ethics, Practical Wisdom

บทนำ

ในประวัติศาสตร์ของการพยามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับ "ชีวิตที่ดี" และ "มนุษย์ควรดำเนินชีวิตอย่างไร" จริยศาสตร์ตะวันตกได้ก่อร่างสร้างฐานจากความคิดที่มุ่งวิเคราะห์ความประพฤติและคุณค่าทางศีลธรรมอย่างเป็นระบบ ท่ามกลางกระแสธารแห่งปรัชญาที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แนวคิดเรื่อง "ทางสายกลาง" (Golden Mean) ของอริสโตเติล (Aristotle) ยังคงเป็นมโนทัศน์ที่มีอิทธิพลสูงสุดในฐานะรากฐานของจริยศาสตร์คุณธรรม (Virtue Ethics) ซึ่งให้ความสำคัญกับการขัดเกลาลักษณะนิสัย (Character) มากกว่าการยึดถือเพียงกฎเกณฑ์ที่ตายตัว

หัวใจสำคัญของการตีความ "ทางสายกลาง" ในทรรศนะของอริสโตเติล คือสภาวะแห่งความพอดีที่อยู่ระหว่างสภาวะที่สุดโต่งสองด้าน คือ "ความเกิน" (Excess) และ "ความขาด" (Deficiency) ความกล้าหาญจึงไม่ใช่การปราศจากความกลัว แต่เป็นจุดกึ่งกลางระหว่างความบ้าบิ่นและความขลาดกลัว อย่างไรก็

ตาม ทางสายกลางนี้ไม่ใช่ค่าเฉลี่ยทางคณิตศาสตร์ที่สม่ำเสมอสำหรับทุกคน แต่เป็นจุดที่ "สัมพันธ์กับตัวเรา" และผันแปรไปตามบริบทของสถานการณ์ เวลา และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

การเข้าถึงทางสายกลางนี้ไม่ได้อาศัยเพียงความรู้เชิงทฤษฎี แต่ต้องพึ่งพาองค์ประกอบสำคัญสองประการ คือ การฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย (Habituation) เพื่อให้การเลือกสิ่งที่ถูกต้องเกิดขึ้นอย่างมั่นคงและต่อเนื่อง และการใช้ ปัญญาภาคปฏิบัติ (Phronesis) หรือปรีชาญาณเชิงปฏิบัติในการตัดสินใจเลือกการกระทำที่เหมาะสมที่สุดในแต่ละกรณี โดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่ Eudaimonia หรือความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตที่สมบูรณ์ตามศักยภาพของมนุษย์ผู้มีเหตุผล

บทความฉบับนี้มุ่งเน้นการสำรวจมิติต่างๆ ของหลัก Golden Mean ทั้งในเชิงทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ โดยจะเริ่มจากการวิเคราะห์โครงสร้างของคุณธรรมในทรรศนะของอริสโตเติล การทำความเข้าใจบทบาทของปัญญาภาคปฏิบัติในการตัดสินใจ และการเปรียบเทียบเชิงวิพากษ์กับแนวคิดทางสายกลางในพุทธศาสนา เพื่อชี้ให้เห็นถึงความทรงพลังของแนวคิดนี้ในฐานะ "เข็มทิศจริยธรรม" สำหรับการเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์และภาวะผู้นำในสังคมปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและสุด

ทางสายกลาง

ทางสายกลาง (Golden Mean) ซึ่งเป็นหลักปรัชญาจริยธรรมที่เน้นการแสวงหาความพอดีระหว่างความสุดโต่งสองด้าน คือความเกินพอดีและความขาดแคลน โดยมี อริสโตเติล เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานผ่านแนวคิดเรื่องคุณธรรมทางศีลธรรมที่ต้องอาศัยการฝึกฝนจนเป็นนิสัย นอกจากนี้ยังมีการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างทางสายกลางของอริสโตเติลกับ มัชฌิมาปฏิปทา ในทางพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นความสมดุลทั้งกายและใจ เพื่อให้เห็นส่วนที่เหมือนกันและส่วนที่แตกต่างกัน ข้อมูลส่วนหนึ่งยังชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดทางตรรกศาสตร์ที่เรียกว่า การให้เหตุผลเพื่อทางสายกลาง (Argument to moderation) และการนำหลักการนี้ไปประยุกต์ใช้ในการตัดสินใจและสร้างความสุขในการดำเนินชีวิตยุคปัจจุบัน

แนวคิดทางสายกลาง (Golden Mean) ของอริสโตเติลและมัชฌิมาปฏิปทาในพุทธศาสนามีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันในเชิงหลักการปฏิบัติและส่วนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในเชิงเป้าหมายและวิธีจัดการกับสภาวะภายใน

คุณธรรมทางศีลธรรม (Moral Virtue) ของอริสโตเติลไม่ได้เป็นเพียงความรู้ตามทฤษฎี แต่เป็น "สภาวะของลักษณะนิสัยที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย" (Habituation), โดยหัวใจสำคัญคือการค้นหา "ทางสายกลาง" (Golden Mean) ซึ่งเป็นจุดที่พอดีระหว่างความสุดโต่งสองด้าน คือ ความเกิน (Excess) และ ความขาด (Deficiency)

อริสโตเติลได้ระบุคุณธรรมทางศีลธรรมไว้ 11 ประการ (ในบางแหล่งข้อมูลอาจปรากฏ 12 ประการตามตารางวิเคราะห์) ซึ่งสามารถอธิบายเชิงลึกในแต่ละด้านโดยสรุป

1. ความกล้าหาญ (Courage): เป็นทางสายกลางระหว่าง ความขลาดกลัว (Cowardice) และ ความบ้าบิ่น (Rashness), ความกล้าหาญที่แท้จริงไม่ใช่การไม่กลัวเลย แต่คือการเผชิญหน้ากับอันตรายอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ บางครั้งความกล้าหาญอาจหมายถึงการยับยั้งชั่งใจหรือการยอมรับความผิดพลาดด้วย

2. ความรู้จักประมาณ (Temperance): อยู่ระหว่าง ความไร้ความรู้สึก (Insensibility) และ ความมักมากในกาม/ความสำมะเลเทเมา (Self-indulgence), คุณธรรมข้อนี้เกี่ยวกับการจัดการความต้องการทางกาย (เช่น อาหารและกามารมณ์) ให้เหมาะสม ไม่หมกมุ่นจนเกินไปและไม่ละเลยจนกลายเป็นคนตายด้าน

3. ความมีใจกว้าง/ความเอื้อเฟื้อ (Liberality): อยู่ระหว่าง ความตระหนี่ (Stinginess) และ ความสุรุ่ยสุร่าย (Prodigality), คือการรู้จักใช้จ่ายและแบ่งปันทรัพย์สินในระดับปกติอย่างเหมาะสม,

4. ความสง่างาม (Magnificence): อยู่ระหว่าง ความขี้เหนียว (Stinginess) และ ความโอ้อวด/ไร้รสนิยม (Vulgarity) ต่างจากความเอื้อเฟื้อตรงที่เน้นการใช้จ่ายทรัพย์สินจำนวนมากเพื่อเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่หรือเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างมีรสนิยม

5. ความมีใจคอสูง/ความมีเกียรติ (Magnanimity): อยู่ระหว่าง ความต่ำต้อยทางจิตใจ (Pusillanimity) และ ความหลงตัวเอง (Vanity) คือการตระหนักในคุณค่าที่ยิ่งใหญ่ของตนเองและยอมรับเกียรติยศที่คู่ควรอย่างเหมาะสม

6. ความทะเยอทะยานที่เหมาะสม (Proper ambition): อยู่ระหว่าง ความขาดความกระตือรือร้น (Unambitiousness) และ ความมักใหญ่ใฝ่สูงเกินตัว (Empty vanity) เป็นความพอดีในการแสวงหาเกียรติยศในชีวิตประจำวันทั่วไป

7. ความอดทน/ความใจเย็น (Patience/Good temper): อยู่ระหว่าง ความเฉื่อยชา/ไม่ยินดียินร้าย (Lack of spirit) และ ความโกรธง่าย (Irascibility) อริสโตเติลเชื่อว่าการโกรธไม่ใช่เรื่องผิดเสมอไป หากโกรธถูกคน ถูกเวลา และถูกวิธี ถือว่าเป็นทางสายกลางที่ถูกต้อง,

8. ความสัตย์จริง (Truthfulness): อยู่ระหว่าง ความถ่อมตัวเกินจริง (Understatement) และ ความขี้คุยโอ้อวด (Boastfulness) คือการแสดงออกถึงตัวตนและศักยภาพที่แท้จริงของตนเองโดยไม่บิดเบือน

9. ความมีอารมณ์ขัน (Wittiness): อยู่ระหว่าง ความจืดชืดหยาบกระด้าง (Boorishness) และ ความตลกคะนอง (Buffoonery) เป็นศิลปะในการสนทนาที่สร้างความรื่นรมย์ได้อย่างพอดี ไม่หยาบคายและไม่ไร้สาระจนเกินไป,

10. ความมีอัธยาศัยไมตรี (Friendliness): อยู่ระหว่าง ความอารมณ์ร้าย/ชอบขัดคอ (Cantankerousness) และ ความประจบสอพลอ (Obsequiousness) คือการวางตัวในสังคมอย่างเหมาะสมและจริงใจ

11. ความเจียมตัว (Modesty): อยู่ระหว่าง ความไร้ยางอาย (Shamelessness) และ ความขี้อายเกินไป (Shyness) คือความรู้สึกละอายใจในสิ่งที่ควรละอาย และรู้จักถ่อมตนอย่างถูกกาลเทศะ,

ทางสายกลางเหล่านี้ ไม่มีสูตรคำนวณที่ตายตัว แต่ต้องใช้ "ปัญญาภาคปฏิบัติ" (Phronesis) ในการตัดสินใจตามบริบทของแต่ละบุคคลและสถานการณ์ มนุษย์จะเข้าถึงคุณธรรมเหล่านี้ได้ผ่านการฝึกฝนจนกลายเป็นนิสัย เช่นเดียวกับการฝึกเล่นดนตรีที่ต้องลงมือทำซ้ำๆ จนชำนาญ

คุณธรรมในทัศนะของอริสโตเติล

แนวทางการฝึกฝนจนเป็นนิสัย (Habituation) มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อคุณธรรมในทัศนะของอริสโตเติล เพราะเขาเชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับคุณธรรมทางศีลธรรม แต่เรามีความสามารถตามธรรมชาติที่จะรับคุณธรรมเหล่านั้นมา และทำให้สมบูรณ์ได้ผ่านการฝึกปฏิบัติจริง

เฉพาะปัญญาภาคปฏิบัติของอริสโตเติลนั้น คือการฝึกเป็น "ผู้รู้ ผู้ตื่น" ในสถานการณ์จริง โดยการใช้เหตุผลควบคุมอารมณ์และเลือกกระทำในสิ่งที่เหมาะสมกับกาลเทศะ จนกระทั่งความถูกต้องดีงามนั้นกลายเป็นบุคลิกภาพที่ถาวรของเรา

ความสำคัญของการฝึกฝนจนเป็นนิสัยต่อคุณธรรม คุณธรรมเกิดจากการกระทำ ไม่ใช่แค่ความรู้ อริสโตเติลเน้นว่าการมีความรู้ว่าคุณธรรมคืออะไร (เช่น รู้ว่าความยุติธรรมคืออะไร) ไม่ได้ทำให้คนนั้นเป็นผู้มีคุณธรรม แต่เราจะเป็นคนอย่างไรก็ด้วยการกระทำสิ่งนั้นซ้ำๆ เช่น เราจะเป็นคนยุติธรรมได้ก็ต่อเมื่อเรากระทำการที่ยุติธรรม และจะเป็นผู้กล้าหาญได้ก็ต่อเมื่อเราฝึกเผชิญหน้ากับอันตรายจนเป็นนิสัย

การสร้างสภาวะของลักษณะนิสัย (State of Character): คุณธรรมไม่ใช่แค่การทำดีเพียงครั้งคราว แต่คือการวางตัวที่มั่นคง (Settled orientation) ในการเลือกกระทำสิ่งที่ถูกต้อง การฝึกฝนซ้ำ ๆ จะทำให้การตัดสินใจเลือก "ทางสายกลาง" (Golden Mean) กลายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติและเป็นธรรมชาติของบุคคลนั้น

การเปลี่ยนทักษะให้เป็นความเลิศ (Excellence/Arete): อริสโตเติลเปรียบเทียบคุณธรรมกับทักษะทางศิลปะหรือดนตรี เช่นเดียวกับที่ช่างก่อสร้างจะเก่งได้ต้องผ่านการสร้างบ้าน หรือนักเล่นพิณจะเก่งได้ต้องผ่านการเล่นพิณ, คุณธรรมก็เป็นความเลิศที่ต้องใช้การฝึกฝนและประสบการณ์ (Practical Wisdom/Phronesis) เพื่อให้รู้ว่าในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ความพอดีหรือจุดกึ่งกลางอยู่ที่ไหน

การขัดเกลาเจตนาและอารมณ์นั้น เน้นการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องช่วยให้มนุษย์สามารถใช้เหตุผลควบคุมวิญญาณส่วนที่ไร้เหตุผลหรืออารมณ์ความรู้สึกได้ จนเกิดความต่อเนื่องและปราศจากการฝืนความรู้สึก เมื่อฝึกจนเป็นนิสัยแล้ว การทำสิ่งที่ถูกต้องจะนำมาซึ่งความสุข (Eudaimonia) เพราะเป็นการทำตามหน้าที่ของมนุษย์ที่สมบูรณ์

พลังของทางเลือกเล็ก ๆ ที่สะสมตัวตนหรือบุคลิกภาพ (Character) ถูกสร้างขึ้นจากการเลือกเล็ก ๆ น้อย ๆ ในแต่ละวัน ทุกครั้งที่เราเลือกทางสายกลางแทนความสุดโต่ง เรากำลังสร้างรูปทรงให้กับลักษณะนิสัยของเราให้แข็งแกร่งขึ้น แต่ในทางกลับกัน หากเราเลือกความสุดโต่งบ่อย ๆ เราก็กำลังสร้างนิสัยที่เป็นอกุศลธรรม (Vice) ให้ฝังรากลึกเช่นกัน

คุณธรรมเชิงเปรียบเทียบกับพุทธศาสนา

ในเชิงเปรียบเทียบกับพุทธศาสนา การฝึกฝนนี้สอดคล้องกับหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งเป็นกระบวนการ (Process) ที่ต้องอาศัยการฝึกฝนเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมและขัดเกลาจิตใจจนกลายเป็นนิสัยที่ดีงามและนำไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุด

การฝึกฝนปัญญาภาคปฏิบัติ (Phronesis) นั้นจะฝึกฝนผ่านสถานการณ์ในชีวิตประจำวันตามแนวคิดของอริสโตเติลและพุทธศาสนา ไม่ใช่วิธีการท่องจำทฤษฎี แต่คือการฝึกทักษะการตัดสินใจผ่านการลงมือทำจริงจนกลายเป็นนิสัยมีแนวทางปฏิบัติเชิงลึกโดย

1. ใช้กรอบการตัดสินใจ 4 ขั้นตอนในทุกสถานการณ์เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ ให้ลองฝึกตามขั้นตอนต่อไปนี้

1.1 ระบุสภาวะสุดโต่ง มองหาว่าการกระทำที่ "มากเกินไป" และ "น้อยเกินไป" ในเรื่องนั้นคืออะไร เช่น หากจะตำหนิลูกน้อง "มากไป" คือการด่าทอใช้อารมณ์ "น้อยไป" คือการเพิกเฉยไม่บอกความจริง

1.2 ประเมินบริบท พิจารณาปัจจัย 5 ประการ คือ เวลาที่เหมาะสม, เรื่องราวที่ถูกต้อง, บุคคลที่เกี่ยวข้อง, เป้าหมายที่ดี และวิธีการที่ถูกควร

1.3 เลือกทางสายกลาง (Golden Mean): เลือกทางปฏิบัติที่เหมาะสมที่สุดกับ "ตัวเรา" และสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งบางครั้งอาจรู้สึกฝืนใจเพราะต้องสู้กับนิสัยเดิม,

1.4 ทบทวนและปรับปรุงหลังจากกระทำลงไปแล้ว ให้ประเมินผลลัพธ์ว่าตอบโจทย์หรือไม่ เพื่อสะสมเป็นประสบการณ์ไว้ใช้ในครั้งหน้า

2. ฝึกฝนผ่านบทบาทในชีวิตประจำวัน

2.1 การสื่อสาร ฝึกหาจุดกึ่งกลางระหว่าง "การสื่อสารแบบเฉื่อยชา" (ไม่กล้าพูด) และ "การสื่อสารแบบก้าวร้าว" (ข่มขู่) เพื่อให้กลายเป็นการ "สื่อสารแบบมั่นใจและให้เกียรติ"

2.2 การจัดการอารมณ์โกรธ อริสโตเติลสอนให้โกรธให้ "เป็น" คือโกรธถูกคน ถูกระดับ และถูกกาลเทศะ ส่วนพุทธศาสนาสอนให้ใช้ "สติ" รู้เท่าทันอารมณ์และใช้ "เมตตา" เข้ามากำกับเพื่อถอนรากความโกรธ,

2.3 การดูแลตนเองและการทำงาน ฝึกความพอดีระหว่างการทำงานหนักจนละเลยสุขภาพ (Self-neglect) กับการหมกมุ่นแต่เรื่องส่วนตัวจนเสียงาน (Self-obsession) เพื่อให้ชีวิตมี Eudaimonia หรือความรุ่งเรืองที่สมบูรณ์,

3. เทคนิคการดัดนิสัยเดิม (Straightening the Wood)

3.1 สำรวจจุดอ่อนตัวเอง หากรู้ว่าตนเองมักจะเอียงไปทางสุดโต่งด้านใด เช่น เป็นคนขี้กังวลเกินไป ให้พยายามฝืนตัวเองไปในทิศทางตรงกันข้าม (เช่น ฝึกปล่อยวางแบบสุดตัว) เพื่อให้ดัดกลับมาอยู่จุดกึ่งกลางได้ง่ายขึ้น เหมือนการดัดไม้ที่คดให้ตรง

3.2 เลือกความสุดโต่งที่ "เลวน้อยกว่า": หากไม่แน่ใจว่าจุดพอดีอยู่ที่ไหน อริสโตเติลแนะนำให้เลือกเอียงไปทางด้านที่อันตรายน้อยกว่า เช่น ยอมเป็นคนใจกว้างเกินไป ดีกว่าเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว

4. การสร้าง "นิสัยแห่งความเลิศ" (Habit of Excellence)

4.1 ปัญญาภาคปฏิบัติจะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านการ ฝึกซ้ำ ๆ (Habituation)

4.2 มนุษย์จะเป็นคนอย่างไรขึ้นอยู่กับสิ่งที่เลือกทำบ่อย ๆ เช่น เราจะเป็นคนยุติธรรมได้ก็ต่อเมื่อฝึกทำการที่ยุติธรรมจนเป็นนิสัย

4.3 ในทางพุทธเรียกว่าการฝึก "ไตรสิกขา" (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมและชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จนการเลือกทางที่ถูกกลายเป็นเรื่องอัตโนมัติ

ศาสตร์แห่งความประพฤติ

จริยศาสตร์ (Ethics) ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติหรือศาสตร์แห่งความประพฤติ ข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติตำราหรือวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ" มีความหมายที่กว้างขวางและลึกซึ้ง โดยสามารถพิจารณาได้จากรากศัพท์ นิยามทางวิชาการ และมุมมองทางปรัชญาและศาสนา ดังนี้

1. ความหมายตามรูปศัพท์

• ภาษาไทย: คำว่า "จริยธรรม" แยกออกเป็น จริย (ความประพฤติ, กิริยาที่ควรประพฤติ) และ ธรรม (คุณความดี, คำสั่งสอน, กฎเกณฑ์, ความถูกต้อง) เมื่อรวมกันจึงแปลว่า "ธรรมอันเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ" หรือ "หน้าที่ที่ควรประพฤติ"

• ภาษาอังกฤษ ตรงกับคำว่า Ethics ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า *Ethikos* (อุปนิสัย, ขนบธรรมเนียม) และคำว่า Morality มาจากภาษาละตินว่า *Mores* (ระเบียบแบบแผน, ข้อปฏิบัติ, ครรลองแห่งชีวิต)

2. นิยามของจริยธรรม

จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ สามารถสรุปนิยามของจริยธรรมได้ดังนี้:

2.1 ราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง "ประมวลข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับธรรมจรรยาของสังคม" หรือการศึกษาว่าการกระทำอย่างไรถือว่าเป็นความประพฤติที่ถูกหรือผิด

2.2 ในเชิงวิชาการ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วย มาตรฐานและคุณค่าทางศีลธรรม เป็นกฎเกณฑ์หรือหลักแห่งการประพฤติปฏิบัติที่สังคมยอมรับ เพื่อให้คนในสังคมเป็นคนดีและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2.3 ในเชิงพุทธศาสนา จริยธรรมไม่ใช่เพียงการทำตามกฎอย่างสุ่มสี่สุ่มห้า แต่คือการใช้สติปัญญาแยกแยะ ระหว่างสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขที่ยั่งยืนกับสิ่งที่ทำให้เกิดปัญหา เป็นระบบค่านิยมที่หล่อหลอมพฤติกรรมให้มีชีวิตที่สงบสุขและซื่อสัตย์

3. องค์ประกอบของจริยธรรม นักวิชาการ (เช่น ดวงเดือน พันธุมนาวิน) ได้แบ่งองค์ประกอบของจริยธรรมออกเป็น 4 ด้านสำคัญ ได้แก่

3.1 ความรู้เชิงจริยธรรม เป็นการรู้และบอกได้ว่าสิ่งใดดีควรทำ สิ่งใดเลวควรงดเว้น

3.2 ทัศนคติ/เจตคติเชิงจริยธรรม เป็นความรู้สึกพอใจหรือเห็นชอบต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมนั้น ๆ

3.3 เหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นการใช้สติปัญญาคิดไตร่ตรองเพื่อตัดสินใจเลือกกระทำ โดยมีแรงจูงใจเบื้องหลังที่เหมาะสม

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม เป็นการแสดงออกด้วยการปฏิบัติจริงตามกฎเกณฑ์หรือค่านิยมที่สังคมยอมรับ จริยธรรมเป็นเรื่องของการตัดสินใจเลือกอย่างเสรีระหว่างความดีและความชั่ว ต่างจากพฤติกรรมสัตว์ที่ทำตามสัญชาตญาณ

จริยธรรมต่างจากกฎหมายตรงที่ ไม่มีบทลงโทษทางกายภาพ แต่ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและความรู้สึกผิดชอบชั่วดีภายในใจ มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อให้มนุษย์บรรลุชีวิตที่สมบูรณ์ มีสันติสุข และสร้างความเชื่อใจรวมถึงมิตรภาพในสังคม

ดังนั้นจริยธรรม คือหลักความประพฤติที่ถูกต้องดีงามซึ่งบุคคลยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและสังคมส่วนรวม โดยเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยทั้งความรู้ ความรู้สึก และการลงมือปฏิบัติจริงจนเป็นนิสัย

จริยศาสตร์ตะวันตก (Western Ethics)

ในส่วนจริยธรรมตะวันตก ที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติและเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ โดยมีวิวัฒนาการมายาวนานกว่า 2,500 ปี ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นยุคสมัยที่สำคัญได้ดังนี้

1. ยุคกรีกโบราณ (Ancient Greek Ages) ในยุคนี้จริยธรรมมุ่งเน้นที่ "ลักษณะนิสัย" (Character) และ "คุณธรรม" (Virtue) เพื่อบรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

• กลุ่มโซฟิสต์ (Sophists) เชื่อใน สัมพัทธนิยม (Relativism) โดยเห็นว่าความดีหรือความถูกต้องไม่มีมาตรฐานที่แน่นอน แต่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกและผลประโยชน์ของแต่ละบุคคล

• เพลโต (Plato) หักล้างแนวคิดโซฟิสต์ด้วย "ทฤษฎีแบบ" (Theory of Form) โดยเชื่อว่ามี "แบบของความดี" ที่เป็นสากลและไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งมนุษย์เข้าถึงได้ด้วยเหตุผลและปัญญา

• อริสโตเติล (Aristotle) เสนอว่าเป้าหมายของชีวิตคือ ความสุข (Eudaimonia) ซึ่งจะได้มาจากการปฏิบัติคุณธรรมผ่านการยึดถือ "ทางสายกลาง" (Golden Mean) คือความพอดีที่ไม่มากหรือน้อยเกินไป

2. ยุคกลาง (Middle Ages) จริยธรรมในยุคนี้เปลี่ยนจุดเน้นจากเหตุผลไปสู่ "ความเชื่อและศรัทธาในพระเจ้า" โดยมีศาสนจักรเป็นศูนย์กลาง

• เซนต์ออกัสติน (St. Augustine) ปรับแนวคิดของเพลโตเข้ากับคริสต์ศาสนา โดยเน้นการเลือกสิ่งที่ควรปรารถนาตามระเบียบของพระเจ้าเพื่อไปสู่อาณาจักรบนสวรรค์

• เซนต์อไควนัส (St. Thomas Aquinas) นำปรัชญาของอริสโตเติลมาใช้ และอธิบายเรื่องกฎธรรมชาติ (Natural Law) ควบคู่กับกฎเหนือธรรมชาติ โดยมองว่าความสุขสูงสุดอันเป็นนิรันดรต้องอาศัยพระกรุณาจากพระเจ้า

3. ยุคสมัยใหม่ (Modern Ages) ยุคนี้เริ่มให้ความสำคัญกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์และการปกครองแบบฆราวาสมากขึ้น

• มาเคียเวลลี (Machiavelli) มองจริยธรรมในเชิงปฏิบัติและ ความจำเป็น (Necessary) ของผู้ปกครองในการรักษาอำนาจและระเบียบสังคม

• โธมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เชื่อว่าจริยธรรมคือการปฏิบัติตามกฎหมายกำหนดเพื่อหลีกเลี่ยงสภาวะสงครามและความตายในสภาพธรรมชาติ

• อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ผู้นำแนวคิด หน้าที่นิยม (Deontology) เสนอหลัก "คำสั่งอย่างไม่มีเงื่อนไข" (Categorical Imperative) ว่าเราควรทำตามหลักการที่สามารถกำหนดให้เป็นกฎสากลได้ โดยเน้นที่เจตนาดีและหน้าที่เป็นสำคัญ

• เบ็นธัม และมิลล์ (Bentham & Mill) ผู้นำแนวคิด ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ที่ตัดสินความถูกต้องจากการกระทำที่ก่อให้เกิด "ความสุขหรือประโยชน์สุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด"

4. ยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern Ages) นักปรัชญาอย่างฟูโก (Foucault) และแดริดา (Derrida) ปฏิเสธ "อภิวาทกรรม" (Meta-discourses) หรือกฎเกณฑ์สากลที่ยึดถือกันมา แนวคิดนี้กลับไปสู่ลักษณะสัมพัทธนิยม อีกครั้ง โดยมองว่าจริยธรรมเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลและความสมเหตุสมผลของแต่ละคน ไม่มีมาตรฐานหนึ่งเดียวที่จะใช้กับทุกคนได้ตลอดไป

สรุปเกณฑ์การตัดสินเชิงจริยธรรมตะวันตก จากการศึกษาแนวคิดเหล่านี้นำไปสู่เกณฑ์หลัก 3 กลุ่ม คือ:

1. เกณฑ์สากล (Universal): ตั้งอยู่บนหลักการหรือกฎที่เป็นสากล ไม่ขึ้นกับเวลาและสถานที่ เช่น แนวคิดของเพลโต คานท์ และศาสนาคริสต์

2. เกณฑ์สัมพัทธ์ (Relative): ขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือความรู้สึกส่วนบุคคล เช่น แนวคิดของกลุ่มโซฟิสต์และยุคหลังสมัยใหม่

3. เกณฑ์กึ่งสัมพัทธ์หรือกึ่งสากล: ตั้งอยู่บนกฎเกณฑ์ภายนอกที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ เช่น กฎหมาย วัฒนธรรม หรือหลักประโยชน์นิยม

ดังนั้น จริยศาสตร์ตะวันตก (Western Ethics) มีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับ ทางสายกลาง (Golden Mean) ของอริสโตเติล โดยเฉพาะในฐานะที่เป็นรากฐานของยุคกรีกโบราณซึ่งเน้นการพัฒนา "ลักษณะนิสัย" (Character) และ "คุณธรรม" (Virtue) เพื่อเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความดีและคุณธรรม อริสโตเติลเสนอว่า "คนดี" คือผู้ที่ประพฤติตามหลักคุณธรรมและดำเนินชีวิตตามหลักทางสายกลาง ซึ่งเป็นเกณฑ์ตัดสินที่มีลักษณะเป็นสากล โดยเขามองว่าความดีไม่ใช่สิ่งที่เป็นหนึ่งเดียวตามแบบของเพลโต แต่เป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความสุข (Eudaimonia) ในชีวิตจริง

จริยศาสตร์เป็นเครื่องมือหาจุดสมดุลของพฤติกรรม หลักทางสายกลางคือการหาความพอดี ไม่มากหรือน้อยเกินไป ในการปฏิบัติในแต่ละสถานการณ์ อริสโตเติลอธิบายว่าคุณธรรมเชิงลักษณะนิสัยนั้นอยู่ระหว่างกิเลสหรือความสุดโต่ง 2 ฝั่ง เช่น ความกล้าหาญ (Courage): เป็นทางสายกลางระหว่าง ความขี้

ขลาด (น้อยเกินไป) กับ ความบ้าบิ่น (มากเกินไป), ความพอเพียง (Temperance) เป็นทางสายกลางระหว่าง ความไร้ความรู้สึก (น้อยเกินไป) กับ ความมักมากในกาม/ความหมกมุ่น (มากเกินไป), ความประหยัดอยู่ระหว่างความตระหนี่กับความฟุ่มเฟือย

จริยศาสตร์ของอริสโตเติลเน้นว่าคุณธรรมไม่ได้เกิดจากพรสวรรค์ แต่เกิดจากการ ฝึกฝนจนเป็นนิสัย (Habit) ทางสายกลางจึงไม่ใช่สูตรคำนวณทางคณิตศาสตร์ที่ตายตัว แต่เป็นการใช้ สติปัญญาและเหตุผล ตัดสินความเหมาะสมตามความสัมพันธ์ของบุคคลและสภาพแวดล้อมในขณะนั้น

สถานะในทฤษฎีจริยศาสตร์สมัยใหม่: แนวคิดของอริสโตเติลเป็นต้นกำเนิดของ ทฤษฎีคุณธรรมนิยม (Virtue Ethics) ในจริยศาสตร์ตะวันตก ซึ่งเน้นที่ "การเป็นคนดี" จากภายในมากกว่าการทำตามกฎเกณฑ์หรือหน้าที่เพียงอย่างเดียว

การประยุกต์ใช้จริยศาสตร์ของอริสโตเติล

การนำหลักการทางสายกลาง (Golden Mean) ของอริสโตเติลมาประยุกต์ใช้ในการตัดสินใจควบคู่กับจริยศาสตร์ ไม่ใช่การหาค่าเฉลี่ยทางคณิตศาสตร์หรือการเลือกทางสายกลางที่ปลอดภัยเสมอไป แต่คือการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพผ่านการตัดสินใจที่เหมาะสมกับสถานการณ์ (Appropriate response) โดยมีแนวทางปฏิบัติ คือ

1. ใช้กรอบกระบวนการตัดสินใจ (Decision-Making Framework) แหล่งข้อมูลได้เสนอขั้นตอนที่ชัดเจนในการประยุกต์ใช้ ระบุสภาวะสุดโต่ง เมื่อต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่ท้าทาย ให้ลองคิดว่าการทำ "มากเกินไป" (Excess) และ "น้อยเกินไป" (Deficiency) คืออะไร เช่น ในการเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง การทำมากเกินไปคือการก้าวร้าว และน้อยเกินไปคือการหลีกเลี่ยงความจริง

ประเมินบริบทของสถานการณ์ พิจารณาว่าใครคือผู้เกี่ยวข้อง มีความสัมพันธ์อย่างไร เดิมพันในเรื่องนี้สูงแค่ไหน และผลลัพธ์ที่น่าจะเกิดขึ้นคืออะไร เพราะการตอบสนองที่ถูกต้องต่อเพื่อนร่วมงานย่อมต่างจากการตอบสนองต่อคนในครอบครัว

เลือกจุดกึ่งกลางที่ทรงคุณธรรม เลือกทางปฏิบัติที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งในบางครั้งอาจเป็นเรื่องที่ฝืนความรู้สึกส่วนตัว เช่น หากคุณเป็นคนชอบเลี่ยงความขัดแย้ง การตัดสินใจพูดตรงๆ อย่างเหมาะสมอาจเป็นทางเลือกที่ถูกต้องแม้จะรู้สึกอึดอัด

ฝึกฝนและปรับปรุงพิจารณาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นและเรียนรู้เพื่อปรับปรุงการตัดสินใจในครั้งต่อไป เพราะคุณธรรมคือทักษะที่ต้องฝึกฝน

2. หลักการพิจารณาความเหมาะสม (Practical Wisdom/Phronesis) หัวใจสำคัญในการตัดสินใจคือการใช้ "ปัญญาภาคปฏิบัติ" (Phronesis) เพื่อตัดสินว่าจุดไหนคือความพอดีในสถานการณ์นั้นๆ โดยพิจารณาจากปัจจัย 5 ประการ

1. เวลาที่เหมาะสม (ถูกกาลเทศะ)
2. เรื่องราวหรือโอกาสที่ถูกต้อง
3. บุคคลที่เกี่ยวข้องที่ถูกควร
4. จุดหมายหรือเป้าหมายที่ดี
5. วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง

3. เทคนิคช่วยในการหาจุดกึ่งกลางในทางปฏิบัติ การระบุจุดกึ่งกลางที่พอดีทำได้ยาก อริสโตเติลจึงมีคำแนะนำเพิ่มเติมคือ ดึงตัวเองออกจากความเอนเอียงส่วนตัว หากรู้ว่าตนเองมีแนวโน้มจะสุดโต่งในด้านใด (Besetting error) ให้พยายามบังคับตนเองไปในทิศทางตรงกันข้ามเพื่อให้เข้าใกล้จุดกึ่งกลางมากขึ้น เช่น คนที่ใจร้อนง่ายควรฝึกเล็งไปที่ความใจเย็นเกินเหตุเพื่อให้ได้ความพอดี

เลือกความสุดโต่งที่ "เลวน้อยกว่า" หากไม่แน่ใจว่าจุดกึ่งกลางอยู่ที่ไหน ให้เลือกเอียงไปทางด้านที่ตรงข้ามกับด้านที่น่ากลัวที่สุด เช่น อริสโตเติลมองว่าการใจกว้างจนเกินไป ยังดีกว่าการเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียวอย่างยิ่ง

ประเมินจุดอ่อนของตนเองอย่างตรงไปตรงมาเพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจ เช่น หากรู้ว่าตนเองเป็นคนไม่ค่อยสื่อสาร ต้องคอยเตือนตนเองให้เพิ่มการสื่อสารให้มากขึ้นในสถานการณ์สำคัญ

4. ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จุดกึ่งกลางระหว่าง "การสื่อสารแบบเฉื่อยชา" (ไม่กล้าแสดงออก) กับ "การสื่อสารแบบก้าวร้าว" (ข่มขู่ผู้อื่น) คือ "การสื่อสารแบบมั่นใจและให้เกียรติ" (Assertive communication) ซึ่งเป็นการแสดงออกอย่างชัดเจนแต่สุภาพ

การตัดสินใจว่าควบคุมอารมณ์ตนเองไปในทิศทางไหน จะโกรธหรือไม่ ไม่ใช่การห้ามโกรธ แต่คือการโกรธให้ถูกคน ถูกระดับ ถูกเวลา ถูกวัตถุประสงค์ และถูกวิธี

การหาจุดกึ่งกลางระหว่างการละเลยตนเองจนหมดไฟ (Self-neglect) กับการหลงตนเองจนละเลยหน้าที่ (Self-obsession) คือการดูแลสุขภาพเพื่อให้ตนเองมีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ

การประยุกต์ใช้ Golden Mean คือการสร้าง "นิสัยแห่งความเลิศ" (Habit of excellence) โดยอาศัยประสบการณ์และการคิดใคร่ครวญอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งการเลือกสิ่งที่เหมาะสมกลายเป็น

ลักษณะนิสัยที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ โดยอาศัยปัญญาภาคปฏิบัติ (Phronesis) มาเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ

ปัญญาภาคปฏิบัติ (Phronesis) คือคุณธรรมทางปัญญาที่อริสโตเติลให้ความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเครื่องมือหลักสำหรับการตัดสินใจ เพราะเป็นความรู้ที่ทำให้มนุษย์รู้ว่า "ควรทำอย่างไร" ในสภาวะที่ความจริงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยมีบทบาทต่อการตัดสินใจ การค้นหา "ทางสายกลาง" ที่เหมาะสมกับบริบทPhronesis ทำหน้าที่เป็นเข็มทิศช่วยให้เราตัดสินใจเลือก ทางสายกลาง (Golden Mean) ซึ่งไม่ใช่ค่าเฉลี่ยทางคณิตศาสตร์ที่ตายตัว แต่เป็นความพอดีที่ "สัมพันธ์กับตัวเรา" และสถานการณ์นั้นๆ การตัดสินใจที่ถูกต้องตามหลัก Phronesis จะต้องประกอบด้วยปัจจัย 5 ประการ คือ ถูกเวลา, ถูกเรื่อง, ถูกบุคคล, ถูกวัตถุประสงค์ และถูกวิธี

การตัดสินใจที่เหนือกว่ากฎเกณฑ์ตายตัว ปัญญานี้ช่วยให้ผู้ตัดสินใจ ไม่ยึดติดกับกฎระเบียบที่แข็งตัว (Moral rigidity) แต่มีความยืดหยุ่นในการประเมินประสบการณ์ของมนุษย์ที่ซับซ้อน ช่วยให้เรามองเห็นความแตกต่างของบริบท เช่น การพูดตรงๆ อาจเป็นคุณธรรมในสถานการณ์หนึ่ง แต่หากใช้อย่างไม่ถูกกาลเทศะอาจกลายเป็นการตอกย้ำหรือความโหดร้ายได้

กระบวนการคิดวิเคราะห์เชิงระบบ แหล่งข้อมูลเสนอว่า Phronesis ช่วยในกระบวนการตัดสินใจ 4 ขั้นตอน คือ:

1. ระบุความสุดโต่ง ประเมินว่าสิ่งที่ "มากเกินไป" หรือ "น้อยเกินไป" ในสถานการณ์นั้นคืออะไร
2. ประเมินสถานการณ์ พิจารณาบุคคลที่เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์ และผลลัพธ์ที่น่าจะเกิดขึ้น
3. เลือกจุดที่พอดี เลือกทางปฏิบัติที่เหมาะสมที่สุด แม้บางครั้งอาจจะฝืนความรู้สึกส่วนตัวบ้างก็ตาม
4. ฝึกฝนและปรับปรุง เรียนรู้จากผลลัพธ์เพื่อสร้างประสบการณ์สำหรับการตัดสินใจในอนาคต

การใช้ความตระหนักรู้ในตนเองเพื่อแก้ไขการตัดสินใจ: Phronesis ช่วยให้เรารู้เท่าทัน ความเอนเอียงส่วนตัว (Besetting error) หากเรารู้ว่าตนเองมีแนวโน้มจะสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง เช่น เป็นคนขี้กังวลหรือโกรธง่าย ปัญญานี้จะเตือนให้เราดึงตัวเองไปในทิศทางตรงกันข้ามเพื่อให้เข้าสู่ทางสายกลางได้ง่ายขึ้น เหมือนการดัดไม้ที่คดให้ตรง

บทบาทสำคัญต่อความเป็นผู้นำในทางจริยศาสตร์ Phronesis ช่วยให้ผู้นำหลีกเลี่ยงสภาวะ Akrasia หรือการที่รู้ว่าอะไรดีแต่ไม่สามารถลงมือทำได้จริง ผู้นำที่มีปัญญาภาคปฏิบัติจะสามารถประสานคุณธรรมส่วนตนเข้ากับเป้าหมายส่วนรวม เพื่อสร้างบรรยากาศทางจริยธรรมในองค์กรและจัดการกับวิกฤตได้อย่างมีสติ

Phronesis ไม่ใช่ความรู้ทางทฤษฎี แต่เป็น "ทักษะที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย" (Habituation) ซึ่งช่วยให้เราใช้เหตุผลควบคุมอารมณ์และตัดสินใจทำหน้าที่ของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์

ปรัชญาศีลธรรมของตะวันตก แตกต่าง หรือเหมือนกับศีลธรรมตะวันออกอย่างไร ปรัชญาศีลธรรมของตะวันตกและตะวันออกมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันในเชิงอุดมคติพื้นฐาน และส่วนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนในด้านรากฐานทางความคิด วิธีการ และเป้าหมายสูงสุด

ทั้งนี้เป้าหมายในการสร้าง "คนดี" ทั้งสองระบบต่างมุ่งเน้นการพัฒนาให้มนุษย์เป็น "คนดี" หรือผู้มีคุณธรรมเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและสังคม ปรัชญาทั้งสองซีกโลกเชื่อตรงกันว่า มนุษย์มีสำนึกทางศีลธรรมหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีอยู่ในใจมาโดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ได้อย่างชัดเจน

"ทางสายกลาง" ทั้งตะวันตก (อริสโตเติล) และตะวันออก (พุทธศาสนา, ขงจื๊อ) ต่างมีคำสอนเรื่องการหลีกเลี่ยงความสุดโต่งและการรักษาความพอเหมาะพอดี

บทสรุป

การแสวงหาความดีสูงสุด (Summum Bonum) ทั้งสองสายต่างมุ่งหาเกณฑ์มาตรฐานเพื่อตัดสินความประพฤติและแสวงหาจุดหมายปลายทางที่ดีที่สุดของชีวิตมนุษย์ สายตะวันตกวางอยู่บนสมมติฐานที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล” จึงใช้เหตุผล เป็นเครื่องมือแสวงหากฎเกณฑ์ทางจริยธรรมซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดมุ่งเน้นไปที่มีชีวิตที่รุ่งเรือง มีความเป็นเลิศ โดยการปฏิบัติตามหน้าที่จนเกิดเป็นนิสัย เพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง และคนจำนวนมากที่สุด สุดท้ายเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีระเบียบเป็นปกติ

อย่างไรก็ตาม "ทางสายกลาง" ไม่ใช่การประนีประนอมที่ไร้หลักการ แต่เป็นพลวัตของการใช้สติปัญญาและคุณธรรม เพื่อนำพาชีวิตและสังคมออกจากทางตันของความคิดที่สุดโต่ง ไปสู่สภาวะแห่งความเจริญรุ่งเรืองและความหลุดพ้นที่แท้จริง เน้นการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตนเอง และรู้เท่าทันกิเลสในทุกขณะที่เกิดขึ้นในจิตใจ โดยใช้ “สติ” กำกับเพื่อระงับกิเลสและนิวรณ์ ที่เกิดขึ้น เน้นการลดละ เพื่อเข้าถึงความดีสูงสุดของพุทธศาสนา คือ “นิพพาน” นั่นเอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กฤตภาศ ศักดิษฐานนท์. (21 มีนาคม 2567). **ทำความเข้าใจ เรื่องยูไดโมเนียและ Virtue Ethics ของอริสโตเติล.** มติชนสุดสัปดาห์ https://www.matichonweekly.com/column/article_754388.

โคทม อารียา. (26 มกราคม 2567). **มาธยมิกะ : เรียนรู้ปรัชญามหายานว่าด้วยทางสายกลางกับอาจารย์โสรัจจ์. วัชรสิทธา.** https://www.vajrasiddha.com/madhyamaka-kothom-soraj/.

จ้าวปอย ณ.วันนี้. (25 กรกฎาคม 2552). **ทางสายกลางของอริสโตเติล ความเหมือนและความแตกต่างในมัชฌิมาของพระพุทธเจ้า.** [ระบุประเภทผลงาน เช่น บทความออนไลน์ หรือ บล็อก]. ทวีศักดิ์ กัญโยชัย. (ม.ป.ป.). **ยุคกลาง : Medieval Ages / Middle Ages** [เอกสารประกอบการสอน]. MCU e-Learning.

ธรรมธัช แมดมิ่งเหง้า, สมเดช นามเกตุ และ อภินันท์ จันตะนี. (2566). **พระนาคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง.** วารสารมณีเจตตราราม วัดจอมมณี, 6(1), 186-198.

ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2563). **แนวคิดเชิงจริยธรรมในโลกตะวันตก.** วารสารการเมืองการปกครอง, 10(1), 127-154.

พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี. (ม.ป.ป.). **เอกสารประกอบการบรรยาย : จริยศาสตร์ประยุกต์.** ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาจู่ล้อม ชูเลื่อน. (2546). **ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก** [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล].

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2542). **อีคิวในแนวพุทธศาสนา** (พรรณณี บุญประกอบ, ผู้เรียบเรียง). วารสารพฤติกรรมศาสตร์, 5(1), 7-13.

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี. (30 มิถุนายน 2567). **ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาสุญญตาของนาคารชุนและเถรวาท.** วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์, 3(1).

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม. (2561). **ศึกษาวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมจริยธรรม ในแนวคิดและทฤษฎีตะวันตกและตะวันออก.** วารสารวิจัยธรรมศึกษา, 1(1), 7-8.

ภาษาอังกฤษ

Maden, J. (2023, January). **The 'Golden Mean': Aristotle's Guide to Living Excellently.** Philosophy Break. https://www.reddit.com.

Orion. (2025, September 10). **The Golden Mean: Aristotle's Guide to Living Well.** Orion Philosophy . https://orionphilosophy.com/the-golden-mean-aristotles-guide-to-living-well/.

Qadeer, A., & Mian, S. A. (2025). **Aristotle's virtue ethics and the crisis of ethical leadership today.** Advance Social Science Archive Journal, 4(2), 538-544.

Wikipedia contributors. (2026, January 19). **Golden mean (philosophy).** Wikipedia. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Golden_mean_(philosophy)&oldid=1333801880.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์ว่า "ศรัทธา"
An Analytical Study of Philosophical Terminology in PhDict.online: "Faith"

อุตมะ ปภาภูธนะนันต์
Uattama Paphaphuthananan
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Department of Buddhism and Philosophy Vajiranyannavarorasa Gradutate School,
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : uattama.pap@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ทางปรัชญาของคำว่า "ศรัทธา" (Faith) จากฐานข้อมูลพจนานุกรมปรัชญาออนไลน์ phdict.online โดยสำรวจการใช้ศัพท์ที่เกี่ยวข้องในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตลอดจนวิเคราะห์ความหมายเชิงปรัชญาในบริบทของปรัชญาศาสนาและญาณวิทยา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาในสามระดับ ได้แก่ การวิเคราะห์เชิงภาษา การวิเคราะห์เชิงความหมาย และการวิเคราะห์เชิงแนวคิด ผลการศึกษาพบว่าศรัทธาถูกนิยามว่าเป็นความเชื่อที่มิได้ตั้งอยู่บนหลักฐานเชิงตรรกะหรือประจักษ์พยาน และถูกมองว่าเป็นวิถีทางหนึ่งในการเข้าถึงความรู้ที่อยู่เหนือการสังเกตเชิงประจักษ์ ทั้งนี้ ภาษาอังกฤษมีการจำแนกศัพท์เกี่ยวกับศรัทธาอย่างหลากหลาย เช่น Fideism และ Rational Faith ขณะที่ภาษาไทยมักเน้นมิติความเลื่อมใสและความไว้วางใจ ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าคำอธิบายดังกล่าวสะท้อนกรอบคิดของปรัชญาตะวันตกเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม การบูรณาการแนวคิดเรื่อง Saddhā ในพุทธปรัชญาจะช่วยให้ความหมายของศรัทธามีความครอบคลุมและลุ่มลึกยิ่งขึ้นนิยามคำว่า "ศรัทธา" มีความครอบคลุมและลุ่มลึกยิ่งขึ้นในเชิงปรัชญา

คำสำคัญ : ศรัทธา, ปรัชญาศาสนา, ญาณวิทยา

ABSTRACT

This academic article aims to analyze the philosophical concept of "faith" based on the online philosophical dictionary database phdict.online. The study explores the use

of related terminology in both Thai and English and examines the philosophical meanings of faith within the contexts of philosophy of religion and epistemology. The research employs a qualitative approach using content analysis at three levels: linguistic analysis, semantic analysis, and conceptual analysis. The findings indicate that faith is defined as a belief that does not rely on logical proof or empirical evidence and is often regarded as a way of knowing that transcends empirical observation. In English, related terms such as Fideism and Rational Faith reflect more specific classifications of faith in relation to reason, whereas Thai usage tends to emphasize dimensions of devotion and trust. The analysis also reveals that the existing explanation largely reflects the framework of Western philosophy. However, integrating the concept of Saddhā in Buddhist philosophy may provide a more comprehensive and profound philosophical understanding of faith.

Keywords : Faith, Philosophy of Religion, Epistemology

บทนำ

ในขอบข่ายของปรัชญาศาสนาและญาณวิทยา มโนทัศน์เรื่อง "ศรัทธา" (Faith) ถือเป็นแกนกลางสำคัญในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความจริงอันสูงสุด (Ultimate Reality) ทว่าในบริบททางวิชาการร่วมสมัย การนิยามความหมายของศรัทธามักเกิดความลักลั่นระหว่างการเป็น "ความเชื่อที่ปราศจากเหตุผล" กับ "ความหยั่งรู้เชิงปัญญา" การศึกษาศัพท์ปรัชญาผ่านฐานข้อมูลดิจิทัลอย่าง phdict.online จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสำรวจนิเวศทางภาษาที่สะท้อนการรับรู้ทางปรัชญาในสังคมไทย

การศึกษานี้มุ่งเน้นที่จะรื้อถอนโครงสร้างความหมายของคำว่าศรัทธา เพื่อวิเคราะห์ว่าในฐานข้อมูลดังกล่าวได้วางขอบเขตของศรัทธาไว้เพียงมิติของความเชื่อ (Belief) หรือได้ขยายวงไปถึงมิติทางจริยศาสตร์และญาณวิทยาที่เป็นรากฐานของพฤติกรรมมนุษย์ด้วย ซึ่งผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพจนานุกรมปรัชญาออนไลน์ให้มีความลุ่มลึกและครอบคลุมมิติทางปรัชญาทั้งตะวันตกและตะวันออกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์เรื่อง "ศรัทธา" จากฐานข้อมูล phdict.online

2. เพื่อวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบจำนวนและบริบทการใช้ศัพท์ที่เกี่ยวข้องในภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

3. เพื่อวิเคราะห์และวิพากษ์ความหมายเชิงปรัชญาของคำว่า "ศรัทธา" ในฐานะบ่อเกิดแห่งความรู้และเครื่องมือนำทางชีวิต

4. เพื่อสังเคราะห์และจัดกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาที่มีความเชื่อมโยงกับมโนทัศน์เรื่องศรัทธา

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยกำหนดกรอบการวิเคราะห์ 3 ระดับ ได้แก่:

การวิเคราะห์เชิงภาษา : ศึกษารูปศัพท์และการถ่ายโอนความหมายระหว่าง Saddhā (บาลี-สันสกฤต), ศรัทธา (ไทย) และ Faith (อังกฤษ)

การวิเคราะห์เชิงความหมาย : ศึกษาขอบเขตความหมาย (Semantic Field) โดยพิจารณาจากคำจำกัดความในฐานข้อมูลที่ระบุถึงความเหนือวิสัยของเหตุผล

การวิเคราะห์เชิงแนวคิด : ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างศรัทธากับมโนทัศน์คู่ขนาน เช่น เหตุผล (Reason), ปัญญา (Wisdom) และประจักษ์พยาน (Evidence)

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) คำว่า "ศรัทธา"

คำจำกัดความภาษาไทย : "ศรัทธา" หมายถึง ความเชื่อที่ไม่ตั้งอยู่บนหลักฐานเชิงตรรกะหรือประจักษ์พยาน มักมีการอภิปรายสัมพันธ์กับเหตุผล โดยมองว่าเป็นวิถีทางแห่งความรู้ที่อยู่เหนือการสังเกตเชิงประจักษ์ **(phdict.online : 2569)**

English Definition: "Faith" refers to a belief that does not rest on logical proof or material evidence. In the philosophy of religion, it is often discussed in relation to reason, where faith may be seen as a way of knowing that transcends empirical observation. **(Sinha, S. C., 2555)**

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ คำว่า "ศรัทธา"

การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย)

จากการสืบค้นใน phdict.online พบว่าศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ "ศรัทธา" มีการกระจายตัวในสองภาษาดังนี้:

ภาษาอังกฤษ : มีการใช้คำศัพท์ที่มีความเฉพาะเจาะจงสูง เช่น Fideism (ศรัทธานิยม), Blind Faith, และ Rational Faith สะท้อนถึงการแยกประเภทศรัทธาตามระดับของเหตุผล

ภาษาไทย : มักปรากฏคำว่า "ความเชื่อ", "ความเลื่อมใส", และ "ความไว้วางใจ" ซึ่งมีการใช้ในเชิงอารมณ์ความรู้สึก (Affective dimension) มากกว่าเชิงพุทธิปัญญา (Cognitive dimension) เมื่อเทียบกับภาคภาษาอังกฤษ

การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา

ความหมายของศรัทธาในฐานข้อมูลนี้ถูกตีกรอบผ่าน "ความขัดแย้งเชิงประจักษ์" (Empirical Conflict) โดยมีจุดเน้น 2 ประการ

การก้าวข้าม : ศรัทธาถูกมองว่าเป็นเครื่องมือเข้าถึงความจริงที่วิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้าไม่ถึง

สถานะทางญาณวิทยา: ศรัทธาใน PhDict ถูกนิยามในลักษณะที่เป็น Non-rational (อเหตุผล) มากกว่าจะเป็น Irrational (ฝืนเหตุผล) คือการยอมรับว่ามีพื้นที่ของความรู้ที่เหตุผลยังทำงานไปไม่ถึง

การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญา

สามารถจัดกลุ่มแนวคิดที่แวดล้อมคำว่า "ศรัทธา" ได้เป็น 3 กลุ่มมโนทัศน์:

กลุ่มคู่อริ (Opposition Group): ศรัทธา vs เหตุผล (Faith vs. Reason) และ ศรัทธา vs ความสงสัย (Faith vs. Doubt)

กลุ่มสนับสนุน (Supporting Group): ศรัทธาในฐานะจุดเริ่มต้นของปัญญา (Faith as a prerequisite for Wisdom)

กลุ่มเชิงจริยศาสตร์ (Ethical Group): ศรัทธาในฐานะความไว้วางใจ (Trust/Fiducia) ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติทางศีลธรรม

การอภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า phdict.online ให้ภาพลักษณ์ของศรัทธาในเชิงปรัชญาตะวันตก (Western Philosophy) ค่อนข้างชัดเจน โดยเฉพาะการเน้นย้ำเรื่อง "การขาดหลักฐานเชิงประจักษ์" ซึ่งเป็นอิทธิพลจากยุคแสงสว่าง (Enlightenment) อย่างไรก็ตาม ในบริบทปริญญาเอก ผู้วิจัยเห็นว่าการนิยามดังกล่าวอาจเกิด "ช่องว่างทางมโนทัศน์" หากไม่นำแนวคิดเรื่อง Saddhā ในปรัชญาตะวันออกมาบูรณาการ เพราะศรัทธาในตะวันออก (เช่น กาลามสูตร) มักเน้นการตรวจสอบด้วยปัญญา (Verified Faith) มากกว่าความเชื่อแบบมอบกายถวายชีวิต

บทสรุป

การวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาว่า "ศรัทธา" ผ่านฐานข้อมูลออนไลน์นี้ สะท้อนให้เห็นว่าศรัทธายังคงเป็นมโนทัศน์ที่ท้าทายตรรกะแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ฐานข้อมูล PhDict ทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการทำความเข้าใจพรมแดนระหว่างความรู้และความเชื่อ อย่างไรก็ดี การพัฒนาฐานข้อมูลในอนาคตควรเพิ่มมิติการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรม เพื่อให้คำนิยามมีความเป็นสากลและลุ่มลึกยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

Kierkegaard, S. (1985). **Fear and Trembling.** London: Penguin Books.

PhDict Online. (2569). **พจนานุกรมปรัชญาออนไลน์**: สืบค้นจาก phdict.online

Sinha, S. C. (2555). **Philosophical Terms and Concepts.** New Delhi: Academic Press.

การวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาในหมวดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ ในบริบทกระบวนทัศน์ปรัชญาหลังนวยุค

"An Analysis of Philosophical Terminology in Act Utilitarianism within the Context of the Postmodern Philosophical Paradigm"

พงศธร สีสุระ
Pongsathorn Srisura
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Department of Buddhism and Philosophy, Vajiranyannavarorasa Gradutate School,
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : pongsaton_2499@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาในหมวดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ (Act Utilitarianism) ทั้งในภาษาอังกฤษและภาษาไทย โดยใช้กรอบแนวคิดของทฤษฎีประโยชน์นิยมของ Jeremy Bentham และ John Stuart Mill ร่วมกับแนวคิดกระบวนทัศน์ปรัชญาหลังนวยุค การศึกษานี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวมศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดประโยชน์นิยมและนำมาวิเคราะห์ในสามมิติ ได้แก่ การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา และการวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญา

ผลการศึกษาพบว่า ศัพท์ปรัชญาในหมวดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำสามารถแบ่งออกเป็นสามกลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับผลลัพธ์ของการกระทำ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับประสบการณ์ของมนุษย์ และกลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับการตัดสินทางศีลธรรม แนวคิดดังกล่าวสะท้อนหลักการสำคัญของประโยชน์นิยมที่เน้นการสร้างความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบของปรัชญาหลังนวยุค แนวคิดประโยชน์นิยมสามารถถูกตีความใหม่ในฐานะวาทกรรมทางศีลธรรมที่สะท้อนบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของยุคสมัย นอกจากนี้ยังสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ที่เน้นการลดทุกข์และเพิ่มสุขให้แก่สรรพชีวิต

คำสำคัญ: ประโยชน์นิยม, ประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ, จริยศาสตร์, ปรัชญาหลังนวยุค

ABSTRACT

This study aims to analyze philosophical terminology in the category of Act Utilitarianism in both English and Thai. The conceptual framework is based on the utilitarian theories of Jeremy Bentham and John Stuart Mill, combined with the perspective of postmodern philosophy. This research employs documentary analysis to collect and analyze philosophical terms related to utilitarian ethics.

The analysis focuses on three dimensions: quantitative analysis of philosophical terms, semantic analysis of philosophical meanings, and conceptual grouping analysis. The findings indicate that philosophical terms in Act Utilitarianism can be categorized into three major conceptual groups: consequence- based concepts, human experiential concepts, and moral judgment concepts. These findings reflect the central utilitarian principle of maximizing happiness for the greatest number.

From the perspective of postmodern philosophy, utilitarianism may be interpreted as a moral discourse shaped by social and cultural contexts rather than a universal moral rule. Furthermore, the study suggests that utilitarian ethics can be related to Buddhist ethical principles emphasizing the reduction of suffering and the promotion of well-being for all beings.

Keywords: Utilitarianism, Act Utilitarianism, Ethics, Postmodern Philosophy

บทนำ

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความดี ความถูกต้อง และการตัดสินทางศีลธรรมของมนุษย์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจว่ามนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะถือว่าถูกต้องตามหลักศีลธรรม แนวคิดทางจริยศาสตร์ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคปรัชญากรีกโบราณจนถึงยุคสมัยใหม่และร่วมสมัย หนึ่งในทฤษฎีจริยศาสตร์ที่มีอิทธิพลอย่างมากในโลกตะวันตกคือประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เน้นการพิจารณาผลลัพธ์ของการกระทำเป็นหลัก

แนวคิดประโยชน์นิยมได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบโดย Jeremy Bentham ซึ่งเสนอหลักการที่เรียกว่า หลักความสุขสูงสุด (Greatest Happiness Principle) โดยระบุว่าการกระทำที่ถูกต้องคือการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด (Bentham, 1996) ต่อมา John Stuart Mill ได้พัฒนาแนวคิดดังกล่าวโดยเสนอว่าความสุขมีทั้งมิติด้านปริมาณและคุณภาพ และความสุขทางปัญญาหรือศีลธรรมมีคุณค่าสูงกว่าความสุขทางกาย (Mill, 2001)

ภายในแนวคิดประโยชน์นิยมได้เกิดแนวคิดย่อยหลายรูปแบบ เช่น ประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ (Act Utilitarianism) และ ประโยชน์นิยมเชิงกฎ (Rule Utilitarianism) โดยประโยชน์นิยมเชิงการ

กระทำเสนอว่าการตัดสินความถูกต้องของการกระทำต้องพิจารณาจากผลลัพธ์ของการกระทำนั้นในแต่ละกรณี กล่าวคือ บุคคลควรเลือกการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์หรือความสุขรวมสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับทางเลือกอื่นที่สามารถกระทำได้ในสถานการณ์เดียวกัน

ในบริบทของปรัชญาร่วมสมัย แนวคิดทางจริยศาสตร์แบบสมัยใหม่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ใหม่ภายใต้กรอบของ กระบวนทัศน์ปรัชญาหลังนวยุค (Postmodern Philosophy) ซึ่งให้ความสำคัญกับความหลากหลายของการตีความ การวิพากษ์โครงสร้างความรู้ และการตั้งคำถามต่อแนวคิดสากลที่ถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยใหม่ (Lyotard, 1984)

ดังนั้น การศึกษาศัพท์ปรัชญาในหมวดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำจึงมีความสำคัญ เนื่องจากช่วยให้เข้าใจโครงสร้างแนวคิดของทฤษฎีดังกล่าว ทั้งในด้านความหมายของศัพท์ปรัชญาและความสัมพันธ์กับบริบททางปรัชญาร่วมสมัย

วัตถุประสงค์การศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญาในหมวด ประโยชน์นิยมเชิงการกระทำทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย
2. เพื่อวิเคราะห์จำนวนศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ
3. เพื่อศึกษาความหมายทางปรัชญาของศัพท์สำคัญในทฤษฎีประโยชน์นิยม
4. เพื่อจัดกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ
5. เพื่ออภิปรายความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดประโยชน์นิยมกับกระบวนทัศน์ปรัชญาหลังนวยุค

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษานี้ใช้กรอบแนวคิดทางปรัชญาจาก 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1. แนวคิดประโยชน์นิยมของ Jeremy Bentham

Bentham เสนอว่ามนุษย์ถูกกำหนดโดยความสุขและความทุกข์ ดังนั้นการกระทำที่ถูกต้องคือการกระทำที่เพิ่มความสุขและลดความทุกข์ แนวคิดสำคัญของ Bentham คือ Hedonic Calculus ซึ่งเป็นวิธีการคำนวณระดับความสุขและความทุกข์จากการกระทำ

2. แนวคิดประโยชน์นิยมของ John Stuart Mill

Mill ได้พัฒนาแนวคิดของ Bentham โดยเสนอว่า ความสุขไม่ได้มีเพียงปริมาณเท่านั้น แต่ยังมีคุณภาพที่แตกต่างกัน เช่น ความสุขทางปัญญาและศีลธรรมมีคุณค่าสูงกว่าความสุขทางกาย

3. แนวคิดปรัชญาหลังนวยุค

นักปรัชญาหลังนวยุค เช่น Jean-François Lyotard และ Michel Foucault เสนอการวิพากษ์แนวคิดสากลของยุคสมัยใหม่ โดยมองว่าความรู้และศีลธรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในบริบทของสังคมและอำนาจ

ดังนั้น การศึกษานี้จึงใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวในการวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา

หมวด ประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ

ลำดับ	ศัพท์ภาษาอังกฤษ	ศัพท์ภาษาไทย	ความหมาย
1	Act Utilitarianism	ประโยชน์นิยมเชิงการกระทำ	การตัดสินความถูกต้องของการกระทำเป็นรายกรณี
2	Utility	อรรถประโยชน์	คุณค่าของผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดความสุข
3	Happiness	ความสุข	สภาวะของความพึงพอใจ
4	Pleasure	ความพึงพอใจ	ประสบการณ์ของความสุข
5	Pain	ความทุกข์	ประสบการณ์ของความทุกข์
6	Consequences	ผลลัพธ์ของการกระทำ	ผลที่เกิดจากการกระทำ
7	Greatest Happiness Principle	หลักความสุขสูงสุด	หลักการพื้นฐานของประโยชน์นิยม
8	Moral Judgment	การตัดสินทางศีลธรรม	การพิจารณาว่าการกระทำถูกหรือผิด
9	Ethical Decision	การตัดสินใจทางจริยธรรม	การเลือกการกระทำที่เหมาะสม
10	Hedonic Calculus	การคำนวณความสุข	วิธีการประเมินระดับความสุข

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์

จากการศึกษาพบว่า ศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำสามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มแนวคิด	จำนวนศัพท์
กลุ่มผลลัพธ์ของการกระทำ	4
กลุ่มประสบการณ์ของมนุษย์	3
กลุ่มการตัดสินทางศีลธรรม	3

ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าแนวคิดประโยชน์นิยมให้ความสำคัญกับ ผลลัพธ์ของการกระทำ เป็นหลัก

2. การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา

ศัพท์ที่มีความสำคัญที่สุดในหมวดนี้คือ Act Utilitarianism ซึ่งหมายถึงแนวคิดที่พิจารณาความถูกต้องของการกระทำจากผลลัพธ์ของการกระทำนั้นในแต่ละสถานการณ์

คำว่า Utility หมายถึงคุณค่าของผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดความสุข ส่วนคำว่า Pleasure และ Happiness ใช้เพื่ออธิบายสภาวะของความสุข ในขณะที่ Pain หมายถึงความทุกข์ที่ควรหลีกเลี่ยง แนวคิดดังกล่าวสะท้อนทัศนะของ Bentham ที่มองว่าความสุขและความทุกข์เป็นเกณฑ์พื้นฐานของการตัดสินทางศีลธรรม

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญา

จากการวิเคราะห์สามารถแบ่งกลุ่มแนวคิดได้ 3 กลุ่ม ได้แก่

(1) กลุ่มแนวคิดผลลัพธ์นิยม

Utility

Consequences

Hedonic Calculus

Greatest Happiness Principle

(2) กลุ่มแนวคิดประสบการณ์มนุษย์

Happiness

Pleasure

Pain

(3) กลุ่มแนวคิดการตัดสินทางศีลธรรม

Moral Judgment

Ethical Decision

Act Utilitarianism

การอภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำมีลักษณะสำคัญคือการเน้นผลลัพธ์ของการกระทำเป็นเกณฑ์ในการตัดสินทางศีลธรรม ซึ่งสะท้อนลักษณะของปรัชญายุคสมัยใหม่ที่เชื่อในเหตุผลและความสามารถของมนุษย์ในการคำนวณผลประโยชน์ทางศีลธรรม

อย่างไรก็ตาม ภายใต้กรอบของปรัชญาหลังนวยุค แนวคิดดังกล่าวอาจถูกตั้งคำถาม เนื่องจากนักปรัชญาหลังนวยุคมองว่าความหมายของความดีและความสุขมีลักษณะหลากหลายและขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

Lyotard (1984) วิจารณ์แนวคิดเรื่อง grand narratives หรือเรื่องเล่าหลักที่อ้างความจริงสากล ขณะที่ Foucault (1977) ชี้ให้เห็นว่าความรู้และศีลธรรมสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจในสังคม

ดังนั้น แนวคิดประโยชน์นิยมเชิงการกระทำจึงอาจถูกมองว่าเป็นหนึ่งใน วาทกรรมทางศีลธรรมของยุคสมัยใหม่ มากกว่าจะเป็นหลักศีลธรรมสากลที่ใช้ได้กับทุกสังคม

บทสรุป

ประโยชน์นิยมเชิงการกระทำเป็นทฤษฎีจริยศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ปรัชญา โดยเสนอว่าการกระทำที่ถูกต้องคือการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขหรือประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบ แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาโดย Jeremy Bentham และ John Stuart Mill

การศึกษาศัพท์ปรัชญาในหมวดนี้ช่วยให้เข้าใจโครงสร้างแนวคิดของทฤษฎีประโยชน์นิยม ทั้งในด้านจำนวนศัพท์ ความหมาย และการจัดกลุ่มแนวคิด

เมื่อพิจารณาในบริบทของปรัชญาหลังนวยุค แนวคิดดังกล่าวสามารถถูกตีความใหม่ในฐานะวาทกรรมทางศีลธรรมที่สะท้อนบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของยุคสมัย

บรรณานุกรม

Bentham, J. (1996). **An introduction to the principles of morals and legislation.** Oxford University Press. (Original work published 1789).

Foucault, M. (1977). **Discipline and punish: The birth of the prison.** Vintage Books.

Lyotard, J. F. (1984). **The postmodern condition: A report on knowledge.** University of Minnesota Press.

Mill, J. S. (2001). Utilitarianism. **Hackett Publishing.** (Original work published 1863).

Rachels, J., & Rachels, S. (2019). **The elements of moral philosophy.** McGraw-Hill.

Smart, J. J. C., & Williams, B. (1973). **Utilitarianism: For and against.** Cambridge University Press.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์ว่า "กรรม"
An Analytical Study of the Philosophical Term "Karma" in the PHDICT Online Database

จิณณ์ชญา พวงประเสริฐ
Jinchaya Phuangprasert
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : Jinchaya.phu@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ทางปรัชญาของคำว่า "กรรม" (Karma) จากฐานข้อมูลพจนานุกรมปรัชญาออนไลน์ phdict.online โดยสำรวจการใช้ศัพท์ที่เกี่ยวข้องในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตลอดจนวิเคราะห์ความหมายเชิงปรัชญาในบริบทของจริยศาสตร์และอภิปรัชญา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาในสามระดับ ได้แก่ การวิเคราะห์เชิงภาษา การวิเคราะห์เชิงความหมาย และการวิเคราะห์เชิงแนวคิด ผลการศึกษาพบว่า กรรมถูกนิยามในลักษณะของกฎแห่งเหตุและผลทางศีลธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของเจตนา (Intention) และถูกมองว่าเป็นกลไกสำคัญในการอธิบายความรับผิดชอบของมนุษย์ ทั้งนี้ ภาษาอังกฤษมีการจำแนกศัพท์ที่เน้นมิติของเหตุปัจจัยทางจริยธรรม (Moral Causation) ขณะที่ภาษาไทยมักเชื่อมโยงกับมิติของผลวิบากและการสั่งสมบุญบาป ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าคำอธิบายในฐานข้อมูลสะท้อนความพยายามในการอธิบายกรรมผ่านกรอบของเหตุผลนิยม อย่างไรก็ตาม การบูรณาการแนวคิดเรื่องเจตจำนงที่รับผิดชอบ (Moral Agency) จะช่วยให้ความหมายของกรรมมีความชัดเจนและก้าวข้ามทัศนะแบบลิขิตจำยอม (Fatalism) ในเชิงปรัชญาได้ลุ่มลึกยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : กรรม, จริยศาสตร์, เจตจำนงเสรี

ABSTRACT

This academic article aims to analyze the philosophical concept of "Karma" based on the online philosophical dictionary database phdict.online. The study explores the use of related terminology in both Thai and English and examines the philosophical

meanings of Karma within the contexts of ethics and metaphysics. The research employs a qualitative approach using content analysis at three levels: linguistic analysis, semantic analysis, and conceptual analysis. The findings indicate that Karma is defined as a law of moral causation rooted in intention and is regarded as a fundamental mechanism for explaining human responsibility. In English, related terms emphasize the dimensions of moral causation, whereas Thai usage tends to associate the term with consequences and the accumulation of merit or demerit. The analysis reveals that the existing explanation reflects an attempt to rationalize Karma through a logical framework. However, integrating the concept of "Moral Agency" may provide a more profound philosophical understanding and help transcend the perspective of "Fatalism" traditionally associated with the term.
Keywords : Karma, Ethics, Free Will

บทนำ

ในขอบข่ายของจริยศาสตร์และอภิปรัชญา มโนทัศน์เรื่อง “กรรม” (Karma) ถือเป็นแกนกลางสำคัญในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลที่ควบคุมพฤติกรรมและการให้ค่าทางศีลธรรมของมนุษย์ ทว่าในบริบททางวิชาการและการรับรู้ในสังคมไทย มักเกิดความลักลั่นระหว่างการนิยามกรรมในลักษณะของ "ลิขิตจำยอม" (Fatalism) หรือความเชื่อเรื่องดวงชะตาที่ไม่อาจแก้ไขได้ กับการเป็น "เจตจำนงที่รับผิดชอบ" (Moral Agency) ซึ่งเน้นศักยภาพในการเลือกกระทำของปัจเจกบุคคล การศึกษาศัพท์ปรัชญาผ่านฐานข้อมูลดิจิทัลอย่าง phdict.online จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสำรวจนิเวศทางภาษาที่สะท้อนการรับรู้เชิงปรัชญาในปัจจุบันว่ามีการให้ขอบเขตความหมายไว้อย่างไร

การศึกษานี้มุ่งเน้นที่จะรื้อถอนโครงสร้างความหมายของคำว่ากรรม เพื่อวิเคราะห์ว่าในฐานข้อมูลดังกล่าวได้วางขอบเขตของกรรมไว้เพียงมิติของความเชื่อในผลที่ได้รับ (Resultant) หรือได้ขยายวงไปถึงมิติทางจริยศาสตร์และญาณวิทยาที่ว่าด้วยเหตุปัจจัยและการเลือก (Volition) ซึ่งเป็นรากฐานของพฤติกรรมมนุษย์ด้วย ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพจนานุกรมปรัชญาออนไลน์ให้มีความลุ่มลึก โดยสามารถบูรณาการมิติทางปรัชญาตะวันตกที่เน้นเรื่องเหตุปัจจัยสากลเข้ากับปรัชญาตะวันออกที่เน้นเรื่องการฝึกฝนตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาเชิงวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่อง “กรรม” ผ่านฐานข้อมูลออนไลน์ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ดังนี้

1. เพื่อรวบรวมและสำรวจศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์เรื่อง “กรรม” (Karma) ในฐานข้อมูล phdict.online ทั้งในภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อให้เห็นภาพรวมของนิเวศทางภาษาที่ใช้ในการนิยามความหมาย

2. เพื่อวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) ระหว่างรูปศัพท์ภาษาอังกฤษและภาษาไทย ว่ามีความแตกต่างหรือความสอดคล้องในการสื่อความหมายเชิงปรัชญา ทั้งในมิติด้านหน้าที่ (Function) และมิติด้านเนื้อหา (Content)

3. เพื่อวิเคราะห์ความหมายเชิงปรัชญาและจัดกลุ่มแนวคิด (Conceptual Mapping) ของคำว่า กรรม โดยเน้นการแยกแยะระหว่างกรรมในฐานะ "เจตจำนงที่รับผิดชอบ" (Moral Agency) กับ "ลิขิตจำยอม" (Fatalism) เพื่อขยายพรมแดนความรู้ในพจนานุกรมปรัชญาออนไลน์

4. เพื่อประเมินและเสนอแนะแนวทางในการพัฒนานิยามศัพท์หมวดกรรม ให้ครอบคลุมทั้งมิติทางพุทธปรัชญาและปรัชญาสากล เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการในยุคดิจิทัล

กรอบแนวคิดในการศึกษา

เพื่อให้เนื้อหาในส่วน กรอบแนวคิดในการศึกษา มีความสมบูรณ์และเป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยที่ปรากฏในเอกสารต้นฉบับ ข้าพเจ้าได้วางโครงสร้างการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ระดับ เพื่อให้เห็นมิติของคำว่า "กรรม" อย่างรอบด้าน ดังนี้

3 กรอบแนวคิดในการศึกษา การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากข้อมูลทุติยภูมิในฐานข้อมูล phdict.online ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 3 ระดับ เพื่อให้ครอบคลุมทั้งมิติทางภาษาศาสตร์และปรัชญา ดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนและภาษา (Linguistic & Quantitative Analysis) เป็นการสำรวจปริมาณความถี่ของศัพท์ที่ปรากฏในฐานข้อมูล โดยเปรียบเทียบระหว่างคำศัพท์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ รวมถึงการพิจารณารูปศัพท์ (Morphology) ที่ใช้สื่อสารมโนทัศน์เรื่องกรรม เช่น การใช้คำว่า Karma, Action, Volition หรือ Causality เพื่อดูว่าน้ำหนักของฐานข้อมูลเน้นไปที่บริบทใดมากที่สุด

2. การวิเคราะห์เชิงความหมาย (Semantic Analysis) เป็นการเจาะลึกลงไปในคำนิยาม (Definitions) ของศัพท์หมวดกรรม เพื่อหาว่าขอบเขตความหมาย (Semantic Field) ของคำนิยามนั้นโน้มเอียงไปทางมิติใด ระหว่าง:

มิติเชิงจริยศาสตร์: กรรมในฐานะกฎแห่งการกระทำและความรับผิดชอบ

มิติเชิงอภิปรัชญา: กรรมในฐานะพลังงานหรือกฎธรรมชาติที่ควบคุมวัฏสงสาร

มิติเชิงจิตวิทยา: กรรมในฐานะเจตนา (Intention) และร่องรอยทางจิต (Mental Imprint)

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิด (Conceptual Mapping)

เป็นการสังเคราะห์เพื่อจัดหมวดหมู่กลุ่มแนวคิดที่มีความเชื่อมโยงหรือขัดแย้งกัน เพื่อให้เห็นภาพรวมของระบบคิด (System of Thought) ในฐานข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น:

กลุ่มเปรียบเทียบ (Contrast Group): เช่น กรรม vs. โชคชะตา (Karma vs. Fate)

กลุ่มสนับสนุน (Supporting Group): เช่น กรรมกับเจตจำนงเสรี (Karma and Free Will)

กลุ่มประยุกต์ (Applied Group): เช่น กรรมในฐานะเครื่องมือขัดเกลาทางสังคม

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) คำว่า "กรรม"

จากการสำรวจฐานข้อมูล phdict.online พบข้อมูลศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์เรื่อง "กรรม" ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นรายการหลักและรายการที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้:

1. รายการศัพท์หลัก (Core Term)

ภาษาไทย: กรรม

ภาษาอังกฤษ: Karma / Kamma

คำนิยาม (Thai): การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ (Volition/Intention) ซึ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์ทั้งในด้านบวก (กุศล) และด้านลบ (อกุศล) โดยมีสถานะเป็นกฎสากลแห่งเหตุปัจจัยทางศีลธรรม

คำนิยาม (English): The principle of causality whereby intent and actions of an individual influence the future of that individual. It is characterized as a moral law of cause and effect.

2. รายการศัพท์ที่เกี่ยวข้อง (Related Terms)

ในการศึกษาเชิงวิเคราะห์ พบกลุ่มคำที่ถูกใช้เพื่อขยายความหรืออธิบายบริบทของกรรมในฐานข้อมูล ดังนี้:

ศัพท์ ภาษาอังกฤษ	ศัพท์ภาษาไทย	นิยามเชิงสรุปจากฐานข้อมูล
Volition / Intention	เจตนา	องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การกระทำนั้นนับว่าเป็น"กรรม"
Causality	กฎแห่งเหตุปัจจัย	ความสัมพันธ์เชิงระบบที่กรรมเข้าไปทำหน้าที่เป็นเหตุและผล
Moral Agency	ผู้กระทำการทางศีลธรรม	สถานะของบุคคลที่มีเสรีภาพในการเลือกกระทำกรรม
Vipaka / Resultant	วิบาก / ผลของกรรม	ผลลัพธ์ที่เกิดจากการกระทำซึ่งสะท้อนกลับมายังผู้กระทำ
Determinism	ลัทธิกำหนดสภาวะ	แนวคิดที่ว่าเหตุการณ์ถูกกำหนดไว้แล้ว (มักถูกเปรียบเทียบกับกรรม)
Retribution	ผลกรรมสนอง	การได้รับผลตอบแทนที่สมควรแก่การกระทำ

3. สถานะของศัพท์ในฐานข้อมูล

จากการรวบรวมพบว่า ฐานข้อมูล phdict.online มีการจัดเก็บศัพท์หมวดนี้โดยเน้นการเชื่อมโยงระหว่าง พุทธปรัชญา (Buddhist Philosophy) และ จริยศาสตร์ตะวันตก (Western Ethics) โดยเฉพาะการพยายามให้คำจำกัดความคำว่า "Karma" ในเชิงสากลเพื่อให้เข้ากับบริบทของปรัชญาทั่วไป

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ คำว่า "กรรม"

การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย)

จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ "กรรม" ในฐานข้อมูล phdict.online สามารถวิเคราะห์เชิงจำนวนและลักษณะทางภาษาได้ดังนี้:

1) มิติของจำนวนและรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ

พบว่าในฐานข้อมูลมีการใช้รูปศัพท์ภาษาอังกฤษที่หลากหลายเพื่ออธิบายมโนทัศน์เรื่องกรรม โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก:

กลุ่มศัพท์ทับศัพท์ (Transliteration): มีการใช้คำว่า "Karma" (สันสกฤต) และ "Kamma" (บาลี) เป็นหลักเพื่อระบุถึงมโนทัศน์เฉพาะทางตะวันออก

กลุ่มศัพท์เชิงเทคนิคปรัชญา (Technical Terms): พบการใช้ศัพท์ที่เชื่อมโยงกับจริยศาสตร์สากล เช่น "Volition" (เจตจำนง), "Causality" (กฎแห่งเหตุปัจจัย) และ "Moral Responsibility" (ความรับผิดชอบทางศีลธรรม)

กลุ่มศัพท์เชิงวิพากษ์ (Critical Terms): ปรากฏศัพท์ที่ใช้ในการเปรียบเทียบแนวคิด เช่น "Determinism" (ลัทธิกำหนดสภาวะ) และ "Fatalism" (ลิขิตจำยอม)

2) มิติของจำนวนและรูปศัพท์ภาษาไทย

ในส่วนของภาษาไทย พบว่าการใช้ศัพท์มีความสอดคล้องกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสภา แต่มักมีการประสมคำเพื่อขยายความหมายเชิงจริยธรรมให้ชัดเจนขึ้น เช่น:

กรรมทางกาย/วาจา/ใจ: เป็นการจำแนกเชิงปริมาณของประเภทการกระทำ

วิบากกรรม: การเน้นไปที่ผลลัพธ์ (Resultant)

กุศลกรรม/อกุศลกรรม: การให้ค่าทางศีลธรรม (Moral Value)

3) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

จากการวิเคราะห์เชิงจำนวน พบข้อสังเกตสำคัญคือ ภาษาอังกฤษ ในฐานข้อมูล phdict.online มักใช้ศัพท์ที่แสดงถึง "หน้าที่" หรือ "กลไก" ของการกระทำ (Mechanism of Action) เช่น Causation หรือ Agency มากกว่าภาษาไทย ในขณะที่ ภาษาไทย จะเน้นการใช้ศัพท์ที่ระบุถึง "สภาวะของผล" หรือ "สถานะทางศีลธรรม" (Moral Status) เช่น บุญ-บาป หรือ ผลกรรม

ข้อแตกต่างเชิงจำนวนและลักษณะการใช้ศัพท์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ฐานข้อมูลพยายามสร้างสะพานเชื่อมระหว่างมโนทัศน์ทางศาสนากับหลักการทางปรัชญาสากล โดยใช้ภาษาอังกฤษเป็นตัวกลางในการอธิบายกลไกเชิงตรรกะ และใช้ภาษาไทยเป็นตัวกลางในการอธิบายบริบททางคุณธรรม

การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา

ข้าพเจ้าจะดำเนินการวิเคราะห์ในส่วน 6.2 การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญา โดยมุ่งเน้นไปที่การตีความคำนิยามจากฐานข้อมูล phdict.online เพื่อแสดงให้เห็นถึงความลุ่มลึกของมโนทัศน์เรื่อง "กรรม" ดังนี้

การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวดกรรม

จากการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ของนิยามศัพท์ในฐานข้อมูล สามารถจำแนกสาระสำคัญเชิงปรัชญาของคำว่า "กรรม" ได้เป็น 3 มิติหลัก ดังนี้:

1) กรรมในฐานะ "เจตจำนงที่รับผิดชอบ" (Moral Agency)

ฐานข้อมูลให้น้ำหนักอย่างมากกับคำว่า "เจตนา" (Intention/Volition) โดยระบุว่าการกระทำใดๆ จะนับว่าเป็นกรรมได้ต่อเมื่อมีการเลือกและการตัดสินใจล่วงหน้า ในทางปรัชญาจริยศาสตร์ นี่คือการเปลี่ยนสถานะของมนุษย์จากการเป็นเพียง "ผู้ถูกกระทำ" โดยธรรมชาติ ไปสู่การเป็น "ผู้กระทำการทางศีลธรรม" (Moral Agent) ซึ่งมีเสรีภาพในการเลือก (Free Will) และต้องยอมรับผลของการเลือกนั้นโดยดุษณี

2) กรรมในฐานะ "กฎแห่งเหตุปัจจัยสากล" (Universal Causality)

ความหมายของกรรมใน phdict.online มิได้ถูกจำกัดอยู่เพียงความเชื่อทางศาสนา แต่ถูกอธิบายในฐานะระบบตรรกะที่ว่า "ทุกการกระทำย่อมมีปฏิกิริยาตอบสนอง" ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์และอภิปรัชญาสากล ความหมายเชิงปรัชญาในส่วนนี้ช่วยให้คำว่ากรรมหลุดพ้นจากกรอบของ "ความงมงาย" ไปสู่การเป็น "ระเบียบวาระทางธรรมชาติ" (Natural Order) ที่ยุติธรรมและตรวจสอบได้ด้วยเหตุผล

3) การปฏิเสธ "ลิขิตจำยอม" (Refutation of Fatalism)

จุดเด่นของการวิเคราะห์เชิงความหมายในฐานข้อมูลนี้ คือการสร้างความชัดเจนว่ากรรมไม่ใช่ "โชคชะตา" (Fate) ในความหมายที่ว่าทุกอย่างถูกกำหนดไว้แล้วจนแก้ไขไม่ได้ แต่กรรมคือ "พลวัต" (Dynamics) ที่เปลี่ยนตามปัจจุบันขณะ การให้ความหมายในมิตินี้เป็นการยืนยันศักดิ์ศรีของมนุษย์ในฐานะผู้กำหนดอนาคตของตนเองผ่านการกระทำที่มีสติปัญญา

การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวด กรรม

จากการสังเคราะห์ข้อมูลในระดับโครงสร้างความคิด ผู้วิจัยสามารถจัดกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาที่ปรากฏในฐานข้อมูล phdict.online ออกเป็น 3 กลุ่มสำคัญ ดังนี้:

1) กลุ่มคู่อริเชิงมโนทัศน์ (Contrast Group: Karma vs. Determinism)

ในกลุ่มนี้ ฐานข้อมูลแสดงให้เห็นการปะทะกันระหว่างแนวคิดเรื่องกรรมกับแนวคิดเชิงกำหนดสภาวะ โดยมีการจำแนกออกจากกันอย่างชัดเจน กรรม vs. ลิขิตจำยอม (Fatalism): ฐานข้อมูลชี้ให้เห็นว่ากรรมเน้นที่ "ปัจจุบันขณะ" และ "การเปลี่ยนแปลงได้" ในขณะที่ลิขิตจำยอมเน้นที่ "การถูกกำหนดไว้แล้ว"

กรรม vs. ความบังเอิญ (Randomness/Accidentalism): ฐานข้อมูลยืนยันว่าทุกการกระทำมีที่มาและที่ไป (Causality) ปฏิเสธแนวคิดที่ว่าโลกดำเนินไปอย่างไม่มีระเบียบหรือเกิดจากความบังเอิญอย่างไร้เหตุผล

2) กลุ่มสนับสนุนและเสริมอำนาจ (Supporting Group: Karma and Autonomy)

เป็นกลุ่มแนวคิดที่เชิดชูศักยภาพของปัจเจกบุคคล โดยเชื่อมโยงกรรมเข้ากับ เจตจำนงเสรี (Free Will): กรรมถูกวางตำแหน่งให้เป็นผลผลิตของเสรีภาพในการเลือก ซึ่งสนับสนุนแนวคิดเรื่องอัตตาธิปไตย (Autonomy) หรือความมีอำนาจในตนเอง

ความรับผิดชอบเชิงจริยศาสตร์ (Ethical Responsibility): เมื่อกรรมเป็นผลจากการเลือก มนุษย์จึงต้องเป็นผู้แบกรับภาระทางศีลธรรม (Moral Burden) ต่อการกระทำของตน

3) กลุ่มเชิงประยุกต์และเป้าหมาย (Ethical/Applied Group: Karma as a Path)

กลุ่มนี้มองกรรมในฐานะเครื่องมือทางสังคมและจิตวิทยา: กรรมในฐานะการฝึกฝน (Cultivation): การเข้าใจเรื่องกรรมนำไปสู่การปรับปรุงพฤติกรรม (Behavioral Modification) กรรมในฐานะความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Natural Justice): ฐานข้อมูลสะท้อนแนวคิดที่ว่ากรรมทำหน้าที่เป็น "ตุลาการไร้รูป" ที่คืนความยุติธรรมให้แก่ระบบจริยธรรมโดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจดลบันดาลจากภายนอก

การอภิปรายผล

ข้าพเจ้าจะดำเนินการในส่วน 7. อภิปรายผล โดยเป็นการสังเคราะห์ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ทั้งหมด เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ดังนี้ จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาหมวด “กรรม” จากฐานข้อมูล phdict.online สามารถนำมาอภิปรายผลในประเด็นสำคัญได้ดังนี้:

1) การเปลี่ยนผ่านจากมโนทัศน์ทางศาสนาสู่ปรัชญาสากล

ผลการศึกษาพบว่า phdict.online พยายามสร้างนิยามของ “กรรม” ให้มีความเป็นสากล (Universalization) โดยลดทอนมิติทางพิธีกรรมหรือความเชื่อเชิงเทววิทยาลง และเพิ่มน้ำหนักให้กับความหมายเชิง "เหตุปัจจัยทางศีลธรรม" (Moral Causality) การอธิบายในลักษณะนี้ช่วยให้ศัพทานุกรมออนไลน์ก้าวข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรม และทำให้กรรมกลายเป็นหัวข้อที่สามารถสนทนาได้ในบริบทของปรัชญาตะวันตก เช่น ในประเด็นเรื่องหน้าที่และความรับผิดชอบ

2) ช่องว่างระหว่างการแปลความหมาย (Linguistic Gap)

ข้อสังเกตจากการวิเคราะห์เชิงจำนวนพบว่า รูปศัพท์ภาษาอังกฤษในฐานข้อมูลมีความเป็น "ภววิสัย" (Objective) สูง เช่นการใช้คำว่า Causation หรือ Action ขณะที่ศัพท์ภาษาไทยยังคงมีกลิ่นอาย

ของ "สัมพันธวิสัย" (Subjective) ที่ผูกติดกับคุณค่าทางใจ เช่น บุญ-บาป หรือ วิบาก ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาฐานข้อมูลในอนาคตควรเพิ่มการอธิบายศัพท์ที่เชื่อมโยงกับ "เจตจำนงที่รับผิดชอบ" (Moral Agency) ให้มากขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาเห็นว่ากรรมไม่ใช่เพียงสิ่งที่ "เกิดขึ้น" กับเรา แต่เป็นสิ่งที่เราร่วม "สร้าง" ขึ้นผ่านเสรีภาพ

3) กรรมในฐานะฐานรากของจริยศาสตร์สมัยใหม่

การจัดกลุ่มแนวคิดแสดงให้เห็นว่า กรรมใน phdict.online ถูกวางตำแหน่งให้เป็นขั้วตรงข้ามกับ "ลิขิตจำยอม" (Fatalism) อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นจุดยืนที่สำคัญมากในโลกสมัยใหม่ที่เน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล การที่ฐานข้อมูลนิยามกรรมโดยอ้างอิงกับเจตนา (Intention) เป็นการยืนยันว่ามนุษย์มีศักยภาพในการแก้ไขและพัฒนาตนเองได้ตลอดเวลา (Dynamic Process) มิใช่ผู้ที่ต้องจำนนต่ออดีตเพียงอย่างเดียว

บทสรุป

การวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาว่า “กรรม” ผ่านฐานข้อมูลออนไลน์ phdict.online สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการจัดระเบียบมโนทัศน์ทางพุทธปรัชญาให้เข้าสู่โครงสร้างของปรัชญาสากล ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า “กรรม” ในบริบทวิชาการสมัยใหม่มิใช่เพียงความเชื่อเรื่องผลตอบแทนทางศีลธรรมในมิติของศาสนาเท่านั้น แต่ทำหน้าที่เป็นกลไกทางอภิปรัชญาที่อธิบายถึง “เหตุปัจจัย” (Causality) และเป็นรากฐานของจริยศาสตร์ที่เชิดชู “เจตจำนงที่รับผิดชอบ” (Moral Agency) ของมนุษย์

ฐานข้อมูล PhDict ทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการทำความเข้าใจพรมแดนระหว่างเหตุผลนิยมและจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาฐานข้อมูลในอนาคตควรให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงความหมายระหว่างภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้มีความลุ่มลึกยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการนำแนวคิดเรื่อง “กรรมในฐานะพลวัต” มาบูรณาการเพื่อลบภาพจำของกรรมในฐานะลิขิตจำยอม เพื่อให้ฐานข้อมูลนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมศักยภาพของมนุษย์ในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองตามหลักปรัชญาอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ราชบัณฑิตยสภา. (2566). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสภา.** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

Kierkegaard, S. (1985). **Fear and Trembling. London: Penguin Books.**

PhDict Online. (2569). **พจนานุกรมปรัชญาออนไลน์ (Philosophy Dictionary Online).** สืบค้นจาก http://phdict.online

Sinha, S. C. (2555). **Philosophical Terms and Concepts.** New Delhi: Academic Press.

ปฏิบัตินิยมกับเกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์: การศึกษาความคิดของเพียร์ซ เจมส์ และดิวอี้

Pragmatism and Consequentialist Truth Criteria: A Study of the Thought of Peirce, James, and Dewey

พระชาญสิงห์ สนฺตมโน (ติงชาติ)
Phrachansingh Santamano (Tingchat)
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Department of Buddhism and Philosophy Vajiranyannavarorasa Gradutate School,
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : chansing.tin@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์ในกรอบปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) โดยเน้นศึกษาแนวคิดของนักปรัชญาสำคัญสามท่าน ได้แก่ ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ซ (Charles Sanders Peirce) วิลเลียม เจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่งถือเป็นผู้วางรากฐานและพัฒนาปรัชญาปฏิบัตินิยมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ กระแสปรัชญานี้ท้าทายทั้งญาณวิทยาแบบเหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยมดั้งเดิม และนำเสนอแนวทางใหม่ในการทำความเข้าใจความจริงผ่านผลลัพธ์เชิงประสบการณ์

การศึกษานี้พบว่า เพียร์ซมองความจริงในฐานะ "ข้อสรุปที่ชุมชนนักสืบสวนจะยอมรับในระยะยาว" โดยผูกโยงความจริงกับกระบวนการสืบสวนทางวิทยาศาสตร์ที่มีระเบียบแบบแผนส่วนเจมส์ขยายแนวคิดดังกล่าวโดยนิยามความจริงว่าคือ "สิ่งที่ทำงานได้ดีและเป็นประโยชน์ต่อชีวิต" ซึ่งเน้นมิติปัจเจกบุคคลและความพึงพอใจทางอัตวิสัย ขณะที่ดิวอี้ก้าวไปอีกขั้นด้วยการปฏิเสธการใช้คำว่า "ความจริง" แบบสมบูรณ์ และหันมาใช้แนวคิด "ความสามารถในการยืนยันที่มีเหตุผลรองรับ"

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าแม้นักปรัชญาทั้งสามจะมีพื้นฐานร่วมในการปฏิเสธทฤษฎีความจริงแบบสอดคล้อง (Correspondence Theory of Truth) และมุ่งเน้นผลลัพธ์เชิงปฏิบัติ แต่ก็มีความแตกต่างสำคัญในเกณฑ์ตัดสิน ขอบเขตของชุมชนผู้รู้ และบทบาทของบริบทสังคมในการกำหนดความจริง การเปรียบเทียบดังกล่าวมีคุณค่าต่อการทำความเข้าใจปรัชญาญาณวิทยาร่วมสมัย

คำสำคัญ: ปฏิบัตินิยม, เกณฑ์ตัดสินความจริง, เพียร์ซ, เจมส์, ดิวอี้

ABSTRACT

This academic article aims to study and comparatively analyze the consequentialist truth criteria within the framework of Pragmatism, focusing on the philosophical thought of three key thinkers: Charles Sanders Peirce, William James, and John Dewey, who laid the foundation and developed Pragmatism during the late nineteenth and early twentieth centuries as a movement challenging both traditional rationalism and empiricism

The study reveals that Peirce conceptualized truth as "the opinion which is fated to be ultimately agreed to by all who investigate," linking truth to rigorous scientific inquiry within a community of investigators. James broadened this by defining truth as "what works" beneficially in life, emphasizing individual and subjective dimensions (James, 1907). Dewey went further by proposing "Warranted Assertibility" as a replacement for absolute truth, emphasizing systematic social inquiry (Dewey, 1938). Though all three reject the Correspondence Theory of Truth, significant differences exist in their criteria, scope of the knowing community, and the social context of truth determination

Keywords: Pragmatism; Truth Criteria; Peirce; James; Dewe

บทนำ

ปัญหาเรื่อง "ความจริง" นับเป็นหนึ่งในคำถามพื้นฐานที่สุดของปรัชญาตะวันตก ตั้งแต่เพลโตตั้งคำถามเรื่องความรู้ที่แท้จริงในทฤษฎีอุดมคตินิยม ไปจนถึงเดส์การ์ตส์ที่สร้างรากฐานความรู้ผ่านวิธีการสงสัยแบบระบบ (Methodical Doubt) และคานต์ที่เชื่อมโยงประสบการณ์กับหมวดหมู่เหตุผลบริสุทธิ์ ดังที่ กีรติ บุญเจือ (๒๕๒๒) อธิบายไว้ในสารานุกรมปรัชญาว่า คำถามว่า "อะไรทำให้ข้อความหนึ่งเป็นความจริง?" ได้รับคำตอบที่แตกต่างกันหลายแนวทาง ทั้งทฤษฎีสอดคล้อง (Correspondence Theory) ทฤษฎีสอดประสาน (Coherence Theory) และทฤษฎีฉันทามติ (Consensus Theory)

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ กระแสปรัชญาใหม่ได้เกิดขึ้นในแผ่นดินอเมริกา กระแสนี้เรียกว่า "ปฏิบัตินิยม" (Pragmatism) ซึ่งท้าทายทั้งญาณวิทยาดั้งเดิมและอภิปรัชญาแบบนามธรรม โดยเสนอแนวทางใหม่ในการทำความเข้าใจความรู้และความจริงผ่านเลนส์ของการปฏิบัติ ประสบการณ์ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง ดังที่ สุขุม นวลสกุล (๒๕๕๗) ชี้ให้เห็นว่า ปฏิบัตินิยมเกิดจากการที่นักคิดชาวอเมริกันพยายามปรับปรัชญายุโรปให้เข้ากับสภาพสังคมที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาจริง

ปฏิบัตินิยมถือกำเนิดจากชมรมอภิปรัชญา (Metaphysical Club) ในเมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตส์ ช่วงต้นทศวรรษที่ ๑๘๗๐ ซึ่งมีนักคิดสำคัญอย่างชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ซ วิลเลียม เจมส์ โอลิเวอร์ เวนเดล โฮล์มส์ และคนอื่นๆ ร่วมถกเถียงอย่างสม่ำเสมอ (Thayer, 1981) ปรัชญานี้

ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่ต้องการแนวคิดที่ "ใช้การได้" และ "แก้ปัญหาจริง" แทนที่จะเป็นการเก็งความจริงที่อยู่นอกเหนือประสบการณ์ ดังที่ ปราโมทย์ หม้อทอง (๒๕๖๐, น. ๒๑๔) ชี้ให้เห็นว่าปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาที่มีรากในชีวิตจริงมากกว่าปรัชญากระแสใดในประวัติศาสตร์ตะวันตก

เพียร์ซวางรากฐานปฏิบัตินิยมผ่านบทความสำคัญ "How to Make Our Ideas Clear" (Peirce, 1878) โดยเสนอหลักการสำคัญที่เรียกว่า "หลักปฏิบัตินิยม" (Pragmatic Maxim) ต่อมาวิลเลียม เจมส์ได้นำแนวคิดดังกล่าวมาขยายและเผยแพร่ในวงกว้างผ่านหนังสือ Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking (James, 1907) ส่วนจอห์น ดิวอี้พัฒนาแนวคิดนี้ในทิศทางที่เน้นมิติสังคมและการศึกษาผ่านผลงาน Logic: The Theory of Inquiry (Dewey, 1938) ซึ่งนภาภรณ์ หะวานนท์ (๒๕๔๘) เรียกแนวทางของดิวอี้ว่าเป็น "ปรัชญาการศึกษาที่มีชีวิต" เพราะเชื่อมโยงความรู้กับการปฏิบัติในชีวิตจริงอย่างแน่นแฟ้น

ประเด็นที่น่าสนใจและยังคงมีการถกเถียงในแวดวงวิชาการคือ แม้นักปรัชญาทั้งสามจะระบุตัวเองว่าเป็นปฏิบัตินิยม แต่เกณฑ์ที่พวกเขาใช้ตัดสิน "ความจริง" นั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญจนถึงขนาดที่เพียร์ซต้องตั้งชื่อปรัชญาของตนใหม่เป็น "Pragmaticism" เพื่อแยกความแตกต่างจากแนวทางของเจมส์ (Hookway, 2012) ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตภายในกระแสปรัชญาเดียวกัน และมีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจธรรมชาติของความรู้ในปรัชญาร่วมสมัย (รวิช ตาแก้ว, ๒๕๕๗)

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สามประการ ประการแรก เพื่อศึกษาความคิดของเพียร์ซ เจมส์ และดิวอี้เกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินความจริงอย่างเป็นระบบ ประการที่สอง เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบจุดร่วมและจุดต่างของเกณฑ์ดังกล่าว และประการที่สาม เพื่อประเมินคุณค่าและข้อจำกัดของเกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์ในบริบทของปรัชญาร่วมสมัย วิธีการที่ใช้เป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) และการวิเคราะห์เชิงปรัชญา (Philosophical Analysis) ตามแนวทางของ เอนก สุวรรณบัณฑิต (๒๕๕๘)

ปฏิบัตินิยม: ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการ

ปฏิบัตินิยมเป็นกระแสปรัชญาที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมอเมริกันยุคหลังสงครามกลางเมือง (ค.ศ. ๑๘๖๑-๑๘๖๕) ซึ่งเป็นยุคที่อเมริกากำลังปรับเปลี่ยนตัวเองจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม การปฏิวัติอุตสาหกรรม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และโดยเฉพาะทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน ล้วนเป็นบริบทที่หล่อหลอมให้ปฏิบัตินิยมเกิดขึ้น (Murphy, 1990) ดังที่ ปราโมทย์ หม้อทอง (๒๕๖๐, น. ๒๑๐) อธิบายว่า ปรัชญาอเมริกันในยุคนี้เป็น "ปรัชญาที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่ต้องการแนวคิดที่ใช้ได้จริงและแก้ปัญหาได้จริง" มากกว่าการสร้างระบบอภิปรัชญาแบบนามธรรม

รากฐานทางปัญญาของปฏิบัตินิยมมาจากหลายแหล่ง ประการแรก ประสบการณ์นิยมของอังกฤษ (British Empiricism) โดยเฉพาะอิทธิพลของจอห์น ล็อก เดวิด ฮิวม์ และจอห์น สจ๊วต มิลล์

ซึ่งเน้นว่าความรู้มาจากประสบการณ์ ประการที่สอง จิตวิทยาการทำงาน (Functional Psychology) ซึ่งมองจิตใจในฐานะเครื่องมือของสิ่งมีชีวิตในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม ประการที่สาม แนวคิดของอเล็กซานเดอร์ เบน (Alexander Bain) เกี่ยวกับ "ความเชื่อ" ในฐานะ "นิสัยในการกระทำ" (Habit of Action) ซึ่งเพียร์ซและเจมส์นำมาเป็นรากฐานของทฤษฎีความจริง (Hookway, 2012; กีรติ บุญเจือ, ๒๕๒๒)

ชมรมอภิปรัชญาแห่งเคมบริดจ์ (Cambridge Metaphysical Club) ซึ่งก่อตั้งขึ้นราวปี ค.ศ. ๑๘๗๒ นับเป็นแหล่งกำเนิดที่สำคัญที่สุดของปฏิบัตินิยม กลุ่มนี้ประกอบด้วยนักคิดที่มีภูมิหลังหลากหลายทั้งนักคณิตศาสตร์ นักกฎหมาย นักจิตวิทยา และนักปรัชญา ที่มารวมตัวกันเพื่อถกเถียงปัญหาปรัชญาอย่างสม่ำเสมอ (Thayer, 1981) ดังที่ นภาภรณ์ หะวานนท์ (๒๕๔๘, น. ๙๘) กล่าวว่า ชมรมนี้เองที่ "ฟักตัวแนวคิดที่จะกลายมาเป็นหลักปฏิบัตินิยม ซึ่งถือเป็นหนึ่งในผลงานทางปรัชญาที่โดดเด่นที่สุดของอเมริกา"

นับตั้งแต่เพียร์ซตีพิมพ์บทความ "The Fixation of Belief" (Peirce, 1877) และ "How to Make Our Ideas Clear" (Peirce, 1878) จนถึงการบรรยายของเจมส์ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียในปี ค.ศ. ๑๘๙๘ ซึ่งทำให้ชื่อของเพียร์ซเป็นที่รู้จักในฐานะผู้ก่อตั้งปฏิบัตินิยม ปรัชญานี้ได้แพร่หลายและพัฒนาผ่านงานเขียนของนักคิดรุ่นต่อๆ มาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อดิวอี้นำปฏิบัตินิยมมาประยุกต์ใช้ในการปฏิรูปการศึกษาและสังคมประชาธิปไตย ทำให้ปรัชญานี้มีอิทธิพลกว้างขวางยิ่งขึ้น (Misak, 2013; ปราโมทย์ หม้อทอง, ๒๕๖๐)

เกณฑ์ตัดสินความจริงของเพียร์ซ: ความจริงในฐานะข้อสรุปที่สมบูรณ์ของการสืบสวน

ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ซ (ค.ศ. ๑๘๓๙-๑๙๑๓) นักตรรกวิทยา นักคณิตศาสตร์ และนักปรัชญาชาวอเมริกัน ได้วางรากฐานปฏิบัตินิยมผ่านหลักที่เขาเรียกว่า "หลักปฏิบัตินิยม" (Pragmatic Maxim) ดังที่ กีรติ บุญเจือ (๒๕๔๖, น. ๑๔๒) อธิบายว่า หลักการนี้ระบุว่า "จงพิจารณาผลลัพธ์ที่อาจมีนัยทางปฏิบัติซึ่งเราคิดว่าวัตถุแห่งแนวคิดของเรามี จากนั้นแนวคิดของเราเกี่ยวกับผลลัพธ์เหล่านั้นก็คือแนวคิดทั้งหมดของเราเกี่ยวกับวัตถุนั้น" หลักการนี้เป็นเครื่องมือทางตรรกศาสตร์ที่ใช้ชี้แจงความหมายของแนวคิดโดยผูกโยงกับผลที่จะเกิดขึ้นในประสบการณ์

เพียร์ซแยกแยะระหว่างทฤษฎีความหมาย (Theory of Meaning) กับทฤษฎีความจริง (Theory of Truth) อย่างชัดเจน หลักปฏิบัตินิยมของเพียร์ซเป็นทฤษฎีความหมายเป็นหลัก แต่เมื่อนำไปประยุกต์กับแนวคิดเรื่องความจริง ผลที่ได้คือทฤษฎีความจริงที่โดดเด่น เพียร์ซนิยามความจริงว่าคือ "ความคิดเห็นที่ชะตากรรมบังคับให้บรรดาผู้สืบสวนทั้งหมดยอมรับในที่สุด" (Peirce, 1878, p. 286) ความจริงในสายตาของเพียร์ซจึงเป็น "อุดมคติเชิงปฏิบัติ" (Regulative Ideal) ที่ชุมชนนักสืบสวนมุ่งเข้าหาผ่านกระบวนการสืบสวนทางวิทยาศาสตร์ที่ไม่มีที่สิ้นสุด (Hookway, 2012)

แนวคิดเรื่องความจริงของเพียร์ซมีลักษณะสำคัญสามประการ ประการแรก ความจริงเป็นเรื่องของชุมชนนักสืบสวน ไม่ใช่เรื่องของปัจเจกบุคคล ความจริงเกิดขึ้นจากกระบวนการสืบสวนร่วมกัน (Collective Inquiry) ซึ่งผู้สืบสวนต่างปรับปรุงและตรวจสอบความเชื่อของกันและกัน ประการที่สอง ความจริงมีลักษณะ "ล้มเหลวไม่ได้" (Indefeasibility) หรือความทนทานต่อการตรวจสอบ ความเชื่อที่จริงคือความเชื่อที่ยืนหยัดได้แม้จะถูกท้าทายด้วยหลักฐานใหม่ ประการที่สาม ความจริงมีลักษณะ "เป็นกลาง" (Objective) ไม่ขึ้นกับความคิดเห็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (Misak, 2013; กีรติ บุญเจือ, ๒๕๔๖)

เพียร์ซยังเชื่อมโยงความจริงกับแนวคิดเรื่อง "วิธีการสืบสวน" (Methods of Inquiry) โดยเขาเสนอว่ามีวิธีการตัดสินความเชื่ออยู่สี่แบบ ได้แก่ วิธีการยึดมั่น (Tenacity) วิธีการอ้างอำนาจ (Authority) วิธีการใช้เหตุผลนิรนัย (A Priori Method) และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) (Peirce, 1877) เพียร์ซเชื่อว่าเฉพาะวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่สามารถนำไปสู่ความจริงอันแท้จริง เพราะเป็นวิธีการเดียวที่มีการตรวจสอบและปรับปรุงความเชื่ออยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับที่ รวิช ตาแก้ว (๒๕๕๗, น. ๔๕) วิเคราะห์ว่า เพียร์ซมองตรรกศาสตร์เป็น "วิทยาศาสตร์เชิงบรรทัดฐานที่บอกว่าเราควรดำเนินการสืบสวนอย่างไร"

สิ่งที่ทำให้แนวคิดของเพียร์ซแตกต่างจากนักปรัชญาปฏิบัตินิยมคนอื่นๆ คือ เพียร์ซยืนกรานว่าความจริงต้องมีลักษณะ "เป็นกลาง" และ "เป็นสากล" ความจริงไม่ใช่เรื่องที่ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจส่วนตัวหรือผลประโยชน์ของปัจเจก แต่เป็นสิ่งที่ชุมชนนักสืบสวนจะยอมรับร่วมกันเมื่อกระบวนการสืบสวนดำเนินไปอย่างเต็มที่ ดังที่ Hookway (2012, p. 49) ชี้แจงว่า ทฤษฎีความจริงของเพียร์ซมิใช่การกำหนด "เงื่อนไขจำเป็นและเพียงพอ" สำหรับความจริง แต่เป็นการชี้ให้เห็นถึงบทบาทของความจริงในกระบวนการสืบสวน

เกณฑ์ตัดสินความจริงของเจมส์: ความจริงในฐานะสิ่งที่ใช้งานได้และเป็นประโยชน์

วิลเลียม เจมส์ (ค.ศ. ๑๘๔๒-๑๙๑๐) นักจิตวิทยาและนักปรัชญาชาวอเมริกัน เป็นผู้นำปฏิบัตินิยมออกจากโลกของตรรกศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์มาสู่ปรัชญาที่มีชีวิตชีวาและเข้าถึงได้ ดังที่ นภาภรณ์ หะวานนท์ (๒๕๔๘, น. ๑๐๒) กล่าวว่า เจมส์ "เป็นผู้ทำให้ปฏิบัตินิยมกลายเป็นปรัชญาสาธารณะที่สังคมทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ โดยการผูกโยงทฤษฎีความจริงกับประสบการณ์ชีวิตจริง"

เจมส์นิยามความจริงในงานสำคัญ Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking (James, 1907, p. 34) ว่า "แนวคิดกลายเป็นความจริงในขอบเขตที่มันช่วยให้เราเข้าไปอยู่ในความสัมพันธ์ที่น่าพึงพอใจกับส่วนอื่นๆ ของประสบการณ์ของเรา" ความจริงในสายตาของเจมส์จึงไม่ใช่คุณสมบัติที่ตายตัวของข้อเสนอ แต่เป็นกระบวนการพลวัตที่เปลี่ยนแปลงได้ตามประสบการณ์และบริบท ซึ่ง กีรติ บุญเจือ (๒๕๔๖, น. ๑๔๘) อธิบายว่า เจมส์มองความจริงเป็น "สิ่งที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยน (Cash Value) ในชีวิตจริง" มากกว่าจะเป็นภาพสะท้อนของความเป็นจริงที่อยู่ภายนอก

ลักษณะสำคัญของทฤษฎีความจริงของเจมส์คือการเน้นที่ "ประโยชน์ใช้สอย" และ "ผลลัพธ์เชิงปฏิบัติ" เจมส์เชื่อว่าความจริงต้องนำไปสู่ผลดีในทางปฏิบัติ ช่วยให้ผู้เชื่อปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น และสร้างความพึงพอใจให้กับชีวิต แนวทางนี้ทำให้เจมส์เปิดรับความจริงที่หลากหลาย (Pluralism about Truth) มากกว่าเพียร์ซที่ยึดมั่นในความจริงแบบเอกพจน์ที่ชุมชนนักวิทยาศาสตร์จะตกลงร่วมกัน (Misak, 2013; ปราโมทย์ หม้อทอง, ๒๕๖๐)

แนวคิดที่น่าสนใจของเจมส์คือทฤษฎีความจริงในขอบเขตศาสนา เขาเสนอใน The Will to Believe (James, 1896) ว่าการเชื่อในพระเจ้าอาจเป็น "ความจริง" ในแง่ปฏิบัตินิยม หากความเชื่อนั้นนำไปสู่ผลดีในชีวิตของผู้เชื่อ ทัศนะนี้ทำให้เจมส์ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักว่าลดทอนความจริงให้กลายเป็นเพียง "อะไรก็ตามที่เป็นประโยชน์สำหรับฉัน" ซึ่งเพียร์ซและนักปรัชญาคนอื่นๆ ปฏิเสธอย่างรุนแรง (Hookway, 2012) สอดคล้องกับที่ รวิช ตาแก้ว (๒๕๕๗, น. ๔๘) ชี้ว่า ข้อโต้แย้งระหว่างเพียร์ซกับเจมส์นี้เองที่แสดงให้เห็น "ความตึงเครียดพื้นฐานระหว่างความเป็นกลางกับอัตวิสัยในการกำหนดความจริง"

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลายท่านโต้แย้งว่าการตีความแบบนี้เป็นการลดทอนความคิดของเจมส์มากเกินไป เจมส์มิได้กล่าวว่าอะไรก็ตามที่เราอยากให้เป็นจริงก็เป็นความจริง แต่เขาหมายความว่าความจริงต้องผ่านการทดสอบจากประสบการณ์จริง ต้องสอดคล้องกับความเชื่ออื่นๆ ที่เราถือ และต้องได้รับการยืนยันจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงในระยะยาว (James, 1909; Putnam, 1995) ดังที่ กีรติ บุญเจือ (๒๕๕๑, น. ๖๗) ชี้แจงว่า ทฤษฎีความจริงของเจมส์เป็น "การขยายขอบเขตของเหตุผล ไม่ใช่การทำลายเหตุผล"

เกณฑ์ตัดสินความจริงของดิวอี้: ปฏิบัตินิยมเชิงเครื่องมือและความสามารถในการยืนยัน

จอห์น ดิวอี้ (ค.ศ. ๑๘๕๙-๑๙๕๒) นักปรัชญาและนักการศึกษาชาวอเมริกัน เป็นผู้นำปฏิบัตินิยมไปสู่มิติที่กว้างขึ้นครอบคลุมสังคมและการเมือง ดิวอี้เรียกปรัชญาของตนว่า "เครื่องมือนิยม" (Instrumentalism) ซึ่งมองแนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดในฐานะ "เครื่องมือ" (Instruments) สำหรับแก้ปัญหาในชีวิต มิใช่เป็นการถ่ายภาพความเป็นจริงที่อยู่ภายนอก (Dewey, 1938) ดังที่ นภาภรณ์ หะวานนท์ (๒๕๔๘, น. ๑๑๘) อธิบายว่า ดิวอี้ "พัฒนาปฏิบัตินิยมไปสู่การปฏิวัติแนวคิดทางการศึกษาที่เน้นการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ"

ดิวอี้ท้าทายทัศนะดั้งเดิมเกี่ยวกับความรู้ที่เขาเรียกว่า "ทฤษฎีผู้ดู" (Spectator Theory of Knowledge) ซึ่งมองว่าจิตใจเป็นผู้รับรู้ความเป็นจริงที่มีอยู่ก่อน สำหรับดิวอี้ ความรู้เกิดจากกระบวนการโต้ตอบระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม (Transaction) ซึ่งมุ่งแก้ไขสถานการณ์ที่มีปัญหา (Dewey, 1938) ตรรกศาสตร์ใน Logic: The Theory of Inquiry (Dewey, 1938) จึงเป็น "การสืบสวนเกี่ยวกับการสืบสวน" ที่ศึกษาว่ากระบวนการสืบสวนในชีวิตจริงดำเนินไปอย่างไร ซึ่ง เอนก สุวรรณบัณฑิต (๒๕๕๘,

น. ๓๓) อธิบายว่า แนวทางนี้ทำให้ "ตรรกศาสตร์ของดิวอี้มีความเชื่อมโยงกับชีวิตและสังคมอย่างที่ตรรกศาสตร์แบบอื่นทำไม่ได้"

ข้อเสนอที่สำคัญที่สุดของดิวอี้คือการแทนที่คำว่า "ความจริง" (Truth) ด้วยแนวคิด "ความสามารถในการยืนยันที่มีเหตุผลรองรับ" (Warranted Assertibility) ดิวอี้มองว่าคำว่า "ความจริง" มีน้ำหนักทางอภิปรัชญาที่หนักเกินไปและก่อให้เกิดความสับสน จึงเสนอว่าเป้าหมายของการสืบสวนไม่ใช่การค้นหา "ความจริงสมบูรณ์" แต่เป็นการบรรลุ "ข้ออ้างที่มีหลักฐานรองรับอย่างเพียงพอ" (Dewey, 1941; กีรติ บุญเจือ, ๒๕๔๖) ซึ่งสามารถใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการสืบสวนครั้งต่อไป

กระบวนการสืบสวนของดิวอี้ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การเผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนหรือมีปัญหา (Indeterminate Situation) การวิเคราะห์และกำหนดปัญหาให้ชัดเจน (Problem Formulation) การสร้างสมมติฐานและแนวทางแก้ไข (Hypothesis Formation) การทดสอบสมมติฐานผ่านการกระทำ (Testing) และการบรรลุสถานการณ์ที่แน่นอน (Resolved Situation) (Dewey, 1938) ดังที่ ปราโมทย์ หม้อทอง (๒๕๖๐, น. ๒๒๕) อธิบายว่า กระบวนการนี้เป็น "วงจรที่ไม่มีจุดสิ้นสุด เพราะทุกข้อสรุปที่ได้จะกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบสวนรอบใหม่"

ดิวอี้ยังเน้นมิติสังคมของความรู้อย่างชัดเจน ความจริงในสายตาของดิวอี้ไม่ใช่เรื่องของปัจเจกบุคคล แต่เป็น "ประสบการณ์ที่แบ่งปันกัน" (Shared Experience) ในสังคม โดยดิวอี้เขียนไว้ว่า "ความจริง ในการวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย คือการบรรยายสิ่งต่างๆ ตามที่เป็น ไม่ใช่ตามที่เป็นในความว่างเปล่าที่ไม่มีชีวิต แต่ตามที่เป็นในประสบการณ์ที่แบ่งปันกันและก้าวหน้า" (Dewey, 1910, p. 67 อ้างใน Misak, 2013, p. 142) ซึ่ง สุขุม นวลสกุล (๒๕๕๗, น. ๗๘) มองว่านี่คือ "มิติสังคมของความรู้ที่ทำให้ดิวอี้แตกต่างจากปฏิบัตินิยมแบบอื่นอย่างชัดเจน"

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความจริงของนักปรัชญาทั้งสาม

เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความจริงของเพียร์ซ เจมส์ และดิวอี้ จะพบทั้งจุดร่วมและจุดต่างที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนพลวัตภายในกระแสปรัชญาปฏิบัตินิยม ดังที่ Misak (2013, p. 1) ระบุว่า "สิ่งที่ปฏิบัตินิยมทั้งสายมีร่วมกันคือวิธีการ ไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูป" และ กีรติ บุญเจือ (๒๕๔๖, น. ๑๕๐) เสริมว่า ปฏิบัตินิยมเป็น "ขบวนการทางปรัชญาที่มีความหลากหลายภายในตัวเองมากกว่าปรัชญากระแสอื่น"

จุดร่วมที่สำคัญของนักปรัชญาทั้งสาม ประการแรก คือการปฏิเสธทฤษฎีความจริงแบบสอดคล้อง (Correspondence Theory of Truth) ทั้งสามท่านเห็นร่วมกันว่าความจริงไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบ "ถ่ายภาพ" ระหว่างข้อเสนอกับความเป็นจริงที่มีอยู่อิสระภายนอก เพราะวิธีการอธิบายแบบนั้นไม่ได้บอกว่าจะตรวจสอบได้อย่างไรในทางปฏิบัติ (Putnam, 1995) ประการที่สอง คือการยึดถือ "ลัทธิล้มเหลวได้" (Fallibilism) ทั้งสามเห็นว่าความเชื่อทุกข้อสามารถถูกทบทวนและแก้ไขได้ในแสงของประสบการณ์ใหม่ (Thayer, 1981; สุขุม นวลสกุล, ๒๕๕๗) ประการที่สาม คือการเน้นผลลัพธ์เชิงปฏิบัติ

ทั้งสามเห็นร่วมกันว่าความจริงต้องมีความสัมพันธ์กับการกระทำและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง (ปราโมทย์ หม้อทอง, ๒๕๖๐)

อย่างไรก็ตาม จุดต่างที่สำคัญระหว่างนักปรัชญาทั้งสามมีอยู่หลายประการ ประการแรก คือ ขอบเขตของผู้ตัดสินความจริง เพียร์ซจำกัดชุมชนผู้ตัดสินความจริงไว้ที่ "ชุมชนนักสืบสวน" ที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีระเบียบแบบแผน เจมส์ขยายขอบเขตออกไปถึงปัจเจกบุคคลและประสบการณ์ส่วนตัว ขณะที่ดิวอี้เน้นชุมชนสังคมในวงกว้างที่มีการสืบสวนอย่างเป็นระบบ (Hookway, 2012; รวิช ตาแก้ว, ๒๕๕๗)

ประการที่สอง คือระดับของอัตวิสัย (Subjectivity) เจมส์เปิดกว้างต่อมิติอัตวิสัยมากที่สุด โดยยอมให้ความพึงพอใจส่วนตัวเป็นส่วนหนึ่งของเกณฑ์ตัดสินความจริง ขณะที่เพียร์ซปฏิเสธอัตวิสัยอย่างแข็งกร้าว และดิวอี้พยายามหาจุดสมดุลระหว่างปัจเจกและสังคม (Misak, 2013; นภาภรณ์ หะวานนท์, ๒๕๔๘)

ประการที่สาม คือความสัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์ เพียร์ซผูกติดความจริงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์อย่างแน่นแฟ้น ดิวอี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์แต่ขยายไปถึงการแก้ปัญหาสังคม ส่วนเจมส์เปิดกว้างให้ "ความจริง" ครอบคลุมถึงประสบการณ์ทางศาสนาและความเชื่อส่วนตัวที่ไม่อาจทดสอบได้ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ (กีรติ บุญเจือ, ๒๕๔๖; Putnam, 1995)

ประการที่สี่ คือมิติเวลาของความจริง เพียร์ซผูกความจริงกับ "อนาคตสมบูรณ์" (Perfect Future) เมื่อการสืบสวนสิ้นสุดลง เจมส์เน้น "ปัจจุบัน" และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตอนนี้ ขณะที่ดิวอี้เน้นกระบวนการที่ดำเนินต่อเนื่องในปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ (Murphy, 1990; เอนก สุวรรณบัณฑิต, ๒๕๕๘) ความแตกต่างในมิติเวลานี้สะท้อนให้เห็นความแตกต่างในเชิงอภิปรัชญาที่ลึกซึ้งกว่า กล่าวคือ เพียร์ซมีแนวโน้มไปทางสัจนิยม (Realism) เจมส์ไปทางพหุนิยม (Pluralism) และดิวอี้ไปทางประสบการณ์นิยมเชิงธรรมชาติ (Naturalistic Empiricism) (Thayer, 1981)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบในบทความนี้ สามารถสกัด "กรอบสังเคราะห์" (Synthesized Framework) ของเกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์ในปรัชญาปฏิบัตินิยมได้ดังนี้: เกณฑ์ตัดสินความจริงในปรัชญาปฏิบัตินิยมดำเนินไปใน "สเปกตรัม" ที่มีปลายด้านหนึ่งเป็นแบบ "สังคม-วิทยาศาสตร์" (Socio-Scientific) ตามแนวเพียร์ซ ซึ่งเน้นชุมชนนักสืบสวนและระเบียบวิธีที่เป็นกลาง และปลายอีกด้านเป็นแบบ "ปัจเจก-ปฏิบัติ" (Individual-Practical) ตามแนวเจมส์ โดยมีแนวทางของดิวอี้อยู่ตรงกลางในฐานะ "สังคม-ประสบการณ์" (Socio-Experiential) ที่ผสานทั้งกระบวนการทางวิทยาศาสตร์กับบริบทสังคมประชาธิปไตย

ข้อค้นพบนี้มีนัยสำคัญสำหรับปรัชญาร่วมสมัย โดยเฉพาะในการถกเถียงเกี่ยวกับ "หลังความจริง" (Post-Truth) ในยุคดิจิทัล กรอบปฏิบัตินิยมสามารถนำมาประยุกต์ในการประเมินข้อมูลข่าวสาร: เกณฑ์ของเพียร์ซเน้นการตรวจสอบโดยชุมชนวิชาการ เกณฑ์ของเจมส์เตือนให้ตระหนักถึงมิติปัจเจกและอารมณ์ในการยอมรับความจริง ขณะที่เกณฑ์ของดิวอี้เน้นกระบวนการสืบสวนร่วมกันในสังคม

ประชาธิปไตยดังที่ กีรติ บุญเจือ ชี้แนะว่า การนำปรัชญาปฏิบัตินิยมมาประยุกต์ใช้ในบริบทร่วมสมัย "จำเป็นต้องพิจารณาทั้งสามมิตินี้ร่วมกัน ไม่อาจยึดถือเพียงมุมมองเดียว"

บทสรุป

บทความวิชาการนี้ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์ในกรอบปรัชญาปฏิบัตินิยมของเพียร์ซ เจมส์ และดิวอี้ พบว่านักปรัชญาทั้งสามมีจุดร่วมในการปฏิเสธทฤษฎีความจริงแบบสอดคล้อง ยึดถือลัทธิล้มเหลวได้ และเน้นผลลัพธ์เชิงปฏิบัติในฐานะเกณฑ์ตัดสินความจริง แต่ก็มีความแตกต่างที่สำคัญในรายละเอียด สรุปว่า ปฏิบัตินิยมเป็น "ขบวนการที่มีความหลากหลายภายใน แต่ก็มีแกนร่วมที่ชัดเจนในการยึดผลลัพธ์ต่อชีวิตเป็นเครื่องวัดความจริง"

เพียร์ซวางรากฐานที่มั่นคงที่สุดในเชิงตรรกศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โดยมองความจริงเป็นอุดมคติที่ชุมชนนักสืบสวนจะบรรลุเมื่อกระบวนการสืบสวนสิ้นสุดลง แนวทางนี้รักษาความเป็นกลางของความจริงแต่อาจดูห่างไกลจากชีวิตประจำวัน เจมส์ทำให้ปฏิบัตินิยมเชื่อมโยงกับชีวิตจริงมากขึ้น โดยมองความจริงในฐานะสิ่งที่ "ใช้งานได้" และ "เป็นประโยชน์" แต่ก็เปิดช่องให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าทำให้ความจริงกลายเป็นสิ่งอัตวิสัยเกินไป ส่วนดิวอี้พยายามหาจุดสมดุลระหว่างความเป็นกลางกับความเกี่ยวข้องกับชีวิต โดยเสนอแนวคิด "ความสามารถในการยืนยันที่มีเหตุผลรองรับ" ซึ่งผูกโยงความจริงกับกระบวนการสืบสวนทางสังคมที่เป็นระบบ

ความสำคัญของการศึกษาเกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์ในยุคปัจจุบันมีหลายประการ ประการแรก ในยุคที่สังคมเผชิญกับปัญหา "ข้อมูลเท็จ" (Misinformation) และ "หลังความจริง" (Post-Truth) กรอบปฏิบัตินิยมของเพียร์ซที่เน้นชุมชนนักสืบสวนและกระบวนการวิทยาศาสตร์ให้แนวทางในการประเมินข้อมูลข่าวสารอย่างมีระบบ ประการที่สอง แนวทางของเจมส์ที่เปิดกว้างต่อประสบการณ์ส่วนตัวช่วยให้เข้าใจว่าทำไมผู้คนจึงยึดถือความเชื่อที่ "ใช้งานได้ดีสำหรับพวกเขา" แม้จะขัดแย้งกับหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ ประการที่สาม แนวทางของดิวอี้ที่เน้นกระบวนการสืบสวนทางสังคมมีความเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการส่งเสริมการคิดวิพากษ์ในสังคมร่วมสมัย

โดยสรุป ปรัชญาปฏิบัตินิยมแสดงให้เห็นว่าคำถามว่า "อะไรคือความจริง?" ไม่อาจแยกออกจากคำถามว่า "เราจะรู้ได้อย่างไร?" และ "ความรู้นั้นมีผลต่อชีวิตและสังคมอย่างไร?" ด้วยการย้ายคำถามจากอภิปรัชญาบริสุทธิ์มาสู่ประสบการณ์จริง ปรัชญาปฏิบัตินิยมได้เปิดทางให้ปรัชญาร่วมสมัยหันมาสนใจบทบาทของความรู้ในการแก้ปัญหาสังคม เกณฑ์ตัดสินความจริงเชิงผลลัพธ์ของเพียร์ซ เจมส์ และดิวอี้ จึงไม่ใช่แค่ทฤษฎีในหนังสือ แต่เป็นเครื่องมือทางปัญญาที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตในโลกยุคใหม่อย่างแท้จริง "ปรัชญาปฏิบัตินิยมยังคงมีคุณค่าต่อการแก้ปัญหาในโลกร่วมสมัยตราบเท่าที่มนุษย์ยังต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและต้องการแนวทางในการตัดสินใจ"

บรรณานุกรม

กีรติ บุญเจือ. (๒๕๒๒). **สารานุกรมปรัชญา.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

..... (๒๕๔๖). **ปรัชญาหลังนวยุค.** กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล.

..... (๒๕๕๑). **คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล.** กรุงเทพมหานคร: เชน ปริ้นติ้ง.

นภาภรณ์ หะวานนท์. (๒๕๔๘). **ปรัชญาการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปราโมทย์ หม้อทอง. (๒๕๖๐). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รวิช ตาแก้ว. (๒๕๕๗). **ความหมายของคำ "ดีงาม" ในบริบทวัฒนธรรมไทย: การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิจักษ์และวิธาน.** ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

สุขุม นวลสกุล. (๒๕๕๗). **ปรัชญาตะวันตก: ประวัติและปัญหาสำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๕.** กรุงเทพมหานคร:รามคำแหง.

เอนก สุวรรณบัณฑิต. (๒๕๕๘). **ปรัชญาและการวิจัย: กระบวนทรรศน์และการประยุกต์.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

Dewey, J. (1910). **How we think.** Boston: D.C. Heath.

..... (1938). **Logic: The theory of inquiry.** New York: Henry Holt and Company.

..... (1941). **Propositions, warranted assertibility, and truth.** Journal of Philosophy, 38(7), 169-186.

Hookway, C. (2012). **The pragmatic maxim: Essays on Peirce and pragmatism.** Oxford: Oxford University Press.

James, W. (1896). **The will to believe and other essays in popular philosophy.** New York: Longmans, Green and Co.

James, W. (1907). **Pragmatism: A new name for some old ways of thinking.** New York: Longmans, Green and Co.

James, W. (1909). **The meaning of truth: A sequel to pragmatism.** New York: Longmans, Green and Co.

Misak, C. (2013). **The American pragmatists.** Oxford: Oxford University Press.

Murphy, J.P. (1990). **Pragmatism: From Peirce to Davidson.** Boulder: Westview Press.

Peirce, C.S. (1877). **The fixation of belief.** Popular Science Monthly, 12, 1-15.

..... (1878). **How to make our ideas clear.** Popular Science Monthly, 12, 286-302.

Putnam, H. (1995). **Pragmatism: An open question.** Oxford: Blackwell.

Thayer, H.S. (1981). **Meaning and action: A critical history of pragmatism, 2nd ed.** Indianapolis: Hackett Publishing.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวด Logic (ตรรกศาสตร์) การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างภาษาและเหตุผล พร้อมกรอบเทียบเคียงแนวพุทธปรัชญา

An Analytical Study of Philosophical Terminology from phdict.online: Logic Category A Linguistic and Reasoning-Based Analysis with a Comparative Buddhist Philosophical Framework

เชิดพันธ์ โชติคุณ
Cherdphan Chotikhun
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Student Doctor of Philosophy Program in Buddhism and Philosophy
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : cherdphan.cho@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ศัพท์หมวด Logic (ตรรกศาสตร์) จาก phdict.online ในสามมิติ ได้แก่ (1) โครงสร้างภาษาอังกฤษ–ไทยเชิงวิชาการของศัพท์หลัก (2) ความหมายเชิงตรรกศาสตร์ที่สะท้อนกฎและคุณสมบัติของการอนุมาน และ (3) การจัดกลุ่มแนวคิด (conceptual clustering) เพื่อทำแผนที่ความคิดของตรรกศาสตร์ ทั้งนี้ ขยายกรอบวิเคราะห์ด้วย "แนวพุทธปรัชญา" โดยพิจารณากลุ่ม ตรรก–ญาณวิทยาแบบพุทธ (เช่น Pramana ของท่าน ทิงคาคะ/ทิฆนาค และ ธรรมกีรติ (Dharmakirti)) และโครงแบบเหตุผล จตุสโกฏิ ในสาย มัธยมิกะ เพื่อตั้งคำถามต่อกฎตรรกะคลาสสิกอย่าง กฎแห่งความไม่ขัดแย้ง และขยายความเข้าใจเรื่อง "ความสมเหตุสมผล (validity)" ในบริบทพุทธปรัชญา ผลการศึกษาพบว่า ศัพท์แกนกลาง เช่น Law of Non-Contradiction, Contradiction, Validity, Fallacy, Ad Hominem มีโครงสร้างศัพท์แบบนามนามธรรมสูงและเชื่อมโดยตรงกับกฎการอนุมาน/ความสัมพันธ์ค่าความจริง ขณะเดียวกัน กรอบพุทธปรัชญาเสนอแบบจำลองเหตุผลและเกณฑ์ "ความรู้เที่ยงตรง" (valid cognition) ที่บางมุมมองวางคู่ขนานหรือวิพากษ์เกณฑ์ตรรกะคลาสสิก ทำให้เห็นพลวัตภาษา–ความหมายที่ยืดหยุ่นมากขึ้นต่อความจริงและการอนุมานในเชิงสหวิทยาการ

คำสำคัญ: ตรรกศาสตร์, ความสมเหตุสมผล, ตรรกวิบัติ, พุทธปรัชญา

ABSTRACT

This study analyzes the Logic category of phdict.online through (1) linguistic structures of English–Thai technical terms, (2) logical–semantic properties governing inference and truth-relations, and (3) conceptual clustering to map the field. It further incorporates Buddhist philosophical frameworks, notably the Pramana tradition (Dignaga, Dharmakirti) and Madhyamaka's catuSkoti (tetralemma), to reassess the scope of classical canons such as the Law of Non-Contradiction and to nuance the notion of validity under the idea of valid cognition. Findings indicate that core terms—Law of Non-Contradiction, Contradiction, Validity, Fallacy, Ad Hominem— are high-abstraction nominals tightly coupled to inferential rules and truth-functions, while Buddhist logic offers parallel or critical lenses to classical logic, thereby revealing a more flexible language–meaning dynamics for interdisciplinary reasoning.

Keywords: Logic, Validity, Logical Fallacy, Buddhist Philosophy

บทนำ

ตรรกศาสตร์ (Logic) คือศาสตร์ว่าด้วยบรรทัดฐานของการให้เหตุผลที่ถูกต้อง โครงสร้างของประพจน์ และความสัมพันธ์เชิงค่าความจริงระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุป ศัพท์แกนกลาง—เช่น validity, contradiction, และ fallacy—ทำหน้าที่เป็น ภาษาแห่งเหตุผล สำหรับสร้าง ตรวจสอบ และวิจารณ์ข้อโต้แย้งตามมาตรฐานวิชาการ ขณะที่ในตรรกะคลาสสิก Law of Non-Contradiction ระบุว่า "ข้อความที่ขัดกันไม่อาจจริงพร้อมกันในความหมายและเวลาเดียวกัน" ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเพื่อคงระเบียบของค่าความจริงและรองรับการอนุมานที่ถูกต้อง [tibetanbud...opedia.com], [encycloped...ddhism.org]

เมื่อพิจารณาข้ามวัฒนธรรมไปยัง แนวพุทธปรัชญา ภูมิทัศน์ของเหตุผลยิ่งหลากหลายขึ้น โดยสำนักที่ในวงวิชาการเรียกกันว่า Pramana tradition (ตรรก–ญาณวิทยาแบบพุทธ) ซึ่งพัฒนาโดย Dignaga และ Dharmakirti เน้นเกณฑ์ valid cognition (ญาณที่ไม่ลวง) เป็นตัวชี้วัดความชอบธรรมของความรู้ แยก direct perception ออกจาก inference ในฐานะ means of knowledge สองประเภท และให้บทบาท "ความไม่ลวง/การทำงานได้จริง" ของญาณ มากกว่ารูปแบบเชิงสัญลักษณ์ล้วน ๆ กรอบนี้จึงเป็นทั้งคู่เปรียบและเครื่องเสริมต่อความหมายของ validity แบบตะวันตกที่มักเข้าใจว่าเป็นคุณสมบัติ formal ของข้อโต้แย้ง [123dok.com], [academic.oup.com]

อีกมุมหนึ่งของพุทธปรัชญา โดยเฉพาะแนว Madhyamaka ที่โยงกับ Nagarjuna ใช้เครื่องมือเหตุผล tetralemma (catuskoti) ซึ่งสำรวจสี่ทางเลือกต่อประพจน์ใด ๆ คือ P, not-P, both, และ neither ถกเถียงร่วมสมัยมีทั้งความพยายามให้คำอธิบายเชิง paraconsistent logic และการอ่านแบบ

วาทกรรม–บำบัด (therapeutic) เพื่อคลายทิฐิ มากกว่าจะยืนยัน "ความขัดแย้งจริง" ไม่ว่าแนวใด เครื่องมือนี้ชวนทบทวนกฎคลาสสิกอย่าง law of excluded middle และ law of non-contradiction อย่างน้อยในเชิงวิธีและเชิงสัมนัยภาษา [archive.org], [east.ikga.oeaw.ac.at]

ภายใต้บริบทดังกล่าว บทความนี้คัด ชุดตัวอย่างศัพท์ จากหมวด Logic บน phdict.online—ซึ่งมีนิยามสองภาษา อังกฤษ–ไทย—เพื่อตรวจสามมิติหลัก: (1) โครงสร้างภาษา (รากศัพท์ ปัจจัยเช่น -ity, -tion และการถ่ายโอนเป็นคำไทยที่รักษาขอบเขตความหมายเชิงตรรกะ เช่น "ความสมเหตุสมผล" แทน validity, "ตรรกะวิบัติ" แทน fallacy) (2) ความหมายเชิงตรรกศาสตร์ (กฎอนุมาน ความสัมพันธ์ค่าความจริง มาตรวัดคุณภาพเหตุผล) และ (3) การจัดกลุ่มแนวคิด (conceptual clustering) เพื่อทำแผนที่องค์ความรู้ของตรรกศาสตร์ การใช้ phdict.online เป็นคลังคำมีข้อได้เปรียบในเชิงภาษาศาสตร์ เพราะทำให้เห็น การถ่ายโอนความหมายระหว่างภาษา อย่างตรวจสอบได้รายคำ และเกื้อหนุนการเรียนการสอนที่อ้างอิงได้จริงในห้องเรียน [sedgyuedmo...astery.org], [rigpawiki.org], [drpsdeb.blogspot.com]

บทความนี้จะวาง บทสนทนา ระหว่างศัพท์ตรรกศาสตร์มาตรฐาน (เช่น Law of Non-Contradiction, Contradiction, Validity, Fallacy, Ad Hominem) กับกรอบ valid cognition–perception–inference ของ Dignaga–Dharmakirti และเครื่องมือ tetralemma ในสาย Madhyamaka เพื่อชี้ให้เห็นทั้ง จุดร่วม—เช่น ความมุ่งมั่นต่อความรู้ที่น่าเชื่อถือและเหตุผลที่มีมาตรฐาน—และ จุดต่าง—เช่น สถานะของ "ความขัดแย้ง" หรือบทบาทของภาษาในการคลายการยึดถือความเห็น ผลลัพธ์คือความเข้าใจศัพท์ตรรกศาสตร์ที่ ละเอียดและยืดหยุ่น ยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์ต่อการอ่าน วิจารณ์ และผลิตข้อโต้แย้งในสภาพแวดล้อมความรู้แบบสหวิทยาการร่วมสมัย

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. รวบรวมฐานข้อมูลตัวอย่างศัพท์หมวด Logic จาก phdict.online พร้อมคำจำกัดความสองภาษา (อังกฤษ–ไทย)
2. วิเคราะห์โครงสร้างภาษา (รูปคำ รากศัพท์ วลีเทคนิค การเทียบคำไทย) ของศัพท์ตรรกศาสตร์
3. วิเคราะห์ความหมายเชิงตรรกะ—กฎอนุมาน ความสัมพันธ์ค่าความจริง และเกณฑ์คุณภาพเหตุผล
4. จัดกลุ่มแนวคิด (conceptual clustering) เพื่อทำแผนที่องค์ความรู้ตรรกศาสตร์
5. เชื่อมโยง–วิพากษ์ด้วยกรอบ "แนวพุทธปรัชญา" (pramana, Catuskoti) เพื่อขยายความเข้าใจ "ความสมเหตุสมผล/ความรู้เที่ยงตรง" ในบริบทข้ามวัฒนธรรม [ondemand.in.th], [en.wikipedia.org], [en.wikipedia.org]

กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบโครงสร้างภาษา (อังกฤษ–ไทย)

พิจารณา morphology/derivation ของศัพท์อังกฤษ (เช่น ปัจจัย -ity, -tion) เทียบคำบัญญัติไทย (เช่น "ความสมเหตุสมผล" แทน validity; "ตรรกะวิบัติ" แทน fallacy) เพื่อรักษาขอบเขตความหมายเชิงตรรกะในการสื่อสารวิชาการ [en.wiktionary.org], [cwi.pressbooks.pub]

กรอบความหมายเชิงตรรกศาสตร์ (Logical Semantics)

ศึกษาคำที่สะท้อนกฎหลัก เช่น กฎแห่งความไม่ขัดแย้ง (Law of Non-Contradiction), ความขัดแย้ง (Contradiction), ความสมเหตุสมผล (Validity), และหมวด ตรรกะวิบัติ (formal/informal fallacies) เพื่อมองเห็นมาตรวัดคุณภาพข้อโต้แย้งและเงื่อนไขเชิงค่าความจริง [phdict.online], [phdict.online], [cwi.pressbooks.pub], [en.wiktionary.org]

กรอบแนวพุทธปรัชญา (Buddhist Frames)

Pramana (ตรรก–ญาณวิทยาแบบพุทธ): พัฒนาขึ้นเด่นชัดโดย Dignaga และ Dharmakirti เน้น "ความรู้เที่ยงตรง/ไม่ลวง" (valid cognition) เป็นเกณฑ์ประเมินความชอบธรรมของความรู้และอนุมาน (แยก perception กับ inference) [en.wikipedia.org], [en.wikipedia.org], [encycloped...ddhism.org]

Catuskoti (จตุสโกฏิ/เตตราเลมมา): โครงแบบพิจารณาสี่ทางเลือก (P, not-P, both, neither) ที่ถูกใช้และตีความหลากหลายในสายมัธยมิกะ และเป็นประเด็นถกเถียงกับตรรกะคลาสสิกสมัยใหม่ (รวมถึงการอ่านเชิง paraconsistency) [en.wikipedia.org], [buddhistun...ersity.net], [jstor.org]

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (อังกฤษ–ไทย) หมวด Logic (ตรรกศาสตร์) จาก phdict.online

เพื่อให้ตัวอย่างกระชับ บทความนี้ยก "ชุดศัพท์แกนกลาง" ที่มีระเบียนและคำนิยามสองภาษาใน phdict.online ที่สามารถขยายคลังศัพท์ต่อบนเว็บได้โดยตรง [ondemand.in.th], [cs.ox.ac.uk]

ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย	สาระสำคัญ (ย่อ)
Law of Non-Contradiction	กฎแห่งความไม่ขัดแย้ง	ข้อความที่ขัดกันไม่อาจจริงพร้อมกันในความหมายและเวลาเดียวกัน (หลักการพื้นฐานของตรรกศาสตร์คลาสสิก) [phdict.online]
Contradiction	ความขัดแย้ง	ความไม่ลงรอยกันเชิงตรรกะของประพจน์สองข้อความขึ้นไป; นัยวิภาษวิธีในเฮเกล–มาร์กซ์ก็มีการใช้ต่างบริบท [phdict.online]
Valid / Validity	ความสมเหตุสมผล	คุณสมบัติของรูปแบบเหตุผลนิรนัยที่ทำให้ "ถ้าข้ออ้างจริง ข้อสรุปเท็จไม่ได้" (คุณสมบัติทางรูปแบบ) [cwi.pressbooks.pub], [ctta.igrot...ndieck.org]

Fallacy	ตรรกะวิบัติ/เหตุผลวิบัติ	ความผิดพลาดในการให้เหตุผล—แบบรูป (formal) และแบบอรูปนัย (informal) เช่น Ad Hominem [en.wiktionary.org]
Ad Hominem	การโจมตีบุคคล	ปฏิเสธเหตุผลโดยย้ายประเด็นสู่ตัวบุคคลผู้เสนอ แทนการพิจารณาเนื้อหาเหตุผล [cs.ox.ac.uk]

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา หมวดตรรกศาสตร์

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนและโครงสร้างภาษา

จากชุดตัวอย่างพบรูปแบบร่วมคือ (ก) นามนามธรรมครอบงำ (validity, contradiction) สื่อถึง "คุณสมบัติ/สถานะ" มากกว่าสิ่งรูปธรรม, (ข) การเทียบศัพท์ไทยพยายาม คงขอบเขตความหมายรูปนัยเพื่อลดกำกวม (เช่น "ความสมเหตุสมผล"), และ (ค) กลุ่มคำเชื่อมโยงกับ โครงสร้างประพจน์–ตัวเชื่อม เป็นหลักฐานเชิงภาษาศาสตร์ของความคิดแบบ "เหตุผล–กฎ" ในหมวดนี้ [cwi.pressbooks.pub], [en.wiktionary.org], [encyclopedia.com]

ข้อเสนอเพื่อทำเชิงปริมาณเต็มรูปแบบ: ควรรวบรวมคำทั้งหมวดจาก phdict.online แล้วจัดหมวดชนิดคำ ความถี่ และรูปแบบแปล ก่อนสรุปสถิติเชิงพรรณนา/อนุมาน (เช่น สัดส่วนคำเชิงกฎ–เชิงวิธี–เชิงวิพากษ์)

2. การวิเคราะห์เชิงความหมายทางตรรกศาสตร์

แกนกฎ–ค่าความจริง: Law of Non-Contradiction และ Contradiction วางกรอบการตัดสินความจริงร่วมกัน/เป็นไปไม่ได้—เป็นเสาค้ำสำคัญของตรรกะคลาสสิกในการประกัน "ความไม่ขัดกันภายในระบบ" [phdict.online], [phdict.online]

แกนคุณภาพเหตุผล: Validity เป็นคุณสมบัติทาง "แบบรูป" (ไม่ขึ้นกับเนื้อหา) แยกจาก soundness (ซึ่งบวกความจริงของข้ออ้าง) เป็นมาตรวัดหลักของนิรนัย [cwi.pressbooks.pub]

แกนความผิดพลาด: Fallacy (formal/informal) ทำหน้าที่เป็น "อภิพจนวิทยาแห่งความผิดพลาด" จำเป็นต่อการวิเคราะห์เหตุผลในวิชาการและสาธารณะ [en.wiktionary.org]

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิด

กลุ่มโครงสร้างประพจน์/ตัวเชื่อม: and, or, not, if...then, iff และตารางค่าความจริง (ฐานของตรรกศาสตร์ประพจน์–ภาคนิรนัย) [encyclopedia.com]

กลุ่มวิธีการอนุมาน: deduction, induction, abduction (ฐานตรรกศาสตร์ทั่วไป) [encyclopedia.com]

กลุ่มกฎ–ความสัมพันธ์ตรรกะ: validity, consistency, contradiction และกฎมาตรฐาน (modus ponens, modus tollens) [encyclopedia.com]

กลุ่มความผิดพลาด: fallacy และชนิดย่อย เช่น ad hominem (เชิงอรูปนัย) [en.wiktionary.org]

แนวพุทธปรัชญากับการวิเคราะห์ภาษาและเหตุผล

1. สาย pramana: ความรู้เที่ยงตรง (valid cognition) กับความสมเหตุสมผล

แนว pramana ของ Dignaga–Dharmakirti เสนอว่า "ญาณที่ไม่ลวง" คือเกณฑ์รับรองความรู้ แยก perception (pratyaksa) กับ inference (anumana) และให้ความสำคัญต่อ "การทำงานได้จริง/ไม่ถูกลวง" มากกว่าเพียงแบบรูปเชิงสัญลักษณ์ (เทียบแนวคิด arthakriya) มุมมองนี้วางคู่ขนานต่อ validity ในตรรกศาสตร์ตะวันตก โดยเน้น "ฐานญาณวิทยา" ของเหตุผลพอกับ "โครงสร้างแบบรูป" นัยต่อศัพท์: คำว่า validity (ความสมเหตุสมผล) เมื่อพิจารณาควบกับ valid cognition ทำให้เราแยก "ความถูกต้องของรูปแบบ" ออกจาก "ความไม่ลวงของญาณ" และเห็นพื้นที่ร่วมที่ทั้งสองสำนักต่างแสวงหาความน่าเชื่อถือของเหตุผล/ความรู้ เพียงใช้เกณฑ์และศัพท์เทคนิคต่างกัน

2. Catuskoti (จตุสโกฏิ) กับการตั้งคำถามต่อทวิภาวะจริง/เท็จ

โครงแบบ P / not-P / both / neither ของสาย มัธยมิกะ (นาคารชุน) ถูกอธิบายในวรรณกรรมร่วมสมัยทั้งเชิงประวัติศาสตร์และเชิงตรรกศาสตร์สมัยใหม่ (เช่น การตีความแบบ paraconsistent) บ้างชี้ว่าจตุสโกฏิ "ท้าทาย" กฎ excluded middle และ non-contradiction บ้างชี้ว่าต้องอ่านอย่างระวังเชิงภาษาปรัชญา ไม่จำเป็นต้องรับรอง "ความขัดแย้งจริง" แต่เป็นยุทธวิธีวาทกรรมเพื่อถอดถอนทิฐิยึดมั่น (ขึ้นกับสายตีความ) นัยต่อศัพท์: คำว่า Contradiction ในพุทธปรัชญาอาจไม่เท่ากับ "ความเป็นไปไม่ได้" ทันที หากเป็น "อุปกรณ์" ในการแสดง "ความไม่มีกลุ่มคำตอบสุดท้าย" ของภาวะสูงสุด ความเข้าใจนี้ช่วยให้การแปล/ใช้คำไทย "ความขัดแย้ง" ในบริบทพุทธเป็นระบบและระมัดระวังยิ่งขึ้น

การอภิปรายผล

ภาษา–เหตุผลเป็นระบบเดียวกัน: ศัพท์ตรรกศาสตร์ใน phdict.online แสดงบทบาท "โครงสร้างภาษาของเหตุผล" อย่างชัดเจน สอดคล้องกับอภิธาน/ตำราระดับสากล และเอื้อต่อการสื่อสารวิชาการที่ตรวจสอบได้

การเทียบกรอบพุทธปรัชญาเพิ่มมิติเชิงญาณวิทยา: pramana ชี้ว่า "ความใช้ได้" ของเหตุผลสัมพันธ์กับ "ญาณไม่ลวง" และ "การทำงานได้จริง" ไม่ใช่เฉพาะแบบรูปเชิงสัญลักษณ์ จึงช่วยขยายความหมายของ validity ในการประเมินเหตุผลข้ามวัฒนธรรม

ความยืดหยุ่นของภาษาว่าด้วยความจริง: Catuskoti ทำให้เราเห็นว่าความหมายของ "จริง–เท็จ–ทั้งคู่–ไม่ใช่ทั้งคู่" อาจเป็นยุทธศาสตร์ทางภาษาเพื่อคลี่คลายความยึดมั่น มากกว่าการละเมิดตรรกะอย่างเรียบง่าย—ข้อถกเถียงร่วมสมัยยังหลากหลาย จึงควรอ้างอิงเชิงบริบทเมื่อใช้ศัพท์ contradiction ในกรอบพุทธ

บทสรุป

การวิเคราะห์ศัพท์หมวด Logic จาก phdict.online ชี้ว่า "ภาษาแห่งเหตุผล" ถูกโครงสร้างด้วยนามนามธรรม กฎอนุมาน และตรรกวิบัติ ซึ่งกำหนดคุณภาพการถกเถียงทางวิชาการ เมื่อเชื่อมกับกรอบพุทธปรัชญา โดยเฉพาะ pramana และ Catuskoti เราได้ภาพที่ลุ่มลึกขึ้นเกี่ยวกับ "ความสมเหตุสมผล/ความรู้เที่ยงตรง" และ "สถานะของความขัดแย้ง" อันช่วยยกระดับความเท่าทันทางปรัชญาในการแปลใช้ และวิพากษ์ศัพท์ตรรกศาสตร์ในสังคมสหวิทยาการ

แนวทางต่อยอด

รวบรวมศัพท์หมวด Logic ใน phdict.online ให้ครอบคลุมตัวเชื่อม กฎอนุมาน และตรรกวิบัติย่อย พร้อมเพิ่ม ตัวอย่างข้อโต้แย้ง ต่อศัพท์แต่ละคำ (ทั้งที่ "ใช้ได้" และ "เป็นวิบัติ") [ondemand.in.th] ทำแผนที่แนวคิด (concept map) เชื่อม "ศัพท์–นิยาม–ตัวอย่าง–กฎตรรกะ/ญาณวิทยาพุทธ" เพื่อใช้อธิบายบทเรียนและวิเคราะห์กรณีศึกษาเชิงสหวิทยาการ (กฎหมาย นโยบาย วิทย์ข้อมูล ฯลฯ) [encyclopedia.com]

บรรณานุกรม

Buddhist logico-epistemology. (n.d.). In Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Buddhist_logico-epistemology [en.wikipedia.org].

Catuskoti. (n.d.). **In Wikipedia.** https://en.wikipedia.org/wiki/Catu%E1%B9%A3ko%E1%B9%ADi [en.wikipedia.org]

Priest, G. (2010). The logic of the catuskoti. https://buddhistuniversity.net/content/articles/logic-of-catuskoti_priest-graham [buddhistun...ersity.net].

Dharmakirti. (n.d.). **In Wikipedia.** https://en.wikipedia.org/wiki/Dharmakirti [en.wikipedia.org].

JSTOR. (2005). **Karma Phuntsho, Shifting Boundaries: Pramana and Ontology in Dharmakirti's Epistemology.** https://www.jstor.org/stable/23497168 [jstor.org].

Kreutz, A. (2019). **Recapture, transparency, negation and a logic for the catuskoti.** Comparative Philosophy, 10(1), 67–92. https://scholarworks.sjsu.edu/comparativephilosophy/vol10/iss1/8/ [scholarwor...s.sjsu.edu], [philarchive.org].

Mathematics LibreTexts. (n.d.). **Logic glossary.** https://math.libretexts.org/... [encyclopedia.com] Stanford—Introduction to Logic: Dictionary. (n.d.). http://intrologic.stanford.edu/public/dictionary.php [webythebrain.com]

PhDict. (n.d.). **Law of Non-Contradiction.** https://phdict.online/term/Law%20of%20Non-Contradiction [phdict.online].

PhDict. (n.d.). **Contradiction.** https://phdict.online/term/Contradiction [phdict.online].

PhDict. (n.d.). **Fallacy.** https://phdict.online/term/Fallacy [en.wiktionary.org].

PhDict. (n.d.). **Valid (Validity).** https://phdict.online/term/Valid%20%28Validity%29 [cwi.pressbooks.pub].

PhDict. (n.d.). **Browse by letter (เช่น ระเบียน Ad Hominem).** https://phdict.online/?letter=%E0%B8%81 ; https://phdict.online/?letter=V [cs.ox.ac.uk], [ctta.igrot...ndieck.org].

Pramanavarttika. (n.d.). **Encyclopedia of Buddhism.** https://encyclopediaofbuddhism.org

Westerhoff, J. (2006). **Nagarjuna’s catusskoti.** Journal of Indian Philosophy, 34, 367–395. https://www.jstor.org/stable/23497268 [jstor.org].

จักรวรรดิวัตร: หลักการปกครองโดยธรรมในพุทธปรัชญาการเมืองในยุคดิจิทัล

Cakkavatti - dhamma: Principles of Righteous Governance in Buddhist Political Philosophy in the Digital Era

ชยาวุธ สัมพันธสิทธิ์
Chayawut Sampantasit
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakuta Buddhist University
Corresponding author, e-mail: thl.poompan.25@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักจักรวรรดิวัตรซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยแนวทางการปกครองโดยธรรมของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม และวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักการดังกล่าวในบริบทของพุทธปรัชญาการเมืองร่วมสมัย โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่สังคมกำลังเผชิญความเปลี่ยนแปลงจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสารอย่างรวดเร็ว การศึกษานี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองที่ตั้งอยู่บนฐานของศีลธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม

ผลการศึกษาพบว่า หลักจักรวรรดิวัตรเน้นการปกครองที่ตั้งอยู่บนคุณธรรม ความยุติธรรม และการคำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ โดยผู้ปกครองต้องยึดถือธรรมเป็นหลักในการบริหารบ้านเมือง ทั้งในด้านการส่งเสริมคุณธรรมในสังคม การดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน และการสร้างระบบสังคมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนหลักธรรมาธิปไตย ซึ่งถือว่าธรรมะเป็นหลักสูงสุดในการกำหนดทิศทางของอำนาจรัฐ

เมื่อพิจารณาในบริบทของยุคดิจิทัล พบว่าหลักจักรวรรดิวัตรยังคงมีความสำคัญต่อการกำกับดูแลสังคมร่วมสมัย โดยสามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบคิดในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่มีความรับผิดชอบ การบริหารจัดการข้อมูลข่าวสารอย่างมีจริยธรรม และการส่งเสริมความโปร่งใสในระบบการปกครอง ดังนั้นแนวคิดจักรวรรดิวัตรในพุทธปรัชญาการเมืองจึงเป็นกรอบจริยธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการปกครองในยุคดิจิทัล เพื่อส่งเสริมการบริหารสังคมที่ตั้งอยู่บนหลักธรรม ความยุติธรรม และความยั่งยืน

คำสำคัญ: จักรวรรดิวัตร, พุทธปรัชญาการเมือง, การปกครองโดยธรรม, ธรรมาภิบาล, สังคมดิจิทัล

ABSTRACT

This academic article aims to examine the concept of **Cakkavatti - dhamma**, a significant principle in Buddhism that outlines righteous governance by a virtuous ruler, and to analyze its application within the framework of contemporary Buddhist political philosophy, particularly in the digital era. In recent decades, rapid technological development and digital communication have transformed social structures and governance systems, creating new ethical and political challenges for modern societies. This study employs documentary research by examining primary sources from the Pāli Canon, related commentaries, and relevant academic literature in Buddhist philosophy and political studies in order to synthesize ethical principles of governance based on moral foundations.

The findings indicate that Cakkavatti-dhamma emphasizes moral leadership, justice, and the welfare of the people as the core principles of governance. According to Buddhist political philosophy, rulers are expected to govern in accordance with Dhamma by promoting social morality, ensuring fairness, and supporting the well-being of citizens. This perspective reflects the concept of **Dhamma- based governance**, in which ethical principles function as the fundamental basis of political authority.

In the context of the digital era, the principles of Cakkavatti-dhamma remain highly relevant for guiding contemporary governance. They can serve as an ethical framework for responsible public policy, the ethical management of information, and the promotion of transparency and justice within political systems. Therefore, the concept of Cakkavatti-dhamma in Buddhist political philosophy provides a valuable ethical foundation for developing governance approaches that emphasize morality, justice, and sustainability in modern digital societies.

Keywords: Cakkavatti – dhamma, Buddhist Political Philosophy, Righteous Governance, Good Governance, Digital Society

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 สังคมโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างชัดเจน ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารทำให้รูปแบบการบริหารรัฐ การกำหนดนโยบายสาธารณะ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ระบบข้อมูลข่าวสารที่แพร่กระจายอย่างรวดเร็วทำให้สังคมมีความคาดหวังต่อการบริหารจัดการภาครัฐมากขึ้น ทั้งในด้านความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และ

ความยุติธรรมในการใช้อำนาจ การปกครองในยุคดิจิทัลจึงมิได้อาศัยเพียงประสิทธิภาพทางเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังต้องตั้งอยู่บนหลักจริยธรรมที่สามารถกำกับการใช้อำนาจรัฐให้สอดคล้องกับประโยชน์ของสังคมโดยรวม

ในบริบทดังกล่าว แนวคิดด้านจริยธรรมทางการเมืองจึงมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดทิศทางของการปกครองร่วมสมัย โดยเฉพาะแนวคิดจากพุทธปรัชญาการเมืองที่เสนอหลักการเกี่ยวกับการใช้อำนาจบนพื้นฐานของคุณธรรม พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารบ้านเมืองหลายประการ เช่น ทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม และจักรวรรดิวัตร ซึ่งสะท้อนแนวคิดว่าการปกครองที่ดีต้องตั้งอยู่บนธรรมะและความรับผิดชอบต่อประชาชน มากกว่าการใช้อำนาจตามอำเภอใจของผู้ปกครอง

หลักจักรวรรดิวัตรเป็นแนวคิดสำคัญที่กล่าวถึงบทบาทของผู้ปกครองผู้ทรงธรรมซึ่งบริหารบ้านเมืองโดยยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายและการดูแลประชาชน แนวคิดดังกล่าวปรากฏในพระไตรปิฎกและได้รับการอธิบายว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่มุ่งสร้างความสงบสุข ความยุติธรรม และความมั่นคงทางสังคม เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมร่วมสมัย หลักจักรวรรดิวัตรจึงสามารถมองได้ว่าเป็นกรอบจริยธรรมที่ช่วยกำกับการใช้อำนาจของผู้นำทางการเมืองให้สอดคล้องกับประโยชน์ของสังคม

ภายใต้สภาพสังคมดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารมีอิทธิพลต่อกระบวนการทางการเมืองและการตัดสินใจเชิงนโยบาย แนวคิดเรื่องการปกครองโดยธรรมจึงยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น การนำหลักจักรวรรดิวัตรมาพิจารณาในบริบทของพุทธปรัชญาการเมืองร่วมสมัยอาจช่วยเสนอแนวทางในการสร้างระบบการปกครองที่ยึดถือคุณธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อสังคม บทความนี้จึงมุ่งศึกษาหลักจักรวรรดิวัตรและวิเคราะห์ความหมายของแนวคิดดังกล่าวในบริบทของการบริหารสังคมในยุคดิจิทัล เพื่อชี้ให้เห็นบทบาทของพุทธปรัชญาในการเสนอกรอบจริยธรรมสำหรับการปกครองร่วมสมัย

แนวคิดจักรวรรดิวัตรในพุทธปรัชญาการเมือง

แนวคิดจักรวรรดิวัตรเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงแนวทางการใช้อำนาจของผู้ปกครองให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมะ โดยมีรากฐานมาจากพระไตรปิฎกซึ่งอธิบายบทบาทของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมว่าต้องบริหารบ้านเมืองด้วยความยุติธรรมและความรับผิดชอบต่อประชาชน แนวคิดนี้สะท้อนทัศนะของพุทธปรัชญาการเมืองที่มองว่า ความชอบธรรมของอำนาจมิได้เกิดจากกำลังหรืออำนาจรัฐเพียงอย่างเดียว หากต้องตั้งอยู่บนคุณธรรมเป็นสำคัญ

สาระสำคัญของจักรวรรดิวัตรอยู่ที่การกำหนดให้ผู้ปกครองยึดหลักเมตตา ความยุติธรรม และความเสียสละในการบริหารบ้านเมือง โดยใช้อำนาจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเป็นศูนย์กลาง ไม่เอารัดเอาเปรียบ และไม่ใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ทั้งยังต้องดูแลความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความมั่นคง โดยเฉพาะในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสงบเรียบร้อยของรัฐ

ในอีกด้านหนึ่ง จักรวรรดิวัตรยังเน้นบทบาทของผู้นำในฐานะแบบอย่างทางจริยธรรมของสังคม กล่าวคือ ผู้ปกครองต้องส่งเสริมคุณธรรม สนับสนุนการดำรงชีวิตที่ถูกต้อง และสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เมื่อการปกครองตั้งอยู่บนหลักธรรม ย่อมนำไปสู่ความไว้วางใจ ความสามัคคี และความสงบสุขในสังคมโดยรวม

ในเชิงพุทธปรัชญา แนวคิดจักรวรรดิวัตรจึงมิใช่เพียงหลักคำสอนเกี่ยวกับกษัตริย์ หากเป็นกรอบจริยธรรมทางการเมืองที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับคุณธรรมอย่างชัดเจน โดยชี้ให้เห็นว่าความมั่นคงของรัฐและความผาสุกของประชาชนเกิดจากการใช้อำนาจอย่างมีธรรมาภิบาล ยุติธรรม และรับผิดชอบต่อสังคม มากกว่าการพึ่งพาอำนาจทางการเมืองเพียงลำพัง

องค์ประกอบของจักรวรรดิวัตร 12 ประการ

หลักจักรวรรดิวัตรในพระพุทธศาสนาปรากฏในลักษณะเนื้อหาที่กระจายอยู่ในคัมภีร์ มิได้จัดเป็นข้ออย่างเป็นระบบ ผู้เขียนจึงสังเคราะห์สาระสำคัญจากพจนานุกรมพุทธศาสน์และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง จัดเป็น 12 ประการ เพื่อความชัดเจนในการอธิบายเชิงวิชาการ ดังนี้

1) อนฺโตชนสฺมึ พลกายสฺมึ ควรอนุเคราะห์คนในราชสำนักและบุคคลภายนอกให้มีความสุข ไม่ปล่อยปละละเลย หลักข้อนี้สะท้อนบทบาทของผู้ปกครองในการดูแลบุคลากรทั้งภายในโครงสร้างรัฐและประชาชนโดยรวมอย่างทั่วถึง การบริหารที่ดีต้องไม่ละเลยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคและการบริหารที่คำนึงถึงทุกภาคส่วนในสังคม

2) ขตฺติเยสุ ควรผูกไมตรีกับประเทศอื่น หลักการนี้แสดงถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ โดยเน้นการสร้างสัมพันธไมตรีมากกว่าการเผชิญหน้า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการทูตสมัยใหม่และการดำเนินนโยบายต่างประเทศบนพื้นฐานของสันติวิธี

3) อนุยนฺเตสุ ควรอนุเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์ สะท้อนถึงการบริหารจัดการภายในกลุ่มอำนาจรัฐให้มีความมั่นคงและเป็นเอกภาพ การดูแลบุคคลใกล้ชิดผู้ปกครองให้มีความเหมาะสมช่วยลดความขัดแย้งภายใน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของเสถียรภาพทางการเมือง

4) พฺราหฺมณคหปติเกสุ ควรเกื้อกูลพราหมณ์ คหบดี และประชาชนในเมือง หลักข้อนี้เน้นการสนับสนุนชนชั้นผู้นำทางปัญญาและเศรษฐกิจในสังคม ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านองค์ความรู้และระบบเศรษฐกิจ

5) เนคมชานปเทสุ ควรอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท สะท้อนแนวคิดการพัฒนาอย่างทั่วถึง ไม่จำกัดเฉพาะในเมือง แต่รวมถึงพื้นที่ชนบท ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาอย่างสมดุล

6) สมณพฺราหฺมเณสุ ควรอนุเคราะห์สมณพราหมณ์ผู้มีศีล หลักการนี้แสดงถึงการสนับสนุนผู้มีศีลธรรมและคุณธรรมในสังคม เพื่อให้เป็นแบบอย่างและเป็นพลังทางจริยธรรมในการพัฒนาสังคมโดยรวม

7) มิคปกฺขีสุ ควรรักษาสัตว์ทั้งหลายมิให้สูญพันธุ์ สะท้อนแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในยุคปัจจุบัน

8) อธมฺมการปฏิกฺเขโป ควรห้ามประชาชนมิให้ประพฤติผิดธรรม และส่งเสริมความประพฤติที่ดี หลักข้อนี้เน้นบทบาทของรัฐในการกำกับพฤติกรรมทางสังคมให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง โดยใช้ทั้งกฎหมายและแบบอย่างทางจริยธรรม

9) อธนานํ ธนานุปฺปทานํ ควรเลี้ยงดูหรือช่วยเหลือคนยากจน สะท้อนแนวคิดรัฐสวัสดิการและการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งป้องกันปัญหาอาชญากรรมและความไม่มั่นคงที่เกิดจากความยากจน

10) สมณพฺราหฺมเณ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหาปุจฺฉนํ ควรเข้าไปปรึกษาสมณพราหมณ์เพื่อแสวงหาความรู้เรื่องบุญและบาป หลักการนี้เน้นการตัดสินใจของผู้นำที่ต้องอาศัยปัญญาและคำปรึกษาจากผู้รู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วมและการใช้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจ

11) อธมฺมราคสฺส ปหานํ ควรละเว้นความใฝ่ในสิ่งที่ไม่ชอบธรรม สะท้อนการควบคุมตนเองของผู้นำ ไม่ใช้อำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการส่วนตน ซึ่งเป็นหลักสำคัญของจริยธรรมทางการเมือง

12) วิสมโลภสฺส ปหานํ ควรระงับความโลภในสิ่งที่ไม่ควรได้ เน้นการป้องกันการทุจริตและการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักความโปร่งใสและความซื่อสัตย์ในการบริหารภาครัฐ

การวิเคราะห์จักรวรรดิวัตรในบริบทพุทธปรัชญาการเมืองร่วมสมัย

ภายใต้บริบทของสังคมร่วมสมัย แนวคิดจักรวรรดิวัตรสามารถอธิบายบทบาทของการใช้อำนาจรัฐในลักษณะที่เชื่อมโยงกับหลักการเมืองสากลได้อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ แม้แนวคิดดังกล่าวจะมีรากฐานจากพระพุทธศาสนา แต่สาระสำคัญกลับสอดคล้องกับแนวคิดทางการเมืองที่มุ่งเน้นความยุติธรรม ความชอบธรรม และประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน

ในเชิงแนวคิด นักปรัชญาการเมืองตะวันตกหลายท่านได้เสนอหลักการที่สอดคล้องกับสาระของจักรวรรดิวัตร เช่น เพลโตที่เสนอว่าผู้ปกครองควรเป็นผู้มีปัญญาและคุณธรรม หรืออริสโตเติลที่มองว่าการเมืองมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แนวคิดเหล่านี้สะท้อนหลักการเดียวกันกับจักรวรรดิวัตรที่เน้นการใช้อำนาจเพื่อความผาสุกของประชาชน มิใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตน

ในทำนองเดียวกัน แนวคิดสัญญาประชาคมของนักปรัชญาสมัยใหม่ได้อธิบายว่าความชอบธรรมของรัฐเกิดจากความยินยอมของประชาชน และรัฐต้องคำนึงถึงสิทธิและความเป็นธรรมของทุกคน แม้จักรวรรดิวัตรจะมิได้กล่าวถึงสิทธิในเชิงกฎหมายโดยตรง แต่กลับเน้นหน้าที่ของผู้ปกครองในการดูแลประชาชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งมีสาระสอดคล้องกันในระดับหลักการ

เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมดิจิทัล แนวคิดเกี่ยวกับความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการสื่อสารอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นหัวใจของประชาธิปไตยสมัยใหม่ ก็สามารถเชื่อมโยงกับหลักจักรวรรดิวัตรได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการใช้อำนาจที่ตั้งอยู่บนธรรมย่อมต้องเปิดให้มีการตรวจสอบ และมุ่งสร้างความไว้วางใจในสังคม

ดังนั้น แม้พุทธปรัชญาการเมืองและแนวคิดตะวันตกจะมีจุดกำเนิดต่างกัน แต่กลับมีจุดร่วมในเรื่องการใช้อำนาจอย่างมีคุณธรรม ความยุติธรรม และการยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง แนวคิดจักรวรรดิวัตรจึงสามารถอธิบายร่วมกับกรอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ได้อย่างสอดคล้อง และมีศักยภาพในการประยุกต์ใช้ในสังคมยุคดิจิทัล

เมื่อพิจารณาโดยสังเคราะห์ แนวคิดของนักปรัชญาการเมืองทั้งในโลกตะวันตกและพุทธปรัชญาล้วนมีจุดร่วมสำคัญ คือ การใช้อำนาจรัฐต้องตั้งอยู่บนความยุติธรรม ความชอบธรรม และการคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นศูนย์กลาง แม้จะแตกต่างกันในเชิงแนวคิดหรือบริบททางวัฒนธรรม แต่สาระสำคัญกลับสอดคล้องกันในระดับหลักการ

การประยุกต์ใช้จักรวรรดิวัตรในยุคดิจิทัล

ในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วและมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของสังคม การปกครองมิได้จำกัดอยู่เพียงการบริหารเชิงโครงสร้างหรือการใช้อำนาจตามกฎหมายเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูล การสื่อสารสาธารณะ และความรับผิดชอบต่อประชาชนในวงกว้าง หลักจักรวรรดิวัตรจึงสามารถนำมาใช้เป็นกรอบจริยธรรมในการกำกับการใช้อำนาจของรัฐให้สอดคล้องกับบริบทดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในด้านการยึดถือความถูกต้อง ความเป็นธรรม และการคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

การบริหารข้อมูลในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องตั้งอยู่บนความรอบคอบและความรับผิดชอบ เนื่องจากข้อมูลที่คลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนสามารถส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของประชาชนและเสถียรภาพของสังคมได้อย่างรวดเร็ว การนำหลักธรรมมาเป็นแนวทางในการสื่อสารจึงช่วยให้การเผยแพร่ข้อมูลเป็นไปอย่างมีจริยธรรม ลดการสร้างความเข้าใจผิด และเสริมสร้างบรรยากาศของความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชน

ขณะเดียวกัน ความโปร่งใสในการบริหารภาครัฐถือเป็นเงื่อนไขสำคัญของความชอบธรรมในการใช้อำนาจ ผู้ปกครองจึงควรเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบาย และเปิดโอกาสให้สังคมสามารถตรวจสอบได้อย่างเหมาะสม แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักจักรวรรดิวัตรที่เน้นความรับผิดชอบของผู้นำต่อประชาชน และช่วยลดช่องว่างระหว่างรัฐกับสังคม

นอกจากนี้ การพัฒนาเทคโนโลยีและนโยบายดิจิทัลควรตั้งอยู่บนหลักความยุติธรรมและการคำนึงถึงผลกระทบต่อประชาชนในทุกกลุ่ม ไม่ควรมุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ต้องให้ความสำคัญกับการลดความเหลื่อมล้ำและการสร้างโอกาสอย่างเท่าเทียม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความมั่นคงทางสังคมในระยะยาว

ในอีกด้านหนึ่ง การตัดสินใจเชิงนโยบายในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลที่รอบด้านและการพิจารณาอย่างมีเหตุผล เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจตามกระแสหรือแรงกดดันทางสังคม แนวคิดดังกล่าว

สอดคล้องกับหลักการในพุทธปรัชญาที่เน้นการไตร่ตรองอย่างเป็นระบบและไม่ด่วนสรุป ซึ่งช่วยให้การบริหารมีความรอบคอบและลดความเสี่ยงของการตัดสินใจที่ผิดพลาด

โดยสรุป หลักจักรวรรดิวัตรยังคงมีความสำคัญในยุคดิจิทัลในฐานะกรอบจริยธรรมที่ช่วยกำกับการใช้อำนาจของรัฐให้สมดุลระหว่างเทคโนโลยี ประสิทธิภาพ และความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งยังช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนในการบริหารประเทศในระยะยาว

บทสรุป

การศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า หลักจักรวรรดิวัตรมิได้เป็นเพียงหลักธรรมทางศาสนา หากแต่เป็นกรอบคิดทางการเมืองที่มีนัยสำคัญต่อการอธิบายบทบาทของอำนาจรัฐในสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการสื่อสารเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แนวคิดดังกล่าวช่วยชี้ให้เห็นว่าความชอบธรรมของการปกครองยังคงต้องตั้งอยู่บนฐานของคุณธรรม มิใช่เพียงอำนาจหรือกลไกทางกฎหมายเท่านั้น

ในสาระสำคัญ จักรวรรดิวัตรเน้นให้ผู้ปกครองใช้อำนาจด้วยความยุติธรรม มีความรับผิดชอบ และคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของการเมืองสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของสังคม อำนาจจึงไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่โดยลำพัง แต่ต้องถูกกำกับด้วยจริยธรรมและการตรวจสอบจากสังคมควบคู่กันไป

เมื่อพิจารณาในบริบทของยุคดิจิทัล หลักจักรวรรดิวัตรยังคงมีบทบาทในการกำกับการใช้อำนาจของรัฐ โดยเฉพาะในด้านการบริหารข้อมูล การสื่อสารสาธารณะ และการกำหนดนโยบายที่ต้องอาศัยทั้งความถูกต้องและความรอบคอบ แนวคิดดังกล่าวช่วยลดความตึงเครียดระหว่างประสิทธิภาพของเทคโนโลยีกับความรับผิดชอบทางจริยธรรม และส่งเสริมให้การบริหารประเทศมีความสมดุลมากยิ่งขึ้น

ในอีกด้านหนึ่ง การนำหลักจักรวรรดิวัตรมาประยุกต์ใช้ยังช่วยเน้นย้ำความสำคัญของผู้นำในฐานะแบบอย่างของสังคม กล่าวคือ การปกครองที่ยั่งยืนมิได้เกิดจากการใช้อำนาจอย่างเข้มงวด แต่เกิดจากการสร้างความไว้วางใจและความเป็นธรรมให้แก่ประชาชน เมื่อประชาชนได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม ย่อมนำไปสู่ความร่วมมือและเสถียรภาพของสังคมในระยะยาว

โดยสรุป การบูรณาการหลักจักรวรรดิวัตรเข้ากับแนวคิดการปกครองร่วมสมัยจึงเป็นแนวทางที่ช่วยยกระดับการใช้อำนาจรัฐให้มีความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพและคุณธรรม อันนำไปสู่ระบบการปกครองที่โปร่งใส เป็นธรรม และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

ในภาพรวม แนวคิดจักรวรรดิวัตรเมื่อพิจารณาร่วมกับทฤษฎีทางการเมืองของนักปรัชญาตะวันตกแสดงให้เห็นว่าการปกครองโดยธรรมสามารถดำเนินไปควบคู่กับหลักประชาธิปไตยได้อย่างสอดคล้อง โดยมีคุณธรรมเป็นฐานและมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญของการพัฒนาการปกครองในสังคมดิจิทัลที่ต้องอาศัยทั้งเหตุผล ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2561). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนา.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2559). **พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นระบบการศึกษา.** มูลนิธิพุทธธรรม.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). **รายงานสถานการณ์พระพุทธศาสนา พ.ศ. 2564.** สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

ภาษาอังกฤษ

Berger, P. L. (1999). **The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics.** Eerdmans.

Bevir, M. (2010). **Democratic governance.** Princeton University Press.

Dryzek, J. S. (2000). **Deliberative democracy and beyond.** Oxford University Press.

Habermas, J. (2006). **Political communication in media society.** Communication Theory, 16(4), 411–426. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2006.00280.x

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues.** Cambridge University Press.

Kabat-Zinn, J. (2013). **Full catastrophe living.** Bantam Books.

Keown, D. (2005). **Buddhist ethics: A very short introduction.** Oxford University Press.

Rawls, J. (1999). **A theory of justice.** Harvard University Press.

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). **Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking.** Council of Europe.

การจัดการเชิงปัญญา: การบูรณาการมัชฌิมาปฏิปทากับกลยุทธ์องค์กร
Wisdom-Based Management: Integrating the Middle Way into Organizational Strategy

พระไพศาล จนฺทธมฺโม (วงศ์ภูงา)
Phra Paisan Candadhammo (Wongpunga)
พระศรีสัจญาณมุนี
Phra Si Satchayanmuni
พระมหาวิทูรย์ สิทฺธิเมธี (บังสันเทียะ)
Phramaha Withun sitthimethi (Bangsanthia)
วินัย ภูมิสุข
Winai Phumsukh
ชลธิดา รักยุทธ์
Cholthida Rakyuth
วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Chaiyaphum Buddhist college, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดการจัดการเชิงปัญญา (Wisdom-Based Management) ร่วมกับหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาเป็นกรอบคิดเชิงกลยุทธ์สำหรับองค์กรยุคใหม่ที่เผชิญความซับซ้อนและความไม่แน่นอนสูง การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยวิเคราะห์แนวคิดการบริหารร่วมสมัย อาทิ ทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แนวคิดคุณค่าร่วม และภาวะผู้นำอย่างรับผิดชอบ ควบคู่กับการศึกษาพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการเชิงปัญญามุ่งเน้นการตัดสินใจบนฐานคุณค่า การคิดเชิงระบบ และการคำนึงถึงผลกระทบระยะยาว ขณะที่มัชฌิมาปฏิปทาทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ ป้องกันความเอนเอียงสู่ความสุดโต่งในการกำหนดนโยบายและกลยุทธ์องค์กร การบูรณาการทั้งสองแนวคิดนำไปสู่ข้อเสนอเชิงโมเดลที่ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ปัญญาในฐานะแกนกลางของการตัดสินใจ (Wisdom Core) (2) ดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ (Strategic Balance) และ (3) ความยั่งยืนในฐานะผลลัพธ์ (Sustainable Outcome)

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ คือ การตีความมัชฌิมาปฏิปทาในฐานะกรอบคิดเชิงกลยุทธ์ร่วมสมัย และการพัฒนาแนวคิดการบริหารที่ผสานปัญญากับดุลยภาพเพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันควบคู่กับความรับผิดชอบต่อสังคม อันเป็นแนวทางที่เหมาะสมต่อองค์กรในศตวรรษที่ 21
คำสำคัญ: การจัดการเชิงปัญญา, มัชฌิมาปฏิปทา, ดุลยภาพเชิงกลยุทธ์, ความยั่งยืน

ABSTRACT

This article aims to analyze and synthesize the concept of Wisdom-Based Management with the Buddhist principle of Majjhima Paṭipadā (the Middle Way) in order to develop a strategic framework for contemporary organizations operating in complex and uncertain environments. The study employs documentary research, examining contemporary management theories—such as Stakeholder Theory, Shared Value, and Responsible Leadership—alongside primary Buddhist sources, particularly the Tipiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya University edition), focusing on the doctrine of the Middle Way.

The findings indicate that Wisdom-Based Management emphasizes value-oriented decision-making, systems thinking, stakeholder integration, and long-term sustainability. Meanwhile, Majjhima Paṭipadā functions as a strategic balancing mechanism that prevents organizational decision-making from drifting toward extremes, whether in profit maximization, rapid growth, or excessive risk-taking. The integration of these two perspectives leads to the development of a conceptual model consisting of three core components: (1) Wisdom as the strategic core, (2) Strategic Balance as the moderating mechanism, and (3) Sustainable Outcomes as the ultimate objective.

The study contributes new knowledge by reinterpreting the Middle Way as a contemporary strategic framework rather than merely a personal ethical principle. It proposes a balanced wisdom-based approach to management that harmonizes competitiveness with social responsibility, offering a viable pathway for sustainable organizational development in the twenty-first century.
Keywords: Wisdom-Based Management, Middle Way, Strategic Balance, Sustainability

บทนำ

การบริหารองค์กรในศตวรรษที่ 21 เผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล การแข่งขันทางเศรษฐกิจระดับโลก ภาวะความไม่

แน่นอนทางสังคม และแรงกดดันด้านจริยธรรมองค์กร กระบวนทัศน์การจัดการแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพเชิงปริมาณหรือผลกำไรสูงสุดเพียงมิติเดียว เริ่มถูกตั้งคำถามถึงความเพียงพอและความยั่งยืนในระยะยาว องค์กรจำนวนมากประสบปัญหาวิกฤตความเชื่อมั่น การขาดความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผลกระทบทางสังคมที่มิได้ถูกพิจารณาอย่างรอบด้าน ในบริบทดังกล่าว แนวคิดการจัดการเชิงปัญญา (Wisdom-Based Management) จึงเริ่มได้รับความสนใจในฐานะกระบวนทัศน์ทางเลือกที่มุ่งเน้นการตัดสินใจอย่างรอบคอบ มีดุลยภาพ และคำนึงถึงผลกระทบระยะยาวมากกว่าประสิทธิภาพเฉพาะหน้า แนวคิดนี้มิได้จำกัดเพียงการใช้ข้อมูลหรือความรู้เชิงเทคนิค หากแต่ให้ความสำคัญกับ "ปัญญา" ในฐานะความสามารถในการไตร่ตรองเหตุและผล เข้าใจบริบทอย่างรอบด้าน และตัดสินใจบนฐานคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม

พระพุทธศาสนาในฐานะแหล่งภูมิปัญญาเชิงจริยธรรมและปรัชญาการดำเนินชีวิต ได้เสนอหลัก "มัชฌิมาปฏิปทา" หรือทางสายกลาง ซึ่งเป็นหลักแห่งความสมดุลระหว่างความสุดโต่งทั้งสองด้าน หลักการดังกล่าวมิได้หมายถึงความประนีประนอมแบบไร้ทิศทาง หากแต่เป็นดุลยภาพเชิงปัญญาที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจเหตุปัจจัยอย่างลึกซึ้ง เมื่อพิจารณาในมิติการบริหาร มัชฌิมาปฏิปทาสามารถตีความเป็นกรอบคิดเชิงกลยุทธ์ที่เน้นความสมดุลระหว่างผลกำไรกับความรับผิดชอบ ระหว่างการเติบโตกับความยั่งยืน และระหว่างนวัตกรรมกับจริยธรรม

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาที่บูรณาการแนวคิดการจัดการเชิงปัญญากับหลักมัชฌิมาปฏิปทาในเชิงทฤษฎีการบริหารยังมีจำนวนจำกัด โดยเฉพาะการพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดหรือโมเดลเชิงระบบที่สามารถประยุกต์ใช้กับองค์กรยุคใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดการจัดการเชิงปัญญากับหลักมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อนำเสนอกรอบแนวคิดการบริหารที่สร้างดุลยภาพเชิงกลยุทธ์บนฐานคุณธรรม อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนทั้งในระดับองค์กรและสังคมโดยรวม บทความนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานสำคัญว่า การบริหารที่มีปัญญาเป็นแกนกลาง (Wisdom as Core) จะช่วยให้องค์กรสามารถรับมือกับความซับซ้อนของโลกยุคใหม่ได้อย่างมีดุลยภาพ และสามารถสร้างคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรมควบคู่กันไปอย่างยั่งยืน

แนวคิดการจัดการเชิงปัญญา (Wisdom-Based Management)

ในบริบทขององค์กรยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งเผชิญกับความผันผวน ความไม่แน่นอน และความซับซ้อนของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจอย่างต่อเนื่อง แนวคิดการจัดการที่อาศัยเพียงข้อมูล (data-driven management) หรือความรู้เชิงเทคนิค (knowledge-based management) อาจไม่เพียงพอสำหรับการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่มีผลกระทบกว้างขวาง การจัดการเชิงปัญญา (Wisdom-Based Management) จึงถูกเสนอในฐานะกระบวนทัศน์ที่ยกระดับการบริหารจากการใช้ข้อมูลและความรู้ ไปสู่การใช้ "ปัญญา" เป็นแกนกลางในการตัดสินใจ (Rowley, 2007; Nonaka & Takeuchi, 2011) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับลำดับชั้นความรู้แบบ DIKW (Data–Information–Knowledge–Wisdom)

ซึ่งอธิบายว่าปัญญาเป็นระดับสูงสุดของการประมวลผลเชิงความคิด โดยเป็นความสามารถในการตัดสินใจอย่างเหมาะสมภายใต้บริบท คุณค่า และผลกระทบในระยะยาว (Ackoff, 1989) ปัญญาในมิติการบริหารจึงมิใช่เพียงความเชี่ยวชาญเชิงเทคนิค หากแต่เป็นความสามารถในการพิจารณาทางเลือกโดยคำนึงถึงคุณธรรม ความรับผิดชอบ และความยั่งยืนควบคู่กัน งานศึกษาด้านภาวะผู้นำและการจัดการสมัยใหม่ชี้ให้เห็นว่า องค์กรที่มุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพเชิงปริมาณหรือผลกำไรระยะสั้น มักเผชิญความเสี่ยงด้านจริยธรรมและความไว้วางใจของสังคม (Ciulla, 2004; Maak & Pless, 2006) ในทางกลับกัน การตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนฐานคุณค่าและการพิจารณาผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) มีแนวโน้มสร้างเสถียรภาพและความยั่งยืนในระยะยาว (Freeman, 1984; Porter & Kramer, 2011)

ดังนั้น การจัดการเชิงปัญญาสามารถอธิบายได้ผ่านองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) การตัดสินใจบนฐานคุณค่าและจริยธรรม (ethical grounding), (2) การคิดเชิงระบบ (systems thinking), (3) การบูรณาการมุมมองผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย, (4) การมุ่งเน้นผลระยะยาว และ (5) การทบทวนใคร่ครวญอย่างต่อเนื่อง (reflective practice) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ขององค์กร (Senge, 2006) และการบริหารเชิงยั่งยืน (Hitt, Ireland, & Hoskisson, 2020)

กล่าวโดยสรุป การจัดการเชิงปัญญาเป็นกรอบการบริหารที่ผสานความสามารถเชิงกลยุทธ์เข้ากับมิติคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพและความถูกต้องเหมาะสม ซึ่งแนวคิดนี้มีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา อันเป็นกรอบคิดแห่งดุลยภาพเชิงปัญญา

มัชฌิมาปฏิปทาในฐานะกรอบคิดเชิงกลยุทธ์

มัชฌิมาปฏิปทา (Majjhima Paṭipadā) หรือ "ทางสายกลาง" เป็นหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร โดยทรงชี้ให้เห็นถึงการหลีกเลี่ยงความสุดโต่งสองด้าน ได้แก่ การหมกมุ่นในกามสุข และการทรมานตนอย่างเกินควร (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, เล่ม 4, ข้อ 13) หลักการดังกล่าวมิได้หมายถึงการประนีประนอมอย่างไร้ทิศทาง หากแต่เป็นดุลยภาพเชิงปัญญาที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจเหตุปัจจัยอย่างลึกซึ้ง หากพิจารณาในมิติการบริหารเชิงกลยุทธ์ มัชฌิมาปฏิปทาสามารถตีความเป็น "กรอบคิดจัดการความสุดโต่ง" (management of extremes) กล่าวคือ การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์มักเผชิญกับความขัดกันของเป้าหมาย (strategic trade-offs) เช่น ระหว่างกำไรกับความรับผิดชอบ ระหว่างการเติบโตกับความยั่งยืน หรือระหว่างนวัตกรรมกับความเสี่ยงด้านจริยธรรม (Johnson, Scholes, & Whittington, 2017)

ในบริบทดังกล่าว มัชฌิมาปฏิปทาทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ (strategic balance mechanism) โดยเน้นการเลือกแนวทางที่เหมาะสมกับบริบท (context-sensitive decision) และคำนึงถึงผลกระทบระยะยาว มากกว่าการมุ่งสู่ชัยชนะเฉพาะหน้า แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Freeman, 1984) และแนวคิดคุณค่าร่วม (Porter & Kramer, 2011) ซึ่งเสนอว่าองค์กรควร

สร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับคุณค่าทางสังคม นอกจากนี้ มัชฌิมาปฏิปทายังสามารถมองเป็น "เข็มทิศเชิงกลยุทธ์" (strategic compass) ที่ช่วยให้ผู้นำองค์กรประเมินการตัดสินใจผ่านคำถามเชิงคุณค่า เช่น การตัดสินใจนี้สร้างความสมดุลหรือไม่ ส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างไร และสามารถยืนหยัดได้ในระยะยาวหรือไม่ การใช้กรอบคิดเช่นนี้ช่วยลดความเสี่ยงด้านชื่อเสียงและวิกฤตจริยธรรม ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของการบริหารองค์กรยุคใหม่ (Maak & Pless, 2006)

กล่าวโดยสรุป มัชฌิมาปฏิปทาเมื่อประยุกต์สู่บริบทการจัดการ มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงจริยธรรม หากแต่เป็นกรอบคิดเชิงกลยุทธ์ที่ช่วยจัดการความขัดกันของเป้าหมาย สร้างดุลยภาพระหว่างมิติทางเศรษฐกิจและสังคม และนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว อันสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเชิงปัญญาที่มีปัญญาเป็นแกนกลางของการตัดสินใจ

การบูรณาการมัชฌิมาปฏิปทากับการจัดการเชิงปัญญา

การบูรณาการมัชฌิมาปฏิปทากับการจัดการเชิงปัญญาเป็นกระบวนการสังเคราะห์ระหว่างกรอบคิดทางพระพุทธศาสนากับทฤษฎีการบริหารร่วมสมัย โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนา "โมเดลการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่มีปัญญาและดุลยภาพเป็นแกนกลาง" กล่าวคือ หากการจัดการเชิงปัญญา (Wisdom-Based Management) เน้นการใช้ปัญญาในการพิจารณาเหตุ–ผล–ผลกระทบ (Ackoff, 1989; Rowley, 2007) มัชฌิมาปฏิปทาจะทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับทิศทางของปัญญานั้นให้ไม่เอนเอียงไปสู่ความสุดโต่ง ในพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทาในฐานะหนทางที่นำไปสู่ความรู้แจ้งและความพ้นทุกข์ โดยหลีกเลี่ยงความสุดโต่งสองด้าน (พระไตรปิฎก, 2539, เล่ม 4) หากตีความในเชิงบริหาร หลักดังกล่าวสามารถประยุกต์เป็น "ตรรกะการจัดการความขัดกันของเป้าหมาย" (management of strategic trade-offs) ซึ่งเป็นหัวใจของการกำหนดกลยุทธ์องค์กร (Johnson et al., 2017)

1. ปัญญาเป็นแกนกลาง (Wisdom as Strategic Core) ในการบูรณาการเชิงทฤษฎี ปัญญาทำหน้าที่เป็น "แกนกลาง" ของการตัดสินใจ กล่าวคือ การกำหนดกลยุทธ์ต้องตั้งอยู่บนการเข้าใจเหตุปัจจัยอย่างรอบด้าน ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม จริยธรรม และผลกระทบระยะยาว แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เสนอว่าองค์กรควรพิจารณาผลกระทบต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (Freeman, 1984) และแนวคิดคุณค่าร่วม (Porter & Kramer, 2011) อย่างไรก็ตาม ปัญญาเพียงลำพังอาจยังไม่เพียงพอ หากขาดกรอบกำกับทิศทางที่ชัดเจน มัชฌิมาปฏิปทาจึงทำหน้าที่เป็น "ตัวปรับสมดุล" (balancing mechanism) ของปัญญา

2. มัชฌิมาปฏิปทาในฐานะกลไกสร้างดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์มักเผชิญความขัดกันระหว่างเป้าหมายหลายด้าน เช่น การเพิ่มกำไรกับการรักษามาตรฐานจริยธรรม หรือการขยายธุรกิจกับการควบคุมความเสี่ยง (Hitt et al., 2020) มัชฌิมาปฏิปทาช่วยกำกับการตัดสินใจโดยเสนอหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

(1) การหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง (avoidance of extremes)

(2) การพิจารณาบริบทอย่างเหมาะสม (contextual appropriateness)

(3) การมุ่งสู่ผลลัพธ์ที่ยั่งยืน (long-term stability)

ในเชิงปฏิบัติ หลักดังกล่าวสามารถประยุกต์เป็นการประเมินทางเลือกเชิงกลยุทธ์ผ่านคำถามเชิงคุณค่า เช่น ทางเลือกใดสร้างความสมดุลระหว่างผลตอบแทนกับความรับผิดชอบ และทางเลือกใดลดความเสี่ยงด้านชื่อเสียงและจริยธรรมในระยะยาว (Maak & Pless, 2006)

3. โมเดลบูรณาการ: ปัญญา–ดุลยภาพ–ความยั่งยืน การสังเคราะห์แนวคิดสามารถเสนอเป็นโมเดลเชิงแนวคิด 3 มิติ ได้แก่

(1) ปัญญา (Wisdom Core): การพิจารณาเหตุ–ผล–ผลกระทบอย่างรอบด้าน

(2) ดุลยภาพ (Strategic Balance): การจัดการความขัดกันของเป้าหมายด้วยหลักทางสายกลาง

(3) ความยั่งยืน (Sustainable Outcome): ผลลัพธ์ที่สร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ และสังคมควบคู่กัน โมเดลนี้สะท้อนความสอดคล้องระหว่างการบริหารเชิงคุณค่า (value-based management) กับกรอบจริยธรรมเชิงพุทธ โดยชี้ให้เห็นว่ากลยุทธ์ที่มีปัญญาและดุลยภาพเป็นฐาน จะมีแนวโน้มสร้างความเชื่อมั่นและความยั่งยืนในระยะยาวมากกว่ากลยุทธ์ที่เน้นการแข่งขันเชิงปริมาณเพียงด้านเดียว

4. นัยเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ ในเชิงทฤษฎี การบูรณาการนี้ช่วยขยายขอบเขตของแนวคิด Wisdom-Based Management ให้มีรากฐานทางจริยธรรมที่ลึกซึ้งขึ้น และทำให้มัชฌิมาปฏิปทาถูกตีความใหม่ในฐานะกรอบคิดเชิงกลยุทธ์ ไม่ใช่เพียงหลักศาสนธรรม ในเชิงปฏิบัติ โมเดลดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางกำกับการกำหนดนโยบายองค์กร การประเมินความเสี่ยง และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีความสมดุลและความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารอย่างยั่งยืนในระดับสากล (Porter & Kramer, 2011)

สรุป การบูรณาการมัชฌิมาปฏิปทากับการจัดการเชิงปัญญาเป็นการผสานระหว่าง "ปัญญา" ในฐานะศักยภาพการตัดสินใจ กับ "ดุลยภาพ" ในฐานะกลไกกำกับทิศทาง นำไปสู่การพัฒนาโมเดลการบริหารที่สามารถตอบสนองต่อความซับซ้อนของโลกยุคใหม่ได้อย่างมีความรับผิดชอบและยั่งยืน

การประยุกต์ใช้ในบริบทองค์กรยุคใหม่

การบูรณาการมัชฌิมาปฏิปทากับการจัดการเชิงปัญญาจะมีคุณค่าอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทองค์กรร่วมสมัยที่มีความซับซ้อนสูง องค์กรในศตวรรษที่ 21 ดำเนินงานภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีความผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ (VUCA environment) ซึ่งส่งผลให้การกำหนดกลยุทธ์จำเป็นต้องมีทั้งความยืดหยุ่นและความรับผิดชอบ (Bennett & Lemoine, 2014) ในบริบทดังกล่าว แนวคิดการจัดการเชิงปัญญาบนฐานมัชฌิมาปฏิปทาสามารถประยุกต์ใช้ได้ในหลายระดับ ดังนี้

1. ระดับการกำหนดวิสัยทัศน์และนโยบายองค์กร การกำหนดวิสัยทัศน์องค์กรในยุคใหม่มิอาจมุ่งเน้นเพียงการเติบโตทางเศรษฐกิจ หากต้องคำนึงถึงความยั่งยืนและผลกระทบต่อสังคมควบคู่กัน แนวคิดคุณค่าร่วม (shared value) เสนอว่าองค์กรสามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจโดยแก้ไขปัญหาสังคมไปพร้อมกัน (Porter & Kramer, 2011) ซึ่งสอดคล้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่มุ่งสร้างดุลยภาพระหว่างผลประโยชน์ทางธุรกิจกับความรับผิดชอบต่อส่วนรวมในเชิงปฏิบัติ องค์กรสามารถประยุกต์หลักทางสายกลางโดย (1) กำหนดนโยบายที่สร้างสมดุลระหว่างกำไรกับความเป็นธรรม (2) วางเป้าหมายระยะยาวที่สอดคล้องกับความยั่งยืน (sustainability goals) (3) บูรณาการเกณฑ์ ESG (Environmental, Social, Governance) เข้ากับกระบวนการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์

2. ระดับภาวะผู้นำและการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ ภาวะผู้นำในองค์กรยุคใหม่ต้องเผชิญแรงกดดันทั้งด้านการแข่งขัน ความคาดหวังของสังคม และความเสี่ยงด้านจริยธรรม แนวคิดภาวะผู้นำอย่างรับผิดชอบ (Responsible Leadership) เน้นการตัดสินใจที่คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง (Maak & Pless, 2006) การประยุกต์มัชฌิมาปฏิปทาในระดับผู้นำจึงหมายถึง (1) การหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่เอนเอียงด้วยแรงกดดันระยะสั้น (2) การใช้ปัญญาในการพิจารณาความสมดุลของผลประโยชน์หลายฝ่าย (3) การกำกับตนเองด้วยคุณธรรมและความรอบคอบ แนวทางดังกล่าวช่วยลดความเสี่ยงจากการตัดสินใจที่ขาดความยับยั้งชั่งใจ และส่งเสริมความเชื่อมั่นต่อผู้นำองค์กร

3. ระดับวัฒนธรรมองค์กรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ วัฒนธรรมองค์กรเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจในระยะยาว (Schein, 2010) การสร้างวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการใคร่ครวญอย่างมีเหตุผล ความพอประมาณ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม จะช่วยให้องค์กรดำรงความสมดุลได้อย่างต่อเนื่อง ในมิติการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ องค์กรสามารถส่งเสริม (1) การฝึกทักษะการคิดเชิงระบบ (systems thinking) (2) การพัฒนาความฉลาดทางจริยธรรม (moral intelligence) (3) การเรียนรู้แบบสะท้อนคิด (reflective learning) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Senge, 2006) และสนับสนุนการพัฒนาปัญญาในระดับบุคคลและระดับองค์กร

4. ระดับการบริหารความเสี่ยงและความยั่งยืน องค์กรยุคใหม่เผชิญความเสี่ยงที่หลากหลายทั้งด้านการเงิน เทคโนโลยี ชื่อเสียง และจริยธรรม การใช้มัชฌิมาปฏิปทาเป็นกรอบกำกับช่วยให้การประเมินความเสี่ยงไม่เอนเอียงไปสู่การรับความเสี่ยงเกินควร หรือการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงจนสูญเสียโอกาส การบริหารที่ตั้งอยู่บนฐานปัญญาและดุลยภาพจะสามารถ (1) ประเมินผลกระทบระยะยาวของการลงทุน (2) สร้างระบบกำกับดูแลที่โปร่งใส (3) ป้องกันวิกฤตด้านชื่อเสียงและความไว้วางใจ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบการบริหารเชิงกลยุทธ์สมัยใหม่ที่เน้นความสามารถในการปรับตัวและความยั่งยืนในระยะยาว (Hitt et al., 2020)

สรุปเชิงบูรณาการ การประยุกต์ใช้มัชฌิมาปฏิปทาร่วมกับการจัดการเชิงปัญญาในบริบทองค์กรยุคใหม่มิได้จำกัดอยู่เพียงระดับจริยธรรมส่วนบุคคล หากแต่สามารถพัฒนาเป็นกรอบกำกับเชิงโครงสร้างที่ครอบคลุมการกำหนดนโยบาย ภาวะผู้นำ วัฒนธรรมองค์กร และการบริหารความเสี่ยง การผสาน

"ปัญญา" กับ "ดุลยภาพ" จึงเป็นแนวทางที่ช่วยให้องค์กรสามารถสร้างความสามารถในการแข่งขันควบคู่กับความรับผิดชอบและความยั่งยืนในระยะยาว

บทสรุป

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และบูรณาการแนวคิดการจัดการเชิงปัญญา (Wisdom-Based Management) กับหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาเป็นกรอบคิดเชิงกลยุทธ์สำหรับองค์กรยุคใหม่ที่เผชิญความซับซ้อนและความไม่แน่นอนสูง ผลการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีชี้ให้เห็นว่าการจัดการเชิงปัญญาให้ความสำคัญกับการตัดสินใจบนฐานคุณค่า การคิดเชิงระบบ และการมุ่งเน้นผลกระทบระยะยาว ขณะที่มัชฌิมาปฏิปทาทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับดุลยภาพ ป้องกันความเอนเอียงสู่ความสุดโต่งในเชิงกลยุทธ์

การสังเคราะห์ทั้งสองแนวคิดนำไปสู่ข้อเสนอเชิงโมเดลที่ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) ปัญญาในฐานะแกนกลางของการตัดสินใจ (Wisdom Core) (2) ดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ (Strategic Balance) และ (3) ความยั่งยืนในฐานะผลลัพธ์ (Sustainable Outcome) โมเดลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารที่มีปัญญาและดุลยภาพเป็นฐานสามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับคุณค่าทางสังคม และช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจในระยะยาว

ในเชิงทฤษฎี บทความนี้ช่วยขยายขอบเขตของแนวคิด Wisdom-Based Management ให้มีรากฐานทางจริยธรรมที่ลึกซึ้งขึ้น และตีความมัชฌิมาปฏิปทาในฐานะกรอบคิดเชิงกลยุทธ์ร่วมสมัย มิใช่เพียงหลักธรรมทางศาสนา ในเชิงปฏิบัติ กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ในการกำหนดนโยบายองค์กร การพัฒนาภาวะผู้นำ การสร้างวัฒนธรรมองค์กร และการบริหารความเสี่ยงอย่างมีความรับผิดชอบ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เชิงแนวคิด (conceptual analysis) จึงควรมีการวิจัยเชิงประจักษ์ในอนาคตเพื่อทดสอบประสิทธิผลของโมเดลในบริบทองค์กรจริง ทั้งในภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา เพื่อยืนยันความเหมาะสมและความสามารถในการสร้างความยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม

สรุป การบูรณาการมัชฌิมาปฏิปทากับการจัดการเชิงปัญญาเสนอแนวทางการบริหารที่ยกระดับจากการมุ่งประสิทธิภาพเชิงปริมาณ ไปสู่การบริหารที่ตั้งอยู่บนฐานปัญญา ดุลยภาพ และความรับผิดชอบต่อสังคม อันเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นต่อองค์กรในศตวรรษที่ 21

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษานี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในเชิงบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรมกับศาสตร์การจัดการร่วมสมัย โดยสามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการบริหารที่มี "ปัญญา" และ "ดุลยภาพ" เป็นแกนกลางของการกำหนดกลยุทธ์องค์กร องค์ความรู้ใหม่ที่ได้สามารถสรุปได้ดังนี้

1.การศึกษานี้ได้ขยายแนวคิด การจัดการเชิงปัญญา (Wisdom-Based Management) จากเดิมที่เน้นการตัดสินใจเชิงคุณค่าและภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม ไปสู่การพัฒนาเป็นกรอบคิดเชิงกลยุทธ์ที่สามารถใช้กำกับการกำหนดนโยบายและทิศทางองค์กรได้อย่างเป็นระบบ โดยเน้นการพิจารณาเหตุปัจจัย ผลกระทบ และความเหมาะสมของการตัดสินใจในระยะยาว

2. การศึกษานี้ได้นำเสนอการตีความ มัชฌิมาปฏิปทา ในมิติใหม่ โดยเสนอให้มองหลักทางสายกลางในฐานะ "กลไกกำกับดุลยภาพเชิงกลยุทธ์" (Strategic Balancing Mechanism) ที่สามารถใช้จัดการความขัดกันของเป้าหมายในองค์กร เช่น ความสมดุลระหว่างกำไรกับความรับผิดชอบต่อสังคม ระหว่างการเติบโตกับความยั่งยืน หรือระหว่างนวัตกรรมกับจริยธรรม

3.การศึกษานี้ได้สังเคราะห์แนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกัน และเสนอ โมเดลเชิงแนวคิด 3 องค์ประกอบ ได้แก่

(1) ปัญญา (Wisdom Core) ในฐานะแกนกลางของการตัดสินใจ

(2) ดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ (Strategic Balance) ในฐานะกลไกกำกับทิศทาง

(3) ความยั่งยืน (Sustainable Outcome) ในฐานะผลลัพธ์ของการบริหารองค์กร

โมเดลดังกล่าวแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุผลว่า การตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนฐานปัญญาจะนำไปสู่การสร้างดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ และดุลยภาพดังกล่าวจะส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน

สรุป องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้คือการพัฒนา กรอบแนวคิดการบริหารเชิงบูรณาการระหว่างปัญญาและดุลยภาพ ซึ่งช่วยเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับทฤษฎีการจัดการร่วมสมัย และเสนอแนวทางใหม่ในการกำหนดกลยุทธ์องค์กรที่สามารถสร้างความสามารถในการแข่งขันควบคู่กับความรับผิดชอบต่อสังคมได้อย่างสมดุล

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎก. (2539). (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) **พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Ackoff, R. L. (1989). **From data to wisdom.** Journal of Applied Systems Analysis, 16, 3–9.

Bennett, N., & Lemoine, G. J. (2014). **What VUCA really means for you.** Harvard Business Review, 92(1/2), 27–42.

Bodhi, B. (Trans.). (2000). **The connected discourses of the Buddha: A translation of the Saṃyutta Nikāya.** Wisdom Publications.

Ciulla, J. B. (2004). **Ethics, the heart of leadership (2nd ed.).** Praeger.

Freeman, R. E. (1984). **Strategic management: A stakeholder approach.** Pitman.

Hitt, M. A., Ireland, R. D., & Hoskisson, R. E. (2020). **Strategic management: Competitiveness and globalization: Concepts and cases (13th ed.).** Cengage Learning.

Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. (2017). **Exploring strategy (11th ed.).** Pearson.

Maak, T., & Pless, N. M. (2006). **Responsible leadership in a stakeholder society: A relational perspective.** Journal of Business Ethics, 66(1), 99–115.

Nonaka, I., & Takeuchi, H. (2011). **The wise leader.** Harvard Business Review Press.

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). **Creating shared value.** Harvard Business Review, 89(1/2), 62–77.

Rowley, J. (2007). **The wisdom hierarchy: Representations of the DIKW hierarchy.** Journal of Information Science, 33(2), 163–180.

Schein, E. H. (2010). **Organizational culture and leadership (4 th ed.).** Jossey-Bass.

Senge, P. M. (2006). **The fifth discipline: The art and practice of the learning organization (Rev. ed.).** Doubleday.

มหาวิทยาลัยสงฆ์ในโลกอนาคต : กลยุทธ์การบริหารเพื่อสร้างผู้นำทางปัญญาและศีลธรรมในสังคมยุคพลิกผัน

Buddhist Universities in the Future: Administrative Strategies for Developing Intellectual and Moral Leaders in the Disruptive Era

พนมนคร มีราคา
Phanomnakorn Meeraka
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail: phanomnakorn.me@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยสงฆ์ในยุคพลิกผัน (Disruptive Era) เพื่อผลิตศาสนทายาทและบัณฑิตที่เป็นผู้นำทั้งทางปัญญาและศีลธรรม จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์เผชิญกับความท้าทายสำคัญทั้งด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน และภาวะสุญญากาศทางจริยธรรมที่มาพร้อมกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กลยุทธ์สำคัญในการรับมือกับความท้าทายเหล่านี้ประกอบด้วย (1) การปฏิรูปหลักสูตรแบบบูรณาการพุทธธรรมกับวิทยาการสมัยใหม่ (2) การพัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้ดิจิทัล (Digital Buddhist Learning Ecosystem) และ (3) การเสริมสร้างสมรรถนะการเป็นผู้นำเชิงพุทธที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ภายใต้กรอบการบริหารเชิงพุทธยังครอบคลุมกลยุทธ์ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) การบริหารทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน และการสร้างธรรมาภิบาลองค์กรที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม เพื่อให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังคงเป็นเสาหลักทางปัญญาและพื้นที่ปลอดภัยทางจิตวิญญาณของสังคมโลกในอนาคต

คำสำคัญ: มหาวิทยาลัยสงฆ์, ยุคพลิกผัน, ผู้นำทางปัญญา, กลยุทธ์การบริหาร, ศีลธรรม

ABSTRACT

This academic article aims to present administrative strategies for Buddhist universities in the disruptive era to develop religious heirs and graduates as intellectual and moral leaders. Through analysis and synthesis of relevant literature, it is found that Buddhist universities face significant challenges from digital technology, changing learner behaviors, and an ethical vacuum accompanying scientific and technological advancement. Key strategies to address these challenges include: (1) reforming integrated curricula combining Dhamma and modern sciences, (2) developing a Digital Buddhist Learning Ecosystem, and (3) enhancing Buddhist leadership competencies that are responsive to change. Additionally, the Buddhist administrative framework encompasses transformational leadership strategies, sustainable human resource management, and the creation of organizational governance aligned with Buddhist principles—ensuring that Buddhist universities remain intellectual pillars and spiritual sanctuaries for the future global society.

Keywords: Buddhist University, Disruptive Era, Intellectual Leadership, Administrative Strategy, Morality

บทนำ

ในทศวรรษปัจจุบัน โลกกำลังเผชิญกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (The Fourth Industrial Revolution) ซึ่ง Schwab (2017) ระบุว่าเป็นยุคที่เทคโนโลยีทางกายภาพ ดิจิทัล และชีวภาพหลอมรวมเข้าด้วยกันจนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน (Disruption) ส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาทั่วโลกต้องเผชิญกับภาวะสูญเสียรูปแบบเดิม (De-institutionalization) มหาวิทยาลัยสงฆ์ในฐานะสถาบันการศึกษาที่มีรากฐานทางจิตวิญญาณ จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่การประสาทวิชาทางศาสนาแบบจารีตอีกต่อไป แต่ต้องเผชิญกับโจทย์ท้าทายในการสร้างความสมดุลระหว่าง "พุทธปัญญาดั้งเดิม" กับ "ปัญญาประดิษฐ์สมัยใหม่" (Luckin, 2018)

ความสำคัญของปัญหาในยุคนี้คือ ภาวะสุญญากาศทางจริยธรรมที่มาพร้อมกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ UNESCO (2021) ที่เสนอให้โลกเร่งสร้าง "สัญญาทางสังคมใหม่เพื่อการศึกษา" (A New Social Contract for Education) โดยเน้นการสร้างมนุษย์ที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีความรับผิดชอบต่อโลก มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็น "พื้นที่บ่มเพาะผู้นำ" ที่ Fullan (2020) เรียกว่าผู้นำที่ขับเคลื่อนด้วยจริยธรรมและเป้าหมายที่แท้จริง (The Right Driver) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสังคมยุคพลิกผันที่โหยหาที่พึ่งทางปัญญาและศีลธรรม

โลกยังเผชิญกับการแตกสลายทางสังคม (Social Fragmentation) และการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า ในบริบทนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์มีโอกาสอันยิ่งใหญ่ในการมีส่วนร่วมต่อสังคมโลก ด้วยการปลูกฝังผู้นำที่มีทั้งความเข้มแข็งทางปัญญาและความสมบูรณ์ทางจริยธรรม สถาบันอุดมศึกษาพุทธมีความสามารถเฉพาะตัวในการตอบคำถามสำคัญว่า เราจะพัฒนาผู้นำที่ไม่เพียงมีความรู้ล้ำสมัย แต่ยังยึดมั่นในภูมิปัญญาด้านจริยธรรมและความกรุณาได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือเพื่อวิเคราะห์และนำเสนอกลยุทธ์การบริหารจัดการมหาวิทยาลัยสงฆ์เชิงรุก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาสมรรถนะของบัณฑิตและศาสนทายาทให้เป็น "ผู้นำทางปัญญา" ที่สามารถสังเคราะห์ความรู้ที่หลากหลาย (Gardner, 2020) และเป็น "ผู้นำทางศีลธรรม" ที่พร้อมรับใช้สังคมในระดับสากล ผ่านโมเดลการบริหารที่ยืดหยุ่นและเท่าทันต่อพลวัตของโลกอนาคต

ปรัชญาพื้นฐาน: แนวทางพุทธศาสนาต่อการศึกษาแบบองค์รวม

ระบบการศึกษาพุทธศาสนามีการเน้นย้ำการบูรณาการพัฒนาปัญญา การเติบโตทางจิตวิญญาณและการสร้างอุปนิสัยทางศีลธรรมมายาวนาน แนวทางองค์รวมนี้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากรูปแบบการศึกษาฆราวาสที่มักแยกส่วนความรู้และจริยธรรมออกจากกัน ประเพณีการศึกษาพุทธตระหนักดีว่าการพัฒนาภาวะผู้นำที่แท้จริงต้องอาศัยการปลูกฝังจิต หัวใจ และรากฐานทางจริยธรรมพร้อมกัน (Taufikin et al., 2025) หลักการเรียนรู้แบบบูรณาการที่ผสมผสานความเป็นเลิศทางปัญญากับการพัฒนาจิตวิญญาณและศีลธรรมนี้ เป็นรากฐานทางปรัชญาสำหรับการจินตนาการใหม่ถึงมหาวิทยาลัยสงฆ์ในยุคพลิกผัน

แนวคิดการศึกษาแบบองค์รวมในบริบทพุทธศาสนาได้รับแรงบันดาลใจจากหลักการสอนโบราณที่เข้าใจการพัฒนามนุษย์ว่าเป็นแบบพหุมิติ แทนที่จะมองความสำเร็จทางปัญญาและการพัฒนาศีลธรรมแยกกัน ปรัชญาการศึกษาพุทธมองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นแง่มุมที่พึ่งพากันของกระบวนการเปลี่ยนแปลงเดียวกัน (Poh et al., 2025) การบูรณาการเช่นนี้ทำให้มั่นใจได้ว่าบัณฑิตจะไม่เพียงเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถทางเทคนิคเท่านั้น แต่เป็นผู้นำที่สามารถนำทางความท้าทายทางจริยธรรมที่ซับซ้อนด้วยภูมิปัญญาและความกรุณา

มหาวิทยาลัยไม่ได้เป็นผู้ถือครองความรู้ (Monopoly of Knowledge) อีกต่อไป ข้อมูลทางศาสนาสามารถเข้าถึงได้ผ่านปัญญาประดิษฐ์ ส่งผลให้เกิด "วิกฤตอัตลักษณ์" ของสถาบันการศึกษาดั้งเดิม มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงต้องปรับบทบาทสู่การเป็นผู้สร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณและปัญญา (Wisdom Experience Creator) เพื่อตอบโจทย์สังคมที่เผชิญกับภาวะความเครียดและเป้าหมายชีวิตที่พร่าเลือน

ภารกิจคู่: การพัฒนาผู้นำทางปัญญาและศีลธรรม

1. การพัฒนาทางปัญญา: ความเป็นเลิศทางวิชาการที่เข้มแข็ง

มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องรักษามาตรฐานทางปัญญาที่เข้มแข็งในขณะที่รักษาปรัชญาการศึกษาอันเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ การพัฒนาภาวะผู้นำทางปัญญาครอบคลุมการคิดเชิงวิพากษ์ ความเป็นเลิศด้านการวิจัย

การบูรณาการความรู้ข้ามสาขา และความเชี่ยวชาญในวิชาชีพต่าง ๆ ความท้าทายอยู่ที่การบรรลุความเป็นเลิศทางวิชาการโดยไม่ละทิ้งมิติทางจริยธรรมซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการศึกษาพุทธ (Mpuangnan & Roboji, 2024)

การสร้างผู้นำทางปัญญาต้องอาศัยทักษะการเชื่อมโยง (Connectivity) ตามแนวคิดของ Gardner (2020) มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรปรับปรุงหลักสูตรในลักษณะ Transdisciplinary เช่น พุทธจิตวิทยากับเทคโนโลยีการศึกษา การนำหลักสติ (Mindfulness) มาประยุกต์ใช้กับการออกแบบนวัตกรรม หรือธรรมาภิบาลดิจิทัล (Digital Dhamma Governance) ซึ่งเป็นการสอนจริยธรรมที่ลงลึกถึงการใช้ AI และความรับผิดชอบต่อโลกเสมือน (World Economic Forum, 2023)

2. ภาวะผู้นำทางศีลธรรม: อุปนิสัยและความซื่อสัตย์ทางจริยธรรม

การพัฒนาภาวะผู้นำทางศีลธรรมยังคงเป็นการมีส่วนร่วมเฉพาะตัวของมหาวิทยาลัยสงฆ์ มิตินี้รวมถึงการส่งเสริมการใช้เหตุผลทางจริยธรรม การปลูกฝังความกรุณา การพัฒนาความซื่อสัตย์ และการสร้างจิตสำนึกที่รับผิดชอบต่อสังคม (Rosyid et al., 2025) ภาวะผู้นำทางจริยธรรมได้กลายเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาที่ทรงพลังในบริบทวิชาการ โดยการวิจัยแสดงให้เห็นว่าภาวะผู้นำทางจริยธรรมของอาจารย์ส่งเสริมพฤติกรรมความเป็นพลเมืองทางวิชาการในหมู่นักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ

Fullan (2020) เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงที่ได้ผลต้องขับเคลื่อนด้วยเป้าหมายทางศีลธรรม (Moral Purpose) การบริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องเน้น Ethical Leadership Modeling ผู้บริหารและอาจารย์ต้องเป็นต้นแบบของความสมดุลระหว่างโลกวัตรและธรรมวัตร และเน้น Social Engagement การสร้างผู้นำที่กล้าเผชิญกับปัญหาจริยธรรมในสังคม (Moral Courage) ผ่านกระบวนการวิจัยและบริการวิชาการ

กลยุทธ์การบริหารสำหรับยุคพลิกผัน

1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในอุดมศึกษาพุทธ (Transformational Leadership)

ภาวะผู้นำการบริหารที่มีประสิทธิภาพเป็นรากฐานสำคัญของการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จในช่วงเวลาแห่งการพลิกผัน ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเน้นทิศทางเชิงวิสัยทัศน์ แรงบันดาลใจ แรงจูงใจ ความมุ่งมั่นในคุณค่า และการส่งเสริมนวัตกรรม (Nyange et al., 2026) สอดคล้องอย่างใกล้ชิดกับหลักการศึกษาพุทธ รูปแบบภาวะผู้นำนี้สร้างสภาพแวดล้อมที่ทั้งการเปลี่ยนแปลงองค์กรและการรักษาคุณค่าสามารถเกิดขึ้นพร้อมกันได้

ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์พิสูจน์ให้เห็นว่ามีความสำคัญยิ่งสำหรับนวัตกรรมทางสังคมในมหาวิทยาลัยสงฆ์ การวิจัยแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงบวกที่แข็งแกร่งระหว่างภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์และผลลัพธ์ด้านนวัตกรรมทางสังคม ผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ในสถาบันพุทธต้องแสดงให้เห็นว่าคุณค่าพุทธดั้งเดิม ได้แก่ ความกรุณา ภูมิปัญญา ความพึ่งพากัน และการไม่เบียดเบียน สามารถแปลเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาและการมีส่วนร่วมทางสังคมร่วมสมัยได้อย่างไร

2. ภาวะผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมองค์กร

มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องปลูกฝังภาวะผู้นำทางจริยธรรมในทุกระดับการบริหาร ภาวะผู้นำทางจริยธรรมสร้างองค์กรที่ความไว้วางใจ ความโปร่งใส และความรับผิดชอบทางศีลธรรมกลายเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติประจำวัน (Rosyid et al., 2025) แนวทางนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับรูปแบบภาวะผู้นำที่เป็นพิษซึ่งกดขี่เสรีภาพทางวิชาการและส่งเสริมการควบคุมแบบลำดับชั้น การสร้างวัฒนธรรมแห่งความไว้วางใจ ความปลอดภัยทางจิตวิทยา และการแก้ปัญหาร่วมกัน ทำให้มหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถนำทางการพลิกผันในขณะที่รักษารากฐานทางจริยธรรมเอาไว้ได้

การพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งพิสูจน์ให้เห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการรักษาอัตลักษณ์สถาบันในช่วงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคม บรรยากาศองค์กรเชิงบวกส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบภาวะผู้นำกับผลการดำเนินงานของสถาบัน (Iyalekhuosa et al., 2026) สำหรับมหาวิทยาลัยสงฆ์ การสร้างวัฒนธรรมองค์กรโดยเจตนาที่สะท้อนคุณค่าพุทธ ได้แก่ ความพึ่งพากัน การแก้ปัญหาแบบไม่มีลำดับชั้น และความมุ่งมั่นต่อสวัสดิภาพส่วนรวม ให้ความมั่นคงในช่วงการพลิกผัน

3. ภาวะผู้นำแบบปรับตัวและดิจิทัลในยุคพลิกผัน

เมื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล ภาวะผู้นำแบบปรับตัวจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็น ภาวะผู้นำแบบปรับตัวตระหนักว่าการจัดการการเปลี่ยนแปลงต้องการมากกว่าการนำเทคโนโลยีมาใช้ มันต้องการการเรียนรู้องค์กรอย่างต่อเนื่อง วิวัฒนาการทางวัฒนธรรม และการกำหนดรูปแบบเชิงกลยุทธ์ใหม่ (Yıldırım et al., 2025) ความท้าทายสำหรับสถาบันพุทธคือการพัฒนาความสามารถในการปรับตัวในขณะที่รักษาพันธกิจทางปรัชญาหลักเอาไว้

มหาวิทยาลัยต้องลงทุนใน "ระบบนิเวศ" (Digital Buddhist Learning Ecosystem) ตามแนวคิดของ UNESCO (2021) ได้แก่ Hybrid Spiritual Space ซึ่งเป็นการผสมผสานพื้นที่เรียนรู้ในมหาวิทยาลัยกับพื้นที่เสมือน (Metaverse) และ AI-Assisted Personalization การใช้ AI ช่วยวิเคราะห์และออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ทางธรรมที่เหมาะสมกับจริตของผู้เรียนรายบุคคล ภาวะผู้นำดิจิทัลเชิงเปลี่ยนแปลงในสถาบันพุทธต้องรับใช้ความยั่งยืนและความเจริญรุ่งเรืองของมนุษย์ (Salem & Khalil, 2026)

กลยุทธ์หลักสูตรและการบูรณาการการเรียนรู้

1. การออกแบบหลักสูตรแบบบูรณาการ: จิตที่สังเคราะห์ได้ (The Synthesizing Mind)

มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องพัฒนาหลักสูตรที่บูรณาการมิติทางปัญญาและศีลธรรมอย่างชัดเจนในทุกวิชา แทนที่จะจำกัดจริยธรรมไว้ในหลักสูตรแยกต่างหาก มหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถแสดงให้เห็นว่าทุกสาขาวิชาตั้งแต่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติไปจนถึงการบริหารธุรกิจ ล้วนมีนัยทางจริยธรรมและผลกระทบต่อความเจริญรุ่งเรืองของมนุษย์ (Taufikin et al., 2025) การบูรณาการนี้สะท้อนแนวทางของ Gardner (2020) เกี่ยวกับจิตที่สังเคราะห์ได้ซึ่งสามารถเชื่อมโยงความรู้จากแหล่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย

วิธีการเรียนรู้ควรเน้นแนวทางเชิงรุกและเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง รวมถึงการสอบสวนเชิงวิพากษ์ กรณีศึกษา การแสดงบทบาทสมมติ การฝึกชัดเจนคุณค่า และการอภิปราย (Bahno & Serhiichuk, 2023) วิธีการสอนเหล่านี้พัฒนาไม่เพียงสมรรถนะทางปัญญา แต่ยังส่งเสริมการใช้เหตุผลทางศีลธรรม ความเห็นอกเห็นใจ และความสามารถในการแก้ปัญหาร่วมกันซึ่งจำเป็นสำหรับภาวะผู้นำที่มีจิตสำนึก

2. การพัฒนาทางจิตวิญญาณและปัญญาผ่านการให้คำปรึกษา

รูปแบบ Pesantren (โรงเรียนประจำอิสลาม) ที่ประสบความสำเร็จในการปลูกฝังการพัฒนาทางปัญญาผ่านการบูรณาการกิจกรรมทางศาสนาและวิชาการ การศึกษาตำราคลาสสิก การปรึกษาหารือทางวิชาการร่วมกัน และการฝึกพูดในที่สาธารณะ เสนอบทเรียนสำหรับมหาวิทยาลัยสงฆ์ (Taufikin et al., 2025) มหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถพัฒนาระบบการให้คำปรึกษาที่ผสมผสานการนำทางของอาจารย์ ชุมชนการเรียนรู้แบบเพื่อนช่วยเพื่อน และการปฏิบัติสะท้อนคิด ที่บ่มเพาะทั้งการใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์และจิตสำนึกทางจริยธรรม

ในฐานะหน่วยงานผลิตครู คณะศึกษาศาสตร์ มมร. ต้องเน้น Contemplative Education (จิตตปัญญาศึกษา) เพื่อให้ครูสามารถส่งต่อความเมตตาและปัญญาไปยังศิษย์ได้จริง และพัฒนา Pedagogical Innovation ผ่านการคิดค้นนวัตกรรมการสอนพุทธศาสนาผ่าน Gamification หรือ Storytelling การปฏิบัติทางการสอนเชิงโครงสร้างควบคู่กับการฝึกอบรมทางปัญญาที่เข้มแข็ง จะพัฒนาครูที่เป็นตัวอย่างของการพัฒนาปัญญา-ศีลธรรมแบบบูรณาการต่อนักศึกษา (Bahno & Serhiichuk, 2023)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการสนับสนุนคณาจารย์

1. การสร้างสมรรถนะภาวะผู้นำแบบปรับตัวในหมู่คณาจารย์และผู้บริหาร

มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องลงทุนในการพัฒนาสมรรถนะแบบปรับตัวในบรรดาบุคลากรบริหารและวิชาการทุกคน สมรรถนะมนุษย์แบบปรับตัว ซึ่งรวมถึงความรู้ด้านดิจิทัล ความยืดหยุ่นทางปัญญา ภูมิปัญญาการทำงานร่วมกัน และความคิดเชิงเปลี่ยนแปลง เป็นรากฐานของความยืดหยุ่นของสถาบัน (Atmanegara et al., 2025) โปรแกรมพัฒนาวิชาชีพควรผสมผสานการฝึกอบรมทักษะทางเทคนิคกับการชัดเจนคุณค่าและการพัฒนาภาวะผู้นำทางจริยธรรม

การพัฒนาคณาจารย์มีความสำคัญยิ่งเมื่อดำเนินการบูรณาการหลักสูตร อาจารย์ต้องเข้าใจวิธีการผสมผสานการศึกษาทางศีลธรรมควบคู่กับการสอนทางปัญญา ใช้นวัตกรรมทางการสอนเพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลทางจริยธรรม และสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เป็นแบบอย่างของคุณค่าพุทธ (Rohani et al., 2026) ภาวะผู้นำโรงเรียนเชิงนวัตกรรมที่สนับสนุนการพัฒนาครูผ่านการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การให้คำปรึกษา การนิเทศการสอน และการเรียนรู้วิชาชีพร่วมกัน สร้างเงื่อนไขสำหรับการนำหลักสูตรแบบบูรณาการไปปฏิบัติได้สำเร็จ

2. การสนับสนุนความยั่งยืนและความเป็นอยู่ที่ดีของผู้นำ

ความต้องการทางอารมณ์ของภาวะผู้นำในอุดมศึกษาต้องการการสนับสนุนอย่างเป็นระบบ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยนำทางการเปลี่ยนแปลงของสถาบัน ความขัดแย้งของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และข้อจำกัดด้านทรัพยากร พร้อมกับรักษาคุณค่าที่ชัดเจนและสร้างแรงบันดาลใจให้วิสัยทัศน์ของสถาบัน (Westover, 2026) มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรพัฒนาระบบสนับสนุนรวมถึงการปฏิบัติการสื่อสารที่โปร่งใส ระบบความเป็นธรรมตามขั้นตอน โครงสร้างภาวะผู้นำแบบกระจาย และโปรแกรมสนับสนุนแบบองค์รวมที่รักษาประสิทธิภาพการบริหารในขณะที่ปกป้องความเป็นอยู่ที่ดีของผู้นำ

การแก้ไขปัญหาความเหนื่อยหน่ายในบุคลากรบริหารต้องให้ความสนใจกับความชัดเจนของบทบาท ระบบการรับรู้ที่เป็นธรรม เส้นทางการพัฒนาอาชีพ และการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม (Noor et al., 2024) สถาบันพุทธสามารถบูรณาการคุณค่าแห่งความกรุณาและความพึ่งพากันเข้าในนโยบายการบริหารที่สนับสนุนการเจริญรุ่งเรืองของบุคลากรควบคู่กับความสำเร็จของสถาบัน

โครงสร้างองค์กรและธรรมาภิบาล

1. การตัดสินใจแบบกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลร่วมกัน

มหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถนำโครงสร้างธรรมาภิบาลที่สะท้อนหลักพุทธของความร่วมมือแบบไม่มีลำดับชั้นและภูมิปัญญาส่วนรวมมาใช้ การวิจัยเกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพโครงสร้างการบริหารมหาวิทยาลัยแสดงให้เห็นว่าการกระจายอำนาจการตัดสินใจ การปรับปรุงการสื่อสารระหว่างหน่วยวิชาการและบริหาร และการนำกลไกความรับผิดชอบที่ชัดเจนมาใช้ เพิ่มประสิทธิภาพในขณะที่สร้างความไว้วางใจ (Sule, 2024) สถาบันพุทธสามารถยกระดับแนวทางเหล่านี้เพิ่มเติมผ่านความมุ่งมั่นอย่างชัดเจนต่อการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมที่ให้คุณค่ามุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน

ภาวะผู้นำทางการศึกษาแบบกระจายผสมกับภูมิปัญญาการทำงานร่วมกัน ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและการตัดสินใจแบบกระจายอำนาจที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของสถาบันต่าง ๆ ในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Granados-Magaña et al., 2024) แนวทางนี้สอดคล้องกับคุณค่าสถาบันพุทธอย่างเป็นธรรมชาติในขณะที่แก้ไขความท้าทายองค์กรสมัยใหม่

2. การบูรณาการดิจิทัลในระบบการบริหาร

การเปลี่ยนแปลงดิจิทัลของกระบวนการบริหารช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพสถาบันโดยไม่จำเป็นต้องประนีประนอมกับคุณค่าพุทธ การนำเทคโนโลยีอัจฉริยะมาใช้สำหรับธรรมาภิบาลการบริหาร รวมถึงกระบวนการอนุมัติดิจิทัล แพลตฟอร์มความร่วมมือ และการจัดการโดยใช้ข้อมูล สามารถลดคอขวดด้านระบบราชการและปรับปรุงความโปร่งใส (Liu & Wu, 2026) กุญแจสำคัญสำหรับมหาวิทยาลัยสงฆ์คือการมั่นใจว่าระบบเทคโนโลยีเสริมสร้างมากกว่าการแทนที่การตัดสินของมนุษย์และการตัดสินใจโดยใช้คุณค่า

การรับมือกับการพลิกผัน: ความท้าทายและการตอบสนองเฉพาะเจาะจง

1. การรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าในช่วงการพลิกผันทางเทคโนโลยี

ยุค Postdigital นำเสนอความท้าทายพิเศษสำหรับผู้นำมหาวิทยาลัยที่นำทาง ปัญญาประดิษฐ์แบบสร้างสรรค์และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องพัฒนากลยุทธ์ที่ครอบคลุมเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของภาวะผู้นำ การจัดแนวธรรมาภิบาล ความชัดเจนของนโยบาย และประสิทธิภาพการจัดการเมื่อเผชิญกับการพลิกผันทางเทคโนโลยี (Ellis, 2024) ความสำเร็จไม่ได้ขึ้นอยู่กับการวิ่งตามเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการรักษา "แก่น" (Core Value) ของพุทธศาสนาไว้ให้มั่นคง พร้อมกับใช้ "กระพี้" (Innovation) เป็นเครื่องมือสื่อสาร

2. การจัดการการต่อต้านทางวัฒนธรรมและการสร้างความสามารถในการปรับตัว

การต่อต้านการเปลี่ยนแปลงและมรดกทางวัฒนธรรมมักจำกัดการเปลี่ยนแปลงสถาบันอย่างเต็มรูปแบบ (Alyami, 2025) มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องนำกระบวนการจัดการการเปลี่ยนแปลงที่เคารพประเพณีสถาบันในขณะที่สร้างความสามารถในการปรับตัวมาใช้ โปรแกรมพัฒนาภาวะผู้นำควรเตรียมผู้บริหารให้แก้ไขการต่อต้านทางวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมแบบไม่แบ่งแยก การสื่อสารที่โปร่งใสเกี่ยวกับเหตุผลที่การเปลี่ยนแปลงรับใช้คุณค่าพุทธ และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการออกแบบกระบวนการเปลี่ยนแปลง

3. การจัดการความร่วมมือระหว่างประเทศและการมีส่วนร่วมระดับโลก

เมื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์มีส่วนร่วมระดับนานาชาติและแสวงหาความร่วมมือกับสถาบันฆราวาส พวกเขาต้องพัฒนากลยุทธ์สำหรับรักษาอัตลักษณ์เฉพาะตัวในขณะที่สร้างหุ้นส่วนระดับโลก (Chiang et al., 2025) ความร่วมมือระหว่างประเทศเสนอโอกาสสำหรับการเรียนรู้และนวัตกรรม แต่ต้องการโครงสร้างธรรมาภิบาลที่ชัดเจน กลไกการระดมทุนที่ยั่งยืน และความมุ่งมั่นอย่างชัดเจนในการรักษาคุณค่าการศึกษาพุทธ คณะศึกษาศาสตร์ มมร. ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือสากลเพื่อยกระดับงานวิจัยด้านพุทธศาสนาประยุกต์สู่ระดับนานาชาติ

กลยุทธ์การนำไปปฏิบัติและข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรพัฒนานโยบายเชิงกลยุทธ์ที่ครอบคลุม ดังนี้

- ความมุ่งมั่นอย่างชัดเจนต่อภารกิจคู่ด้านความเป็นเลิศทางปัญญาและการพัฒนาภาวะผู้นำทางศีลธรรม
- กรอบธรรมาภิบาลที่ชัดเจนซึ่งสะท้อนคุณค่าพุทธด้านการมีส่วนร่วมและสวัสดิภาพส่วนรวม
- นโยบายทรัพยากรมนุษย์ที่สนับสนุนทั้งการพัฒนาวิชาชีพและความเป็นอยู่ที่ดีส่วนบุคคล

- กลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงดิจิทัลที่สอดคล้องกับหลักพุทธด้านการไม่เบียดเบียนและความยั่งยืน
- ข้อกำหนดการบูรณาการหลักสูตรที่รับรองการพัฒนาศีลธรรม-ปัญญาในทุกโปรแกรม
- ควรจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมพุทธบริหารและจริยธรรมดิจิทัล เพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนานโยบายและการวิจัย

2. ข้อเสนอแนะด้านการสร้างขีดความสามารถและการพัฒนาวิชาชีพ

การลงทุนอย่างเป็นระบบในโปรแกรมพัฒนาวิชาชีพควรรวมถึง

- การพัฒนาภาวะผู้นำที่เน้นภาวะผู้นำทางจริยธรรม การจัดการแบบปรับตัว และความรู้ด้านดิจิทัล (Sonia, 2025)
- การฝึกอบรมคณาจารย์ในการออกแบบหลักสูตรแบบบูรณาการและการสอนที่มีศูนย์กลางที่คุณค่า
- การฝึกอบรมทางเทคนิคในเครื่องมือดิจิทัลควบคู่กับการสะท้อนคิดทางจริยธรรมเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี
- โปรแกรมการให้คำปรึกษาที่จับคู่ผู้นำที่มีประสบการณ์กับผู้บริหารที่กำลังเติบโต
- ชุมชนการเรียนรู้แบบเพื่อนช่วยเพื่อนที่คณาจารย์และผู้บริหารสะท้อนร่วมกันเกี่ยวกับการนำคุณค่าการศึกษาพุทธไปปฏิบัติ
- คณะศึกษาศาสตร์ มมร. ควรพัฒนาหลักสูตรประกาศนียบัตรระยะสั้น (Micro-credentials) สำหรับครูผู้นำจิตวิญญาณ

3. ระบบการประกันคุณภาพและการวัดผล

มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องการระบบการประเมินที่วัดทั้งความสำเร็จทางปัญญาและการพัฒนาศีลธรรม กรอบการประกันคุณภาพควรรวมถึง ตัวชี้วัดคุณภาพทางวิชาการ (ผลผลิตการวิจัย ความสำเร็จของนักศึกษา การพัฒนาสมรรถนะวิชาชีพ) ตัวชี้วัดภาวะผู้นำทางศีลธรรม (การพัฒนาการใช้เหตุผลทางจริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม ความซื่อสัตย์ในการปฏิบัติ การบริการที่มุ่งเน้นความกรุณา) (Şenyapar & Bayindir, 2024) ตัวชี้วัดสุขภาพองค์กร (ความพึงพอใจของบุคลากร ความไว้วางใจในภาวะผู้นำ บรรยากาศสถาบัน) และระบบการตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลที่สนับสนุนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ควรปรับปรุงระบบประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ (Outcome-based Assessment) ที่วัดสมรรถนะเชิงพุทธที่จับต้องได้

บทสรุป: มหาวิทยาลัยสงฆ์ในฐานะประภาคารแห่งยุคพลิกผัน

การบริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ในโลกอนาคตคือการรื้อสร้างกระบวนทัศน์ทางการศึกษาที่สมดุลระหว่างนวัตกรรมและพุทธปัญญา ผ่าน 3 เสาหลัก ได้แก่ ปัญญาที่สังเคราะห์ได้ (Gardner, 2020) จริยธรรมที่ขับเคลื่อนด้วยเป้าหมาย (Fullan, 2020) และระบบนิเวศแห่งการตื่นรู้ (UNESCO, 2021) มหาวิทยาลัยสงฆ์มีบทบาทสำคัญที่ต้องเล่นในยุคพลิกผันอย่างแม่นยำเพราะพวกเขาปฏิเสธความขัดแย้งเท็จระหว่างความเป็นเลิศทางปัญญาและความสมบูรณ์ทางศีลธรรม

ผ่านกลยุทธ์การบริหารที่รอบคอบ สถาบันเหล่านี้สามารถพัฒนาผู้นำที่เข้าใจว่าความรู้มีความรับผิดชอบ ความสามารถวิชาชีพต้องมาพร้อมกับภูมิปัญญาทางจริยธรรม และสถาบันมีอยู่เพื่อรับใช้ความเจริญรุ่งเรืองของมนุษย์และส่วนรวม กลยุทธ์การบริหารที่นำเสนอในบทความนี้ ได้แก่ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและจริยธรรม ความสามารถองค์กรแบบปรับตัว หลักสูตรแบบบูรณาการ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างเป็นระบบ และการเปลี่ยนแปลงดิจิทัลที่สอดคล้องกับคุณค่า เป็นเส้นทางสำหรับมหาวิทยาลัยสงฆ์ในการรุ่งเรืองในช่วงการพลิกผัน

ด้วยการรักษาความมุ่งมั่นที่ชัดเจนต่อภารกิจการศึกษาเฉพาะตัวในขณะที่สร้างความสามารถในการปรับตัว มหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถกลายเป็นประภาคารของรูปแบบการศึกษาทางเลือก: รูปแบบที่แสดงให้เห็นว่าสถาบันสามารถยอมรับนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงในขณะที่ยังคงหยั่งรากในคุณค่าของมนุษย์ที่ยั่งยืนได้ อนาคตต้องการผู้นำระดับนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่หยั่งรากในภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์และชุมชนสถาบันมาหลายศตวรรษ มีความสามารถเฉพาะตัวในการปลูกฝังพวกเขา

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2567). **แผนปฏิบัติราชการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.** นครปฐม: สำนักนโยบายและแผน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

Alyami, N. (2025). **Transforming education policy and administration in Saudi universities: Aligning governance, curriculum, and technology with Vision 2030 objectives.** Proceedings of the International Conference on Teaching, Learning and Education.

Atmanegara, A., Aedy, H., & Hakim, A. (2025). **Reframing human competence in the digital transformation era: A qualitative study of adaptive HR practices.** RIGGS: Journal of Artificial Intelligence and Digital Business.

Bahno, Y., & Serhiichuk, O. (2023). **Pedagogical practice as the basis for the formation of pedagogical values of future teachers in higher education institutions.** Scientia et Societas.

Chiang, T., Yang, W., Su, Y.-M., & Chang, L. (2025). **International cooperation and innovation strategies of regional collaborative universities: A case study of the Taiwan–Japan alliance.** International Journal of Comparative Education and Development.

Ellis, R. (2024). **The education leadership challenges for universities in a postdigital age.** Postdigital Science and Education.

Fullan, M. (2020). **The Right Driver for Whole System Success.** Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Gardner, H. (2020). **A Synthesizing Mind: A Memoir from the Creator of Multiple Intelligences Theory.** Cambridge, MA: MIT Press.

Granados-Magaña, J. A., Félix-Pérez, S. G., Gómez-Campos, S. G., & Barbosa-Gutiérrez, I. C. (2024). **Distributed educational leadership and collaborative intelligence to promote continuous improvement in public universities of Mexico.** Journal of Teacher Education and Research.

Iyalekhuosa, O.-O. R., Ph.D, O. O. A., & Toyosi, A. N. (2026). **Structural equation modeling of leadership styles, organizational climate, and human resource management practices on institutional performance of universities in Edo State.** International Journal of Education Humanities and Social Science.

Liu, X., & Wu, Z. (2026). **The integration mechanism and optimization path of intelligent technology empowering the upgrade of administrative office governance in colleges and universities.** Contemporary Education Frontiers.

Luckin, R. (2018). **Machine Learning and Human Intelligence: The future of education in the 21st century.** London: UCL Institute of Education Press.

Mpuangnan, K., & Roboji, Z. (2024). **Transforming educational leadership in higher education with innovative administrative strategies.** International Journal of Educational Management and Development Studies.

Noor, S., Aslam, A., & Md. Isa, F. (2024). **Causes of occupational stress and burnout amongst administrative staff in public universities: Case of Pakistan.** Journal of Applied Research in Higher Education.

Nyange, A., Wekesa, S., Atambo, W., & Nyikuli, E. S. (2026). **Visionary leadership and social innovation in public universities in Tanzania.** Human Resource and Leadership.

Oganda, F. P., Sunarya, P. A., Hardini, M., Sihotang, S. V., Ikhsan, R. S., & Abbas, M. (2025). **Digital transformation as a strategy for building adaptive pesantren management systems.** ADI Bisnis Digital Interdisiplin Jurnal.

Poh, C. T., Parwati, N. N., Agustini, K., & Tegeh, I. M. (2025). **Tri Dharma as a catalyst for moral literacy and ethical mindset: A review of contemporary Indonesian educational and cultural discourses.** QANUN: Journal of Islamic Laws and Studies.

Rohani, R., Yuniar, Y., Astuti, M., & Zainuri, A. (2026). **Innovative school leadership and digital literacy of Islamic education teachers.** Journal of General Education and Humanities.

Rosyid, A., Ghozali, I., & Kawedar, W. (2025). **Ethical leadership as catalyst: Prosocial motivation and academic citizenship in Indonesia Islamic universities.** Journal of Leadership Education.

Salem, M. A., & Khalil, Z. A. (2026). **Unlocking GAI in universities: Leadership-driven corporate social responsibility for digital sustainability.** Administrative Sciences.

Schwab, K. (2017). **The Fourth Industrial Revolution.** New York, NY: Crown Publishing Group.

Şenyapar, H. N. D., & Bayindir, R. (2024). **Quality assurance in higher education in the 21st century: Strategies and practices for new generation universities.** Higher Education Governance and Policy.

Sonia, N. (2025). **Transformative digital leadership for sustainable Islamic higher education: Strategies, challenges, and opportunities.** Proceeding of International Conference on Islamic Education.

Sule, J. O. (2024). **Optimizing university administrative structures: Strategies for enhancing efficiency and effectiveness in higher education institutions in Nigeria.** World Journal of Advanced Research and Reviews.

Taufikin, T., Rofi'ah, K., Rahmadani, A., Sa'diyah, N., & Maharani, L. D. (2025). **The role of Islamic boarding school (pesantren) education in enhancing university students' intellectual development.** Journal of Islamicjerusalem Studies.

UNESCO. (2021). **Reimagining our futures together: A new social contract for education.** Paris: UNESCO.

Westover, J. H. (2026). **Navigating the emotional demands of higher education leadership: Evidence- based strategies for sustainability. Human Capital Leadership Review.**

World Economic Forum. (2023). **The Future of Jobs Report 2023.** Geneva: World Economic Forum.

Yıldırım, K. E., Gemici, E., & Başkan, T. Y. (2025). **The relationship between digital transformation and organisational agility in public institutions: The case of a university.** International Review of Management and Marketing.

ญาณวิทยาเชิงพุทธและสัจจธรรมทางศีลธรรมในสังข์ศิลป์ชัย

Buddhist Epistemology and moral truth in Sang Silp Chai

ประมวล น้อยทรง
Pramuan Noisong
โปรแกรมปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
Program in Philosophy and Religion,
Faculty of Humanities and Social Sciences
มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
Rajabhat Rajanagarindra University

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์หลัก (1) วิเคราะห์กระบวนทัศน์ทางญาณวิทยาเชิงพุทธที่ปรากฏในวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย (2) สำรวจตีความสัจจธรรมทางศีลธรรมที่สอดแทรกอยู่ในโครงเรื่องและบทบาทตัวละคร (3) สังเคราะห์องค์ความรู้ เสนอแนวทางการประยุกต์ใช้คุณค่าทางศีลธรรมจากวรรณกรรมสู่บริบทสังคมร่วมสมัย ญาณวิทยาในพุทธศาสนาและสัจธรรมในวรรณกรรมสังศิลป์ชัย บทความนี้ได้ทำการศึกษา เมื่อได้ศึกษาบทละครนอก "สังข์ศิลป์ชัย" พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 และการได้พบภาพเขียนสีฝุ่น (ฮูปแต้ม) ทั้งในและนอกสิม (โบสถ์) เก่า ณ วัดสนวนวารีวราราม ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ได้ขออนุญาตจากเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ถ่ายรูปศึกษาวิเคราะห์ในด้านต่าง ๆ โดยใช้หลักญาณวิทยา พุทธปรัชญา นักปรัชญาคนสำคัญ ๆ ของโลกทั้งนักปรัชญาตะวันตกและตะวันออก

ในหลายช่องทางมีความเห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีหลักพุทธปรัชญาเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิตคนไทยแห่งลุ่มน้ำโขงนี้ เพื่อเผยแผ่พุทธญาณวิทยาแห่งพุทธศิลป์จึงได้ศึกษาและนำเสนอเพื่อสะท้อนพุทธปรัชญาต่อการตื่นรู้นำตนสู่ความสงบสันติ แห่งตนและสังคม การศึกษานี้สำรวจจุดตัดระหว่างญาณวิทยาทางพุทธศาสนาและสัจธรรมภายในมหากาพย์คลาสสิกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่องสังศิลป์ชัย เรื่องเน้นที่การเนรเทศอย่างไม่เป็นธรรมและการได้รับความยุติธรรมในที่สุดแห่งเจ้าชายผู้มีปาฏิหาริย์ทำหน้าที่เป็นอุปมาอุปไมยที่ลึกซึ้ง เริ่มจากความไม่รู้ (อวิทยะ) ไปสู่ความสว่างรู้ โดยการวิเคราะห์บททดสอบของตัวละครเอก อันแสดงให้เห็นการใช้ความรู้ขั้นพื้นฐานสู่ขั้นสูงลึกซึ้งแยกแยะความแตกต่างระหว่าง "สัจธรรมที่ปรากฏ" ได้รับการยืนยันถึงความให้อภัย ซื่อสัตย์ ศีลธรรมและปัญญาญาณ งานนี้เน้นกรอบแนวคิดทางญาณวิทยาหลักสองประการ ประการแรกคือ ความล้มเหลวของการรับรู้เชิงประจักษ์

เห็นได้จากการตัดสินผิดพลาดของท้าวกุศราชมีต่อโอรสของพระองค์ และประการที่สองคือ การตรวจสอบความจริงผ่านผลลัพธ์ตามหลักกรรม การกระทำทางศีลธรรมทำหน้าที่เป็นแหล่งความรู้ขั้นสูงสุด ท้ายที่สุดแล้วสังศิลป์ชัยเสนอว่า ความเข้าใจที่แท้จริงนั้นแยกไม่ออกจากคุณธรรม โดยเสนอว่าปัญญาไม่ใช่เพียงความสำเร็จทางปัญญา แต่เป็นการตระหนักรู้ถึงความสอดคล้องกันโดยธรรมชาติระหว่างความเป็นจริงและกฎศีลธรรม

คำสำคัญ: ญาณวิทยาทางพุทธศาสนา , สังข์ศิลป์ชัย , สัจธรรมทางศีลธรรม, การรับรู้, วรรณกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ , กรรม

ABSTRACT

This article's main objectives are (1) to analyze the Buddhist epistemological paradigms appearing in the Sangkhasilpchai literature, (2) to explore and interpret the moral truths embedded in the plot and character roles, and (3) to synthesize knowledge and propose ways to apply moral values from the literature to the contemporary social context. Epistemology in Buddhism and Truths in Sangkhasilpchai Literature: This article was conducted after studying the play "Sangkhasilpchai," a royal composition by King Rama III, and after discovering fresco paintings (Hoop Taem) both inside and outside the old sim (temple) at Wat Sanuan Waree Wararam, Hua Nong Subdistrict, Ban Phai District, Khon Kaen Province. Permission was obtained from the current abbot to photograph and analyze the paintings in various aspects, using epistemological principles, Buddhist philosophy, and the works of important philosophers from both the West and the East.

Many opinions suggest that this literature has Buddhist philosophy as a fundamental basis that has shaped the way of life of the Thai people in the Mekong River basin. To disseminate the Buddhist epistemology of Buddhist art, this study and presentation aim to reflect Buddhist philosophy on awakening and leading oneself to peace and tranquility, both for oneself and for society. This study explores the intersection between Buddhist epistemology and truth within the Southeast Asian classical epic, Sanshilpajaya. The epic's focus on the unjust exile and eventual justice of a miraculous prince serves as a profound allegory, moving from ignorance (avidya) to enlightenment. By analyzing the protagonist's trials, it demonstrates the application of fundamental to profound knowledge to distinguish between "manifest truth," affirming forgiveness, honesty, morality, and wisdom. The work highlights two main epistemological frameworks: firstly, the failure of empirical perception, as seen in King Kusharaja's misjudgment of his son; and secondly, the verification of truth

through karmic consequences, where moral actions serve as the ultimate source of knowledge. Ultimately, Sanshilpajaya proposes that true understanding is inseparable from virtue, suggesting that wisdom is not merely an intellectual achievement but a realization of the inherent coherence between reality and moral law.

Keywords: Buddhist epistemology, Sang Silp Chai, Moral truth, perception, Southeast Asian Literature, Karma.

บทนำ

ในเบื้องต้นนี้ขอนำท่านเข้าสู่เนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในต้นฉบับหนังสือใบลานจากผลงานการศึกษาวิจัยของสาวิทย์ บำรุงศักดิ์ที่ศึกษามาโดยบุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล (เข้าถึง 11 ก.พ. 2569 หน้า 188 - 189) ความเบื้องและสุดท้ายดังนี้ นะมะถา, พระศรีสุพรรณธะเลิศล้ำสิทธิเดชลือชา นาโถสุดยอดยานไตรแก้ว สวัสดีน้อมในธรรมพุทธะบาท พระคุณยกใส่แล้วชุลีล้ำยอดญาณ (บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล, 2559 : 188) และบทสุดท้ายว่า พระก้อมาย ๆ หน้าจานาคนาโค สูฮีบแปงสนามไซที่โฮมพนท้าว นัตถิเสี้ยงชุยซะโกสุดยอดสุดหากเท่านี้ ถวยไว้ทีควนก่อนแล้ว ทั้งหมดนี้ค้นพบและได้มาจากผลงานวิจัยโกวิทย์ บำรุงภักดิ์ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น หน้า 188 - 189 (โกวิทย์ บำรุงภักดิ์, 256๐ : 188 - 189)

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาวรรณคดีหรือนิทานธรรมบทเรื่องนี้มีรากฐานมาจากปัญญาชาดก ในภาคอีสานดินแดนแห่งชาวพุทธในลุ่มแม่น้ำโขงของชาวไทยและฝั่งลาวได้ผูกเอาจิตวิญญาณที่เป็นสายสัมพันธ์แห่งวิถีชีวิตสภาวะจิตและสติปัญญากลมเกรียว ทั้งในเชิงภูมิศาสตร์และวิถีความเชื่อเชิงพุทธศาสนา ท่ามกลางธรรมชาติสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนานหนึ่งในวรรณกรรมที่โดดเด่นนั้นคือเรื่องสังข์ศิลป์ชัน หรือสังข์สินไชย อันเป็นการทำหน้าที่เป็นสื่อกลางสร้างความรู้สึกให้เห็นความสำคัญของหลักกรรมในพระพุทธศาสนาอย่างทั่วหน้าทุกชนชั้น นั่นเพราะญาณวิทยาเชิงพุทธสอนให้การดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของจริยพุทธปรัชญาและพุทธศิลป์ในมิติต่าง ๆ เพื่อเป็นแสงสว่างในหนทางแห่งสัจจะธรรมทางศีลธรรม ซึ่งความจริงที่ประณีตลึกซึ้งในเรื่องนี้คือธรรมย่อมชนะอธรรมที่ผู้ประพันธ์นามท้าวปางคำได้แต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 2๐ ตอนต้น ๆ ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชอันถือเป็นยุคทองของวรรณคดีลาวอันเป็นยุคกรุงศรีอยุธยานับว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาที่น่าศึกษา เพราะมีการยกตัวอย่างให้เห็นชัดทั้งฝ่ายอธรรมและฝ่ายกุศลธรรม เพื่อบำเพ็ญบุญบารมีในหนทางที่ถูกต้องตามแนวทางแห่งพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการชี้ให้เห็นถึงการอยู่ในสังคมแบบครอบครัวใหญ่การพึ่งพาอาศัยกันในหมู่ญาติพี่น้องต้องมีหลักแห่งความเมตตาธรรมและการปฏิบัติตามหน้าที่ด้วยความกตัญญูกตเวทีพร้อมที่จะให้อภัยกัน

ในส่วนที่เป็นบ่อเกิดความไม่ดีนั้นถือว่าเป็นความจริงที่เกิดขึ้นได้เสมอเมื่อขาดสติในหนทางแห่งพุทธปรัชญา อาทิเช่นด่านต่าง ๆ ที่มีการกำหนดขึ้นมาหกด่านหลัก และพระมเหสี 6 คน พระกุมารทั้งหกเป็นต้นอันเป็นแอบอิงเกี่ยวกับสัจจธรรมที่มีอยู่ในตัวเราทุกคน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เป็นต้น ในที่สุด 9 ก็เกี่ยวกับการออกบวชเพื่อชำระบาปของท้าวกุศราชที่เป็นผู้นำเมื่อรู้ว่าตนได้ทำผิดก็มีการลาออกเพื่อหลีก

ทางให้ผู้นำรุ่นใหม่และตนก็เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์สลัดจากโลกธรรมเพื่อเข้าสู่หนทางแห่งการฝึกฝนตนให้บรรลุธรรมขั้นสูงประณีตเป็นลำดับ

การศึกษาและทบทวนค้นคว้า

ความโดยย่อ จากบทละครนอกเรื่อง "สังข์ศิลป์ชัย" ฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 เป็นวรรณคดีที่มีเค้าโครงมาจาก "ปัญญาชาดก"เนื้อหาเต็มไปด้วยเรื่องประหลาด การศึกษาในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติอุดมสมบูรณ์มีความลึกลับของป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำสัตว์ป่านานาชนิดที่ปัจจุบันหามีอีกไม่และได้ลงพื้นที่วัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านงิ้ว เนื้อหาจึงเต็มไปด้วยการผจญภัยอิทธิปาฏิหาริย์ การต่อสู้กับสัตว์นานาชนิดนอกจากยักษ์แล้วในเรื่องแล้ว ยังได้พบจาก ฮูปแต้มรอบ "สิม" ทั้งและในสิม ณ วัดสนวลวารีวพัฒนาราราม บ้านงิ้ว อาทิเช่น ด่านต่าง ๆ ถึงหกด่าน ในเรื่องย่อพระอินทร์ได้ส่งเทพ 3 องค์มาเกิดในเมืองมนุษย์ กำเนิดกุมารประหลาด ท้าวมหาราชปกครองเมืองปัญจาลมีพระนางจันทา มเหสีผู้ใจบุญ ได้ประสูติพระโอรสพร้อมกัน 2 พระองค์ คือสีโหเป็นสิงหราชกุมาร ศิลป์ชัย พระราชกุมารนั้นมีศรและพระขรรค์ติดตัวมาด้วย และพระนางลุนประสูติพระโอรสเป็นสีหราชกุมารมีลักษณะเป็นหอยสังข์เรียกรวมกันเป็นเรื่องว่า "สังข์ศิลป์ชัย" เรียกโดยความเข้าใจทั่วไปกันว่า "สีโหสังข์ศิลป์ชัย" ในที่นี้เราเรียกว่าสังข์ศิลป์ชัย หรือสินไช เป็นต้น ในขณะเดียวกันพระมเหสีอีก 6 องค์เกิดความริษยาได้คบคิดกับโหรหลวงทำนายใส่ร้าย (บิดเบือนความรู้) เสนอต่อพระเจ้ากุศราชว่า กุมารทั้งนี้เป็นกาลกิณี จักนำภัยความพินาศสูญเสียมาสู่บ้านเมือง ท้าวเธอจึงเกิดความกลัวภัยที่จะบังเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ จึงจำใจสั่งเนรเทศนางประทุมและนางจันทราพร้อมกับกุมารออกจากเมืองไปอยู่ป่า

การศึกษาและการผจญภัย ครั้นเมื่อเจริญเติบโตขึ้นได้รำเรียนวิชาจนเก่งกล้าสามารถ ต่อมาขณะที่ท้าวกุศราชเสด็จไปชมสวนนั้นนางสุมณฑาพระเจ้าอาของสังข์ศิลป์ชัยถูกยักษ์กุมภัณฑ์ลักพาตัวไปเมืองอโนราช เดือดร้อนถึงท้าวกุศราชได้ประกาศหาผู้มีวิชาความรู้ไปตามนางกลับคืนมาอีกทั้งได้สั่งให้พระโอรสทั้ง 6 พระองค์ที่เกิดจากพระมเหสีทั้งหกได้ออกไปตามหาอีกด้วย เมื่อออกเดินทางครั้งนั้นพระโอรสทั้ง 6 ได้ผ่านไปพบสังข์ศิลป์ชัยในป่า จึงให้ความรู้หลอกใช้ให้สังข์ศิลป์ชัยช่วยไปตามนางสุมณฑาแทนพวกตน สังข์ศิลป์ชัยได้เรียนรู้เกี่ยวกับเส้นทางการออกเดินบุกป่าฝ่าดงผ่าด่านต่าง ๆ ต่อสู้กับด่านสัตว์ร้าย อาทิเช่น ด่านยักษ์สี่ตนขวางทางเข้าป่าลึก ด่านงูซวง (พญานาค) ด่านช้างเอราวัณ (ช้างตกมัน) ด่านยักษ์บรรลัยกัลป์ (มีฤทธิ์เดชสูงกว่ายักษ์ทั่วไป) ด่านมักรีผล (นารีผล) กับดักทางใจ ด่านยักษ์คุ้มเมืองอโนราช จนถึงสามารถฆ่ายักษ์กุมภัณฑ์ มีการต่อสู้กันเกิดขึ้น ช่วยนางสุมณฑา นางสุพรรณ กลับมาได้ ซึ่งเป็นการสอนให้เห็นพลังแห่งความกตัญญูกตเวที ความเพียรพยายามอันประกอบด้วยความรอบรู้รอบด้านทั้งศาสตร์และศิลป์และฝ่านพ้นมาได้ด้วยความกล้าหาญอย่างมีวินัย

ครั้งกลับมาถึงสถานที่ที่กุมารทั้งหกรออยู่นั้น ครั้งได้พบกันแล้วระหว่างทางกลับเข้าไปในตัวเมืองพระโอรสทั้ง 6 กลัวความจริงจะปรากฏพวกตนก็อดไม่ได้ความดีความชอบ จึงใช้เลห์กลลวงแล้วผลักสังข์ศิลป์ชัยตกเหวแล้วนำนางสุมณฑากลับเมืองเพียงลำพัง โดยกราบทูลพระเจ้ากุศราชว่าพวกตนเป็นผู้ช่วยพระ

นางกลับมาได้อย่างปลอดภัย ในขณะที่พระอินทร์ได้ลงมาช่วยสังข์ศิลป์ชัยไว้ และในเวลาต่อมาความจริงก็ปรากฏเมื่องนางสุมณฑาและสังข์ศิลป์ชัยได้กลับเข้าเมือง ครั้งเมื่อมีการทำพิธีแผลงศรแข่งกันขึ้นความจริงจึงปรากฏ

ครั้งนั้นท้าวกุศราชทราบความจริงแล้ว จึงลงโทษโอรสทั้ง 6 และ 6 มเหสีโดยการเนรเทศออกจากเมือง แล้วรับนางประทุมนางจันทรากับสังข์ศิลป์ชัยกลับมาครองเมือง ต่อมาพระองค์ได้ทรงมอบเมืองให้ครองในขณะที่พระองค์ได้เสด็จออกทรงผนวชเพื่อแสวงหาความสันติสุขต่อไป

ในฉบับอาจารย์บุญเกิดภาษาที่ใช้ยังคงเป็นไปตามปรัชญาภาษารักษาความรู้สึกในบริบทของไทยลาวภาคอีสานเอาไว้ทำให้ได้อรรถรสเหมือนอานจากต้นฉบับใบลาน คติธรรมยังเน้นเรื่องของของความดีสากลที่มาจากความรู้สากลคือความกตัญญูกตเวที ในที่เราจะมองในประเด็นที่ผ่านเลนพุทธญาณวิทยา (Buddhist Epistemology) เพื่อเข้าถึงแก่นแท้ที่วรรณคดีเรื่องนี้กำลังสอนผู้นำให้เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรมจะได้ไม่ตกเป็นทาสของยักษ์หรือเทวธรอันเป็นคนนำที่อื่นจ่องมาเอาเราเป็นเครื่องสอนงประโยชน์ส่วนตนของเขาหรือประเทศของเขาบำรุงบำเรอสุขให้กับบุคคลที่ไม่ได้เป็นผู้มีวัฒนธรรมเป็นมนุษย์เหมือนกับเรา เป็นต้น

บทวิเคราะห์ด้วยญาณวิทยา

ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นการศึกษาเรื่องของความรู้ อันมีสองประเภทคือความรู้ภายในและความรู้ภายนอก ความรู้โดยตรงและความรู้โดยอ้อม ความรู้บริสุทธิและความรู้ประยุกต์ ความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม ความรู้ทั้งสองประการนี้เป็นความรู้ที่เราจะสร้างให้เกิดความสมดุลจึงจะเป็นผู้มีชีวิตอยู่ร่วมกับชาวโลกได้อย่างเป็นปกติและมีความสุขได้อย่างสากลดั่งความที่ว่าโลกของเราความรู้ความเชื่อย่อมนำใจเราให้เป็นไปตามความคิดความรู้ ความเชื่อ การลงมือปฏิบัติใดย่อมต้องอาศัยความรู้ที่ถูกต้องแท้จริง

ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยความรู้ที่ใช้นั้นมีความสำคัญไม่ใช่แค่การนำความรู้มนุษย์ไปสู้กับยักษ์เท่านั้นแต่ยังต้องมาใช้กับมนุษย์อีกด้วย ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือการสู้กับความไม่รู้ของเราเองที่เรารับรู้ตรงกันว่า “อคติ”ความไม่รู้หรืออวิชชา “อาชวะ” (Ignorance) อันเป็นฝ่ายที่ทำหน้าที่ให้เราเกิดความมืดบอด ในที่นี้เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องของญาณวิทยาเป็นพื้นตามลำดับที่นักปรัชญาเสนอไว้ให้เราได้รู้ตามลำดับ

พระพุทธเจ้า (Siddhartha Gautama) หลักการสำคัญของพระพุทธองค์ที่ทรงใช้คือ ยถาภูตญาณทัสสนะ การเห็นตามความเป็นจริง ในเรื่องของสังข์ศิลป์ชัย ความจริงที่ประจักษณ์ในขณะนั้นถูกบิดเบือนด้วย “คำลวง” ของพี่ชายทั้งหก เปรียบได้กับอวิชชา ในพุทธปรัชญาสอนว่าความรู้ที่แท้จริงนั้นต้องเกิดจาก “โยนิโสมนสิการ”การพิจารณาเรื่องนั้น ๆ อย่างเพ่งพินิจถูกวิธี จนเห็นแจ้งว่าตามความเป็นจริงว่าสิ่งใดคือแก่นหรือสิ่งใดคือเปลือก สังข์ศิลป์ชัย เป็นตัวแทนของสัจจะที่แม้จะถูกทับถมโดยการผลักลงเหว สร้างภาพลวงตาหรือความมืดบอดให้เกิดขึ้น แต่ความจริงย่อมปรากฏออกมาเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม

โสเครตีส (Socrates) ในเชิงญาณวิทยา (Epistemology) เพื่อเชื่อมโยงทำความกระจ่างแจ้งในวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยและทศพิธราชธรรมย่อมพบกับความลึกซึ้งน่าสนใจให้เรารู้ว่า “ความรู้เป็นประตูไปสู่ความจริง”โดยแท้ ผู้ขาดความรู้ย่อมตกอยู่ในความมืดบอด โสเครตีสไม่ได้เขียนตำรา แต่มีชีวิตอยู่

เพื่อแสวงหาความจริงโดยการตั้งคำถาม ด้วยการเริ่มต้นที่ว่า "ความไม่รู้คือจุดเริ่มต้นของความรู้" (Socratic Ignorance) เพราะโสเครตีสกล่าวเสมอว่า "สิ่งที่ข้าพเจ้ารู้เพียงอย่างเดียว คือข้าพระเจ้าไม่รู้อะไรเลย" อันเป็นการอยู่กับชีวิตปัจจุบันเพื่อพร้อมเรียนรู้ให้เกิดความสว่างทางจิตใจ ในเรื่องของสังข์ศิลป์ชัยความหายนะของท้าวกุศราชเกิดจากความอวดรู้เชื่อว่าตนเองมองคนออกเพื่ออารมณ์อ่อนไหวกับมเหสีทั้งหกทั้งพระองค์ยังขาดหลักทศพิธราชธรรมข้อ "มัททวะ" คือความสุภาพอ่อนโยนไม่เชื่อเอาเองตามใจชอบต้องรับฟังความเห็นจากทั้งสองฝ่ายแล้วนำไปตรึกตรองสอบสวน

โดยการดำเนินในส่วนที่โสเครตีสใช้ คือการปุจฉา - วิสัชนา เพื่อกะเทาะเปลือกความเชื่อที่ผิดออกจนเหลือแต่แก่นความจริง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อได้พบการกลับมาของนางสุมณฑาและตรัสถามความเป็นจริงจากการเล่าด้วยการใช้ชีวิตจริงให้ก้าวกุศราชฟังอันเป็นการตีแผ่เพื่อทำลาย "ความลวง" ของพี่ชายทั้ง 6 จนท้าวกุศราชเกิดอาการตาสว่าง(Enlightenment)ซึ่งไปตรงกับโสเครตีสสอนว่า ความรู้คือคุณธรรม (Knowledge is Virtue)เพราะถ้ามนุษย์เรารู้จริงว่าอะไรคือความดีที่แท้จริงแล้วเขาจะไม่ทำความชั่ว ดังนั้นความเป็นผู้ตั้งมั่นในธรรม เรียกว่า "ธัมมิกตา" จึงนับว่าเป็นพระราชาที่ดีอันเป็นการเริ่มต้นจากการมีปัญญาแยกแยะผิด ชอบ ชั่ว ดี ได้อย่างเด็ดขาด

เพลโต (Plato) เป็นนักปรัชญาที่ศึกษาในสำนักโสเครตีสผู้เสนอปรัชญาทฤษฎีแห่งแบบ (Theory of form) โดยมีการยกตัวอย่างเรื่องอุปมามนุษย์อยู่ในถ้ำไม่เคยเห็นแสงแดด ในเรื่องสังข์ศิปล์ชัยท้าวกุศราชในช่วงแรกเปรียบเหมือนคนที่ถูกมัดอยู่ในถ้ำ มองเห็นแต่ "เงา" คำกล่าวเพ็ดทูลใส่ร้ายบนฝาผนังแล้วจึงเกิดความเชื่อว่าเป็นความจริง การที่สังข์ศิลป์ชัย รับปากท้าวทั้งหกเพื่อออกเดินทางไปป่าหิมพานต์เรียนรู้ใช้วิชาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ และกลับมาพร้อมกับความจริงคือพระนางสุมณฑาที่พระเจ้ากุศราชได้เคยเห็นตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ เจริญเติบโตมาเป็นเวลาถึง 17 ปี ก่อนที่จะถูกยักษ์ลักพาตัวไป อันเป็นการได้กลับมาพบกับความเป็นจริงคือการเดินออกจากถ้ำไปสู่แสงอาทิตย์ เป็นการเห็นความเปลี่ยนแปลงความโร่งรวยความเศร้า กลับมาสู่ความดีดีปรีดาผ่าน "ความเชื่อ" (Doxa) ไปสู่ความรู้แจ้ง (Episteme) โดยมีนองสาวเป็นบทเรียนตัวอย่างได้ชัดเจน

อิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant) เสนอหลักปรัชญาสำคัญที่ว่าด้วยกฎแห่งศีลธรรมขั้นเด็ดขาด (Categorical Imperative) ในเรื่องของสังข์ศิลป์ชัย ค้านเชื่อว่าเราควรทำหน้าที่ตามเหตุผลทางศีลธรรมโดยไม่หวังผลตอบแทน เพราะมนุษย์มิใช่ผู้ที่เป็นเครื่องมือให้เราไปสู่ความสุขของเราเอง สังข์ศิลป์ชัยได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที เป็นการช่วยเหลืออาหญิงในหลักของทศพิธราชธรรมโดยรวมคือ การทำหน้าที่ที่ถูกต้อง แม้จะรู้ว่าอาจถูกทรยศหรือต้องลำบากก็ตามเพราะนี่เป็นการใช้เหตุผลบริสุทธิ์เหนืออารมณ์ความรู้สึก

เรอเน เดส์การ์ตส์ (Rene Descartes) หลักปรัชญาคือ การสงสัยอย่างเป็นระบบ (Methodological Skepticism) การตั้งข้อสงสัยเป็นการฝึกฝนเพื่อการตรวจสอบความรู้จริงในเรื่องนั้น ๆในเรื่องของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระองค์ตั้งแต่เรื่องการได้ข่าวพระมเหสีคลอด การที่โหรหลวงทำนาย พระองค์พลาดเพราะไม่ได้

ฉุกดำริขึ้นมา”ไม่สงสัย” ในสิ่งที่เห็นพระราชกุมารเป็นสัตว์ เป็นหอยเดส์การ์ตส์เสนอในเรื่องนี้ให้เราสงสัยในผัสสะ การมองเห็นที่ประกอบด้วยเหตุผลค้นหาที่มาอย่างแท้จริง

พระถังซำจั๋ง (Xuanzang) ญาณวิทยาของพระถังซำจั๋งเป็นปรัชญามหาญาณที่เป็นไปตามปรัชญโยคาจาร (Yogacara) และวิญญาณวาทที่เน้นหลักการที่ว่า “โลกคือภาพสะท้อนของจิต” อาลยวิญญาณ (Storehouse Consciousness) เป็นคลังเก็บสะสมเมล็ดพันธ์ (Seeds) แห่งกรรมความรู้และประสบการณ์การจะเข้าถึงสัจจธรรมต้องบรรลุความรู้แจ้งภายใน มิใช่การมองออกไปภายนอก แต่เป็นการชำระจิตให้พ้นจากความยึดมั่นในทวลักษณ์ (ผู้รู้ - สิ่งที่ถูกรู้) เพื่อเห็นตถาคตหรือตถตา (ความเป็นเช่นนั้นเอง) ในการจำแนกความจริงพระเจ้ากุศราช (พ่อ) ขาดญาณวิทยาที่ถูกต้องจึงหลงเชื่อคำลวงของโหรและลูกชายทั้งหกอันเป็นภาพสะท้อนสภาวะของอวิชชาที่ปิดกั้นการเข้าถึงสัจจธรรม ซึ่งสัจจะธรรมทางศีลธรรมคือความกตัญญูกตเวทีความเมตตาและการให้อภัย ศีลธรรมไม่ได้เป็นเพียงข้อห้ามแต่เป็น “พลังอำนาจ” (Moral power) อธิษฐานบารมีประจักษ์ได้เมื่อสังข์ศิลป์ชัยถูกผลักตกเหว และรอดมาได้ด้วยแรงอธิษฐานและบุญบารมี สิ่งนี้ทางญาณวิทยาพุทธเป็นการยืนยันว่า “กุศลธรรมเป็นความจริงที่จัดต้องได้ อันเป็นลักษณะต้นแบบของธรรมราชา มีการให้ทานคือการเสียสละ ขันติ ความอดทน ตปะความเพียร อักโกธะ ความไม่โกรธ อวิโรธนะความไม่คลาดจากธรรม

การวิเคราะห์ในมุมของญาณวิทยาเกี่ยวกับความเข้าใจความจริงของวิถีชีวิตที่เป็นจริงของชาวโลกเราสามารถมองไปที่ความรู้โลกวิสัย (Empirical knowledge) ซึ่งแสดงให้เราเห็นได้ว่าความมีหลากหลายมิติซึ่งมิได้มีแต่ทางด้านของเรื่องศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่เป็นความรู้ที่จิตรกรแสดงถึงความเป็นอิสระเชิงสร้างสรรค์ในมุมเล็ก ๆ แต่ผู้คนมักจะจดจำเพราะเป็นเรื่องที่ทุกคนจะพบจริง ๆ ในสภาพชีวิตของสังคมนั้น ๆ อาทิเช่นภาพชาวบ้านหาปลา คนเมาสุราการเกี่ยวพาราสี เป็นต้น สภาพการตีความหมายที่ทำลายพรมแดนระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้เป็นการตีความเพื่อให้เข้าใจหลักธรรมที่สูงขึ้นอันเกี่ยวกับภูมิจิตของผู้ได้ทัศนานั้นในสู่และออกไปทางการบำเพ็ญบุญบารมีคือพุทธปรัชญาบารมี 1๐ ประการหรือ ทศพิธราชธรรม 1๐ ประการ ดั่งที่ได้เสนอวิเคราะห์ไปแล้ว ตลอดทั้งการเสนอเกี่ยวกับสัจนิยมมหัศจรรย์ (Magic Realism) ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเราได้เห็นภาพกากที่เป็นอมนุษย์ อาทิเช่น กินรี ยักษ์ พญานาค เป็นต้น อันถือเป็นภาพแห่งจินตนาการชวนให้ผู้ชมได้มีโลกแห่งจินตนาการเติมแต่งความรู้สึก ตมที่ตนเองได้ประสบการณ์ผ่านพ้นชีวิตมา ถือว่าเป็นการสื่อให้ความจริงสูงสุดนั้น ๆ ลงมาสถิตอยู่ในวิถีชีวิตตามปกติอีกด้วย

ผลการวิเคราะห์ (Results)

ตารางสรุปการเปรียบเทียบทางญาณวิทยา

นักปรัชญา	แนวคิดหลัก ญาณวิทยา	การประยุกต์ใช้กับ เรื่อง "สังข์ศิลป์ชัย"	ทศพิธราชธรรมที่ เด่นชัด
พระพุทธเจ้า	ยถาภูตญาณทัสนะ (เห็นตามความเป็นจริง)	หลุดพ้นจากอคติ 4 ไม่หลงเชื่อตามคำยุยงของมเหสีทั้งหกจนทำร้ายลูกเมีย	อวิหิงสา/ เมมตา ความไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยความหลงผิด
โสเครตีส	Socratic Irony ตรวจสอบตนเอง	ท้าวกุศราชต้องกล้าตั้งคำถามกับความเชื่อตนเอง "เราแน่ใจได้อย่างไรว่าลูกเป็นกาลกิณี"	มัททวะ ความอ่อนโยนและเปิดรับความจริง (ไม่ดื้อรั้น /ด่วนตัสสินพระทัย)
เพลโต	Theory of Form แบบ/ ความจริงแท้ Temperance (Sophrosyne) Wisdom (Sophia)	สังข์ศิลป์ชัย "แบบ" ของวีรบุรุษที่แท้จริง ขณะที่พี่ทั้ง 6 คือ "เงา"ความเขลา หรือภาพลวงตาที่หลอกพระบิดา	ธัมมิกตา ความเป็นผู้ยึดมั่นในความถูกต้องดีงามตามธรรม อักโกธะ ความควบคุมอารมณ์และความอยาก วิมังสา/ปัญญา การใช้เหตุผลไตร่ตรอง ค้นหาความจริง
เดส์การ์ตส์	Methodical Doubt ความเป็นผู้สงสัยไว้ก่อนอย่างเป็นระบบ (ความจริงที่มิอาจโต้แย้งได้)	ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่ ผู้นำต้องใช้เหตุผลวิเคราะห์ ไม่ใช่ใช้ "หู" ฟังแต่ข่าวลือจนขาดสติ	ตบะ การระงับยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลามตัดสินใจด้วยอารมณ์
คานท์	Categorical Imperative หน้าที่เด็ดขาด ปฏิบัติต่อมนุษย์ โดยการห้ามโกหกเด็ดขาด	สังข์ศิลป์ชัยออกตามหาอาหญิงเพราะเป็น "สิ่งที่ถูกต้องตามหน้าที่ (Duty) โดยไม่เกี่ยงงอนว่าจะถูกเนรเทศมาก่อน	อาชชวะ ความซื่อตรงต่อหน้าที่และศีลธรรมอย่างสูงสุด

นักปรัชญา	แนวคิดหลักญาณวิทยา	การประยุกต์ใช้กับเรื่อง "สังข์ศิลป์ชัย"	ทศพิธราชธรรมที่เด่นชัด
พระถังซำจั๋ง (Xuanzang)	จิตปรมานู(Yogacara Mind-Only) การเดินทางคือการฝึกจิต ความว่างเปล่าของอัตตา	ความเป็นผู้ตระหนักรู้ภายใน(Self-realization)	ทาน ศีล อาชชวะ อวิโรธนะ ขันติ ตปะ มัททวะ

การอภิปรายผล

ในการศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้เราได้รับรู้เกี่ยวกับเจตจำนงค์ของผู้ประพันธ์คือท้าวปางคำซึ่งเข้าใจว่าการที่เราไม่ทราบประวัติอย่างชัดเจนนั้นถือเป็นการปิดประเด็นในเรื่องที่จะให้เราได้ข้อมูลและสามารถวิจารณ์คาดการถึงเจตตนาในการประพันธ์ของท่านได้ เราจึงได้ความเป็นเงื่อนต่อการใช้หลักญาณวิทยาตรงข้อความที่ว่า "แฝงคติธรรม" อันเป็นการท้าทายองค์ความรู้สำหรับผู้ศึกในเรื่องของสังข์ศิลป์ชัยทั้งในด้านสัญชาตญาณของผู้ศึกษา ด้านเรียนรู้อารมณ์ ความรู้สึก ความมีน้ำใจและด้านการพัฒนาไปสู่ขั้นสูงสุดคือปัญญาญาณ ซึ่งเราจะอภิปรายไปตามลำดับเท่าที่จะเสนอเพื่อทำความรู้เพื่อนไปประยุกต์ใช้ต่อไปอีกด้วย

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นมาเป็นเวลาถึงปัจจุบัน (2569) ทรงสอนให้เห็นชัดในเรื่องของปัญญาและการรู้แจ้งตามความเป็นจริง ในเรื่องของสังข์ศิลป์ชัยแสดงให้เราเห็นถึง "วิชชา"ความรู้แจ้งขณะที่เหล่ายักษ์หรือพี่ชายทั้ง 6 คือ ตัวแทนของอวิชชาความเป็นผู้ไม่รู้จริง นั่นเป็นการให้ข้อคิดกับเราว่า ความรู้ที่แท้จริงนั้นไม่ได้เกิดจากการฟังตาม ๆ กันมาในหลักกาลามสูตร เช่น ที่ชาวเมืองเชื่อว่าพี่ชายทั้ง 6 เป็นผู้ช่วยนางสุมณฑา แต่เกิดจากการลงมือปฏิบัติและการใช้เครื่องมือเพื่อแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจและเห็นแจ้งด้วยตนเองของสังข์ศิลป์ชัย

โสเครตีส (Socrates) มีชีวิต (47๐- 399) ก่อนคริสตกาลการตรวจสอบย้อนกลับและความจริงเชิงจริยธรรม หลักการสำคัญของเขาที่ว่า ชีวิตที่ไม่ผ่านการตรวจสอบคือชีวิตที่ไม่คู่ควรกับคุณค่าที่น่าเชื่อถือได้ ซึ่งการที่สังข์ศิลป์ชัยยอมรับบททดสอบและไม่โต้ตอบด้วยความรุนแรงในช่วงแรกนั้นเป็นการสะท้อนถึงความเข้าใจในหลักความเป็นจริงที่ว่า คุณธรรมคือความรู้ (Virtue is Knowledge) ความรู้ที่แท้จริงต้องนำไปสู่การกระทำที่ถูกต้องไม่ใช่การโป้ปดมดเท็จเหมือนเหล่าพี่ชาย

เพลโต (Plato) มีชีวิต (427 - 347) ก่อนคริสตกาลเสนอปรัชญาโลกแห่งแบบ (Theory of Forms/World of dear) เพลโตเชื่อว่า โลกที่เราเห็นเป็นเพียงเงาของความจริงที่สมบูรณ์ หรือเรากล่าวว่ามนุษย์เรานั้นคิดและเชื่ออย่างไรก็ฉายภาพอย่างนั้นออกมา สังข์ศิลป์ชัย คือผู้ที่หลุกพ้นจากถ้ำ คือความลวงหลอกของโลกียสุขและคำโกหก แต่เข้าถึงการมองเห็นแบบแห่งความดีสูงสุด ขณะที่คนอื่น ๆ ยังติดอยู่กับภาพลักษณ์ภายนอกและอำนาจจอมปลอม

เรเน เดส์การ์ตส์ (ReneDescartes) ค.ศ.1596 – 165๐ (พ.ศ. 2139- 2193) มีอายุช่วงกรุงศรีอยุธยา ตอนปลายซึ่งใกล้เคียงกับวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย(พระเจ้าสุวรรณปางคำ) เดส์การ์ตส์เป็นนัก

ปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ชาวฝรั่งเศสเสนอญาณวิทยาการสงสัยเชิงวิพากษ์ (Methodical Doubt) หลักการสำคัญของเขาที่ว่า ฉันคิดฉันจึงรู้ว่าฉันมี (I think, therefore I am) นั่นคือทุกข์อย่างต้องผ่านการพิสูจน์ด้วยเหตุผล ในประเด็นเรื่องนี้ เราเห็นได้ว่าในห่วงเวลาที่สังข์ศิลป์ชัยถูกใส่ร้าย เราย่อมพินิจได้ว่าความรู้ที่เกิดจากผัสสะทั้งหกนั้น ผู้คนจะเห็นสังข์ศิลป์ชัยเป็นตัวประหลาดนั้นหลอกลวงได้ความจริงที่แน่นอนต้องเกิดจากการใช้เหตุผล พิจารณาถึงแก่นแท้ภายในซึ่งเป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้(Innate Ideas)

อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ค.ศ. 1724 – 1831 (พ.ศ.2267-2374) คานท์เป็นนักปรัชญาเยอรมันที่มีหลักคิดชั้นนำแห่งยุกต์มีหลักการสำคัญว่า ขอบเขตหรืออาณาจักรของความรู้นั้นต้องมีศีลธรรมกำกับด้วยเสมอ และคานท์แยกความรู้ออกเป็นส่วนที่ผ่านประสบการณ์และส่วนที่มีมาแต่กำเนิด (A priori) ซึ่งในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้นต้องยืนอยู่บนหลักการสำคัญที่ว่า "คำสั่งเด็ดขาด" (Categorical Imperative) คือทำหน้าที่ลูกและฮีโร่ โดยไม่หวังผลตอบแทน ความรู้ทางศีลธรรมของเขาไม่ได้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ แต่เป็นกฎสากลที่หัวใจของเขาหยั่งรู้ได้เองอย่างทั่วถึง คือความรู้สึก ความรู้จำ ความรู้คิด และความรู้แจ้งชัดเจน

พระถังซำจั๋ง (Xuanzang) ค.ศ.๖๐2 - 664 (พ.ศ. 1145 - 12๐7) มีหลักการสำคัญตรงกับพุทธปรัชญามหายานนิกายโยคาจาร (Yogacara) จิตปรมานู (Mind-Only) โลกคือสิ่งที่จิตสร้างขึ้น ดังนั้นอุปสรรคต่าง ๆ ในเรื่องนี้ ยักษ์ ป่าพิมพานต์ เปรียบเสมือนมายาที่ทดสอบจิตใจ ความรู้อันบริสุทธิ์จะเกิดขึ้นเมื่อเราชำระล้างจิตจากอาสวกิเลส การเดินทางของสังข์ศิลป์ชัยจึงเป็นการสะท้อนถึงการเรียนรู้ฝึกฝนความเป็นผู้ตระหนักรู้ภายใน (Self-realization)มากกว่าการสู้รบภายนอก

ดังนั้นจากญาณวิทยาที่เสนอมา ถึง 6 สำนักนี้ จะพบว่า "ความรู้" ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ไม่ใช่การรับข้อมูลแต่คือ การเข้าถึงความจริงแท้(Truth)ที่อยู่เหนือการหลอกลวงของประสาทสัมผัส

บทสรุป

โดยภาพรวมในการรับรู้จากการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นญาณวิทยาเชิงพุทธ(Epistemology)และสัจจธรรมทางศีลธรรม(Moral Truth)ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นการนำเราสู่ความลุ่มลึกลงไปในแก่นของเรื่องที่มากกว่าแค่การผจญภัย แต่เป็นการส่องด้วยญาณวิทยาเข้าเห็นถึงรากแก้วว่าเป็นการต่อสู้กันระหว่างอวิทยา กับวิชชา โดยเราสามารถสรุปได้ในประเด็นสำคัญดังนี้

ญาณวิทยาเชิงพุทธการรู้แจ้งย่อมละความลวง พระพุทธเจ้าและพระถังซำจั๋งสอนไปที่ความจริงว่าความรู้ที่แท้จริงนั้นไม่ได้มาจากโลกภายนอก แต่มาจากการชำระจิต โดยการฝึกจิตให้บรรลุปัญญาญาณอันบริสุทธิ์แท้จริงแล้ว ย่อมเห็นได้ด้วยตนเองว่า สรรพสิ่งนั้นล้วนแล้วแต่ภาพลวงตาแต่เราก็ต้องอาศัยสิ่งนั้นเพื่อเข้ากับสังคมในสิ่งที่สมมตินั้นแต่ไม่หลงยึดติดในสิ่งนั้น ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว วรรณกรรมเรื่องนี้สอนในเชิงพุทธปรัชญาโดยแท้ เพราะผู้นิพนธ์เรื่องนี้นั้นใช้หลักกุศโลบายเพื่อให้ประชาชนได้ความรู้เกี่ยวกับทศบารมีในพุทธปรัชญาอาทิเช่นทานบารมี ขันติบารมี ศีลบารมีสัจจบารมี อธิษฐานบารมีและปัญญาบารมี โดย

การเสนอโครงเรื่องที่เกี่ยวกับ กิเลส กรรม และวิบากโดยการผูกด้วยเรื่องของสติและปัญญานำพาสู่ความปลอดภัยในที่สุด

ในเชิงปรัชญา สังข์ศิลป์ชัยคือบทเรียนที่เสนอเราเป็นความจริงว่า "ความรู้ที่ปราศจากศีลธรรมย่อมมีผลต่อชีวิตตนและผู้อื่นในทางที่อันตราย ดังกรณีพี่ชายทั้ง 6 ส่วนศีลธรรมที่ปราศจากความรู้ย่อมอ่อนแอ แต่เมื่อญาณวิทยา ความรู้แจ้งผลานเข้ากับจริยธรรมความดีงามตามความเป็นจริงแล้ว มนุษย์ผู้นั้นย่อมจะสามารถก้าวข้ามอุปสรรคและเข้าถึงความสงบสุขแท้จริงได้

ดังนั้น หลักการทางญาณวิทยาที่เสนอมาเราได้ข้อสรุปสำคัญคือ ญาณวิทยาเหตุผลนิยมเชิงคุณธรรมและจิตนิยม (Moral Rationalism & Idealism)

เชื่อใน ความจริงสากล (Universal Truth) ในพระพุทธศาสนาหลักความจริงสากลคือกฎแห่งกรรม (Karmic Truth) ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความกตัญญูกตเวที อันเป็นรากแก้วของความดีทั้งปวงดั่งที่พระพุทธองค์ปฏิบัติเป็นต้นแบบอาทิการที่เสด็จโปรดพระมารดาที่ชั้นดาวดึงและพุทธธรรมสอนเราว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของความเป็นคนดีแม้ในศาสนาต่าง ๆ ศาสดาหลัก ๆ ก็สอนให้ความสำคัญในเรื่องนี้เพราะเป็นสัจจธรรมที่แท้ดังนั้นตัวละครในเรื่องนี้ให้ความรู้แก่เราเรื่องนี้เด่นชัดมากอาทิเช่นพระถังซำจั๋งมีความกตัญญูกตเวทีต่อพระสัทธรรมต่อครูบาอาจารย์สถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเสียสละเพื่อศึกษาค้นคว้าโดยการปฏิบัติตามเจตจำนงเพื่อเข้าใจสัจจธรรมแห่งพระพุทธองค์อย่างแท้จริง สืบค้น บันทึก เอาสัจจธรรมแห่งพุทธะกลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศจีน พระถังซำจั๋งเชื่อตรงกับปรัชญามหายาน(สายจิตปรมานู)โลกภายในมากกว่า สำคัญกว่าภายนอก เป็นต้น

โสเครตีส เพลโต เดการ์ตส์และคานท์ โสเครตีสเชื่อว่าถ้าคนเรารู้จริง ๆว่าอะไรคือความดี เขาจะไม่ทำความชั่วบ่อเกิดของความชั่วร้ายนั้นคือความไม่รู้ (Ignorance) เพลโตเสนอว่าความรู้ที่แท้จริงนั้นต้องเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นอมตะและไม่เปลี่ยนแปลงสิ่งนั้นคือแบบ (Form/Ideas) หรือทฤษฎีแบบ (Theory of Forms) การเรียนรู้นั้นคือการที่จิตระลึกรู้ในสิ่งที่เคยรู้อยู่แล้วในโลกแห่งแบบก่อนที่จะมาเกิดในร่างของความเป็นมนุษย์ปัจจุบันนี้ ดังนั้นเขาผู้นั้นจึงเป็นผู้มีเหตุผลอย่างไม่จำกัด ในขณะที่ญาณวิทยาแบบเหตุผลนิยมเชิงวิพากษ์เขาแสวงหาความรู้ที่เป็นสัจจเชิงคณิตศาสตร์อันไปตรงกับไพธาโกรัสว่าคณิศาสตร์ทำให้มนุษย์รู้สัจจธรรมสากล เพื่อหารากฐานปิดความสงสันนั้นเขาจึงพบตัวตนอันเป็นบ่อเกิดความรู้ว่า Cogito, ergo sum ความว่าฉันคิด ดังนั้นฉันจึงมีอยู่ (I thing , therefore I am) อันเป็นการสืบค้นสู่ความเป็นตัวตนในพระพุทธธรรมคือตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน จงเตือนตนด้วยตนเองเป็นบ่อเกิดที่สำคัญ ในขณะที่คานท์เน้นการสังเคราะห์ทั้งความรู้เหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยม นั่นคือเขาเชื่อว่าจิตของมนุษย์นั้นมิได้รอรับความรู้แต่อย่างเดียวแต่เป็นผู้ทำหน้าที่จัดระเบียบความรู้นั้น ๆ ด้วยเพราะมนุษย์จะรับรู้ข้อมูลจากประสาทสัมผัสแล้วนำมาจัดระเบียบเป็นความรู้ใหม่เสมอ ท่ามกลายสถานการณ์ใหม่ ๆ ผ่านโครงสร้าง อาทิเช่นกาลเวลาเทศะและเหตุปัจจัยอันเกี่ยวกับปรากฎการณ์ (Phenomena) และสภาวะแห่งตนเอง (Noumena) ซึ่งสิ่งนั้นเรียกเพื่อให้เรารู้อย่างลึกซึ้งว่าสิ่งนั้นในตัวมันเอง (Thing-in-itself) สิ่งนี้เรามองเข้าไปถึงอภิปรัชญาว่า นูส์

(Nous) มีลักษณะที่แบบบางเป็นพลังทางฟิสิกส์เรียกว่าเป็นพลังแห่งชีวิต (Vital Force) ในพุทธปรัชญาเรียกสิ่งนี้ว่า วิญญาณธาตุ การเข้าถึงได้ด้วยความหยั่งรู้

ดังนั้น ญาณวิทยาที่เราพบในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ถือเป็น "ญาณวิทยาแบบคลาสสิก" ทั้งในมิติของจิตนิยม (Idealism) และประสบการณ์นิยม (Empiricism) เราได้ข้อสรุปที่ว่า กายและใจหรือสสารนิยมและจิตนิยม ความที่คานท์กล่าวว่า มโนคติที่ปราศจากผัสสะก็ว่างเปล่า ผัสสะที่ปราศจากมโนคติก็บอดใบ้ (Thoughts without content are empty, intuitions without concepts blind) การเข้าถึงสัจจธรรมของชีวิตที่แท้จริงได้นั้นต้องอาศัยทั้งประสบการณ์ในการเผชิญโลกเพื่อเรียนรู้และทดสอบตนเอง แบบพระถังซำจั๋งและโสเครตีส และเดการ์ตส์ที่ชอบในการทดลองคานท์ที่สังเคราะห์ความรู้จากประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณคือมิได้อ่านหรือรับฟังคำรายงานเท่านั้นแต่ใช้จิตวิญญาณเพื่อเข้าถึงประจักษ์แจ้งในความจริงแท้นั้นด้วยตนเอง อันเป็นการเข้าถึงสัจจธรรมผ่านการลงมือทำและการเผชิญกับโลกที่แท้จริง

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2548). **บทละครเรื่องสังข์ศิปล์ชัย.** กรุงเทพมหานคร:สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ธวัช ปุณโณทก. (253๐). **วรรณกรรมอีสาน.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ (254๐). **บทละครนอกเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย**: กรุงเทพมหานคร.โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และคณะ. (2545). **สังข์ศิลป์ชัย ฉบับวิเคราะห์และชำระ.**ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ปราโมทย์ ทัศนาสุวรรณ. (2544). **สังข์ศิลป์ชัย.** กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา.

พระอริยานุวัตร เขมจารี. (2513). **สังข์ศิลป์ชัย(ฉบับตัวธรรมอีสาน).** มหาสารคาม:ศูนย์วัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ).** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2549). **ธรรมะกับการเมือง.**กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549).**พุทธวิธีบริหาร:ปรัชญาและแนวปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2549). **พุทธปรัชญา:มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต.**กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Descartes,R. (1998). **Discourse on Method and Meditations on First Philosophy (D. A. Cress, Trans; 4 th ed.).** Hackett Publishing Company, Inc.

Chatterjee, A.K. (1999). **The Yogacara Idealism.** Delhi: Motilal Banarsidass.

Kant, I. 1998. **Critique of pure reason (P. Guyer & A.W.Wood, Eds. & Trans.).** Cambridge Unversity Press. (Original work published 1781).

Lusthaus, D. (2๐๐2). **Buddhist Phenomenology: A Philosophical Investigation of Yogacara Buddhism and the Ch'eng Wei-shih lun.** London: Routledge Curzon.

Plato. (1991). **The republic (B.Jowett,Trans.). VintageBooks.** (Original work published ca. 375 B.C.E.).

Xuanzang. (1996). **Cheng Weishi Lun :Demonstration of Nothing-but-Mind (F.H. Cook, Trans.) .** Berkeley, Ca: Numata Center for Buddhist Translation and Research.

การออกแบบผลิตภัณฑ์เข็มกลัดติดเสื้อจากผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

Design of clothing brooch products made from local woven fabric by the housewives' community group of Wat Phan Tha, Pho Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์
Thanyapong Sararat
ธนพล ป้องแก้ว
Thanapon Pongkaew
เอนก ศรีภพ
A-nek Sriphob
ธีรพัฒน์ ผงกุลา
Teerapat Pongkula
นราธิป เพชรกรรม
Naratip Petchakam
ปิยะพงษ์ ภักดีแพง
Piyapong Phakdeephaeng
นรงฤทธิ์ ไชยเอิก
Narongrit Chaiyaaoek
สิริชัย ศรีชัย
Sirichai Srichai
ศรชัย กันทอง
Sornchai Kunthong
อภิสิทธิ์ ทุมดวง
Apisit Thumduang
ปัณณธร บัวทอง
Pannathon buathong
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
Sisaket Rajabhat University
Corresponding author, e-mail : thanyapong.s@sskru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของผ้าในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ และ 2) เพื่อพัฒนาเป็นเข็มกลัดติดเสื้อประชากรได้แก่ ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าจำนวน 6 คน กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้อาวุโสหรือผู้นำชุมชนจำนวน 7 คน ผู้บริโภคผลิตภัณฑ์จากผ้าทอจำนวน 50 คน และนักออกแบบเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์ในจังหวัดศรีสะเกษอีก 3 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ตามประเด็น และการคำนวณค่าเฉลี่ยพร้อมกับค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ 1) ชุมชนวัดพานทาเริ่มก่อตั้งใน พ.ศ.2506 ผู้ก่อตั้งเป็นชาวลาว อพยพมาจากบ้านหว้าน ตำบลน้ำคำ อำเภอเมืองฯ จังหสัดศรีสะเกษ ปัจจุบันมีจำนวนครอบครัว 414 หลังคาเรือน จำนวนประชากรประมาณ 1,852 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ก็มีอาชีพเสริมคือ การทอผ้า การทำขนมไทย การรับจ้างมัดหอมกระเทียม รับทำดอกไม้จันทน์ และรับจ้างทั่วไป ซึ่งกระบวนการทอผ้าเริ่มต้นพร้อมกับการย้ายถิ่นฐานของชาวบ้านภายหลังได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือและพัฒนาชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งได้จัดส่งเจ้าหน้าที่มาสอนวิธีการทอผ้าเพิ่มเติม ผู้เรียนกลุ่มแรกที่เรียนรู้วิธีการทอผ้า ได้นำความรู้มาประกอบอาชีพและเผยแพร่ให้แก่ผู้อื่น

ส่วนการสอนวิธีการทอผ้าเป็นการถ่ายทอดความรู้ต่อเนื่องกันมาให้กับผู้ที่สนใจ เอกลักษณ์ผ้าทอคือ ลวดลายลูกแก้ว ย้อมด้วยสีเบญจศรี ซึ่งเป็นสีเอกลักษณ์ประจำจังหวัดศรีสะเกษ และมีการพัฒนาเป็นลายน้ำไหล มีลวดลายขวาง ตัดกับเส้นด้ายยืน สีพื้นเป็นสีอ่อน ลวดลายเป็นสีเข้ม และมีลวดลายเชิงประยุกต์มากขึ้น เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าได้มีการออกแบบโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย สามารถใช้ได้ในหลายๆโอกาส แต่ทั้งนี้การออกแบบต้องคำนึงถึงรูปทรง ผิวพรรณของผู้สวมใส่ และประการสำคัญของการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอพื้นเมืองของชุมชน ควรรักษารูปแบบลวดลายและความเป็นเอกลักษณ์ เพื่ออนุรักษ์ผ้าทอพื้นถิ่นศรีสะเกษต่อไป 2) ผลิตภัณฑ์ที่นักออกแบบนำเสนอและเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคมากที่สุดคือ เข็มกลัดติดเสื้อจากผ้า ซึ่งเป็นงานประดิษฐ์เข็มกลัดที่ดึงความงามของดอกไม้ออกมาแสดงด้วยผ้า บ่งบอกได้ถึงภาพลักษณ์ที่แปลกใหม่ของผู้ประดิษฐ์

คำสำคัญ : การออกแบบผลิตภัณฑ์, เข็มกลัดจากผ้า, ชุมชนวัดพานทา, ผ้าเบญจศรี, ศรีสะเกษ

ABSTRACT

This research aimed (1) to study the historical background and role of textiles in the way of life of people in Wat Phan Tha Community, Pho Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province, and (2) to develop clothing brooch products from woven fabric. The population consisted of six weaving artisans, while the sample group included seven community elders or leaders, fifty consumers of woven fabric products, and three fashion and product designers in Sisaket Province. The research instruments were interviews and

questionnaires, and data were analyzed through thematic categorization, along with mean and standard deviation calculations. The findings revealed that Wat Phan Tha Community was established in 1963 by Lao migrants from Ban Wan, Nam Kham Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province. At present, the community comprises 414 households with approximately 1,852 residents, most of whom engage primarily in agriculture, supplemented by occupations such as weaving, Thai dessert making, garlic bundling, funeral flower production, and general labor. The weaving tradition began alongside the community's migration and was later supported by the Northeastern Industrial Promotion Center and the Sisaket Provincial Community Development Office, which provided training. Early learners applied and disseminated their knowledge to others, and weaving skills have since been continuously passed down. The distinctive identity of the local fabric includes Luk Kaew patterns dyed with Benjasri colors, the signature colors of Sisaket, later developed into flowing water patterns with contrasting horizontal designs against warp threads, typically featuring light background tones and darker motifs, as well as more contemporary adaptations such as mudmee silk. Product design emphasizes functionality and versatility for various occasions, while also considering form and the wearer's appearance; importantly, it preserves traditional patterns and identity to sustain Sisaket's local weaving heritage. Furthermore, the most preferred product among consumers and designers was fabric brooches, which creatively express floral beauty through textile craftsmanship and reflect a unique and modern image of the makers.

Keywords: product design, fabric brooch, Wat Phan Tha Community, Benjasri fabric, Sisaket.

บทนำ

ผ้าทอมีความผูกพันและเกี่ยวโยงกับพิธีกรรมทางศาสนาและวิถีชีวิตของคนเอเชียมานานนับศตวรรษ จนอาจเรียกได้ว่าเป็นมรดกทางสังคมซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นมาในอดีต การย้ายถิ่นฐาน โครงสร้างทางสังคม ระบบการค้า ตลอดจนแนวความคิดทางนามธรรม ซึ่งกลั่นกรองจากการสังเกตปรากฏการณ์รอบตัว การทอ การเตรียมเส้นใยและการย้อมสีหรือแม้แต่การวางลายผ้าทอแบบดั้งเดิมล้วนเป็นกิจกรรมของสตรี เปรียบเสมือนเป็นการบันทึกเรื่องราวของสังคมผ่านสายตาสตรีผู้ทอ (ศักดิ์ชาย สิกขา, 2554: 32) ซึ่งการทอผ้านั้นเริ่มแรกเป็นการผลิตเสื้อผ้าของมนุษย์ จะทำเพื่อให้สำหรับตนเองและครอบครัวด้วยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เป็นการสร้างงานหัตถกรรมของมนุษย์และได้พัฒนาการทอผ้ามา

เป็นอาชีพและก่อให้เกิดรายได้ที่พอเลี้ยงชีพอย่างต่อเนื่องและถาวร โดยการทอผ้าได้ริเริ่มจากการผลิตในครัวเรือน มีการดำเนินกิจกรรมสืบทอดทักษะความชำนาญจากรุ่นสู่รุ่น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2527: 152)

หัตถกรรมเสื้อผ้าจากเดิมที่เคยทำกันในครัวเรือนก็เริ่มขยายกิจการเป็นธุรกิจหัตถกรรมชุมชนขึ้น และยิ่งมีบทบาทความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เมื่อได้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยส่งเสริมให้มีการพัฒนาในการทำสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีการทำกันอยู่แล้ว ตั้งแต่กระบวนการผลิต การพัฒนาเทคนิคการผลิต การพัฒนาทางด้านฝีมือ วัตถุดิบ เงินทุน และการตลาดอย่างครบวงจร จนสามารถทำเป็นหัตถกรรมอุตสาหกรรมในชุมชนได้ ทำให้ชาวบ้านในชนบทมีอาชีพ มีงานทำอย่างมั่นคงและถาวร (ญาณิศา ศรีบุญเรือง, 2566: 32)

ชุมชนวัดพานทา ได้อพยพมาจากชุมชนบ้านหว้าน ตำบลน้ำคำ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ มีการนำเอาวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงการทอผ้ามากับการย้ายถิ่นฐาน ผ้าทอของชาวลาวชุมชนวัดพานทามีลักษณะเป็นผ้าซิ่น ผ้าห่ม ผ้าพันคอ ที่ดัดแปลงจากผ้าทอเบญจศรี และมีคนมาสอนทำผลิตภัณฑ์ดัดแปลงอื่นๆ คือ โคมไฟ กระเป๋าสะพาย กระเป๋าถือ และกล่อมนามบัตร (เริงศักดิ์ ฤกษ์ใหญ่, 2569: สัมภาษณ์) ซึ่งผ้าทอดังกล่าวมีประวัติการทอมาช้านาน ชาวบ้านในชุมชนวัดพานทารู้จักการทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เลี้ยงชีพ

ชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ อยู่ห่างจากมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่มีชาวลาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก อาชีพหลักของคนในหมู่บ้านจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีกลุ่มสตรีที่ยึดอาชีพทอผ้าเพื่อเลี้ยงชีพ และสตรีที่ว่างจากการทำงานในอาชีพหลัก มีการทอผ้าเป็นอาชีพเสริม ผ้าทอที่ได้จากชุมชนวัดพานทาแห่งนี้จัดเป็นผ้าทอพื้นเมืองประเภทหนึ่งที่มีการทอด้วยเครื่องทอผ้าที่มีหน้ากว้างไม่เกิน 18 นิ้ว และไม่ทอเป็นผ้าพื้น จะทอลวดลายขวางเส้นด้ายยืน ใช้สีสลับกันตลอดความยาวของการทอ มีเอกลักษณ์และรูปแบบเฉพาะตัว รวมถึงการใช้ด้ายเส้นคู่ในการทอ ทำให้ผ้าทอที่ได้มีความหนาและมีความคงทนในการใช้งาน มีความประณีตสวยงาม ซึ่งผ้าทอของชุมชนแห่งนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากนัก รู้จักกันเฉพาะภายในหมู่บ้านหรือกลุ่มบุคคลที่ให้ความสนใจเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีตลาดรองรับก็ตาม อีกทั้งชุมชนวัดพานทาแห่งนี้ยังมีการรับซื้อผ้าเบญจศรี เศษผ้าเหลือใช้ต่างๆ มาทำเป็นที่หิ้วแก้วกาแฟ ไม้ถูพื้น ผ้าห่ม ผ้าคลุมโทรศัพท์ ผ้าปูที่นอน เพื่อจำหน่ายเพิ่มเติมอีกด้วย

การทอผ้าเป็นงานที่ต้องใช้ความประณีตวิจิตรบรรจง มีกรรมวิธีในการผลิตที่ซับซ้อน ใช้เวลานาน เมื่อจำหน่ายได้ผลตอบแทนไม่คุ้มค่าของเวลา ทำให้ช่างทอรุ่นใหม่กันไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้ผลตอบแทนดีกว่า และทั้งยังไม่เคยมีองค์กรหรือหน่วยงานใดทำวิจัยและพัฒนาเรื่องรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ได้จากผ้าทอของชุมชนแห่งนี้ และผลิตภัณฑ์ที่ได้ส่วนใหญ่จะเป็นเฉพาะเสื้อผ้าในบางบ้าน รวมถึงองค์ประกอบของเครื่องแต่งกาย เช่น ผ้าพาดบ่า ผ้าคลุมไหล่ ซึ่งมีผู้บริโภคจำนวนไม่มาก แต่ถ้านำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทอื่นๆ และนำไปเป็นส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย มีรูปแบบที่ไม่ซ้ำซ้อนกับผ้าทอประเภทอื่นๆ ซึ่งจะทำให้ช่วยสร้างรายได้

ให้แก่คนในชุมชนมากขึ้น ซึ่งผู้บริโภคในปัจจุบันอาจมีความต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีความสวยงาม ทันสมัย ดังนั้น การนำผ้าทอของชาวบ้านชุมชนวัดพานทามาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ โดยนันออกแบบผลิตภัณฑ์และพัฒนาให้เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค อาจจะทำให้ผ้าทอของคนในชุมชนแห่งนี้เป็นที่รู้จักในตลาดผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น โดยคนในชุมชนมีความต้องการที่จะทำเข็มกลัดจากผ้าท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาอาชีพในความคิดสร้างสรรค์ดังกล่าวสัมพันธ์กับนโยบายด้านการศึกษาของชาติ กล่าวคือ การจัดการศึกษาอาชีพในปัจจุบันมีความสำคัญมาก เพราะจะเป็นการพัฒนาประชากรของประเทศให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นการแก้ปัญหาการว่างงานและส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ที่มั่นคง มั่งคั่ง และมีงานทำอย่างยั่งยืน สภาพสังคมปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ประชากรมนุษย์เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้ไปอย่างรวดเร็วและไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น มนุษย์จึงประสบปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย โดยเฉพาะด้านการดำรงชีพและชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์เราจะต้องสร้างสิ่งทดแทนเพื่อการอยู่รอดโดยวิธีการต่างๆ ซึ่ง "เข็มกลัด" ปัจจุบันมีความหลากหลายและมีความสำคัญในการนำมาประยุกต์ตกแต่งเสื้อผ้า หมวก กระเป๋า เพื่อเพิ่มความสวยงามและนำไปเป็นของขวัญของฝากได้ ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเข็มกลัดผีเสื้อ เข็มกลัดดอกไม้ ฯลฯ สามารถนำผ้าพื้นเมือง ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าเบญจศรี มาประยุกต์ดัดแปลง ประดิษฐ์เป็นเข็มกลัดตามความคิดสร้างสรรค์ พัฒนาทักษะฝีมืออย่างไม่มีที่สิ้นสุด และยังเป็นงานอดเรกที่สามารถทำได้ในเวลาว่างจากงานประจำหรืออาจผลิตเพื่อการจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมสำหรับผู้ที่รักงานฝีมือได้เป็นอย่างดี

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องราวของการออกแบบผลิตภัณฑ์เข็มกลัดติดเสื้อจากผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ผ่านโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ การยกระดับมูนมังสู่มูลค่าเชิงสร้างสรรค์ในโลกยุคปกติใหม่ เรื่อง การทำเข็มกลัดติดเสื้อจากผ้า ของ สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ถือเป็นการสร้างรายได้จากผ้าที่มีในท้องถิ่น ถูกนำมาดัดแปลงเป็นเครื่องประดับในรูปแบบเข็มกลัด ซึ่งสอดรับกับสมัยนิยม และการจัดโครงการครั้งนี้ยังมีการบูรณาการร่วมกับการจัดการเรียนการสอนรายวิชา "สังคมศึกษาสำหรับครูประถมศึกษา" สำหรับนักศึกษาสาขาวิชาการประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโครงการเกิดทักษะในการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตประจำวันต่อไป ตลอดจนเพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่มีรูปแบบใหม่เพื่อให้นำเสนอสู่ผู้บริโภคโดยการนำความคิดของนักออกแบบเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์จากบ้านโพนค้อ คือ นางวรรณภา ปัญญา และนางศิรินยา สมสุข มาช่วยในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นถิ่น และเป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้สนใจหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการฟื้นฟูและเผยแพร่งานหัตถกรรมสิ่งทอท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จัก

มากยิ่งขึ้น และเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในจังหวัดศรีสะเกษต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของผ้าทอในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์เข็มกลัดติดเสื้อของของชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังไม่มีงานศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกาสร้างสรรคผลิตภัณฑ์จากผ้า โดยนำเสนอในรูปแบบการพัฒนาเศษผ้า และผ้าท้องถิ่น เป็นเข็มกลัดติดเสื้อของชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ โดยตรง แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้ เช่น

ฤชุอร แซ่โกย (2544) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับอาชีพการทอผ้ากี่เอวของชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านพระบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พบว่า กระบวนการทอผ้าและแนวทางการออกแบบลวดลายผ้ากี่ทอของชนเผ่ากระเหรี่ยงในอดีตเป็นกระบวนการง่ายๆ พึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบๆตัว ทั้งในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ในการทอ และกระบวนการในการพัฒนาคุณภาพของเส้นใย รวมทั้งลวดลายผ้าที่ออกแบบมีจุดมุ่งหมายของการทอเพื่อใช้ในครัวเรือน สำหรับการทอผ้าในปัจจุบันนั้นยังคงใช้กระบวนการแบบดั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นการจัดหาวัสดุโดยการซื้อแทนการจัดทำขึ้นใช้เอง นอกจากนี้แล้ววัตถุประสงค์ของการทอผ้าได้เปลี่ยนเป็นการทอเพื่อการพาณิชย์ จากงานวิจัยนี้ทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการของการทอผ้าจากครัวเรือนสู่การจัดทำธุรกิจเชิงพาณิชย์

ญาณิศา ศรีบุญเรือง (2566) เรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากผ้าทอมือชุมชนบ้านหว้าน ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งงานวิจัยนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า ชุมชนมีความต้องการที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากผ้าขาวม้าเป็นสินค้าที่จำหน่ายในชุมชนเพิ่มเติมจากสิ่งที่มีอยู่ พัฒนาเป็นสินค้าที่ระลึกทางการท่องเที่ยวเพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว นำไปสู่การต่อยอดทางเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่ชุมชนต้องการ คือ ร่มผ้าขาวม้า ที่ใช้วัตถุดิบหลักคือ ผ้าขาวม้าที่ได้จากการทอของกลุ่มทอผ้าในชุมชน ซึ่งการออกแบบจะให้ความสำคัญต่อการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ความสวยงาม และความแข็งแรง โดยจากงานวิจัยนี้ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการยกระดับผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นให้มีความน่าสนใจและตอบสนองต่อผู้บริโภคมากขึ้น

รัฐพล ภัทรดุลพิทักษ์ (2548) เรื่อง การพัฒนากลุ่มผลิตภัณฑ์จากใยปอในฐานะเป็นวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาบ้านตอกแป้น ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น งานวิจัยนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพืชในท้องถิ่น โดยการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีการบริหารจัดการกลุ่มปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกลุ่ม เช่น การมีส่วนร่วมของสมาชิกด้านกระบวนการเรียนรู้ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกและด้านเงินทุน ดังกล่าวถือเป็นแนวทางในการพัฒนาของกลุ่มอาชีพของชุมชนวัดพานทาด้วยเช่นกัน

พัฒนา ปัทมวงษ์ (2553) เรื่อง กระบวนการผลิตและการค้าผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้าย ศึกษากรณี : ชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมจากบริษัททุ่งระหาสิน แขวงสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งจากงานวิจัยนี้ได้พยายามอธิบายถึงกิจกรรมและวิธีการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายในชุมชน โดยที่คนในชุมชนได้รับการส่งเสริม และมีกิจกรรมหลักร่วมกัน มีการจัดสรรแบ่งหน้าที่ร่วมกัน ประชาชนเห็นความสำคัญของการทอผ้าต่อวิถีชีวิต และการดำรงชีวิตของชุมชน คนมีรายได้จากการทอผ้า แต่ยังมีปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เช่น ชาวบ้านทอไม่ระมัดระวัง สลับสีผิด ใช้ฝ้ายเกินกำหนดที่วางไว้ ส่งผลกระทบต่อการจำหน่าย ไม่สามารถล้างออกหรือจำหน่ายภายในได้ ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในมิติต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด และการศึกษานี้ได้อาศัยแนวทางจากงานวิจัยข้างต้นมาใช้ศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย คือ การศึกษา ประวัติความเป็นมาของคนในชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี การแต่งกาย ผ้าทอ เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกประเภทเข็มกลัดติดเสื้อ ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้มีการศึกษาและสำรวจสภาพพื้นที่เบื้องต้นของชุมชน เช่น ความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้าน และกระบวนการทอผ้า และศึกษาจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีกลุ่มข้อมูลปฐมภูมิ คือ กลุ่มประชากรผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในท้องถิ่น โดยมีจำนวนประชากร 6 คน มีกลุ่มตัวอย่างคือ ผู้อาวุโส ที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าอาวาสวัดพานทาจำนวน 3 คน และพระ 1 รูป และผู้บริโภคผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ ที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบเจาะจง คือ ประชาชนและข้าราชการที่สวมเสื้อผ้าทอพื้นเมืองที่อยู่ในพื้นที่ของจังหวัดศรีสะเกษ โดยทำการเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 24 มกราคม 2569 ถึงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2569 ทุกวันยกเว้นวันศุกร์ เพราะในวันศุกร์บางหน่วยงานจะมีการรณรงค์ให้พนักงานสวมใส่ผ้าพื้นเมืองจำนวน 50 คน และนักออกแบบเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์ในจังหวัดศรีสะเกษบ้านโพนค้อจำนวน 2 คน ร่วมกับกลุ่มข้อมูลทุติยภูมิ เช่น กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ จากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยอาศัยแหล่งข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสอบถาม เครื่องบันทึกเสียง จากนั้นได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม เชิญวิทยากรนักออกแบบมารวมให้ข้อมูล ออกแบบผ่านภาพสเกตซ์ และสาธิตการทำ จากนั้นนำภาพสเกตซ์ไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้บริโภคผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ โดยให้กลุ่มตัวอย่างเลือกรูปแบบของเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์ และนำผลที่ได้ไปให้กลุ่มทอผ้า จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และวิเคราะห์เนื้อหาแบบบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

1. ความเป็นมาของชุมชนวัดพานทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

ชุมชชนแห่งนี้ย้ายจากบ้านน้ำคำมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าโนนบักบ้าแห่งนี้ราว ๆ พ.ศ. 2506 เมื่อเริ่มก่อตั้งชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารโดยการหาของป่ามาบริโภค เช่น หน่อไม้ เห็ด เป็นต้น มีการทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ปลูกข้าว ปลูกถั่ว ไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน แต่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้นบางครั้งผลผลิตที่ได้รับไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต ดังนั้นหนุ่มสาวในหมู่บ้านจึงเริ่มออกไปรับงานนอกหมู่บ้าน ส่วนแม่บ้านที่ว่างจากการทำนา ทำไร่ ได้ประกอบอาชีพเสริมโดยการทำดอกไม้จันทน์ รับจ้างมัดหอมกระเทียม ทำขนมไทย และทอผ้า ซึ่งในปัจจุบันนี้การทอผ้าของหมู่บ้านมีผู้นำมาทำเป็นอาชีพเสริมมากที่สุด และบางครอบครัวก็ยึดเป็นอาชีพหลัก ปัจจุบันได้มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุนให้ทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งในขณะนี้ได้ทดลองทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และโคก หนอง นา ป่า ด้านวัฒนธรรมประเพณีชาวบ้านจะนับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมกิจกรรมทางศาสนา

ทุกบ้านจะมีพระพุทธรูปหรือรูปภาพพระพุทธรูปไว้กราบไหว้บูชา และถือเอาวันพระเป็นวันสำคัญทางศาสนา

ในส่วนของการทอผ้านั้น มีความสำคัญต่อชุมชนในระดับหนึ่ง เพราะผ้าทอเป็นอาชีพเสริมของคนในหมู่บ้าน และทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนตลอดปี อีกทั้งยิ่งเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน โดยเฉพาะลายลูกแก้วของชาวลาว ลายน้ำไหลเพราะอยู่ใกล้ห้วยสำราญ ลายธรรมดา (ลายขัด ลายขิด) ลายสบง ลายมะกอก ลายมะกากอก ลายดอกพิกุล และลายกระต่าย และลายที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ คือ ลายสำราญไหล ซึ่งถึงแม้ในปัจจุบันความเจริญความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิต และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย และชาวบ้านก็ยังคงยึดถือสืบทอดประเพณีอันดีงามของบรรพบุรุษของตนเองไว้อยู่เสมอ และการทอผ้าในปัจจุบันยังมีการนำไหมเงิน ไหมทอง แทรกรวมกับเส้นด้ายในการทอด้วย เพื่อให้เกิดความสวยงามและมีสีสันมันวาว สะท้อนแสงไประยิบระยับในขณะสวมใส่ออกงานในช่วงเวลากลางคืน ซึ่งนอกจากผ้าทอแล้วยังนำมาประยุกต์ใช้เป็นผ้าพันศีรษะสำหรับใช้กันแดดเวลาออกไปทำนา (ผ้าซิ่นที่ยาวประมาณ 72 - 80 นิ้ว กว้างประมาณ 15 - 18 นิ้ว) ซึ่งผ้าทอที่นำไปเย็บเป็นผ้าซิ่นนั้นจะมีลักษณะการขวางลายผ้า โดยลวดลายที่เป็นแนวทวนจากการทอ พอนำมาเย็บติดกับผ้าซิ่นจะกลายเป็นแนวตั้ง การนำไปใช้นั้นต้องนำไปเย็บต่อกับผ้าสีพื้นโดยให้ผ้าทอเป็นส่วนของตัวซิ่น และผ้าสีพื้นเป็นส่วนหัวและตีนซิ่น มีการนำไปออกแบบเป็นถุงย่าม ผ้าปูโต๊ะ เป็นต้น ซึ่งรูปแบบการทอนั้น ผ้าทอที่มีหน้าแคบเกินไปทำให้การนำไปใช้ประโยชน์ได้น้อย รูปแบบการทอโดยใช้สีสด ถ้าเป็นส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์จะทำได้ยาก นอกเหนือจากผู้ทอที่มีวัตถุประสงค์ในการทอ หรือผู้ซื้อผ้าทอสามารถนำไปออกแบบและทำการตัดเย็บได้เหมาะสม ผ่าหน้าแคบสามารถทำได้ สีของผ้าทอจะต้องเป็นสีอ่อนและได้มาจากการย้อมโดยใช้สีธรรมชาติ และผ้าทอเหล่านี้สามารถนำไปใช้เป็นส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์ได้หลายประเภท เช่น กระเป๋าสะพาย ปกแฟ้ม กล่องเครื่องประดับ หมอนอิง พนักเก้าอี้ กล่องกระดาษทิชชู่ กระเป๋าโทรศัพท์ พวงกุญแจ และปกสมุดบันทึก (นาฏนภางค์ ยะวังหาด, 2548: 58 และวิภาวัน จุลยา และ สำเภา น้อยเจริญ วิลาทัน, 2554: 23)

2. ข้อมูลจากการตอบแบบสอบถาม

2.1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุต่ำกว่า 25 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 24 มีอาชีพอื่นๆ เช่น ลูกจ้างประจำ บริษัทเอกชน และนักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 36 มีรายได้อยู่ระหว่าง 6,000-10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 42 มีที่อยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 92

2.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้ผ้าทอพื้นเมือง พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยใช้ผ้าทอพื้นเมืองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 90 ไม่รู้ความเป็นมาของชาวลาวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 52 ไม่เคยเห็นชุดประจำท้องถิ่นของชาวลาวมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 54 ผ้าทอเหล่านี้สามารถนำไปเป็นส่วนประกอบที่เหมาะสมของผลิตภัณฑ์ของใช้ในบ้านมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 96 ผ้าทอของชุมชนวัด

พานทาสามารถนำไปประกอบในการตัดชุดทำงานมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 92 และผ้าทอสามารถนำไปทำเป็นเข็มกลัดประดับกับเสื้อพื้นเมืองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 86

2.3 ความต้องการทำผลิตภัณฑ์ ต้องการให้ทำเข็มกลัดมากที่สุด เพราะเหมาะกับทุกวัย พกพาง่าย และอยู่ในช่วงเหตุการณ์ไว้อาลัยการสวรรคตของสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.08 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .65 ต้องการโคมไฟมาก ($\bar{x}$) เท่ากับ 3.74 S.D. เท่ากับ 1.05 ต้องการกระเป๋าสตางค์ ($\bar{X}$) เท่ากับ 3.24 (S.D.) เท่ากับ .87 และต้องการปลอกหมอนน้อยที่สุด ($\bar{X}$) เท่ากับ 2.36 และ (S.D.) เท่ากับ 1.19

2.4 ความต้องการผลิตภัณฑ์ที่นำผ้าทอมาเป็นส่วนประกอบในรูปแบบของเสื้อผ้า พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ชอบแบบเสื้อชุดในโอกาสพิเศษมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 26 แบบเสื้อชุดจำลองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 32 และแบบเสื้อชุดทำงาน ชอบคิดเป็นร้อยละ 38

2.5 เมื่อพิจารณาความต้องการผลิตภัณฑ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ชอบผลิตภัณฑ์ลำดับที่ 1 คือ เข็มกลัดจากผ้า คิดเป็นร้อยละ 40 ลำดับที่ 2 คือ กระเป๋าสะพาย คิดเป็นร้อยละ 20 ลำดับที่ 3 คือ กระเป๋าถือ คิดเป็นร้อยละ 18 ลำดับที่ 4 คือ โคมไฟ คิดเป็นร้อยละ 18 และ 5 กล่องนามบัตร คิดเป็นร้อยละ 16

จากความคิดเห็นดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษได้จัดโครงการส่งเสริมอาชีพการทำเข็มกลัดติดเสื้อจากผ้าเพื่อสร้างรายได้ โดยเน้นการเย็บด้วยมือ ซึ่งการเย็บเป็นวิธีการหนึ่งของการประดิษฐ์ชิ้นงานให้สำเร็จเป็นรูปทรงหรือเป็นรูปแบบที่กำหนด (อภิรัตน์ โสทัศน์, 2549: 36 - 37) โดยการทำกุหลาบผ้าพับ (อาจประยุกต์เป็นรูปทรงกลีบลำดวนได้) โดยมีขั้นตอนพอสังเขปดังนี้ รวมถึงวิทยากรยังได้สอนวิธีการติดเข็มกลัดด้วย ดังกล่าวสามารถนำมายกระดับเป็นสินค้าในท้องถิ่นได้ โดยมีทั้ง 7 ชุมชนที่ให้ความร่วมมือ ได้แก่ ชุมชนพันทาใหญ่ ชุมชนพันทาน้อย ชุมชนหัวนา ชุมชนโนนเขวา ชุมชนทุ่งนาดี ชุมชนโนนเค็ง และชุมชนไกรภักดี และนักศึกษาสาขาวิชาการประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 มาร่วมกิจกรรม ดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถาม เช่น ควรนำผ้าทอพื้นถิ่นดังกล่าวมาตกแต่งเสื้อผ้าเล็กน้อย และออกแบบให้เข้าชุดคือ มีเข็มกลัด กระเป๋าสะพาย รองเท้า มีการออกแบบเสื้อผ้าที่เรียบร้อย ใช้ได้ในหลายโอกาส นำผ้าทอมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย เช่น ที่วางแก้วรองจาน ทำกระเป๋าใบเล็กสำหรับใส่โทรศัพท์เคลื่อนที่ในรูปแบบต่าง ๆ ควรนำเสนอผลิตภัณฑ์ทุกชนิดให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และมีตัวแทนจำหน่าย กลุ่มผู้ทอควรเปลี่ยนมาใช้เส้นไหมทดแทนเส้นด้าย จะทำให้ผ้าทอมีคุณค่ามากขึ้น และการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ ควรรักษารูปแบบ ลวดลาย และความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอให้ได้มากที่สุด เพื่อเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นถิ่นไว้ให้นานที่สุด

ภาพที่ 2 - 3 การอบรมกระบวนการทำเข็มกลัดจากผ้า

ภาพที่ 4 - 7 เข็มกลัดจากผ้า

การศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนวัดพานทาที่ก่อตั้งมาได้ 40 ปี มีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ได้พัฒนาตามสภาพแวดล้อมปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ชาวบ้านดำรงชีวิตของตัวเองแบบเรียบง่าย ใช้เทคโนโลยีที่จำเป็น และยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของคนท้องถิ่นไว้ได้อย่างเหนียวแน่น มีการจัดงานประเพณีประจำปีขึ้นทุกปีและใช้วัดเป็นสถานที่จัดงาน ทั้งนี้วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ซึ่งกระบวนการทอผ้าเป็นการเรียนรู้วิธีการทอผ้าจากผู้ที่มีประสบการณ์ช่วยแนะนำและสอนให้ โดยในขั้นตอนแรกจะเป็นลักษณะของความสนใจวิธีการทอผ้าจากผู้อื่น จากนั้นจึงเริ่มฝึกการทอผ้า ซึ่งใช้ระยะเวลาเพียงไม่กี่เดือนก็สามารถ

ทอได้ ทั้งนี้การคิดค้นลวดลายผ้าทอยังมีการประดิษฐ์ขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งผู้ที่คิดค้นหรือประดิษฐ์ได้จะนำมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ลวดลายผ้าทอที่พบในปัจจุบันเป็นลวดลายที่ประดิษฐ์และดัดแปลงขึ้นใหม่แทบทั้งสิ้น รวมทั้งเส้นด้ายที่ใช้ทอเป็นสีสดใส โทนร้อน สีด้ายเหล่านี้เป็นที่ต้องการของตลาดมากกว่าที่สีโทนเย็น เนื่องจากการทอโดยใช้พื้นสีอ่อน ลวดลายสีเข้ม จะช่วยให้ลวดลายของผ้าทอโดดเด่นมากขึ้น และการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอพื้นถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าหรือผลิตภัณฑ์ผู้ออกแบบควรมีความรู้พื้นฐานทางด้านการออกแบบ เพื่อให้รูปแบบของผลิตภัณฑ์และเสื้อผ้ามีเอกลักษณ์โดดเด่นไม่ซ้ำรูปแบบเดิมที่มีอยู่ และต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของประโยชน์ใช้สอย ตอบสนองความต้องการของผู้สวมใส่ ทั้งนี้การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่มีผ้าทอพื้นถิ่นนี้เป็นส่วนประกอบ ควรเป็นรูปแบบที่เรียบง่าย เน้นจุดสนใจอยู่ที่ผ้าทอ เพราะผ้าทอเป็นผ้าที่มีลวดลายสวยงาม สีสว่างโทนร้อน เพราะฉะนั้นถ้าหากนำมาเป็นผลิตภัณฑ์หรือเป็นเสื้อผ้าจะมีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของผ้าทอ และผลิตภัณฑ์ที่นักออกแบบนำเสนอและเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคมากที่สุด คือ เข็มกลัดติดเสื้อจากผ้า ซึ่งการทำเข็มกลัดติดเสื้อจากผ้าเป็นงานฝีมือที่ทำง่าย ใช้วัสดุน้อย สามารถออกแบบได้ตามความชอบ เป็นของขวัญที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สามารถสร้างเป็นอาชีพเสริมหรือสร้างรายได้ ทั้งนี้สามารถใช้ผ้าที่มีสีสันและลวดลายที่น่าสนใจเพื่อเพิ่มความสวยงาม หากต้องการให้ขอบผ้าดูเรียบร้อย ใช้กรรไกรซิกแซกตัดขอบผ้า ใช้กาวร้อนแทนการเย็บสำหรับผู้ที่ต้องการความรวดเร็ว ซึ่งการทำเข็มกลัดจากผ้าเป็นกิจกรรมที่สนุกและสร้างสรรค์ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลายไม่ว่าจะเป็นเครื่องประดับของที่ระลึก หรือเป็นของขวัญพิเศษสำหรับคนสำคัญ โดยอาจทำเป็นรูปดอกไม้ดำขาวไว้อาลัย รูปหมวก และรูปอื่น ๆ (สุคนธ์ แคนสด, 2550: 32)

ความหมายของเข็มกลัดจากผ้า

เข็มกลัดจากผ้าเป็นเครื่องประดับที่ใช้ติดเสื้อ กระเป๋า หรือของใช้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความสวยงามสามารถทำจากผ้าหลากหลายชนิด เช่น ผ้าสักหลาด ผ้ายีนส์ หรือผ้าคอตตอน สามารถตกแต่งด้วยลูกปัด โบว์หรือของตกแต่งอื่น ๆ ตามความต้องการ

อุปกรณ์ที่ใช้

๑. ผ้าที่ต้องการใช้ (เช่น ผ้าสักหลาด ผ้ายีนส์ ผ้าคอตตอน)

๒. กรรไกร

๓. ด้ายและเข็มเย็บผ้า หรือปืนกาวร้อน

๔. ฐานเข็มกลัด (สามารถหาซื้อได้จากร้านเครื่องประดับหรือร้านงานฝีมือ)

๕. ของตกแต่งเพิ่มเติม เช่น ลูกปัด กระดุม โบว์

ติดตรงไหนดี?

มาลองหาตำแหน่งติดที่ทำให้หน้าดูดีกัน จุดสำคัญที่ควรระวังคือ ความสมดุลระหว่างความยาวของคอ, ความกว้างบ่ากับเสื้อผ้า ขึ้นอยู่กับว่าเป็นเสื้อเชิ้ตหรือ ชุดกระโปรง รวมถึงดีไซน์ปก โดยทั่วไป เข็มกลัดเล็กจะติดใกล้กับไหปลาร้าหน้าเข็มกลัดใหญ่จะเว้นระยะห่างจากหน้า นอกจากนั้นยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับเสื้อผ้า เช่นถ้าเป็นเสื้อปกใหญ่ไม่มีผ่าด้านหน้า หากติดตรงกลางเบื้องล่าง จะดูดี ถ้าเป็นเสื้อไม่มีแขนติดระหว่างไหปลาร้ากับบ่า เว้นระยะห่างจากไหปลาร้าหน่อยจะดี หรือว่าจะลองติดดูหลาย ๆ อันที่หน้ากระจก ยิ่งหากเป็นเข็มกลัดใหญ่ ๆ ควรส่องกระจกเต็มตัวแล้วเช็คตำแหน่งที่ติดแล้วเหมาะสม ที่สุด

ติดแบบไหนดี ?

เกี่ยวเนื้อผ้าเต็มความกว้างของเข็ม ไม่ให้เกิดรอยย่น หรือ เข็มกลัดห้อยลง ให้เข็มกลัดไม่ขยับเขยื้อน หากผ้าที่จะติดเป็นผ้าบางหรือผ้ายืด ให้ติดเข็มกลัดทั้งเสื้อตัวในไปด้วย ตำแหน่งติดเอาไว้แล้ว แต่จะติดที่สายชุดชั้นในก็ได้ หากจะ ติดปกแจ็คเก็ตเกี่ยวเข็มติดกับตัวเสื้อด้วย แค่นี้ก็เข้าที่เข้าทาง ปกก็จะไม่บ้วยด้วย

กำหนดทิศทางการติดอย่างไร ?

ตามหลักจะไม่ติดให้ก้านหันเข้าด้านใบหน้า หากก้านและใบมีจำนวนมาก ให้ติดเฉียงบนออกออกไปด้านนอกจะดูดีมาก และเหมาะกับงานพิธีการ ส่วนชุดที่ไม่เป็น พิธีการ หากเอาก้งลงล่างก็จะดูสบาย ๆ ยิ่งถ้าติดให้ก้งขนานกับปกเสื้อก็จะยิ่งเหมาะมากขึ้น

ขั้นตอนการทำเข็มกลัดจากผ้า

๑. ออกแบบลวดลาย - วาดแบบที่ต้องการลงบนกระดาษก่อน (เช่น รูปดอกไม้ รูปสัตว์ หรือรูปเรขาคณิต)

๒. ตัดผ้า - ใช้แบบที่วาดไว้วางลงบนผ้าแล้วตัดตามรูปแบบที่ต้องการ

๓. ประกอบชิ้นส่วน - เย็บหรือติดกาวชิ้นผ้าเข้าด้วยกัน (หากต้องการให้เข็มกลัดมีมิติ สามารถใช้ใย สังเคราะห์ใส่ตรงกลางเพื่อเพิ่มความนุ่ม)

๔. ตกแต่งเพิ่มเติม - ติดลูกปัด กระดุม หรือของตกแต่งอื่น ๆ ตามที่ออกแบบไว้

๕. ติดฐานเข็มกลัด - ใช้กาวร้อนหรือส้น้ำขึ้นเล็ก ๆ เย็บติดฐานเข็มกลัดให้แน่นหนา

๖. ตรวจสอบความเรียบร้อย - ตรวนมอบหราวนขึ้งแรงของเข็มกลัดก่อนใช้งาน

ข้อดีของการทำเข็มกลัดจากผ้า

- เป็นงานฝีมือที่ทำง่าย ใช้วัสดุน้อย
- สามารถออกแบบได้ตามความชอบ
- เป็นของขวัญที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว
- สามารถทำเป็นอาชีพเสริมหรือสร้างรายได้

เคล็ดลับเพิ่มเติม

- ใช้ผ้าที่มีสีสันและลวดลายน่าสนใจเพื่อเพิ่มความสวยงาม
- หากต้องการให้ขอบผ้าดูเรียบร้อย ใช้กรรไกรซิกแซกตัดขอบผ้า
- ใช้กาวร้อนแทนการเย็บสำหรับผู้ที่ต้องการความรวดเร็ว

การทำเข็มกลัดจากผ้าเป็นกิจกรรมที่สนุกและสร้างสรรค์ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประดับ ของที่ระลึก หรือเป็นของขวัญพิเศษสำหรับคนสำคัญ

ภาพที่ 8 กระบวนการทำเข็มกลัดจากผ้า

ภาพที่ 9 กระบวนการทำเข็มกลัดจากผ้า

ภาพที่ 10 ผลิตภัณฑ์ที่จะถูกต่อยอดในอนาคตของชุมชน

การอภิปรายผล

จากความเป็นมาของกลุ่มชนในวัฒนธรรมลาวแถบวัดพานทามีการจัดงานประจำปีของชาวบ้านที่เป็นการสืบทอดประเพณีของตัวเอง ถึงแม้กาลเวลาเปลี่ยนไป แต่ชาวบ้านยังยึดถือวัฒนธรรมประเพณีของชนชาติจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ สุภัทตรา อ่อนศรี (2553) ที่ว่า ชาวลาวแถบโนนบักบ้าทำบุญทำทานมากตลอดทั้งปี วิถีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวลาวจึงแสดงออกที่กิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา มีคนไปชุมนุมพร้อมกันเพื่อสร้างสัมพันธ์กัน ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา สอดคล้องกับงานวิจัยของจักรพันธ์ โสมะเกษตริน และ จิตติมาภรณ์ โสมะเกษตริน (2547) ที่ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและนักศึกษาโปรแกรมเทคโนโลยีอุตสาหกรรมก่อสร้าง มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในหลาย ๆ กระบวนการ ชาวบ้านมีความรู้ มีทักษะเพิ่มขึ้น

ส่วนผ้าทอกับคนในชุมชน เป็นอาชีพเสริมที่ทำให้เกิดรายได้หมนุเวียน และเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การทอผ้าของคนท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเศรษฐกิจ จากการทอผ้าในอดีตเพื่อใช้นุ่งห่มหรือใช้ในพิธีกรรม แต่ในปัจจุบันเป็นการทอผ้าเพื่อหาเลี้ยงชีพ ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ (2541: 165) ที่ว่า การทอผ้าของชาวเชียงตุงในปัจจุบันไม่ได้มีเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มเหมือนอดีต แต่ชาวเชียงตุงทอผ้าเพื่อขายเลี้ยงชีพ และการทอผ้ามาพร้อมกับการย้ายถิ่นโดยผู้คนมักนำเอาวัฒนธรรมประเพณีของตนัวเองไปด้วยเสมอ และมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น สอดคล้องกันกับงานของเจษฎาวุฒิ บุตรเพชร (2560) ที่ว่า กระบวนการถ่ายทอดการทอผ้าของคนอีสานเป็นลักษณะที่มีการพูดคุยและแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้ได้รับการถ่ายทอด และลวดลายที่ทอในปัจจุบันมีการคิดค้นประดิษฐ์ขึ้นอยู่ตลอดเวลา ลวดลายที่คิดค้นได้จะนำมาแลกเปลี่ยนให้แก่กันภายในกลุ่มของผู้ทอผ้า

การพัฒนาเป็นเข็มกลัดติดเสื้อนั้น เป็นผลิตภัณฑ์แฟชั่นที่ได้รับความนิยม สอดคล้องกับงานศึกษาของสุนันทา คะเนนอก (2567) ที่ว่า แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไทยของกลุ่มสตรีบ้านต้นสะตือสามต้น คุณค่าด้านผลิตภัณฑ์ คุณค่าด้านบริการ คุณค่าด้านบุคลากร และคุณค่าด้านภาพลักษณ์ มีการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ผ้าไทยของกลุ่มสตรีบ้านต้นสะตือสามต้น สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ จำนวน 4 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ เข็มกลัดของที่ระลึก ของชำร่วย กระเป๋า พวงกุญแจ กระเป๋าใบเล็ก และกระเป๋าดินสอ และจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการผลิตภัณฑ์ผ้าไทยให้เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม นำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ผ้าไทย และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชนเพื่อเสริมสร้างรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชน ทำให้เกิดความงามในการผลิตผ้า เกิดแนวคิดการออกแบบรูปลักษณ์ผลิตภัณฑ์ทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการจดจำและเกิดภาพพจน์เชิงบวก และเป็นการประชาสัมพันธ์สู่สาธารณชนเพื่อส่งเสริมให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้อาจเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาเรื่องราวของการยกระดับผลิตภัณฑ์จากผ้าในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ควรมีการศึกษาการออกแบบเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์ โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกแบบ และควรสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องผ้าเพื่อใช้ในสถานศึกษาต่อไป และควรให้มีการจัดเก็บเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้นในรูปแบบหนังสือ คู่มือ จัดพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวได้มีการเรียนรู้เรื่องการแสดงเรื่องการย้อมผ้า การทำเข็มกลัดจากผ้า เป็นกิจกรรมเสริมระหว่างท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความภาคภูมิใจและชื่นชมในพื้นที่ทางวัฒนธรรมแห่งนี้ต่อไป และมุ่งหวังให้สามารถนำไปต่อยอดทางธุรกิจของชุมชนได้ เป็นการพัฒนาสินค้าในชุมชนให้สามารถคิดค้นพัฒนาต่อยอดในชุมชนของตนเองในด้านแฟชั่นที่ทันสมัย นำผ้าไหมมาประยุกต์ ประดิษฐ์แนวสร้างสรรค์ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผ้าไหมไทย เป็นการสร้างเสริมธุรกิจชุมชนต่อยอดสู่เชิงพาณิชย์ต่อไป

บรรณานุกรม

จักรพันธ์ โสมะเกษตริน และ จิตตมาภรณ์ โสมะเกษตริน. (2547). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานใบตาล กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองก๊อก ตำบลห้วยสำราญ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ.** ชุดโครงการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาวัตถุดิบและกระบวนการให้ได้มาตรฐานและผลิตภัณฑ์ชุมชนในผ้าทอพื้นบ้านและหัตถกรรมเครื่องจักรสาน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

เจษฎาวุฒิ บุตรเพชร. (2560). **รูปแบบการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมผ้าไหมไทยในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ญาณิศา ศรีบุญเรือง. (2566). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากผ้าทอมือชุมชนบ้านหว้าน ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ.** คณะบริหารธุรกิจและการบัญชีมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

นาฏนภางค์ ยะรัตพล. (2548). **การวางแผนภาพอนาคตอุตสาหกรรมผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พัฒนา ปัทมวงศ์. (2553). **กระบวนการผลิตและการค้าผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้าย ศึกษากรณี: ชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมจากบริษัททุ่งระหาสิน แขวงสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

รัฐพล ภัทรดุลพิทักษ์. (2548**). การพัฒนากลุ่มผลิตภัณฑ์จากใยปอในฐานะเป็นวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาบ้านตอกแป้น ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น.**(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เริงศักดิ์ ฤกษ์ใหญ่. (2569). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2527). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน.** เมืองโบราณ.

วิภาวัน จุลยา และสำเภท น้อยเจริญ วิลาทัน. (2554). **งานประดิษฐ์จากเศษวัสดุเหลือใช้.** บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด.

ศักดิ์ชาย สิกขา. (2554). **การออกแบบและพัฒนาลายผ้าเอกลักษณ์จังหวัดศรีสะเกษ.** คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สุคนธ์ แคแสด (บรรณาธิการ). (2545). **งานประดิษฐ์เข็มกลัดจากผ้า.** สำนักพิมพ์เพชรกะรัต.

สุนันทา คะเนนอก. (2567). **แนวทางการพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไทยของกลุ่มสตรีบ้านต้นสะตือสามต้น หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะเรียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์.** วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา. 16(2). 74-89.

สุภัทตรา อ่อนศรี. (2551). **วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าโนนบักบ้า กรณีศึกษาชุมชนพันทาใหญ่ตำบลโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

อภิรัติ โสฬศ. (2549). **ศิลปะประดิษฐ์.** โอเดียนสโตร์.

ฤชุอร แซ่โกย. (2544). **อาชีพทอผ้ากี่เอวของชาวเผ่ากะเหรี่ยง บ้านพระบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของ "ยักษ์" จากประติมากรรมที่พบภายในวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

Study of beliefs and iconographic forms of "giants" (yaksha) based on sculptures found in Wat Khian Burapharam, Khukhan District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์
Thanyapong Sararat
ธนพล ป้องแก้ว
Thanapon Pongkaew
เอนก ศรีภพ
A-nek Sriphob
ธีรพัฒน์ ผงกุลา
Teerapat Pongkula
นราธิป เพชรกรรม
Naratip Petchakam
ปิยะพงษ์ ภักดีแพง
Piyapong Phakdeephaeng
นรงฤทธิ์ ไชยเอิก
Narongrit Chaiyaaoek
สิริชัย ศรีชัย
Sirichai Srichai
ศรชัย กันทอง
Sornchai Kunthong
อภิสิทธิ์ ทุมดวง
Apisit Thumduang
ปัณณธร บัวทอง
Apisit Thumduang
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
Sisaket Rajabhat University
Corresponding author, e-mail : thanyapong.s@sskru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของ “ยักษ์” จากประติมากรรมที่พบภายในวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ร่วมกับการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์ ซึ่งผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่า ได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมแบบเขมรผสมผสานกับรูปแบบของท้องถิ่น ซึ่งรูปแบบของยักษ์คือ ยักษ์ทวารบาล บริเวณภาพเขียนรูปต้นโพธิ์หลังองค์หลวงพ่อโตวันเขียนองค์จำลองแสดงปางตรัสรู้หน้าอุโบสถ เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับยักษ์เนื่องในศาสนาพุทธเป็นเทพเจ้าในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลัทธิบูชายักษ์ในคติพื้นเมืองของอินเดียที่เข้ามาผสมผสานกับเรื่องราวในทางพุทธศาสนาและความเชื่อบางประการของประชาชนในท้องถิ่น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีผลต่อการสร้างประติมากรรมรูปยักษ์ขึ้น โดยนิยมใช้ประดับศาสนสถาน ซึ่งพอสรุปแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับยักษ์ได้ดังนี้ คือ คติเรื่องยักษ์ในฐานะเทพารักษ์ ยักษ์ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ยักษ์ในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ ยักษ์ในฐานะผู้ประทานบุตรและคุ้มครองเด็ก และยักษ์ในฐานะผู้ค้ำชูพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : ยักษ์, ท้าวเวสสุวรรณ, วัดเขียนบูรพาราม, ขุขันธ์, ศรีสะเกษ

ABSTRACT

This article examines the beliefs and representations of “giants” (yaksha) through sculptures found at Wat Khian Burapharam in Khukhan District, Sisaket Province, alongside related documents, research studies, and interviews. The study reveals that these sculptures were influenced by a blend of Khmer artistic traditions and local stylistic elements. The depicted giants appear as guardian figures (dvarapala), particularly in mural paintings of the Bodhi tree behind the replica image of Luang Pho To in the posture of enlightenment in front of the ordination hall. These representations reflect Buddhist beliefs, in which giants are regarded as deities within Theravāda Buddhism. Such beliefs were shaped by indigenous Indian yaksha worship that later merged with Buddhist narratives and local traditions of the people in Khukhan District, Sisaket Province, ultimately influencing the creation of giant sculptures commonly used to decorate religious sites. In summary, the concepts and beliefs surrounding giants include their roles as guardian spirits, deities of wealth, directional protectors of the north, bestowers of children and protectors of youth, and supporters of Buddhism.

Keywords: Yaksha (giants), Thao Wessuwan, Wat Khian Burapharam, Khukhan, Sisaket

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอารยธรรมอินเดียมาแต่โบราณ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2553 : 123) โดยเฉพาะอารยธรรมที่ได้รับจากอินเดียนั้นคือ การศึกษาเกี่ยวกับความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในศิลปกรรม สัญลักษณ์เหล่านี้ส่วนใหญ่ใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งส่วนสำคัญของศาสนสถาน ฉะนั้นศิลปกรรมดังกล่าวจึงเป็นการถ่ายทอดคติความคิดความเชื่อต่างๆ ของมนุษย์ ในรูปแบบของสิ่งที่สัมผัสได้เป็นวัตถุในลักษณะรูปแบบ ความหมาย และบทบาทต่างๆ กันนั้น (ปรานี วงษ์เทศ, 2545 : 17) ซึ่ง "ยักษ์" เป็นรูปแบบหนึ่งอันเป็นรูปบุคคลซึ่งผู้สร้างได้เลือกนำมาใช้ประกอบขึ้นเป็นผลงานทางศิลปะที่เกิดจากแนวความคิดและคติความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาเชนอีกด้วย (ดนัย ไชยโยธา, 2540 : 112)

คติเรื่องยักษ์ได้เข้ามามีบทบาทในศาสนาควบคู่ไปกับการสร้างศิลปกรรมและแนวความคิดที่ปรากฏในวรรณคดีสำคัญของอินเดีย โดยเฉพาะอินเดียเป็นแหล่งกำเนิดแนวความคิดและรูปแบบทางศิลปะ กระทั่งเข้ามาแพร่หลายอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทยด้วย (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547 : 55)

คำว่า "ยักษ์" นั้น มีการกล่าวถึงกันในหลายลักษณะ คือ คล้ายมนุษย์ และบางประการคือคล้ายเทพ หรือมีลักษณะกึ่งเทพ มีอำนาจเหนือธรรมชาติเยี่ยมเทพทั้งหลายบางพวกที่เป็นประโยชน์ บางพวกก็เป็นอันตรายต่อมนุษย์ เรียกว่า อมนุษย์ (ส.พลายน้อย, 2561 : 23) ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับยักษ์มีปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนาพรามณ์ในยุคพระเวท ชาดกในศาสนาพุทธ และคัมภีร์ในศาสนาเชน มีการสร้างวิหารเพื่อทำรูปเคารพของยักษ์ และสร้างเป็นประติมากรรมประดับศาสนสถานในอินเดีย (ดนัย ไชยโยธา, 2532 : 28)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ได้ทราบว่า "ยักษ์" นั้น ได้รับความสนใจและปรากฏอยู่ในศิลปกรรม ซึ่งมีการผสมผสานกันระหว่างศิลปะพื้นเมืองกับศิลปะอินเดียบางส่วน โดยรับแนวคิดและรูปแบบมาจากอินเดีย ได้วิวัฒนาการมาเป็นรูปแบบเฉพาะของตนในระยะเวลาต่อมา (กรุณา เรืองอุไร กุศลาศัย, 2540 : 69) อีกทั้งการรับแนวคิดทางวรรณคดีในเรื่องรามายณะ ซึ่งเป็นเรื่องการทำสงครามระหว่างมนุษย์กับยักษ์ อันเป็นความเชื่อในลัทธิไวษณพนิกายของศาสนาฮินดู ซึ่งมีผลต่อการสร้างประติมากรรมรูปยักษ์ที่เกี่ยวเนื่องในศาสนา (ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์, 2561: 49) ดังปรากฏภาพเขียนบริเวณมุขด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของอุโบสถวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ เกี่ยวกับสงครามระหว่างกองทัพวานร พระราม และทศกัณฐ์ ภาพยักษ์จับลิง (เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2541 : 13 - 14) อันส่งผลให้เกิดประติมากรรมยักษ์บริเวณภาพเขียนต้นโพธิ์หลังหลวงพ่อโตองค์จำลอง ซึ่งการถ่ายทอดคติ แนวความคิด ความเชื่อของมนุษย์ในรูปของวัตถุ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่จะยืนยันหรือสนับสนุนเรื่องราวของศาสนสถานต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี (กระทรวงมหาดไทย, 2529 : 197)

การสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมยักษ์ภายในอาณาบริเวณวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ยังไม่พบงานศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่มีงานศึกษาเพียง 1 เรื่อง ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ คือ งานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2560) เรื่อง ประติมากรรมยักษ์ทวารบาลในจังหวัดศรีสะเกษ : รูปแบบและคติการสร้าง" ที่ให้ข้อมูลภาพรวมเกี่ยวกับประติมากรรมยักษ์ทวารบาลในจังหวัดศรีสะเกษในประเด็นรูปแบบและคติการสร้าง แต่ยังไม่ได้มีการศึกษาในพื้นที่ของวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยตรง แต่ได้อาศัยงานวิจัยดังกล่าวเป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับคติความเชื่อและรูปแบบของยักษ์ทวารบาลในท้องถิ่นศรีสะเกษ ตลอดจนเป็นแนวทางในการศึกษาและนำเสนอสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ต่อไป

บทความนี้มุ่งศึกษาถึงคติความเชื่อและรูปแบบของ "ยักษ์" จากประติมากรรมที่พบภายในวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ อันแสดงถึงคตินิยมในการสร้างศิลปโบราณวัตถุรูปยักษ์อันเนื่องในศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธ โดยใช้วิธีการศึกษาแบบพรรณนาจากเอกสาร ภาคสนาม และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ทราบถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ทางด้านแนวความคิดและคติความเชื่อจากอินเดียสู่ไทยที่เกี่ยวกับประติมากรรมรูปยักษ์ ตลอดจนงานนี้อาจจะเป็นส่วนหนึ่งคือ คู่มือนำเที่ยวอำเภอขุขันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ ไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อชำระจิตใจให้ผ่องใส บริสุทธิ์ นักท่องเที่ยวจะได้ทราบว่า ในอำเภอขุขันธ์นั้นมีวัดใดบ้างที่เป็นวัดสำคัญ มีโบราณวัตถุสถาน หรือศาสนวัตถุสถานใดบ้างที่ท่านไม่ควรพลาดที่จะไปกราบขอพร และคณะผู้จัดทำหมายใจที่จะคืนข้อมูลที่ถูกต้องกลับไปสู่สังคม ซึ่งจากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามจะพบว่า วัดเขียนบูรพารามแห่งนี้ยังมีความรู้ความเข้าใจด้านเทววิทยาที่คลาดเคลื่อน ทำให้เกิดการปฏิบัติไม่ถูกต้องและเหมาะสม เช่น ประดิษฐานประติมากรรมรูปเคารพองค์พระพุทธรูปไว้เบื้องหน้าองค์ท้าวเวสสุวรรณ ทำให้องค์พระพุทธรูปบังองค์เทพเจ้าในคติพุทธเถรวาทจนหมดจนแทบไม่มีใครสังเกตเห็นว่ามีท้าวเวสสุวรรณอยู่ด้านหลัง ในเรื่องนี้ทางคณะผู้จัดทำได้เข้าไปกราบเรียนให้ท่านเจ้าอาวาสทราบแล้ว เพื่อที่จะดำเนินการแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป อาจมีการขยับตำแหน่งหรือเว้นระยะห่างออกมาให้มากขึ้น หรือนำมาประดิษฐานเบื้องหน้าพระประธานบริเวณภายในอุโบสถเพื่อเปิดพื้นที่องค์ท้าวเวสสุวรรณให้เห็นเด่นแต่ไกล หรือหากไม่เปลี่ยนพื้นที่ อาจมีป้ายสื่อความหมายให้ข้อมูลตามข้อความที่ว่า "ปลีกเวลาแวะแอบดูยักษ์ สักการะหลวงพ่อโตวัดเขียน แต่หารู้ไม่ว่ายักษ์แอบดูเราท่านทุกคนตลอดชีวิต ซึ่งท่านอยู่หน้าโบสถ์และปกปักษ์รักษาวัดเขียนมานานแล้ว" ซึ่งถือเป็นกุศโลบายให้คนทำดี เพราะมียักษ์ปกป้องคุ้มครองด้วยนั่นเอง

ความเป็นมาและคติความเชื่อเกี่ยวกับยักษ์

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2556 ได้ให้ความหมายของยักษ์ไว้ว่า "ยักษ์" เป็นคำนาม หมายถึง อมนุษย์จำพวกหนึ่งถือกันว่ามีรูปร่างใหญ่โต น่ากลัว มีเขี้ยวงอก ใจดำอำมหิต ชอบกินมนุษย์ กินสัตว์ โดยมากมีฤทธิ์เหาะเหินได้ จำลองตัวได้ บางทีใช้ปะปนกับคำว่า "อสูร"

และ "รากษส" ก็มี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 297) ซึ่งยักษ์เหล่านี้มีความสัมพันธ์กับลัทธิการบูชาต้นไม้ในอินเดีย ซึ่งลัทธิการบูชาต้นไม้เกิดจากความเชื่อว่ามีวิญญาณหรือเทพเจ้าอาศัยอยู่ในต้นไม้ นิยมเรียกวิญญาณหรือเทพเจ้าว่า รุกขเทวดาหรือรุกขเทพี เป็นผู้มีอำนาจทำให้ต้นไม้เกิดความเปลี่ยนแปลงสภาพไปในฤดูต่าง ๆ และเทพนี้สามารถบันดาลความสุข โชคลาภ ความอุดมสมบูรณ์ หรือโชคร้ายให้แก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงติดต่อกับเทพเหล่านี้ด้วยการสวดมนต์อ้อนวอนและเซ่นสรวงขอสิ่งที่ตนปรารถนา ดังนั้นจึงมีการสมมติรูปร่างของเทพที่ตนนับถือขึ้นให้ดูสมจริงในการปฏิบัติบูชายิ่งขึ้น (ดนัย ไชยโยธา, 2540 : 112) ซึ่งการนับถือว่าต้นไม้มีเทพสถิตอยู่ โดยมีการทำประติมากรรมรูปเทพหรือเทพีอยู่บริเวณตรงหน้าต้นไม้ (มนต์ ทองทัช, 2563 : 15) ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของยักษ์ที่วัดเขียนบูรพาราม และในชาดกของศาสนาพุทธ ซึ่งมีอยู่ 547 เรื่อง ปรากฏว่ามีเรื่องพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดาถึง 43 เรื่อง ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในพุทธประวัติหลายตอนที่อบุติขึ้นใต้ต้นไม้นับตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ เสวยวิมุตติสุข และปรินิพพาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนางสุชาดานำข้าวมธุปายาสมาถวายพระสิทธัตถะที่ประทับอยู่ใต้ต้นโพธิ์ก่อนตรัสรู้ นางคิดว่าพระองค์เป็นรุกขเทวดา (ดนัย ไชยโยธา, 2547ก : 56 – 57) ย่อมแสดงให้เห็นถึงลัทธิบูชาต้นไม้ที่นับถือกันอย่างแพร่หลายในสมัยพุทธกาลได้อย่างชัดเจน ดังกล่าวถือว่า พระพุทธเจ้าทรงมีบทบาทในการอนุรักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมด้วย เพราะตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ท่านส่วนใหญ่จะอยู่ในป่าไม้เป็นสำคัญ (อาสนะ เชิดชู, 2569 : สัมภาษณ์) ดังกล่าวจึงส่งผลให้มีรุกขเทวดาผู้ดูแลสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ ที่ท่านประทับอยู่ ดังกล่าวอาจสื่อถึงบทบาทของการปกป้องพระพุทธศาสนาของท้าวเวสสุวรรณในวัดเขียนบูรพารามได้ด้วยอีกประการหนึ่ง เช่นเดียวกับในศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์จะนิยมนำต้นไม้ที่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็นใบ ดอก หรือผล มาเป็นส่วนประกอบในการบูชาเทพและเทพีเสมอ โดยเป็นต้นไม้จนาดใหญ่ มีกิ่งก้านสาขามาก ให้ร่มเงา ทำให้เกิดความร่มเย็นแก่คนทั่วไป เช่น ต้นไทร (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2547 : 75) ซึ่งเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกปักษ์รักษาอยู่ด้วยเป็นต้น

ในคติพุทธศาสนานับถือยักษ์ในบริบทของเทพกุเวร ผู้เป็นโลกบาลและเทพแห่งความมั่งคั่ง เมื่อมีฐานะเป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ พระองค์จะได้รับนามว่าท้าวกุเวร หรือท้าวเวสสุวัณณ หรือท้าวไพศพ (พลูหลวง, 2538 : 29 - 30) มีที่สถิตอยู่ในป่าเขาบนต้นไม้หรืออยู่บนแท่นบูชายักษ์เตี้ย ๆ บริเวณต้นไม้ใหญ่ ซึ่งหน้าที่ของยักษ์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนานั้น คือ ยักษ์มีฐานะเท่าเทียมกับเทวดาหรือเป็นเทพารักษ์ เช่น เฝ้าประตูเมือง คุ้มครองเด็กแรกเกิด ทำหน้าที่เป็นจาตุรงคบาทของม้ากัณฐกะ ในการเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ เป็นเทพารักษ์ผู้ปกป้องพระโพธิ์สัตว์ คอยคุ้มครองพระโพธิ์สัตว์ขณะเกิดเหตุการณ์ผจญมาร (ไขศรี ศรีอรุณ, 2566 : 58 - 59)

ภาพที่ 1 - 2 หลวงพ่อโตวัดเขียนบูรพารามและอุโบสถของวัด

คติ รูปแบบ ความเชื่อ ของประติมากรรมรูปยักษ์ในวัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

วัดเขียนบูรพาราม ตั้งอยู่บ้านพราน หมู่ 4 ตำบลห้วยเหนือ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ เดิมชื่อวัดเขมร มีโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ อุโบสถซึ่งสร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ผนังและฐานอุโบสถก่อสร้างด้วยอิฐฉาบปูน หลังคาเป็นโพรงไม้มุงสังกะสี ที่ขอบโครงหลังคาโดยรอบแกะสลักเป็นลายพันธุ์พฤกษา ส่วนที่จั่วแกะสลักเป็นภาพในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งแกะสลักขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ภายในอุโบสถมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ประดิษฐานอยู่เรียกว่า หลวงพ่อโต (สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2548 : 42) โดยวัดเขียนบูรพาราม ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติและกำหนดขอบเขตโบราณสถาน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 107 ตอนที่ 19 วันที่ 25 มกราคม 2533 มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ 53 ตารางวา โดยสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 9 ได้อนุญาตให้ดำเนินการบูรณะครั้งที่ 4 เมื่อปี 2544 ซึ่งการบูรณะครั้งที่ 4 นี้ ได้รับการอนุญาตให้บูรณะอุโบสถองค์หลวงพ่อโต และมีการหล่อองค์หลวงพ่อโตจำลองขึ้นเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2544 และทำพิธีมหาพุทธาภิเษกในวันที่ 18 กรกฎาคม 2545 โดยมีการปั้นรูปท้าวเวสสุวรรณหลังองค์พระ และเขียนภาพจิตรกรรมพระเวสสันดรภายในอุโบสถไปพร้อม ๆ กัน (ชื่นจิตร ศรีมงคล, 2569 : สัมภาษณ์, เกียรติพงศ์ ศรีมงคล, 2569 : สัมภาษณ์ และ สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย, 2549 : 109) ซึ่งรูปยักษ์มาจากใบหน้าคนในยามโกรธ มนุษย์ในอารมณ์นี้แสดงอาการถลึงตา ขบเขี้ยวเคี้ยวฟัน หรือหรี่ตากัดฟันด้วยความอาฆาตมาดร้าย โดยหน้ายักษ์จะมีแบบปากสแยะตาโพลง ปากสแยะตาจระเข้ ปากขอตาโพลง และปากขอตาจระเข้ (วิภาวี บริบูรณ์, 2562 : 4) ทั้งนี้ หลวงพ่อโตองค์จำลองนี้ประทับนั่งเช่นเดียวกับหลวงพ่อโตองค์จริง คือ ประทับนั่งปางภูมิผัสสะมุทรา แสดงปางมารวิชัย พระหัตถ์ขวาทอดลงพาดพระชานุ แสดงชี้อ้างเอาพระธรณีเป็นพยานในคราวตรัสรู้ พระหัตถ์ซ้ายทอดวางลงบนพระเพลา แบฝ่าพระหัตถ์ในท่าปกติ ประทับนั่งในท่าโยคาสนะ คือ นั่งขัดสมาธิราบ คือ การนั่งเอาขาขวาทับขาซ้าย เป็นท่านั่งที่แสดงความสำรวมอิริยาบถ พระพุทธองค์ประทับในท่านี้ในการแสดงพระธรรมเทศนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538 : 57 และ พรพิมล เพ็งประภา, 2562 : 19)

ภาพที่ 3 - 4 หลวงพ่อโตวัดเขียนบูรพารามองค์จำลองและประติมากรรมยักษ์เบื้องหลัง

ประติมากรรมรูปยักษ์ภายในวันเขียนบูรพารามเป็นประติมากรรมปูนปั้นนูนต่ำที่ประกบติดกับภาพวาดต้นโพธิ์ ทำหน้าที่เป็นทวารบาลเฝ้าสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ กายสีแดงสด กายและหน้าตาเป็นยักษ์ ปากสแยะ ตาโพลง สวมมงกุฎยอดน้ำเต้ากลม สวมกระบังหน้าแบบเรียบ ไม่มีลวดลาย ยอดมงกุฎเป็นทรงพุ่มปรางค์ ใบหูยาว ใบหน้าแสดงความสงบ นุ่งโจงกระเบนสั้น ถือกระบองขนาดใหญ่ไว้ด้านหน้า ยืนฉีกขา แต่งกายแบบเครื่องแต่งตัวโขนสีสันต่าง ๆ เป็นยักษ์ที่ดำรงอยู่สัตยธรรม จึงได้มาปกป้องอาราม (ส.พลายน้อย, 2561: 165) ซึ่งอาจเป็นต้นเค้าขององค์ประกอบและการแต่งกายของการแสดงโขนขุขันธ์ในเวลาต่อมา

เพราะฉะนั้น ประติมากรรมยักษ์ที่ปรากฏในวัดเขียนบูรพาราม คือ ท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งท้าวเวสสุวรรณ แปลว่า พ่อค้าทองคำ (พ่อค้าอันมีทรัพย์มาก) ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ เหตุที่ชื่อกุเวรพราหมณ์นั้น เพราะเหตุตอนที่เป็นมนุษย์นั้นชอบทำบุญให้ทาน เมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้ไปบังเกิดในเทวโลก ปกครองนครที่ชื่อว่า “วิสานะนคร” พระพรหมและพระศิวะได้ประทานพรให้ท่านเป็นอมตะและเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติทั่วทั้งแผ่นดิน ซึ่งท้าวเวสสุวรรณเป็นที่เคารพนับถืออย่างแพร่หลาย ในศาสนาพราหมณ์เรียกท่านว่า “ท้าวกุเวร” นอกจากนี้ ท่านยังมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ เช่น ธนบดี (เจ้าแห่งทรัพย์) ธเนศวร (เจ้าแห่งทรัพย์) ยักษราช (เจ้าแห่งยักษ์) และอิคะสขี (เพื่อนพระศิวะ) ซึ่งตามตำนานกล่าวไว้ว่า ท้าวเวสสุวรรณเป็นยักษ์มีผิวขาว มีฟัน 8 ซี่ มีรูปร่างพิการ คือ มีสามขา ทำให้เดินเหินไม่สะดวก จึงจำเป็นต้องถือไม้เท้า (ตะบอง) บางตำนานกล่าวว่า ท่านมีผิวกายสีแดง สีทอง บางตำนานกล่าวว่า ท่านมีกายสีเขียว ทรงตะบองเป็นเทพอาวุธ ประดับอาภรณ์มงกุฎรูปนาค มีบริวารแสนโกฏิ ถือโล่แก้วประพาฬ หอกทอง มีพาหนะช้าง ม้า และรถ (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2562 : 67) ซึ่งท้าวกุเวรพร้อมบริวาร

ทั้งหลายล้วนเป็นยักษ์ และครองกรุงลงกา (พระวิศวกรรมสร้างให้พวกรากษสอยู่ แต่พวกรากษสทิ้งไป เนื่องจากกลัวพระนารายณ์ แต่ก็อยู่ได้ไม่นานก็ถูกพญาราพณ์ (ทศกัณฐ์) แย่งชิงไปได้ (เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2548: 192-193) โดยในคราวการบูรณะพระอุโบสถ ได้มีการทำวัตถุมงคลในรูปแบบของเหรียญและผ้ายันต์ด้วย

ชาวบ้านแถบวัดเขียนบูรพาราม เชื่อว่า ท้าวเวสสุวรรณแห่งวัดเขียนบูรพารามนี้ เป็นอธิบดีของพวกอสูรและรากษส ตลอดจนพวกภูตผี เลยจดจำภาพท่านจากวัด มาเขียนแขวนไว้ที่เปลเด็ก ว่ากันว่าสำหรับกันผีปีศาจ โดยถือว่าถ้าพวกผีได้เห็นนายของมันจะได้กลัว ไม่กล้ารังควานเด็ก ๆ ในทำนองเขียนเสือให้วัวกลัว โดยเขียนรูปไว้บนผ้าขาวแขวนบนเปลเด็กอ่อน ทำเป็นรูปยักษ์ยืนแยงแหยาแสยะขาสองหัตถ์กุมกระบองอันใหญ่ไว้ทางด้านหน้า สีแดง และที่เขียนเป็นรูปแบบการถือกระบองนั้นย่อมาจากขาที่สามของท้าวกุเวร (ขวัญใจ ขุขันธิน, 2569 : สัมภาษณ์) นอกจากนั้นชาวบ้านได้มาบนบานของในเรื่องความร่ำรวย มั่งมีเงินทอง ขอหวย ดังอีกชื่อหนึ่งที่ว่า “รัตนครรภ” ที่แปลว่า มีเพชรเต็มพุง (พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556 : 45 - 48) เพราะเป็นเจ้าของสมบัติทั่วปฐพี มีทรัพย์ 9 ประการ เรียกว่า นวนิธิ คือ 1. กัจฉปะ 2. มกุนทะ 3. นันทะ 4. บรรวะ 5. มกะระ 6. นีละ 7. ศังขะ 8. ปัทมะ และ 9. มหาปัทวะ (ดนัย ไชยโยธา, 2547ข : 35)

ชาวบ้านเชื่อว่ายักษ์แห่งวัดเขียนบูรพารามนี้มีบทบาทในฐานะที่เป็นเทพารักษ์ มีรูปร่างอย่างเทวดา แต่งกายแบบกษัตริย์มากกว่าที่จะปรากฏรูปร่างในลักษณะหน้าตาดุร้าย เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์ตามนามของท่านที่ว่า ธนบดี (เป็นใหญ่ในทรัพย์) ธเนศวร (เจ้าแห่งทรัพย์ ปู่โสม) และอิจฉาวสุ (มั่งมีได้ตามใจ) เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2550 : 116) เป็นผู้ประทานบุตรและคุ้มครองเด็ก โดยชาวบ้านเล่าลือกันมาว่า หลวงพ่อโตวัดเขียนบูรพารามองค์นี้ในอดีตเคยประทับกลางแจ้งอยู่ในป่าทึบ จนเคยมีเสือแม่ลูกอ่อนมาคลอดลูกที่หน้าตักท่าน (ธันยพงศ์ สารรัตน์, 2563 : 7) และเชื่อว่าเป็นเพราะได้รับการคุ้มครองโดยหลวงพ่อโตและองค์ท้าวเวสสุวรรณองค์นี้ที่เป็นร่างทิพย์ก่อนที่จะมีการปั้นรูปท่านด้วย จึงทำให้ท้าวเวสสุวรรณองค์นี้เป็นผู้ประทานบุตรและคุ้มครองเด็ก

นอกจากนี้ ยักษ์ท้าวเวสสุวรรณตนนี้ยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ แต่เนื่องด้วยทิศเหนือเป็นด้านข้างอุโบสถที่มีต้นไม้มาก จึงสร้างประดิษฐานไว้บริเวณประตูด้านทิศตะวันออกแทน อีกทั้งพื้นที่บริเวณรอบอุโบสถนี้ยังร่มรื่นอุดมด้วยป่าไม้ จึงทำให้สถานะขององค์ท้าวเวสสุวรรณกลายเป็นผู้ดูแลรักษาศาสนสถานทั้งหลาย ซึ่ง ส.พลายน้อย ได้กล่าวว่า “กุมภัณฑะเทวดานี้เป็นเทวดาจำพวกหนึ่งที่เรียกกันว่า “รากษส” มีลักษณะรูปร่างพุงใหญ่ ตาพองโต สีแดง มีที่อยู่สองแห่ง คือในมนุษยโลกแห่งหนึ่ง และในนิรยโลกแห่งหนึ่ง ซึ่งกุมภัณฑะเทวดาที่อยู่ในมนุษยโลกมีหน้าที่รักษาป่า ภูเขา ต้นไม้ สระโบกขรณี แม่น้ำ พุทธเจดีย์ แก้วรัตนะ ต้นยาที่ประเสริฐ ต้นไม้ที่มีดอกหรือไม้หอม เช่น ภูเขาเวปุลละที่มีแก้วมณี และต้นมะม่วงที่เรียกว่าอัพภันตระ เป็นต้น และสถานที่ต่าง ๆ ที่กุมภัณฑะเทวดาดูแลรักษาอยู่นั้น ถ้าหากว่ามีผู้ใดล่วงล้ำเข้าไปภายในบริเวณที่ตนดูแลรักษา ซึ่งท้าวจตุมหาราชกำหนดให้ไว้นั้น กุมภัณฑะเทวดาก็จับเอาบุคคลนั้นมากินได้โดยไม่มีโทษ (ส.พลายน้อย, 2561 : 36 และ

กิติยวดี ชาญประโคน, 2560 : 111) ตลอดจนช่วยสร้างความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณอารามแห่งนี้ เป็นสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เป็นสวรรค์ชั้นแรกที่ใกล้ชิดกับโลกมนุษย์มากที่สุด เพราะท้าวเวสสุวรรณ คือ หัวหน้าจตุโลกบาล หรือผู้พิทักษ์โลกทั้ง 4 ผู้ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจตุมหาราชิกา มีหน้าที่คอยคุมเทวดาที่ยังมีมิจฉาทิฐิไม่ให้มาสร้างความเดือดร้อนให้โลกมนุษย์ (ส.พลายน้อย, 2561 : 47)

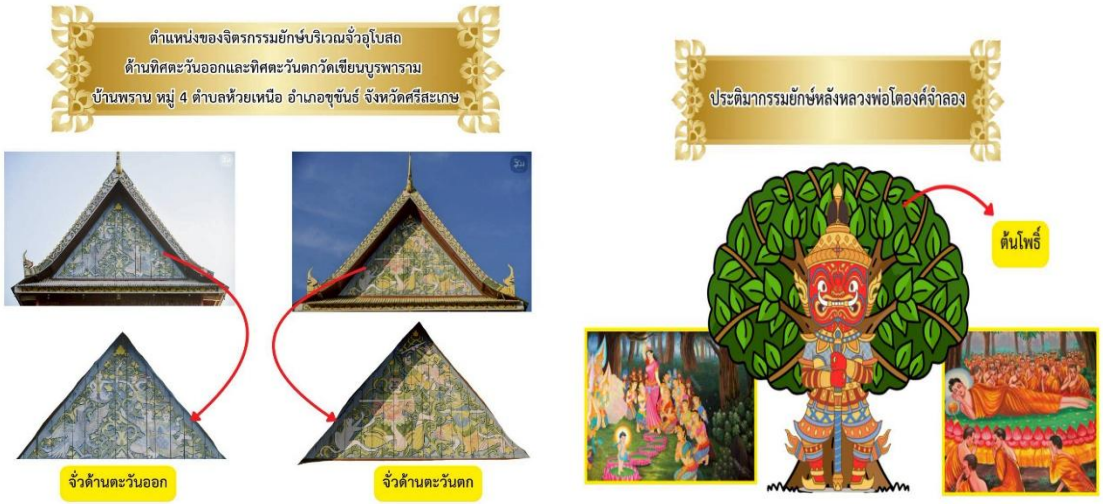

ภาพที่ 5 - 6 ตำแหน่งจิตรกรรมยักษ์บนจั่วอุโบสถและภาพจำลองประติมากรรมยักษ์หลังหลวงพ่อโตองค์จำลอง

ภาพที่ 7 ตำแหน่งของประติมากรรมยักษ์ภายในวัดเขียนบูรพาราม

ภาพที่ 8 คติความเชื่อที่สัมพันธ์กับประติมากรรมยักษ์ภายในวัดเขียนบูรพาราม

และมีหน้าที่ตรวจดูความเป็นไปของมนุษย์ มีบริวารเป็นยักษ์ที่คอยปกป้องภัยอันตรายจากสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ และคอยปกครองยักขเทวดา อสูร รากษส และภูตผีปีศาจ

ท้าวเวสสุวรรณภายในวัดเขียนบูรพาราม ยังมีบทบาทในฐานะทวารบาล เพราะอยู่บริเวณกึ่งกลางประตูทางเข้าซ้ายขวา มีฐานะเป็นผู้รักษาศาสนสาน คอยป้องกันขจัดสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงมิให้เข้ามาภายในพุทธสถาน การทำรูปยักษ์ทวารบาลนิยมทำไว้หน้าทางเข้าของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่นเดียวกับการทำรูปสิงห์และนาค (ดนัย ไชยโยธา, 2565 : 56 - 57) รวมถึงเป็นเครื่องค้ำชู โดยสร้างเป็นประติมากรรมประดับพุทธสถาน เป็นเครื่องหนุนเสริมบารมีบารมีของพระพุทธเจ้าในคราวผจญมาร และถือว่าเป็นเทพเจ้าที่คอยปกปักษ์รักษา และค้ำจุนบารมีองค์ศาสดาด้วยนั่นเอง ตลอดจนสื่อความได้ว่า แม้ว่ายักษ์นั้นจะเป็นเพียงอมนุษย์นั้น ก็สามารถฟังธรรมะและบรรลุถึงพระธรรมคำสอนของพระองค์ได้

นอกจากนี้ ยักษ์ตนนี้อาจสื่อแทนถึงพญามารวสวัตตีได้เช่นกัน เพราะปรากฏในช่วงเหตุการณ์ใกล้จะตรัสรู้ เห็นจากองค์หลวงพ่อโตจำลอง คือ พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ (เข่า) นิ้งพระหัตถ์ชี้ลงพื้นธรณีบางแห่งทำรูปพระแม่ธรณีนั่งบีบมวยผมประกอบ นิยมสร้างเป็นพระประธานในพระอุโบสถ โดยในขณะที่พระบรมโพธิสัตว์ประทับ ณ โพธิ์บัลลังก์ พญามารวสวัตตี ประทับบนหลังช้างคีรีเมล์สูง 150 โยชน์ ยกทัพมาหมายจะทำลายความเพียรของพระองค์ พญามารเนรมิตร่างสูงใหญ่มีมือนับพันถือศัสตราวุธ นำเหล่าเสนามารมามากมายมืดฟ้ามัวดิน เหล่าเทวดาทั้งหลายหนีไปหมด แต่พระบรมโพธิสัตว์มิได้หวาดกลัว พวกมารซัดศัสตราวุธเข้าใส่พระบรมโพธิสัตว์ แต่ศัสตราวุธกลายเป็นบุปผามาลัยไปสิ้น พญามารกล่าวทึกทักว่า รัตนบัลลังก์เป็นของตน พระบรมโพธิสัตว์ทรงกล่าวว่า รัตนบัลลังก์นี้เกิดมาด้วยบุญที่พระองค์สั่งสมมาแต่ปางก่อน โดยอาศัยแม่พระธรณีเป็นพยาน แม่พระธรณีได้ปล่อยมวยผม บีบน้ำกรวดอุทิศผลบุญจากการทำทานของพระบรมโพธิสัตว์ให้ไหลพัดพาเหล่ามารไปจนสิ้น (โอม รัชเวทย์, 2547 : 105) ดังกล่าวเป็นข้อสันนาฐานเพิ่มเติมเพราะเป็นยักษ์ที่ปรากฏในเหตุการณ์ตรัสรู้ จึงอาจจะสื่อความได้ว่าหมายถึง พญามารวสวัตตีด้วยนั่นเอง

บทสรุป

จะเห็นว่า คติความเชื่อเรื่องยักษ์ในวันเขียนบูรพารามแห่งนี้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง และสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ท้องถิ่นอีสาน คือ นิยมสร้างเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณ หรือยักษ์ทวารบาล ยืนฉีกขาในท่าถือกระบอง มีบทบาทในการค้ำชูพระศาสนา เป็นเทพเจ้าประจำทิศ เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง เป็นเทพผู้ประทานบุตรและคุ้มครองเด็ก และเป็นเทพารักษ์ ซึ่งสันนิษฐานว่าประติมากรรมรูปยักษ์ท้าวเวสสุวรรณสร้างพร้อม ๆ กันกับอุโบสถหลังนี้ และอยู่บริเวณด้านหลังหลวงพ่อโตองค์กลาง นัยว่าจะสื่อถึงการพิทักษ์องค์พระศาสดาและอยู่เบื้องหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในคราวการผจญกองทัพพญามารก่อนการตรัสรู้ด้วยนั่นเอง ซึ่งการศึกษาครั้งนี้อาจจะช่วยทำ

ให้ได้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในบริบทของความเป็นมา คติการนับถือ และรูปแบบการสร้างรูปเคารพ ตลอดจนสถานภาพปัจจุบันของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในท้องถิ่นอีกด้วย

บรรณานุกรม

กระทรวงมหาดไทย. (2529). **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ.** กระทรวงมหาดไทย.

กรมศิลปากร. (2550). **ทวารบาล.** สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เกียรติพงศ์ ศรีมงคล. **1 เมษายน 2569 (การสื่อสารส่วนบุคคล).**

กรุณา เรืองอุไร กุศลาศัย. (2540). **อินเดีย อนุทวีปที่น่าทึ่ง.** สำนักพิมพ์ศยาม.

กิติยวดี เพ็งประภา. (2560). **ท้าวเวสสุวัณในสังคมและวัฒนธรรมไทย (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์).** มหาวิทยาลัยบูรพา.

ไขศรี ศรีอรุณ.(2566). **ประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ.** มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชื่นจิตร ศรีมงคล. **1 เมษายน 2569 (การสื่อสารส่วนบุคคล).**

ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ. (2562). **การผสานความเชื่อทางศาสนาในวัดทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานีและอำเภอวารินชำราย จังหวัดอุบลราชธานี.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ดนัย ไชยโยธา. (2532). **มนุษย์กับอารยธรรมในเอเชียใต้ เล่ม 1.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2540). **นานาศาสนา.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2547ก). **พุทธธรรม พุทธสาวก พุทธวาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2547ข). **กระบวนการเกิด นานาศาสนา.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2565). **อารยธรรมไทย.** โอเดียนสโตร์.

ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์. (2541). **โคตรวงศ์ทศกัณฐ์.** มติชน.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. (2553). **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้.** โอเดียนสโตร์.

ธันยพงศ์ สารรัตน์. (2563). **ประวัติ รูปแบบศิลปกรรม และความสัมพันธ์กับหลักฐานด้านประวัติศาสตร์พระพุทธปฏิมา "หลวงพ่อโต" วัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์จังหวัดศรีสะเกษ.** สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ปรานี วงษ์เทศ. (2548). **สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์.** งานดี.

พรพิมล เพ็งประภา. (2562). **เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร : การผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระยาสัจจาภิรมย์ฯ (สรวง ศรีเพ็ญ). (2556). **ปกรณัมอมตะแห่งทวยภารตเทพ : เทวกำเนิด.** อมรินทร์.

พลูหลวง. (2568). **เทวโลก.** ด่านสุทธาการพิมพ์.

มนต์ ทองทัช. (2563). **4 ศาสนาสำคัญของโลก.** โอเดียนสโตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2538). **ศิลปกรรมไทย : พระพุทธปฏิมา พระบรมมหาราชวัง วัด เรือนไทย ภาคกลาง.** อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายศิริ อมรวิวัฒน์ เป็นกรณีพิเศษ วันเสาร์ที่ 14 มกราคม 2528.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2556.**ราชบัณฑิตยสถาน.

วิภาวี บริบูรณ์. (2562). **ศิลปะการเขียน พระ นาง ยักษ์ ลิง.** พิมพ์ดีการพิมพ์.

เศรษฐมันต์ กาญจนกุล.(2548). **ภาพจับจากศิลปไทย.** เศรษฐศิลป์.

เศรษฐมันต์ กาญจนกุล.(2548). **เทวกำเนิด.** เศรษฐศิลป์.

ส.พลายน้อย. (2561). **อมนุษยนิยาย.** ยิปซีกรุ๊ป.

สาวิตรี เจริญพงศ์. (2547). **อารยธรรมอินเดีย.** ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2548). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์จังหวัดศรีสะเกษ.** ศรีสะเกษการพิมพ์.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2547). **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง.** มติชน.

สำนักงานจังหวัดและภาคีเครือข่าย. (2549). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น : ประวัติอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ของจังหวัดศรีสะเกษ.**ศรีสะเกษการพิมพ์.

อาสนะ เชิดชู. **1 เมษายน 2569 (การสื่อสารส่วนบุคคล).**

โอม รัชเวทย์. (2547). **เส้นสีลายวาดปางพระพุทธรูป.** สำนักพิมพ์เพื่อนเด็ก.

จากวิกฤตพระสงฆ์ลดลงสู่ยุทธศาสตร์สุขภาวะพระสงฆ์: แนวทางพัฒนาคณะสงฆ์ไทยในสังคมสมัยใหม่

From Monk Decline to Well-being Strategy: Transforming the Thai Sangha in Modern Society

พระสุทธิวชิรเมธี
Phrasuddhivajiramedhi
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
เมธา หริมเทพาธิป
Metha Harimthephathip
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University
Corresponding author, e-mail: maghavin9@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การลดลงของจำนวนพระภิกษุและสามเณรในประเทศไทยในฐานะปัญหาเชิงโครงสร้าง และเสนอแนวทางเชิงนโยบายผ่านกรอบ "สุขภาวะพระสงฆ์" โดยใช้การสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องร่วมกับกรอบแนวคิดด้านสาธารณสุขและพุทธปรัชญา ผลการศึกษาพบว่า การลดลงของพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับหลายปัจจัย ได้แก่ สุขภาวะของพระสงฆ์ การเข้าถึงบริการสุขภาพ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคม และโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ โดยเฉพาะปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและการคงอยู่ในสมณเพศ

บทความเสนอว่า "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายที่บูรณาการวัด ชุมชน และระบบสุขภาพ เพื่อสร้างระบบนิเวศสุขภาวะพระสงฆ์ที่ยั่งยืนในมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา พร้อม

ทั้งเสนอแนวทางเชิงยุทธศาสตร์ ได้แก่ การพัฒนาสุขภาวะพระสงฆ์ การสร้างแรงจูงใจในการบวช การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเสริมสร้างความร่วมมือเชิงระบบ ผลการศึกษาชี้ว่าควรปรับกรอบจากการเพิ่มจำนวนพระไปสู่การพัฒนาคุณภาพและระบบ เพื่อความยั่งยืนของคณะสงฆ์ไทย
คำสำคัญ: พระสงฆ์, สุขภาวะพระสงฆ์, ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์, โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง, คณะสงฆ์ไทย

ABSTRACT

This article analyzes the decline in the number of Buddhist monks and novices in Thailand as a structural issue and proposes policy-oriented solutions through the framework of monk well-being. The study employs documentary analysis and synthesizes relevant research, integrating perspectives from public health and Buddhist philosophy. The findings indicate that the decline is associated with multiple factors, including monks' health conditions, access to healthcare services, socio-cultural changes, and institutional governance. In particular, non-communicable diseases (NCDs) significantly affect monks' quality of life and retention in the monastic order.

The study argues that the Monk Health Charter serves as a key policy mechanism that integrates temples, communities, and health systems to establish a sustainable monk well-being ecosystem encompassing physical, mental, social, and spiritual dimensions. Strategic recommendations include enhancing monk well-being systems, creating incentives for ordination, utilizing digital technologies for Buddhist dissemination, and strengthening collaborative governance. The study concludes that a shift from increasing numbers to improving quality of life and systemic support is essential for sustaining the Thai Sangha in modern society.
Keywords: Monks, Monk Well-being, Monk Health Charter, Non-Communicable Diseases, Thai Sangha

บทนำ

ในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะสถาบันหลักทางจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และสังคม โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ คุณธรรม และความสามัคคี อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจาก สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ชี้ให้เห็นว่าจำนวนพระภิกษุและสามเณรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2567 ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์ไทย ทั้งในมิติของจำนวนกำลังคนและบทบาททางสังคม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวโน้มในหลายประเทศเอเชียที่พระพุทธศาสนากำลังเผชิญแรงกดดันจากความทันสมัยและโลกาภิวัตน์ (Swearer, 2010)

สถานการณ์การลดลงของพระสงฆ์มิได้เป็นเพียงปัญหาเชิงปริมาณ หากแต่เป็นผลของปัจจัยเชิงระบบที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันหลายมิติ ทั้งด้านสุขภาวะของพระสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคม และโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ งานของ Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto, 2016) อธิบายว่าพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงต้องอาศัยความสมดุลระหว่าง "ธรรม" กับ "ระบบสังคม" ขณะที่ Keyes (2006) ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมมีผลต่อการลดบทบาทของศาสนาในชีวิตประจำวันของคนรุ่นใหม่ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อแนวโน้มการบวชและการสืบทอดพระศาสนา

ในด้านสุขภาพ งานวิจัยเชิงประจักษ์พบว่า พระสงฆ์ไทยมีความเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) ในระดับสูง โดยเฉพาะโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และภาวะอ้วน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคและข้อจำกัดด้านวิถีชีวิต (Aungkulanon et al., 2017) นอกจากนี้ การศึกษาของ Katewongsa et al. (2021) ยังพบว่าพระสงฆ์มีข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการสุขภาพและการป้องกันโรค เมื่อเทียบกับประชากรทั่วไป ส่งผลให้เกิด "ความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพ (health inequality)" ในกลุ่มพระสงฆ์อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งไม่เพียงกระทบต่อสุขภาพส่วนบุคคล แต่ยังส่งผลต่อความสามารถในการปฏิบัติศาสนกิจและการดำรงอยู่ในสมณเพศ

จากบริบทดังกล่าว บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วิกฤตการลดลงของพระสงฆ์ในมิติทางโครงสร้าง และเสนอแนวทางเชิงนโยบายผ่านกรอบแนวคิด "สุขภาวะพระสงฆ์" (Monk Well-being) โดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขร่วมกับหลักพุทธปรัชญา เช่น แนวคิดไตรสิกขาและการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม (Harvey, 2013) นอกจากนี้ บทความยังมุ่งเสนอ "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" ในฐานะเครื่องมือเชิงนโยบายที่สามารถเชื่อมโยงวัด ชุมชน และรัฐ เพื่อสร้างระบบนิเวศศาสนาที่เข้มแข็งและยั่งยืนในสังคมไทยร่วมสมัย

วิกฤตเชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์ไทย

จำนวนพระภิกษุและสามเณรที่ลดลงในประเทศไทยสะท้อน "ภาวะเปลี่ยนผ่าน" (transition) ของสังคมไทยจากสังคมดั้งเดิมที่ศาสนาเป็นศูนย์กลาง ไปสู่สังคมสมัยใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจ การศึกษา และเทคโนโลยี (Keyes, 2006) ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การลดลงของอัตราการบวชในกลุ่มเยาวชน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจที่สร้างแรงจูงใจให้คนรุ่นใหม่เลือกเส้นทางอาชีพแทนการบวช ส่งผลให้ "ฐานกำลังคนของคณะสงฆ์" ลดลงอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมยังส่งผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ในชีวิตประจำวันของประชาชน โดย Swearer (2010) ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังเผชิญแรงกดดันจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้บทบาทของศาสนาถูกท้าทายโดยสื่อสมัยใหม่ ระบบทุนนิยม และวัฒนธรรมบริโภคนิยม ในบริบทนี้ พระสงฆ์ไม่ได้เป็นเพียงผู้นำทางจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ต้องเผชิญกับความคาดหวังใหม่จากสังคม เช่น การเป็นนักสื่อสาร นักพัฒนา หรือผู้นำชุมชนในรูปแบบใหม่

ในเชิงโครงสร้างประชากร งานของ United Nations (2022) ระบุว่า ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ "สังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์" (aged society) ซึ่งส่งผลให้จำนวนชายวัยบวชลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ขณะที่

พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีอายุเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ก่อให้เกิดปัญหา "อัตราทดแทนต่ำ" (low replacement rate) ในคณะสงฆ์ กล่าวคือ จำนวนพระใหม่ไม่เพียงพอที่จะทดแทนพระที่ลาสิกขาหรือมรณภาพ ซึ่งเป็นลักษณะของวิกฤตเชิงโครงสร้างระยะยาว

อีกทั้ง ระบบเศรษฐกิจและการศึกษาที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ยังเป็นแรงดึงดูดสำคัญที่ทำให้คนรุ่นใหม่มีทางเลือกชีวิตที่หลากหลายมากขึ้น งานวิจัยของ Taylor (2008) อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสังคมไทยส่งผลให้การบวชจากเดิมที่เคยเป็น "พิธีกรรมทางสังคม" (rite of passage) กลายเป็น "ทางเลือก" (optional choice) ที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคลมากขึ้น ส่งผลให้การบวชระยะยาวลดลง และการบวชระยะสั้นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นแต่ไม่สามารถทดแทนกำลังคนในระยะยาวได้

ในมิติของโครงสร้างสถาบัน งานของ McDaniel (2011) ชี้ให้เห็นว่า คณะสงฆ์ไทยยังคงมีลักษณะการบริหารแบบรวมศูนย์ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การขาดความยืดหยุ่นเชิงนโยบายและการพัฒนาระบบสนับสนุนพระสงฆ์ เช่น ระบบสุขภาพ การศึกษา และสวัสดิการ อาจทำให้คณะสงฆ์ไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อความท้าทายใหม่ ๆ ดังนั้น การลดลงของพระสงฆ์จึงไม่ใช่เพียงปัญหาภายในศาสนา แต่เป็น "ผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมไทยทั้งระบบ" ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขในระดับนโยบาย

สุขภาวะพระสงฆ์กับความยั่งยืน

สุขภาวะของพระสงฆ์ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดความมั่นคงและความยั่งยืนของสถาบันสงฆ์ในระยะยาว เนื่องจากพระสงฆ์มิได้เป็นเพียงผู้ปฏิบัติธรรม แต่ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและสังคม งานวิจัยของ Aungkulanon et al. (2017) พบว่า พระสงฆ์ไทยมีอัตราการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และภาวะอ้วน ในระดับที่สูงกว่าประชากรทั่วไป โดยมีสาเหตุสำคัญจากพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีน้ำตาล ไขมัน และโซเดียมสูง รวมถึงข้อจำกัดด้านการออกกำลังกายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสมณเพศ

นอกจากนี้ งานศึกษาของ Seubsman et al. (2012) ซึ่งวิเคราะห์พฤติกรรมสุขภาพของประชากรไทยในระยะยาว ยังชี้ให้เห็นว่าปัจจัยด้านพฤติกรรมสุขภาพ เช่น โภชนาการและกิจกรรมทางกาย เป็นตัวกำหนดสำคัญของภาวะ NCD ในทุกกลุ่มประชากร รวมถึงพระสงฆ์ด้วย ขณะที่การศึกษาของ Katewongsa et al. (2021) พบว่า พระสงฆ์มีข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการสุขภาพเชิงป้องกัน เช่น การตรวจคัดกรองและการติดตามอาการ ซึ่งสะท้อนปัญหา "ความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพ" ที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตและความสามารถในการปฏิบัติศาสนกิจ

ในเชิงแนวคิด "สุขภาวะองค์รวม" (holistic health) ซึ่งครอบคลุมมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา มีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะแนวคิดไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และโพชฌงค์ 7 ที่มุ่งพัฒนามนุษย์อย่างสมดุลทั้งภายในและภายนอก (Harvey, 2013) แนวคิดดังกล่าว

สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบระบบสุขภาพสำหรับพระสงฆ์ที่ไม่จำกัดอยู่เพียงการรักษาโรค แต่ครอบคลุมการส่งเสริมสุขภาพเชิงพฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาพเชิงสังคม (social determinants of health) ขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization [WHO], 2021)

ในบริบทเชิงนโยบาย "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องมือที่บูรณาการองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขเข้ากับบริบททางศาสนาและวัฒนธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานรัฐในการดูแลสุขภาพอย่างเป็นระบบ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบ "primary health care" ที่มุ่งเน้นการป้องกันโรค การมีส่วนร่วมของชุมชน และความยั่งยืนของระบบสุขภาพ (WHO, 2018) ดังนั้น การยกระดับสุขภาวะพระสงฆ์จึงมิใช่เพียงการแก้ปัญหาสุขภาพเฉพาะบุคคล แต่เป็นการสร้างฐานรากของความยั่งยืนให้แก่คณะสงฆ์และสังคมโดยรวม

วิกฤตการสืบทอดและการเปลี่ยนแปลงสังคม

การลดลงของจำนวนสามเณรในประเทศไทยสะท้อนถึงปัญหาการสืบทอด (succession crisis) ของคณะสงฆ์ในระดับโครงสร้าง โดยเฉพาะในบริบทที่คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มให้ความสำคัญกับการศึกษา อาชีพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น (Taylor, 2008) การบวชซึ่งเคยเป็น "พิธีกรรมผ่านวัย" (rite of passage) ในสังคมไทย จึงค่อย ๆ เปลี่ยนสถานะเป็น "ทางเลือกส่วนบุคคล" (individual choice) มากกว่าพันธะทางวัฒนธรรม ส่งผลให้การบวชระยะยาวลดลงอย่างต่อเนื่อง และไม่สามารถสร้างกำลังคนทดแทนในระบบคณะสงฆ์ได้อย่างเพียงพอ

นอกจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการศึกษาแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและโครงสร้างครอบครัวยังมีผลต่อการตัดสินใจบวชของเยาวชน งานของ Gombrich (2006) ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมพุทธร่วมสมัย ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับชีวิตประจำวันมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะในกลุ่มคนเมืองและชนชั้นกลางที่ได้รับอิทธิพลจากโลกาภิวัตน์ ขณะที่การศึกษาของ Pew Research Center (2015) เกี่ยวกับศาสนาในศตวรรษที่ 21 ก็ระบุว่า แนวโน้มของคนรุ่นใหม่ทั่วโลกมีความผูกพันกับศาสนาลดลง ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมทางศาสนา รวมถึงการบวชในพระพุทธศาสนา

ในอีกมิติหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลได้สร้างทั้งความท้าทายและโอกาสใหม่ให้กับคณะสงฆ์ โดย Campbell (2013) อธิบายว่า "ศาสนาดิจิทัล" (digital religion) เป็นพื้นที่ใหม่ที่ศาสนาสามารถปรับตัวและขยายบทบาทผ่านสื่อออนไลน์ เช่น การเผยแผ่ธรรมะผ่านโซเชียลมีเดีย การสอนสมาธิออนไลน์ และการสร้างชุมชนเสมือน (virtual community) ในบริบทนี้ แนวคิด "Digital Dharma" จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงพระสงฆ์กับคนรุ่นใหม่ และลดช่องว่างระหว่างศาสนากับสังคมร่วมสมัย

อย่างไรก็ตาม การปรับตัวของพระสงฆ์ในยุคดิจิทัลยังต้องเผชิญข้อจำกัดด้านทักษะ เทคโนโลยี และกรอบวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ งานวิจัยของ Cheong et al. (2012) พบว่า การใช้สื่อดิจิทัลของผู้นำ

ศาสนาต้องอาศัยความสมดุลระหว่างการรักษาอัตลักษณ์ทางศาสนากับการปรับตัวให้เข้ากับบริบทใหม่ ดังนั้น การแก้ปัญหาวิกฤตการสืบทอดจึงไม่อาจมุ่งเพียงการเพิ่มจำนวนผู้บวช แต่ต้องพัฒนา "รูปแบบการมีส่วนร่วมทางศาสนา" ที่สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ ทั้งในมิติของการสื่อสาร เทคโนโลยี และการสร้างความหมายของการบวชในสังคมร่วมสมัย

ระบบนิเวศศาสนาและการบูรณาการเชิงนโยบาย

การแก้ปัญหาการลดลงของพระสงฆ์ในประเทศไทยจำเป็นต้องมองในกรอบ "ระบบนิเวศศาสนา" (religious ecosystem) ซึ่งเป็นการมองศาสนาในฐานะระบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบหลากหลายที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ วัด ชุมชน รัฐ และระบบสุขภาพ โดยแต่ละองค์ประกอบมีบทบาทและหน้าที่เฉพาะที่ต้องอาศัยความร่วมมือซึ่งกันและกัน แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีทุนทางสังคม (social capital) ของ Putnam (2000) ที่อธิบายว่า ศาสนาเป็นแหล่งสำคัญของความไว้วางใจ ความร่วมมือ และเครือข่ายทางสังคม ซึ่งมีผลโดยตรงต่อความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมโดยรวม

ในบริบทของสังคมไทย วัดมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนพิธี แต่ยังทำหน้าที่เป็น "ศูนย์กลางของชุมชน" (community hub) ที่เชื่อมโยงกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพ งานของ Ammerman (2013) ชี้ให้เห็นว่า สถาบันศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง "ทุนทางสังคมเชิงปฏิบัติ" (lived religion) ผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คน เช่น การทำบุญ การช่วยเหลือกันในชุมชน และการส่งเสริมคุณธรรม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะด้านสุขภาพและคุณภาพชีวิต

ในด้านนโยบายสาธารณสุข แนวคิดการบูรณาการภาคส่วน (intersectoral collaboration) ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นกลไกสำคัญในการแก้ปัญหาสุขภาพที่ซับซ้อน (World Health Organization [WHO], 2018) โดยเฉพาะในกรณีของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและบริบททางสังคม การนำวัดเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสุขภาพจึงเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับแนวคิด "Health in All Policies" ซึ่งเน้นการบูรณาการสุขภาพในทุกภาคส่วนของสังคม (Kickbusch & Gleicher, 2012) ในกรณีของพระสงฆ์ การเชื่อมโยงวัดกับหน่วยบริการสุขภาพและชุมชนสามารถช่วยเพิ่มการเข้าถึงบริการ การป้องกันโรค และการดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่อง

ภายใต้กรอบดังกล่าว "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะ "กลไกเชื่อมโยงเชิงนโยบาย" (policy integrator) ที่ทำให้ระบบนิเวศศาสนาทำงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม โดยกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลตนเอง ชุมชนในการสนับสนุน และรัฐในการจัดบริการและทรัพยากร งานศึกษาของ Glanz et al. (2015) ชี้ให้เห็นว่า การส่งเสริมสุขภาพที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการปรับโครงสร้างสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์จึงไม่เพียงเป็นแนวทางเชิงจริยธรรม แต่เป็นเครื่องมือเชิงระบบที่สามารถสร้างความยั่งยืนให้กับคณะสงฆ์และสังคมในระยะยาว

ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์

จากการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและบริบทสังคมร่วมสมัย สามารถเสนอแนวทางเชิงนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาการลดลงของพระสงฆ์ได้ในลักษณะบูรณาการ โดยประการแรกคือการพัฒนาระบบสุขภาวะพระสงฆ์แบบองค์รวม (holistic monk well-being system) ที่ครอบคลุมมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบ "primary health care" และ "social determinants of health" ขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization [WHO], 2018; 2021) ซึ่งเน้นการป้องกันโรค การมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ การนำหลักพุทธธรรม เช่น ไตรสิกขา มาประยุกต์ร่วมกับแนวคิดสาธารณสุข จะช่วยให้การส่งเสริมสุขภาพพระสงฆ์มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตในสมณเพศ

ประการที่สอง คือการสร้างแรงจูงใจในการบวชและการคงอยู่ในสมณเพศ (ordination and retention) ซึ่งจำเป็นต้องปรับจากแนวคิดเชิงประเพณีไปสู่แนวคิดเชิงระบบ งานของ Iannaccone (1998) ในด้านเศรษฐศาสตร์ศาสนาเสนอว่า การมี "แรงจูงใจเชิงสถาบัน" (institutional incentives) เช่น สวัสดิการ การศึกษา และโอกาสพัฒนาศักยภาพ สามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมในศาสนาได้อย่างมีนัยสำคัญ ในบริบทไทย การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาพระสงฆ์ที่เชื่อมโยงกับทักษะชีวิตและการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 รวมถึงการสนับสนุนสวัสดิการด้านสุขภาพและสังคม อาจช่วยเพิ่มอัตราการบวชและลดอัตราการลาสิกขาได้

ประการที่สาม คือการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมสมัยใหม่ผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด "digital religion" ที่ Campbell (2013) เสนอว่า ศาสนาสามารถขยายบทบาทและการเข้าถึงผ่านสื่อใหม่ เช่น โซเชียลมีเดีย แพลตฟอร์มออนไลน์ และชุมชนเสมือน การพัฒนา "Digital Dharma" ไม่เพียงช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ แต่ยังสามารถสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดิจิทัล อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีดังกล่าวจำเป็นต้องมีการพัฒนาทักษะดิจิทัลของพระสงฆ์ควบคู่ไปกับการรักษาอัตลักษณ์ทางศาสนา (Cheong et al., 2012)

ประการสุดท้าย คือการบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และรัฐ ในการดูแลสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิด "religious ecosystem" และ "Health in All Policies" (Kickbusch & Gleicher, 2012) การดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างความยั่งยืนในระยะยาว โดยเฉพาะการใช้ "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" เป็นกรอบนโยบายในการกำหนดบทบาทของแต่ละภาคส่วนอย่างชัดเจน แนวทางเชิงยุทธศาสตร์ดังกล่าวจะช่วยเปลี่ยนกรอบความคิดจาก "การเพิ่มจำนวนพระ" ไปสู่ "การพัฒนาคุณภาพและระบบ" ซึ่งเป็นรากฐานของความมั่นคงและความยั่งยืนของคณะสงฆ์ไทยในอนาคต

การวิเคราะห์แนวทางพัฒนาคณะสงฆ์ไทยในสังคมสมัยใหม่จากวิกฤตพระสงฆ์ลดลงสู่ยุทธศาสตร์สุขภาวะพระสงฆ์

1. วิกฤตเชิงความหมายของการบวช (Crisis of Meaning in Ordination)

จากเนื้อหาที่ปรากฏในไฟล์ พบว่าการลดลงของพระภิกษุและสามเณรมิได้เป็นเพียงปัญหาเชิงปริมาณหรือเชิงโครงสร้างเท่านั้น หากแต่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงลึกในระดับ "ความหมายของการบวช" ในสังคมไทยร่วมสมัย กล่าวคือ ในอดีตการบวชมีสถานะเป็น "พิธีกรรมผ่านวัย" ที่มีความสำคัญทั้งในเชิงวัฒนธรรมและศีลธรรม เป็นกลไกที่เชื่อมโยงบุคคลเข้ากับครอบครัว ชุมชน และศาสนา แต่ในปัจจุบันการบวชกลับถูกตีความใหม่ในฐานะ "ทางเลือกส่วนบุคคล" ที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การศึกษา และความต้องการของปัจเจกบุคคล

ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ "คุณค่าทางสังคมของการบวช" ค่อย ๆ ลดลง ส่งผลให้แรงจูงใจในการเข้าสู่สมณเพศอ่อนตัวลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เติบโตในบริบทของสังคมสมัยใหม่และโลกาภิวัตน์ ซึ่งให้ความสำคัญกับความสำเร็จเชิงอาชีพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากกว่าการแสวงหาทางจิตวิญญาณ ในแง่นี้ วิกฤตของคณะสงฆ์จึงมิใช่เพียงการขาดแคลนกำลังคน แต่เป็น "วิกฤตเชิงอัตลักษณ์และความหมาย" ที่ส่งผลต่อรากฐานของการสืบทอดพระพุทธศาสนาในระยะยาว

2. สุขภาวะพระสงฆ์ในฐานะตัวชี้วัดความมั่นคงของศาสนา (Monk Well-being as an Indicator of Religious Stability)

เนื้อหาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) มิได้เป็นเพียงประเด็นด้านสุขภาพส่วนบุคคล แต่มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับความมั่นคงของสถาบันสงฆ์ในภาพรวม กล่าวคือ สุขภาวะของพระสงฆ์เป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดศักยภาพในการปฏิบัติศาสนกิจ การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และการสร้างศรัทธาในหมู่ประชาชน

เมื่อพระสงฆ์มีสุขภาพที่ไม่สมบูรณ์ ย่อมส่งผลให้ความสามารถในการทำหน้าที่ลดลง ทั้งในด้านการศึกษา การเผยแผ่ และการพัฒนาชุมชน ขณะเดียวกัน ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในฐานะ "แบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตที่ดี" ก็อาจถูกตั้งคำถามในสายตาของสังคม ดังนั้น สุขภาวะของพระสงฆ์จึงสามารถตีความได้ว่าเป็น "ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ" ของความเข้มแข็งและความยั่งยืนของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ยิ่งพระสงฆ์มีสุขภาวะที่ดีเท่าใด ก็ยิ่งสะท้อนถึงความมั่นคงของระบบศาสนาในระดับโครงสร้างและสังคมมากขึ้นเท่านั้น

3. ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในฐานะนวัตกรรมนโยบายเชิงบูรณาการ (Monk Health Charter as a Hybrid Policy Innovation)

จากการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" มิได้เป็นเพียงมาตรการด้านสุขภาพ แต่เป็น "นวัตกรรมเชิงนโยบาย" ที่มีลักษณะบูรณาการหลายมิติอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ ธรรมนูญดังกล่าวทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างระบบศาสนา ระบบสาธารณสุข และระบบชุมชนเข้าด้วยกันในลักษณะของเครือข่าย

(networked system) โดยกำหนดบทบาทของแต่ละภาคส่วนอย่างชัดเจน ทั้งในระดับบุคคล (พระดูแลตนเอง) ระดับชุมชน (ชุมชนอุปัฏฐากอย่างเหมาะสม) และระดับรัฐ (สนับสนุนเชิงนโยบายและบริการ)

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์เป็น "กลไกเชิงระบบ" ที่สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งในระดับพฤติกรรมและโครงสร้างพร้อมกัน กล่าวคือ ในระดับหนึ่งธรรมนูญช่วยส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์ ขณะเดียวกัน ในอีกระดับหนึ่งก็ช่วยปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัด ชุมชน และรัฐให้มีความร่วมมือกันมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์จึงสามารถมองได้ว่าเป็น "นโยบายลูกผสม (hybrid policy)" ที่ผสานองค์ความรู้ด้านศาสนา สาธารณสุข และการพัฒนาสังคมเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรม

บทสรุป

วิกฤตการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในประเทศไทยมิได้เป็นเพียงปัญหาเชิงปริมาณ หากแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในหลายมิติ ทั้งด้านประชากร ค่านิยม เศรษฐกิจ และบทบาทของศาสนาในชีวิตประจำวัน ปรากฏการณ์นี้ยังเชื่อมโยงกับ "วิกฤตเชิงความหมายของการบวช" ซึ่งทำให้การเข้าสู่สมณเพศลดลง ขณะเดียวกัน ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ก็ส่งผลกระทบโดยตรงต่อศักยภาพในการดำรงอยู่และการทำหน้าที่ของคณะสงฆ์ในระยะยาว

ในบริบทดังกล่าว แนวคิด "สุขภาวะพระสงฆ์" จึงเป็นแกนสำคัญของการแก้ปัญหาเชิงระบบ โดยมองพระสงฆ์ในฐานะทุนมนุษย์ทางศาสนาที่ต้องได้รับการดูแลอย่างรอบด้าน ทั้งทางกาย จิต สังคม และปัญญา การพัฒนาสุขภาวะมิได้เป็นเพียงการรักษาโรค แต่เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความสามารถในการปฏิบัติศาสนกิจ ตลอดจนการสร้างศรัทธาในสังคม นอกจากนี้ การปรับตัวของคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัลและการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมใหม่ เช่น Digital Dharma ยังเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงศาสนากับคนรุ่นใหม่ ดังนั้น "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" จึงสามารถมองได้ว่าเป็นนวัตกรรมนโยบายเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงวัด ชุมชน และรัฐเข้าด้วยกันในลักษณะของระบบนิเวศศาสนา (religious ecosystem) ที่มีความยั่งยืน โดยการผสานองค์ความรู้ด้านศาสนา สาธารณสุข และการพัฒนาสังคมเข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรม แนวทางดังกล่าวจะช่วยเปลี่ยนกรอบการพัฒนาจากการมุ่ง "เพิ่มจำนวนพระ" ไปสู่การสร้าง "ระบบคุณภาพและความยั่งยืน" อันจะนำไปสู่เป้าหมายสำคัญคือ "พระแข็งแรง วัดมั่นคง ชุมชนเป็นสุข" และเสริมสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

Ammerman, N. T. (2013). **Sacred stories, spiritual tribes: Finding religion in everyday life.** Oxford University Press.

Aungkulanon, S., et al. (2017). **Prevalence and risk factors of non-communicable diseases among Buddhist monks in Thailand.** BMC Public Health, 17(1), 1–9. https://doi.org/10.1186/s12889-017-4480-0.

Campbell, H. (2013). **Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds.** Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203076896.

Cheong, P. H., Fischer-Nielsen, P., Gelfgren, S., & Ess, C. (2012). **Digital religion, social media and culture: Perspectives, practices and futures.** Peter Lang.

Glanz, K., Rimer, B. K., & Viswanath, K. (2015). **Health behavior: Theory, research, and practice** (5th ed.). Jossey-Bass.

Gombrich, R. (2006). **Theravada Buddhism: A social history from ancient Benares to modern Colombo** (2nd ed.). Routledge.

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices** (2nd ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139021533.

Iannaccone, L. R. (1998). **Introduction to the economics of religion.** Journal of Economic Literature, 36(3), 1465–1495. https://www.jstor.org/stable/2564806.

Keyes, C. F. (2006). **Buddhism fragmented: Religious change in contemporary Southeast Asia.** University of Hawaii Press.

Kickbusch, I., & Gleicher, D. (2012). **Governance for health in the 21st century.** World Health Organization. https://www.who.int.

McDaniel, J. T. (2011). **The lovelorn ghost and the magical monk: Practicing Buddhism in modern Thailand.** Columbia University Press.

Pew Research Center. (2015). **The future of world religions: Population growth projections, 2010–2050.** https://www.pewresearch.org.

Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (2016). **Buddhadhamma.** Buddhadhamma Foundation.

Putnam, R. D. (2000). **Bowling alone: The collapse and revival of American community.** Simon & Schuster.

Seubsman, S. A., et al. (2012). **Lifestyle and health behaviors in Thailand: Evidence from a large cohort study.** BMC Public Health, 12, 108. https://doi.org/10.1186/1471- 2458-12-108.

Swearer, D. K. (2010). **The Buddhist world of Southeast Asia.** SUNY Press.

Taylor, J. L. (2008). **Buddhism and postmodern imaginings in Thailand.** Ashgate.

United Nations. (2022). **World population prospects 2022**. https://population.un.org/wpp/.

World Health Organization. (2018). **Primary health care: Transforming vision into action.** https://www.who.int.

World Health Organization. (2021). **Social determinants of health.** https://www.who.int.

จากข้อมูลสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย: ปัญหาพระภิกษุ – สามเณรลดลงในจังหวัดสุพรรณบุรี

From Data to Policy: Addressing Monk and Novice Decline in Suphan Buri

พระมหาสมบัติ คุเณสโก
Phramaha Sombat Khunesako
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
Corresponding author, e-mail : bav7@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การลดลงของจำนวนพระภิกษุและสามเณรในประเทศไทย โดยใช้จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นกรณีศึกษา และเสนอแนวทางเชิงนโยบายผ่านกรอบ "สุขภาวะพระสงฆ์" การศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์เอกสารและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าการลดลงของพระสงฆ์มิได้เป็นเพียงปัญหาด้านจำนวน แต่เกี่ยวข้องกับหลายมิติ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงค่านิยม โครงสร้างประชากร ปัญหาสุขภาพ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง และข้อจำกัดของระบบสนับสนุน นอกจากนี้ยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงบทบาทและความหมายของการบวชในสังคมร่วมสมัย บทความเสนอว่าธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายที่สามารถบูรณาการวัด ชุมชน และรัฐ เพื่อสร้างระบบนิเวศศาสนาที่ยั่งยืน พร้อมทั้งเสนอแนวทางเชิงยุทธศาสตร์ ได้แก่ การพัฒนาสุขภาวะพระ การสร้างแรงจูงใจในการบวช การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการบูรณาการเชิงนโยบาย ผลการศึกษาชี้ว่าควรมุ่งพัฒนาคุณภาพและระบบเพื่อความยั่งยืนของคณะสงฆ์ไทย

คำสำคัญ : สุขภาพพระสงฆ์; การสืบทอดศาสนา; นโยบายสาธารณะ; คณะสงฆ์ไทย

ABSTRACT

This article examines the decline in the number of Buddhist monks and novices in Thailand, using Suphan Buri Province as a case study, and proposes policy solutions

through the framework of monk well-being. The study employs documentary analysis and synthesizes relevant research. The findings indicate that the decline is not merely a quantitative issue but is associated with multiple dimensions, including socio-cultural changes, demographic shifts, health problems— particularly non- communicable diseases—and limitations in support systems. It also reflects a transformation in the meaning and role of ordination in contemporary society. The study proposes that the Monk Health Charter serves as a key policy mechanism to integrate temples, communities, and the state in building a sustainable religious ecosystem. Strategic recommendations include enhancing monk well-being, creating incentives for ordination, utilizing digital technologies, and strengthening policy integration. The study concludes that improving quality and systemic support is essential for sustaining the Thai Sangha.

Keywords: Monk Health Charter; Religious Succession; Public Policy; Thai Sangha

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทสำคัญในสังคมไทยทั้งในมิติทางจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และสังคม โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ คุณธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม อย่างไรก็ตาม แนวโน้มการลดลงของจำนวนพระภิกษุและสามเณรในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์ไทย ทั้งในด้านกำลังคน บทบาททางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับวิถีชีวิตของประชาชน (Keyes, 2006)

ในระดับพื้นที่ จังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งเป็นจังหวัดศาสนาขนาดกลางกำลังเผชิญภาวะเปราะบางด้านกำลังคนทางศาสนา โดยข้อมูลปี พ.ศ. 2567 ระบุว่ามีพระภิกษุและสามเณรรวม 3,812 รูป ลดลงจากปี 2566 อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะจำนวนสามเณรที่มีเพียงร้อยละ 2.5 ของทั้งหมด สะท้อนปัญหาการสืบทอดพระศาสนาในระยะยาว ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวโน้มในระดับประเทศและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พระพุทธศาสนากำลังเผชิญแรงกดดันจากความทันสมัยและโลกาภิวัตน์ (Swearer, 2010)

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและโครงสร้างประชากรยังมีบทบาทสำคัญต่อแนวโน้มดังกล่าว โดยประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลให้จำนวนชายวัยบวชลดลงอย่างต่อเนื่อง (United Nations, 2022) ขณะเดียวกัน คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มให้ความสำคัญกับการศึกษา อาชีพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น ส่งผลให้การบวชจากเดิมที่เคยเป็นพิธีกรรมทางสังคม กลายเป็นทางเลือกส่วนบุคคล (Taylor, 2008) การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนถึง "วิกฤตเชิงความหมายของการบวช" ที่ส่งผลต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาในระยะยาว

ในอีกมิติหนึ่ง ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เป็นปัจจัยสำคัญที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตและการคงอยู่ในสมณเพศ งานวิจัยของ Aungkulanon et al. (2017) พบว่าพระสงฆ์ไทยมีความเสี่ยงต่อโรคดังกล่าวในระดับสูง ขณะที่ Seubsman et al. (2012) ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมสุขภาพเป็นปัจจัยกำหนดสำคัญของปัญหานี้ ดังนั้น การวิเคราะห์ปัญหาพระลดลงจึงต้องพิจารณาในมิติที่บูรณาการทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ และนโยบายสาธารณะ เพื่อพัฒนาแนวทางการแก้ไขที่ยั่งยืนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

การวิเคราะห์สถานการณ์

การลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดสุพรรณบุรีสามารถอธิบายได้ในเชิงโครงสร้าง โดยเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ประชากร และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะการที่ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลให้จำนวนชายวัย บวชลดลงอย่างต่อเนื่อง (United Nations, 2022) ขณะเดียวกัน การขยายตัวของระบบการศึกษาและเศรษฐกิจสมัยใหม่ทำให้คนรุ่นใหม่มีทางเลือกชีวิตที่หลากหลายมากขึ้น ส่งผลให้การบวชจากเดิมที่เป็น "พิธีกรรมทางสังคม" (rite of passage) ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็น "ทางเลือกส่วนบุคคล" (individual choice) ที่ขึ้นอยู่กับบริบทของชีวิตและโอกาสทางเศรษฐกิจ (Taylor, 2008) ปัจจัยเหล่านี้ทำให้โครงสร้างกำลังคนของคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่อ่อนตัวลงอย่างต่อเนื่อง

นอกจากปัจจัยทางสังคมแล้ว ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ยังเป็นอีกมิติหนึ่งที่มีผลต่อการคงอยู่ในสมณเพศ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และภาวะอ้วน ซึ่งพบในพระสงฆ์ในอัตราที่สูงกว่าประชากรทั่วไป (Aungkulanon et al., 2017) สาเหตุสำคัญมาจากพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีน้ำตาลและไขมันสูง รวมถึงข้อจำกัดด้านการออกกำลังกายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสมณเพศ ขณะที่การศึกษาของ Seubsman et al. (2012) ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมสุขภาพเป็นตัวกำหนดสำคัญของภาวะ NCD ในระยะยาว ซึ่งสะท้อนว่าปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ไม่ใช่เพียงปัญหาทางการแพทย์ แต่เป็นปัญหาเชิงพฤติกรรมและโครงสร้างสังคม

นอกจากนี้ ระบบบริการสุขภาพและการสนับสนุนทางสังคมสำหรับพระสงฆ์ยังมีข้อจำกัดในหลายด้าน ทั้งการเข้าถึงการตรวจคัดกรอง การติดตามอาการ และการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพเมื่อเทียบกับประชากรทั่วไป (World Health Organization [WHO], 2021) เมื่อพิจารณาร่วมกับการลดลงของจำนวนสามเณรในจังหวัดสุพรรณบุรี จึงสะท้อนให้เห็นถึง "วิกฤตสองชั้น" (double crisis) คือ วิกฤตด้านจำนวนและวิกฤตด้านคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขในลักษณะบูรณาการทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่

การวิเคราะห์เชิงลึก (Analytical Insights)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์และบริบทเชิงโครงสร้าง สามารถสังเคราะห์ประเด็นสำคัญได้ 3 ประการ โดยประการแรกคือ "วิกฤตเชิงความหมายของการบวช" ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมในสังคมไทยร่วมสมัย กล่าวคือ การบวชซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนกลับถูกลดทอนความสำคัญลงในฐานะทางเลือกส่วนบุคคลที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจและการศึกษา (Taylor, 2008) แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Pew Research Center (2015) ที่ระบุว่าคนรุ่นใหม่ทั่วโลกมีความผูกพันกับศาสนาลดลง ส่งผลให้รูปแบบการมีส่วนร่วมทางศาสนา รวมถึงการบวชมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สองคือ "สุขภาวะพระสงฆ์ในฐานะตัวชี้วัดความมั่นคงของศาสนา" ซึ่งสะท้อนว่าคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเข้มแข็งของสถาบันศาสนา งานวิจัยของ Aungkulanon et al. (2017) พบว่าพระสงฆ์ไทยมีความเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) ในระดับสูง ขณะที่แนวคิดด้านสุขภาพของ World Health Organization (2021) ชี้ว่า สุขภาพเป็นผลลัพธ์ของปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น เมื่อพระสงฆ์มีสุขภาวะที่ไม่สมบูรณ์ ย่อมส่งผลต่อศักยภาพในการปฏิบัติศาสนกิจ การเป็นแบบอย่างทางศีลธรรม และการสร้างศรัทธาในสังคม ซึ่งทำให้สุขภาวะพระสงฆ์สามารถตีความได้ว่าเป็น "ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ" ของความมั่นคงทางศาสนา

ประการสุดท้ายคือ "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในฐานะนวัตกรรมนโยบายเชิงบูรณาการ" ซึ่งสะท้อนการพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาในลักษณะระบบ (system-based approach) โดยการเชื่อมโยงศาสนา สาธารณสุข และชุมชนเข้าด้วยกัน แนวคิดนี้สอดคล้องกับกรอบ "Health in All Policies" ที่เสนอโดย Kickbusch และ Gleicher (2012) ซึ่งเน้นการบูรณาการนโยบายสุขภาพในทุกภาคส่วนของสังคม รวมถึงบทบาทของศาสนาในฐานะทุนทางสังคม (Putnam, 2000) ในบริบทนี้ ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์จึงมิใช่เพียงมาตรการด้านสุขภาพ แต่เป็น "นวัตกรรมเชิงนโยบาย" ที่สามารถปรับเปลี่ยนทั้งพฤติกรรมระดับบุคคลและโครงสร้างระดับสังคม พร้อมทั้งสร้างระบบนิเวศศาสนาที่มีความยั่งยืน

กรอบแนวคิดเชิงนโยบาย

แนวคิด "ระบบนิเวศศาสนา" (religious ecosystem) อธิบายว่าศาสนาเป็นระบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ได้แก่ วัด ชุมชน และรัฐ ซึ่งต้องทำงานร่วมกันอย่างเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว โดยแต่ละองค์ประกอบมีบทบาทเฉพาะที่เกื้อหนุนกัน เช่น วัดเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ ชุมชนเป็นผู้สนับสนุน และรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายและทรัพยากร แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีทุนทางสังคม (social capital) ของ Putnam (2000) ที่ชี้ว่าศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และความเข้มแข็งของสังคม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะในบริบทของการดูแลสุขภาพและคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์

ในกรอบดังกล่าว "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงนโยบายที่เชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบนิเวศศาสนาเข้าด้วยกัน โดยบูรณาการแนวคิดสุขภาพปฐมภูมิ (primary health care) และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาสุขภาพที่ซับซ้อน (World Health Organization [WHO], 2018)

นอกจากนี้ แนวคิด "Health in All Policies" ยังเน้นการบูรณาการสุขภาพในทุกภาคส่วนของสังคม (Kickbusch & Gleicher, 2012) ซึ่งในกรณีของพระสงฆ์ หมายถึงการเชื่อมโยงวัดกับระบบบริการสุขภาพและชุมชน เพื่อสร้างระบบดูแลสุขภาพที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ทั้งในระดับพฤติกรรมและโครงสร้าง ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัลได้เปิดพื้นที่ใหม่ให้กับการปรับตัวของพระสงฆ์ผ่านแนวคิด "digital religion" ซึ่งอธิบายว่าศาสนาสามารถดำรงอยู่และขยายบทบาทในโลกออนไลน์ได้ (Campbell, 2013) การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ เช่น การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หรือการสร้างชุมชนทางศาสนาในรูปแบบเสมือน ช่วยให้พระสงฆ์สามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางศาสนาในบริบทสมัยใหม่ แนวคิดนี้จึงเป็นส่วนสำคัญของกรอบนโยบายที่มุ่งสร้างความยั่งยืนของคณะสงฆ์ โดยผสานมิติทางสังคม สุขภาพ และเทคโนโลยีเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์

จากการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและบริบททางสังคม สามารถเสนอแนวทางเชิงนโยบายที่สำคัญประการแรก คือการพัฒนาระบบสุขภาวะพระสงฆ์แบบองค์รวม (holistic monk well-being) ที่ครอบคลุมทั้งมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบ "primary health care" และ "social determinants of health" ซึ่งเน้นการป้องกันโรค การมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ (World Health Organization [WHO], 2018; 2021) ในบริบทของพระสงฆ์ การนำหลักพุทธธรรม เช่น ไตรสิกขา มาประยุกต์ร่วมกับแนวคิดสาธารณสุข จะช่วยให้การส่งเสริมสุขภาพมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตในสมณเพศ และสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน

ประการที่สอง คือการสร้างแรงจูงใจในการบวชและการคงอยู่ในสมณเพศ ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาในเชิงระบบมากกว่าการพึ่งพาขนบธรรมเนียมเพียงอย่างเดียว งานของ Iannaccone (1998) ในด้านเศรษฐศาสตร์ศาสนาเสนอว่า การมีแรงจูงใจเชิงสถาบัน เช่น สวัสดิการ การศึกษา และโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ สามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมในศาสนาได้อย่างมีนัยสำคัญ ในบริบทไทย การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาพระสงฆ์ที่เชื่อมโยงกับทักษะชีวิตและการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 รวมถึงการสนับสนุนด้านสวัสดิการสุขภาพและสังคม อาจช่วยเพิ่มอัตราการบวชและลดการลาสิกขาได้อย่างเป็นรูปธรรม

ประการที่สาม คือการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของศาสนาในยุคสมัยใหม่ แนวคิด "digital religion" ชี้ว่าศาสนาสามารถขยายบทบาทและการเข้าถึงผ่านสื่อออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Campbell, 2013) การพัฒนา "Digital

Dharma" เช่น การเผยแผ่ธรรมะผ่านโซเชียลมีเดีย หรือการสร้างชุมชนศรัทธาในรูปแบบออนไลน์ สามารถช่วยเชื่อมโยงพระสงฆ์กับคนรุ่นใหม่ และเพิ่มการมีส่วนร่วมทางศาสนาในสังคมร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องควบคู่กับการพัฒนาทักษะดิจิทัลและการรักษาอัตลักษณ์ทางศาสนา (Cheong et al., 2012)

ประการสุดท้าย คือการบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และรัฐ ในการดูแลสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิด "religious ecosystem" และ "Health in All Policies" (Kickbusch & Gleicher, 2012) การทำงานในลักษณะเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างความยั่งยืนในระยะยาว โดยเฉพาะการใช้ "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" เป็นกรอบนโยบายในการกำหนดบทบาทของแต่ละภาคส่วนอย่างชัดเจน แนวทางเชิงยุทธศาสตร์ดังกล่าวจะช่วยเปลี่ยนกรอบจาก "การเพิ่มจำนวนพระ" ไปสู่ "การพัฒนาคุณภาพและระบบ" ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความมั่นคงของคณะสงฆ์ไทยในอนาคต

การวิเคราะห์ปัญหาพระภิกษุ – สามเณรลดลงในจังหวัดสุพรรณบุรีจากข้อมูลสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1. คณะสงฆ์ในฐานะระบบที่กำลังสูญเสียสมดุล (System Imbalance of Sangha)

จากเนื้อหาที่ปรากฏในไฟล์ จะเห็นได้ว่าปัญหาการลดลงของพระภิกษุและสามเณรมิได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยลำพัง หากแต่เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นพร้อมกันในหลายมิติ ทั้งด้านโครงสร้างประชากร ค่านิยมทางสังคม ระบบเศรษฐกิจ และปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ เมื่อพิจารณาร่วมกัน ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดภาวะ "ความไม่สมดุลของระบบ" กล่าวคือ แม้ว่าคณะสงฆ์ยังคงดำรงอยู่ในเชิงสถาบัน แต่กลับมีความไม่สมดุลในองค์ประกอบสำคัญ เช่น จำนวนพระที่ลดลง คุณภาพชีวิตที่ถดถอย และระบบสนับสนุนที่ยังไม่เพียงพอ

ภาวะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมิใช่เพียงการลดลงเชิงปริมาณ แต่เป็น "ความเปราะบางเชิงระบบ" (systemic fragility) ที่ทำให้คณะสงฆ์มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียเสถียรภาพในระยะยาว กล่าวคือ หากไม่มีการปรับสมดุลขององค์ประกอบต่าง ๆ เช่น การเพิ่มฐานพระรุ่นใหม่ การพัฒนาสุขภาวะ และการเสริมระบบสนับสนุน คณะสงฆ์อาจเผชิญภาวะเสื่อมถอยในระดับโครงสร้าง ซึ่งยากต่อการฟื้นฟูในอนาคต

2. การเปลี่ยนบทบาทของศาสนาสู่ระบบบริการสังคม (Religion as Social Service System)

เนื้อหาชี้ให้เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงจากการเป็น "ผู้นำทางจิตวิญญาณ" ไปสู่การเป็น "กลไกสำคัญของระบบสังคม" มากขึ้น กล่าวคือ วัดและพระสงฆ์ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการประกอบศาสนพิธีหรือการสั่งสอนธรรมะเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพ การให้คำปรึกษา การพัฒนาชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมในหลากหลายมิติ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการขยายบทบาทของศาสนาเข้าสู่ "ระบบบริการสังคม" (social service system) อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในบริบทของการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ ซึ่งทำให้วัดกลายเป็นพื้นที่ของการดูแลสุขภาพและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์จึงมิได้เป็นเพียงผู้สอนธรรมะ แต่เป็น "ผู้เชื่อมโยง" ระหว่างศาสนา สุขภาพ และสังคม ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงของชุมชนในภาพรวม

3. การเปลี่ยนผ่านจากศาสนาเชิงประเพณีสู่ศาสนาเชิงนโยบาย (From Traditional Religion to Policy Religion)

อีกประเด็นสำคัญที่ปรากฏในเนื้อหาคือ การที่ศาสนาเริ่มถูกนำเข้าสู่กรอบของนโยบายสาธารณะอย่างชัดเจน โดยเฉพาะผ่าน "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงศาสนาเข้ากับระบบสาธารณสุขและการพัฒนาสังคม ในอดีต ศาสนามักถูกมองว่าเป็นพื้นที่ของวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่แยกออกจากระบบนโยบายของรัฐ แต่ในบริบทปัจจุบัน ศาสนากลับมีบทบาทเพิ่มขึ้นในฐานะ "เครื่องมือเชิงนโยบาย" ที่สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมได้

การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสะท้อนถึงแนวโน้มของ "ศาสนาเชิงนโยบาย" (policy-oriented religion) ซึ่งเป็นการผสานองค์ความรู้ด้านศาสนาเข้ากับการบริหารจัดการเชิงระบบของรัฐและสังคม กล่าวคือ ศาสนาไม่ได้เป็นเพียงแหล่งคุณค่าทางจริยธรรม แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาสาธารณะ เช่น สุขภาพ ความเหลื่อมล้ำ และคุณภาพชีวิต ดังนั้น การพัฒนาคณะสงฆ์ในอนาคตจึงจำเป็นต้องพิจารณาบทบาทของศาสนาในฐานะ "ส่วนหนึ่งของระบบนโยบายสังคม" ที่ต้องมีการออกแบบและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

บทสรุป

การลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดสุพรรณบุรีมิได้เป็นเพียงปัญหาเชิงปริมาณ แต่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์ที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงหลายมิติ ทั้งด้านค่านิยมของสังคม โครงสร้างประชากร และบริบทเศรษฐกิจสมัยใหม่ ประกอบกับปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ส่งผลให้ศักยภาพในการดำรงอยู่และการปฏิบัติศาสนกิจลดลง ปรากฏการณ์นี้ยังสะท้อน "วิกฤตเชิงความหมายของการบวช" และภาวะความไม่สมดุลของระบบคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่อย่างชัดเจน

ในบริบทดังกล่าว แนวคิด "สุขภาวะพระสงฆ์" จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะแกนกลางของการพัฒนา โดยมองพระสงฆ์ในฐานะทุนมนุษย์ทางศาสนาที่ต้องได้รับการดูแลอย่างรอบด้าน ทั้งทางกาย จิต สังคม และปัญญา ขณะเดียวกัน บทบาทของพระสงฆ์ยังขยายไปสู่การเป็นกลไกของระบบบริการสังคมและมีความเชื่อมโยงกับนโยบายสาธารณะมากขึ้น ผ่านการขับเคลื่อน "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงวัด ชุมชน และรัฐเข้าด้วยกันในลักษณะของระบบนิเวศศาสนา ดังนั้น การแก้ปัญหาวิกฤตพระลดลงจำเป็นต้องปรับกรอบแนวคิดจากการมุ่งเพิ่มจำนวนพระสงฆ์ ไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต

และระบบสนับสนุนอย่างเป็นองค์รวม โดยเน้นการบูรณาการเชิงนโยบาย การเสริมสร้างแรงจูงใจในการบวช และการปรับตัวของคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ แนวทางดังกล่าวจะนำไปสู่เป้าหมายสำคัญคือ "พระแข็งแรง วัดมั่นคง ชุมชนเป็นสุข" และสร้างความยั่งยืนให้แก่พระพุทธศาสนาในระยะยาว

บรรณานุกรม

Aungkulanon, S., et al. (2017). **Prevalence and risk factors of non-communicable diseases among Buddhist monks in Thailand.** BMC Public Health, 17(1). https://doi.org/10.1186/s12889-017-4480-0.

Campbell, H. (2013). **Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds. Routledge.** https://doi.org/10.4324/9780203076896.

Cheong, P. H., Fischer - Nielsen, P., Gelfgren, S., & Ess, C. (2012). **Digital religion, social media and culture: Perspectives, practices and futures.** Peter Lang.

Iannaccone, L. R. (1998). **Introduction to the economics of religion.** Journal of Economic Literature, 36(3), 1465 – 1495. https://www.jstor.org/stable/2564806.

Keyes, C. F. (2006). **Buddhism fragmented: Religious change in contemporary Southeast Asia.** University of Hawaii Press.

Kickbusch, I., & Gleicher, D. (2012). **Governance for health in the 21st century.** World Health Organization. https://www.who.int.

Pew Research Center. (2015). **The future of world religions: Population growth projections, 2010 – 2050.** https://www.pewresearch.org.

Putnam, R. D. (2000). **Bowling alone: The collapse and revival of American community.** Simon & Schuster.

Seubsman, S. A., et al. (2012). **Lifestyle and health behaviors in Thailand: Evidence from a large cohort study.** BMC Public Health, 12, 108. https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-108.

Swearer, D. K. (2010). **The Buddhist world of Southeast Asia.** SUNY Press.

Taylor, J. L. (2008). **Buddhism and postmodern imaginings in Thailand.** Ashgate.

United Nations. (2022). **World population prospects 2022.** https://population.un.org/wpp/.

World Health Organization. (2018). **Primary health care: Transforming vision into action.** https://www.who.int.

World Health Organization. (2021). **Social determinants of health.** https://www.who.int.

ระบบนิเวศสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดสุพรรณบุรี: จากข้อมูลเชิงประจักษ์สู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย

Monk Well-being Ecosystem in Suphan Buri: From Empirical Data to Policy Implementation

พระมหาปุณณ์สมบัติ ปภากโร
Phramaha Punnsombat Papakaro
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
ชิสา กันยาวิริยะ
Chisa Kanyawiriya
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University
e-mail: maghavin9@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์การลดลงของจำนวนพระภิกษุและสามเณรในประเทศไทย โดยใช้จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นกรณีศึกษา เพื่ออธิบายปัญหาเชิงโครงสร้างและเสนอแนวทางเชิงนโยบายผ่านกรอบ "สุขภาวะพระสงฆ์" การศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์เอกสารและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าการลดลงของพระสงฆ์มิได้เป็นเพียงปัญหาด้านจำนวน แต่เกี่ยวข้องกับหลายมิติ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคม โครงสร้างประชากร ปัญหาสุขภาพ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง และข้อจำกัดของระบบสนับสนุนพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงบทบาทของศาสนาในสังคมร่วมสมัย บทความเสนอว่า "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายที่สามารถบูรณาการวัด

ชุมชน และรัฐ เพื่อสร้างระบบนิเวศศาสนาที่ยั่งยืน และยกระดับคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์ ผลการศึกษาชี้ว่า การพัฒนาคุณภาพและระบบมีความสำคัญมากกว่าการเพิ่มจำนวน เพื่อความยั่งยืนของคณะสงฆ์ไทย
คำสำคัญ: พระสงฆ์; ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์; การสืบทอดศาสนา; คณะสงฆ์ไทย

ABSTRACT

This article examines the decline in the number of Buddhist monks and novices in Thailand, using Suphan Buri Province as a case study, and proposes policy-oriented solutions through the framework of monk well-being. The study employs documentary analysis and synthesizes relevant research. The findings reveal that the decline is not merely a quantitative issue but is associated with multiple dimensions, including socio-cultural changes, demographic shifts, health problems—particularly non-communicable diseases—and limitations in support systems for monks. It also reflects the transformation of religious roles in contemporary society. The study argues that the Monk Health Charter serves as a key policy mechanism to integrate temples, communities, and the state in building a sustainable religious ecosystem and improving monks' quality of life. The findings suggest that shifting from a quantity-based approach to a quality- and system-based approach is essential for sustaining the Thai Sangha.
Keywords: Monks; Monk Health Charter; Religious Succession; Thai Sangha

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทสำคัญในสังคมไทยทั้งในมิติทางจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และสังคม โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ การหล่อหลอมคุณธรรม และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม อย่างไรก็ตาม แนวโน้มการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในช่วงที่ผ่านมาได้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์ไทย ทั้งในด้านกำลังคน บทบาททางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับวิถีชีวิตของประชาชน (Keyes, 2006)

จังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งเป็นจังหวัดศาสนาขนาดกลาง มีพระภิกษุและสามเณรรวมประมาณ 3,800 รูป และมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง สะท้อนปัญหาการสืบทอดพระศาสนาในระดับพื้นที่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะจำนวนสามเณรที่มีสัดส่วนต่ำมาก ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเปราะบางของระบบกำลังคนทางศาสนา ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวโน้มในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พระพุทธศาสนากำลังเผชิญแรงกดดันจากโลกาภิวัตน์และความทันสมัย (Swearer, 2010)

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและโครงสร้างประชากรยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการลดลงของพระสงฆ์ โดยประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งทำให้จำนวนชายวัยบวชลดลงอย่าง

ต่อเนื่อง (United Nations, 2022) ขณะเดียวกัน คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มให้ความสำคัญกับการศึกษา อาชีพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น ส่งผลให้การบวชจากเดิมที่เป็นพิธีกรรมทางสังคม กลายเป็นทางเลือกส่วนบุคคล (Taylor, 2008) การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนถึง "วิกฤตเชิงความหมายของการบวช" ที่ส่งผลต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาในระยะยาว

ในอีกมิติหนึ่ง ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) เป็นปัจจัยสำคัญที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตและการคงอยู่ในสมณเพศ งานวิจัยของ Aungkulanon et al. (2017) พบว่าพระสงฆ์ไทยมีความเสี่ยงต่อโรคดังกล่าวในระดับสูง ขณะที่ Seubsman et al. (2012) ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมสุขภาพเป็นตัวกำหนดสำคัญของปัญหานี้ ดังนั้น การวิเคราะห์ปัญหาพระลดลงจึงต้องพิจารณาในมิติที่บูรณาการทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ และนโยบายสาธารณะ เพื่อพัฒนาแนวทางการแก้ไขที่ยั่งยืนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

การวิเคราะห์สถานการณ์

ข้อมูลเชิงประจักษ์สะท้อนว่า จังหวัดสุพรรณบุรีกำลังเผชิญความท้าทายทั้งในมิติ "ปริมาณ" และ "คุณภาพ" ของพระสงฆ์ กล่าวคือ จำนวนพระภิกษุและสามเณรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์ก็เผชิญข้อจำกัด โดยเฉพาะปัญหาสุขภาพเรื้อรัง เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และภาวะไขมันในเลือดสูง ซึ่งเป็นลักษณะของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) งานวิจัยของ Aungkulanon et al. (2017) ชี้ว่าพระสงฆ์ไทยมีความเสี่ยงต่อโรคดังกล่าวในระดับสูงกว่าประชากรทั่วไป สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างวิถีชีวิตในสมณเพศกับพฤติกรรมสุขภาพที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในระยะยาว

ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ไม่ได้เกิดจากปัจจัยส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น รูปแบบการถวายอาหาร การขาดโอกาสในการออกกำลังกาย และข้อจำกัดด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพเชิงป้องกัน งานของ Seubsman et al. (2012) ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมสุขภาพเป็นปัจจัยกำหนดสำคัญของภาวะ NCD ในสังคมไทย ขณะที่แนวคิดของ World Health Organization (2021) เน้นว่า "ปัจจัยกำหนดสุขภาพทางสังคม" (social determinants of health) มีบทบาทสำคัญต่อภาวะสุขภาพของประชากร ซึ่งสามารถนำมาอธิบายสถานการณ์ของพระสงฆ์ได้อย่างชัดเจน

ในอีกมิติหนึ่ง โครงสร้างประชากรและค่านิยมของคนรุ่นใหม่มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อแนวโน้มการบวช โดยประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ส่งผลให้จำนวนชายวัยบวชลดลง (United Nations, 2022) ขณะเดียวกัน คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับการศึกษา อาชีพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น ทำให้การบวชจากเดิมที่เป็นพิธีกรรมทางสังคม กลายเป็นทางเลือกส่วนบุคคล (Taylor, 2008) ปัจจัยเหล่านี้นำไปสู่ภาวะ "วิกฤตเชิงสืบทอด" (succession crisis) โดยเฉพาะการลดลงของจำนวนสามเณร ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการผลิตพระสงฆ์ในอนาคต

เมื่อพิจารณาปัจจัยทั้งหมดร่วมกัน จะเห็นได้ว่าสุพรรณบุรีกำลังเผชิญ "วิกฤตสองชั้น" (double crisis) ได้แก่ วิกฤตด้านจำนวนพระสงฆ์ที่ลดลง และวิกฤตด้านคุณภาพชีวิตที่ถดถอย ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันในเชิงระบบ กล่าวคือ สุขภาพที่ไม่ดีส่งผลต่อการคงอยู่ในสมณเพศ ขณะที่จำนวนพระที่ลดลงยิ่งทำให้ภาระงานเพิ่มขึ้นและกระทบต่อสุขภาวะมากขึ้น วงจรดังกล่าวสะท้อนความเปราะบางของระบบคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่ และชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาแนวทางแก้ไขเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งด้านสุขภาพ สังคม และนโยบายสาธารณะ

การวิเคราะห์เชิงลึก (Analytical Insights)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ร่วมกับกรอบแนวคิดทางสังคมและสาธารณสุข สามารถสังเคราะห์ประเด็นสำคัญได้ 3 ประการ โดยประการแรกคือ "การสูญเสียสมดุลเชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์" ซึ่งสะท้อนถึงความไม่สมดุลระหว่างจำนวนพระสงฆ์ ฐานการสืบทอด และระบบสนับสนุนในระดับพื้นที่ กล่าวคือ แม้สถาบันคณะสงฆ์ยังคงดำรงอยู่ แต่กลับเผชิญภาวะที่องค์ประกอบสำคัญ เช่น จำนวนสามเณร สุขภาพพระสงฆ์ และการสนับสนุนจากสังคม ไม่สอดคล้องกัน ส่งผลให้เกิดความเปราะบางของระบบในระยะยาว แนวโน้มนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Keyes (2006) ที่ชี้ว่าพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจากแรงกดดันของสังคมสมัยใหม่

ประการที่สองคือ "สุขภาวะพระสงฆ์ในฐานะตัวชี้วัดความมั่นคงของศาสนา" ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับศักยภาพของสถาบันศาสนาในการดำรงอยู่และทำหน้าที่ในสังคม งานวิจัยของ Aungkulanon et al. (2017) แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ไทยมีความเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในระดับสูง ขณะที่กรอบแนวคิดของ World Health Organization (2021) เน้นว่าปัจจัยกำหนดสุขภาพทางสังคมมีบทบาทสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของประชากร เมื่อประยุกต์ใช้กับบริบทของพระสงฆ์ จะเห็นได้ว่าสุขภาวะไม่ได้เป็นเพียงประเด็นด้านสุขภาพ แต่เป็น "ตัวชี้วัดเชิงระบบ" ของความเข้มแข็งและความยั่งยืนของศาสนาในภาพรวม

ประการสุดท้ายคือ "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในฐานะนวัตกรรมนโยบายเชิงบูรณาการ" ซึ่งสะท้อนการพัฒนากลไกการแก้ไขปัญหาในลักษณะระบบ (system-based approach) โดยเชื่อมโยงศาสนา สาธารณสุข และชุมชนเข้าด้วยกัน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบ "Health in All Policies" ที่เน้นการบูรณาการนโยบายสุขภาพในทุกภาคส่วนของสังคม (Kickbusch & Gleicher, 2012) และแนวคิดทุนทางสังคม (Putnam, 2000) ที่มองศาสนาเป็นกลไกสร้างความร่วมมือของชุมชน ดังนั้น ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์จึงไม่ใช่เพียงมาตรการด้านสุขภาพ แต่เป็นนวัตกรรมเชิงนโยบายที่สามารถยกระดับทั้งพฤติกรรมของพระสงฆ์และโครงสร้างของระบบศาสนาไปพร้อมกัน

กรอบแนวคิดเชิงนโยบาย

แนวคิด "ระบบนิเวศศาสนา" (religious ecosystem) อธิบายว่าศาสนาเป็นระบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ วัด ชุมชน และรัฐ ซึ่งต้องทำงานร่วมกันอย่างเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว โดยแต่ละองค์ประกอบมีบทบาทเฉพาะที่เกื้อหนุนกัน เช่น วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและการเรียนรู้ ชุมชนเป็นผู้สนับสนุนและมีส่วนร่วม และรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายและทรัพยากร แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีทุนทางสังคม (social capital) ของ Putnam (2000) ที่มองว่าศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และความเข้มแข็งของสังคม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายสาธารณะด้านศาสนาและสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในบริบทของจังหวัดสุพรรณบุรี ได้ปรากฏรูปแบบการบูรณาการเชิงพื้นที่ที่ชัดเจนผ่านโมเดล "วัด โรงพยาบาล ชุมชน" ซึ่งสะท้อนการนำแนวคิดระบบนิเวศศาสนามาประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ โดยมีการเชื่อมโยงบทบาทของคณะสงฆ์กับระบบบริการสุขภาพและหน่วยงานสาธารณสุขในระดับพื้นที่ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการของ "primary health care" ที่เน้นการเข้าถึงบริการสุขภาพอย่างทั่วถึง การป้องกันโรค และการมีส่วนร่วมของชุมชน (World Health Organization [WHO], 2018) รวมถึงกรอบ "Health in All Policies" ที่เสนอให้ทุกภาคส่วนมีบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพ (Kickbusch & Gleicher, 2012) ส่งผลให้การดูแลสุขภาพพระสงฆ์สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนในระดับระบบ

ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัลได้เปิดโอกาสใหม่ให้กับการปรับตัวของพระสงฆ์ผ่านแนวคิด "digital religion" ซึ่งอธิบายว่าศาสนาสามารถดำรงอยู่และขยายบทบาทในโลกออนไลน์ได้ (Campbell, 2013) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น สื่อสังคมออนไลน์ หรือแพลตฟอร์มการเรียนรู้ทางธรรมะ ช่วยให้พระสงฆ์สามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่และขยายฐานศรัทธาในสังคมร่วมสมัย แนวคิดนี้จึงเป็นส่วนสำคัญของกรอบนโยบายที่มุ่งสร้างความยั่งยืนของคณะสงฆ์ โดยผสานมิติทางศาสนา สุขภาพ และเทคโนโลยีเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์

ข้อเสนอเชิงนโยบายประการแรกคือการพัฒนาระบบสุขภาวะพระสงฆ์แบบองค์รวม (holistic monk well - being) ที่ครอบคลุมมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา โดยเน้นการป้องกันโรคและการส่งเสริมสุขภาพควบคู่กัน แนวคิดนี้สอดคล้องกับกรอบ "primary health care" และ "social determinants of health" ซึ่งชี้ว่าการพัฒนาสุขภาพต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและการจัดการปัจจัยแวดล้อม (World Health Organization [WHO], 2018; 2021) ในบริบทของพระสงฆ์ การประยุกต์หลักพุทธธรรม เช่น ไตรสิกขา หรือโพชฌงค์ 7 เข้ากับแนวคิดสาธารณสุข จะช่วยสร้างรูปแบบการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตในสมณเพศ และสามารถลดความเสี่ยงของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังได้อย่างยั่งยืน (Aungkulanon et al., 2017)

ประการที่สองคือการสร้างแรงจูงใจในการบวชและการคงอยู่ในสมณเพศ ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาในเชิงระบบมากกว่าการพึ่งพาขนบธรรมเนียมเพียงอย่างเดียว งานของ Iannaccone (1998) ในด้านเศรษฐศาสตร์ศาสนาเสนอว่าปัจจัยด้านแรงจูงใจ เช่น โอกาสทางการศึกษา สวัสดิการ และการยอมรับทางสังคม มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ ในบริบทไทย การพัฒนาระบบการศึกษาพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 รวมถึงการสนับสนุนด้านสุขภาพและสวัสดิการ จะช่วยเพิ่มแรงจูงใจในการบวชและลดอัตราการลาสิกขาได้อย่างเป็นรูปธรรม

ประการที่สามคือการพัฒนาพระสงฆ์ให้เป็น "ผู้นำสุขภาพชุมชน" (monk as health leader) ซึ่งเป็นการขยายบทบาทของพระสงฆ์จากผู้นำทางจิตวิญญาณสู่การเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาสังคม แนวคิดนี้สอดคล้องกับการส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วมที่เน้นการใช้ทุนทางสังคมและผู้นำชุมชนเป็นแกนกลาง (Putnam, 2000) พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้ด้านสุขภาพ การสร้างพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม และการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างชุมชนกับระบบสาธารณสุข ซึ่งจะช่วยยกระดับทั้งสุขภาวะของพระสงฆ์และประชาชนในชุมชนไปพร้อมกัน

ประการสุดท้ายคือการบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด รัฐ และชุมชนในลักษณะของ "เครือข่ายเชิงนโยบาย" (policy network) ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิด "Health in All Policies" (Kickbusch & Gleicher, 2012) การใช้ "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายจะช่วยกำหนดบทบาทของแต่ละภาคส่วนอย่างชัดเจน และสร้างกลไกการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ แนวทางดังกล่าวจะนำไปสู่การเปลี่ยนกรอบการพัฒนาจาก "quantity-based approach" ที่เน้นจำนวนพระ ไปสู่ "quality-based system" ที่เน้นคุณภาพชีวิตและความยั่งยืนของคณะสงฆ์ในระยะยาว

การวิเคราะห์ระบบนิเวศสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดสุพรรณบุรีจากข้อมูลเชิงประจักษ์สู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย

1. การเปลี่ยนผ่านจากระบบศาสนาเชิงคงที่สู่ระบบศาสนาเชิงพลวัต (Dynamic Religious System)

จากเนื้อหาที่ปรากฏ จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ไทยกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงจากระบบที่เคยมีความมั่นคงและคงที่ ไปสู่ระบบที่มีลักษณะเป็นพลวัตมากขึ้น กล่าวคือ ในอดีตโครงสร้างของคณะสงฆ์มีความต่อเนื่องทั้งในด้านจำนวนพระ การสืบทอด และบทบาทในสังคม แต่ในปัจจุบันองค์ประกอบเหล่านี้กลับเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ทำให้ระบบศาสนาต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและความท้าทายในการรักษาความสมดุล

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า คณะสงฆ์ไม่ได้อยู่ในสภาวะ "เสื่อมลง" เพียงอย่างเดียว แต่กำลังอยู่ในช่วง "การเปลี่ยนผ่าน" (transition) ที่ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ การดำรงอยู่ของคณะสงฆ์จึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการพัฒนา "ระบบที่ยืดหยุ่นและปรับตัวได้" มากกว่าการรักษารูปแบบเดิม

ซึ่งหมายความว่าการพัฒนานโยบายควรมุ่งสร้างกลไกที่รองรับการเปลี่ยนแปลง มากกว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

2. วิกฤตการเชื่อมต่อระหว่างศาสนากับคนรุ่นใหม่ (Religious Disconnection Gap)

เนื้อหาสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่ลึกกว่าการลดลงของจำนวนพระภิกษุและสามเณร นั่นคือ "ช่องว่างในการเชื่อมต่อระหว่างศาสนากับคนรุ่นใหม่" กล่าวคือ แม้ว่าศาสนายังคงมีบทบาทในระดับโครงสร้างของสังคม แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงหรือสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความคิด และความต้องการของคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การบวชและการมีส่วนร่วมทางศาสนาลดลงอย่างต่อเนื่อง

ช่องว่างดังกล่าวเกิดจากหลายปัจจัย เช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาและอาชีพ รูปแบบการสื่อสารที่ยังไม่สอดคล้องกับยุคดิจิทัล และภาพลักษณ์ของศาสนาที่อาจถูกมองว่าไม่ตอบโจทย์ชีวิตสมัยใหม่ ผลที่เกิดขึ้นคือ "การลดบทบาทของศาสนาในชีวิตประจำวัน" ซึ่งเป็นวิกฤตเชิงคุณภาพที่มีความสำคัญยิ่งกว่าการลดลงเชิงจำนวน และต้องอาศัยการปรับตัวเชิงรูปแบบและเนื้อหาเพื่อสร้างความเชื่อมโยงใหม่กับสังคมร่วมสมัย

3. การเกิดขึ้นของศาสนาเชิงสุขภาวะ (Well-being Oriented Religion)

อีกประเด็นสำคัญที่ปรากฏในเนื้อหาคือ การเปลี่ยนบทบาทของศาสนาไปสู่การเป็น "ศาสนาเชิงสุขภาวะ" ซึ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในมิติที่หลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะด้านจิตวิญญาณ แต่ครอบคลุมถึงสุขภาพกาย จิต สังคม และการดำรงชีวิตในชุมชน แนวโน้มนี้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของศาสนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี

การขับเคลื่อน "ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการเปลี่ยนผ่านดังกล่าว โดยทำให้ศาสนาเข้าไปมีบทบาทในระบบสุขภาพและการพัฒนาสังคมอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ศาสนาไม่ได้เป็นเพียงแหล่งคุณค่าทางจริยธรรม แต่กลายเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะและความเข้มแข็งของชุมชน แนวโน้มนี้จึงสะท้อนการเปลี่ยนจาก "ศาสนาเพื่อความหลุดพ้น" ไปสู่ "ศาสนาเพื่อคุณภาพชีวิต" ซึ่งเป็นทิศทางสำคัญของการพัฒนาศาสนาในโลกสมัยใหม่

บทสรุป

จังหวัดสุพรรณบุรีสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัญหาการลดลงของพระภิกษุและสามเณรไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ แต่เป็นปัญหาเชิงระบบที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงหลายมิติ ทั้งด้านโครงสร้างประชากร ค่านิยมของสังคม และบริบทเศรษฐกิจสมัยใหม่ ประกอบกับปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ส่งผลให้เกิด "วิกฤตสองชั้น" คือ จำนวนพระที่ลดลงควบคู่กับคุณภาพชีวิตที่ถดถอย ซึ่งสะท้อนความเปราะบางของระบบคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่อย่างชัดเจน

ในบริบทดังกล่าว แนวคิด "สุขภาวะพระสงฆ์" จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะแกนกลางของการพัฒนา โดยมองพระสงฆ์ในฐานะทุนทางศาสนาที่ต้องได้รับการดูแลอย่างรอบด้าน ทั้งทางกาย จิต สังคม และปัญญา พร้อมทั้งการปรับบทบาทของศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงกับ

ระบบสุขภาพ การพัฒนาชุมชน หรือการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แนวทางดังกล่าวช่วยลดช่องว่างระหว่างศาสนากับสังคม และเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบศาสนาในภาพรวม

"ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์" จึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการบูรณาการระหว่างวัด ชุมชน และรัฐ ให้เกิดเป็น "ระบบนิเวศศาสนา" ที่ยั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและระบบสนับสนุนมากกว่าการเพิ่มจำนวนพระเพียงอย่างเดียว หากสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม จะนำไปสู่เป้าหมายสำคัญคือ "พระแข็งแรง วัดมั่นคง ชุมชนเป็นสุข" และสามารถยกระดับเป็นต้นแบบเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาคณะสงฆ์ไทยในระดับประเทศต่อไปได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

Aungkulanon, S., et al. (2017). **Prevalence and risk factors of non - communicable diseases among Buddhist monks in Thailand.** BMC Public Health, 17(1). https://doi.org/10.1186/s12889-017-4480-0

Campbell, H. (2013). **Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds. Routledge.** https://doi.org/10.4324/9780203076896

Iannaccone, L. R. (1998). **Introduction to the economics of religion.** Journal of Economic Literature, 36(3), 1465–1495. https://www.jstor.org/stable/2564806

Keyes, C. F. (2006). **Buddhism fragmented: Religious change in contemporary Southeast Asia.** University of Hawaii Press.

Kickbusch, I., & Gleicher, D. (2012). **Governance for health in the 21st century.** World Health Organization. https://www.who.int

Putnam, R. D. (2000). **Bowling alone: The collapse and revival of American community.** Simon & Schuster.

Seubsman, S. A., et al. (2012). **Lifestyle and health behaviors in Thailand: Evidence from a large cohort study.** BMC Public Health, 12, 108. https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-108

Swearer, D. K. (2010). **The Buddhist world of Southeast Asia.** SUNY Press.

Taylor, J. L. (2008). **Buddhism and postmodern imaginings in Thailand.** Ashgate.

United Nations. (2022). **World population prospects2022.** https://population.un.org/wpp/

World Health Organization. (2018). **Primary health care: Transforming vision into action.** https://www.who.int

World Health Organization. (2021). **Social determinants of health.** https://www.who.int

การสร้างสุขภาวะและอายุยืนตามหลักพระพุทธศาสนา: การบูรณาการกายและใจในมิติร่วมสมัย

Holistic Well-Being and Longevity in Buddhism: Integrating Body and Mind in a Contemporary Context

รักษ์ทวี เถาโต
Raktawee Taoto
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
สิรินทร์ กันยาวิริยะ
Sirin Kanyawiriya
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University
Corresponding author, e-mail: maghavin9@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเหตุแห่งอายุยืน และนำเสนอการบูรณาการกับแนวคิดสุขภาพสมัยใหม่ในเชิงองค์รวม โดยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก งานวิจัย และวรรณกรรมวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งในและต่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า เหตุแห่งอายุยืนตามหลักพุทธศาสนาประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ ได้แก่ พฤติกรรมทางศีลธรรม เช่น

การไม่เบียดเบียนและการมีเมตตา วิถีชีวิตที่เหมาะสมตามหลักสัปปายะ และการดำเนินชีวิตอย่างพอดีตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งล้วนส่งเสริมสุขภาวะทั้งทางกาย จิตใจ และสังคม

นอกจากนี้ การบูรณาการแนวคิด "เชื่อแพทย์ และเชื่อพระ" สะท้อนรูปแบบการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมที่ผสานความรู้ทางการแพทย์กับการพัฒนาจิตใจตามหลักศาสนาอย่างสมดุล โดยชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมสุขภาวะที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยทั้งการดูแลร่างกายและการพัฒนาจิตใจควบคู่กัน บทความนี้จึงเสนอว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนามีศักยภาพในการพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการสำหรับการส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตในสังคมร่วมสมัยอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : อายุยืน, สุขภาวะองค์รวม, พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

This academic article aims to analyze Buddhist doctrinal principles related to the causes of longevity and to propose their integration with contemporary health concepts within a holistic framework. The study employs a documentary research approach, drawing on Pāli canonical texts, as well as relevant academic literature and research from both Thai and international sources. The findings indicate that the causes of longevity in Buddhism are grounded in ethical behavior, such as non-harming (ahiṃsā) and loving-kindness (mettā), appropriate lifestyle practices based on the concept of sappāya, and moderation according to the Middle Way (majjhimā paṭipadā). These factors contribute to well-being across physical, mental, and social dimensions.

Furthermore, the integrative concept of " trusting medicine and trusting the Dhamma" reflects a holistic health model that harmonizes modern medical knowledge with spiritual and ethical development. This approach emphasizes that sustainable well-being requires the integration of physical care and mental cultivation. The article concludes that Buddhist principles offer a valuable theoretical framework for promoting health and enhancing quality of life in contemporary society.

Keywords : Longevity, Holistic Health, Buddhism

บทนำ

ในบริบทของสังคมร่วมสมัย แนวคิดเรื่อง "การมีอายุยืน" ไม่ได้หมายถึงเพียงการมีชีวิตที่ยาวนานในเชิงปริมาณเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการคงไว้ซึ่งคุณภาพชีวิต สุขภาวะทางกาย ความสามารถในการดำเนินชีวิตประจำวัน และความสมดุลทางจิตใจด้วย องค์การอนามัยโลกนิยาม "การสูงวัยอย่างมีสุขภาพ" ว่าเป็นกระบวนการของการพัฒนาและคงไว้ซึ่งความสามารถในการดำรงชีวิตที่เอื้อต่อความผาสุกในวัย

สูงอายุ ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติทางกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ และการมีส่วนร่วมในสังคม ในทางเดียวกัน งานทบทวนอย่างเป็นระบบของ Buja, Grotto และ Vo พบว่า ศาสนาและจิตวิญญาณ โดยเฉพาะการปฏิบัติที่มีองค์ประกอบทางสังคมและความหมายในชีวิต อาจสัมพันธ์กับความเสี่ยงการเสียชีวิตที่ลดลงและการมีอายุยืนมากขึ้น จึงเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องอายุยืนในโลกปัจจุบันควรถูกมองในกรอบ "สุขภาวะองค์รวม" มากกว่าการยืดเวลาชีวิตเพียงอย่างเดียว

เมื่อพิจารณาในพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกได้กล่าวถึง "เหตุแห่งอายุยืน" ในลักษณะของหลักปฏิบัติทางศีลธรรมและวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ ตัวอย่างสำคัญคือ **จูฬกัมมวิภังคสูตร** ซึ่งระบุว่าการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์และการมีเมตตาต่อสรรพชีวิตเป็นเหตุแห่งอายุยืน ขณะที่การเบียดเบียนชีวิตเป็นเหตุแห่งอายุสั้น นอกจากนี้ **ปฐมอนายุสสสูตร** ยังระบุปัจจัยเชิงพฤติกรรม 5 ประการที่เอื้อต่ออายุยืน ได้แก่ การทำสิ่งที่เหมาะแก่สุขภาพ การรู้จักประมาณ การบริโภคอาหารที่ย่อยง่าย การเที่ยวไปในกาลอันสมควร และการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับทั้งศีลธรรมและระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิตอย่างชัดเจน ดังนั้น หลักธรรมเรื่องอายุยืนจึงมิใช่เพียงคำสอนเชิงศาสนา แต่ยังสามารถตีความได้ในฐานะกรอบคิดด้านพฤติกรรมสุขภาพและการป้องกันโรค

ในด้านงานวิจัยของนักวิชาการไทย งานของ **พระครูปลัดน้ำเพชร ทองคำ** ชี้ว่า สุขภาวะของผู้สูงอายุในมุมพุทธธรรมไม่จำกัดเฉพาะมิติทางกาย แต่ครอบคลุมถึงกาย ศีล จิต และปัญญา โดยการส่งเสริมสุขภาวะตามหลักพุทธธรรมต้องเริ่มจากการสำรวมอินทรีย์และการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นระบบ ขณะที่งานของ **บัญญัติ อนนท์จารย์** พบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 ไตรสิกขา อิทธิบาท 4 และสติปัฏฐาน 4 สามารถส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุทั้งทางร่างกายและจิตใจได้จริงในบริบทชุมชนไทย และงานของ **พระวชิรญาณ** ในกรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น ยังเสนอว่าการพัฒนาสุขภาวะผู้สูงอายุควรมองทั้ง 4 มิติ ได้แก่ กาย จิต สังคม และปัญญา โดยใช้หลักภาวนา 4 เป็นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิต งานวิจัยเหล่านี้ช่วยยืนยันว่าหลักธรรมทางพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์และส่งเสริมสุขภาวะในเชิงประยุกต์ได้อย่างมีนัยสำคัญ

จากภูมิหลังดังกล่าว บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการมีอายุยืนตามพระไตรปิฎก และนำเสนอการบูรณาการกับแนวคิดสุขภาพสมัยใหม่ เพื่อสร้างกรอบแนวคิดเชิงองค์รวมในการดูแลชีวิตมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง บทความนี้มุ่งชี้ให้เห็นว่า "อายุยืน" ในมุมมองพุทธศาสนาไม่ใช่ผลของปัจจัยทางชีวภาพเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างพฤติกรรมทางศีลธรรม วินัยในการดำเนินชีวิต สุขภาพทางกาย และความสงบทางใจ อันสามารถเชื่อมโยงกับกรอบสุขภาพสมัยใหม่ได้อย่างสร้างสรรค์และร่วมสมัย

หลักธรรมที่เป็นเหตุแห่งอายุยืนในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพระไตรปิฎก โดยเฉพาะใน Cūḷakammavibhaṅga Sutta พบว่าพระพุทธศาสนาได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางศีลธรรมกับผลลัพธ์ด้านอายุขัยไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ผู้ที่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ มีเมตตาต่อสรรพชีวิต และดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน ในทางตรงกันข้าม การเบียดเบียนชีวิตเป็นเหตุแห่งอายุสั้น แนวคิดดังกล่าวสะท้อนหลักกรรม (kamma) ในฐานะกฎแห่งเหตุและผลทางจริยธรรม ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและสุขภาวะของมนุษย์ (Harvey, 2013; Gethin, 1998) ดังนั้น "อายุยืน" ในพุทธศาสนาจึงมิใช่เรื่องของชีววิทยาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลจากพฤติกรรมทางศีลธรรมที่สั่งสมอย่างต่อเนื่อง

หลักการสำคัญประการแรกคือ "อหิงสา" (ahiṃsā) หรือการไม่เบียดเบียนชีวิต ซึ่งไม่เพียงเป็นหลักศีลธรรมพื้นฐาน แต่ยังมีผลต่อสุขภาพจิตและสังคมในเชิงประจักษ์ งานวิจัยร่วมสมัยพบว่า พฤติกรรมที่มีความเมตตาและการช่วยเหลือผู้อื่นสัมพันธ์กับระดับความเครียดที่ลดลง สุขภาวะทางจิตที่ดีขึ้น และอายุขัยที่ยืนยาวขึ้น (Brown & Brown, 2015) ในขณะที่แนวคิดเรื่อง "เมตตา" (mettā) ในพุทธศาสนาช่วยลดความโกรธ ความเครียด และความขัดแย้งภายในจิตใจ ซึ่งมีผลต่อระบบประสาทและภูมิคุ้มกันของร่างกาย (Fredrickson et al., 2008) จึงอาจกล่าวได้ว่าหลักอหิงสาและเมตตาเป็นทั้งหลักธรรมและกลไกเชิงสุขภาพที่ส่งเสริมอายุยืนในมิติองค์รวม

อีกประเด็นสำคัญคือการทำบุญด้านสุขภาพ เช่น การถวายยา การให้ภัตตาหาร และการดูแลผู้เจ็บป่วย ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่งในฐานะการกระทำที่มีอานิสงส์สูง แนวคิดนี้สะท้อนถึงความเข้าใจเรื่อง "สุขภาวะเชิงสังคม" (social well-being) กล่าวคือ การส่งเสริมสุขภาพของผู้อื่นย่อมย้อนกลับมาสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อสุขภาพของตนเอง งานวิจัยด้านสาธารณสุขพบว่า การมีพฤติกรรมเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสังคมสัมพันธ์กับอัตราการเสียชีวิตที่ลดลงและสุขภาพที่ดีขึ้นในระยะยาว (Holt-Lunstad et al., 2010) ในขณะเดียวกัน การบริโภคอาหารอย่างเหมาะสมและมีวินัย ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ก็สอดคล้องกับแนวคิดโภชนาการสมัยใหม่ที่เน้นการป้องกันโรคและการยืดอายุขัย

นอกจากนี้ หลักธรรมอื่น ๆ เช่น ความอ่อนน้อมต่อผู้มีศีลธรรม การดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม (สัปปายะ) และการประพฤติพรหมจรรย์ ล้วนสะท้อนการควบคุมตนเองและการดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบ ซึ่งในเชิงวิทยาศาสตร์สามารถเชื่อมโยงกับแนวคิด "พฤติกรรมสุขภาพ" (health behavior) และ "การกำกับตนเอง" (self-regulation) ที่มีผลโดยตรงต่อสุขภาพกายและจิต งานวิจัยด้านจิตวิทยาสุขภาพชี้ว่าบุคคลที่มีการควบคุมตนเองสูงมีแนวโน้มที่จะมีสุขภาพดีกว่าและมีอายุยืนยาวกว่า (Hagger, 2010) ดังนั้นเมื่อพิจารณาโดยรวม หลักธรรมเรื่องเหตุแห่งอายุยืนในพระพุทธศาสนาจึงสามารถตีความได้ว่าเป็นระบบของพฤติกรรมสุขภาพเชิงจริยธรรมที่ครอบคลุมทั้งกาย จิตใจ และสังคมอย่างลึกซึ้ง

วิถีชีวิตและสุขภาวะตามหลักสัปปายะ

พระพุทธศาสนาเสนอแนวคิดเรื่อง **"สัปปายะ"** ในความหมายของสิ่งที่เหมาะสม เอื้อต่อชีวิต และเกื้อหนุนต่อการพัฒนากายใจ โดยไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องการปฏิบัติธรรม แต่ยังครอบคลุมเงื่อนไขของการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับสุขภาพและคุณภาพชีวิตโดยตรง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าสัปปายะเป็น "สิ่งที่สบาย สภาพเอื้อ สิ่งที่เกื้อกูล" ต่อการอยู่ดีและการพัฒนาชีวิต ซึ่งรวมถึงที่อยู่อาศัย อาหาร บุคคลแวดล้อม ดินฟ้าอากาศ และอิริยาบถที่เหมาะสม เมื่อพิจารณาในมิติสุขภาวะ จึงอาจกล่าวได้ว่าสัปปายะเป็นกรอบคิดแบบองค์รวมที่มองสุขภาพไม่ใช่เพียงการไม่มีโรค แต่เป็นการจัดเงื่อนไขชีวิตให้เอื้อต่อความสมดุลของกาย ใจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับกรอบ "healthy ageing" ขององค์การอนามัยโลกที่เน้นทั้งความสามารถภายในตัวบุคคลและปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า

ในเชิงรายละเอียด สัปปายะ 7 ประการประกอบด้วย อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัสสสัปปายะ ปุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ และอิริยาปถสัปปายะ ซึ่งสามารถตีความในเชิงสุขภาพได้อย่างชัดเจน เช่น **อาวาสสัปปายะ** สัมพันธ์กับคุณภาพของที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย สะอาด และสงบ **โภชนสัปปายะ** เกี่ยวข้องกับอาหารที่เหมาะกับร่างกายและเอื้อต่อสุขภาพ **อุตุสัปปายะ** เน้นความเหมาะสมของภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่วน **อิริยาปถสัปปายะ** ชี้ให้เห็นความสำคัญของอิริยาบถและการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างสมดุล งานวิชาการไทยล่าสุดของ พระปลัดณัฐพล มูลทอง และคณะ ยังชี้ว่า การประยุกต์สัปปายะทั้ง 7 กับชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตใน 4 มิติ ได้แก่ สุขภาพกาย สุขภาพจิต ความสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม ข้อค้นพบนี้ช่วยยืนยันว่าแนวคิดสัปปายะมิใช่เพียงหลักธรรมเชิงนามธรรม แต่เป็นกรอบปฏิบัติที่เชื่อมโยงกับสุขภาวะอย่างเป็นรูปธรรม

เมื่อเปรียบเทียบกับองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขสมัยใหม่ จะพบว่าสัปปายะมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง **ปัจจัยกำหนดสุขภาพ** และ **พฤติกรรมสุขภาพ** อย่างเด่นชัด องค์การอนามัยโลกระบุว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมมีผลต่อสุขภาพทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ผ่านการสร้างหรือจำกัดโอกาสในการตัดสินใจและการดำเนินพฤติกรรมสุขภาพ ขณะเดียวกัน การรักษาพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมตลอดชีวิต เช่น การรับประทานอาหารที่สมดุล การเคลื่อนไหวร่างกายอย่างสม่ำเสมอ และการหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยง เป็นฐานสำคัญของการลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง การรักษาความสามารถทางกายและทางจิต และการชะลอภาวะพึ่งพิงในวัยสูงอายุ ดังนั้น แนวคิดสัปปายะจึงสามารถตีความได้ว่าเป็นกรอบพุทธธรรมที่มีโครงสร้างสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาพองค์รวมร่วมสมัย ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่อง **"ความพอดี"** หรือการดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ยังเป็นแกนสำคัญที่ทำให้สัปปายะไม่กลายเป็นเพียงการเสพสิ่งที่สบาย แต่เป็นการเลือกสิ่งที่ "เหมาะ" ต่อร่างกายและจิตใจในระดับที่พอดี เช่น การบริโภคอาหารอย่างรู้ประมาณ การพักผ่อนอย่างสมดุล การใช้อิริยาบถอย่างเหมาะสม และการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่กระตุ้นความฟุ้งซ่านเกินจำเป็น ในเชิงสุขภาพ แนวคิดนี้สอดคล้องกับการแพทย์และโภชนาการสมัยใหม่ที่เน้น moderation และ self-regulation ในการดูแล

ตนเอง กล่าวได้ว่า สัปปายะเป็นระบบคิดเชิงปฏิบัติที่หลอมรวมพฤติกรรมสุขภาพ สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อชีวิต และวินัยภายในเข้าด้วยกัน จึงเป็นฐานคิดสำคัญสำหรับการสร้างสุขภาวะอย่างยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

พฤติกรรมสุขภาพและการป้องกันโรค

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ "พฤติกรรม" ในฐานะฐานของสุขภาวะและอายุยืน โดยมองว่าการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมเป็นทั้งการป้องกันโรคและการฝึกตนไปพร้อมกัน หลักธรรมที่กล่าวถึงการบริโภคอาหารที่ย่อยง่าย การพักผ่อนอย่างเพียงพอ การเที่ยวในเวลาสมควร และการประพฤติพรหมจรรย์ สามารถตีความในเชิงสุขภาพได้ว่าเป็นแนวทางการลดปัจจัยเสี่ยงและเสริมสร้างวินัยชีวิตอย่างเป็นระบบ สาระสำคัญของหลักคิดนี้อยู่ที่การรู้จักความพอดี การควบคุมตนเอง และการจัดสมดุลระหว่างการกิน การพัก การเคลื่อนไหว และการใช้ชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาพเชิงป้องกันในปัจจุบันที่เน้นการปรับพฤติกรรมก่อนเกิดโรคมากกว่าการรักษาเมื่อเจ็บป่วยแล้ว

ในด้านโภชนาการ หลัก "บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย" และ "รู้จักประมาณ" สอดคล้องกับองค์ความรู้ร่วมสมัยที่ชี้ว่าอาหารที่เหมาะสมต่อวัยและระบบย่อยอาหารมีผลอย่างสำคัญต่อคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะในวัยกลางคนและวัยสูงอายุซึ่งระบบทางเดินอาหารเปลี่ยนแปลงไปตามอายุ การรับประทานอาหารที่สมดุลย่อยง่าย และไม่มากเกินไปช่วยลดภาระของระบบย่อยอาหารและเอื้อต่อสุขภาพระยะยาว ขณะเดียวกันงานวิจัยไทยเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์พบว่ามิติด้านการบริโภคอาหารเป็นประเด็นที่ควรได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจัง เนื่องจากส่งผลต่อภาวะสุขภาพโดยรวมของพระสงฆ์และคุณภาพชีวิตในระยะยาว ฉะนั้น หลักธรรมเรื่องอาหารในพระพุทธศาสนาจึงมิได้เป็นเพียงข้อวัตรทางวินัย แต่ยังเป็นกรอบปฏิบัติด้านโภชนาการและการกำกับตนเองที่มีนัยทางสาธารณสุขอย่างชัดเจน

ประเด็นเรื่อง "เที่ยวในเวลาสมควร" สามารถอธิบายเชิงสุขภาพได้ว่าเป็นการจัดวินัยเวลาและการนอนหลับให้สอดคล้องกับธรรมชาติของร่างกาย งานวิจัยต่างประเทศจำนวนมากพบว่าการนอนน้อยเกินไปหรือนอนมากเกินไปสัมพันธ์กับความเสี่ยงการเสียชีวิตที่สูงขึ้น รวมถึงความผิดปกติของระบบภูมิคุ้มกันและภาวะอักเสบเรื้อรัง ขณะที่องค์การอนามัยโลกก็ย้ำว่าการนอนหลับและสภาพแวดล้อมยามค่ำคืนเป็นองค์ประกอบสำคัญของสุขภาพ ดังนั้น การไม่เที่ยวกลางคืนและไม่ใช้ชีวิตผิดเวลาในเชิงพุทธธรรม จึงสอดคล้องกับหลักฐานทางการแพทย์ที่สนับสนุนการพักผ่อนอย่างพอเหมาะ การมีจังหวะชีวิตที่สม่ำเสมอ และการลดพฤติกรรมที่รบกวนการนอน ซึ่งล้วนเป็นฐานของการป้องกันโรคและการยืดอายุขัย

ส่วนหลัก "ประพฤติพรหมจรรย์" หากพิจารณาเชิงวิชาการ อาจไม่ควรสรุปอย่างง่ายว่าเป็นเหตุของอายุยืนโดยตรงในเชิงชีวการแพทย์ แต่สามารถอธิบายได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของ **การควบคุมตนเอง** และ **การลดพฤติกรรมเสี่ยง** ทั้งทางกายและจิตใจ งานวิจัยด้านพฤติกรรมสุขภาพพบอย่างสม่ำเสมอว่าบุคคลที่มี self-control สูงมักมีพฤติกรรมสุขภาพที่ดีกว่า เช่น การควบคุมอาหาร การออกกำลังกาย การหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง และการรักษาวินัยการนอนหลับ นอกจากนี้ งานวิจัยไทยเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมสุขภาพของพระภิกษุยังชี้ว่า การรับรู้สุขภาพและการกำกับตนเองมีความสัมพันธ์กับการดูแล

สุขภาพโดยรวม ดังนั้น เมื่อมองในกรอบพุทธธรรม พรหมจรรย์จึงอาจเข้าใจได้ว่าเป็นระเบียบวินัยชีวิตที่ช่วยลดความฟุ้งซ่าน ความเครียดจากความสัมพันธ์และแรงขับทางอารมณ์ และเอื้อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ อันส่งผลทางอ้อมต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตโดยรวม

การบูรณาการกายและใจ: แนวคิด "เชื่อแพทย์ และเชื่อพระ"

แนวคิดสรุปที่ว่า **"เชื่อแพทย์ และเชื่อพระ"** สามารถตีความในเชิงวิชาการได้ว่าเป็นกรอบของ**การดูแลสุขภาพแบบบูรณาการ** ที่เชื่อมโยงการแพทย์สมัยใหม่กับการพัฒนาจิตใจตามหลักศาสนา กล่าวคือ "เชื่อแพทย์" หมายถึงการยอมรับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ เช่น การป้องกันโรค การรับประทานอาหารที่เหมาะสม การออกกำลังกาย การนอนหลับอย่างเพียงพอ และการเข้าถึงบริการสุขภาพอย่างถูกต้อง ส่วน "เชื่อพระ" มิได้หมายถึงการละทิ้งการรักษาทางการแพทย์ แต่หมายถึงการอาศัยหลักธรรม เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตา และการสำรวมตน เพื่อดูแลมิติทางใจ อารมณ์ และความหมายของชีวิตให้มั่นคงขึ้น แนวทางเช่นนี้สอดคล้องกับนิยามสุขภาพขององค์การอนามัยโลกที่มองว่าสุขภาพมิใช่เพียงการปราศจากโรค แต่รวมถึงความผาสุกทางกาย จิต และสังคมด้วย

ในด้านวิชาการสุขภาพร่วมสมัย มีหลักฐานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องว่ามิติทางศาสนาและจิตวิญญาณมีความสัมพันธ์กับผลลัพธ์ด้านสุขภาพและคุณภาพชีวิต งานทบทวนเชิงระบบเกี่ยวกับ religiosity/spirituality และ mortality พบว่าปัจจัยด้านศาสนาและจิตวิญญาณสัมพันธ์กับความเสี่ยงการเสียชีวิตที่ลดลงในประชากรทั่วไป ขณะที่งานทบทวนปัจจุบันเกี่ยวกับ spirituality, religiousness, and mental health ชี้ว่าโดยภาพรวม ความศรัทธาและมิติทางจิตวิญญาณมีความสัมพันธ์ทางบวกกับสุขภาพจิตและการเผชิญความทุกข์อย่างมีความหมายมากขึ้น ประเด็นนี้ช่วยอธิบายว่า การพัฒนาจิตใจตามหลักศาสนาอาจทำหน้าที่เป็น "ทรัพยากรทางจิตวิทยา" ที่เสริมแรงใจ ลดความเครียด และส่งเสริมความสามารถในการดูแลสุขภาพตนเอง ซึ่งมิได้ขัดกับการแพทย์ แต่กลับช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม

ในฝั่งนักวิชาการไทย งานเรื่อง **การดูแลสุขภาพองค์รวมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา** ชี้ชัดว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางดูแลสุขภาพองค์รวมได้ โดยเน้นความสมดุลระหว่างกาย ใจ สังคม และจิตปัญญา และย้ำด้วยว่าการใช้หลักธรรมเพื่อเสริมสุขภาพ "ไม่ใช่การแทนที่การแพทย์" แต่ควรดำเนินควบคู่กับบริการทางการแพทย์อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน งานวิจัยเรื่อง **รูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของพระสงฆ์ที่สูงอายุ** พบว่าแนวทางที่มีประสิทธิผลต้องครอบคลุม 4 มิติ ได้แก่ กาย จิต สังคม และปัญญา/จิตวิญญาณ โดยในด้านจิตนั้น พระพุทธศาสนาเน้นการทำสมาธิ การปรับอารมณ์ และการมองเห็นสภาวะตามความเป็นจริง ส่วนในด้านกายก็เน้นการดูแลสุขภาพและป้องกันโรคควบคู่กันไป ข้อค้นพบเหล่านี้สะท้อนว่าในบริบทไทย แนวคิด "เชื่อแพทย์ และเชื่อพระ" มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นกรอบส่งเสริมสุขภาวะเชิงองค์รวมที่มีรากฐานทั้งในพุทธธรรมและสาธารณสุขสมัยใหม่

ดังนั้น หากมองในเชิงนโยบายและการปฏิบัติ แนวคิดดังกล่าวอาจสรุปได้ว่าเป็นการสร้าง **"ระบบดูแลชีวิตแบบองค์รวม"** ที่ไม่แยกกายออกจากใจ และไม่แยกวิทยาศาสตร์ออกจากคุณค่าภายในของมนุษย์ การแพทย์ช่วยดูแลร่างกายและกลไกของโรค ขณะที่หลักธรรมช่วยจัดการความทุกข์ ความกลัว ความยึดติด และแรงกดดันทางใจ เมื่อทั้งสองมิติทำงานร่วมกัน จึงเกิดสุขภาวะที่ลึกกว่าการไม่มีโรค แต่รวมถึงความสงบ ความสามารถในการเผชิญชีวิต และคุณภาพชีวิตที่มีความหมาย แนวโน้มเช่นนี้สอดคล้องกับกระแสวิชาการสุขภาพร่วมสมัยที่ขยับจากการแพทย์เชิงรักษาไปสู่การดูแลแบบ person-centered และ holistic well-being มากขึ้น

วิเคราะห์การสร้างสุขภาวะและอายุยืนตามหลักพระพุทธศาสนาผ่านการบูรณาการกายและใจในมิติร่วมสมัย

1. มิติศีลธรรมและพฤติกรรมในฐานะฐานของสุขภาวะและอายุยืน

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมด พบว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ "พฤติกรรมทางศีลธรรม" ในฐานะปัจจัยพื้นฐานของสุขภาวะและอายุยืน โดยมองว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์มิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางชีวภาพเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลของการกระทำ (กรรม) ที่สั่งสมอย่างต่อเนื่อง หลักธรรม เช่น อหิงสา เมตตา การให้ทาน และการสำรวมตน ล้วนถูกเสนอในฐานะเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและอายุขัยของบุคคล แนวคิดนี้สะท้อนความเข้าใจเชิงลึกว่าความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับสุขภาพมิใช่เรื่องแยกส่วน แต่เป็นกระบวนการเดียวกันที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

เมื่อพิจารณาในบริบทวิชาการสมัยใหม่ แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพและการกำกับตนเอง ซึ่งชี้ว่าพฤติกรรมของบุคคล เช่น การควบคุมตนเอง การมีวินัย และการหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยง เป็นตัวกำหนดสำคัญของสุขภาพและอายุยืน ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ศีลธรรมในพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นหลักทางจริยธรรม แต่ยังทำหน้าที่เป็น "ระบบพฤติกรรมสุขภาพ" ที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง และสามารถนำมาอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์ได้อย่างมีนัยสำคัญ

2. มิติวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม: แนวคิดสัปปายะกับสุขภาวะองค์รวม

อีกประเด็นหนึ่งที่โดดเด่นคือ แนวคิดเรื่อง "สัปปายะ" ซึ่งสะท้อนการมองสุขภาพในลักษณะองค์รวม โดยครอบคลุมทั้งปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม อาหาร บุคคลแวดล้อม ภูมิอากาศ และอิริยาบถ แนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเข้าใจสุขภาพในฐานะผลลัพธ์ของความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว มิใช่เพียงสภาพของร่างกายภายในเท่านั้น การจัดเงื่อนไขชีวิตให้เหมาะสมจึงเป็นหัวใจของการส่งเสริมสุขภาวะและการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ

ในเชิงเปรียบเทียบกับวิชาการร่วมสมัย แนวคิดสัปปายะมีความสอดคล้องกับกรอบปัจจัยกำหนดสุขภาพและแนวคิดสุขภาวะองค์รวม ซึ่งเน้นว่าปัจจัยแวดล้อมและวิถีชีวิตมีบทบาทสำคัญต่อสุขภาพมากกว่าการรักษาโรคเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ หลักมัชฌิมาปฏิปทายังทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมให้การดำเนินชีวิตอยู่ในระดับที่พอดี ไม่สุดโต่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความสมดุล (balance) และการ

ควบคุมตนเองในศาสตร์สุขภาพสมัยใหม่ ดังนั้น สัปปายะจึงสามารถตีความได้ว่าเป็นแบบจำลองของสุขภาวะองค์รวมที่มีโครงสร้างชัดเจนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม

3. มิติการบูรณาการกายและใจ: แนวคิด "เชื่อแพทย์ และเชื่อพระ"

จากเนื้อหาทั้งหมด แนวคิด "เชื่อแพทย์ และเชื่อพระ" ปรากฏในฐานะการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างวิทยาศาสตร์สุขภาพกับมิติทางจิตวิญญาณอย่างลงตัว โดย "เชื่อแพทย์" สะท้อนการยอมรับองค์ความรู้ทางการแพทย์และพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง ขณะที่ "เชื่อพระ" สะท้อนการพัฒนาจิตใจผ่านหลักธรรม เช่น ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อจัดการความทุกข์ ความเครียด และความไม่สมดุลภายใน แนวคิดนี้จึงมิใช่การเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นการผสานสองมิติให้ทำงานร่วมกันอย่างเกื้อกูล ในเชิงวิชาการ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวโน้มของสุขภาพแบบองค์รวมและการแพทย์เชิงบูรณาการ ซึ่งมองว่าร่างกายและจิตใจเป็นระบบเดียวกันที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การดูแลสุขภาพที่มีประสิทธิภาพจึงต้องครอบคลุมทั้งมิติทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ การบูรณาการดังกล่าวช่วยให้มนุษย์ไม่เพียงมีชีวิตที่ยืนยาว แต่ยังมีความสงบภายใน มีความสามารถในการเผชิญปัญหา และมีคุณภาพชีวิตที่มีความหมายมากยิ่งขึ้น

โดยสรุป การวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องอายุยืนในพระพุทธศาสนาเป็นกรอบความคิดเชิงองค์รวมที่บูรณาการพฤติกรรม ศีลธรรม วิถีชีวิต และการพัฒนาจิตใจเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ กล่าวอีกนัยหนึ่ง สุขภาวะที่แท้จริงมิได้เกิดจากการดูแลร่างกายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความสมดุลระหว่างกายและใจ รวมถึงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคม
แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับกระแสวิชาการสุขภาพร่วมสมัยที่เน้นการดูแลแบบองค์รวม และสามารถนำไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาระบบสุขภาพ การศึกษา และการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

บทสรุป

บทสรุปของเนื้อหาทั้งหมดสะท้อนให้เห็นว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเหตุแห่งอายุยืนมิได้เป็นเพียงคำสอนเชิงศรัทธา หากแต่เป็นกรอบแนวคิดเชิงระบบที่สามารถอธิบายและประยุกต์ใช้ในบริบทของสุขภาพองค์รวมได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะการเน้นพฤติกรรมทางศีลธรรม เช่น การไม่เบียดเบียน การมีเมตตา การให้ทาน และการดำเนินชีวิตอย่างมีวินัย ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลต่อทั้งสุขภาพกาย สุขภาพจิต และความสัมพันธ์ทางสังคม หลักธรรมเหล่านี้จึงทำหน้าที่เสมือน "ระบบพฤติกรรมสุขภาพเชิงจริยธรรม" ที่ช่วยกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างสมดุลและยั่งยืน

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องสัปปายะและมัชฌิมาปฏิปทายังช่วยขยายมุมมองของสุขภาวะให้ครอบคลุมถึงวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นความเหมาะสม ความพอดี และการจัดสมดุลระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย อิริยาบถ หรือการพักผ่อน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการสุขภาพสมัยใหม่ที่มองว่าสุขภาพมิใช่เพียงการไม่มีโรค แต่เป็นผลลัพธ์ของการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมในทุกมิติ อีกทั้งยังเน้นการป้องกันโรคผ่านการปรับพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม มากกว่าการรักษาเมื่อเกิดปัญหาแล้ว

ในโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบ ความเครียด และความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับองค์ความรู้ทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์สุขภาพจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ แนวคิด "เชื่อแพทย์ และเชื่อพระ" จึงมิใช่เพียงถ้อยคำเชิงสำนวน แต่เป็นภาพสะท้อนของการดูแลชีวิตแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงกายและใจเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ซึ่งจะนำไปสู่การมีทั้งอายุยืน สุขภาวะที่มั่นคง และชีวิตที่มีความหมายอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

Anonjarn, B. (2021). **การส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุตามหลักพุทธธรรมในจังหวัดนครราชสีมา.** วารสารวิจัยธรรมศึกษา, 4(2), 244–250.

Brown, S. L., & Brown, R. M. (2015). **Connecting prosocial behavior to improved physical health: Contributions from the neurobiology of parenting.** Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 55, 1–17. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2015.04.004.

Buja, A., Grotto, G., & Vo, D. (2026). **Association of religiosity and spirituality with survival among older adults: A systematic review.** Journal of Public Health, 34, 585–596. https://doi.org/10.1007/s10389-024-02303-1.

Chida, Y., Steptoe, A., & Powell, L. H. (2009). **Religiosity/spirituality and mortality: A systematic quantitative review.** Psychotherapy and Psychosomatics, 78(2), 81–90.

Fredrickson, B. L., Cohn, M. A., Coffey, K. A., Pek, J., & Finkel, S. M. (2008). **Open hearts build lives: Positive emotions and loving-kindness meditation.** Journal of Personality and Social Psychology, 95(5), 1045–1062. https://doi.org/10.1037/a0013262.

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford University Press. https://global.oup.com/academic/product/the-foundations-of-buddhism-9780192892231.

Hagger, M. S. (2010). **Self-regulation: An important construct in health psychology research and practice.** Health Psychology Review, 4(2), 57–65. https://doi.org/10.1080/17437199.2010.503594.

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices** (2nd ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139021533.

Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2010). **Social relationships and mortality risk.** PLoS Medicine, 7(7), e1000316. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000316.

Lucchetti, G., Lucchetti, A. L. G., Koenig, H. G., et al. (2021). **Spirituality, religiousness, and mental health: A review of the current scientific evidence.** World Journal of Psychiatry, 11(5), 282–296.

Moonthong, P. N., Wijitsreerajal, P., Kositwattananukul, P., & Panasree, S. (2025). **Application of the seven principles of Sappaya to promote the quality of life of the elderly.** Journal of MCU Nakhondhat, 12(1), 123–131. https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JMND/article/view/283285.

SuttaCentral. (n.d.). **Cūḷakammavibhaṅga Sutta (MN 135).** https://suttacentral.net/mn135.

SuttaCentral. (n.d.). **Paṭhamaanāyussāsutta (AN 5.125).** https://suttacentral.net/an5.125/en/sujato.

Thongkham, P. N. (2024). **แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุตามหลักพุทธธรรม.** วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 6(4), 946–954.

Vajirayano, P. W. (2023). กา**รพัฒนาสุขภาวะผู้สูงอายุด้วยหลักพุทธธรรม: กรณีศึกษาตำบลไชยสอ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น.** วารสารเสฏฐวิทย์ปริทัศน์, 3(3), 111–122.

World Health Organization. (1948). **Constitution of the World Health Organization.** World Health Organization.

World Health Organization. (2025, October 1). **Ageing and health.** https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health.

World Health Organization. (n.d.). **Health and well-being.** World Health Organization.

World Health Organization. (n.d.). **Healthy ageing and functional ability.** https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/healthy-ageing-and-functional-ability.

World Health Organization. (n.d.). **Promoting well-being.** World Health Organization.

พระ ฉัตรชัย กตปุญฺโญ, & จันทร์กลาง, ข. (2025). **สัปปายะ: แนวคิดและวิธีการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา.** วารสารระบบนิเวศการเรียนรู้และปัญญา, 3(1), 25–35. https://so13.tci-thaijo.org/index.php/j_ecosystem_wisdom/article/download/1348/1174.

พระครูวาปีชัยธรรม, สวนดง, ส., & พระมหาสุพร รกฺขิตธมฺโม. (2021). **รูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของพระสงฆ์ที่สูงอายุตามหลักพระธรรมวินัยในจังหวัดชัยภูมิ.** วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์, 6(1), 16–31.

พลังจิตและวิทยาศาสตร์ : ถอดรหัสสมาธิหลวงพ่อวิริยังค์สู่งานวิจัยสมัยใหม่

MIND POWER AND SCIENCE: DECODING LUANG PHOR VIRIYANG’S MEDITATION INTO MODERN RESEARCH

ธีรวิชญ์ วงษ์วีรสุวรรณ
Theerawit Wongweerasuwan
พุทธสมาคมจังหวัดนครราชสีมา
The Buddhist Association of Nakhonratchasima
กุลพิสิฐ ขวาไทย
Kulphisit Khwathai
พระครูปริยัติสโมธาน
Phrakhru Pariyatsamothan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: Kherk007@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของการฝึกสมาธิตามหลักปฏิบัติของสมเด็จพระญาณวชิโรดม (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) ร่วมกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การทำสมาธิส่งผลเชิงบวกต่อมนุษย์อย่างเป็นรูปธรรมใน 4 มิติหลัก ได้แก่ 1) ด้านโครงสร้างและการทำงานของสมอง ผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสมองและความยืดหยุ่นของระบบประสาท 2) ด้านสุขภาพจิตและการควบคุมอารมณ์ โดยการลดระดับฮอร์โมนความเครียดและบำบัดอาการวิตกกังวล 3) ด้านระบบร่างกายและการฟื้นฟู ซึ่งช่วยลดความดันโลหิตและเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกัน และ 4) ด้านประสิทธิภาพการเรียนรู้และการทำงาน โดยช่วยเพิ่มความจำและระยะเวลาการจดจ่อ ผลการสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า หลักการสะสม “พลังจิต” ของหลวงพ่อวิริยังค์ มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับกลไกทางประสาทวิทยาศาสตร์และสรีรวิทยา จึงถือเป็นสะพานเชื่อมระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับสุขภาวะของมนุษย์ในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

คำสำคัญ: ประสาทวิทยาศาสตร์, พลังจิต, สมาธิ, สุขภาวะองค์รวม

ABSTRACT

This academic article aims to synthesize and evaluate the benefits of meditation by bridging the practice principles of Somdet Phra Yanavajirodom (Luang Phor Viriyang Sirintharo) with contemporary empirical scientific research. A comprehensive literature review reveals that meditation yields tangible positive outcomes across four primary domains: 1) neurobiology and brain structure, through neuroplasticity and structural brain changes. 2) mental health and emotional regulation, by reducing stress hormones and alleviating anxiety and depression. 3) physiological and cardiovascular health, which aids in blood pressure reduction and immune system enhancement. and 4) cognitive performance, by improving working memory and attention span. The synthesis demonstrates that Luang Phor Viriyang's core concept of accumulating "mind power" aligns perfectly with modern neuroscientific and physiological mechanisms. Ultimately, this integration serves as a bridge between ancient wisdom and modern science, offering a practical and sustainable tool for enhancing human holistic well-being in the modern era.

Keywords: Holistic well-being, Meditation, Mind power, Neuroscience

บทนำ

ในยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีและการสื่อสารดำเนินไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์ต้องเผชิญกับสภาวะการแข่งขันที่สูงขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นำมาซึ่งปัญหาสำคัญคือ "ความเครียดเรื้อรัง" (Chronic Stress) ภาวะหมดไฟ (Burnout) และการสูญเสียความสามารถในการจดจ่อ (Attention Deficit) สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่บั่นทอนสุขภาวะทางจิตใจ แต่ยังส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบสรีรวิทยาของร่างกาย ก่อให้เกิดโรคทางกายที่ซับซ้อน เช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคหลอดเลือดหัวใจ และภาวะนอนไม่หลับ ปัญหาเหล่านี้ได้กลายเป็นวิกฤตการณ์ด้านสุขภาพระดับโลกของคนยุคใหม่ที่ต้องการแนวทางการแก้ไขที่ตรงจุดและยั่งยืน

แม้ว่าวิทยาการทางการแพทย์แผนปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าในการบำบัดรักษาโรคทั้งทางกายและทางจิตอย่างมาก แต่การพึ่งพาสารเคมีหรือการรักษาด้วยยาเพียงอย่างเดียวอาจไม่ใช่คำตอบที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำเนินชีวิต และอาจก่อให้เกิดผลข้างเคียงในระยะยาว ส่งผลให้เกิดกระแสการแสวงหาแนวทางการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม (Holistic Healthcare) ที่เน้นการดูแลตนเอง (Self-care) มากขึ้น ซึ่ง "การฝึกสมาธิ" (Meditation) ได้กลายมาเป็นหนึ่งในทางเลือกที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในระดับสากล โดยได้เปลี่ยนภาพลักษณ์จากการเป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา มาสู่การเป็น "เครื่องมือสากลในการฝึกฝนจิตใจ" ที่คนทุกเพศทุกวัยสามารถเข้าถึงและนำมาปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้การฝึกสมาธิได้รับการยอมรับในวงกว้าง คือการมีหลักฐานสนับสนุนเชิงประจักษ์จากงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านประสาทวิทยาศาสตร์

(Neuroscience) และจิตวิทยาคลินิก ซึ่งมีการนำนวัตกรรมอย่างการตรวจคลื่นไฟฟ้าสมอง (EEG) และ fMRI มาพิสูจน์ให้เห็นว่า การทำสมาธิไม่ได้ให้ผลเพียงแค่ความรู้สึกสงบทางใจที่เป็นนามธรรมเท่านั้น แต่สามารถ "ปรับเปลี่ยน" โครงสร้างและการทำงานของสมองได้อย่างเป็นรูปธรรม ช่วยลดขนาดของสมองส่วนที่ควบคุมความกลัวและความเครียด (Amygdala) ตลอดจนช่วยเพิ่มพื้นที่ความจำและการทำงานเชิงพุทธิปัญญา (Cognitive Performance) อย่างมีนัยสำคัญ

เมื่อพิจารณาถึงความสอดคล้องระหว่างภูมิปัญญาการฝึกจิตดั้งเดิมกับการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ การศึกษาแนวทางการปฏิบัติสมาธิที่เป็นระบบและเข้าใจง่าย เช่น หลักปฏิบัติของสมเด็จพระญาณวชิโรดม (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) ที่มุ่งเน้นการสะสมพลังจิตเพื่อนำมาใช้ควบคุมอารมณ์และพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในปัจจุบัน การนำหลักปฏิบัติดังกล่าวมาศึกษาร่วมกับผลการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ทันสมัย ไม่เพียงแต่ช่วยตอกย้ำถึงประสิทธิภาพของการฝึกจิตเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้าง "สะพานเชื่อม" ระหว่างพุทธศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางที่จับต้องได้ในการฟื้นฟูและยกระดับสุขภาวะของมนุษย์ในสังคมยุคปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรม

สมาธิตามแนวทางพุทธศาสนา

สมาธิในพุทธศาสนาคือกระบวนการฝึกจิตให้มีความตั้งมั่น จดจ่ออยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอย่างต่อเนื่อง เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์จากนิวรณ์และสิ่งเศร้าหมองทั้งปวง การฝึกสมาธิไม่ใช่เพียงการพักผ่อนทางจิตใจเท่านั้น แต่เป็นการสร้างฐานที่แข็งแกร่งสำหรับการเจริญปัญญาอันนำไปสู่ความเข้าใจความจริงของธรรมชาติ สภาวะของสมาธิที่สมบูรณ์จะนำมาซึ่งความสงบ (สมถะ) และความรู้แจ้ง (วิปัสสนา) อันเป็นหัวใจสำคัญของการพ้นทุกข์ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากนี้ สมาธิยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ทั้งในด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิตในโลกยุคปัจจุบัน

เป้าหมายสูงสุดของสมาธิในพุทธศาสนาคือการทำให้จิตเข้าสู่สภาวะ "เอกัคคตา" หรือการมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของฌานสมาบัติในระดับต่างๆ การฝึกสมาธิเริ่มต้นด้วยการระงับนิวรณ์ 5 ประการ เช่น กามฉันทะและความพยาบาท เพื่อให้จิตมีความนุ่มนวลและควรแก่การงาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) เมื่อจิตปราศจากสิ่งรบกวน ย่อมเกิดความสุขและปีติที่ละเอียดอ่อนกว่าความสุขทางเนื้อหนังมังสา ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถรักษาความสงบภายในได้ท่ามกลางความวุ่นวายของสังคมภายนอก

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้จำแนกกรรมฐานหรือวิธีฝึกสมาธิไว้ถึง 40 วิธี เพื่อให้เหมาะสมกับจริตของบุคคลที่แตกต่างกัน (พระพุทธโฆสเถระ, 2548) เช่น อานาปานสติ (การกำหนดลมหายใจ) สำหรับผู้ที่มีความคิดฟุ้งซ่าน หรือกสิณสำหรับผู้ที่ต้องการฝึกการเพ่งรูปธรรม วิธีการเหล่านี้มีเป้าหมายร่วมกันคือการสร้างความคล่องแคล่วของจิต (จิตตวุฒิ) เพื่อให้จิตมีความตั้งมั่นและพร้อมสำหรับการพิจารณาสภาวะธรรมตามความเป็นจริงในขั้นต่อไป

การทำสมาธิไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการนั่งหลับตาในวัด แต่สามารถปฏิบัติได้ในทุกอิริยาบถ ทั้งยืน เดิน นั่ง และนอน หรือที่เรียกว่า "สมาธิในงาน" ดังที่หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร (2558) ได้เน้นย้ำถึงการสะสม "พลังจิต" ผ่านการปฏิบัติสมาธิอย่างต่อเนื่อง แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ หรือช่วง "เวลาจุกจิก" ในชีวิตประจำวัน การสะสมพลังจิตนี้เปรียบเสมือนการชาร์จแบตเตอรี่ให้แก่จิตใจ ทำให้จิตมีกำลังในการเผชิญกับปัญหาและแรงกดดันต่าง ๆ ได้อย่างมีสติ

ในเชิงวิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ งานวิจัยจำนวนมากยืนยันว่าสมาธิมีผลโดยตรงต่อการปรับสมดุลของระบบประสาทและสมอง การฝึกสมาธิช่วยลดการทำงานของสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเครียดและเพิ่มพื้นที่ของสมองส่วนหน้าซึ่งทำหน้าที่ด้านเหตุผลและการตัดสินใจ (Goleman & Davidson, 2017) สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาที่ระบุว่าสมาธิช่วยให้จิตผ่องใสและเกิดความจำที่ดีเยี่ยม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในตัวบุคคล

สมาธิ คือ สะพานเชื่อมสำคัญที่นำไปสู่การวิปัสสนาหรือการเจริญปัญญา เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว ผู้ปฏิบัติจะใช้จิตนั้นพิจารณาเห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ในกายและใจของตนเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2550) การเห็นความจริงนี้จะนำไปสู่การปล่อยวางและการหลุดพ้นจากอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ทำให้สมาธิตามแนวทางพุทธศาสนาแตกต่างจากการฝึกจิตทั่วไป เพราะเป็นสมาธิที่ควบคู่ไปกับความรู้เท่าทันโลกและชีวิตอย่างแท้จริง

สมาธิตามหลักสูตรของสถาบันพลังจิตตานุภาพ

หลักสูตรการฝึกสมาธิตามแนวทางของสมเด็จพระญาณวชิโรดม (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) ภายใต้การดำเนินงานของสถาบันพลังจิตตานุภาพ (Willpower Institute) มีจุดเด่นคือการนำสมาธิมาทำให้เป็นเรื่องง่ายและทันสมัย หรือที่เรียกว่า "สมาธิไฮเทค" โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการสะสม "พลังจิต" เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน หลักสูตรต่างๆ ถูกออกแบบมาให้ครอบคลุมบุคคลทุกกลุ่ม ตั้งแต่เด็ก เยาวชน บุคคลทั่วไป ไปจนถึงผู้ที่ต้องการเป็นครูสอนสมาธิ เพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคมโลกอย่างยั่งยืน หลักสูตรสำคัญและรายละเอียดประกอบด้วย 5 หลักสูตร

1. หลักสูตรครูสมาธิ (Meditation Instructor Course)

หลักสูตรนี้ถือเป็นหลักสูตรแกนกลางและสร้างชื่อเสียงมากที่สุดของสถาบันฯ แบ่งการเรียนออกเป็น 3 เล่มหลัก คือ ขั้นพื้นฐาน ขั้นกลาง และขั้นสูง รวมระยะเวลาเรียนประมาณ 6 เดือน (200 ชั่วโมง) เนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ความหมายของสมาธิ จุดประสงค์ การสะสมพลังจิต ไปจนถึงขั้นตอนของฌานและวิปัสสนา (วิริยังค์ สิรินฺธโร, 2558) การเรียนมีการภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ (เดินจงกรมและนั่งสมาธิ) อย่างละครึ่งชั่วโมง

เหมาะสำหรับบุคคลทั่วไปที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ที่ต้องการเรียนรู้หลักการสมาธิอย่างเป็นระบบตั้งแต่พื้นฐานจนถึงขั้นสูง รวมถึงผู้ที่มีความตั้งใจจะนำความรู้ไปถ่ายทอดหรือช่วยงานเผยแผ่สมาธิในฐานะ

"ครูสมาธิ" เพื่อสร้างพลังจิตให้แก่ผู้อื่นและสังคม หลักสูตรนี้ช่วยให้ผู้เรียนมีความหนักแน่นทางอารมณ์และมีสติในการแก้ปัญหาชีวิตได้ดีขึ้น

2. หลักสูตรวิทันตสาสมาธิ (Meditation for Professionals/Teachers)

ชื่อหลักสูตรหมายถึง "สมาธิที่ฝึกฝนมาดีแล้ว" เป็นหลักสูตรที่ประยุกต์มาจากหลักสูตรครูสมาธิ โดยย่อเนื้อหาให้กระชับและเหมาะสมกับข้อจำกัดด้านเวลาของกลุ่มวิชาชีพเฉพาะ เน้นการนำสมาธิไปประยุกต์ใช้ในการทำงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดความเครียดในองค์กร (สถาบันพลังจิตตานุภาพ, 2562) มักจัดเป็นโครงการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

เหมาะสำหรับคณะครูอาจารย์ ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ และบุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ที่มีเวลาน้อยแต่ต้องการพัฒนาศักยภาพในการทำงาน หลักสูตรนี้ช่วยให้ผู้บริหารและคนทำงานมีความใจเย็น มีความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) และสามารถตัดสินใจได้อย่างรอบคอบท่ามกลางสภาวะกดดันในการทำงาน

3. หลักสูตรยุวสาสมาธิ (Meditation for Youth)

เป็นหลักสูตรสมาธิสำหรับเยาวชนที่เน้นการสร้างรากฐานด้านจิตใจตั้งแต่วัยเยาว์ โดยใช้ระยะเวลาอบรมระยะสั้น (ประมาณ 3 วัน 2 คืน) เนื้อหาเน้นการปลูกฝังให้เด็กเข้าใจว่าสมาธิช่วยให้เรียนเก่งขึ้น มีความจำดี และมีความกตัญญู (วิริยังค์ สิรินฺธโร, 2559) กิจกรรมจะสอดแทรกความสนุกสนานควบคู่ไปกับการปฏิบัติสมาธิเบื้องต้น เพื่อไม่ให้เยาวชนรู้สึกว่าสมาธิเป็นเรื่องน่าเบื่อหรือยากเกินไป

เหมาะสำหรับเด็กและเยาวชนในช่วงวัยเรียน (ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา) หลักสูตรนี้มุ่งหวังให้เยาวชนมีสมาธิในการเรียน พัฒนาความจำ ลดพฤติกรรมก้าวร้าว และมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจต่อสิ่งยั่วยุรอบตัว ช่วยให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและมีคุณธรรม

4. หลักสูตรชินนสาสมาธิ (Meditation for Winning Over Oneself)

ชื่อหลักสูตรหมายถึง "สมาธิเพื่อชนะใจตนเอง" เป็นหลักสูตรเบื้องต้น 1 วัน (09.00 - 16.00 น.) ออกแบบมาเพื่อให้คนทั่วไปได้สัมผัสรสพระธรรมและวิธีการทำสมาธิแบบง่าย ๆ ในวันเดียว โดยเน้นปฏิบัติจริงและเข้าใจประโยชน์ของพลังจิตเบื้องต้น เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับจิตใจได้ทันที

เหมาะสำหรับ ผู้ที่ไม่เคยฝึกสมาธิมาก่อน หรือผู้ที่มีเวลาน้อยมากและต้องการทดลองปฏิบัติในระยะเวลาสั้น ๆ ก่อนตัดสินใจเรียนหลักสูตรที่ยาวขึ้น หลักสูตรนี้เหมาะสำหรับคนเมืองที่เผชิญกับความเร่งรีบและความวุ่นวาย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือ พักจิต และสร้างความสุขอย่างง่ายในหนึ่งวัน

5. หลักสูตรนิรสาสมาธิ (Nirasa Project: Meditation for Peace)

เป็นหลักสูตรขั้นสูงสำหรับผู้ที่ผ่านหลักสูตรครูสมาธิมาแล้ว โดยเน้นการฝึกปฏิบัติที่เข้มข้นขึ้นในสถานที่สัปปายะ เช่น วัดหรือศูนย์ปฏิบัติธรรม เพื่อยกระดับพลังจิตและสมาธิให้มั่นคงยิ่งขึ้น (วิริยังค์ สิรินฺธโร, 2561) คำว่า นิรสา สื่อถึงการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์และสงบสงัดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง

เหมาะสำหรับ ศิษย์เก่าหรือผู้ที่จบหลักสูตรครูสมาธิแล้วที่ต้องการ ต่อยอด พลังจิตและรักษาความต่อเนื่องในการปฏิบัติ รวมถึงผู้ที่ต้องการเข้าสู่สภาวะความสงบที่ลึกซึ้งขึ้น เพื่อการพัฒนาทางจิตวิญญาณและการนำพลังจิตไปใช้ในระดับที่ละเอียดอ่อนกว่าเดิม

ปรัชญาและหัวใจสำคัญของ "การสะสมพลังจิต"

แนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือการมองสมาธิเป็น "พลังงาน" (Mind Power) ที่สามารถสะสมได้เหมือนการชาร์จแบตเตอรี่ โดยท่านเน้นการทำสมาธิแบบ "ทางสายกลาง" ที่ไม่ตึงจนเครียดและไม่หย่อนจนหลับ เพื่อให้ได้พลังจิตที่นำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในการควบคุมอารมณ์ เพิ่มความจำ และสร้างความรอบคอบในการทำงาน

โครงสร้างหลักสูตรของ "สมาธิไฮเทค" สำหรับคนทุกกลุ่ม

สถาบันพลังจิตตานุภาพมีการจัดระบบการเรียนรู้ที่เป็นขั้นตอน (Systematic Approach) ตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูง

1. สำหรับคนทั่วไปและผู้ต้องการเป็นครู: หลักสูตร ครูสมาธิ (6 เดือน) เป็นหลักฐานความสำเร็จในการสร้างบุคลากรเผยแผ่สมาธิจำนวนมาก

2. สำหรับคนวัยทำงานและเยาวชน: มีการย่อหลักสูตรให้กระชับ เช่น วิทันตสาสมาธิ (คนทำงาน) และ ยุวสาสมาธิ (เด็ก) เพื่อให้สมาธิเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของคนทุกช่วงวัย

3. สมาธิในชีวิตประจำวัน: เน้นการทำสมาธิใน "เวลาจุกจิก" (สมาธิขณะทำงานหรือทำกิจวัตร) เพื่อให้จิตมีคุณภาพตลอดทั้งวัน

ประโยชน์ของสมาธิตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ 12 ข้อ

การทำสมาธิมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อทั้งร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาตามหลักคำสอนของหลวงพ่อวิริยังค์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระไตรปิฎก ประโยชน์ทั้ง 12 ประการนี้ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของชีวิต ตั้งแต่สุขภาพกาย สุขภาพจิต ไปจนถึงการพัฒนาตนเองและการก้าวไปสู่การหลุดพ้น ได้แก่

1. หลับสบายคลายกังวล

การทำสมาธิช่วยให้จิตใจสงบ ลดความคิดฟุ้งซ่านและความวิตกกังวล เมื่อจิตใจผ่อนคลาย ร่างกายก็จะคลายความตึงเครียด ส่งผลให้หลับได้สนิทและสบายยิ่งขึ้น 14

2. กำจัดโรคภัยไข้เจ็บ

สมาธิช่วยลดความเครียด ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ การทำสมาธิอย่างสม่ำเสมอช่วยเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกัน ทำให้ร่างกายแข็งแรงและลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรค

3. ทำให้สมองปัญญาดี

การฝึกสมาธิช่วยเพิ่มสมาธิและความสามารถในการจดจ่อ ทำให้สมองทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลให้การคิดวิเคราะห์และการเรียนรู้ดีขึ้น

4. ทำให้มีความรอบคอบ

สมาธิช่วยให้มีสติรู้ตัวอยู่กับปัจจุบัน ทำให้สามารถพิจารณาสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบก่อนตัดสินใจหรือลงมือทำสิ่งใด ลดความหุนหันพลันแล่น

5. ทำให้ระงับความร้ายกาจ

การฝึกสมาธิช่วยลดอารมณ์ด้านลบ เช่น ความโกรธ ความหงุดหงิด และความก้าวร้าว เมื่อจิตใจสงบ จะสามารถควบคุมอารมณ์ร้ายกาจต่าง ๆ ได้ดีขึ้น

6. บรรเทาความเครียด

สมาธิเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับความเครียด ช่วยให้จิตใจผ่อนคลาย ลดความตึงเครียดทางร่างกายและอารมณ์

7. มีความสุขพิเศษ

การทำสมาธินำไปสู่สภาวะจิตใจที่สงบและผ่องใส ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความสุขที่แท้จริง ความสุขนี้ไม่ใช่ความสุขจากสิ่งภายนอก แต่เป็นความสุขที่เกิดจากภายในจิตใจที่สงบและบริสุทธิ์

8. ทำให้จิตใจอ่อนโยน

เมื่อจิตใจสงบและคลายจากความเครียดและความโกรธ จะส่งผลให้จิตใจอ่อนโยนลง มีความเมตตากรุณาต่อตนเองและผู้อื่นมากขึ้น

9. กลับใจได้

การทำสมาธิช่วยให้มีสติพิจารณาการกระทำของตนเอง ทำให้เห็นโทษของอกุศลกรรมและความผิดพลาดที่เคยทำมา นำไปสู่การสำนึกผิดและตั้งใจที่จะปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น

10. เวลาสิ้นลมพบทางดี

หลักพระพุทธศาสนาสอนว่า การทำสมาธิเป็นการสั่งสมบุญบารมี เมื่อละจากโลกนี้ไป จิตที่ฝึกฝนมาดีแล้วย่อมไปสู่สุคติภพ หรืออาจบรรลุถึงนิพพานได้

11. เจริญวาสนาบารมี

การทำสมาธิเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ การสั่งสมบุญบารมีนี้จะส่งผลให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง มีเกียรติยศ และประสบความสำเร็จทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

12. เป็นกุศล

การทำสมาธิเป็นการกระทำที่เป็นกุศลอย่างแท้จริง เป็นการพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ และเป็นหนทางสู่การดับทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนา

การทำสมาธิไม่เพียงแต่ให้ประโยชน์ในระดับบุคคล แต่ยังส่งผลดีต่อสังคมโดยรวม เมื่อแต่ละบุคคลมีจิตใจที่สงบ เยือกเย็น และเปี่ยมด้วยเมตตา สังคมก็จะมีความสงบสุขและสามัคคียิ่งขึ้น

งานวิจัยเกี่ยวกับประโยชน์ของสมาธิตามแนวทางวิทยาศาสตร์

ผลของการฝึกสมาธิตามงานวิจัยของ Dr. Herbert Benson

1. การค้นพบการตอบสนองเพื่อความผ่อนคลาย (The Relaxation Response) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ตรงกันข้ามกับการตอบสนองแบบสู้หรือหนี (Fight-or-Flight Response) เบนสันพบว่าเมื่อร่างกายเข้าสู่สภาวะนี้ อัตราการเผาผลาญออกซิเจนจะลดลง อัตราการเต้นของหัวใจช้าลง และคลื่น

สมองจะเปลี่ยนไปในทางที่สงบขึ้น (Benson, 1975) สภาวะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการพักผ่อนทั่วไป แต่ต้องอาศัยการจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น คำภาวนาหรือลมหายใจ ซึ่งช่วยลดการทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติกอย่างมีนัยสำคัญ

2. ผลกระทบต่อสุขภาพหัวใจและหลอดเลือด การวิจัยของเบนสันชี้ให้เห็นว่าการฝึกสมาธิเพื่อสร้างความผ่อนคลายเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการลดความดันโลหิต โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงที่มีสาเหตุมาจากความเครียด (Benson & Klipper, 1976) การทำให้ร่างกายหลั่งสารสื่อประสาทที่ช่วยขยายหลอดเลือดและลดการหลั่งฮอร์โมนความเครียดอย่างคอร์ติซอล (Cortisol) ช่วยให้ระบบหมุนเวียนโลหิตทำงานได้ดีขึ้น ลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและโรคหลอดเลือดสมองในระยะยาว

3. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิกับพันธุศาสตร์ (Epigenetics) ในช่วงหลังของการศึกษากว่า 30 ปี เบนสันและคณะผู้วิจัยพบว่า การฝึกความผ่อนคลายอย่างสม่ำเสมอสามารถส่งผลไปถึงระดับการแสดงออกของยีน (Gene Expression) โดยเฉพาะยีนที่เกี่ยวข้องกับการอักเสบ การเผาผลาญพลังงาน และการหลั่งอินซูลิน (Benson & Proctor, 2010) การค้นพบนี้พิสูจน์ว่าจิตใจที่สงบไม่ได้ส่งผลเพียงแค่ความรู้สึก แต่สามารถ "ปรับเปลี่ยน" การทำงานทางชีวภาพของร่างกายเพื่อช่วยในการเยียวยาตนเองและชะลอความเสื่อมของเซลล์ได้

4. การบูรณาการสมาธิเข้ากับการแพทย์แผนปัจจุบัน เบนสันไม่ได้เสนอให้ใช้สมาธิเป็นการรักษาเดี่ยว แต่ให้ใช้เป็น "เสาหลักที่สาม" ของการดูแลสุขภาพ ควบคู่ไปกับการใช้ยาและการผ่าตัด (Benson, 1996) แนวคิดนี้เน้นย้ำถึงพลังของการดูแลตนเอง (Self-care) โดยให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในการบำบัดรักษาผ่านสมาธิ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษาโรคทางกายที่ซับซ้อน เช่น โรคนอนไม่หลับ ความเจ็บปวดเรื้อรัง และอาการวิตกกังวล ซึ่งเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยอย่างยั่งยืน

งานวิจัยของ ดร. เฮอร์เบิร์ต เบนสัน ได้ค้นพบกระบวนการที่เรียกว่าการตอบสนองเพื่อความผ่อนคลาย ซึ่งเป็นสภาวะทางร่างกายที่ตรงกันข้ามกับปฏิกิริยาความเครียดแบบสู้หรือหนี โดยการฝึกสมาธิที่ต้องอาศัยการจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะช่วยลดการทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติกอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้ชีพจรช้าลงและคลื่นสมองสงบขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยลดการหลั่งฮอร์โมนความเครียดอย่างคอร์ติซอล ทำให้หลอดเลือดขยายตัวและมีประสิทธิภาพสูงในการช่วยลดระดับความดันโลหิตของผู้ป่วยที่มีสาเหตุมาจากความเครียด ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษายังพิสูจน์ให้เห็นว่าความสงบทางจิตใจส่งผลลึกถึงระดับการแสดงออกของยีน โดยเฉพาะยีนที่เกี่ยวข้องกับการลดการอักเสบและการทำงานทางชีวภาพเพื่อช่วยเยียวยาตนเองพร้อมทั้งชะลอความเสื่อมของเซลล์ ดร. เบนสัน จึงได้เสนอให้ใช้การฝึกสมาธินี้เป็นเสาหลักที่สามในการดูแลสุขภาพ ควบคู่ไปกับการใช้ยาและการผ่าตัด เพื่อช่วยบำบัดรักษาโรคนอนไม่หลับ อาการเจ็บปวดเรื้อรัง และความวิตกกังวล เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยได้อย่างยั่งยืน

ประโยชน์ของสมาธิต่อการทำงานของสมอง (Neurobiology & Brain Structure)

ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา การศึกษาเกี่ยวกับการฝึกสมาธิได้ก้าวข้ามจากมิติทางศาสนาและจิตวิญญาณเข้าสู่ขอบข่ายทางวิทยาศาสตร์อย่างเต็มตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านประสาทชีววิทยา (Neurobiology) นักวิทยาศาสตร์ได้นำนวัตกรรมและเทคโนโลยีการสร้างภาพสมองที่ทันสมัย เช่น การตรวจคลื่นไฟฟ้าสมอง (EEG) และการตรวจเอกซเรย์ด้วยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (fMRI) มาใช้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการทำงานของสมองมนุษย์ ผลการวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่าสมาธิส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสมองอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถอธิบายได้ใน 3 ประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. การปรับเปลี่ยนโครงสร้างสมอง (Neuroplasticity) ในอดีตวงการวิทยาศาสตร์เชื่อว่าสมองของผู้ใหญ่เป็นโครงสร้างที่คงที่และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้อีก แต่การค้นพบเรื่องความยืดหยุ่นของสมอง (Neuroplasticity) ได้เปลี่ยนความเชื่อดังกล่าว โดยมีงานวิจัยที่พิสูจน์ว่าการฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอสามารถเหนี่ยวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสมองได้จริง การศึกษาพบว่าผู้ที่ผ่านการฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่องจะมีระดับความหนาแน่นของเนื้อสมองส่วนสีเทา (Grey Matter) เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในบริเวณฮิปโปแคมปัส (Hippocampus) ซึ่งเป็นสมองส่วนที่ทำหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับการเรียนรู้ ความจำ และการควบคุมอารมณ์ ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีประสิทธิภาพในการประมวลข้อมูลและความจำที่ดีขึ้น (Hölzel et al., 2011)

2. การลดการทำงานของสมองส่วนความกลัว (Amygdala) สมองส่วนอะมิกดาลา (Amygdala) เป็นศูนย์กลางที่ทำหน้าที่ประมวลผลด้านอารมณ์ โดยเฉพาะความกลัว และเป็นตัวกระตุ้นให้ร่างกายตอบสนองต่อความเครียดแบบ "สู้หรือหนี" (Fight-or-Flight Response) จากการศึกษาวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์พบว่า การฝึกสมาธิเพื่อลดความเครียดช่วยลดขนาดและความหนาแน่นของเนื้อสมองในส่วนอะมิกดาลานี้ลงได้ ซึ่งสัมพันธ์โดยตรงกับรายงานการรับรู้ความเครียดในชีวิตประจำวันที่ลดน้อยลงของผู้เข้ารับการทดสอบ การที่สมองส่วนนี้ลดความไวต่อสิ่งเร้าลง ทำให้อัตราการหลั่งฮอร์โมนความเครียดลดลงและส่งผลให้ผู้ฝึกสมาธิสามารถเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่กดดันได้อย่างสงบและมีสติมากขึ้น (Hölzel et al., 2010)

3. การเปลี่ยนแปลงของคลื่นสมอง (Brain Waves) การตรวจวัดคลื่นไฟฟ้าสมองในขณะที่บุคคลกำลังทำสมาธิ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบคลื่นสมองอย่างชัดเจน งานวิจัยพบว่าสมาธิช่วยกระตุ้นการเพิ่มขึ้นของคลื่นอัลฟ่า (α) ซึ่งเป็นคลื่นที่แสดงถึงสภาวะที่จิตใจมีความสงบ ผ่อนคลาย แต่ยังคงความตื่นรู้เต็มที่ ช่วยลดความว้าวุ่นและภาวะซึมเศร้าได้ดี (Lagopoulos et al., 2009)

นอกจากนี้ ในกลุ่มผู้ที่ฝึกสมาธิขั้นสูงมาอย่างยาวนาน ยังตรวจพบการเพิ่มขึ้นของคลื่นแกมมา (gamma) ซึ่งเป็นคลื่นที่มีความถี่สูงและสัมพันธ์กับการเชื่อมโยงการทำงานของสมองหลายส่วนพร้อมกัน คลื่นชนิดนี้สะท้อนถึงการมีสมาธิจดจ่อในระดับสูงและการยกระดับการตระหนักรู้ของมนุษย์

ประโยชน์ของสมาธิต่อสุขภาพจิตและการควบคุมอารมณ์ (Mental Health & Emotional Regulation)

นอกเหนือจากประโยชน์ที่มีต่อโครงสร้างทางกายภาพของสมองแล้ว วิทยาศาสตร์การแพทย์และจิตวิทยายังให้ความสนใจอย่างยิ่งต่อผลลัพธ์ของการฝึกสมาธิที่มีต่อสุขภาพจิตและการควบคุมอารมณ์ ในยุคปัจจุบันที่มนุษย์ต้องเผชิญกับภาวะความกดดันและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วอย่างต่อเนื่อง สุขภาพจิตจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญระดับโลกที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตโดยตรง งานวิจัยเชิงประจักษ์ทางวิทยาศาสตร์จำนวนมากได้พิสูจน์ให้เห็นว่า การทำสมาธิอย่างสม่ำเสมอเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงในการปรับสมดุลทางอารมณ์ ลดความตึงเครียดของระบบประสาท และเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจให้มั่นคง โดยมีหลักฐานสนับสนุนที่เด่นชัดใน 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. การลดระดับฮอร์โมนความเครียด (Cortisol)

ความเครียดไม่ได้เป็นเพียงแค่ความรู้สึกขุ่นมัวทางใจ แต่เป็นปฏิกิริยาทางชีวภาพที่ส่งผลกระทบต่อร่างกายอย่างรุนแรง เมื่อมนุษย์เผชิญกับความเครียด ร่างกายจะหลั่งฮอร์โมนคอร์ติซอล (Cortisol) ออกมาเพื่อเตรียมพร้อมรับมือ แต่หากมีระดับฮอร์โมนนี้สูงต่อเนื่องเป็นเวลานาน จะส่งผลเสียต่อระบบภูมิคุ้มกันและความดันโลหิต งานวิจัยในปัจจุบันได้ทำการตรวจวัดสารเคมีในกระแสเลือดและน้ำลายเพื่อหาข้อพิสูจน์เชิงประจักษ์ ซึ่งพบว่าการฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอช่วยลดระดับฮอร์โมนคอร์ติซอลในร่างกายได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลลัพธ์นี้แสดงให้เห็นว่าสมาธิสามารถช่วยลดทอนความเครียดได้จริงในระดับกายภาพ ช่วยปกป้องเซลล์จากการอักเสบเรื้อรังที่มักมีสาเหตุมาจากความเครียด (Turakitwanakan et al., 2013)

2. การบำบัดอาการซึมเศร้าและโรควิตกกังวล

ในมิติของการบำบัดรักษาโรคทางจิตเวช สมาธิบำบัดได้กลายมาเป็นเครื่องมือทางเลือกที่ได้รับการยอมรับในวงการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะหลักสูตรการลดความเครียดตามหลักสติ (Mindfulness-Based Stress Reduction หรือ MBSR) งานวิจัยเชิงสังเคราะห์และการวิเคราะห์อภิมาน (Meta-analysis) ได้รวบรวมข้อมูลและพบว่า โปรแกรมการฝึกสมาธิเพื่อการฝึกสตินั้นมีประสิทธิภาพในการช่วยบรรเทาอาการของโรควิตกกังวลและโรคซึมเศร้าได้อย่างชัดเจน โดยในกลุ่มผู้ป่วยบางกรณี การฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่องและถูกวิธีให้ผลลัพธ์ในการลดระดับความวิตกกังวลที่เทียบเคียงได้กับการรักษาด้วยยาแก้ซึมเศร้า แต่ไม่มีผลข้างเคียงที่เป็นอันตรายต่อร่างกาย ทำให้นักจิตวิทยาคลินิกนิยมนำมาประยุกต์ใช้เพื่อฟื้นฟูจิตใจของผู้ป่วยอย่างยั่งยืน (Goyal et al., 2014)

3. การพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)

ความฉลาดทางอารมณ์ หรือ EQ ครอบคลุมถึงความสามารถในการตระหนักรู้อารมณ์ของตนเอง ตลอดจนการยับยั้งชั่งใจและการจัดการอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม งานวิจัยทางด้านประสาทวิทยาศาสตร์และจิตวิทยาพบว่า ผู้ที่ฝึกสมาธิเป็นประจำจะมีพัฒนาการด้านการรับรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้รวดเร็วกว่าบุคคลทั่วไป โดยการเจริญสติจากสมาธิจะเข้าไปเพิ่มช่องว่างระหว่าง "สิ่งเร้า" และ "การตอบสนอง" ทำให้สมองส่วนหน้าซึ่งทำหน้าที่คิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล สามารถทำงานประสานกับสมองส่วนอะมิกดาลาซึ่งควบคุม

อารมณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติไม่แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบอารมณ์ด้านลบอย่างหุนหันพลันแล่น และมีความสามารถในการจัดการกับความขัดแย้งได้ดีขึ้น (Tang et al., 2015)

ประโยชน์ของสมาธิต่อระบบร่างกายและการฟื้นฟู

นอกเหนือจากประโยชน์ทางด้านโครงสร้างสมองและสุขภาวะทางจิตใจแล้ว งานวิจัยทางวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ยังได้ขยายขอบเขตการศึกษามาสู่ระบบสรีรวิทยาและระบบหัวใจและหลอดเลือด (Physiological & Cardiovascular Health) เพื่อหาคำตอบว่าจิตใจที่สงบส่งผลต่อการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายอย่างไร ผลลัพธ์เชิงประจักษ์จากการตรวจวัดสัญญาณชีพและสารเคมีในร่างกายทำให้การแพทย์กระแสหลักเริ่มให้การยอมรับการฝึกสมาธิในฐานะ "ศาสตร์แห่งการฟื้นฟู" ที่มีกลไกทางวิทยาศาสตร์รองรับอย่างชัดเจน โดยสามารถอธิบายกลไกการทำงานที่มีต่อระบบร่างกายได้ใน 3 ประเด็นหลักดังต่อไปนี้

1. การลดความดันโลหิตและโรคหัวใจ

การศึกษาผลของการทำสมาธิต่อระบบหัวใจและหลอดเลือด พบว่าการฝึกสมาธิเป็นประจำช่วยกระตุ้นสิ่งที่เรียกว่า "การตอบสนองเพื่อความผ่อนคลาย" (Relaxation Response) ซึ่งเป็นกลไกที่ทำงานตรงกันข้ามกับระบบประสาทซิมพาเทติกที่คอยตอบสนองต่อความเครียด เมื่อร่างกายเข้าสู่สภาวะสงบจากการฝึกสมาธิ อัตราการเต้นของหัวใจจะช้าลง และส่งผลต่อการหลั่งสารสื่อประสาทที่ช่วยให้หลอดเลือดขยายตัว ทำให้เลือดสามารถไหลเวียนได้สะดวกขึ้นและลดแรงต้านในหลอดเลือด ส่งผลให้ระดับความดันโลหิตลดลงได้อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งช่วยลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและโรคหลอดเลือดสมองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Benson et al., 1974)

2. การจัดการความเจ็บปวดเรื้อรัง (Pain Management)

ในด้านการแพทย์ที่ต้องรับมือกับความทรมานของผู้ป่วยที่มีอาการปวดเรื้อรัง การฝึกสมาธิถูกนำมาใช้เพื่อปรับเปลี่ยนการประมวลผลต่อความเจ็บปวดของสมอง งานวิจัยที่ศึกษาโดยใช้เครื่องสร้างภาพสมอง (fMRI) เผยให้เห็นว่าสมาธิไม่ได้ไปลดสัญญาณความเจ็บปวดที่ส่งมาจากร่างกายโดยตรง แต่ช่วยเปลี่ยนวิธีการที่สมองส่วนรับความรู้สึกมีปฏิสัมพันธ์ต่อความเจ็บปวดนั้น การฝึกสติทำให้ผู้ป่วยสามารถแยก "ความรู้สึกเจ็บปวดทางกาย" ออกจาก "ความทุกข์ทรมานทางจิตใจ" ส่งผลให้ระดับความรุนแรงของความเจ็บปวดที่ผู้ป่วยรับรู้ลดลง ทำให้พวกเขาสามารถทนต่อความเจ็บปวดและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยไม่ต้องพึ่งพายาแก้ปวดในปริมาณมาก (Zeidan et al., 2011)

3. การเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจและระบบภูมิคุ้มกันเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้จริงในระดับห้องปฏิบัติการ งานวิจัยทางวิทยาศาสตร์พบว่าการฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอมีส่วนช่วยเพิ่มความแข็งแรงให้กับระบบภูมิคุ้มกันของร่างกาย การศึกษาเชิงทดลองโดยการฉีดวัคซีนให้กับกลุ่มผู้ทดสอบพบว่า กลุ่มที่ผ่านการฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่องมีอัตราการตอบสนองต่อการสร้างภูมิคุ้มกันหรือสารแอนติบอดี (Antibodies) ที่สูงกว่า

กลุ่มที่ไม่ได้ฝึกสมาธิอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังพบการเพิ่มขึ้นของเซลล์เม็ดเลือดขาวชนิดต่างๆ ที่ทำหน้าที่ตรวจจับและทำลายเชื้อโรค ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นว่าความสงบทางจิตใจส่งผลโดยตรงต่อการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบป้องกันและรักษาตัวเองของร่างกายมนุษย์ (Davidson et al., 2003)

ประโยชน์ของสมาธิที่มีต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้และการทำงาน

ในยุคดิจิทัลที่เต็มไปด้วยสิ่งเร้าและข้อมูลมหาศาล ความสามารถในการจดจ่อและการประมวลผลข้อมูลกลายเป็นทักษะที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จในการเรียนและการทำงาน การฝึกสมาธิจึงไม่ได้ถูกมองเป็นเพียงการผ่อนคลายจิตใจอีกต่อไป แต่นักวิทยาศาสตร์ด้านพฤติกรรมศาสตร์และพุทธิปัญญา (Cognitive Science) ได้ให้ความสนใจอย่างมากในการนำสมาธิมาเป็นเครื่องมือยกระดับประสิทธิภาพสมอง (Cognitive Performance) งานวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่าสมาธิสามารถฝึกฝนสมองให้ทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยมีประเด็นสำคัญ 2 ด้านดังนี้

1. การเพิ่มระยะเวลาการจดจ่อ (Attention Span)

ปัญหาการหลุดโฟกัสหรือสมาธิสั้นจากการทำงานเป็นสิ่งที่พบได้บ่อยในคนยุคปัจจุบัน แต่งานวิจัยทางวิทยาศาสตร์พบว่า การฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอเปรียบเสมือนการ “ยกเวท” ให้กับกล้ามเนื้อแห่งความจดจ่อของสมอง การศึกษาเชิงทดลองพบว่า ผู้ที่ผ่านการฝึกสมาธิหรือการเจริญสติในระยะสั้นเพียงไม่กี่สัปดาห์ มีความสามารถในการโฟกัสกับงานที่ซับซ้อนตรงหน้าได้ยาวนานขึ้น และที่สำคัญคือ สมองจะสร้างกลไกในการเพิกเฉยต่อสิ่งเร้าภายนอกที่เข้ามาดึงดูดความสนใจได้ดีกว่ากลุ่มที่ไม่ได้ฝึกสมาธิอย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลให้ทำงานได้เสร็จเร็วขึ้นและมีข้อผิดพลาดน้อยลง (Tang et al., 2007)

2. การพัฒนาความจำใช้งาน (Working Memory)

ความจำใช้งาน หรือ Working Memory คือความสามารถของสมองในการเก็บข้อมูลและประมวลผลข้อมูลในระยะสั้น (เปรียบเสมือน RAM ของคอมพิวเตอร์) ซึ่งจำเป็นมากต่อการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจ งานวิจัยในกลุ่มนักเรียนและวัยทำงานระบุว่า การฝึกสมาธิช่วยลดอาการใจลอย (Mind-wandering) และไปเพิ่มพื้นที่ให้กับความจำใช้งานนี้อย่างชัดเจน มีการทดลองที่นำกลุ่มตัวอย่างไปฝึกสติแล้วพบว่า พวกเขาสามารถทำคะแนนในการทดสอบความจำและการอ่านที่ต้องใช้สมาธิสูงได้ดีขึ้นอย่างก้าวกระโดด เนื่องจากการฝึกสมาธิช่วยเคลียร์ "ไฟล์ขยะ" หรือความคิดฟุ้งซ่านในสมองออกไป ทำให้สมองมีพื้นที่ในการประมวลผลงานปัจจุบันได้อย่างเต็มที่ (Mrazek et al., 2013)

บทสรุป

การศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของสมาธิตามแนวทางวิทยาศาสตร์และหลักปฏิบัติสมาธิของหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การฝึกสมาธิไม่ใช่เพียงแค่เรื่องของความเชื่อหรือพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการทางประสาทชีววิทยาที่สามารถพิสูจน์ได้จริงในระดับสากล ผลงานวิจัยเชิงประจักษ์ระบุว่า สมาธิส่งผลเชิงบวกต่อมนุษย์อย่างครอบคลุมใน 4 มิติหลัก คือ

ด้านสมอง: ช่วยเพิ่มความหนาแน่นของเนื้อสมองส่วนสีเทาในบริเวณการเรียนรู้ และลดความอ่อนไหวของสมองส่วนความกลัว (Amygdala)

ด้านสุขภาพจิต: ช่วยลดการหลั่งฮอร์โมนความเครียด (Cortisol) บำบัดอาการซึมเศร้า และเพิ่มความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)

ด้านระบบกายภาพ: ช่วยลดความดันโลหิต บรรเทาความเจ็บปวดเรื้อรัง และเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกัน

ด้านประสิทธิภาพการทำงาน: ช่วยเพิ่มระยะเวลาในการจดจ่อ (Attention Span) และพัฒนาความจำใช้งาน (Working Memory)

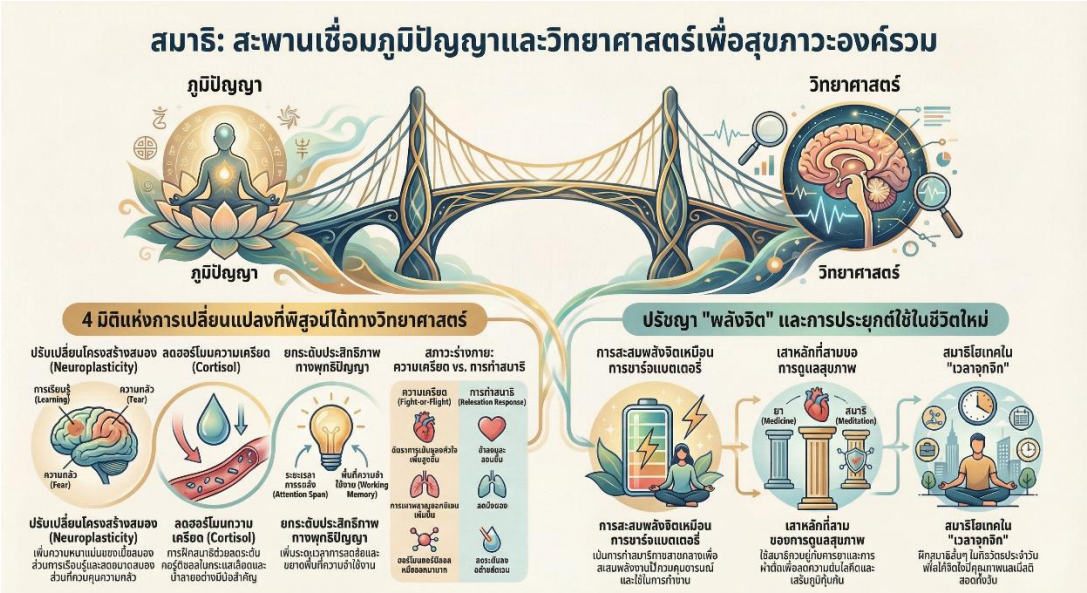

เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับหลักการของหลวงพ่อวิริยังค์ที่มุ่งเน้นการสะสม “พลังจิต” เพื่อนำมาควบคุมอารมณ์และพัฒนาสติ จึงถือเป็นการสร้างสะพานเชื่อมที่สมบูรณ์แบบระหว่างภูมิปัญญาตะวันออกและวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ เป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูและยกระดับสุขภาวะของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

เพื่อขยายผลประโยชน์ของการฝึกสมาธิไปสู่ระดับโครงสร้างสังคมและสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืน มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

ด้านการสาธารณสุข ควรมีการผลักดันให้ “สมาธิบำบัด” เป็นหนึ่งในกระบวนการรักษาทางเลือก หรือ “เสาหลักที่สาม” ในสถานพยาบาล ควบคู่ไปกับการรักษาด้วยยาและการผ่าตัด โดยเฉพาะในกลุ่ม

ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง เช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคนอนไม่หลับ และกลุ่มผู้ป่วยจิตเวชที่มีภาวะซึมเศร้าหรือวิตกกังวล

ด้านการศึกษา ควรกำหนดให้การฝึกสมาธิหรือการเจริญสติแบบที่ไม่ยึดติดกับศาสนา (Secular Mindfulness) เป็นหลักสูตรแกนกลางหรือกิจกรรมเสริมในสถานศึกษาทุกระดับ เพื่อช่วยเพิ่มสมาธิในการเรียน พัฒนาความจำ และช่วยให้นักเรียนสามารถจัดการกับความเครียดจากการเรียนและการสอบได้ดีขึ้น

ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร หน่วยงานภาครัฐและเอกชนควรมีนโยบายสนับสนุนการสร้างพื้นที่และเวลาสำหรับฝึกสมาธิสั้น ๆ (เช่น 10-15 นาทีก่อนเริ่มงาน) หรือจัดคอร์สอบรมสมาธิในฐานะโปรแกรมสุขภาวะขององค์กร (Workplace Wellness) เพื่อลดภาวะหมดไฟ (Burnout) และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากร

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป (Recommendations for Future Research)

การวิจัยเชิงเปรียบเทียบเชิงลึก (Comparative Study) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบผลลัพธ์ระหว่างการฝึกสมาธิสะสมพลังจิตตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ กับโปรแกรมสมาธิบำบัดของตะวันตก เช่น MBSR เพื่อดูความแตกต่างหรือจุดเด่นที่สามารถนำมาบูรณาการร่วมกันได้

การวิจัยเชิงประยุกต์เฉพาะกลุ่ม (Targeted Research) ควรมีการขยายผลการวิจัยไปสู่กลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุเพื่อดูผลในการชะลอความเสื่อมของสมอง (Dementia) หรือกลุ่มเด็กที่มีภาวะสมาธิสั้น (ADHD) เพื่อดูว่าหลักปฏิบัติของหลวงพ่อวิริยังค์สามารถช่วยฟื้นฟูสมรรถภาพของคนกลุ่มนี้ได้มากน้อยเพียงใด

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). ***พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ).*** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสเถระ. (2548). ***คัมภีร์วิสุทธิมรรค*** **(สมเด็จพระพุฒาจารย์ อาจ อาสภมหาเถระ แปล).** สำนักพิมพ์พุทธโสธร.

พุทธทาสภิกขุ. (2550). *คู่มือมนุษย์*. ธรรมสภา.

วิริยังค์ สิรินฺธโร. พระธรรมมงคลญาณ. (2558). ***หลักสูตรครูสมาธิ: พลังจิตตานุภาพ.*** สถาบันพลังจิตตานุภาพ.

วิริยังค์ สิรินฺธโร. พระธรรมมงคลญาณ. (2559). **สมาธิสำหรับเยาวชน (ยุวสาสมาธิ).** โรงพิมพ์ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์.

วิริยังค์ สิรินฺธโร, พระพรหมมงคลญาณ วิ. (2561). **พลังจิตกับการพัฒนาชีวิต.** มูลนิธิสถาบันพลังจิตตานุภาพ.

สถาบันพลังจิตตานุภาพ. (2562). **คู่มือการดำเนินงานหลักสูตรวิทันตสาสมาธิ.** ม.ป.ท.

Benson, H. (1975). **The relaxation response. William Morrow.**

Benson, H. (1996). **Timeless healing: The power and biology of belief.** Scribner.

Benson, H., & Klipper, M. Z. (1976). **The relaxation response.** Avon Books.

Benson, H., & Proctor, W. (2010). **Relaxation revolution: The science and genetics of mind body healing.** Scribner.

Benson, H., Rosner, B. A., Marzetta, B. R., & Klemchuk, H. P. (1974). **Decreased blood-pressure in pharmacologically treated hypertensive patients who regularly elicited the relaxation response.** The Lancet, 303(7852), 289–291. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(74)92546-5.

Davidson, R. J., Kabat-Zinn, J., Schumacher, J., Rosenkranz, M., Muller, D., Santorelli, S. F., Urbanowski, F., Harrington, A., Bonus, K., & Sheridan, J. F. (2003). **Alterations in brain and immune function produced by mindfulness meditation.** Psychosomatic Medicine, 65(4), 564–570. https://doi.org/10.1097/01.psy.0000077505.67574.e3.

Goleman, D., & Davidson, R. J. (2017). ***Altered Traits: Science Reveals How Meditation Changes Your Mind, Brain, and Body.*** Avery.

Goyal, M., Singh, S., Sibinga, E. M., Gould, N. F., Rowland-Seymour, A., Sharma, R., Berger, Z., Sleicher, D., Maron, D. D., Shihab, H. M., Ranasinghe, P. D., Linn, S., Saha, S., Bass, E. B., & Haythornthwaite, J. A. (2014). **Meditation programs for stress episodes and improving well-being: A systematic review and meta-analysis.** JAMA Internal Medicine, 174(3), 357–368. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2013.13018.

Hölzel, B. K., Carmody, J., Evans, K. C., Hoge, E. A., Dusek, J. A., Morgan, L., Pitman, R. K., & Lazar, S. W. (2010). **Stress reduction correlates with structural changes in the amygdala. Social Cognitive and Affective Neuroscience,** 5(1), 11–17. https://doi.org/10.1093/scan/nsp034.

Hölzel, B. K., Carmody, J., Vangel, M., Congleton, C., Yerramsetti, S. M., Gard, T., & Lazar, S. W. (2011). **Mindfulness practice leads to increases in regional brain gray matter density.** Psychiatry Research: Neuroimaging, 191(1), 36–43. https://doi.org/10.1016/j.pscychresns.2010.08.006.

Lagopoulos, J., Xu, J., Rasmussen, I., Vik, A., Malhi, G. S., Eliassen, C. F., Arntsen, I. E., Sæther, J. G., Hollup, S., Holen, A., Davanger, S., & Ellingsen,. (2009). **Increased theta and alpha EEG activity during nondirective meditation.** The Journal of

Alternative and Complementary Medicine, 15(11), 1187–1192. https://doi.org/10.1089/acm.2009.0113.

Mrazek, M. D., Franklin, M. S., Phillips, D. T., Baird, B., & Schooler, J. W. (2013). **Mindfulness training improves working memory capacity and GRE performance while reducing mind wandering.** Psychological Science, 24(5), 776–781. https://doi.org/10.1177/0956797612459659.

Tang, Y. Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). **The neuroscience of mindfulness meditation.** Nature Reviews Neuroscience, 16(4), 213–225. https://doi.org/10.1038/nrn3916.

Tang, Y. Y., Ma, Y., Wang, J., Fan, Y., Feng, S., Lu, Q., Yu, Q., Sui, D., Rothbart, M. K., Fan, M., & Posner, M. I. (2007). **Short-term meditation training improves attention and self-regulation.** Proceedings of the National Academy of Sciences, 104(43), 17152–17156. https://doi.org/10.1073/pnas.0707678104.

Turakitwanakan, W., Sitthipornvorakul, E., & Chompoonut, S. (2013). **Effects of mindfulness meditation on serum cortisol of medical students.** Journal of the Medical Association of Thailand, 96 Suppl 1, S90–S95.

Zeidan, F., Martucci, K. T., Kraft, R. A., Gordon, N. S., McHaffie, J. G., & Coghill, R. C. (2011). **Brain mechanisms supporting the modulation of pain by mindfulness meditation.** Journal of Neuroscience, 31(14), 5540–5548. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.5791-10.2011.

นโยบายการศึกษากับศาสนา: เส้นบาง ๆ ระหว่างความทันสมัยกับการสูญเสียรากเหง้า

Education Policy and Religion: The Thin Line Between Modernization and the Loss of Cultural Roots

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
สำราญ ศรีคำมูล
Samran Srikammul
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail: maghavin9@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาประเด็นนโยบายการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในบริบทสังคมสมัยใหม่ โดยวิเคราะห์ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างแนวทางที่สนับสนุนการผสานศาสนาเข้ากับระบบการศึกษา กับแนวทางที่เน้นความเป็นกลางของรัฐและสิทธิเสรีภาพของผู้เรียน การศึกษานี้ใช้การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิดใหม่ในการทำความเข้าใจบทบาทของศาสนาในนโยบายการศึกษา ผลการศึกษาเสนอว่า ศาสนาไม่ควรถูกมองเป็นเพียงเนื้อหาหรือคำสอนที่ต้องถ่ายทอด หากแต่ควรถูกออกแบบให้เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงคุณค่าและการสร้างความหมายของชีวิตและสังคม ผ่านรูปแบบการเรียนรู้เชิงสนทนาและการคิดเชิงวิพากษ์

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งมิได้อยู่ที่การมีหรือไม่มีศาสนาในระบบการศึกษา แต่อยู่ที่วิธีการออกแบบนโยบายและการจัดการเรียนรู้ หากนโยบายสามารถแยกชัดเจนระหว่างการสอนศาสนาและการสอนเกี่ยวกับศาสนา พร้อมทั้งเปิดพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้จากศาสนาในฐานะทรัพยากรทางจริยธรรมและวัฒนธรรม จะสามารถลดความตึงเครียดทางศาสนาและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมได้ บทความสรุปว่า แนวทางที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาไทยคือการวางศาสนาไว้ในฐานะส่วนหนึ่งของนิเวศคุณค่าของการศึกษาสมัยใหม่ โดยมีนโยบายทำหน้าที่เอื้อกระบวนการเรียนรู้ ภายใต้หลักความเป็นกลาง ความสมัครใจ และการเคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียนทุกคน

คำสำคัญ: นโยบายการศึกษา, ศาสนากับการศึกษา, นิเวศคุณค่า

ABSTRACT

This article examines education policies related to religion in contemporary society by analyzing ideological tensions between approaches that support the integration of religion into education and those that emphasize state neutrality and learners' rights. Drawing on a comprehensive review of national and international research and academic literature, the study proposes a new conceptual framework for understanding the role of religion in education policy. The findings suggest that religion should not be treated merely as doctrinal content to be transmitted, but rather as a value-based learning process that contributes to meaning-making in personal and social life through dialogical and critical learning approaches.

The analysis indicates that the core debate is not whether religion should be present in education, but how its role is designed and implemented. When education policies clearly distinguish between teaching religion and teaching about religion, and when religion is approached as an ethical and cultural resource, tensions related to religious diversity can be mitigated while fostering coexistence in pluralistic societies. The article concludes that an appropriate direction for Thai education lies in positioning religion as part of a broader value ecosystem of modern education, with policies that facilitate learning processes grounded in neutrality, voluntariness, and respect for learners' dignity.

Keywords : Education policy, Religion and education, Value ecosystem

บทนำ

การจัดทำนโยบายการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาไม่อาจหลีกเลี่ยงความขัดแย้งทางความคิดระหว่างผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เพราะหัวข้อดังกล่าวเชื่อมโยงกับปัญหาใหญ่ทั้งเรื่อง เสรีภาพทางศาสนา และ ความเป็นกลางของรัฐ ในบริบทของระบบการศึกษา งานวิจัยด้านกฎหมายและนโยบายการศึกษาชี้ว่าการให้ความสำคัญต่อศาสนาในโรงเรียนสาธารณะต้องคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้เรียนทุกศาสนา เพื่อหลีกเลี่ยงการละเมิดความเป็นกลางของรัฐและการเลือกปฏิบัติในชั้นเรียน ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันในหลายประเทศ เช่น การศึกษาเปรียบเทียบด้านกฎหมายและจริยธรรมของการสอนศาสนาในระบบต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าแต่ละประเทศต้องออกแบบกฎหมายและนโยบายให้สมดุลทั้งด้าน เสรีภาพทางศาสนา และ นโยบายการศึกษาแบบเป็นกลาง (Ergeshov, 2025)

ในอีกด้านหนึ่ง นักวิชาการด้านการสอนศาสนาและการศึกษาเสนอว่าการนำศาสนาเข้ามามีบทบาทในหลักสูตรการศึกษาอาจเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณธรรมและค่านิยมของนักเรียน แต่ต้องมีการจัดการอย่างระมัดระวัง เพราะศาสนาเป็นหัวข้อที่มีความอ่อนไหวและอาจก่อให้เกิด ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมและศาสนา โดยเฉพาะในสังคมที่มีความหลากหลายทางความเชื่อ งานศึกษาในพื้นที่ที่มีการเรียนศาสนาเชิงพหุวัฒนธรรมระบุว่าการสอนประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนาอย่างเปิดเผยสามารถดึงความเห็นที่แตกต่างกันของนักการศึกษาและผู้เรียนออกมาได้ ซึ่งต้องการกรอบการสอนและนโยบายที่ชัดเจนเพื่อจัดการความขัดแย้งดังกล่าว (Flensner, 2020)

ทั้งนี้ ในบริบทของประเทศไทย ปัญหาความขัดแย้งทางนโยบายการศึกษาและศาสนาอยู่ใกล้ตัวมากขึ้นเมื่อมีการอภิปรายเกี่ยวกับบทบาทของวิชาศาสนาในหลักสูตรพื้นฐาน เช่น การถกเถียงว่าควรให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลักของการศึกษาเทียบเท่าวิชาพื้นฐานอื่นหรือไม่ เมื่อการปฏิรูปหลักสูตรลดบทบาทของการสอนศาสนาลง ก็มีเสียงเรียกร้องจากสังคมบางส่วนที่มองว่าเป็นการละเลยรากเหง้าทางศาสนาและวัฒนธรรมไทย ขณะที่อีกฝ่ายเห็นว่าการศึกษาสมัยใหม่ควรมุ่งเน้นทักษะที่ใช้ในโลกยุคใหม่มากกว่าการเน้นศาสนาเพียงด้านเดียว ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งด้านมุมมองว่าการผสานศาสนาในนโยบายการศึกษาควรทำอย่างไรให้สอดคล้องกับบริบทสังคมและความหลากหลาย (The Matter, 2020)

นโยบายการศึกษาที่ผสานศาสนา: บทบาทและเหตุผลสนับสนุน

งานวิจัยจำนวนหนึ่งสนับสนุนแนวคิดว่าศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและทุนทางสังคมผ่านระบบการศึกษา โดยเฉพาะในสังคมที่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์วัฒนธรรม งานศึกษาของ Chitsing และ Paiwitthayasirithum (2022) ซึ่งวิเคราะห์นโยบายการศึกษาของสภาคริสตจักรในประเทศไทย ชี้ให้เห็นว่าการผสานศาสนาเข้ากับการศึกษาอย่างเป็นระบบสามารถส่งเสริมคุณลักษณะผู้เรียนด้านความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ และการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเสนอแนวทางเชิงนโยบายทั้งด้านการบริหาร การจัดการเรียนการสอน และการกำหนดคุณลักษณะบัณฑิต ซึ่งสะท้อนมุมมองว่าศาสนาไม่ใช่อุปสรรคของการศึกษา หากแต่เป็นทรัพยากรทางคุณค่าที่รัฐสามารถนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม

ในระดับนานาชาติ งานวิจัยด้านการศึกษาเปรียบเทียบเสนอในทิศทางเดียวกันว่า การบูรณาการศาสนาในหลักสูตรการศึกษา—หากดำเนินการอย่างระมัดระวัง—สามารถเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม Leka (2023) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา ปรัชญาและการศึกษาในโลกสมัยใหม่ โดยชี้ว่าศาสนาทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมที่ช่วยให้การศึกษามิได้มุ่งเพียงประสิทธิภาพเชิงเทคนิค แต่ยังคำนึงถึงความหมายของชีวิตและความรับผิดชอบต่อสังคม อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ยอมรับว่าการผสานศาสนาจำเป็นต้องมีกรอบเชิงนโยบายที่ชัดเจนเพื่อหลีกเลี่ยงการครอบงำทางความเชื่อ

ในบริบทของพระพุทธศาสนา งานวิจัยไทยจำนวนหนึ่งเสนอว่าการศึกษาดั้งเดิมของไทยมีรากฐานจากวัดและหลักธรรมทางพุทธศาสนา Srichampa (2017) ชี้ว่าการนำแนวคิดพุทธศาสนา เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา และการอยู่ร่วมกันอย่างไม่เบียดเบียน มาบูรณาการในการศึกษา สามารถช่วยพัฒนาคุณภาพคนและสังคมในระยะยาว งานวิจัยนี้สนับสนุนแนวคิดว่าศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนา มิได้เป็นเพียงพิธีกรรม แต่เป็นระบบความคิดที่สามารถแปลงเป็นกรอบการเรียนรู้เชิงจริยธรรมและการคิดเชิงวิพากษ์ได้

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิด ความขัดแย้งทางความคิด กับนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งที่มองว่าการผสานศาสนาในนโยบายการศึกษาอาจกระทบต่อหลักความเป็นกลางของรัฐและสิทธิเสรีภาพของผู้เรียนในสังคมพหุวัฒนธรรม งานวิจัยของ Flensner (2020) ซึ่งศึกษาการสอนศาสนาในห้องเรียนที่มีความหลากหลายทางศาสนา พบว่าศาสนาเป็นประเด็นอ่อนไหวที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้ง หากครูและนโยบายไม่มีกรอบการจัดการที่เปิดกว้างและเคารพความแตกต่าง ความเห็นนี้สะท้อนข้อกังวลว่าการส่งเสริมศาสนาในโรงเรียนอาจกลายเป็นการเลือกข้างทางความเชื่อโดยไม่ตั้งใจ

นอกจากนี้ งานวิจัยด้านกฎหมายและจริยธรรมการศึกษาชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของการผสานศาสนาในระบบการศึกษาของรัฐ Ergeshov (2025) วิเคราะห์กรอบกฎหมายในหลายประเทศและสรุปว่าการสอนศาสนาในโรงเรียนต้องอยู่ภายใต้หลักการไม่บังคับ (non-coercive) และไม่ละเมิดเสรีภาพทางศาสนา งานวิจัยนี้ตั้งคำถามต่อแนวคิดที่สนับสนุนศาสนาอย่างเข้มข้นในหลักสูตร โดยเตือนว่าหากขาดกลไกคุ้มครองสิทธิผู้เรียน อาจนำไปสู่การ**排除** (exclusion) ของกลุ่มศาสนาส่วนน้อย

ในระดับนโยบายสากล เอกสารของ UNESCO (2021) เสนอแนวคิด "การศึกษาที่เคารพความหลากหลายทางศาสนาและความเชื่อ" โดยเน้นว่าศาสนาอาจมีบทบาทเชิงคุณค่าในระบบการศึกษาได้ หากถูกนำเสนอในฐานะความรู้เชิงวัฒนธรรมและจริยธรรม มากกว่าการปลูกฝังความศรัทธาเฉพาะศาสนาเดียว ขณะที่ OECD (2022) เน้นว่าการศึกษาสมัยใหม่ต้องให้ความสำคัญกับสมรรถนะพลเมืองโลกและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งอาจสอดคล้องหรือขัดแย้งกับการเน้นศาสนา ขึ้นอยู่กับการออกแบบนโยบาย ในภาพรวม ความขัดแย้งทางความคิดในประเด็นนี้จึงมิใช่คำถามว่า "ควรมีศาสนาในโรงเรียนหรือไม่" หากแต่เป็นคำถามว่า "จะผสานศาสนาอย่างไร โดยไม่สูญเสียทั้งความทันสมัยและรากเหง้าทางวัฒนธรรม"

งานวิจัยที่ตั้งคำถามต่อการผสานศาสนาในการศึกษา

ในอีกมุมมองหนึ่ง นักวิชาการจำนวนไม่น้อยตั้งคำถามต่อการผสานศาสนาเข้ากับนโยบายการศึกษาสมัยใหม่ โดยเห็นว่าการศึกษาในรัฐประชาธิปไตยพหุวัฒนธรรมควรตั้งอยู่บนหลัก ความเป็นกลางทางศาสนา (religious neutrality) เพื่อคุ้มครองเสรีภาพทางความคิดและความเชื่อของผู้เรียนทุกกลุ่ม งานวิจัยของ Leka (2023) ชี้ให้เห็นถึง "paradox" ของการบูรณาการศาสนาในการศึกษา กล่าวคือ แม้ศาสนาจะมีคุณค่าเชิงจริยธรรมและวัฒนธรรม แต่หากรัฐให้พื้นที่ศาสนาในระบบการศึกษาอย่างไม่สมดุล อาจกลายเป็นการลดทอนบทบาทของเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์และปรัชญา ซึ่งเป็นรากฐานของการศึกษา

สมัยใหม่ งานวิจัยนี้จึงเสนอว่าการออกแบบนโยบายต้องรักษาดุลยภาพระหว่างศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์อย่างรอบคอบ

ความขัดแย้งดังกล่าวปรากฏชัดในงานศึกษาด้านการจัดการเรียนการสอนในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทที่ผู้เรียนมีความหลากหลายทางศาสนา Flensner (2020) ศึกษาการสอนประเด็นศาสนาที่เป็นข้อถกเถียงในห้องเรียนประเทศสวีเดน พบว่าศาสนาเป็นหัวข้อที่ "อ่อนไหวเชิงโครงสร้าง" (structurally sensitive) ซึ่งอาจนำไปสู่ความตึงเครียดระหว่างเสรีภาพในการแสดงออกกับการเคารพความเชื่อของผู้อื่น งานวิจัยนี้ตั้งข้อสังเกตว่าหากนโยบายการศึกษาไม่มีกรอบที่ชัดเจน การสอนศาสนาอาจสร้างการแบ่งแยกทางอัตลักษณ์ มากกว่าส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน

ในเชิงกฎหมายและจริยธรรมการศึกษา งานวิจัยเชิงเปรียบเทียบของ Ergeshov (2025) วิเคราะห์ระบบการศึกษาหลายประเทศและชี้ว่าการสอนศาสนาในโรงเรียนของรัฐต้องเผชิญข้อจำกัดด้านสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะหลักเสรีภาพทางศาสนาและเสรีภาพจากศาสนา (freedom of religion and freedom from religion) ผู้เขียนให้เหตุผลว่าหากรัฐไม่วางกรอบความเป็นกลางอย่างชัดเจน ระบบการศึกษาอาจกลายเป็นเครื่องมือของการสนับสนุนศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยปริยาย ซึ่งขัดต่อหลักการประชาธิปไตยและความเสมอภาคของผู้เรียน

นักวิชาการด้านสังคมวิทยาการศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งตั้งคำถามต่อสมมติฐานที่ว่า "ศาสนาช่วยเสริมคุณธรรม" เสมอไป งานวิจัยของ Gearon (2014) และ Jackson (2019) เสนอว่าการสอนศาสนาในโรงเรียน หากเน้นการปลูกฝังศรัทธามากกว่าการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ อาจขัดกับเป้าหมายของการศึกษาที่มุ่งพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างอิสระ (critical autonomy) งานวิจัยเหล่านี้เห็นว่าศาสนาควรถูกนำเสนอในฐานะ "ความรู้เชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์" มากกว่าความจริงเชิงบรรทัดฐานที่ต้องยอมรับ ในระดับนโยบายสากล เอกสารของ UNESCO (2021) เสนออย่างชัดเจนว่าการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรเคารพความหลากหลายทางศาสนาและความเชื่อ โดยหลีกเลี่ยงการจัดการศึกษาที่อาจนำไปสู่การ**排除** (exclusion) หรือการทำให้กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งรู้สึกด้อยค่า ขณะเดียวกัน OECD (2022) เน้นว่าการศึกษาสมัยใหม่ต้องสร้างสมรรถนะพลเมืองโลก (global competence) ซึ่งต้องอาศัยกรอบจริยธรรมสากลมากกว่าศาสนาเฉพาะกลุ่ม เอกสารทั้งสองฉบับสะท้อนแนวคิดที่ระมัดระวังต่อการผสานศาสนาในนโยบายการศึกษา หากไม่มีการออกแบบที่สอดคล้องกับความหลากหลายของสังคม

โดยสรุป ความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับการผสานศาสนาในการศึกษาไม่ได้อยู่ที่การปฏิเสธคุณค่าของศาสนาโดยสิ้นเชิง หากแต่อยู่ที่คำถามเชิงนโยบายว่า รัฐควรให้ศาสนามีบทบาทในระบบการศึกษาในระดับใดและในรูปแบบใด เพื่อไม่ให้กระทบต่อหลักความเป็นกลาง เสรีภาพทางความคิด และเป้าหมายของการศึกษาสมัยใหม่ งานวิจัยที่ตั้งคำถามเหล่านี้จึงมีบทบาทสำคัญในการเตือนให้ผู้กำหนดนโยบายตระหนักถึงความซับซ้อนของประเด็น และหลีกเลี่ยงการออกแบบนโยบายที่อาจนำไปสู่การสูญเสียทั้งความทันสมัยและความยุติธรรมทางสังคม

ผลกระทบและการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายศาสนาในการศึกษา

ความขัดแย้งในการจัดนโยบายการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาปรากฏอย่างกว้างขวางในหลายประเทศ โดยเฉพาะในระบบการศึกษาของรัฐที่ต้องรับรองความหลากหลายทางศาสนาและความเชื่อ งานวิจัยด้านนโยบายการศึกษาชี้ว่า การเปิดพื้นที่ให้มีการสวดมนต์หรือสัญลักษณ์ทางศาสนาในโรงเรียนอาจถูกมองได้สองทาง คือ เป็นการคุ้มครองเสรีภาพทางศาสนา หรือเป็นการส่งเสริมศาสนาโดยรัฐอย่างไม่เป็นกลาง ความตึงเครียดเช่นนี้ปรากฏชัดในรายงานของ Humanist Society Scotland (2025) ซึ่งวิพากษ์นโยบายโรงเรียนสาธารณะที่มีอิทธิพลทางศาสนาคริสต์สูงเกินไป โดยเห็นว่าอาจกระทบสิทธิของนักเรียนที่ไม่ได้นับถือศาสนานั้น ขณะที่ฝ่ายสนับสนุนกลับมองว่าเป็นการรักษาประเพณีและอัตลักษณ์ของสังคม ในเชิงกฎหมายการศึกษา กรณี Edwards v. Aguillard (1987) ของสหรัฐอเมริกามักถูกยกเป็นตัวอย่างคลาสสิกของความพยายามรักษาความเป็นกลางทางศาสนาในโรงเรียนสาธารณะ ศาลสูงสุดตัดสินว่าการบังคับสอน Creationism ควบคู่กับทฤษฎีวิวัฒนาการเป็นการละเมิดหลักการแยกรัฐออกจากศาสนา (separation of church and state) งานวิจัยด้านกฎหมายและการศึกษาเห็นว่าคำตัดสินดังกล่าวกลายเป็นบรรทัดฐานสำคัญที่สะท้อนว่า นโยบายการศึกษาสมัยใหม่ต้องระมัดระวังไม่ให้ศาสนาเข้ามากำหนดเนื้อหาวิชาการในลักษณะบังคับ (Greenawalt, 2017; Ergeshov, 2025)

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการด้านสังคมวิทยาการศึกษาบางส่วนโต้แย้งว่า การตีความความเป็นกลางทางศาสนาแบบเข้มงวดเกินไปอาจนำไปสู่การ "ลบศาสนาออกจากพื้นที่สาธารณะ" (privatization of religion) ซึ่งทำให้ผู้เรียนขาดความเข้าใจเชิงลึกต่อบทบาทของศาสนาในประวัติศาสตร์และสังคมร่วมสมัย งานวิจัยของ Jackson (2019) และ Gearon (2014) เสนอว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่ "มีหรือไม่มีศาสนาในโรงเรียน" แต่คือ "สอนศาสนาอย่างไร" หากศาสนาถูกนำเสนอในฐานะความรู้เชิงวัฒนธรรมและเชิงวิพากษ์ มากกว่าการปลูกฝังศรัทธา ก็อาจช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมได้

ในบริบทของยุโรป งานวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการสอนศาสนาในห้องเรียนพหุวัฒนธรรมพบว่า นโยบายที่ไม่ชัดเจนอาจเพิ่มความขัดแย้งในชั้นเรียน Flensner (2020) และ Kittelmann Flensner & von der Lippe (2019) ชี้ว่าครูมักเผชิญภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกระหว่างการเปิดพื้นที่ให้แสดงความเชื่อกับการหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง งานวิจัยเหล่านี้สะท้อนผลกระทบเชิงลบของนโยบายที่ขาดกรอบแนวทางชัดเจน และเสนอให้รัฐพัฒนาหลักสูตรที่เน้นทักษะการสนทนา การคิดเชิงวิพากษ์ และการเคารพความแตกต่าง มากกว่าการเน้นเนื้อหาศาสนาเชิงบรรทัดฐาน

ในระดับนโยบายสากล เอกสารของ UNESCO (2021) และ OECD (2022) แสดงท่าทีระมัดระวังต่อการผสานศาสนาในระบบการศึกษาของรัฐ โดยเน้นว่าการศึกษาควรส่งเสริมสมรรถนะพลเมืองโลก ความอดทนทางวัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มากกว่าการยึดโยงกับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ขณะเดียวกัน OSCE/ODIHR (2018) เสนอแนวปฏิบัติที่แยกชัดเจนระหว่าง "การสอนเกี่ยวกับศาสนา" (teaching about religion) กับ "การสอนศาสนา" (teaching religion) เพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิผู้เรียน

โดยสรุป ผลกระทบและการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายศาสนาในการศึกษาเผยให้เห็นความขัดแย้งทางความคิดระหว่างฝ่ายที่มองว่าศาสนาเป็นรากฐานทางคุณธรรมของสังคม กับฝ่ายที่กังวลว่าศาสนาอาจบ่อนทำลายความเป็นกลางและเสรีภาพทางความคิดของผู้เรียน งานวิจัยและเอกสารวิชาการร่วมสมัยจึงชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ความท้าทายที่แท้จริงไม่ใช่การเลือก "มีหรือไม่มีศาสนา" ในระบบการศึกษา แต่คือการออกแบบนโยบายที่ชัดเจน โปร่งใส และเคารพความหลากหลาย เพื่อไม่ให้เส้นแบ่งระหว่างศาสนา การเมือง และการศึกษากลายเป็นพื้นที่ความขัดแย้งที่บั่นทอนคุณภาพการศึกษาในระยะยาว

การอภิปรายผล

1. มุมมองที่เห็นด้วยกับการผสานศาสนาในนโยบายการศึกษา: *เพราะเหตุใด*

ผลการทบทวนงานวิจัยและเอกสารวิชาการจำนวนมากสะท้อนว่า การผสานศาสนาเข้ากับนโยบายการศึกษา สามารถส่งผลเชิงบวกต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการอยู่ร่วมกันในสังคม หากมีกรอบการดำเนินงานที่ชัดเจนและไม่บังคับ ศาสนาในบริบทนี้มิได้ถูกมองเป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคล แต่เป็นระบบคุณค่าและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ช่วยหล่อหลอมความรับผิดชอบ ความเมตตา และความหมายของชีวิต ซึ่งการศึกษาสมัยใหม่มักให้ความสำคัญไม่เพียงพอ งานวิจัยในหลายบริบทชี้ว่าการเรียนรู้ "เกี่ยวกับ" และ "จาก" ศาสนา สามารถเสริมสร้างทุนทางสังคม (social capital) และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การครอบงำทางความเชื่อ

ในบริบทของประเทศไทย แนวคิดฝ่ายสนับสนุนยิ่งมีน้ำหนักมากขึ้น เนื่องจากพุทธศาสนาและสถาบันวัดมีบทบาทเชิงประวัติศาสตร์ต่อการศึกษาไทยมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่การปลูกฝังคุณธรรมขั้นพื้นฐานไปจนถึงการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ในชุมชน การตัดบทบาทของศาสนาออกจากระบบการศึกษาโดยสิ้นเชิงจึงอาจทำให้การศึกษาไทยสูญเสียรากฐานเชิงคุณค่าที่เคยทำหน้าที่เชื่อมโยง "ความรู้" กับ "ความเป็นคนดี" ฝ่ายที่เห็นด้วยจึงมองว่า ปัญหาไม่ได้อยู่ที่การมีศาสนาในโรงเรียน แต่อยู่ที่การออกแบบบทบาทของศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่

2. มุมมองที่ไม่เห็นด้วยกับการผสานศาสนาในนโยบายการศึกษา: *เพราะเหตุใด*

ในทางกลับกัน งานวิจัยอีกจำนวนมากตั้งคำถามอย่างจริงจังต่อการผสานศาสนาในระบบการศึกษาของรัฐ โดยเฉพาะในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนาและความเชื่อ เหตุผลหลักคือ ความกังวลต่อหลักความเป็นกลางของรัฐ เสรีภาพทางความคิด และสิทธิของผู้เรียน ฝ่ายนี้ชี้ว่าการเปิดพื้นที่ศาสนาในโรงเรียน—even โดยเจตนาดี—อาจกลายเป็นการส่งเสริมศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยปริยาย และทำให้ผู้เรียนที่มีความเชื่อต่างออกไปรู้สึกถูกกีดกันหรือด้อยค่า

นอกจากนี้ นักวิชาการด้านการศึกษาวิพากษ์ว่าการสอนศาสนาในลักษณะเชิงบรรทัดฐาน (normative) อาจขัดกับเป้าหมายหลักของการศึกษาสมัยใหม่ที่มุ่งพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ ความเป็นอิสระทางปัญญา และการตั้งคำถามต่ออำนาจและความจริงที่ถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ งานวิจัยเชิงกฎหมายยังชี้ให้เห็นว่าหลายประเทศต้องเผชิญความขัดแย้งทางกฎหมายเมื่อศาสนาเข้ามากำหนดเนื้อหาทางวิชาการ เช่น กรณี

การถกเถียงเรื่องวิทยาศาสตร์กับความเชื่อทางศาสนา ซึ่งสะท้อนความเสี่ยงที่การศึกษาจะถูกดึงออกจากฐานเหตุผลเชิงวิชาการ

3. ข้อสรุปเชิงสังเคราะห์: *สิ่งที่ควรจะเป็นสำหรับการศึกษาไทย*

จากการอภิปรายทั้งสองฝ่าย ผลการสังเคราะห์ชี้ว่า คำถามสำคัญสำหรับการศึกษาไทย ไม่ใช่การเลือกระหว่าง "มีศาสนา" หรือ "ไม่มีศาสนา" ในนโยบายการศึกษา แต่คือ การออกแบบบทบาทของศาสนาอย่างไร ให้สอดคล้องกับทั้งความทันสมัยและความหลากหลายของสังคม การศึกษาไทยควรขยับจากการ "สอนศาสนาเพื่อให้เชื่อ" ไปสู่การ "เรียนรู้เกี่ยวกับและจากศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าและการคิดอย่างมีเหตุผล" ภายใต้หลักความสมัครใจ ความเป็นกลาง และการเคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียนทุกคน

แนวทางที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาไทยในระยะยาว คือการวางศาสนาไว้ในฐานะ ทรัพยากรเชิงคุณค่าและวัฒนธรรม (value and cultural resource) ที่ช่วยเติมเต็มมิติความหมาย จริยธรรม และการอยู่ร่วมกัน โดยไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์ สิทธิมนุษยชน และสมรรถนะศตวรรษที่ 21 หากรัฐสามารถออกแบบนโยบายที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้เชิงสนทนา การคิดเชิงวิพากษ์ และการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน การศึกษาไทยจะสามารถพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้โดยไม่จำเป็นต้องตัดขาดจากรากเหง้าทางศาสนาและวัฒนธรรมของตนเอง

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

โดยสรุป นโยบายการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนและอ่อนไหว เนื่องจากเกี่ยวข้องกับทั้งมิติของคุณธรรม วัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางสังคม ตลอดจนสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของผู้เรียน งานวิจัยทั้งฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่ตั้งคำถามสะท้อนตรงกันว่า ศาสนาไม่อาจถูกมองเพียงในฐานะ "เนื้อหาความเชื่อ" หากแต่เป็นระบบคุณค่าและความหมายที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมมนุษย์และสังคม อย่างไรก็ตาม การผสานศาสนาเข้ากับระบบการศึกษาจะก่อให้เกิดผลเชิงบวกก็ต่อเมื่อมีกรอบนโยบายที่ชัดเจน โปร่งใส และเคารพความหลากหลาย มิฉะนั้นอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง การแบ่งแยก หรือการละเมิดหลักความเป็นกลางของรัฐโดยไม่ตั้งใจ

ในเชิงนโยบาย ข้อเสนอสำคัญคือ รัฐควรแยกให้ชัดระหว่าง "การสอนศาสนา" กับ "การสอนเกี่ยวกับศาสนา" โดยมุ่งเน้นการนำศาสนามาใช้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม จริยธรรม และประวัติศาสตร์ มากกว่าการปลูกฝังความศรัทธาเฉพาะศาสนาใดศาสนาหนึ่ง การออกแบบหลักสูตรควรเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความหลากหลายทางศาสนาและความเชื่อ พร้อมทั้งส่งเสริมทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การสนทนาอย่างเคารพ และการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ศาสนามีบทบาทเชิงสร้างสรรค์ในระบบการศึกษา โดยไม่ขัดแย้งกับหลักความทันสมัยและสิทธิมนุษยชน

ในเชิงปฏิบัติ การจัดสมดุลระหว่างความทันสมัยของระบบการศึกษาและการรักษารากเหง้าทางศาสนาจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ ครู ผู้กำหนดนโยบาย ผู้นำศาสนา ผู้ปกครอง และผู้เรียน การตัดสินใจเชิงนโยบายควรตั้งอยู่บนฐานของงานวิจัย เชิง

ประจักษ์ การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และการเปิดรับเสียงที่หลากหลาย เพื่อให้ระบบการศึกษาสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งสมรรถนะทางวิชาการ คุณธรรม จริยธรรม และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ นโยบายการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาจึงไม่ควรถูกมองเป็นทางเลือกแบบสุดโต่ง หากแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคมในการออกแบบอนาคตที่ยุติธรรม สมดุล และมีความหมายร่วมกัน

องค์ความรู้ใหม่

1. ศาสนาในนโยบายการศึกษา: จาก "เนื้อหา" สู่ "กระบวนการสร้างความหมาย"

องค์ความรู้ใหม่ประการแรกคือ การเปลี่ยนกรอบคิดจากการมองศาสนาเป็น "เนื้อหาที่ต้องสอน" ไปสู่การมองศาสนาเป็น กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความหมายของชีวิตและสังคม ในกรอบนี้ ศาสนาไม่จำเป็นต้องปรากฏในรูปแบบคำสอนหรือพิธีกรรม แต่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ให้ผู้เรียนได้ฝึกตั้งคำถามเกี่ยวกับคุณค่า ความดี ความรับผิดชอบ และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเคารพ ความรู้เชิงศาสนาจึงไม่ใช่ความจริงที่ต้องเชื่อ แต่เป็น "ทรัพยากรทางปัญญา" ที่ผู้เรียนสามารถนำมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ และสะท้อนตนเองได้

2. แบบจำลอง "ศาสนาเชิงสนทนา" (Dialogical Religion in Education)

องค์ความรู้ใหม่ประการที่สองคือข้อเสนอ แบบจำลองศาสนาเชิงสนทนา ซึ่งวางศาสนาไว้ในฐานะ "คู่สนทนา" ของการศึกษา ไม่ใช่ "กรอบบังคับ" ของความเชื่อ แบบจำลองนี้เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ *เกี่ยวกับ* ศาสนา (learning about religion) และ *เรียนรู้จาก* ศาสนา (learning from religion) มากกว่าการ *ถูกสอนให้เชื่อ* ศาสนา (learning to believe) การจัดการเรียนรู้จึงมุ่งพัฒนาทักษะการฟัง การแลกเปลี่ยนเหตุผล และการเคารพความแตกต่าง ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งทางศาสนา และแปรเปลี่ยนความหลากหลายให้กลายเป็นทุนทางการเรียนรู้

3. การศึกษาสมัยใหม่กับศาสนาในฐานะ "นิเวศคุณค่า" (Value Ecosystem)

องค์ความรู้ใหม่ประการที่สามคือการมองศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของ นิเวศคุณค่า (value ecosystem) ของการศึกษา ร่วมกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี พลเมืองประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน ในมุมมองนี้ ศาสนาไม่แข่งขันกับความทันสมัย แต่ทำหน้าที่เติมเต็มมิติที่การศึกษาสมัยใหม่มักขาดหาย เช่น ความหมายของชีวิต ความเมตตา ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และการยับยั้งตนเอง การออกแบบนโยบายการศึกษาจึงไม่ใช่การเลือกระหว่าง "ศาสนา" หรือ "ความทันสมัย" แต่คือการออกแบบระบบที่ทำให้คุณค่าทั้งสองอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

4. นัยเชิงนโยบาย: จากการควบคุม ⟶ สู่การเอื้อการเรียนรู้

จากองค์ความรู้ใหม่นี้ นโยบายการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาควรเปลี่ยนบทบาทจากการ "ควบคุมเนื้อหา" ไปสู่การ "เอื้อกระบวนการเรียนรู้" กล่าวคือ รัฐไม่จำเป็นต้องกำหนดว่าศาสนาใดถูกหรือควรถูกสอนอย่างไร แต่ควรสร้างกรอบที่เปิดโอกาสให้สถานศึกษา ครู และผู้เรียน ร่วมกันออกแบบการเรียนรู้ด้านคุณค่าและจริยธรรมที่สอดคล้องกับบริบทของตน ภายใต้หลักความสมัครใจ ความเป็นกลาง และการเคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียนทุกคน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ศรีจัมปา, ส. (2017). **พระพุทธศาสนากับการศึกษาสำหรับอนาคตประเทศไทย.** https://slc.mbu.ac.th/wp-content/uploads/2017/07/บทความ-ดร.จักร.pdf.

The Matter. (2020, 8 ตุลาคม). **ทำไมวิชาศาสนาถึงเน้นแค่พระพุทธ? ว่าด้วยการสอนศาสนาในโรงเรียนไทย.** https://thematter.co/social/learning-religion-in-school/125648.

ภาษาอังกฤษ

Chitsing, T., & Paiwitthayasirithum, C. (2022). **Policy recommendations for the education management of the Church of Christ in Thailand to raise virtue in the next decade (EDFR analysis)**. Silpakorn Educational Research Journal. https://so05.tci-thaijo.org/index.php/suedureasearchjournal/article/view/252196

Edwards v. Aguillard, 482 U. S. 578 (1987). https://supreme.justia.com/cases/federal/us/482/578/.

Ergeshov, E. (2025). **Legal and ethical aspects of teaching religion in schools: A comparative analysis of national education systems.** Pharos Journal of Theology, 106(3). https://www.pharosjot.com/uploads/7/1/6/3/7163688/article_11_106_3__june_themed_issue__ergeshov.pdf.

Flensner, K. (2020). Teaching controversial issues in diverse religious education classrooms. Religions, 11(9), 465. https://www.mdpi.com/2077-1444/11/9/465.

Gearon, L. (2014). **MasterClass in religious education: Transforming teaching and learning.** Bloomsbury. https://www.bloomsbury.com/uk/masterclass-in-religious-education-9781441148423/.

Greenawalt, K. (2017). **Religion and the Constitution: Establishment and fairness.** Princeton University Press. https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691171300.

Humanist Society Scotland. (2025). **Preaching is not teaching: Religious influence in Scottish schools.** https://www.humanism.scot.

Jackson, R. (2019). **Religious education for plural societies: The selected works of Robert Jackson. Routledge.** https://www.routledge.com/Religious-Education-for-Plural-Societies/Jackson/p/book/9781138577208.

Kittelmann Flensner, K., & von der Lippe, M. (2019). **Being safe from what and safe for whom? British Journal of Religious Education,** 41(3), 1–14. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01416200.2018.1523973.

Leka, A. (2023). **Religion and modern education: Balancing religion, philosophy, and science.** https://www.researchgate.net/publication/367068667.

OECD. (2022). **Global competence and the role of education.** https://www.oecd.org/education/global-competence/.

OSCE/ODIHR. (2018). **Toledo guiding principles on teaching about religions and beliefs in public schools.** https://www.osce.org/odihr/toledo-guiding-principles.

UNESCO. (2021). **Intercultural and religious understanding through education.** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378702.

ก้าวย่างแห่งสันติ : พลังแห่งการเยียวยาโลกแบบจิตบำบัดทางสังคม

WALK FOR PEACE: THE WORLD HEALING POWER OF SOCIAL PSYCHOTHERAPY

กุลพิสิฐ ขวาไทย
Kulphisit Khwathai
พระครูปริยัติสโมธาน
Phrakhru Pariyatsamothan
ประพันธ์ นึกกระโทก
Praphan Nuekkrathok
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: phee9494@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นสำรวจบทบาทของการเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) ในฐานะเป็นเครื่องมือของจิตบำบัดทางสังคม (Social Psychotherapy) ซึ่งเป็นแนวทางการเยียวยาสุขภาพจิตที่เน้นกระบวนการกลุ่มและความสัมพันธ์ในชุมชน การศึกษาพบว่า การเดินเพื่อสันติภาพไม่ใช่เป็นเพียงการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ แต่เป็นการเคลื่อนไหวร่วมกัน (Collective Movement) ที่ช่วยส่งเสริมความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ลดความโดดเดี่ยว และความไม่ไว้วางใจในสังคมหลังความขัดแย้ง กิจกรรมนี้รวมการเคลื่อนไหวทางกายเข้ากับการเชื่อมโยงทางอารมณ์ เปิดพื้นที่สาธารณะให้ผู้คนที่มีความแตกต่างได้สะท้อนความคิดและให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งช่วยฟื้นฟูจิตใจและสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจในระดับชุมชน นอกจากนี้ องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษายังชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการเดินเพื่อสันติภาพจากเดิมที่เป็นเพียงการเคลื่อนไหวทางการเมืองสู่การเป็นเครื่องมือบำบัดแบบองค์รวมที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับสากลและในบริบทของประเทศไทย เช่น พื้นที่ชายแดนภาคใต้ สรุปได้ว่าการเดินเพื่อสันติภาพทำหน้าที่สองด้าน คือ เป็นทั้งเครื่องมือบำบัดสุขภาพจิตและเครื่องมือรณรงค์เพื่อความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งส่งผลต่อการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: การเคลื่อนไหวร่วมกัน, การเดินเพื่อสันติภาพ, การเยียวยาทางสังคม, จิตบำบัดทางสังคม

ABSTRACT

This article aimed to explore the role of "Walk for Peace" as a form of social psychotherapy, a mental health healing approach that emphasizes group processes and community relationships. The study finds that walking for peace is not merely a symbolic expression but a collective movement that fosters a sense of community, reduces isolation, and alleviates mistrust in post-conflict societies. The activity integrates physical movement with emotional connection, opening public spaces for diverse individuals to reflect and provide mutual support, which facilitates mental recovery and psychological resilience at the community level. Furthermore, the article highlights the evolution of peace walks from political movements to holistic therapeutic tools widely adopted globally and in Thailand, particularly in the Southern border provinces. In conclusion, walking for peace serves a dual purpose as both a mental health therapeutic tool and a social justice advocacy movement, contributing to sustainable peace-building.

Keywords: Collective Movement, Walk for Peace, Social Healing, Social Psychotherapy

บทนำ

การเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for peace) เป็นรูปแบบหนึ่งของจิตบำบัดทางสังคมได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการสร้างสันติภาพ การเดินเพื่อสันติภาพไม่ได้เป็นเพียงการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเท่านั้น แต่ยังเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตและความสามัคคีในสังคม กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้เคลื่อนไหวพร้อมกันเป็นกลุ่ม (collective movement) สร้างความรู้สึกของความเป็นชุมชนและเป้าหมายร่วมกัน (Johnson & Smith, 2021) การผสมผสานระหว่างการเคลื่อนไหวทางกายและการเยียวยาทางสังคมนี้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของการเดินเพื่อสันติภาพในการช่วยฟื้นฟูจิตใจและสังคมของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งเป็นอย่างดี

แนวคิดจิตบำบัดทางสังคม (social psychotherapy) เน้นการเยียวยาผ่านความสัมพันธ์และกระบวนการในชุมชน โดยไม่ได้มองแค่การรักษาเป็นรายบุคคลเท่านั้น แต่รวมถึงประสบการณ์ร่วมกันของกลุ่มคนด้วย (Kramer, 2019) ดังนั้นการเดินเพื่อสันติภาพสอดคล้องกับแนวแนวคิดจิตบำบัดทางสังคม (social psychotherapy) เพราะช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมได้พูดคุย สะท้อนความคิด และให้การสนับสนุนซึ่งกันและกันในขณะที่เคลื่อนที่ไปในพื้นที่เดียวกัน การเดินที่มีการเคลื่อนไหวร่วมกันนี้ สร้างพลังบำบัดที่พิเศษเพราะช่วยให้ผู้คนแสดงออกทางอารมณ์และเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจในกลุ่มคนหลากหลายได้ การรวมกันระหว่างการเคลื่อนไหวและการเชื่อมโยงทางสังคมนี้ แสดงให้เห็นบทบาทที่สร้างสรรค์ของการเดินในการส่งเสริมสันติภาพและการเยียวยาทางจิตใจไปพร้อม ๆ กัน (Lee & Martínez, 2020)

นอกจากนี้ การเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for peace) ยังทำหน้าที่เป็นการแสดงออกสาธารณะที่ท้าทายความแตกแยกในสังคมและส่งเสริมเรื่องราวของการปรองดอง โดยการรวบรวมผู้คนจากพื้นฐานที่แตกต่างกัน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้างและส่งเสริมความเห็นอกเห็นใจและความเข้าใจซึ่งกันและกัน (Nguyen, 2018) การเดินร่วมกันในลักษณะกลุ่มนี้ ช่วยลดความโดดเดี่ยวและความไม่ไว้วางใจที่มักเกิดขึ้นในสังคมหลังความขัดแย้ง จึงช่วยสนับสนุนการฟื้นฟูชุมชน (Patel & Green, 2022) มิติทางสังคมนี้ ช่วยย้ำให้เห็นถึงศักยภาพการบำบัดของการเดินที่ไม่เพียงแค่ช่วยบุคคลเท่านั้น แต่ยังสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมได้ด้วย

นอกจากประโยชน์ทางจิตใจและสังคมแล้ว การเดินเพื่อสันติภาพยังช่วยเพิ่มความตระหนักรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและความสำคัญของการเคลื่อนไหวโดยไม่ใช้ความรุนแรง กิจกรรมเหล่านี้เปรียบเสมือนเวทีสำหรับการให้ความรู้และการรณรงค์ เชื่อมโยงการเยียวยาในระดับบุคคลกับการมีส่วนร่วมในสังคม (O'Connor, 2021) การเดินเพื่อสันติภาพจึงทำหน้าที่สองด้าน ทั้งเป็นเครื่องมือบำบัดและการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพ ทำให้มีบทบาทที่หลากหลายในการเป็นเครื่องมือจิตบำบัดทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทความนี้จะสำรวจพื้นฐานทางทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติของการเดินเพื่อสันติภาพ โดยเน้นความสำคัญของกิจกรรมนี้ในการส่งเสริมสุขภาพจิตและความยุติธรรมทางสังคม ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและการฟื้นฟูจิตใจให้กลับมามีความหวังและความสุขต่อไป

ความหมายและแนวคิดของ จิตบำบัดทางสังคม (Social Psychotherapy)

จิตบำบัดทางสังคม (Social Psychotherapy) คือแนวทางการบำบัดที่เน้นการรักษาและฟื้นฟูสุขภาพจิตผ่านการสร้างความสัมพันธ์และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มหรือชุมชน มากกว่าการมุ่งเน้นที่ปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียว (Kramer, 2019) แนวคิดนี้เกิดขึ้นจากความเข้าใจว่า ปัญหาทางจิตใจและอารมณ์ส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากบริบททางสังคม เช่น ความขัดแย้ง ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หรือความโดดเดี่ยวทางสังคม ดังนั้น การรักษาจึงต้องพิจารณาถึงปัจจัยเหล่านี้ควบคู่ไปกับการบำบัดภายในตัวบุคคล (Yalom & Leszcz, 2020)

ในทางปฏิบัติ จิตบำบัดทางสังคม (Social Psychotherapy) มักใช้เทคนิคที่ส่งเสริมการพบปะและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันในกลุ่ม เพื่อช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่นมากขึ้น รวมทั้งพัฒนาความสามารถในการรับมือกับความเครียดและความขัดแย้ง (Kramer, 2019) การเน้นการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งจึงเป็นหัวใจหลักของกระบวนการนี้ เพราะความสัมพันธ์ที่ดีและการสนับสนุนจากกลุ่มสามารถช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวและเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Yalom & Leszcz, 2020)

นอกจากนี้ แนวคิดของ จิตบำบัดทางสังคม (Social Psychotherapy) ยังสะท้อนถึงการใช้พื้นที่สาธารณะและกิจกรรมร่วมกันเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมสุขภาพจิต เช่น การเดินร่วมกัน การทำกิจกรรม

กลุ่ม หรือการสนทนาในชุมชน ซึ่งช่วยเปิดโอกาสให้เกิดการเชื่อมโยงทางอารมณ์และการบำบัดแบบองค์รวม (Lee & Martínez, 2020) การเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) จึงเป็นตัวอย่างสำคัญของ จิตบำบัดทางสังคม (Social Psychotherapy) ที่ใช้การเคลื่อนไหวทางกายร่วมกับการสร้างสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อส่งเสริมการบำบัดและสร้างสันติภาพในระดับชุมชน

ในฐานะนักจิตบำบัด การทำจิตบำบัดทางสังคม (Social Treatment หรือ Psychosocial Intervention) เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อสภาพจิตใจและพฤติกรรมของผู้ป่วย เพื่อให้สามารถกลับไปดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข, จากข้อมูลในแหล่งที่มาสามารถสรุปวิธีการบำบัดทางสังคมได้หลายวิธี ดังนี้ครับ

กระบวนการทำจิตบำบัดทางสังคมในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 8 วิธี

การทำจิตบำบัดทางสังคม (Social Treatment หรือ Psychosocial Intervention) เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อสภาพจิตใจและพฤติกรรมของผู้ป่วย เพื่อให้สามารถกลับไปดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข จากข้อมูลในแหล่งที่มาสามารถสรุปวิธีการบำบัดทางสังคมได้หลายวิธี ดังนี้

1. จิตบำบัดกลุ่ม (Group Psychotherapy) กลุ่มบำบัดเป็นเครื่องมือสำคัญในงานพยาบาลจิตเวชที่ช่วยส่งเสริมการฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ป่วย ผ่านการสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์และการสนับสนุนทางอารมณ์ (จุฑาทิพย์ กิ่งแก้ว, 2557) เป็นการใช้กระบวนการกลุ่มและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในการแก้ไขปัญหาทางพฤติกรรม อารมณ์ และจิตใจ สมาชิกในกลุ่มจะได้รับปัจจัยบำบัด (Therapeutic Factors) เช่น การมีความหวัง การได้รับข้อมูล และการเรียนรู้ทักษะทางสังคมผ่านสังคมจำลองในกลุ่ม โดยนักบำบัดจะทำหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่มเพื่อเอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคล (Yalom, 1995)

2. ครอบครัวบำบัด (Family Therapy) เป็นวิธีการรักษาที่มองครอบครัวเป็นระบบ (Family System) โดยเป้าหมายคือการปรับปรุงสัมพันธภาพและการสื่อสารระหว่างสมาชิกเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งและความไม่ลงรอยกัน วิธีนี้ให้ความสำคัญกับอิทธิพลที่สมาชิกในครอบครัวมีต่อกันและการปรับตัวตามวงจรชีวิตครอบครัว (Walsh, 2013) รูปแบบที่นิยมใช้ ได้แก่ แนวโครงสร้าง (Structural Model) แนวกลยุทธ์ (Strategic Model) และแนวประสบการณ์ (Experiential Model)

3. การบำบัดความคิดและพฤติกรรม (Cognitive Behavioral Therapy - CBT) เป็นการบำบัดระยะสั้นที่มีโครงสร้างชัดเจน มุ่งเน้นการค้นหาและแก้ไขความคิดทางลบที่บิดเบือนซึ่งส่งผลต่ออารมณ์และพฤติกรรม ผู้บำบัดและผู้ป่วยจะทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาทักษะในการจัดการกับปัญหาผ่านการทำการบ้าน (Homework) และการปรับตารางกิจกรรม (Activity Scheduling) เพื่อเพิ่มความพึงพอใจในการใช้ชีวิต (Beck, 1963)

4. จิตบำบัดสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal Psychotherapy - IPT) เน้นการแก้ไขปัญหาหลักในปัจจุบันที่ส่งผลต่อสัมพันธภาพ โดยไม่ได้มุ่งเน้นการปรับแก้บุคลิกภาพเดิมในอดีต ปัญหาที่ IPT ให้ความสำคัญมี 4 ด้าน คือ ความเศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลสำคัญ ความขัดแย้งในบทบาทสัมพันธภาพ การเปลี่ยนผ่านบทบาททางสังคม และความบกพร่องทางทักษะสังคม (Klerman et al, 1984) ซึ่งจิตบำบัดสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเป็นทางเลือกใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรคซึมเศร้า โดยเน้นการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเพื่อช่วยลดอาการซึมเศร้าและส่งเสริมการฟื้นฟูทางจิตใจอย่างยั่งยืน (พีรพนธ์ ลือบุญธวัชชัย, 2549)

5. การบำบัดด้วยการแก้ไขปัญหา (Problem Solving Therapy - PST) เป็นวิธีการที่ใช้การวิเคราะห์เชิงเหตุผลเพื่อจัดการกับปัญหาที่เฉพาะเจาะจงในชีวิตประจำวัน ผู้ป่วยจะได้รับการฝึกทักษะการให้นิยามปัญหา การหาทางเลือก และการตัดสินใจเลือกวิธีแก้ปัญหาที่เหมาะสมเพื่อลดความเครียดที่นำไปสู่ภาวะซึมเศร้า (Bell & D'Zurilla, 2009) เป็นวิธีการบำบัดที่เน้นฝึกทักษะการวิเคราะห์และจัดการกับปัญหาในชีวิตประจำวันอย่างเป็นระบบ ซึ่งช่วยลดความเครียดและบรรเทาอาการซึมเศร้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. นิเวศน์บำบัด (Milieu Therapy) หรือชุมชนบำบัด (Therapeutic Community) คือการใช้สิ่งแวดล้อมทางสังคมรอบตัวผู้ป่วย ทั้งที่พักอาศัย กิจกรรมประจำวัน และความสัมพันธ์กับบุคลากรหลายวิชาชีพมาเป็นเครื่องมือในการรักษา เน้นการบำบัดผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม (จำลอง ดิศยวณิช และ พริมเพรา ดิศยวณิช, 2556) และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมและปลอดภัยเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยลดความวิตกกังวลและเตรียมพร้อมสำหรับการกลับสู่สังคมภายนอก

7. การให้สุขภาพจิตศึกษา (Psychoeducation) เป็นการให้ข้อมูลความรู้และคำแนะนำที่จำเป็นแก่ผู้ป่วยและครอบครัวเกี่ยวกับโรค การรักษา และการจัดการวิกฤต, วิธีนี้ช่วยลดความติตรา (Stigma) เพิ่มทักษะการแก้ปัญหา และสร้างความเข้าใจในบทบาทการเป็นผู้ดูแล ซึ่งช่วยลดอัตราการกำเริบซ้ำของโรคได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Anderson, Reiss, & Hogarty, 1986)

8. การบำบัดทางเลือกและการเสริมพลัง (Alternative & Supportive Therapies) การออกกำลังกายบำบัด (Exercise Therapy) การใช้กิจกรรมแอโรบิกอย่างเป็นระบบเพื่อช่วยลดอาการซึมเศร้า สำหรับผู้ป่วยที่มีอาการระดับน้อยและไม่มีข้อห้ามทางกาย (กรมสุขภาพจิต, 2554) ศิลปะบำบัด ดนตรีบำบัด และสุคนธบำบัด การใช้ศิลปะหรือดนตรีเป็นเครื่องมือในการระบายอารมณ์และเพิ่มความภาคภูมิใจในตนเอง การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้ป่วยรู้สึกว่าตนเองมีอำนาจในการควบคุมชีวิตและตัดสินใจเลือกทางออกที่เหมาะสม

วิเคราะห์การเดินเพื่อสันติภาพมีความสอดคล้องกับกระบวนการจิตบำบัดทางสังคม

จากการวิเคราะห์พบว่าการเดินเพื่อสันติภาพสอดคล้องกับกระบวนการจิตบำบัดทางสังคมหลายข้อ ดังนี้

1. จิตบำบัดกลุ่ม (Group Psychotherapy) คือ การเดินเพื่อสันติภาพเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสนับสนุนทางอารมณ์ และการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เหตุผลคือ การเดินร่วมกันเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้พูดคุย สื่อสาร และสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการบำบัดทางจิตใจในระดับกลุ่ม

2. นิเวศน์บำบัด (Milieu Therapy) หรือชุมชนบำบัด (Therapeutic Community) คือ การเดินเพื่อสันติภาพเป็นการใช้สิ่งแวดล้อมทางสังคม (ชุมชน) และกิจกรรมร่วมกันเพื่อการบำบัด โดยเน้นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เหตุผลคือ การเดินในพื้นที่สาธารณะร่วมกันช่วยสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ปลอดภัย และเอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เข้าร่วม

3. การบำบัดทางเลือกและการเสริมพลัง (Alternative & Supportive Therapies) คือ การเดินเพื่อสันติภาพส่งเสริมการออกกำลังกาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบำบัดทางเลือกที่ช่วยลดอาการซึมเศร้าและเพิ่มความภาคภูมิใจในตนเอง นอกจากนี้ การเดินร่วมกันยังเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพและความเปลี่ยนแปลงในสังคม

4. การให้สุขภาพจิตศึกษา (Psychoeducation) คือ การเดินเพื่อสันติภาพสามารถใช้เป็นเวทีในการให้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความขัดแย้ง ความรุนแรง และผลกระทบต่อสุขภาพจิต การเดินร่วมกันยังช่วยลดความตีตรา (Stigma) เกี่ยวกับปัญหาทางจิตใจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

5. การเคลื่อนไหวร่วม (Collective Movement) คือ การเดินเพื่อสันติภาพเป็นการเคลื่อนไหวทางร่างกายร่วมกัน ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ลดความโดดเดี่ยว และส่งเสริมความไว้วางใจซึ่งกันและกันในสังคมหลังความขัดแย้ง การเคลื่อนไหวร่วมกันนี้ช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงออกทางอารมณ์และประสบการณ์ร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ

โดยรวมแล้วการเดินเพื่อสันติภาพสอดคล้องกับกระบวนการจิตบำบัดทางสังคมที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมในชุมชน การเสริมสร้างพลังอำนาจ และการส่งเสริมสุขภาพจิตแบบองค์รวม

พัฒนาการของการเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace)

การเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) มีรากฐานมาจากการเคลื่อนไหวทางสังคมและการประท้วงอย่างสันติในหลายประเทศทั่วโลก โดยเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นยุคที่เกิดการเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามและเรียกร้องสิทธิมนุษยชน เช่น การเดินขบวนต่อต้านสงครามเวียดนามในสหรัฐอเมริกา (Sharp, 2012) การเดินเพื่อสันติภาพจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ด้วยสันติวิธีและการรวมตัวของผู้คนที่ต้องการส่งเสริมความสงบสุขในสังคม

ในช่วงหลัง Walk for Peace ได้พัฒนาไปในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น ไม่เพียงแค่เป็นการเดินประท้วงเท่านั้น แต่ยังถูกนำมาใช้ในบริบทของการฟื้นฟูจิตใจและสังคม เช่น การจัดกิจกรรมเดินร่วมในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง หรือการเดินเพื่อส่งเสริมความเข้าใจและความสามัคคีระหว่างกลุ่ม

ชาติพันธุ์และศาสนาต่างๆ (Patel & Green, 2022) การเดินเพื่อสันติภาพจึงพัฒนามาเป็นเครื่องมือทางจิตบำบัดทางสังคมที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และการเยียวยาทางอารมณ์ในระดับชุมชน

ในประเทศไทย การเดินเพื่อสันติภาพเริ่มได้รับความสนใจมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง เช่น ชายแดนใต้ ซึ่งชุมชนต่าง ๆ ได้นำกิจกรรมนี้มาใช้เป็นวิธีสร้างความสัมพันธ์และลดความตึงเครียดในชุมชน (สุนทรี จันทร์ศรี, 2562) นอกจากนี้ ยังมีการจัดกิจกรรมเดินเพื่อสันติภาพในกรุงเทพมหานครและพื้นที่อื่นๆ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงและความไม่สงบในสังคมเมือง (สมชาย พรหมรักษา, 2564)

ด้วยพัฒนาการเหล่านี้ การเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) จึงไม่ใช่แค่กิจกรรมเดินธรรมดา แต่กลายเป็นกิจกรรมที่มีความหมายทั้งในเชิงสัญลักษณ์และเชิงปฏิบัติ ที่ช่วยสร้างสันติภาพและฟื้นฟูสุขภาพจิตของชุมชนอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง

วิเคราะห์เชิงลึกการเดินเพื่อสันติภาพส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและสังคม

1. กระบวนการทางจิตวิทยาในการเดินเพื่อสันติภาพ

การเดินเพื่อสันติภาพไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในกระบวนการทางจิตวิทยาที่ช่วยเสริมสร้างสุขภาพจิตและความเข้มแข็งทางอารมณ์ของผู้เข้าร่วม โดยกระบวนการนี้เน้นการสร้างความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันในบรรยากาศที่ปลอดภัยและไม่ตัดสิน (Kramer, 2019) การเดินร่วมกันช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมทางอารมณ์และการสื่อสารที่เปิดกว้าง ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการบำบัดทางสังคม

ในเชิงจิตวิทยา การเดินเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการรับรู้ตัวเองและการเชื่อมโยงกับผู้อื่นผ่านการเคลื่อนไหวร่วมกัน (Lee & Martínez, 2020) การเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่องและจังหวะที่สอดคล้องกันในกลุ่มทำให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ช่วยลดความเครียดและความวิตกกังวล นอกจากนี้ การได้พูดคุยและแลกเปลี่ยนเรื่องราวระหว่างการเดิน ยังช่วยให้ผู้เข้าร่วมสามารถประมวลผลประสบการณ์ทางอารมณ์ ส่งผลให้เกิดการยอมรับและความเข้าใจในตนเองและผู้อื่นมากขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงในระดับสมอง

การเดินและการเคลื่อนไหวร่างกายมีผลต่อการหลั่งสารสื่อประสาทในสมอง เช่น เซโรโทนิน โดพามีน และเอ็นดอร์ฟิน ซึ่งมีบทบาทในการควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก และความสุข (Ratey, 2008) การเดินร่วมกันในกลุ่มอาจช่วยเพิ่มการหลั่งสารเหล่านี้มากขึ้น ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกผ่อนคลาย มีความสุข และมีความรู้สึกเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้ การเดินยังช่วยกระตุ้นการทำงานของสมองส่วนฮิปโปแคมปัส ซึ่งเกี่ยวข้องกับความจำและการเรียนรู้ (Erickson et al., 2011) การเดินในสภาพแวดล้อมที่ผ่อนคลายและสวยงามอาจช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของฮิปโปแคมปัสและส่งผลดีต่อความจำและความสามารถในการเรียนรู้

3. การเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและทัศนคติ

การเดินเพื่อสันติภาพอาจช่วยเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติของผู้เข้าร่วมเกี่ยวกับความขัดแย้ง ความรุนแรง และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การได้พบปะและพูดคุยกับผู้คนจากภูมิหลังที่แตกต่างกันอาจช่วยลดอคติและความเข้าใจผิด และส่งเสริมความเห็นอกเห็นใจและความเข้าใจซึ่งกันและกัน (Allport, 1954) นอกจากนี้ การเดินร่วมกันยังเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของการต่อต้านความรุนแรงและการสนับสนุนสันติภาพ ซึ่งอาจช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นในพลังของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมทางสังคม

การเดินเพื่อสันติภาพอาจส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคมของผู้เข้าร่วม โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การช่วยเหลือผู้อื่น และการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน การได้สัมผัสประสบการณ์ของการทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายเดียวกันอาจช่วยสร้างความรู้สึกของความเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบต่อสังคม และกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพและความยุติธรรมในสังคมอย่างต่อเนื่อง (Putnam, 2000)

ดังนั้น กระบวนการทางจิตวิทยาในการเดินเพื่อสันติภาพ ประกอบด้วยการเสริมสร้างความสัมพันธ์ การสื่อสารที่เปิดกว้าง และการเคลื่อนไหวร่วมกันที่ส่งเสริมความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยให้เกิดการฟื้นฟูทางอารมณ์และสังคมอย่างยั่งยืน

บทบาทของการเคลื่อนไหวร่วม (Collective Movement) ในการบำบัดทางสังคม

การเคลื่อนไหวร่วม (collective movement) เป็นกระบวนการที่ผู้คนหลายคนมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางร่างกายพร้อมกัน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมโยงทางสังคมและช่วยบำบัดทางจิตใจในระดับกลุ่ม (Kramer, 2019) การเคลื่อนไหวร่วมช่วยส่งเสริมความรู้สึกของความเป็นหนึ่งเดียวและความมั่นคงทางอารมณ์ เพราะการได้เคลื่อนไหวไปพร้อมกับผู้อื่น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ลึกซึ้งและเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในกลุ่ม

ในแนวคิดทางจิตวิทยา การเคลื่อนไหวร่วมช่วยเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงออกทางอารมณ์และประสบการณ์ร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ ความสอดคล้องของจังหวะและการเคลื่อนไหวในกลุ่มกระตุ้นการสร้างสายสัมพันธ์และลดความรู้สึกโดดเดี่ยว (Lee & Martínez, 2020) นอกจากนี้ collective movement ยังช่วยกระตุ้นการทำงานของสมองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ทางสังคมและการควบคุมอารมณ์ ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกผ่อนคลายและมีความสุขมากขึ้น

บทบาทของการเคลื่อนไหวร่วม (Collective Movement) ในการเดินเพื่อสันติภาพ มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความสามัคคีและการเยียวยาทางสังคม (Patel & Green, 2022) การเดินร่วมกันเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของการรวมตัวและความมุ่งมั่นร่วมกันสู่สันติภาพ ซึ่งช่วยลดความตึงเครียดและ

สร้างความไว้วางใจในชุมชนที่มีความขัดแย้ง การเคลื่อนไหวร่วมในกิจกรรมนี้จึงไม่เพียงแค่เป็นการเดิน แต่ยังเป็นกระบวนการบำบัดที่ช่วยฟื้นฟูจิตใจและสังคมอย่างลึกซึ้ง

ด้วยเหตุนี้ collective movement จึงถือเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการบำบัดทางสังคม โดยเชื่อมโยงร่างกายและจิตใจเข้าด้วยกันผ่านการเคลื่อนไหวที่มีความหมายร่วมกัน และช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งและยั่งยืนในกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ผลกระทบทางจิตใจและอารมณ์จากการเข้าร่วมกิจกรรม Walk for Peace

การเข้าร่วมกิจกรรม Walk for Peace มีผลกระทบทางจิตใจและอารมณ์ที่สำคัญต่อผู้เข้าร่วมหลายด้าน หนึ่งในผลกระทบที่เด่นชัด คือ การส่งเสริมความรู้สึกของความสงบและผ่อนคลายจากความเครียด โดยการเดินร่วมกันในบรรยากาศที่เป็นมิตรและปลอดภัยช่วยลดความวิตกกังวลและความตึงเครียดที่สะสมจากปัญหาสังคมหรือความขัดแย้ง (Kramer, 2019) นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวร่างกายอย่างต่อเนื่องยังช่วยกระตุ้นการหลั่งสารเคมีในสมองที่เกี่ยวข้องกับความสุขและความผ่อนคลาย เช่น เซโรโทนินและเอ็นดอร์ฟิน ทำให้ผู้ร่วมเดินรู้สึกผ่อนคลาย มีรอยยิ้มจากการได้พบเพื่อนใหม่ในการร่วมเดิน

ในแง่ของอารมณ์ การเดินเพื่อสันติภาพช่วยให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกมีส่วนร่วมและเชื่อมโยงกับผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง ซึ่งช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวและเพิ่มความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (Patel & Green, 2022) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้สึกระหว่างการเดินร่วมกันยังช่วยให้เกิดการยอมรับและความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น ส่งผลให้ความสามารถในการจัดการกับความเครียดและอารมณ์ลบดีขึ้น

งานวิจัยในบริบทของประเทศไทยโดย สุนทรี จันทร์ศรี (2562) พบว่า กิจกรรม Walk for Peace ในชุมชนชายแดนใต้ช่วยฟื้นฟูความไว้วางใจและบรรเทาความเจ็บปวดทางอารมณ์ของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนงานของสมชาย พรหมรักษา (2564) ชี้ว่า การเดินเพื่อสันติภาพในเมืองใหญ่ช่วยส่งเสริมความรู้สึกของการมีส่วนร่วมและลดความตึงเครียดในสังคมเมือง ซึ่งช่วยสนับสนุนสุขภาพจิตโดยรวมของประชาชน

ดังนั้น การเข้าร่วมกิจกรรม Walk for Peace จึงไม่เพียงแต่เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการบำบัดทางจิตใจและอารมณ์ที่ช่วยสร้างความสงบ ความเข้มแข็ง และความสัมพันธ์ที่ดีในระดับบุคคลและชุมชนอย่างยั่งยืน

Walk for Peace กับการฟื้นฟูชุมชนในบริบทของความขัดแย้ง

กิจกรรม Walk for Peace มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความเปราะบางทางสังคมและการเมือง การเดินเพื่อสันติภาพไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของความปรารถนาในสันติภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจในระดับชุมชน (Patel & Green, 2022) การเดินร่วมกันช่วยเปิดพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการ

สื่อสารและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่หยุดชะงักหรือแตกสลายจากความขัดแย้งได้

กิจกรรม Walk for Peace ในชุมชนชายแดนใต้ของประเทศไทย ช่วยลดความตึงเครียดและความหวาดระแวงในชุมชน ผ่านการสร้างกิจกรรมร่วมที่เน้นความสามัคคีและการสนับสนุนซึ่งกันและกัน และช่วยฟื้นฟูความไว้วางใจและความรู้สึกของความปลอดภัยทางอารมณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูสังคมให้กลับมาเข้มแข็งและสงบสุข นอกจากนี้ การเดินเพื่อสันติภาพยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสร้างสันติภาพและการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน การที่สมาชิกชุมชนได้ร่วมกันแสดงออกถึงความมุ่งมั่นในการสร้างสันติภาพ ทำให้เกิดพลังทางสังคมที่ช่วยผลักดันการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการกับความขัดแย้งและความรุนแรงได้อย่างสร้างสรรค์และสันติ

ดังนั้น Walk for Peace จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูชุมชนในบริบทของความขัดแย้ง ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างสมาชิก แต่ยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคม ทำให้ชุมชนมีโอกาสฟื้นฟูและเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว

การใช้ Walk for Peace เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมสันติภาพและความยุติธรรมทางสังคม

Walk for Peace เป็นกิจกรรมที่มีความหมายลึกซึ้งทั้งในเชิงสัญลักษณ์และเชิงปฏิบัติ โดยถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมสันติภาพและความยุติธรรมทางสังคมในหลากหลายบริบททั่วโลก กิจกรรมเดินเพื่อสันติภาพช่วยเปิดโอกาสให้ผู้คนจากหลากหลายภูมิหลังได้มารวมตัวกัน เพื่อแสดงเจตนารมณ์ร่วมในการต่อต้านความรุนแรงและความอยุติธรรม (Nguyen, 2018) การเดินร่วมกันจึงสะท้อนถึงความมุ่งมั่นในการสร้างสังคมที่มีความเท่าเทียมและเคารพสิทธิมนุษยชน

ในด้านสังคม Walk for Peace ส่งเสริมการรับรู้และสร้างความเข้าใจในประเด็นความไม่เท่าเทียม ความขัดแย้ง และความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม กิจกรรมนี้ไม่เพียงแต่เป็นเวทีให้เสียงของประชาชนได้ถูกยินยอมรับ แต่ยังเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายและการปฏิบัติที่เน้นความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน (O'Connor, 2021) นอกจากนี้ การเดินเพื่อสันติภาพยังช่วยลดความแตกแยกทางสังคม โดยการเปิดพื้นที่สำหรับการสนทนาและการแลกเปลี่ยนมุมมองที่หลากหลาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความปรองดองและสันติภาพอย่างยั่งยืน

ในบริบทของประเทศไทย กิจกรรม Walk for Peace ถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมความเข้าใจและความสามัคคีระหว่างกลุ่มคนในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา การเดินร่วมกันช่วยลดความตึงเครียดและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเยียวยาและการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในระดับชุมชนและสังคม โดยรวมดังนั้น Walk for Peace จึงเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการส่งเสริมสันติภาพและความยุติธรรมทางสังคม ผ่านการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลและชุมชน การเปิดพื้นที่สำหรับการแสดงออกและการมีส่วนร่วม รวมถึงการกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในสังคม

ข้อจำกัดและความท้าทายของ Walk for Peace ในการเป็น Social Psychotherapy

แม้ว่า การเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) จะมีศักยภาพสูงในการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของจิตบำบัดทางสังคม (Social Psychotherapy) ที่ช่วยฟื้นฟูสุขภาพจิตและความสัมพันธ์ทางสังคม แต่กิจกรรมนี้ยังเผชิญกับข้อจำกัดและความท้าทายหลายประการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบำบัดและสร้างสันติภาพในชุมชน หนึ่งในข้อจำกัดสำคัญคือการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งรุนแรงหรือมีข้อจำกัดทางด้านความปลอดภัย ทำให้การจัดกิจกรรมเดินเพื่อสันติภาพยากลำบากและอาจไม่สามารถเข้าถึงผู้ที่ต้องการการบำบัดอย่างแท้จริงได้ (Kramer, 2019) นอกจากนี้ การเดินเพื่อสันติภาพอาจไม่เหมาะสมหรือเพียงพอสำหรับผู้ที่มีความบาดเจ็บทางจิตใจลึกซึ้งหรือปัญหาสุขภาพจิตที่ซับซ้อน ซึ่งต้องการการดูแลในรูปแบบที่เฉพาะเจาะจงและมืออาชีพมากขึ้น

ความท้าทายอีกประการหนึ่ง คือการสร้างความต่อเนื่องและความยั่งยืนของกิจกรรม เนื่องจาก Walk for Peace มักจัดขึ้นเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจที่มีระยะเวลาจำกัด การขาดการติดตามผลและการสนับสนุนหลังจากกิจกรรมอาจทำให้ผลกระทบทางจิตใจและสังคมลดน้อยลง (Lee & Martínez, 2020) นอกจากนี้ การรวมกลุ่มของผู้เข้าร่วมที่มีภูมิหลัง ความเชื่อ และประสบการณ์ที่แตกต่างกันอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในกลุ่มเอง ซึ่งต้องการการจัดการอย่างระมัดระวังเพื่อรักษาบรรยากาศที่ปลอดภัยและเอื้ออาทร

ในบริบทของสังคมไทย การนำ Walk for Peace มาใช้เป็น Social Psychotherapy ยังต้องเผชิญกับความท้าทายทางวัฒนธรรมและโครงสร้างสังคมที่ซับซ้อน เช่น ความหลากหลายทางศาสนาและชาติพันธุ์ ซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือความไม่ไว้วางใจระหว่างกลุ่ม การออกแบบกิจกรรมจึงจำเป็นต้องมีความละเอียดอ่อนและคำนึงถึงบริบทสังคมอย่างรอบด้าน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบำบัดทางสังคม

แม้ว่า การเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) จะเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการบำบัดทางสังคมและส่งเสริมสันติภาพ แต่การนำไปใช้ต้องเผชิญกับข้อจำกัดและความท้าทายทั้งด้านการเข้าถึง ความต่อเนื่อง และความซับซ้อนของบริบททางสังคม ซึ่งต้องการการวางแผนและการสนับสนุนอย่างรอบคอบเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนและครอบคลุม

สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

การเดินเพื่อสันติภาพในฐานะเป็นเครื่องมือจิตบำบัดทางสังคม (Walk for Peace as a form of Social Psychotherapy) พบว่า การเดินร่วมกันช่วยเสริมสร้างความเชื่อมโยงทางสังคม ฟื้นฟูสุขภาพจิต และสร้างความไว้วางใจในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง ผ่านการเคลื่อนไหวร่วมและการสื่อสารเปิดกว้าง นอกจากนี้ Walk for Peace ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมสันติภาพและความยุติธรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัด เช่น การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายและความต่อเนื่องของกิจกรรม ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการวางแผนและสนับสนุนอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนและครอบคลุมในบริบทต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความละเอียดอ่อนทางสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำองค์ความรู้ไปใช้

เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการเดินเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) ในการเป็นเครื่องมือจิตสังคมบำบัด (Social Psychotherapy) ควรมีการวางแผนจัดกิจกรรมอย่างรอบคอบ โดยเน้นการสร้างความปลอดภัยและความไว้วางใจในกลุ่มผู้เข้าร่วม รวมทั้งมีการติดตามผลและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องหลังกิจกรรม นอกจากนี้ ควรปรับรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมและสังคมของแต่ละชุมชน เพื่อเพิ่มความเข้าใจและการยอมรับจากผู้เข้าร่วมในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะพื้นที่ต่างศาสนาหรือพหุวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะในการศึกษาหรือวิจัยในอนาคต

ในส่วนของการวิจัย ควรมีการศึกษาที่เจาะลึกถึงผลกระทบระยะยาวของ Walk for Peace ต่อสุขภาพจิตและความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งการวิเคราะห์ความแตกต่างของผลลัพธ์ในกลุ่มประชากรและบริบททางสังคมที่หลากหลาย นอกจากนี้ควรพัฒนาวิธีการประเมินและวัดผลที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นรูปธรรมและสามารถนำไปใช้วางแผนพัฒนากิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น การวิจัยในอนาคตยังควรสำรวจบทบาทของเทคโนโลยีและสื่อสังคมในการส่งเสริมและขยายผลของกิจกรรม Walk for Peace ให้ครอบคลุมและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น

บรรณานุกรม

กรมสุขภาพจิต. (2554). **แนวปฏิบัติทางคลินิกเพื่อการบำบัดทางสังคมจิตใจผู้ป่วยโรคซึมเศร้าสำหรับพยาบาลจิตเวชในสถานบริการระดับตติยภูมิ.** กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

จำลอง ดิศยวณิช และ พริมเพรา ดิศยวณิช. (2556). **การรักษาทางจิตสังคมในผู้ป่วยจิตเวชผู้ใหญ่ในตำราจิตเวชศาสตร์.** เชียงใหม่: โรงพิมพ์พระธรรมขันต์.

จุฑาทิพย์ กิ่งแก้ว. (2557). **กลุ่มบำบัดกับพยาบาลจิตเวช (Group Therapy and Psychiatric Nurses).**วารสารพยาบาลรามาธิบดี, 28(1), 1-15.

พีรพนธ์ ลือบุญธวัชชัย. (2549). **จิตบำบัดสัมพันธภาพระหว่างบุคคลทางเลือกใหม่ของการรักษาโรคซึมเศร้า.**วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 51(2), 117-131.

สมชาย พรหมรักษา. (2564). **การเดินเพื่อสันติภาพในเมืองใหญ่: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร.** วารสารจิตวิทยาสังคมไทย, 10(1), 45-60.

สุนทรี จันทร์ศรี. (2562). **การเดินเพื่อสันติภาพในชุมชนชายแดนใต้: การสร้างความสัมพันธ์และการฟื้นฟูความไว้วางใจ.** วารสารสังคมศาสตร์, 45(2), 123-140.

Allport, G. W. (1954). **The nature of prejudice.** Addison-Wesley.

Anderson, C. M., Reiss, D., & Hogarty, G. (1986). **Schizophrenia and the family.** New York, NY: Guilford Press.

Bell, A. C., & D'Zurilla, T. J. (2009). **Problem-solving therapy for depression: A meta-analysis.** Clinical Psychology Review, 29(4), 348–353.

Erickson, K. I., Voss, M. W., Prakash, R. S., Basak, C., Szabo, A., Chaddock, L., Kim, J. S., Heo, S., Alves, H., White, S. M., Wojcicki, T. R., Mailey, E., Vieira, V. J., Martin, E., Greenough, W. T., \u0026 Kramer, A. F. (2011). **Exercise training increases size of hippocampus and improves memory.** Proceedings of the National Academy of Sciences, 108(7), 3017-3022.

Johnson, T., & Smith, R. (2021). **Walking together: Physical movement as a catalyst for social healing.** Journal of Community Psychology, 49(3), 450-462.

Klerman, G. L., Weissman, M. M., Rounsaville, B. J., & Chevron, E. S. (1984). **Interpersonal psychotherapy of depression.** New York, NY: Basic Books.

Kramer, M. (2019). **Collective trauma and social psychotherapy: Healing in times of conflict.** International Journal of Group Psychotherapy, 69(2), 217-235.

Lee, S., & Martínez, A. (2020). **Movement and meaning: Embodied practices in social healing.** Psychotherapy and Politics International, 18(4), e1985.

Nguyen, H. (2018). **Walking for peace: Public demonstrations and social cohesion.** Peace and Conflict Studies, 25(1), 34-47.

O'Connor, L. (2021). **Advocacy on foot: The activism of walking for peace.** Social Movement Studies, 20(5), 687-703.

Patel, R., & Green, J. (2022). **Rebuilding trust through collective action: The role of peace walks.** Journal of Social Issues, 78(1), 100-118.

Putnam, R. D. (2000). **Bowling alone: The collapse and revival of American community.** Simon and Schuster.

Ratey, J. J. (2008). **Spark: The revolutionary new science of exercise and the brain.** Little, Brown and Company.

Sharp, G. (2012). **From dictatorship to democracy: A conceptual framework for liberation.** The Albert Einstein Institution.

Walsh, F. (2013). **Community-based practice applications of a family resilience framework.** In D. Becvar (Ed.), Handbook of family resilience. (pp. 65-82). New York, NY: Springer.

Yalom, I. D. (1995). **The theory and practice of group psychotherapy.** (4th ed.). New York, NY: Basic Books.

Yalom, I. D., & Leszcz, M. (2020). **The theory and practice of group psychotherapy** (6th ed.). Basic Books.

"น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา" : วาทกรรมที่สร้างความชอบธรรมให้กับ "ความไม่โปร่งใส"

"Water that is too clear has no fish" : A discourse that legitimizes "Opacity"

กุลพิสิฐ ขวาไทย
Kulphisit Khwathai
พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ
Phramaha Suphat Wachiravudho
พระครูปริยัติสโมธาน
Phrakhru Pariyatsamothan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhornratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: pheemcu@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์วาทกรรม "น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา" ซึ่งถูกนำมาบิดเบือนจากปรัชญาการปกครองคนในเชิงเมตตาธรรมไปสู่เครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่ความไม่โปร่งใสและระบบอุปถัมภ์ จากการศึกษาพบว่าวาทกรรมดังกล่าวมักถูกใช้สร้าง "ภาพหลอนแห่งความกลัว" ว่าความซื่อตรงเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนระบบ และเชื่อมโยงกับแนวคิดคอร์รัปชันในฐานะน้ำมันหล่อลื่นทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าความขุ่นมัวของน้ำ แท้จริงแล้วคือกลลวงทางศีลธรรมที่บ่อนทำลายประสิทธิภาพของรัฐและทำลายความเชื่อมั่นของประชาชน บทความเสนอทางออกผ่านหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่และความยุติธรรมเชิงประจักษ์ โดยประยุกต์ใช้คติธรรมคำกลอนของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม) เพื่อสร้างสมดุลแห่ง "ความพอดี" อันนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านจากวัฒนธรรมแห่งการปิดบังไปสู่ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ เพื่อให้องค์กรเติบโตอย่างยั่งยืนในน้ำที่ใสสะอาดและปลอดภัยสำหรับทุกคน

คำสำคัญ: ความพอดี, ความไม่โปร่งใส, คอร์รัปชั่น, น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา, ภาพหลอนแห่งความกลัว

ABSTRACT

This article analyzes the discourse "Water that is too clear has no fish," which has been distorted from a philosophy of compassionate governance into a tool for legitimizing opacity and patronage systems. The study reveals that this discourse is often employed to

create a "phantom of fear," suggesting that integrity hinders systemic progress, and is linked to the concept of corruption as "grease on the wheels" of the economy. However, the analysis indicates that such turbidity is actually a moral deception that undermines state efficiency and erodes public trust. The article proposes solutions through modern governance and empirical justice, applying the Buddhist poetic teachings of Phra Dharma Singhaburajarn (Luang Pho Charan Thitadhammo) to achieve a "middle path" balance. This leads to a transition from a culture of secrecy to accountable transparency, ensuring sustainable organizational growth in clear, safe water for all.

Keywords: Corruption, Middle path, Opacity, Phantom of fear, Water that is too clear has no fish

บทนำ

“น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา” สุภาษิตจีนโบราณที่ใช้เพื่อสอนใจมนุษย์ให้รู้จักความยืดหยุ่น การให้อภัย และการครองตนอย่างมีเมตตาในโลกที่ไม่มีใครสมบูรณ์แบบ แต่ในโลกของการบริหารและอำนาจยุคปัจจุบัน วาทกรรมที่ดูเหมือนจะเปี่ยมไปด้วยความเข้าใจโลกนี้ กลับถูกนำมาตีความใหม่จนกลายเป็นเกราะกำบังอันทรงพลังให้กับ “พื้นที่สีเทา” ภายใต้คำปลอบประโลมที่บอกว่า ความเข้มงวดเกินไป จะทำให้ระบบขับเคลื่อนไม่ได้ เรากำลังเผชิญกับคำถามที่ท้าทายมโนธรรมอย่างยิ่งที่ว่า เรายอมให้ปลาบางตัวแหวกว่ายอย่างอิสระในน้ำที่ขุ่นมัว เพื่อแลกกับความราบรื่นจอมปลอม หรือเราควรจะยอมรับความจริงที่ว่า น้ำที่ใสสะอาด แม้อาจจะดูอ้างว้างในสายตาผู้กอบโกย แต่มันคือ หลักประกันเดียวที่จะยืนยันว่า ไม่มีสิ่งเน่าเปื่อยใด ๆ ซุกซ่อนอยู่ใต้ผิวน้ำ จากการวิเคราะห์พบว่า วาทกรรมน้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา เดิมทีเป็นรากเหง้าทางปรัชญาการปกครองคน แต่กลับกลายพันธุ์เป็นกลไกสร้างความชอบธรรมให้กับความไม่โปร่งใสไร้การตรวจสอบ ในวันที่โลกเรียกร้องหาธรรมาภิบาลและความโปร่งใส ความขุ่นมัวที่ใครบางคนบอกว่าจำเป็นนั้น แท้จริงแล้ว เป็นเพียงม่านบังตาที่สร้างขึ้นมาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของใครบางคนหรือคนบางกลุ่ม

ในมิติของรัฐศาสตร์และการบริหารภาครัฐ การหยิบยกวาทกรรม “น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา” มาใช้นั้นมักถูกนำมาเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง “คอร์รัปชันในฐานะน้ำมันหล่อลื่น” (Corruption as Grease on the Wheels) ซึ่งเชื่อว่าในระบบราชการที่ไร้ประสิทธิภาพหรือเต็มไปด้วยระเบียบที่หยุมหยิม การทุจริตหรือการไม่โปร่งใสเล็ก ๆ น้อย ๆ จะช่วยให้ฟันเฟืองของรัฐขับเคลื่อนไปได้ อย่างไรก็ตาม งานศึกษาของ Bardhan (1997) กลับโต้แย้งว่า ความขุ่นมัวของน้ำเช่นนี้แท้จริงแล้วไม่ได้ช่วยหล่อลื่นระบบในระยะยาว แต่กลับเป็นการสร้างความบิดเบือนทางเศรษฐกิจที่กัดกินประสิทธิภาพของรัฐอย่างช้า ๆ เพราะ ปลา ที่อาศัยอยู่ในน้ำขุ่นมักจะเป็นปลาสายพันธุ์ที่คอยทำลายระบบนิเวศมากกว่าจะสร้างสรรค์สิ่งใหม่

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาผ่านแว่นตาของจริยธรรมนักบริหาร การใช้วาทกรรมนี้ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมเทียม เพื่อลดทอนความสำคัญของความรับผิดชอบ (Accountability) โดยอ้างว่า

ความซื่อตรง เป็นอุดมคติที่กินไม่ได้ ดังที่ สมภาร พรมทา (2548) ได้เคยวิเคราะห์ไว้ในบริบทของพุทธปรัชญากับจริยธรรมการเมืองว่า การประนีประนอมกับความชั่วร้ายโดยอ้างความอยู่รอดหรือความราบรื่นของงานนั้น เป็นการตีความจริยธรรมแบบผิดเพี้ยน เพราะความยืดหยุ่น (Flexibility) กับความหย่อนยาน (Laxity) มีเส้นแบ่งที่ชัดเจนคือ ประโยชน์ส่วนรวม หากน้ำที่ขุ่นนั้นเอื้อประโยชน์ให้เพียงคนบางกลุ่ม ความขุ่นนั้นก็หาใช่เมตตาธรรมไม่ แต่คือกลลวงทางศีลธรรมที่อันตราย

ดังนั้นการต่อสู้กับวาทกรรม น้ำใสไร้ปลา ในยุคดิจิทัลจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของการปราบปรามทุจริต แต่คือการรื้อถอนวัฒนธรรมการปกปิด (Culture of Secrecy) ที่ฝังรากลึกในสังคมไทย ตามแนวคิดของ Open Government Partnership (OGP) ที่เสนอว่า ความโปร่งใสไม่ใช่เครื่องมือในการจับผิดเพื่อทำลายล้าง แต่คือเครื่องมือในการสร้าง ความไว้วางใจ (Trust) ระหว่างรัฐกับประชาชน เพราะในโลกที่ข้อมูลข่าวสารเชื่อมโยงกันหมด น้ำที่ใสสะอาดอาจไม่ได้หมายถึงความว่างเปล่า แต่มันหมายถึงความชัดเจนที่ทำให้เราเห็นว่าทรัพยากรทุกบาททุกสตางค์ถูกนำไปใช้เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตของปลาทุกตัวในบ่ออย่างเท่าเทียมกัน

บ่อเกิดแนวคิด น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา

แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากปรัชญาตะวันออกที่เน้นการเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และการประนีประนอมเพื่อรักษาเสถียรภาพของความสัมพันธ์ ในบริบทประวัติศาสตร์ สุภาษิตนี้ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อสนับสนุนการทุจริต แต่เป็นคำเตือนใจถึงผู้นำและบุคคลทั่วไปว่า การยึดถือความถูกต้องบริสุทธิ์จนตึงเปี๊ะเกินไป (Perfectionism) จะทำให้ไม่มีใครสามารถอาศัยอยู่ด้วยได้ เพราะมนุษย์ทุกคนย่อมมีข้อบกพร่อง การทำความเข้าใจรากเหง้านี้จะช่วยให้เราเห็นความแตกต่างระหว่าง "ความเมตตาเชิงปรัชญา" กับ "การฉ้อฉลเชิงอำนาจ" ในปัจจุบัน สุภาษิตจีนที่ว่า น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา "คนที่พินิจพิจารณาผู้อื่นมากเกินไปก็ไร้สหาย" ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในคัมภีร์ ต้าไต้หลี่จี้ และต่อมาถูกบันทึกในพงศาวดาร ฮั่นซู โดย Ban Gu (n.d./1962) นักประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ฮั่น ซึ่งนำเสนอผ่านคำพูดของตงฟางซั่ว (Dongfang Shuo) ที่ถวายคำแนะนำแก่จักรพรรดิ บริบทดั้งเดิมเน้นเรื่อง "ศิลปะการครองใจคน" โดยสอนให้ผู้ปกครองรู้จักยืดหยุ่นและให้อภัยในความผิดพลาดเล็กน้อยของผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อป้องกันไม่ให้คนเก่งต้องตีตัวออกห่างเพราะความเข้มงวดที่เกินพอดี ซึ่งเป็นการมองโลกแบบสัจนิยมที่ยอมรับความไม่สมบูรณ์ของมนุษย์

ในทางปรัชญา แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากลัทธิเต๋าและขงจื๊อที่เน้นเรื่อง ทางสายกลาง (Middle Way) และ การปกครองด้วยเมตตาธรรม โดย Confucius (ขงจื๊อ) มองว่าผู้นำควรเป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแต่ต้องมีความเข้าใจในธรรมชาติของปุถุชนด้วย หากกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นนั้นสะอาดบริสุทธิ์จนไม่มีใครทำตามได้ กฎเกณฑ์นั้นย่อมไร้ความหมาย ความหมายดั้งเดิมจึงมุ่งเน้นไปที่การสร้าง เอกภาพ ในสังคมผ่านการผ่อนปรน มากกว่าการเปิดช่องให้เกิดความไม่โปร่งใส การรักษาความขุ่นของน้ำในยุคนั้นหมายถึงการยอมรับจุดด่างพร้อยในสันดานมนุษย์เพื่อที่จะปกครองคนเหล่านั้นให้สร้างประโยชน์แก่ส่วนรวมได้

เมื่อเวลาผ่านไป วาทกรรมนี้ได้ถูก บิดเบือน จากมิติของจริยธรรมส่วนบุคคลไปสู่ข้ออ้างในการบริหารอำนาจรัฐและการฉ้อฉลเชิงโครงสร้าง Somers and Weintraub (1998) อธิบายว่าในระบบการปกครองแบบจารีตที่ขาดการตรวจสอบ สุภาษิตโบราณมักถูกหยิบยกมาเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การกระทำที่กำกวม โดยอ้างว่าความโปร่งใสแบบสากลคือ ความตึงเครียด ที่จะทำลายวัฒนธรรมองค์กร การดัดแปลงนี้ทำให้เป้าหมายเดิมที่เคยเป็นเรื่องของการให้อภัย (Forgiveness) กลายมาเป็นเรื่องของการสมรู้ร่วมคิด (Collusion) ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในระบบธรรมาภิบาลสมัยใหม่ที่พยายามสลัดภาพลักษณ์ของน้ำที่ขุ่นมัวออกไป

น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา ในฐานะรากเหง้าทางปรัชญาการปกครองคน

แนวคิด "น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา" ในมิติการปกครองนั้น มิใช่เพียงการประนีประนอมกับความผิดพลาด แต่เป็นปรัชญาการบริหารความคาดหวังที่เน้นความยืดหยุ่นและการครองใจคน (Human Governance) มากกว่าการใช้กฎระเบียบที่ตึงเปี๊ะจนไร้ชีวิต ปรัชญานี้มองว่ามนุษย์มีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน การปกครองที่เข้มงวดตรวจสอบทุกกระเบียดนิ้วจนมองข้ามธรรมชาติของปุถุชน ย่อมสร้างบรรยากาศแห่งความหวาดระแวงและบีบคั้น จนคนเก่งหรือผู้มีบารมีไม่สามารถดำรงอยู่ได้ การรักษา ความขุ่น ในระดับที่เหมาะสมจึงถูกมองว่าเป็นกุศโลบายในการรักษาเสถียรภาพและสร้างความร่วมมือในองค์กรแบบจารีต

ในทางปรัชญาการเมืองตะวันออกโดยเฉพาะลัทธิขงจื๊อและเต๋า แนวคิดเรื่องความสมดุลระหว่างความเข้มงวด และ ความผ่อนปรน ถือเป็นหัวใจสำคัญของการรักษาเอกภาพในรัฐ ปรัชญานี้นำเสนอว่าผู้นำที่ยึดถือความถูกต้องชัดเจน (Absolute Clarity) จนไม่เหลือพื้นที่ให้ความผิดพลาดเล็กน้อย จะสูญเสียการสนับสนุนจากผู้ใต้บังคับบัญชา ดังที่ Cai (2010) ได้อธิบายไว้ว่า การปกครองแบบหยืดหยุ่นตามวิถีตะวันออกมักให้ความสำคัญกับ ความสัมพันธ์ (Guanxi) มากกว่าตัวบทกฎหมายที่ตายตัว เพราะเชื่อว่าความขุ่นมัวที่พอเหมาะจะช่วยให้คนที่มีข้อบกพร่องยังรู้สึกว่าตนมีที่ยืนและพร้อมจะตอบแทนด้วยความจงรักภักดี ซึ่งเป็นรากฐานของเสถียรภาพทางการเมืองในระยะยาว

เมื่อพิจารณาทางจิตวิทยาการบริหารสมัยใหม่ การสร้าง ความโปร่งใสแบบสุดโต่ง (Radical Transparency) อาจส่งผลย้อนกลับในเชิงลบต่อความคิดสร้างสรรค์และการกล้าตัดสินใจของผู้ปฏิบัติงาน ภาวะที่ถูกตรวจสอบอยู่ตลอดเวลาเปรียบเสมือนการอยู่ในน้ำที่ใสเกินไปจนปลาไม่มีที่กำบังให้พักพิงหรือวางไข่ งานวิจัยของ Bernstein (2012) ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นส่วนตัว หรือพื้นที่ที่ไม่ถูกจับจ้อง (Zones of Privacy) ในองค์กรเป็นสิ่งจำเป็น เพราะช่วยให้พนักงานสามารถทดลอง เรียนรู้จากความผิดพลาด และปฏิบัติงานได้โดยไม่ถูกกดดันจากสายตาของผู้ตรวจสอบจนเกินไป การรักษาความขุ่นไว้บ้างในแง่นี้จึงมิใช่เพื่อการทุจริต แต่เพื่อสร้าง พื้นที่ปลอดภัย (Psychological Safety) ในการทำงาน

อย่างไรก็ตาม การนำปรัชญานี้มาใช้ในฐานะรากเหง้าการปกครองมักเผชิญกับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการบ่มเพาะวัฒนธรรมอำนาจนิยมและระบบอุปถัมภ์ เพราะการยอมให้มีน้ำขุ่นย่อมหมายถึงการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ใต้โต๊ะภายใต้ข้ออ้างเรื่องความยืดหยุ่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547) เคย

ตั้งข้อสังเกตว่า สังคมไทยมักใช้วาทกรรมความขุ่นมัวเพื่อรักษาโครงสร้างอำนาจที่ตรวจสอบไม่ได้ โดยเปลี่ยนนิยามของ ความซื่อสัตย์ ให้กลายเป็นเรื่องของ ความกตัญญูต่อกลุ่มก้อน แทนที่จะเป็นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การปกครองคนด้วยวิธีนี้จึงกลายเป็นดาบสองคม ที่ด้านหนึ่งสร้างความสามัคคีในกลุ่ม แต่ด้านหนึ่งก็ทำลายรากฐานของความยุติธรรมและธรรมาภิบาลไปพร้อมกัน

"ถ้าใสเกินไป งานจะเดินต่อไม่ได้" ภาพหลอนแห่งวาทกรรม

ในทางจิตวิทยาถือเป็นการวางหมากเพื่อควบคุมความเชื่อของผู้คนผ่าน ความกลัว โดยมุ่งเป้าไปที่การสร้างภาพหลอนว่า ความซื่อตรงคืออุปสรรคของความก้าวหน้า ผู้ใช้วาทกรรมนี้มักบิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อทำให้สังคมเกิดความหวั่นเกรงต่อภาวะหยุดชะงัก จนยอมศิโรราบต่อความไม่โปร่งใสในฐานะทางรอดเดียวที่ระบบจะเดินหน้าต่อไปได้ การสร้างตรรกะวิบัตินี้จึงเป็นการปลูกฝังความเชื่อผิด ๆ ว่าจริยธรรมคือภาระ และการทุจริตคือ ความจำเป็นเชิงยุทธศาสตร์ที่ขาดไม่ได้ในโลกแห่งความเป็นจริง

การสร้างวาทกรรมที่ขู่ว่าความโปร่งใสจะนำไปสู่ทางตัน (Deadlock) ถือเป็นกลยุทธ์การสร้างภาวะฉุกเฉินเทียม (False Urgency) เพื่อบีบให้บุคคลยอมรับทางเลือกที่ขัดต่อศีลธรรม โดย Pratkanis and Aronson (2001) อธิบายว่า เมื่อมนุษย์ถูกกระตุ้นด้วยความกลัวว่าระบบที่ตนอาศัยอยู่จะพังทลายลง กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์จะลดประสิทธิภาพลง และหันไปพึ่งพาการตัดสินใจตามที่ผู้มีอำนาจชี้นำ การอ้างว่า "ถ้าใสเกินไป งานจะเดินไม่ได้" จึงเป็นการใช้จิตวิทยาหมู่เพื่อทำให้การโกงดูเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ภายใต้ข้ออ้างเรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมหรือความอยู่รอดขององค์กร

การสร้างตรรกะวิบัติ (Logical Fallacy) ในลักษณะนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดทางเลือกเทียม (False Dilemma) ที่พยายามจำกัดทางเลือกของสังคมให้เหลือเพียงสองทาง คือ ยอมให้ขุ่นแล้วงานเดิน หรือ ใสสะอาดแต่ระบบพัง ซึ่งในความเป็นจริงยังมีทางเลือกที่สาม คือการสร้างระบบที่ทั้งสะอาดและมีประสิทธิภาพ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ (2557) เคยตั้งข้อสังเกตในมิตินิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ว่า การอ้างความล่าช้าของกฎระเบียบเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการทำนอกกฎหมาย เป็นการทำลายหลักนิติธรรมอย่างร้ายแรง เพราะมันทำให้ ความสะดวก มีค่าเหนือกว่า ความถูกต้อง และเป็นการสร้างค่านิยมที่บิดเบี้ยวว่าผู้ที่ยึดมั่นในความโปร่งใส คือผู้ขัดขวางความเจริญของชาติ

นอกจากนี้ การเปรียบการทุจริตเป็น น้ำมันหล่อลื่น (Lubricant) ยังเป็นการใช้สัญลักษณ์เพื่อลดทอนความร้ายแรงของปัญหา เพื่อให้ผู้กระทำผิดและสังคมไม่ต้องรู้สึกผิด ตามงานวิจัยของ Bandura (1999) ที่ชี้ว่าการเปลี่ยนคำเรียกการกระทำที่ชั่วร้ายให้กลายเป็นคำที่ดูเป็นเทคนิคหรือดูจำเป็น จะช่วยให้บุคคลสามารถละทิ้งการควบคุมตนเองทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้น เมื่อคอร์รัปชันถูกเปลี่ยนชื่อเป็น "น้ำมันหล่อลื่น" ความขยะแขยงต่อการโกงจะถูกแทนที่ด้วยความรู้สึกว่า เป็นเรื่องทางเทคนิคที่ต้องยอมรับ ส่งผลให้การแสวงหาผลประโยชน์ทับซ้อนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมองค์กรที่ตรวจสอบได้ยากยิ่งขึ้น

คอร์รัปชันในฐานะน้ำมันหล่อลื่น วาทกรรมของการอยู่รอด

แนวคิด "คอร์รัปชันในฐานะน้ำมันหล่อลื่น" (Corruption as Grease on the Wheels) เป็นสมมติฐานทางเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มองว่า ในสภาวะที่ระบบราชการไร้ประสิทธิภาพและเต็มไปด้วยกฎระเบียบที่ซับซ้อนเกินไป การทุจริตอาจกลายเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจดำเนินต่อไปได้โดยไม่หยุดชะงัก เปรียบเสมือนน้ำมันที่ช่วยลดแรงเสียดทานของฟันเฟืองรัฐที่ฝืดเคืองเพื่อให้ภาคเอกชนสามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว แนวคิดนี้ท้าทายมุมมองกระแสหลักที่มองว่าคอร์รัปชันเป็นสิ่งเลวร้ายโดยสิ้นเชิง แต่มุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ผลลัพธ์ในเชิง ประสิทธิภาพระยะสั้น ภายใต้ข้อจำกัดของสถาบันของรัฐที่ล้มเหลว อย่างไรก็ตาม ข้ออ้างนี้มักถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการจ่ายสินบนในระบบอุปถัมภ์จนกลายเป็นปัญหาระยะยาว

แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ : "Grease the Wheels" เสนอว่าคอร์รัปชันช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ระบบเศรษฐกิจในประเทศที่มีคุณภาพของสถาบันการเมืองต่ำ โดยเฉพาะการช่วยให้ภาคธุรกิจสามารถข้ามพ้นขั้นตอนทางธุรการที่ล่าช้า (Red Tape) ได้ตามความเต็มใจที่จะจ่าย Leff (1964) อธิบายว่าหากรัฐบาลไม่มีความสามารถในการตัดสินใจหรือมีนโยบายที่ขัดขวางการลงทุน การจ่ายสินบนจะทำหน้าที่เป็นกลไกการคัดเลือก (Selection Mechanism) ที่ทำให้ทรัพยากรไปตกอยู่ในมือของผู้ประกอบการที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งสามารถสร้างกำไรได้มากพอที่จะครอบคลุมต้นทุนของสินบนนั้น อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่ากฎระเบียบของรัฐเป็นอุปสรรคที่ตายตัวและไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยตั้งใจเพื่อเรียกรับเงิน

ในบริบทของสังคมไทย แนวคิดนี้ถูกนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทุจริตในช่วงทศวรรษของการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยมองว่าการจ่ายสินบนคือ ค่าธรรมเนียมความสะดวก ที่ทำให้โครงการขนาดใหญ่เดินหน้าได้ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังศิต พิริยะรังสรรค์ (2537) ได้ชี้ให้เห็นในงานวิจัยคลาสสิกว่า ในระบบการเมืองไทยที่อำนาจกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มข้าราชการและนักการเมือง การคอร์รัปชันทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่ประสานผลประโยชน์ระหว่างทุนและรัฐ แม้จะดูเหมือนช่วยให้เศรษฐกิจขยายตัว แต่ในความเป็นจริงมันได้สร้างต้นทุนแฝงมหาศาลและบิดเบือนกลไกการแข่งขันที่เสรี ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโอกาสทางธุรกิจอย่างรุนแรง

งานวิจัยร่วมสมัยมักโต้แย้งแนวคิดนี้ด้วยทฤษฎี "ทรายในฟันเฟือง" (Sand in the Wheels) ซึ่งมองว่าคอร์รัปชันไม่ได้ช่วยลดอุปสรรค แต่กลับจูงใจให้เจ้าหน้าที่รัฐสร้างอุปสรรคขึ้นมาใหม่เพื่อเรียกรับผลประโยชน์เพิ่มขึ้น Méon and Sekkat (2005) ได้ทำการศึกษาเชิงประจักษ์และพบว่าในประเทศที่มีคุณภาพสถาบันการเมืองต่ำ คอร์รัปชันยิ่งซ้ำเติมให้ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจแย่ลงไปอีก เนื่องจากมันทำลายความเชื่อมั่นของนักลงทุนและเพิ่มความไม่แน่นอนในระยะยาว ดังนั้น การอ้างว่า คอร์รัปชันคือน้ำมันหล่อลื่นจึงเป็นเพียงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุซึ่งส่งผลเสียต่อรากฐานทางจริยธรรมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างถาวร

ความโปร่งใสไม่ใช่เครื่องมือในการจับผิด

แนวคิด "ความโปร่งใสไม่ใช่เครื่องมือในการจับผิดเพื่อทำลายล้าง" มุ่งเน้นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการตรวจสอบเพื่อจ้องจับผิด (Fault-finding) ไปสู่การสร้างกลไกเชิงบวกที่เอื้อต่อการพัฒนาองค์กรและความไว้วางใจในสังคม ในโลกยุคใหม่ ความโปร่งใสถูกนิยามในฐานะโครงสร้างพื้นฐานที่ช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเข้าถึงข้อมูลและมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ มิใช่หอกดาบที่ใช้ประหารศัตรูทางการเมืองหรือคู่แข่งทางธุรกิจ การเปิดเผยข้อมูลอย่างเป็นระบบจึงเป็นหัวใจสำคัญที่ช่วยลดความหวาดระแวงและสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนของสถาบันทั้งในภาครัฐและเอกชน โดยเปลี่ยนจาก วัฒนธรรมแห่งการปิดบัง มาเป็น ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ อย่างมีเกียรติ

การปรับมุมมองความโปร่งใสในฐานะกลไกสร้างสรรค์ ในระดับสากล แนวคิดเรื่องความโปร่งใสมีการวิวัฒนาการจากการเป็นเพียงเครื่องมือควบคุม ไปสู่การเป็นเครื่องมือสร้างความไว้วางใจ (Trust-building mechanism) โดย Grimmelikhuijsen (2012) ได้เสนอว่า ความโปร่งใสที่มีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วยองค์ประกอบของความตั้งใจดี (Benevolence) และความสามารถ (Competence) ขององค์กร หากการเปิดเผยข้อมูลถูกนำไปใช้อย่างบิดเบือนเพื่อการโจมตีบุคคลเพียงอย่างเดียวโดยปราศจากบริบทเชิงโครงสร้าง ย่อมส่งผลให้เกิดสภาวะ อัมพาตทางการบริหาร เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐจะเกิดอาการกลัวการตัดสินใจ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกตรวจสอบย้อนหลัง ความโปร่งใสในแง่นี้จึงควรเน้นที่การปรับปรุงกระบวนการทำงานมากกว่าการมุ่งเป้าทำลายตัวบุคคล

สำหรับสังคมไทย การส่งเสริมความโปร่งใสในระยะหลังเริ่มมีการเปลี่ยนผ่านจากการไล่ล่าหาผู้กระทำผิดเพียงอย่างเดียว ไปสู่การสร้างดัชนีคุณธรรมและความโปร่งใส (Integrity and Transparency Assessment - ITA) ซึ่งเป็นนวัตกรรมเชิงระบบที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม มานะ นิมิตรมงคล (2562) ได้สะท้อนมุมมองว่า การต่อต้านคอร์รัปชันและความโปร่งใสที่ยั่งยืนต้องไม่เริ่มต้นจากการด่าทอหรือสร้างความเกลียดชัง แต่ต้องทำให้ความโปร่งใสกลายเป็นภูมิคุ้มกันขององค์กร โดยการเปิดข้อมูลสาธารณะ (Open Data) ให้ภาคพลเมืองได้ช่วยสอดส่องและเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาไปพร้อม ๆ กับรัฐ การมองความโปร่งใสเป็นช่องทางในการรับฟังความคิดเห็น จึงเป็นทางออกที่ช่วยสลายความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือในสังคม

การใช้ความโปร่งใสเพื่อสร้างสรรค์จำเป็นต้องคำนึงถึงสมดุลระหว่าง สิทธิในการรับรู้และสิทธิในความเป็นส่วนตัว เพื่อป้องกันไม่ให้ข้อมูลถูกนำไปใช้เป็นอาวุธในการใส่ร้ายป้ายสี ตามแนวคิดของ Hale (2008) ที่วิจารณ์ว่า ความโปร่งใสแบบสุดโต่งที่ไร้ซึ่งกรอบจริยธรรมอาจกลายเป็นการ สร้างความหมายเท็จ (Misinterpretation) เพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของสถาบันต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ความโปร่งใสที่แท้จริงจึงต้องดำเนินควบคู่ไปกับความเป็นธรรม (Fairness) และเจตจำนงที่จะร่วมกันพัฒนาระบบนิเวศของสังคมให้สะอาดขึ้น โดยมองว่าความผิดพลาดที่ถูกเปิดเผย คือบทเรียนเพื่อการปฏิรูป มิใช่ฟืนไฟสำหรับเผาทำลายความสัมพันธ์ของผู้คนในองค์กร

จากการวิเคราะห์พบว่า ความโปร่งใสยุคใหม่ต้องเปลี่ยนจากการจ้องจับผิดเพื่อทำลายล้าง มาเป็นการสร้างรากฐานแห่งความไว้วางใจที่เอื้อต่อการพัฒนาองค์กรร่วมกัน โดยใช้การเปิดเผยข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อลดความหวาดระแวงและสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ แทนที่จะใช้เป็นหอกดาบประหารศัตรูทางการเมืองหรือคู่แข่งทางธุรกิจ ซึ่งหากเน้นเพียงการโจมตีตัวบุคคลจะทำให้ระบบหยุดชะงักเพราะคนทำงานหวาดกลัวการตัดสินใจ ดังนั้นหัวใจสำคัญคือการสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนควบคู่ไปกับความยุติธรรม เพื่อเปลี่ยนความผิดพลาดให้กลายเป็นบทเรียนในการปฏิรูปโครงสร้างสังคมให้โปร่งใสอย่างมีเกียรติและยั่งยืนโดยไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวของผู้อื่น

หลักความยุติธรรมและธรรมาภิบาล คือ วิธีแก้ปัญหา "น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา"

ความยุติธรรมและธรรมาภิบาลเปรียบเสมือนเสาหลักที่ค้ำจุนเสถียรภาพของสังคมและองค์กรให้ดำเนินไปอย่างสงบสุขและยั่งยืน โดยความยุติธรรมทำหน้าที่สร้างความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากรและโอกาส ในขณะที่ธรรมาภิบาลเป็นกติกาการบริหารจัดการที่เน้นความโปร่งใสและความรับผิดชอบ หากขาดสองสิ่งนี้ ระบบนิเวศของสังคมจะล่มสลายลงด้วยความขัดแย้งและการฉ้อฉล การส่งเสริมค่านิยมทั้งสองจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของศีลธรรมส่วนบุคคล แต่เป็นความจำเป็นเชิงโครงสร้างที่ช่วยสร้างความไว้วางใจและลดต้นทุนทางสังคมในระยะยาว เพื่อให้ปลาทุกตัวในบ่อสามารถเติบโตได้อย่างเท่าเทียม

การพัฒนาประเทศ ความยุติธรรมและธรรมาภิบาลเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลโดยตรงต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและความเชื่อมั่นของนานาชาติ โดย Acemoglu and Robinson (2012) ได้เสนอแนวคิดเรื่องสถาบันแบบเกื้อหนุน (Inclusive Institutions) ซึ่งระบุว่าประเทศจะมั่งคั่งได้ต้องมีระบบกฎหมายที่ยุติธรรมและมีการใช้อำนาจรัฐอย่างเป็นธรรม หากสถาบันทางการเมืองและเศรษฐกิจขาดธรรมาภิบาลและเอื้อประโยชน์ให้เพียงกลุ่มอภิสิทธิ์ชน (Extractive Institutions) ย่อมนำไปสู่ความล้มเหลวของรัฐในที่สุด ความโปร่งใสจึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือตรวจสอบ แต่เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่จูงใจให้เกิดการลงทุนและการนวัตกรรมอย่างเสรี

สำหรับสังคมไทย ความสำคัญของธรรมาภิบาลถูกเน้นย้ำในฐานะกลไกป้องกันวิกฤตการณ์ทางสังคมและการเมือง บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2542) ได้อธิบายว่าธรรมาภิบาลคือการบริหารปกครองที่ดีซึ่งต้องประกอบด้วย หลักนิติธรรม ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม เพื่อแก้ไขปัญหาการทุจริตเชิงนโยบายและระบบอุปถัมภ์ที่ฝังรากลึก การนำหลักธรรมาภิบาลมาปรับใช้ในองค์กรภาครัฐและเอกชนไทยจึงไม่ใช่แค่การปฏิบัติตามกฎหมาย แต่คือการสร้าง ความชอบธรรม ในการใช้อำนาจ ซึ่งช่วยลดแรงเสียดทานระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง และสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือที่ยั่งยืน

ในระดับปฏิบัติการ การรักษาความสมดุลระหว่างกฎระเบียบที่เข้มงวดและความยุติธรรมเชิงประจักษ์ส่งผลต่อประสิทธิภาพของบุคลากรอย่างมีนัยสำคัญ งานวิจัยของ Colquitt et al. (2001) ชี้ให้เห็นว่าความยุติธรรมในองค์กร (Organizational Justice) ทั้งในแง่ของกระบวนการและผลลัพธ์ มีอิทธิพลต่อความจงรักภักดีและความพยายามในการทำงานของสมาชิก หากคนในองค์กรรู้สึกว่าระบบธรรมาภิบาลเป็น

เพียง ฉากหน้า ที่ตรวจสอบไม่ได้ ความไว้วางใจจะลดลงและนำไปสู่การทุจริตภายใน การสร้างระบบที่น้ำใสสะอาดจนเห็นความยุติธรรมที่จับต้องได้ จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ทำให้องค์กรก้าวข้ามขีดจำกัดและพัฒนาไปสู่อนาคตได้อย่างมั่นคง

บทกลอนสอนใจเพื่อแก้ไขสิ่งที่ "เกินไป"

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (2554) ได้กล่าวถึงหลักความพอดีในบทกลอนไว้ว่า...

น้ำใส เกินไป ก็ไร้ปลา ตรงไป ตรงมา ก็ไร้เพื่อน
ฟ้าแจ้ง เกินไป ก็ไร้เดือน ซับซ้อน ซ่อนเงื่อน ก็ไร้ใจ
มีพร้อม เกินไป ก็ไม่ดี บกพร่อง กว่านี้ ก็ไม่ไหว
ลุ่มหลง เกินรัก ก็หนักใจ คิดมาก เกินไป ก็หนักตน
อ่อนน้อม ถ่อมไป ก็เสียเชิง ตะเพิด เปิดเปิง ก็เสียผล
เข้มงวด เกินไป ก็เสียคน ยอมให้ ทุกหน ก็เสียการ
พอให้ ได้พอ ก็พอดี หยวนหยวน ถ้วนถี่ ให้พอผ่าน
เงี่ยหู หรี่ตา พอประมาณ สงบใจ ไม่รำคาญ เบิกบานเอย

ความหมายของคำกลอนแต่ละบท

น้ำใส เกินไป ก็ไร้ปลา : ในทางธรรมชาติ น้ำที่ใสสะอาดจนบริสุทธิ์มักจะขาดสารอาหารหรือที่กำบัง ทำให้ปลาไม่สามารถอยู่อาศัยหรือวางไข่ได้ : เปรียบได้กับการบริหารหรือการใช้ชีวิตที่ตึงเครียดและเคร่งครัดจนเกินไป หากเราตรวจสอบทุกระเบียบนิ้วหรือจับผิดผู้อื่นในทุกรายละเอียด โดยไม่ผ่อนปรนเลย คนรอบข้างจะรู้สึกอึดอัดและไม่กล้าอยู่ด้วย เพราะไม่มีพื้นที่ปลอดภัยสำหรับความผิดพลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ ของมนุษย์

ตรงไป ตรงมา ก็ไร้เพื่อน : การพูดหรือทำทุกอย่างตามความจริงแบบขวานผ่าซาก โดยไม่คำนึงถึงกาลเทศะหรือความรู้สึกของผู้อื่น ใครเล่าจะอยากอยู่ใกล้ : สะท้อนถึงเรื่อง ศิลปะการสื่อสาร แม้ความซื่อสัตย์จะเป็นสิ่งดี แต่ถ้า ตรง จนกลายเป็น แรง หรือเป็นการทิ่มแทงอัตตาของคนอื่นอยู่เสมอ ก็ยากที่จะรักษาความสัมพันธ์ไว้ได้ สังคมจึงจำเป็นต้องมี วาทศิลป์ หรือการถนอมน้ำใจเป็นเครื่องสมานไมตรี

ฟ้าแจ้ง เกินไป ก็ไร้เดือน : ในวันที่ท้องฟ้าสว่างจ้า (เช่น เวลากลางวัน หรือฟ้าที่สว่างด้วยแสงไฟ) เราจะมองไม่เห็นความงามของดวงจันทร์ : เปรียบได้กับ เสน่ห์ของความลับหรือระยะห่าง บางครั้งการเปิดเผยทุกอย่างจนกระจ่างชัด หรือการทำตัวเป็นจุดสนใจที่สว่างจ้าเกินไป อาจทำให้ คุณค่า หรือ เสน่ห์ที่น่าค้นหาบางอย่างหายไป ความงามบางอย่างต้องอาศัยความมืดหรือความสงบเงียบเพื่อให้มันโดดเด่นออกมา

ซับซ้อน ซ่อนเงื่อน ก็ไร้ใจ : การมีแผนการหลายชั้น มีลับลมคมใน หรือทำทุกอย่างเพื่อผลประโยชน์โดยปิดบังเจตนาที่แท้จริง ใครเล่าจะไว้ใจ หมายถึง หากเราซับซ้อนจนเกินไปเพื่อหวังผลประโยชน์หรือเพื่อปกปิดความผิด เราจะกลายเป็นคนที่ไม่จริงใจและไม่มีใครสามารถสัมผัสถึงใจที่แท้จริงได้ สุดท้ายความสัมพันธ์นั้นก็จะกลายเป็นเพียงเกมแห่งอำนาจที่ปราศจากความรักและความเชื่อใจ

มีพร้อม เกินไป ก็ไม่ดี : การพรั่งพร้อมด้วยทรัพย์สิน อำนาจ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่มากเกินความจำเป็น หมายถึง การมีมากเกิน มักนำมาซึ่งภาระในการดูแลรักษา ความระแวงกลัวสูญเสีย หรือการยึดติดในวัตถุจนลืมจิตวิญญาณ บางครั้งความสะดวกสบายที่ล้นเกินก็ทำให้เราขาดภูมิต้านทานและความอดทนต่อโลกความเป็นจริง

บกพร่อง กว่านี้ ก็ไม่ไหว : สภาวะที่ขาดแคลน ปัจจัยพื้นฐานไม่เพียงพอ หรือมีความบกพร่องในหน้าที่และฐานะ : แม้การมีมากจะไม่ดี แต่การขาดจนเกินไปก็ทำให้ชีวิตลำบากจนตั้งตัวไม่ได้ ความขัดสนนำมาซึ่งความทุกข์กายและบีบคั้นจิตใจจนยากจะรักษาความสงบสุขหรือคุณธรรมเอาไว้ได้

ลุ่มหลง เกินรัก ก็หนักใจ : การปล่อยให้อารมณ์ความรักกลายสภาพเป็นความหลง (Obsession) : ความรักที่บริสุทธิ์มักมาพร้อมความปรารถนาดีและการให้อภัย แต่ถ้าหลง จะมาพร้อมความอยากครอบครอง ความหึงหวง และความคาดหวังที่รุนแรง เมื่อไม่ได้ดั่งใจ จิตใจก็จะหนักอึ้งไปด้วยความทุกข์ระทม

คิดมาก เกินไป ก็หนักตน : การย้ำคิดย้ำทำ (Overthinking) หรือการกังวลในสิ่งที่ยังไม่เกิดและสิ่งที่แก้ไขไม่ได้ : ปัญญาเกิดจากการคิด แต่วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย/คิดฟุ้งซ่าน) เกิดจากการคิดที่หาจุดจบไม่ได้ ยิ่งคิดวนเวียนมากเท่าไหร่ ก็เหมือนเราแบกก้อนหินไว้ในหัวสมองมากเท่านั้น สุดท้ายคนที่เหนื่อยและหนัก ที่สุดก็คือตัวเราเอง

อ่อนน้อม ถ่อมไป ก็เสียเชิง : การอ่อนน้อมเป็นสมบัติของผู้ดี แต่ถ้าถ่อมตัวจนเกินงามหรือไร้จุดยืน จะทำให้ขาดบารมีและความน่าเกรงขามในฐานะผู้นำ จนคนรอบข้างขาดความเชื่อมั่นหรือจ้องจะเอาเปรียบได้ (เสียเชิงชาย/เสียเชิงบริหาร)

ตะเพิด เปิดเปิง ก็เสียผล : การใช้อำนาจดุดัน เกรี้ยวกราด หรือขับไล่ไสส่งผู้อื่นด้วยอารมณ์ แม้จะสะใจในชั่วขณะ แต่จะทำให้เสียมิตรภาพ เสียความร่วมมือ และสุดท้ายเป้าหมายที่ตั้งไว้ก็จะไม่สำเร็จ (เสียผลงาน)

เข้มงวด เกินไป ก็เสียคน : การยึดกฎระเบียบแบบไม้บรรทัด ไม่ดูเหตุและผล หรือไม่มีความเมตตาประกอบ จะบีบคั้นจนผู้ปฏิบัติงานอยู่ไม่ได้ คนเก่ง ๆ จะหนีหาย หรือคนดี ๆ อาจกลายเป็นศัตรู (เสียคนดี/เสียลูกน้อง)

ยอมให้ ทุกหน ก็เสียการ : การใจดีเกินไป ยอมผ่อนปรนทุกเรื่องโดยไม่มีหลักการ จะทำให้ระบบระเบียบพังทลาย คนจะขาดความเกรงใจและหย่อนยาน จนในที่สุดภารกิจสำคัญก็ล้มเหลว (เสียการงาน)

พอให้ ได้พอ ก็พอดี : หัวใจสำคัญคือการรู้จัก จุดที่พอดี ในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งต้องใช้สติปัญญาไตร่ตรองว่าจุดไหนคือความพอเหมาะที่ไม่ตึงและไม่หย่อนจนเกินไป

หยวนหยวน ถ้วนถี่ ให้พอผ่าน : หยวน คือการยืดหยุ่นรอมชอม แต่ต้องทำอย่าง ถ้วนถี่ คือมีความรอบคอบกำกับ ไม่ใช่หลับตาหลับใจหยวน แต่หยวนเพื่อให้งานหรือความสัมพันธ์ข้ามพ้นวิกฤตไปได้

เงี่ยหู หรี่ตา พอประมาณ : เป็นอุปมาอุปไมยที่ลึกซึ้ง คือ หูต้องเงี่ยฟัง เพื่อรับรู้ความจริง แต่ ตาต้องหรี่ลงบ้าง เพื่อทำเป็นมองไม่เห็นข้อบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่ได้เสียสาระสำคัญ เพื่อให้คนอื่นได้มีที่หายใจและทำงานต่อได้

สงบใจ ไม่รำคาญ เบิกบานเอย : เมื่อวางใจได้ในจุดที่เหมาะสม ไม่ยึดติดความสมบูรณ์แบบจนเกินไป ใจก็จะสงบ ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญกับความขุ่นมัวเล็กน้อยของโลก และพบกับความสุขเบิกบานที่แท้จริง

บทกลอนบทนี้สะท้อนถึง "ปรัชญาแห่งความพอดี" หรือ "มัชฌิมาปฏิปทา" (ทางสายกลาง) ในมิติของการจัดการสภาวะจิตใจและวัตถุรอบตัว เพื่อไม่ให้ตึงหรือหย่อนจนกลายเป็นโทษแก่ตนเองความพอดีคือคำตอบที่จะทำให้เราอยู่อย่างมีความสุข ในโลกที่มีทั้งความใสและความขุ่นปนกันไป คำกลอนสอนใจนี้เป็นผลงานของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม) แห่งวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี ถือว่าเป็นคติธรรมที่นำมาแก้วาทกรรม "น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา" ซึ่งเป็น "ปรัชญาเพื่อการอยู่รอด" ส่วนคำกลอนของหลวงพ่อเป็น "ธรรมะเพื่อการอยู่เย็น"

บทสรุป

วาทกรรม "น้ำใสเกินไปก็ไร้ปลา" อาจไม่ใช่คำประกาศสงครามกับความซื่อสัตย์ แต่เป็นบทเรียนที่เตือนให้เราแสวงหา "ความพอดี" ในโลกที่ไม่สมบูรณ์แบบ เพราะการยึดถือความตึงเป๊ะจน "เข้มงวดเกินไปก็เสียคน" หรือการหลับหูหลับตาจน "ยอมให้ทุกหนก็เสียการ" ล้วนนำไปสู่ความล้มเหลวของระบบทั้งสิ้น หัวใจสำคัญจึงอยู่ที่การสร้างสภาวะที่ "พอให้ได้พอก็พอดี" คือการรักษาความโปร่งใสให้เป็นรากฐานของความไว้วางใจ ในขณะที่ยังคงความยืดหยุ่นด้วยเมตตาธรรมเพื่อหล่อเลี้ยงจิตใจของผู้คน

เราต้องไม่ยอมให้ข้ออ้างเรื่อง "น้ำขุ่น" กลายเป็นใบอนุญาตให้ใครกอบโกยผลประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกัน เราก็ต้องไม่ทำให้ "น้ำใส" กลายเป็นดินแดนที่แห้งแล้งจนไม่มีใครอยากอาศัยอยู่ การรู้จัก "หยวนหยวนถ้วนถี่" ในเรื่องเล็กน้อยเพื่อรักษาเป้าหมายใหญ่ และการ "เงี่ยหูหรี่ตาพอประมาณ" ต่อความบกพร่องของมนุษย์ที่ไม่ได้ทำลายหลักการ คือศิลปะขั้นสูงของการบริหารและปกครองที่จะเปลี่ยนจากระบบที่จ้องจับผิด มาเป็นระบบที่เกื้อกูลและสร้างสรรค์

เมื่อน้ำใสสะอาดพอที่จะมองเห็นความจริง และมีความนุ่มนวลพอที่ปลาจะอยู่อาศัย เมื่อนั้นความขัดแย้งย่อมจางคลาย สถาบันและองค์กรจะเติบโตอย่างสง่างามโดยไม่ทิ้งใครไว้เบื้องหลัง เพราะเป้าหมายสูงสุดของธรรมาภิบาลไม่ใช่การทำลายล้างผู้ที่มีจุดด่างพร้อย แต่คือการสร้างโลกที่ทุกคนสามารถ "สงบใจไม่รำคาญเบิกบานเอย" ภายใต้ร่มเงาของความยุติธรรมที่จับต้องได้จริง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการนำผลการศึกษาไปใช้

1. รื้อถอนวัฒนธรรมการปกปิดด้วย Open Data : ภาครัฐและองค์กรควรเปลี่ยนสถานะข้อมูลจากปิดเป็นหลัก-เปิดเป็นข้อยกเว้น มาเป็น เปิดเป็นหลัก-ปิดเป็นข้อยกเว้น เพื่อสลายม่านบังตาที่กลุ่มผลประโยชน์ใช้เป็นที่กำบัง โดยความโปร่งใสนี้ต้องมุ่งเน้นการสร้างความไว้วางใจ (Trust) ไม่ใช่เพียงเพื่อการจ้องจับผิด (Fault-finding)

2. สร้างพื้นที่ปลอดภัย (Psychological Safety) ในองค์กร : เพื่อโต้กลับวาทกรรมที่ว่า ใสเกินไปงานจะเดินไม่ได้ องค์กรควรสร้างสมดุลระหว่างการตรวจสอบที่เข้มข้นกับความยืดหยุ่นเชิงบริหาร โดยอนุญาตให้มีพื้นที่ส่วนตัวหรือความผิดพลาดเล็กน้อยที่เป็นบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ (Zones of Privacy) เพื่อไม่ให้พนักงานเกิดภาวะอัมพาตทางการบริหาร จากความหวาดระแวงการตรวจสอบ

3. ปรับปรุงกฎระเบียบเพื่อลดแรงจูงใจในการทุจริต : เมื่อวาทกรรมน้ำขุ่นอ้างเรื่องความล่าช้าของระบบ (Red Tape) เป็นเหตุผลในการจ่ายสินบน รัฐจึงต้องเร่งลดขั้นตอนที่หยุมหยิมและไม่จำเป็นเพื่อทำลายตรรกะที่มองว่า คอร์รัปชันคือน้ำมันหล่อลื่น และเปลี่ยนเป็นการสร้างระบบที่ใสสะอาดแต่รวดเร็วแทน

4. ปลูกฝังจริยธรรมนักบริหารผ่านทางสายกลาง : ควรนำคติธรรมเรื่องความพอดี (มัชฌิมาปฏิปทา) มาเป็นหลักปฏิบัติ โดยเน้นว่าความซื่อตรงต้องควบคู่ไปกับวาทศิลป์และความเมตตา เพื่อให้ความโปร่งใสเป็น ภูมิคุ้มกันขององค์กรที่ทุกคนยอมรับได้ ไม่ใช่ หอกดาบ ที่ใช้ทำลายล้างกัน

บรรณานุกรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2547). **วัฒนธรรมความจนและวัฒนธรรมของชนชั้นปกครอง.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2542). **การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม). (2554). **อมตะธรรมคำสอนหลวงพ่อจรัญ.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสบียงบุญ.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังศิต พิริยะรังสรรค์. (2537). **คอร์รัปชั่นกับประชาธิปไตยในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ:

มานะ นิมิตรมงคล. (2562). **คอร์รัปชันไทย: บทเรียนและการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิองค์กรต่อต้านคอร์รัปชัน (ประเทศไทย).

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2557). **คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน. ศูนย์ส่งเสริมวารสารและเอกสารทางวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2548). **พุทธปรัชญาการเมือง: รัฐ วรรณะ และความยุติธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty.** New York: Crown Business.

Bardhan, P. (1997). **Corruption and Development: A Review of Issues.** Journal of Economic Literature, 35(3), 1320-1346.

Bandura, A. (1999). **Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities.** Personality and Social Psychology Review, 3(3), 193-209.

Ban Gu. (n.d./1962). **The History of the Former Han Dynasty (Han Shu). Annotated by Yan Shigu.** Beijing: Zhonghua Book Company. (Original work written in 1st Century AD).

Bernstein, E. S. (2012). **The Transparency Paradox: A Role for Privacy in Organizational Learning and Operational Control.** Administrative Science Quarterly, 57(2), 181-216.

Cai, D. (2010). **Chinese Philosophy and Contemporary Management.** New York: Nova Science Publishers.

Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O., & Ng, K. Y. (2001). **Justice at the Millennium: A Meta-Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research.** Journal of Applied Psychology, 86(3), 425-445.

Grimmelikhuijsen, S. (2012). **Transparency and Trust: An Experimental Study of Online Disclosure and Trust in Government.** Utrecht University Repository.

Hale, T. N. (2008). **Transparency and the Construction of Public Interest.** Public Administration Review, 68(1), 73-83.

Leff, N. H. (1964). **Economic Development Through Bureaucratic Corruption.** American Behavioral Scientist, 8(3), 8-14.

Méon, P. G., & Sekkat, K. (2005). **Does Corruption Grease or Sand the Wheels of Growth? Public Choice,** 122(1-2), 69-97.

Open Government Partnership (OGP). (2023). **Global Report: Corruption and Democratic Backsliding.** [Online]. Available: https://www.opengovpartnership.org

Pratkanis, A. R., & Aronson, E. (2001). **Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion.** New York: Henry Holt and Company.

Somers, M. R., & Weintraub, J. (1998). **Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy.** Chicago: University of Chicago Press.

ออกแบบความอบอุ่น ให้สมดุลกับวิถีชีวิตออนไลน์

DESIGNING WARMTH TO BALANCE AN ONLINE LIFESTYLE

กุลพิสิฐ ขวาไทย, เกรียงไกร พินยารัก ศิริพร หาญพิชัย
Kulphisit Khwathai, Kriengkrai Pinyarak and Siriphon Hanphichai
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus.
ธีรวิชญ์ วงษ์วีรสุวรรณ และ สมศักดิ์ สนพะเนาว์
Theerawit Wongweerasuwan and Somsak Sonphanao
พุทธสมาคม จังหวัดนครราชสีมา
The Buddhist Association of Nakhonratchasima
Corresponding author, e-mail: phee9494@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการเพิ่มขึ้นของการใช้เทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวในยุคดิจิทัล พบว่าเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารจากแบบเผชิญหน้าไปสู่ช่องทางดิจิทัล ช่วยเพิ่มความสะดวกในการติดต่อสื่อสารแม้สมาชิกจะอยู่ห่างไกลกัน แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้เวลาคุณภาพที่ใช้ร่วมกันลดน้อยลงและลดทอนความลึกซึ้งทางอารมณ์ ปรากฏการณ์ Phubbing (การเมินคนตรงหน้าเพื่อเล่นโทรศัพท์) และการเสพติดโซเชียลมีเดีย กลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่บั่นทอนสุขภาวะทางจิตและสร้างความขัดแย้งภายในบ้าน นอกจากนี้ เทคโนโลยียังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่และลูก โดยเฉพาะการหล่อหลอมอัตลักษณ์ของวัยรุ่นและทักษะดิจิทัลร่วมกัน บทความนี้เสนอแนะว่าการสร้างสมดุลระหว่างวิถีชีวิตออนไลน์กับการมีปฏิสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว การกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้เทคโนโลยี และการสร้างช่วงเวลาคุณภาพร่วมกันโดยปราศจากหน้าจอ เป็นกลยุทธ์สำคัญในการส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัวให้อบอุ่นแ แข็งแรงและยั่งยืนตลอดไป

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ในครอบครัว, ความอบอุ่น, ความสมดุล, โซเชียลมีเดีย

ABSTRACT

This article explores the impacts of increasing technology and social media usage on family relationships in the digital era. The findings indicate that technology has significantly shifted communication patterns from face- to- face interaction to digital channels. While this facilitates convenient communication across distances ,it

simultaneously reduces high- quality shared time and diminishes emotional depth. Phenomena such as Phubbing (Ignoring someone for a phone) and social media addiction have emerged as key obstacles that undermine psychological well- being and incite domestic conflict. Furthermore, technology influences changing parental and child roles, particularly regarding adolescent identity formation and collaborative digital literacy. The article suggests that balancing online lifestyles with face-to-face interaction, establishing technology usage boundaries, and creating screen-free quality time are essential strategies for fostering strong and sustainable family bonds in the future.

Keywords: Balance, Family Relationships, Social Media, Warmth

บทนำ

ปัจจุบัน เทคโนโลยีดิจิทัลและโซเชียลมีเดียได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมถึงภายในบริบทของสถาบันครอบครัวด้วย การแพร่หลายของแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น Facebook, Instagram และ LINE ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีช่องทางใหม่ในการปฏิสัมพันธ์และติดต่อสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม แม้เทคโนโลยีจะช่วยทลายกำแพงเรื่องระยะทางและเพิ่มความสะดวกสบาย แต่การเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่นี้ก็ได้สร้างผลกระทบทั้งในแง่บวกและแง่ลบต่อสัมพันธภาพภายในบ้านอย่างมีนัยสำคัญ

ปรากฏการณ์ที่น่ากังวล คือการลดลงของคุณภาพในการปฏิสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว (Face-to-Face Interaction) ซึ่งเปรียบเสมือนการสร้าง "กำแพง" ระหว่างบุคคลที่นั่งอยู่ตรงหน้า การใช้สมาร์ทโฟนหรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์มากเกินไปจนละเลยคู่สนทนา หรือที่เรียกว่า "Phubbing" ส่งผลให้ความลึกซึ้งของการสนทนาลดลงและบั่นทอนความผูกพันทางอารมณ์ นอกจากนี้ การก้าวเข้าสู่ "ครอบครัวดิจิทัล" ยังนำมาซึ่งความท้าทายใหม่ ๆ ทั้งในด้านการสร้างอัตลักษณ์ของวัยรุ่น ความขัดแย้งในการจัดสรรเวลา และปัญหาสุขภาพจิตที่เกิดจากการเสพติดโลกออนไลน์

บทความฉบับนี้จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์มิติต่าง ๆ ของผลกระทบจากเทคโนโลยีที่มีต่อครอบครัว ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสื่อสาร ความใกล้ชิดทางอารมณ์ บทบาทหน้าที่ของสมาชิกที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ไปจนถึงแนวทางในการพัฒนาทักษะดิจิทัลร่วมกันเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับการรักษาความสัมพันธ์ที่อบอุ่นและยั่งยืนในสังคมยุคดิจิทัล

การเพิ่มขึ้นของการใช้โซเชียลมีเดียในครอบครัว

การเพิ่มขึ้นของการใช้โซเชียลมีเดียในครอบครัวนั้นมีผลต่อรูปแบบการสื่อสารอย่างชัดเจน จากงานวิจัยของ Wong และคณะ (2021) พบว่าโซเชียลมีเดียช่วยให้สมาชิกครอบครัวสามารถติดต่อกันได้ง่ายขึ้นแม้จะอยู่ห่างไกล แต่ในทางกลับกันก็ทำให้เวลาที่ใช้ร่วมกันในครอบครัวลดน้อยลง นอกจากนี้

งานวิจัยของ สมชาย เก่งกาจ และณัฐชา ขยันเรียน (2564) ระบุว่าเด็กและวัยรุ่นใช้เวลาบนโซเชียลมีเดียมากขึ้น ซึ่งบางครั้งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับผู้ปกครองเกี่ยวกับการจำกัดเวลาการใช้งาน

การใช้โซเชียลมีเดียมากเกินไปยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางอารมณ์ภายในครอบครัวอีกด้วย ตามรายงานของ Smith (2020) พบว่าการเสพติดโซเชียลมีเดียสามารถทำให้สมาชิกในครอบครัวรู้สึกโดดเดี่ยวและขาดการเชื่อมโยงทางอารมณ์ ทั้งนี้ การสื่อสารผ่านโซเชียลมีเดียอาจขาดความลึกซึ้งและความเข้าใจซึ่งกันและกันเหมือนการสื่อสารแบบตัวต่อตัว ที่สำคัญ การกำหนดขอบเขตและการสร้างสมดุลในการใช้โซเชียลมีเดียจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัวให้แข็งแรงและยั่งยืน

การใช้โซเชียลมีเดียสามารถอธิบายได้ผ่านกรอบแนวคิด "การใช้และความพึงพอใจ" (Uses and Gratifications Theory) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผู้ใช้เลือกใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการ เช่น การสื่อสาร การสร้างตัวตน และความบันเทิง โดยเฉพาะในบริบทครอบครัวไทย การใช้โซเชียลมีเดียมีบทบาทในการรักษาความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกในครอบครัว แม้อยู่ห่างกัน (วิโรจน์ ภัทรเสวี, 2567) นอกจากนี้ งานวิจัยยังพบว่าการใช้โซเชียลมีเดียช่วยส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ การเรียนรู้ และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มในครอบครัวและสังคม (เอส อัคพรรณ และ อัญชลี ชยานุวัฒน์, 2565) ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทเชิงบวกของเทคโนโลยีในการเสริมสร้างทุนทางสังคม (social capital)

อย่างไรก็ตาม การใช้โซเชียลมีเดียในครอบครัวยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมและรูปแบบปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัว เช่น การเกิด "ครอบครัวดิจิทัล" ที่สมาชิกใช้เวลาบนอุปกรณ์ส่วนตัวมากขึ้น แทนการสื่อสารแบบเผชิญหน้า งานวิจัยในประเทศไทยเกี่ยวกับครอบครัวอินฟลูเอนเซอร์ชี้ให้เห็นว่าโซเชียลมีเดียได้กลายเป็นพื้นที่ในการสร้างอัตลักษณ์ครอบครัว และแม้กระทั่งการสร้างรายได้ แต่ก็อาจก่อให้เกิดแรงกดดันทางสังคมและการแสดงบทบาทที่ถูกกำหนดโดยสื่อ (วรพรรณ ลิ้มกังวาฬมงคล, 2568) นอกจากนี้ การใช้โซเชียลมีเดียอย่างไม่สมดุลอาจลดคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว และส่งผลต่ออารมณ์ของสมาชิก เช่น ความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือถูกละเลย

การเพิ่มขึ้นของการใช้โซเชียลมีเดียยังส่งผลต่อพัฒนาการของเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะด้านอัตลักษณ์และสุขภาวะทางจิต งานศึกษาพบว่าโซเชียลมีเดียมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมตัวตนของวัยรุ่นทั้งในด้านบวกและลบ เช่น การสร้างความมั่นใจ หรือแรงกดดันให้ปฏิบัติตามมาตรฐานของสังคมออนไลน์ (ชไมพร สรรพวงค์ลากรูญ และคณะ, 2567) ขณะเดียวกัน การใช้ในระดับสูงยังสัมพันธ์กับผลกระทบด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ เช่น ความเครียด การนอนหลับไม่เพียงพอ และปัญหาสุขภาพจิต (สิรินทร์ เลืองรุ่งโรจน์ และคณะ, 2566) ดังนั้น การเพิ่มขึ้นของการใช้โซเชียลมีเดียในครอบครัวจึงเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายที่ต้องอาศัยการกำกับดูแลและการสร้างสมดุลอย่างเหมาะสม

ผลกระทบของอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่อการสื่อสารแบบตัวต่อตัว

การใช้สมาร์ทโฟนขณะร่วมวงสนทนากับผู้อื่น หรือที่เรียกว่าปรากฏการณ์ "Phubbing" (Phone Snubbing) ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความพึงพอใจในความสัมพันธ์ โดยการศึกษาของวิโรจน์ ภัทรเสวี

(2567) พบว่าการให้ความสำคัญกับโซเชียลมีเดียมากกว่าคนตรงหน้าบั่นทอนความสัมพันธ์ทางสังคมและสุขภาวะทางจิต เนื่องจากคู่สนทนารู้สึกถูกละเลย ชี้ให้เห็นว่าการแสวงหาความพอใจจากหน้าจอ บ่อยครั้งกลับกลายเป็นอุปสรรคต่อการสร้างสายใยที่แน่นแฟ้นในโลกความจริง

ในมุมมองของครอบครัว อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ได้เข้ามาแทรกกลางระหว่างการสื่อสารของสมาชิกแต่ละช่วงวัย วรพรรณ ลิ้มกังวาฬมงคล (2568) ระบุว่าความสมดุลระหว่างคุณค่าครอบครัวและวิถีชีวิตดิจิทัลเป็นสิ่งสำคัญ หากเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากเกินไปอาจกระทบต่อพัฒนาการทางสังคมของเด็กและการสื่อสารภายในบ้านได้ นอกจากนี้ งานวิจัยของสมชาย เก่งกาจ และณัฐชา ขยันเรียน (2564) ยังเน้นย้ำว่าผลกระทบของโซเชียลมีเดียได้ลดทอนเวลาคุณภาพที่สมาชิกในครอบครัวควรมีให้แก่กัน ส่งผลให้ความเข้าใจและการรับรู้ความรู้สึกผ่านภาษาท่าทางลดน้อยลง

นอกจากความสัมพันธ์ในครอบครัวแล้ว สุขภาวะโดยรวมของการสื่อสารในกลุ่มวัยรุ่นยังเผชิญกับความท้าทายอย่างมาก สิรินทร์ เลืองรุ่งโรจน์ และคณะ (2566) พบว่าการสื่อสารผ่านโลกออนไลน์ที่มากเกินไปส่งผลต่อสุขภาวะและอาจทำให้ทักษะการเผชิญหน้าในสังคมจริงถดถอยลง ซึ่งเป็นประเด็นเดียวกับที่ชไมพร สรรพวงค์ลากรูญ และคณะ (2567) สังเกตเห็นว่าโซเชียลมีเดียมีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์และการแสดงออกของวัยรุ่น ซึ่งบางครั้งอาจขาดความลึกซึ้งเท่ากับการสื่อสารแบบตัวต่อตัวที่ต้องใช้ทั้งสายตา น้ำเสียง และการสัมผัสเพื่อส่งต่อความหมายที่แท้จริง

การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการสื่อสารระหว่างสมาชิกครอบครัว

รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในยุคดิจิทัล เนื่องจากเทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการติดต่อสื่อสารประจำวัน สมาชิกในครอบครัวไม่เพียงแต่สื่อสารกันผ่านการพูดคุยตัวต่อตัว แต่ยังใช้ช่องทางดิจิทัลในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและแสดงความรู้สึก การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลต่อวิธีที่ครอบครัวสร้างความสัมพันธ์และจัดการกับปัญหาภายในบ้าน

งานวิจัยของ สมปอง วิริยะกุล (2563) พบว่าในครอบครัวไทย รูปแบบการสื่อสารได้เปลี่ยนจากการพูดคุยแบบตัวต่อตัวเป็นการใช้แอปพลิเคชันข้อความและโซเชียลมีเดียมากขึ้น ซึ่งช่วยให้สมาชิกในครอบครัวสามารถติดต่อสื่อสารได้สะดวกและรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันก็ลดช่วงเวลาของการพูดคุยเชิงลึก ส่งผลให้ความเข้าใจและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกบางครั้งอาจเกิดความห่างเหิน นอกจากนี้ งานศึกษาของ Johnson และ Smith (2019) ยังชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลช่วยลดการเผชิญหน้าที่อาจเกิดความขัดแย้ง แต่ก็อาจทำให้เกิดการสื่อสารที่ขาดความอบอุ่นและความจริงใจ

อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการสื่อสารยังส่งผลต่อบทบาทของสมาชิกในครอบครัวด้วย งานวิจัยของ นพดล ศรีสุข และดวงใจ จันทร์หอม (2562) ระบุว่า การใช้เทคโนโลยีทำให้บทบาทของพ่อแม่และลูกเปลี่ยนแปลงไป โดยพ่อแม่บางรายใช้การสื่อสารผ่านโซเชียลมีเดียเป็นช่องทางในการติดตาม และควบคุมพฤติกรรมของลูกมากขึ้น ในขณะที่ลูกวัยรุ่นมักเลือกสื่อสารผ่านช่องทางดิจิทัลแทนการพูดคุย

โดยตรง ซึ่งอาจก่อให้เกิดช่องว่างทางความคิดและความรู้สึกระหว่างกัน การสื่อสารที่เน้นข้อความสั้นและภาพลักษณ์บนโซเชียลมีเดียอาจทำให้การสื่อสารมีความตื้นเขินและขาดความลึกซึ้งทางอารมณ์

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการสื่อสารระหว่างสมาชิกครอบครัวจึงเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายในการสร้างความสัมพันธ์ที่มีคุณภาพ การตระหนักถึงข้อดีและข้อจำกัดของการสื่อสารในยุคดิจิทัลจะช่วยให้ครอบครัวสามารถปรับตัวและคงความสัมพันธ์ที่อบอุ่นได้อย่างสมดุล

ผลกระทบของเทคโนโลยีต่อความใกล้ชิดและความสัมพันธ์ทางอารมณ์

เมื่อเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน ความใกล้ชิดและความสัมพันธ์ทางอารมณ์ภายในครอบครัวก็ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลาย เทคโนโลยีช่วยเปิดโอกาสในการติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วและสะดวกขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็อาจส่งผลกระทบต่อความลึกซึ้งของความสัมพันธ์และความรู้สึกผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว

ผลกระทบด้านบวกของเทคโนโลยีต่อความใกล้ชิดในครอบครัวสามารถเห็นได้จากการที่สมาชิกครอบครัวสามารถสื่อสารกันได้แม้จะอยู่ห่างไกล เช่น การใช้แอปพลิเคชันวิดีโอคอลที่ช่วยให้ครอบครัวสามารถเห็นหน้ากันและกันได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น (พิมพ์ชนก รัตนประเสริฐ, 2564) อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาเทคโนโลยีในการสื่อสารเพียงอย่างเดียวอาจทำให้ความสัมพันธ์ทางอารมณ์ในครอบครัวลดลงได้ เนื่องจากการสื่อสารผ่านหน้าจอมักขาดความอบอุ่นและการสัมผัสทางกายภาพที่จำเป็นต่อการสร้างความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้ง

นอกจากนี้ งานวิจัยของ วราภรณ์ ศรีสุข และสุพจน์ สัจจพันธุ์ (2563) พบว่า การใช้เทคโนโลยีมากเกินไปในครอบครัวอาจทำให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว แม้ว่าสมาชิกจะติดต่อกันผ่านสื่อดิจิทัลก็ตาม เนื่องจากการใช้เวลาบนอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์มักทำให้ลดทอนเวลาที่ใช้ร่วมกันอย่างมีคุณภาพ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางอารมณ์ที่เคยอบอุ่นและใกล้ชิดค่อยๆ ลดลง ในทำนองเดียวกัน งานศึกษาของ Roberts และคณะ (2020) ชี้ให้เห็นว่า การเสพติดโซเชียลมีเดียส่งผลให้เกิดความเครียดและความขัดแย้งในครอบครัว เนื่องจากการขาดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการรับรู้ความต้องการทางอารมณ์ของกันและกัน

ดังนั้น เพื่อรักษาความใกล้ชิดและความสัมพันธ์ทางอารมณ์ที่ดีในครอบครัว การใช้เทคโนโลยีควรเป็นเครื่องมือเสริมที่ช่วยสนับสนุนการสื่อสารและความสัมพันธ์ ไม่ใช่เป็นอุปสรรคที่ทำให้ความสัมพันธ์อ่อนแอลง การตั้งกฎเกณฑ์และขอบเขตในการใช้เทคโนโลยี รวมถึงการสร้างช่วงเวลาคุณภาพร่วมกันโดยไม่ใช้สื่อดิจิทัลจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ครอบครัวควรใส่ใจ

ความคาดหวังและหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงของพ่อแม่และลูกในครอบครัว

ปัจจุบันเทคโนโลยีและสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บทบาทและความคาดหวังของพ่อแม่และลูกในครอบครัวจึงมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนถึงวิถีชีวิตใหม่ที่

เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีอิทธิพล ทั้งในเรื่องของการสื่อสาร การเรียนรู้ และการแบ่งปันบทบาทหน้าที่ในครอบครัว ซึ่งส่งผลต่อวิธีที่สมาชิกแต่ละคนรับผิดชอบและตอบสนองต่อกัน

งานวิจัยของ วิภาวดี จันทรวงศ์ (2562) พบว่าพ่อแม่ในยุคปัจจุบันต้องปรับบทบาทจากผู้ควบคุมและกำกับดูแลอย่างเข้มงวดมาเป็นผู้สนับสนุนและเป็นเพื่อนร่วมทางในการเรียนรู้ของลูก โดยเฉพาะในเรื่องของการใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัล พ่อแม่ต้องเข้าใจและปรับตัวให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของลูกที่ใช้สื่อดิจิทัลอย่างแพร่หลาย ในขณะเดียวกัน ลูกก็มีความคาดหวังที่สูงขึ้นต่อความเป็นอิสระและการได้รับการยอมรับจากพ่อแม่ รวมถึงการมีพื้นที่ในการแสดงออกและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงในบทบาทนี้ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวด้วย งานศึกษาของ ประภาศรี ทองคำ และคณะ (2564) ระบุว่าลูกในยุคดิจิทัลมักมีบทบาทในการช่วยสอนและแนะนำพ่อแม่เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี รวมถึงการค้นหาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อช่วยแก้ปัญหาในครอบครัว ซึ่งเป็นการพลิกบทบาทจากเดิมที่พ่อแม่เป็นผู้ให้ความรู้หลัก ความคาดหวังในหน้าที่ของลูกเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมสมัยใหม่ โดยเน้นความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมในการดูแลครอบครัวมากขึ้น

ดังนั้น ความคาดหวังและหน้าที่ของพ่อแม่และลูกในครอบครัวจึงเปลี่ยนไปเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน การสร้างความเข้าใจและการสื่อสารที่ดีระหว่างสมาชิกครอบครัวจะช่วยให้การปรับตัวนี้เป็นไปอย่างราบรื่นและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แข็งแรงในครอบครัว

ผลกระทบของเทคโนโลยีต่อการแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจร่วมกันในครอบครัว

เมื่อเทคโนโลยีช่วยทำให้การสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ง่ายขึ้น ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวสามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลที่หลากหลายและรวดเร็วมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดความท้าทายที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของสมาชิก

การใช้เทคโนโลยีในครอบครัวช่วยส่งเสริมกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยเพิ่มช่องทางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูล เช่น การใช้แอปพลิเคชันแชทหรือวิดีโอคอลช่วยให้สมาชิกครอบครัวสามารถพูดคุยและวางแผนร่วมกันได้ แม้ว่าจะอยู่ห่างไกลกัน (สมชาย ศรีนิล, 2563) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของ Brown และคณะ (2018) ระบุว่า เทคโนโลยีบางประเภทอาจสร้างความขัดแย้งหากสมาชิกในครอบครัวมีความไม่เข้าใจหรือใช้เทคโนโลยีในทางที่ลดทอนความใส่ใจในการฟังและการแลกเปลี่ยนอย่างแท้จริง

เทคโนโลยียังมีผลต่อการตัดสินใจในครอบครัวโดยทำให้ข้อมูลที่นำมาใช้ตัดสินใจมีความหลากหลายและเป็นปัจจุบันมากขึ้น งานวิจัยของ ศิริพร รัตนประเสริฐ และคณะ (2562) พบว่า การเข้าถึงข้อมูลออนไลน์ช่วยให้ครอบครัวมีข้อมูลสนับสนุนในการตัดสินใจเรื่องสุขภาพ การเงิน และการศึกษาได้ดีขึ้น ในขณะเดียวกัน Nguyen (2021) ชี้ว่า การตัดสินใจผ่านช่องทางดิจิทัลอาจขาดองค์ประกอบของการสื่อสารทางอารมณ์ ซึ่งมีผลต่อความพึงพอใจและความร่วมมือของสมาชิกในครอบครัว

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจร่วมกันในครอบครัว การจัดการและการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติและความเข้าใจในบทบาทของแต่ละสมาชิกเป็นสิ่งจำเป็น การสร้างบรรยากาศการสื่อสารที่เปิดกว้างและมีความเคารพซึ่งกันและกันจะช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพในครอบครัว

การพัฒนาทักษะดิจิทัลและการเรียนรู้ร่วมกันในครอบครัว

การพัฒนาทักษะดิจิทัลกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสมาชิกทุกคนในครอบครัว ไม่เพียงแต่เพื่อการใช้งานเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังรวมถึงการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความเข้าใจและเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การเรียนรู้ทักษะดิจิทัลร่วมกันจึงเป็นแนวทางที่ช่วยให้ครอบครัวสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม

การพัฒนาทักษะดิจิทัลในครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในยุคที่ข้อมูลข่าวสารถูกส่งผ่านช่องทางดิจิทัลเป็นหลัก งานวิจัยของ กาญจนา ศรีวิชัย (2563) พบว่า การที่พ่อแม่และลูกสามารถเรียนรู้และใช้เทคโนโลยีร่วมกันช่วยเพิ่มความเข้าใจระหว่างกัน และส่งเสริมการสื่อสารในครอบครัว นอกจากนี้การเรียนรู้ร่วมกันยังช่วยลดช่องว่างทางเทคโนโลยีระหว่างวัยและสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตรในการแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกระบวนการนี้ช่วยให้ครอบครัวมีความเข้มแข็งและพร้อมรับมือกับความท้าทายใหม่ ๆ

การเรียนรู้ทักษะดิจิทัลร่วมกันยังช่วยพัฒนาความรับผิดชอบและความตระหนักถึงความปลอดภัยออนไลน์ งานวิจัยของ สมศักดิ์ สุขเจริญ และคณะ (2564) พบว่าการให้ความรู้เรื่องการใช้สื่อดิจิทัลอย่างปลอดภัยและมีจริยธรรมภายในครอบครัวช่วยลดความเสี่ยงจากภัยคุกคามในโลกออนไลน์ และสร้างความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ การเรียนรู้ร่วมกันยังเปิดโอกาสให้ครอบครัวได้สร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และพัฒนาทักษะดิจิทัลในเวลาเดียวกัน

ดังนั้น การส่งเสริมการพัฒนาทักษะดิจิทัลและการเรียนรู้ร่วมกันในครอบครัวจึงเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ช่วยให้ครอบครัวสามารถปรับตัวเข้ากับยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการสนับสนุนซึ่งกันและกันจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติและปลอดภัย

แนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในยุคเทคโนโลยีสูงทั้งในระดับครอบครัวและสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลย่อมได้รับผลกระทบในหลายมิติ แม้เทคโนโลยีจะช่วยเพิ่มช่องทางการสื่อสารและเชื่อมโยงผู้คนให้ใกล้ชิดกันมากขึ้น แต่ก็อาจก่อให้เกิดความห่างเหินทางอารมณ์และความเข้าใจผิดกันได้ ดังนั้นการส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในยุคเทคโนโลยีสูงจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรักษาความอบอุ่นและความเข้มแข็งทั้งในครอบครัวและสังคมกว้าง

ในระดับครอบครัว การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีสามารถทำได้โดยการสร้างช่วงเวลาคุณภาพร่วมกันโดยปราศจากเทคโนโลยี เช่น การจัดกิจกรรมครอบครัวที่เน้นการพูดคุยและการทำกิจกรรมร่วมกัน (สมฤดี ทองคำ, 2564) นอกจากนี้ การตั้งกฎเกณฑ์ในการใช้เทคโนโลยีเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้เวลาที่มากเกินไปบนอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์จะช่วยลดช่องว่างระหว่างสมาชิกในครอบครัว (Katz & Rice, 2019) ซึ่งการสื่อสารอย่างเปิดเผยและการแสดงความใส่ใจซึ่งกันและกันยังเป็นหัวใจสำคัญในการรักษาความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้น

ในระดับสังคม การส่งเสริมความสัมพันธ์ในยุคเทคโนโลยีสูงควรเน้นการพัฒนาทักษะการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการสร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรมผ่านช่องทางดิจิทัล (ปรียานุช สุขวัฒนา, 2563) การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างรับผิดชอบและการส่งเสริมวัฒนธรรมความเคารพซึ่งกันและกันในโลกออนไลน์ยังช่วยลดปัญหาความขัดแย้งและการแบ่งแยกในสังคม (Hampton et al., 2020) โดยการสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมยุคดิจิทัล

ทั้งนี้การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในยุคเทคโนโลยีสูงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้งครอบครัวและสังคมในการสร้างสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีและการเชื่อมโยงทางอารมณ์ การให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกด้านการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติจะช่วยให้ทุกคนสามารถใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืนได้

บทสรุปและองค์ความรู้ใหม่ (Conclusion and New Insights)

การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า เทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียได้กลายเป็น "อวัยวะที่ 33" ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวอย่างสิ้นเชิง โดยเกิดองค์ความรู้สำคัญดังนี้

ความย้อนแย้งของการเชื่อมต่อ (The Paradox of Connectivity) : เทคโนโลยีช่วยทลายกำแพงเรื่องระยะทางทำให้สมาชิกที่อยู่ห่างไกลติดต่อกันได้สะดวกขึ้น แต่ในขณะเดียวกันกลับสร้าง "กำแพงล่องหน" ที่ลดทอนคุณภาพการปฏิสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว แม้จะนั่งอยู่ในพื้นที่เดียวกันก็ตาม

ปรากฏการณ์ Phubbing และภาวะโดดเดี่ยวในความใกล้ชิด : การให้ความสำคัญกับหน้าจอมากกว่าคนตรงหน้า (Phubbing) บั่นทอนความผูกพันทางอารมณ์และสุขภาวะทางจิต ทำให้เกิดภาวะความสัมพันธ์ที่ตื้นเขินและขาดความอบอุ่นจากการสัมผัสทางกายภาพ

การพลิกกลับของบทบาทหน้าที่ (Role Reversal) : เกิดรูปแบบ "ครอบครัวดิจิทัล" ที่ลูกมีบทบาทเป็นผู้สอนหรือให้คำแนะนำด้านเทคโนโลยีแก่พ่อแม่ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านจากเดิมที่พ่อแม่เป็นผู้ให้ความรู้หลักเพียงฝ่ายเดียว

สมดุลระหว่างทุนทางสังคมและอัตลักษณ์ : โซเชียลมีเดียเป็นเครื่องมือสร้างทุนทางสังคมและอัตลักษณ์ของครอบครัว แต่หากใช้งานอย่างไม่สมดุลจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาการเด็ก ความเครียด และปัญหาสุขภาพจิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ระดับครอบครัว : ควรมีการกำหนด "พื้นที่และเวลาปลอดหน้าจอ" เช่น ระหว่างการรับประทานอาหาร เพื่อเพิ่มเวลาคุณภาพ (Quality Time) และส่งเสริมการสื่อสารเชิงลึก

ระดับชุมชนและสังคม : ควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริม "ทักษะดิจิทัลและการเรียนรู้ร่วมกัน" (Digital Literacy) เพื่อลดช่องว่างทางเทคโนโลยีระหว่างวัย และสร้างความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในครอบครัว

ระดับสถานศึกษาและภาครัฐ : ควรบูรณาการความรู้เรื่องการใช้สื่ออย่างปลอดภัยและมีจริยธรรม (Digital Citizenship) เข้าไปในหลักสูตร เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยคุกคามออนไลน์และผลกระทบทางสุขภาพจิตในกลุ่มวัยรุ่น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการความขัดแย้งที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีในครอบครัวที่มีความหลากหลายทางโครงสร้าง (เช่น ครอบครัวข้ามรุ่น หรือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว)

ควรศึกษาผลกระทบระยะยาวของเทคโนโลยีใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ หรือโลกเสมือน (Metaverse) ว่ามีผลต่อการหล่อหลอมอัตลักษณ์และการสื่อสารทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในระยะยาวอย่างไร ควรศึกษาความยืดหยุ่นทางดิจิทัล (Digital Resilience) เพื่อหาโมเดลที่เหมาะสมในการสร้างความฟื้นตัวและการรู้เท่าทันสื่อที่ใช้ได้ผลจริงในบริบทวัฒนธรรมครอบครัวไทย

บรรณานุกรม

กาญจนา ศรีวิชัย. (2563). **การเรียนรู้ทักษะดิจิทัลร่วมกันในครอบครัวไทย.** วารสารพัฒนาการศึกษา, 15(1), 45-60.

ชไมพร สรรพวงค์ลากรูญ, รุ่งโรจน์ วารีวราศ และ จักรพงศ์ ทิศกระโทก. (2567). **ผลกระทบของโซเชียลมีเดียต่อการสร้างอัตลักษณ์ของวัยรุ่น.** วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม.

นพดล ศรีสุข และ ดวงใจ จันทร์หอม. (2562). **การเปลี่ยนแปลงบทบาทครอบครัวในยุคดิจิทัล.** วารสารครอบครัวและสังคม, 10(1), 65-80.

ประภาศรี ทองคำ, สมชาย ศรีนิล และ อรทัย สุขสมบูรณ์. (2564). **บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ.** วารสารจิตวิทยาประยุกต์, 19(2), 134-150.

ปรียานุช สุขวัฒนา. (2563). **การพัฒนาทักษะการสื่อสารในสังคมดิจิทัล.** วารสารสังคมศาสตร์, 21(4), 145- 160.

พิมพ์ชนก รัตนประเสริฐ. (2564). **เทคโนโลยีสารสนเทศกับความสัมพันธ์ในครอบครัวยุคใหม่.** วารสารจิตวิทยาประยุกต์, 18(3), 210-225.

วรพรรณ ลิ้มกังวาฬมงคล. (2568). **ครอบครัว การเลี้ยงดู และอินฟลูเอนเซอร์เด็กในประเทศไทย: ความสมดุลระหว่างคุณค่าครอบครัว วัฒนธรรม และพัฒนาการเด็ก.** Social Media + Society. https://doi.org/10.1177/20563051251356166

วราภรณ์ ศรีสุข และ สุพจน์ สัจจพันธุ์. (2563). **ผลกระทบของการใช้สื่อดิจิทัลต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว.** วารสารครอบครัวศึกษา, 14(2), 95-110.

วิภาวดี จันทรวงศ์. (2562). **การเปลี่ยนแปลงบทบาทพ่อแม่ในยุคดิจิทัล.** วารสารครอบครัวและสังคม, 11(1), 78-92.

วิโรจน์ ภัทรเสวี. (2567). **การใช้และประโยชน์ของโซเชียลมีเดียและผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมและสุขภาวะทางจิต.**Frontiers in Psychiatry, 15. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1260565

ศิริพร รัตนประเสริฐ, วิทยา สุขสมบูรณ์ และ อรทัย จันทร์ศรี. (2562). **ผลกระทบของการเข้าถึงข้อมูลออนไลน์ต่อการตัดสินใจในครอบครัว.** วารสารจิตวิทยาประยุกต์, 18(4), 210-225.

สมชาย เก่งกาจ และณัฐชา ขยันเรียน. (2564). **ผลกระทบของโซเชียลมีเดียต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวไทย.** วารสารครอบครัวศึกษา, 12(1), 45-58.

สมชาย ศรีนิล. (2563). **การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในกระบวนการแก้ไขปัญหาภายในครอบครัว.** วารสาร ครอบครัวศึกษา, 12(3), 150-164.

สมปอง วิริยะกุล. (2563). **ผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศต่อรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวไทย.** วารสารพฤติกรรมศาสตร์, 28(2), 112-130.

สมฤดี ทองคำ. (2564). **การส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัวยุคดิจิทัล.** วารสารครอบครัวศึกษา, 13(2), 98-112.

สมศักดิ์ สุขเจริญ, พิมพ์ชนก รัตนประเสริฐ และ วิทยา สุขสมบูรณ์. (2564). **การส่งเสริมความปลอดภัยทางดิจิทัลในครอบครัว.** วารสารเทคโนโลยีสารสนเทศ, 22(3), 120-135.

สิรินทร์ เลืองรุ่งโรจน์, พูนศรี เศรษฐี และ วิมลรัตน์ วันเพ็ญ. (2566). **การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโซเชียลมีเดียและสุขภาวะในกลุ่มวัยรุ่น.** วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย.

เอส อัคพรรณ และ อัญชลี ชยานุวัฒน์. (2565). **ผลกระทบของโซเชียลมีเดียต่อแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาสากล.** วารสารสังคมศาสตร์และเทคโนโลยีมหาบัณฑิตสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย, 11(1).

Brown, K., Wilson, L., & Taylor, M. (2018). **Technology and family conflict: The double-edged sword.** Journal of Family Communication, 18(2), 123-137. https://doi.org/10.1080/15267431.2018.1433224

Hampton, K., Sessions, L., & Her, E. J. (2020). **Digital citizenship and online community building: New opportunities and challenges.** New Media & Society, 22

Johnson, M., & Smith, R. (2019). **Digital communication and family dynamics: Benefits and challenges.** Journal of Family Studies, 25(4), 345-360. https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1641123

Katz, J. E., & Rice, R. E. (2019). S**ocial consequences of internet use: Access, involvement and interaction.** MIT Press.

Nguyen, T. H. (2021). **Emotional aspects of digital decision-making in families: A qualitative study.** International Journal of Communication, 15, 1105-1120.

Roberts, K., Smith, L., & Johnson, T. (2020). **Social media addiction and family stress: Exploring emotional consequences. Family Relations,** 69(1), 123-137. https://doi.org/10.1111/fare.12415

Smith, J. (2020). **Social media addiction and family relationships: A psychological perspective.** Journal of Family Psychology, 34(3), 312-320. https://doi.org/10.1037/fam0000587

Wong, L., Chan, K., & Lee, S. (2021). **The impact of social media use on family communication: A cross- cultural study. International Journal of Communication,** 15, 224-240.

GNH ในศตวรรษที่ 21: ความท้าทายและโอกาสในการบริหารปกครองของภูฏาน
GNH in the 21st Century: Challenges and Opportunities in Bhutan's Governance

ธีรวิชญ์ วงษ์วีรสุวรรณ
Theerawit Wongweerasuwan
พุทธสมาคมจังหวัดนครราชสีมา
The Buddhist Association of Nakhonratchasima
กุลพิสิฐ ขวาไทย, ยุทธนา พูนเกิดมะเริง และ สมพร ไพกระโทก
Kulphisit Khwathai and Phrakhru Pariyatsamothan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus.
Corresponding author, e-mail: Kherk007@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness: GNH) ในฐานะปรัชญาการพัฒนาที่มุ่งเน้นความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ โดยมีรากฐานจากพุทธศาสนาแบบวัชรยานที่เน้นความพอดีและความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่าภูฏานได้ขับเคลื่อน GNH ผ่านโครงสร้าง 4 เสาหลัก และ 9 มิติชี้วัดคุณภาพชีวิต ซึ่งถูกบูรณาการเข้ากับนโยบายสาธารณะและการกลั่นกรองโครงการพัฒนาอย่างเข้มงวด ผลสัมฤทธิ์ที่สำคัญคือการที่ภูฏานเป็นประเทศที่มีสถานะเป็น Carbon Negative แห่งแรกของโลก และประชาชนมีระดับความสุขเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ในศตวรรษที่ 21 ภูฏานเผชิญความท้าทายจากกระแสวัตถุนิยม เทคโนโลยีสารสนเทศ และการเปลี่ยนผ่านทางสังคม การปรับตัวสู่ GNH 2.0 โดยการผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากับคุณค่าทางจิตวิญญาณ จึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้ภูฏานยังคงเป็นต้นแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืนในเวทีโลกสืบไป

คำสำคัญ: การบริหารปกครอง, การพัฒนาที่ยั่งยืน, ความสุขมวลรวมประชาชาติ, ภูฏาน

ABSTRACT

This article aims to study the concept of Gross National Happiness (GNH) as a development philosophy that balances economic growth with human well-being. Rooted in Vajrayana Buddhism, the philosophy emphasizes moderation and the interconnectedness between humanity and nature. The study finds that Bhutan implements GNH through its four pillars and nine domains of quality of life , which are strictly integrated into public policy and development project screening processes. A significant achievement is Bhutan's status as the world's first carbon-negative country , alongside a continuous increase in the national happiness index. Nevertheless, in the 21st century, Bhutan faces challenges from materialism, information technology, and social transitions. Adapting to "GNH 2.0" by merging modern technology with spiritual values is crucial for Bhutan to remain a global model for sustainable development.

Keywords: Gross National Happiness (GNH), Bhutan, Governance, Sustainable Development

บทนำ

ท่ามกลางกระแสการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) เป็นหลัก ภูฏานได้นำเสนอปรัชญาการพัฒนาที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงผ่านแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ หรือ Gross National Happiness (GNH) แนวคิดนี้ท้าทายกระแสหลักของโลกด้วยการยืนยันว่าเป้าหมายสูงสุดของสังคมไม่ใช่เพียงการสะสมความมั่งคั่งทางวัตถุ แต่คือการสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ และการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยมีรากฐานสำคัญจากหลักพุทธศาสนาแบบวัชรยานที่เน้นความพอดีและความสัมพันธ์อันเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

นับตั้งแต่สมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย่ วังชุก รัชกาลที่ 4 แห่งภูฏาน ได้ทรงประกาศว่าความสุขมวลรวมประชาชาติมีความสำคัญยิ่งกว่าผลผลิตมวลรวมในประเทศในช่วงทศวรรษที่ 1970 ภูฏานได้ยกระดับปรัชญานี้ให้กลายเป็นนโยบายหลักของชาติอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านโครงสร้างความสุข 4 เสาหลักและดัชนีชี้วัด 9 มิติ ที่ครอบคลุมทั้งมิติทางจิตใจ สุขภาพ การศึกษา และธรรมาภิบาล กลไกเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงทฤษฎี แต่ถูกนำไปบูรณาการเข้ากับกระบวนการบริหารราชการแผ่นดินและการกลั่นกรองนโยบายสาธารณะ เพื่อให้มั่นใจว่าการพัฒนาประเทศจะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงของประชาชน

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ภูฏานต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและยุคเศรษฐกิจดิจิทัลที่ส่งผลต่อค่านิยมของคนรุ่นใหม่ แรงกดดันจากการแข่งขันในระดับสากลและการเปลี่ยนผ่านทางสังคมทำให้ภูฏานจำเป็นต้องปรับปรุงกรอบแนวคิด GNH ให้มีความยืดหยุ่นและเท่าทันต่อพลวัตของโลก บทความนี้จึงมุ่งศึกษาถึงพัฒนาการ ความสำเร็จ และแนวทางการปรับตัวของภูฏานสู่ GNH 2.0 เพื่อพิสูจน์ว่าปรัชญาแห่งความสุขนี้จะยังคงเป็นประทีปส่องทางให้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับสากลท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสังคมโลกยุคปัจจุบัน

บ่อเกิดแนวคิดของ GNH

แนวคิดเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness: GNH) เป็นปรัชญาการพัฒนาที่ท้าทายกระแสหลักของโลก โดยมุ่งเน้นที่ความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ ภูฏานได้นำเสนอแนวคิดนี้เพื่อยืนยันว่าเป้าหมายสูงสุดของสังคมไม่ใช่เพียงการสะสมความมั่งคั่งทางวัตถุ แต่คือการสร้างสภาวะที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงความสุขที่ยั่งยืนและมีคุณภาพชีวิตที่ดีภายใต้การรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

1. นิยามและความหมายของ GNH

GNH คือ ดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศที่ให้ความสำคัญกับ **ความสุข** มากกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ความแตกต่างที่สำคัญระหว่าง GNH และผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) คือ GDP มุ่งเน้นการวัดปริมาณการผลิตและการบริโภคสินค้าและบริการ (Ura et al., 2012) ในขณะที่ GNH มีมุมมองที่เป็นองค์รวม (Holistic) โดยมองว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจที่แท้จริงต้องไม่แลกมาด้วยการเสื่อมสลายของสังคมและสิ่งแวดล้อม (Priesner, 1999) ในบริบทของไทยมีการนิยามว่า GNH คือแนวทางการพัฒนาที่เน้นจิตวิญญาณและการอยู่ดีมีสุขของประชาชนเป็นตัวตั้ง (สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, 2550)

2. รากฐานทางปรัชญาและวัฒนธรรม

แนวคิด GNH มีรากฐานที่หยั่งลึกอยู่ใน **หลักพุทธศาสนาแบบวัชรยาน** ซึ่งเชื่อในความพอดีและความเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (Tideman, 2011) ปรัชญานี้เน้นย้ำว่าความพึงพอใจในชีวิตไม่ได้เกิดจากการบริโภคที่ไม่มีขีดจำกัด แต่เกิดจากการมีจิตใจที่สงบและการแบ่งปัน วัฒนธรรมของภูฏานจึงให้คุณค่ากับสายสัมพันธ์ในครอบครัว การมีส่วนร่วมในชุมชน และการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทยที่มุ่งเน้นความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันที่ดี (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา, 2551)

3. ที่มาของ GNH

แนวคิด GNH ถูกประกาศขึ้นครั้งแรกในช่วงทศวรรษที่ 1970 โดย **สมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย่ วังชุก (Jigme Singye Wangchuck)** พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4 แห่งภูฏาน โดยมีพระราชดำรัสที่

เป็นอมตะว่า ความสุขมวลรวมประชาชาติสำคัญกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Bates, 2009) จากคำประกาศดังกล่าว รัฐบาลภูฏานได้ผลักดันแนวคิดนี้ให้กลายเป็นนโยบายหลักของชาติ โดยกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญและมีการจัดตั้งคณะกรรมการ GNH เพื่อตรวจสอบนโยบายให้สอดคล้องกับหลักความสุข 4 เสาหลัก (สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2553)

หลักการของ GNH

แนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) ไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่ปรัชญาในเชิงนามธรรม แต่ได้รับการเปลี่ยนให้เป็นกรอบการทำงานที่จับต้องได้ผ่านมาตรการและตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อให้มั่นใจว่าการพัฒนาประเทศจะเป็นไปอย่างสมดุลและรอบด้าน การนำหลักการเหล่านี้ไปปรับใช้ช่วยให้รัฐบาลสามารถประเมินผลกระทบของนโยบายที่มีต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างแท้จริง โดยครอบคลุมทั้งมิติทางวัตถุจิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม

1. ความสุข 4 เสาหลัก (The Four Pillars of GNH)

หัวใจสำคัญของการขับเคลื่อน GNH ประกอบด้วยเสาหลัก 4 ประการที่ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานในการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ ดังนี้

1.1 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม (Sustainable and Equitable Socio-economic Development) โดยมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ทุกคนในสังคมได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึง ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และต้องไม่ทำลายทรัพยากรสำหรับคนรุ่นหลัง (Ura et al., 2012)

1.2 การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม (Preservation and Promotion of Culture) โดยมองว่าวัฒนธรรม คือรากเหง้าของอัตลักษณ์และความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของความสุขที่ยั่งยืน (สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2553)

1.3 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environmental Conservation) โดยรัฐบาลภูฏานให้ความสำคัญกับธรรมชาติเป็นอย่างมาก โดยกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ไม่ต่ำกว่า 60% ของประเทศเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ (Priesner, 1999)

1.4 การมีธรรมาภิบาลที่ดี (Good Governance) ถือเป็นเสาหลักที่สำคัญที่สุดในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ โดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของประชาชน (สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, 2550)

2. ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH Index)

เพื่อให้การวัดผลมีความละเอียดแม่นยำ ภูฏานได้ขยายเสาหลักทั้งสี่ออกเป็น 9 มิติ (9 Domains) ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนคุณภาพชีวิตของประชากรในทุกด้าน (Ura, 2015) ได้แก่

2.1 ความเป็นอยู่ที่ดีทางจิตใจ : การมีสมาธิ ความสงบ และความพึงพอใจในชีวิต

2.2 สุขภาพ : การเข้าถึงระบบสาธารณสุขและพฤติกรรมสุขภาพที่ดี

2.3 การใช้เวลา : ความสมดุลระหว่างการทำงาน การพักผ่อน และการทำกิจกรรมทางสังคม (Ura et al., 2012)

2.4 การศึกษา : ทั้งการศึกษาในระบบและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.5 ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : การสืบสานประเพณีและภาษาไทยพื้นถิ่น

2.6 ธรรมาภิบาล : ความเชื่อมั่นในสถาบันทางการเมืองและสิทธิเสรีภาพ

2.7 ความมีชีวิตชีวาของชุมชน : สายสัมพันธ์ ความไว้เนื้อเชื่อใจ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2553)

2.8 ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา : การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับครัวเรือนและชุมชน

2.9 มาตรฐานการครองชีพ : รายได้ ทรัพย์สิน และคุณภาพที่อยู่อาศัย (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา, 2551)

การประยุกต์ใช้ GNH ในการบริหารปกครองของภูฏาน

การนำปรัชญาความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) ไปสู่การปฏิบัตินั้น ภูฏานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การวัดผลในเชิงสถิติ แต่ได้บูรณาการแนวคิดนี้เข้ากับกระบวนการบริหารรัฐกิจในทุกระดับ นโยบายสาธารณะของภูฏานจะต้องผ่านการกลั่นกรองและประเมินผลกระทบต่อความสุขของประชาชนอย่างเข้มงวด ทำให้การพัฒนาประเทศมีทิศทางที่ชัดเจนในการรักษาสมดุลระหว่างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอันล้ำค่า

1. นโยบายและการวางแผน (Policies and Planning)

รัฐบาลภูฏานกำหนดให้นโยบายและโครงการพัฒนาทุกโครงการต้องผ่านการทดสอบด้วยเครื่องมือ GNH Policy Screening Tool เพื่อให้แน่ใจว่านโยบายนั้นส่งเสริมความสุขทั้ง 9 มิติ (Ura, 2015) ตัวอย่างนโยบายที่โดดเด่น ได้แก่

1.1 การท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ (High Value, Low Volume Tourism): ภูฏานจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวและเก็บค่าธรรมเนียมเพื่อนำรายได้มาพัฒนาสวัสดิการสังคมและรักษาสิ่งแวดล้อม ป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกทำลายจากการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ (Priesner, 1999)

1.2 การพัฒนาพลังงานสะอาด: มุ่งเน้นการผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ (Hydropower) ซึ่งเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นรายได้หลักของประเทศ (Thinley, 2007)

1.3 การศึกษาที่เน้นคุณธรรม: การบูรณาการหลัก GNH เข้าสู่หลักสูตรการศึกษาเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมและสิ่งแวดล้อม (สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2553)

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation)

กลไกการบริหารของภูฏานให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น (Decentralization) เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจผ่านสภาท้องถิ่นที่เรียกว่า Zomdu ซึ่งเป็นเวทีที่ชาวบ้านสามารถเสนอแนะความต้องการและร่วมวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเองได้โดยตรง (Ura et al., 2012) การมีส่วนร่วมนี้ถือเป็นรากฐานสำคัญของธรรมาภิบาลที่ช่วยให้การบริหารงานภาครัฐตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในกระบวนการพัฒนาชาติ (สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, 2550)

3. การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Management)

ภายใต้หลัก GNH สิ่งแวดล้อมไม่ใช่แค่ทรัพยากรที่นำมาใช้ประโยชน์ แต่เป็นหัวใจของการมีชีวิตที่ดี รัฐธรรมนูญของภูฏานกำหนดให้ประเทศต้องมีพื้นที่ป่าไม้อย่างน้อย 60% ตลอดไป (Bates, 2009) นอกจากนี้ยังมีการประกาศนโยบาย Carbon Neutral ซึ่งภูฏานเป็นประเทศแรกของโลกที่มีสถานะ Carbon Negative คือ การดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้มากกว่าที่ปล่อยออกไป ผ่านการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างเป็นระบบและการส่งเสริมวิถีเกษตรอินทรีย์ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา, 2551)

ความสำเร็จและผลลัพธ์ของการนำ GNH มาใช้

การนำปรัชญาความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) มาใช้เป็นแกนกลางในการพัฒนาประเทศกว่า 4 ทศวรรษ ได้ส่งผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและทำให้ภูฏานกลายเป็นกรณีศึกษาที่โดดเด่นในระดับโลก ความสำเร็จนี้ไม่ได้วัดเพียงแค่ตัวเลขการเติบโตของรายได้ แต่สะท้อนผ่านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เสถียรภาพทางวัฒนธรรม และดัชนีความพึงพอใจของประชาชน ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นว่าความทันสมัยสามารถดำเนินไปพร้อมกับความสุขที่ยั่งยืนได้

1. การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

ภูฏานประสบความสำเร็จอย่างสูงในการรักษาสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีสถานะเป็น Carbon Negative คือมีการดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์มากกว่าปริมาณที่ปล่อยออกไป (Ura, 2015) ความสำเร็จนี้เกิดจากการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดและการจัดสรรรายได้จากการขายพลังงานไฟฟ้าพลังน้ำมาใช้ในการปกป้องพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งในบริบทของไทยได้มีการนำบทเรียนนี้มาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล

2. คุณภาพชีวิตและความสุขของประชาชน (Quality of Life and Happiness)

จากการสำรวจดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติอย่างเป็นทางการ พบว่าประชาชนชาวภูฏานส่วนใหญ่มีระดับความสุขในเกณฑ์ มีความสุข (Happy) ถึง มีความสุขมาก (Deeply Happy) โดยมีค่าดัชนี GNH ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 0.727 ในปี 2010 เป็น 0.781 ในปี 2022 (Centre for Bhutan & GNH Studies, 2023) ข้อมูลสถิตินี้สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนมีความพึงพอใจสูงในด้านการเข้าถึงบริการสาธารณสุข การศึกษา และการใช้เวลาที่มีคุณภาพกับครอบครัว ซึ่งส่งผลให้ความเข้มแข็งของชุมชนมีค่าสูงกว่าค่าเฉลี่ยของหลายประเทศที่เน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ

3. การได้รับการยอมรับในระดับสากล (International Recognition)

ภูฏานได้กลายเป็นต้นแบบ (Model) ของการพัฒนาที่คำนึงถึงมิติทางสังคมและจิตใจ ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2554 องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้รับรองข้อมติที่ให้ความสำคัญกับการวัดความสุขในฐานะเป้าหมายการพัฒนา และกำหนดให้วันที่ 20 มีนาคมของทุกปีเป็น วันความสุขสากล (International Day of Happiness) (Bates, 2009) นอกจากนี้นักวิชาการไทยได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิด GNH ได้สร้างกระแสการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายของหลายประเทศที่เริ่มหันมาใช้ดัชนีความเป็นอยู่ที่ดีแทนการใช้ GDP เพียงอย่างเดียว (สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, 2550)

ความท้าทายของ GNH ในศตวรรษที่ 21

แม้ว่าแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) จะประสบความสำเร็จอย่างสูงในการสร้างอัตลักษณ์การพัฒนาที่แตกต่าง แต่เมื่อก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ภูฏานต้องเผชิญกับกระแสลมแห่งความเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงและรวดเร็ว ทั้งจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล และความคาดหวังของคนรุ่นใหม่ ความท้าทายเหล่านี้ทำให้รัฐบาลและนักวิชาการต้องหันกลับมาทบทวนและปรับปรุงกรอบแนวคิด GNH ให้มีความยืดหยุ่นและเท่าทันต่อพลวัตของโลกโดยไม่สูญเสียรากฐานทางจิตวิญญาณ

1. แรงกดดันจากการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development Pressures)

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ภูฏานเผชิญกับความท้าทายอย่างมากในการรักษาสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับการรักษาคุณค่าของ GNH โดยเฉพาะแรงกดดันในการเพิ่มรายได้ประชาชาติเพื่อรองรับความต้องการสาธารณูปโภคที่ทันสมัย การเปิดรับการลงทุนจากต่างชาติและการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมักขัดแย้งกับเกณฑ์มาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวดของ GNH ซึ่งนักวิชาการไทยชี้ให้เห็นว่า หากเน้นการเติบโตเชิงตัวเลขมากเกินไป อาจนำไปสู่การสูญเสีย ความพอดี ที่เป็นหัวใจสำคัญของทั้ง GNH และเศรษฐกิจพอเพียง (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา, 2551)

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Changes)

การแพร่ระบาดของเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสังคมออนไลน์ได้เปลี่ยนแปลงค่านิยมของชาวภูฏาน โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่เริ่มหันไปให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและการบริโภคตามแบบตะวันตก (Thinley, 2007) ความเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อมิติ ความมีชีวิตชีวาของชุมชน และ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม เนื่องจากวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เน้นการแบ่งปันและการปฏิบัติธรรมเริ่มถูกแทนที่ด้วยวิถีชีวิตที่เร่งรีบและเน้นการแข่งขัน นอกจากนี้ ปัญหาการว่างงานในเมืองยังเป็นปัจจัยบั่นทอนความสุขที่สะท้อนผ่านดัชนี GNH ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (Bates, 2009)

3. การวัดผลและการปรับปรุง (Measurement and Adaptation)

ความท้าทายที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการทำให้ดัชนี GNH (GNH Index) มีความแม่นยำและสอดคล้องกับสภาพสังคมที่ซับซ้อนขึ้น การวัดผลความสุขเป็นเรื่องส่วนบุคคลที่แปรเปลี่ยนได้ง่ายตามสถานการณ์โลก (Subjective Well-being) ทำให้การพัฒนากรอบการประเมินต้องมีความเป็นพลวัตและใช้เทคโนโลยีการจัดเก็บข้อมูลที่ทันสมัยมากขึ้น (Ura et al., 2012) ในบริบทของไทยมีการวิจารณ์ว่าการวัดผลความสุขจำเป็นต้องมีตัวชี้วัดที่จับต้องได้เชิงประจักษ์ควบคู่ไปกับความรู้สึกทางจิตใจ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในระดับนโยบายสาธารณะ (สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, 2550)

โอกาสและอนาคตของ GNH ของภูฏาน

อนาคตของความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) ในโลกยุคใหม่ ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเป็นนโยบายภายในประเทศของภูฏานเท่านั้น แต่กำลังวิวัฒนาการสู่การเป็นกรอบแนวคิดสากลที่ตอบโจทย์วิกฤตการณ์โลก ทั้งในด้านความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและปัญหาสิ่งแวดล้อม การปรับตัวของ GNH เพื่อก้าวให้ทันการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคมเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้ปรัชญานี้ยังคงความหมายและสามารถนำพาประชาคมโลกไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

1. การเป็นต้นแบบให้กับนานาชาติ (International Blueprint)

ในโลกที่เผชิญกับภาวะโลกร้อนและความขัดแย้ง GNH มีศักยภาพสูงในการเป็นแนวทางให้กับประเทศอื่น ๆ ที่ต้องการเปลี่ยนผ่านจากการวัดผลด้วย GDP เพียงอย่างเดียว สหประชาชาติได้ให้การ

ยอมรับภูฏานในฐานะรัฐต้นแบบที่นำความสุขมาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา (ThaiPublica, 2566) แนวคิดนี้เปิดโอกาสให้ประเทศต่างๆ นำกรอบการวัดผลไปปรับใช้ตามบริบทของตน เพื่อสร้างนโยบายที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์และระบบนิเวศควบคู่ไปกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ

2. การปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง (Adaptation to Change)

ภูฏานกำลังขับเคลื่อนแนวคิดที่อาจเรียกว่า GNH 2.0 เพื่อตอบสนองต่อความท้าทายในศตวรรษที่ 21 เช่น เศรษฐกิจดิจิทัลและความคาดหวังของคนรุ่นใหม่ (The Active, 2568) โอกาสในอนาคตอยู่ที่การผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากับคุณค่าทางจิตวิญญาณ เช่น การใช้ Big Data ในการประเมินความสุขแบบ Real-time หรือการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับเสาหลักด้านวัฒนธรรม การปรับตัวนี้ช่วยให้ GNH ยังคงทันสมัยและสามารถดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาความสมดุลของชาติ (Chulalongkorn University, 2025)

3. บทบาทของภูฏานในเวทีโลก (Bhutan's Global Role)

ภูฏานได้ยกระดับจากประเทศเล็ก ๆ ในเทือกเขาหิมาลัยสู่การเป็น ผู้นำทางความคิด (Thought Leader) ในการสร้างสังคมโลกที่น่าอยู่ โดยการนำเสนอแนวทาง GNH เพื่อสนับสนุนวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนปี 2030 (Agenda 2030) ของสหประชาชาติ (HLPF, 2026) บทบาทของภูฏาน คือการพิสูจน์ให้เห็นว่าความสุขมวลรวมไม่ใช่เรื่องเพ้อฝัน แต่เป็นนโยบายที่เป็นไปได้จริงและสามารถสร้างความยั่งยืนให้กับมนุษยชาติในระนาบสากล

บทสรุป (องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา)

1. ด้านปรัชญาและรากฐานของ GNH

1.1 นิยามและความแตกต่าง : ความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) คือดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าที่ให้ความสำคัญกับ ความสุข และการเติบโตแบบองค์รวม (Holistic) มากกว่าตัวเลขทางเศรษฐกิจหรือ GDP

1.2 รากฐานทางจิตวิญญาณ : มีจุดกำเนิดมาจากหลักพุทธศาสนาแบบวัชรยาน เน้นความพอดีและความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

1.3 ความยึดโยงทางกฎหมาย : แนวคิดนี้ไม่ได้เป็นเพียงปรัชญาลอย ๆ แต่ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญและเป็นนโยบายหลักของชาติภูฏานมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 โดยสมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย่ วังชุก

2. ด้านโครงสร้างและเครื่องมือวัดผล ได้แก่

2.1 หลักการ 4 เสาหลัก ประกอบด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและเป็นธรรม, การอนุรักษ์วัฒนธรรม, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการมีธรรมาภิบาลที่ดี

2.2 เครื่องวัด 9 มิติ ขยายผลสู่ตัวชี้วัดที่จับต้องได้ เช่น ความเป็นอยู่ที่ดีทางจิตใจ, สุขภาพ, การใช้เวลา, การศึกษา, และความมีชีวิตชีวาของชุมชน เป็นต้น

2.3 กลไกการคัดกรอง : ภูฏานใช้เครื่องมือ GNH Policy Screening Tool เพื่อประเมินว่าทุกนโยบายของรัฐส่งเสริมความสุขทั้ง 9 มิติหรือไม่ ก่อนจะนำไปปฏิบัติจริง

3. ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรม ได้แก่

3.1 ด้านสิ่งแวดล้อม : ภูฏานเป็นประเทศแรกของโลกที่มีสถานะ Carbon Negative (ดูดซับคาร์บอนได้มากกว่าที่ปล่อยออกไป) และมีกฎหมายกำหนดพื้นที่ป่าไม้ไม่ต่ำกว่า 60%

3.2 ด้านคุณภาพชีวิต : ดัชนีความสุขของประชาชนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2022 มีค่าดัชนีอยู่ที่ 0.781 ซึ่งสะท้อนถึงความพึงพอใจในบริการสาธารณะและความเข้มแข็งของชุมชน

3.3 ระดับสากล : องค์การสหประชาชาติให้การยอมรับและกำหนดให้วันที่ 20 มีนาคมของทุกปีเป็น วันความสุขสากล โดยมีภูฏานเป็นรัฐต้นแบบ

4. ความท้าทายในศตวรรษที่ 21 ได้แก่

4.1 กระแสวัตถุนิยม : เทคโนโลยีสารสนเทศและโซเชียลมีเดียทำให้ค่านิยมของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนไปสู่การบริโภคนิยมตามแบบตะวันตกมากขึ้น

4.2 ความย้อนแย้งของการพัฒนา : แรงกดดันในการเพิ่มรายได้ประชาชาติเพื่อรองรับสาธารณูปโภคสมัยใหม่ อาจขัดแย้งกับมาตรฐานสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวดของ GNH

4.3 การวัดผลที่ซับซ้อน : ความสุขเป็นเรื่องส่วนบุคคล (Subjective Well-being) ที่แปรเปลี่ยนได้ง่ายตามสถานการณ์โลก ทำให้การวัดผลต้องอาศัยความแม่นยำสูงขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

การปรับตัวสู่ GNH 2.0 : ควรบูรณาการเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น Big Data มาใช้ในการประเมินความสุขแบบ Real-time เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

การผสานโลกดิจิทัลกับจิตวิญญาณ: ส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ใช้เทคโนโลยี แต่ยังคงรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตใจ เพื่อดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้มีส่วนร่วม

การสร้างตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ : พัฒนาตัวชี้วัดที่จับต้องได้ควบคู่ไปกับความรู้สึกทางจิตใจ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการกำหนดนโยบายสาธารณะในระดับสากล

การเรียนรู้ข้ามบริบท : ประเทศอื่นๆ (รวมถึงไทย) สามารถนำบทเรียนเรื่องการรักษาสมดุลระหว่างเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของภูฏาน ไปปรับใช้ตามบริบทของตนเองเพื่อความยั่งยืน

บรรณานุกรม

จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา. (2551). **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความสุขมวลรวมประชาชาติ.** ศูนย์สถานศึกษาพอเพียง มูลนิธิยุวสถิรคุณ.

สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม. (2553). **ถอดรหัสความสุขมวลรวมประชาชาติ: บทเรียนจากภูฏานสู่ไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

สุรเกียรติ์ เสถียรไทย. (2550). **ความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH): มิติใหม่ของการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

Bates, W. (2009). **Gross National Happiness. Asian-Pacific Economic Literature,** 23(2), 1-16.

Centre for Bhutan & GNH Studies. (2023). **2022 GNH Index. Thimphu: Centre for Bhutan & GNH Studies.**

Chulalongkorn University. (2025, 22 September). **Challenges to Bhutan's Gross National Happiness.** https://www.chula.ac.th/en/highlight/260992/

High-Level Political Forum [HLPF]. (2026, 5 April). **Voluntary National Review 2025, Bhutan.** https://hlpf.un.org/countries/bhutan/voluntary-national-review-2025

Priesner, S. (1999). **Gross National Happiness - Bhutan's Vision of Development and its Challenges.** Bhutan: A Fortress at the Edge of Time, 24-52.

ThaiPublica. (2566, 27 เมษายน). **บทเรียนจากภูฏาน ประเทศกำลังพัฒนาที่มีความสุขมากที่สุดในโลก.** https://thaipublica.org/2023/04/pridi347_gnh/

The Active. (2568, 23 มิถุนายน). **เมื่อพุทธะ ปะทะ อัลกอริทึม ปรับตัวแบบ 'ภูฏาน' โลกจิตวิญญาณคู่ขนาน โลกสมัยใหม่.** https://theactive.thaipbs.or.th/read/bhutan-the-spiritual-world

Thinley, J. Y. (2007). **What does Gross National Happiness (GNH) mean?.** The Centre for Bhutan Studies.

Tideman, S. G. (2011). **Gross National Happiness: Lessons for Sustainability.** The Buddhist Economics, 133-153.

Ura, K. (2015). **The Experience of Gross National Happiness as a Development Framework.** Centre for Bhutan Studies and GNH Research.

Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., & Wangdi, K. (2012). **A Short Guide to Gross National Happiness Index.** The Centre for Studies. Bhutan

"ความเป็นเทวดา" ของพระไทยในสายตาโลก

The "Deity Image" of Thai Monks in the Eyes of the World

สมพร ไพกระโทก

Somphon Phaikrathok

กุลพิสิฐ ขวาไทย

Kulphisit Khwathai

ศิริพร หาญพิชัย

Siriphon Hanphichai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhornratchasima Campus

Corresponding author, e-mail: sp20120@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ที่มา ภาพลักษณ์ และความสมเหตุสมผลของปรากฏการณ์ที่ชาวตะวันตกมองพระสงฆ์ไทยเป็น "เทวดา" หรือ "บุคคลศักดิ์สิทธิ์" ผลการศึกษาพบว่ามุมมองดังกล่าวมีรากฐานจากการผสมผสานความเชื่อแบบ "พุทธ - พราหมณ์-ผี" ผ่านคติเทวราชา ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ และสถาปัตยกรรมวัดที่วิจิตรบรรจง ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ที่สงบนิ่งและสำรวมกลายเป็น "Soft Power" และ "ทูตวัฒนธรรม" ที่ส่งออกวิถีชีวิตแบบพุทธสู่สากล โดยคนรุ่นเก่ามักเลื่อมใสในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และการพยากรณ์ ขณะที่คนรุ่นใหม่กลุ่ม Gen Z และ Millennials ตีความความเป็นเทวดาในเชิง "ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตใจ" (Mindfulness Expert) เพื่อเยียวยาสุขภาพจิต อย่างไรก็ตาม การยกสถานะพระสงฆ์เป็นเทวดามีทั้งข้อดีในการสร้างศรัทธาและข้อเสียที่อาจนำไปสู่การยึดติดตัวบุคคลจนละเลยหลักปัญญา บทความจึงเสนอให้รักษาสมดุลระหว่างศรัทธากับความจริง โดยมองพระสงฆ์เป็น "กัลยาณมิตร" และผู้ฝึกตนเพื่อการดับทุกข์ตามแนวทางพุทธศาสนาที่แท้จริง

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม, เทวดา, พระสงฆ์ไทย, ศรัทธาด้วยปัญญา

ABSTRACT

This article aims to analyze the origins, perceptions, and rationality of the phenomenon in which Westerners perceive Thai monks as "Divine Beings" or "Celestial Entities." The study reveals that this perspective is rooted in the syncretism of "Buddhism-Brahmanism-Animism," manifested through the "Devaraja" concept, beliefs in supernatural powers, and elaborate temple architecture. The serene and mindful image of monks has become a form of "Soft Power" and a "Cultural Ambassador" that exports the Buddhist lifestyle globally. While older generations often admire supernatural miracles and clairvoyance, younger generations, such as Gen Z and Millennials, re-interpret this divinity as a "Mindfulness Expert" to address mental wellness. However, elevating monks to divine status presents a duality: it rapidly builds faith but risks excessive attachment to individuals, potentially neglecting core wisdom. The article suggests balancing faith with reality by perceiving monks as "Kalayanamitra" (noble friends) and practitioners striving for the cessation of suffering in accordance with authentic Buddhist principles.

Keywords: Cultural Capital, Divine Beings, Intellectual Faith, Thai Monks

บทนำ

การที่ชาวตะวันตกมองพระสงฆ์ไทยด้วยความเลื่อมใสในระดับสูงจนเปรียบได้กับ "เทวดา" หรือ "บุคคลศักดิ์สิทธิ์" (Divine Beings) มิได้เป็นเพียงความประทับใจส่วนบุคคล แต่เป็นผลลัพธ์จากปฏิกิริยาทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนระหว่างชุดความคิดแบบตะวันตกและโครงสร้างความเชื่อเชิงลึกในสังคมไทย สำหรับชาวต่างชาติหลายคน ภาพของพระสงฆ์ในจีวรสีเหลืองทองที่สงบนิ่งท่ามกลางความวุ่นวายของสังคมสมัยใหม่ กลายเป็นสัญลักษณ์ของภูมิปัญญาโบราณและความบริสุทธิ์ที่สถิตอยู่ในกายมนุษย์ ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากวิถีชีวิตแบบโลกวิสัยในสังคมตะวันตก

รากฐานสำคัญที่หล่อหลอมสถานะ "ความเป็นเทวดา" ของพระสงฆ์ไทยนั้น เกิดจากการผสมผสานความเชื่อแบบ "พุทธ-พราหมณ์-ผี" เข้าด้วยกันอย่างเหนียวแน่น ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลจากพราหมณ์ - ฮินดูที่ส่งต่อคติเรื่อง "เทวราชา" และการใช้ภาษาที่สูงส่ง ความเชื่อพื้นถิ่นเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติที่มองว่าพระสงฆ์คือ "ผู้มีบุญ" เป็นที่พึ่งทางใจ ตลอดจนสถาปัตยกรรมของวัดวาอารามที่วิจิตรตระการตาราวกับ "วิมาน" บนดิน องค์ประกอบเหล่านี้ล้วนสนับสนุนให้พระสงฆ์มีสภาวะที่อยู่เหนือปุถุชนในสายตาคนนอก

อย่างไรก็ตาม การยกสถานะพระสงฆ์ขึ้นเป็นเทวดาเดินดินนั้นเปรียบเสมือนเหรียญสองด้านที่ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวพระสงฆ์เองและผู้ศรัทธา ในแง่หนึ่งอาจช่วยสร้างศรัทธาและดึงดูดใจให้ชาวต่างชาติหันมาสนใจปฏิบัติธรรมได้รวดเร็ว แต่ในอีกแง่หนึ่งอาจนำไปสู่การยึดติดในตัวบุคคลจนละเลยแก่นแท้ของคำสอนเรื่องการดับทุกข์ด้วยปัญญา การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ที่มาของแนวคิด ภาพลักษณ์ในสายตาชาวต่างชาติ รวมถึงความสมเหตุสมผลของการเปรียบเปรยดังกล่าว เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของสถาบันสงฆ์ในโลกยุคปัจจุบัน

ที่มาของแนวคิด : ฝรั่งมองพระไทยเป็นเหมือนเทวดา

แนวคิดที่ว่าฝรั่งมองพระไทยเป็นเหมือนเทวดา เกิดขึ้นจากความประทับใจและความเคารพที่ชาวต่างชาติหลายคนมีต่อพระสงฆ์ไทย ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีความสงบ อ่อนน้อมถ่อมตน และมีความศรัทธาในศาสนาที่ลึกซึ้ง นอกจากนี้ พระสงฆ์ไทยยังมีภาพลักษณ์ที่สง่างามในชุดจีวรสีเหลืองหรือสีส้ม ซึ่งอาจทำให้ชาวต่างชาติรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์หรือความพิเศษอย่างหนึ่ง ในทางวัฒนธรรม ฝรั่งบางคนอาจเห็นพระสงฆ์ไทยในมุมมองที่ใกล้เคียงกับเทวดาหรือผู้มีบุญญาธิการ เพราะพระสงฆ์เป็นตัวแทนของความดีงาม ความสงบ และการปฏิบัติธรรมที่สูงส่ง ซึ่งแตกต่างจากภาพลักษณ์พระสงฆ์ในบางประเทศ

การที่ชาวต่างชาติมองเห็นพระสงฆ์ไทยเป็นเหมือน เทวดา หรือ Divine Beings เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากปฏิกิริยาทางวัฒนธรรมระหว่างชุดความคิดแบบตะวันตกและโครงสร้างความเชื่อแบบไทยที่หล่อหลอมสถานะของพระสงฆ์ผ่าน 3 รากฐานสำคัญ ได้แก่

1. อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู : การโอนถ่ายสถานะเทพเจ้า ในสังคมไทย พราหมณ์ - ฮินดู ได้วางรากฐานเรื่อง เทวราชา (Devaraja) และลำดับชั้นทางสังคมที่ซับซ้อน (Hierarchy) เมื่อพุทธศาสนาเข้ามา ก็ได้หยิบยืมสัญลักษณ์และพิธีกรรมของเทพเจ้ามาปรับใช้ การใช้ "ราชาศัพท์" และพิธีกรรมที่วิจิตรตระการตาทำให้พระสงฆ์ในสายตาชาวต่างชาติมีสถานะเกินกว่ามนุษย์ปุถุชน การยกย่องนี้สะท้อนผ่านทางกายภาพและภาษาที่ทำให้พระสงฆ์มีสภาวะของ "บุคคลศักดิ์สิทธิ์" ที่เข้าถึงได้ยากแต่ทรงพลัง

2. ความเชื่อพื้นถิ่นเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและจิตวิญญาณ : ก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนาใน อุษาคเนย์มีรากฐานการนับถือ "ผี" (Animism) และวิญญาณบรรพบุรุษที่มีอำนาจดลบันดาลคุณและโทษ (Tambiah, 1970) พระสงฆ์ในบริบทไทยจึงถูกมองว่าเป็น "ผู้มีบุญ" หรือผู้ที่มีตบะแก่กล้าจนสามารถควบคุมพลังเหนือธรรมชาติได้ ชาวต่างชาติที่พบเห็นการรดน้ำมนต์หรือการมอบเครื่องรางของขลัง มักจะตีความว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีอำนาจจิต (Psychic Power) หรือเป็นสื่อกลางระหว่างโลกมนุษย์และมิติลี้ลับ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สอดคล้องกับลักษณะของเทวดาในความเข้าใจสากล

3. การผสมผสานความเชื่อเข้ากับพระพุทธศาสนา : ความโดดเด่นของศาสนาในประเทศไทย คือการเป็น "พุทธ - พราหมณ์ - ผี" ที่หลอมรวมเป็นเนื้อเดียวกัน ตามแนวคิดของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2548) การที่พระสงฆ์จำวัดอยู่ในสถาปัตยกรรมที่วิจิตรราวกับ "วิมาน" และบทบาทในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณที่อยู่เหนือความขัดแย้งทางโลก ทำให้เกิดภาพลักษณ์ของความหลุดพ้น ชาวตะวันตกจึงมองเห็นพระสงฆ์เป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์และภูมิปัญญาโบราณที่สถิตอยู่ในกายมนุษย์ (Cohen, 2001)

โดยสรุป ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ไทยในสายตาชาวต่างชาติเป็นผลมาจากการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งทำให้พระสงฆ์มีสถานะที่สูงส่งและมีอำนาจเหนือธรรมชาติ

ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในสายตาชาวต่างชาติ

เมื่อฝรั่งเข้ามาเมืองไทย สิ่งแรกที่เขามักจะสะดุดตาไม่ใช่แค่ตึกระฟ้าหรือรถติด แต่คือ "สีเหลืองทองของจีวร" ที่ตัดกับความวุ่นวายของถนน ซึ่งสำหรับพวกเขาแล้ว พระสงฆ์ไม่ได้เป็นแค่คนบวชตามประเพณี แต่เป็นเหมือน สัญลักษณ์ของความสงบ ความใจเย็นที่ชาวต่างชาติสัมผัสได้ จนบางคนถึงกับยกย่องให้พระไทยมีสภาวะทางจิตวิญญาณที่สูงส่งราวกับเทวดา (Swearer, 2010) ภาพลักษณ์ที่ฝรั่งมองเห็น คือ

1. ความสงบ ความเมตตา และความสำรวมที่สัมผัสได้

การได้เห็นพระสงฆ์เดินบิณฑบาตด้วยอาการสำรวม มันเหมือนการได้เห็น ความสงบที่เคลื่อนที่ได้ ทัศนคติที่ดูไม่รีบร้อนและการควบคุมอายตนะ ทำให้ฝรั่งมองว่าเป็นคุณสมบัติของผู้ที่ฝึกฝนจิตมาอย่างดี (Pattana Kitiarsa, 2012) นอกจากนี้ รอยยิ้มและความเมตตาที่ไม่มีเงื่อนไข ยังทำให้เขารู้สึกปลอดภัยและได้รับพลังบวก ซึ่งในเชิงมานุษยวิทยามองว่านี่คือการสื่อสารผ่าน ภาษากาย ที่ก้าวข้ามกำแพงภาษาไปได้เลย

2. บทบาทการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและที่พึ่งทางใจ

ในต่างประเทศ ที่พึ่งทางใจ มักจะเป็นจิตแพทย์หรือที่ปรึกษา แต่พอเขามาเจอพระไทย เขาเห็นบทบาทที่กว้างกว่านั้น พระสงฆ์เป็นทั้งผู้สอนสมาธิ เป็นที่ปรึกษาปัญหาชีวิต และเป็นตัวแทนของภูมิปัญญาโบราณ (Ancient Wisdom) ตามแนวคิดของ Jackson (2003) ฝรั่งหลายคนมองว่า พระคือ Spiritual Guide ที่ช่วยให้เขาหาความหมายของชีวิตเจอท่ามกลางความสับสน การที่พระไทยเข้าถึงง่าย แต่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ไว้ ทำให้ฝรั่งรู้สึกว่าความพ้นทุกข์ไม่ใช่เรื่องเพ้อฝัน

3. การเผยแผ่ศาสนาและวัฒนธรรมไทยสู่สากล

เดี๋ยวนี้พระไทยไม่ได้อยู่แค่ในวัดต่างจังหวัด แต่คือ Soft Power พระไทยไปไกลระดับโลกผ่านศูนย์วิปัสสนาหรือวัดไทยในต่างประเทศ ซึ่งไม่ได้สอนแค่บทสวดมนต์ แต่เป็นการส่งออก "Lifestyle แบบพุทธ" ทั้งเรื่องการกิน การอยู่ และการทำสมาธิ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2548) การเผยแผ่แบบนี้ทำให้ฝรั่ง

ซึมซับวัฒนธรรมไทยไปโดยปริยาย โดยมีพระสงฆ์เป็น "ทูตทางวัฒนธรรม" ที่ทรงพลังที่สุด เพราะท่านไม่ได้ขายแค่ความเชื่อ แต่ท่านขาย "ผลลัพธ์ของความสงบ" ให้ฝรั่งเห็นและสัมผัสได้

โดยภาพรวมเวลาฝรั่งเห็นพระไทยเดินบิณฑบาตอย่างสงบนิ่ง เขาจะรู้สึกทึ่งว่า นี่คือความสงบที่มีชีวิตซึ่งก้าวข้ามกำแพงภาษาได้ด้วยความเมตตาและรอยยิ้ม ทำให้ฝรั่งเปลี่ยนความคิดจากแค่นักบวชไปเป็นที่พึ่งทางใจและผู้นำทางจิตวิญญาณที่เข้าถึงง่ายกว่าจิตแพทย์ พระสงฆ์ก็ได้ทำหน้าที่เป็นทูตวัฒนธรรมที่ไม่ได้แค่สอนตามตำรา แต่เป็นการโชว์ผลลัพธ์ของความสงบให้ฝรั่งเห็นและสัมผัสได้จริงๆ

เกณฑ์ชี้วัดที่เปรียบเทียบพระสงฆ์กับเทวดา

ทำไมฝรั่งถึงยอมรับได้ว่าพระสงฆ์เป็นเหมือนเทวดา? คำตอบอาจจะอยู่ที่ "ความเหนือชั้น" ที่เขาไม่ได้เห็นจากบาทหลวงหรือนักปรัชญาในบ้านเขา เพราะในสายตาคนนอก พระไทยไม่ได้มีหน้าที่แค่เทศน์สอนธรรมะเท่านั้น แต่ดูเหมือนจะมี "พลังพิเศษ" บางอย่างที่เชื่อมโยงกับโลกเบื้องบนได้จริง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดวงชะตาหรือปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวท่าน สิ่งเหล่านี้แหละที่เป็นไม้เด็ดทำให้ฝรั่งรู้สึกว่าพระไทยคือ เทวดาเดินดินที่พร้อมจะประทานความหวังให้กับทุกคนที่เดินเข้าไปหา ในมุมมองของฝรั่งมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ

1. อำนาจในการให้พรและช่วยเหลือผู้คน

ในเชิงสังคมวิทยา พระสงฆ์ถูกมองว่าเป็น "สื่อกลาง" ระหว่างโลกมนุษย์กับพลังศักดิ์สิทธิ์ การที่ฝรั่งเห็นคนไทยเข้าไปกราบขอพร (Blessing) แล้วรู้สึกสบายใจขึ้นทันตา ทำให้เขาตีความว่าพระสงฆ์มีอำนาจในการดลบันดาลความสุขเหมือนเทวดาประทานพร ซึ่งความสามารถในการเยียวยาจิตใจผู้คนในวงกว้างนี้เองที่ทำให้สถานะของพระสงฆ์ขยับขึ้นไปเทียบเท่ากับบุคคลทิพย์ที่มีความเมตตาหาที่สุดมิได้ (Tambiah, 1970)

2. ความสามารถในการทำนายและหยั่งรู้อนาคต

เรื่อง "การดูดวง" หรือการทักทายเรื่องอนาคตเป็นสิ่งที่ชาวต่างชาติตื่นเต้นมาก ในมุมมองของเขาการที่พระสงฆ์สามารถหยั่งรู้ล่วงหน้าได้ถือเป็นคุณสมบัติของ "ตาทิพย์" ซึ่งเป็นสมบัติของเทวดาหรือผู้วิเศษ การที่พระไทยใช้โหราศาสตร์ประกอบกับการสอนธรรมะ ทำให้ฝรั่งรู้สึกว่าพระสงฆ์มี "ญาณทัศนะ" ที่อยู่เหนือข้อจำกัดของเวลาและสถานที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่วิทยาศาสตร์ตะวันตกยังอธิบายได้ไม่หมด (Pattana Kitiarsa, 2012)

3. การมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

แม้พุทธศาสนาจะเน้นเรื่องปัญญา แต่ปาฏิหาริย์ (Miracles) กลับเป็นสิ่งที่สร้าง "ศรัทธาฉับพลัน" ให้กับชาวต่างชาติได้ดีที่สุดครับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับการแคล้วคลาดจากอุบัติเหตุเพราะห้อยพระเครื่อง หรือการที่พระเกจิอาจารย์มีสรีระไม่เน่าเปื่อย สิ่งเหล่านี้ถูกตีความว่าเป็นอิทธิฤทธิ์ ที่ไม่ได้เกิดจากร่างกายมนุษย์ปกติ แต่เกิดจากจิตที่ฝึกฝนมาจนเข้าถึงระดับเดียวกับเทพเจ้า ปาฏิหาริย์จึงเป็นเกณฑ์ชี้วัดสำคัญที่ยืนยันว่าพระสงฆ์ท่าน "มีของดี" และคู่ควรกับการถูกเคารพเยี่ยงเทวดา (Cohen, 2001)

โดยภาพรวม ฝรั่งมองว่าพระไทยท่านมี "พลังพิเศษ" ทั้งการเป็นคนกลางเชื่อมต่อความศักดิ์สิทธิ์มาประทานพรให้คนสบายใจ มีตาทิพย์ที่ทักดวงชะตาหยั่งรู้อนาคตได้แม่นยำ แถมยังมีเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์หรือพระเครื่องที่ช่วยให้แคล้วคลาด ซึ่งในสายตาฝรั่ง สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องธรรมดา แต่เป็นคุณสมบัติของเทวดาผู้มีบุญบารมีที่วิทยาศาสตร์ตะวันตกอธิบายไม่ได้

วิเคราะห์ความสมเหตุสมผล

การที่ฝรั่งหรือแม้แต่คนไทยเราเองมองว่าพระเป็นเทวดา บางทีมันก็เหมือนเหรียญสองด้าน ด้านหนึ่งมันคือความเคารพรักที่สูงส่งจนใจฟู แต่อีกด้านมันก็อาจจะทำให้เราหลุดโฟกัสจากสิ่งที่พระพุทธเจ้าอยากจะบอกจริงๆ ไปเหมือนกัน เพราะเทวดาในนิยายกับพระสงฆ์ในวัดนั้นมีจุดมุ่งหมายที่ต่างกันอยู่พอสมควร ถ้าเรามัวแต่รอกราบไหว้ขอพรเพียงอย่างเดียว เราอาจจะลืมฝึกฝนตัวเองเพื่อดับทุกข์ตามวิถีพุทธได้ การยกพระให้เป็นเทวดานั้นมีเหตุผลรองรับแค่ไหนและส่งผลยังไงกับภาพรวมของพุทธศาสนา

1. ความแตกต่างระหว่าง "เทวดา" กับ "พระสงฆ์"

ในเชิงเทววิทยา เทวดาคือผู้ที่เสวยบุญอยู่ในสวรรค์ มีอิทธิฤทธิ์แต่ยังไม่พ้นจากกิเลสและวัฏสงสาร ในขณะที่พระสงฆ์ตามนิยามของพระพุทธศาสนา คือ สมมติสงฆ์ หรือ อริยสงฆ์ ผู้มุ่งเน้นการขัดเกลาตนเองเพื่อความหลุดพ้น การที่ฝรั่งเอาสองอย่างนี้มาปนกัน เป็นเพราะเขามองผ่านเลนส์ของ บุคคลศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Person) ที่อยู่เหนือโลกเหมือนกัน (Swearer, 2010) แต่ในความจริง พระสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้กฎพระวินัยที่เข้มงวดเพื่อละวางตัวตน ซึ่งต่างจากเทวดาที่ยังคงมีความสุขทางกามารมณ์ในแบบทิพย์อยู่

2. ข้อดีและข้อเสียของการมองพระสงฆ์เป็นเหมือนเทวดา

ข้อดี คือ ช่วยสร้างศรัทธา ได้อย่างรวดเร็ว ทำให้คนเกรงกลัวต่อบาปและอยากทำบุญ เพราะเชื่อว่ากำลังสื่อสารกับพลังที่สูงส่ง สำหรับฝรั่ง มันคือการเปิดประตูใจให้เขายอมรับวัฒนธรรมไทยและเริ่มหันมาสนใจปฏิบัติธรรม

ข้อเสีย คือ อาจทำให้เกิดการยึดติดในตัวบุคคลมากเกินไป จนเมื่อเห็นพระสงฆ์มีพฤติกรรมที่เป็นมนุษย์ธรรมดา เช่น ป่วย หรือฉันอาหาร ฝรั่งอาจจะรับไม่ได้และเกิดความเสื่อมศรัทธาอย่างรุนแรง (Jackson, 2003) เพราะเขาไปสร้างภาพจำว่า พระท่านต้องเป็นเทพที่ไม่กินไม่ถ่ายไปแล้ว

3. ผลกระทบต่อความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน

เมื่อพระถูกมองเป็นเทวดา จุดประสงค์ของศาสนาอาจจะเพี้ยนจาก "การดับทุกข์ด้วยปัญญา" กลายเป็น "การอ้อนวอนขอพร" (Petitionary Prayer) แทน ตามแนวคิดของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2548) การเน้นความศักดิ์สิทธิ์อาจไปบดบังหลัก "อนัตตา" หรือความไม่มีตัวตน เพราะเรามัวแต่ไปเสริมเติมแต่งให้ตัวบุคคลนั้นดูยิ่งใหญ่เกินจริง ส่งผลให้หลักธรรมลึกๆ ถูกมองข้ามไป เหลือเพียงเปลือกของปาฏิหาริย์ที่ถูกนำมาใช้เป็นจุดขายในเชิงพาณิชย์หรือการท่องเที่ยว

สรุปง่าย ๆ คือ พระกับเทวดานั้นต่างกัน เทวดายังมีความอยากและเสวยสุขบนสวรรค์ แต่พระคือผู้ฝึกตนเพื่อละวางกิเลส การที่ฝรั่งมองพระเป็นเทวดามีข้อดี คือ ทำให้เกิดศรัทธาและสนใจธรรมะได้เร็ว แต่ข้อเสียคือ ถ้าเขายึดติดจนลืมไปว่าพระก็เป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ พอเห็นท่านเจ็บป่วยหรือเกิดเรื่องราวด้านลบก็อาจจะรับไม่ได้จนเลิกศรัทธาไปเลย ที่สำคัญคือมันอาจจะทำให้คนหลงทาง มัวแต่ไปกราบไหว้ขอพรประหนึ่งว่าท่านเป็นเทพเจ้า จนลืมแก่นแท้ของพุทธศาสนาเรื่องการใช้ปัญญาดับทุกข์ด้วยตัวเอง และกลายเป็นว่ามองเห็นแค่ปาฏิหาริย์ที่เป็นเพียงเปลือกนอกเท่านั้น

มุมมองคนรุ่นใหม่ : จากผู้มีฤทธิ์ สู่ ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตใจ

ในยุคที่โลกหมุนเร็วขึ้นจนหลายคนตามไม่ทัน มุมมองที่คนรุ่นใหม่ทั่วโลกมีต่อพระสงฆ์ไทยก็เปลี่ยนไปโดยเฉพาะกลุ่ม Gen Z และ Millennials ที่ไม่ได้โตมากับการเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์แบบไม่มีเหตุผล แต่พวกเขากลับมองหา ความหมาย และ วิธีการรับมือกับโลกที่วุ่นวายแทน

สำหรับฝรั่งรุ่นใหม่ที่เน้นวิทยาศาสตร์และเหตุผลเป็นหลัก ความเป็นเทวดาในความหมายเดิมที่ต้องมี "อิทธิฤทธิ์" เหาะเหินเดินอากาศได้นั้นดูจะเป็นเรื่องไกลตัวและพิสูจน์ยาก (Pattana Kitiarsa, 2012) แต่พวกเขากลับไปสะดุดตากับคุณสมบัติอีกด้านของพระไทยแทน นั่นคือ สภาวะจิตใจที่นิ่งสงบ ท่ามกลางความวุ่นวาย ซึ่งในสายตาพวกเขา สิ่งนี้แหละคือ พลังวิเศษ ที่แท้จริงในยุค 2026

คนกลุ่มนี้เริ่มเปลี่ยนนิยามความเป็นเทวดาจาก "ผู้มีอำนาจวิเศษ" มาเป็น "ผู้เชี่ยวชาญด้านการเจริญสติ" (Mindfulness Expert) ในขณะที่คนรุ่นก่อนอาจจะกราบพระเพื่อขอให้รวยหรือขอให้ถูกหวย แต่คนรุ่นใหม่กลับมองว่าพระคือ Spiritual Guide หรือที่ปรึกษาทางจิตวิญญาณชั้นยอดที่ช่วยเยียวยา

สุขภาพจิต ได้ดีกว่าการไปพบจิตแพทย์ในบางแง่มุม เพราะท่านไม่ได้ใช้แค่ทฤษฎี แต่ท่านใช้วิถีชีวิตที่ผ่านการฝึกฝนมาอย่างหนักเป็นเครื่องพิสูจน์ (Jackson, 2003)

การที่พระไทยสามารถควบคุมอารมณ์ มีเมตตา และอยู่กับปัจจุบันได้อย่างสมบูรณ์แบบ ทำให้ฝรั่งรุ่นใหม่ตีความท่านเป็นเหมือน "เทวดาในเชิงสุขภาพจิต" คือเป็นผู้ที่บรรลุถึงความสุขที่ยั่งยืนซึ่งคนทั่วไปทำได้ยาก ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า "ความเป็นเทวดา" ไม่ได้หายไปไหน แต่มันถูกเปลี่ยนรูปจากเรื่องเหนือธรรมชาติ มาเป็นเรื่องของความฉลาดทางอารมณ์และสันติภาพภายในใจที่ทุกคนโหยหานั่นเอง

ข้อคิดเกี่ยวกับการมองพระสงฆ์อย่างเข้าใจและเหมาะสม

การมองพระสงฆ์ในบริบทสังคมไทยปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยการรักษาสมดุลระหว่าง "ความศรัทธา" และ "ความจริง" เพราะหากเรายกท่านไว้สูงจนเป็นเทวดาเหนือมนุษย์ เราก็อาจจะเผลอคาดหวังจนลืมไปว่าท่านเองก็ยังมีเลือดเนื้อ มีความเจ็บป่วย และกำลังอยู่ในเส้นทางของการฝึกฝนตนเองเช่นกัน การมองพระสงฆ์ด้วยความเข้าใจที่เหมาะสมจึงไม่ใช่แค่การกราบไหว้ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่คือการมองท่านเป็น "กัลยาณมิตร" ผู้ชี้ทางสว่างให้เราผ่านการใช้ปัญญามากกว่าการรอรับปาฏิหาริย์เพียงอย่างเดียว

การมองพระสงฆ์ควรพิจารณาผ่านบทบาทการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่เป็นมนุษย์ มากกว่าการเป็นเทวดาจำแลง เนื่องจากภาพลักษณ์ความเป็นทิพย์ที่ถูกสร้างขึ้น มักส่งผลให้ชาวพุทธยึดติดกับตัวบุคคลจนละเลยแก่นของคำสอน (Jackson, 2003) การมองอย่างเข้าใจจึงต้องเริ่มจากการยอมรับในสภาวะ สมมติสงฆ์ซึ่งหมายถึงบุคคลที่สละวิถีฆราวาสมาถือวัตรปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตนเอง หากสังคมมองพระสงฆ์ด้วยความเข้าใจถึงข้อจำกัดทางกายภาพและธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ จะช่วยลดแรงกดดันและการตัดสินที่รุนแรงเมื่อเกิดกรณีที่พระสงฆ์แสดงออกถึงความเป็นมนุษย์ธรรมดา

นอกจากนี้ การมองอย่างเหมาะสมยังต้องอาศัยการเปลี่ยนผ่านจาก ศรัทธาหัวเต่า ที่มุ่งเน้นการอ้อนวอนขอพร (Petitionary Faith) ไปสู่การเป็น ศรัทธาด้วยปัญญา (Intellectual Faith) ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ซึ่ง Swearer (2010) ได้ชี้ให้เห็นว่าการยกย่องพระสงฆ์เป็นเหมือนเทวดามักทำให้หลักธรรมเรื่อง อนัตตา หรือความไม่มีตัวตนถูกบดบังด้วยความศักดิ์สิทธิ์ของตัวบุคคล การปรับมุมมองให้เห็นว่าพระสงฆ์คือผู้สืบทอดและเผยแผ่หลักการดับทุกข์ จะช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับโยมเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ โดยมุ่งเน้นที่การนำธรรมะไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่าการพึ่งพาพลังเหนือธรรมชาติ

ดังนั้นการมองพระอย่างเหมาะสม คือการเคารพท่านในฐานะ ผู้สอนและผู้ฝึกตน เราไม่ควรเอาภาพจำเทวดาไปสวมทับจนท่านขยับตัวไม่ได้ แต่ควรดูที่ความตั้งใจในการรักษาศีลและส่งต่อความรู้ของท่าน

แทน ถ้าเราใช้ศรัทธานำทางควบคู่ไปกับเหตุผล เราจะเห็นว่าคุณค่าที่แท้จริงของพระสงฆ์ไม่ได้อยู่ที่ปาฏิหาริย์ แต่อยู่ที่ว่าท่านช่วยให้เราตาสว่างและเจอความสงบในใจได้มากแค่ไหน

สรุปองค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการศึกษานี้ คือการทำความเข้าใจว่า "สถานะเทวดา" ของพระไทยในสายตาชาวต่างชาติ คือปรากฏการณ์แห่งการสร้างภาพลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ผ่านทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) โดยสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

ด้านการสื่อสารผ่านภาษากายก้าวข้ามกำแพงวัฒนธรรม : ความสำรวม ความใจเย็น และความเมตตาที่แสดงออกผ่านกิริยาอาการ (Body Language) เป็นเครื่องมือสื่อสารทางจิตวิญญาณที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าการสอนด้วยตัวอักษร ทำให้ฝรั่งมองเห็น "ความสงบที่เคลื่อนที่ได้" และยอมรับพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

ด้านพระสงฆ์ในฐานะทูตวัฒนธรรมและ Soft Power : วัดไทยและศูนย์วิปัสสนาในต่างประเทศไม่ได้เป็นเพียงสถานที่เผยแผ่ศาสนา แต่เป็นช่องทางการส่งออก Lifestyle แบบพุทธ ซึ่งทำให้ชาวต่างชาติซึมซับวัฒนธรรมไทยผ่านผลลัพธ์ของความสงบที่สัมผัสได้จริง

ด้านเกณฑ์ชี้วัดความเป็นเทวดาเชิงประจักษ์ : ความเชื่อเรื่อง พลังพิเศษ เช่น การให้พรที่เยียวยาใจ การทักทายอนาคตและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์จากวัตถุมงคล กลายเป็นหลักฐานสนับสนุนความเป็น "บุคคลเหนือธรรมชาติ" ที่วิทยาศาสตร์ตะวันตกอธิบายไม่ได้

ด้านความสมดุลระหว่างศรัทธากับปัญญา : องค์ความรู้ใหม่เตือนให้เห็นความเสี่ยงของการสร้างภาพลักษณ์ที่สมบูรณ์แบบเกินไป ซึ่งอาจนำไปสู่ความเสื่อมศรัทธาหากพบว่าพระสงฆ์ยังมีความเป็นมนุษย์ (เช่น ป่วยหรือเกิดเรื่องอื้อฉาว) ไม่ได้เป็นเทวดาดั่งที่คิดไว้

ข้อเสนอแนะ

1. สำหรับพระสงฆ์และสถาบันศาสนา : ควรตระหนักถึงบทบาทในฐานะ "กัลยาณมิตร" และผู้สืบทอดหลักธรรมมากกว่าการเน้นย้ำภาพลักษณ์ทางอิทธิฤทธิ์ และควรใช้ Soft Power ในการสื่อสารหลักการ "ดับทุกข์ด้วยปัญญา" ให้ชัดเจนขึ้น เพื่อไม่ให้ชาวต่างชาติยึดติดอยู่เพียงเปลือกนอกของปาฏิหาริย์

2. สำหรับการเผยแผ่ศาสนาสู่สากล : ควรเน้นการสอนวิถีปฏิบัติที่เรียบง่ายและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง เพื่อเปลี่ยนจาก ศรัทธาที่มุ่งเน้นการอ้อนวอน (Petitionary Faith) ไปสู่ ศรัทธาด้วยปัญญา (Intellectual Faith) ที่ยั่งยืน

3. สำหรับสังคมและนักท่องเที่ยว : ควรมีการสื่อสารสร้างความเข้าใจแก่ชาวต่างชาติเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสมมติสงฆ์ เพื่อลดแรงกดดันและความคาดหวังที่เกินจริง โดยมองพระสงฆ์ในฐานะมนุษย์ผู้กำลังอยู่ในเส้นทางของการฝึกฝนตนเอง

4. สำหรับการศึกษาในอนาคต : ควรมีการวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับผลกระทบของสื่อดิจิทัลในการสร้างภาพลักษณ์ "พระเทวดา" และการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อนี้ในกลุ่มชาวต่างชาติรุ่นใหม่ที่เน้นเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น

บรรณานุกรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2548). **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย.** สำนักพิมพ์มติชน.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2546). **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย.** ธรรมสภา.

พัฒนา กิติอาษา. (2555). **คนกับพระ: มานุษยวิทยาว่าด้วยความสัมพันธ์ทางอำนาจและการแลกเปลี่ยน.** ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยาม.** เมืองโบราณ.

Cohen, E. (2001). **Thai Tourism: Hill Tribes, Islands and Open-Ended Prostitution.** White Lotus Press.

Cohen, E. (2001). **The Commercialized Crafts of Thailand: Hill Tribes and Lowland Villages.** Curzon Press.

Jackson, P. A. (2003). **Buddhadasa: Theravada Buddhism and Modernist Reform in Thailand**. Silkworm Books.

Pattana Kitiarsa. (2012). **Mediums, Monks, and Amulets: Thai Popular Buddhism today.** Silkworm Books.

Pattana Kitiarsa. (2012). **Monks and Monsters: Islam and Popular Religion in Post-Authoritarian Indonesia (Comparative Analysis with Thai Context).** University of Hawaii Press.

Swearer, D. K. (2010). **The Buddhist World of Southeast Asia (2nd ed.).** State University of New York Press.

Tambiah, S. J. (1970). **Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand.** Cambridge University Press.

ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

THE EFFECTIVENESS OF TEMPLE MANAGEMENT THROUGH THE 5S ACTIVITY BY BUDDHIST ABBOTS IN BAN KHWA DISTRICT, CHAIYAPHUM PROVINCE

พระมหาวสันต์ กนฺตปญฺโญ
Phramahawasan Kantapañño
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Thongchai Sundarācāro
สุริยะ มาธรรม
Suriya Matham
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima
Corresponding author, e-mail: 6706204116@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. และ (3) นำเสนอประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถาม ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.795 จากกลุ่มตัวอย่างได้แก่ พระสงฆ์ จำนวน 135 รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที ค่าเอฟ และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูปหรือคน สรุปเป็นความเรียง ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.09)

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา การศึกษา การศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3) ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านสะสาง มีการคัดแยกสิ่งของที่ชำรุดหรือเกินความจำเป็นออกจากพื้นที่วัด ด้านสะดวก การจัดเก็บอุปกรณ์สิ่งของเป็นสัดส่วนและการทำป้ายระบุชัดเจนไม่เสียเวลาค้นหา ด้านสะอาด การสร้างวินัยดูแลพื้นที่รับผิดชอบและการทำความสะอาดใหญ่ร่วมกับชาวบ้าน ด้านสุขลักษณะ การจัดการอย่างต่อเนื่องจากที่ทำมาแล้วในขั้นสะสาง สะดวก และสะอาด ด้านสร้างนิสัย การสร้างความต่อเนื่องและการทำซ้ำจนเกิดเป็นนิสัย

คำสำคัญ : ประสิทธิภาพ, วัดสร้างสุข, 5 ส.

ABSTRACT

This research aimsed to: (1) study the level effectiveness of the 5 S. activity management in temples by Buddhist clergy, (2) compare the opinions of monks regarding the effectiveness of the 5S activity management in temples by Buddhist clergy, and (3) present the guidelines for the effectiveness of managing well-being in temples using the 5S activities among Buddhist clergy in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province. The research methodology is a mixed-methods approach, combining quantitative research using a questionnaire with a reliability coefficient of 0.795 from a sample of 135 monks. Data was analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test, and one-way ANOVA. Qualitative research involved interviews with 9 key informants, summarized in narrative form. The research findings revealed that:

1) The overall effectiveness of the 5 S. activity management in temples by Buddhist clergy in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, was found to be high ($\bar{X}$=4.09).

2) A comparison of the opinions of monks regarding the effectiveness of the 5S activity management in temples by Buddhist clergy in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, showed that monks with different ages, years of ordination, and levels of education did not have significantly different opinions. Therefore, the research hypothesis was rejected.

3) The effectiveness of the 5S activity management in temples by Buddhist clergy in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, was found to be as follows: In terms of sorting, damaged or unnecessary items were removed from the temple area. In terms of setting up, equipment and items were stored systematically, and clear labels were used to avoid wasting time searching. In terms of cleaning, discipline in maintaining responsible areas and conducting thorough cleaning with villagers were established. In terms of hygiene, continuous management was carried out building upon the practices from the sorting,

setting up, and cleaning stages. In terms of habit formation, continuity and repetition were maintained until the practices became habitual.

Keywords: Efficiency, measures for well-being, 5S

บทนำ

ประเทศไทยเริ่มนำหลัก 5ส มาประยุกต์ใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 โดยมีต้นกำเนิดมาจากวิธีการสอนของชาวญี่ปุ่นที่ผสมผสานหลักพุทธศาสตร์เข้ากับการพัฒนาจิตใจมนุษย์อย่างแยบยลจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกในระดับพันธุกรรมของคนในชาติ ซึ่งมีหลักฐานอ้างอิงจากเนื้อหาในวิดีโอของศูนย์เพิ่มผลผลิตแห่งประเทศญี่ปุ่นและองค์การเพิ่มผลิตภาพแห่งเอเชีย หลักการดังกล่าวที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในภาคเอกชนสามารถนำมาปรับใช้กับวัดเพื่อให้เกิดความเป็นสัปปายะได้อย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าเป้าหมายและภาระหน้าที่ระหว่างวัดกับองค์กรธุรกิจจะมีความแตกต่างกันบ้างแต่กระบวนการดำเนินงานนั้นมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ในอดีตมหาเถรสมาคมเคยมีนโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้บ้างแต่ยังขาดการผลักดันอย่างเป็นระบบจนกระทั่งในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาครั้งล่าสุดได้มีการกำหนดหลัก 5 ส. ให้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญผ่านโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2560 ถึง 2564 เพื่อให้ทุกวัดดำเนินการอย่างชัดเจนประกอบด้วยการสะสาง การสะดวก การสะอาด การสร้างมาตรฐาน และการสร้างวินัย ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีและส่งเสริมทัศนคติที่เหมาะสมต่อสถานที่ทำงาน (พระธรรมรัตนาภรณ์, 2563)

กิจกรรม 5ส ถือเป็นกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับเพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่รวดเร็วและชัดเจนในงานของคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน ซึ่งครอบคลุมทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุตินิกายภายใต้โครงสร้างการปกครองเดียวกันที่มีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประมุข การบริหารจัดการนี้เป็นการต่อยอดจากการปกครองคณะสงฆ์ที่มีมาแต่สมัยพุทธกาลซึ่งเดิมใช้เพียงพระธรรมวินัยเป็นหลักในการดูแลความเรียบร้อย ต่อมาเมื่อมีการพัฒนารูปแบบการบริหารให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันจึงได้นำระบบวงจรคุณภาพและระบบสารบรรณมาช่วยจัดการงานปกครองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการจัดการวัดสร้างสุขของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่นำหลัก 5ส มาใช้บริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการสะสางสิ่งของที่ไม่จำเป็นออกไป การจัดวางสิ่งของให้สะดวกต่อการหยิบใช้งาน การดูแลวัดและสำนักงานให้สะอาดอยู่เสมอ การกำหนดสุขลักษณะเพื่อสร้างมาตรฐานที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการสร้างนิสัยเพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรรวมถึงฆราวาสเคารพกฎกติกาและมีวินัยในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาความรู้และแนวคิดขององค์กรสงฆ์เท่านั้นแต่ยังช่วยปรับปรุงสิ่งแวดล้อมและการทำงานปกครองให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในระยะยาวด้วย (พระสุธีรัตนบัณฑิต, 2563)

ปัจจุบันการดำเนินงานตามหลัก 5ส ในวัดและที่พักสงฆ์เขตพื้นที่อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิทั้ง 64 แห่ง ยังประสบปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน เนื่องจากขาดการประกาศนโยบาย

และเป้าหมายที่ชัดเจน รวมถึงยังขาดแผนการดำเนินงานและแผนปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม อีกทั้งยังขาดแรงจูงใจและการรณรงค์อย่างต่อเนื่องท่ามกลางข้อจำกัดเรื่องจำนวนพระภิกษุสามเณรที่มีน้อยลงและขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการ ด้วยเหตุนี้โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ซึ่งเป็นหนึ่งในแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาโดยมหาเถรสมาคม จึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนให้วัดเป็นสถานที่สัปปายะและรมณียสถาน โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมองค์ความรู้ 5ส ไปใช้ในการปรับปรุงภูมิทัศน์ จัดการสิ่งแวดล้อม และรักษาความสะอาดให้ถูกต้องตามสุขลักษณะ เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางสังคมวิถีพุทธและสร้างจิตอาสาในการพัฒนาสังคม โดยใช้เทคนิค 5ส เป็นเครื่องมือบริหารจัดการที่ง่ายและใช้งบประมาณต่ำแต่มีประสิทธิภาพสูงเพื่อให้เกิดผลการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม (พระธรรมรัตนาภรณ์, 2567)

การบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ในอำเภอบ้านเขว้าตามยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาภายใต้วิสัยทัศน์อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนนั้น ครอบคลุมพันธกิจสำคัญทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านเผยแพร่ ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยมีเป้าหมายให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและเป็นที่ศรัทธาของสังคม เจ้าอาวาสในฐานะผู้บริหารวัดต้องใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการทั้งงาน เงิน คน วัสดุ และแผนงาน เพื่อให้การดำเนินงานภายในวัดเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ การนำหลัก 5ส มาประยุกต์ใช้จะช่วยสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยและพัฒนาศักยภาพของพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความสามารถควบคู่กับการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ส่งผลให้วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตอันประเสริฐสู่สังคมและเปลี่ยนบทบาทให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่ร่มรื่นสถาพรสำหรับประชาชนในชุมชนสืบไป (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" เพื่อนำผลการวิจัยไปเป็นในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จึงทำให้ผู้เกิดความสนใจอยากนำโครงการดังกล่าว มาดำเนินโครงการในวัดและชุมชน และเพื่อพัฒนาและเป็นตัวอย่าง ต่อไป ด้วยเหตุดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกทำงานวิจัยเรื่องนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3. เพื่อนำเสนอประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระครูอาทรวรธรรม (บุญธรรม หมื่นคลัง) (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์" ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการวัดตามบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.81, S.D. =0.296)

สันติ แป้นอ่ำ อนุวัต และคณะ (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า" ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับความคิดเห็นการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสรรหา ด้านพัฒนา ด้านการรักษาไว้ และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับ

พระกฤษณพล คุณงฺกโร (กลิ่นพยอม) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง" ผลการวิจัยพบว่า เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทองโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมและวุฒิการศึกษาบาลี ต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนพระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ และตำแหน่งทางการปกครองคณสงฆ์ ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระครูสุกิจพัฒนวิธาน (เอนก นิมมโท) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ประติมากรรมภายในวัดอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ผลการวิจัยพบว่า การทดสอบสมมติฐานการวิจัย พบว่า พระสงฆ์มีอายุ มีระดับการศึกษานักธรรมต่างกันมี ความคิดเห็นต่อการบริหารการจัดการเพื่อการอนุรักษ์ปะติมากรรม ของวัดในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารการจัดการเพื่อการอนุรักษ์ปะติมากรรม ของวัดในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พัชราภรณ์ สันติเสวี และคณะ (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย" ผลการวิจัยพบว่า 1. การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย ประกอบด้วย 3.1) ด้านคุณภาพของงาน งานมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น งานมีคุณภาพได้มาตรฐานเดียวกัน ผลงานเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน 3.2) ด้านปริมาณงาน ปริมาณของงานมีจำนวนเพิ่มขึ้น มีผลประกอบการเพิ่มขึ้น การให้บริการมีความรวดเร็วขึ้น 3.3) ด้านเวลาบุคลากรสามารถจัดการงานได้ทันเวลา สามารถดกระบวนการของงานให้สั้นลงได้ ประชาชนได้รับบริการรวดเร็วขึ้น 3.4) ด้าน

ค่าใช้จ่าย การใช้จ่ายคุ้มค่าและเป็นประโยชน์ ใช้ทรัพยากรในองค์กรน้อยลง มีการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม และคณะ (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวัดตามแนว 5 ส. ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า สภาพการพัฒนาวัดตามแนว 5 ส. เป็นนโยบายสำคัญของคณะสงฆ์ มีหน่วยงานรัฐให้ความสนับสนุน ปัญหา อุปสรรค คือพระสังฆาธิการขาดความรู้ในการจัดการวัด ขาดงบและบุคลากร ในการดำเนินงาน 2. องค์ประกอบของการพัฒนาวัด คือ ควรสำรวจวัดและให้ชุมชนมามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาวัด สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้ ติดตามผลงานการพัฒนาและบันทึกข้อมูลให้เป็นระบบ 3. รูปแบบการพัฒนาวัด ได้แก่ สะสางจัดแยกสิ่งของให้เป็นหมู่ ขจัดที่ไม่จำเป็นออก และจัดระเบียบการวางสิ่งของให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ทำความสะอาดอยู่เสมอ รักษา 3 ส. แรกให้ถูกสุขลักษณะ มีอากาศถ่ายเทไม่แพร่เชื้อโรค ควรรักษา 4 ส. แรกเป็นประจำ

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ “ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ” ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

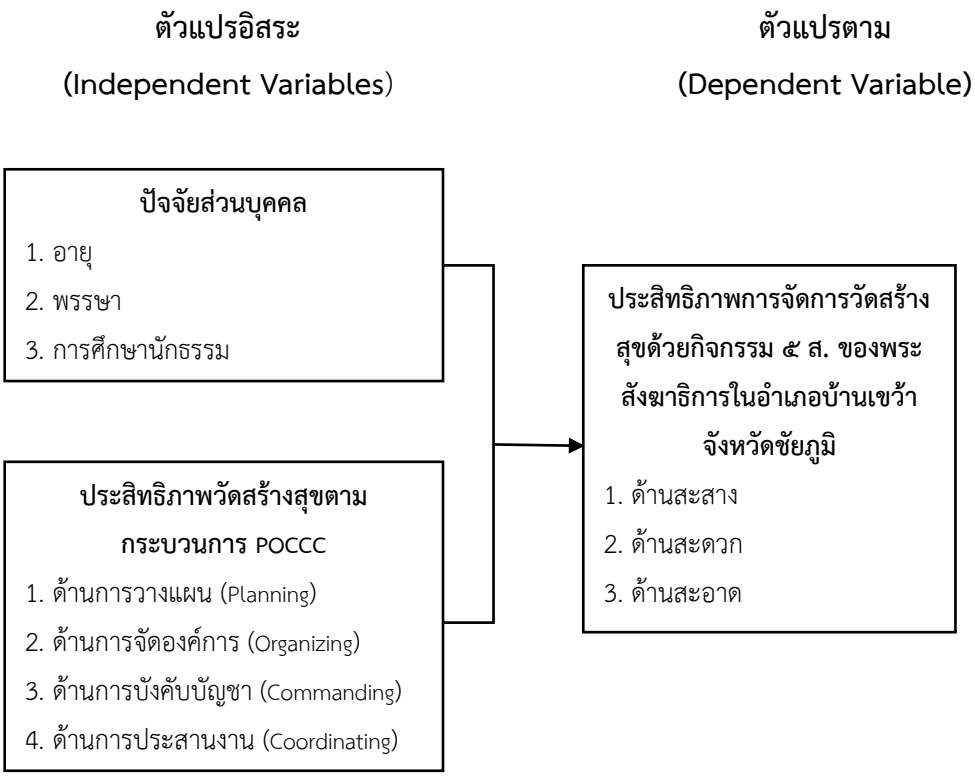

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ พระสงฆ์ ในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 202 รูป (สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า, 2568)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 94 รูป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ ประสิทธิภาพวัดสร้างสุขตามกระบวนการ POCCC จำนวน 5 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 25 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 5 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 25 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบส อบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับการประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม

(n=135)

ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ	**ระดับความคิดเห็น**		
	$\bar{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
1) ด้านสะสาง	4.12	0.29	มาก
2) ด้านสะดวก	4.11	0.28	มาก
3) ด้านสะอาด	4.08	0.32	มาก
4) ด้านสุขลักษณะ	4.06	0.31	มาก
5) ด้านสร้างนิสัย	4.09	0.32	มาก
รวม	**4.09**	**0.22**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า พระสงฆ์มีระดับประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.09, S.D.=0.22) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ดังนี้

สมมติฐานที่	ผลการศึกษา		t	F	Sig.
	ยอมรับ	ปฏิเสธ			
สมมติฐานที่ 1 พระสงฆ์ที่มีอายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน		✓		1.272	0.287
สมมติฐานที่ 2 พระสงฆ์ที่มีพรรษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน		✓		2.165	0.095
สมมติฐานที่ 3 พระสงฆ์ที่มีการศึกษานักธรรม ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน		✓		0.505	0.605
สมมติฐานที่ 4 พระสงฆ์ที่มีการศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน		✓		0.505	0.605

***มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05**

จากตารางที่ 2 พบว่า ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย พระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา การศึกษานักธรรม การศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านสะสาง มีการคัดแยกสิ่งของที่ชำรุดหรือเกินความจำเป็นออกจากพื้นที่วัดเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรภายในวัด ที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ด้านสะดวก การจัดเก็บอุปกรณ์สิ่งของที่เป็นสัดส่วนและการทำป้ายระบุตำแหน่งที่ชัดเจนทำให้พระสงฆ์และญาติโยมเข้าถึงทรัพยากรได้ทันทีโดยไม่เสียเวลาค้นหา ส่งผลให้เกิดความปลอดภัยลดขั้นตอนที่ซับซ้อน ด้านสะอาด การปลูกฝังวินัยให้พระสงฆ์ดูแลพื้นที่รับผิดชอบของตนเองควบคู่ไปกับการทำความสะอาดใหญ่ร่วมกับชาวบ้านในวันสำคัญ เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่สะท้อนถึงความใส่ใจและการบริหารจัดการที่ดีของพระสังฆาธิการในพื้นที่ ด้านสุขลักษณะ การจัดการอย่างต่อเนื่องจากที่ทำมาแล้วในขั้นสะสาง สะดวก และสะอาด และการดูแลเอาใจใส่สถานที่เปลี่ยนวัดให้เป็นพื้นที่สีเขียวที่เอื้อต่อการสร้างเสริมสุขภาพกายและ

สุขภาพจิตของผู้มาเยือน ด้านสร้างนิสัย กระบวนการสร้างความต่อเนื่องและการทำซ้ำจนเกิดเป็นนิสัยของวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง การสร้างนิสัยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้โครงการวัดสร้างสุขไม่เป็นเพียงกิจกรรมชั่วคราวแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นในอำเภอบ้านเขว้า

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ “ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ” พบว่า

1. รูปแบบการบริหารจัดการตามบวรเชิงพุทธที่เป็นเอกภาพ เป็นการผสานหลักการบริหารจัดการสากลเข้ากับวิถีทางปกครองคณะสงฆ์ โดยเปลี่ยนจากการสั่งการฝ่ายเดียวเป็นการสร้างระบบส่วนร่วมที่เชื่อมโยงระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชนอย่างเหนียวแน่น พระสังฆาธิการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่ใช้หลักเมตตาธรรมในการบริหารงานแผนงานและจัดองค์กร ทำให้เกิดโครงสร้างการทำงานที่โปร่งใสและตรวจสอบได้จากทุกภาคส่วน

2. นวัตกรรมการจัดพื้นที่สัปปายะเชิงรุกเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน เป็นการยกระดับกิจกรรมการสะสาง การจัดระเบียบ และการรักษาความสะอาดจากการทำเพียงกายภาพสู่การสร้างพื้นที่แห่งความสงบทางใจ โดยมีการใช้ระบบป้ายสื่อสารและผังวัดที่ชัดเจนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเยือนอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่เน้นสุขลักษณะที่ถูกต้องยังส่งผลให้วัดกลายเป็นต้นแบบด้านสุขาภิบาลในระดับชุมชนที่ช่วยป้องกันโรคและสร้างเสริมสุขภาพที่ดีแก่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน

3. การสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้วยวินัยเชิงพุทธสู่นิสัยที่ถาวร เป็นองค์ความรู้ที่เปลี่ยนข้อบังคับภายนอกให้กลายเป็นจิตสำนึกภายในผ่านการทำซ้ำจนเป็นกิจวัตรตามหลักการฝึกตนและการไม่ประมาท พระสังฆาธิการใช้การทำตนเป็นแบบอย่างสม่ำเสมอเพื่อบ่มเพาะนิสัยรักความมีระเบียบวินัยให้แก่พระลูกวัดและชาวบ้าน นวัตกรรมเชิงพฤติกรรมนี้ช่วยให้การจัดการวัดสร้างสุขมีความยั่งยืนโดยไม่ต้องพึ่งพางบประมาณหรือโครงการจากภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการพัฒนาจากรากฐานจิตใจที่เข้มแข็งของคนในพื้นที่อย่างแท้จริง

อภิปรายผล

1. ระดับประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.09) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัย **พระครูอาทรวรธรรม (บุญธรรม หมื่นคลัง)** (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์" ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการวัดตามบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.81, S.D. =0.296) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สันติ แป้นอ่ำ อนุวัต และคณะ** (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า" ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับความคิดเห็นการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสรรหา ด้านพัฒนา ด้านการรักษาไว้ และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับ

2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา การศึกษา การศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระกฤษณพล คุณงฺกโร (กลิ่นพยอม)** (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง" ผลการวิจัยพบว่า เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทองโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมและวุฒิการศึกษาบาลี ต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนพระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ และตำแหน่งทางการปกครองคณสงฆ์ ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูสุกิจพัฒนวิธาน (เอนก นิมมโท)** (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ประติมากรรมภายในวัดอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ผลการวิจัยพบว่า การทดสอบสมมติฐานการวิจัย พบว่า พระสงฆ์มีอายุ มีระดับการศึกษานักธรรมต่างกันมี ความคิดเห็นต่อการบริหารการจัดการเพื่อการอนุรักษ์ปะติมากรรม ของวัดในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารการจัดการเพื่อการอนุรักษ์ปะติมากรรม ของวัดในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3. ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านสะสาง มีการคัดแยกสิ่งของที่ชำรุดหรือเกินความจำเป็นออกจากพื้นที่วัดเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรภายในวัด ที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ด้านสะดวก การจัดเก็บอุปกรณ์สิ่งของที่เป็นสัดส่วนและการทำป้ายระบุตำแหน่งที่ชัดเจนทำให้พระสงฆ์และญาติโยมเข้าถึงทรัพยากร

ได้ทันทีโดยไม่เสียเวลาค้นหา ส่งผลให้เกิดความปลอดภัยลดขั้นตอนที่ซับซ้อน ด้านสะอาด การปลูกฝังวินัยให้พระสงฆ์ดูแลพื้นที่รับผิดชอบของตนเองควบคู่ไปกับการทำความสะอาดใหญ่ร่วมกับชาวบ้านในวันสำคัญ เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่สะท้อนถึงความใส่ใจและการบริหารจัดการที่ดีของพระสังฆาธิการในพื้นที่ ด้านสุขลักษณะ การจัดการอย่างต่อเนื่องจากที่ทำมาแล้วในขั้นสะสาง สะดวก และสะอาด และการดูแลเอาใจใส่สถานที่เปลี่ยนวัดให้เป็นพื้นที่สีเขียวที่เอื้อต่อการสร้างเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้มาเยือน ด้านสร้างนิสัย กระบวนการสร้างความต่อเนื่องและการทำซ้ำจนเกิดเป็นนิสัยของวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง การสร้างนิสัยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้โครงการวัดสร้างสุขไม่เป็นเพียงกิจกรรมชั่วคราวแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นในอำเภอบ้านเขว้า สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พัชราภรณ์ สันติเสวี และคณะ** (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย" ผลการวิจัยพบว่า 1. การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย ประกอบด้วย 3.1) ด้านคุณภาพของงาน งานมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น งานมีคุณภาพได้มาตรฐานเดียวกัน ผลงานเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน 3.2) ด้านปริมาณงาน ปริมาณของงานมีจำนวนเพิ่มขึ้น มีผลประกอบการเพิ่มขึ้น การให้บริการมีความรวดเร็วขึ้น 3.3) ด้านเวลาบุคลากรสามารถจัดการงานได้ทันเวลา สามารถลดกระบวนการของงานให้สั้นลงได้ ประชาชนได้รับบริการรวดเร็วขึ้น 3.4) ด้านค่าใช้จ่าย การใช้จ่ายคุ้มค่าและเป็นประโยชน์ ใช้ทรัพยากรในองค์กรน้อยลง มีการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม และคณะ** (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาวัดตามแนว 5 ส. ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ผลการวิจัยพบว่า สภาพการพัฒนาวัดตามแนว 5 ส. เป็นนโยบายสำคัญของคณะสงฆ์ มีหน่วยงานรัฐให้ความสนับสนุน ปัญหา อุปสรรค คือพระสังฆาธิการขาดความรู้ในการจัดการวัด ขาดงบและบุคลากร ในการดำเนินงาน 2. องค์ประกอบของการพัฒนาวัด คือ ควรสำรวจวัดและให้ชุมชนมามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาวัด สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้ ติดตามผลงานการพัฒนาและบันทึกข้อมูลให้เป็นระบบ 3. รูปแบบการพัฒนาวัด ได้แก่ สะสางจัดแยกสิ่งของให้เป็นหมู่ ขจัดที่ไม่จำเป็นออก และจัดระเบียบการวางสิ่งของให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ทำความสะอาดอยู่เสมอ รักษา 3 ส. แรกให้ถูกสุขลักษณะ มีอากาศถ่ายเท ไม่แพร่เชื้อโรค ควรรักษา 4 ส. แรกเป็นประจำ

บทสรุป

ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ มีการจัดการวัดสร้างสุขเชิงพุทธประกอบด้วย 3 องค์ความรู้หลักคือ ประการแรก การบริหารจัดการตามบวรที่เป็นเอกภาพโดยผสานหลักสากลเข้ากับวิถีสงฆ์ เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชนเพื่อสร้างโครงสร้างงานที่โปร่งใส ประการที่สอง การจัดพื้นที่สัปปายะเชิงรุกที่ยกระดับความสะอาดทางกายภาพสู่ความสงบทางใจ มีระบบผังวัดที่ชัดเจนและเป็นต้นแบบด้านสุขภาบาลเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืนของคนในพื้นที่ และประการสุดท้าย การสร้างวินัยเชิงพุทธสู่นิสัยที่ถาวร โดยเปลี่ยนข้อบังคับเป็นจิตสำนึกผ่าน

การทำซ้ำเป็นกิจวัตรและการมีผู้นำที่ทำตนเป็นแบบอย่าง นวัตกรรมเหล่านี้ช่วยเปลี่ยนพฤติกรรมจากภายในสู่ความยั่งยืนโดยมุ่งเน้นการพัฒนาจากรากฐานจิตใจที่เข้มแข็งของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรทำการศึกษาเรื่องประสิทธิผลการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

2. ควรทำการศึกษาเรื่องการส่งเสริมการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

3. ควรทำการศึกษาประสิทธิภาพการจัดการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส. ของพระสังฆาธิการในพื้นที่อำเภอ หรือตำบลอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

พระกฤษณพล คุณงฺกโร (กลิ่นพยอม). (2561). **การบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสุกิจพัฒนวิธาน (เอนก นิมมโท). (2564). **การบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ประติมากรรมภายในวัดอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูอาทรวรธรรม (บุญธรรม หมื่นคลัง). (2565). **การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์.** วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์(11(2)), 239-251.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). **พระสงฆ์กับกรมการศาสนาในกรมการศาสนาสู่ทศวรรษแห่งการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

พระธรรมรัตนาภรณ์. (23 กันยายน 2567). **5 ส เครื่องมือ โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข.** เข้าถึงได้จาก https://wat3579.com/blog/blog/detail/var/64p294w2w2

พระธรรมรัตนาภรณ์. (2563). **คู่มือและแนวปฏิบัติ โครงการวัด ประชารัฐ สร้างสุข ฝ่ายสาธารณูปการของมหาเถรสมาคม.** นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม และคณะ. (2566). **รูปแบบการพัฒนาวัดตามแนว ๕ ส. ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์(12(1)), 109-123.

พระสุธีรัตนบัณฑิต. (2563). **คู่มือและปฏิบัติโครงการวัด ประชารัฐ สร้างสุข.** นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

พัชราภรณ์ สันติเสวี และคณะ. (2565). **การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย.** วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์(11(6)), 236-249.

สันติ แป้นอ่ำ อนุวัต และคณะ. (2565). **ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า.** วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์(11(5)), 165-177.

สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า. (20 พฤษภาคม 2568). บัญชีสถิติจำนวนพระภิกษุสามเณรประจำปี 2568. ชัยภูมิ: สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า.

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). Statistics: An Introductory Analysis. Tokyo: Aoyama Gakuin University.

การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

ENHANCEMENT OF DHAMMA EDUCATION IN BUDDHIST DHAMMA SCHOOLS OF THE RELIGIOUS EDUCATION INSTITUTES IN BAN KHWAO DISTRICT, CHAIYAPHUM PROVINCE

พระมหานพนันท์ อตฺถกาโม
Phrakhru Pathumworachak
สุริยะ มาธรรม
Suriya Matham
พระครูบรรพตภาวนาวิธาน
Phrakrubanpotpavanavithan
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Nakhon Ratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: 6706204117@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม และ (3) นำเสนอการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถาม ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.872 จากกลุ่มตัวอย่างได้แก่ นักเรียนปริยัติธรรม จำนวน 94 รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที ค่าเอฟ และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูปหรือคน สรุปเป็นความเรียง ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.27)

2) ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษา ในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า นักเรียนที่มีสถานภาพ อายุ และการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็น ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

3) แนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านเนื้อหาการสอน การปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย ด้านวิธีการสอน ควรเน้นการบูรณาการเชิงรุกกับการใช้สื่อที่ทันสมัย ด้านการใช้สื่อการสอน การพัฒนานวัตกรรมสื่อการสอนที่เน้นการปฏิสัมพันธ์ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา ด้านการวัดผลและประเมินผล ควรมีการวัดความรู้ตามสภาพจริงที่หลากหลาย

คำสำคัญ : การส่งเสริม, การจัดการศึกษา, พระปริยัติธรรม

ABSTRACT

This research aims to: (1) study the level of educational promotion in the Dhamma studies department, (2) compare the students' opinions regarding the educational promotion in the Dhamma studies department, and (3) examine the approaches to promoting educational management in Buddhist monastic schools (Dhamma section) of the Religious Education Division in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using a questionnaire with a reliability coefficient of 0.872, administered to a sample of 94 Buddhist monastic students. Data was analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test, and one-way ANOVA. Qualitative research involved interviews with 9 key informants, summarized in narrative form. The research findings revealed that:

1) The overall level of educational promotion in the Dhamma studies department of the Buddhist monastic schools in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, was high ($\bar{x}$=4.27).

2) A comparison of students' opinions regarding the educational promotion in the Dhamma studies department of the Buddhist monastic schools in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, showed no significant difference in opinions among students based on age, status, and level of Dhamma education. Therefore, the hypothesis was rejected.

3) Guidelines for promoting educational management in the Dhamma studies department of the Buddhist monastic schools in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, included: improving the curriculum; emphasizing active integration with modern media in teaching methods; developing innovative interactive teaching media; integrating technology and educational innovations in learning activities; and implementing diverse authentic assessment methods.

Keywords: Promotion, Educational Management, Buddhist Monastic Education

บทนำ

หัวใจสำคัญของการศึกษาของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาคือการดำเนินตามแนวทางไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์และพระธรรมวินัยเป็นหลักเพื่อให้ภิกษุสามเณรสามารถดำรงรักษาและเผยแผ่พรหมจรรย์ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งต่อมาได้มีการแบ่งส่วนการศึกษาออกเป็นฝ่ายคันถธุระที่เน้นการประชิตตำราพระธรรมคำสอน และฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มุ่งเน้นการฝึกอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลส โดยมีคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งรวบรวมหลักธรรม 84,000 พระธรรมขันธ์เป็นบรรทัดฐานสำคัญสืบมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับการศึกษาในประเทศไทยนั้นได้มีวิวัฒนาการสำคัญผ่านการก่อตั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือนักธรรม โดยพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรงริเริ่มการเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยเพื่อให้เกิดความทั่วถึงและสะดวกต่อการศึกษา แทนการใช้ภาษาบาลีเพียงอย่างเดียวเหมือนในอดีต ซึ่งส่งผลให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถในการปกครองและอบรมสั่งสอนประชาชนได้ดียิ่งขึ้น จนกระทั่งได้รับการรับรองตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามีสถานะเป็นสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมาย ส่งเสริมสิทธิของสถาบันศาสนาในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพในปัจจุบัน (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2553)

อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในยุคสมัยใหม่ยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องอัตลักษณ์และการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง ซึ่งพบว่ามีประเด็นเรื่องความเหลื่อมล้ำของระบบการบริหารจัดการและความพร้อมของบุคลากรที่ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุ ซึ่งแม้จะมีความรู้ในเนื้อหาแต่ยังขาดทักษะทางครุศาสตร์ที่เป็นระบบหรือเทคโนโลยีการสอนที่เทียบเท่ากับครูวิชาชีพในสายสามัญ รวมถึงการขาดทิศทางที่เป็นเอกภาพระหว่างกลุ่มโรงเรียนและหน่วยงานที่กำกับดูแล ดังนั้นการจะขับเคลื่อนการศึกษาพระปริยัติธรรมให้ประสบความสำเร็จและสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญ 4 ประการ คือ บุคลากรที่ต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพให้ก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพทั้งในระดับผู้บริหารและผู้สอน งบประมาณที่เพียงพอต่อการดำเนินงานเพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างราบรื่น วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องมีการบำรุงรักษาทั้งตำราและสื่อการเรียนการสอนให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้ และที่สำคัญที่สุดคือระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งต้องมีการปรับปรุงวิธีการทำงานและการสื่อสารให้มีความรวดเร็วแม่นยำ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียนและสามารถดำรงไว้ซึ่งพันธกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ชุมชนได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน (สมศักดิ์ บุญปู่, 2568)

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ถือเป็นเสาหลักสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาและพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพในหลายมิติ โดยมีบทบาทหน้าที่หลักในการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้พระธรรมวินัยตามหลักสูตรของมหาเถรสมาคม เพื่อบ่มเพาะให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมที่ถูกต้องและสามารถนำไปเผยแผ่ได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ นอกจากการมุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายตามวิถีสมณเพศเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคมแล้ว โรงเรียนยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาสติปัญญาโดยการเชื่อมโยงความรู้ทางธรรมเข้ากับการศึกษาสามัญและวิชาชีพ เพื่อให้ศาสนทายาทก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกและสามารถบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างครอบคลุม ทั้งนี้ โรงเรียนยังมีบทบาทโดดเด่นด้านการบริการชุมชนและการรักษาเอกลักษณ์ท้องถิ่น ผ่านกิจกรรมการสอนธรรมะแก่เยาวชน โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอำเภอบ้านเขว้า เช่น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและศาสนพิธีต่าง ๆ ซึ่งช่วยธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสร้างความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างวัดกับชุมชนอย่างยั่งยืน (กองพุทธศาสนศึกษา, 2568)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีบทบาทสำคัญเพียงใดแต่โรงเรียนพระปริยัติธรรมในเขตพื้นที่อำเภอบ้านเขว้ายังคงต้องเผชิญกับข้อจำกัดและอุปสรรคหลายประการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงาน โดยเฉพาะด้านบุคลากรที่ขาดแคลนผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านการบริหารจัดการการศึกษา รวมถึงครูผู้สอนที่มีประสบการณ์ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนขาดความต่อเนื่อง อีกทั้งปัญหาด้านงบประมาณที่จำกัดทำให้ไม่สามารถจัดหาจัดสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยหรือปรับปรุงอาคารสถานที่ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลได้ ในขณะเดียวกัน จำนวนผู้เข้าศึกษาที่มีแนวโน้มลดลงเนื่องจากเยาวชนให้ความสนใจศึกษาทางโลกมากกว่าทางธรรม ประกอบกับปัญหาการสึกกลางคันและการขาดทักษะการสื่อสารสมัยใหม่ของศาสนทายาท ทำ (พระครูวิโชติสิกขกิจ (ณรงค์ กิตฺติธโร), 2559)

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" โรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นกลไกหลักในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ทำหน้าที่สร้างศาสนทายาท คือ พระภิกษุและสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัย หากการจัดการศึกษาไม่เข้มแข็งหรือมีอุปสรรค อาจส่งผลต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในระยะยาว การศึกษาวิจัยจะช่วยสะท้อนให้เห็นสถานการณ์จริง เพื่อนำไปใช้กำหนดแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบานเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบานเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อนำเสนอการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระปลัดสมควร อธิปุโณ (วงค์วรรณ) (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร" ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิเคราะห์การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระ ปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

พระมหาสมใจ ธนิสฺสโร (ประเสริฐนุช) (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับปัจจัยที่มี ผลต่อการดำเนินงานจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดหระนครศรีอยุขยา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.50)

พระธิวดล หนูศักดิ์ และคณะ (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา" ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม จำแนกตามตัวแปร พบว่า บุคลากรที่มีตำแหน่ง วุฒิการศึกษา อายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระครูโพธิรัตนธรรม (สิน อาจารสมฺปนฺโน) (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ มีพรรษา และมีการศึกษาชั้นสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระครูสุนทรเจติยาภิวัฒน์ (ชัยวัฒน์ สุทฺธจิตฺโต) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา"ผลการวิจัยพบว่า ด้านสภาพทั่วไปของสถานที่จัดการศึกษา ได้แก่ จัดสถานที่ให้เพียงพอ เหมาะสมและจัดงบประมาณอย่างถูกต้อง ด้านผู้บริหาร สถานศึกษา ได้แก่ วางแผนยุทธศาสตร์ทางการจัดการอย่างต่อเนื่อง ด้านครูผู้สอน ได้แก่ จัดฝึกอบรมเพื่อเพิ่มความมั่นใจในการ สอนแก่ครูผู้สอน จัดเวลาการเรียนการสอนให้พอเหมาะกับเนื้อหาสาระ ด้านแรงจูงใจในการเรียนการสอน ได้แก่ ตรวจสอบข้อมูลหรือความต้องการของผู้เรียน

พระครูวิโชติสิกขกิจ (ณรงค์ กิตฺติธโร) (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดพิจิตร" สภาพทั่วไปและปัญหาอุปสรรคการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ได้แก่ ด้านบุคลากรคือครูอาจารย์ขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริงขาดการศึกษาอบรมขาดขวัญและกำลังใจ สำนักเรียนจะมี

คุณภาพหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับบุคลากรทุกฝ่าย ด้านงบประมาณการเงินมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น อัตราของอาจารย์ประจำ อาจารย์พิเศษ บุคลากรเจ้าหน้าที่ทุกแผนก รวมถึงการจัดซื้อจัดจ้างบำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่ารักษาความสะอาดและอื่น ๆ ด้านวัสดุอุปกรณ์ขาดวัสดุอุปกรณ์เพื่อส่งเสริมการศึกษานักธรรม คือสื่ออุปกรณ์การศึกษาที่จำเป็น เช่น หนังสือแบบเรียน ตำราเรียน คู่มือประกอบการศึกษา เครื่องใช้สอยภายในสำนักเรียนและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแผนกธรรม ด้านการจัดการ สำหรับจุดอ่อนขาดบุคลากรทั้งครูอาจารย์ เจ้าหน้าที่และอื่น ๆ อีกหลายประการที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนพระ'ปริยัติธรรม แผนกธรรมเมื่อบุคลากรเริ่มมีจำนวนน้อยลง ๆ ก็ทำให้การเรียนการสอนต้องปรับกลยุทธ์ใหม่ให้สอดคล้องกับปัจจุบัน

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ เป็นการส่งเสริมสำนักเรียนโดยการวิเคราะห์สำนักเรียน เพื่อค้นหาจัดแข็งจุดอ่อนและกลยุทธ์ในการส่งเสริมความสอดคล้องกับปัจจัยสภาพแวดล้อมไปสู่จุดหมายในการส่งเสริมเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กรต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

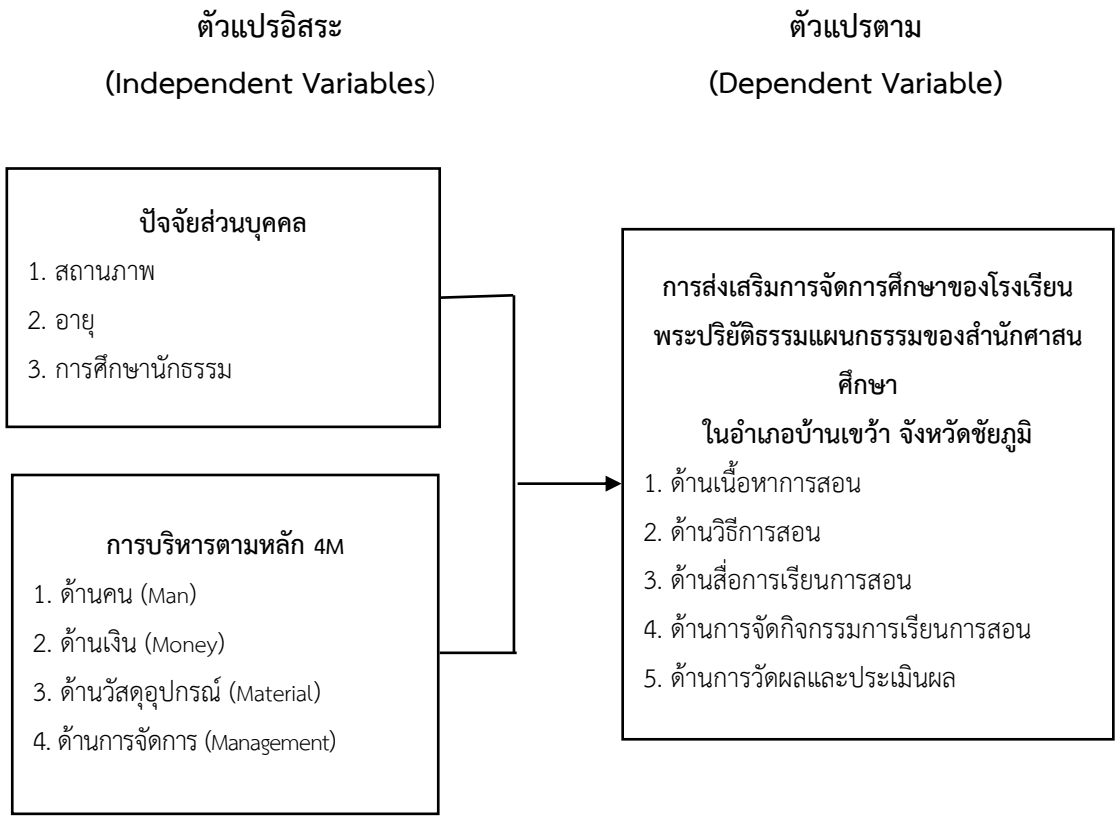

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร คือ นักเรียนปริยัตะรรม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 122 รูป (สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า, 2568)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนปริยัตะรรม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 94 รูป

2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ การบริหารตามหลัก 4M จำนวน 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 5 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 25 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

(n=94)

การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ	**ระดับความคิดเห็น**		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1) ด้านเนื้อหาการสอน	4.21	0.60	มาก
2) ด้านวิธีการสอน	4.14	0.62	มาก
3) ด้านการใช้สื่อการสอน	4.43	0.54	มาก
4) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน	4.32	0.56	มาก
5) ด้านการวัดผลและประเมินผล	4.23	0.62	มาก
รวม	**4.27**	**0.52**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า นักเรียนมีระดับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.27,S.D.=0.52) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกข้อ

วัตถุประสงค์ที่ 2 ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ดังนี้

สมมติฐานที่	ผลการศึกษา		t	F	Sig.
	ยอมรับ	ปฏิเสธ			
สมมติฐานที่ 1 นักเรียนที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓	-0.80		0.75
สมมติฐานที่ 2 นักเรียนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		0.166	0.919
สมมติฐานที่ 3 นักเรียนที่มีการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		0.592	0.555

***มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05**

จากตารางที่ 2 พบว่า การทดสอบสมมติฐานการวิจัย พบว่า นักเรียนที่มี สถานะ อายุ การศึกษานักธรรม แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

วัตถุประสงค์ที่ 3 การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านเนื้อหาการสอน การปรับปรุงหลักสูตรให้มีความทันสมัยและประยุกต์ใช้ได้จริง การสร้างมาตรฐานการเรียนรู้ที่เน้นการวิเคราะห์มากกว่าการท่องจำ ด้านวิธีการสอน ควรเน้นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่

ทันสมัย และการพัฒนาสมรรถนะของครูผู้สอนในการใช้เทคนิคการสอนที่หลากหลายเพื่อสร้างความน่าสนใจในบทเรียน ด้านการใช้สื่อการสอน การพัฒนาทักษะดิจิทัลสำหรับครูผู้สอน การออกแบบนวัตกรรมสื่อการสอนที่เน้นปฏิสัมพันธ์ และการจัดหาอุปกรณ์เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อตอบสนองต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนในปัจจุบัน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนโดยเน้นการบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้การเรียนรู้เชิงรุกเพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ให้แก่ผู้เรียน ด้านการวัดผลและประเมินผล ควรมีการวัดความรู้จากการความจำไปสู่การประเมินตามสภาพจริงที่หลากหลาย และสร้างบรรยากาศการประเมินที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความมั่นคงของศาสนทายาท

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยพบว่า

1. การบริหารแบบสมดุลเชิงพุทธ เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการนำทรัพยากรทางการบริหาร (4M) มาปรับใช้ในบริบทของคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ โดยไม่ได้เน้นเพียงแค่ปริมาณ แต่เน้นคุณภาพที่โปร่งใสและยั่งยืน เช่น การเปลี่ยนจากผู้อุปถัมภ์รายบุคคลเป็นการระดมทุนเชิงระบบ และการพัฒนาคน (Man) ให้เป็นผู้สอนที่มีทั้งวุฒิทางโลกและทางธรรมควบคู่กัน เพื่อให้การจัดการศึกษามีรากฐานที่มั่นคงและตรวจสอบได้ตามหลักธรรมาภิบาล

2. การจัดการเรียนรู้เชิงรุกทางธรรม การเปลี่ยนผ่านจากการท่องจำตำราแบบเดิมสู่การเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นการปฏิบัติจริง เช่น การสวดมนต์และการนั่งสมาธิที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ องค์ความรู้นี้เน้นการบูรณาการหลักธรรมสู่การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้เนื้อหาทางธรรมมีความทันสมัย สอดคล้องกับบริบททางสังคมและเทคโนโลยีในปัจจุบัน ซึ่งช่วยกระตุ้นความสนใจของนักเรียนในยุคดิจิทัลได้ดียิ่งขึ้น

3. การวัดผลและสื่อการสอนดิจิทัลเพื่อพุทธศาสน์ เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการนำเทคโนโลยีและระบบสารสนเทศมาเป็นเครื่องมือหลัก ในการถ่ายทอดคำสอนและการวัดผล นวัตกรรมนี้เน้นการใช้สื่อดิจิทัลและนวัตกรรมทางการศึกษา เพื่อทลายข้อจำกัดด้านสถานที่และเวลา รวมถึงการวัดผลตามสภาพจริงที่หลากหลาย ทำให้การประเมินผลการเรียนรู้ทางธรรมมีความแม่นยำ เป็นธรรม และสามารถแจ้งผลถึงผู้ปกครองหรือชุมชนได้อย่างรวดเร็วผ่านระบบออนไลน์

อภิปรายผล

1. ระดับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.27) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดสมควร อธิปุโณ (วงค์วรรณ) (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการโรงเรียนพระ ปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร" ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิเคราะห์การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระ ปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมใจ ธนิสฺสโร (ประเสริฐนุช) (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับปัจจัยที่มี ผลต่อการดำเนินงานจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดหระนครศรีอยุขยา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.50)

2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า นักเรียนที่มีสถานภาพ อายุ และการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมการจัด

การศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระธิวดล หนูศักดิ์ และคณะ (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา" ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม จำแนกตามตัวแปร พบว่า บุคลากรที่มีตำแหน่ง วุฒิการศึกษา อายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูโพธิรัตนธรรม (สิน อาจารสมฺปนฺโน) (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ มีพรรษา และมีการศึกษาชั้นสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3. การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านเนื้อหาการสอน การปรับปรุงหลักสูตรให้มีความทันสมัยและประยุกต์ใช้ได้จริง ด้านวิธีการสอน ควรเน้นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย ด้านการใช้สื่อการสอน การพัฒนาทักษะดิจิทัลสำหรับครูผู้สอน การออกแบบนวัตกรรมสื่อการสอนที่เน้นปฏิสัมพันธ์ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนโดยเน้นการบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านการวัดผลและประเมินผล ควรมีการวัดความรู้จากการความจำไปสู่การประเมินตามสภาพจริงที่หลากหลาย และเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความมั่นคงของศาสนทายาท ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุนทรเจติยาภิวัฒน์ (ชัยวัฒน์ สุทฺธจิตฺโต) (พระครูสุนทรเจติยาภิวัฒน์ (ชัยวัฒน์ สุทฺธจิตฺโต), 2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา"ผลการวิจัยพบว่า ด้านสภาพทั่วไปของสถานที่จัดการศึกษา ได้แก่ จัดสถานที่ให้เพียงพอ เหมาะสมและจัดงบประมาณอย่างถูกต้อง ด้านผู้บริหาร สถานศึกษา ได้แก่ วางแผนยุทธศาสตร์ทางการจัดการอย่างต่อเนื่อง ด้านครูผู้สอน ได้แก่ จัดฝึกอบรมเพื่อเพิ่มความมั่นใจในการ สอนแก่ครูผู้สอน จัดเวลาการเรียนการสอนให้พอเหมาะกับเนื้อหาสาระ ด้านแรงจูงใจในการเรียนการสอน ได้แก่ ตรวจสอบข้อมูลหรือความต้องการของผู้เรียน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิโชติสิกขกิจ (ณรงค์ กิตฺติธโร) (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดพิจิตร" สภาพทั่วไปและปัญหาอุปสรรคการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ได้แก่ ด้านบุคลากรคือครูอาจารย์ขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริงขาดการศึกษาอบรมขาดขวัญและกำลังใจ สำนักเรียนจะมีคุณภาพหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับบุคลากรทุกฝ่าย ด้านงบประมาณการเงินมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการ

สอน เช่น อัตราของอาจารย์ประจำ อาจารย์พิเศษ บุคลากรเจ้าหน้าที่ทุกแผนก รวมถึงการจัดซื้อจัดจ้าง บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่ารักษาความสะอาดและอื่น ๆ ด้านวัสดุอุปกรณ์ขาดวัสดุอุปกรณ์เพื่อส่งเสริมการศึกษานักธรรม คือสื่ออุปกรณ์การศึกษาที่จำเป็น เช่น หนังสือแบบเรียน ตำราเรียน คู่มือประกอบการศึกษา เครื่องใช้สอยภายในสำนักเรียนและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแผนกธรรม ด้านการจัดการ สำหรับจุดอ่อนขาดบุคลากรทั้งครูอาจารย์ เจ้าหน้าที่และอื่น ๆ อีกหลายประการที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนพระ'ปริยัติธรรม แผนกธรรมเมื่อบุคลากรเริ่มมีจำนวนน้อยลง ๆ ก็ทำให้การเรียนการสอนต้องปรับกลยุทธ์ไหมให้สอดคล้องกับปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรทำการศึกษาเรื่องประสิทธิผลการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภออื่น

2. ควรทำการศึกษาเรื่องประสิทธิภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในอำเภออื่น

3. ควรทำการศึกษาการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในพื้นที่สำนักศาสนศึกษา หรือโรงเรียนพระปริยัติธรรมอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

กองพุทธศาสนศึกษา. (17 มกราคม 2568). **ความเป็นมาแผนกธรรม.** เข้าถึงได้จาก https://deb.onab.go.th/th/content/page/index/id/6121

พระครูโพธิรัตนธรรม (สิน อาจารสมฺปนฺโน). (2568). **การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูวิโชติสิกขกิจ (ณรงค์ กิตฺติธโร). (2559). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการการศึกษา.** ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช.

พระครูวิโชติสิกขกิจ (ณรงค์ กิตฺติธโร). (2559). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดพิจิตร.** ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสุนทรเจติยาภิวัฒน์ (ชัยวัฒน์ สุทฺธจิตฺโต). (2558). **รูปแบบการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธ

ศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธิวดล หนูศักดิ์ และคณะ. (2568). **การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา.** วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์(10(4)), 17-30.

พระปลัดสมควร อธิปุญฺโญ (วงค์วรรณ). (2556). **การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมใจ ธนิสฺสโร (ประเสริฐนุช). (2554). **ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมศักดิ์ บุญปู่. (17 มกราคม 2568). **การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย.** เข้าถึงได้จาก https://www.mcu.ac.th/article/detail/14295

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2553). **แผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการการพัฒนากาการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2553 - พ.ศ.2562.** กองพุทธศาสนศึกษา: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า. (20 พฤษภาคม 2568). **บัญชีสถิติจำนวนพระภิกษุสามเณรขเข้าสอบธรรมสนามหลวง.** ชัยภูมิ: สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า.

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). Statistics: An Introductory Analysis. Tokyo: Aoyama Gakuin University.

การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

ENHANCEMENT OF LEARNING RESOURCES BASED ON THE SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY OF MONKS SCHOOLS IN NONG BUA RAWE DISTRICT, CHAIYAPHUM PROVINCE

พระครูปทุมวรจักร
Phrakhru Pathumworachak
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Thongchai Sundarācāro
สุริยะ มาธรรม
Suriya Matham
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: 6706204118@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียน (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียน และ (3) นำเสนอการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถาม ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.773 จากกลุ่มตัวอย่างได้แก่ พระสงฆ์ จำนวน 136 รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าเอฟ และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูปหรือคน สรุปเป็นความเรียง ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.97)

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา

การศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ส่วนพระสงฆ์ที่มีการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

3) แนวทางการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านความพอประมาณ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ประหยัดและค่อยเป็นค่อยไป ด้านความมีเหตุผล มีการตัดสินใจบนฐานข้อมูลความรู้ และการจัดกิจกรรมและผลลัพธ์ที่คาดหวังได้อย่างชัดเจน ด้านภูมิคุ้มกัน การเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ ระบบการบริหารจัดการ และการพึ่งพาตนเอง แหล่งเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติจริง

คำสำคัญ : การบริหารจัดการ, ประสิทธิภาพ, สาธารณสงเคราะห์

ABSTRACT

This research aimed to: (1) study the level of promoting learning resources based on the Sufficiency Economy Philosophy to monastic schools, (2) compare monastic opinions regarding the promotion of learning resources based on the Sufficiency Economy Philosophy to monastic schools, and (3) examine approaches to promoting learning resources based on the Sufficiency Economy Philosophy to Buddhist monk schools in Nong Bua Rahew District, Chaiyaphum Province. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using a questionnaire with a reliability coefficient of 0.773, administered to a sample of 136 monks. Data was analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, F-test, and one- way ANOVA. Qualitative research involved interviews with 9 key informants (monks/individuals), with the findings summarized in narrative form. The research findings revealed the following:

1) The overall level of promoting learning resources based on the Sufficiency Economy Philosophy to monastic schools in Nong Bua Rahew District, Chaiyaphum Province, was high ($\bar{X}$=3.97).

2) A comparison of monastic opinions regarding the promotion of learning resources based on the Sufficiency Economy Philosophy to monastic schools in Nong Bua Rahew District, Chaiyaphum Province, showed no significant difference in opinions among monks of different ages, years of ordination, and general education levels. However, monks with different levels of Dhamma education showed statistically significant differences in opinions at the 0.05 level, thus accepting the research hypothesis.

3) Guidelines for promoting learning resources based on the Sufficiency Economy Philosophy to monastic schools in Nong Bua Rahew District, Chaiyaphum Province, included

aspects of moderation (efficient and economical resource utilization, gradual approach), rationality (decision-making based on knowledge and information, and clear definition of activities and expected outcomes), resilience (mental strengthening, management systems, and self-reliance), and learning resources emphasizing practical application.

Keywords: Efficiency, Management, Public Welfare

บทนำ

พระพุทธศาสนาผูกพันกับสังคมไทยมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานในที่ใด วัดจะถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและสถานขัดเกลาจริยธรรมให้แก่คนในชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและที่พึ่งทางปัญญาในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต สถาบันสงฆ์จึงมีบทบาทอย่างยิ่งทั้งในด้านการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และค่านิยมทางสังคม อีกทั้งยังเป็นที่ปรึกษาในการแก้ปัญหาความทุกข์ใจและเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นนี้ส่งผลให้คนไทยซึมซับการเป็นผู้ให้ การแบ่งปัน และความกตัญญูต่อสถาบันหลักของชาติมาแต่กำเนิด การนำหลักธรรมมาปฏิบัติอย่างถูกต้องไม่เพียงแต่ช่วยให้บุคคลมีความสุขทั้งกายและใจ แต่ยังส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี ความเอื้ออาทร และการร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้มีความสงบสุขและเข้มแข็งอย่างยั่งยืน (พระไพศาล วิสาโล, 2529)

กระบวนการพัฒนาการศึกษาโดยเฉพาะในโรงเรียนในพื้นที่ชนบท ยังคงประสบความท้าทายด้านแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมและเพียงพอสำหรับการเสริมสร้างทักษะแก่พระสงฆ์ เยาวชน และคนในชุมชน ปัญหาสำคัญเกิดจากการขาดแคลนทรัพยากร สิ่งอำนวยความสะดวก และแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นแนวทางที่เน้นความสมดุลและความยั่งยืนตามพระราชดำริ จากการวิเคราะห์สถานการณ์จริงพบว่ายังขาดแผนงานและกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เกิดการฝึกฝนอย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสร้างระบบการจัดการแหล่งเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้การศึกษาหาแนวทางส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาของพระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอหนองบัวระเหว จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาแผนงานที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในระดับพื้นที่ อันจะช่วยให้พระสงฆ์และเยาวชนมีความเข้าใจและสามารถนำหลักการพึ่งพาตนเองไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตและการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่การสร้างความมั่นคงและความสุขที่ยั่งยืนให้แก่สังคมสืบไป (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2549)

จังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดที่มีศาสนสถานและโรงเรียนสามัญจำนวนมากที่มีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาจริยธรรมให้แก่ศาสนทายาทและพสกนิกรในพื้นที่ โดยเฉพาะในอำเภอหนองบัวระเหวซึ่งได้มีการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภายในสถานศึกษาของ

คณะสงฆ์ เพื่อเป็นกลไกในการยกระดับศักยภาพของพระภิกษุและสามเณรให้มีความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ท่ามกลางกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วที่มักแลกมาด้วยความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมที่ขาดการวางแผนอย่างยั่งยืน จนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและคุณภาพชีวิตของประชาชนในวงกว้าง การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในโรงเรียนพระปริยัติธรรมจึงเป้าหมายสำคัญที่จะช่วยสร้างรากฐานความมั่นคงให้แก่ชุมชนผ่านการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการเน้นเพียงการบริโภคสู่การสร้างระบบการผลิตและวิถีชีวิตที่สมดุล โดยให้วัดและโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการบ่มเพาะวิถีปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาความล้มเหลวจากการพัฒนาที่ฟุ่มเฟือยเกินขีดจำกัดของธรรมชาติ (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555)

สำหรับการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบในโรงเรียนพระปริยัติธรรมนั้น มุ่งเน้นการสร้างพื้นที่สาธิตที่สามารถจับต้องได้จริง โดยเริ่มจากการสำรวจพื้นฐานทรัพยากรของแต่ละแห่งเพื่อออกแบบพื้นที่เกษตรอินทรีย์ สวนสมุนไพร การบริหารจัดการแหล่งน้ำ และการจัดการขยะอย่างเป็นระบบเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พระภิกษุและสามเณรจะได้รับการฝึกฝนทักษะชีวิตและวิชาชีพผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งในเพศบรรพชิตและการประกอบอาชีพสุจริตในอนาคตหากมีการลาสิกขาบทออกไป นอกจากนี้ โรงเรียนยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ ๆ ให้แก่ชาวบ้านในชุมชนรอบข้าง การสร้างแหล่งเรียนรู้ในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยสร้างคลังอาหารและยาสมุนไพรในพื้นที่ แต่ยังเป็นการสร้างโมเดลความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนที่เข้มแข็ง ส่งผลให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมกลายเป็นแหล่งบ่มเพาะปัญญาและเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่พอเพียงอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงในสังคมไทยต่อไป (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2550)

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงศึกษาเรื่อง "การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ" เนื่องด้วยจังหวัดชัยภูมิเป็นพื้นที่ที่มีวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมหลายแห่ง ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังศีลธรรมและคุณธรรมแก่พระภิกษุสามเณร และชุมชนรอบข้าง การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภายในโรงเรียนพระสงฆ์ จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเป็นแบบอย่างแก่สังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3. เพื่อนำเสนอการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระมหาณัฏฐพล วิสุทฺธาจาโร (บุญยะฤทธิ์) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" ผลการวิจัยพบว่า

1. ระดับการพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$=3.45)

พระมหานิพนธ์ วีรพโล (ทบแก้ว) (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ในจังหวัดระยอง" ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนในจังหวัดระยอง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับสูง มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ .676

พระครูคุณสารานุกูล (ประพัช คุณสาโร) (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ความพึงพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อความพึงพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

พระมหาณัฏฐพล วิสุทฺธาจาโร (บุญยะฤทธิ์) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ การศึกษา รายได้ และอาชีพต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอเมืองจังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระครูสังฆรักษ์อนันต์ สุทฺธิมโน (บู่บาง) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี" ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี มี 4 รูปแบบคือ (1) รูปแบบการวางแผน การวางแผนพัฒนาสาธารณูปการของวัดตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา (2) รูปแบบการลงมือปฏิบัติ คือ การทำความสะอาดครั้งใหญ่หรือเรียกว่า (Big Cleaning Day) โดยการทำ Big Cleaning Day (3) รูปแบบการตรวจสอบ ตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข การประเมินผลการปฏิบัติตามแผน และ (4) รูปแบบการปรับปรุงแก้ไขโดยประเมินผลตามแผนที่กำหนด เป็นต้น

พระอธิการนินนาท สนฺตจิตฺโต (เชียงวงค์) (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ควรเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านเศรษฐกิจแก่ประชาชนโดยเน้นการนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ควรจัดให้มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโทษภัยของยาเสพติดโดยเฉพาะเยาวชนที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยง ควรส่งเสริมวิถีชีวิตที่เน้นสุขนิยม มากกว่าวัตถุนิยม และควรสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในโอกาสที่ได้แสดงธรรมทั้งในวัดและภายนอกวัด

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่อง “การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ” จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยโดยสรุปที่มาของแต่ละตัวแปรดังนี้

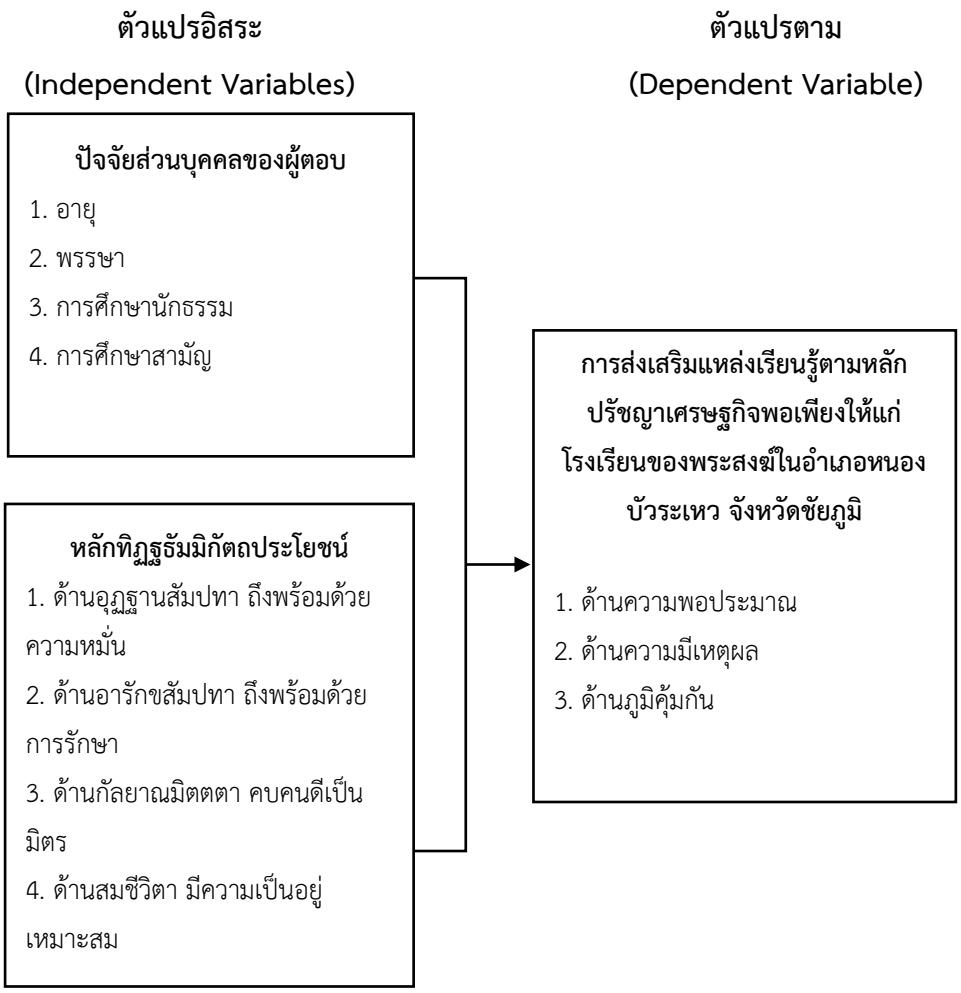

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธิ (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ พระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 205 รูป (สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอหนองบัวระเหว, 2568)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 36 รูป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ จำนวน 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 3 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 15 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงเจ้าคณะอำเภอหนองบัวระหว จังหวัดชัยภูมิ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ตารางที่ 1 ระดับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

(n=136)

การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ	**ระดับความคิดเห็น**		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านความพอประมาณ	3.95	0.47	มาก
2. ด้านความมีเหตุผล	3.98	0.46	มาก
3. ด้านภูมิคุ้มกัน	3.97	0.39	มาก
โดยภาพรวม	3.97	0.33	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า พระสงฆ์มีระดับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.97,S.D.=0.33) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ดังนี้

สมมติฐานที่	ผลการศึกษา		t	F	Sig.
	ยอมรับ	ปฏิเสธ			
สมมติฐานที่ 1 พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓	-	0.647	0.586
สมมติฐานที่ 2 พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกันมีความคิดเห็นต่อการการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		0.801	0.496
สมมติฐานที่ 3 พระสงฆ์ที่มีการศึกษาสามัญต่างกันมีความคิดเห็นต่อการการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		1.366	0.259
สมมติฐานที่ 4 พระสงฆ์ที่มีการศึกษานักธรรมต่างกันมีความคิดเห็นต่อการการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน	✓			4.164	0.018*

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 2 พบว่า การทดสอบสมมติฐานการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา การศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ส่วนพระสงฆ์ที่มี การศึกษานักธรรม ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

วัตถุประสงค์ที่ 3 การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านความพอประมาณ มีการมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมอย่างคุ้มค่าเป็นไปอย่างเรียบง่าย ประหยัด และค่อยเป็นค่อยไป สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและปลูกฝังแนวคิดการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงให้แก่นักเรียน ด้านความมีเหตุผล มีการตัดสินใจบนฐานข้อมูล ความรู้ และการพิจารณาอย่างรอบคอบ การจัดกิจกรรมหรือสร้างพื้นที่เรียนรู้สามารถอธิบายวัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ที่คาดหวังได้อย่างชัดเจน ใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างคุ้มค่า ลดความซ้ำซ้อน สร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ด้านภูมิคุ้มกันควรเริ่มจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งภายใน ทั้งด้านจิตใจ ระบบการบริหารจัดการ และการพึ่งพาตนเอง แหล่งเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติจริง เช่น การเกษตรพอเพียง การจัดการทรัพยากร และการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ "การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยพบว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการบูรณาการหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นระบบ ด้านอุฏฐานสัมปทา พบว่า ความหมั่นเพียรของพระสงฆ์ ครู และผู้เกี่ยวข้อง เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะชีวิตและสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง ด้านอารักขสัมปทา เน้นการดูแลรักษาและใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ส่งเสริมการจัดการแหล่งเรียนรู้ให้มีความมั่นคงและต่อเนื่อง ด้านกัลยาณมิตตตา แสดงถึงบทบาทของเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน ที่ช่วยเสริมพลังการเรียนรู้และสร้างสังคมแห่งการเกื้อกูล และด้านสมชีวิตา สะท้อนการดำเนินชีวิตและบริหารจัดการอย่างสมดุล พึ่งพาตนเอง และไม่ฟุ่มเฟือย เมื่อเชื่อมโยงกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ด้านความพอประมาณ คือการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เหมาะสมกับบริบทและทรัพยากรที่มีอยู่ ด้านความมีเหตุผล คือการวางแผนและตัดสินใจบนฐานของความรู้และการมีส่วนร่วม และด้านภูมิคุ้มกัน คือการสร้างความพร้อมให้โรงเรียนและผู้เรียนสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ ช่วยพัฒนาโรงเรียนของให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เข้มแข็ง ผู้เรียนมีทั้งความรู้ คุณธรรม และทักษะชีวิต สามารถดำรงชีวิตอย่างมั่นคง สมดุล และยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

อภิปรายผล

1. ระดับการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.97,S.D.=0.33) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาณัฏฐพล วิสุทฺธาจาโร (บุญยะฤทธิ์) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับการพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอเมืองจังหวัดนครนายก โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$=3.45) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหานิพนธ์ วีรพโล (ทบแก้ว) (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ในจังหวัดระยอง" ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ในจังหวัดระยอง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับสูง มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ .676

2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา การศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ส่วนพระสงฆ์ที่มี การศึกษานักธรรม ต่างกัน มีความ

คิดเห็นต่อ การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูคุณสารานุกูล (ประพัช คุณสาโร) (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ความพึงพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อความพึงพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาณัฏฐพล วิสุทฺธาจาโร (บุญยะฤทธิ์) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ การศึกษา รายได้ และอาชีพต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอเมืองจังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3. การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านความพอประมาณ มีการมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมอย่างคุ้มค่าเป็นไปอย่างเรียบง่าย ประหยัด และค่อยเป็นค่อยไป สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและปลูกฝังแนวคิดการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงให้แก่นักเรียน ด้านความมีเหตุผล มีการตัดสินใจบนฐานข้อมูล ความรู้ และการพิจารณาอย่างรอบคอบ การจัดกิจกรรมหรือสร้างพื้นที่เรียนรู้สามารถอธิบายวัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ที่คาดหวังได้อย่างชัดเจน ใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างคุ้มค่า ลดความซ้ำซ้อน สร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ด้านภูมิคุ้มกัน ควรเริ่มจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งภายใน ทั้งด้านจิตใจ ระบบการบริหารจัดการ และการพึ่งพาตนเอง แหล่งเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติจริง เช่น การเกษตรพอเพียง การจัดการทรัพยากร และการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสังฆรักษ์อนันต์ สุทฺธิมโน (บู่บาง) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี" ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี มี 4 รูปแบบคือ (1) รูปแบบการวางแผน การวางแผนพัฒนาสาธารณูปการของวัดตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา (2) รูปแบบการลงมือปฏิบัติ คือ การทำความสะอาดครั้งใหญ่หรือเรียกว่า (Big Cleaning Day) โดยการทำ Big Cleaning Day (3) รูปแบบการตรวจสอบ ตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข การประเมินผลการปฏิบัติตามแผน และ (4) รูปแบบการปรับปรุงแก้ไขโดยประเมินผลตามแผนที่กำหนด เป็นต้น ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการนินนาท สนฺตจิตฺโต (เชียงวงค์) (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ควรเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านเศรษฐกิจแก่ประชาชนโดยเน้นการนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ควรจัดให้มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโทษภัยของยาเสพติด โดยเฉพาะ

เยาวชนที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยง ควรส่งเสริมวิถีชีวิตที่เน้นสุขนิยม มากกว่าวัตถุนิยม และควรสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในโอกาสที่ได้แสดงธรรม ทั้งในวัดและภายนอกวัด

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาความคิดเห็นต่อระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อื่น

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อื่น

3. ควรศึกษาแนวทางการส่งเสริมระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อื่น

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร (เล่มที่ 2).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555**). เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูคุณสารานุกูล (ประพัช คุณสาโร). (2566). **ความพึงพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสังฆรักษ์อนันต์ สุทฺธิมโน (บู่บาง). (2564). **รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี.** ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2549). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2529). **อำนาจและยุทธวิธีไร้ความรุนแรง.** กรุงเทพมหานคร: รงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาณัฏฐพล วิสุทฺธาจาโร (บุญยะฤทธิ์). (2567). **การพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระมหาณัฏฐพล วิสุทฺธาจาโร (บุญยะฤทธิ์). (2567). **การพัฒนาการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระมหานิพนธ์ วีรพโล (ทบแก้ว). (2560). **ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ในจังหวัดระยอง.** ดุษฎีนิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอธิการนินนาท สนฺตจิตฺโต (เชียงวงค์). (2565). **การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอหนองบัวระเหว. (20 พฤษภาคม 2568). **สถิติข้อมูลพระสงฆ์ประจำปี 2568.** ชัยภูมิ: สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอหนองบัวระเหว. เข้าถึงได้จาก http://www.lecture.cs.buu.ac.th

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). **Statistics: An Introductory Analysis.** Tokyo: Aoyama Gakuin University.

การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชน ในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

CREATING MOTIVATION FOR BUDDHIST DEVOTEES TO ORDAIN IN BUDDHIST BAN KHWAO DISTRICT, CHAIYAPHUM PROVINCE

พระครูปทุมวรจักร
Phrakhru Pathumworachak
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Thongchai Sundarācāro
สุริยะ มาธรรม
Suriya Matham
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: 6706204118@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบท (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบท และ (3) นำเสนอการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถาม ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.762 จากกลุ่มตัวอย่างได้แก่ พระสงฆ์ จำนวน 135 รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที ค่าเอฟ และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูปหรือคน สรุปเป็นความเรียง ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.22)

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา การศึกษานักธรรม การศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

3) แนวทางการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านความต้องการทางร่างกาย การจัดเตรียมปัจจัยสี่ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ด้านความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง การเตรียมจิตใจของผู้บวชและวัดทำหน้าที่ดูแลผู้บวชทั้งด้านปัจจัยพื้นฐานและความปลอดภัย ด้านความต้องการความผูกพัน การสร้างบรรยากาศมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้มาใหม่ ด้านความต้องการการยกย่อง การได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติทางการปกครองคณะสงฆ์ ด้านความต้องการความสำเร็จในชีวิต การสร้างระเบียบวินัย การแสดงความกตัญญู และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพในอนาคต

คำสำคัญ : การสร้างแรงจูงใจ, การบรรพชาอุปสมบท, พุทธศาสนิกชน

ABSTRACT

This research aimed to: (1) study the level level of motivation for ordination among Buddhist laypeople, (2) compare the opinions of monks regarding the motivation for ordination among Buddhist laypeople, and (3) examine the motivational approaches for Buddhist laypeople in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, to ordain as monks. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using a questionnaire with a reliability coefficient of 0.762 from a sample of 135 monks. Data was analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test, and one-way ANOVA. Qualitative research involved interviews with 9 key informants (monks/individuals), with the findings summarized in narrative form. The research findings revealed that:

1) The overall level of motivation for ordination among Buddhist laypeople in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, was found to be high ($\bar{X}$=4.22).

2) A comparison of the opinions of monks regarding the motivation for ordination among Buddhist laypeople in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, showed no significant difference in opinions among monks based on age, seniority, religious education, and secular education. Therefore, the initial hypothesis was rejected.

3) The approaches to motivating Buddhist laypeople in Ban Khwa District, Chaiyaphum Province, included: physical needs (provision of basic necessities), safety and security needs (mental preparation and the temple's role in caring for the ordained), a sense of belonging (creating a friendly atmosphere for newcomers), recognition needs (receiving recognition and honor within the monastic community), and a desire for life achievement (discipline, gratitude, and a quality life in the future).

Keywords: Motivation, Ordination, Buddhists

บทนำ

พระพุทธศาสนาแผ่ขยายเข้าสู่ดินแดนไทยนับแต่ครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระธรรมทูตสายที่ 8 คือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางมาเผยแผ่พระธรรมยังดินแดนสุวรรณภูมิ โดยการแสดงพรหมชาลสูตรจนทำให้มหาชนเกิดความเลื่อมใสและบรรพชาอุปสมบทเป็นจำนวนมาก รากฐานอันมั่นคงนี้ส่งผลให้พระพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาประจำชาติไทยที่มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนไทยอย่างลึกซึ้งสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าหลักฐานในบางยุคสมัยจะขาดหายไปบ้างแต่ร่องรอยทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีล้วนยืนยันถึงความรุ่งเรืองของสถาบันสงฆ์ในไทยมาโดยตลอด การบรรพชาอุปสมบทจึงกลายเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จากการบวชด้วยพระองค์เองที่เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทา สู่การบวชด้วยการถึงสรณะที่เรียกว่าติสรณคมนูปสัมปทา จนกระทั่งพัฒนามาเป็นการบวชโดยคณะสงฆ์หรือญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทาที่ใช้สืบกันมาถึงปัจจุบัน กระบวนการนี้ถือเป็นหัวใจหลักในการสร้างศาสนทายาทเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวและมั่นคงในสังคมไทย (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2529)

ประเพณีการบวชเป็นค่านิยมที่ฝังรากลึกในสังคมไทยโดยเฉพาะความเชื่อที่ว่ากุลบุตรควรเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์เมื่ออายุครบ 20 ปี เพื่อศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยและฝึกฝนตนเองให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ก่อนออกไปใช้ชีวิตในฐานะฆราวาส การบวชไม่เพียงแต่เป็นการขัดเกลาจิตใจให้มีความอดทนและเมตตาเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาตามความเชื่อเรื่องการเกาะชายผ้าเหลืองซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้กับวงศ์ตระกูล อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันพบว่าจำนวนผู้เข้าร่วมการบรรพชาอุปสมบทมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ซึ่งส่งผลกระทบต่อการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นและการคงอยู่ของวัดวาอารามในหลายพื้นที่ ด้วยเหตุนี้การศึกษาเพื่อค้นหาแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทในพื้นที่ต่างๆ เช่นในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการค้นหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเห็นคุณค่าของการบวชเรียน อันจะเป็นการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาและมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงามให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2544)

ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมและวิถีชีวิตอย่างก้าวกระโดด เนื่องจากการแพร่ขยายของความเป็นสังคมเมืองที่เข้ามาแทนที่วิถีชีวิตแบบชนบทส่งผลให้ระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมหลายอย่างเริ่มเสื่อมความนิยมลงอย่างน่ากังวลโดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมเกี่ยวกับการบวชเรียนที่ลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อพิจารณาจากสัดส่วนของพระภิกษุและสามเณรต่อจำนวนประชากรที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำมากอีกทั้งการบรรพชาอุปสมบทในปัจจุบันส่วนใหญ่มักทำไปตามประเพณีเพียงชั่วครู่โดยขาดการศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจังส่งผลให้จำนวนพระภิกษุและสามเณรนอกพรรษาลดน้อยลงกว่าในพรรษาอย่างมากสถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าศาสนทายาทผู้สืบต่อพระพุทธศาสนากำลังเข้าสู่ช่วงวิกฤตจากการที่สถิติการบวชลดลงอย่างต่อเนื่องทั้งในส่วนของการบรรพชาเป็นสามเณรและการอุปสมบทระยะยาวที่เหลือเพียงการบวชแทนคุณในระยะสั้นเพียงไม่กี่วันเท่านั้นซึ่งการขาดแคลนผู้สืบ

ทอดศาสนานี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อสถาบันศาสนาเท่านั้นแต่ยังเป็นสัญญาณเตือนถึงภาวะวิกฤตศรัทธาที่อาจทำให้วัดวาอารามไม่สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชนได้อีกต่อไปในอนาคตหากคนรุ่นใหม่ยังคงขาดแรงจูงใจและมองข้ามคุณค่าของการบวชเรียนซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย

การสร้างแรงจูงใจในการบวชโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิจึงถือเป็นภารกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการธำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ท้องถิ่นและการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพเนื่องจากการบวชเป็นโอกาสสำคัญที่ช่วยให้ชายไทยได้ฝึกฝนตนเองทั้งในด้านระเบียบวินัยความอดทนและการควบคุมจิตใจเพื่อนำหลักธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนในชุมชนอันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนอย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญที่พบในปัจจุบันคือช่องว่างระหว่างโครงสร้างของวัดกับคนรุ่นใหม่ที่อาจไม่สามารถตอบสนองความต้องการและความเข้าใจในยุคสมัยที่เปลี่ยนไปได้ดังนั้นการส่งเสริมแรงจูงใจที่ถูกต้องจึงต้องมุ่งเน้นให้ผู้บวชเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนามากกว่าการทำตามพิธีกรรมเพียงอย่างเดียวเพื่อสร้างพุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิให้สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนได้อย่างเต็มภาคภูมิการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของการบวชจะเป็นกุญแจสำคัญในการรักษาประเพณีอันดีงามและช่วยให้พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างมั่นคงสืบไป (พิมพิลัย หงษาคำ, 2568)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมองเห็นความสำคัญการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทพร้อมแนวทางการพัฒนาที่เสริมสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทเพราะผู้ที่ต้องการเข้ารับการบรรพชาอุปสมบทต้องผ่านกระบวนการของความคิดความเชื่อความศรัทธาตลอดจนถึงกำหนดวัตถุประสงค์ของการบวชและกำหนดเป้าหมายของการบรรพชาอุปสมบทว่าเมื่ออุปสมบทเข้ามาแล้วจะต่อยอดคุณค่าชีวิตของความเป็นมนุษย์เพื่อเสียสละอุทิศตนมาบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อนำเสนอการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระมหาหลอด รตนญาโณ (พูลกิ่ง) (2555) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาความเห็นของพระนวกะต่อการอุปสมบท : ศึกษากรณี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัยพบว่า 1. พระนวกะมีความคิดเห็นต่อการอุปสมบท ด้านเหตุผลการอุปสมบททั่ว ๆ ไป โดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยปานกลาง ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกอุปสมบทที่วัดชลประทานรังสฤษดิ์ โดยรวมอยู่ระดับเห็นด้วยมากด้านเป้าหมายการอุปสมบท โดยรวมอยู่ระดับเห็นด้วยมาก และด้านผลสัมฤทธิ์ที่ได้รับจากการอุปสมบท โดยรวมอยู่ระดับเห็นด้วยมาก

พระมหาศักรินทร์ สุรเมธี (ศรีแจ่ม) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า ระดับการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.17, S.D.=4.17) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง ($\bar{X}$ =4.28, S.D.=0.75) รองลงมา คือ ด้านการสนองพระคุณของบิดามารดา ($\bar{X}$=4.25, S.D.=0.73) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ($\bar{X}$=4.05, S.D.=0.81)

พระณัฏฐเสฏฐ์ อธิญาโณ (รุ่งเรือง) (2553) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชน : ศึกษากรณี วัดนครป่าหมาก เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร" ผลการศึกษาพบว่า การ เปรียบเทียบการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชน ศึกษากรณีวัดนครป่าหมาก เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า พุทธศาสนิกชนผู้บวชเนกขัมมะที่มี เพศ อายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีการตัดสินใจบวชเนกขัมมะไม่แตกต่างกันส่วนอาชีพ รายได้ต่อเดือนส่งผลให้มีการตัดสินใจบวชเนกขัมมะที่แตกต่างกัน

พระสนธยา อธิจิตฺโต (แฝกสูงเนิน) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการบวชของพุทธศาสนิกชนในอำเภอสูงเนินจังหวัดนครราชสีมา" ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาบาลี แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อปัจจัยที่ส่งเสริมการบวชของพุทธศาสนิกชนในอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระมหาพงษ์เชฏฐ์ ธีรวโส (ไกรจันทร์) (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ตามพระวินัยของพระอุปัชฌาย์ ตามทัศนะของสัทธิวิหาริก" ผลการศึกษาพบว่า การบวชเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามอุดมการณ์ของพระศาสนา เป็นการทดแทนพระคุณบิดามารดา ทั้งยังได้มีโอกาสศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา สามารถนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต และยังเป็นผู้ได้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาอีกด้วย

พระครูวิจิตรธรรมพิทักษ์ จนฺทสาโร (ชล พึ่งวิทย์) (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพระอสีติมหาสาวกในพระพุทธศาสนาเถรวาท" ผลการศึกษาพบว่า สรุปโดยภาพรวมพบว่า การศึกษาแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพระอสีติมหาสาวกในพระพุทธศาสนาเถรวาท เชื่อมั่นว่าแรงจูงใจเกิดจากสัญชาตญาณเป็นสิ่งที่ติดตัวมากับมนุษย์และเกิดขึ้นเองโดยไม่ต้องมีการเรียนรู้ เชื่อว่าแรงจูงใจเกิดจากการคิดอย่างมีหลักการและเหตุผล บุคคลจะตัดสินใจตามที่ตนตั้งใจและปรารถนา และทุกคนมีอิสระในการคิดและการกระทำ เชื่อว่า แรงจูงใจเกิดจากแรงขับ (Drive) เป็นเหตุให้มนุษย์มีแนวคิดที่จะเลือกกระทำมาก หรือน้อย

สรุปได้ว่า การบรรพชาอุปสมบท จึงเป็นสิ่งที่ประเสริฐเพราะเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตามแนวหรืออุดมการณ์ของคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและยังสามารถนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันเพราะเหตุนี้การตัดสินใจในการเลือกบรรพชาอุปสมบทหรือบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่องนั้นถือว่าการหลีกออกจากกาม เป็นอิสระจากนิวรณ์เครื่องขวางกั้นความดีและเชื่อมั่นว่าแรงจูงใจของการสั่งสมบุญจะนำพาพุทธศาสนิกชนมีความสุข

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

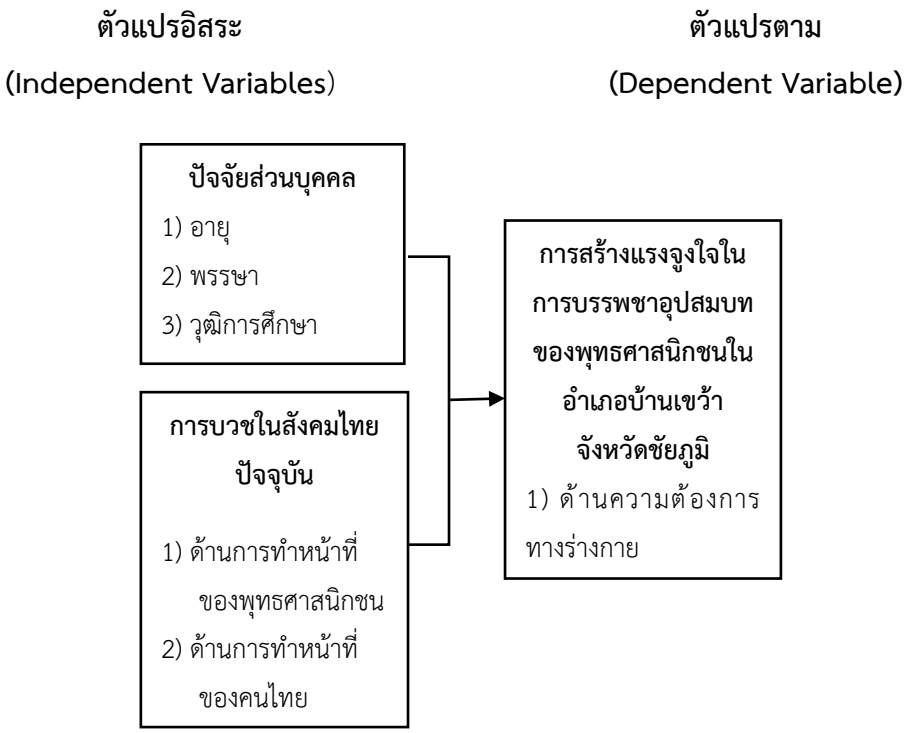

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1. ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ พระสงฆ์ ในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 202 รูป (สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า, 2568)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 94 รูป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "การส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ การบริหารตามหลัก 4M จำนวน 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 5 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 25 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาการการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิสถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4 การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม

(n=135)

การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1) ด้านความต้องการทางร่างกาย	4.12	0.76	มาก
2) ด้านความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง	4.14	0.67	มาก
3) ด้านความต้องการความผูกพัน	4.37	0.57	มาก
4) ด้านความต้องการการยกย่อง	4.30	0.61	มาก
5) ด้านความต้องการความสำเร็จในชีวิต	4.21	0.70	มาก
รวม	**4.22**	**0.61**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า พระสงฆ์มีระดับการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิโดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.22, S.D.=0.61) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกข้อ

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ดังนี้

สมมติฐานที่	ผลการศึกษา		t	F	Sig.
	ยอมรับ	ปฏิเสธ			
สมมติฐานที่ 1 พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		0.063	0.979
สมมติฐานที่ 2 พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		0.533	0.661
สมมติฐานที่ 3 พระสงฆ์ที่มีการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		0.183	0.833
สมมติฐานที่ 4 พระสงฆ์ที่มีการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกัน		✓		0.092	0.912

***มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05**

จากตารางที่ 2 พบว่า ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา กการศึกษานักธรรม การศึกษาสามัญ แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

วัตถุประสงค์ที่ 3 การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านความต้องการทางร่างกาย การจัดเตรียมปัจจัยสี่ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้บวช การสร้างความมั่นใจแก่ผู้บวชและครอบครัวในการเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ด้านความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง การเตรียมจิตใจตามหลักธรรมคำสอนของผู้บวชและวัดทำหน้าที่ดูแลผู้บวชทั้งด้านปัจจัยพื้นฐานและความปลอดภัย ส่งผลให้เกิดความรู้สึกอุ่นใจ และสร้างความสุขให้ผู้บวชและครอบครัว

ด้านความต้องการความผูกพัน การสร้างความสัมพันธ์ตั้งแต่ครอบครัวไปจนถึงความสัมพันธ์เชิงสังคม การสร้างบรรยากาศภายในวัดให้มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้มาใหม่ ทำให้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา ด้านความต้องการการยกย่อง การการยอมรับนับถือผู้ครองเพศสมณะในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีคุณธรรม โดยการได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติทางการปกครองคณะสงฆ์ ความต้องการความสำเร็จในชีวิต มีการบูรณาการระหว่างเป้าหมายทางโลกและทางธรรมโดยเน้นการพัฒนาคุณลักษณะส่วนบุคคล การสร้างระเบียบวินัย การแสดงความกตัญญู และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ “การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ” พบว่า

1. การเพื่อการขัดเกลาทางสังคมและปัญญา การอุปสมบทไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่คือระบบการศึกษาทางเลือกที่ใช้พระธรรมวินัยเป็นเครื่องมือสร้างระเบียบและสติปัญญา พลิกบทบาทจากผู้รับการเลี้ยงดูสู่การเป็นพุทธบริษัทที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม โดยใช้มิติทางจิตปัญญามาแปรเปลี่ยนพฤติกรรมดั้งเดิมให้กลายเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพผ่านกระบวนการฝึกฝนจิตใจและสมาธิที่เข้มข้น

2. ความมั่นคงของชุมชนและสถาบันครอบครัว การบวชทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว และชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยแปรเปลี่ยนความกตัญญูส่วน

บุคคลให้เป็นพลังขับเคลื่อนในการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม สิ่งนี้สร้างมูลค่าทางจิตใจผ่านความภูมิใจในวงศ์ตระกูล และสร้างการยอมรับในเชิงสถานะทางสังคมที่ช่วยธำรงไว้ซึ่งระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ

3. ยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ในการบวชเปรียบเสมือนการสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการทบทวนตนเองและปลูกฝังภูมิคุ้มกันทางจิตใจจากอบายมุขและสิ่งยั่วยุในโลกปัจจุบัน เป็นการออกแบบกุศโลบายที่ใช้ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยมาเป็นแรงจูงใจในการพัฒนาศักยภาพภายใน ทำให้คนไทยสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่ทิศทางที่สร้างสรรค์และมีความสุขอย่างแท้จริงทั้งทางกาย วาจา และใจสืบไปอย่างมั่นคง

อภิปรายผล

1. ระดับการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.22) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาหลอด รตนญาโณ (พูลกิ่ง) (2555) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาความเห็นของพระนวกะต่อการอุปสมบท : ศึกษากรณี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัยพบว่า 1. พระนวกะมีความคิดเห็นต่อการอุปสมบท ด้านเหตุผลการอุปสมบททั่ว ๆ ไป โดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยปานกลาง ด้านเหตุผลการตัดสินใจเลือกอุปสมบทที่วัดชลประทานรังสฤษดิ์ โดยรวมอยู่ระดับเห็นด้วยมากด้านเป้าหมายการอุปสมบท โดยรวมอยู่ระดับเห็นด้วยมาก และด้านผลสัมฤทธิ์ที่ได้รับจากการอุปสมบท โดยรวมอยู่ระดับเห็นด้วยมาก และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาศักรินทร์ สุรเมธี (ศรีแจ่ม) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า ระดับการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.17, S.D.=4.17) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง ($\bar{X}$ =4.28, S.D.=0.75) รองลงมา คือ ด้านการสนองพระคุณของบิดามารดา ($\bar{X}$=4.25, S.D.=0.73) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ($\bar{X}$=4.05, S.D.=0.81)

2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุพรรษา การศึกษานักธรรม การศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระณัฏฐเสฏฐ์ อธิญาโณ (รุ่งเรือง) (2553) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชน : ศึกษากรณี วัดนครป่าหมาก เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร" ผลการศึกษาพบว่า การ เปรียบเทียบการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชน ศึกษากรณีวัดนครป่าหมาก เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า

พุทธศาสนิกชนผู้บวชเนกขัมมะที่มี เพศ อายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีการตัดสินใจบวชเนกขัมมะไม่แตกต่างกันส่วนอาชีพ รายได้ต่อเดือนส่งผลให้มีการตัดสินใจบวชเนกขัมมะที่แตกต่างกัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสนธยา อธิจิตฺโต (แฝกสูงเนิน) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการบวชของพุทธศาสนิกชนในอำเภอสูงเนินจังหวัดนครราชสีมา" ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาบาลี แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อปัจจัยที่ส่งเสริมการบวชของพุทธศาสนิกชนในอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

3. การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ด้านความต้องการทางร่างกาย การจัดเตรียมปัจจัยสี่ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้บวช การสร้างความมั่นใจแก่ผู้บวชและครอบครัวในการเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ด้านความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง การเตรียมจิตใจตามหลักธรรมคำสอนของผู้บวชและวัดทำหน้าที่ดูแลผู้บวชทั้งด้านปัจจัยพื้นฐานและความปลอดภัย ส่งผลให้เกิดความรู้สึกอุ่นใจ และสร้างความสุขให้ผู้บวชและครอบครัว ด้านความต้องการความผูกพัน การสร้างความสัมพันธ์ตั้งแต่ครอบครัวไปจนถึงความสัมพันธ์เชิงสังคม การสร้างบรรยากาศภายในวัดให้มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้มาใหม่ ทำให้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา ด้านความต้องการการยกย่อง การการยอมรับนับถือผู้ครองเพศสมณะในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีคุณธรรม โดยการได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติทางการปกครองคณะสงฆ์ ความต้องการความสำเร็จในชีวิต มีการบูรณาการระหว่างเป้าหมายทางโลกและทางธรรมโดยเน้นการพัฒนาคุณลักษณะส่วนบุคคล การสร้างระเบียบวินัย การแสดงความกตัญญู และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพในอนาคต สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาพงษ์เชฏฐ์ ธีรวโส (ไกรจันทร์) (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ตามพระวินัยของพระอุปัชฌาย์ ตามทัศนะของสัทธิวิหาริก" ผลการศึกษาพบว่า การบวชเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามอุดมการณ์ของพระศาสนา เป็นการทดแทนพระคุณบิดามารดา ทั้งยังได้มีโอกาสศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา สามารถนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต และยังเป็นผู้ได้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาอีกด้วย และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิจิตรธรรมพิทักษ์ จนฺทสาโร (ชล พึ่งวิทย์) (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพระอสีติมหาสาวกในพระพุทธศาสนาเถรวาท" ผลการศึกษาพบว่า สรุปโดยภาพรวมพบว่า การศึกษาแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพระอสีติมหาสาวกในพระพุทธศาสนาเถรวาท เชื่อมั่นว่าแรงจูงใจเกิดจากสัญชาตญาณเป็นสิ่งที่ติดตัวมากับมนุษย์และเกิดขึ้นเองโดยไม่ต้องมีการเรียนรู้ เชื่อว่าแรงจูงใจเกิดจากการคิดอย่างมีหลักการและเหตุผล บุคคลจะตัดสินใจตามที่ตนตั้งใจและปรารถนา และทุกคนมีอิสระในการคิดและการกระทำ เชื่อว่า แรงจูงใจเกิดจากแรงขับ (Drive) เป็นเหตุให้มนุษย์มีแนวคิดที่จะเลือกกระทำมากหรือน้อย

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "การสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับประสิทธิภาพในการจัดโครงการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่คณะสงฆ์อื่น

2. ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลการจัดการโครงการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่คณะสงฆ์อื่น

3. ควรทำการศึกษาการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่คณะสงฆ์อื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

พระครูวิจิตรธรรมพิทักษ์ จนฺทสาโร (ชล พึ่งวิทย์). (2556). **การศึกษาแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพระอสีติมหาสาวกในพระพุทธศาสนาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระณัฏฐเสฏฐ์ อธิญาโณ (รุ่งเรือง). (2553). **ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชน : ศึกษากรณี วัดนครป่าหมาก เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2544). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาพงษ์เชฏฐ์ ธีรวํโส (ไกรจันทร์). (2547). **การศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ตามพระวินัยของพระอุปัชฌาย์ตามทัศนะของสัทธิวิหาริก.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

พระมหาศักรินทร์ สุรเมธี (ศรีแจ่ม). (2567). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาหลอด รตนญาโณ (พูลกิ่ง). (2555). **ศึกษาความคิดเห็นของพระนวกะต่อการอุปสมบท : ศึกษากรณีวัดชลประทานรังสฤษดิ์ จังหวัดนนทบุรี.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสนธยา อธิจิตฺโต (แฝกสูงเนิน). (2564). **ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการบวชของพุทธศาสนิกชนในอำเภอสูงเนินจังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2529). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พิมพิลัย หงษาคำ. (22 มกราคม 2568). **การบรรพชาและอุปสมบทในพระพุทธศาสนา.** เข้าถึงได้จาก https://sites.google.com

สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า. (20 พฤษภาคม 2568). **บัญชีสถิติจำนวนพระภิกษุสามเณร ประจำปี 2568.** ชัยภูมิ: สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านเขว้า.

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). Statistics: An Introductory Analysis. Tokyo: Aoyama Gakuin University.

ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก

EFFECTIVENESS OF PUBLIC WELFARE MANAGEMENT OF THE SANGHA IN ONGKHARAK DISTRICT NAKHON NAYOK PROVINCE

พระครูโพธิธรรมานุกิจ
Phrakru Bodhidhammanukit
พระครูบรรพตภาวนาวิธาน
PhrakruBanpotpavanavithan
สุริยะ มาธรรม
Suriya Matham
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima
Corresponding author, e-mail: 6706204109@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ และ (3) นำเสนอประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก การวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.955 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ได้แก่ ประชาชน อำเภอองครักษ์ จำนวน 391 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าเอฟ วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูปหรือคน วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.64) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ พบว่า ประชาชนมีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนประชาชนที่มี เพศ อายุ อาชีพ และรายได้ต่อเดือน ต่างกัน

มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3) นำเสนอประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ พบว่า หลักการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ได้แก่ (1) ด้านการผลิต มีการจัดสรรทรัพยากรให้เพียงพอ พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (2) ด้านประสิทธิภาพ ได้แก่ มีการบริหารจัดการกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ติดตาม ประเมินผลปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง (3) ด้านความพึงพอใจ ประเมินความพึงพอใจของผู้ได้รับประโยชน์และใช้ผลนั้นไปปรับปรุงกิจกรรม ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการช่วยเหลือสังคมและการพัฒนาชุมชน (4) ด้านการปรับเปลี่ยน มีแนวทางปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรม

คำสำคัญ : ประสิทธิผล, การบริหารจัดการ, งานสาธารณะสงเคราะห์

ABSTRACT

This research aimed to: (1) study the level of opinion regarding the effectiveness of public welfare management, (2) compare the public opinion on the effectiveness of public welfare management, and (3) present the effectiveness of public welfare management by Buddhist clergy. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using questionnaires with a reliability coefficient of 0.955. The sample consisted of 391 citizens from Ongkharak District. Statistical analyses included frequency, percentage, mean, standard deviation, F-test, and one-way ANOVA. Qualitative research involved in-depth interviews with nine key informants (monks/religious figures), followed by descriptive content analysis. The research findings revealed that.

1) The overall level of opinion regarding the effectiveness of public welfare management was high ($\bar{X}$=3.64). When considered in each aspect, all aspects were found to be at a high level.

2) A comparison of public opinion on the effectiveness of public welfare management revealed that people with different levels of education had significantly different opinions ($p < 0.01$), thus accepting the research hypothesis. However, people with different genders, ages, occupations, and monthly incomes did not have significantly different opinions on the effectiveness of public welfare management, thus rejecting the research hypothesis.

3) The presentation of the effectiveness of public welfare management showed that the principles of Buddhist-based public welfare activities included: (1) Production: Sufficient resource allocation, development of community products, and processing of agricultural products according to the sufficiency economy approach; (2) Efficiency: Management of activities using

resources efficiently, continuous monitoring, evaluation, and improvement; (3) Satisfaction: Assessment of beneficiaries' satisfaction and use of results to improve activities, promoting temples as centers for social assistance and community development; and (4) Adaptability: Guidelines for adapting activities to suit current situations, and the use of information technology for publicizing activities.

Keywords: Effectiveness, Management, Public Welfare Work.

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญของโลกที่มีหลักธรรมคำสอนเปรียบประดุจห้วงมหานทีแห่งสรรพศาสตร์ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงภาคทฤษฎีหรือปรัชญาเท่านั้นแต่ยังหยั่งรากลึกครอบคลุมถึงวิถีชีวิตและระบบความคิดในทุกมิติ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนและการเกื้อกูลชาวโลกภายใต้การนำขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เปี่ยมด้วยพระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ การปฏิบัติศาสนกิจของพระองค์และเหล่าพระสาวกจึงมีขอบเขตกว้างขวาง ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์เมื่อครั้งส่งพระสาวกออกประกาศธรรมที่ทรงย้ำให้จาริกไปเพื่อความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งกลายเป็นแนวทางสำคัญให้พระสงฆ์ในยุคต่อมาถือเป็นหน้าที่ในการบำเพ็ญงานด้านสาธารณสงเคราะห์เพื่อช่วยให้ประชาชนพ้นจากความทุกข์ยาก ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยโดยมหาเถรสมาคมได้กำหนดให้งานสาธารณสงเคราะห์เป็นภารกิจหลักที่เจ้าคณะปกครองทุกระดับต้องกำกับดูแลและส่งเสริมให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนอย่างเป็นรูปธรรม สถาบันสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นที่พึ่งทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนและเป็นขวัญกำลังใจให้แก่สังคมไทยในยามวิกฤต (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2543)

การดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์เน้นการช่วยเหลือสังคมผ่านกิจกรรมที่หลากหลายโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยซึ่งแบ่งออกเป็นมิติต่างๆ อย่างชัดเจน ทั้งการดำเนินโครงการอุปสมบทภาคฤดูร้อน การเป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น การสร้างถนน การจัดหาแหล่งน้ำสะอาด หรือการสร้างโรงพยาบาลและสนับสนุนเครื่องมือแพทย์ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานศรัทธาและความร่วมมือระหว่างกลุ่มคนที่มีกำลังทรัพย์กับผู้ยากไร้เพื่อกระจายทรัพยากรไปสู่ผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ บทบาทของพระสงฆ์จึงครอบคลุมทั้งการสงเคราะห์ระดับบุคคลและการดูแลสาธารณสมบัติอันเป็นประโยชน์ส่วนรวม โดยมีการดำเนินงานสำคัญ 4 ลักษณะ คือการริเริ่มโครงการเพื่อชุมชนด้วยตนเอง การสนับสนุนกิจการที่เป็นประโยชน์ของรัฐและเอกชน การดูแลรักษาสถานที่สาธารณะ และการสงเคราะห์ประชาชนทั่วไปในยามปกติและยามเกิดเหตุฉุกเฉิน ด้วยความใกล้ชิดกับวิถีชีวิตชุมชนพระสงฆ์จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาและคาดหวังให้เป็นผู้นำในการฟื้นฟูเยียวยาสังคมให้กลับมามีความร่มเย็น (ชำเรือง วุฒิจันทร์, 2541)

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ถือเป็นแกนหลักสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการประสานความร่วมมือเพื่อสร้างสาธารณประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยพระสงฆ์ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจจริงเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและประโยชน์สูงสุดแก่สังคม กระบวนการทำงานต้องอาศัยความรอบรู้รอบคอบและการประสานงานร่วมกับทุกภาคส่วนเพื่อประมวลปัญหาอุปสรรคมาสังเคราะห์ให้ตกผลึกเป็นแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจนและต่อเนื่อง การวางแผนงานที่ดีต้องสร้างความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์และการปฏิบัติให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในพื้นที่ เพื่อให้การช่วยเหลือเข้าถึงจุดสำคัญของปัญหาได้อย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ที่ให้ความสำคัญกับงานด้านสาธารณสงเคราะห์ตามนโยบายของมหาเถรสมาคม โดยมุ่งเน้นการเป็นที่พึ่งทั้งทางด้านจิตใจผ่านการประกอบพิธีกรรมเพื่อบำรุงขวัญและกำลังใจ รวมถึงการสงเคราะห์ด้านวัตถุผ่านการเป็นตัวกลางในการรับบริจาคและกระจายความช่วยเหลือไปยังผู้ที่ประสบภัยหรือผู้ยากไร้ในชุมชนอย่างทั่วถึง (พระมหาสันติ ฐานวโร (ประสพ สุข), 2560)

สำหรับการดำเนินงานของพระสังฆาธิการในพื้นที่อำเภอองครักษ์นั้นส่วนใหญ่เป็นการปฏิบัติงานเชิงสงเคราะห์ในลักษณะการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแบบให้เปล่าซึ่งเป็นบทบาทที่หยั่งรากลึกในวิถีชีวิตชาวบ้าน แม้ปัจจุบันจะยังไม่มีรูปแบบการจัดการที่ถาวรแต่เน้นการบริหารตามความเข้าใจบนพื้นฐานของงานปกครองคณะสงฆ์ 6 ด้าน โดยงบประมาณที่นำมาใช้นั้นส่วนใหญ่มาจากศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและปัจจัยส่วนตัวของพระสงฆ์เองที่นำมาบริหารจัดการเพื่อส่วนรวมโดยไม่ได้พึ่งพางบประมาณจากภาครัฐเป็นหลัก กิจกรรมที่ปรากฏชัดเจนคือการนำข้าวสารอาหารแห้งไปมอบให้แก่ผู้ป่วยติดเตียง คนพิการ คนชรา และเด็กกำพร้า รวมถึงการเปิดพื้นที่วัดให้ชาวบ้านเข้ามาประกอบอาชีพสร้างรายได้โดยไม่เก็บค่าเช่า การให้หยิบยืมอุปกรณ์ของใช้ในงานกุศล ตลอดจนการให้บริการเผาศพฟรีสำหรับศพไร้ญาติหรือผู้ยากไร้ การกระทำเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางแห่งการเกื้อกูลที่ช่วยเยียวยาทั้งสภาพร่างกายและจิตใจของคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็งและก้าวเดินต่อไปได้ท่ามกลางวิกฤตการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อนำเสนอประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระมหาไชยณรงค์ ภทฺทมุนี (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษดิ์อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัย พบว่า บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษดิ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.32 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน

พระมหาสุวัฒน์ คุณวุฑฺโฒ (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า 1. การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ อยู่ในระดับปานกลางส่วนด้านอื่น ๆ ที่เหลือ อยู่ในระดับมาก

พระสมุห์จรัญ จารุธมฺโม (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัยพบว่า บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐม จำแนกตามสถานสภาพส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีสถานภาพ แตกต่างกันได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และประสบการณ์ในการเข้าวัด มีความคิดเห็นต่อบทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐมไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระมหาสุวัฒน์ คุณวุฑฺโฒ (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่าปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ทำให้ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนารูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนทัศน์วิถีพุทธ" ผลการวิจัยพบว่า (1) การพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์นั้น มีหลักพุทธธรรมแห่งพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งเสริมและสนับสนุนการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นอย่างมาก การพัฒนารูปแบบการพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนทัศน์วิถีพุทธของพระสงฆ์ต้องอาศัยหลักพุทธธรรมสำคัญคือ ไตรสิกขา พรหมวิหารธรรม ราชสังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตร อปริหานิยธรรม ทศพิธราชธรรม สาราณียธรรม สัปปุริสธรรม ฯลฯ (2) ปัญหาด้านการสาธารณสงเคราะห์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 15 ในปัจจุบันนี้ มี 4 ด้าน คือ ปัญหาด้านการดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกู

ปัญหาด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ปัญหาด้านการเกื้อกูลสาธารณสมบัติ สถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ และปัญหาด้านการเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ และ (3) งานด้านการสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนทัศน์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ภาค 15 นั้น เน้นการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบที่สามารถปฏิบัติงานออกมาแล้วเป็นสาธารณประโยชน์จริงอย่างเป็นรูปธรรม มาใช้ในการปฏิบัติ งานทั้งระบบอย่างเหมาะสมดีงาม โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักว่าให้คณะสงฆ์ได้ถือปฏิบัติดำเนิน การเน้นหลักให้คณะสงฆ์ได้ทำงานช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้าน ต่าง ๆ เป็นหลักสำคัญ การปฏิบัติงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ภาค 15 จึงต้องเน้นหนักไปในทิศทางที่เกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์ต้องให้ความสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนและสังคม ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วย ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายกฎระเบียบของบ้านเมืองเพื่อมุ่งพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางวัตถุและจิตใจให้มีความสมดุลทั้งกาย วาจาและจิตใจอันจะนำความสุขความเจริญพัฒนามาสู่วัดและชุมชนสังคมประเทศชาติ

พระมหาสันติ ฐานวโร (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร"ผลการวิจัยพบว่า คณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินงานในด้านสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่สำคัญ มี หลักสังคหวัตถุ 4 สาราณียธรรม 6 และพรหมวิหาร 4 เป็นต้น มาดำเนินการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน ชุมชนและสังคม โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักว่าให้คณะสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่าง เป็นหลักสำคัญ ในการช่วยเหลือประชาชนในชุมชนและสังคมควรให้มีความเหมาะสมถูกต้องตามกาลเทศะ และยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางด้านจิตใจและทางด้านกายภาพคือวัตถุสิ่งของ เพื่อให้มีความสมดุลทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญในการดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายนำไปสู่การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาชุมชนและสังคม และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันจะนำความสุขมาสู่ประชาชน สังคม และประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

สรุปได้ว่า สาธารณสงเคราะห์ โดยนัยแล้วเป็นกิจของพระสังฆาธิการ เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนในชุมชนและประชาชนทั่วไปที่อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นหน้าที่สำคัญของพระสังฆาธิการ ในงานหนึ่งในหกด้าน ในการสงค์เคราะห์นั้นสามารถทำได้ทั้งการสงเคราะห์ที่เป็นสิ่งของ (อามิส) ที่สามารถให้ได้โดยที่ไม่ทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งผู้ให้และผู้รับ และการให้อีกอย่างคือการให้ความรู้หรือเรียกว่าให้ธรรมะ ให้แง่คิดคติธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อไม่ให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้รับ

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

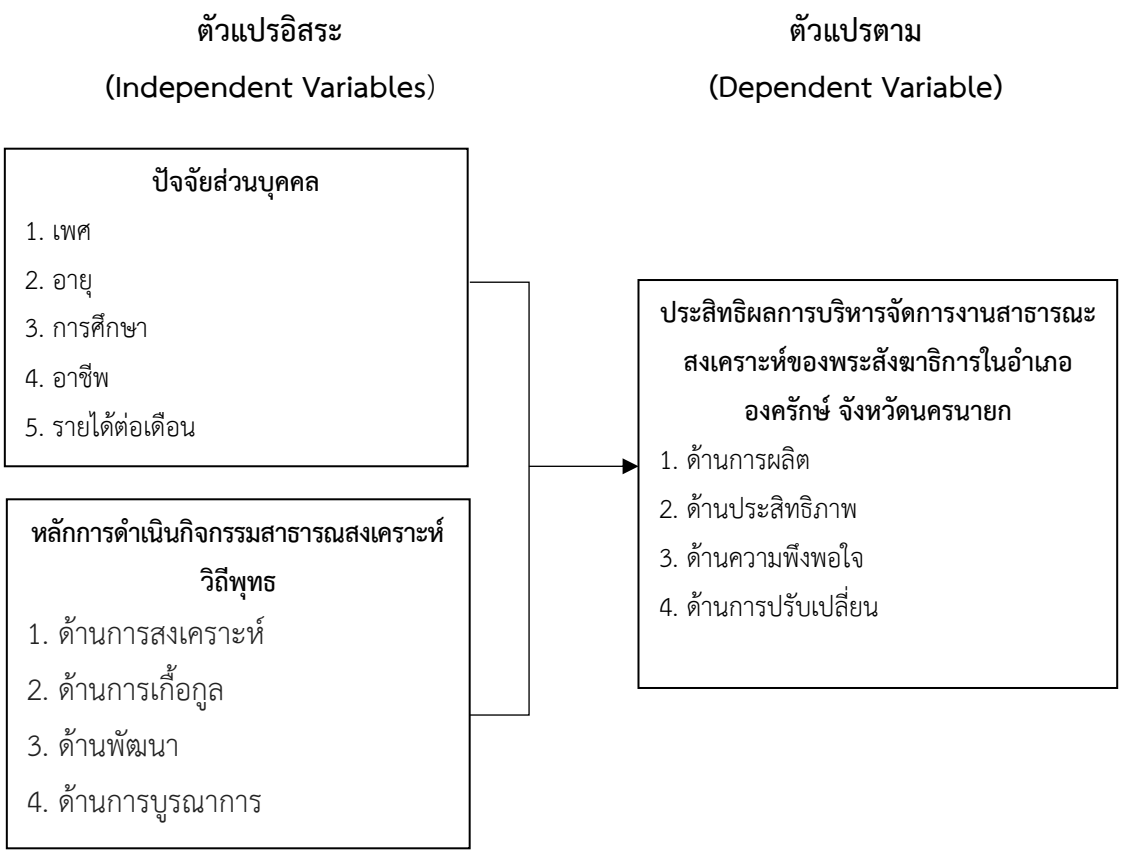

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1. ประชาชนที่มีอายุ 18 ปี บริบูรณ์ขึ้นไปในพื้นที่อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก จำนวน 16,251 คน (สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, 2567)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชน ในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 391 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพและรายได้ต่อเดือน ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ หลักการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ รวม 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก จำนวน 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงนายอำเภอเมืององค์รักษ์ จังหวัดนครนายก ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐานเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม

(n=391)

ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1) ด้านการผลิต	3.49	1.04	มาก
2) ด้านประสิทธิภาพ	3.48	1.04	มาก
3) ด้านความพึงพอใจ	3.69	0.92	มาก
4) ด้านการปรับเปลี่ยน	3.89	0.75	มาก
ภาพรวม	**3.64**	**0.76**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.64, S.D.=0.76) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านการปรับเปลี่ยน ($\bar{X}$=3.89, S.D.=0.75) รองลงมา คือ ด้านความพึงพอใจ ($\bar{X}$=3.69, S.D.=0.92) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านประสิทธิภาพ ($\bar{X}$=3.48, S.D.=1.04)

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

สมมติฐานที่	ยอมรับ	ปฏิเสธ	t	F	Sig.
สมมติฐานที่ 1 ประชาชนที่มีเพศ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายกแตกต่างกัน	-	✓		0.794	0.453
สมมติฐานที่ 2 ประชาชนที่มีอายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายกแตกต่างกัน	-	✓	-	1.282	0.276

สมมติฐานที่ 3 ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน	✓	-	-	7.804**	0.000
สมมติฐานที่ 4 ประชาชนที่มีอาชีพ ต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน	-	✓	-	1.745	0.139

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 พบว่า ประชาชนที่มี ระดับการศึกษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนประชาชนที่มี เพศ อายุ อาชีพ และรายได้ต่อเดือน ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ พบว่า หลักการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ได้แก่ ด้านการเกื้อกูล ด้านพัฒนา ด้านการสงเคราะห์ ด้านการบูรณาการ เป็นตัวส่งเสริมประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ มากยิ่งขึ้น ทั้ง 4 ด้าน มีลักษณะดังนี้ 1) ด้านการผลิต ได้แก่ จัดสรรทรัพยากรสำหรับงานสาธารณสงเคราะห์มีความเพียงพอ พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 2) ด้านประสิทธิภาพ ได้แก่ บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีความสามารถและความพร้อมในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ มีวิธีการบริหารจัดการกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ติดตาม ประเมินผล ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง กำหนดตัวชี้วัดความ สำเร็จของกิจกรรม 3) ด้านความพึงพอใจ ได้แก่ ประเมินความพึงพอใจของผู้ได้รับประโยชน์และใช้ผลนั้นไปปรับปรุงกิจกรรม ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการช่วยเหลือสังคมและการพัฒนาชุมชน เน้นการสร้างประโยชน์ต่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรม 4) ด้านการปรับเปลี่ยน ได้แก่ มีแนวทางปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรม ส่งเสริมการอบรมความรู้ด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่

องค์ความรู้ใหม่

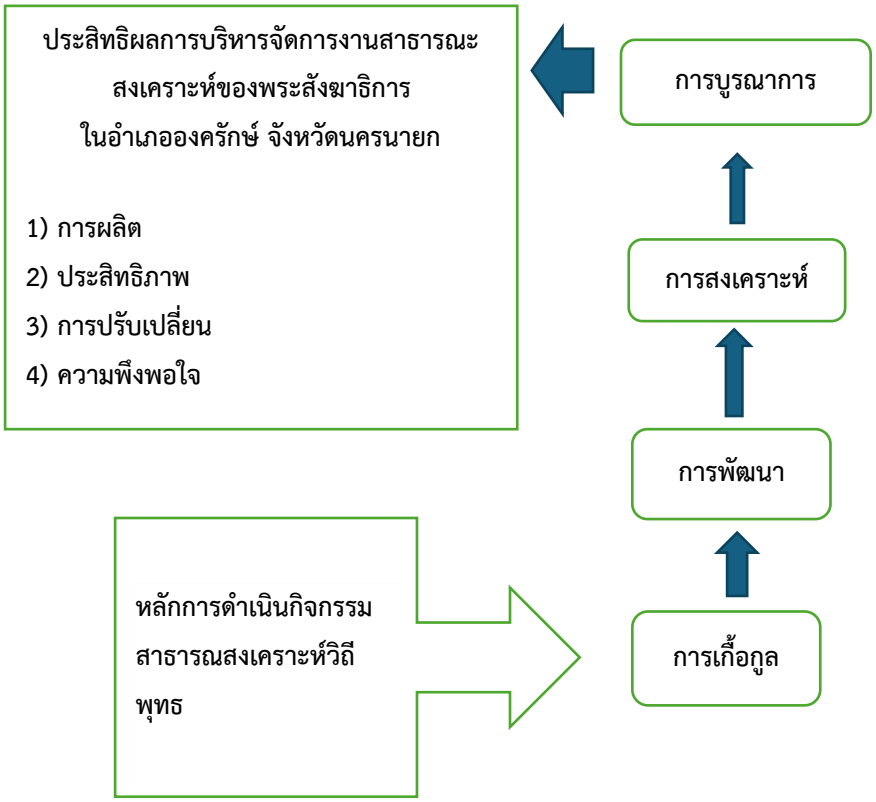

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ "ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก" "หลักการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ" เป็นฐานคิดหรือแนวทางตั้งต้นในการทำงานของพระสังฆาธิการ ซึ่งยึดหลักพุทธธรรมมาใช้ในการช่วยเหลือสังคม เช่น เมตตา กรุณา การเสียสละ และการเกื้อกูล กระบวนการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ได้แก่

1) การเกื้อกูล เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการสาธารณสงเคราะห์ โดยมุ่งช่วยเหลือประชาชนในระดับพื้นฐาน เช่น การบรรเทาทุกข์ การให้ปัจจัยจำเป็น และการสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชน การเกื้อกูลถือเป็นฐานของความไว้วางใจ ซึ่งทำให้ประชาชนเปิดใจเข้าร่วมกิจกรรมของคณะสงฆ์มากขึ้น

2) การพัฒนา เมื่อเกิดความไว้วางใจแล้ว จึงต่อยอดสู่การพัฒนา โดยมุ่งยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และจิตใจ เช่น การฝึกอาชีพ การให้ความรู้ การปลูกฝังคุณธรรม ซึ่งช่วยเสริมสร้างศักยภาพให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

3) การสงเคราะห์ เป็นการดำเนินการช่วยเหลืออย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ครอบคลุมทั้งด้านวัตถุ เช่น ทุน อาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค และด้านจิตใจ เช่น การให้คำปรึกษา การอบรมธรรมะ โดยเน้นความต่อเนื่องและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง

4) การบูรณาการ เป็นขั้นสูงของการดำเนินงาน ที่เน้นการประสานความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน ภาครัฐ และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อให้เกิดพลังร่วม ลดความซ้ำซ้อน และเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน อันนำไปสู่ความยั่งยืนของโครงการ

ผลลัพธ์เมื่อดำเนินงานตามหลักและกระบวนการดังกล่าว จะนำไปสู่ "ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก จังหวัดนครนายก" 4 ด้าน คือ

1) การผลิต ปริมาณและคุณภาพของผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานสาธารณะสงเคราะห์ เช่น การจัดโครงการช่วยเหลือผู้ยากไร้ การสงเคราะห์ผู้ประสบภัย การจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือชุมชน หรือกิจกรรมด้านการศึกษาและสาธารณสุข ทั้งนี้ไม่เพียงแต่พิจารณาจำนวนกิจกรรม แต่ต้องคำนึงถึง "คุณค่า" ของผลผลิต เช่น ความตรงต่อความต้องการของประชาชน ความต่อเนื่องของกิจกรรม และผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นต่อสังคมโดยรวม

2) ประสิทธิภาพ ความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น งบประมาณ เวลา บุคลากร และวัสดุอุปกรณ์ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยมีการบริหารจัดการที่รัดกุม โปร่งใส และลดความสูญเปล่า เช่น การใช้เครือข่ายชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อลดต้นทุน การวางแผนล่วงหน้าเพื่อป้องกันความซ้ำซ้อน หรือการใช้เทคโนโลยีช่วยในการประสานงาน ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายด้วยต้นทุนที่เหมาะสม

3) การปรับเปลี่ยน ความสามารถของพระสังฆาธิการในการพัฒนา ปรับตัว และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น การปรับรูปแบบการช่วยเหลือให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เช่น ภัยพิบัติ โรคระบาด หรือปัญหาเศรษฐกิจ การนำแนวคิดใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้ในการสงเคราะห์ การพัฒนาทักษะของบุคลากร และการสร้างนวัตกรรมทางสังคม ทั้งนี้รวมถึงความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการและการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาเพื่อนำไปปรับปรุงงานให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

4) ความพึงพอใจ ระดับความพึงพอใจของประชาชน ผู้รับบริการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการดำเนินงานสาธารณะสงเคราะห์ ซึ่งสะท้อนถึงคุณภาพของการให้บริการ ความเหมาะสม ความเป็นธรรม และการเข้าถึงของกิจกรรม เช่น ความรู้สึกได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง ความเชื่อมั่นในบทบาทของพระสังฆาธิการ และการยอมรับจากชุมชน โดยสามารถประเมินได้จากการสำรวจความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ หรือการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ

อภิปรายผล

1. ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.64) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านการปรับเปลี่ยน ($\bar{X}$=3.89) รองลงมา คือ ด้านความพึงพอใจ ($\bar{X}$=3.69) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านประสิทธิภาพ ($\bar{X}$=3.48) ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของพระสังฆาธิการในการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง สามารถพัฒนารูปแบบการดำเนินงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหา

ไชยณรงค์ ภทฺทมุนี (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษดิ์อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัย พบว่า บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษดิ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.32 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน และซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุวัฒน์ คุณวุฑฺโฒ (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า 1. การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ อยู่ในระดับปานกลางส่วนด้านอื่น ๆ ที่เหลือ อยู่ในระดับมาก

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มี ระดับการศึกษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนประชาชนที่มี เพศ อายุ อาชีพ และรายได้ต่อเดือน ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมุห์จรัญ จารุธมฺโม (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัยพบว่า บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐม จำแนกตามสถานสภาพส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีสถานภาพ แตกต่างกันได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และประสบการณ์ในการเข้าวัด มีความคิดเห็นต่อบทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐมไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุวัฒน์ คุณวุฑฺโฒ (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่าปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ทำให้ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3. นำเสนอประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ พบว่า หลักการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ได้แก่ ด้านการเกื้อกูล ด้านพัฒนา ด้านการสงเคราะห์ ด้านการบูรณาการ เป็นตัวส่งเสริมประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ มากยิ่งขึ้น ทั้ง 4 ด้าน มีลักษณะดังนี้ 1) ด้านการผลิต ได้แก่ จัดสรรทรัพยากรสำหรับงานสาธารณสงเคราะห์มีความเพียงพอ พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 2) ด้านประสิทธิภาพ ได้แก่ บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีความสามารถและความพร้อมในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ มีวิธีการบริหาร

จัดการกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ติดตาม ประเมินผล ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง กำหนดตัวชี้วัดความ สำเร็จของกิจกรรม 3) ด้านความพึงพอใจ ได้แก่ ประเมินความพึงพอใจของผู้ได้รับประโยชน์และใช้ผลนั้นไปปรับปรุงกิจกรรม ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการช่วยเหลือสังคมและการพัฒนาชุมชน เน้นการสร้างประโยชน์ต่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรม 4) ด้านการปรับเปลี่ยน ได้แก่ มีแนวทางปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรม ส่งเสริมการอบรมความรู้ด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนารูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนทัศน์วิถีพุทธ" ผลการวิจัยพบว่า (1) การพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์นั้น มีหลักพุทธธรรมแห่งพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งเสริมและสนับสนุนการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นอย่างมาก การพัฒนารูปแบบการพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนทัศน์วิถีพุทธของพระสงฆ์ต้องอาศัยหลักพุทธธรรมสำคัญคือ ไตรสิกขา พรหมวิหารธรรม ราชสังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตร อปริหานิยธรรม ทศพิธราชธรรม สาราณียธรรม สัปปุริสธรรม ฯลฯ (2) ปัญหาด้านการสาธารณสงเคราะห์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 15 ในปัจจุบันนี้ มี 4 ด้าน คือ ปัญหาด้านการดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกู ปัญหาด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ปัญหาด้านการเกื้อกูลสาธารณสมบัติสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติและปัญหาด้านการเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ และ (3) งานด้านการสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนทัศน์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ภาค 15 นั้น เน้นการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบที่สามารถปฏิบัติงานออกมาแล้วเป็นสาธารณประโยชน์จริงอย่างเป็นรูปธรรม มาใช้ในการปฏิบัติ งานทั้งระบบอย่างเหมาะสมดีงาม โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักว่าให้คณะสงฆ์ได้ถือปฏิบัติดำเนิน การเน้นหลักให้คณะสงฆ์ได้ทำงานช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้าน ต่าง ๆ เป็นหลักสำคัญ การปฏิบัติงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ภาค 15 จึงต้องเน้นหนักไปในทิศทางที่เกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์ต้องให้ความสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนและสังคม ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วย ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายกฎระเบียบของบ้านเมืองเพื่อมุ่งพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางวัตถุและจิตใจให้มีความสมดุลทั้งกาย วาจาและจิตใจอันจะนำความสุข ความเจริญพัฒนามาสู่วัดและชุมชนสังคมประเทศชาติซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสันติ ฐานวโร (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร"ผลการวิจัยพบว่า คณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินงานในด้านสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่สำคัญ มี หลักสังคหวัตถุ 4 สาราณียธรรม 6 และพรหมวิหาร 4 เป็นต้น มาดำเนินการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน ชุมชนและสังคม โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักว่าให้คณะสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่าง เป็นหลักสำคัญ ในการช่วยเหลือประชาชนในชุมชนและสังคมควรให้มีความเหมาะสมถูกต้องตามกาลเทศะ และยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางด้านจิตใจ และทางด้านกายภาพคือวัตถุสิ่งของ เพื่อให้มีความสมดุลทั้ง

ทางกาย วาจา และจิตใจ โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญในการดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายนำไปสู่การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาชุมชนและสังคม และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันจะนำความสุขมาสู่ประชาชน สังคม และประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "ประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาปัจจัยเชิงลึกที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ในบริบทพื้นที่อื่น เพื่อเปรียบเทียบและพัฒนาองค์ความรู้

2. ควรวิจัยรูปแบบหรือโมเดลการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทคณะสงฆ์

3. ควรศึกษาผลกระทบระยะยาวของงานสาธารณสงเคราะห์ต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและความเข้มแข็งของชุมชน

บรรณานุกรม

ชำเรือง วุฒิจันทร์. (2541). **การพัฒนากิจกิจการคณะสงฆ์และกำรพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ.** กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.

พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ. (2558). **การพัฒนารูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนทัศน์วิถีพุทธ.** ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ** (เล่มที่ 10). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

พระมหาไชยณรงค์ ภทฺทมุนี. (2556). **บทบาทต้านการสาธารณสงเคราะห์ของวัดชลประทานรังสฤษดิ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราขวิทยาลัย.

พระมหาสันติ ฐานวโร (ประสพสุข). (2560). **การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสันติ ฐานวโร. (2560). **การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุวัฒน์ คุณวุฑฺโฒ. (2564). **การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุวัฒน์ คุณวุฑฺโฒ. (2564). **การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมุห์จรัญ จารุธมฺโม. (2556). **บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจต้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐม.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง. (31 ตุลาคม 2567). **สถิติจำนวนประชากร อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก.** เข้าถึงได้จาก https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statMONTH/statmonth

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). **Statistics: An Introductory Analysis.** Tokyo: Aoyama Gakuin University.

สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

The Administrative Performance of The Sangha Chiefs In Ban Na District, Nakhon Nayok Province

พระครูปทุมวรจักร
Phrakhru Pathumworachak
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Thongchai Sundarācāro
สุริยะ มาธรรม
Suriya Matham
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: 6706204118@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับสมรรถนะการปกครองของพระสังฆาธิการ (2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ และ (3) นำเสนอสร้างสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก การวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.962 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จำนวน 203 รูป สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน และการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูปหรือคน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับสมรรถนะการปกครองของพระสังฆาธิการ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.88, S.D.=0.58) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2) ความสัมพันธ์ระหว่างหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กันเชิงบวก อยู่ในระดับปานกลาง (R=0.783**) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

3) เสนอแนวทางการสร้างสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า (1) ด้านวิสัยทัศน์ ได้แก่ ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกและสร้างความยั่งยืนให้แก่คณะสงฆ์และชุมชน (2) ด้านความเป็นผู้นำ ได้แก่ เสริมสร้างทักษะความเป็นผู้นำเพื่อสร้างความศรัทธาในการปกครองคณะสงฆ์ (3) ด้านการวางแผน ได้แก่ เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือในการดำเนินงาน พัฒนาทักษะการวางแผนโดยยึดหลักพระธรรมวินัย (4) ด้านการแก้ปัญหา ได้แก่ สนับสนุนการอบรมและพัฒนาความรู้การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งของพระสังฆาธิการ (5) ด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ ยึดหลักธรรมาภิบาล เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพ โปร่งใส เน้นการวางแผนอย่างเป็นระบบและการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ : การปกครอง, พระสังฆาธิการ, สมรรถนะ

ABSTRACT

This research aimed to: (1) study the level of opinion regarding the principles of monastic administration, (2) study the relationship between the principles of monastic administration and the monastic governance competence of senior monks, and (3) present the monastic governance competence of senior monks in Ban Na District, Nakhon Nayok Province. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using questionnaires with a reliability coefficient of 0.962. The sample consisted of 203 monks in Ban Na District. Statistical analyses included frequency, percentage, mean, and standard deviation. Hypothesis testing was conducted using Pearson correlation coefficient. Qualitative research involved in-depth interviews with nine key informants, analyzed using descriptive content analysis.

The research findings revealed that:

1) The overall level of opinion regarding the principles of monastic administration was high ($\bar{X}$= 3.88, S.D.=0.58). When considered in each aspect, all aspects were found to be at a high level.

2) The overall relationship between the principles of monastic administration and the monastic governance competence of senior monks in Ban Na District, Nakhon Nayok Province, showed a moderate positive correlation (R=0.783**), statistically significant at the 0.05 level, thus accepting the hypothesis.

3) The monastic governance competence of senior monks in Ban Na District, Nakhon Nayok Province, was found to be: (1) In terms of vision, it included driving positive change and creating sustainability for the monastic community and the community; (2) In terms of leadership, it included strengthening leadership skills to build faith in monastic governance; and (3) In terms of planning, it included strengthening cooperation in operations. (4) Problem-solving: Supporting

training and developing knowledge in conflict resolution for monastic leaders. (5) Management: Adhering to the principles of good governance to ensure efficient and transparent monastic administration, emphasizing systematic planning and participation.

Keywords: Competence, governance, monastic leadership

บทนำ

ในสมัยพุทธกาลการปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะเป็นสังคมแห่งความเท่าเทียมที่ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นบรรทัดฐานสูงสุดโดยยังไม่มีรูปแบบองค์กรบริหารที่สลับซับซ้อนอย่างในปัจจุบัน พระภิกษุทุกรูปมีสิทธิและหน้าที่ในการดูแลรักษาวัดและดำเนินชีวิตร่วมกันตามพุทธบัญญัติภายใต้ระบบที่คล้ายคลึงกับบิดาปกครองบุตรซึ่งมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขและประธานสงฆ์ การเผยแผ่พระศาสนาที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วส่งผลให้จำนวนพระสงฆ์สาวกเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้เกิดการวางรากฐานการศึกษาทั้งด้านวิปัสสนาธุระและคันถธุระอย่างเป็นระบบ โดยมีกระบวนการคัดเลือกกุลบุตรเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ผ่านระบบพระอุปัชฌาย์ที่ทำหน้าที่ดูแลและรับรองคุณสมบัติรวมถึงการอบรมสั่งสอนสัทธิวิหาริกตามข้อวัตรปฏิบัติอย่างใกล้ชิด การพิจารณาตัดสินความผิดและการอยู่ร่วมกันจะยึดหลักสามัคคีธรรมและความเคารพตามลำดับอาวุโสโดยปราศจากการแบ่งแยกชนชั้นวรรณะอันเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและเป็นระเบียบเรียบร้อยมาตั้งแต่ยุคต้น (พระพรหมเวที (สุเทพ ผุสสธมโม), 2556)

อย่างไรก็ตามการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้สอดคล้องกับอำนาจรัฐและจารีตประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปโดยมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎระเบียบของมหาเถรสมาคมเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้านคือการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ โครงสร้างการปกครองในยุคนี้มุ่งเน้นการแบ่งงานและการกระจายอำนาจให้ผู้บริหารระดับต่างๆ ตามความสามารถพร้อมทั้งนำวิทยาการด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ แม้ว่าจำนวนพระสงฆ์จะมีแนวโน้มลดลงและเผชิญกับความท้าทายจากข่าวสารเชิงลบแต่คณะสงฆ์ยังคงยึดมั่นในพระธรรมวินัยเป็นแม่บทสูงสุดควบคู่ไปกับการปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองอย่างเคร่งครัด กฎระเบียบหรือคำสั่งใดที่ขัดต่อพระธรรมวินัยย่อมไม่สามารถนำมาใช้บังคับได้ พระสังฆาธิการทุกระดับจึงให้ความสำคัญกับการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใต้หลักเกณฑ์ที่ถูกต้องเพื่อให้สังคมสงฆ์เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาและสามารถดำรงบทบาทในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนได้อย่างยั่งยืนสืบไป (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551)

สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการถือเป็นหัวใจสำคัญในการธำรงรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบที่รอบด้านและบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เริ่มต้นจากการมีความรู้ความเข้าใจอย่างแตกฉานในพระธรรมวินัยและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม หรือระเบียบคำสั่งต่างๆ เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการ

บริหารจัดการและตัดสินใจแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องชอบธรรม ควบคู่ไปกับการมีภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณที่เป็นเลิศ มีทักษะการบริหารจัดการที่ครอบคลุมทั้งการวางแผน การจัดระบบองค์กร การมอบหมายงาน และการติดตามประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ พระสังฆาธิการต้องเป็นต้นแบบด้านศีลาจารวัตรที่งดงาม มุ่งเน้นการธำรงรักษาพระธรรมวินัยและจริยาวัตรของสงฆ์ในปกครองอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งส่งเสริมการศาสนศึกษาทั้งแผนกธรรมและบาลี การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้เข้าถึงประชาชนทุกกลุ่ม ตลอดจนการมีสมรรถนะในการสงเคราะห์พัฒนาชุมชนและการสื่อสารสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง นำไปสู่การบริหารจัดการทรัพย์สินและศาสนกิจของวัดให้มีความโปร่งใสและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

เมื่อพิจารณาในบริบทเชิงพื้นที่ของอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ซึ่งมีลักษณะทางภูมิศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมที่เป็นเอกลักษณ์ การประเมินสมรรถนะของพระสังฆาธิการจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยเฉพาะถิ่น ทั้งในด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจหลัก และความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างวัดกับชุมชน แม้ว่าคณะสงฆ์ในพื้นที่จะมีความโดดเด่นด้านการรักษาศรัทธาและการเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคม แต่ยังต้องเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่ เช่น การลดลงของจำนวนพระสงฆ์รุ่นใหม่และการบริหารจัดการวัดขนาดเล็ก ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่องสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก เพื่อทำความเข้าใจถึงความสามารถที่จำเป็นในบริบทพื้นที่จริงอย่างรอบด้าน องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการกำหนดแนวทางพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการให้สามารถปฏิบัติศาสนกิจและบริหารจัดการงานปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด อันจะเป็นต้นแบบให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคลากรและองค์กรทางพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคงสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก
3. เพื่อนำเสนอสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระมหาอุทัย พลเทโว (พลเทพ) (2557)ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอปากช่องจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกรกรรมการวัดและอุบาสก อุบาสิกา โดยภาพรวมและหลายด้านอยู่ ในระดับดีมาก

พระมหาสมพาร จิตฺตสํวโร (แสวงผล) (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว" ผลการวิจัยพบว่า ระดับการปฏิบัติงานตามกระบวนการการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด, ระดับการปฏิบัติงานตามหลักไตรสิกขาในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และระดับปฏิบัติงานในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

พระธนดล นาคนิพัฒน์ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์" ผลการวิจัยทราบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุตำแหน่ง พระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ การศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ควรมีการปกครอง พระภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ให้พระภิกษุสามเณรเอาใจใส่ต่อกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุสามเณรดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ

ระครูจันทสารสุตกิจและคณะ (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการบริหารความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ภาค 1" ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการวิจัยและพัฒนาผลการวิจัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการบริหารงานของ พระสังฆาธิการให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น อีกทั้งในปัจจุบันงานกิจการคณะสงฆ์มีเพิ่มมากขึ้น ทำให้ พระสังฆาธิการจำต้องเร่งปรับตัวเพื่อทำงานเชิงรุก เพื่อให้เกิดการกระตุ้นงานคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพกว่า เดิม โดยเฉพาะพระสังฆาธิการผู้มีบทบาทในการปกครอง

อาจจะมีเวลาในการดูแลการบริหารได้ไม่ทั่วถึงซึ่ง จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในการบริหารงานคณะสงฆ์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น การบริหารงานของ พระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 1 เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความมุ่งมั่น ที่จะศึกษารูปแบบการบริหารความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ภาค 1 เพื่อปรับปรุงระบบและรูปแบบให้ สอดคล้องกับการบริหารงานในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการบริหารงานคณะสงฆ์ใน หลายมิติเพื่อให้เกิดความมั่นคงต่อคณะสงฆ์ไทย และจะนำไปสู่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

ทรงวิทย์ แก้วศรี (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์ ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า"ผลการวิจัยพบว่า หลักการบริหารสมัยใหม่ตามรูปแบบการบริหารเชิงยุทธวิธีนั้นสอดคล้องกันกับวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้มาก่อนแล้วทั้งสิ้น วิธีการของพระองค์เป็นวิธีการปฏิบัติจริง เรียบง่าย กระชับรัดกุม ตรงประเด็น สามารถจัดการแก้ปัญหาการบริหารได้ทุกเรื่องอย่างได้ผลมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะทุกกระบวนความคิดของพระองค์เป็นระบบและสมเหตุสมผล

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปญฺโญ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี" จากผลการวิจัยพบว่า การจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรจะกำหนดเป็นตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระรูปใดไม่ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียน

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทีได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่าการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ต้องมีการดูแลเอาใจใส่มีหลักการปกครองโดยสามัคคีธรรมเป็นที่ตั้งให้ความเสมอภาคในหมู่คณะ และการมอบหมายภาระหน้าที่ในการบริหารคณะสงฆ์แก่พระสงฆ์ ที่ผู้บังคับบัญชามอบให้เหมาะกับฐานะตำแหน่งหน้าที่ควรให้ตามฐานะ แต่การปกครองนอกจากจะปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้วยังอิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และมติเถรสมาคม ในการสนับสนุนส่งเสริมการบริหารคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม การปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพต้องพร้อมไปด้วยการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้านคือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ตามลำดับ

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

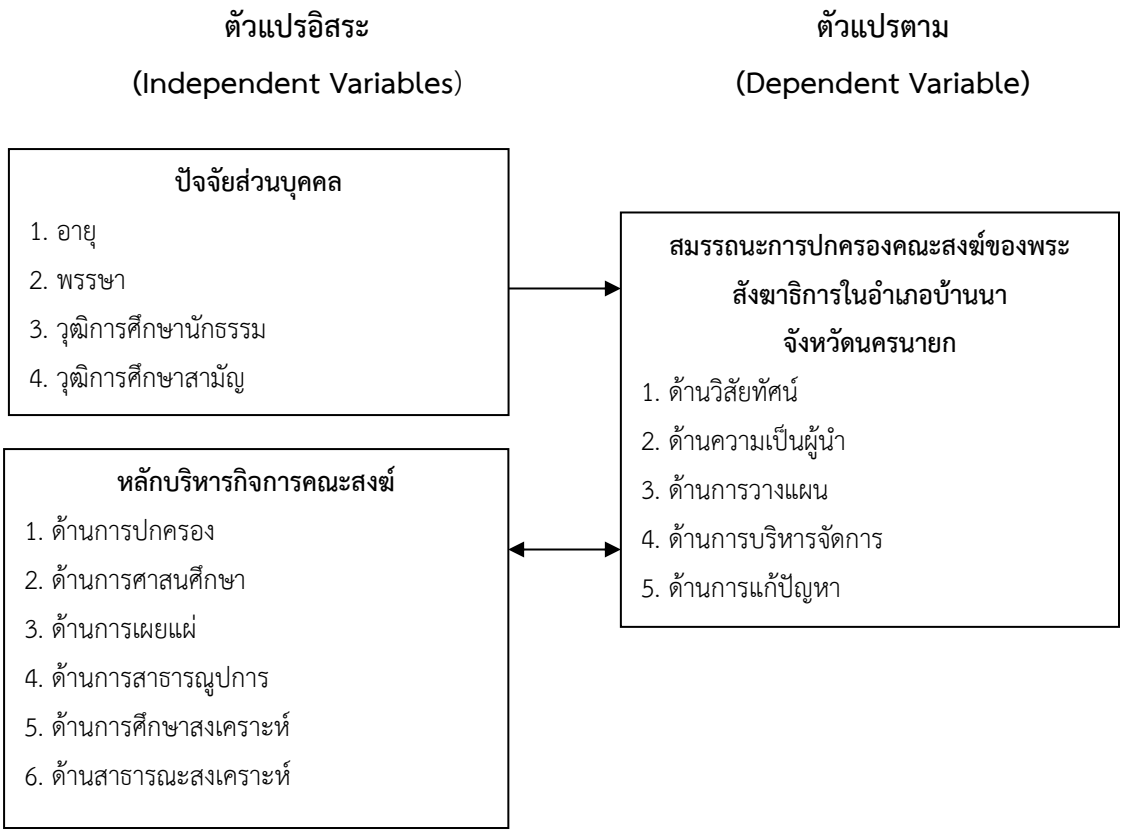

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ “สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก” ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1. ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ พระสงฆ์ ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จำนวน 401 รูป (สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านนา, 2568)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 203 รูป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา การศึกษานักธรรม การศึกษาสามัญ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์ รวม 6 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 30 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จำนวน 5 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 25 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงเจ้าคณะอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการทดสอบสมมติฐาน โดยพิจารณาระดับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหพันธ์ (Correlation Coefficient) วัดระดับความสัมพันธ์ของตัวแปร และผู้วิจัยได้เลือกใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation Coefficient) เพื่อทดสอบสมมติฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ โดยทั่วไปนิยมใช้สัญลักษณ์ (r) แทนค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของกลุ่มการบอกระดับหรือขนาดของความสัมพันธ์ จะใช้ตัวเลขของค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ หากค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มีค่าเข้าใกล้ -1 หรือ +1 แสดงถึงการมีความสัมพันธ์กันในระดับสูง แต่หากมีค่าเข้าใกล้ 0 แสดงถึงการมีสัมพันธ์กันในระดับน้อย หรือไม่มีเลย สำหรับการพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ใช้เกณฑ์ดังนี้

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.81 - 1.00 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับมาก

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.51 - 0.80 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.21 - 0.50 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับน้อย

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.01 - 0.20 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับน้อยมาก

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.00 หมายถึง ไม่มีความสัมพันธ์

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม

(n=203)

สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1) ด้านวิสัยทัศน์	4.17	0.59	มาก
2) ด้านความเป็นผู้นำ	4.23	0.57	มาก
3) ด้านการวางแผน	3.99	0.64	มาก
4) ด้านการบริหารจัดการ	4.06	0.54	มาก
5) ด้านการแก้ปัญหา	3.77	0.86	มาก
ภาพรวม	**4.04**	**0.45**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.04, S.D.=0.45) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

ที่	สมมติฐานการวิจัย	ความสัมพันธ์		เชิง	ระดับ	ผลการทดสอบสมมติฐาน	
		มี	ไม่มี			ยอมรับ	ปฏิเสธ
1	หลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีความสัมพันธ์กัน	✓	-	บวก	ปานปลาง	✓	-
2	ด้านการปกครองกับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีความสัมพันธ์กัน	✓	-	บวก	น้อย	✓	-
3	ด้านการศาสนศึกษากับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการใน	✓	-	บวก	ปานกลาง	✓	-

	อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีความสัมพันธ์กัน						
4	ด้านการเผยแผ่กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีความสัมพันธ์กัน	✓	-	บวก	ปานกลาง	✓	-
5	ด้านการสาธารณูปการกับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีความสัมพันธ์กัน	✓	-	บวก	ปานปลาง	✓	-
6	ด้านการศึกษาสงเคราะห์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีความสัมพันธ์กัน	✓	-	บวก	ปานกลาง	✓	-
7	ด้านสาธารณะสงเคราะห์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีความสัมพันธ์กัน	✓	-	บวก	ปานกลาง	✓	-

จากตารางที่ 2 พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กันเชิงบวก อยู่ในระดับปานกลาง (R=0.783**) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

วัตถุประสงค์ที่ 3 นำเสนอสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า หลักบริหารกิจการคณะสงฆ์ ได้แก่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการปกครอง ด้านสาธารณะสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ เมื่อหลักการข้างต้นเป็นตัวส่งเสริมสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มากยิ่งขึ้น ทั้ง 5 ด้าน มีลักษณะดังนี้ 1) ด้านวิสัยทัศน์ ได้แก่ ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกและสร้างความยั่งยืนให้แก่คณะสงฆ์และชุมชน กำหนดทิศทางการปกครองคณะสงฆ์อย่างชัดเจน ตั้งอยู่บนฐานพระธรรมวินัยและคุณธรรม 2) ด้านความเป็นผู้นำ ได้แก่ เสริมสร้างทักษะภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ พัฒนาความเป็นผู้นำเพื่อเสริมสร้างความศรัทธาในการปกครองคณะสงฆ์ ส่งเสริมให้พระสังฆาธิการพัฒนาภาวะผู้นำบน

พื้นฐานหลักธรรม 3) ด้านการวางแผน ได้แก่ เชื่อมโยงแผนการปกครองคณะสงฆ์กับท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือในการดำเนินงาน พัฒนาทักษะการวางแผนโดยยึดหลักพระธรรมวินัย ควบคู่กับบริบทของวัดและชุมชน 4) ด้านการแก้ปัญหา ได้แก่ สนับสนุนการอบรมและพัฒนาความรู้สมัยใหม่แก่พระสังฆาธิการ พัฒนาทักษะการรับฟัง การสื่อสารและการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งของพระสังฆาธิการ 5) ด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ ยึดหลักธรรมาภิบาล เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพ โปร่งใส เน้นการวางแผนอย่างเป็นระบบและการมีส่วนร่วม บูรณาการหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารสมัยใหม่

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ “สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก” พบว่า

รากฐานของสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ เปรียบเสมือน ฐานรากของต้นไม้ ซึ่งเป็นภารกิจหลักของการปกครองคณะสงฆ์ ประกอบด้วย ด้านการปกครอง ด้านการศึกษาคณะสงฆ์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ รากฐานเหล่านี้สะท้อนบทบาทหน้าที่ที่พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติอย่างมั่นคง เพื่อหล่อเลี้ยงและค้ำจุนการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์และชุมชน แกนกลางของสมรรถนะ ลำต้นของต้นไม้ หมายถึง ตัวพระสังฆาธิการ ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงภารกิจต่าง ๆ ให้ดำเนินไปอย่างเป็นเอกภาพ มีความมั่นคง โปร่งใส และสอดคล้อง

กับหลักพระธรรมวินัยสมรรถนะเชิงบริหารจัดการ กิ่งก้านและใบไม้ แสดงถึงสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ที่ทำให้การปกครองคณะสงฆ์เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ ด้านวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล กำหนดทิศทางการพัฒนาคณะสงฆ์ ด้านความเป็นผู้นำ เป็นแบบอย่างที่ดี นำพาคณะสงฆ์ด้วยศรัทธา ด้านการวางแผน จัดทำแผนงานอย่างเป็นระบบ สอดคล้องบริบทพื้นที่ ด้านการแก้ปัญหา ใช้ปัญญาและหลักธรรมในการคลี่คลายปัญหา ด้านการบริหารจัดการ บริหารงาน บุคคล และทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผล

1. ระดับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.04, S.D.=0.45) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านความเป็นผู้นำ ($\bar{X}$=4.23, S.D.=0.57) รองลงมา คือ ด้านวิสัยทัศน์ ($\bar{X}$=4.17, S.D.=0.59) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการแก้ปัญหา ($\bar{X}$=3.77, S.D.=0.86) แสดงให้เห็นว่า พระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์อยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจโดยรวม โดยเฉพาะด้านความเป็นผู้นำและด้านวิสัยทัศน์ ซึ่งสะท้อนถึงความสามารถในการนำพาคณะสงฆ์ การกำหนดทิศทางการบริหารงาน และการเป็นแบบอย่างที่เหมาะสมแก่พระภิกษุสามเณรและชุมชน ด้านการแก้ปัญหามีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับด้านอื่น แม้ยังอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม โดยเฉพาะทักษะในการวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจเชิงระบบ และการบริหารจัดการสถานการณ์ที่ซับซ้อน เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนยิ่งขึ้นในบริบทของสังคมปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาอุทัย พลเทโว (พลเทพ) (2557)ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของ เจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอปากช่องจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกร กรรมการวัดและอุบาสกอุบาสิกา โดยภาพรวมและหลายด้านอยู่ ในระดับดีมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมพาร จิตฺตสํวโร (แสวงผล) (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว" ผลการวิจัยพบว่า ระดับการปฏิบัติงานตามกระบวนการการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด, ระดับการปฏิบัติงานตามหลักไตรสิกขาในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และระดับปฏิบัติงานในการพัฒนาศักยภาพการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า หลักบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยภาพรวมกับสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ด้านวิสัยทัศน์ มี

ความสัมพันธ์กันเชิงบวก อยู่ในระดับปานกลาง (r=0.635**) จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า พระสังฆาธิการมีการนำหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปใช้ในการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม จะส่งผลให้มีความสามารถในการกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และภาพอนาคตของการบริหารคณะสงฆ์ได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าการยึดหลักธรรมาภิบาลและหลักการบริหารตามพระธรรมวินัย สามารถสนับสนุนและพัฒนาวิสัยทัศน์ของพระสังฆาธิการให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระธนดล นาคนิพัฒน์ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์" ผลการวิจัยทราบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุตำแหน่ง พระสังฆาธิการ จำนวนพรรษาวุฒิการศึกษาทางสามัญ การศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ควรมีการปกครอง พระภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ให้พระภิกษุสามเณร เอาใจใส่ต่อกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุสามเณรดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูจันทสารสุตกิจและคณะ (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการบริหารความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ภาค 1" ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการวิจัยและพัฒนาผลการวิจัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการบริหารงานของพระสังฆาธิการให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น อีกทั้งในปัจจุบันงานกิจการคณะสงฆ์มีเพิ่มมากขึ้น ทำให้ พระสังฆาธิการจำต้องเร่งปรับตัวเพื่อทำงานเชิงรุก เพื่อให้เกิดการกระตุ้นงานคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพกว่าเดิม โดยเฉพาะพระสังฆาธิการผู้มีบทบาทในการปกครอง อาจจะมีเวลาในการดูแลการบริหารได้ไม่ทั่วถึงซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในการบริหารงานคณะสงฆ์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 1 เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความมุ่งมั่นที่จะศึกษารูปแบบการบริหารความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ภาค 1 เพื่อปรับปรุงระบบและรูปแบบให้สอดคล้องกับการบริหารงานในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการบริหารงานคณะสงฆ์ในหลายมิติเพื่อให้เกิดความมั่นคงต่อคณะสงฆ์ไทย และจะนำไปสู่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

3. นำเสนอสมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอ บ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า ส่งเสริมการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธมุ่งเสริมสร้างภาวะผู้นำที่ตั้งอยู่บนหลักธรรม วินัยและคุณธรรม เพื่อให้พระสังฆาธิการเป็นผู้นำที่ได้รับความศรัทธาและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คณะสงฆ์และชุมชนเสริมสร้างวิสัยทัศน์ในการปกครองคณะสงฆ์ สนับสนุนให้พระสังฆาธิการมีความสามารถในการกำหนดทิศทางและเป้าหมายการบริหารคณะสงฆ์อย่างชัดเจน สอดคล้องกับนโยบายคณะสงฆ์และการ

เปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทรงวิทย์ แก้วศรี (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์ ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า"ผลการวิจัยพบว่า หลักการบริหารสมัยใหม่ตามรูปแบบการบริหารเชิงยุทธวิธีนั้นสอดคล้องกันกับวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้มาก่อนแล้วทั้งสิ้น วิธีการของพระองค์เป็นวิธีการปฏิบัติจริง เรียบง่าย กระชับรัดกุม ตรงประเด็น สามารถจัดการแก้ปัญหาการบริหารได้ทุกเรื่องอย่างได้ผลมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะทุกกระบวนความคิดของพระองค์เป็นระบบและสมเหตุสมผลซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปญฺโญ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี" จากผลการวิจัยพบว่า การจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรจะกำหนดเป็นตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระรูปใดไม่ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "สมรรถนะการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรขยายขอบเขตการวิจัยไปยังอำเภออื่นหรือจังหวัดอื่น เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของสมรรถนะตามบริบทพื้นที่ และสร้างองค์ความรู้เชิงเปรียบเทียบระดับจังหวัดหรือระดับภูมิภาค

2. ควรพัฒนารูปแบบหรือหลักสูตรพัฒนาสมรรถนะพระสังฆาธิการ แล้วนำไปทดลองใช้จริงเพื่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงนวัตกรรมด้านการบริหารคณะสงฆ์

3. ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมรรถนะการปกครองกับผลสัมฤทธิ์ของวัด ชุมชน เช่น ความเข้มแข็งของกิจกรรมพระพุทธศาสนา ความศรัทธาของประชาชน หรือการมีส่วนร่วมของชุมชนในงานวัด

บรรณานุกรม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2551). **การศึกษาวิเคราะห์ ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า.** รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูจันทสารสุตกิจ และคณะ. (2562). **รูปแบบการบริหารความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ภาค 1.** วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, (7(4)), 989 - 1004.

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปญฺโญ. (2551). **บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี.** รายงานการวิจัย. สถาบัณวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธนดล นาคพิพัฒน์. (2551). **การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมเวที (สุเทพ ผุสสธมโม). (2556). **ธรรมาภิบาลในการปกครองคณะสงฆ์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2546). **พระพุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

พระมหาสมพาร จิตตสํวโร (แสวงผล). (2568). **การพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการเพื่อการปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังน้ำเย็นจังหวัดสระแก้ว.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอุทัย พลเทโว (พลเทพ). (2557). **ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา.** รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

สำนักงานเลขนานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านนา. (2568). **บัญชีสถิติจำนวนพระภิกษุสามเณร ประจำปี 2568.** นครนายก: สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านนา.

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). Statistics: An Introductory Analysis. Tokyo: Aoyama Gakuin University

บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

THE ROLE OF PROMOTING PARTICIPATION IN BUDDHIST ACTIVITIES FOR YOUTH BY MORAL TEACHERS IN BAN NA DISTRICT, NAKHON NAYOK PROVINCE

พระมหาสำราญ ปภากโร
Phramaha Samran Papakaro
พระครูบรรพตภาวนาวิธาน
PhrakruBanpotpavanavithan
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Thongchai Sundarācāro
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus.
Corresponding author, e-mail: 6706204109@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน (2) ศึกษาความสัมพันธ์หลักการมีส่วนร่วมในการสร้างจริยธรรมในโรงเรียนกับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน และ (3) นำเสนอบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก การวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.969 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 283 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน และการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.15) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2) ความสัมพันธ์หลักการมีส่วนร่วมในการสร้างจริยธรรมในโรงเรียนกับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กันเชิงบวก อยู่ในระดับมาก (R=0.865**) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

3) บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน พบว่า (1) ด้านการเรียนการสอน มีเนื้อหาและสื่อการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวัย (2) ด้านการแนะแนวทางจริยธรรม มีการให้คำปรึกษา สร้างความศรัทธาและแรงจูงใจให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม (3) ด้านการจัดกิจกรรมเสริมสร้างศีลธรรม ออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างศีลธรรมแก่เยาวชนอย่างเหมาะสมและปลูกฝังค่านิยมที่ดี (4) ด้านการประสานความร่วมมือ สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ปกครองและชุมชน (5) ด้านแบบอย่างที่ดีทางจริยธรรม เน้นการปฏิบัติจริงควบคู่กับคำสอน

คำสำคัญ : การส่งเสริม, พระสอนศีลธรรม, เยาวชน

ABSTRACT

This research aimed to: (1) study the level of the role of Buddhist ethics teachers in promoting participation in Buddhist activities for youth, (2) study the relationship between the principle of participation in building ethics in schools and the role of Buddhist ethics teachers in promoting participation in Buddhist activities for youth, and (3) present the role of Buddhist ethics teachers in promoting participation in Buddhist activities among youth in Ban Na District, Nakhon Nayok Province. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using questionnaires with a reliability coefficient of 0.969. The sample consisted of 283 high school students. Statistical analysis included frequency, percentage, mean, and standard deviation. Hypothesis testing was conducted using Pearson correlation coefficient. Qualitative research involved in-depth interviews with nine key informants (monks/individuals), with descriptive content analysis. The results found that:

1) The overall level of the role of Buddhist ethics teachers in promoting participation in Buddhist activities for youth is high ($\bar{X}$=4.15). When considered in each aspect, it was found to be at a high level in all aspects.

2) The relationship between the principle of participation in building ethics in schools and the role of Buddhist ethics teachers in promoting participation in Buddhist activities for youth is positively correlated at a high level (R=0.865**), statistically significant at the 0.05 level. Therefore, the hypothesis is accepted.

3) The role of Buddhist ethics teachers in promoting participation in Buddhist activities for youth was found that: (1) In terms of teaching, the content and learning materials are appropriate

for the age group. (2) In terms of ethical guidance, counseling is provided, and faith and motivation are built to encourage youth to participate in activities. (3) In terms of organizing morality-enhancing activities, appropriate morality-enhancing activities are designed for youth, and good values are instilled. (4) In terms of coordinating cooperation, trust is built with parents and the community. (5) In terms of being a good ethical role model, practical application is emphasized alongside teachings.

Keywords: Promotion, youth, Monks Teaching Morality.

บทนำ

พระพุทธศาสนามีความผูกพันและเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิตวัฒนธรรมตลอดจนกระบวนการคิดของคนไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีประวัติความเป็นมานับตั้งแต่ พ.ศ. 236 เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งคณะพระสมณทูตนำโดยพระโสณะและพระอุตตระเข้ามาเผยแผ่พระธรรมวินัยในดินแดนสุวรรณภูมิซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน อิทธิพลของศาสนาพุทธในประเทศไทยนั้นสามารถพิจารณาได้ทั้งในเชิงวิชาการที่เป็นการศึกษาพุทธธรรมและเชิงปฏิบัติที่มีสถาบันสงฆ์เป็นกลไกหลักในการสืบทอดคำสอน แม้ที่ผ่านมาการศึกษาเชิงสังคมเกี่ยวกับพฤติกรรมและความเชื่อของชาวพุทธจะยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับต่างประเทศ แต่บทบาทของพระสงฆ์ไทยยังคงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาจิตใจและสงเคราะห์สังคมผ่านหน้าที่หลัก 4 ด้าน คือการสร้างศรัทธาด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดี การสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักเหตุผล การสนับสนุนให้ศาสนิกชนละเว้นความชั่วเกรงกลัวต่อบาป และการผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพเพื่อสืบทอดศาสนา นอกจากนี้ความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังอาศัยเทคนิคการสื่อสารและการนำพุทธธรรมมาประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยโดยยังคงสาระสำคัญเดิมจากพระไตรปิฎกเพื่อให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม (บุญร่วม คำเมองแสน, 2560)

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่รวดเร็ว วิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทยได้เริ่มปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยมและวัตถุนิยมมากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนที่เคยมีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเริ่มถดถอยลง ดังจะเห็นได้จากการละเลยหลักปิยวาจาหรือการให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจ สถานการณ์ปัจจุบันยังสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายของสถาบันสงฆ์ที่ได้รับผลกระทบจากพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์บางส่วนซึ่งหลงใหลในกิเลสทางโลกและวัตถุราคาแพง จนทำให้ภาพลักษณ์และบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลางการขัดเกลาจริยธรรมลดน้อยลงในสายตาของคนรุ่นใหม่ ความเสื่อมถอยของศรัทธานี้นับเป็นความสูญเสียเชิงสังคมที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระยะยาว ดังนั้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันศาสนาพุทธจึงเป็นภารกิจสำคัญที่รัฐบาลและทุกภาคส่วนต้องให้ความสนใจเพื่อพัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยการนำหลักธรรมคำสอนมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

อย่างยั่งยืน การกลับมาให้ความสำคัญกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรผู้ชี้แนะทางที่ถูกต้องจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสุขสงบในสังคมและรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบันได้อย่างมั่นคง (พระมหาสนอง ปจฺโจปการี, 2561)

บทบาทของศาสนาและจริยธรรมในการพัฒนาเยาวชนถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการวางรากฐานอนาคตของชาติและสังคมโลกตามคติที่ว่าเด็กคืออนาคตของมนุษยชาติซึ่งสอดคล้องกับพุทธภาษิตที่ระบุว่าเด็กเป็นผู้รองรับไว้ซึ่งมนุษยชาติเพราะหากขาดเยาวชนที่มีคุณภาพมนุษยชาติย่อมไม่อาจดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนการจะพัฒนาเด็กให้เป็นผู้รองรับสังคมที่มีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องอาศัยหลักการทางศาสนามาปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตท่ามกลางสภาพสังคมปัจจุบันที่เผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมการแพร่ระบาดของยาเสพติดการพนันการทุจริตคอร์รัปชันตลอดจนปัญหาความรุนแรงและการเอารัดเอาเปรียบซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อเด็กและเยาวชนที่ต้องเติบโตในสภาพแวดล้อมที่เปราะบางเราจึงต้องเร่งพัฒนาตัวเด็กให้มีความเข้มแข็งทางจิตใจสามารถเผชิญหน้าและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมได้โดยไม่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาเหล่านั้นนอกจากนี้การพัฒนาเด็กยังต้องมองในบริบทของพลเมืองโลกที่เชื่อมโยงถึงกันเพื่อให้เยาวชนไทยมีความสามารถในการสร้างสรรค์อารยธรรมและมีบทบาทในการพัฒนาสังคมโลกไปพร้อมกับการรักษาเอกลักษณ์และค่านิยมที่ดีงามของชาติสืบต่อไป (แพง ชินพงศ์, 2567)

ในพื้นที่อำเภอบ้านนาจังหวัดนครนายกซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่นั้นบริบทของเยาวชนกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วจากการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่และสื่อโซเชียลมีเดียที่มีความล่อแหลมนำไปสู่ปัญหาสังคมเช่นการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควรและการทอดทิ้งเด็กการแก้ไขปัญหาเหล่านี้จึงต้องอาศัยการนำหลักธรรมกลับเข้าสู่ใจเยาวชนผ่านวิธีการที่ทันสมัยและเหมาะสมกับช่วงวัยซึ่งเป็นวัยที่ยังไม่มีภาระทางความคิดมากนักทำให้สามารถซึมซับหลักคำสอนได้ดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมผ่านสถาบันครอบครัวและโครงการที่เป็นรูปธรรมเช่นโครงการบรรพชาสามเณรฟื้นฟูพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพตนเองผ่านหลักสูตรที่ทันสมัยทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเพื่อฝึกฝนความมีวินัยความเคารพความอดทนการบริหารจัดการชีวิตและการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักพุทธวิธีสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เยาวชนในพื้นที่สามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องสร้างความตระหนักในคุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมไทยและเปลี่ยนผ่านจากการบวชตามประเพณีไปสู่การพัฒนาจิตใจอย่างแท้จริงส่งผลให้ศาสนาและจริยธรรมทำหน้าที่เป็นเสาหลักในการขับเคลื่อนสังคมและพัฒนาเยาวชนให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพของประเทศชาติ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครนายก, 2567)

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจสนใจศึกษาเรื่อง "บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" เพื่อเป็นการส่งเสริมเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้ได้ใกล้ชิดและเรียนรู้ เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้นโดยงานวิจัยนี้จะเป็นการบูรณาการนำแนวคิด ทฤษฎีทางด้านการจัดการเชิงพุทธเข้ามาประยุกต์เพื่อให้เกิดหลักดำเนินงานด้านการเผยแผ่ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ในทางวิชาการแก่คณะสงฆ์ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักการมีส่วนร่วมในการสร้างจริยธรรมในโรงเรียนกับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

3. เพื่อนำเสนอบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตฺติสกฺโก (ปทุมานนท์) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

พระครูโกศลกิจจานุการ (ณรงค์ ญาณวีโร) (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ในด้านการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.79 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ในด้านเทคนิคการสอน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.37 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่พระสงฆ์ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อการเรียนการสอน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.50 ส่วนข้ออื่น ๆ ที่เหลืออยู่ในระดับมากทุกข้อ บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ในด้านการอบรมคุณธรรมจริยธรรม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ พระสงฆ์อบรมสั่งสอนเรื่องศาสนพิธีที่ควรรู้ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.48 และ พระสงฆ์อบรมสั่งสอนเรื่องการงดเว้นเรื่องยาเสพติด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.43 ส่วนข้ออื่น ๆ ที่เหลืออยู่ในระดับมากทุกข้อ

พระสมจิตร ขนฺติโก (2558) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม" จากผลการวิจัย พบว่า

ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า เพศ อายุ และระดับชั้น ไม่ทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่าง ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระมหาไพบูลย์ วิปุโล (บุญล้ำเลิศ) (2555) ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม"ผลการวิจัย พบว่า ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม จำแนกตาเพศ อายุ ระดับการศึกษา และระดับผลการเรียน พบว่าความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ด้านการสั่งสอนอบรมทางจริยธรรม ด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางจริยธรรม ด้านการให้คำแนะนำปรึกษาทางจริยธรรม ด้านการเรียนการสอนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นจริง จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยทุกข้อที่ตั้งไว้

พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง) (พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง), 2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ" ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ด้านความมีระเบียบวินัย ในปัจจุบันเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ขาดคุณสมบัติด้านความมีระเบียบวินัย มาโรงเรียนไม่ค่อยตรงต่อเวลาแต่งกายไม่ค่อยถูกต้องตามระเบียบของโรงเรียน ควรที่จะเปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนให้เด็กและเยาวชนเข้าถึงแก่นแท้ของระเบียบวินัย ด้านความซื่อสัตย์สุจริต เด็กและเยาวชนให้ความสนใจกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมน้อยมากจึงทำให้เด็กและเยาวชนขาดความซื่อสัตย์สุจริตต่อผู้มีพระคุณและเพื่อน ๆ ควรที่บิดามารดาครูและพระสงฆ์ต้องร่วมมือกันอบรมสั่งสอนและปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ผู้บริหารสถานศึกษาพระสงฆ์และครูควรร่วมมือกันส่งเสริมการจัดกิจกรรมหรือโครงการอบรมด้านความกตัญญูกตเวทีในวันสำคัญของชาติและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามากขึ้น

พระครูโสภณสาโรภาส (อภิวัฒน์ ฐิตสาโร) (2554) ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้แก่ ให้ข้อคิดเห็นในการช่วยเหลือสร้างพัฒนาถนนสะพาน ไฟฟ้าชุมชนประสานความร่วมมือกับผู้นำชุมชน จัดหาโควตา ตลาดรับซื้อข้าวปลอดสารพิษและสร้างต้นแบบการทำนาข้าวปลอดสารพิษที่ได้ผลิตผลดี เป็นแบบอย่างและเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้ด้วย ร่วมกับหน่วยงานราชการอื่นจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ทุกเพศ ทุกวัย เช่น กิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมวันผู้สูงอายุ และสำรวจความจำเป็นและความต้องการของโรงเรียนจัดลำดับความต้องการ วางแผนการให้งบประมาณให้เกิดความคุ้มค่า

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

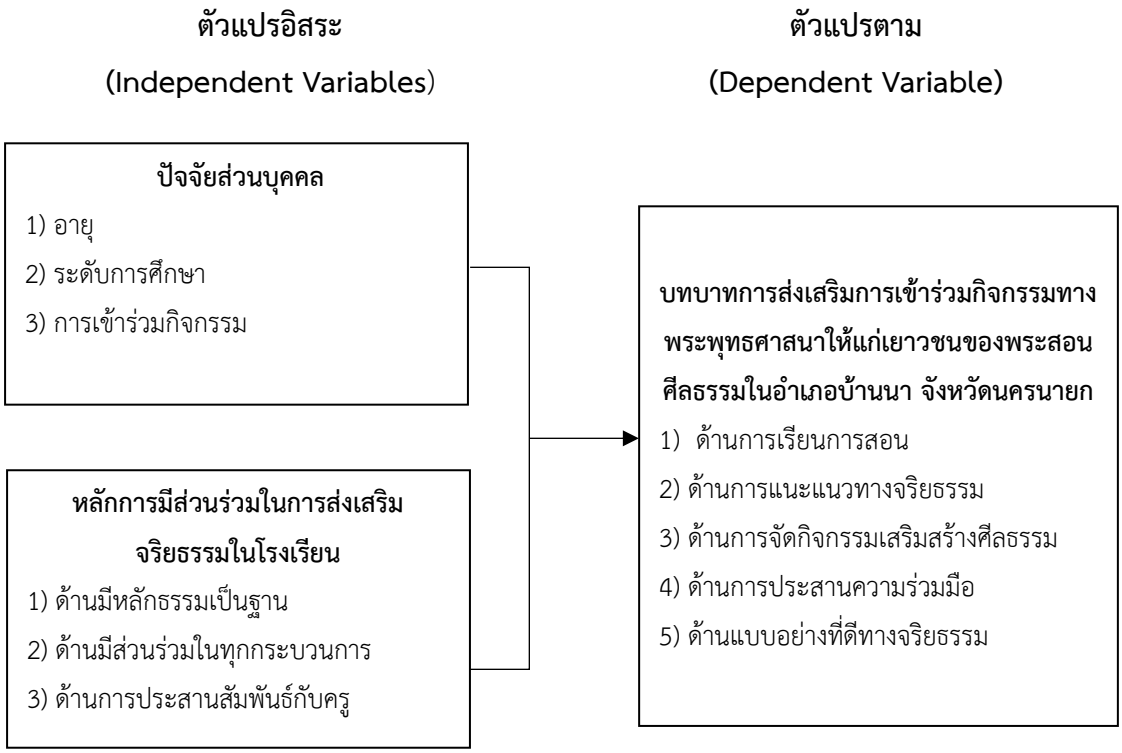

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1. ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ เยาวชนที่ ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนเลขธรรมกิตติ์วิทยาคม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จำนวน 965 คน (โรงเรียนเลขธรรมกิตติ์วิทยาคม, 2567)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เยาวชนที่ ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนเลขธรรมกิตติ์วิทยาคม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 283 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา การเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ หลักการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน รวม 3 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 15 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จำนวน 5 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 25 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้อำนวยการโรงเรียนเลขธรรมกิตติ์วิทยาคม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการทดสอบสมมติฐาน โดยพิจารณาระดับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหพันธ์ (Correlation Coefficient) วัดระดับความสัมพันธ์ของตัวแปร และผู้วิจัยได้เลือกใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์

แบบเพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation Coefficient) เพื่อทดสอบสมมติฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ โดยทั่วไปนิยมใช้สัญลักษณ์ (r) แทนค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของกลุ่มการบอกระดับหรือขนาดของความสัมพันธ์ จะใช้ตัวเลขของค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ หากค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มีค่าเข้าใกล้ -1 หรือ +1 แสดงถึงการมีความสัมพันธ์กันในระดับสูง แต่หากมีค่าเข้าใกล้ 0 แสดงถึงการมีสัมพันธ์กันในระดับน้อย หรือไม่มีเลย สำหรับการพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ใช้เกณฑ์ดังนี้

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.81 - 1.00 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับมาก
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.51 - 0.80 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.21 - 0.50 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับน้อย
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.01 - 0.20 หมายถึง มีความสัมพันธ์ในระดับน้อยมาก
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.00 หมายถึง ไม่มีความสัมพันธ์

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม

(n=283)

บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก	**ระดับการปฏิบัติ**		
	$\bar{X}$	S.D.	**แปลผล**
1) ด้านการเรียนการสอน	3.85	0.82	มาก
2) ด้านการแนะแนวทางจริยธรรม	4.16	0.60	มาก
3) ด้านการจัดกิจกรรมเสริมสร้างศีลธรรม	4.14	0.64	มาก
4) ด้านการประสานความร่วมมือ	4.33	0.62	มาก
5) ด้านแบบอย่างที่ดีทางจริยธรรม	4.26	0.56	มาก
ภาพรวม	**4.15**	**0.57**	**มาก**

จากตารางที่ 4.6 พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.15, S.D.=0.57) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักบริหารกิจการคณะสงฆ์กับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

ตัวแปร	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (ρ)					
	ด้านการเรียนการสอน	ด้านการแนะแนวทางจริยธรรม	ด้านการจัดกิจกรรมเสริมสร้างศีลธรรม	ด้านการประสานความร่วมมือ	ด้านแบบอย่างที่ดีทางจริยธรรม	โดยภาพรวม
ด้านมีหลักธรรมเป็นฐาน	0.400**	0.707**	0.668**	0.639**	0.754**	**0.701****
ด้านมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ	0.470**	0.733**	0.714**	0.647**	0.778**	**0.743****
ด้านการประสานสัมพันธ์กับครู	0.821**	0.759**	0.715**	0.580**	0.704**	**0.820****
โดยภาพรวม	**0.662****	**0.838****	**0.799****	**0.706****	**0.847****	**0.865****

**อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 2 พบว่า ความสัมพันธ์หลักการมีส่วนร่วมในการสร้างจริยธรรมในโรงเรียนกับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กันเชิงบวก อยู่ในระดับมาก (R=0.865**) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

วัตถุประสงค์ที่ 3 บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า หลักการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน ได้แก่ ด้านมีหลักธรรมเป็นฐาน ด้านมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ด้านการประสานสัมพันธ์กับครู ดังนั้น เมื่อหลักการข้างต้น เป็นตัวส่งเสริมเกิดแนวทางบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรม มากยิ่งขึ้น ทั้ง 5 ด้าน มีลักษณะดังนี้ 1) ด้านการเรียนการสอน ได้แก่ มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับวัยและบริบทชีวิตของเยาวชน บูรณาการหลักพุทธธรรมกับกิจกรรมและสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย 2) ด้านการแนะแนวทางจริยธรรม ได้แก่ แนะแนวและเป็นที่ปรึกษาทางจริยธรรมแก่เยาวชน สร้างความศรัทธาและแรงจูงใจให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม 3) ด้านการจัดกิจกรรมเสริมสร้างศีลธรรม ได้แก่ ออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างศีลธรรมแก่เยาวชนอย่างเหมาะสมกับช่วงวัย เสริมสร้างศีลธรรมช่วยปลูกฝังค่านิยมที่ดี 4) ด้านการประสานความร่วมมือ ได้แก่ เป็นศูนย์กลางการประสานความร่วมมือ สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ปกครองและชุมชน 5) ด้านแบบอย่างที่ดีทางจริยธรรม ได้แก่ เน้นการสอนผ่านการปฏิบัติจริงควบคู่กับคำสอน บูรณาการกับแผนพัฒนาอื่น ๆ

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ “บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก” พบว่า

1) การเรียนการสอน ได้แก่ เน้นการสอนแบบมีส่วนร่วม เชื่อมโยงธรรมะกับชีวิตจริง ใช้สื่อที่ทันสมัย และกระตุ้นให้เยาวชนตั้งคำถามเพื่อสร้างศรัทธา

2) การแนะแนวทางจริยธรรม ได้แก่ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและผู้ฟังที่มีเมตตา เน้นสอนเรื่องเหตุและผลประยุกต์หลักธรรมให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำความดี

3) การจัดกิจกรรมเสริมสร้างศีลธรรม ได้แก่ ออกแบบกิจกรรมเชิง ที่สร้างสรรค์และเหมาะสมตามช่วงวัยเพื่อปลูกฝังวินัยและความรับผิดชอบ

4) การประสานความร่วมมือ ได้แก่ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยง วัด โรงเรียน และชุมชน เปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและนำเสนอไอเดียกิจกรรม

5) ด้านแบบอย่างที่ดี ได้แก่ แสดงออกผ่านวัตรปฏิบัติที่เรียบง่าย สุภาพ และมีเหตุผล เป็นต้นแบบทางจริยธรรมที่จับต้องได้จริงและเท่าทันปัญหาของเยาวชนในปัจจุบัน

กลไกการบูรณาการเพื่อความสำเร็จ

1) ใช้หลักธรรมเป็นฐาน ได้แก่ ปลูกฝังคุณธรรมผ่านการลงมือทำจริง

2) เปิดพื้นที่ให้เยาวชน ได้แก่ สนับสนุนให้เป็นผู้นำกลุ่ม ใช้สื่อออนไลน์และเทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมะ

3) ทำงานเชิงเครือข่าย ได้แก่ ประสานงานใกล้ชิดกับครูฝ่ายปกครองและครูแนะแนว เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมไปในทิศทางเดียวกัน

อภิปรายผล

1. ระดับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.15, S.D.=0.57) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านการประสานความร่วมมือ ($\bar{X}$=4.33, S.D.=0.62) รองลงมา คือ ด้านแบบอย่างที่ดีทางจริยธรรม ($\bar{X}$=4.26, S.D.=0.56) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการเรียนการสอน ($\bar{X}$=3.85, S.D.=0.82) แสดงให้เห็นว่า พระสอนศีลธรรมในพื้นที่อำเภอบ้านนามีศักยภาพในการเป็นตัวกลาง เชื่อมโยงระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชน สามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กิจกรรมทางศาสนาเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตฺติสกฺโก (ปทุมานนท์) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูโกศลกิจจานุการ (ณรงค์ ญาณวีโร) (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69

5.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักการมีส่วนร่วมในการสร้างจริยธรรมในโรงเรียนกับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า หลักการมีส่วนร่วมในการสร้างจริยธรรมในโรงเรียน โดยภาพรวม กับบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กันเชิงบวก อยู่ในระดับมาก (R=0.865**) จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อโรงเรียนนำหลักการมีส่วนร่วม เช่น การเปิดโอกาสให้เด็กแสดงความเห็น การร่วมวางแผนกิจกรรม มาใช้มากขึ้นเท่าใด บทบาทการส่งเสริมกิจกรรมของพระสอนศีลธรรมก็จะยิ่งมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลสูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมจิตร ขนฺติโก (2558) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม" จากผลการวิจัย พบว่า ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า เพศ อายุ และระดับชั้น ไม่ทำให้เกิด

ความคิดเห็นที่แตกต่าง ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยและไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาไพบูลย์ วิปุโล (บุญล้ำเลิศ) (2555) ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม"ผลการวิจัย พบว่า ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม จำแนกตาเพศ อายุ ระดับการศึกษา และระดับผลการเรียน พบว่าความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ด้านการสั่งสอนอบรมทางจริยธรรม ด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางจริยธรรม ด้านการให้คำแนะนำปรึกษาทางจริยธรรม ด้านการเรียนการสอน ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นจริง จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยทุกข้อที่ตั้งไว้

3. แนวทางบทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า พระสอนศีลธรรมในพื้นที่นี้มีสมรรถนะโดดเด่นในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่าง วัด โรงเรียน และชุมชน รวมถึงเป็นที่ยอมรับในด้านวัตรปฏิบัติที่สงบเรียบง่ายและมีเมตตา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความศรัทธาและโน้มน้าวใจให้เยาวชนหันมาสนใจกิจกรรมทางศาสนา อย่างไรก็ตาม แม้บทบาทด้านการเรียนการสอนจะอยู่ในระดับมากเช่นกัน แต่กลับมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับด้านอื่น ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาเทคนิคการถ่ายทอดธรรมะให้น่าสนใจและสอดคล้องกับบริบทของเยาวชนรุ่นใหม่มากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง) (พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง), 2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ" ผลการวิจัย พบว่า การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ด้านความมีระเบียบวินัย ในปัจจุบันเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ขาดคุณสมบัติด้านความมีระเบียบวินัย มาโรงเรียนไม่ค่อยตรงต่อเวลาแต่งกายไม่ค่อยถูกต้องตามระเบียบของโรงเรียน ควรที่จะเปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนให้เด็กและเยาวชนเข้าถึงแก่นแท้ของระเบียบวินัย ด้านความซื่อสัตย์สุจริต เด็กและเยาวชนให้ความสนใจกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมน้อยมากจึงทำให้เด็กและเยาวชนขาดความซื่อสัตย์สุจริตต่อผู้มีพระคุณและเพื่อน ๆ ควรที่บิดามารดาครูและพระสงฆ์ต้องร่วมมือกันอบรมสั่งสอนและปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ผู้บริหารสถานศึกษาพระสงฆ์และครูควรร่วมมือกันส่งเสริมการจัดกิจกรรมหรือโครงการอบรมด้านความกตัญญูกตเวทีในวันสำคัญของชาติและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูโสภณสาโรภาส (อภิวัฒน์ ฐิตสาโร) (2554) ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้แก่ ให้ข้อคิดเห็นในการช่วยเหลือสร้างพัฒนาถนนสะพาน ไฟฟ้าชุมชนประสานความร่วมมือกับผู้นำชุมชน จัดหาโควตา ตลาดรับซื้อข้าวปลอดสารพิษและสร้างต้นแบบการทำนาข้าวปลอดสารพิษที่ได้ผลิตผลดี เป็นแบบอย่างและเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้

ด้วย ร่วมกับหน่วยงานราชการอื่นจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ทุกเพศ ทุกวัย เช่น กิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมวันผู้สูงอายุ และสำรวจความจำเป็นและความต้องการของโรงเรียน จัดลำดับความต้องการ วางแผนการให้งบประมาณให้เกิดความคุ้มค่า

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "บทบาทการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาบทบาทการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบบริบทและแนวทางการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่

2. ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของเยาวชน เช่น ครอบครัว สื่อสังคมออนไลน์ หรือกลุ่มเพื่อน

3. ควรวิจัยผลสัมฤทธิ์ระยะยาวของการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อพฤติกรรม คุณธรรม และจริยธรรมของเยาวชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายในอนาคต

บรรณานุกรม

บุญร่วม คำเมองแสน. (2560). **รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศอินเดีย.** วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร, 8(2), 233-243.

พระครูโกศลกิจจานุการ (ณรงค์ ญาณวีโร). (2554). **บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตฺติสกฺโก (ปทุมานนท์). (2564). **บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี**. สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูโสภณสาโรภาส. (2554). **การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาไพบูลย์ (บุญล้ำเลิศ). (2555). **บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมาหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี. (2561). **การพัฒนาศักยภาพตนเองสู่ไทยแลนด์ 4.0.** วารสารธาตุพนมปริทรรศน์, 2(1), 27-37.

พระสมจิตร ขนฺติโก. (2558). **บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง). (2561). **การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แพง ชินพงศ์. (18 ตุลาคม 2567). **พระสงฆ์กับวัตถุนิยมิ.** เข้าถึงได้จาก https:// mgronline.comแ

โรงเรียนเลขธรรมกิตติ์วิทยาคม. (23 ธันวาคม 2567). ข้อมูลนักเรียนโรงเรียนเลขธรรมกิตติ์วิทยาคม. เข้าถึงได้จาก http://www.lkv.ac.th/.

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครนายก. (23 ธันวาคม 2567). **โครงการจัดอบรมเด็กและเยาวชนให้ตระหนักถึงคุณธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา.** เข้าถึงได้จาก https://khonyok.go.th/public/activity/data/detail/activity_id/581/menu/lib

Taro Yamane. (1973). **Statistics: An Introductory Analysis.** Tokyo: Aoyama Gakuin University.

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

EFFICIENCY OF MORAL AND ETHICAL YOUTH CAMP MANAGEMENT OF MONKS IN BAN NA DISTRICT, NAKHON NAYOK PROVINCE

นคร ศรีประสิทธิ์
Nakhon Sriprasit
พระครูบรรพตภาวนาวิธาน
PhrakruBanpotpavanavithan
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Thongchai Sundarācāro
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima
Corresponding author, e-mail: 6706204109@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรม (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรม และ (3) นำเสนอประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก การวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.965 กลุ่มตัวอย่างได้แก่ เยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จำนวน 103 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าเอฟ วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูปหรือคน วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.10) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า เยาวชนที่มีเพศ อายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3) ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า (1) ด้านคุณภาพของงาน มีการพัฒนาระบบติดตามผลระยะยาว มีการเพิ่มนวัตกรรมการเรียนรู้และสื่อการสอนที่ทันสมัย (2) ด้านปริมาณของงาน ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมแต่ละช่วงมีความเพียงพอ มีการกำหนดตัวชี้วัดด้านปริมาณชัดเจน (3) ด้านระยะเวลา วางแผนกำหนดกรอบระยะเวลาของแต่ละกิจกรรมอย่างชัดเจน (4) ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน มีการจัดหาและใช้จ่ายวัสดุอุปกรณ์สำหรับค่ายมีความประหยัดและคุ้มค่า ส่งเสริมการระดมทรัพยากรและการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายหรือชุมชน

คำสำคัญ : การบริหารจัดการ, คุณธรรมจริยธรรม, ประสิทธิภาพ

ABSTRACT

This research aimed to: (1) study the level of the effectiveness of the management of morality, (2) compare the youth opinions regarding the effectiveness of the management of morality, and (3) present the effectiveness of the management of morality and ethics training camps for youth by Buddhist monks in Ban Na District, Nakhon Nayok Province. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using questionnaires with a reliability coefficient of 0.965. The sample consisted of 103 high school students in Ban Na District, Nakhon Nayok Province. Statistical analyses included frequency, percentage, mean, standard deviation, F-test, and one-way ANOVA. Qualitative research involved in-depth interviews with nine key informants (monks/individuals), followed by descriptive content analysis. The research findings revealed that...

1) The overall level of the effectiveness of the management of morality and ethics training camps for youth by Buddhist monks was high ($\bar{X}$=4.10). When considered by aspect, all aspects were found to be at a high level.

2) A comparison of youth opinions regarding the effectiveness of the management of morality and ethics training camps for youth by Buddhist monks, revealed that youth with different genders, ages, and educational levels did not have significantly different opinions. Therefore, the research hypothesis is rejected.

3) The effectiveness of the management of morality and ethics training camps for youth by Buddhist monks was found that: (1) In terms of quality of work, there was a development of a

long-term monitoring system and the addition of modern learning innovations and teaching materials. (2) In terms of quantity of work, the time allocated for each activity period was sufficient, and clear quantitative indicators were defined. (3) In terms of time, the planning and timeframe for each activity were clearly defined. (4) In terms of operating expenses, the procurement and expenditure of camp materials were economical and cost-effective, and resource mobilization and support from partner networks or the community were promoted.

Keywords: Efficiency, Management, Ethics and morality.

บทนำ

ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชนกลายเป็นภารกิจสำคัญในการสร้างรากฐานสังคมที่ยั่งยืน ค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นเครื่องมือหลักที่ถูกนำมาใช้เพื่อหล่อหลอมจิตใจและสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าทางศีลธรรม โดยมีรากฐานมาจากความเชื่อที่ว่าคุณค่าเหล่านี้ต้องได้รับการปลูกฝังตั้งแต่เยาว์วัยเพื่อเติมเต็มบทบาทของสถาบันครอบครัวและศาสนาที่อาจไม่เพียงพอในปัจจุบัน ค่ายอบรมเหล่านี้มุ่งเน้นการสร้างพลเมืองคุณภาพที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รวมถึงนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการและมหาเถรสมาคมที่ต้องการพัฒนาความรู้วิชาการควบคู่ไปกับความดีงาม ประสิทธิผลของการดำเนินงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับเนื้อหาเพียงอย่างเดียวแต่ยังขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพการบริหารจัดการที่ครอบคลุมทั้งการวางแผนเชิงกลยุทธ์ การจัดสรรทรัพยากร การออกแบบกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และการประเมินผลอย่างเป็นระบบ การบริหารจัดการที่ดีจะช่วยลดความเสี่ยง เพิ่มความคุ้มค่า และสร้างแรงบันดาลใจที่ยั่งยืนให้แก่ผู้เข้าร่วม หากขาดการวางแผนและบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ ค่ายอบรมย่อมไม่สามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อพฤติกรรมและทัศนคติของเยาวชนได้อย่างแท้จริง การพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่องจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ค่ายอบรมเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สามารถรับมือกับความซับซ้อนของสังคมสมัยใหม่และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งต่อตัวบุคคลและสังคมโดยรวม (นายชวลิต ศิริภิรมย์ นายโอสธี ราษฎร์เรือง, 2556)

สำหรับสถานการณ์ของเยาวชนในปัจจุบันซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ กำลังเผชิญกับความท้าทายจากกระแสโลกและเทคโนโลยีดิจิทัลที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะเยาวชนในพื้นที่จังหวัดนครนายกที่มีบริบทกึ่งเมืองกึ่งชนบท แม้พื้นที่จะมีความสงบแต่เยาวชนยังได้รับอิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์และค่านิยมบริโภคนิยมที่ทำให้ความสนใจด้านการศึกษาน้อยลงและมุ่งเน้นวัตถุมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ นอกจากนี้สภาพครอบครัวที่เปราะบางยังส่งผลให้เยาวชนขาดที่พึ่งทางใจและเสี่ยงต่อการเข้าสู่พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้สารเสพติดหรือการรวมกลุ่มในทางที่ไม่สร้างสรรค์ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงการขาดโอกาสในการเข้าถึงกิจกรรมเชิงบวกและการขาดความตระหนักในจิตสำนึกสาธารณะ หากเยาวชนไม่ได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างรอบด้านทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา อาจ

นำไปสู่ปัญหาสังคมระยะยาวที่รุนแรงขึ้น เช่น ปัญหาอาชญากรรมและการเสื่อมถอยของวัฒนธรรมอันดีงาม การจัดค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นกลไกเร่งด่วนที่จะเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาพฤติกรรมและปรับปรุงค่านิยมของเยาวชนในพื้นที่ ให้มีความพร้อมในการเติบโตเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีวินัย และมีจิตสาธารณะ เพื่อเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนจังหวัดและประเทศชาติให้ก้าวหน้าสืบไป การให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการค่ายอย่างเป็นระบบจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะเปลี่ยนผ่านเยาวชนจากกลุ่มเสี่ยงให้กลายเป็นพลังบวกของสังคมผ่านกระบวนการขัดเกลาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในปัจจุบัน (ประดินันท์ อุปรมัย, 2557)

ปัญหาเยาวชนในจังหวัดนครนายกถือเป็นประเด็นที่มีความสำคัญระดับยุทธศาสตร์และไม่ใช่ภาระหน้าที่ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงลำพังแต่เป็นภารกิจเร่งด่วนที่ทุกภาคส่วนทั้งครอบครัวโรงเรียนชุมชนหน่วยงานรัฐเอกชนรวมไปถึงองค์กรทางศาสนาต้องบูรณาการความร่วมมือเพื่อร่วมกันวางรากฐานและพัฒนาเยาวชนให้มีความพร้อมทั้งในด้านคุณธรรมจริยธรรมและทักษะชีวิตที่มีคุณภาพในมิติด้านเศรษฐกิจพบว่าเยาวชนส่วนหนึ่งยังขาดทักษะอาชีพที่สอดรับกับตลาดแรงงานท้องถิ่นแม้จังหวัดจะมีการเติบโตด้านการเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เขตเมืองใหญ่จนนำไปสู่ปัญหาครอบครัวแตกแยกและขาดการดูแลบุตรหลานที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งความไม่มั่นคงทางรายได้และการว่างงานนี้เองที่เป็นปัจจัยกระตุ้นให้เยาวชนหันไปพึ่งพาอบายมุขและแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหากไม่มีการสร้างระบบการเรียนรู้และการฝึกทักษะอาชีพที่ยั่งยืนย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตและขีดความสามารถในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของจังหวัดในระยะยาวนอกจากนี้ในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรมเยาวชนยังต้องเผชิญกับความท้าทายจากการปรับตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสื่อดิจิทัลซึ่งนำไปสู่การรับค่านิยมบริโภคนิยมที่อาจไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยรวมถึงการลดทอนความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของตัวตนคนนครนายกหากปล่อยให้เยาวชนห่างไกลจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมย่อมหมายถึงความเปราะบางของโครงสร้างสังคมในอนาคต (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2560)

ปัญหาด้านการลดลงของคุณธรรมจริยธรรมในหมู่เยาวชนเช่นการขาดระเบียบวินัยความรับผิดชอบและการละเมิดกฎเกณฑ์ทางสังคมนับเป็นอีกหนึ่งความท้าทายใหญ่ที่ต้องอาศัยสถาบันทางศาสนาที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในจังหวัดนครนายกมาเป็นฐานในการขัดเกลาจิตใจและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้กลับสู่แนวทางที่เหมาะสมเพื่อป้องกันพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่จะส่งผลกระทบในวงกว้างตั้งระดับครอบครัวที่อาจเกิดความขัดแย้งไปจนถึงระดับชุมชนที่อาจต้องเผชิญกับปัญหายาเสพติดและการทะเลาะวิวาทซึ่งล้วนบั่นทอนความมั่นคงและความสงบสุขของพื้นที่ทั้งยังส่งผลเสียต่อภาพลักษณ์และการพัฒนาจังหวัดในภาพรวมดังนั้นการแก้ไขปัญหาเยาวชนจึงไม่ใช่เพียงการระงับเหตุเฉพาะหน้าแต่เป็นการลงทุนทางสังคมที่คุ้มค่าที่สุดผ่านการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และการเสริมทักษะชีวิตที่เป็นรูปธรรมการที่โรงเรียนวัดชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันขับเคลื่อนนโยบายพัฒนาเยาวชนอย่างต่อเนื่องจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งให้แก่เด็กและเยาวชนให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในการ

ขับเคลื่อนเศรษฐกิจรวมถึงสังคมของจังหวัดนครนายกและประเทศไทยให้ก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองอย่างมั่นคงยั่งยืนสืบไปโดยการปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องและการมอบโอกาสทางการศึกษาและอาชีพจะเป็นกุญแจสำคัญในการคลี่คลายปัญหาอย่างเบ็ดเสร็จและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาชาติในทุกยุคสมัยอย่างแท้จริง (ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ, 2547)

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจสนใจศึกษาเรื่อง "ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" เพื่อเป็นการส่งเสริมเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้ได้ใกล้ชิดและเรียนรู้ เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น โดยงานวิจัยนี้จะเป็นการบูรณาการนำแนวคิด ทฤษฎีทางด้านการจัดการเชิงพุทธเข้ามาประยุกต์เพื่อให้เกิดหลักดำเนินงานด้านการเผยแผ่ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ในทางวิชาการแก่คณะสงฆ์ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อนำเสนอประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการเพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระครูอาทรวรธรรม (บุญธรรม หมื่นคลัง) (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์" ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการวัดตามบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.81, S.D. =0.296)

สันติ แป้นอ่ำ อนุวัต กระสังข์ และพงศ์พัฒน์ จิตตานุรักษ์ (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า" ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับความคิดเห็นการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสรรหา ด้านพัฒนา ด้านการรักษาไว้ และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

พัชราภรณ์ สันติเสวี สุรพล สุยะพรหม และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย" ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการบริหาร โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

พระกฤษณพล คุณงฺกโร (กลิ่นพยอม) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "แนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง" ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อแนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทองโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมและวุฒิการศึกษาบาลี ต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนพระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ และตำแหน่งทางการปกครองคณสงฆ์ ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระบุญมี ธมฺมธโร (แก้วแก่น) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล คือ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม วุฒิการศึกษาสามัญ พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรมวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

พระครูสุกิจพัฒนวิธาน (เอนก นิมมโท) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ประติมากรรมภายในวัดอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านการดูแลรักษา คือ ไม่มีกองทุนเฉพาะสำหรับใช้ในการดูแลปะติมากรรม ที่มีอยู่ในพื้นที่วัด ขาดความรู้ที่ถูกต้องในการปะติมากรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่วัดไม่ค่อยมีการกำจัดวัชพืชที่ขึ้นตามปะติมากรรม 2) ด้านการปกป้องคุ้มครอง คือ ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการทำงานขาดประสบการณ์และความเข้าใจในการทำงานรวมถึงขาดผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการการปกป้องคุ้มครองปะติมากรรม 3) ด้านการเสริมความมั่นคง คือ นโยบายการปรับปรุงส่งเสริมวัฒนธรรมไทยถึงแม้ผลงานทางด้านการอนุรักษ์ ปะติมากรรมยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมไม่มีแผนแม่บท 4) ด้านการใช้ประโยชน์ คือ ให้คุณค่ากับปะติมากรรมน้อยเกินไป

พระมหาพงษ์ศักดิ์ รตนญาโณ (ทองละมุล) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี" ผลการวิจัยพบว่า คณะสงฆ์อำเภอบางปลาม้าขาดความเข้าใจในเรื่องวัตถุประสงค์และขั้นตอนในการดำเนินโครงการ ไม่กระจายอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน ไม่คัดเลือกคนที่มีความรู้เหมาะสมกับตำแหน่งงานที่รับผิดชอบ ไม่ประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากร จึงขาดบุคลากรที่เชี่ยวชาญและมีความรู้ความสามารถที่เข้ากับงานของโครงการ ไม่สร้างแรงจูงใจให้พระสงฆ์เกิดความยินดีต่อการปฏิบัติงานของโครงการ กรติดต่อประสานงานระหว่างภาครัฐ เอกชน และ

ประชาชนที่ล่าช้า และการเยี่ยมชมติดตามผลประเมินผลการดำเนินงานของโครงการไม่ได้ตามระยะเวลาที่กำหนด

สรุปได้ว่า การจัดการเป็นการดำเนินงานอย่างมีระบบระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และทำให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ด้วยความร่วมมือของกลุ่มบุคคลให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งหลักการของการจัดการสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน รวมถึงหน่วยงานต่าง ๆ ได้ตั้งแต่กระบวนการวางแผน กำหนดนโยบาย และการนำแผนไปปฏิบัติ เพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ผลของการปฏิบัติจะเป็นไปตามแผ่นที่ได้วางไว้หรือไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารการจัดการที่เป็นระบบแบบมีหลักการ และมีการลงมือปฏิบัติด้วยความสามัคคีเป็นสำคัญ เพื่อทำให้การจัดการเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก” ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

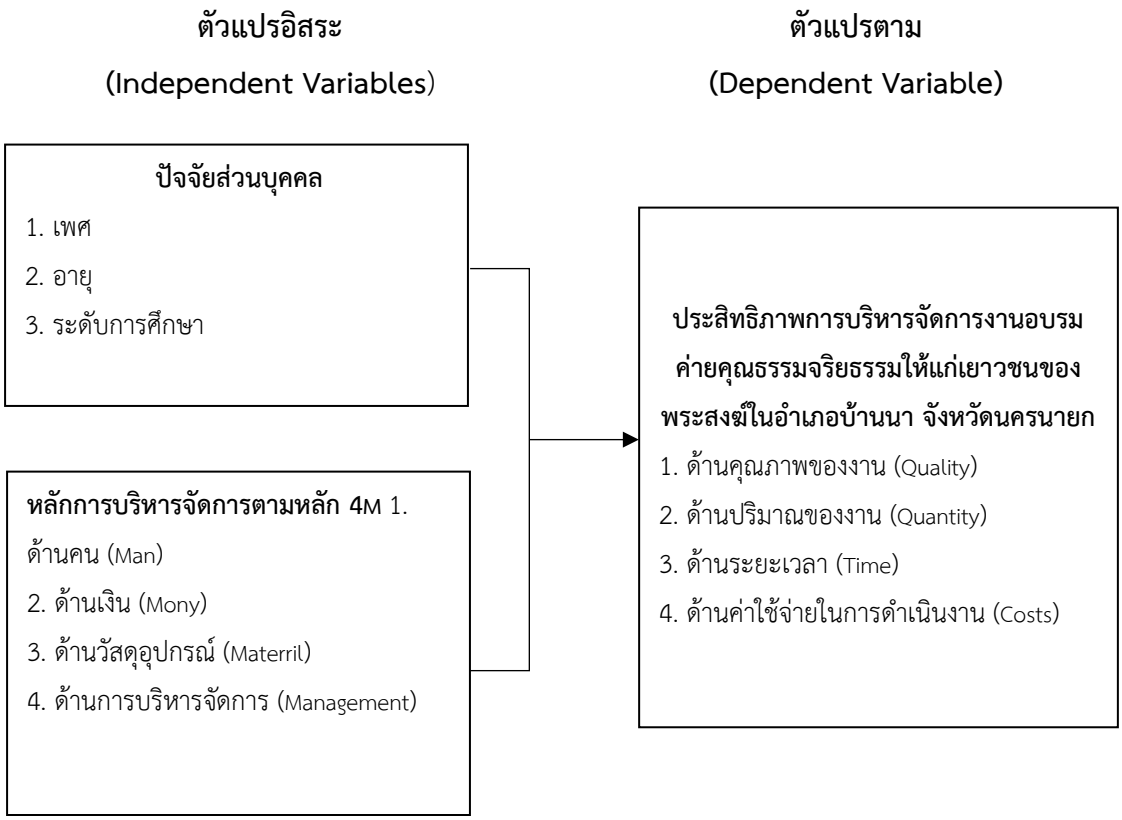

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธิ (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1. ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ เยาวชน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จำนวน 137 คน (โรงเรียนเขาเพิ่มนารีผลวิทยา, 2567)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เยาวชน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 103 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา การเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ หลักการบริหารจัดการตามหลัก 4M รวม 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จำนวน 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้อำนวยการโรงเรียนเขาเพิ่มนารีผลวิทยาอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่โรงเรียนของพระสงฆ์ในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม

(n=103)

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก	**ระดับการปฏิบัติ**		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1) ด้านคุณภาพของงาน (Quality)	3.86	0.61	มาก
2) ด้านปริมาณของงาน (Quantity)	4.00	0.62	มาก
3) ด้านระยะเวลา (Time)	4.24	0.64	มาก
4) ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (Costs)	4.07	0.58	มาก
ภาพรวม	**4.10**	**0.57**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.10, S.D.=0.57) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

สมมติฐานที่	ยอมรับ	ปฏิเสธ	t	F	Sig.
สมมติฐานที่ 1 เยาวชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน	-	✓		0.985	0.377
สมมติฐานที่ 2 เยาวชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน	-	✓	-	0.304	0.823
สมมติฐานที่ 3 เยาวชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน	-	✓	-	0.003	0.997

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 2 พบว่า เยาวชนที่มีเพศ อายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 3 นำเสนอประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า 1) ด้านคุณภาพของงาน (Quality) ได้แก่ มีการพัฒนาระบบติดตามผลระยะยาว มีการเพิ่มนวัตกรรมการเรียนรู้และสื่อการสอนที่ทันสมัย 2) ด้านปริมาณของงาน (Quantity) ได้แก่ ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมแต่ละช่วงมีความเพียงพอ มีการกำหนดตัวชี้วัดด้านปริมาณชัดเจน มีการเพิ่มความต่อเนื่องของกิจกรรมหรือขยายระยะเวลาโครงการในบาง

ช่วง 3) ด้านระยะเวลา (Time) ได้แก่ วางแผนการดำเนินงานอย่างรอบคอบ ชัดเจน และมีเป้าหมายกำหนดกรอบระยะเวลาของแต่ละกิจกรรมอย่างชัดเจน ติดตามและประเมินผลตามช่วงเวลาที่กำหนด 4) ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (Costs) ได้แก่ มีการจัดหาและใช้จ่ายวัสดุอุปกรณ์สำหรับค่ายมีความประหยัดและคุ้มค่า มีการติดตามและประเมินผลการใช้จ่ายงบประมาณเป็นระยะ ส่งเสริมการระดมทรัพยากรและการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายหรือชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก” พบว่า

ความสำเร็จที่เกิดจากการบูรณาการ หลักการบริหารจัดการ 4M เข้ากับ มิติประสิทธิภาพทั้ง 4 ด้านอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการพัฒนา คน (Man) ให้มีทั้งความรู้และทักษะการสื่อสารสมัยใหม่เพื่อสร้างแรงจูงใจให้เยาวชน ควบคู่ไปกับการบริหาร เงิน (Money) ที่โปร่งใสและคุ้มค่าด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดเตรียม วัสดุอุปกรณ์ (Material) ที่มีคุณภาพพร้อมใช้งาน และการใช้ระบบ การบริหารจัดการ (Management) เป็นตัวเชื่อมโยงผ่านการวางแผนและติดตามผลที่ชัดเจน

การประสานองค์ประกอบเหล่านี้ส่งผลลัพธ์โดยตรงต่อ คุณภาพของงาน (Quality) ที่ทำให้เยาวชนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้จริงและมีความต่อเนื่อง ปริมาณของงาน (Quantity) ที่บรรลุตามเป้าหมายและ

ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง ระยะเวลา (Time) ที่มีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบตามกรอบเวลาที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ และ ค่าใช้จ่าย (Costs) ที่เน้นความคุ้มค่าและลดภาระงบประมาณผ่านความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยยกระดับให้การอบรมค่ายคุณธรรมดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีมาตรฐาน และสร้างความยั่งยืนให้แก่สังคมสืบไป

อภิปรายผล

1. ระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.10, S.D.=0.57) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ 3) ด้านระยะเวลา (Time) ($\bar{X}$=4.24, S.D.=0.64) รองลงมา คือ ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (Costs) ($\bar{X}$=4.07, S.D.=0.58) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านคุณภาพของงาน (Quality) ($\bar{X}$=3.86, S.D.=0.61) แสดงให้เห็นว่า การบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยภาพรวมมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมาก สะท้อนถึงความสามารถในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะด้านระยะเวลา (Time) ที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด แสดงให้เห็นว่าการวางแผนและการควบคุมระยะเวลาในการจัดกิจกรรมมีความเป็นระบบ สามารถดำเนินงานได้ตามกำหนดอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูอาทรวรธรรม (บุญธรรม หมื่นคลัง) (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์" ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการวัดตามบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.81, S.D. =0.296) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สันติ แป้นอ่ำ อนุวัต กระสังข์ และพงศ์พัฒน์ จิตตานุรักษ์ (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า" ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับความคิดเห็นการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสรรหา ด้านพัฒนา ด้านการรักษาไว้ และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พัชราภรณ์ สันติเสวี สุรพล สุยะพรหม และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย" ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการบริหาร โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย พบว่า เยาวชนที่มีเพศ อายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยส่วน

บุคคลของเยาวชน ได้แก่ เพศ อายุ และระดับการศึกษา มิได้มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ เยาวชนทุกกลุ่มมีมุมมองต่อการดำเนินงานของค่ายในทิศทางที่สอดคล้องกัน สะท้อนให้เห็นว่าการจัดกิจกรรมค่ายมีรูปแบบ เนื้อหา และกระบวนการที่สามารถเข้าถึงและตอบสนองต่อความต้องการของเยาวชนได้อย่างครอบคลุมและเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะมีความแตกต่างด้านพื้นฐานส่วนบุคคลเพียงใดก็ตาม ทั้งนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความเหมาะสมของการบริหารจัดการค่ายที่สามารถสร้างการรับรู้และประสบการณ์เชิงบวกให้แก่เยาวชนได้อย่างทั่วถึงในทุกกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระกฤษณพล คุณงฺกโร (กลิ่นพยอม) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "แนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง" ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อแนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทองโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมและวุฒิการศึกษาบาลี ต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนพระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ และตำแหน่งทางการปกครองคณสงฆ์ ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระบุญมี ธมฺมธโร (แก้วแก่น) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล คือ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม วุฒิการศึกษาสามัญ พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรมวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

3. นำเสนอประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการค่ายคุณธรรมจริยธรรมของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก บรรลุผลในระดับสูง โดยครอบคลุมทั้งด้านคุณภาพ ปริมาณ ระยะเวลา และค่าใช้จ่ายการบูรณาการหลัก 4M (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ) เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานมีความเป็นระบบและเกิดประสิทธิผลผลลัพธ์สะท้อนว่าเยาวชนได้รับการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม กิจกรรมเป็นไปตามเป้าหมาย และการใช้ทรัพยากรมีความคุ้มค่าโปร่งใส ส่งผลให้โครงการมีความน่าเชื่อถือ สามารถขยายผลและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระยะยาว ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุกิจพัฒนวิธาน (เอนก นิมมโท) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ประติมากรรมภายในวัดอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านการดูแลรักษา คือ ไม่มีกองทุนเฉพาะสำหรับใช้ในการดูแลปะติมากรรม ที่มีอยู่ในพื้นที่วัด ขาดความรู้ที่

ถูกต้องในการปะติมากรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่วัดไม่ค่อยมีการกำจัดวัชพืชที่ขึ้นตามปะติมากรรม 2) ด้านการปกป้องคุ้มครอง คือ ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการทำงานขาดประสบการณ์และความเข้าใจในการทำงานรวมถึงขาดผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการการปกป้องคุ้มครองปะติมากรรม 3) ด้านการเสริมความมั่นคง คือ นโยบายการปรับปรุงส่งเสริมวัฒนธรรมไทยถึงแม้ผลงานทางด้านการอนุรักษ์ ปะติมากรรมยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมไม่มีแผนแม่บท 4) ด้านการใช้ประโยชน์ คือ ให้คุณค่ากับปะติมากรรมน้อยเกินไป ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาพงษ์ศักดิ์ รตนญาโณ (ทองละมุล) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี" ผลการวิจัยพบว่า คณะสงฆ์อำเภอบางปลาม้าขาดความเข้าใจในเรื่องวัตถุประสงค์และขั้นตอนในการดำเนินโครงการ ไม่กระจายอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน ไม่คัดเลือกคนที่มีความรู้เหมาะสมกับตำแหน่งงานที่รับผิดชอบ ไม่ประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากร จึงขาดบุคลากรที่เชี่ยวชาญและมีความรู้ความสามารถที่เข้ากับงานของโครงการ ไม่สร้างแรงจูงใจให้พระสงฆ์เกิดความยินดีต่อการปฏิบัติงานของโครงการ กรติดต่อประสานงานระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชนที่ล่าช้า และการเยี่ยมชมติดตามผลประเมินผลการดำเนินงานของโครงการไม่ได้ตามระยะเวลาที่กำหนด

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของพระสงฆ์ในอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดค่ายคุณธรรมจริยธรรมในเชิงลึก เช่น ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วม หรือแรงจูงใจของเยาวชน
2. ควรขยายพื้นที่การวิจัยไปยังอำเภอหรือจังหวัดอื่น เพื่อเปรียบเทียบผลและหาแนวทางพัฒนาที่เหมาะสมในแต่ละบริบท
3. ควรศึกษาผลกระทบระยะยาวของการเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรมต่อพฤติกรรมและค่านิยมของเยาวชน

บรรณานุกรม

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ. (2547). **พระพุทธเจ้าสอนอะไร แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2560). **จริยธรรมของเยาวชนไทย.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทร.

นายชวลิต ศิริภิรมย์ นายโอสธี ราษฎร์เรือง. (2556). **คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: รงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

ประดินันท์ อุปรมัย. (2557). **การพัฒนาความรับผิดชอบของเด็ก.** กรุงเทพมหานคร: วิตตอรี่การพิมพ์.

พระกฤษณพล คุณงฺกโร (กลิ่นพยอม). (2561). **แนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสุกิจพัฒนวิธาน (เอนก นิมมโท). (2564). **การบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ประติมากรรมภายในวัดอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูอาทรวรธรรม (บุญธรรม หมื่นคลัง). (2565). **การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์.** วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 11(5), 239 - 251.

พระบุญมี ธมฺมธโร (แก้วแก่น). (2561). **การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาพงษ์ศักดิ์ รตนญาโณ (ทองละมุล). (2561). **การบริหารจัดการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พัชราภรณ์ สันติเสวี สุรพล สุยะพรหม และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง. (2565). **การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย.** วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 11(6), 236 - 249.

โรงเรียนเขาเพิ่มนารีผลวิทยา. (20 ธันวาคม 2567). **ข้อมูลสารสนเทศนักเรียนโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา.** เข้าถึงได้จาก https://school.webactivity.net/school-detail.php?id=26012008.

สันติ แป้นอ่ำ อนุวัต กระสังข์ และพงศ์พัฒน์ จิตตานุรักษ์,. (2565). **ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า.** วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 11(5), 165 - 177.

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). **Statistics: An Introductory Analysis.** Tokyo: Aoyama Gakuin University.

การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

PROMOTING YOUTH PARTICIPATION IN BUDDHIST ACTIVITIES IN SECONDARY SCHOOLS IN KABIN BURI DISTRICT, PRACHIN BURI PROVINCE

พระอำนาจ มงฺคลมนฺโต
Phra Amnat Maṅgalamanto
พระครูบรรพตภาวนาวิธาน
PhrakruBanpotpavanavithan
พระมหาธงชัย สุนฺทราจาโร
Phramaha Thongchai Sundarācāro
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima
Corresponding author, e-mail: 6706204109@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรม (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรม และ (3) นำเสนอการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี การวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.978 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 284 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าเอฟ วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูปหรือคน วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.21)

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา พบว่า เยาวชนที่มี เพศ มีการศึกษา และการเข้าร่วมกิจกรรมต่างกัน มีความ

คิดเห็นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนเยาวชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3) นำเสนอการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา พบว่า หลักการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนเป็นตัวส่งเสริมเกิดแนวทางการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาดังนี้ (1) ด้านกระบวนการ เปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมลงมือปฏิบัติและแสดงความคิดเห็น และสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง (2) ด้านปัจจัยนำเข้า การกำหนดนโยบายและทิศทางการส่งเสริมกิจกรรมอย่างชัดเจน (3) ด้านผลผลิต สร้างศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย

คำสำคัญ : การส่งเสริม, เยาวชน, พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

This research aimed to: (1) study the level of the promotion of youth participation in Buddhist activities, (2) compare the opinions regarding the promotion of youth participation in Buddhist activities, and (3) present approaches to promoting youth participation in Buddhist activities at secondary schools in Kabin Buri District, Prachin Buri Province. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative research using questionnaires with a reliability coefficient of 0.978. The sample consisted of 284 secondary school students in Kabin Buri District, Prachin Buri Province. Statistical analyses included frequency, percentage, mean, standard deviation, F-test, and one-way ANOVA. Qualitative research involved in-depth interviews with nine key informants (monks or individuals), analyzed using descriptive content analysis. The research findings revealed that.

1) The overall level of the promotion of youth participation in Buddhist activities in secondary schools in Kabin Buri District, Prachin Buri Province, was high ($\bar{X}$=4.21).

2) A comparison of opinions regarding the promotion of youth participation in Buddhist activities revealed that youth with different genders, educational levels, and participation levels had significantly different opinions at the 0.05 statistical significance level, thus accepting the research hypothesis. However, youth of different ages did not have significantly different opinions, thus rejecting the research hypothesis.

3) The presentation of the promotion of youth participation in Buddhist activities found that the principle of participation in promoting ethics in schools is a contributing factor to the approach of promoting youth participation in Buddhist activities. This includes: (1) Process: Providing opportunities for youth to participate actively and express their opinions, and creating a

friendly atmosphere; (2) Input: Clearly defining policies and directions for promoting activities; and (3) Output: Cultivating faith and a correct understanding of the Triple Gem.

Keywords: Promoting, Youth, Buddhism

บทนำ

ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นเมื่อประมาณ พุทธศักราช 236 ซึ่งเป็นยุคสมัยเดียวกับที่ประดิษฐานลงในประเทศลังกา โดยได้รับความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์แห่งอินเดียที่ทรงส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่หลักธรรม 9 สาย ซึ่งสายที่เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ นำโดยพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระ โดยดินแดนแถบนี้มีศูนย์กลางสำคัญสันนิษฐานว่าอยู่ที่จังหวัดนครปฐมเนื่องจากปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญคือพระปฐมเจดีย์และรูปธรรมจักรกวางหมอบ แม้ทางพม่าจะเชื่อว่าศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสะเทิมก็ตาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ไทยในการเผยแผ่ศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในด้านการพัฒนาจิตใจและสวัสดิการทางสังคม โดยมุ่งเน้นการสร้างศรัทธาด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี การให้ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักเหตุและผลเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเกิดปัญญา การรณรงค์ให้ละเว้นความชั่วและบำเพ็ญความดี ตลอดจนการสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไปโดยอาศัยเทคนิคการสื่อสารที่เชื่อมโยงหลักธรรมเข้ากับยุคสมัยอย่างเหมาะสมเพื่อให้เข้าถึงจิตใจของประชาชนได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ (บุญร่วม คำเมองแสน, 2560)

อย่างไรก็ตามในกระแสโลกาภิวัตน์ที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และค่านิยมวัตถุนิยม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมและสถาบันสงฆ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเจริญทางเทคโนโลยีและการสื่อสารไร้พรมแดนทำให้วิถีความพอเพียงและหลักธรรมบางประการถดถอยลง อีกทั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์บางรูปที่เข้าไปยึดติดกับวัตถุนิยมลาภยศและข่าวสารในทางลบส่งผลให้ความเชื่อมั่นของประชาชนลดน้อยลงอย่างมาก โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่เริ่มห่างเหินจากวัดซึ่งเดิมเคยเป็นศูนย์กลางการขัดเกลาจิตใจและสร้างภูมิคุ้มกันทางจริยธรรม ดังนั้นการฟื้นฟูบทบาทของวัดและพระสงฆ์ให้กลับมาเป็นที่พึ่งทางสติปัญญาจึงเป็นภารกิจสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เข้มแข็ง สถาบันศาสนาพุทธจำเป็นต้องปรับบทบาทให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกพร้อมกับการรักษาคุณค่าดั้งเดิมในพระไตรปิฎกไว้ เพื่อใช้เป็นหลักในการสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืนสืบไปในฐานะกัลยาณมิตรผู้ชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตแก่พุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นในสังคมไทยสมัยใหม่ต่อไป (พระมหาสนอง ปจฺโจปการี, 2651)

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่รวดเร็วในปัจจุบัน วัฒนธรรมต่างชาติและเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากต่อแบบแผนพฤติกรรมรวมถึงค่านิยมของเด็กและเยาวชนไทย การเปิดรับข้อมูลข่าวสารอย่างอิสระทำให้เยาวชนจำนวนมากซึมซับค่านิยมตะวันตกที่ไม่เหมาะสมจนนำไปสู่ปัญหาสังคมที่รุนแรง ทั้งพฤติกรรมเสี่ยงด้านอบายมุข การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร

ปัญหายาเสพติด และค่านิยมวัตถุนิยมที่เน้นการใช้ของราคาแพง ปัญหาเหล่านี้ถูกซ้ำเติมด้วยสภาพเศรษฐกิจที่บีบคั้นให้พ่อแม่ขาดเวลาในการดูแลและสร้างความอบอุ่นในครอบครัว เมื่อเด็กขาดที่พึ่งจึงมักหันไปหากลุ่มเพื่อนที่อาจชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย ประกอบกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการอบรมขัดเกลาจิตใจลดน้อยลงเนื่องจากสถานศึกษาส่วนใหญ่แยกตัวออกจากวัด ส่งผลให้เยาวชนห่างเหินจากหลักธรรมศีลธรรมและขาดเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามจนส่งผลกระทบต่อทั้งสุขภาพจิตและวิถีวัฒนธรรมอันดีของชาติ (บุญเย็น วอทอง, 2540)

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจสนใจศึกษาเรื่อง "การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี" เพื่อเป็นการส่งเสริมเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้ได้ใกล้ชิดและเรียนรู้ เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น โดยงานวิจัยนี้จะเป็นการบูรณาการนำแนวคิด ทฤษฎีทางด้านการจัดการเชิงพุทธเข้ามาประยุกต์เพื่อให้เกิดหลักดำเนินงานด้านการเผยแผ่ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ในทางวิชาการแก่คณะสงฆ์ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อนำเสนอการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการเพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตฺติสกฺโก (ปทุมานนท์) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

พระครรชิต โกสโล (2554)ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า (1) พระสอนศีลธรรมมีความคิดเห็นต่อ

บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน จังหวัดราชบุรี โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

พระครูสมุห์วิโรจน์ คุณวีโร (ตันบริบูรณ์) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ได้แก่ อายุ พรรษา และการศึกษา มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 แต่ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ได้แก่ สถานภาพ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงยอมรับสมุตีฐานการวิจัย

พระสมจิตร ขนฺติโก (2558) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม" จากผลการวิจัย พบว่าผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า เพศ อายุ และระดับชั้น ไม่ทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่าง ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ" ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ด้านความมีระเบียบวินัย ในปัจจุบันเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ขาดคุณสมบัติด้านความมีระเบียบวินัย มาโรงเรียนไม่ค่อยตรงต่อเวลาแต่งกายไม่ค่อยถูกต้องตามระเบียบของโรงเรียน ควรที่จะเปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนให้เด็กและเยาวชนเข้าถึงแก่นแท้ของระเบียบวินัย ด้านความซื่อสัตย์สุจริต เด็กและเยาวชนให้ความสนใจกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมน้อยมากจึงทำให้เด็กและเยาวชนขาดความซื่อสัตย์สุจริตต่อผู้มีพระคุณและเพื่อน ๆ ควรที่บิดามารดาครูและพระสงฆ์ต้องร่วมมือกันอบรมสั่งสอนและปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ผู้บริหารสถานศึกษาพระสงฆ์และครูควรร่วมมือกันส่งเสริมการจัดกิจกรรมหรือโครงการอบรมด้านความกตัญญูกตเวทีในวันสำคัญของชาติและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามากขึ้น

พระครูโสภณสาโรภาส (อภิวัฒน์ ฐิตสาโร) (2554) ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้แก่ ให้ข้อคิดเห็นในการช่วยเหลือสร้างพัฒนาถนนสะพาน ไฟฟ้าชุมชนประสานความร่วมมือกับผู้นำชุมชน จัดหาโควตา ตลาดรับซื้อข้าวปลอดสารพิษและสร้างต้นแบบการทำนาข้าวปลอดสารพิษที่ได้ผลิตผลดี เป็นแบบอย่างและเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้ด้วย ร่วมกับหน่วยงานราชการอื่นจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ให้ประชาชน

เข้ามามีส่วนร่วมได้ทุกเพศ ทุกวัย เช่น กิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมวันผู้สูงอายุ และสำรวจความจำเป็นและความต้องการของโรงเรียนจัดลำดับความต้องการ วางแผนการให้งบประมาณให้เกิดความคุ้มค่า

สรุปได้ว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนสำหรับการพัฒนาเยาวชนในสังคมไทย ศึกษาพฤติกรรมของเยาวชนที่สามารถวัดได้การส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในการพัฒนาเยาวชน ได้แก่ การพัฒนาวินัยในตนเอง การพัฒนาปรีชาเชิงอารมณ์ การพัฒนาความสามารถในการคิด บทบาทของสถาบันทางสังคมมีส่วนในการอบรมสั่งสอน ให้นักเรียนแต่งกายให้ถูกระเบียบตามกฎระเบียบของโรงเรียน ด้านความสามัคคี ส่งเสริมให้นักเรียนทำงานกลุ่มร่วมกัน โดยทำงานเป็นกลุ่มเพื่อสร้างความสามัคคีภายในกลุ่มและทำงานอย่างมีความสุข

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี" ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

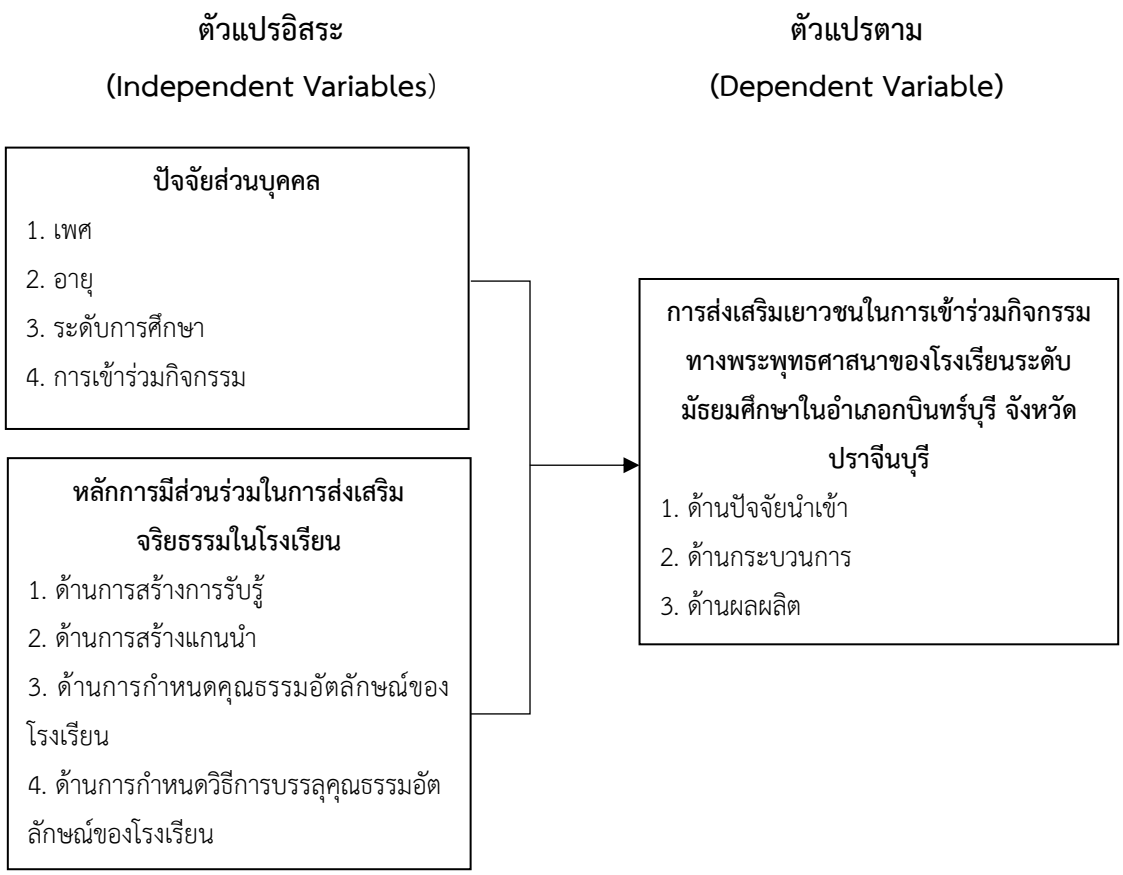

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1. เยาวชน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 969 คน (โรงเรียนกบินทร์บุรีวิทยา, 2567)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เเยาวชน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 284 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา การเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ หลักการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน รวม 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 3 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 15 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้อำนวยการโรงเรียนโรงเรียนกบินทร์บุรีวิทยา ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรีโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูปหรือคน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยภาพรวม

(n=284)

การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1) ด้านปัจจัยนำเข้า	4.15	0.60	มาก
2) ด้านกระบวนการ	4.14	0.64	มาก
3) ด้านผลผลิต	4.33	0.62	มาก
ภาพรวม	**4.21**	**0.56**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.21,S.D.=0.56) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านผลผลิต ($\bar{X}$=4.33, S.D.=0.62) รองลงมา คือ ด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X}$=4.15, S.D.=0.60) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านกระบวนการ ($\bar{X}$=4.14, S.D.=0.64) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อของแต่ละด้านพบผลการศึกษาดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

สมมติฐานที่	ยอมรับ	ปฏิเสธ	t	F	Sig.
สมมติฐานที่ 1 เยาวชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน	✓	-	-	4.598**	0.011
สมมติฐานที่ 2 เยาวชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน		✓		0.837	0.475
สมมติฐานที่ 3 เยาวชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน	✓	-	-	3.056*	0.049

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 พบว่า เยาวชนที่มีที่มีเพศ ระดับการศึกษาและการเข้าร่วมกิจกรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนเยาวชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 3 นำเสนอการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า 1) ด้านคุณภาพของงาน (Quality) ได้แก่ มีการพัฒนาระบบติดตามผลระยะยาว มีการเพิ่มนวัตกรรมการเรียนรู้และสื่อการสอนที่ทันสมัย 2) ด้านปริมาณของงาน (Quantity) ได้แก่ ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมแต่ละช่วงมีความเพียงพอ มีการกำหนดตัวชี้วัดด้านปริมาณชัดเจน มีการเพิ่มความต่อเนื่องของกิจกรรมหรือขยายระยะเวลาโครงการในบางช่วง 3) ด้านระยะเวลา (Time) ได้แก่ วางแผนการดำเนินงานอย่างรอบคอบ ชัดเจน และมีเป้าหมาย

กำหนดกรอบระยะเวลาของแต่ละกิจกรรมอย่างชัดเจน ติดตามและประเมินผลตามช่วงเวลาที่กำหนด 4) ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (Costs) ได้แก่ มีการจัดหาและใช้จ่ายวัสดุอุปกรณ์สำหรับค่ายมีความประหยัดและคุ้มค่า มีการติดตามและประเมินผลการใช้จ่ายงบประมาณเป็นระยะ ส่งเสริมการระดมทรัพยากรและการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายหรือชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ “การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี” สามารถเปรียบเปรยได้เหมือนกับการปลูกต้นไม้ ที่ต้องอาศัยเวลา ความเอาใจใส่ และปัจจัยเกื้อหนุนอย่างต่อเนื่องจึงจะเติบโต

อย่างมั่นคงและงอกงาม เริ่มต้นจาก การเตรียมดิน เปรียบเสมือนการสร้างพื้นฐานทางความคิดและทัศนคติที่ดีให้แก่เยาวชน ผ่านครอบครัว โรงเรียน และชุมชน โดยปลูกฝังคุณค่าทางศีลธรรม ความเมตตา ความรับผิดชอบ และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ดินที่ดีจะช่วยให้เมล็ดพันธุ์สามารถหยั่งรากได้อย่างมั่นคง ต่อมาเป็น การหว่านเมล็ดพันธุ์ ซึ่งเปรียบกับการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนและการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างเหมาะสมกับวัย เช่น การเรียนรู้ศีล 5 การทำกิจกรรมจิตอาสา การปฏิบัติธรรม หรือการเข้าค่ายคุณธรรม เมล็ดพันธุ์แห่งศีลธรรมเหล่านี้จะเริ่มก่อเกิดความสนใจและแรงจูงใจภายในใจของเยาวชน การรดน้ำและใส่ปุ๋ย เปรียบได้กับการสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอจากครู พระสงฆ์ ผู้ปกครอง และผู้นำชุมชน ผ่านการให้คำแนะนำ การเป็นแบบอย่างที่ดี และการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการปฏิบัติจริง เมื่อเยาวชนได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ก็จะเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ในระยะต่อมา การดูแลป้องกันศัตรูพืช เปรียบเสมือนการช่วยเยาวชนรู้เท่าทันปัจจัยเสี่ยงและค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ในสังคม โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทำให้สามารถเลือกปฏิบัติในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม ท้ายที่สุด เมื่อได้รับการดูแลอย่างถูกวิธี ต้นไม้ย่อม เติบโต แข็งแรง และออกผล เช่นเดียวกับเยาวชนที่มีจริยธรรมมั่นคง มีจิตสำนึกสาธารณะ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างสมัครใจ สามารถเป็นกำลังสำคัญของสังคมและสืบทอดพระพุทธศาสนาได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น กระบวนการส่งเสริมจริยธรรมและการมีส่วนร่วมของเยาวชนจึงไม่ใช่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทันที แต่เป็นการบ่มเพาะอย่างค่อยเป็นค่อยไป เปรียบดังการปลูกต้นไม้ที่ต้องอาศัยความอดทน ความร่วมมือ และความต่อเนื่องจึงจะเห็นผลอย่างแท้จริง ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก และแสดงให้เห็นถึงปัจจัยเกื้อหนุนต่างๆ ดังนี้

1. การส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน เปรียบเสมือนการบ่มเพาะจริยธรรมให้เติบโตอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ขั้นที่ 1 สร้างการรับรู้ เริ่มจากรากและเมล็ด คือการทำให้ทุกคนในโรงเรียนเข้าใจและเห็นความสำคัญของจริยธรรมเป็นอันดับแรก ขั้นที่ 2 สร้างแกนนำ เมื่อต้นเริ่มโต ต้องมีผู้นำโดยการพัฒนากลุ่มนักเรียนและบุคลากรให้เป็นต้นแบบด้านคุณธรรม ขั้นที่ 3 กำหนดคุณธรรมอัตลักษณ์ เปรียบเสมือนดอกไม้ที่มีเอกลักษณ์ คือการระบุคุณธรรมหลักที่โรงเรียนต้องการเน้นย้ำให้ชัดเจน ขั้นที่ 4 กำหนดวิธีการบรรลุเป้าหมาย คือส่วนยอดและการวางแผนกิจกรรมที่ชัดเจน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง

2. การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ส่วนนี้อธิบายถึงระบบการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้านปัจจัยนำเข้า เน้นเรื่องทรัพยากร งบประมาณ และการเตรียมความพร้อมก่อนเริ่มกิจกรรม ด้านกระบวนการ เน้นการออกแบบกิจกรรมให้น่าสนใจ มีขั้นตอนที่เหมาะสมสำหรับเยาวชน เช่น การนั่งสมาธิ การฟังธรรม หรือการสนทนากลุ่ม ด้านผลผลิต คือเป้าหมายปลายทาง ซึ่งวัดจากจำนวนเยาวชนที่เข้าร่วม และคุณภาพหรือการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ดังนั้น การจะทำให้เยาวชนหันมาสนใจกิจกรรมทางพุทธศาสนาหรือมีจริยธรรม ไม่สามารถทำได้เพียงชั่วข้ามคืน แต่ต้องอาศัย การวางรากฐานที่ดี การมี ต้นแบบ และ กระบวนการจัดการที่มีประสิทธิภาพทั้งในด้านงบประมาณและรูปแบบกิจกรรม

อภิปรายผล

1. ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=4.21) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านผลผลิต ($\bar{X}$=4.33) รองลงมา คือ ด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X}$=4.15) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านกระบวนการ ($\bar{X}$=4.14) ตามลำดับ แสดงถึงความพร้อมของบุคลากร สื่อ อุปกรณ์ และการสนับสนุนจากโรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนด้านกระบวนการ แม้จะมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับด้านอื่น แต่ยังคงอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการจัดกิจกรรมยังมีประสิทธิภาพดี อย่างไรก็ตาม ควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมในด้านรูปแบบกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของเยาวชน เพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ของการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้ดียิ่งขึ้นต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตฺติสกฺโก (ปทุมานนท์) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครรชิต **โกสโล** (2554)ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า (1) พระสอนศีลธรรมมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน จังหวัดราชบุรี โดยรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า เยาวชนที่มีที่มีเพศ ระดับการศึกษาและการเข้าร่วมกิจกรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนเยาวชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย แสดงให้เห็นว่า เยาวชนที่มีลักษณะพื้นฐานและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่แตกต่างกัน ย่อมมีมุมมองและทัศนคติต่อการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนแตกต่างกันตามบริบทชีวิต ประสบการณ์ และบทบาททางสังคมของตนเอง ส่งผลให้การออกแบบและดำเนินกิจกรรมควรคำนึงถึงความหลากหลายของเยาวชนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสมุห์วิโรจน์ คุณวีโร

(ตันบริบูรณ์) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ได้แก่ อายุ พรรษา และการศึกษา มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 แต่ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ได้แก่ สถานภาพ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงยอมรับสมุตีฐานการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมจิตร ขนฺติโก (2558) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” จากผลการวิจัย พบว่า ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า เพศ อายุ และระดับชั้น ไม่ทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่าง ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3. การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า หลักการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนเป็นตัวส่งเสริมเกิดแนวทางการส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี 1) ด้านกระบวนการ ได้แก่ เปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วม ลงมือปฏิบัติ และแสดงความคิดเห็น เป็นผู้แนะนำ รับฟัง และสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง ทำให้เยาวชนรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม 2) ด้านปัจจัยนำเข้า ได้แก่ การกำหนดนโยบายและทิศทางการส่งเสริมกิจกรรมอย่างชัดเจนจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ทางศีลธรรม จัดสรรงบประมาณที่เพียงพอและความหลากหลายของกิจกรรมในโรงเรียน 3) ด้านผลผลิต ได้แก่ ศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย สามารถควบคุมอารมณ์และมีสติในการดำเนินชีวิตมากขึ้น รู้จักนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้คิดและแก้ไขปัญหาชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาเทคนิคการถ่ายทอดธรรมะให้น่าสนใจและสอดคล้องกับบริบทของเยาวชนรุ่นใหม่มากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ” ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ด้านความมีระเบียบวินัย ในปัจจุบันเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ขาดคุณสมบัติด้านความมีระเบียบวินัย มาโรงเรียนไม่ค่อยตรงต่อเวลาแต่งกายไม่ค่อยถูกต้องตามระเบียบของโรงเรียน ควรที่จะเปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนให้เด็กและเยาวชนเข้าถึงแก่นแท้ของระเบียบวินัย ด้านความซื่อสัตย์สุจริต เด็กและเยาวชนให้ความสนใจกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมน้อยมากจึงทำให้เด็กและเยาวชนขาดความซื่อสัตย์สุจริตต่อผู้มีพระคุณและเพื่อน ๆ ควรที่บิดามารดาครูและพระสงฆ์ต้องร่วมมือกันอบรมสั่งสอนและปลูกฝัง

ให้เด็กและเยาวชนมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ผู้บริหารสถานศึกษาพระสงฆ์และครูควรร่วมมือกันส่งเสริมการจัดกิจกรรมหรือโครงการอบรมด้านความกตัญญูกตเวทีในวันสำคัญของชาติและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูโสภณสาโรภาส (อภิวัฒน์ ฐิตสาโร) (2554) ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้แก่ ให้ข้อคิดเห็นในการช่วยเหลือสร้างพัฒนาถนนสะพาน ไฟฟ้าชุมชนประสานความร่วมมือกับผู้นำชุมชน จัดหาโควตา ตลาดรับซื้อข้าวปลอดสารพิษและสร้างต้นแบบการทำนาข้าวปลอดสารพิษที่ได้ผลิตผลดี เป็นแบบอย่างและเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้ด้วย ร่วมกับหน่วยงานราชการอื่นจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ทุกเพศ ทุกวัย เช่น กิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมวันผู้สูงอายุ และสำรวจความจำเป็นและความต้องการของโรงเรียนจัดลำดับความต้องการ วางแผนการให้งบประมาณให้เกิดความคุ้มค่า

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาการส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของเยาวชนในบริบทพื้นที่อื่น หรือเปรียบเทียบระหว่างโรงเรียนในเขตเมืองและชนบท
2. ควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน หรือพระสงฆ์ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น
3. ควรพัฒนารูปแบบหรือแนวทางกิจกรรมเชิงนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนา และประเมินประสิทธิผลในการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนอย่างเป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

บุญเย็น วอทอง. (2540). **พุทธศาสนากับปุถุชน.** อุบลราชธานี: ธรรมศิริ ออฟเซ็ท.

บุญร่วม คำเมองแสน. (2560). **รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศอินเดีย.** วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร, 8(2), 233-243.

พระครรชิต โกสโล. (2554). **บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนจังหวัดราชบุรี.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตฺติสกฺโก (ปทุมานนท์). (2564). **บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสมุห์วิโรจน์ คุณวีโร (ตันบริบูรณ์). (2561). **บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี.** สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูโสภณสาโรภาส. (2554). **การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี. (2651). **การพัฒนาศักยภาพตนเองสู่ไทยแลนด์ 4.0.** วารสารธาตุพนมปริทรรศน์, 2(1), 27-37.

พระสมจิตร ขนฺติโก. (2558). **บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมพร สมจิตฺโต (อ่อนไธสง). (2561). **การส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โรงเรียนกบินทร์บุรีวิทยา. (20 ธันวาคม 2567). **จำนวนนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย.** เข้าถึงได้จาก https://spm-pn.go.th/bigdata/tableSchoolID.php?op=1.5&id=25012008.

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). Statistics: An Introductory Analysis. Tokyo: Aoyama Gakuin University.

การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

ENHANCEMENT OF MONK HEALTH AND WELL-BEING OF VILLAGE HEALTH VOLUNTEERS (VHV) IN HIN TANG SUBDISTRICT, MUEANG DISTRICT, NAKHON NAYOK PROVINCE

อนุชิต บุตดี
Anuchit Butdee
สุริยะ มาธรรม
Suriya Matham
พระครูบรรพตภาวนาวิธาน
PhrakruBanpotpavanavithan
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima
Corresponding author, e-mail: 6706204109@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และ (3) นำเสนอการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก การวิจัยเป็นแบบผสานวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.930 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปในตำบลหินตั้ง จำนวน 400 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าเอฟ วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$=3.34)

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน อย่างมี

นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มี อายุ การศึกษา รายได้ และอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

3) การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) พบว่า (1) ด้านพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย ได้แก่ นำความรู้จาก อสม. มาปรับใช้ดูแลสุขภาพ เช่น การฉันอาหารและการออกกำลังกาย (2) ด้านชุมชนและสังคมกับการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย ยกระดับความรอบรู้สุขภาพในการจัดถวายปัจจัยสี่ (3) บทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม สนับสนุนหรือร่วมจัดกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพและบริการสาธารณสุขในชุมชน

คำสำคัญ: การส่งเสริม, สุขภาวะ, อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

ABSTRACT

The objectives of this research were: (1) to study the level of health promotion for Buddhist monks by Village Health Volunteers (VHVs); (2) to compare people's opinions toward health promotion for monks by VHVs; and (3) to present guidelines for health promotion for monks by VHVs in Hin Tang Sub-district, Mueang District, Nakhon Nayok Province. This study employed a mixed-methods research design. The quantitative phase utilized questionnaires for data collection, with a total reliability coefficient of 0.930. The sample group consisted of 400 residents aged 18 and over in Hin Tang Sub-district. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and F-test (One-way ANOVA). The qualitative phase involved in-depth interviews with 9 key informants, using descriptive content analysis. The research findings revealed that:

1) The overall level of health promotion for monks by Village Health Volunteers (VHVs) was at a moderate level ($\bar{x} = 3.34$).

2) The comparison of opinions showed that residents of different genders held significantly different opinions toward health promotion for monks at a 0.05 statistical level, thereby accepting the research hypothesis. However, residents with different ages, educational backgrounds, incomes, and occupations showed no significant difference in opinions, thus rejecting those hypotheses.

3) Guidelines for health promotion for monks by VHVs were found as follows: (1) Monks and self-care according to Dhamma-Vinaya: Monks applied knowledge gained from VHVs to their health routines, such as dietary habits and physical exercise. (2) Community and society regarding supporting monks (Upatthaka): Raising health literacy among the laity regarding the

offering of the Four Necessities. (3) The role of monks as community health leaders: Supporting or co-organizing health promotion activities and public health services within the community.
Keywords: Promotion, Well-being, Village Health Volunteers (VHV)

บทนำ

การดูแลสุขภาพพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันถือเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย เนื่องจากคณะสงฆ์ทรงเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและเป็นผู้นำในการวางรากฐานความมั่นคงทางวัฒนธรรมแก่สังคมไทยมาอย่างยาวนาน การสนับสนุนให้วัดมีประสิทธิภาพในการจัดการสุขภาวะผ่านโครงการต่างๆ เช่น วัดประชารัฐสร้างสุข การจัดตั้งศูนย์ประสานงานสุขภาวะวิถีพุทธ ศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์ประจำจังหวัด การจัดให้มีกุฏิสงฆ์อาพาธและตู้ยาคุณภาพ จึงเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดีอย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการบูรณาการหลัก 5 ร ได้แก่ ความสะอาดร่มรื่น ความสงบร่มเย็น สุขภาพร่วมสร้าง ศิลปะร่วมจิต และชาวประชาร่วมพัฒนา เพื่อยกระดับไปสู่วัดรอบรู้ด้านสุขภาพที่ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม การขับเคลื่อนงานตามแนวทางธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติจึงเปรียบเสมือนการลงทุนที่คุ้มค่าในการสืบสานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป (พระณัฐวุฒิ พันทะล, 2564)

สถานการณ์สุขภาพของพระภิกษุและสามเณรในปัจจุบันยังคงเผชิญกับความท้าทายอย่างมาก จากข้อมูลการสำรวจพบว่ามีพระสงฆ์ที่อยู่ในภาวะเสี่ยงและอาพาธในสัดส่วนที่น่ากังวล โดยมีปัจจัยหลักมาจากระดับไขมันและน้ำตาลในเลือดที่สูงเกินมาตรฐาน นำไปสู่โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และโรคไตวายเรื้อรัง ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการปฏิบัติศาสนกิจ ปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากการขาดความรู้ที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพรวมถึงพฤติกรรมการถวายภัตตาหารของญาติโยมที่อาจส่งผลเสียต่อร่างกาย นอกจากนี้เมื่อพระสงฆ์เกิดการเจ็บป่วยและต้องกลับมาพักฟื้นที่วัด มักขาดแคลนระบบการดูแลที่เป็นมืออาชีพและต้องพึ่งพาพระสงฆ์ด้วยกันเองเป็นหลัก ดังนั้นการพัฒนาสมรรถนะให้พระสงฆ์มีความรู้และทักษะในการเป็นผู้ดูแลสุขภาพพระภิกษุอาพาธ ตลอดจนการสร้างความตระหนักรู้แก่พุทธบริษัทในการถวายภัตตาหารที่ถูกหลักโภชนาการ จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยลดอัตราการอาพาธและช่วยให้พระสงฆ์มีพลานามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์เพื่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้แก่สังคมไทยอย่างสง่างาม (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2566)

พระสงฆ์เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยแต่ในปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมส่งผลกระทบโดยตรงต่อภาวะสุขภาพของพระสงฆ์จนน่ากังวล โดยเฉพาะความเสี่ยงต่อกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง อาทิ โรคไขมันในเลือดสูง โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ และโรคหลอดเลือด ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุหลักมาจากพฤติกรรมการฉันอาหารที่ไม่ถูกหลักโภชนาการเนื่องจากพระสงฆ์อยู่ในสถานะที่ไม่สามารถเลือกหรือประกอบอาหารเองได้ตามพระธรรมวินัย จำต้องฉันอาหารตามที่ญาติโยมนำมาถวาย ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นอาหารที่มีรสจัดทั้งหวาน มัน และเค็ม รวมถึงน้ำปานะที่มีน้ำตาลสูง

ขณะเดียวกันญาติโยมส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการเลือกสรรอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพถวายพระสงฆ์ ตลอดจนขาดความตระหนักถึงผลเสียระยะยาวที่จะนำไปสู่การเจ็บป่วย นอกจากนี้พระสงฆ์ยังเผชิญข้อจำกัดเรื่องการออกกำลังกายที่อาจมองว่าไม่เหมาะสมกับสมณเพศ และการขาดการสนับสนุนเชิงโครงสร้างจากหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น เช่น เทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลในการวางแผนดูแลสุขภาวะของพระสงฆ์อย่างเป็นระบบและจริงจัง (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2541)

สถานการณ์สุขภาพของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มรุนแรงขึ้นทุกปีสะท้อนจากสถิติของโรงพยาบาลสงฆ์ที่พบว่าพระสงฆ์เข้ารับการรักษาด้วยโรคไขมันในเลือดสูงและโรคความดันโลหิตสูงเป็นอันดับต้นๆ ตามด้วยโรคไตวายและข้อเข่าเสื่อม ซึ่งล้วนเป็นผลพวงมาจากพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่สะสมมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยภายในที่สำคัญคือพระสงฆ์ยังขาดความรู้เท่าทันในการดูแลสุขภาพตนเองและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง ชา กาแฟที่เติมน้ำตาลปริมาณมาก หรือการสูบบุหรี่ ส่วนปัจจัยภายนอกที่ปฏิเสธไม่ได้คือแรงศรัทธาของประชาชนที่ขาดการคำนึงถึงหลักอนามัยในการถวายภัตตาหาร เมื่อปัจจัยทั้งภายในและภายนอกมาบรรจบกันจึงทำให้พระสงฆ์ตกอยู่ในสภาวะเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บได้ง่ายขึ้น ดังนั้นการแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งการให้ความรู้แก่พระสงฆ์ในการปฏิบัติตนตามหลักโภชนาการที่เหมาะสมภายใต้ข้อจำกัดทางวินัยสงฆ์ และการสร้างความตระหนักรู้แก่พุทธบริษัทให้เปลี่ยนค่านิยมการทำบุญด้วยอาหารที่ส่งเสริมสุขภาพเพื่อให้พระสงฆ์เป็นหลักชัยทางจิตใจของสังคมได้อย่างยั่งยืนต่อไป (พระมหาโสภณ กิตฺติโสภโณ (นิลยิ้ม) และธิติวุฒิ หมั่นมี, 2562)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของเยาวชนต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อนำเสนอการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" มีประเด็นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

พระมหาสมชาติ สุวิชาโน (บุญมี) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน :กรณีศึกษา หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดสมุทรปราการ" ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีสุขภาวะโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ระดับปานกลาง ($\bar{X}$=3.20, S.D.=0.95)

พระครูปลัดเสนาะ วิสุทฺโธ (เขาเขียว) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี" ผลการวิจัยพบว่า 1) พระสงฆ์มีต่อการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$=2.970,S.D.= 0.619)

พระอนุสรณ์ อนุตฺตโร (พรหมม่วง) (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการสุขภาวะของพระสงฆ์ในอำเภอละแม จังหวัดชุมพร" ผลการวิจัยพบว่า เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อำเภอละแม จังหวัดชุมพร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่มีเพศต่างกัน และอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการจัดการสุขภาวะของพระสงฆ์ ในอำเภอละแม จังหวัดชุมพร โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

พระใบฎีกายุทธนา ยุทฺธนปญฺโญ (ปลอดกระโทก) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมงานสาธารณะสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์โควิด – 19 ของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีปัจจัยส่วนบุคคลด้าน เพศ และอายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ การส่งเสริมงาน สาธารณะสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์โควิด - 19 ของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มี ระดับการศึกษา อาชีพ และ รายได้ต่อเดือนต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการส่งเสริมงานสาธารณะสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์ โควิด - 19 ของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

พระสมุห์ธงชัย สุนฺทราจาโร (ธนวัฒนกุล) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการดูแลสุขภาพ การบริโภคอาหารถูกหลักโภชนาการ การออกกำลังกายอย่างเหมาะสม อยู่ในสภาพแวดล้อมดีมีสุขภาพจิตดี (2) ด้านชุมชนและสังคมดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ มีการอบรมให้ความรู้เรื่องอาหารเพื่อสุขภาพ สร้างภาคีเครือข่ายร่วมกับคณะสงฆ์ การจัดหางบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพ (3) ด้านพระสงฆ์เป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม คณะสงฆ์ร่วมกับภาคีเครือข่ายจัดกิจกรรมดูแลสุขภาพพระสงฆ์และชุมชน จัดตั้งกลุ่มพระสงฆ์แกนนำด้านสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนในยามทุกข์ใจ

พระมหาพีระยุทธ อคฺคธมฺโม (ผลธรรม) (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการในการส่งเสริมสุขภาวะแบบองค์รวมของพระสงฆ์ในอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัยพบว่า โยมควรนึกถึงประโยชน์

ของอาหารที่นำมาถวายพระสงฆ์เป็นอันดับแรก ควรมีเจ้าหน้าที่จากสาธารณสุขมาให้ความรู้เกี่ยวกับโภชนาการอาหารแก่พระสงฆ์ ภายในวัดควรมีห้องสำหรับออกกำลังกายสำหรับพระสงฆ์โดยเฉพาะ ควรมีการออกกำลังกายเป็นประจำเท่าที่ทำได้ เช่นการกวาดลานวัดเป็นภายในวัดควรมีการฝึกเจริญจิตภาวนาเป็นประจำ เทศบาลควรมีถังขยะเพื่อให้ทางวัดคัดแยกขยะและทิ้งในจุดที่กำหนดไว้ภายในวัด ควรมีการดูแลเรื่องการทำความสะอาดที่อยู่อาศัยเป็นประจำ ควรมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุขมาให้ความรู้และควบคุมดูแลสัตว์เลี้ยงภายในวัด ควรมีเจ้าหน้าที่เทศบาลมาเก็บขยะและให้ความรู้เกี่ยวกับการกำจัดขยะแก่พระสงฆ์ ควรมีนโยบายให้เลิกบุหรี่ก่อนเข้ามาอุปสมบทและควรมีโครงการให้ความรู้เกี่ยวกับสารเสพติดแก่พระสงฆ์

สรุปได้ว่า การส่งเสริมสุขอนามัยเชิงพุทธเน้นการใช้หลักธรรม การปฏิบัติศาสนกิจ และการส่งเสริมการบวช ได้แก่ การให้ความรู้ด้านโภชนาการและการออกกำลังกายแก่พระสงฆ์ การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด การสร้างนโยบายเลิกบุหรี่ก่อนอุปสมบท การฝึกอบรมพระวินยาธิการให้มีความรู้ความสามารถและอัธยาศัยดี การสนับสนุนงบประมาณและการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก รวมถึงการส่งเสริมความเข้าใจในการบวช การจัดการศึกษาในระหว่างบวช การอบรมก่อนบวช และการเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ การสนับสนุนศาสนาและการแสวงหาความรู้ของพระสงฆ์ กลยุทธ์ที่สำคัญ คือการบริหารจัดการด้วยหลัก POSDC และสัปปายะ 7

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพกรอบแนวคิด ได้ดังนี้

ตัวแปรอิสระ
(Independent Variables)

ตัวแปรตาม
(Dependent Variable)

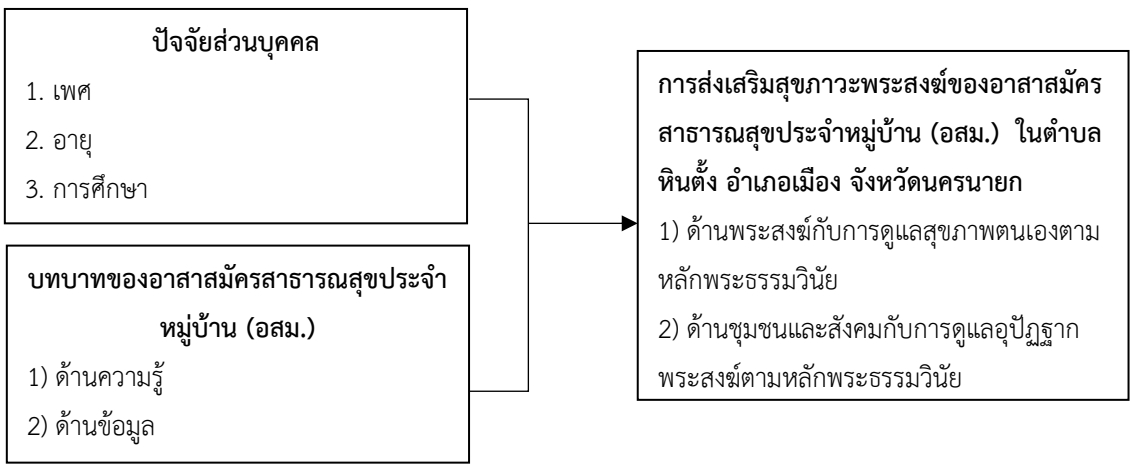

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ "การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1. ประชาชนที่มีอายุ 18 ปี บริบูรณ์ขึ้นไปในพื้นที่ตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก จำนวน 5,443 คน (สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, 2567)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชน ในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ซึ่งได้มาโดยจากการคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน

2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของ "การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" โดยแบบออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพและรายได้ต่อเดือน ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 20 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอถามเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก จำนวน 3 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 15 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

3.1 จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

3.2 ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงนายกองค์การบริการส่วนตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

3.3 ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (สิน พันธุ์พินิจ, 2557)

4.2 สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐานเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือ การทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 9 รูป/คน

2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Form) โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

3.2 ทำการนัดวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3.3 นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

4 การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ทำการถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จำแนกเป็นประเด็นแล้วเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ตามวัตถุประสงฆ์ข้อที่ 1. ข้อที่ 2. และข้อที่ 3 ตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม

(n=400)

การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1) ด้านพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย	3.27	0.72	ปานกลาง
2) ด้านชุมชนและสังคมกับการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย	3.42	0.78	ปานกลาง
3) ด้านบทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม	3.32	0.96	ปานกลาง
โดยภาพรวม	**3.34**	**0.71**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$=3.34, S.D.=0.71) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านชุมชนและสังคมกับการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย ($\bar{X}$=3.42, S.D.=0.78) รองลงมา คือ ด้านบทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม ($\bar{X}$=3.32, S.D.=0.96) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย ($\bar{X}$=3.27, S.D.=0.72) ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

สมมติฐานที่	ยอมรับ	ปฏิเสธ	t	F	Sig.
สมมติฐานที่ 1 ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน	✓		-	3.421	0.034*
สมมติฐานที่ 2 ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน		✓	-	0.463	0.708
สมมติฐานที่ 3 ประชาชนที่มีการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน		✓	-	0.003	0.997

สมมติฐานที่	ยอมรับ	ปฏิเสธ	t	F	Sig.
สมมติฐานที่ 4 ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน		✓	-	0.137	0.872
สมมติฐานที่ 5 ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก แตกต่างกัน		✓	-	1.170	0.324

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกันมีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ประชาชนที่มี อายุ การศึกษา รายได้ และอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

วัตถุประสงค์ที่ 3 การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก พบว่า 1) ด้านพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย ได้แก่ นำความรู้จาก อสม. มาปรับใช้ดูแลสุขภาพ เช่น การฉันอาหารและการออกกำลังกาย สร้างระบบเฝ้าระวังสุขภาพตนเองเชิงรุก และส่งเสริมสุขวิทยาส่วนบุคคลและสิ่งแวดล้อมสัปปายะ 2) ด้านชุมชนและสังคมกับการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย ยกระดับความรอบรู้สุขภาพในการจัดถวายปัจจัยสี่ และสร้างเครือข่ายภาคี "บวร" เพื่อพัฒนาสุขภาวะเชิงพื้นที่ 3) บทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม สนับสนุนหรือร่วมจัดกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพและบริการสาธารณสุขในชุมชน สร้างภาวะผู้นำต้นแบบด้านพฤติกรรมสุขภาพ และขับเคลื่อนวัดให้เป็นพื้นที่เรียนรู้สุขภาวะ

องค์ความรู้ใหม่

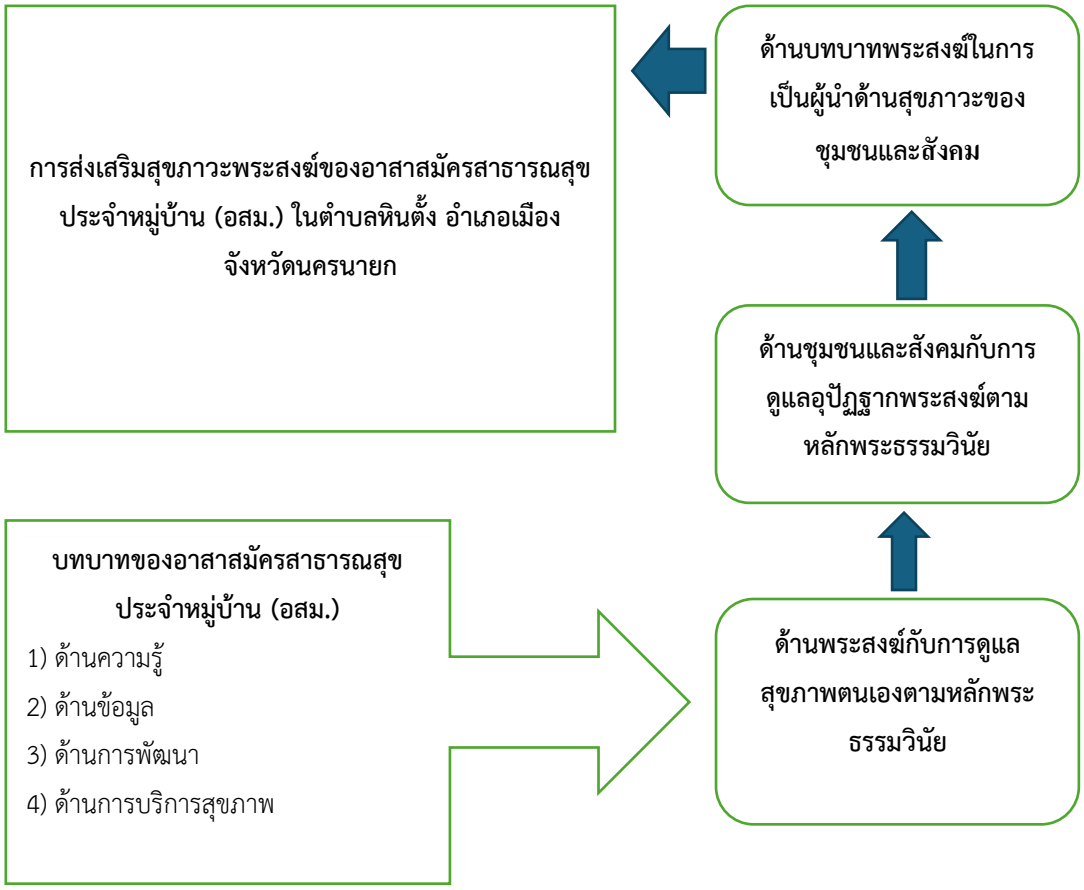

แผนภาพ : องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพสามารถอธิบายเกี่ยวกับ “การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก” สามารถอธิบายได้ว่า การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ประกอบด้วย ด้านความรู้ ด้านข้อมูล ด้านการพัฒนา และด้านการบริการสุขภาพ บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) 4 ด้าน + การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ประกอบด้วย ด้านพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย ด้านชุมชนและสังคมกับการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย และด้านบทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม = การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

อภิปรายผล

1. ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$=3.34) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านชุมชนและสังคมกับการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย ($\bar{X}$=3.42) รองลงมา คือ บทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม ($\bar{X}$=3.32) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย ($\bar{X}$=3.27) ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมชาติ สุวิชาโน (บุญมี) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน :กรณีศึกษา หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดสมุทรปราการ" ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีสุขภาวะโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ระดับปานกลาง ($\bar{X}$=3.20, S.D.=0.95) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดเสนาะ วิสุทฺโธ (เขาเขียว) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี" ผลการวิจัยพบว่า 1) พระสงฆ์มีต่อการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$=2.970,S.D.= 0.619)

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกันมีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ประชาชนที่มี อายุ การศึกษา รายได้และอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอนุสรณ์ อนุตฺตโร (พรหมม่วง) (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการสุขภาวะของพระสงฆ์ในอำเภอละแม จังหวัดชุมพร" ผลการวิจัยพบว่า เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อำเภอละแม จังหวัดชุมพร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่มีเพศต่างกัน และอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการจัดการสุขภาวะของพระสงฆ์ ในอำเภอละแม จังหวัดชุมพร โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระใบฎีกายุทธนา ยุทฺธนปญฺโญ (ปลอดกระโทก) (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมงานสาธารณะสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์โควิด – 19 ของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีปัจจัยส่วนบุคคลด้าน เพศ และอายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ การส่งเสริมงาน สาธารณะสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์โควิด - 19 ของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มี ระดับการศึกษา อาชีพ และ รายได้ต่อเดือนต่างกัน มี

ระดับความคิดเห็นต่อการส่งเสริมงานสาธารณะสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์ โควิด - 19 ของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

3. การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก พบว่า 1) ด้านพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย ได้แก่ นำความรู้จาก อสม. มาปรับใช้ดูแลสุขภาพ เช่น การฉันอาหารและการออกกำลังกาย สร้างระบบเฝ้าระวังสุขภาพตนเองเชิงรุก และส่งเสริมสุขวิทยาส่วนบุคคลและสิ่งแวดล้อมสัปปายะ 2) ด้านชุมชนและสังคมกับการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย ยกระดับความรอบรู้สุขภาพในการจัดถวายปัจจัยสี่และสร้างเครือข่ายภาคี "บวร" เพื่อพัฒนาสุขภาวะเชิงพื้นที่ 3) บทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม สนับสนุนหรือร่วมจัดกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพและบริการสาธารณสุขในชุมชน สร้างภาวะผู้นำต้นแบบด้านพฤติกรรมสุขภาพ และขับเคลื่อนวัดให้เป็นพื้นที่เรียนรู้สุขภาวะ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมุห์ธงชัย สุนฺทราจาโร (ธนวัฒนกุล) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา" ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการดูแลสุขภาพ การบริโภคอาหารถูกหลักโภชนาการ การออกกำลังกายอย่างเหมาะสม อยู่ในสภาพแวดล้อมดีมีสุขภาพจิตดี (2) ด้านชุมชนและสังคมดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์ มีการอบรมให้ความรู้เรื่องอาหารเพื่อสุขภาพ สร้างภาคีเครือข่ายร่วมกับคณะสงฆ์ การจัดหางบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพ (3) ด้านพระสงฆ์เป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม คณะสงฆ์ร่วมกับภาคีเครือข่ายจัดกิจกรรมดูแลสุขภาพพระสงฆ์และชุมชน จัดตั้งกลุ่มพระสงฆ์แกนนำด้านสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนในยามทุกข์ใจ จากการสำรวจความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อรูปแบบการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ ในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวม มีความเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ($\bar{X}$=3.83, S.D.=0.469) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาพีระยุทธ อคฺคธมฺโม (ผลธรรม) (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการในการส่งเสริมสุขภาวะแบบองค์รวมของพระสงฆ์ในอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัยพบว่า โยมควรนึกถึงประโยชน์ของอาหารที่นำมาถวายพระสงฆ์เป็นอันดับแรก ควรมีเจ้าหน้าที่จากสาธารณสุขมาให้ความรู้เกี่ยวกับโภชนาการอาหารแก่พระสงฆ์ ภายในวัดควรมีห้องสำหรับออกกำลังกายสำหรับพระสงฆ์โดยเฉพาะ ควรมีการออกกำลังกายเป็นประจำเท่าที่ทำได้ เช่นการกวาดลานวัดเป็นภายในวัดควรมีการฝึกเจริญจิตภาวนาเป็นประจำ เทศบาลควรมีถังขยะเพื่อให้ทางวัดคัดแยกขยะและทิ้งในจุดที่กำหนดไว้ภายในวัด ควรมีการดูแลเรื่องการทำความสะอาดที่อยู่อาศัยเป็นประจำ ควรมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุขมาให้ความรู้และควบคุมดูแลสัตว์เลี้ยงภายในวัด ควรมีเจ้าหน้าที่เทศบาลมาเก็บขยะและให้ความรู้เกี่ยวกับการกำจัดขยะแก่พระสงฆ์ ควรมีนโยบายให้เลิกบุหรี่ก่อนเข้ามาอุปสมบทและควรมีโครงการให้ความรู้เกี่ยวกับสารเสพติดแก่พระสงฆ์

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการสุขภาวะพระสงฆ์ระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่ป่า เพื่อหาความแตกต่างของปัจจัยเสี่ยงและวิถีการปฏิบัติที่ส่งผลต่อสุขภาพที่แตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์

2. ควรวิจัยและพัฒนานวัตกรรมสื่อสารสุขภาพที่สอดคล้องกับพุทธศาสนา เช่น การพัฒนาแอปพลิเคชันหรือสื่อมัลติมีเดียที่ใช้หลักธรรมนำความรู้สุขภาพ เพื่อทดสอบประสิทธิภาพในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมฉันภัตตาหารของพระสงฆ์

3. ควรทำการวิจัยเชิงประเมินผลกระทบหลังจากมีการนำโมเดลนักจัดการสุขภาพเพื่อประเมินความคุ้มค่าและตัวชี้วัดความสำเร็จในระยะยาว ก่อนจะขยายผลเป็นต้นแบบระดับจังหวัดหรือระดับประเทศ

บรรณานุกรม

พระครูปลัดเสนาะ วิสุทฺโธ (เขาเขียว). (2564). **ปัจจัยที่ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระณัฐวุฒิ พันทะล. (2564). **การดูแลสุขภาพพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน.** วารสารสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 1(3), 14-27.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2541). **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระใบฎีกายุทธนา ยุทฺธนปญฺโญ (ปลอดกระโทก). (2567**). การส่งเสริมงานสาธารณะสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์โควิด – 19 ของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาพีระยุทธ อคฺคธมฺโม (ผลธรรม). (2560). **การจัดการในการส่งเสริมสุขภาวะแบบองค์รวมของพระสงฆ์ในอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมชาติ สุวิชาโน (บุญมี). (2561). **การส่งเสริมสุขอนามัยเชิงพุทธ : กรณีศึกษาพระสังฆาธิการในเขตปกครองกรุงเทพมหานคร.** ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาโสภณ กิตฺติโสภโณ (นิลยิ้ม) และธิติวุฒิ หมั่นมี. (2562). **ภาวะและการดูแล ด้านสุขภาพพระสงฆ์ไทย. รายงานการวิจัย. ส**ถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมุห์ธงชัย สุนฺทราจาโร (ธนวัฒนกุล). (2564). **รูปแบบการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา.** ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอนุสรณ์ อนุตฺตโร (พรหมม่วง). (2566). **การจัดการสุขภาวะของพระสงฆ์ในอำเภอละแม จังหวัดชุมพร.** สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2566). **ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พุทธศักราช 2566.** นนทบุรี: บริษัท วุฒิวัฒน์การพิมพ์ จำกัด.

สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง. (31 ตุลาคม 2567). **สถิติจำนวนประชากร อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก.** เข้าถึงได้จาก https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statMONTH/statmonth

สิน พันธุ์พินิจ. (2557). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิสซิ่ง จำกัด.

Taro Yamane. (1973). Statistics: An Introductory Analysis. Tokyo: Aoyama Gakuin University.

คตินิยมโบราณอีสานต่อการสร้างช้างในพิธีศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ : กรณีศึกษางานพระราชทานเพลิงศพพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) ณ เมรุพิเศษวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ วันอังคารที่ 23 ธันวาคม พุทธศักราช 2568

Ancient Isan Beliefs Regarding the Construction of Elephants in the Funeral Rites of Senior Buddhist Monks: A Case Study of the Royal Cremation Ceremony of Phra Ratchakittirangsi (Boonthan Santajitto), Held at the Special Crematorium of Wat Chiang Ei Srimongkol Woraram, a Royal Monastery,Mueang Tai Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province,Tuesday, December 23, B.E. 2568 (2025)

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, เอนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม,
ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง
และ ปัณณธร บัวทอง
Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula,
Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek,
Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang and Pannathon Buathong
Corresponding author, e-mail : thanyapong.s@sskru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาคตินิยมโบราณอีสานต่อการสร้างช้างในพิธีศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ กรณีศึกษางานพระราชทานเพลิงศพพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) ณ เมรุพิเศษวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ วันอังคารที่ 23 ธันวาคม พุทธศักราช 2568 เป็นการศึกษาเชิงเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า การสร้างปราสาทช้างในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) มีที่มาจากว่าเป็นช้างเผือกในตำนานการสร้างเมืองศรีสะเกษ จนกลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองว่า "บ้านเจียงอี" และ "วัดเจียงอี" ตามลำดับ ซึ่งพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสรูปที่ 15 ระหว่าง พ.ศ. 2552 - พ.ศ.2565 โดยท่านได้มีการปรับปรุงพัฒนาวัดทั้งในส่วนของการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่แทน

หลังเดิมที่ชำรุดทรุดโทรมลงไปตามกาลเวลา การบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร การก่อสร้างกุฏิสงฆ์ เสนาสนะวัตถุ เสนาสนะสถาน และศาสนสถานให้เกิดความเรียบร้อยและเหมาะสมกับฐานะของวัดที่เป็นพระอารามหลวงเป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม เมื่อมรณภาพแล้วจึงมีรูปช้างประดับเป็นองค์ประกอบของเมรุในงานพระราชทานเพลิงศพอันสื่อถึงการเป็นประมุขของวัดเจียงอีฯ และเป็นผู้ที่มีคุณูปการต่อวัดมากว่า 1 ทศวรรษ กอปรกับช้างยังเป็นพาหนะของทวยเทพประจำทิศ และเป็นช้างค้ำจักรวาลผู้แบกโลกทั้ง 8 ทิศ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางในที่ ๆ ตั้งของปราสาทบุษบกที่เป็นที่ตั้งของโลงศพเพื่อส่งผู้ตายให้ไปเกิดในสุคติภูมิด้วยนั่นเอง

คำสำคัญ : คติเรื่องช้าง, พิธีศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่, พระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต), วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง

ABSTRACT

This article examines ancient Isan beliefs regarding the construction of elephants in the funeral rites of senior Buddhist monks, using as a case study the royal cremation ceremony of Phra Ratchakittirangsi (Boonthan Santajitto), held at the special crematorium of Wat Chiang Ei Srimongkol Woraram, a royal monastery, in Mueang Tai Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province, on Tuesday, December 23, B. E. 2568 (2025).

The study is based on documentary research using both primary and secondary sources. The findings reveal that the construction of the elephant-shaped cremation structure (prasat chang) in the royal cremation ceremony of Phra Ratchakittirangsi (Boonthan Santajitto) originates from the legend of a white elephant associated with the founding of Sisaket, which later gave rise to the place names "Ban Chiang Ei" and "Wat Chiang Ei," respectively.

Phra Ratchakittirangsi (Boonthan Santajitto) served as the 15th abbot from B.E. 2552 to B.E. 2565 (2009–2022). During his tenure, he oversaw extensive development and restoration of the temple, including the construction of a new ordination hall to replace the deteriorated original structure, the renovation of the vihara, and the building of monks' residences, monastic facilities, and religious structures to ensure orderliness and suitability befitting its status as a royal monastery.

After his passing, elephant figures were incorporated as decorative elements of the crematorium in the royal cremation ceremony, symbolizing his role as the spiritual head of Wat Chiang Ei and his significant contributions to the temple for over a decade. Furthermore, the elephant holds cosmological significance as the mount of guardian

deities of the cardinal directions and as the cosmic elephant supporting the universe across the eight directions, with Mount Meru at the center. This is reflected in the placement of the funerary pavilion (busabok), which houses the coffin and symbolizes the transition of the deceased toward a favorable rebirth.

Keywords: Elephant symbolism; funeral rites of senior Buddhist monks; Phra Ratchakittirangsi (Boonthan Santajitto); Wat Chiang Ei Srimongkol Woraram, Royal Monastery.

บทนำ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย รวมทั้งอาณาบริเวณบ้านเมืองศรีสะเกษ ประชาชนโดยส่วนใหญ่เป็นผู้คนที่สืบเชื้อสายจากบรรพชนตระกูลไทย-ลาว (เติม วิภาคย์พจนกิจ, 2550: 145) โดยการอพยพจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งหลักปักฐานในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบันเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว นอกจากนั้นในการสร้างบ้านแปงเมืองก็ยังยึดถือกฎเกณฑ์ของจารีตการปกครองบ้านแบบดั้งเดิมเหมือนกับบ้านเมืองในอดีตตั้งแต่เมื่ออยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เช่น การปกครองแบบฮีตคองโบราณแบบอาชญาสี่ การนับถือฮีต 12 คอง 14 ซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมในงานวัฒนธรรมล้านช้างได้ถูกนำมาใช้และยึดถือรูปแบบการปกครองแบบอาชญาสี่อย่างมั่นคงและสืบทอดประเพณีการขึ้นปกครองบ้านเมืองตามแบบแผนดั้งเดิมมาตลอด

(พรรณิกา ฉายากุล, 2560: 97 และ อรรถ นันทจักร์, 2535: 13) และเพิ่งจะมาสิ้นสุดเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีข้าราชการชั้นสูงและข้าราชการเจ้านายท้องถิ่น ร่วมกันปกครองพร้อมนำเอาระบบการปกครองแบบสมุหเทศาภิบาลมาใช้ปกครองแทนระบบอาชญา 4
ที่มีอยู่เดิม

(ไพฑูรย์ มีกุศล, 2531: 145 และ สุทัศน์ กองทรัพย์, 2536: 39) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้บทบาทของเจ้านายท้องถิ่นจะลดน้อยลงไปอย่างมาก แต่การเคารพนับถือการให้ความยำเกรงของประชาชนก็ยังมีอยู่เช่นเดิม เพราะในฮีตคองดั้งเดิมผู้ที่ประชาชนให้ความเคารพยกย่องถือว่าเป็นบุคคลชั้นสูงสุดของสังคมนั้นมีอยู่ 2 ประเภท คือ ผู้นำในการสร้างบ้านแปงเมือง เป็นเจ้าโคตรที่สำคัญในการทำนุบำรุงความอยู่ดีกินดีของประชาชนอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ พระ โดยเฉพาะพระเถระชั้นสูง คือ ผู้ที่เป็นผู้นำของประชาชนในทางศีลธรรม แนะนำสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติปฏิบัติตามฮีตคองโบราณ อันจะทำให้เกิดความสงบสุขภายในชุมชนและบ้านเมือง ดังนั้นจึงมีพิธีกรรมหลายอย่างที่สนับสนุนให้เห็นแนวคิดที่ประชาชนศรัทธาต่อเจ้านายและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ แนวคิดเช่นนี้มีมาตั้งแต่บุคคลเหล่านี้มีชีวิตอยู่ก็ปรากฏพิธีกรรมหลายอย่างให้เห็น เช่น การบายศรีสู่ขวัญในวันเกิด การเฉลิมฉลองการรับตำแหน่งพิธีเถราภิเษก (ฮดสรง) แด่พระเถระชั้นผู้ใหญ่เมื่อถึงคราวได้เลื่อนสมณศักดิ์

(จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2540: 65) ครั้นเมื่อสิ้นอายุขัย ความเคารพบูชาศรัทธาของประชาชนก็ยังไม่แสดงออกในพิธีกรรมการปลงศพ โดยประชาชนจะจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลงสพอย่างสมเกียรติและมีศักดิ์ศรี เพราะมีความเชื่อว่า เจ้านายและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ คือ ผู้ที่ได้รับยกย่องในสังคมว่าเป็นคนชั้นสูงสุด เมื่อสิ้นชีพหรือมรณภาพไปแล้วจะไปจุติในภพที่สูงกว่า หรือเป็นเทพสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ของเขาพระสุเมรุ อันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการประสมประสานระหว่างความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2550) นอกนั้นจะไม่มีสิทธิ์ประกอบพิธีดังกล่าวเพราะในส่วนหนึ่งคือว่านับเป็นการแสดงอิสริยยศของผู้ตายไปด้วย ตามความเชื่อดังกล่าวได้นำไปสู่การสร้างสรรค์ และจัดรูปแบบพิธีศพที่ย้ำถึงแนวคิดที่จะมุ่งไปสู่สวรรค์ ดังนั้น การสร้างนกหัสดีลิงค์ ช้างชูดอกบัว ในกรณีของพระราชกิตติรังษีในพิธีศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ตามคตินิยมโบราณอีสานจึงได้ถือกำเนิดขึ้น เพราะเชื่อว่าช้างถือเป็นสัตว์ชั้นสูงของพราหมณ์ ตามตำนานของพราหมณ์กล่าวไว้ว่า ช้างเกิดขึ้นจากการที่พระพรหมทรงแบ่งไข่ทองออกเป็น 2 ซีก แล้วไล่ลมปราณแห่งชีวิตลงไป ไข่ซีกหนึ่งไปบังเกิดเป็นช้างพลาย 8 เชือก (รวมทั้งช้างไอราวต) ส่วนอีกซีกหนึ่งไปบังเกิดเป็นช้างพัง 8 เชือก ช้างเหล่านี้เป็นพาหนะของเทพประจำทิศ และเป็นช้างค้ำจักรวาลทั้ง 8 ทิศ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง

(ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 36) คอยค่ำดวงวิญญาณและมอบดอกไม้ให้แก่ดวงวิญญาณไปไหว้พระบนสวรรค์ ตลอดจนช้างเป็นที่มาของชื่อบ้านนามเมืองในพื้นที่แถบนี้ ดังปรากฏประติมากรรมรูปช้างในวัด อันแสดงถึงบทบาทของพระราชกิตติรังษีที่มีบทบาทต่อวัดและชุมชนแถบนี้มาอย่างยาวนาน ซึ่งท่านเปรียบเสมือนช้างเผือกดังกวีนิพนธ์ที่ว่า "เพชรมณีใช่มีทุกภูเขา กฤษณาใช่หาได้ทุกไพรสณฑ์ ช้างเผือกใช่เลือกได้ทุกตำบล เมธีชนใช่มีทั่วทุกครัวเรือน"

(วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง, 2568: 21) และพระราชกิตติรังษีได้มีคุณูปการต่อวัด ดังกวีนิพนธ์ที่ว่า "หลวงพ่อพระราชกิตติรังษี บารมีเกริกฟ้าโสภาหมาย ศรีสะเกษธงจังหวัดชัดเพริศพราย เกียรติประกายที่ปรึกษาภาคปราชญ์พารา วัดเจียงอีศรีมงคลวรารามนามอาวาส ปรีชาชาติครองงามล้ำอรรถา พัฒนาพระอารามงามโสภา เปี่ยมเมตตาไมตรีล้นพ้นจำนรรจ์"

(วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง, 2568: 20) และถือว่าเป็นช้างตัวใหญ่ มีกำลังและฤทธิ์เดชมากมายมหาศาล สมควรที่จะเป็นพาหนะของเจ้านายสูงศักดิ์ และพระเถระชั้นผู้ใหญ่ขึ้นสู่สรวงสวรรค์ เหมือนดั่งพาหนะของพระอินทร์ มีช้างชื่อไอยราพตหรือเอราวัณ อีกอย่างหนึ่ง ช้างเชือกนี้เป็นเทพบุตร ถ้าพระอินทร์จะเสด็จประพาสที่ใดจึงจะแปลงร่างเป็นช้างใหญ่ (ส.พลายน้อย, 2555ข: 212)

ภาพที่ 1 ตำนานการตามช้างเผือกสู่ที่มาของนามวัดเจียงอี

คติโบราณดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงคตินิยมความเชื่อของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ต้องการจัดทำประเพณีเพื่อเป็นการคารวะศพครั้งสุดท้าย แสดงให้เห็นถึงอิสริยยศของผู้ตายให้ปรากฏ ดังนั้นคตินิยมโบราณดังกล่าวจึงเกิดขึ้น และตกทอดมาถึงปัจจุบัน ตราบเท่าที่ยังมีเจ้านายท้องถิ่นและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่อยู่ในความศรัทธาของมหาชน มีปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน ซึ่งคตินิยมดังกล่าวนี้มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจและถือว่าเป็นมรดกตกทอดที่คนรุ่นอดีตได้ส่งผลให้คนในรุ่นปัจจุบันได้รับเอาไว้โดยมีสาระสำคัญที่ควรได้รับการบันทึกเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และถึงแม้ว่า เมรุรูปช้างแห่งนี้จะไม่ได้ถูกทำเป็นครั้งแรก โดยก่อนหน้านี้ได้มีการจัดทำเมรุเป็นรูปช้างมาหลายครั้งแล้ว เช่น ในพม่ายุคจารีต เห็นได้จากพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าบุเรงนอง มหาราชองค์สำคัญของพม่า (ตามพระนามคือพระเจ้าช้างเผือก) และ พระเถระองค์สำคัญของพม่า

(ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547: 16 และ สุเนตร ชุตินธรานนท์, 2533: 9) รวมถึงงานศพของพระเถระองค์สำคัญในประเทศไทยอีกหลายองค์ก็ใช้เมรุรูปช้างยืนเช่นกัน เช่น การพระราชทานเพลิงศพท่านพระครูถาวรพัฒนาคุณ (บุญตา ถาวโร) งานศพหลวงพ่อชุ่ม เกจิดังแห่งลุ่มน้ำแม่กลอง รูปช้างยืนตกแต่งพระจิตกาธานและพระเมรุมาศในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ตามคติสัญลักษณ์สัตว์มงคลในวัฒนธรรมไทย

(กรมศิลปากร, 2560: 16 - 17) และเมรุในการพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (ดนัย ไชยโยธา, 2560: 30) แต่ช้างที่เป็นช้างหมอบ จะปรากฏเป็นที่แรกในคราวพระราชทานเพลิงศพพระราชกิตติรังษี ณ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวงแห่งนี้ ในปลายปี 2568 ที่ผ่านมา ณ จังหวัดศรีสะเกษแห่งนี้ อีกทั้งจากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยัง

ไม่พบการศึกษาในประเด็นดังกล่าวโดยตรง แต่มีการศึกษาในบริบทอื่น ๆ อยู่บ้าง แต่ยังไม่ได้ศึกษาเรื่องคติเรื่องช้างกับการสร้างเมรุเผาศพโดยตรง เช่น

งานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2563) เรื่อง "ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" ที่กล่าวถึงประวัติของวัด รูปปั้นช้าง ที่เชื่อมโยงกันกับตำนานการตามช้างเผือกของจังหวัดศรีสะเกษ อันเป็นที่มาของนามวัดเจียงอีฯ

และงานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2564) เรื่อง "ตำนานการตามช้างเผือกกับการรับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสู่แนวทางการพัฒนาในจังหวัดศรีสะเกษ" ซึ่งงาน 2 ชิ้นข้างต้น ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับที่มาที่ไปที่ทำให้เกิดการสร้างรูปช้างเป็นสัญลักษณ์ภายในวัด ตราประจำวัด และพัฒนาจนกลายเป็นรูปทรงของเมรุเผาศพในปลายปี 2568 และได้อาศัยกลุ่มงานเหล่านี้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ต่อไป

สาเหตุของการสร้างช้างในพิธีศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ กรณีศึกษาวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

คติเรื่องช้างมีที่มาจากตำนานการตามช้างเผือกในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศน์เสวยราชสมบัติอยู่นั้นได้เกิดเหตุอาเพศขึ้น พญาช้างเผือกได้แตกโรงหนี แล้วมุ่งหน้ามาทางทิศตะวันออก เลยเข้าเขตเมืองศรีสะเกษ พระเจ้าเอกทัศน์จึงทรงให้เหล่าทหารนายกองมาจับช้างได้ติดตามมาทันที่ลำธารแห่งหนึ่งอยู่ในเขตอำเภออุทุมพรพิสัย ได้เห็นตัวพญาช้างแต่จับไม่ได้ ช้างวิ่งหนีไปทางทิศใต้ถึงเชิงเขาดงเร็ก หัวหน้าผู้ปกครองบ้านเมืองแถบนั้นก็พากันช่วยตามจับพญาช้าง แล้วไปจับได้ที่เชิงภูเขาพนมดงเร็กในเขตอำเภอกันทรลักษ์ในปัจจุบัน จึงนำกลับมาและได้นำส่งพญาช้างเผือก เมื่อนำพญาช้างเผือกมาถึงบ้านใหญ่แห่งหนึ่งซึ่งอยู่ในตัวเมืองศรีสะเกษ พญาช้างเผือกได้ล้มป่วยลง เมื่อรักษาหายแล้วจึงออกเดินทางต่อไป ชาวบ้านถิ่นไทยส่วยจึงเรียกหมู่บ้านนั้นว่า "บ้านเจียงอี" หรือ "บ้านช้างป่วย" สืบมา (ช้างหมอบอาจจะหมายถึงช้างป่วยด้วยอีกประการหนึ่ง) วัดก็เรียกว่า "วัดเจียงอี" ด้วยเช่นกัน (สำนักงานคระกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.)

กระทรวงศึกษาธิการ, 2567: 15-16, สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2548: 4-5 และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2548: 108) ซึ่งเหตุที่ได้นามว่าวัดเจียงอี เพราะวัดแห่งนี้ตั้งอยู่ในคุ้มบ้านเจียงอี ซึ่งการตั้งชื่อบ้านชื่อวัดในสมัยก่อนนั้นนิยมตั้งไปตามชื่อของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดเป็นนิมิตขึ้น ได้ทราบว่าบ้านเจียงอี ประชาชนผู้เป็นเจ้าของถิ่นเดิมเป็นชนชาติไทยเผ่าส่วย ไทยเผ่านี้มีสำเนียงพูดแปร่งหรือเพี้ยนไปจากเผ่าอื่น ๆ "เจียงอี" เป็นภาษาพื้นบ้านแยกออกไปเป็น 2 ศัพท์ คือ "เจียง" แปลว่า "ช้าง" "อี" แปลว่า "ป่วย" รวมความว่า "เจียงอี" แปลว่า "ช้างป่วย" ซึ่งวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตั้งอยู่บริเวณถนนศรีสุมังค์ ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ห่างจากเทศบาลเมืองศรีสะเกษประมาณ 500 เมตร อยู่ใกล้กับโรงเรียนเทศบาล 1

เป็นวัดที่มีความสวยงามร่มรื่น มีศิลปกรรมสำคัญคือ พระพุทธรูป ลายบานประตู และลายบานหน้าต่างอุโบสถ บริเวณวัดกว้างขวาง ก่อสร้างพุทธศาสนาคารเป็นระเบียบ จนได้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างของจังหวัด เป็นวัดแรกของจังหวัดศรีสะเกษ (แหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2540: 27)

นอกจากนี้ยังมีคำบอกเล่าว่า ช่วงหลวงปู่มาจำพรรษาที่วัดใหม่ๆ มีขบวนช้างผ่านหน้าวัดเพื่อไปอาบน้ำที่ห้วยแฮด หลวงปู่จึงได้ทำโรงทานเพื่อทำทานให้แก่ช้าง ไม่ว่าจะเป็นกล้วย อ้อย และน้ำ ให้ช้างด้วย ถือได้ว่าประวัติของท่านล้วนเกี่ยวกันกับช้างด้วยเช่นกัน (นิพนธ์ กรอบทอง, 2569: สัมภาษณ์) และชาวบ้านบางคนยังเล่าเพิ่มเติมว่า การที่ช้างมาป่วยในบริเวณนี้ ถือว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญ อาหารป่วยได้นำพาไปสู่อาการเจ็บ อาการตาย จึงต้องมีรูปช้างด้วยสำหรับงานของบุคคลสำคัญ (สำเภา ประกอบกิจ, 2569: สัมภาษณ์) โดยในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) นับเป็นพระสงฆ์องค์แรกที่ได้จัดการศพด้วยปราสาทช้าง ณ เมรุชั่วคราวที่ปลูกสร้างเป็นกรณีพิเศษ และเป็นช้างตัวแรกที่ได้รับเกียรติยศให้เผาที่กลางลานวัด ณ จุดตัดทั้ง 4 ทิศ ซึ่งคตินิยมในการสร้างช้างในพิธีศพของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง จึงเริ่มตั้งแต่นั้นมา โดยทำเมรุเป็นรูปช้างเผือก (คชสาร) หมอบชูดอกบัวเทินบุษบก

ภาพที่ 2 - 5 สัญลักษณ์รูปช้างภายในวัดเจียงอีฯ

ภาพที่ 6 หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต)

การสร้างเมรุช้าง

การสร้างเมรุช้าง ณ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง เป็นรูปแบบเมรุชั่วคราวที่สร้างขึ้นอย่างวิจิตรตระการตา โดยจำลองเป็นรูปลักษณ์ช้างเผือกเพื่อใช้ในการพิธีพระราชทานเพลิงศพของอดีตเข้าอาวาสหรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นประเพณีท้องถิ่นที่แสดงถึงการให้ความเคารพสูงสุด โดยเมรุช้างที่วัดเขียงอีฯ มักเน้นความประณีต มีการประดับตกแต่งด้วยศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และออกแบบให้ช้างดูสง่างาม และถือเป็นการส่งดวงวิญญาณของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ตามคติความเชื่อ และเป็นจุดสนใจของผู้ศรัทธาที่มาร่วมงาน โดยเป็นงานศิลปะที่สะท้อนถึงความศรัทธาที่ยิ่งใหญ่และความร่วมมือร่วมใจของชุมชนในการจัดการพิธีศพอย่างสมเกียรติ โดยช้างนี้ถือเป็นสิ่งแทนตัวท่าน เพราะท่านเคยบรรพชา ณ วัดแห่งนี้ ในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2500 และอุปสมบทในวันที่ 16 พฤษภาคม 2505 และดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสใน พ.ศ.2552 จนกระทั่งมรณภาพในวันที่ 6 ตุลาคม 2565 (วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง, 2568: 7) ซึ่งการสร้างเมรุช้างด้วยปูน กระดาษ โครงไม้ไผ่นี้ มีชาวบ้านมาร่วมทำบุญ ร่วมมัดโครงไม้ไผ่ โดยมีการบวงสรวงก่อนสร้างและสร้างเสร็จได้ทำการบวงสรวงอีกครั้งหนึ่ง ส่วนบริเวณหูช้างและตาขยับได้ขณะทำการพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งตัวช้างหมอบนี้ได้ถูกเผาไปพร้อมกับศพด้วยเช่นกัน (คมขำ ประทุมมา, 2569: สัมภาษณ์) ซึ่งนับเป็นโอกาสที่ดีอีกประการหนึ่งที่จะทำให้การสืบทอดประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไปจนถึงอนาคต

ภาพที่ 7 - 8 ภาพถ่ายทางอากาศและภาพจำลองพื้นที่วัดเจียงอีฯ และที่ตั้งของเมรุช้าง

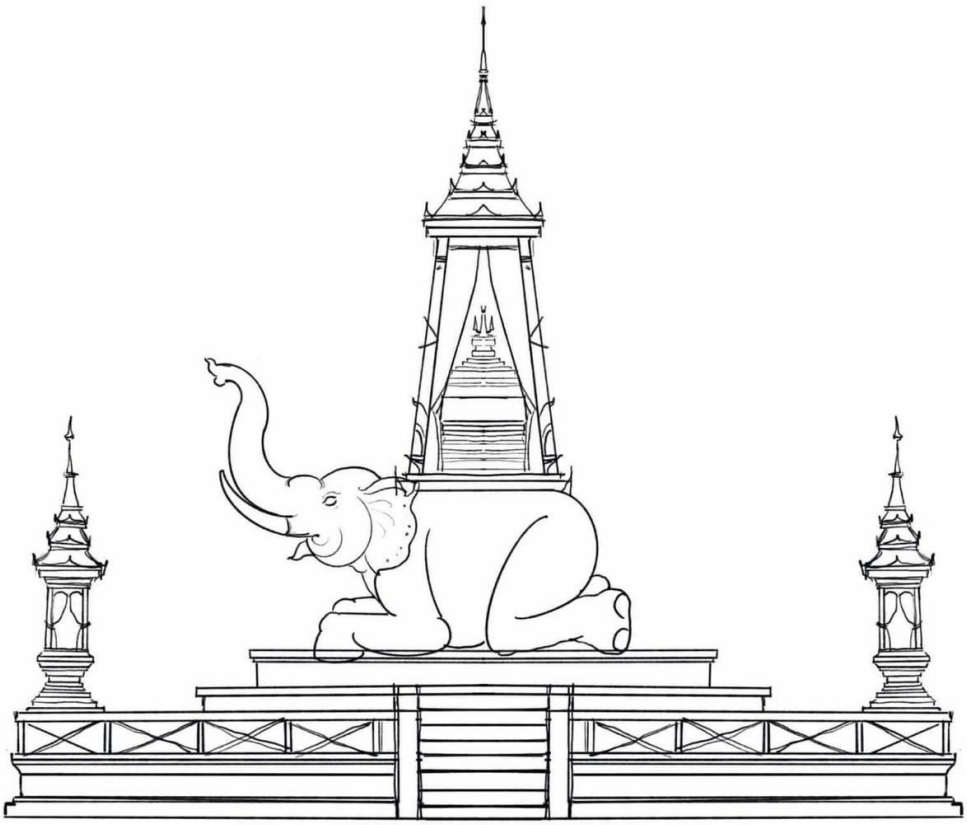

ภาพที่ 9 แบบร่างเมรุรูปช้าง

ภาพที่ 10 - 11 เมรุรูปช้างในการพระราชทานเพลิงศพ

ภาพที่ 12 เมรุและเครื่องประดับรูปช้างจากอดีตถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 13 มูลเหตุแห่งคติความเชื่อเรื่องช้างของวัดเจียงอีฯ

นอกจากคติเรื่องช้างจะสัมพันธ์กับคติชาวบ้านหรือนิทานพื้นบ้านแล้ว ช้างยังมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อทางศาสนาพุทธ โดยเชื่อว่าช้างเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นมงคลแห่งการบำเพ็ญบารมี และความศักดิ์สิทธิ์ ดังปรากฏในชาดกเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติเป็นพญาช้างที่ทรงบำเพ็ญบารมี และที่สำคัญที่สุดพบว่า จากพุทธประวัติ เมื่อพระนางสิริมหามายาทรงพระครรภ์ ก็ทรงพระสุบินเห็นว่าช้างเผือกนำดอกบัวมาถวาย ซึ่งสื่อถึงอำนาจจากสวรรค์เหมือนช้างในเมรุก็ชูดอกบัวเช่นกัน อันเป็นนิมิตว่า ผู้มีบุญญาธิการเพียบพร้อมด้วยบารมีได้มาอุบัติเป็นมนุษย์สู่ครรภ์มากดาทางนาภีเบื้องขวาในรูปของช้างเผือก ช้างเผือกจึงเป็นที่นับถือว่าเป็นสัตว์มงคลประเภทหนึ่ง ในพุทธศาสนาจะพบว่าสัญลักษณ์มงคล 108 ที่ปรากฏในรอยพระพุทธบาทนั้นมีรูปช้างมงคล 2 เชือก คือ ช้างหมู่ฉัททันท์และช้างหมู่อุโบสถในตระกูลพรหมพงศ์ด้วย (กิตติยา กิตติบดีสกุล, 2549: 7) อีกทั้งช้างหมอบตัวนี้อาจสื่อได้ถึงช้างในชาดกได้ด้วยอีกประการหนึ่ง เพราะบริเวณรอบเมรุล้วนประดับด้วยดอกไม้และมีสระน้ำเล็กๆ สื่อถึงช้างฉัททันต์ ซึ่งเป็นช้างในชาดก โดยสระฉัททันต์นั้นสวยงามด้วยดอกบัวหลากหลายชนิด และตามขอบสระก็อุดมด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เช่น ถั่ว แตงโม น้ำเต้า ฟักแฟง กล้วย ขนุน รัง ถัดออกมาเป็นป่าใหญ่มีพันธุ์ไม้มากมาย (สุทธิลักษ์ อำพันวงศ์, 2531: 12) และอาจสื่อได้ถึงคติช้างค้ำพุทธศาสนา และเป็นสัตว์ประจำทิศ คือ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก (สมชาติ มณีโชติ, 2524: 91-92) และช้างหมอบตัวนี้ยังสื่อถึงเรื่อง น้ำ คือ ช้างงที่สัตว์มงคลที่นำน้ำมาสรงศพเพื่อความบริสุทธิ์ก่อนประชุมเพลิงนั่งเอง (วิชุดา พรายยงค์, 2564: 26)

นอกจากนี้ คติเรื่องช้างหมอบยังสอดคล้องกับตำนานพระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ เกี่ยวกับเรื่องช้างปาลิเลยกะที่เสียใจล้มลงขาดใจตาย ดังกล่าวแสดงถึงคติเรื่องช้างที่สัมพันธ์กับความตายด้วยเช่นกัน ซึ่งพระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ เป็นพระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับนั่งบนก้อนศิลา พระบาททั้งสองวางบนดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) พระหัตถ์ขวาวางหงายบนพระชานุ นิยมสร้างช้างหมอบใช้งวงจับกระบอกน้ำ อีกด้านหนึ่งมีลิงถือรวงผึ้งถวาย โดยมีความเป็นมาคือ ครั้งหนึ่งพระภิกษุในวัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ทะเลาะวิวาทกัน ประพฤติตนเป็นผู้ว่ายากสอนยาก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงระอาพระทัย จึงเสด็จไปจำพรรษาอยู่ในป่าแถบหมู่บ้านปาลิเลยยกะ โดยมีพญาช้างปาลิเลยยกะ และลิงตัวหนึ่งเป็นอุปัฏฐาก ครั้นออกพรรษาพระอานนท์พร้อมด้วยคณะภิกษุได้มากราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้เสด็จกลับพระเชตวันมหาวิหาร หลังจากพระพุทธองค์เสด็จกลับ พญาช้างเผือกเสียใจล้มลงขาดใจตาย บรรดาพระภิกษุผู้ว่ายากเมื่อทราบว่าพระพุทธองค์เสด็จกลับมายังพระเชตวันมหาวิหาร ก็รีบเดินทางมาเข้าเฝ้าเพื่อแสดงความสำนึกผิด (ไขศรี ศรีอรุณ, 2560: 15, ศิลปทรรศน์, 2549: 10 และ โอม รัชเวทย์, 2547: 45-46)

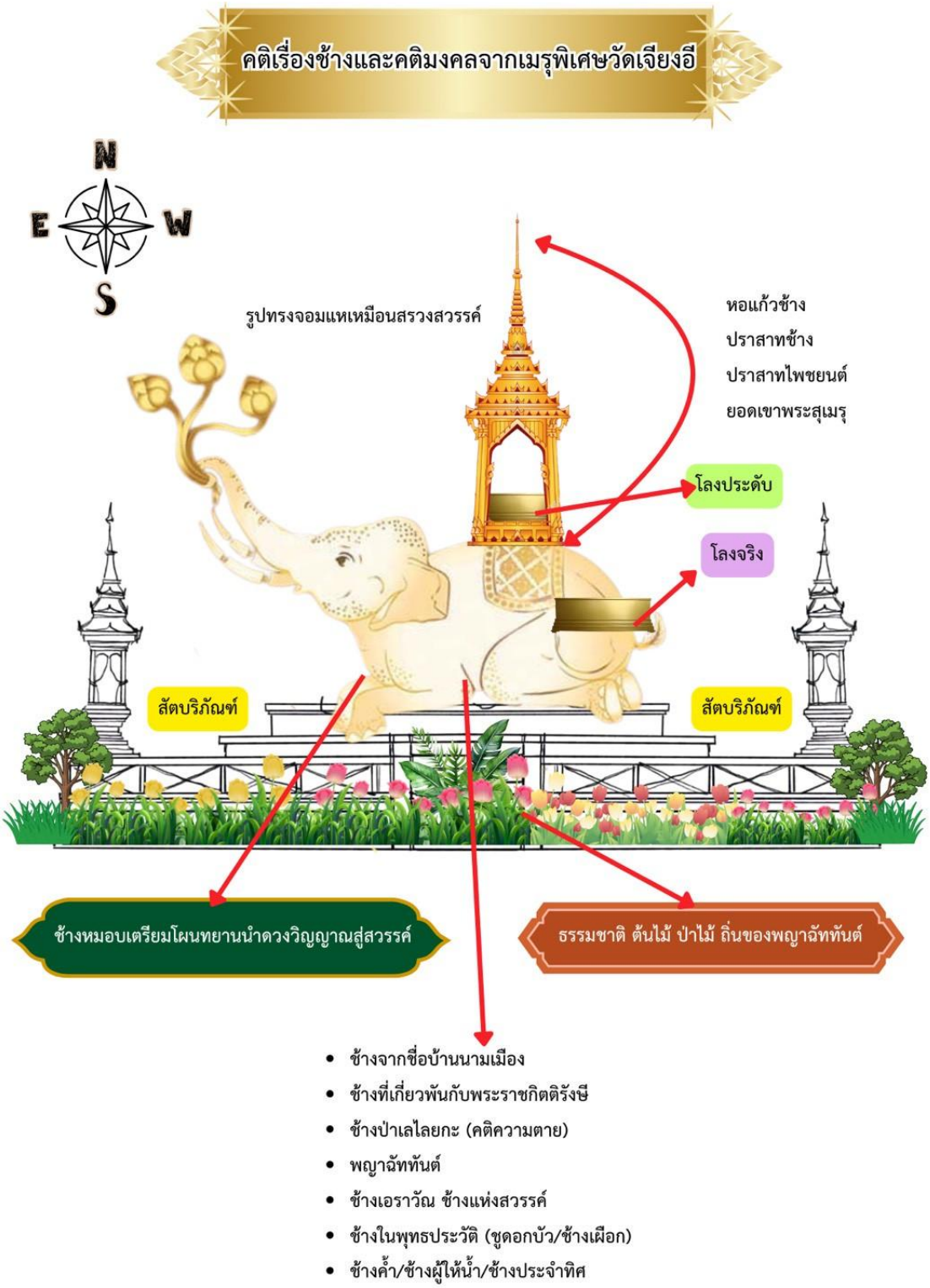

ภาพที่ 14 คติเรื่องช้างและคติมงคลจากเมรุพิเศษวัดเจียงอีฯ

ภาพที่ 15 - 16 การพิธีพระราชทานเพลิงศพฯ

ช้าง ถือเป็นสัตว์ชั้นสูงของพราหมณ์ ซึ่งตามตำนานของพราหมณ์กล่าวไว้ว่า ช้างเกิดขึ้นจากการที่พระพรหมทรงแบ่งไข่ทองออกเป็น 2 ซีก แล้วใส่ลมปราณแห่งชีวิตลงไป ไข่ซีกหนึ่งไปบังเกิดเป็นช้างพลาย 8 เชือก (รวมทั้งช้างไอราวต) ส่วนหนึ่งซีกหนึ่งไปบังเกิดเป็นช้างพัง 8 เชือก ช้างเหล่านี้เป็นพาหนะของเทพประจำทิศ เป็นช้างค้ำจักรวาลทั้ง 8 ทิศ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 17) และช้างนี้อาจสื่อความได้ถึงว่าเป็นช้างไอราวตะ พาหนะของพระอินทร์ ซึ่งช้างไอราวตะยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า “อัภรมาตังคะ” แปลว่า ช้างผู้เป็นก้อนเมฆ ช้างไอราวตะเป็นช้างเผือก มีสีกายขาวผุดผ่อง เพราะเกิดในคราวกวนเกษียรสมุทร พระอินทร์เป็นเทพเจ้าประจำทิศตะวันออก ด้วยเหตุนี้จึงพบทับหลังรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของปราสาทหินเขมรเสมอ (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 84) เช่นเดียวกันกับการที่ช้างนั่งหมอบหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ส่วนคติเรื่องช้างแห่งจักรวาลที่เชื่อว่ามีช้างอยู่ประจำทิศทั้ง 4 หรือแบกโลกไว้ทั้ง 4 ทิศ นั้นได้แก่ ช้างวิรูปากัษ (ตะวันออก) ช้างปัทมสม (ใต้) ช้างเสามนส (ตะวันตก) ช้างภัทร (เหนือ) (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2548: 88 และ ส.พลายน้อย, 2555ก: 23) รวมถึงการที่ชาวบ้านนำองค์พระคณศมาถวาย ซึ่งช้างในที่นี้หมายถึงมหาเทพผู้ทรงปัญญาอันเลิศ (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 81) ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของพระราชกิตติรังษี ผู้เป็นอดีตเจ้าอาวาสของวัด ในการทำนุบำรุงวัดด้วยนั่นเอง

คติอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องและสนับสนุนคติเรื่องช้างให้มีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น ได้แก่ บริเวณบุษบกปราสาทช้าง รอบ ๆ มีการทำปราสาทหลายหลัง เป็นปราสาทไพชยนต์ เป็นองค์กลาง อันเป็นที่

สถิตของพระอินทร์เทวราชา เป็นองค์กลาง หมายถึงตำแหน่งประธานที่ตั้งบนยอดเขาพระสุเมรุ ส่วนปราสาทแท่งเล็กลดหลั่นที่ขนาบข้างช้างทั้ง 2 ของปราสาทประธาน หมายถึง เขาบริวารที่มีชื่อเรียกว่า สัตบริภัณฑ์ (จริง ๆ คือ ช้าง ที่พระสงฆ์นั่งสวดสาธยายธรรม) (สันติ เล็กสุขุม, 2546: 7 และ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556: 56) และบริเวณรั้วของวัดจะมีคติการใช้รูปช้างประดับศาสนสถาน และภาพเขียนที่ซุ้มประตูโขงในพุทธประวัติตอนที่สัมพันธ์กับเรื่องช้าง ซึ่งคติการใช้รูปช้างประดับศาสนสถานนั้นน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา เพราะช้างเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวพันกับคติความเชื่อทางศาสนามาตั้งแต่สมัยโบราณ และยังเป็นสัตว์ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติเป็นอันมาก ช้างเป็นพาหนะในการอัญเชิญศพสู่เทวโลก น่าจะมีคติมาจากช้างค้ำ ช้างยืนแบกโลก แบกจักรวาล ในที่นี้คือโลงบรรจุศพ ทั้งที่เป็นโลงศพจริงและโลงศพยศที่ได้รับพระราชทาน (สุรพล ดำริห์กุล, 2554: 179) จึงกล่าวได้ว่า ในอดีตคงไม่ใช่เรื่องที่น่ายินดีนักในการทำรูปช้าง เพราะหากมีการสร้างช้าง หรือนกหัสดีลิงค์ ก็เท่ากับว่าในชุมชนนั้นมีการตายเกิดขึ้น แต่สิ่งดังกล่าวก็ดูจะหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกันของกลุ่มชนสองฝั่งโขง

ภาพที่ 17 สังเวชนียวัตถุที่ชวนให้ระลึกถึงพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) หลังงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ

ในการประกอบพิธีศพดังกล่าวจะเริ่มต้นเมื่อมีการเสียชีวิต จะมีการตั้งศพบำเพ็ญกุศล 7 วัน และต้องเก็บศพอีก 3 เดือน เพื่อรอเวลาการประกอบรูปช้างและหอแก้ว มีการเกณฑ์ไม้ไผ่ ช่างจักตอกกระดาษสา หวาย โครงไม้ไผ่ มีเครื่องบวงสรวงต่างๆ เพื่อเสริมความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมให้มากที่สุด ซึ่งหีบศพพระ เป็นส่วนประกอบอันหนึ่งในการทำพิธีศพ ส่วนใหญ่จะใช้หีบศพแบบติดเครื่องมงคล โดยใช้ไม้กะบากแผ่นใหญ่ตัดเป็นตัวหีบ เรียกว่า “เหม” ซึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆ นับแต่ฐานหีบ เรียกว่า แม่คีไพ สามขึ้นต่อมาตามลำดับ คือ วันม่วง เข่าพรหม โบกคว่ำ แอวขัน โบกหงาย (ที่ไว้ศพ) ปากขันขั้นกะจังหีบ

ใหญ่ โบกคว่ำ หีบน้อย แอวขัน หับน้อย โบกหงาย หีบน้อย ขั้นกะจังหับน้อย นพศูลสามยอด รวมเป็นตัวหีบเต็มยศสำหรับผู้มีศักดิ์ ตัวหีบจะทำลายรดน้ำ หรือปรุลายทองอันมีลายก้ามปู ลายปัธวอบ ลายประจำยาม ลายทรง ข้าวบิณฑ์ ลายแข้วยักษ์ ลายลูกแก้ว สีที่ใช้นิยมใช้สีทองและสีดำ มีสีแดงและสีน้ำเงินเป็นลวดคั่นระหว่างลายยไทยและลายก้ามปู ส่วนหอแก้วนั้นในปัจจุบันนิยมทำเป็นรูปมณฑปแบบพระเมรุภาคกลาง แต่เดิมในอดีตนั้นเมรุรูปช้าง ตัวช้างต้องนอนหมอบแนบกับดิน คล้ายกับเตรียมทะยานบินสู่สรวงสวรรค์ มีราชวัติ ฉัตรธงล้อมเป็นเขตเท่านั้น ยอดเมรุเป็นทรงนพศูล หรือดอกบัวแบบอีสาน เป็นซุ้มทรงจอมแหและมงกุฎจากบริเวณด้านหน้าอุโบสถ (ศุภศร ทรงงาม, 2561: 22) โดยยอดนพศูลต้องมีตัวมุขลายจั่วเทพนม จึงจะถูกต้องตามแบบโบราณ (สวิง บุญเจิม, 2550: 365) เมื่อเสร็จงานแล้วก็เผาช้างที่ทำด้วยไม้ไผ่ กระดาษ และปูนบางส่วน หูช้างและตาที่ขยับได้ไปพร้อมกับโลงศพเป็นอันเสร็จพิธีการ ถือเป็นการน้อมส่งดวงวิญญาณของพระเถระองค์นั้นสู่เทวโลกโดยสมบูรณ์ (พระสมภพ กตสีโล, 2569: สัมภาษณ์)

บทสรุป

จากคตินิยมโบราณอีสานต่อการสร้างรูปช้างในพิธีศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ได้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อ ตลอดจนความสามารถทางภูมิปัญญาของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ อย่างอเนกนานัปการ ทั้งประติมากรรม สถาปัตยกรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิต ความกตัญญูกตเวทิตา อันแสดงให้เห็นถึงความอลังการที่แสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องมาจากอดีตของบรรพชนจนถึงปัจจุบัน ควรแก่การส่งเสริมและสืบทอดต่อไปตราบนานเท่านาน เพราะการจัดสร้างเมรุช้างในแต่ละครั้งค่อนข้างใช้ทุนเป็นจำนวนมาก เพราะหากรวมวัสดุและค่าฝีมือแล้วก็ตกร่วม ๆ สามแสนบาท จากเหตุผลดังกล่าวผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับตำนานช้าง จะเห็นว่าเงื่อนไขหลาย ๆ ประการได้เริ่มสูญหายไป ดังนั้นเราจึงอดที่จะคิดไม่ได้ว่า ช้างตัวนี้จะเป็นตัวสุดท้ายของยุคนี้หรือเปล่า ถึงแม้อีกใจหนึ่งเราจะเข้าใจเป็นอย่างดีว่าวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงนั้นมันเป็นของคู่กันมาโดยตลอด

บรรณานุกรม

กิตติยา กิตติบดีสกุล. (2549). **บทบาทของช้างเชิงสัญลักษณ์สมัยรัตนโกสินทร์.** (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์).มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2560). **คำศัพท์อันเกี่ยวเนื่องกับงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร.** สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ไขศรี ศรีอรุณ. (2560). **ประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ.** มหาวิทยาลัยศิลปากร. คมขำ ประทุมทอง. 2 มีนาคม 2569. (การสื่อสารส่วนบุคคล)

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2540). **ภูมิปัญญาอีสาน.** ภาควิชาภาษาไทย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2558). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : การศึกษาสัญลักษณ์สัตว์ในวัฒนธรรมเขมร.** คณะศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2547). **พม่า : ประวัติศาสตร์และการเมือง.**มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2560). **ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย.** โอเดียนสโตร์.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2563).**ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมในวัดเจียงอีศรีมงคลวรารามพระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ.**

จิรายุ มะโน (บรรณาธิการ). **ในรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ** สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์. หน้า 145 – 163. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2564). **ตำนานการตามช้างเผือกกับการรับรู้ประวัติศาสตร์สู่แนวทางการพัฒนาในจังหวัดศรีสะเกษ.**

อดิศร ศักดิ์สูง (บรรณาธิการ). **ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.** หน้า5 59-70. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

นิพนธ์ กรอบทอง. **2 มีนาคม 2569.** (การสื่อสารส่วนบุคคล)

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2550). **ประวัติศาสตร์อีสาน.** มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. พระอาจารย์สมภพ กตสีโล. 2 มีนาคม 2569. (การสื่อสารส่วนบุคคล)

พรรณิกา ฉายากุล. (2560). **เอกสารประกอบการสอน อารยธรรมอีสาน.** ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ไพฑูรย์ มีกุศล. (2531). **เอกสารประกอบการสอน ประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน.** ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2548). **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี.** มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง. (2568). **บทสวดมนต์แปล.** พิมพ์เป็นธรรมานุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) อดีตเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ อดีตเจ้าอาวาสวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ณ เมรุพิเศษวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ วันอังคารที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2508.

วิชุดา พรายยงค์ (2564). **รายงานวิจัย : คำศัพท์เกี่ยวกับช้างในภาษาและวัฒนธรรมไทย.** มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน.** เมืองโบราณ.

ศุภศร ทรงงาม. (2561**). อิทธิพลทางสังคมและการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอารามหลวงในจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2503 - 2552.** สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ศิลปทรรศน์. (2549). **สิงสาราสัตว์ในป่าหิมพานต์.** บริษัท วาดศิลป์ จำกัด.

สมชาติ มณีโชติ. (2524). **คติเรื่องช้างในพุทธศาสนาจากหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุแบบทวารวดี.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์).มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สันติ เล็กสุขุม. (2546). **ลีลาไทย : เพื่อความเข้าใจความคิดเห็นของช่างโบราณ.** มติชน.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2550). **พระเมรุ ทำไม มาจากไหน?.** กองทุนเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ.

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. (2531). **ช้างในตำนาน พุทธประวัติ และชาดก.** คุรุสภา.

สุทัศน์ กองทรัพย์. (2536). **ความสำคัญของหัวเมือง คูขันธ์ สังฆะ และสุรินทร์ พ.ศ.2325-2445.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2548). **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์จังหวัดศรีสะเกษ.** ศรีสะเกษการพิมพ์.

ส.พลายน้อย. (2555ก). **เทวนิยาย.** ยิปซีกรุ๊ป.

ส.พลายน้อย. (2555ข). **สัตวนิยาย.** ยิปซีกรุ๊ป.

สุเนตร ชุตินธรานนท์. (2533). **สู่ลุ่มอิรวดี.** สำนักพิมพ์ศยาม.

สุรพล ดำริห์กุล. (2554). **เจดีย์ช้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในประเทศไทย.** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.) กระทรวงศึกษาธิการ. (2567). **กฐินพระราชทาน ประจำปีพุทธศักราช 25**67. ถวาย ณ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ วันเสาร์ที่ 26 ตุลาคม 2567.

สำเภา ประกอบกิจ. **2 มีนาคม 2569.** (การสื่อสารส่วนบุคคล)

สวิง บุญเจิม. (2550). **ตำรามรดกอีสาน.** สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.

แหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2540). **หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย** อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

อรรถ นันทจักร์. (2535). **เอกสารประกอบการสอน ประวัติศาสตร์และหลักฐานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสาน.**ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

โอม รัชเวทย์. (2547). **เส้นสีลายวาดปางพระพุทธรูป.** สำนักพิมพ์เพื่อนเด็ก.

การผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

The Religious syncretism in Buddhist Temples: A Case Study of Chiang Ee Sri Mongkhon Woraram Temple, Royal Monastery, Mueang District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, เอนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม,
ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง
และ ปัณณธร บัวทอง
Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula,
Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek,
Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang and Pannathon Buathong
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ 319 ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ 33000
Sisaket Rajabhat University 319 Pho Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province 33000
Corresponding author, e-mail : thanyapong.s@sskru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ผ่านปฏิมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่ รวมถึงการสัมภาษณ์ และนำเสนอผลการศึกษาด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ปฏิมากรรมรูปเคารพภายในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง เหล่านี้ เป็นแหล่งรวมวัฒนธรรมความเชื่อ ทั้งจากพุทธศาสนาแบบเถรวาทและมหายาน รวมถึงมีรูปเคารพในคติความเชื่อดั้งเดิม คติพราหมณ์ และคติความเชื่ออื่นๆ แสดงถึงความเป็นพหุวัฒนธรรมภายในวัด โดยเฉพาะการปรับปรุงพัฒนาวัดตั้งแต่ พ.ศ.2552 เป็นต้นมา วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง มีการพัฒนาจากศาสนสถานที่สำคัญของชาวพุทธในด้านต่าง ๆ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับชาวบ้านในชุมชน ปัจจุบันวัดแห่งนี้ได้เข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้นต่อผู้คนในชุมชนและประชาชนโดยทั่วไป ผ่านการพัฒนาวัดให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ

คำสำคัญ : การผสานความเชื่อ, ปฏิมากรรมรูปเคารพ, วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง, ศรีสะเกษ

ABSTRACT

This article examines the religious syncretism within a Buddhist temple, using Wat Chiang Ee Sri Mongkhon Woraram as a case study. The research focuses on various religious sculptures and employs a qualitative approach, drawing on documents, related studies, fieldwork, and interviews, with findings presented through descriptive analysis. The study reveals that the sculptures within the temple represent a convergence of cultural beliefs, including Theravāda and Mahāyāna Buddhism, as well as elements of indigenous traditions, Brahmanical beliefs, and other spiritual concepts, reflecting the temple's multicultural character. In particular, since its development in 2009, the temple has evolved as a significant religious site for Buddhists in multiple aspects and serves as a spiritual anchor for the local community. Today, it has taken on an expanded role for both community members and the general public, supported by its transformation into a major tourist attraction in Sisaket Province.

Keywords: religious syncretism, religious sculpture, Wat Chiang Ee Sri Mongkhon Woraram Royal Monastery, Sisaket

บทนำ

ความเชื่อของมนุษย์มีความหลากหลาย ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม วัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา จารีตประเพณี เพศ วัย สถานภาพ ตลอดจนระดับการศึกษา (ดนัย ไชยโยธา, 2547: 64) ในสังคมไทยจะเห็นได้ว่าระบบความเชื่อที่มีความสำคัญมาก ก็คือความเชื่อในพุทธศาสนาและความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติหรือการนับถือผี ซึ่งมีอยู่ควบคู่กับสังคมไทยมาช้านาน (ธีระพงษ์ มีไธสง, 2560: 22)

รูปแบบความเชื่อในอดีตที่ปรากฏเป็นอย่างแรกในสังคมไทยนั้นคือ ความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ ซึ่งถือเป็นความเชื่อที่สามารถพบได้ในสังคมทั่วโลกเช่นกัน ความเชื่อในเรื่องของวิญญาณนี้อยู่คู่กับสังคมไทยมานาน จนกระทั่งการรับเอาศาสนาพุทธเข้ามาในสังคมและเป็นศาสนาประจำชาติไทย อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาบริบทของศาสนาพุทธได้ถูกผสมผสานกลมกลืนเข้ากับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รวมทั้งความเชื่อดั้งเดิมเรื่องภูตผีวิญญาณ (ดนัย ไชยโยธา, 2540: 112) ซึ่งถึงแม้ว่าบ้านเมืองจะมีความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการสมัยใหม่ และความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ความเชื่อเหล่านั้นยังไม่ได้หมดไป ในทางตรงกันข้ามกลับพัฒนาตัวเองขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน ทั้งที่พึ่งทางใจและนอกพุทธศาสนา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2560: 21) ความเชื่อต่าง ๆ เช่น การนับถือผีในระบบความเชื่อดั้งเดิม การนับถือพระสงฆ์ในทางพุทธศาสนา การนับถือเทพเจ้าในทางศาสนาพราหมณ์และความเชื่อเรื่องเจ้าที่ที่มาจากความเชื่อแบบจีนและอื่นๆ หรือแม้กระทั่งวัตถุมงคลและเครื่องรางของขลังต่าง ๆ จึงเข้ามามี

บทบาทอยู่ในสังคมไทยไม่น้อย ถึงแม้ว่าจะเป็นสังคมพุทธก็ตาม (ดนัย ไชยโยธา, 2547: 32) ดังจะเห็นได้จากความเชื่อที่มากมานหลายรูปแบบที่นอกเหนือไปจากในพุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในวัดไทยเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน เช่น พระพิฆเนศ พระตรีมูรติ ท้าวเวสสุวรรณ พญานาค พระพรหม พระวิษณุ พระราหู เทพเจ้าหรือศาลเจ้าต่างๆ ที่เป็นทั้งความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและลัทธิอื่น ๆ (ธีระพงษ์ มีไธสง, 2560: 91)

นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น วัดมีบทบาทอย่างมากต่อสังคมไทยในหลาย ๆ ด้าน วัดเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนในสังคม และเป็นศาสนสถานที่สำคัญสำหรับการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา มีพระสงฆ์คอยทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอน เพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีที่พักพิงใจและเกิดความสบายใจ แต่หากมองตามความเป็นจริงแล้ว วัดไม่ได้ทำหน้าที่ตามหลักคัมภีร์เพียงอย่างเดียว แต่ยังทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางจิตใจให้กับคนในสังคม ทั้งขจัดปัดเป่า มีการประกอบพิธีกรรมที่เป็นพุทธแบบชาวบ้าน คือ ผสมผสานทั้งความเชื่อในพุทธ ไสยศาสตร์ พราหมณ์ และภูตผีวิญญาณเข้าด้วยกัน (ดนัย ไชยโยธา, 2540: 115) ซึ่งนอกจากการกราบไหว้แล้วยังคงมีการวิงวอนขอร้อง บนบานศาลกล่าว หรือต่อรองแลกเปลี่ยนบางสิ่งบางอย่างกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นหากสามารถดลบันดาลให้สมหวังได้

บทความนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการผสานความเชื่อในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ โดยพบว่ามีความหลากหลายทางความเชื่อ ทั้งความเชื่อดั้งเดิม พุทธมหายาน เถรวาท พราหมณ์-ฮินดู และความเชื่ออื่น ๆ ที่มีความหลากหลายทางความเชื่อ สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยที่เป็นสังคมที่ผสานความคิดความเชื่อทางศาสนา (Religios Syncretism) ได้อย่างลงตัวมาช้านาน กล่าวคือ ความเชื่อดั้งเดิมที่ผู้คนนับถือผี เชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ผสานเข้ากับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ที่เดินทางมาจากอินเดีย หล่อหลอมให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมอุดมศรัทธา (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2562: 1) ซึ่งหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ช่วยสนับสนุนคำกล่าวข้างต้นได้อย่างชัดเจน คือ ปฏิมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ อาทิ พระโพธิสัตว์กวนอิม พระคเณศ พ่อครูปู่ฤๅษี พญานาค เป็นต้น ที่ประดิษฐานภายในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง แห่งนี้ เพื่อดึงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้เข้าวัดเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากปัญญาของแต่ละบุคคลไม่เท่ากัน บางท่านเข้าวัดเพราะมีปัญญาจึงเข้าวัดเพื่อที่จะขัดเกลาตนให้เป็นผู้ที่สะอาด สว่าง สงบ เพื่อความหลุดพ้นถึงฝั่งอมฤตนิพพาน ขณะที่บางท่านเข้าวัดเพราะมีปัญหา จึงเข้าวัดเพื่อหาที่พึ่ง ซึ่งเป็นอำนาจลึกลับให้ช่วยแก้ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญ ด้วยเหตุนี้จึงปฏิเสธไม่ได้ว่ารูปเคารพต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีข้อดี เพราะอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เข้าวัดได้มากขึ้นนั่นเอง

วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตั้งอยู่ถนนศรีสุมังค์ ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ห่างจากเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ประมาณ 500 เมตร อยู่ใกล้กับโรงเรียนเทศบาล 1 ซึ่งวัดแห่งนี้เป็นวัดที่มีความสวยงาม ร่มรื่น มีศิลปกรรมที่สำคัญคือ พระพุทธรูป ลายบานประตู และลายบานหน้าต่างอุโบสถ บริเวณวัดกว้างขวาง ก่อสร้างพุทธศาสนาคารเป็นระเบียบ จนได้เป็นวัดพัฒนา

ตัวอย่างของจังหวัดเป็นวัดแรกของจังหวัดศรีสะเกษ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2524: 55) และได้รับการยอมรับและมีชื่อเสียงอย่างมากนับตั้งแต่ได้รับการพัฒนาจนกลายเป็น 1 ในสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจและสำคัญอย่างมากของจังหวัดศรีสะเกษ เป็นหนึ่งในวัดไทยในปัจจุบันที่ปรากฏให้เห็นความเชื่อมากมายหลายรูปแบบ ซึ่งไม่ได้มีเพียงแค่พระพุทธรูป หรือพระประธานไว้ให้กราบไหว้บูชาเท่านั้น หากแต่ภายในวัดแห่งนี้ยังมีทั้งองค์พระพิฆเนศ ช้างเอราวัณ พระอินทร์ พระพรหม เจ้าแม่กวนอิม พญานาคราช ฮก ลก ซิ่ว พ่อครูปู่ฤาษี นับตั้งแต่สถาปนาวัด สมัยพระหลักคำอุด วัดแห่งนี้ได้ถูกว่างเว้นจากการบูรณปฏิสังขรณ์มาเป็นเวลานาน จนกระทั่งใน พ.ศ.2552-2565 สมัยเจ้าอาวาสคือ พระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนจิตฺโต) วัดได้รับการพัฒนาและบูรณปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่องสืบเนื่องตั้งแต่สมัยของพระเกษตรศีลาจารย์ (หนู อุสฺสาโห) และมีชื่อเสียงมากที่สุด คือ การสร้างพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีศรีสะเกษ และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ อาทิ พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปสำคัญจำลองในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ อุบลราชธานี และจังหวัดสำคัญๆ ในประเทศไทย และในปลาย พ.ศ.2568 วัดแห่งนี้ได้เป็นสถานที่จัดงานพระราชเพลิงสรีระสังขารของพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺจิตโต) ที่ทำให้วัดแห่งนี้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

คณะผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาปฏิมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดทางพระพุทธศาสนาว่า ปัจจุบันมีปฏิมากรรมรูปเคารพอะไรบ้าง เทพเจ้าต่าง ๆ เหล่านั้นมีประวัติความเป็นมาอย่างไร รวมทั้งเหตุผลที่พระสงฆ์ได้นำรูปเคารพเหล่านั้นมาประดิษฐานไว้ภายในวัด ทั้งนี้คณะผู้เขียนได้ทำการศึกษา "วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง" เพราะเป็นจังหวัดขนาดกลาง มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นจังหวัดที่พระพุทธศาสนาประดิษฐานอย่างมั่นคง สมกับคำขวัญประจำจังหวัดที่ว่า "หลากล้วนวัฒนธรรม" นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งคณะผู้เขียนทำงานและเรียนอยู่อีกด้วย ด้วยเหตุนี้ การศึกษารูปเคารพต่าง ๆ ในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง จะทำให้เกิดผลงอกงามทางด้านสติปัญญาของผู้คน อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้คนในสังคมทราบว่า เรากำลังเคารพบูชาสิ่งใด ไม่ใช่ไหว้เพราะคนอื่นบอกให้ไหว้ หรือไหว้ตาม ๆ กัน โดยไม่รู้ว่าไหว้ไปเพื่ออะไร ซึ่งคำถามสำคัญของงานชิ้นนี้คือ "ไหว้อะไรและไหว้ไปทำไม?" ซึ่งการทำความเข้าใจในระบบความเชื่อ จะทำให้เราเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเราอย่างลึกซึ้ง เพราะสังคมไทยล้วนแล้วแต่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากความเชื่อทางศาสนาทั้งสิ้น ศาสนาจึงไม่ใช่สิ่งไกลตัว แต่กลับเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่อาจละเลยได้ ซึ่งคระผู้เขียนหมายใจที่จะให้ผลงานนี้เกิดประโยชน์ต่อสังคมท้องถิ่น คือ ทำให้เข้าใจวิถีวัฒนธรรม ความเชื่อ และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ในฐานะที่จังหวัดศรีสะเกษ เป็นจังหวัดที่มีผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ และมีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม เช่น บรรดาเทพเจ้าจีน ที่แสดงให้เห็นถึงการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดศรีสะเกษของชาวจีน เป็นต้น และคณะผู้เขียนหมายใจที่จะทำให้บทความนี้เป็นเสมือนคู่มือนำเที่ยววัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ ไหว้พระชำระจิตใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์ นักท่องเที่ยวจะได้ทราบว่า ในวัดแห่งนี้มีรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์อะไรบ้างที่ท่านไม่ควรที่จะไปกราบไหว้ขอพร

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนาในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง พบว่าไม่มีผู้ทำการศึกษา แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัดแห่งนี้คือ งานวิจัยของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2563) เรื่อง "ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" งานวิจัยของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2565) เรื่อง "ประวัติและความสำคัญของพระพุทธสิริเกศมงคล พระพุทธไสยาสน์วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" งานวิจัยของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2564) เรื่อง "คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังของพระอุโบสถวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" และงานของศุภศร ทรงงาม (2561) เรื่อง "อิทธิพลทางสังคมและการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอารามหลวงในจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ. 2513 - 2552" กลุ่มงานวิจัยนี้เป็นประโยชน์คือ ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมรวมถึงรูปเคารพต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า ที่วัดแห่งนี้มีรูปเคารพอะไรบ้าง โดยงานดังกล่าวให้ข้อมูลเป็นภาพกว้าง ๆ ยังไม่ได้ลงรายละเอียด บอกเพียงว่ามีอะไรในวัดเท่านั้น และศึกษาเพิ่มเติมจากงานของชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ (2563) เรื่อง "การผสานความเชื่อทางศาสนาในวัดทางพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา วัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานี และอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี งานของธันยพงศ์ สารรัตน์ (2566) เรื่อง "การผสานความเชื่อกับการกลายเป็นสินค้าของวัดในสังคมไทย กรณีศึกษาวัดบ้านสร้างเรือง ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" และงานของธนพล ป้องแก้ว และคณะ (2568) เรื่อง "การผสานความเชื่อทางศาสนาในวัดทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดพานทา อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในการศึกษาวัดอื่น ๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีและศรีสะเกษ ด้วยเหตุนี้ คณะผู้เขียนจึงศึกษาวิธีการศึกษา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ศึกษาการผสานความเชื่อทางศาสนาในวัดทางพระพุทธศาสนาจากปฏิมากรรมรูปเคารพในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง แห่งนี้

ข้อมูลพื้นฐานของวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง

วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง มีความเป็นมาที่สัมพันธ์กับตำนานประวัติความเป็นมาของจังหวัดศรีสะเกษและตำนานการตามช้าง กล่าวคือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย พญาช้างเผือกของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์แตกโรงช้างหนีแล้วมุ่งหน้าทางทิศตะวันออกเข้าเขตจังหวัดศรีสะเกษ ทหารนายกองจับช้างติดตามมาทันที่ลำธารแห่งหนึ่ง แต่จับพญาช้างเผือกไม่ได้ ชาวบ้านจึงเรียกลำธารนี้ว่า "ห้วยทับทัน" เพราะกองทัพจับช้างตามมาทันพญาช้างที่นั่น หัวหน้าหมู่บ้านได้พากันช่วยตามจับช้างได้แถวเชิงภูเขาดงรักในเขตอำเภอกันทรลักษ์ จึงนำกลับมาโดยมีชาวส่วยช่วยนำส่งช้าง ชาวบ้านจึงเรียกชื่อบ้านนั้นว่า บ้านสงสาง คือ ส่งช้าง หรือนำส่งช้างนั่นเอง (ปัจจุบันเรียกว่าบ้านเขิน) และเมื่อนำพญาช้างมาถึงหมู่บ้านใหญ่แห่งหนึ่ง ช้างได้ล้มป่วยลง รักษาพยาบางหายดีแล้วจึงออกเดินทางต่อไป ชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนั้นว่า "บ้านเจียงอี" ซึ่งเป็นภาษาส่วย คำว่า "เจียง" แปลว่า "ช้าง" คำว่า "อี"

แปลว่า "ป่วย" บ้านเจียงอีคือบ้านช้างป่วย วัดที่ตั้งอยู่ก็เรียกว่าวัดเจียงอีมาถึงปัจจุบัน และเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2524: 70 และ สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย, 2549: 22) และได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงแห่งแรกของจังหวัดศรีสะเกษตามแจ้งความของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงตั้งแต่วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2513 และต่อมาได้รับการประกาศยกย่องให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างของจังหวัดศรีสะเกษเมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2519 และใน พ.ศ. 2558 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินมาปฏิบัติพระราชกรณียกิจในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ทรงถวายผ้าพระกฐินของสภากาชาดไทยที่พระอุโบสถวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง และทรงติดตามงานการจัดการศึกษาโรงเรียนศรีเกษตรวิทยา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนในโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2558 (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิการครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.) กระทรวงศึกษา, 2567: 11)

ปฏิมากรรมรูปเคารพที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง

ปฏิมากรรมรูปเคารพที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง แบ่งได้ 4 กลุ่ม คือ ปฏิมากรรมรูปเคารพในคติความเชื่อดั้งเดิม ปฏิมากรรมรูปเคารพในคติพราหมณ์ ปฏิมากรรมรูปเคารพในติพุทธ (เถรวาทและมหายาน) และปฏิมากรรมรูปเคารพในคติความเชื่ออื่นๆ มีรายละเอียดดังนี้

1. ปฏิมากรรมรูปเคารพในคติความเชื่อดั้งเดิม

หินตั้ง ความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏ คือ หินตั้ง ในวัด ที่แสดงถึงเขตพุทธาวาส ที่นำก้อนหินมาซ้อนกัน ที่สื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2531: 21) และแสดงถึงความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติในพื้นที่วัดในวัฒนธรรมไทย-ลาว ต่อมา

พญานาค จากการลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า มีพญานาคปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก คือ เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมภายในวัด เช่น ช่อฟ้า บันไดนาค และเป็นปฏิมากรรมที่สร้างขึ้นใหม่เจตนาเพื่อให้คนกราบไหว้บูชาโดยตรง เช่น นาคปูนปั้นบริเวณฐานของท้าวเวสสุวรรณหน้าพระธาตุองค์ใหม่ของวัด ซึ่งพญานาคถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอบปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา เห็นได้จากในวัดที่ปรากฏลวดลายพญานาคตามศาสนาคาร เช่น ช่อฟ้า (ส่วนหัวของพญานาค) ใบระกา (ส่วนที่เป็นเกล็ดของพญานาค) หรือบริเวณบันได เป็นต้น โดยคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธจึงไม่มีใครที่ไม่รู้จักพญานาค เพราะทุกครั้งที่เคยไปวัด ก็คงเคยพบเห็นรูปปั้นหรือภาพเขียนตามฝาผนังเป็นรูปพญานาคจนเห็นเป็นเรื่องปกติ (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2561: 156) ซึ่งนาคประดับอยู่บริเวณราวสะพานปูนคู่บริเวณประตูด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ และในคติอื่น ๆ ว่า พญานาคเป็นผู้ใกล้ชิดกับองค์เทพต่าง ๆ เป็นเทพเจ้าแห่งสายน้ำ เช่น อนันตนาคราช ที่ทำให้วัดแห่งนี้มีความชุ่มฉ่ำ แต่ตามคติฮินดูจะเชื่อว่า สะพานนาคคือสะพานรุ้ง เป็นเส้นทางสู่สรวงสวรรค์ (ดนัย ไชยโยธา, 2540: 40) และนาคยังเป็น

ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมพระอุโบสถของวัด ตามคตินิยมที่ว่า นาคมีความยิ่งใหญ่คู่ควรกับสถาบันอันสูงส่ง เช่น นาคสะดุ้ง ที่ทอดลำตัวยาวตามบันได นาคลำยอง ป้านลมบนหลังคาพระอุโบสถที่เชื่อมต่อกับนาคสะดุ้ง นาคเบือน นาคจำลอง นาคทันต์ และคันทวย (ทศพล จังพานิชย์กุล, 2554: 27) และบริเวณฐานบันไดใต้แท่นบุษบกอนุสรณ์รูปปั้นอดีตเจ้าอาวาส เป็นต้น ดังกล่าวนอกจากจะทำให้เกิดภูมิทัศน์ที่งดงามแล้ว (ทำหน้าที่เป็นสะพานนาค) ยังสอดรับกับความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนที่นี่ที่เชื่อกันว่าบริเวณวัดแห่งนี้เป็นที่อยู่ของพญานันทนาคราชจากห้วยแฮด ห้วยสำราญ และห้วยน้ำคำ ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่นำดอกไม้ธูปเทียน รวมทั้งอาหารคาวหวานไปเซ่นสังเวยบูชาพญานาคอยู่เป็นประจำ

ภาพที่ 1 แผนผังศาสนสถานภายในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

2. ปฏิมากรรมรูปเคารพในคติพราหมณ์

พระคเณศ ศาสนาพราหมณ์ หรือ ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่ถือกำเนิดขึ้นก่อนศาสนาพุทธ ซึ่งปฏิมากรรมที่พบคือ พระคเณศ หรือ พระวิฆเนศวร เป็นองค์ขนาดเล็กอยู่บริเวณฐานพระพุทธรูปใกล้ซุ้มประตูวัดด้านทิศใต้ ซึ่งพระคเณศเป็นเทพเจ้าแห่งความรู้ และช่วยปัดเป่าเรื่องราวที่ขัดข้องทั้งปวง (เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2548: 122) ซึ่งชาวพุทธจำนวนไม่น้อย นับถือบูชาพระคเณศในฐานะที่พระองค์เป็นเทพที่คอยปกป้องดูแลพระพุทธศาสนาด้วยอีกพระองค์หนึ่ง เช่นที่บริเวณซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศใต้ ถือว่าเป็นหนึ่งในเทพที่คนไทยรู้จักและคุ้นเคยกันดี เป็นองค์เทพผู้ปราดเปรื่องในศาสตร์ทุกแขนง สร้างปาฏิหาริย์มากมายแก่ผู้ที่บูชา (อมตะ เทพรักษา, 2557: 15 และ จิรัสสา คชาชีวะ, 2551: 21)

พระพรหม ถือเป็นมหาเทพในศาสนาพราหมณ์ หนึ่งในตรีมูรติ เป็นเทพแห่งการสร้าง มี 4 พักตร์ 4 กร สีขาว โดยในวัดจะปรากฏเพียงแค่ส่วนเศียรบริเวณประตูวัด ซึ่งเครื่องประดับกายพระพรหมนั้นคือพระเศียรสวมชฎามงกุฎ (สุรศักดิ์ ทอง, 2553: 20-28) ทำให้เป็นการเปรียบเทียบว่า วัดแห่งนี้ คือ สรวง

สวรรค์ของพระพรหม ซึ่งพระพรหมนี้มีนามที่ใช้กันอยู่บ่อยๆ เช่น ธาดา หรือ วิธาดา (ผู้ทรงไว้) โลเกศ (จอมโลก) ปรเมษฐ์ (เป็นใหญ่ในสวรรค์) เป็นต้น (พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556: 87) ซึ่งการบูชาพระพรหมควรบูชาให้ครบทุกพระพักตร์ เชื่อว่าแต่ละพระพักตร์จะประทานพรที่แตกต่างกันให้แก่ผู้บูชา โดยผู้บูชาจะต้องเวียนขวา หรือทักษิณาวรรต (วนตามเข็มนาฬิกา) พระพักตร์แรก ขอพรเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่การงาน การเรียน การสอบ หรือขอพรเกี่ยวกับเรื่องพ่อ พระพักตร์ที่ 2 ขอพรเกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินเงินทอง อสังหาริมทรัพย์ พระพักตร์ที่ 3 ขอพรเกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินเงินทอง อสังหาริมทรัพย์ พระพักตร์ที่ 3 ขอพรเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ คู่ครอง หรือขอพระเกี่ยวกับเรื่องแม่ และพระพักตร์ที่ 4 ขอพรเกี่ยวกับเรื่องโชคลาภ ความสำเร็จในธุรกิจและขอบุตร (เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2548: 21)

พระนารายณ์ อยู่บริเวณหน้าบันพระวิหาร อยู่ทั้งด้านตะวันออกและตะวันตก เป็นผู้รักษาและปราบยุคเข็ญแห่งโลก เป็นผู้สอนศิลปะศาสตร์แก่กษัตริย์ และให้ไปอยู่ ณ เกษียรสมุทร คราวใดเกิดทุรยุคพระนารายณ์ก็มีหน้าที่ไปปราบ โดยศิวโองการบ้าง โดยถูกอัญเชิญจากพวกเทวดาบ้าง ที่เรียกว่าอวตารด้านใต้คือหน้ากาล ที่ขจัดความชั่วร้ายร่วมกับพระนารายณ์ในศาสนสถาน และอยู่ในเขตวัดทางพระพุทธศาสนา อาจสื่อถึงพุทธาวตาร เป็นพระสมณโคดม (พระพุทธองค์) ปราบท้าววัสวดีมาร หรือเพื่อประทานธรรมแก่โลก (พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556: 88 และ เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2548: 23)

พระแม่ธรณี พระเทวีแห่งแผ่นดิน เป็นเทวีผู้ค้ำจุนสรรพชีวิต มีมากในวัด เป็นลวดลายประดับซุ้มประตูต่าง ๆ ซึ่งแนวความคิดที่กำหนดให้พระแม่ธรณี เป็นเทวีเพศหญิงคงสืบเนื่องมาจากการที่ผืนแผ่นดินเป็นสิ่งให้กำเนิดและรองรับทุกสรรพสิ่ง รวมถึงเป็นที่ให้พืชพันธุ์ธัญญาหารได้หล่อเลี้ยงชีวิต เปรียบได้กับบทบาทของแม่หรือผู้หญิงที่ให้กำเนินดชีวิตขึ้นมาในโลก ดังนั้นพระแม่ธรณีจึงได้รับการยกย่องให้เป็นเทวีผู้ให้กำเนิดและค้ำจุนสรรพชีวิตทั้งปวง รวมทั้งในปัจจุบันยังขยายไปสู่การเป็นเทวีผู้ให้โชคลาภด้านที่ดินสิ่งก่อสร้าง และขจัดภยันตรายต่างๆ (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2560: 27)

ฤาษี หรือที่คนไทยเรียกว่า "พ่อแก่" คือ ผู้บำเพ็ญพรต บำเพ็ญตบะ จนมีอิทธิฤทธิ์ สถานที่พำนักของฤาษีนั้นมีทั้งที่อยู่บนสวรรค์ ป่าหิมพานต์ ป่าเขาลำเนาไพร ภูเขาหรือในถ้ำ เป็นต้น ฤาษีคนแรกของโลกนั้นคือ พระพรหม ส่วนเจ้าแห่งฤาษี คือ พระศิวะ (ศานติ ภักดีคำ, 2561) อยู่บริเวณฐานพระพุทธรูปบริเวณซุ้มประตูด้านทิศใต้

3. ปฏิมากรรมรูปเคารพในคติพุทธ

ถือได้ว่าเป็นปฏิมากรรมส่วนใหญ่ของวัดเลยก็ว่าได้ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูป ภาพนูนต่ำที่บริเวณหน้าบันซุ้มประตูทางเข้า เพราะพระพุทธรูปเป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจากการลงพื้นที่ภาคสนามของคณะผู้เขียนพบว่า พระพุทธรูปสำคัญภายในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง มีดังต่อไปนี้

พระบรมสารีริกธาตุ บรรจุอยู่ในผอบทองคำสองชั้นประดิษฐานบนบุษบกในเจดีย์ และที่เศียรพระไสยาสน์ บรรจุในตลับทองคำ 2 ชั้น ชั้นนอกเป็นตลับทรงแปดเหลี่ยม ฝายอดกว้าง 2.7 เซนติเมตร สูง 3.3 เซนติเมตร ชั้นในเป็นตลับทองกลมกว้าง 1.7 เซนติเมตร สูง 0.8 เซนติเมตร

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองเหลือง หน้าตักกว้าง 48 นิ้ว สร้างเมื่อ พ.ศ.2496 โดยมีคุณละม้าย ลิ้มอักษร เป็นเจ้าภาพสร้างถวาย สันนิษฐานว่าเป็นพระแบบศิลปะลพบุรี พระพักตร์เหลี่ยม เกล้าพระเมาฬีทรงมงกุฎรูปกรวย ทรงครองจีวรห่มเฉียง พระสังฆาฏิบนพระอังสาซ้าย ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี ขัดสมาธิราบบนขนดนาค 3 ชั้น ด้านหลังมีพญานาค 7 เศียรแผ่พังพานปรกเหนือพระเศียร

พระประธานในวิหารชั้นบน เป็นพระพุทธรูปแบบพระพุทธชินราชจำลอง หน้าตักกว้าง 59 นิ้ว หล่อด้วยทองเหลือง สร้างเมื่อ พ.ศ.2514 โดยมีคุณนายอรพิน เกษชุมพล เป็นเจ้าภาพสร้างถวาย

พระแก้วศรีวิเศษ ประดิษฐานอยู่ในวิหารพระแก้วศรีวิเศษเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 79 นิ้ว สร้างด้วยหินหยกเขียวจากประเทศอินเดีย สร้างถวายโดยคุณศรีสุข รุ่งวิลัย อดีตสมาชิกวุฒิสภา หากจะยกองค์พระขึ้นส่องจะเห็นเป็นคล้ายสายฝนหยดลงมาจากฟ้าอันเป็นนิมิตหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์

พระพุทธวรนาถมหามงคล พระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่องจักรพรรดิ หน้าตักกว้าง 79 นิ้ว ประดิษฐานอยู่ในวิหารพระแก้วศรีวิเศษ สร้างถวายโดย ดร.สุธีราภรณ์ ธุวานนท์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยเฉลิมกาญจนา จังหวัดศรีสะเกษ (ปัจจุบันย้ายไปประดิษฐานภายในองค์เจดีย์ใหม่แล้ว)

พระรอด ปางมารวิชัย มีฉากหลังรูปต้นโพธิ์ เป็นพระหินสลักปางแสดงธรรม ขนาบด้วยพระปางป่าเลไลยกะ ปางอุ้มบาตร

พระพุทธรูปปูนปั้นทรงเครื่องจักรพรรดิปางมารวิชัย ฝีมือช่างท้องถิ่นอยู่บริเวณซุ้มประตูด้านทิศใต้

พระพุทธรูปกลุ่มนี้ได้แสดงปางมารวิชัย พระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำที่พระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้พระธรณี แสดงถึงเหตุการณ์ตอนที่พญามารและพลพรรคคือบุคลาธิษฐานของกิเลสที่รุมเร้าขัดขวางพระโพธิญาณ พระโพธิญาณทรงชี้ดัชนีลงที่พื้นดินเพื่อเรียกแม่พระธรณีมาเป็นพยานว่าในชาติก่อนๆ อันนับประมาณไม่ได้ พระองค์ได้สั่งสมบำเพ็ญบารมีมาเพียงพอที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาตินี้ แม่พระธรณีจึงได้บีบมวยผมหลั่งน้ำที่พระพุทธองค์เคยทรงหลั่งเมื่อทรงบำเพ็ญบารมีออกมาไหลท่วมเหล่ามารและไพร่พลปลาสนาการไปหมดสิ้น ซึ่งพระพุทธรูปปางนี้ประจำเดือน 6 (ไขศรี ศรีอรุณ, 2553: 92) จึงทำให้พบปฏิมากรรมนูนต่ำของพระแม่ธรณีหรือวสุนธราเป็นจำนวนมากภายในวัด

นอกจากนี้ภายในพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีศรีสะเกษ ซึ่งมีนามเช่นเดียวกับพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ยังเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุที่บุษบก โดยแสดงถึงการบูรณาการทางวัฒนธรรมและความเป็นศูนย์กลางของชุมชน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537: 55) และบริเวณเจดีย์

รายยังมีการประดิษฐานพระพุทธปฏิมาจำลององค์สำคัญของประเทศไทย ได้แก่ พระแก้วมรกต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร หลวงพ่ออินทร์แปลง (พระเจ้าองค์ใหญ่อินทร์แปลง) วัดมหาวนาราม พระอารามหลวง จังหวัดอุบลราชธานี หลวงพ่อโต วัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง จังหวัดศรีสะเกษ หลวงพ่อพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อวัดบ้านแหลม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม มีภาพจิตรกรรมพุทธประวัติตั้งแต่มหาภิเนษกรมณ์ถึงพุทธปรินิพพานในพระอุโบสถ รอบฐานอุโบสถและฝาผนังในเจดีย์

และพระพุทธรูปปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ที่มุมรั้ววัดด้านทิศตะวันออกข้างเจดีย์ แสดงถึงเหตุการณ์การตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณในเวลารุ่งเช้าของวันเพ็ญเดือน 6 ก่อนพระพุทธศักราช 45 ปี หลังจากตรัสรู้พระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่ ณ บัลลังก์นั้นอีก 7 วัน ทรงพิจารณาธรรมที่ทำให้สิ้นไปแห่งกิเลสทั้งหลายทบทวนกลับไปกลับมา ได้ทราบชัดถึงศีลธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งเหตุ ได้ทราบชัดว่าความสิ้นไปเป็นแห่งเหตุ เป็นทางให้ถึงความหลุดพ้น คือ พระนิพพาน ได้ทราบชัดทางที่จะปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน และโพธิ์ถือเป็นไม้ของพระเจ้าที่ส่งมาให้ปลูกในโลกมนุษย์เพื่อเป็นเครื่องรองรับความเป็นพระพุทธเจ้าของเจ้าชายสิทธัตถะโคตมะ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, 2553: 44)

นอกจากนี้ยังมีพระพุทธไสยาสน์ ประดิษฐานอยู่ในวิหารพระพุทธไสยาสน์หรือปางพุทธปรินิพพาน ขนาดยาว 27 เมตร ขนาดยาว 27 เมตร สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กในเศียรบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ โดยพระอิริยาบถนอนตะแคงขวา หลับพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย พระกรซ้ายทอดทาบไปตามพระวรกาย พระหัตถ์ขวาหงายวางแนบพื้นข้างพระเขนย เป็นเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ทรงอำลาเหล่าสงฆ์ และทรงเข้าสู่สมาบัติทั้งปวง แล้วจึงดับขันธ์เข้าสู่พระปรินิพพานในคืนวันวิสาขปูรณมี (วิสาขบูชา) ครั้งนั้นเกิดมหัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ทั่วโลกธาตุ เหล่าเทวดา นางฟ้า และพุทธศาสนิกชนต่างโศกาอาดูรกันทั่ว (ไขศรี ศรีอรุณ, 2553: 76) และมีการประดับด้วยพระประจำวันเกิด ซึ่งพระประจำวันเกิด 8 ปาง (7 วัน) บริเวณในหอพระแก้วและพระไสยาสน์ กล่าวคือ วันอาทิตย์ ปางถวายเนตร ยืนลืมพระเนตรมองตรง (ทรงประทับยืนลืมพระเนตรบูชาพระมหาโพธิ์ที่พระพุทธองค์ประทับตรัสรู้ตลอดสัปดาห์) พระหัตถ์ประสานกับตรงพระเพลา (เสริมบารมี สติปัญญา) วันจันทร์ ปางห้ามญาติ/ห้ามสมุทร ยืนยกพระหัตถ์หนึ่งหรือสองข้างขึ้นห้าม (เสริมความสุข ปราศจากโรคภัย) (ทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบเหล่าชฎิลโดยทรงห้ามน้ำฝนที่ตกหนักในบริเวณนั้นมิให้ท่วมปริมณฑลที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ วันอังคาร ปางไสยาสน์ (ปางปรินิพพาน) บรรทมตะแคงขวา (เสริมความสงบ ปล่อยวาง) วันพุธ (กลางวัน) ปางอุ้มบาตรเสด็จออกบิณฑบาตในคราวโปรดพุทธบิดา ยืนอุ้มบาตร (เสริมโชคลาภ ความอุดมสมบูรณ์) วันพุธ (กลางคืน) ปางป่าเลไลยก์ นั่งห้อยพระบาท มีช้างและลิงคอยปรนนิบัติ (เสริมความร่มเย็น เป็นที่รัก) วันพฤหัสบดี ปางสมาธิ (ตรัสรู้) นั่งขัดสมาธิเพชร (เสริมความรุ่งเรือง สติปัญญา) วันศุกร์ ปางรำพึงยืนทอดพระเนตรลงพระหัตถ์ประสานบนพระอุระ (เสริมโชคลาภ ความสุข) เพราะทรงรำพึงปริวิตกว่า

พระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้น ลึกซึ้งยากเกินกว่าที่คนจะเข้าใจ และวันเสาร์ คือ ปางนาคปรก นั่งสมาธิโดยมีพญานาคแผ่พังพาน (เสริมความแคล้วคลาดปลอดภัย) ซึ่งการบูชาพระประจำวันเกิดเสมือนการน้อมนำพุทธคุณมาปกป้องคุ้มครองและเสริมดวงชะตาให้มีความสุข ความเจริญ แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง (ดนัย ไชยโยธา, 2539: 118-119) โดยสัปดาห์ที่ 6 หลังจากตรัสรู้ พระพุทธองค์เสด็จไปประทับใต้มุจลินทพฤกษ์ (ต้นจิก) คราวนั้นเกิดอากาศวิปริตฝนตกท่วมท้น พญานาคมุจลินทร์อาศัยอยู่ในสระมุจลินทร์ได้ขึ้นมาจากสระน้ำ แผ่พังพานป้องกันพระพุทธองค์จากอากาศวิปริตนั้น

นอกจากนี้ พระพุทธรูปปางโปรดพุทธมารดา (ปางประทานอภัย) บริเวณหน้าโบสถ์ คือ พระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ จับนิ้วพระหัตถ์เป็นกิริยาแสดงธรรม แสดงเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์เสด็จขึ้นสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเทศนาพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา ดังเช่นพระอดีตพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงปฏิบัติหลังแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบเหล่าเดียรถีย์แล้ว เป็นพระประจำปีฉลู (ไขศรี ศรีอรุณ, 2557: 63) และพระปางห้ามพระแก่นจันทร์ ยกพระหัตถ์ซ้าย และมีพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ คือ พระอิริยาบถนั่งบนก้อนศิลา ห้อยพระบาททั้งสองวางบนดอกบัว พระหัตถ์ขวาวางหงายบนพระชานุ เป็นกิริยาทรงรับของถวาย พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำวางบนพระชานุ มีช้างป่าลิไลยก์หมอบที่พื้นข้างขวา ชูงวงถือคนโทน้ำ และลิงถือรวงผึ้งอยู่ข้างซ้าย โดยกล่าวถึงสาเหตุที่พระพุทธองค์เสด็จมาประทับเสวยวิเวก ณ ป่าแห่งนี้ เพราะทรงมีพระราชประสงค์จะหลีกให้พ้นจากหมู่ภิกษุที่อื้ออึง ทะเลาะวิวาทกัน และพระพุทธรูปปางนี้เป็นพระประจำวันพุธ และพระบูชาของผู้ที่พระราหูเสวยอายุ (ไขศรี ศรีอรุณ, 2547: 69-70)

พระแก้วมรกต หรือ พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญยิ่งของไทยเรา ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) เป็นพระพุทธรูปปางขัดสมาธิราบ เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองอันศักดิ์สิทธิ์สำคัญยิ่งแล้ว ยังเป็นพระที่แสดงศักดิ์ศรี เป็นจุดรวมความรักความสามัคคีในชาติซึ่งถือเป็นนิมิตดี เป็นศรีสง่าแก่บ้านเมืองที่ทั่วโลกยกย่องสรรเสริญ บุคคลสำคัญ เมื่อมีโอกาสเยี่ยมเยียนประเทศไทย จะเว้นเข้าไปชมและสักการะไม่ได้เลย พระแก้วมรกตเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ตลอดมา ซึ่งในวัดได้ทำขึ้นโดยขยายใหม่มากกว่าองค์จริง และทำเป็นแก้วสีต่าง ๆ เช่น สีขาว สีส้ม สีฟ้า คล้าย ๆ พระประจำวันเกิด (สมบัติ จำปาเงิน, 2545: 12-13)

นอกจากนี้ยังมีภาพปฏิมากรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยพุทธประวัติและสังเวชนียสถาน ได้แก่ หน้าบันซุ้มประตูด้านในทิศเหนือ เป็นเหตุการณ์ตอนที่พระนางสิริมหามายาสุบินนิมิตเป็นพญาช้างเผือก เชื่อมโยงกับเหตุการณ์พระโพธิสัตว์ลงมาปฏิสนธิในมนุษยโลก โดยขณะที่พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิ (เกิด) ในพระครรภ์ของพระชนนี โลกธาตุทั้งสิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น แผ่นดินไหวพร้อมกันทันทีนับแต่ปฏิสนธิเทวบุตร 4 องค์ถือพระขรรค์คอยให้การอารักขาพระโพธิสัตว์ และพระมารดาของพระโพธิสัตว์ (สุรีย์ มีผลกิจ, 2546: 27) ส่วนมุขด้านนอกจะเป็นเหตุการณ์ตอนที่พระโพธิสัตว์ประสูติ เนื่องจากพระนางมหามายาทรงพระครรภ์ครบ 10 เดือน พระนางรู้สึกปั่นป่วนในพระครรภ์ เหล่าหญิงรับใช้จึงกั้นม่าน พระนางประสูติพระโอรส

ขณะที่ประทับยืนจับกิ่งสาละอยู่เช่นนั้น ท้าวมหาราชทั้ง 4 พระองค์รับพระโพธิสัตว์จากพระหัตถ์ของท้าวมหาพรหม ผู้ยืนเอาตาข่ายทองคำรับอยู่ ต่อมาพวกข้าราชบริพารที่ตามเสด็จ นำเบาะผ้าเนื้อดีรับจากพระหัตถ์ท้าวมหาราชทั้ง 4 ขนาบด้วยเทพนมและเทพชุมนุม อันสื่อถึงทิพยสถานและสรวงสวรรค์แล้วทูลเชิญพระนางและพระโอรสเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ในวันนั้น (สุรีย์ มีผลกิจ, 2546: 26-29) ส่วนซุ้มประตูด้านทิศตะวันออกด้านในและนอก เป็นเหตุการณ์มหาภิเนษกรมณ์ แสดงเหตุการณ์เมื่อพระสิทธัตถะตัดสินพระทัยเสด็จออกบรรพชา ได้เสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์โดยทรงม้ากัณฐกะ มีนายฉันนะตามเสด็จเมื่อถึงริมฝั่งแม่น้ำอโนมา ที่อยู่สุดเขตแดนของแคว้นสักกะ ได้ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงขัตติยราชทั้งหมดพระราชทานให้นายฉันนะและทรงตัดพระเมาฬี เหลือยาวเพียง 2 องคุลี พระมัสสุก็เช่นเดียวกัน แล้วโยนพระเกศากับพระมัสสุขึ้นไปบนอากาศ ท้าวสักกะรับนำไปบรรจุไว้ในจุฬามณีเจดีย์ ณ ภพดาวดึงส์ และพระโพธิสัตว์ทรงดำริอีกว่า อาภรณ์ที่สวมใส่อยู่นี้มีค่ามาก ไม่สมควรสำหรับนักบวช ฆฏิกาพรหมซึ่งเป็นสหายของพระองค์ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้าได้นำบริขาร 8 คือ จีวร สังฆาฏิ สบง บาตร มีด เข็ม พร้อมด้วยรัดประคด (เข็มขัด) และกระบอกกรองน้ำมากราบ พระโพธิสัตว์ทรงครองผ้าของนักบวชแล้ว โยนอาภรณ์ที่ประดับกายขึ้นไปเบื้องบน ท้าวมหาพรหมรับไว้แล้วนำไปประดิษฐานยังพรหมโลก (สุรีย์ มีผลกิจ, 2546: 39) ดังกล่าวมีปฏิมากรรมพระอินทร์และพระพรหมขนาบข้างและอยู่ใกล้เจดีย์โลกจุฬามณีศรีสะเกษด้านทิศตะวันออกของวัด ซึ่งจะช่วยยืนยันถึงความสำคัญของเหตุการณ์ตอนนี้ในพุทธประวัติได้เป็นอย่างดี และซุ้มประตูทิศใต้ด้านในเป็นเหตุการณ์ปางปฐมเทศนา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าในอดีตเมื่อตรัสรู้แล้วก็ได้เทศนาสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งมวล พระพุทธองค์จึงทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ มีโกณฑัญญะ วัปปะ ภิททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ที่เคยอุปการะพระพุทธองค์เมื่อครั้งยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทุกรกิริยา ดังนั้นจึงเสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี อันเป็นที่อยู่ของปัญจวัคคีย์ และประธานปฐมเทศนาที่เรียกว่า ธัมมจักกัปปวัตนสูตร และเหตุการณ์ตอนที่ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาให้แสดงธรรม และประกอบด้วยภาพของตปุสสะและภัลลิกะ (อุบาสกคู่แรกในพระพุทธศาสนา) รับการถวายสัตตุก้อนสัตตุผง (ไขศรี ศรีอรุณ, 2547: 58) และซุ้มประตูด้านนอกแสดงปางตรัสรู้หรือปางสมาธิ หลังจากมารพ่ายและปลาสนาการไปจนหมดแล้ว พระโพธิสัตว์ทรงเจริญสมาธิในปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม โดยทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ณ ใต้ต้นอสัตตพฤกษ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ มีภาพนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส และตอนที่พระอินทร์นำผลสมออันเป็นทิพยโอสถ

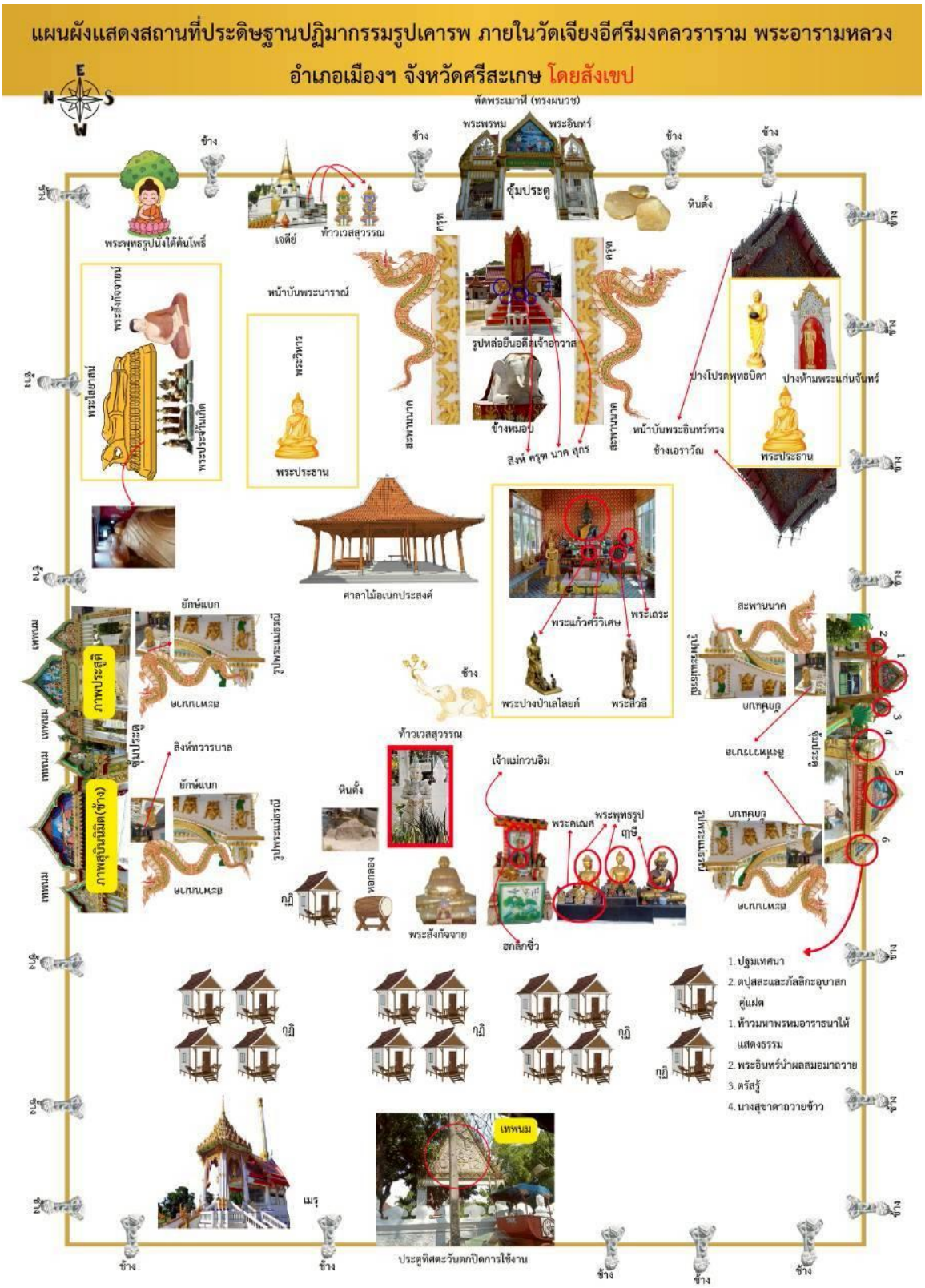

ภาพที่ 2 แผนผังบริเวณที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

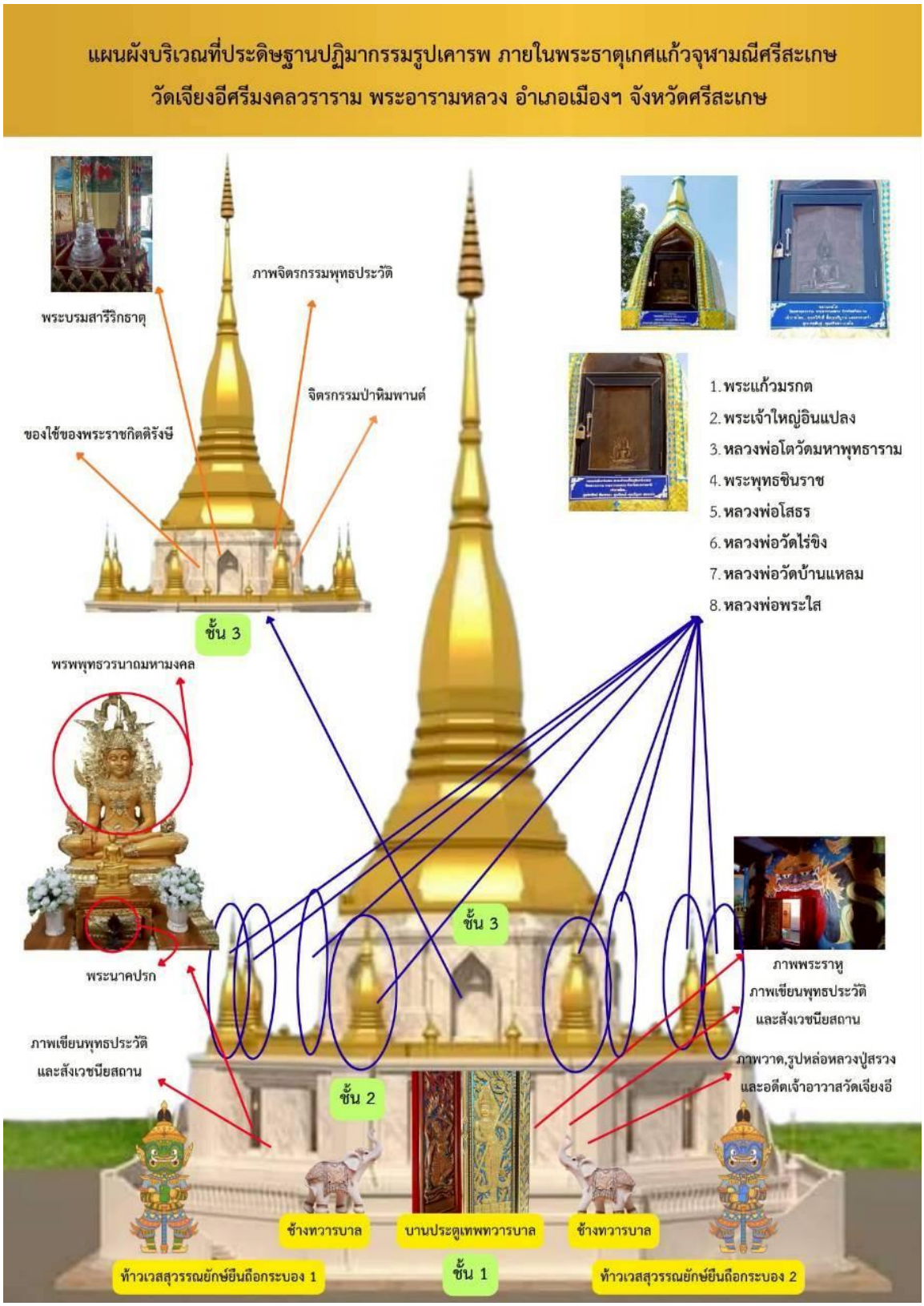

ภาพที่ 3 แผนผังบริเวณที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

จากเทวโลกมาถวายพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงทรงรับทิพยโอสถนั้นมาเสวย ส่วนประตูด้านทิศตะวันตก เป็นภาพเทพนมและปิดเส้นทางการสัญจร

นอกจากนี้ จากการลงพื้นที่ได้พบปฏิมากรรมรูปเคารพพระสงฆ์สาวกสมัยพุทธกาลที่พบเห็น มี 2 รูป คือ พระสังกัจจายน์ และพระสิวลี ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยเชื่อว่า บูชาแล้วจะมีโชคลาภ มั่งมีเงินทอง ชีวิตเจริญรุ่งเรือง

พระสังกัจจายน์ ประดาฐานอยู่ในวิหารพระสังกัจจายน์ หน้าตักกว้าง 129 นิ้ว สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งพระสังกัจจายน์นั้นท่านได้ชื่อว่าเป็นเอตทัคคะหรือเป็นผู้เลิศด้านการแสดงธรรม เพราะท่านสามารถอธิบายพระธรรมที่ลึกซึ้งโดยการเปรียบเทียบ ยกตัวอย่างให้กับพระภิกษุสงฆ์และบุคคลทั่วไปได้เข้าใจและเข้าถึงพระธรรมได้ง่าย ในขณะเดียวกัน ท่านยังได้ชื่อว่าโดดเด่นทางด้านโภคทรัพย์และลาภสักการะด้วย (โอม รัชเวทย์, 2555: 15) รวมถึงมีภาพเขียนเกี่ยวกับประวัติของท่านด้านหลังด้วย

พระสีวลี ประดิษฐานอยู่ในวิหารพระสีวลีขนาดสูง 2.10 เมตร หล่อด้วยทองเหลือง และมีองค์ขนาดเล็กข้างพระพุทธไสยาสน์สิริเกศมงคล คนไทยนิยมไหว้พระสีวลีเพราะท่านเป็นพระอรหันต์แห่งโชคลาภ แม้พระพุทธองค์ก็ยังตรัสยกย่องพระสีวลีในหมู่พุทธบริษัทว่า ท่านเป็นเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางเป็นผู้มีลาภมาก และเหตุที่ทำให้ท่านเป็นเช่นนี้ก็เพราะบุญที่ได้นำมาแต่อดีตชาติ (โอม รัชเวทย์, 2561: 63)

พระสาวกสมัยหลังพุทธกาล โดยเป็นบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริง เช่น สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังษี) หลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น เป็นต้น ที่เป็นรูปหล่อขนาดเล็กบริเวณฐานพระพุทธรูปด้านทิศใต้ ส่วนหลวงปู่สรวงจะเป็นรุปหล่อจำลองภายในเจดีย์ พร้อมด้วยรูปหล่อและภาพวาดตามลำดับ

เจ้าอาวาสรูปที่ 13 พระเกษตรสีลาจารย์ (หนู อุสสาโห) พ.ศ.2488-2530 ได้พัฒนาวัดแห่งนี้อย่างมาก โดยได้ดำริการก่อสร้างเจดีย์เพื่อเป็นการสนองพระพุทธประสงค์ถวายเป็นพุทธบูชา เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของประชาชนชาวจังหวัดศรีสะเกษได้ดำเนินการเทรากฐานคอนกรีตไว้แล้ว แต่การก่อสร้างได้หยุดชะงักลง เนื่องจากท่านมรณภาพเสียก่อน และมีการสร้างเป็นอนุสรณ์รูปหล่อที่โดดเด่นออกมาต่างหากด้วย

พ.ศ. 2532 พระเทพวรมุนี (วิบูลย์ กลฺยาโณ) สมัยดำรงสมณศักดิ์พระวิบูลธรรมสาทีได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ได้พัฒนาบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะวัตถุภายในวัดเจียงอีฯ ขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น พระวิหาร สร้างหอประชุม สร้างศาลาบำเพ็ญกุศล ตลอดจนการศึกษาพระภิกษุสามเณร แต่ยังไม่ได้ทำการก่อสร้างพระเจดีย์

พ.ศ. 2552 พระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) เป็นเจ้าอาวาสได้ปรับปรุงพัฒนาวัดเพิ่มเติมอีกมากรวมถึงการสร้างเจดีย์ด้วย (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิการครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค) กระทรวงศึกษาธิการ, 2567: 11)

เทพเจ้าในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท

ท้าวเวสสุวรรณ ประดิษฐานหน้าองค์เจดีย์และทางเข้ากุฏิสงฆ์ ซึ่งคำว่า เวสสุวรรณ แปลว่า พ่อค้าทองคำ (พ่อค้าอันมีทรัพย์มาก) ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ เหตุที่ชื่อกุเวรพราหมณ์นั้น เพราะเหตุที่ตอนเป็นมนุษย์นั้นชอบทำบุญให้ทาน เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วได้ไปบังเกิดในเทวโลก ปกครองนครที่ชื่อว่า "วิสานะนคร" และพระพรหมและพระศิวะได้ประทานพรให้ท่านเป็นอมตะและเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติทั่วทั้งแผ่นดิน (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2562: 102)

พระราหู เป็นภาพวาดบริเวณโถงเจดีย์ นิยมเขียนรูปพระราหูเป็นยักษ์มีครึ่งตัวกำลังจับพระอาทิตย์หรือพระจันทร์อมไว้ในปาก ซึ่งตามหลักโหราศาสตร์ ถือว่าพระราหูเป็นเทพแห่งความเปลี่ยนแปลงและภัยพิบัติ เชื่อว่า ถ้าหากพระราหูเข้าเสวยอายุของใครแล้ว จะทำให้ผู้นั้นเจ็บไข้ได้ป่วย ชีวิตประสบแต่ปัญหา เดือดร้อนวุ่นวาย จะทำการใดๆ ล้วนแต่มีอุปสรรค ด้วยเหตุนี้จึงเกิดคติการบูชาพระราหูตามมา (วรลักษณ์ ผ่องสุขสวัสดิ์, 2565: 6)

พระอินทร์ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ เป็นเทพแห่งท้องฟ้า ทรงถืออสุนีบาต ทรงบันดาลให้ฝนตกและกำกับฤดูกาล ทรงชอบช่วยเหลือคนดีหรือผู้ที่มีบุญแล้วตกยาก (เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2548: 66) เป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา กายสีเขียวคล้ายสีปีกแมลงทับ มีอาวุธวิเศษคือ วชิราวุธ (Vajra) เป็นอาวุธวิเศษที่ไม่สูญหายไปไหน มีลักษณะเป็นสายฟ้า เมื่อทำลายสิ่งใดแล้วก็กลับคืนมาสู่พระอินทร์ได้ดังเดิม มีช้างทรงชื่อไอราวาตา หรือเอราวัณ (สุรศักดิ์ ทอง, 2553: 52-53) จะมีปรากฏที่หน้าบันพระอุโบสถและหน้าบันศาลาอเนกประสงค์ เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

เทพเจ้าในศาสนาพุทธนิกายมหายาน

พระโพธิสัตว์กวนอิม เป็นองค์เดียวกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีผู้เคารพศรัทธามากที่สุดในบรรดาพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย แท้ที่จริงนั้นก็คือ พระสัมมาธรรมวิทยาพุทธ หรือแบ่งภาคมาเพื่อโปรดสัตว์ช่วยให้สรรพสัตว์พ้นจากทุกข์ พระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้วในอดีตกาล แต่ด้วยพระโพธิสัตว์เมตตากรุณาอันยิ่งใหญ่ไพศาลสุดประมาณมิได้ จึงทรงแบ่งภาคมาเป็นพระโพธิสัตว์กวนอิม เพราะประชาชนเชื่อว่า เมื่อใดที่สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงได้รับความกลัดกลุ้มทุกข์เข็ญลำเค็ญอย่างสาหัสสากรรจ์แล้วไซรี ของจงตั้งจิตสวดพระนามของพระแม่เจ้าทุกเวลา ทุกสถานที่ก็จะสามารถระงับดับทุกข์ภัยต่างๆ เหล่านั้นได้ (สืบศักดิ์ พันธ์สิลา, 2539: 25) โดยในอดีตการบูชาเจ้าแม่กวนอิมในประเทศไทยนั้นได้พัฒนาการมาจากการที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับปกป้องมนุษย์จากภัยธรรมชาติ คือ น้ำท่วมใหญ่จากห้วยสำราญ ห้วยแฮด ห้วยน้ำคำ ในปี 2532 (สงบ ดีกาลกล, 2569: สัมภาษณ์) มาเป็นการบูชาเพื่อเป็นการยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในสังคมเพื่อให้ธุรกิจการงานก้าวหน้า (ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์, 2559: 111 และ เมชฌ สอดส่องกฤษ, 2555: 22)

ฮก ลก ซิ่ว เทพฮก ลก ซิ่ว คือ เทพเจ้า 3 องค์ "ฮก" คือ เทพเจ้าแห่งความมั่งคั่งร่ำรวยด้วยโชคลาภ สมบูรณ์พูนสุข "ลก" คือ เทพเจ้าแห่งอำนาจวาสนา ยศถาบรรดาศักดิ์ มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ส่วน "ซิ่ว" คือ เทพเจ้าแห่งอายุยืนยาว มีสุขภาพแข็งแรง (จิตรา ก่อนันทเกียรติ, 2540:31) (จิตรา ก่อนันทเกียรติ, 2540: 20)

นอกจากนี้ยังมีรูปยักษ์แบกหรือยักษ์ค้ำใช้ประดับรั้วศาสนสถานภายในวัดหรือรั้วที่เป็นฐานพญานาค นิยมทำด้วยปูนปั้นประดับลวดลายเช่นเดียวกับการทำรูปช้างแบกสิงห์แบกตามคติในศาสนาพุทธ ซึ่งหมายถึงเครื่องค้ำชูพุทธศาสนา หรืออาจเป็นคติในเรื่องอสูรชั้นบาดาลจากเขา "ตรีกูฏ" ตามคติเรื่องเขาพระสุเมรุในไตรภูมิพระร่วง (ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์, 2543: 90) รวมถึงลวดลายพันธุ์พฤกษาที่ประดับอยู่ตามประตูพระอุโบสถที่สื่อถึงสรวงสวรรค์และภาพของทวารบาล คือ เทพบุรุษผิวกายสีขาว มีเทพศาสตราวุธ คือ พระขรรค์ มีพาหนะ คือ ม้าสีขาว โดยยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นเทพองค์ใดระหว่าง "พระพาย" กับ "พระโสม" เพราะทั้งสององค์ต่างก็ทรงมีม้าเป็นพาหนะ และมีพระขรรค์เป็นอาวุธ เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2560: 23 และ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2551: 63-64) รวมถึงสัตว์สัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น ช้างที่หมายถึงช้างป่วย ตามตำนานของวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ช้างไอราวตะพาหนะของพระอินทร์ ซึ่งภาพสลักพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณภายในวัด มักทำเป็นรูปบุรุษประทับอยู่บนหลังช้าง 3 เศียร ในหัตถ์ขวาถือวัชระ (สายฟ้า) ทำท่ากำลังเงื้อง่าจะฟาดฟันสายฟ้าใส่อสูร ซึ่งอสูรตนนี้คือ อสูรวฤตระ ผู้ทำให้โลกแห้งแล้ง เนื่องจากเก็บกักน้ำฝนเอาไว้ เมื่อพระอินทร์ได้สังหารอสูรตนนี้แล้วจึงทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลนั่นเอง (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 12) ดังกล่าวมีลักษณะเช่นเดียวกับยักษ์ทวารบาลที่เฝ้าศาสนสถาน และคติเรื่องช้างเผือกที่เป็นสัตว์ใหญ่ เป็นพละกำลัง เป็นทวารบาล และเป็นที่มาของชื่อวัดด้วย และภาพปฏิมากรรมสิงห์ที่เป็นภาพสลักทวารบาลที่ประตู ถือเป็นเจ้าป่าผู้ทรงพละกำลังและมีอำนาจ จึงมีบทบาททำหน้าที่เป็นทวารบาลคอยเฝ้าดูแลศาสนสถาน เป็นเครื่องหมายของอำนาจ (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 63) ส่วน "มกร" บริเวณบันไดทางขึ้นวิหารพระพุทธไสยาสน์ เพราะมกรเป็นสัญลักษณ์แทนน้ำ ส่วนพญานาคเป็นสัญลักษณ์แทนด้วยมหาสมุทร ช่างที่ออกแบบยังได้ให้พระวิษณุบรรทมอยู่เหนือหลังพญาอนันตนาคราช และพญานาคนั้นยังได้ทอดตัวอยู่เหนือหลังมกรอีกต่อหนึ่ง (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 93) ดังกล่าวพระพุทธองค์อาจสื่อถึงความเป็นพุทธาวตารขณะบรรทม ซึ่งเป็นปางหนึ่งของพระนารายณ์นั่นเอง (ดนัย ไชยโยธา, 2531: 29) ส่วนพญาครุฑ นอกจากจะเป็นพาหนะของพระนารายณ์แล้ว ตามคติจักรวาลวิทยา พญาครุฑยังเป็นสัญลักษณ์ของสวรรค์ เป็นผู้พิทักษ์เขตแดนเชิงเขาพระสุเมรุด้วย เป็นเจ้าแห่งนก เป็นสัญลักษณ์แทนพลังอำนาจของกษัตริย์ผู้สังหารอริราชศัตรูซึ่งเปรียบได้กับพญานาค (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 55) และสัมพันธ์กับความเป็นวัดหลวง พระอารามหลวง ถือเป็นหน่วยงานทางราชการ เป็นต้น ครุฑกินนาคเป็นอาหารเห็นได้จากบริเวณฐานรูปปั้นของเจ้าอาวาสทั้ง 4 ทิศ มีรูปครุฑคายนาคและด้านล่าง มีหัวสุกรหรือหมู มีสัตว์มงคลตามความเชื่อจีน ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ พูนทรัพย์ ความมั่งคั่งร่ำรวยและชีวิตที่สะดวกสบาย (สุรางค์ศรี ตันเสียงสม และคณะ, 2554: 125) และครุฑยังเป็นสัญลักษณ์ของพระนารายณ์ด้วย (ศานติ ภักดีคำ, 2556: 12)

นอกจากนี้ยังปรากฏลวดลายของป่าหิมพานต์และสัตว์หิมพานต์ภายในวัด โดยกล่าวกันว่า ป่าหิมพานต์ และสัตว์หิมพานต์ภายในวัด โดยกล่าวกันว่า ป่าหิมพานต์เป็นดินแดนลึกลับที่อยู่ไกลแสนไกล เป็นข้าใหญ่ที่เกินกว่าที่คนทั่วไปจะเดินทางเข้าไปถึง จนถึงกับมีคำพูดที่ว่า "นอกฟ้าป่าหิมพานต์" หรืออาจแปลว่า ดินแดนที่ไกลมากนั่นเอง มีลวดลายของช้างทรง ม้าทรง พญาหงส์ กินรา มีรูปร่างลักษณะท่อนบนเป็นมนุษย์ผู้ชาย (หากเป็นผู้หญิงเรียกว่ากินรี) ส่วนท่อนล่างเป็นนก มีปีก และมีหาง มีภาพต้นไม้ โขดหิน ก้อนเมฆ ท้องฟ้า สายน้ำ โดยมีทั้งสัตว์จตุบาท (4 เท้า) ทวิบาท (2 เท้า) ชลบาท (สัตว์ทางน้ำ) และสัตว์จำพวกผสม ที่หมายถึงสัตว์ที่เกิดจากการผสมพันธุ์ของสัตว์ต่างชนิดกัน เช่น อสูรปักษา อสูรวายุภักษ์ เทพนรสิงห์ กินราหรือกินนร อสูรวิหค พานธมฤค เป็นต้น (ศิลปทรรศน์, 2560: 21)

ส่วนเจดีย์โลกจุฬามณีศรีสะเกษนั้นมีการสร้างเลียนแบบเจดีย์ทรงเครื่อง เป็นทรงระฆังเหลี่ยมย่อมุม มีลักษณะตามตำราให้ความหมายของเจดีย์ไว้ 4 ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ (มีพระบรมสารีริกธาตุ) บริโภคเจดีย์ (มีภาพสังเวชนียสถาน) ธรรมเจดีย์ (มีรายละเอียดคาถาที่แสดงพระอริยสัจหรือคัมภีร์ในพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก) และอุเทสิกะเจดีย์ คือ ของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแด่พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร เช่น สถูปเจดีย์ ที่สื่อถึงเหตุการณ์การปรินิพพานและถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระของพระพุทธเจ้า (สันติ เล็กสุขุม, 2545: 21-22)

ความเชื่อต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ได้เกิดการผสานร่วมกัน แม้ว่าบางคราวอาจจะมีการกดข่มกันบ้าง หากแต่ในท้ายที่สุดก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ แสดงถึงคุณลักษณะที่ดีของคนไทยที่เป็นคนรู้จักประนีประนอม ใจกว้าง ยอมรับในความแตกต่าง ทำให้สามารถปรับตัวได้ด้วย

ที่มาของการประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ภายในวัด

เหตุผลสำคัญคือ การประดิษฐานปฏิมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ ไว้ภายในวัด คือเป็นความประสงค์ของเจ้าอาวาส เพราะถ้าเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดภายในวัดไม่ยินยอม การประดิษฐานรูปเคารพต่าง ๆ ก็ไม่สามารถทำได้ เช่น พระวชิโรปการ (หงส์ ปคุโณ) รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ เจ้าอาวาสวัดเพียนาม รักษาการเจ้าอาวาสวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ได้เมตตาอธิบายว่า ปฏิมากรรมรูปเคารพต่างๆ ล้วนแล้วแต่มาจากความประสงค์ของพระเกษตรศีลาจารย์ (หนู อุสฺสาโห) พระเทพวรมุนี (วิบูลย์ กลฺยาโณ) และพระราชกิตติรังษี (บุญทัน สนฺตจิตฺโต) ทั้งสิ้น และท่านเล่าว่าในยุคที่พระราชกิตติรังษีเป็นเจ้าอาวาสนั้น ท่านได้นำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ มาประดิษฐานไว้ภายในวัด เพื่อให้บรรดาสาธุชนได้สักการะบูชา ทั้งนี้โดยดูจากกระแสสังคมในช่วงนั้นๆ ว่า สังคมไทยนิยมศรัทธาสิ่งใดก็หาสิ่งนั้นมาประดิษฐาน เช่น กระแสพระราหูมาแรง ก็ให้เขียนภาพพระราหูในเจดีย์ เมื่อกระแสพระคเณศ หรือพระสีวลีมาแรง ก็มีรูปปั้นพระคเณศ พระสีวลี เป็นต้น และยังมีญาติโยมนำมาถวาย เช่น อธิการบดีมหาวิทยาลัยเฉลิมกาญจนา วิทยาเขตศรีสะเกษ หรือเศรษฐีนีในท้องถิ่นได้ทำการสร้างถวาย ซึ่งแสดงถึงความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวัดอยู่มากด้วยเช่นกัน

บทสรุป

ปฏิมากรรมรูปเคารพที่ประดิษฐานอยู่ในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา (Religious Syncretism) ทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาผี (Animism) ได้อย่างผสมกลมกลืน วัดแห่งนี้ได้มีการประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งเป็นองค์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (Buddhist Attraction) ไปในที่สุด ซึ่งความสำคัญของพระพุทธรูปนั้นจะยังไม่ถือว่าเก่าแก่จนกลายเป็นตำนาน แต่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่อิงกับเรื่องราวในพุทธประวัติตอนต่างๆ เป็นสำคัญ หรือมีความคล้ายกับพระพุทธรูปสำคัญของประเทศ เช่น พระพุทธชินราช หรือมีรูปหล่อจำลองขององค์พระสำคัญที่เป็นพุทธปฏิมาที่มีชื่อเสียงของเมืองไทย ซึ่งวัดที่มีพระพุทธรูปสำคัญที่ถือเป็นวัดที่มีความโชคดี เพราะมีต้นทุนที่ช่วยดึงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้เข้าวัด มีการประดิษฐานปฏิมากรรมรูปพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของวัดหรืออดีตเจ้าอาวาส ซึ่งปฏิมากรรมเหล่านี้ถือเป็นอนุสรณ์แทนคุณงามความดีของพระสงฆ์เหล่านี้ และเป็นเครื่องแสดงถึงความกตัญญูกตเวทีของอนุชนรุ่นหลังอีกด้วย รวมถึงมีการประดิษฐานปฏิมากรรมพระสงฆ์ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับวัดเลย แต่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีทั้งในสมัยพุทธกาล เช่น พระสิวลี พระสังกัจจายน์ และหลังพุทธกาล เช่น หลวงปู่ทวด สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังษี) เป็นต้น

การเคารพบูชาปฏิมากรรมรูปเคารพในวัด แสดงให้เห็นถึงความนิยมของผู้คน ซึ่งมีความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ 1) ต้องการความร่ำรวย มีโชคมีลาภ จึงนิยมบูชาพระสิวลี ซึ่งถือเป็นพระอริยสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้เลิศในด้านมีลาภมาก หรือไหว้พระสังกัจจายน์ เพราะรูปร่างของท่านที่อ้วนพุงพลุ้ยนั้น เป็นสัญลักษณ์แทนการอยู่ดีกินดี ความอุดมสมบูรณ์ และญ2) ต้องการความแคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง อยู่เย็นเป็นสุข จึงไหว้หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด หรือสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังษี) เป็นต้น

ส่วนปฏิมากรรมรูปเคารพที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท มีทั้งที่มาจาก 1)ศาสนาผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนแถบนี้ เช่น การบูชาพญานาค 2) ความเชื่อที่มาจากศาสนาพราหมณ์ เช่น การบูชา พระคเณศ พระราหู 3) ความเชื่อที่มาจากศาสนาพุทธนิกายมหายาน เช่น การบูชาพระโพธิสัตว์กวนอิม 4) ความเชื่ออื่นๆ เช่น ลัทธิเต๋า เห็นได้จากมีการบูชา ฮก ลก ซิ่ว ซึ่งความเชื่อเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของสังคมไทยที่มีความประนีประนอมสูง ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์จึงสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และที่มาของการประดิษฐานรูปเคารพ หรือภาพวาด ที่ไม่ใช่รูปแทนของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เช่น พญานาค พระราหู พระคเณศ นั้น มาจากความประสงค์ของเจ้าอาวาส เนื่องจากท่านเป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจสูงสุดภายในวัด ท่านจึงสามารถเลือกที่จะนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดมาประดิษฐานไว้ก็ได้ เช่น พระราชกิตติรังษี เลือกที่จะสั่งให้ช่างเขียนภาพพระราหู ซึ่งเป็นเทพนพเคราะห์องค์สำคัญด้วยตัวท่านเอง รวมถึงความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน เช่น เศรษฐีนี หรืออธิการบดีมหาวิทยาลัยเฉลิมกาญจนา วิทยาเขตศรีสะเกษ ซึ่งทางวัดก็ไม่ขัดศรัทธา และเห็นได้ว่าวัด

เหล่านี้อยู่ในแหล่งชุมชน มักจะมีการประดิษฐานปฏิมากรรมรูปเคารพมาก เพราะคนในเมืองต้องการที่พึ่งทางใจมากกว่าคนชนบท รวมถึงจุดที่ตั้งปฏิมากรรมรูปเคารพภายในวัด เช่น การนำรูปพระเถระสำคัญไว้บริเวณศาลาเอกเทศด้านนอกหรือในเจดีย์รวมกัน ส่วนพระพุทธรูปจะอยู่ในพระอุโบสถ อาคารขนาดใหญ่ต่างหาก หรือพระสาวกสมัยพุทธกาลจะมีศาลาหรืออาคารที่เป็นรั้วรอบขอบชิดที่เป็นพื้นที่ต่างหากถัดออกมา หรือภาพปฏิมากรรมพุทธประวัติจะมีความสัมพันธ์กัน เช่น ประสูติ (เหนือ) ออกผนวช (ตะวันออก) แสดงธรรมและตรัสรู้ (ใต้) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับอำนาจได้เป็นอย่างดี

สิ่งที่ผู้คนกราบไหว้บูชาในสังคมหนึ่ง ๆ ได้บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่า เช่นหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังษี) หรือพระพุทธรูปจำลองสำคัญๆ เช่น หลวงพ่อโสธร พระแก้วมรกต หลวงพ่อวัดไร่ขิง พระพุทธชินราช และพระเจ้าใหญ่อินแปง เป็นต้น ที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างชาวจังหวัดศรีสะเกษกับคนในภูมิภาคอื่นๆ พระโพธิสัตว์กวนอิม ฮก ลก ซิ่ว ที่บ่งบอกถึงการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น รวมถึงหลวงปู่สรวงหรืออดีตพระเกจิต่าง ๆ ท่านเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สร้างคุณูปการให้แก่จังหวัดศรีสะเกษอย่างหาประมาณมิได้ ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ทำให้พบว่า ศาสนาพุทธและศาสนาอื่นๆ นั้น มีความสัมพันธ์กันมาอย่างไร และสังคมไทยเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม คือ มีวัฒนธรรมที่มากมายแตกต่างกันออกไป รวมทั้งความเชื่อทางศาสนาที่มีอยู่อย่างหลากหลายเช่นกัน

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2560). **ทวารบาล.** กรมศิลปากร.

ไขศรี ศรีอรุณ. (2560). **ประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ.** มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จิตรา ก่อนันทเกียรติ. (2540). **ทำเนียบเทพเจ้าจีน.** แพรวสำนักพิมพ์.

จิรัสสา คชาชีวะ. (2551). **พระพิฆเนศวร์ : คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย.** กรมศิลปากร.

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์. (2559). **ลัทธิบูชาเจ้าแม่กวนอิมในสังคมไทย ใน วารสารไทยคดีศึกษา : สังคมพหุลักษณ์ การผสมผสานอัตลักษณ์และความเชื่อ.** 13(1): 162-191.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2558). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : การศึกษาสัญลักษณ์สัตว์ในวัฒนธรรมเขมร.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2561). **นาคสถานในภาคอีสานของไทย.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ. (2562). **การผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานี และอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. (2553). **พระศรีมหาโพธิ์ : จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ.** มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2539). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2540). **ลัทธิ ธรรมเนียม ความเชื่อ และประเพณีท้องถิ่น.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2540). **ศัพทานุกรมพุทธศาสตร์.** อักษรเจริญทัศน์ อจท..

ดนัย ไชยโยธา. (2540). **มนุษย์กับอารยธรรมในเอเชียใต้ เล่ม 1.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2547). **อารยธรรมไทย.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2560). **ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย.** โอเดียนสโตร์.

ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์. (2543). **โคตรวงศ์ทศกัณฐ์.** มติชน.

ทศพล จังพาณิชย์กุล. (2554). **มหัศจรรย์พญานาค เทพผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา.** บริษัท สำนักพิมพ์คอมม่า จำกัด.

ธีระพงษ์ มีไธสง. (2560). **ผีกับพุทธ : การผสมผสานทางความเชื่อ.** อินทนิล.

ธันยพงศ์ สารรัตน์. (2566). **การผสานความเชื่อกับการกลายเป็นสินค้าของวัดในสังคมไทย : กรณีศึกษาวัดบ้านสร้างเรือง ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ.** วารสารศิลปวัฒนธรรมอีสาน. 3(2): 48-62.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2563). **ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมในวัดเจียงอีศรีมงคลวรารามพระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ. จิรายุ มะโน (บรรณาธิการ).** ในรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์. หน้า 145 – 163. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2565). **คติความเชื่อและประวัติความเป็นมาของประวัติความเป็นมาของพระพุทธสิริรเกศมงคลในวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ. เดชชุมพล บุญหล้า (บรรณาธิการ).** ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย. หน้า 211 – 225. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2564). **คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังของพระอุโบสถวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ.** วารสารครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์. 1(5): 12-27.

พระยาสัจจาภิรมย์ฯ (สรวง ศรีเพ็ญ). (2556). **ปกรณัมอมตะแห่งทวยภารตเทพ : เทวกำเนิด.** แพรวสำนักพิมพ์.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2560). **วิถีไทย.** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2548). **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี.** มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

เมชฌ สอดส่องกฤษ. (2555). **สารานุกรมศาสนสถานจีนในเขตจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

วรลักษณ์ ผ่องสุขสวัสดิ์. (2565). **พระราหู : อสูรเทพผู้พลิกฟ้า อนาคตพระพุทธเจ้า.** อมรินทร์.

สืบศักดิ์ พันธ์สีลา. (2539). **รวมตำหนักที่ประทับเจ้าแม่กวนอิมที่มีผู้เลื่อมใสศรัทธาทั่วฟ้าเมืองไทย.** สำนักพิมพ์นานาสาส์น.

ศานติ ภักดีคำ. (2561). **พระศิวะ.** อมรินทร์.

ศุภศร ทรงงาม. (2561). **อิทธิพลทางสังคมและการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอารามหลวงในจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2503-2552.** สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2540). **แหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ.** หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2531). **แอ่งอารยธรรมอีสาน.** มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2537). **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ.** เมืองโบราณ.

ศานติ ภักดีคำ. (2556). **ครุฑ : เทพพาหนะ สัญลักษณ์ของพระนารายณ์.** อมรินทร์.

ศิลปทรรศน์. (2549). **สิงสาราสัตว์ในป่าหิมพานต์.** บริษัท วาดศิลป์ จำกัด.

เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล. (2548). **เส้นสายลายไทย ชุดเทวกำเนิด.** สำนักพิมพ์เศรษฐศิลป์. สงบ ดีกาล กล. 2 มีนาคม 2569. (การสื่อสารส่วนบุคคล)

สันติ เล็กสุขุม. (2545). เจดีย์ : **ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย.** มติชน.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2548). ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์จังหวัดศรีสะเกษ. ศรีสะเกษการพิมพ์.

สมบัติ จำปาเงิน. (2545). **พระพุทธปฏิมาเมืองไทย.** ชมรมเด็ก.

สุรางค์ศรี ตันเสียงสม และคณะ. (2554). **อารยธรรมตะวันออก.** ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรศักดิ์ ทอง. (2553). **สยามเทวะ.** มติชน.

สุรีย์ มีผลกิจ. (2546). **ภาพเล่าพุทธประวัติ.** บริษัท เพรส มีเดีย จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.) กระทรวงศึกษาธิการ. (2567). **กฐินพระราชทาน ประจำปีพุทธศักราช 2567.** ถวาย ณ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม พระอารามหลวง ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ วันเสาร์ที่ 26 ตุลาคม 2567.

สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย. (2549). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา อันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดศรีสะเกษ.** ศรีสะเกษการพิมพ์.

อมตะ เทพรักษา. (2558). **ปาฏิหาริย์ของการบูชาพระพิฆเนศ.** บริษัท แฮ้ปปี้กู๊ด จำกัด.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2551). **เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน.** มิวเซียมเพรส.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2560). **ทิพยประติมา.** มิวเซียมเพรส.

โอม รัชเวทย์. (2555). **พระสังกัจจายน์.** แพรวสำนักพิมพ์.

โอม รัชเวทย์. (2561). **พระสีวลี.** แพรวสำนักพิมพ์.

การศึกษาสุนทรียศาสตร์ในประติมากรรมปราสาทหินพิมาย ตามทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของลีโอ ตอลสตอย

The Aesthetic Study of Phimai Sculptures Based on Leo Tolstoy's Aesthetic Theory

ศิริพร จงกลรัตน์
Siriporn Jongkolrat
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus.
Corresponding author, e-mail : rungrit.san@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาสุนทรียศาสตร์ในประติมากรรมปราสาทหินพิมายตามทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของลีโอ ตอลสตอย มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ของลีโอ ตอลสตอย (2) เพื่อศึกษาความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมาย (3) เพื่อวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายตามทฤษฎีของ ลีโอ ตอลสตอย ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมข้อมูลและศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวบรวมข้อมูลแล้วนำมาจัดหมวดหมู่เพื่อวิเคราะห์โดยใช้หลักการวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า

1) ตอลสตอยปฏิเสธการนิยามศิลปะเพียงแค่ความสวยงามหรือเพื่อความเพลิดเพลิน แต่เน้นว่าศิลปะคือ การสื่อสารทางอารมณ์ (Infection) ที่ศิลปินถ่ายทอดความรู้สึกไปยังผู้อื่น โดยมีเกณฑ์ตัดสินคุณภาพ 3 ประการ คือ ความเป็นเอกลักษณ์ (Individuality) ความชัดเจน (Clarity) และที่สำคัญที่สุด คือ ความจริงใจ (Sincerity) ศิลปะที่ดีต้องมุ่งสร้างเอกภาพและส่งเสริมศีลธรรมแก่ภูมิปัญญาและจิตใจมนุษย์

2) ความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายไม่ใช่การจำลองรูปแบบทางกายภาพให้เหมือนจริงตามธรรมชาติ (Realism) แต่เป็นการถ่ายทอด ความงามตามอุดมคติ (Idealism) เพื่อสื่อสารถึงความเชื่อในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ความงามปรากฏผ่านองค์ประกอบของ สุนทรียธาตุ 3 ประการ คือ ความสวยงาม (Beauty) ความแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่งหรือความยิ่งใหญ่ (Sublimity) ซึ่งทำหน้าที่ส่งผ่านพลังแห่งศรัทธาไปยังผู้พบเห็น

3) สุนทรียศาสตร์ตามทฤษฎีของ ลีโอ ตอลสตอย ชี้ให้เห็นว่าประติมากรรมปราสาทหินพิมายทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแสดงออกทางอารมณ์ (Expression) ที่สอดคล้องกับแนวคิดของตอลสตอย

โดยเฉพาะในแง่ของ การสื่อสารความรู้สึกเชิงศีลธรรมและศาสนา เพื่อสร้างความรักและความสามัคคีในหมู่มนุษย์ ศิลปะขอมโบราณนี้สะท้อนความจริงใจของศิลปินผ่านงานช่างที่ละเอียดประณีต และมีความชัดเจนในการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่คนในสังคมร่วมสมัยสามารถเข้าถึงและรับรู้ได้
คำสำคัญ: สุนทรียศาสตร์, ประติมากรรม, ปราสาทหินพิมาย, ลีโอ ตอลสตอย

ABSTRACT

The Aesthetic Study of Phimai Sculptures Based on Leo Tolstoy's Aesthetic Theory has three primary objectives: (1) To study Leo Tolstoy's concepts and theories regarding aesthetics. (2) To examine the beauty of the sculptures at Phimai Historical Park. (3) To analyze the aesthetic qualities of the Phimai Historical Park sculptures through the lens of Leo Tolstoy' s theory. This study employs a qualitative research design, utilizing documentary research for data collection. The gathered information was categorized and examined through descriptive analysis. The research findings are as follows:

1) Tolstoy defines art not by form or beauty but by "Infection"—the transmission of feelings from artist to audience. Quality art is judged by its individuality, clarity, and, most crucially, the sincerity of the artist. Its ultimate purpose is to foster universal brotherhood and moral unity.

2) Beauty of Phimai Sculptures : these sculptures represent Ideal Beauty rather than natural realism. They serve as a medium for Mahayana Buddhist beliefs. The aesthetic elements consist of beauty, picturesqueness, and sublimity, designed to evoke spiritual devotion and faith in the viewers.

3) Leo Tolstoy' s Aesthetic Theory shows that Phimai sculptures function as Expressive media that align with Tolstoy's theory. They effectively transmit religious and moral sentiments, fostering a shared sense of community. The intricate craftsmanship reflects the artist's sincerity, while the symbolic clarity allows the message of goodness to be universally understood within its cultural context.
Keywords: Aesthetics, Phimai Sanctuary, Sculptures, Leo Tolstoy

บทนำ

สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์ในวิชาปรัชญาสาขาหนึ่งที่ศึกษาถึงความรู้ของความงาม คุณค่าของความงามโดยผ่านทางศิลปะ (Beauty and Art) ที่เป็นความงามในธรรมชาติหรือความงามทางศิลปะ เช่น รูปปั้น ภาพแกะสลัก ภาพวาด รวมทั้งความงามทางสถาปัตยกรรม บทประพันธ์ และดนตรี

(มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ม.ป.ป.) มีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่าสุนทรียศาสตร์เริ่มมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ หรือประมาณ 2,400 - 2,500 ปีมาแล้ว การทำความเข้าใจสุนทรียศาสตร์จึงเริ่มจากการศึกษาประวัติและวิวัฒนาการเพื่อทำความเข้าใจความหมายและขอบเขตของศาสตร์นี้ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.) สุนทรียศาสตร์จึงเป็นเรื่องของความพึงพอใจที่เป็นความรู้สึกทางจิตต่อธรรมชาติและงานศิลปะนั้น ๆ

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่มุ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับความงาม (Beauty) และคุณค่าทางศิลปะ (Art) โดยมีรากฐานย้อนไปถึงสมัยกรีกโบราณ ซึ่งพยายามตอบคำถามว่าความงามคืออะไร และมนุษย์รับรู้ความงามได้อย่างไร ในปัจจุบันการตีความสุนทรียศาสตร์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่รูปลักษณ์ภายนอกของวัตถุ แต่ยังรวมไปถึงประสบการณ์และการประเมินคุณค่าที่เกิดขึ้นในจิตใจของผู้รับชม ดังที่ อารี สุทธิพันธ์ (2528) ได้ชี้ให้เห็นว่า สุนทรียศาสตร์เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ความงามและรสนิยม ซึ่งส่งเสริมให้มนุษย์แสวงหาหลักเกณฑ์ความงามสากลผ่านประสบการณ์ตรง

ในบริบทของศิลปกรรมไทย ประติมากรรมถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของทัศนศิลป์ที่สะท้อนถึงอารยธรรมและความเชื่อทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย ซึ่งเป็นพุทธสถานลัทธิมหายานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปราสาทหินพิมายไม่เพียงแต่เป็นแหล่งรวมงานศิลปะที่วิจิตรบรรจงผ่านทับหลัง หน้าบัน และประติมากรรมลอยตัวเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาที่ถ่ายทอดคติธรรมและความดีงามผ่านรูปทรงที่แกะสลักอย่างประณีต ประติมากรรมเหล่านี้ไม่ได้มุ่งเน้นความเหมือนจริงตามธรรมชาติ แต่เป็นการถ่ายทอดความงามตามอุดมคติ เพื่อก่อให้เกิดความอิ่มเอิบใจและศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

การวิเคราะห์ความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายสามารถทำได้ผ่านหลากหลายทฤษฎี หนึ่งในทฤษฎีที่มีอิทธิพลอย่างมากในโลกตะวันตกคือ ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของ ตอลสตอย (Tolstoy, 1930) นักเขียนและนักปรัชญาชาวรัสเซียผู้ทรงอิทธิพลในคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ตอลสตอยเสนอแนวคิดที่สำคัญในหนังสือ What is Art? ว่า ศิลปะไม่ใช่เพียงเรื่องของการสร้างสิ่งที่สวยงามเพื่อความเพลิดเพลินเท่านั้น แต่ศิลปะคือการสื่อสารทางอารมณ์ (Infection) ที่ศิลปินถ่ายทอดความรู้สึกของตนไปยังผู้อื่น สำหรับตอลสตอย ศิลปะที่มีคุณค่าต้องเป็นศิลปะที่สามารถสื่อสารความรู้สึกเชิงศีลธรรมและศาสนา สร้างความสามัคคีและความรักระหว่างมนุษย์

ในทางวิชาการ นักวิชาการไทยอย่าง กำจร สุนพงษ์ศรี (2550) ได้กล่าวถึงสุนทรียศาสตร์ว่าเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยสุนทรียภาพที่ปรากฏในธรรมชาติและงานศิลปะที่มนุษย์รังสรรค์ขึ้น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับคุณวิทยา (Axiology) หรือการศึกษาเรื่องคุณค่า สอดคล้องกับทัศนะของนักวิชาการต่างประเทศอย่าง Benitez (ม.ป.ป.) ที่ชี้เห็นว่า ทฤษฎีของตอลสตอยมุ่งเน้นที่ความจริงใจของศิลปินและความชัดเจนในการแสดงออก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ศิลปะเข้าถึงผู้คนได้ในวงกว้าง ขณะที่ Thapa (2018) ได้ย้ำว่าตอลสตอยไม่ได้นิยามศิลปะผ่านรูปทรงหรือความสวยงามตามแบบแผน แต่ให้ความสำคัญกับความสามารถของศิลปะในการสื่อสารแนวคิดเชิงศีลธรรม

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์งานประติมากรรมหินทรายในเขตอารยธรรมขอมโบราณด้วยกรอบแนวคิดของตอลสตอยยังมีการศึกษาไม่มากนัก ปัญหาสำคัญที่ผู้วิจัยพบคือความยากในการอธิบายคุณค่าความงามของประติมากรรมทางศาสนาซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า สุนทรียศาสตร์ในประติมากรรมปราสาทหินพิมายมีความสอดคล้องหรือแตกต่างจากทฤษฎีการสื่อสารอารมณ์ของตอลสตอยอย่างไร และคุณค่าทางสุนทรียภาพที่ปรากฏนั้นมีบทบาทอย่างไรในการถ่ายทอดจริยธรรมและความเชื่อในสมัยนั้น เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงปรัชญาตะวันตกเข้ากับคุณค่าของศิลปกรรมไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ของ ลีโอ ตอลสตอย
2. เพื่อศึกษาความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมาย
3. เพื่อวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายตามทฤษฎีของลีโอ ตอลสตอย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เปนการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการดำเนินวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) และ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วแยกเป็นหมวดหมู่ เพื่อค้นหาสาระสำคัญ
3. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
4. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะแบบพรรณนาวิเคราะห์เอกสารและ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. พระครูอินทบูรพาภิรม (สมุห์ สุลินทราบูรณ์) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของปราสาทพนมรุ้ง โดยให้คำนิยามว่า "ความงามเป็นความพอดีของสัดส่วน ความเป็นเอกภาพของทัศนธาตุ มีองค์ประกอบศิลป์สมบูรณ์ลงตัวของสรรพสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์สัมผัสรับรู้ได้ แล้วเกิดความพึงพอใจและมีความสุข" ทั้งนี้ได้แบ่งประเภทความงามออกเป็น 2 ประเภท คือ ความงามที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและความงามที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พระครูอินทบูรพาภิรม, 2557)

2. Novruzov has highlighted the multifaceted nature of Leo Tolstoy's contributions, noting that Tolstoy's work transcends narrow ethnic problems to address universal human concerns. According to this perspective, Tolstoy's creativity is regarded

as universal because it reflects themes that resonate globally, driven by a systematic and thorough study of life's truth (Novruzov, n.d.)

3. พระรักเกียรติ อินเปื่อย และ จักพรรณ วงศ์พรพวัณ ได้วิเคราะห์ถึงแนวคิด "จิตสัมบูรณ์" ตามทัศนะของเฮเกล (Hegel) ว่า จิตมีลักษณะพิเศษในการพัฒนาสัญชาตญาณในตนเองอย่างอิสระไร้ขอบเขต เพื่อหลุดพ้นจากตรรกเหตุผลแบบเดิมไปสู่ความรู้ใหม่ที่แสวงหาความจริงสูงสุดผ่านกระบวนการสังเคราะห์ (Synthesis) นำไปสู่ภาวะจิตสัมบูรณ์อันเป็นสากลและไม่จำกัดด้วยกาลเวลาหรือสถานที่ (พระรักเกียรติ อินเปื่อย และ จักพรรณ วงศ์พรพวัณ, 2563)

4. Benitez further elaborates on Tolstoy's aesthetic theory, pointing out that Tolstoy views art as a medium for universal brotherhood and moral communication. A significant aspect of this theory is the concept of "infectiousness," which determines the quality of art based on three essential factors: (1) the individuality of the feeling, (2) the clearness of the expression, and (3) the sincerity of the artist (Benitez, n.d.)

5. ในส่วนของสุนทรียศาสตร์ตะวันตก ณัฐชยา จิตภักดี และ พระครูภาวนาโพธิคุณ ได้อธิบายถึง "ทฤษฎีอัตนัยนิยม" (Subjective Theory) ซึ่งเชื่อว่าคุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัติของจิตที่ตอบสนองต่อวัตถุ โดยเน้นความรู้สึกของบุคคลเป็นสำคัญ (Man is the measure of all things) ความงามจึงไม่ได้สถิตอยู่ในวัตถุ แต่อยู่ที่การรับรู้และความพึงพอใจหรือรสนิยม (Taste) ของผู้ชมเป็นหลัก (ณัฐชยา จิตภักดี และ พระครูภาวนาโพธิคุณ, 2563)

6. Thapa (2019) ได้นำเสนอแนวคิดในบทความ "Art, Human Condition and Beyond" โดยระบุว่าศิลปะคือแรงขับเคลื่อนของอารยธรรมที่สะท้อนและชี้นำการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและศีลธรรม เธอยังได้อ้างถึงทฤษฎีของ Leo Tolstoy ว่าศิลปะไม่ใช่เพียงการแสดงออกถึงความงามเชิงรูปแบบ แต่คือความสามารถในการสื่อสารคุณค่าทางศีลธรรม ศิลปะที่ยิ่งใหญ่ต้องเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถเข้าใจได้ และเป็นเครื่องมือที่เป็นประชาธิปไตยในการแบ่งปันและสร้างสรรค์คุณค่าของมนุษย์ร่วมกัน

7. วิทย์ วิทศเวชย์ (2521) ได้อธิบายว่าสุนทรียภาพเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางของศิลปิน โดยเป็นแรงบันดาลใจในการผลิตงานเพื่อแสดงออกถึงความงามที่สมบูรณ์ที่สุด ค่าแห่งความงามจึงไม่ใช่สิ่งนิ่งเฉยแต่มีพลังขับเคลื่อนให้มนุษย์สร้างสรรค์และถ่ายทอด "แบบ" (Form) แห่งสุนทรียภาพที่แท้จริงออกมาผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น รูปและเสียง

8. พระโอน ปณณสีโล และคณะ (ม.ป.ป.) ได้วิเคราะห์ความงามในประติมากรรมปราสาทนครวัดว่ามีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับ "ความดี" และความเชื่อทางอภิปรัชญาของพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมองว่าความงาม ความดี และความจริง ล้วนเป็นเจตจำนงหรืออำนาจของพระเจ้า (พระพรหม) ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดวัตถุนิยมแบบตะวันตกอย่างสิ้นเชิง

9. ศุภรัตน์ อินทนิเวช (2560) กล่าวถึงทฤษฎีการแสดงออกทางอารมณ์ (Emotional Theory) ว่าเป็นทฤษฎีที่แพร่หลายมากที่สุดในปัจจุบัน โดยมองว่าศิลปะคือการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกภายใน

ของศิลปินผ่านวัสดุและสื่อต่าง ๆ ไปสู่ผู้รับสาร เพื่อให้เกิดประสบการณ์ทางสุนทรียภาพร่วมกันผ่านความรู้สึกทางอารมณ์นั้น

10. วชิรวิชญ์ กิติชาติพรพัฒน์ (2562) ได้ถ่ายทอดมุมมองของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เกี่ยวกับนิยามของศิลปะว่าเปรียบเสมือนความลึกลับของจักรวาล ศิลปะคือผลจากความพากเพียรที่ต้องใช้ทั้งทักษะฝีมือและ "การพวยพุ่งแห่งปัญญาและจิต" (Intellectual and Spiritual Emanation) เพื่อตอบสนองสัญชาตญาณความรักและความนิยมในความสวยงามที่มีมาแต่กำเนิดของมนุษย์

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาสุนทรียศาสตร์ในความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมาย ตามทฤษฎี “การแสดงออก” ของ ลีโอ ตอลสตอย” ได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 “เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ของ ลีโอ ตอลสตอย” จากการศึกษาพบว่า สุนทรียศาสตร์ของตอลสตอยมุ่งเน้นไปที่ทฤษฎี ศิลปะคือการแสดงออก (Art as Expression) โดยเขามองว่าศิลปะไม่ใช่เรื่องของความสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่เป็นสื่อกลางในการส่งต่ออารมณ์ความรู้สึกจากศิลปินไปสู่ผู้รับชม องค์ประกอบสำคัญของศิลปะที่แท้จริงต้องประกอบด้วย 3 ประการ คือ ความชัดเจนในการแสดงออก (Clarity) ความจริงใจของศิลปิน (Sincerity) และที่สำคัญที่สุดคือความสามารถในการทำให้เกิดอารมณ์ร่วมหรือการติดต่อกันทางความรู้สึก (Infection)

สรุปได้ว่า แนวคิดของตอลสตอย คือการใช้ศิลปะเพื่อยกระดับจิตใจและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของมนุษย์ผ่านหลักศีลธรรมและความเชื่อ

2. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 “ศึกษาความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมาย” จากการสำรวจและศึกษาความงามเชิงประจักษ์ในพื้นที่ปราสาทหินพิมาย พบว่าประติมากรรมที่ปรากฏมีทั้งแบบนูนต่ำ นูนสูง และลอยตัว ซึ่งสะท้อนถึงศิลปะขอมแบบบาปวนและบายนที่มีความประณีตสูง การจัดวางองค์ประกอบภาพมีความสมดุลและแฝงด้วยคติจักรวาลวิทยา โดยเฉพาะภาพสลักเรื่องรามายณะและรูปเคารพในพุทธศาสนามหายาน เช่น พระพุทธรูปนาคปรก ที่เน้นความสงบนิ่งแต่อิ่มเอิบด้วยความเมตตา

สรุปได้ว่า ความงามของประติมากรรมที่พิมายเป็นความงามตามอุดมคติที่ผสมผสานระหว่างฝีมือช่างชั้นสูงกับสัญลักษณ์ทางศาสนา เพื่อสร้างสภาวะที่น่าเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น

3. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 “เพื่อวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายตามทฤษฎี “การแสดงออก” ของ ลีโอ ตอลสตอย” เมื่อนำทฤษฎีของตอลสตอยมาวิเคราะห์ พบว่าประติมากรรมปราสาทหินพิมายจัดเป็น "ศิลปะที่ดี" เนื่องจากมีความชัดเจนในการสื่อสารอารมณ์ความศรัทธาผ่านรูปทรงและสัญลักษณ์ที่มหาชนเข้าใจได้ง่าย มีความจริงใจจากการที่ช่างโบราณอุทิศฝีมือเพื่อรับใช้ศาสนาโดยไม่ปรากฏตัวตน และสร้างอารมณ์ร่วมทางจิตวิญญาณให้คนใน

สังคมรู้สึกถึงภราดรภาพหรือความเป็นพี่น้องกันภายใต้ความดีงาม นอกจากนี้ยังพบว่าศิลปะที่พิมายก้าวข้ามขอบเขตทฤษฎีตะวันตกไปสู่การเชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับระเบียบจักรวาล

สรุปได้ว่า ประติมากรรมปราสาทหินพิมายมีคุณค่าสอดคล้องกับแนวคิดของตอลสตอยอย่างยิ่งในด้านการเป็นศิลปะที่ส่งเสริมศีลธรรมและสร้างเอกภาพให้แก่หมู่มวลมนุษย์ผ่านความเชื่อร่วมกัน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาสุนทรียศาสตร์ในความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายตามทฤษฎี "การแสดงออก" ของ ลีโอ ตอลสตอย" ผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญที่พบจากการศึกษามาวิเคราะห์และอภิปรายผลเพื่อให้เห็นถึงคุณค่าเชิงปรัชญาและจริยศาสตร์ที่ปรากฏในงานวิจัย ดังนี้

1. อภิปรายผล : แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ของ ลีโอ ตอลสตอย

ศิลปะคือการส่งต่ออารมณ์ความรู้สึก (Infection) ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ Benedetto Croce (1902) นักปรัชญาชาวอิตาลีที่มองว่าศิลปะคือ สัญชาตญาณและการแสดงออก (Intuition and Expression) แม้โครเช่จะเน้นที่กระบวนการภายในจิตใจ แต่ทั้งตอลสตอยและโครเช่ต่างเห็นพ้องกันว่าคุณค่าของศิลปะไม่ได้อยู่ที่วัตถุภายนอก แต่อยู่ที่ความสามารถในการถ่ายทอดสภาวะภายในออกมา (Croce) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ กีรติ บุญเจือ (2545) ที่ได้อธิบายถึงสุนทรียศาสตร์เชิงประสบการณ์ว่า ศิลปะทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมความรู้สึกระหว่างบุคคล ซึ่งตรงกับหลักการ Infection ของตอลสตอยที่ว่าศิลปะที่ดีต้องทำให้ผู้รับชมเกิดอารมณ์ร่วมเช่นเดียวกับศิลปิน

ความจริงใจของศิลปิน (Sincerity) ในประเด็นความจริงใจ ผู้วิจัยพบว่าตอลสตอยให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์ใจของศิลปิน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ R.G. Collingwood (1938) ในหนังสือ The Principles of Art ที่ระบุว่า ศิลปะที่แท้จริง (Art Proper) ต้องเป็นการแสดงออกถึงอารมณ์ที่ศิลปินตระหนักรู้และซื่อสัตย์ต่อตนเอง ไม่ใช่งานฝีมือที่ทำขึ้นเพื่อจุดประสงค์อื่น สำหรับในมุมมองของนักวิชาการไทย ปิยะศิลป์ กัลยาณมิตร ได้ให้ความเห็นไว้ในงานเขียนเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ปรัชญาว่าความงามที่ทรงคุณค่ามักเกิดจากจิตวิญญาณที่มุ่งมั่นสื่อสารความจริงมากกว่าการปรุงแต่งทางเทคนิค ซึ่งสนับสนุนประเด็นความจริงใจในงานประติมากรรมที่พิมายได้เป็นอย่างดี

ศิลปะเพื่อชีวิตและภราดรภาพ (Art for Life and Brotherhood) ผลการวิจัยที่พบว่าตอลสตอยเน้นบทบาทของศิลปะในการรวมมนุษย์ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน สอดคล้องกับแนวคิดของ Roger Fry (1920) ในประเด็นที่ว่าศิลปะช่วยขยายขอบเขตความเข้าใจในชีวิตมนุษย์ และยังสอดรับกับแนวคิดทางพุทธสุนทรียศาสตร์ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2549) ที่กล่าวว่า ศิลปะควรทำหน้าที่ส่งเสริมปัญญาและจริยธรรม เพื่อให้มนุษย์เข้าถึงความจริงและความสงบสุขร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดเช่นเดียวกับแนวคิด ภราดรภาพสากล ของตอลสตอย

โดยสรุป การที่ประติมากรรมปราสาทหินพิมายสามารถสื่อสารอารมณ์ความเลื่อมใสได้อย่างชัดเจนและจริงใจนั้น ไม่เพียงแต่สอดคล้องกับทฤษฎีการแสดงออกของตอลสตอยเท่านั้น แต่ยังได้รับการ

สนับสนุนจากแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์กระแสหลักที่เชื่อว่าศิลปะคือสื่อกลางสำคัญในการเชื่อมโยงจิตวิญญาณและศีลธรรมของมนุษย์เข้าด้วยกัน

2. อภิปรายผล : ศึกษาความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมาย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายมีลักษณะเด่นที่ผสมผสานระหว่างศิลปะขอมแบบบาปวนและบายน โดยเน้นการสื่อสารผ่านรูปทรงที่สมดุลและความสงบนิ่งเชิงจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถอภิปรายผลร่วมกับวรรณกรรมและแนวคิดของนักวิชาการได้ดังนี้

สุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์และคติจักรวาลวิทยา : ผลการวิจัยพบว่าประติมากรรมที่พิมายไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อความงามเชิงทัศนศิลป์เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการจำลองระเบียบของจักรวาล (Microcosm) ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ George Coedès (1963) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวฝรั่งเศสที่ระบุว่า ปราสาทขอมคือการจำลองเขาพระสุเมรุและสวรรค์ลงมาบนโลกมนุษย์ โดยมีประติมากรรมทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสื่อสารคติธรรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานเขียนของ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (2546) ที่อธิบายว่าความงามของศิลปะขอมในไทย โดยเฉพาะที่พิมาย มีความโดดเด่นในการจัดวางองค์ประกอบที่เน้นความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสะท้อนผ่านหน้าบันและทับหลังอย่างเป็นระบบ

พุทธสุนทรียภาพและความเมตตา (The Aesthetic of Compassion) : ในส่วนของรูปเคารพโดยเฉพาะพระพุทธรูปปางนาคปรกและรูปจำลองพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผู้วิจัยพบว่ามีความงามที่สื่อถึงความเมตตาผ่าน ยิ้มบายน ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Jean Boisselier (1966) ที่วิเคราะห์ว่าศิลปะแบบบายนมีการลดทอนรายละเอียดเครื่องทรงที่ฟุ่มเฟือยลง เพื่อเน้นความสงบเยือกเย็นทางจิตใจ ซึ่งสอดรับกับความเห็นของ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2547) ที่กล่าวว่าพุทธศิลป์มหายานในยุคนี้มีลักษณะเฉพาะที่เน้นอารมณ์ความรู้สึกอันอ่อนโยนและการหลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของความงามตามอุดมคติพุทธศาสนา

ทัศนธาตุและระเบียบสุนทรียะ (Visual Elements and Harmony) : ความงามที่เกิดจากความประณีตของเส้นสายและพื้นผิวในงานสลักหิน สอดคล้องกับหลักการสุนทรียศาสตร์ของ Heinrich Wölfflin (1915) ในเรื่องการจัดระเบียบรูปแบบเชิงเส้น (Linearity) และการสร้างความสมมาตรที่ก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและสง่างาม โดยศิลปินขอมโบราณสามารถประยุกต์ใช้ทัศนธาตุเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้รับชมเกิดประสบการณ์สุนทรียะที่สัมผัสได้ทันที

โดยสรุป ความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายจึงไม่ใช่เพียงความงามทางรูปทรงภายนอก แต่เป็นความงามที่ผนวกเอา สาระทางธรรม เข้ากับระเบียบทางศิลปะ อย่างเป็นเอกภาพ ส่งผลให้ผลงานชิ้นนี้มีคุณค่าเหนือกาลเวลาและเป็นสื่อกลางการแสดงออกที่มีประสิทธิภาพตามนัยของสุนทรียศาสตร์สากล

3. อภิปรายผล : สุนทรียศาสตร์ในความงามของประติมากรรมปราสาทหินพิมายตามทฤษฎี "การแสดงออก" ของ ลีโอ ตอลสตอย

จากการวิเคราะห์ประติมากรรมปราสาทหินพิมายผ่านกรอบทฤษฎีของตอลสตอย ผู้วิจัยพบว่างานพุทธศิลป์เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการส่งต่ออารมณ์ความรู้สึก (Infection) ที่มีความชัดเจนและความจริงใจ เพื่อมุ่งสู่ภราดรภาพสากล ซึ่งสามารถอภิปรายผลร่วมกับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

พลังของการส่งต่ออารมณ์ร่วม (Infectiousness) : ผู้วิจัยพบว่าประติมากรรมพิมายมีพลังในการทำให้ผู้รับชมเกิดอารมณ์ร่วมทางศาสนา ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Eduard Hanslick (1854) แม้เขาจะเน้นเรื่องดนตรี แต่ได้ให้ทัศนะว่าศิลปะคือระเบียบของรูปแบบที่สามารถกระตุ้นจินตนาการและอารมณ์ของผู้รับชมได้ ในขณะที่ วิรุณ ตั้งเจริญ (2546) ได้อธิบายในงานเขียนด้านศิลปศึกษาว่า ศิลปะทำหน้าที่เป็นภาษาสากลที่สื่อสารความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของมนุษย์ข้ามกาลเวลา ซึ่งสนับสนุนผลการวิจัยที่ว่าช่างขอมโบราณสามารถใช้หินสลักส่งต่อ ความศรัทธา มาสู่คนรุ่นปัจจุบันได้ตามเกณฑ์ของตอลสตอย

ศิลปะในฐานะเครื่องขัดเกลาจริยธรรม (Art as a Moral Agent) : การที่ประติมากรรมพิมายเน้นเนื้อหาเรื่องการทำความดี (เช่น รามเกียรติ์ หรือ พุทธประวัติ) สอดคล้องกับแนวคิดของ Plato (1992) ที่มองว่าศิลปะควรมีบทบาทในการสร้างคุณธรรมให้กับคนในรัฐ และสอดรับกับแนวคิดของ Swami Vivekananda (1907) ที่กล่าวว่าศิลปะที่แท้จริงต้องช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความจริงสูงสุดและความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งตรงกับอุดมคติ ศิลปะเพื่อชีวิต ของตอลสตอยที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์

การหลอมรวมทางจิตวิญญาณและเอกภาพ (Unity and Spiritual Integration) : ผลการวิจัยที่ชี้ว่าประติมากรรมพิมายสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในสังคม สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุเนตร ชุตินธรานนท์ (2558) ที่อธิบายถึงบทบาทของปราสาทหินในฐานะศูนย์กลางจักรวาลที่หลอมรวมผู้คนภายใต้อุดมการณ์เดียวกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Ananda K. Coomaraswamy (1934) นักปราชญ์ด้านศิลปะเอเชียที่ระบุว่า ศิลปะตะวันออกไม่ได้สร้างมาเพื่อความบันเทิงส่วนตัว แต่สร้างมาเพื่อ การมีส่วนร่วมในสภาวะทางจิตวิญญาณร่วมกัน ประเด็นนี้ยืนยันว่าสุนทรียศาสตร์ของตอลสตอยเรื่องภราดรภาพสากล สามารถนำมาอธิบายคุณค่าของศิลปะไทยและขอมได้อย่างเหมาะสม

โดยสรุป การวิเคราะห์ตามทฤษฎีของตอลสตอยช่วยให้เห็นว่าประติมากรรมปราสาทหินพิมายไม่ใช่เพียงโบราณวัตถุ แต่เป็น ศิลปะที่มีชีวิต ที่ยังคงทำหน้าที่ส่งต่ออารมณ์ความดีงามและสร้างความเป็นปึกแผ่นทางจิตวิญญาณให้แก่สังคมตามหลักสุนทรียศาสตร์สากล

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ความสอดคล้องระหว่างสุนทรียศาสตร์ตะวันตกและพุทธศิลป์ตะวันออก งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดของ ลีโอ ตอลสตอย ซึ่งกำเนิดในบริบทตะวันตก สามารถนำมาอธิบายคุณค่าของศิลปะขอมโบราณได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า "ศิลปะคือภาษาแห่งอารมณ์" องค์ความรู้ที่

ได้รับคือ ประติมากรรมปราสาทหินพิมายไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องประดับอาคาร แต่เป็นสื่อกลางทางจิตวิญญาณที่ส่งผ่านอารมณ์ความเชื่อจากใจของช่างผู้สลักไปสู่ใจของผู้รับชมข้ามศตวรรษ

2. นิยามใหม่ของความงาม : ความดีงามในฐานะสุนทรียภาพ ผลการวิจัยสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนว่า ความงามในปราสาทหินพิมายไม่ใช่เพียงเรื่องของสัดส่วนหรือความสวยงามทางสายตา (Formal Beauty) แต่เป็น "สุนทรียภาพเชิงจริยธรรม" องค์ความรู้ที่ได้รับคือ ศิลปะขอมยุคพิมายให้คุณค่ากับ "ความจริงใจ" (Sincerity) และ "ความชัดเจน" (Clarity) ของสาระทางธรรมมากกว่าการอวดอ้างฝีมือส่วนตัว ซึ่งสอดคล้องกับอุดมคติของตอลสตอยที่ว่าศิลปะที่ดีที่สุดต้องยกระดับศีลธรรมของมนุษย์

3. พุทธศิลป์ขอมในฐานะเครื่องมือสร้างภราดรภาพสากล ผู้วิจัยพบองค์ความรู้สำคัญว่า ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย (เช่น พระพุทธรูปนาคปรก หรือรูปจำลองพระเจ้าชัยวรมันที่ 7) มีลักษณะของการเป็น "ศิลปะเพื่อมหาชน" ซึ่งทำหน้าที่สลายกำแพงแห่งตัวตน และสร้างความรู้สึกร่วม (Common Feeling) ให้กับคนในสังคม องค์ความรู้นี้ช่วยยืนยันบทบาทของศาสนสถานในฐานะพื้นที่แห่งการสร้างเอกภาพและความเป็นพี่น้องกันของมนุษย์ (Universal Brotherhood) ตามทัศนะของตอลสตอย

4. สุนทรียศาสตร์แห่งความสงบนิ่ง (Equanimity as Aesthetic Expression) งานวิจัยนี้นำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ที่ต่อยอดจากทฤษฎีตะวันตก คือในขณะที่ตอลสตอยเน้นการส่งต่ออารมณ์ที่รุนแรงชัดเจน แต่ประติมากรรมพิมายกลับส่งต่อ "อารมณ์แห่งความสงบเย็น" หรือการปล่อยวาง ซึ่งเป็นสุนทรียะเฉพาะตัวของพุทธศิลป์มหายาน องค์ความรู้นี้ช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีตะวันตกที่มักให้ความสำคัญกับการแสดงออกของอารมณ์ในเชิงรุก (Active) มากกว่าเชิงสงบนิ่ง (Passive)

5. บทบาทของ ศิลปะไร้นาม ต่อความอุดมสมบูรณ์ของสุนทรียะ องค์ความรู้ที่ได้รับคือ การที่ประติมากรรมปราสาทหินพิมายเป็นงานที่ไม่ปรากฏชื่อศิลปิน (Anonymity) กลับยิ่งช่วยส่งเสริมความ "จริงใจ" ตามเกณฑ์ของตอลสตอย เพราะเป็นการแสดงออกที่ปราศจากอัตตา (Ego) ของผู้สร้าง ทำให้ผู้รับชมสามารถเชื่อมต่อกับอารมณ์บริสุทธิ์ของงานศิลปะได้โดยตรงและมีประสิทธิภาพมากกว่างานศิลปะที่มุ่งเน้นความโด่งดังของตัวบุคคล

บทสรุปขององค์ความรู้ การวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่าปราสาทหินพิมายคือ ประจักษ์พยานของศิลปะที่แท้จริง ตามนิยามของตอลสตอย ซึ่งทำหน้าที่ขัดเกลาจิตใจมนุษย์ให้พ้นจากกิเลสส่วนตน และสร้างพลังแห่งความรักและความเมตตาให้เกิดขึ้นในสังคม องค์ความรู้นี้เป็นเครื่องยืนยันว่าสุนทรียศาสตร์ ปรัชญา และศาสนา สามารถรวมเป็นเนื้อเดียวกันได้อย่างสมบูรณ์ผ่านงานศิลปกรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย (เพื่อการประยุกต์ใช้)

1. ด้านการอนุรักษ์และจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำผลการวิจัยในด้าน สุนทรียศาสตร์แห่งความเมตตาและภราดรภาพ ไปใช้ในการจัดทำป้ายบรรยายหรือสื่อนำชมปราสาทหินพิมาย โดยก้าวข้ามการอธิบายเพียงข้อมูลทางประวัติศาสตร์หรือรูปแบบศิลปะ แต่ควรเพิ่มการตีความในเชิงจริยธรรมและสุนทรียศาสตร์ เพื่อให้ผู้เข้าชมเกิดความเข้าใจใน คุณค่าทางจิตวิญญาณ ที่ศิลปินโบราณต้องการสื่อสาร

2. ด้านการศึกษาศิลปะและจริยธรรม: สถานศึกษาในระดับต่าง ๆ สามารถนำแนวคิด ศิลปะเพื่อชีวิต ของตอลสตอยที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์ขอม ไปเป็นกรณีศึกษาในการเรียนการสอนวิชาสุนทรียศาสตร์หรือจริยธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเห็นว่าศิลปะที่ดีไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเพื่อความสวยงาม (Art for Art's sake) แต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของมนุษย์

3. ด้านการประชาสัมพันธ์และสร้างภาพลักษณ์ท้องถิ่น ควรมีการส่งเสริมภาพลักษณ์ของปราสาทหินพิมายในฐานะ ศูนย์กลางแห่งความรักและความเมตตาสากล ตามหลักพุทธศาสนามหายานที่สอดคล้องกับแนวคิดของตอลสตอย เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและผู้แสวงบุญที่ต้องการความสงบทางจิตใจมากกว่าเพียงการมาชมโบราณสถาน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การขยายขอบเขตพื้นที่ศึกษา ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบสุนทรียศาสตร์ของประติมากรรมในปราสาทหินขอมแห่งอื่น ๆ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง หรือปราสาทเมืองต่ำ โดยใช้กรอบแนวคิดของตอลสตอยหรือนักปรัชญาคนอื่น ๆ เพื่อหาอัตลักษณ์ร่วมหรือความแตกต่างในการแสดงออกทางอารมณ์ของช่างโบราณในแต่ละพื้นที่

2. การใช้กรอบทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ที่หลากหลาย ควรมีการนำทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ตะวันออก (เช่น ทฤษฎีรสในวรรณคดีและศิลปะอินเดีย) มาวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีตะวันตก เพื่อให้เห็นมิติของความงามที่ซับซ้อนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นที่ทฤษฎีตะวันตกอาจมองข้ามไป เช่น สภาวะแห่งความว่าง (Sunyata) หรือความสงบนิ่ง (Equanimity)

3. การศึกษาเชิงพฤติกรรมและสถิติ (Quantitative Research) ควรมีการทำวิจัยเชิงสำรวจเกี่ยวกับ ประสบการณ์สุนทรียะ ของนักท่องเที่ยวหรือผู้เข้าชมปราสาทหินพิมายในปัจจุบัน เพื่อวัดผลว่าอารมณ์ความรู้สึกที่คนยุคปัจจุบันได้รับ สอดคล้องกับ เจตนารมณ์ (Sincerity) ของศิลปินโบราณที่วิจัยไว้หรือไม่ และมีการติดต่อทางอารมณ์ (Infection) เกิดขึ้นจริงเพียงใด

4. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและเนื้อหา ควรมีการวิจัยเชิงลึกในรายประเด็น เช่น วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง การจัดองค์ประกอบภาพในทับหลัง กับ การยกระดับศีลธรรม เพื่อให้เห็นเทคนิคเฉพาะของศิลปินในการใช้รูปทรงเรขาคณิตหรือสถาปัตยกรรมในการชี้นำอารมณ์ของผู้ชม

บรรณานุกรม

กำจร สุนพงษ์ศรี. (2550). **พจนานุกรมศัพท์ทัศนศิลป์.** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กีรติ บุญเจือ. (2545). **สุนทรียศาสตร์: หัวใจของวิชาการสร้างสรรค์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา พานิช.

ณัฐชยา จิตภักดี และ พระครูภาวนาโพธิคุณ. (2563). **การแสวงหาคำตอบศิลปะและความงาม: สุนทรียศาสตร์ตะวันตก.** วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น, 7(4), 55-68.

พระครูอินทบูรพาภิรม (สมุห์ สุลินทราบูรณ์). (2557**). การศึกษาแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของปราสาทพนมรุ้ง [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต].** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). **ศิลปะกับชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระรักเกียรติ อินเปื่อย และ จักพรรณ วงศ์พรพวัณ. (2563). **จิตสัมบูรณ์ตามทัศนะเฮเกล.** วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น, 7(4), 15-28.

พระโอน ปณณสีโล, พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ และ บรรจบ บรรณรุจิ. (ม.ป.ป.). **การศึกษาแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของปราสาทนครวัด [รายงานการวิจัย].** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (ม.ป.ป.). **ความหมาย ขอบเขต และวิวัฒนาการของสุนทรียศาสตร์.** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. (ม.ป.ป.). **สุนทรียศาสตร์.** มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.

วชิรวิชญ์ กิติชาติพรพัฒน์. (2562). **ศิลปะคืออะไร ในมุมมองของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี.** Becommon. https://becommon.co/culture/corrado-feroci-art-view/

วิทย์ วิทศเวชย์. (2521). **ปรัชญา (แปลจาก Philosophy โดย C.E.M. Joad).** สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2546). **ศิลปศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อีแอนด์โอ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). **ศิลปะขอมในไทย: ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และพัฒนารูปแบบศิลปะ** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ศุภรัตน์ อินทนิเวช. (2560). **สุนทรียสร้างสรรค์ (Creative Aesthetics).** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

สุเนตร ชุตินธรานนท์. (2558). **อารยธรรมขอมกับประวัติศาสตร์ไทย.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2546). **ศิลปะในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อารี สุทธิพันธ์. (2528). **สุนทรียศาสตร์.** โอเดียนสโตร์.

Benitez, E. (n.d.). **Tolstoy and the importance of aesthetic feeling.** Literature and Aesthetics, 15(2), 173-180.

Boisselier, J. (1966). **Le Cambodge.** Paris: Picard.

Coedès, G. (196๓). **Angkor: An Introduction.** Hong Kong: Oxford University Press.

Collingwood, R. G. (19๓8). **The Principles of Art.** Oxford: Clarendon Press.

Coomaraswamy, A. K. (19๓4). **The Transformation of Nature in Art.** Cambridge: Harvard University Press.

Croce, B. (1902). **Aesthetic as Science of Expression and General Linguistic.** London: Macmillan.

Fry, R. (1920). **Vision and Design.** London: Chatto & Windus.

Hanslick, E. (1854). **The Beautiful in Music.** (English Translation). London: Novello.

Novruzov, R. (n. d.). **To the moral and religious views of Leo Tolstoy.** Baku SlavicUniversity.

Plato. (1992). Republic. **(Translated by G.M.A. Grube).** Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Thapa, R. (2018). **Art, human condition and beyond.** Journal of the Institute of Engineering, 14(1), 205-212. https://doi.org

Thapa, R. (2019). **Art, human condition and beyond.** Journal of the Institute ofEngineering, 15(2), 233-241.

Tolstoy, L. (1930). **What is art? (A. Maude, Trans.).** Oxford University Press. (Original Work published 1897).

Vivekananda, S. (1907). **The Complete Works of Swami Vivekananda.** Calcutta: Advaita Ashrama.

Wölfflin, H. (1915). **Principles of Art History.** (English Translation). New York: Dover Publications.

วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง

ANALYSIS OF ETHICS OF INVESTIGATORS IN RAPE CASES AGAINST WOMEN

วิสาสิริ เกียรติวิลัย
Wisasiri Kiatwilai
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail : wisaluck@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง" มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) ศึกษาหลักการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง (2) ศึกษาหลักจริยธรรมในการสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง (3) วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมข้อมูลและศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์พนักงานสอบสวน รวบรวมข้อมูลแล้วนำมาจัดหมวดหมู่เพื่อวิเคราะห์โดยใช้หลักการวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า

1) หลักการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง พนักงานสอบสวนมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยและสัมพันธภาพเชิงบวกผ่านวัจนภาษาที่ให้เกียรติ และอวัจนภาษาที่แสดงความเห็นอกเห็นใจ เทคนิคการตั้งคำถามเป็นเชิงประจักษ์เพื่อรวบรวมข้อเท็จจริงโดยปราศจากอคติทางเพศหรือการตัดสินพฤติกรรมส่วนตัวของผู้เสียหาย การเลือกใช้คำศัพท์ เป็นภาษาวิชาชีพหรือคำสุภาพเพื่อรักษาระดับมาตรฐานวิชาชีพและปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

2) หลักจริยธรรมในการสอบสวน จริยธรรมที่สำคัญประกอบด้วยการบูรณาการหลักนิติปรัชญาและพุทธจริยธรรมเข้าด้วยกัน โดยพนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของกฎหมายและสิทธิมนุษยชนสากล ควบคู่กับการใช้หลักพรหมวิหาร 4 คือ ใช้เมตตากรุณาในการเยียวยาจิตใจ และใช้อุเบกขาเพื่อรักษาความเป็นกลางในการรวบรวมพยานหลักฐาน รวมถึงการใช้หลักสัมมาวาจาและสัปปุริสธรรม 7 เพื่อให้การใช้อำนาจหน้าที่สอดคล้องกับคุณธรรม

3) การวิเคราะห์จริยธรรมเชิงบูรณาการ จริยธรรมของพนักงานสอบสวน คือจุดตัดระหว่างจริยธรรมแห่งการดูแล และ จริยธรรมแห่งความยุติธรรม การปฏิบัติหน้าที่ด้วยมโนธรรมสำนึกผ่านคำพูดและคำถามที่กลั่นกรองด้วยปัญญา จะช่วยขจัดอคติทางสังคม สร้างความเชื่อมั่นต่อระบบกระบวนการยุติธรรมของชาติ และเป็นการคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่ผู้เสียหายอย่างแท้จริง

สรุปองค์ความรู้ : จริยธรรมของพนักงานสอบสวนมิใช่เพียงระเบียบปฏิบัติ แต่เป็น สมรรถนะทางจิตปัญญา ที่เปลี่ยนห้องสอบสวนจากการซักฟอกพยาน ให้เป็นการอำนวยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยใช้ความเมตตาโอบอุ้มและใช้ความเที่ยงธรรมในการแสวงหาความจริง

คำสำคัญ: จริยธรรม, พนักงานสอบสวน, คดีข่มขืน, กระทำชำเรา

ABSTRACT

This research, titled 'An Analysis of the Ethics of Inquiry Officers in Rape Cases against Women,' has three primary objectives: (1) to study the principles of verbal communication and interrogation techniques used by inquiry officers in rape cases; (2) to examine the ethical principles governing the investigation of rape cases; and (3) to analyze the ethics of inquiry officers in such cases. This is a qualitative research conducted through documentary study and interviews with inquiry officers. The collected data were categorized and analyzed using descriptive analysis. The research findings are as follows:

1) Principles of Language and Questioning : Investigators must focus on creating a "safe space" and building rapport through respectful verbal and empathetic non-verbal communication. Questioning techniques should be fact-based and empirical, free from gender bias or victim-blaming. Professional terminology and polite vocabulary are essential to maintain professional standards and protect human dignity.

2) Ethical Principles in Investigation : Key ethics involve integrating legal philosophy with Buddhist ethics. Investigators must adhere to the spirit of the law and international human rights while applying the Four Sublime States of Mind (Brahmavihara IV) : using Loving-kindness and Compassion for victim healing, and Equanimity to maintain neutrality in evidence gathering. Right Speech and the Qualities of a Good Person (Sappurisadhamma VII) ensure that authority is exercised with morality.

3) Integrated Ethical Analysis : The ethics of investigators represent the intersection between the "Ethics of Care" and the "Ethics of Justice." Performing duties with a conscience-through wisdom-refined language and questions-eliminates social bias, strengthens public trust in the national justice system, and truly restores human dignity to victims.

Knowledge Synthesis : Investigator ethics are not merely regulations but an "Intellectual and Spiritual Competency" that transforms the interrogation room from a

process of scrutiny into a sanctuary of restorative justice, where compassion embraces the victim and equity seeks the truth.

Keywords: Ethics, Inquiry, Rape Case, Sexual Assault

บทนำ

ปัญหาความรุนแรงทางเพศและการข่มขืนกระทำชำเราเป็นประเด็นที่สังคมโลกให้ความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะการละเมิดสิทธิมนุษยชนขั้นรุนแรง องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1993) ผ่านปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อสตรี ได้กำหนดให้รัฐภาคีต้องจัดให้มีกลไกทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่เอื้อต่อการเข้าถึงของผู้เสียหาย โดยเฉพาะบทบาทของพนักงานสอบสวนซึ่งเป็นด่านแรกในระบบยุติธรรมทางอาญา อย่างไรก็ตาม นักวิชาการด้านอาชญาวิทยาและสิทธิมนุษยชนในระดับสากล ซึ่ง Koss (2000) ได้ชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ Secondary Victimization หรือการตกเป็นเหยื่อซ้ำสอง ซึ่งมักเกิดขึ้นในขั้นตอนการสอบสวน เมื่อเจ้าหน้าที่ขาดจริยธรรมหรือความเข้าใจในมิติละเอียดอ่อนทางเพศ ทำให้ผู้เสียหายต้องเผชิญกับทัศนคติที่เลวร้ายและการตั้งคำถามที่ตอกย้ำบาดแผลทางจิตใจ

สำหรับประเทศไทย ปัญหาการข่มขืนกระทำชำเรายังคงมีสถิติที่สูงและเกิดขึ้นทุกวันในหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นจากบุคคลใกล้ชิด หรือคนแปลกหน้า สังคมไทยปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์ที่เข้าถึงภาพลามกอนาจารได้ง่าย ส่งผลให้เกิดการขาดจริยธรรมในระดับสังคม สิ่งที่น่ากังวลที่สุดคือทัศนคติ Victim Blaming หรือการโทษเหยื่อ ที่ยังคงฝังรากลึกในสังคมไทย เช่น การตั้งคำถามเรื่องการแต่งกาย การไปในที่เปลี่ยว หรือการร่วมทางไปกับผู้กระทำผิดโดยความไว้ใจ ทัศนคติเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในกลุ่มบุคคลทั่วไป แต่ยังปรากฏในพฤติกรรมและการใช้คำพูดของพนักงานสอบสวนบางราย ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม

ในระดับกฎหมาย ประเทศไทยมีบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาที่ลงโทษผู้กระทำผิดอย่างรุนแรง และมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 ที่กำหนดให้การสอบสวนคดีเพศที่มีผู้เสียหายเป็นหญิง ต้องให้พนักงานสอบสวนหญิงเป็นผู้สอบสวน เว้นแต่ผู้เสียหายจะยินยอมเป็นอย่างอื่น นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติสำคัญ เช่น พ.ร.บ.ค่าตอบแทนผู้เสียหายฯ พ.ศ. 2544 (2544) และ พ.ร.บ.คุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 (2562) เพื่อคุ้มครองสิทธิและความลับของผู้เสียหาย แต่ในทางปฏิบัติ ปริมาณพนักงานสอบสวนหญิงมีจำนวนจำกัดและไม่ได้ประจำอยู่ทุกสถานีตำรวจ ทำให้พนักงานสอบสวนชายต้องรับหน้าที่ ซึ่งหากขาดจริยธรรมและวิชาชีพในการสื่อสารอาจทำให้การรวบรวมพยานหลักฐานไม่มีประสิทธิภาพและเป็นการซ้ำเติมผู้เสียหาย

ด้านจริยธรรมและมาตรฐานวิชาชีพพนักงานสอบสวน สำนักงานตำรวจแห่งชาติได้กำหนดมาตรฐานจริยธรรมไว้ใน ประมวลจริยธรรมข้าราชการตำรวจ พ.ศ. 2564 (2564) และ กฎ ก.ตร. ว่าด้วยจรรยาบรรณตำรวจ พ.ศ. 2566 (2566) ซึ่งเน้นย้ำเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม

สุภาพ อ่อนโยน และการรักษาความลับ พนักงานสอบสวนเปรียบเสมือน ต้นธารแห่งความยุติธรรม ที่ต้องมีความเป็นมืออาชีพ (Professionalism) จริยธรรมในการใช้คำพูดจึงเป็นหัวใจสำคัญ พนักงานสอบสวนต้องไม่ใช้คำถามที่ขึ้นต้นด้วย ทำไม ในเชิงตัดสิน (Judgemental) แต่ต้องใช้ทักษะการฟังอย่างเข้าใจและสร้างพลัง (Empowerment) เพื่อให้ผู้เสียหายกล้าเล่าข้อเท็จจริงเพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ความผิดตามองค์ประกอบกฎหมาย

สำหรับผลกระทบและการเยียวยาปัญหาการข่มขืนกระทำชำเรา ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระดับครอบครัว โดยเฉพาะเมื่อผู้กระทำผิดเป็นบุคคลในครอบครัว ตาม พ.ร.บ.คุ้มครองผู้ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 ผู้เสียหายมักเผชิญกับความเจ็บปวดทางจิตใจอย่างแสนสาหัส บางรายถึงขั้นวิกลจริต ซึมเศร้า หรือมองว่าตนเองเป็นผู้ผิดจากตราบาปที่สังคมหยิบยื่นให้ หากพนักงานสอบสวนขาดจริยธรรมในการสื่อสารและไม่สามารถสร้างความไว้วางใจได้ ครอบครัวของผู้เสียหายอาจเลือกที่จะไม่ดำเนินคดี ปล่อยให้ผู้กระทำผิดลอยนวล ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อสังคมในระยะยาว

จากเหตุผลข้างต้น ผู้วิจัยในฐานะพนักงานสอบสวนหญิงรุ่นแรกของประเทศไทยที่มีประสบการณ์กว่า 29 ปี เล็งเห็นว่าการวิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวน โดยเฉพาะเรื่องการใช้คำพูดและทัศนคติ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้เป็นเพียงการทำตามขั้นตอนกฎหมาย แต่เป็นการอำนวยความยุติธรรมที่ควบคู่ไปกับการเยียวยาจิตใจผู้เสียหาย ช่วยให้ผู้เสียหายสามารถกลับมาดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุขและมีเกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาหลักการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง
2. ศึกษาหลักจริยธรรมในการสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง
3. วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เปนการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการดำเนินวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)
2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)
3. สัมภาษณ์พนักงานสอบสวน (ตำรวจ) พนักงานอัยการ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลในการประกอบการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ทำการสัมภาษณ์พนักงานสอบสวนตัวต่อตัว แล้วรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์
5. วิเคราะห์ ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
6. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) วิสุทธิ เปล่งขำ (2565) ซึ่งเป็นอดีตนายตำรวจ ได้กล่าวในหนังสือ คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ ของพนักงานสอบสวนสำนักงานตำรวจแห่งชาติ หนังสือดังกล่าวมีข้อความถึง จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำได้ในทางวินัย จนเกิดเป็นความเคยชิน มีพลังใจ มีความตั้งใจแน่วแน่ จึงต้องอาศัย ปัญญา ปัญญาอาจเกิดจากความศรัทธาเชื่อถือผู้อื่น

2) อดิศร เด่นสุธรรม, สมคิด พุทธศรี (2566) ได้กล่าวไว้ในบทความออนไลน์ "พี่ข่มขืนหนูซ้ำทำไม เป็นบทความที่แสดงให้เห็นถึงการที่ผู้เสียหายที่ถูกข่มขืนกระทำชำเรา ถูกบุคคลที่พบเจอใช้คำถามที่ทำให้ผู้เสียหายมีความรู้สึกเจ็บช้ำ ซ้ำไปอีก เหมือนกับถูกข่มขืนซ้ำ โดยใช้คำถามว่าทำไมถึงกลับดึก ไปกับเขาเองหรือเปล่า ทำไมถึงไปที่เปลี่ยว ไปยั่วเขาก่อนหรือเปล่า ทำไมถึงแต่งตัวไม่เรียบร้อย ทำไมไปกับเขาสองคน คุณรู้หรือเปล่า การถามคำถามลักษณะนี้ ทำให้ผู้หญิงที่เป็นเหยื่อเหมือนถูกข่มขืนซ้ำเป็นครั้งที่สอง

3) เดลินิวส์ (2566) ได้กล่าวไว้ในบทความออนไลน์ "ปลอบถูกวิธี น่ารู้ไว้ เหยื่อทางเพศ" แสดงให้เห็นถึงคำพูด - ประโยคที่ "ไม่ควรใช้" โดยเฉพาะถ้าอยู่ในฐานะพ่อแม่ หรือแฟน ก็อย่างเช่น... ทำไมประมาท, ทำไมไม่ระวังตัว, ทำไมไม่รู้จักฟัง, ทำไมไม่สู้, ทำไมแต่งตัวแบบนี้ หรือที่ขึ้นต้นด้วย "ทำไม"

4) รวิตา ระย้านิล (2566) ได้กล่าวในบทความออนไลน์ "การโทษเหยื่อ (victim blaming) ในกรณีล่วงละเมิดทางเพศ" โดยได้มีเนื้อหาว่าการโทษเหยื่อในกรณีล่วงละเมิดทางเพศ บ่อยครั้งที่มีกรณีล่วงละเมิดทางเพศ ตั้งแต่การคุกคามด้วยสายตา วาจา ไปจนถึงเหตุการณ์ร้ายแรง เช่นการข่มขืน และฆาตกรรม เราจะพบข้อคิดเห็นในลักษณะที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับเหยื่อ ว่าผู้ถูกกระทำมีลักษณะการเช่นไร หรือมีการปฏิบัติตนเช่นไรก่อน และระหว่างการถูกล่วงละเมิด "เหยื่อแต่งตัวโป๊" "เหยื่อเป็นเด็กเอนฯ" "เหยื่อเดินคนเดียวในซอยเปลี่ยว" "เหยื่อไม่ร้องขอความช่วยเหลือ ไม่ดิ้นรนขัดขืน" "เหยื่อสมยอมตามผู้กระทำไปทีห้องเอง" ข้อความที่มุ่งไปที่เหยื่อเหล่านี้

นอกจากถูกใช้เป็นข้อแก้ต่างของตัวผู้กระทำผิดเองแล้ว ยังเป็นข้อคิดเห็นจากบุคคลทั่วไปที่ได้รับทราบข่าวสารอีกด้วย แม้ในเหตุการณ์ที่มีความร้ายแรงมาก คือเหยื่อได้รับผลกระทำทบทางร่างกายและจิตใจอย่างรุนแรงหรือเสียชีวิต การโทษเหยื่อก็ยังคงปรากฏอยู่มากบ้าง น้อยบ้างแต่ไม่เคยหายไป

5) คณะวิชาการ The Justice Grop (2566) ได้จัดทำประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งได้มีตัวบทกฎหมายในฐานความผิดข่มขืนกระทำชำเรา ดังนี้"ข่มขืนกระทำชำเราผู้อื่นโดยขู่เข็ญ ด้วยประการใดโดยใช้กำลังประทุษร้าย โดยผู้อื่นอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถขัดขืนได้ หรือทำให้ผู้อื่นนั้นเข้าใจผิดว่าตนเป็นบุคคลอื่น ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สี่ปีถึงยี่สิบปี หรือปรับตั้งแต่แปดหมื่นบาทถึงสี่แสนบาท"

6) เจ้าหน้าที่ชมรมพนักงานสอบสวนหญิง (2558) ได้จัดทำคู่มือการทำสำนวนการสอบสวนคดีความผิดเกี่ยวกับเพศ พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551

ซึ่งมีข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องข่มขืนกระทำชำเรา การสอบสวน การตั้งคำถามกับผู้เสียหาย เพื่อให้การสอบสวนมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ในการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษตามกฎหมาย

7) Dv learning by TIJ (2568) ได้กล่าวในบทความออนไลน์ "บทเรียนที่ 7 การรับฟังเพื่อ Empowerment" เป็นบทความที่พูดเพื่อให้กับกำลังใจกับผู้ฟัง ให้มีพลังลุกขึ้นมาต่อสู้กับสิ่งที่ได้พบเจอ

8) แจ็ค เชเฟอร์ และ มาร์วิน คาร์ลินส์ (2559) ได้กล่าวในหนังสือ ชนะใจคนด้วยวิธีแบบ FBI เรื่องความประทับใจครั้งแรกเมื่อเจอกัน (first impression) การส่งสัญญาณเป็นมิตรด้วย สามสำคัญ คือการยักคิ้ว เอียงคอ ซึ่งจะนำไปสู่การพูดคุยที่เป็นมิตร เปิดใจ ทำให้ผู้ถามได้ข้อมูลในสิ่งที่ตนเองต้องการ ในหนังสือเล่มนี้ จะมีเทคนิคต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะการสืบสวนสอบสวนในคดีอาชญากรรมต่าง ๆ เป็นประโยชน์กับผู้ที่ได้อ่านสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองได้

9) ศูนย์บริหารงานสอบสวน สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (2537) ได้กล่าวในหนังสือนิติวิทยาศาสตร์กับการสอบสวนคดีอาญา ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับการเก็บพยานหลักฐานต่าง ๆ ในการสอบสวนคดีอาญา เช่น คราบโลหิต คราบอสุจิ เส้นผม เส้นขน วัตถุพยานที่มีเซลล์เยื่อผิวติดอยู่ เช่น เสื้อผ้า หมวก สิ่งของเครื่องใช้ที่สัมผัสกับผิวหนังส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ส่งตรวจที่ศูนย์พิสูจน์หลักฐาน สำนักงานตำรวจแห่งชาติ เพื่อหาสาเหตุและผู้กระทำความผิดที่แท้จริง ซึ่งพยานหลักฐานทางนิติวิทยาศาสตร์ จะเป็นเพยานหลักฐานที่น่าเชื่อถือมาก

สรุปผลการวิจัย

1.สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 "ศึกษาหลักการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง" จากการศึกษาและวิเคราะห์หลักการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนในคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง พบว่าหัวใจสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่มิใช่เพียงการมุ่งเน้นความสำเร็จในการรวบรวมพยานหลักฐานตามตัวบทกฎหมายเท่านั้น แต่ต้องประกอบด้วยหลักการสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1.1 หลักการสร้างพื้นที่ปลอดภัยด้วยวัจนภาษาและอวัจนภาษา คือ พนักงานสอบสวนต้องเริ่มจากการสร้างสัมพันธภาพเชิงบวก (Rapport Building) เพื่อลดกำแพงความกลัวของผู้เสียหาย โดยการเลือกใช้สรรพนามที่ให้เกียรติและน้ำเสียงที่แสดงความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) หลีกเลี่ยงภาษาตำรวจที่ดูแข็งกระด้างหรือคุกคาม ควบคู่ไปกับการใช้ภาษาท่าทางที่เหมาะสม เช่น การสบตาที่สื่อถึงความใส่ใจ การรับฟังอย่างตั้งใจ (Active Listening) และการจัดระยะห่างที่ให้ความรู้สึกปลอดภัย เพื่อเปลี่ยนสภาวะจาก การซักฟอกพยาน เป็น การร่วมมือหาความจริง

1.2 หลักการตั้งคำถามเชิงประจักษ์โดยปราศจากอคติและการตัดสิน คือ การตั้งคำถามต้องมุ่งเน้นไปที่ข้อเท็จจริง (Fact-based) เพื่อให้ได้องค์ประกอบความผิดที่ชัดเจน โดยต้องปราศจากอคติทางเพศ (Gender Bias) หรือการตั้งคำถามที่สอดแทรกการตำหนิผู้เสียหาย (Victim Blaming) เช่น คำถามที่ขึ้นต้นด้วย "ทำไม..." ในเชิงตัดสินพฤติกรรมส่วนตัว พนักงานสอบสวนควรใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้

ผู้เสียหายลำดับเหตุการณ์ตามความทรงจำอย่างอิสระ ซึ่งจะช่วยให้ได้พยานหลักฐานที่บริสุทธิ์และลดการตกเป็นเหยื่อซ้ำสองในชั้นสอบสวน

1.3 หลักความจำเป็น ความได้สัดส่วน และจริยธรรมในการใช้คำศัพท์ คือ พนักงานสอบสวนต้องยึดถือหลักความเกี่ยวข้องของพยานหลักฐาน (Relevancy) โดยตั้งคำถามเฉพาะที่จำเป็นต่อรูปคดีเท่านั้น และต้องระงับคำถามที่ขุดคุ้ยประวัติทางเพศในอดีตของผู้เสียหายที่ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ (Rape Shield Principle) นอกจากนี้ การเลือกใช้คำศัพท์ต้องเป็นคำสุภาพหรือศัพท์ทางเทคนิคกฎหมาย แทนการใช้คำภาษาปากหรือคำหยาบคายที่ส่อไปในทางลามกอนาจาร เพื่อรักษาระดับวิชาชีพและธำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เสียหายตามมาตรฐานจริยธรรมสากลและหลักสัมมาวาจาในทางพุทธศาสนา

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า คำพูดและคำถาม คือเครื่องมือที่ทรงพลังที่สุดของพนักงานสอบสวน หากใช้อย่างมีจริยธรรม จะได้มาซึ่งทั้ง ความยุติธรรม และ ความศรัทธา จากประชาชน

2. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 "ศึกษาหลักจริยธรรมในการสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง" จากการศึกษาและวิเคราะห์หลักจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง พบว่าจริยธรรมสำหรับพนักงานสอบสวนในคดีประเภทนี้มิได้เป็นเพียงคุณธรรมส่วนบุคคล แต่เป็นมาตรฐานทางวิชาชีพที่ร้อยเรียงระหว่างหลักนิติศาสตร์และพุทธศาสตร์ ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

2.1 หลักจริยธรรมในมิติกฎหมายและสิทธิมนุษยชน ผลการวิจัยพบว่า จริยธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญคือการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) และสิทธิส่วนบุคคลของผู้เสียหาย โดยพนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย (ป.วิ.อาญา มาตรา 133) ที่มุ่งคุ้มครองผู้หญิงจากการถูกกระทำซ้ำในกระบวนการยุติธรรม จริยธรรมในส่วนนี้รวมถึงการรักษาความลับอย่างเคร่งครัดในยุคข้อมูลข่าวสารดิจิทัล เพื่อปกป้องอัตลักษณ์และเกียรติยศของผู้เสียหายจากการถูกตีตราโดยสังคม

2.2 หลักพุทธจริยธรรมเพื่อการอำนวยความยุติธรรม คือ การประยุกต์ใช้หลักธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการยกระดับจิตใจของพนักงานสอบสวน โดยประกอบด้วย หลักพรหมวิหาร 4 คือ การใช้เมตตาและกรุณา เพื่อสร้างความรู้สึกปลอดภัยและเยียวยาจิตใจผู้เสียหาย ควบคู่กับการใช้ อุเบกขา เพื่อรักษาความเที่ยงธรรมและเป็นกลางในการรวบรวมพยานหลักฐานโดยไม่เอนเอียงด้วยอคติหลักสัปปุริสธรรม 7 โดยเฉพาะการเป็นผู้รู้จักบุคคล (ปุริสัญญู) ทำให้พนักงานสอบสวนสามารถปรับใช้วิธีการสอบสวนและระดับความลึกของคำถามให้สอดคล้องกับสภาพจิตใจและภูมิหลังของผู้เสียหายแต่ละรายได้อย่างเหมาะสม

2.3 ความสมดุลระหว่างจริยธรรมแห่งการดูแลและจริยธรรมแห่งความยุติธรรม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า พนักงานสอบสวนที่มีจริยธรรมต้องสามารถบริหารจัดการความขัดแย้งระหว่าง ความจำเป็นในการหาข้อเท็จจริง กับ ความเจ็บปวดของผู้เสียหาย" ได้อย่างสมดุล (Ethics of Care vs Ethics of Justice) โดยต้องไม่ละเลยความรู้สึกของผู้ถูกกระทำเพียงเพื่อเป้าหมายในการทำสำนวนคดี

2.4 จริยธรรมต่อภาพลักษณ์องค์กรและความเชื่อมั่น คือ จริยธรรมของพนักงานสอบสวนรายบุคคลส่งผลโดยตรงต่อความเชื่อมั่นศรัทธา (Public Trust) ของประชาชนที่มีต่อระบบกระบวนการยุติธรรมของชาติ หากพนักงานสอบสวนปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและปราศจากอคติ ย่อมส่งเสริมให้ผู้เสียหายกล้าเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมมากขึ้น ลดช่องว่างของอาชญากรรมที่ถูกซ่อนเร้น และนำไปสู่การบังคับใช้กฎหมายที่มีประสิทธิภาพและมีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

3. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 "วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง" จากการวิเคราะห์แบบบูรณาการระหว่างหลักการใช้คำพูด (ภาคปฏิบัติ) และหลักจริยธรรม (ภาคทฤษฎีและหลักธรรม) สามารถสรุปผลการวิจัยในภาพรวมที่เป็นบทสรุปสุดท้ายได้ ดังนี้

3.1 การหลอมรวมระหว่างเทคนิควิธีและมโนธรรมสำนึก: ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า จริยธรรมของพนักงานสอบสวนในคดีข่มขืนมิใช่เพียงความรู้ในข้อกฎหมาย แต่คือการเปลี่ยน เทคนิคการตั้งคำถาม ให้กลายเป็น เครื่องมือแห่งความยุติธรรม โดยการใช้ สัมมาวาจา และ ปิยวาจา เป็นเครื่องกำกับคำพูด เพื่อให้การแสวงหาพยานหลักฐานเชิงประจักษ์ดำเนินไปพร้อมกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเลือกใช้คำศัพท์ที่วิชาชีพและสุภาพเป็นรูปธรรมของการมี หิริโอตตัปปะ (ความละอายและเกรงกลัวต่อการละเมิดสิทธิผู้อื่น) ซึ่งช่วยลดภาวะความบอบช้ำทางจิตใจของผู้เสียหายได้อย่างมีนัยสำคัญ

3.2 สมรรถนะทางจริยธรรมในการบริหารจัดการอคติ คือ การวิจัยพบว่าหัวใจสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่คือการใช้หลัก อุเบกขา และ สัปปุริสธรรม 7 (โดยเฉพาะปุริสัญญู) เพื่อขจัดอคติทางเพศ (Gender Bias) และการตัดสินบุคคลจากภายนอก พนักงานสอบสวนที่ผ่านการขัดเกลาทางจริยธรรมจะสามารถตั้งคำถามที่มุ่งเน้นความเกี่ยวข้องแห่งคดี (Relevancy) ได้อย่างเที่ยงตรง โดยไม่ขุดคุ้ยประวัติส่วนตัวหรือตั้งคำถามเชิงตำหนิผู้เสียหาย ส่งผลให้สำนวนการสอบสวนมีความบริสุทธิ์ ยุติธรรม และศาลสามารถรับฟังพยานหลักฐานได้อย่างมั่นคง

3.3 ความยุติธรรมที่เยียวยาจิตใจ (Restorative Justice) คือ ในภาพรวม ผลการวิจัยสรุปได้ว่าจริยธรรมของพนักงานสอบสวนคือจุดตัดที่สำคัญระหว่าง จริยธรรมแห่งการดูแล (Care) และ จริยธรรมแห่งความยุติธรรม (Justice) การที่พนักงานสอบสวนสามารถสร้างพื้นที่ปลอดภัยผ่านอวัจนภาษาที่เหมาะสม และตั้งคำถามตามหลักความได้สัดส่วน มิได้เพียงแต่ช่วยให้ได้ความจริงในทางคดีเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความเชื่อมั่นศรัทธา (Public Trust) ต่อระบบกระบวนการยุติธรรมในระดับชาติ ทำให้ผู้หญิงที่ถูกล่วงละเมิดกล้าที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมมากขึ้น นำไปสู่การแก้ไขปัญหาอาชญากรรมทางเพศในสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. อภิปรายผล : ศึกษาหลักการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง

จากการศึกษาวิจัยพบว่า หลักการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนที่มีจริยธรรมต้องมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยและการตั้งคำถามเชิงประจักษ์ที่ปราศจากอคติ ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดและงานวิจัยของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ ดังนี้

การสร้างพื้นที่ปลอดภัยและการสร้างความเชื่อมั่น (Rapport Building) ผลวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าอวัจนภาษาและถ้อยคำเริ่มต้นมีความสำคัญต่อการลดกำแพงความกลัว สอดคล้องกับแนวคิดของ Koss (2000) ที่เสนอว่าพนักงานสอบสวนต้องมีทักษะในการรับฟังและแสดงความเห็นอกเห็นใจเพื่อป้องกันภาวะการตกเป็นเหยื่อซ้ำสอง (Secondary Victimization) และยังสอดคล้องกับหนังสือของ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ 2544) ที่เน้นย้ำว่ากระบวนการยุติธรรมทางอาญาสำหรับผู้เสียหายต้องเริ่มต้นด้วยการคุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเจ้าหน้าที่ต้องสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการให้ข้อมูลโดยไม่รู้สึกถูกคุกคาม

การตั้งคำถามเชิงประจักษ์โดยปราศจากอคติ ผลการวิจัยที่พบว่าพนักงานสอบสวนควรหลีกเลี่ยงคำถามเชิงตัดสิน (Victim Blaming) สอดคล้องอย่างยิ่งกับงานวิจัยของ Jordan (2004) ในเรื่อง The Victimization Experience ซึ่งระบุว่าทัศนคติของตำรวจที่สอดแทรกอยู่ในคำถามมีผลอย่างมากต่อคุณภาพของพยานหลักฐาน หากพนักงานสอบสวนมีอคติจะทำให้ผู้เสียหายเกิดความแปลกแยกและปิดบังข้อมูลสำคัญ ประเด็นนี้ยังสอดคล้องกับข้อเสนอในงานของ สุจิตร สาระนาถ (2546) ที่ระบุว่าพนักงานสอบสวนหญิงมีบทบาทสำคัญในการใช้จิตวิทยาเพื่อสอบถามข้อเท็จจริงในคดีทางเพศได้ละเอียดอ่อนและมีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้คำถามเชิงรุกแบบดั้งเดิม

การเลือกใช้คำศัพท์และหลักความได้สัดส่วน ผลวิจัยที่เน้นการใช้ศัพท์สุภาพและการระงับคำถามเรื่องประวัติทางเพศ สอดคล้องกับหลักการ Rape Shield Principle ในระดับสากล และแนวทางของ UN Women (2015) ที่กำหนดให้การสอบสวนต้องยึดถือผู้เสียหายเป็นศูนย์กลาง โดยเน้นความจำเป็นของคำถาม เป็นหลัก สอดคล้องกับหลัก สัมมาวาจา ในทางพุทธจริยธรรมที่ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2548) ได้อธิบายไว้ว่าการพูดที่เป็นธรรมต้องประกอบด้วยประโยชน์และถูกกาลเทศะ ซึ่งพนักงานสอบสวนในงานวิจัยนี้ได้ประยุกต์ใช้เพื่อรักษาระดับวิชาชีพและปกป้องศักดิ์ศรีของผู้เสียหาย

สรุปการอภิปรายผล ผลการวิจัยครั้งนี้ยืนยันว่า คำพูดและคำถาม ไม่ได้เป็นเพียงเทคนิคการหาข่าวสาร แต่เป็น พฤติกรรมทางจริยธรรม ที่พนักงานสอบสวนต้องใช้เพื่อธำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมตามมาตรฐานสากลและหลักธรรมทางศาสนา การที่พนักงานสอบสวนเลือกใช้ถ้อยคำที่สุภาพและคำถามที่ไม่มีอคติ จึงเป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะช่วยให้ได้มาซึ่งความจริงในทางคดีควบคู่ไปกับการรักษาความศรัทธาในกระบวนการยุติธรรมข

2. อภิปรายผล : ศึกษาหลักจริยธรรมในการสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง

จากการศึกษาวิจัยพบว่า หลักจริยธรรมในการสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิงประกอบด้วยการบูรณาการหลักนิติธรรม พุทธจริยธรรม และจริยธรรมแห่งการดูแลเข้าด้วยกัน ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดและงานวิจัยของนักวิชาการต่างๆ ดังนี้

จริยธรรมในการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิส่วนบุคคล ผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าพนักงานสอบสวนต้องยึดถือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นที่ตั้ง สอดคล้องกับแนวคิดของ Donnelly (2013) ในหนังสือ Universal Human Rights in Theory and Practice ที่ระบุว่าสิทธิมนุษยชนคือการยอมรับในคุณค่าของบุคคลอย่างเท่าเทียม ซึ่งในบริบทการสอบสวนคดีทางเพศ พนักงานสอบสวนต้องทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์สิทธิมากกว่าผู้ใช้อำนาจรัฐ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ คณิต ณ นคร (2549) ที่เน้นย้ำเรื่องนิติธรรม (Rule of Law) ว่าพนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติหน้าที่โดยเคารพต่อสิทธิเสรีภาพของผู้เสียหาย มิใช่เพียงการแสวงหาข้อเท็จจริงเพื่อสั่งฟ้องคดีเพียงอย่างเดียว

การประยุกต์ใช้หลักพุทธจริยธรรม (พรหมวิหาร 4 และอุเบกขา) ผลการวิจัยพบว่าพนักงานสอบสวนต้องใช้ความเมตตากรุณาในการเยียวยาผู้เสียหาย แต่ต้องใช้อุเบกขาเพื่อรักษาความเป็นกลาง ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2560) ในหนังสือ "พุทธธรรม" ที่ระบุว่าอุเบกขาคือการวางตัวเป็นกลางเพื่อให้ธรรมะหรือความถูกต้องดำเนินไปได้โดยไม่ถูกอคติครอบงำ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาบุญช่วย ปญฺญาวชิโร (2545) ที่ศึกษาวิจัยพบว่าการใช้หลักพุทธธรรมช่วยยกระดับจิตใจของเจ้าหน้าที่รัฐให้มีความซื่อสัตย์สุจริตและเที่ยงธรรมต่อผู้มาติดต่อราชการโดยไม่เลือกปฏิบัติ

จริยธรรมแห่งการดูแล (Ethics of Care) และความเป็นกลาง ผลการวิจัยที่เน้นความสมดุลระหว่างการดูแลจิตใจกับการทำหน้าที่ตามกฎหมาย สอดคล้องกับทฤษฎีจริยธรรมของ Gilligan (1982) ที่เสนอว่าจริยธรรมของผู้หญิงและผู้ที่ทำงานกับผู้เปราะบางมักให้ความสำคัญกับสัมพันธภาพและการตอบสนองต่อความทุกข์ยาก ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับบริบทไทยจะสอดคล้องกับงานของ นภาภรณ์ หะวานนท์ (2548) ที่ศึกษาเรื่องความรุนแรงในครอบครัวและทางเพศ โดยระบุว่าพนักงานสอบสวนจำเป็นต้องก้าวพ้นจากการตีความกฎหมายอย่างแข็งกระด้าง ไปสู่การทำความเข้าใจสภาวะจิตใจของผู้เสียหายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมที่แท้จริง

จริยธรรมในระดับสากลและการสร้างความเชื่อมั่น ผลการวิจัยที่เน้นการไม่ตัดสิน (Non-judgmental) สอดคล้องกับแนวทางของ WHO (2003) ใน Guidelines for Medico-legal Care for Victims of Sexual Violence ที่ระบุว่าทัศนคติที่ปราศจากอคติของเจ้าหน้าที่คือปัจจัยชี้ขาดต่อความสำเร็จของคดี และสอดคล้องกับหนังสือของ ณรงค์ ใจหาญ (2549) ที่กล่าวถึงจริยธรรมในกระบวนการยุติธรรมว่า ความเชื่อมั่นของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อพนักงานสอบสวนแสดงออกถึงความบริสุทธิ์ใจและความเที่ยงธรรมในทุกขั้นตอนของการใช้อำนาจ

สรุปการอภิปรายผล ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าหลักจริยธรรมในการสอบสวนคดีข่มขืนมิใช่กฎเกณฑ์ที่ตายตัว แต่เป็นการประสานสอดคล้องระหว่าง หน้าที่ตามกฎหมาย และ มโนธรรมสำนึก การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นเข็มทิศในการปฏิบัติหน้าที่ ช่วยให้พนักงานสอบสวนสามารถเผชิญกับคดีที่มีความกดดันสูงได้อย่างมีสติและมีจริยธรรม ส่งผลให้กระบวนการยุติธรรมชั้นสอบสวนเป็นที่พึ่งของผู้เสียหายได้อย่างแท้จริง

3. อภิปรายผล : วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยในภาพรวม พบว่าจริยธรรมของพนักงานสอบสวนในคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิงมิใช่เพียงเรื่องของคุณธรรมส่วนบุคคล แต่เป็นสมรรถนะเชิงบูรณาการ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จของคดีและศักดิ์ศรีของผู้เสียหาย ซึ่งผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับแนวคิดและงานวิจัยของนักวิชาการต่าง ๆ ดังนี้

การบูรณาการระหว่างจริยธรรมแห่งการดูแลและจริยธรรมแห่งความยุติธรรม ผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าพนักงานสอบสวนต้องใช้ทั้งความเมตตาในการดูแล (Care) และความเที่ยงธรรมในกฎหมาย (Justice) สอดคล้องกับแนวคิดของ Held (2006) ในหนังสือ The Ethics of Care: Personal, Political, and Global. ที่ระบุว่าจริยธรรมแห่งการดูแลสามารถเป็นรากฐานของการสร้างความยุติธรรมในสังคมได้ โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้เปราะบาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุนีย์ลักษณ์ สุขุมวงศ์ (2552) ที่พบว่าจริยธรรมของพนักงานสอบสวนหญิงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้ผู้เสียหายรู้สึกถึงความยุติธรรมที่มาพร้อมกับการได้รับการคุ้มครองสิทธิ

การขจัดอคติผ่านหลักความวางใจเป็นกลาง (Objectivity) ผลการวิจัยที่ระบุว่าพนักงานสอบสวนต้องปราศจากอคติทางเพศสอดคล้องกับทฤษฎีของ Burgess และ Holmstrom (1974) ผู้ริเริ่มแนวคิด Rape Trauma Syndrome ที่เสนอว่าทัศนคติของเจ้าหน้าที่ส่งผลโดยตรงต่อการตอบสนองของผู้เสียหาย หากเจ้าหน้าที่ใช้หลักการไม่ตัดสิน (Non-judgmental) จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้น สอดคล้องกับหนังสือของ คณิต ณ นคร (2549) ที่เน้นย้ำว่าพนักงานสอบสวนต้องรักษาความเป็นกลางทางวิชาชีพและหลีกเลี่ยงกระแสสังคมหรืออคติส่วนตัว เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมเป็นที่พึ่งได้อย่างแท้จริง

การสร้างความเชื่อมั่นต่อระบบยุติธรรม (Public Trust) ผลการวิจัยที่พบว่าจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ส่งผลต่อภาพลักษณ์กระบวนการยุติธรรม สอดคล้องกับแนวคิด Procedural Justice ของ Tyler (2003) ที่อธิบายว่าความพึงพอใจของประชาชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลของคดีเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ ความรู้สึกว่าได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรมและให้เกียรติ สอดคล้องกับงานของ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2544) ที่ระบุว่ากระบวนการสอบสวนที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะช่วยลดช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชน และจูงใจให้ผู้เสียหายเข้าสู่ระบบการคุ้มครองตามกฎหมายมากขึ้น

พุทธจริยธรรมในฐานะเกราะกำกับดุลพินิจ ผลวิจัยที่สรุปว่าหลักสัปปุริสธรรม 7 และสัมมาวาจาช่วยกำกับการทำหน้าที่ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2548) ที่

มองว่าจริยธรรมของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่รัฐคือการรู้จักเหตุ-ผล และรู้จักคน (ปุริสัญญู) ซึ่งในบริบทคดีอาญาคือการใช้ดุลพินิจที่เหมาะสมกับสภาวะจิตใจของคู่กรณีแต่ละราย เพื่อผลประโยชน์สูงสุดแห่งความยุติธรรม

สรุปการอภิปรายผล สรุปได้ว่า จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคือจุดตัดระหว่าง ความเป็นวิชาชีพตำรวจ และ ความเป็นมนุษย์ การสอบสวนที่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้จึงมิใช่เพียงการได้ตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ แต่คือการสร้างระบบการสอบสวนที่โอบอุ้มผู้เสียหายด้วยความเมตตาและหลักธรรม โดยมีคำพูดและคำถามที่กลั่นกรองด้วยปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพิสูจน์ความจริงอย่างทรงเกียรติ

บทสรุป

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งสำรวจจุดตัดระหว่าง นิติศาสตร์ และ จริยศาสตร์ ในกระบวนการยุติธรรมเบื้องต้น โดยมีข้อสรุปที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ด้านการสื่อสาร พนักงานสอบสวนต้องใช้ทั้ง วัจนภาษา (คำพูด) ที่สุภาพ เป็นภาษาวิชาชีพ และ อวัจนภาษา (ท่าทาง) ที่แสดงความเห็นอกเห็นใจ เพื่อสร้าง พื้นที่ปลอดภัย (Safe Space) และสัมพันธภาพเชิงบวก หลีกเลี่ยงการตั้งคำถามที่ส่อไปในทางตำหนิผู้เสียหาย (Victim Blaming) หรือคำถามที่มีอคติทางเพศ

2. ด้านหลักจริยธรรม หัวใจสำคัญคือการบูรณาการ หลักนิติธรรม (การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิผู้เสียหายตามกฎหมาย) เข้ากับ หลักพุทธจริยธรรม โดยเฉพาะการใช้ พรหมวิหาร 4 (เมตตา-กรุณาในการเยียวยา และอุเบกขาในการรักษาความเป็นกลาง) และ สัมมาวาจา เพื่อให้การใช้อำนาจหน้าที่เป็นไปอย่างมีคุณธรรม

3. ด้านการบูรณาการเชิงปฏิบัติ จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคือจุดสมดุลระหว่าง จริยธรรมแห่งการดูแล (Ethics of Care) และ จริยธรรมแห่งความยุติธรรม (Ethics of Justice) ซึ่งจะช่วยขจัดภาวะการตกเป็นเหยื่อซ้ำสอง (Secondary Victimization) และสร้างความเชื่อมั่นต่อระบบยุติธรรมในระดับชาติ

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษานี้ เราสามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยยกระดับมาตรฐานวิชาชีพพนักงานสอบสวนได้ดังนี้

1. สมรรถนะทางจิตปัญญา (Intellectual and Spiritual Competency) จริยธรรมในงานสอบสวนคดีทางเพศไม่ได้เป็นเพียงระเบียบปฏิบัติที่เขียนไว้ในกระดาษ แต่คือ สมรรถนะ ที่ต้องผ่านการฝึกฝนและขัดเกลาทางจิตใจ พนักงานสอบสวนที่มีคุณภาพต้องมี หิริโอตตัปปะ (ความละอายและเกรง

กลัวต่อการละเมิดสิทธิผู้อื่น) และใช้ ปัญญา ในการกลั่นกรองคำถามเพื่อให้ได้ความจริงโดยไม่ทำลายศักดิ์ศรีของผู้เสียหาย

2. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นสอบสวน (Restorative Justice) งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ห้องสอบสวนสามารถเปลี่ยนจาก พื้นที่ซักฟอกพยาน ให้กลายเป็น พื้นที่แห่งการอำนวยความยุติธรรมที่เยียวยาจิตใจ ได้ หากพนักงานสอบสวนใช้เทคนิคการรับฟังเพื่อเสริมพลัง (Empowerment) และยึดถือความละเอียดอ่อนทางเพศสภาพเป็นหลัก

3. การขจัดอคติผ่านหลัก ปุริสัญญู (Individualized Justice) องค์ความรู้ที่สำคัญคือการประยุกต์ใช้หลัก สัปปุริสธรรม 7 โดยเฉพาะความเข้าใจในบุคคล (ปุริสัญญู) ซึ่งช่วยให้พนักงานสอบสวนสามารถปรับใช้วิธีการสอบสวนและระดับของคำถามให้เหมาะสมกับสภาพจิตใจและภูมิหลังที่แตกต่างกันของผู้เสียหายแต่ละราย

4. กลไกการลดภาวะการตกเป็นเหยื่อซ้ำสอง (Preventing Secondary Victimization) งานวิจัยยืนยันว่าคำพูดและคำถาม คือเครื่องมือที่มีอานุภาพสูงสุด การใช้คำถามเชิงประจักษ์ (Fact-based) ที่ปราศจากอคติ และการใช้ Rape Shield Principle (การไม่ขุดคุ้ยประวัติทางเพศที่ไม่เกี่ยวข้อง) เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้กับผู้หญิงที่ถูกล่วงละเมิดได้อย่างแท้จริง งานวิจัยชิ้นนี้มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อสำนักงานตำรวจแห่งชาติ โดยเฉพาะข้อเสนอแนะเรื่องการใช้ KPI เชิงคุณภาพ (ด้านจริยธรรมและความพึงพอใจ) แทนการวัดผลเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะช่วยขับเคลื่อนองค์กรตำรวจไปสู่การเป็น ต้นธารแห่งความยุติธรรมที่ใสสะอาดและเป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์จริยธรรมของพนักงานสอบสวนคดีข่มขืนกระทำชำเราหญิง" ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในระดับต่างๆ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 การพัฒนาระบบการประเมินสมรรถนะทางจริยธรรม สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรจัดให้มีเกณฑ์การประเมินพนักงานสอบสวนที่ไม่ใช่เพียงเชิงปริมาณ (จำนวนสำนวนที่เสร็จ) แต่ต้องมีเชิงคุณภาพด้านจริยธรรม โดยนำความพึงพอใจและการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายมาเป็นตัวชี้วัด (KPI) ในการเลื่อนตำแหน่งหรือพิจารณาความดีความชอบ

1.2 การจัดตั้งศูนย์สอบสวนคดีทางเพศมาตรฐานสากล ควรมีนโยบายสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำห้องสอบสวนที่ทันสมัย มีสภาพแวดล้อมที่ลดความกดดัน และจัดหาอุปกรณ์สนับสนุน เช่น หุ่นจำลองหรือโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อช่วยในการให้ปากคำ แทนการสอบถามรายละเอียดด้วยวาจาเพียงอย่างเดียว

1.3 นโยบายการกระจายพนักงานสอบสวนหญิง ควรเร่งรัดการผลิตและกระจายตัวพนักงานสอบสวนหญิงให้ครอบคลุมทุกสถานีตำรวจทั่วประเทศ เพื่อให้สอดคล้องตามเจตนารมณ์ของ ป.วิ.อาญา มาตรา 133 และสร้างความเชื่อมั่นว่าผู้เสียหายหญิงจะได้รับสิทธิในการสอบสวนโดยเพศเดียวกันในทุกพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

2.1 การจัดทำคู่มือ "จริยธรรมการสื่อสารในคดีทางเพศ" โดย หน่วยงานฝึกอบรม (เช่น โรงเรียนนายร้อยตำรวจ หรือกองบัญชาการศึกษา) สามารถนำหลักการใช้คำพูดและคำถามที่ได้จากงานวิจัยนี้ไปจัดทำเป็นคู่มือแนวทางปฏิบัติ (Standard Operating Procedures: SOPs) เพื่อให้พนักงานสอบสวนทั่วประเทศใช้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

2.2 การบูรณาการหลักพุทธจริยธรรมในการฝึกอบรม ควรนำหลักพุทธธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 และสัมมาวาจา มาเป็นหลักสูตรระยะสั้นในการพัฒนาจิตใจและทัศนคติ (Mindset) ของพนักงานสอบสวน เพื่อให้มีทักษะในการบริหารอารมณ์และลดอคติทางเพศในขณะปฏิบัติหน้าที่

2.3 การใช้ผลวิจัยเป็นสื่อเรียนรู้กรณีศึกษา สามารถนำตัวอย่างคำพูดและเทคนิคการตั้งคำถามเชิงประจักษ์จากงานวิจัยนี้ ไปใช้เป็นกรณีศึกษา (Case Study) ในการสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพนักงานสอบสวนรุ่นพี่และรุ่นน้อง (Coaching) เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์การสอบสวนที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การศึกษาเปรียบเทียบในคดีความรุนแรงในครอบครัว ควรมีการขยายขอบเขตการวิจัยไปสู่คดีความรุนแรงในครอบครัว (Domestic Violence) ซึ่งมีความละเอียดอ่อนทางความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกว่า เพื่อดูว่าหลักจริยธรรมแห่งการดูแลจะทำงานอย่างไรในบริบทดังกล่าว

3.2 การศึกษามุมมองของผู้เสียหาย (Victim's Perspective) การวิจัยครั้งถัดไปควรเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เสียหายหญิงโดยตรง เพื่อประเมินผลกระทบทางจิตวิทยาจากการใช้คำพูดและคำถามของพนักงานสอบสวนในสภาวะจริง ซึ่งจะช่วยยืนยันผลการวิจัยในเชิงคุณภาพได้ดียิ่งขึ้น

3.3 การวิเคราะห์จริยธรรมพนักงานสอบสวนในยุค AI ศึกษาความเป็นไปได้และข้อจำกัดเชิงจริยธรรมในการนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) มาช่วยในการคัดกรองหรือสอบถามข้อมูลเบื้องต้นจากผู้เสียหาย เพื่อลดการปฏิสัมพันธ์ที่อาจก่อให้เกิดความอับอายในขั้นต้น

บรรณานุกรม

เจ้าหน้าที่ชมรมพนักงานสอบสวนหญิง. (2558). **คู่มือการทำสำนวนการสอบสวนคดีความผิดเกี่ยวกับเพศพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551.** ครองธรรมการพิมพ์, หน้า 1.

เดลินิวส์. (2566). **ปลอบถูกวิธีน่ารู้ไว้เหยื่อทางเพศ.** ที่มา : https://www.dailynews.co.th. (1 กันยายน 2566). หน้า 4.

แจ็ค เชเฟอร์ และ มาร์วิน คาร์ลินส์. (2559). **ชนะใจคนด้วยวิธีแบบ FBI.** สำนักพิมพ์อมรินทร์ฮาวทู กรุงเทพมหานคร, (6 สิงหาคม 2559), หน้า 27. กฎ ก.ตร. ว่าด้วยจรรยาบรรณตำรวจ พ.ศ. 2566.

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2544). **การคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

คณะวิชาการ The Justice Grop. **ประมวลกฎหมายอาญา.** ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์อักษร. (พ.ศ. 2566), หน้า 141.

คณิต ณ นคร. (2549). **กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

ณรงค์ ใจหาญ. (2549). **หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

นภาภรณ์ หะวานนท์. (2548). **เส้นทางสายวิบาก: กระบวนการยุติธรรมในคดีความรุนแรงทางเพศ.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
ประมวลจริยธรรมข้าราชการตำรวจ พ.ศ. 2564.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). **พุทธวิธีบริหาร.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญช่วย ปญฺญาวชิโร. (2545). **การประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างจริยธรรมของข้าราชการตำรวจ.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562.

รวิตา ระย้านิล. (2566). **การโทษเหยื่อ (victim blaming) ในกรณีล่วงละเมิดทางเพศ.** ที่มา : https:///www.psy.chula.ac.th/th/feature-articles/articles-victimblame,
(1 กันยายน 2566)

วิกิพีเดีย. **วิชาชีพ.** ที่มา : https://th.wikipedia.org>wiki>วิชาชีพ, (29 กรกฎาคม 2567)

วิสุทธิ์ เปล่งขำ. **คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ พนักงานสอบสวน.** สมาคมพนักงานสอบสวน. (12 สิงหาคม 2556), หน้า 13, 19

ศูนย์บริหารงานสอบสวนสำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2537). **นิติวิทยาศาสตร์กับการสอบสวนคดีอาญา. โรงพิมพ์ตำรวจ.** หน้า 35.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2560). **พุทธธรรม ฉบับเดิม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

สุจิตร สาระนาถ. (2546). **บทบาทของพนักงานสอบสวนหญิงในการสอบสวนคดีความผิดเกี่ยวกับเพศ.** วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุนีย์ลักษณ์ สุขุมวงศ์. (2552**). พฤติกรรมทางจริยธรรมของพนักงานสอบสวนหญิงในการสอบสวนคดีความผิดเกี่ยวกับเพศ.** วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อดิศร เด่นสุธรรม, สมคิด พุทธศรี. (2566**). พี่ข่มขืนหนูซ้ำทำไม.** ที่มา : https://www.101.world/violence-against-womene/, (1 กันยายน 2566), หน้า 4.

Burgess, A. W., & Holmstrom, L. L. (1974). **Rape Trauma Syndrome.** American Journal of Psychiatry, 131(9), 981-986.

Donnelly, J. (2013). **Universal Human Rights in Theory and Practice.** New York: Cornell University Press.

Dv learning by TIJ. (2568). **บทเรียนที่ 7 การรับฟังเพื่อ Empowerment.** ที่มา : https://dvlearning.tiJthailand.org/course/3/8/68

Gilligan, C. (1982). **In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development.** Cambridge: Harvard University Press.

Held, V. (2006). **The Ethics of Care: Personal, Political, and Global.** Oxford: Oxford University Press.

Jordan, J. (2004). **The Victimization Experience: Twenty-five Years of Women's Human Rights and the Protection of Women from Violence.** New Zealand: Victoria University Press.

Koss, M. P. (2000). **Blame, Shame, and Community: Justice Strategies for Rape Victims.** American Psychologist, 55(11), 1332-1343.

Tyler, T. R. (2003). **Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law.** Crime And Justice, 30, 283-357.

UN Women. (2015). **Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence: Core Elements and Quality Guidelines.** New York: United Nations.

United Nations. (1993). **Declaration on the Elimination of Violence against Women.** Adopted by General Assembly resolution 48/104.

World Health Organization (WHO). (2003). **Guidelines for Medico-legal Care for Victims Of Sexual Violence.** Geneva: WHO Press.

ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา
THE ART OF HOUSEHOLD MANAGEMENT OF LADY VISAKHA IN BUDDHIST PHILOSOPHY

รัตนา ศรีสุวรรณ
Ratana Srisuwan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail : wisaluck@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขา (2) เพื่อศึกษาหลักการครองเรือนในพุทธปรัชญา และ (3) เพื่อวิเคราะห์ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์และนำเสนอโดยใช้หลักการวิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1) นางวิสาขาเป็นต้นแบบสตรีที่มีศิลปะการจัดการครอบครัวอย่างยอดเยี่ยม โดยใช้ ทุนปัญญา และ เบญจกัลยาณี เป็นพื้นฐานในการครองตน นางใช้ โอวาท 10 ประการ เป็นกลยุทธ์หลักในการวางตัวและบริหารความสัมพันธ์กับคนรอบข้างด้วยความเคารพ รู้จักกาลเทศะ และใช้เมตตาธรรมในการดูแลบริวารและทรัพย์สินอย่างชาญฉลาด

2) พุทธปรัชญามองว่าการครองเรือนคือการฝึกตน (ทมะ) เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความสุขทางโลกและความเจริญทางธรรม โดยใช้หลัก ฆราวาสธรรม 4 และ ทิศ 6 เป็นเครื่องมือจัดการความสัมพันธ์และเศรษฐกิจ เน้นความเสมอกันของคู่สมรสตามหลัก สมชีวิตธรรม 4 เพื่อสร้างความมั่นคงและก้าวหน้าทางศีลธรรมในชีวิตคู่

3) ศิลปะการครองเรือนในพุทธปรัชญาของนางวิสาขา เป็นการบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับชีวิตจริงอย่างแนบแน่น นางใช้ขันติและปัญญาเปลี่ยนครอบครัวสามีให้ยอมรับในพระพุทธศาสนา รวมถึงใช้จริยธรรมจัดการความขัดแย้งและหลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารบ้านเรือน สะท้อนถึงการทำหน้าที่ทางโลกได้อย่างสมบูรณ์ควบคู่ไปกับการบรรลุธรรม เป็นแบบอย่างการสร้างสันติสุขในครัวเรือนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การครองเรือน, พุทธปรัชญา, นางวิสาขา, ศิลปะ

ABSTRACT

This qualitative research has three objectives: (1) to study Lady Visakha's art of household management, (2) to examine the principles of household living in Buddhist philosophy, and (3) to analyze her household management through the lens of Buddhist philosophy. Data were collected from relevant documents and presented using a descriptive analysis method. The findings are as follows:

1) Lady Visakha is an outstanding role model for women in family management. Her success was rooted in her "intellectual capital" and the "Five Qualities of a Beautiful Woman" (Benjakalyani). She used the "10 Instructions" from her father as a core strategy for her conduct and managed relationships with respect and appropriateness. She also used kindness to wisely manage both wealth and subordinates.

2) Buddhist philosophy views household life as a way of self-discipline (Dhamma) to balance worldly happiness with spiritual growth. Key tools include the "Four Virtues for Laypeople" (Gharavasa-dhamma 4) and the "Six Directions" for managing social and economic relationships. It also emphasizes the equality of spouses through the "Four Qualities of a Compatible Couple" (Samajivita-dhamma 4) to ensure stability and moral progress.

3) Lady Visakha's art of household management perfectly integrated Buddhist teachings into real life. She used patience and wisdom to convert her husband's family to Buddhism. She applied ethics to resolve conflicts and used the "Four Paths to Success" (Iddhipada 4) to run her home. Her life reflects a perfect balance between fulfilling worldly duties and achieving spiritual goals, serving as a model for creating lasting peace in the home.

Keywords: Household Management, Buddhist Philosophy, Lady Visakha, Art

บทนำ

สถาบันครอบครัวเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดของสังคมมนุษย์ ทำหน้าที่เป็นหน่วยบ่มเพาะจริยธรรมและค่านิยมพื้นฐานให้แก่สมาชิก อย่างไรก็ตาม สังคมไทยในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและค่านิยมอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความเปราะบางมากขึ้น ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2565) ระบุว่า อัตราการหย่าร้างในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2565 มีสัดส่วนการหย่าร้างสูงถึง 1 ใน 3 ของการจดทะเบียนสมรส ปัญหานี้สอดคล้องกับทัศนะของสมภาร พรหมทา (2545) ที่วิเคราะห์ว่า ความ

ขัดแย้งในชีวิตคู่มักเกิดจากการที่บุคคลขาดความเข้าใจในเรื่องวินัยทางจริยธรรมและการควบคุมอารมณ์ เมื่อสถาบันครอบครัวสั่นคลอนย่อมส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และความมั่นคงของสังคมในระยะยาว

ในมิติของพุทธปรัชญา การครองเรือนไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเพียงพันธะทางสังคมหรือการตอบสนองสัญชาตญาณ แต่ถูกยกย่องให้เป็น "วิถีแห่งการฝึกตน" (ทมะ) เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างชีวิตทางวัตถุและจิตใจ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2548) อธิบายว่าความสำเร็จของผู้ครองเรือนหรือ "คิหิสุข" จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลรู้จักบริหารจัดการชีวิตทั้งในระดับปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) และระดับสูง (สัมปรายิกัตถะ) ไปพร้อมกัน พุทธปรัชญาจึงให้ความสำคัญกับหลักจริยธรรม เช่น ฆราวาสธรรม 4 และทิศ 6 เพื่อเป็นเข็มทิศในการจัดการความสัมพันธ์เชิงสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่ง Harvey (2013) ชี้ให้เห็นว่าพุทธจริยธรรมสำหรับคฤหัสถ์นั้นเน้นไปที่การสร้าง "ความก้าวหน้าทางศีลธรรม" (Ethical Progress) ท่ามกลางความวุ่นวายของชีวิตประจำวัน บุคคลต้นแบบที่สะท้อนศิลปะการครองเรือนตามแนวพุทธปรัชญาได้อย่างโดดเด่นที่สุดคือ นางวิสาขามิคารมารดา มหาอุบาสิกาผู้บรรลุเป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุ 7 ขวบ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538) นางวิสาขามิใช่เพียงพุทธมามกะผู้ใจบุญที่ได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะในด้านทายิกาเท่านั้น แต่ในบทบาทการเป็นสตรีครองเรือน นางได้แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพในการบริหารความสัมพันธ์ผ่าน "โอวาท 11 ประการ" ที่ได้รับจากบิดา ซึ่งวศิน อินทสระ (2553) วิเคราะห์ว่าเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้นางสามารถเปลี่ยนใจครอบครัวสามีที่เป็นมิจฉาทิฏฐิให้กลับมาเลื่อมใสในพระธรรมได้ ศิลปะการครองเรือนของนางจึงเป็นจุดตัดที่สำคัญระหว่างการจัดการหน้าที่ทางโลกอย่างสมบูรณ์และการรักษาความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง

การศึกษาศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในมุมมองพุทธปรัชญาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อสกัดเอาองค์ความรู้ทางจริยธรรมมาเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาครอบครัวในสังคมปัจจุบัน พฤติกรรมและปัญญาของนางวิสาขาเป็นบทเรียนที่มีชีวิตที่แสดงให้เห็นว่า การใช้หลักธรรมสามารถสร้างสันติสุขในบ้านได้อย่างไร จากปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา เพื่อใช้ในการจัดการความขัดแย้งและการหย่าร้างในครอบครัว อันจะทำให้สถาบันครอบครัวเกิดความมั่นคงและสามารถอำนวยความสุขให้แก่คู่สมรสในการสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์ และการมีความอ่อนน้อมถ่อมตนมีความเคารพต่อผู้ใหญ่ มีเหตุผลในการพูด ต่อไปและเนื่องจากยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาหลักธรรมนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ เพื่อจะนำประโยชน์จากการศึกษาครั้งนี้ไปเผยแผ่แก่ผู้ที่สนใจ

ปัญหาที่ต้องการทราบ

1. ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาเป็นอย่างไร
2. การครองเรือนในพุทธปรัชญาเป็นอย่างไร
3. การครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญาเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขา
2. เพื่อศึกษาหลักการครองเรือนในพุทธปรัชญา
3. เพื่อวิเคราะห์ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2538
2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำราวิชาการ เอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับงานวิจัยนี้
3. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
4. เรียบเรียง และสรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะ
5. เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ราชณฑิตยสถาน (2543) ได้กล่าวถึงความหมายของจริยศาสตร์ไว้ว่า จริยศาสตร์หรือเรียกอีกอย่างว่า จริยปรัชญา (Ethics) เป็นปรัชญาสาขาหนึ่ง เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ การแสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่า อย่างไหนถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของคุณค่าทางศีลธรรม จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์หรือ วิชาที่สามารถทำให้คนเป็นผู้ที่มีจิตใจสูง ดีงามเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มีความประพฤติดี เว้นสิ่งที่ควรเว้น ทำสิ่งที่ควรทำผ่านทางพฤติกรรมของมนุษย์แนวคิดหรือหลักการทางจริยศาสตร์จึงมีความสำคัญและมีความหมายในการดำเนินชีวิตให้เป็น ไปตามเป้าหมายโดยมีความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองเริ่มตั้งแต่ระดับตนเอง คนอื่นและสังคมส่วนรวม หลักจริยศาสตร์ของขงจื้อ มีหลักการว่ามนุษย์เคยมีความสุขสบายเจริญรุ่งเรืองมาก่อน แต่ได้รับโทษเพราะหลงลืม ไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีและคุณธรรมที่ดีงามจึงทำให้มนุษย์เดือดร้อน สังคมรุ่นวาย จริยศาสตร์ขงจื้อให้ความสำคัญต่อมนุษย์มาก มนุษย์เป็นผู้บันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เจริญรุ่งเรือง แต่ไม่มีอะไรสามารถบันดาลให้มนุษย์ยิ่งใหญ่ได้นอกจากตัวของมนุษย์เอง

พันตำรวจโท ดร.ลำดวน ศรีมณี (2549) ได้กล่าวไว้ในหนังสือจริยธรรม และจริยศาสตร์ตะวันออก สรุปความได้ว่า จริยศาสตร์เป็นวิชาที่เกี่ยวกับหลักปฏิบัติอันได้แก่ศีลธรรม กฎเกณฑ์ความถูกต้อง หรือหลักธรรมคำสั่งสอนในทางศาสนาตาง ๆ สิ่งที่จะเป็นจริยธรรมจริยศาสตร์ได้จะต้องมีองค์ประกอบหลายอย่างตามที่กล่าวมาแล้วแต่ที่สำคัญที่สุดคือ ต้องเป็นคำสอนของศาสนาด้วยนับถือ

ศาสนาย่อมถือว่าเป็นคนดีของสังคม เพราะศีลธรรมของศาสนาต่าง ๆมีมาตรการของความประพฤติดีเป็นสากล แม้ว่าบางศาสนาจะสอนไม่เหมือนกัน ต่อจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ย่อมเหมือนกัน คือไม่ขัดกับมาตรการของความประพฤติที่ดีเป็นสากล ดังนั้นความประพฤติดีตามความเชื่อถือทางศาสนาผู้ปฏิบัติย่อมได้รับการยอมรับการปฏิบัติตามมาตรฐานสากลมีคุณค่าสูงขึ้นด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าผู้มีจริยธรรมสูงย่อมจะมีจริยศาสตร์สูงไปด้วย

วิทย์ วิศทเวทย์ (2532) กล่าวไว้ในหนังสือ จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม ว่า วิชาจริยศาสตร์ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ทางด้านคุณค่า คุณค่าหรือค่า หมายถึงความสามารถที่จะนำเราบรรลุถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อเราพูดถึงค่าทางจริยะ เราจะใช้คำว่า ดี สำหรับเรียกคุณค่าอันนั้น ความดีคือค่าทางจริยธรรม

บุญมี แท่นแก้ว (2541) กล่าวไว้ในหนังสือ จริยธรรมกับชีวิต ว่า จริยธรรมหมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ จัดว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดีงามถูกต้องอันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้จำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา อันได้แก่ ศีล (Precept) หมายถึงหลัก หรือเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อตัดหรือฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นปกติ กล่าวคือ จะพูดหรือทำสิ่งใดให้เป็นไปตามปกติ อย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พูดให้ถูกต้องให้เป็นธรรม กระทำให้ถูกต้องให้เป็นธรรม เมื่อพูดหรือกระถูกต้องเป็นธรรมย่อมมีความสุข ความสบายเยือกเย็นไม่เดือดร้อนอันเป็นผลของการมีศีล หรือเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติจริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้นคุณธรรมและศีลจึงเป็นโครงสร้างของจริยธรรม

พระเทวินทร์ เทวินฺโท (2550) กล่าวไว้ในหนังสือ จริยธรรมศาสตร์ จริยธรรมและคุณธรรม ว่า จริยธรรมที่ดี ถ้านำมาใช้ในการพัฒนาตนเอง นำมาใช้ในการพัฒนาครอบครัว นาใช้ในการพัฒนาการศึกษา นำมาใช้ในการปกครอง นำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ นำมาใช้ในการพัฒนาสังคมและนำมาใช้ในการรักษาธรรมชาติ กล่าวคือ ต้องนำจริยธรรมที่ดีมาใช้ควบคุมการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ครบกระบวนการและให้ทุกคนนำไปประพฤติปฏิบัติให้เท่าเทียมกัน โดยให้ทุกคนในสังคมมีส่วนในการ ควบคุมดูแลให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน ให้สังคมเป็นผู้ใช้พยานหลักฐานต่าง ๆ พร้อมทั้งใช้จริยธรรมที่ดีเป็นเกณฑ์ตัดสินความดีชั่ว ความถูกผิดของคนในสังคม ซึ่งจะทำให้จริยธรรมที่ดีมีอยู่ในทุกคน

พระมหาวรเดชา อคฺคเตโช (2553) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "พุทธจริยศาสตร์กับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของมนุษย์" ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีหลักการที่ชัดเจน เช่น ศีล 5 ประการ เป็นหลักจริยศาสตร์ทางสังคมที่ทำให้มนุษย์และสัตว์หรือแม้กระทั้งธรรมชาติก็อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ กล่าวคือ มนุษย์จะอยู่โดยปราศจากธรรมชาติไม่ได้ เพราะธรรมชาติให้ชีวิตแก่มนุษย์และสัตว์ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องให้ความสำคัญและดูแลธรรมชาติเป็นอย่างดี พุทธจริยศาสต์เป็นทั้ง ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และให้อุดมการณ์อันสูงสุดคือความสงบสุขที่แท้จริงซึ่งเรียกว่านิพพาน ซึ่งสอดคล้องกับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของมนุษย์เป็นอย่างดี สิทธิเสรีภาพและหน้าที่เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการที่สุด ในโลกนี้

มนุษย์จะขาดสิทธิเสรีภาพและหน้าที่อันชอบธรรมไม่ได้ ทุกคนต้องความเป็นธรรมไม่ต้องการความเอารัดเอาเปรียบและข่มเหงรังแกซึ่งกันและกัน สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ประเสริฐ เพราะมนุษย์มีจิตใจสูงมีจริยธรรมสิทธิเสรีภาพที่สูงส่ง มนุษย์อยู่ที่ไหนที่นั่นก็ย่อมเจริญงอกงาม สรรพสัตว์ก็ล้วนอาศัยมนุษย์ พุทธจริยศาสตร์และสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของมนุษย์จึงเป็นของคู่กัน โลกจะวุ่นวายสับสนถ้าขาดพุทธจริยศาสตร์และสิทธิเสรีภาพและหน้าที่อันชอบธรรม

ราชณฑิตยสถาน (2543) ได้กล่าวถึงความหมายของจริยศาสตร์ไว้ว่า จริยศาสตร์หรือเรียกอีกอย่างว่าจริยปรัชญา (Ethics) เป็นปรัชญาสาขาหนึ่ง เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ การแสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่า อย่างไหนถูก ไม่ถูก ดี ไม่ดีควรไม่ควรและพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของคุณค่าทางศีลธรรม จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์หรือ วิชาที่สามารถทำให้คนเป็นผู้ที่มีจิตใจสูง ดีงามเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มีความประพฤติดี เว้นสิ่งที่ควรเว้นทำสิ่งที่ควรทำผ่านทางพฤติกรรมของมนุษย์แนวคิดหรือหลักการทางจริยศาสตร์จึงมีความสำคัญและมีความหมายในการดำเนินชีวิตให้เป็น ไปตามเป้าหมายโดยมีความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองเริ่มตั้งแต่ระดับตนเอง คนอื่นและสังคมส่วนรวม หลักจริยศาสตร์ของขงจื้อ มีหลักการว่ามนุษย์เคยมีความสุขสบายเจริญรุ่งเรืองมาก่อน แต่ได้รับโทษเพราะหลงลืม ไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีและคุณธรรมที่ดีงามจึงทำให้มนุษย์เดือดร้อน สังคมรุ่นวาย จริยศาสตร์ขงจื้อให้ความสำคัญต่อมนุษย์มาก มนุษย์เป็นผู้บันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เจริญรุ่งเรือง แต่ไม่มีอะไรสามารถบันดาลให้มนุษย์ยิ่งใหญ่ได้นอกจากตัวของมนุษย์เอง

วศิน อินทสระ (2525) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล พอสรุปได้ดังนี้ นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยาวัตรอันงามและมีปัญญา รู้เหตุรู้ผลอันถ่องแท้ เธอเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม ให้ความสุข ความอบอุ่นความสบายใจแก่บุคคลผู้เข้าใกล้คบหาสมาคม ให้ความรู้สึกที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันขณะเดียวกันนางก็ยังเชิดชูเกียรติแห่งสตรีให้สูงส่งด้วยการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน นอกจากนั้น นางยังเป็นเพศแห่งมารดาซึ่งมีความหมายอันยิ่งใหญ่ต่อโลก เป็นบุคคลที่น่าเคารพนับถือ

สรุปผลการวิจัย

1. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขา จากการศึกษาพบว่า ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขามีลักษณะเด่นที่ประกอบด้วยรากฐานสำคัญและแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ดังนี้

(1) รากฐานทางปัญญาและวุฒิภาวะจากวัยเยาว์ นางวิสาขาเป็นผู้มีความพร้อมทั้งด้านอริยทรัพย์ คือการบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุ 7 ขวบ และ โภคทรัพย์ คือฐานะทางสังคมที่มั่งคั่ง ทุนทางปัญญาจากธรรมะทำให้นางมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ (EQ) ที่สูง มีความนิ่ง สุขุม และสามารถใช้สติในการแก้ไขปัญหาครอบครัวที่ซับซ้อนได้ดีกว่าการใช้อารมณ์

(2) ศิลปะการบริหารจัดการภาพลักษณ์และการวางตัว นางวิสาขาแสดงออกถึงความเป็นเลิศในการรู้กาลเทศะผ่านลักษณะ "เบญจกัลยาณี" ซึ่งไม่ใช่เพียงความงามภายนอก แต่คือวินัยในการดูแลสุขภาวะและการรักษาเกียรติของวงศ์ตระกูล ดังเห็นได้จากเหตุการณ์การไม่วิ่งหลบฝนเพื่อรักษาความสง่างาม สะท้อนให้เห็นถึงการใช้เหตุผลกำกับพฤติกรรมเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในฐานะสะใภ้ของตระกูลเศรษฐี

(3) กลยุทธ์การจัดการความสัมพันธ์และความขัดแย้ง ศิลปะที่โดดเด่นที่สุดคือการใช้ โอวาท 11 ประการ เป็นธรรมนูญในการครองเรือน เพื่อรักษาความลับและบรรยากาศที่ดีภายในบ้าน นอกจากนี้นางยังใช้หลัก ขันติ (ความอดทน) และ ปัญญา (ความฉลาดหลักแหลม) ในการประสานประโยชน์และลดกำแพงอคติ โดยเฉพาะการเปลี่ยนใจพ่อตาที่มีมิจฉาทิฐิให้หันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาด้วยการกระทำที่พิสูจน์ถึงความกตัญญูและเหตุผลที่เหนือกว่า

(4) การสร้างดุลยภาพระหว่างหน้าที่ทางโลกและทางธรรม นางวิสาขาเป็นต้นแบบของนักบริหารจัดการชีวิต (Work-Life Balance) ที่สามารถทำหน้าที่ภรรยา แม่ และลูกสะใภ้ได้อย่างสมบูรณ์ โดยไม่ทิ้งหน้าที่ของพุทธมามกะ การครองเรือนของนางจึงไม่ใช่การสละโลก แต่คือการใช้ชีวิตทางโลกอย่างมีคุณภาพควบคู่ไปกับการรักษาความเจริญทางจิตวิญญาณ

สรุปภาพรวม ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาคือการผสมผสานระหว่าง จริยธรรม และยุทธศาสตร์การดำเนินชีวิต ที่เปลี่ยนจากความขัดแย้งให้กลายเป็นความเกื้อกูล สร้างความสุขยั่งยืนให้แก่สถาบันครอบครัวตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างแท้จริง

2. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาหลักการครองเรือนในพุทธปรัชญา การครองเรือนในพุทธปรัชญาไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเพียงพันธะทางสังคมหรือการตอบสนองตามสัญชาตญาณเท่านั้น แต่พุทธปรัชญายกย่องให้การครองเรือนเป็น “วิถีแห่งการฝึกตน” (ทมะ) เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างชีวิตทางวัตถุและจิตใจ โดยมีรายละเอียดของหลักการที่สำคัญดังนี้

(1) เป้าหมายของชีวิตผู้ครองเรือน (คิหิสุข) ความสำเร็จและความสุขของคฤหัสถ์จะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลรู้จักบริหารจัดการชีวิตควบคู่กันไปใน 2 ระดับ คือ

-ระดับปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมในชีวิตปัจจุบัน

-ระดับสูง (สัมปรายิกัตถะ) การสร้างความเจริญงอกงามทางจิตใจและศีลธรรมเพื่อประโยชน์ในภายหน้า

(2) หลักธรรมที่เป็นเข็มทิศในการดำเนินชีวิตคู่ พุทธปรัชญาเน้นการใช้หลักจริยธรรมเพื่อจัดการความสัมพันธ์และเศรษฐกิจภายในครัวเรือน ได้แก่

- ฆราวาสธรรม 4 ประกอบด้วย สัจจะ (ความซื่อสัตย์), ทมะ (การฝึกตนและควบคุมอารมณ์), ขันติ (ความอดทน), และจาคะ (การเสียสละ) ซึ่งถือเป็นเสาหลักที่ทำให้ชีวิตคู่ยั่งยืน

- ทิศ 6 โดยเฉพาะหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อสามี-ภรรยา (ทิศเบื้องหลัง) และบิดามารดา (ทิศเบื้องหน้า) เพื่อรักษาโครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคมให้ราบรื่น

- สมชีวิธรรม หลักธรรมที่สร้างความเสมอกันของคู่สมรส ทั้งในด้านศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพื่อให้ชีวิตคู่มีความสอดคล้องกัน

(3) การสร้างความก้าวหน้าทางศีลธรรม (Ethical Progress) พุทธจริยธรรมสำหรับผู้ครองเรือน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองท่ามกลางความวุ่นวายของชีวิตประจำวัน โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการจัดการความสัมพันธ์และการสร้างความมั่นคง (พละ 4)

โดยสรุป พุทธปรัชญามองว่าการครองเรือนเป็นโอกาสในการฝึกฝนจริยธรรมและการใช้ปัญญาเพื่อสร้างสันติสุขในสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความมั่นคงในสังคม

3. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 3 เพื่อวิเคราะห์ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญาศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา คือการบูรณาการระหว่าง "โลกทัศน์ทางปัญญา" และ "จริยธรรมเชิงปฏิบัติ" ที่ทรงประสิทธิภาพ โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่ผ่านการวิเคราะห์ดังนี้

(1) ศิลปะการบริหารจัดการทุนทางสังคมและปัญญา นางวิสาขาใช้ต้นทุนจากตระกูลสัมมาทิฐิและปัญญาที่บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันตั้งแต่วัยเยาว์ มาเป็นเครื่องมือในการวางตน โดยเฉพาะความสามารถในการเป็น ผู้จัดการความสัมพันธ์ ที่เชื่อมประสานความศรัทธาทางศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตทางโลกได้อย่างแยบยล

(2) ศิลปะการวางตัวผ่านลักษณะเบญจกัลยาณี ความงาม 5 ประการของนางมิใช่เพียงรูปลักษณ์ภายนอก แต่สะท้อนถึงวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่คงเส้นคงวา นางแสดงให้เห็นถึงการมีกิริยามารยาทที่สง่างาม รู้จักกาลเทศะ และมีความเป็น ผู้นำโดยธรรมชาติ ในการจัดการบริวารและกิจการภายในบ้าน

(3) กลยุทธ์การจัดการความสัมพันธ์ผ่านโอวาท 11 ประการ วิเคราะห์ได้ว่าเป็น ศาสตร์และศิลป์แห่งการวางตัวที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะการใช้หลัก ไฟในนำออก-ไฟนอกนำเข้า เพื่อจัดการความขัดแย้งและรักษาความลับภายในครอบครัว ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้นางสามารถเปลี่ยนใจครอบครัวสามีที่เป็นมิจฉาทิฐิให้กลับมาเลื่อมใสในพระธรรมได้

(4) การสร้างดุลยภาพชีวิต นางวิสาขาเป็นต้นแบบของสตรีที่สามารถบริหารจัดการ คิหิสุข (ความสุขของผู้ครองเรือน) ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งในระดับปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือการดูแลเศรษฐกิจและฐานะของตระกูลเศรษฐี และระดับสูง (สัมปรายิกัตถะ) คือการเป็นอุปัฏฐากและตัวอย่างที่ดีในพุทธสมัย

(5) ศิลปะการใช้เมตตาธรรมและอิทธิบาท นางบริหารจัดการผู้ใต้บังคับบัญชาและบริวารด้วยเมตตาธรรม และใช้ทักษะการบริหารจัดการตามหลักอิทธิบาทธรรม ทำให้ภารกิจทั้งในบ้านและงานส่วนรวมประสบความสำเร็จ

โดยสรุป ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในมุมมองพุทธปรัชญา จึงเป็นจุดตัดที่สำคัญระหว่างการจัดการหน้าที่ทางโลกอย่างสมบูรณ์กับการรักษาความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง เป็นบทเรียน

ที่มีชีวิตที่แสดงให้เห็นว่าการใช้ปัญญาและหลักธรรมสามารถสร้างสันติสุขและรักษาความมั่นคงในสถาบันครอบครัวได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

อภิปรายผล "การศึกษาศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขา" จากการศึกษาศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขามหาอุบาสิกา พบว่าหัวใจสำคัญประกอบด้วย โอวาท 10 ประการ ที่ได้รับจากธนญชัยเศรษฐี (ผู้เป็นบิดา) และการใช้หลัก ฆราวาสธรรม 4 ในการประสานความสัมพันธ์ภายในครอบครัวสามี ผลการวิจัยมีประเด็นที่น่าสนใจสอดคล้องกับงานวิจัยและแนวคิดของนักวิชาการ ดังนี้

(1) การบริหารความสัมพันธ์และจริยธรรมการครองเรือน

ผลการศึกษาพบว่านางวิสาขาใช้ความอดทน (ขยัน) และปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งกับพ่อตา (มิคารเศรษฐี) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาบุญช่วย ปัญญาวชิโร (2560) ที่ระบุว่า คุณลักษณะของสตรีในพระพุทธศาสนาที่ประสบความสำเร็จในการครองเรือน ต้องประกอบด้วยการรู้จักกาลเทศะและการมีสัมมาวาจา ซึ่งช่วยเปลี่ยนมิจฉาทิฐิของคนในครอบครัวให้เป็นสัมมาทิฐิได้

ในระดับสากล ผลนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Harvey (2013) ในหนังสือ An Introduction to Buddhist Ethics ที่อธิบายว่า บทบาทของพุทธศาสนิกชนที่ดี (Laywoman) เช่นนางวิสาขา ไม่ได้อยู่ที่การกราบไหว้บูชาเท่านั้น แต่อยู่ที่การทำเรือนให้เป็นที่สงบสุข ผ่านการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน

(2) ศิลปะการบริหารจัดการและการครองใจคน การที่นางวิสาขาสามารถบริหารจัดการบริวารและทรัพย์สมบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมพร สุทัศนีย์ (2562) ที่กล่าวถึงจิตวิทยาการครองใจคนตามแนวพุทธ โดยเน้นว่าการเป็นผู้นำครอบครัวที่ดีต้องมี สังคหวัตถุ 4 ซึ่งนางวิสาขาได้แสดงให้เห็นผ่านการดูแลเอาใจใส่คนในปกครองจนเป็นที่รัก

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับทัศนะของ Bodhi (2005) ในหนังสือ In the Buddha's Words ที่ยกย่องนางวิสาขาว่าเป็นต้นแบบของอุบาสิกาผู้มีความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Intelligence) และความฉลาดในการจัดการ (Managerial Skill) ทำให้สถานะของนางในครอบครัวเศรษฐีมีความมั่นคงและเป็นที่ยอมรับ

บทสรุปศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการทำหน้าที่ภรรยาตามจารีตประเพณีเท่านั้น แต่คือการประยุกต์ใช้พุทธธรรมอย่างมีศิลปะ ทั้งในด้านการสื่อสาร การวางตัว และการบริหารทรัพย์สิน ซึ่งสอดคล้องกับทั้งงานวิจัยในประเทศและต่างประเทศที่ชี้เห็นว่า จริยธรรมพุทธเมื่อนำมาใช้อย่างถูกกาลเทศะ จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัวอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล "หลักการครองเรือนในพุทธปรัชญา"

จากการศึกษาหลักการครองเรือนในพุทธปรัชญา พบว่าหัวใจสำคัญคือการสร้างความสมดุลระหว่าง เศรษฐกิจ และ จิตใจ โดยมีหลักธรรมสำคัญคือ ฆราวาสธรรม 4 (สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ) และสมชีวิธรรม 4 (สมสัทธา สมสีลา สมจาคะ สมปัญญา) ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการดังนี้

(1) โครงสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล

ผลการศึกษาพบว่าพุทธปรัชญาเน้นการอยู่ร่วมกันด้วยความเสมอภาคทางธรรม (สมชีวิธรรม) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2548) ในหนังสือ ธรรมนูญชีวิต ที่ระบุว่าการครองเรือนที่มั่นคงต้องเริ่มจากการมี "สมปัญญา" คือการปรับระดับความรู้ความเข้าใจและทัศนคติให้ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อลดช่องว่างความขัดแย้งในครอบครัว

ในมุมมองสากล Keown (2013) ในหนังสือ Contemporary Buddhist Ethics ได้อภิปรายว่าหลักการครองเรือนของพุทธศาสนาไม่ใช่การบังคับตามจารีต แต่เป็น Social Contract หรือสัญญาประชาคมในระดับครอบครัวที่เน้นความรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าคู่ครองที่ปฏิบัติตามหลักธรรมจะมีการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพมากกว่า

(2) การบริหารจัดการทรัพย์และจริยธรรมเศรษฐกิจครอบครัว

การครองเรือนในพุทธปรัชญาไม่ได้ปฏิเสธความรวย แต่เน้นการได้มาและการใช้ไปอย่างถูกต้อง (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์) ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ สายชล ปัญญาสิทธิ (2563) ที่ศึกษาเรื่องการประยุกต์หลักธรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ครัวเรือนไทย โดยพบว่า จาคะ (การเสียสละ) ไม่ได้หมายถึงการบริจาคทานเพียงอย่างเดียว แต่คือการสละความตระหนี่เพื่อความสุขส่วนรวมของสมาชิกในบ้าน สอดคล้องกับ Payutto (2018) ที่นำเสนอแนวคิดเรื่อง Buddhist Economics โดยชี้ให้เห็นว่าหลักพุทธปรัชญาในการครองเรือนมองว่า "ทรัพย์" เป็นเพียงเครื่องมือ (Means) ไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี ไม่ใช่จุดหมายปลายทาง (Ends) ซึ่งช่วยให้ครอบครัวไม่ต้องประสบภาวะวิกฤตจากการบริโภคนิยมเกินขีดจำกัด

บทสรุปหลักการครองเรือนในพุทธปรัชญาเป็นระบบจริยธรรมที่บูรณาการทั้งมิติทางจิตวิทยา (การข่มใจและอดทน) มิติทางสังคม (การแบ่งปันและความจริงใจ) และมิติทางเศรษฐกิจ (การหาและใช้ทรัพย์) เข้าด้วยกัน ผลการวิจัยชี้ชัดว่าหลักธรรมเหล่านี้ยังคงมีความเป็นสากล (Universality) และสามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกยุคสมัย เพื่อสร้างรากฐานครอบครัวที่เข้มแข็งและสงบสุขอย่างแท้จริง

3) อภิปรายผล "วิเคราะห์ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา"

จากการวิเคราะห์ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญา พบว่าความโดดเด่นไม่ได้อยู่ที่การปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่การมี สัปปุริสธรรม 7 (หลักการรู้จักกาลเทศะและการรู้จักวิเคราะห์เหตุผล) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในชีวิตจริง ผลการวิจัยมีประเด็นที่สอดคล้องกับแนวคิดทางวิชาการดังนี้

(1) ศิลปะการใช้ปัญญาและกุศโลบาย (The Art of Skillful Means)
ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่านางวิสาขาใช้ อุปายโกศล หรือความฉลาดในอุบายเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุมาลี มหณรงค์ชัย (2561) ในหนังสือ พุทธปรัชญา สาระและการวิเคราะห์ ที่อธิบายว่าพุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับ โยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างถูกวิธี ซึ่งนางวิสาขาได้เปลี่ยนวิกฤตการถูกขับออกจากบ้านให้กลายเป็นโอกาสในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ใจและการนำธรรมะเข้าสู่ครอบครัวมิคารเศรษฐี

ในระดับสากล สอดคล้องกับแนวคิดของ Gross (1993) ในหนังสือ Buddhism After Patriarchy ซึ่งวิเคราะห์ว่านางวิสาขาคือตัวแทนของสตรีที่มี Agentic Power หรืออำนาจในการจัดการชีวิตตนเองและผู้อื่นผ่านการสื่อสารที่มีจริยธรรม และการวางตัวที่เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งถือเป็น ศิลปะชั้นสูงในการครองเรือนที่อยู่เหนือกรอบประเพณีเดิม

(2) การบูรณาการทางจริยธรรมกับการใช้ชีวิต (Ethical Integration)
ผลวิจัยพบว่านางวิสาขาสามารถเชื่อมโยงความมั่งคั่งทางโลกและความมั่นคงทางธรรมได้อย่างลงตัว สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2562) ที่ระบุว่าการใช้ชีวิตตามแนวพุทธต้องประกอบด้วยศิลปะในการ ครองคน ครองตน และครองงาน ซึ่งนางวิสาขาเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการจัดการสมดุลระหว่างความกตัญญูต่อครอบครัวกับการรักษาศรัทธาในพุทธศาสนาสอดคล้องกับทัศนะของ Gombrich (2006) ในหนังสือ Theravada Buddhism ที่มองว่านางวิสาขาไม่ได้เป็นเพียงผู้อุปถัมภ์ศาสนา แต่เป็น Professional Laywoman ที่มีความสามารถในการปรับปรัชญาชั้นสูงให้กลายเป็นวิถีปฏิบัติที่จับต้องได้จริงในเรือน (Domestic Sphere) ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัวและสังคมในภาพรวม

บทสรุปการวิเคราะห์ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาในพุทธปรัชญาสะท้อนให้เห็นว่าการครองเรือนที่ดี ไม่ใช่เพียงการมีทรัพย์สินหรือบุตรที่พร้อม แต่คือการรู้จักใช้ ปัญญาบูรณาการ ในการประสานประโยชน์ระหว่างตนเองและผู้อื่น ศิลปะของนางวิสาขาจึงเป็นต้นแบบของการสื่อสารเชิงบวก (Positive Communication) และการบริหารความขัดแย้งที่ทันสมัย สอดคล้องกับงานวิจัยทั้งไทยและต่างประเทศที่เน้นย้ำถึงความสำคัญของ Soft Skills และจริยธรรมในการสร้างความสุขอย่างยั่งยืน

บทสรุปและองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า ศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขามหาอุบาสิกาไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามหน้าที่ทางสังคม แต่เป็นการประยุกต์ใช้ พุทธบริหาร ในระดับครอบครัวอย่างมีกลยุทธ์ โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การใช้ ปัญญา และ เมตตา เป็นเครื่องมือหลักในการประสานความสัมพันธ์ นางวิสาขาได้พิสูจน์ให้เห็นว่าหลักการครองเรือนในพุทธปรัชญา เช่น ฆราวาสธรรม 4 และ โอวาท 10 ประการ สามารถสร้างความมั่นคงทั้งในมิติเศรษฐกิจ (ความมั่งคั่ง) และมิติสันติสุข (ความเข้าใจกัน) แม้อยู่ในสภาวะความ

ขัดแย้งทางความคิดและความเชื่อ ศิลปะของนางวิสาขาจึงเป็นต้นแบบของการ เปลี่ยนศัตรูให้เป็นกัลยาณมิตร และการบริหารเรือนให้เป็นรมณียสถานอย่างแท้จริง

ผลการวิจัยในครั้งนี้ คือการค้นพบ ศาสตร์และศิลป์แห่งการสร้างความสุขในเรือนแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการถอดรหัสวิถีชีวิตของนางวิสาขามาเป็นแนวทางที่ทันสมัย โดยหัวใจสำคัญคือการที่ผู้ครองเรือนไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่ภรรยาหรือสามีตามจารีตเท่านั้น แต่ต้องสวมบทบาทเป็น นักบริหารความสัมพันธ์และพื้นที่ใจ ที่ใช้ปัญญาในการอ่านกาลเทศะและใช้ความยืดหยุ่นทางอารมณ์เป็นเครื่องมือสำคัญ

ความรู้ชุดนี้ชี้ให้เห็นว่า การครองเรือนตามแนวพุทธปรัชญาไม่ใช่เรื่องของการอดทนแบกรับปัญหา แต่คือศิลปะในการวางตัวที่ทำให้คนรอบข้างรู้สึกปลอดภัยและได้รับเกียรติ ซึ่งสะท้อนผ่านการสื่อสารที่ฉลาด (Positive Communication) และการบริหารจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นทรัพย์สินและกำลังคนให้เกิดประโยชน์สูงสุด สิ่งนี้เปลี่ยนภาพลักษณ์ของ ธรรมะในบ้าน จากเดิมที่ดูเหมือนเป็นเรื่องเคร่งครัด ให้กลายเป็น ทักษะชีวิต (Life Skills) ที่เน้นการสร้างพื้นที่แห่งความเข้าใจ การลดอัตตาเพื่อประสานความขัดแย้ง และการทำบ้านให้เป็นพื้นที่รมณียสถานซึ่งเพียบพร้อมทั้งความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความสงบเย็นทางจิตใจไปพร้อมกัน อันเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างสถาบันครอบครัวให้เข้มแข็งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สถาบันทางศาสนา ควรบรรจุหลักการ ศิลปะการครองเรือนแนวพุทธ ไว้ในหลักสูตรการอบรมผู้กำลังจะเริ่มต้นชีวิตคู่ (เช่น ค่ายพุทธบุตร หรือโครงการบ่มเพาะครอบครัว) เพื่อสร้างทัศนคติที่ถูกต้องในการอยู่ร่วมกัน

สถาบันการศึกษา ควรนำ VISAKHA Model ไปประยุกต์ใช้ในการสอนวิชาจริยธรรมและจิตวิทยาครอบครัว เพื่อให้คนรุ่นใหม่เห็นว่าธรรมะไม่ใช่เรื่องล้าสมัย แต่เป็น Soft Power ในการสร้างความสุข

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

สำหรับคู่ครอง สามารถนำ โอวาท 10 ประการ (เช่น ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า) มาปรับใช้ในบริบทสังคมดิจิทัล เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งในโซเชียลมีเดียที่ลามมาสู่ครอบครัว

สำหรับผู้นำครอบครัว ควรใช้หลักการบริหารคนและทรัพย์ของนางวิสาขา มาเป็นแนวทางในการดูแลสมาชิกและบริวารด้วยหลักพรหมวิหารธรรม เพื่อสร้างความจงรักภักดีและความเป็นปึกแผ่น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อวัดระดับความสุขหรือความพึงพอใจของครอบครัวที่นำหลักศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขาไปใช้จริง

ควรศึกษาเปรียบเทียบศิลปะการครองเรือนของนางวิสาขากับสตรีในศาสนาอื่น หรือสตรีต้นแบบในยุคปัจจุบัน เพื่อหาจุดร่วมและจุดต่างของจริยธรรมสากล

ควรวิจัยเชิงลึกเรื่อง การสื่อสารที่มีประสิทธิผลตามแนวทางนางวิสาขา เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัยในครอบครัวปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บุญมี แท่นแก้ว. (2541). **จริยธรรมกับชีวิตล.** พิมครั้งที่ 8, กรุงเทพมหานคร : สำนักพ์โอเดียนส์โตร์.

พระเทวินทร์ เทวินโท. (2551). **จริยธรรมศาสตร์ จริยธรรมและคุณธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งแสงการพิมพ์จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2548). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2561). **ธรรมนูญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาบุญช่วย ปัญญาวชิโร. (2560). **วิเคราะห์บทบาทสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท.** วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 4(2), 45-58.

พระมหาวรเดชา อคฺคเตโช. (2553). **พุทธจริยศาสตร์กับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของมนุษย์.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2562). **วิธีบูรณาการพุทธธรรมกับชีวิต.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2538). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลำดวน ศรีมณี. (2548). **จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก.** กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.

วศิน อินทสระ. (2553). **หลักธรรมสำหรับการครองเรือน.** สำนักพิมพ์สุภา.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2532). **จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 7, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.

สมพร สุทัศนีย์. (2562). **จิตวิทยาการครองใจคน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา. (2545). **พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และจริยธรรม.** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายชล ปัญญาสิทธิ. (2563). **การบูรณาการหลักฆราวาสธรรมเพื่อเสริมสร้างสันติสุขในครอบครัวไทยในศตวรรษที่ 21.** วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 8(4), 1245-1258.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). **รายงานสถิติการจดทะเบียนสมรสและหย่าร้างประจำปี.**

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2561). **พุทธปรัชญา: สาระและการวิเคราะห์.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Bodhi, B. (2005). **In the Buddha's words: An anthology of discourses from the Pali Canon.** Wisdom Publications.

Gombrich, R. F. (2006). **Theravada Buddhism: A social history from ancient Benares to modern Colombo.** Routledge.

Gross, R. M. (1993). **Buddhism after patriarchy: A feminist history, analysis, and reconstruction of Buddhism.** State University of New York Press.

Harvey, P. (2013). **An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values and Issues (2 nd ed.).** Cambridge University Press.

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues.** Cambridge University Press.

Keown, D. (2013). **Contemporary Buddhist ethics.** Routledge.

Payutto, P. A. (2018). **Buddhist economics: A middle way for the market place.** Buddhadhamma Foundation.

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

Beliefs in sacred or spiritual powers at Wat Maha Phuttharam, a royal temple, Mueang District, Sisaket Province

ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, เอนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, นราธิป เพชรกรรม, ปิยะพงษ์ ภักดีแพง, นรงฤทธิ์ ไชยเอิก, สิริชัย ศรีชัย, ศรชัย กันทอง, อภิสิทธิ์ ทุมดวง และ ปัณณธร บัวทอง

Thanyapong Sararat, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Naratip Petchakam, Piyapong Phakdeephaeng, Narongrit Chaiyaaoek, Sirichai Srichai, Sornchai Kunthong, Apisit Thumduang and Pannathon buathong

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ 319 ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ 33000

Sisaket Rajabhat University 319 Pho Subdistrict, Mueang District, Sisaket Province 33000

Corresponding author, e-mail : thanyapong.s@sskru.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ และศึกษาอิทธิพลของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ส่งผลต่อเจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงาน และประชาชนโดยรอบวัด โดยใช้การวิเคราะห์เชิงคติชนวิทยา กำหนดขอบเขตในการศึกษาวิจัย โดยศึกษาวิจัยเจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติและประชาชนที่อยู่อาศัยรอบวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง ดำเนินการศึกษาวิจัย โดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงาน และประชาชนที่อาศัยอยู่รอบวัดด้วย ร่วมกับการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็นหัวข้อดังนี้ 1) ภูมิหลังของวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง 2) ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดฯ กล่าวถึง สิ่งซึ่งเจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงาน ประชาชน ในวัดที่มีความเชื่อและนับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ หลวงพ่อโต พญานาค ท้าวเวสสุวรรณ แม่ย่าเมืองศรี พระสังกัจจายน์ พระสีวลี พระอินทร์ พระพรหม พระยาวิเศษภักดี (ท้าวชม) และความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ในอดีตชาติ 3) อิทธิพลของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง ที่มีอิทธิพลทั้งต่อปัจเจกบุคคลและต่อส่วนรวม ซึ่งผลการศึกษาวิจัยทำให้ได้ทราบว่า เจ้าหน้าที่และประชาชนที่อยู่ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง มีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญ 10 ประการ คือ ความเชื่อเรื่อง

หลวงพ่อโต พญานาค ท้าวเวสสุวรรณ แม่ย่าเมืองศรี พระสังกัจจายน์ พระสีวลี พระนารายณ์ทรงครุฑ พระอินทร์ พระพรหม และความเชื่อเรื่องวิญญาณ โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้คอยปกปักรักษาคุ้มครองตนเอง และสามารถให้คุณให้โทษแก่ตนได้ และนอกจากความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวแล้วยังพบว่าผู้ปฏิบัติการในวัดและประชาชนรอบ ๆ วัด บางท่านมีความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ในอดีตชาติด้วย กล่าวคือ เชื่อว่าเป็นกลุ่มคนที่เคยบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้แดงแห่งนี้แล้วเจอหลวงพ่อโต และเป็นผู้ทำนุบำรุงวัดมาอย่างต่อเนื่อง ชาตินี้จึงได้กลับเข้ามาปฏิบัติงาน ณ วัดแห่งนี้อีก ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดแห่งนี้ มีบทบาทอย่างยิ่งทั้งต่อปัจเจกบุคคลและต่อส่วนรวมคือ เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้มีความเกรงกลัวในการกระทำบาป ส่งผลให้สังคมในวัดแห่งนี้มีความสงบสุข เพราะพื้นฐานของความเชื่อ และความเกรงกลัวในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว

คำสำคัญ : ความเชื่อ, สิ่งศักดิ์สิทธิ์, วัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง, ศรีสะเกษ

ABSTRACT

This research aims to examine beliefs in sacred beings at Wat Maha Phuttharam, a royal monastery in Mueang District, Sisaket Province, and to analyze the influence of these beliefs on temple officials, practitioners, and surrounding residents through a folkloristic approach. The scope of the study focuses on staff, practitioners, and local people living around the temple, with data collected through questionnaires, interviews, and documentary research alongside related studies. The research is organized into three parts: (1) the background of Wat Maha Phuttharam, (2) beliefs in sacred beings within the temple, including those revered by staff, practitioners, and the public such as Luang Pho To, the Naga, Thao Wessuwan, Mae Ya Mueang Si, Phra Sangkajjai, Phra Siwali, Indra, Brahma, Phraya Wiset Phakdi (Thao Chom), and beliefs in past-life relationships, and (3) the influence of these beliefs on both individuals and the collective community. The findings indicate that temple staff and local residents hold ten key beliefs in sacred beings: Luang Pho To, the Naga, Thao Wessuwan, Mae Ya Mueang Si, Phra Sangkajjai, Phra Siwali, Narayana riding Garuda, Indra, Brahma, and spirits, which are believed to protect individuals and possess the power to bring both benefits and harm. In addition, some practitioners and local residents believe in past-life connections, viewing themselves as former pioneers who discovered Luang Pho To in the forested area and have continuously supported and maintained the temple, leading them to return in this life to serve there again. Overall, these beliefs play a significant role at both individual and societal levels,

serving as a source of spiritual support, fostering moral restraint through fear of wrongdoing, and contributing to peace and harmony within the temple community due to the foundational belief in and reverence for the power of these sacred entities

Keywords: Belief, Sacred beings, Wat Maha Phuttharam (Royal Monastery), Sisaket Province

บทนำ

ความเชื่อ คือ การยอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นจริง เกิดจากความรู้สึก นักคิด และประสบการณ์ของมนุษย์ (ดนัย ไชยโยธา, 2544: 17) ในสมัยโบราณพัฒนาการของมนุษย์เป็นไปด้วยความเชื่องช้า มนุษย์ยังไม่เข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติ เช่น การเกิดกลางวัน กลางคืน ฝนตก พายุฝน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ฯลฯ จึงเกิดความหวาดกลัวและคิดไปว่าจะต้องมีสิ่งที่มีอำนาจดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์เหล่านี้และสิ่งนั้นจะต้องส่งอำนาจเหนือตน สามารถให้คุณให้โทษแก่ตนได้ จึงสมมติให้สิ่งเหล่านั้นเป็นเทพเจ้า และพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้เทพเจ้าที่ตนสมมติขึ้นนั้นพึงพอใจ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความเชื่อในพลังอำนาจต่างๆ นี้ เมื่อเกิดการยอมรับเห็นคล้อยตามกัน มีความยึดมั่นเชื่อถืออย่างเหนียวแน่น ก็จะเกิดการพัฒนามาเป็นระบบหรือสถาบันของแต่ละหมู่ชน ซึ่งกล่าวได้ว่ามีวิวัฒนาการมาเป็นศาสนาของสังคมนั้น ๆ (ดนัย ไชยโยธา, 2559: 29) โดยศาสนาและความเชื่อนั้นจะมีทั้งความเชื่อที่เป็นธรรมชาติ และความเชื่อที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่เต็มไปด้วยความลึกลับมากมายจนนับไม่ถ้วน ซึ่งสิ่งลึกลับเหล่านี้ล้วนแต่เกิดจากประสบการณ์ของมนุษย์ทั้งสิ้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2560: 15 - 16) แม้ว่าสังคมจะก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์แล้ว แต่ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้ เป็นความเชื่อเฉพาะบุคคลอันเกิดจากประสบการณ์ที่แตกต่างกันและปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลที่มีวิถีชีวิตผูกพันเกี่ยวข้องกับสถานที่หรือสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์

วัด ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ควรแก่การเคารพนับถือและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ตั้งอยู่ที่ถนนขุขันธ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ อยู่ในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ห่างจากตลาดสดเทศบาลประมาณ 200 เมตร เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างวัดหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษ มีศาสนาคารหลายหลัง อุโบสถกว้างขวางเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและมีประชาชนไปกราบนมัสการหลวงพ่อโตทุกวัน สภาพแวดล้อมภายในบริเวณวัดมีความร่มรื่น สะอาดสวยงาม สร้างความศรัทธาให้แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยวัดแห่งนี้เดิมบริเวณวัดเป็นป่าไม้แดงอยู่ใกล้หมู่บ้านโนนแดง ครั้นชาวกรุงเทพฯ มาตั้งกองสักเลกหมู่อยู่ริมป่าตาลห้วยน้ำคำใกล้หมู่บ้านเจียงอี ก็ได้พากันมายิงนกบริเวณป่าไม้แดง และได้พบต้นไม้ใหญ่กับพุ่มไม้แห่งหนึ่ง มีเถาวัลย์ปกคลุมหนาแน่น เมื่อได้ตามนกเข้ามาก็พบว่าในพุ่มไม้มีซากอิฐและจอมปลวกสูงประมาณ 1.50 เมตร ที่จอมปลวกมีช่องพอที่จะมองให้เห็นได้ว่ามีพระพุทธรูปซ่อนอยู่ข้างใน ต่อมาชาวบ้านได้ช่วยกันถากถางเถาวัลย์และกะเทาะดินออกจากพระพุทธรูป และได้พบว่ามีพระพุทธรูป

หินเกลี้ยงสีดำขนาดสูง 1 เมตร ได้พากันสร้างกุฏิเล็กขึ้น 1 หลัง นิมนต์พระสงฆ์จากขุขันธ์มาจำพรรษา 2 รูป มีการสมโภชเป็นการใหญ่ ต่อมาชาวบ้านได้สร้างกุฏิขึ้นใหม่อีก 2 หลัง รวมเป็น 3 หลัง และได้สร้างอุโบสถขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระพุทธรูป ส่วนองค์พระพุทธรูปนั้นได้ทำปะรำมุงหญ้าครอบไว้ ใช้อิฐและปูนโบกทับองค์พระพุทธรูปเดิมเสีย ครั้นในสมัยเจ้าเมืองโท (พระยาวิเศษภักดี) เจ้าเมืองศรีสะเกษ ได้อุปการะวัดแห่งนี้เป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2539: 16)

ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง แห่งนี้ มีสิ่งที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์อยู่มากมาย ทั้งที่เป็นของศักดิ์สิทธิ์แต่เดิม ได้แก่ พระพุทธมหามุนี พระประธานในพระวิหาร พระประธานพระศรีศากยมุนีในพระอุโบสถ และที่สร้างขึ้นในภายหลัง ได้แก่ ปฏิมากรรมพระสังกัจจายน์ พระสีวลี บันไดนาค ปฏิมากรรมพระนารายณ์ทรงครุฑ นอกจากนั้นยังมีสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่อาจพิสูจน์ได้ เช่น ประสบการณ์ด้านวิญญาณของบุคคล ซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ภายในวัด และประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ วัด เช่น การได้กลิ่นดอกไม้หอมยามค่ำคืน โดยในพื้นที่แห่งนี้ยังไม่มีต้นไม้หอมประเภทนี้ หรือบานประตูพระวิหารปิดเองทั้ง ๆ ที่มีน้ำหนักมาก ซึ่งข้อนี้เป็นความเชื่อส่วนบุคคล เพราะไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ หากแต่ก็เป็นกระบวนการสำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้ประกอบสร้างความศรัทธา คือ "การสร้างตำนานเล่าขาน" เพื่อสถาปนา "ความศักดิ์สิทธิ์" นั่นเอง

ซึ่งจะเห็นได้ว่ากลุ่มบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในวัดแห่งนี้ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง ด้วยวิธีการดำรงชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ๆ เกี่ยวข้องกับสิ่งซึ่งมนุษย์เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏการณ์ทางความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดแห่งนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาถึงมูลเหตุที่ทำให้กลุ่มบุคคลกลุ่มนี้ มีความเชื่อร่วมกันอย่างเหนียวแน่น ทั้งที่สังคมมีความเจริญขึ้นอย่างมาก แต่ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้ยังคงอยู่ไม่เสื่อมคลาย คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงลักษณะของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง ว่าส่งผลอย่างไรต่อการดำเนินชีวิตและมีประโยชน์อย่างไรต่อสังคม เพื่อเป็นประโยชน์และแนวทางในการศึกษาด้านคติชนวิทยาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

2. เพื่อศึกษาอิทธิพลของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ส่งผลต่อปัจเจกบุคคลและส่วนรวม

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาถึงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง และอิทธิพลของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง ที่ส่งผลต่อบุคคลและสังคม โดยศึกษาจากกลุ่มบุคคลซึ่งปฏิบัติหน้าที่และพักอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง และประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนรอบ ๆ วัด

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยจะใช้การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและภูมิหลังของวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง มีการกำหนดประชากรโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากบุคคลซึ่งปฏิบัติตนและพักอาศัยภายในวัดและรอบวัด มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ ข้อคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก แผ่นกระดาษบันทึกข้อมูลภาคสนาม กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง จากนั้นทำการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร คณะผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ และมีการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ ประกอบกับการสังเกตการณ์เป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมศึกษามาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย แล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง
2. ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง
3. ผลการศึกษาที่ได้สามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาแก่ผู้ที่ศึกษาวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

การทบทวนวรรณกรรม

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ "ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" พบว่าไม่มีผู้ทำการศึกษา แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือ งานวิจัยของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2563) เรื่อง "ประวัติและลักษณะรูปแบบพุทธปฏิมา "หลวงพ่อโต" วัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" งานวิจัยของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2565) เรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชารอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานภายในพระมณฑปวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ และงานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2565) เรื่อง "การศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" งานกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์คือทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมและความเชื่อภายในวัดแห่งนี้ เช่นเดียวกันกับงานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2565) เรื่อง "สัญลักษณ์รูปครุฑ พระพรหมทรงหงส์ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ และพระนาคปรกกับการแทนพระมหากษัตริย์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ : กรณีศึกษาภาพปูนปั้นประดับหน้าบันพระวิหาร วัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ" ที่กล่าวถึงคติความเชื่อและปฏิมากรรมรูปเคารพภายในวัด และงานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2566) เรื่อง ปฏิมากรรมยักษ์ทวารบาลในจังหวัดศรีสะเกษ : รูปแบบและคติการสร้าง" ที่มีกรณีศึกษาท้าวเวสสุวรรณในวัดแห่งนี้ด้วย งานกลุ่มนี้ทำให้ทราบถึงลักษณะการผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนาด้วย รวมถึงได้อาศัยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคติความเชื่อในบริบทอื่น ๆ หรือกรณีศึกษาอื่น ๆ เช่น งานของสมศรี จีนสูง (2545) ที่กล่าวถึง "ความเชื่อไว้ในความเชื่อและพิธีกรรมของทหารเรือและประชาชนทั่วไปที่มีต่อพระอนุสาวรีย์พลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์" ว่าสังคมไทยมีพื้นฐานความเชื่อการนับถือผีและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏผ่านพิธีกรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ของคนในสังคม สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่มนุษย์เกี่ยวข้องด้วย ล้วนมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถควบคุมหรือบงการได้ ฉะนั้นเมื่อมีภัยพิบัติหรือปัญหาเกิดขึ้น จะมีการอ้อนวอนหรือหลอกล่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยให้ปลอดภัย เมื่อประสบความสำเร็จ มนุษย์จึงตอบแทนด้วยการเซ่นสรวงบูชา จัดกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงศึกษาวิธีการวิจัยเพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาในครั้งนี้

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

1. ภูมิหลังวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

ก่อนที่จะศึกษาเรื่องความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง คณะผู้วิจัยขอกล่าวถึงภูมิหลังของวัดแห่งนี้เพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของปฏิมากรรมหลวงพ่อโต ซึ่งเป็นปฏิมากรรมศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนสถานที่ตั้งและสิ่งปลูกสร้างในวัดโดยสังเขป กล่าวคือ วัดแห่งนี้เป็น

ที่ประดาฐานของหลวงพ่อโต ซึ่งเป็นโบราณวัตถุสำคัญในจังหวัดศรีสะเกษ โดยหลวงพ่อโตองค์นี้เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่ชาวจังหวัดศรีสะเกษเลื่อมใสศรัทธามาก ค้นพบโดยจารย์สรีธรรมา ชาวนครจำปาศักดิ์ ซึ่งเป็นสามีของนางวันนา พี่สาวของพระยารัตนวงศา (ท้าวอุ่น) พบที่ป่าแดง ไม่ทราบว่าสร้างขึ้นในสมัยใด เดิมเป็นลักษณะของตุ๊กตาหิน มีต้นไม้และจอมปลวกคลุมได้บูรณปฏิสังขรณ์สร้างเป็นวัดป่าแดงเมื่อ พ.ศ.2328 ปัจจุบันคือวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง (วัดพระโต) อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ หลวงพ่อโตเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ประทับนั่งปางมารวิชัยสูง 6.80 เมตร หน้าตักกว้าง 3.50 เมตร นับเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ (สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, 2548: 46. และสำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย, 2549: 55) และข้อมูลเอกสารยังกล่าวเพิ่มเติมว่า พื้นที่แถบนี้มีป่าไม้แดงมาก อยู่ใกล้หมู่บ้านโนนแดง ครั้งชาวกรุงเทพมาตั้งกองสักเลกหมู่อยู่ริมป่าตาลห้วยน้ำคำใกล้หมู่บ้านเจียงอี ก็ได้พากันมายิงนกบริเวณป่าไม้แดงแห่งนี้ และได้พบต้นไม้ใหญ่กับพุ่มไม้แห่งหนึ่ง มีเถาวัลย์ปกคลุมหนาแน่นในบริเวณป่าไม้แดง เมื่อได้ตามนกเข้ามาก็พบว่าในพุ่มไม้มีซากอิฐและจอมปลวกสูงประมาณ 1.50 เมตร ที่จอมปลวกนั้นมีช่องพอที่จะมองเห็นได้ว่ามีพระพุทธรูปซ่อนอยู่ข้างใน อีก 15 วันต่อมา ชาวกรุงเทพกับชาวบ้านโนนแดงจึงได้ช่วยกันถากถางเถาวัลย์และกะเทาะดินออกจากพระพุทธรูป และได้พบว่ามีพระพุทธรูปหินเกลี้ยงสีดำขนาดสูง 1 เมตรอยู่ ได้พากันสร้างกุฏิเล็ก ๆ ขึ้น 1 หลัง นิมนต์พระสงฆ์จากขุขันธ์มาจำพรรษาอยู่ในบริเวณนี้ 2 รูป อีกทั้งได้จัดการสมโภชเป็นการใหญ่ ต่อมาชาวบ้านได้สร้างกุฏิขึ้นใหม่อีก 2 หลัง รวมเป็น 3 หลัง และได้สร้างพระวิหารขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระพุทธรูป ส่วนองค์พระพุทธรูปนั้นก็ได้ทำปะรำมุงหญ้าครอบไว้ ใช้อิฐและปูนโบกทับองค์พระพุทธรูปเดิมเสีย ครั้นในสมัยเจ้าเมืองโท (พระยาวิเศษภักดี) เจ้าเมืองศรีสะเกษ เจ้าเมืองก็ได้อุปการะวัดแห่งนี้เป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง (กระทรวงมหาดไทย, 2529: 197) และนอกจากนี้เรื่องราวของวัดพระโตและหลวงพ่อโตก็ยังปรากฏอยู่ในประวัติบ้านดวนใหญ่ตอนหนึ่งความว่า "นางวันนา ธิดาพระไกรภักดีศรีนครลำดวน (เจ้าเมืองศรีนครลำดวน) และนายศรีธรรม สามีชาวเมืองนครจำปาศักดิ์ได้พากันอพยพครอบครัวไพร่บ้านพลเมืองไปสร้างเมืองใหม่ทางทิศเหนือเดิมที่ "ดงไฮสามขา" ในขณะที่ถางป่านั้นก็พบตุ๊กตาหินรูปหนึ่งลักษณะคล้ายพระพุทธรูป ซึ่งมีอภินิหารเป็นพิเศษ คือ เมื่อมองดูจะเห็นเป็นรูปเล็ก ๆ ขนาดเท่าแขนคน ต่อมาเมื่อลองเข้าไปกอดกลับไม่รอบ นายศรีธรรมเห็นเป็นเรื่องอัศจรรย์ จึงได้ทำพิธีสมโภชและขนานนามว่า "พระโต" ซึ่งต่อมาได้นำก้อนอิฐและปูนสร้างเสริมให้มีขนาดใหญ่เท่าที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามน่าเชื่อถือว่า พระโตหรือหลวงพ่อโตคงจะเป็นพระพุทธรูปหอน สร้างสมัยขอมและมีผู้คนพบในราวสมัยต้นรัตนโกสินทร์ นางศรีธรรมมาตามที่กล่าวถึงว่าเป็นผู้ออกมาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านโนนสามขา ก็น่าจะได้แก่ท้าวอุ่นหรือพระภักดีภูธรสงคราม ปลัดเมืองขุขันธ์ หรือไม่ก็คงจะเป็นท้าวชมหรือพระยาวิเศษภักดีศรีนครลำดวน ซึ่งเป็นผู้แต่งตั้งและครองเมืองศรีสะเกษคนแรกที่บริเวณวัดพันทาเจียงอี ดังนั้น หลวงพ่อโตเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดหน้าตักกว้าง 3.50 เมตร สูง 6.80 เมตร เดิมเป็นพระพุทธรูปศิลาจำหลัก คือเป็นพระพุทธรูปสมัยขอมซึ่งมีอายุร่วมพันปีมาแล้ว มาสร้างเพิ่มเติมขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏชัด แต่ลักษณะที่เห็นในปัจจุบันนี้ก็คงมีอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปีมาแล้วเป็นแน่ (สุพร

สิริพัฒน์, 2529: 23) ส่วนรูปเคารพอื่น ๆ คือ พญานาค ท้าวเวสสุวรรณ แม่ย่าเมืองศรี พระสังกัจจายน์ พระสีวลี พระนารายณ์ พญาครุฑ พระอินทร์ พระพรหม พระยาวิเศษภักดี ได้ถูกทำขึ้น และวาดขึ้นโดยศิลปินท้องถิ่น ถูกค้นพบ ถูกหล่อขึ้น ถูกนำมาถวาย เมื่อไม่นานมานี้ จนถึงปี 2569

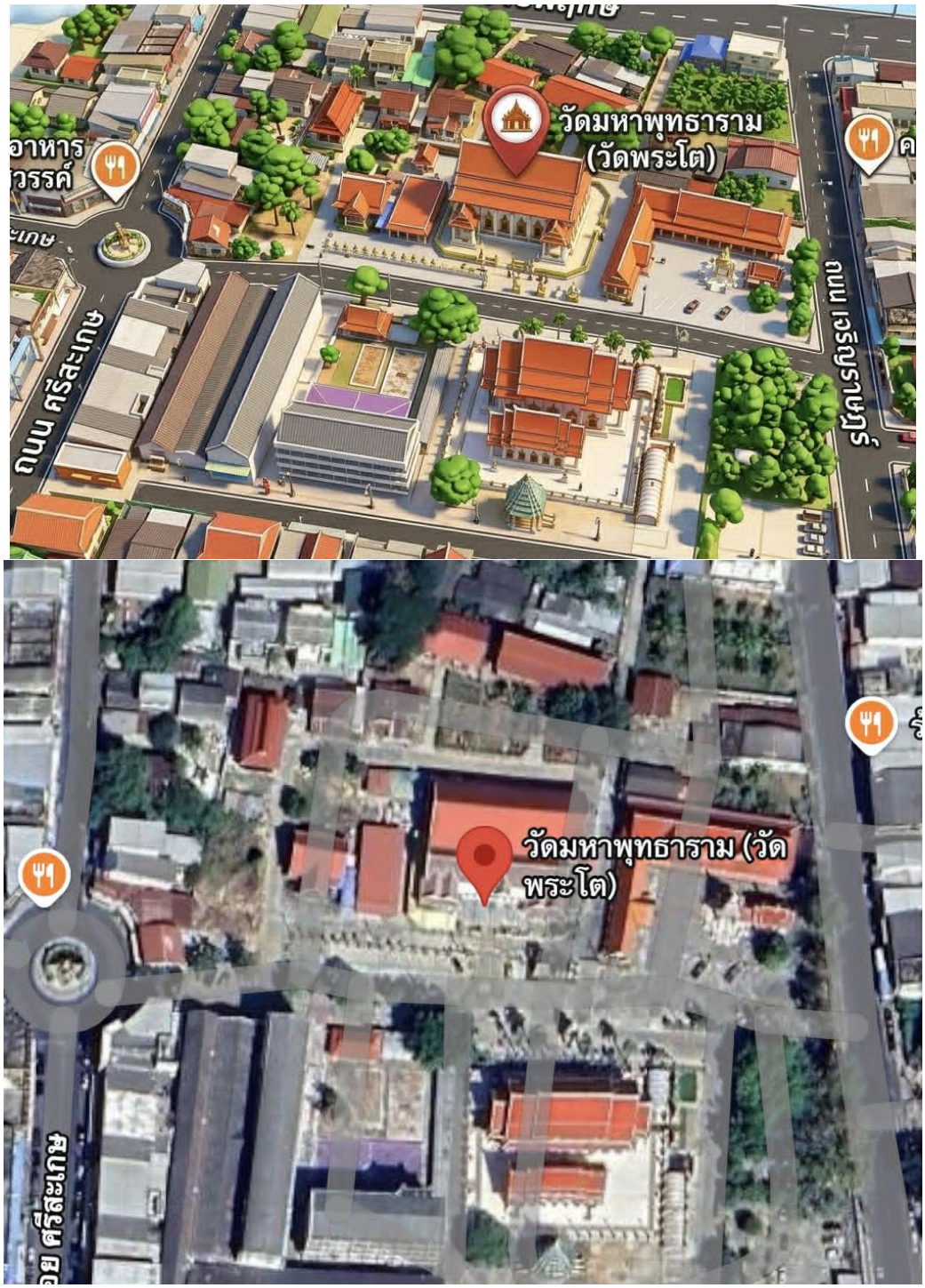

ภาพที่ 2 - 3 แผนผังวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

2. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง

ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดมาแต่เดิม ได้แก่ พระพุทธมหามุนี ซึ่งถูกพบบริเวณอาณาบริเวณที่ตั้งของวัดแห่งนี้ ภายหลังการสถาปนาวัดแล้ว ได้มีการรวบรวมศิลปวัตถุต่าง ๆ เช่น พระสีวลี พระสังกัจจายน์ การสร้างรูปหล่อทวารบาล ท้าวเวสสุวรรณขึ้นบริเวณด้านหน้าพระวิหาร การปั้นรูปพระอินทร์ พระพรหมทรงหงส์ สร้างทับหลังพระนารายณ์ทรงครุฑ การขุดพบรูปหล่อแม่ย่าเมืองศรีและเจ้าอาวาสได้มีดำริให้วาดภาพพระยาวิเศษภักดี (ท้าวชม) และภาพแม่ย่าเมืองศรี บริเวณประตูทางเข้าพระวิหาร และรูปหล่อพระอินทร์เป่าสังข์ และนอกเหนือจากวัตถุศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวแล้ว ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ในบริเวณวัดก็นับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนให้ความเคารพยำเกรง นอกจากนี้ยังพบความเชื่อร่วมอีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อเรื่องความสัมพันธ์ในอดีตชาติ ซึ่งในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง มีสิ่งซึ่งเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและคนที่อยู่อาศัยรอบ ๆ วัดเชื่อถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์หลายสิ่ง ดังนี้

ความเชื่อในองค์พระมหามุนี (พระโต) จากการสัมภาษณ์พบว่าพระมหามุนี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันดับแรกที่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง นึกถึงพระมหามุนี (พระโต/หลวงพ่อโต) เป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองอีกองค์หนึ่ง ขนาบด้วยอัครสาวกยืนเบื้องซ้าย เบื้องขวา อย่างละ 2 องค์ คือ พระสารีบุตร 2 องค์ และพระโมคคัลลานะ 2 องค์ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและประชาชน เช่น นายสุชาติ บัวทอง (2569) กล่าวว่า "เมื่อเวลามีความทุกข์ร้อนใจ พอขึ้นไปกราบท่านแล้วก็สบายใจ เรื่องอะไรที่ไม่สบายใจก็หายไป รู้สึกมีความสุขทุกครั้งที่ขึ้นไปกราบท่าน คิดว่าท่านคอบปกป้องคุ้มครองอยู่" หรือ นางฐิติพัทร เชี่ยวชาญ (2569) เล่าถึงเหตุที่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระโตและประสบการณ์ที่เคยประสบกับตนเองว่า "เคยอธิษฐานต่อท่านว่า ขอให้ได้รู้ในสิ่งที่อยากรู้ให้ได้เห็นในสิ่งที่อยากเห็นก็เป็นจริง ดังอธิษฐานเหมือนปาฏิหาริย์ และยิ่งได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้อื่นยิ่งทำให้มีความเชื่อยิ่งขึ้น" หรือในกรณีของนางสาวพรพรหม นาคะสิริ (2569) เล่าว่า "ลูกชายที่ไม่สบายหนักก็เลยนำน้ำขึ้นไปอธิษฐานขอน้ำมนต์จากท่าน พอนำน้ำมนต์นั้นมาให้ลูกดื่มและอาบ ลูกก็หายจากอาการป่วย" ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานและประชาชนที่อาศัยโดยรอบวัดเชื่อว่า หลวงพ่อโตคอยปกป้องคุ้มครองให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวง เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงาน เมื่อมีปัญหาก็จะมากราบไหว้ขอพรจากท่าน ทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังเชื่อในพุทธานุภาพแห่งองค์พระโตว่า สามารถรักษาอาการป่วยได้อีกด้วย เช่นเดียวกับพระพุทธรูปในพระวิหารด้านข้างคือ พระปางมารวิชัย นามว่า พระศรีศากยมุนี มีพุทธลักษณะที่งดงามมาก มีพระอัครสาวกยืนถวายอภิวาทอยู่ 2 องค์ โดยเมื่อ พ.ศ. 2542 เกิดเหตุประหลาดไฟฟ้าลัดวงจร เพลิงลุกไหม้หลวงพ่อ ชาวบ้านช่วยกันดับไฟ พอเพลิงสงบ พบว่าอังสะที่สวมใส่องค์หลวงพ่อ ไม่มีร่องรอยไฟไหม้เลย

ความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณ (ทวารบาล) (ท้าวกุเวรมหาราช) เป็นหนึ่งในเทพทวารบาลซึ่งเป็นปฏิมากรรมชั้นรองของศาสนสถาน เป็นจอมเทพของเหล่าอสูร คุ้มครองปกป้องโลกทางทิศเหนือ

ถือเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ของความราบรื่น สงบสุข มีหน้าที่คอยปกป้องพิทักษ์มิให้สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ผ่านเข้าไปสู่สาสนสถานได้ เนื่องจากคติความเชื่อในเรื่องการคุ้มครองนี้เอง ทำให้ทวารบาลมักจะมีภาพลักษณ์ที่ค่อนข้างดุร้าย น่าเกรงกลัว หรือน่าเกรงขามต่อผู้พบเห็นโดยทั่วไป (กรมศิลปากร, 2546: 2) โดยในที่นี้ท้าวเวสสุวรรณ เป็นเพทเจ้าในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ซึ่งคำว่าเวสสุวรรณ แปลว่า พ่อค้าทองคำ (พ่อค้าอันมีทรัพย์มาก) ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ เหตุที่ชื่อกุเวรพราหมณ์นั้น เพราะเหตุที่ตอนเป็นมนุษย์นั้นชอบทำบุญให้ทาน เมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้ไปบังเกิดในเทวโลก ปกครองนครที่ชื่อว่า "วิสานะนคร" พระพรหมและพระศิวะได้ประทานพรให้ท่านเป็นอมตะและเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติทั่วแผ่นดิน โดยท้าวเวสสุวรรณเป็นที่เคารพนับถืออย่างแพร่หลาย ในศาสนาพราหมณ์เรียกท่านว่า "ท้าวกุเวร"นอกจากนี้ท่านยังมีชื่อเรีกอีกหลายชื่อ เช่น ธนบดี (เจ้าแห่งทรัพย์) ธเนศวร (เจ้าแห่งทรัพย์) ยักษราช (เจ้าแห่งยักษ์) อีศะสขี (เพื่อนพระศิวะ) เป็นต้น ตามตำนานกล่าวไว้ว่า ท้าวเวสสุวรรณเป็นยักษ์มีผิวขาว มีฟัน 8 ซี่ มีรูปร่างพิการ คือ มีสามขา ทำให้เดินเหินไม่สะดวก จำเป็นต้องถือไม้เท้า (ตะบอง) บางตำนานกล่าวว่าท่านมีผิวกายสีทอง บางตำนานกล่าวว่า ท่านมีกายสีเขียว ทรงตะบองเป็นเทพอวตาร ประดับอาภรณ์มงกุฎรูปนาค มีบริวารแสนโกฏ ถือโล่แก้วประพาฬ หอกทอง มีพาหนะ ช้าง ม้า และ รถ (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2562: 25 และ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2560: 18) ซึ่งท้าวเวสสุวรรณตนนี้ยืนอยู่บริเวณด้านซ้ายมือบริเวณทางเข้าพระวิหาร ส่วนฝั่งขวามือมียักษ์อีกตนหนึ่งกายสีเขียวมีป้ายเขียนว่า "พระอินทร์" สื่อถึงเหตุการณ์ตอนที่ทศกัณฐ์ในรูปแปลงเป็นพระอินทร์ เมื่อทำศึกครั้งสุดท้ายกับพระราม (ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์, 2541: 28) หรือในบางตำนานมีความเชื่อว่า มีการนับถือพระอินทร์เป็นท้าวธตรฐ ซึ่งเป็นนามเรียกท้าวโลกบาล ผู้รักษาทิศบูรพา (ตะวันออก) และเป็นอธิบดีแห่งภูติหรือคนธรรพ์ ที่สันนิษฐานว่า คือตัวพระอินทร์นั้น เพราะคำว่าธตรฐ แปลว่า รั้งเมือง หรืองำเมือง ในภาษาไทยโบราณ รวมทั้งในตำราที่อธิบายเกี่ยวกับลักษณะและสัญลักษณ์ของเทพโลกบาล ระบุหลายประการมีลักษณะเหมือนพระอินทร์ (สุรศักดิ์ ทอง, 2553: 52) โดยจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มากราบไหว้ คือ นางทองสุข กะการดี (2569) กล่าวว่า ที่เคยถูกพูดจาทำร้ายรุนแรงมาก มีรุ่นพี่มากล่าวร้ายพี่อย่างรุนแรงจนกระทั่งพี่ทำรายงานไปให้ผู้ใหญ่ทราบ วันนั้นพี่โมโหมาก็นึกถึงท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระโต เพราะเชื่อว่าท่านเป็นที่พึ่งของเรา ก็ไปกราบท่าน จุดธูป 7 ดอก กราบท่าน บอกท่านว่าพี่คนนี้กล่าวร้ายให้ลูกมากเหลือเกิน โดยที่พี่ไม่ได้ว่ากล่าวอะไรเขาเลยนะ ก็บอกท่านว่าภายใน 3 วัน 7 วัน ไม่ได้แช่งเขานะ บอกท่านเฉย ๆ บอกท่านว่าขอให้เขาโดนอย่างที่เขาทำกับพี่ ไม่ทันถึง 7 วัน วันที่ 3 มีคนมาด่าเขาจนสลบไปเลยค่ะ ต้องพาส่งโรงพยาบาลศรีสะเกษ หรืออย่างกรณีของพระอินทร์ โดยนางวรรณา คำปวนบุตร (2569) กล่าวว่า กรณีของพี่คือคุณแม่พี่ป่วยหนักมาก เราก็ไปกราบขอพรจากพระอินทร์ ช่วงนั้นอาการป่วยของคุณแม่ก็ดีขึ้น เราก็สบายใจ แต่สุดท้ายคุณแม่ก็เสีย พี่ก็คิดว่าเป็นเรื่องของท่าน แต่เราก็สบายใจเพราะท่านเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เมื่อเราไม่มีที่พึ่งที่ไหนเราก็มีท่านเป็นที่พึ่ง ท่านเป็นเสาหลักของวัดเป็นที่สิ่งสถิตของเจ้าที่และดวงวิญญาณ และเมื่อจะประกอบกิจกรรมใด ๆ ก็ตามภายในวัด อาทิ งานปี

ใหม่ งานสงกรานต์ งานพระราชพิธีสำคัญต่างๆ จะต้องมีการบวงสรวงตั้งเครื่องสังเวยทุกครั้งไป นอกจากนี้ยังมีการทำรูปยักษ์ประดับบานประตูหน้าต่างตามสถานที่สำคัญของวัดไว้ด้วย

ความเชื่อในเรื่องพระพรหมทรงหงส์ พระพรหมเป็นเทพเจ้าแห่งการสร้างของฮินดู หนึ่งในสามของตรีมูรติ พระพรหมทรงงสร้างโลกและทุกสิ่งในโลกด้วยเวลาเพียง 1 วัน เป็นผู้สร้างเทพเจ้าต่าง ๆ แล้วจัดไว้ให้สถิตอยู่ในที่ตามฐานะของแต่ละองค์ ซึ่งพระพรหมนั้นมีอายุกว่าร้อยปีพรหมโลก เมื่อสิ้นอายุพระพรหมจะถึงซึ่งกาลวิบัติรวมทั้งโลกด้วย มี 4 เศียร 4 กร มีคติเรื่องความสร้างสรรค์ อายุยืน และความสำเร็จ (สุรศักดิ์ ทอง, 2553: 21) ดังที่นางสาวขจีวรรณ ศิวายพราหมณ์ กล่าวว่า พระพรหมได้ช่วยให้การงานสำเร็จด้วย พระพรหมที่หน้าบันพระวิหารวัดพระโตแห่งนี้ เมื่อมาถึงวัดจะเงยหน้าขึ้นเพื่อกราบไหว้ท่านตลอด บางทีก็ไม่ได้ไปกราบท่านก็นึกถึงท่าน บอกท่านว่าขณะนี้ลูกมีปัญหามากมายเหลือเกินขอให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยเถิด แล้วปัญหาต่างๆก็ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ที่เชื่อว่าเป็นเพราะพระพรหมนั่นเอง เช่นเดียวกันกับหงส์ ที่เป็นนกน้ำในจินตนาการมีกายสีขาวบริสุทธิ์ กิริยาเยื้องย่างสง่างาม มีเสียงอันไพเราะ อีกทั้งยังเป็นสัตว์ที่มีปัญญาดี หงส์อาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาหิมาลัย และการที่มีหงส์สมมติแทนเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นบนสรวงสวรรค์ และพระพรหมเป็นเทพที่ประจำทิศเบื้องบนด้วยบริเวณหน้าบันด้านทิศตะวันออก (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 11)

ส่วนความเชื่อเรื่องเทพอื่น ๆ เช่น **ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ** ซึ่งพระอินทร์มีบทบาทกลายมาเป็นเทพชั้นรอง เป็นผู้ครองสวรรค์โดยมีกำหนดอายุไว้ 100 ปีสวรรค์ เมื่อครบกำหนดแล้วก็ต้องละทิพยสมบัติให้เทวดาอื่นขึ้นมาเป็นพระอินทร์เสวยทิพยสมบัติแทน และพระอินทร์โปรดการดื่มน้ำอมฤต หรือน้ำโสม เพราะทำให้มีฤทธิ์และพละกำลังการต่อสู้ (สุรศักดิ์ ทอง, 2533: 121) และพระอินทร์ถือว่าเป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ เป็นเจ้าแห่งท้องฟ้า ทรงถืออสุนีบาตทรงบันดาลให้ฝนตกและกำกับฤดูกาล ทรงชอบช่วยเหลือคนดี หรือผู้ที่มีบุญแล้วตกยาก (เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2548: 60) มีพาหนะคือ ช้างไอราวตะ ยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า "อัภรมาตังคะ" แปลว่า ช้างผู้เป็นก้อนเมฆ ช้างไอราวตะเป็นช้างเผือกที่มีสีกายขาวผุดผ่อง เพราะเกิดในคราวกวนเกษียรสมุทร (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 84) นอกจากนี้ยังมีภาพพระอินทร์เป่าสังข์ที่ปลุกพระนารายณ์ให้ตื่นจากบรรทมสินธุ์ในสะดือทะเลเพื่อขึ้นมาปราบเหตุร้ายต่าง ๆ ในโลก (ศานติ ภักดีคำ, 2558: 12) และ**ความเชื่อเรื่องพระนารายณ์ทรงครุฑ** โดยพระนารายณ์ (กฤษณะ) พระนารายเป็นพระผู้เป็นเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง มี 4 กร เป็นผู้สอนศิลปศาสตร์แก่กษัตริย์ และให้สถิตอยู่ยังเกษียรสมุทร แต่ต่อมาเมื่อมีเหตุการณ์ไม่ปกติ เกิดความเดือดร้อนในภพต่าง ๆ ทรงให้พระนารายณ์ไปปราบ โดยโองการจากองค์อิศวรบ้าง และจากการเชิญจากเหล่าเทวดาบ้าง โดยมากมักเรียกการไปปราบทุกข์เข็ญว่า "ทรงอวตาร" ซึ่งอวตารนั้นมีมากมาย การอวตารแต่ละครั้งจะเรียกว่า "ปาง" ซึ่งมีหลายอย่าง (เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล, 2548: 35) กล่าวคือ พระนารายณ์ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาโลก พระนารายณ์จึงต้องเสด็จอวตารลงมาเกิดในโลกเพื่อปราบยุคเข็ญในโอกาสต่าง ๆ (สุรศักดิ์ ทอง, 2553: 39) โดยมีภาพสลักอยู่บริเวณหอระฆังของวัด และภาพครุฑที่ถือว่าวัดแห่งนี้เป็นพระอารามหลวงอยู่บริเวณหน้าบันด้านทิศตะวันตก ครุฑยังเป็นสัญลักษณ์ของประเทศของแผ่นดิน หรือเรียกง่าย ๆ

ว่าครุฑที่ปรากฏอยู่บนเอกสารทั้งปวงนั้นถือเป็นเรื่องของทางการ รวมถึงสถานที่ราชการต่าง ๆ ก็จะปรากฏตราครุฑติดประดับให้เราเห็น เรียกว่าอะไรที่เป็นสิ่งของของทางการและมีครุฑปรากฏให้เห็นเป็นสัญลักษณ์ทุกอย่างและสัมพันธ์กับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ (ศานติ ภักดีคำ, 2556: 23) ส่วนความเชื่อเรื่องนาคนั้น พบว่า นาคอยู่บริเวณราวบันไดหอมณฑปพระพุทธบาทเปรียบเสมือนสรวงสวรรค์ ราวสะพาน ราวบันได เป็นรูปพญานาค ทั้งนี้เนื่องมาจากพญานาคเป็นตัวแทนของฟ้าฝน อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แทนสะพานที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับสรวงสวรรค์เข้าด้วยกัน ดังนั้นการข้ามสะพานนาค นั่นคือการข้ามจากโลกมนุษย์ไปยังโลกสวรรค์นั่นเอง นอกจากนี้ยังเชื่ออีกว่า สายรุ้งที่พาดผ่านอยู่บนฟากฟ้า คือตัวแทนของพญานาคอีกด้วย (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 57 และ ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2561: 11) นาคเป็นผู้คอยปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา ซึ่งในพุทธประวัติมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพญานาคอยู่หลายตอนด้วยกัน เช่น ในคราวที่พญานาคมุจลินทร์ได้ขึ้นมาแผ่พังพานคุ้มฝนให้พระพุทธเจ้าตลอดระยะเวลา 7 วัน 7 คืน ขณะที่พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ใต้ต้นจิกในสัปดาห์ที่ 6 ภายหลังการตรัสรู้ ดังปฏิมากรรมพระนาคปรกบริเวณด้านทิศตะวันออกและบริเวณทับหลัง นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงเคยเสวยพระชาติเป็นพญานาคด้วย เช่น ในพระชาติที่เป็นพญานาคภูริทัต พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญศีลบารมีอย่างยิ่งยวด (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2559: 117 - 126) และสื่อว่าวัดแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของฟ้าฝนที่บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้กับพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเป็นสะพานที่เชื่อมระหว่างสรวงสวรรค์กับโลกมนุษย์ (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 105 - 126)

ส่วน**ความเชื่อเรื่องพระสังกัจจายน์** นั้น ท่านได้ชื่อว่าเป็นเอตทัคคะหรือเป็นผู้เลิศด้านการแสดงธรรม เพราะท่านสามารถอธิบายพระธรรมที่ลึกซึ้งโดยการเปรียบเทียบ ยกตัวอย่างให้กับพระภิกษุสงฆ์และบุคคลทั่วไปให้ได้เข้าใจและเข้าถึงพระธรรมได้ง่าย ในขณะเดียวกัน ท่านยังได้ชื่อว่ามีความโดดเด่นทางด้านโภคทรัพย์และลาภสักการะอีกด้วย (โอม รัชเวทย์, 2555: 21) โดยมีเรื่องเล่าขานว่าเคยมีชายคนหนึ่งทักท้วงว่า พระสังกัจจายน์องค์นี้ขี้ริ้วขี้เหร่ ปรากฏว่าวันรุ่งขึ้นชายคนดังกล่าวปากบิดเบี้ยว ต้องนำดอกไม้ธูปเทียนมาขอขมาต่อหน้าองค์พระ จึงกลับเป็นปกติ

ความเชื่อเรื่องพระสีวลี ซึ่งคนไทยนิยมไหว้พระสีวลีเพราะท่านเป็นพระอรหันต์แห่งโชคลาภ แม้พระพุทธองค์ยังตรัสยกย่องพระสีวลีในหมู่พุทธบริษัทว่า ท่านเป็นเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางเป็นผู้มีลาภมาก และเหตุที่ทำให้ท่านเป็นเช่นนี้ก็เพราะบุญที่ได้นำมาแต่อดีตชาติ วัตรปฏิบัติในชีวิต

แผนผังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ
ซุ้มประตูด้านทิศตะวันตก
• ปางสมาธิและปางจงกรมแก้ว
• พระเจ้าใหญ่ ปางเทศนาสามัคคีรสชาติ ภาพพระอัฐิ
ซุ้มประตูทางเข้า
ซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันตก
ซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก
ซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก
ซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันตก
พระเจ้าใหญ่
พระเจ้าใหญ่
พระเจ้าใหญ่
ภาพพระอัฐิ
ภาพพระอัฐิ
พระอินทร์เป่าสังข์
หน้าบันรูปครุฑและพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ
พระวิหาร
ภาพเขียนสีฝาผนังวิหาร
พระพุทธรูปปางห้ามพระโลก พระเจ้าใหญ่ปางเทศนาสามัคคีรสชาติ
พระพุทธรูปปางห้ามพระโลก
พระพุทธรูปปางห้ามพระโลก
หลวงพ่อโต
พระพุทธรูปปางห้ามพระโลก
พระพุทธรูปปางห้ามพระโลก
ภาพเขียนสีฝาผนังวิหาร
ภาพเขียนสีฝาผนังวิหาร
ภาพเขียนสีฝาผนังวิหาร

ความเชื่อเรื่องแม่ย่าเมืองศรี ความเชื่อเรื่องแม่ย่าเมืองศรีนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากมีการค้นพบภาพสลักปูนปั้นรูปสตรีภายในวัด แต่งกายแบบขอม จนถูกนำมาออกแบบเป็นภาพเขียนสตรีใส่เครื่องทรงอัปสรา และภาพปางสระเกศ ถูกเขียนในบริเวณบานประตูทางเข้าพระวิหาร และบริเวณศาลาอเนกประสงค์ (ศาลาพระพุทธคุณ) และภาพเขียนใส่กรอบภายในพระวิหารด้านในข้างประตูทางเข้า โดยมีข้อความว่า "พระนางทรงเป็นผู้อุปถัมภ์การสร้างวัดป่าแดง" ต่อมาคือวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง ในปัจจุบัน ซึ่งแม่ย่าเมืองศรีในที่นี้คือพระนางศรีสระเกศ อันเป็นที่มาของชื่อบ้านนามเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน โดยเชื่อว่า พระนางเป็นผู้อุปภัมภ์วัดป่าแดงมาตั้งแต่สมัยยังเป็นเมืองศรีนครเขต ตั้งแต่หลวงพ่อโตเป็นประธานภายในสิมวัดป่าแดง ที่เป็นพระพุทธรูปหินเกลี้ยงดำปางมารวิชัย มีขนาดความสูงประมาณ 1 เมตร เมื่อวัดป่าแดงกลายสภาพไปเป็นวัดร้าง พราะขาดการทำนุบำรุง เป็นเหตุให้ถาวรวัตถุ เช่น สิม (โบสถ์) และเสนาสนะ เช่น กุฏิสงฆ์ เป็นต้น ชำรุดทรุดโทรมและปรักหักพังลงทับถมพระพุทธรูปประธานจนจมอยู่ใต้ดินเหลือเพียงครึ่งองค์อยู่กลางป่าไม้แดง เป็นเวลาเกือบ 70 ปี ซึ่ง "พระนางศรีสะเกษ" เป็นบรมครูแห่งการระบำรำฟ้อน ทั้งนี้เวลามีการบวงสรวงหรือไหว้ครูดนตรี - นาฏศิลป์การละคร จะต้องมีการบวงสรวงไหว้รูปหล่อของแม่ย่าเมืองศรีอีกด้วย (เสฐียรโกเศศ, 2503: 27)

ความเชื่อเรื่องพระยาวิเศษภักดี (ท้าวชม) ปรากฏภาพเขียนของท่านบริเวณบานประตูทางเข้าพระวิหาร สื่อถึงบทบาทของท่านในการทำนุบำรุงวัดป่าแดงสมัยเป็นเจ้าเมืองโท ที่ได้อุปการะวัดแห่งนี้เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองด้วย เป็นต้น โดยท่านได้ทำนุบำรุงวัด เนื่องจากพระยารัตนวงศา (อุ่น) ได้ถึงแก่กรรม พระยาวิเศษภักดี (ชม) ผู้เป็นหลาน ได้บูรณะวัดใหญ่ และสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ครอบพระพุทธรูปองค์เดิม เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบิดา คือ พระยารัตนวงศา (อุ่น) เจ้าเมืองศรีสะเกษคนก่อน

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในลักษณะอื่นๆ คือ ความเชื่อเรื่องวิญญาณ เป็นต้น เช่น นางไม้ประจำต้นโพธิ์ภายในวัด ทั้งต้นโพธิ์เก่าและต้นโพธิ์ที่นำมาใหม่ ดังคำกล่าวของ นาวบัวหอม เริงใจ (2569) ที่กล่าวว่า "มีอยู่วันหนึ่งตอนเข้ามาทำงานใหม่ ๆ แล้วกำลังท้องอยู่ด้วย ตอนเช้าหลังจากทำความสะอาดพระวิหารเสร็จแล้วรู้สึกเพลีย ๆ จึงม่อยหลับไป ซักพักรู้สึกว่ามีมือมาสะกิดที่หัวไหล่ ตนเองก็เลยตกใจตื่นเมื่อมองไปจึงเห็นเป็นเงาสีดำเหมือนเป็นเทวรูปองค์ใหญ่มากปรากฏให้เห็นชัดเจน สักครู่ก็หายไป แต่ก็ไม่รู้สึกกลัวเลยซักนิด แล้วก็ยกมือไหว้ขอบคุณท่านที่อาจจะเห็นว่าเผลอหลับแล้วมาปลุกไม่ให้เราหลับก็ได้ ดังกล่าวเข้าหลักการของความเป็นศาสนาผี ที่หมายถึงระบบความเชื่อในอำนาจแห่งธรรมชาติ ว่าบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ทั้งดีและร้าย ทั้งในโลกผีกับโลกมนุษย์ หรือเมืองผีกับเมืองมนุษย์ โดยจัดให้โลกผีหรือเมืองผีอยู่ต่างมิติ ไม่มีรูปร่าง จับต้องไม่ได้ มองไม่เห็น แต่เคลื่อนไหวได้ แยกส่วนได้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2568: 15 และ คมกฤช อุ่ยเต๊กเค็ง, 2560: 29) และเรื่องราวความสัมพันธ์ในอดีตชาติ กล่าวคือ คนในวัดบางท่านมีความเชื่อว่าในอดีตชาติของตนเองเคยเป็นคนที่เคยทำงานในวัดแห่งนี้มาก่อน ชาตินี้จึงได้กลับมาทำงานในวัดแห่งนี้อีก ดังเช่นนางขวัญใจ วรรณะ (2569) เชื่อว่า คนที่จะเข้ามาทำงานในวัดแห่งนี้

ต้องเคยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มาก่อน พระโตและดวงวิญญาณของอดีตเจ้าเมืองคงดลบันดาลให้พวกเรากลับเข้ามาคอยดูแลสถานที่ ๆ ประดิษฐานของท่านและสถานที่ ๆ ท่านเหล่านี้สร้างแปงมานั่นเอง หรือแม้กระทั่งนางเพลินตา ศรีศรัทธา (2569) กล่าวว่า ขณะที่ไหว้รูปเคารพแม่ย่าเมืองศรี ได้รู้สึกว่าเคยฝันว่าได้ดูแลรับใช้ท่าน ขณะถือรูปเคารพจากที่ขุดพบในวัดก็รู้สึกได้ถึงความผูกพันบางอย่างจากรูปเคารพนี้ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่มีต่อเทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธสถานหลังบานประตู หน้าต่างของวัด ซึ่งเทพเหล่านี้ล้วนมีพลังอำนาจทั้งด้านการสร้างสรรค์และการทำลายความชั่วร้าย จึงสอดคล้องกับคติอารักษ์ดั้งเดิมของไทยที่เป็นผู้พิทักษ์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้าสู่ภายในอาคารพุทธสถานนั้น และรูปหล่ออดีตเจ้าอาวาสวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง มีสถูปอัฐิอดีตเจ้าอาวาส ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร รูปพุทธประวัติ และภาพวาดพระพุทธปฏิมาสำคัญของไทย เช่น พระแก้วมรกต พระพุทธชิราช พระประธานพุทธมณฑล เป็นต้น และบริเวณเมรุเผาศพที่ทำเป็นรูปทางศาสนา ความเชื่อ ทำดีได้ดีขึ้นสวรรค์ เป็นต้น และภาพสลักเรื่องราวของพระเวสสันดรและพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ด้านหลังพระประธาน รอบมณฑปประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ภาพเทวดาถือพระขรรค์นามว่าทวารบาล ส่วนซุ้มประตูด้านทิศตะวันตกเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ (ด้านนอก) ปางตรัสรู้ กล่าวคือ ทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ใต้ต้นอสัตถพฤกษ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ส่วนด้านในเป็นรูปปางหลังจากตรัสรู้ (ด้านใน) เป็นพระพุทธรูปปางจงกรมแก้ว ในสัปดาห์ที่ 3 หลังตรัสรู้ โดยเสด็จพุทธดำเนินจงกรม เรียกว่า รัตนจงกรมเจดีย์ ส่วนซุ้มประตูด้านทิศใต้เป็นรูปเทพ คือ วัชระ (พระขรรค์) สื่อถึงพระอินทร์ เป็นภาพพระพุทธรูปปางป่าเลยไลยก์ (ด้านใน) พระแม่ธรณี เหตุการณ์ทรงผนวชมหาภิเนษกรมณ์ (ด้านนอก) (ปางอธิษฐานเพศบรรพชิตหรือปางมหาภิเนษกรมณ์) (ไขศรี ศรีอรุณ, 2560: 23) ความเชื่อเรื่องสิงห์ ทวารบาล ซึ่งสิงห์ไม่ใช่สัตว์ที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในนดินแดนแถบนี้ เป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ เป็นเจ้าป่าผู้ทรงพละกำลังและมีอำนาจ ช่างจึงทำให้สิงห์ทำหน้าที่เป็นทวารบาลคอยเฝ้าดูแลศาสนสถาน เป็นเครื่องหมายของอำนาจความเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ และยังถูกดัดแปลงเป็นรูปสิงโตจีนบริเวณด้านหน้าของปฏิมากรรมท้าวเวสสุวรรณคู่อีกด้วย (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 61-63) ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นสามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจของพวกเขาได้จริง อันเป็นหน้าที่หลักของความเชื่อ ดังที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวว่า ความเชื่อซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของศาสนานั้น เป็นเครื่องตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เกิดความอุ่นใจในการดำรงชีวิต

3. อิทธิพลของความเชื่อเรื่องศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง

ซึ่งอิทธิพลของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง ที่มีต่อปัจเจกบุคคล คือ เป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกรงกลัวต่อการกระทำบาป ทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่ ถือได้ว่า ความเชื่อเหล่านี้มีผลต่อจิตใจและการดำเนินชีวิตของผู้ปฏิบัติงานและประชาชนที่อาศัยอยู่รอบวัดเป็นอย่างมาก ทำให้สังคมมีความสงบสุข ก่อให้เกิดความรักและความสามัคคี และเป็นการประชาสัมพันธ์วัด ดังที่นายชาติชาย ป้องภัย (2569) กล่าวว่า เมื่อเรามีความเชื่อมี

ประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดพระโตแห่งนี้ เราก็ถ่ายทอดให้คนอื่นได้รับรู้ เขาก็อยากจะเข้ามาศึกษามาดู เหมือนเป็นการประชาสัมพันธ์ เป็นการเผยแพร่ความเชื่อออกไปสู่สังคมภายนอก การประชาสัมพันธ์หน่วยงานก้เป็นเรื่องสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานที่เป็นสถานท่ท่องเที่ยว นับได้ว่าเป็นประโยชน์ทางอ้อมที่ได้รับจากอิทธิพลความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัด ทั้งยังเกิดความรักและเคารพหวงแหนสถานที่นั้น ความรักและหวงแหนนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการดูแลรักษาทำนุบำรุงสถานที่ เพราะทุกคนช่วยกันสอดส่องดูแลทำความสะอาดประดุจบ้านเรือนของตน เพราะยิ่งได้อยู่นานก็ยิ่งรู้สึกผูกพันเหมือนเคยอยู่มาก่อนเหมือนเป็นบ้านอีกหลังของเรา โดยจะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง นั้น มีอิทธิพลเป็นอย่างอื่นทั้งต่อปัจเจกบุคคลและต่อส่วนรวม

อภิปรายผล

ภายในวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้คนต่างมีประสบการณ์ด้านความเชื่อที่แตกต่างกัน เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณที่สามารถให้คุณให้โทษได้ ในยามที่มีเรื่องขุ่นข้องหมองใจก็จะไปกราบไหว้ขอพรต่อท่านทำให้มีกำลังใจ ความเชื่ออีกประการหนึ่งที่สำคัญซึ่งไม่จัดว่าเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ในอดีตชาติ โดยผู้คนเชื่อว่าในอดีตเคยอยู่ที่นี่ จึงได้กลับมาปฏิบัติงานในที่เดิมอีก ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในพุทะศาสนาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเป็นสำคัญ ดังกล่าวเป็นลักษณะของสังคมพหุวัฒนธรรม สอดคล้องกับงานศึกษาของชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ (2562) ที่ว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่ผสานความคิดความเชื่อทางศาสนา (Religious Syncretism) ได้อย่างลงตัวมาช้านาน กล่าวคือ ความเชื่อดั้งเดิมที่ผู้คนนับถือผี เชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ผสานเข้ากับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธที่เดินทางมาจากอินเดีย หล่อหลอมให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมอุดมศรัทธา ซึ่งหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ช่วยสนับสนุนคำกล่าวข้างต้นได้อย่างชัดเจน คือ ปฏิมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ อาทิ พระโพธิสัตว์กวนอิม พระคเณศ พระราหู เจ้าแม่ตะเคียนทอง กุมารทอง ฯลฯ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัด ทางพระพุทธศาสนาเพื่อดึงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้เข้าวัดเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากปัญญาของแต่ละบุคคลไม่เท่ากัน บางท่านเข้าวัดเพราะมีปัญหา จึงเข้าวัดเพื่อหาที่พึ่ง ซึ่งเป็นอำนาจลึกลับ ให้ช่วยแก้ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญ ด้วยเหตุนี้จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า รูปเคารพต่าง ๆ เหล่านี้มีข้อดี เพราะอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้คนเข้าวัดได้มากขึ้นนั่นเอง นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังส่งผลต่อปัจเจกบุคคลและคนส่วนรวม เป็นที่พึ่งทางใจ ส่งผลให้เกิดความเกรงกลัวต่อการกระทำบาปและทำให้เกิดความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่ ทำให้สังคมสงบสุข ส่งเสริมการท่องเที่ยว เกิดความรักและเคารพและหวงแหนสถานที่ ประโยชน์ที่ได้รับคือผู้ปฏิบัติตนในวัดต่างช่วยกันสอดส่องดูแล ทำนุบำรุงวัดประดุจเป็นบ้านเรือนของตนเอง และทำให้ชีวิตผูกพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตลอดเวลา ดังกล่าวสอดคล้องกับงานของยศ สันตสมบัติ (2560) และมนต์ ทองทัช (2568) ที่กล่าวว่า ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำ

หน้าที่คอยตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางด้านจิตใจของมนุษย์ ศาสนาได้ให้คำอธิบาย วิธีคิด ระบบความเชื่อ ลดความขัดแย้ง ความวิตกกังวล ให้ความสนใจ เป็นหลักประกันความต่อเนื่อง ความราบรื่นของสังคม นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง ยังมีส่วนในการเสริมพุทธานุภาพขององค์พระโต และประชาชนเกิดความสำนึกเทิดทูนสถาบันกษัตริย์ในฐานะของความเป็นพระอารามหลวง อันเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแก่วัด จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดดังกล่าวนั้น มีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งทั้งต่อปัจเจกบุคคลและต่อส่วนรวม ทั้งในพื้นที่วัดและบุคคลที่เกี่ยวข้อง และแสดงถึงการผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนา ทั้งคติพุทธ พราหมณ์ และผี ด้วยเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้อาจมีการเพิ่มเติมเรื่องของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงควรมีการศึกษาเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในด้านวิชาการต่อไป และการศึกษาครั้งนี้อาจเป็นแนวทางในการศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปได้

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2549). **ทวารบาล : ผู้รักษาศาสนสถาน.** กรมศิลปากร.

กระทรวงมหาดไทย. (2529). **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ.** กระทรวงมหาดไทย.

ขจีวรรณ ศิวายพราหมณ์. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

ขวัญใจ วรรณะ. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

ไขศรี ศรีอรุณ. (2560). **ประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ.** มหาวิทยาลัยศิลปากร.

คมกฤช อุ่ยเต๊กเค็ง. (2560). **ภารตะสยาม : ผี – พราหมณ์ - พุทธ.** มติชน.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2556). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : การศึกษาสัญลักษณ์สัตว์ในวัฒนธรรมเขมร.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2558). **นาคาคติในสังคมเขมร.** วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 11(3). 105-126.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2559). **สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในสังคมเขมร.** วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 35(ฉบับพิเศษ). 117-126.

ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ. (2561). **นาคสถานในภาคอีสานของไทย.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ. (2562). **การผสานความเชื่อในวัดทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานี และอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาติชาย ป้องภัย. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

ดนัย ไชยโยธา. (2544). **ลัทธิ ความเชื่อ ประเพณีนิยมในท้องถิ่น.** โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2559). **กระบวนการเกิดนานาศาสนา.** โอเดียนสโตร์.

ฐิติพัทธ์ เชี่ยวชาญ. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์. (2541). **โคตรวงศ์ทศกัณฐ์.** มติชน.

ทองสุข กะการดี. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2563). **ประวัติและลักษณะรูปแบบพุทธปฏิมา "หลวงพ่อโต" วัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ.** (น.115 – 132). ทม เกตุวงศา, บรรณาธิการ. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2565). **การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชารอยพระพุทธบาทของพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดศรีสะเกษที่มีต่อรอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานภายในพระมณฑปวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ.** (น.210 – 230). เสาวภา ไพทยวัฒน์, บรรณาธิการ. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2565). **สัญลักษณ์รูปครุฑ พระพรหมทรงหงส์ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณและพระนาคปรก กับการแทนพระมหากษัตริย์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ : กรณีศึกษาภาพปูนปั้นประดับหน้าบันพระวิหารวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ.(น.210 – 230).** วีรยา ศรีรักษา, บรรณาธิการ. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติสำนักอาวุธสิการาม มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2566). **ปฏิมากรรมยักษ์ทวารบาลในจังหวัดศรีสะเกษ : รูปแบบและคติการสร้าง. (น.423 – 447).** วิไลวรรณ ปั้นทอง, บรรณาธิการ. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยพายัพ. มหาวิทยาลัยพายัพ.

บัวหอม เริงใจ. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

พรพรหม นาคะสิริ. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

มนต์ ทองทัช. (2568). **4 ศาสนาสำคัญของโลก.** โอเดียนสโตร์.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2560). **วิถีไทย.** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ยศ สันตสมบัติ. (2560). **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณา คำปวนบุตร. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

ศานติ ภักดีคำ. (2556). **ครุฑ : เทพพาหนะสัญลักษณ์แห่งพระนารายณ์.** อมรินทร์.

ศานติ ภักดีคำ. (2556). **พระนารายณ์ : ผู้ปราบยุคเข็ญแห่งโลก.** อมรินทร์.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2539). **แหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ.** หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ.

เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล. (2548). **เส้นสายลายไทยชุดเทวกำเนิด.** สำนักพิมพ์เศรษฐศิลป์.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. (2548). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ.** ศรีสะเกษการพิมพ์.

สมร ขุขันธิน. (2569, 19 มีนาคม). การสื่อสารส่วนบุคคล.

สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย. (2549). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น :ประวัติ อำเภอ ตำบล หมู่บ้านของจังหวัดศรีสะเกษ.** ศรีสะเกษการพิมพ์.

สมศรี จีนสูง. (2545). **ความเชื่อและพิธีกรรมของทหารเรือและประชาชนทั่วไปที่มีต่อพระอนุสาวรีย์พลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์.** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2568). **ศาสนาผี.** มติชน.

สุชาติ บัวทอง. (2569, 19 มีนาคม). **การสื่อสารส่วนบุคคล.**

สุพร สิริพัฒน์. (2529). **ของดีศรีสะเกษ.** ศรีสะเกษการพิมพ์.

สุรศักดิ์ ทอง. (2553). **สยามเทวะ.** มติชน.

เสฐียรโกเศศ. (2503). **เมืองสวรรค์และผีสางเทวดา.** แพร่พิทยา.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2560). **ทิพยประติมา.** มิวเซียมเพรส.

โอม รัชเวทย์. (2555). **พระสังกัจจายน์.** อมรินทร์.

โอม รัชเวทย์. (2555). **พระสีวลี.** อมรินทร์.

การวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ในประเด็นการทำแท้ง

AN ETHICAL ANALYSIS OF CONSTITUTIONAL COURT DECISIONS ON ABORTION

ศศินันท์ สันนิธิลาวัณย์
Sasinan Sunnitilawan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail : sasinan95@yahoo.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์การอ้างเหตุผลของศาลรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัยที่ ๔/๒๕๖๓ ในประเด็นเกี่ยวกับการทำแท้ง (2) ศึกษาหลักจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยคดีในประเด็นเกี่ยวกับการทำแท้ง และ (3) วิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญในประเด็นการทำแท้ง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำเสนอแบบวิธีพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1) การวิเคราะห์การอ้างเหตุผลของศาลรัฐธรรมนูญ พบว่า ศาลใช้เหตุผลเชิงหลักการผสมผสานระหว่างหลักสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และหลักความได้สัดส่วน โดยเน้นการคุ้มครองสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของหญิงตั้งครรภ์ ควบคู่กับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ ผ่านการกำหนดเงื่อนไขด้านอายุครรภ์และมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสม สะท้อนการชั่งน้ำหนักคุณค่าที่ขัดแย้งกันอย่างมีเหตุผล

2) การศึกษาหลักจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ทฤษฎีประโยชน์นิยมเน้นผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคม ทฤษฎีสัมพัทธนิยมให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ทฤษฎีมโนธรรมสัมบูรณ์ยึดหลักศีลธรรมสากลที่ไม่เปลี่ยนแปลง และทฤษฎีคานท์เน้นหน้าที่และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งแต่ละทฤษฎีมีบทบาทในการอธิบายและประเมินการตัดสินใจทางจริยธรรมในประเด็นการทำแท้ง

3) การวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัย พบว่า เหตุผลของศาลมีความสอดคล้องกับจริยศาสตร์หลายแนว โดยเฉพาะประโยชน์นิยมและคานท์ ในการสร้างดุลยภาพระหว่างสิทธิของหญิงและการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ อย่างไรก็ตาม ยังมีความตึงเครียดกับแนวคิดมโนธรรมสัมบูรณ์ที่ยึดคุณค่าชีวิตอย่างเคร่งครัด

องค์ความรู้ งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การวินิจฉัยประเด็นการทำแท้งจำเป็นต้องใช้กรอบจริยศาสตร์แบบบูรณาการ เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิ เสรีภาพ และคุณค่าชีวิต โดยองค์ความรู้สำคัญคือ "การใช้หลักความได้สัดส่วนเชิงจริยศาสตร์" เป็นกลไกในการประสานคุณค่าที่ขัดแย้งกันในบริบทสังคมไทยอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

คำสำคัญ: การทำแท้ง, คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ, จริยศาสตร์

ABSTRACT

This study, An Ethical Analysis of Constitutional Court Decisions on Abortion, has three main objectives: (1) to analyze the reasoning used by the Constitutional Court in Decision No. 4/2563 regarding abortion, (2) to study the ethical principles related to judicial decision-making on abortion, and (3) to conduct an ethical analysis of the Constitutional Court's decision on abortion. This research is a qualitative study based on document analysis, using relevant literature and research, and is presented through a descriptive method. The findings show that:

1) The analysis of the Court's reasoning reveals that the Court uses a combination of key principles, including human rights, human dignity, and proportionality. It emphasizes protecting a woman's bodily rights while also protecting fetal life, by setting conditions such as gestational age and appropriate legal measures. This reflects a rational balancing of conflicting values.

2) The study of ethical theories finds that utilitarianism focuses on outcomes that create the greatest benefit for society, relativism emphasizes social and cultural context, absolutism upholds universal and unchanging moral principles, and Kantian ethics stresses duty and human dignity. Each theory plays a role in explaining and evaluating ethical decisions related to abortion.

3) The ethical analysis of the Court's decision shows that the Court's reasoning is consistent with several ethical approaches, especially utilitarianism and Kantian ethics, in balancing women's rights and the protection of fetal life. However, there remains some tension with absolutist ethics, which strictly upholds the value of life.

This study shows that decisions on abortion issues require an integrated ethical framework to balance rights, freedoms, and the value of life. The key insight is the use of the "principle of proportionality in ethics" as a mechanism to reconcile conflicting values in a fair and appropriate way within the context of Thai society.

Keywords: Abortion, Constitutional Court Decisions, Ethics

บทนำ

การทำแท้งเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนในสังคมร่วมสมัย เนื่องจากเกี่ยวข้องกับมิติทางกฎหมาย ศีลธรรม สังคม และสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมและศาสนาพุทธซึ่งให้ความสำคัญกับคุณค่าของชีวิต การพิจารณาเรื่องการทำแท้งจึงมิได้เป็นเพียงข้อถกเถียงทางกฎหมายเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความขัดแย้งระหว่างคุณค่าทางศีลธรรมและสิทธิของปัจเจกบุคคล อันนำไปสู่คำถามสำคัญเกี่ยวกับความเหมาะสมของการกำหนดนโยบายและกฎหมายในประเด็นดังกล่าว

ปัญหาการทำแท้งในประเทศไทยมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับข้อจำกัดทางกฎหมายและผลกระทบทางสังคม โดยในอดีตกฎหมายมีลักษณะจำกัดสิทธิของหญิงตั้งครรภ์อย่างเข้มงวด ส่งผลให้เกิดการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัยและปัญหาสุขภาพตามมา องค์การอนามัยโลกชี้ให้เห็นว่าการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัยเป็นสาเหตุสำคัญของการเสียชีวิตของมารดาทั่วโลก (World Health Organization [WHO], 2022) ขณะเดียวกัน การศึกษาของ Guttmacher Institute (2023) พบว่าการห้ามทำแท้งโดยกฎหมายไม่ได้ช่วยลดจำนวนการทำแท้งอย่างมีนัยสำคัญ แต่กลับเพิ่มความเสี่ยงต่อการเข้าถึงบริการที่ไม่ปลอดภัย นอกจากนี้ ในสังคมไทยยังคงมีความขัดแย้งระหว่างการคุ้มครองสิทธิของหญิงกับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องการการพิจารณาอย่างรอบด้านทั้งในเชิงกฎหมายและสังคม (เกษมศรี วงศ์เลิศวิทย์, 2563)

ในมิติทางจริยศาสตร์ การทำแท้งเป็นประเด็นที่ถูกอภิปรายอย่างกว้างขวางผ่านกรอบแนวคิดทางปรัชญาที่หลากหลาย เช่น ทฤษฎีประโยชน์นิยมที่เน้นผลลัพธ์และประโยชน์ส่วนรวม ทฤษฎีสัมพัทธนิยมที่ให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ทฤษฎีมโนธรรมสัมบูรณ์ที่ยึดหลักศีลธรรมสากล และทฤษฎีคานท์ที่เน้นหน้าที่และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (สมภาร พรมทา, 2562; จำเริญรัตน์ จิตต์จิรจรรย์, 2560) แนวคิดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของเกณฑ์การตัดสินความถูกผิด และช่วยให้เข้าใจความซับซ้อนของการตัดสินใจเชิงจริยธรรมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์และสิทธิขั้นพื้นฐาน

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาการวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญในประเด็นการทำแท้งจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากช่วยให้เข้าใจฐานคิดและเหตุผลของศาลในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น รวมทั้งสามารถประเมินความสอดคล้องของคำวินิจฉัยกับหลักจริยศาสตร์และบริบทของสังคมไทย การวิจัยนี้จึงมุ่งสร้างองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนการพัฒนากฎหมายและกระบวนการยุติธรรมให้มีความสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และคุณค่าของชีวิตมนุษย์อย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

ปัญหาที่ต้องการทราบ

1. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ มีการอ้างเหตุผลอย่างไร
2. หลักเกณฑ์จริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เป็นอย่างไร
3. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ มีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับหลักจริยศาสตร์หรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์การอ้างเหตุผลของศาลรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัยที่ ๔/๒๕๖๓ ใน ประเด็นเกี่ยวกับการทำแท้ง
2. เพื่อศึกษาหลักจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยคดีในประเด็นเกี่ยวกับการทำแท้ง
3. เพื่อวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญในประเด็นการทำแท้ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เปนการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการดำเนินวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2563 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และประมวลกฎหมายอาญาที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) มีตำรา บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีจริยศาสตร์และการทำแท้ง และที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้
3. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
4. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะ
5. เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บรรเจิด สิงคะเนติ (2560) ได้กล่าวไว้ใน "หลักการใช้และการตีความ รัฐธรรมนูญ" ว่า การตีความรัฐธรรมนูญของศาลรัฐธรรมนูญไทยนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักความได้ สัดส่วนและหลักการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐาน เพื่อให้การตีความสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ รัฐธรรมนูญในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

สมภาร พรมทา (2562) ได้กล่าวไว้ใน "จริยศาสตร์ประยุกต์" ว่า การ วิเคราะห์ประเด็นทางจริยธรรมร่วมสมัยควรใช้กรอบการวิเคราะห์ที่ผสมผสานระหว่างทฤษฎีจริยศาสตร์ตะวันตกและแนวคิดทางจริยธรรมตะวันออก เพื่อให้ได้มุมมองที่รอบด้านและเหมาะสมกับ บริบทสังคมไทย

วิทย์ วิศทเวทย์ (2562) ได้กล่าวไว้ใน "จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม" ว่า "การพิจารณาปัญหาทางจริยธรรมต้องอาศัยการวิเคราะห์ที่รอบด้าน โดยเฉพาะในประเด็นที่ เกี่ยวข้องกับชีวิตและสิทธิ จำเป็นต้องพิจารณาทั้งในแง่ของหลักการสากลและบริบททางสังคม วัฒนธรรม"

จำเริญรัตน์ จิตต์จิรจรรย์ (2560) ได้กล่าวไว้ใน "จริยศาสตร์: ทฤษฎีและการวิเคราะห์ ปัญหาจริยธรรม" ว่า "การวิเคราะห์ปัญหาทางจริยธรรมจำเป็นต้องใช้ทฤษฎีจริยศาสตร์หลายทฤษฎี ประกอบกัน เนื่องจากแต่ละทฤษฎีมีจุดเด่นและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในประเด็นที่ซับซ้อน และละเอียดอ่อน การวิเคราะห์จากมุมมองที่หลากหลายจะช่วยให้เข้าใจปัญหาได้อย่างรอบด้านมากขึ้น

เนื่องน้อย บุณยเนตร (2561) ได้กล่าวไว้ใน "จริยศาสตร์ตะวันตก: ความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม" ว่า "ทฤษฎีจริยศาสตร์ของคานท์ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการ เคารพในความเป็นบุคคล การตัดสินใจใดๆ ที่มีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ต้องคำนึงถึงการเคารพใน ความเป็นบุคคลเป็นสำคัญ

ปรีชา ช้างขวัญยืน (2560) ได้กล่าวไว้ใน "ความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา" ว่า "การตัดสินใจในเชิงนโยบายสาธารณะต้องคำนึงถึงหลักธรรมาภิบาลและจริยธรรม โดยเฉพาะในประเด็นที่ มีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การทำแท้ง: ความขัดแย้งระหว่างสิทธิของหญิงกับ การคุ้มครองชีวิตในครรภ์" พบว่า "การพิจารณาประเด็นการทำแท้งจำเป็นต้องใช้หลักความได้สัดส่วนในการชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิของหญิงตั้งครรภ์และการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ โดยต้องคำนึงถึงบริบท ทางสังคม วัฒนธรรม และผลกระทบต่อสุขภาพของหญิงเป็นสำคัญ

สุชาดา รัชชุกูล (2564) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการทำแท้ง: ศึกษา เปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศ" โดยได้ข้อสรุปว่า "กฎหมายการทำแท้งทั่วโลกมีแนวโน้มที่ จะให้ความสำคัญกับสิทธิในการตัดสินใจของสตรีมากขึ้น โดยมีการผ่อนปรนเงื่อนไขการทำแท้งให้ สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรี

จันทร์จิรา บุญประเสริฐ (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อ นโยบายสาธารณสุข" และได้เสนอว่า "การวิเคราะห์นโยบายสาธารณะด้วยกรอบทฤษฎีจริยศาสตร์ โดยเฉพาะทฤษฎีประโยชน์นิยมและทฤษฎีคานท์ สามารถช่วยให้เข้าใจมิติทางจริยธรรมของนโยบาย ได้อย่างลึกซึ้งและนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่มีความเป็นธรรมและเคารพศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์

วรเจตน์ ภาคีรัตน์ (2562) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง "ความเป็นกฎหมาย สูงสุดของรัฐธรรมนูญและความเป็นอิสระในการตีความรัฐธรรมนูญ" พบว่า การตีความรัฐธรรมนูญ ของศาลรัฐธรรมนูญต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้อง คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนเป็นสำคัญ

เกษมศรี วงศ์เลิศวิทย์ (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "สิทธิในการทำแท้งกับหลักสิทธิ มนุษยชน" พบว่า "การรับรองสิทธิในการทำแท้งเป็นส่วนหนึ่งของการคุ้มครองสิทธิสตรีตามหลักสิทธิมนุษยชนสากล โดยต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างสิทธิของหญิงตั้งครรภ์และการคุ้มครองชีวิตใน ครรภ์

พรทิพย์ โรจนสุนันท์ (2562) ได้เขียนในหนังสือ "กฎหมายและจริยธรรมทางการแพทย์" อธิบายว่า "การพิจารณาประเด็นการทำแท้งในทางการแพทย์ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ สุขภาพกายและจิตของหญิงตั้งครรภ์ สภาพทารกในครรภ์ และผลกระทบทางสังคม

ศิริพร กิจเกื้อกูล (2564) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การทำแท้ง: มุมมองทางสังคมวิทยา และจริยธรรม" สรุปว่า "ทัศนคติของสังคมไทยต่อการทำแท้งมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยให้ความสำคัญ กับสิทธิในการตัดสินใจของผู้หญิงมากขึ้น แต่ยังมีความกังวลในประเด็นทางศีลธรรมและจริยธรรม

อมรา พงศาพิชญ์ (2561) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง "สิทธิสตรีกับการทำแท้ง: มุมมองเชิงสังคมวัฒนธรรม" โดยชี้ให้เห็นว่า "การถกเถียงเรื่องการทำแท้งในสังคมไทยมีความซับซ้อน เนื่องจากมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม และแนวคิดสมัยใหม่เรื่องสิทธิ มนุษยชน

นันทวัฒน์ บรมานันท์ (2563) ระบุในงานวิจัยว่า "ปัญหาสำคัญของการทำแท้งในไทยคือ ความขัดแย้งระหว่างสิทธิของหญิงตั้งครรภ์กับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ ซึ่งส่งผลต่อการตีความและ บังคับใช้กฎหมาย

สรุปได้ว่า ประเด็นการทำแท้ง ถือเป็นปัญหาที่มีความขัดแย้งระหว่างสิทธิของหญิงตั้งครรภ์กับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ จึงจำเป็นต้องใช้หลักความได้สัดส่วนในการชั่งน้ำหนัก รวมถึงพิจารณาบริบททางสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพของผู้หญิงควบคู่กันไป ปัจจุบัน แนวโน้มของกฎหมายและสังคมเริ่มให้ความสำคัญกับสิทธิของสตรีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังมีความตึงเครียดทางจริยธรรมและความเชื่อที่หลากหลาย ซึ่งสะท้อนถึงความซับซ้อนของประเด็นนี้ในสังคมไทย

สรุปผลการวิจัย

1. ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อวิเคราะห์การอ้างเหตุผลของศาลรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัยที่ ๔/๒๕๖๓ ในประเด็นเกี่ยวกับการทำแท้ง

จากการศึกษาวิเคราะห์การอ้างเหตุผลของศาลรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัยที่ ๔/๒๕๖๓ พบว่า ศาลได้ใช้เหตุผลที่มีความรอบด้านและลึกซึ้งในการพิจารณาประเด็นอันละเอียดอ่อนเกี่ยวกับการทำแท้ง โดยมีการอ้างเหตุผลสำคัญหลายประการที่สะท้อนถึงการพิจารณาอย่างรอบคอบและคำนึงถึงผลกระทบในหลากหลายมิติ

ประการแรก การอ้างหลักสิทธิมนุษยชนของศาลรัฐธรรมนูญแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยเฉพาะสิทธิของสตรีในการตัดสินใจเกี่ยวกับเนื้อตัวร่างกายของตนเอง ศาลได้ยอมรับว่าการตัดสินใจเกี่ยวกับการตั้งครรภ์เป็นสิทธิที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องโดยตรงกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของสตรี การที่สตรีจะสามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้ รวมถึงการได้รับ

บริการสาธารณสุขที่ปลอดภัยและได้มาตรฐาน ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐจำเป็นต้องให้การรับรองและคุ้มครอง

นอกจากนี้ การอ้างหลักสิทธิมนุษยชนยังสะท้อนถึงการยอมรับพัฒนาการของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในระดับสากล ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิในการตัดสินใจเกี่ยวกับร่างกายและอนามัยเจริญพันธุ์ของสตรี การที่ศาลนำหลักการนี้มาใช้ในการวินิจฉัยแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

ประการที่สอง การอ้างหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แสดงให้เห็นถึงความพยายามของศาลในการสร้างดุลยภาพระหว่างการคุ้มครองสิทธิของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ศาลได้พิจารณาถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งของหญิงตั้งครรภ์และชีวิตในครรภ์ โดยตระหนักว่าทั้งสองฝ่ายล้วนมีสิทธิที่ควรได้รับการคุ้มครอง การพิจารณาเช่นนี้สะท้อนถึงความละเอียดอ่อนในการชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิที่อาจขัดแย้งกัน

ประการที่สาม การอ้างหลักความได้สัดส่วนสะท้อนถึงวิธีคิดที่เป็นระบบและมีเหตุผลของศาล โดยการพิจารณาถึงความเหมาะสมของมาตรการต่างๆ ที่จะนำมาใช้ในการคุ้มครองสิทธิของทั้งสองฝ่าย การกำหนดกรอบระยะเวลาและเงื่อนไขในการทำแท้งที่แตกต่างกันตามอายุครรภ์แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิของหญิงตั้งครรภ์และการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ การใช้หลักความได้สัดส่วนยังรวมถึงการพิจารณาถึงเหตุผลความจำเป็นในแต่ละกรณี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าศาลไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ที่ตายตัวจนเกินไป แต่เปิดช่องให้มีการพิจารณาถึงพฤติการณ์และความจำเป็นเฉพาะกรณี

ประการที่สี่ การอ้างเหตุผลทางสังคมและสาธารณสุขแสดงให้เห็นถึงการพิจารณาผลกระทบในวงกว้างของคำวินิจฉัย ศาลได้คำนึงถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ทั้งปัญหาการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัย ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข และผลกระทบต่อสุขภาพของสตรี การพิจารณาในมิตินี้แสดงให้เห็นว่าศาลไม่ได้จำกัดการพิจารณาอยู่เพียงมิติทางกฎหมายเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงผลกระทบในทางปฏิบัติที่จะเกิดขึ้นกับสังคมโดยรวม

โดยสรุป การอ้างเหตุผลของศาลรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัยที่ ๔/๒๕๖๓ แสดงให้เห็นถึงการพิจารณาที่รอบด้าน มีความสมดุล และคำนึงถึงผลกระทบในทุกมิติ ทั้งในแง่หลักการทางกฎหมาย ผลกระทบทางสังคม และความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ อันนำไปสู่การวางหลักที่มีความเหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในบริบทของสังคมไทย

2. ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาหลักจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยคดีในประเด็นเกี่ยวกับการทำแท้ง

การพิจารณาประเด็นการทำแท้งจำเป็นต้องอาศัยกรอบการวิเคราะห์ทางจริยศาสตร์ที่หลากหลาย เนื่องจากเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อน ทั้งในแง่ของหลักการทางศีลธรรม ความเชื่อทางศาสนา และผลกระทบต่อสังคม จากการศึกษาพบว่ามีทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องหลายประการ ดังนี้

ประการแรก ทฤษฎีประโยชน์นิยม (Utilitarianism) นำเสนอมุมมองที่เน้นการพิจารณาผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นเป็นสำคัญ โดยมุ่งสร้างประโยชน์สุขให้แก่คนจำนวนมากที่สุด ในบริบทของการทำแท้ง ทฤษฎีนี้จะพิจารณาถึงผลกระทบในวงกว้าง ทั้งต่อตัวหญิงตั้งครรภ์ ครอบครัว และสังคมโดยรวม เช่น การพิจารณาผลดีและผลเสียของการอนุญาตให้ทำแท้งอย่างถูกกฎหมาย เทียบกับผลกระทบของการห้ามทำแท้งโดยเด็ดขาด

การใช้มุมมองประโยชน์นิยมยังรวมถึงการพิจารณาผลกระทบในระยะยาว เช่น ผลต่อสุขภาพกายและจิตใจของหญิงตั้งครรภ์ ผลต่อคุณภาพชีวิตของเด็กที่จะเกิดมา และผลกระทบต่อระบบสาธารณสุขและสังคมโดยรวม ทฤษฎีนี้ช่วยให้เห็นภาพรวมของผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากนโยบายหรือการตัดสินใจต่าง ๆ

ประการที่สอง ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism) นำเสนอมุมมองที่ยอมรับความแตกต่างของค่านิยมและความเชื่อในแต่ละสังคม ทฤษฎีนี้ตระหนักว่าการตัดสินทางศีลธรรมมักขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ในประเด็นการทำแท้ง ทฤษฎีนี้ช่วยให้เข้าใจว่าทัศนคติต่อการทำแท้งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ขึ้นอยู่กับความเชื่อทางศาสนา ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคม

การพิจารณาผ่านมุมมองสัมพัทธนิยมช่วยให้เกิดความเข้าใจและความระมัดระวังในการกำหนดนโยบายหรือมาตรการต่าง ๆ ที่ต้องคำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความเชื่อของคนในสังคม

ประการที่สาม ทฤษฎีมโนธรรมสัมบูรณ์ (Absolutism) นำเสนอมุมมองที่ยึดถือหลักการทางศีลธรรมบางประการว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือผิดโดยสมบูรณ์ โดยไม่ขึ้นกับสถานการณ์หรือผลลัพธ์ ในประเด็นการทำแท้ง ทฤษฎีนี้มักเกี่ยวข้องกับการพิจารณาสถานะทางศีลธรรมของชีวิตในครรภ์ และการตัดสินว่าการทำแท้งเป็นสิ่งที่ผิดในตัวเองหรือไม่

แม้ว่าทฤษฎีนี้อาจดูเคร่งครัดเกินไปสำหรับการนำไปปฏิบัติในสังคมสมัยใหม่ แต่ก็ช่วยเตือนใจให้ตระหนักถึงความสำคัญของหลักการทางศีลธรรมพื้นฐานบางประการที่ไม่ควรละเลย

ประการที่สี่ ทฤษฎีคานท์ (Kantian Ethics) นำเสนอมุมมองที่เน้นการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเป็นอิสระของปัจเจกบุคคล ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติต่อมนุษย์ในฐานะจุดหมายในตัวเอง ไม่ใช่เพียงวิถีทางไปสู่จุดหมายอื่น ในประเด็นการทำแท้ง ทฤษฎีนี้ช่วยให้เห็นความสำคัญของการเคารพสิทธิในการตัดสินใจของหญิงตั้งครรภ์ และการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

การนำทฤษฎีคานท์มาใช้ยังรวมถึงการพิจารณาถึงหน้าที่และความรับผิดชอบทางศีลธรรม รวมถึงการสร้างหลักการที่สามารถใช้เป็นกฎสากลได้ ซึ่งช่วยในการกำหนดแนวทางที่สมดุลและเป็นธรรม โดยสรุป การศึกษาทฤษฎีจริยศาสตร์ที่หลากหลายช่วยให้เข้าใจประเด็นการทำแท้งอย่างรอบด้าน และช่วยในการพัฒนาแนวทางที่สมดุลและเหมาะสมสำหรับสังคม การผสมผสานมุมมองจากทฤษฎีต่าง ๆ ช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและนำไปสู่การตัดสินใจที่รอบคอบมากขึ้น

3. ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญในประเด็นการทำแท้ง

การวิเคราะห์คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๔/๒๕๖๓ ในมิติทางจริยศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงความพยายามของศาลในการบูรณาการหลักการทางจริยธรรมที่หลากหลายเพื่อสร้างแนวทางที่เหมาะสมและเป็นธรรมสำหรับสังคมไทย ผลการวิเคราะห์พบประเด็นสำคัญหลายประการที่สะท้อนถึงการใช้หลักจริยศาสตร์อย่างรอบด้าน

ประการแรก คำวินิจฉัยแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับหลักจริยศาสตร์ในด้านสิทธิและเสรีภาพอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการเคารพสิทธิในการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลตามแนวคิดของคานท์ ศาลได้ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเป็นอิสระในการตัดสินใจของหญิงตั้งครรภ์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของจริยศาสตร์แบบคานท์ที่เน้นการเคารพความเป็นอิสระของมนุษย์และการปฏิบัติต่อมนุษย์ในฐานะจุดหมายในตัวเอง

ขณะเดียวกัน คำวินิจฉัยยังคำนึงถึงประโยชน์สุขของผู้เกี่ยวข้องตามหลักประโยชน์นิยม โดยพิจารณาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในวงกว้าง ทั้งต่อตัวหญิงตั้งครรภ์ ครอบครัว และสังคมโดยรวม การพิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพ โอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และผลกระทบต่อระบบสาธารณสุข สะท้อนถึงการนำหลักประโยชน์นิยมมาใช้ในการวิเคราะห์และตัดสินใจ

ประการที่สอง คำวินิจฉัยได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างดุลยภาพระหว่างหลักการทางจริยธรรมที่แตกต่างกัน แทนที่จะยึดติดกับทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งอย่างสุดโต่ง ศาลได้พยายามชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิและผลประโยชน์ของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การกำหนดเงื่อนไขและกรอบเวลาที่แตกต่างกันตามอายุครรภ์สะท้อนถึงความพยายามในการสร้างความสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิของหญิงตั้งครรภ์และการคุ้มครองชีวิตในครรภ์

การสร้างดุลยภาพนี้ยังรวมถึงการผสมผสานระหว่างหลักการทางจริยธรรมที่เป็นสากลกับการคำนึงถึงบริบทเฉพาะของสังคม การกำหนดให้มีระบบการให้คำปรึกษาและข้อมูลที่รอบด้านก่อนการตัดสินใจสะท้อนถึงความพยายามในการสร้างกระบวนการที่รอบคอบและคำนึงถึงมิติทางจริยธรรมอย่างครบถ้วน

ประการที่สาม คำวินิจฉัยได้สะท้อนการคำนึงถึงบริบทสังคมไทยในมิติต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสัมพัทธนิยมทางจริยธรรม การพิจารณาถึงมิติทางสังคมและวัฒนธรรม การคำนึงถึงระบบสาธารณสุข การพิจารณาบริบททางกฎหมาย และการคำนึงถึงมิติทางเศรษฐกิจและสังคม แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจว่าการตัดสินทางจริยธรรมต้องคำนึงถึงบริบทและเงื่อนไขเฉพาะของแต่ละสังคม

การคำนึงถึงบริบทสังคมไทยนี้ไม่ได้หมายถึงการละทิ้งหลักการสากล แต่เป็นการประยุกต์ใช้หลักการเหล่านั้นให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของสังคม การยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาของแนวคิดด้านสิทธิมนุษยชน ขณะเดียวกันก็คำนึงถึงค่านิยมและความเชื่อที่มีอยู่ในสังคม

โดยสรุป คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญได้แสดงให้เห็นถึงการใช้หลักจริยศาสตร์ที่มีความสมดุลและรอบด้าน โดยบูรณาการทั้งหลักการทางทฤษฎีและการคำนึงถึงความเป็นจริงในบริบทสังคมไทย การผสมผสานมุมมองทางจริยศาสตร์ที่หลากหลายนี้นำไปสู่การวางแนวทางที่มีความเหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมไทยในระยะยาว อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในทางปฏิบัติจะขึ้นอยู่กับการพัฒนาระบบและกลไกสนับสนุนที่เหมาะสม รวมถึงการสร้างความเข้าใจและการยอมรับในสังคม

อภิปรายผล

(1) อภิปรายผล การวิเคราะห์การอ้างเหตุผลของศาลรัฐธรรมนูญ

ผลการวิจัยพบว่า ศาลรัฐธรรมนูญใช้หลักความได้สัดส่วน สิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในการวินิจฉัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บรรเจิด สิงคะเนติ (2560) ที่เสนอว่าการตีความรัฐธรรมนูญต้องคำนึงถึงการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานและความได้สัดส่วน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ (2562) ที่เน้นว่าการตีความรัฐธรรมนูญต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักนิติรัฐและนิติธรรม รวมถึงการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในระดับสากล แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากลที่เน้นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล (United Nations, 1948) สะท้อนว่าการให้เหตุผลของศาลมีความสอดคล้องทั้งในเชิงทฤษฎีและมาตรฐานสากล

(2) อภิปรายผล การศึกษาหลักจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่าการใช้หลายทฤษฎีจริยศาสตร์ร่วมกันช่วยให้เข้าใจประเด็นการทำแท้งได้รอบด้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ จำเริญรัตน์ จิตต์จิรจรรย์ (2560) ที่เสนอว่าการวิเคราะห์จริยธรรมควรใช้หลายทฤษฎีประกอบกัน และสอดคล้องกับ สมภาร พรมทา (2562) ที่เน้นการบูรณาการจริยศาสตร์ตะวันตกและตะวันออก นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ วิทย์ วิศทเวทย์ (2562) ที่ชี้ว่าการพิจารณาปัญหาจริยธรรมต้องคำนึงถึงทั้งหลักสากลและบริบทสังคม ในระดับสากล แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Beauchamp และ Childress (2019) ที่เสนอหลักจริยศาสตร์ชีวการแพทย์ซึ่งต้องพิจารณาหลายหลักการร่วมกัน เช่น การเคารพในบุคคลและการไม่ก่ออันตราย แสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์แบบพหุทฤษฎีเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับในวงวิชาการ

(3) อภิปรายผล การวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ

ผลการวิเคราะห์พบว่า คำวินิจฉัยของศาลมีความสอดคล้องกับทฤษฎีประโยชน์นิยมและทฤษฎีคานท์ โดยเน้นทั้งผลลัพธ์ต่อสังคมและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ จันทร์จิรา บุญประเสริฐ (2563) ที่เสนอว่าการใช้กรอบจริยศาสตร์สามารถช่วยให้การกำหนดนโยบายมีความเป็นธรรมมากขึ้น และสอดคล้องกับ เนื่องน้อย บุณยเนตร (2561) ที่อธิบายว่าทฤษฎีคานท์ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของบุคคล ขณะเดียวกัน ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2563) และ เกษมศรี วงศ์เลิศวิทย์ (2563) ที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิของหญิงกับ

การคุ้มครองชีวิตในครรภ์ ในระดับสากล แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Thomson (1971) ที่เสนอว่าการทำแท้งควรพิจารณาจากสิทธิในร่างกายของหญิง อย่างไรก็ตาม ความตึงเครียดกับแนวคิดมโนธรรมสัมบูรณ์ยังคงปรากฏ ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งทางจริยธรรมที่ยังไม่มีข้อยุติ

โดยภาพรวม การอภิปรายผลชี้ให้เห็นว่า การวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญในประเด็นการทำแท้งมีลักษณะเป็นการผสมผสานทั้งหลักกฎหมายและหลักจริยศาสตร์ โดยเฉพาะการใช้หลักความได้สัดส่วนในการชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิของหญิงตั้งครรภ์กับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ขณะเดียวกัน การวิเคราะห์ด้วยกรอบจริยศาสตร์หลายทฤษฎีช่วยให้เข้าใจความซับซ้อนของปัญหาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยพบว่าคำวินิจฉัยมีความสอดคล้องกับแนวคิดประโยชน์นิยมและคานท์ แต่ยังคงมีความตึงเครียดกับแนวคิดมโนธรรมสัมบูรณ์ สะท้อนให้เห็นว่าประเด็นการทำแท้งเป็นเรื่องที่ไม่มีคำตอบตายตัว และจำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบด้านทั้งในเชิงสิทธิ ศีลธรรม และบริบททางสังคม เพื่อให้เกิดความสมดุลและเป็นธรรมมากที่สุด

องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัย

งานวิจัยนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้สำคัญในเชิงบูรณาการระหว่างกฎหมายและจริยศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นว่า การวินิจฉัยประเด็นการทำแท้งไม่สามารถอาศัยกรอบแนวคิดใดเพียงลำพัง แต่จำเป็นต้องใช้ "กรอบจริยศาสตร์แบบพหุทฤษฎี" ร่วมกับหลักกฎหมาย โดยเฉพาะหลักความได้สัดส่วน เพื่อชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิของหญิงตั้งครรภ์กับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์อย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ ยังพบว่า "หลักความได้สัดส่วนเชิงจริยศาสตร์" สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการประสานคุณค่าที่ขัดแย้งกัน ทั้งด้านสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของไทย องค์ความรู้นี้จึงช่วยอธิบายฐานคิดของคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญได้อย่างเป็นระบบ และสามารถต่อยอดสู่การพัฒนากฎหมายและนโยบายสาธารณะให้มีความสมดุลมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐควรนำหลักความได้สัดส่วนและกรอบจริยศาสตร์แบบบูรณาการมาใช้ในการกำหนดนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับการทำแท้ง โดยมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิของสตรีกับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์ ควบคู่กับการส่งเสริมการเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่ปลอดภัยและได้มาตรฐาน นอกจากนี้ ควรมีการให้ความรู้แก่สังคมเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและจริยธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและลดความขัดแย้งในสังคม

2) ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น ศาล อัยการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในร่างกายและประเด็น

จริยธรรมที่ซับซ้อน รวมทั้งสามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมายและจริยศาสตร์ เพื่อพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ บุคลากรทางการแพทย์สามารถใช้เป็นแนวทางประกอบการตัดสินใจเชิงจริยธรรมในทางปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

3) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างกฎหมายและคำวินิจฉัยของศาลในประเทศต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มและแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในระดับสากล รวมทั้งควรมีการวิจัยเชิงประจักษ์ เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสะท้อนมุมมองทางสังคมอย่างรอบด้าน นอกจากนี้ อาจขยายการศึกษาไปยังประเด็นจริยธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สิทธิในร่างกาย เทคโนโลยีทางการแพทย์ หรือจริยธรรมทางสาธารณสุข เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ให้ครอบคลุมและทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

บรรณานุกรม

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2563). **การทำแท้ง: ความขัดแย้งระหว่างสิทธิของหญิงกับการคุ้มครองชีวิตในครรภ์.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยกฎหมาย.

เกษมศรี วงศ์เลิศวิทย์. (2563). **สิทธิในการทำแท้งกับหลักสิทธิมนุษยชน.** วารสารกฎหมายและสังคม, 12(1), 60–75.

พรทิพย์ โรจนสุนันท์. (2562). **กฎหมายและจริยธรรมทางการแพทย์ (พิมพ์ครั้งที่ 2).** กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

จันทร์จิรา บุญประเสริฐ. (2563). **การวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์ต่อนโยบายสาธารณสุข.** วารสารวิชาการสาธารณสุข, 29(2), 45–60.

จำเริญรัตน์ จิตต์จริจรรย์. (2557). **จริยศาสตร์: ปรัชญาจริยะสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพทางการศึกษา.** (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จำเริญรัตน์ จิตต์จิรจรรย์. (2560). **จริยศาสตร์: ทฤษฎีและการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เนื่องน้อย บุณยเนตร. (2561). **จริยศาสตร์ตะวันตก: ความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2560). **หลักการใช้และการตีความรัฐธรรมนูญ.** กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2560). **ความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา (พิมพ์ครั้งที่ 2).** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2562). **ความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญและความเป็นอิสระในการตีความรัฐธรรมนูญ.** วารสารนิติศาสตร์, 48(1), 1–20.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2562). **จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริพร กิจเกื้อกูล. (2564). **การทำแท้ง: มุมมองทางสังคมวิทยาและจริยธรรม.** วารสารสังคมศาสตร์, 15(1), 78–95.

สมภาร พรมทา. (2562). **จริยศาสตร์ประยุกต์.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชาดา รัชชุกูล. (2564). **มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการทำแท้ง: ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศ** [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

อมรา พงศาพิชญ์. (2561). **สิทธิสตรีกับการทำแท้ง: มุมมองเชิงสังคมวัฒนธรรม.** วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา, 37(2), 35–52.

นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2563). **การทำแท้งกับความขัดแย้งทางกฎหมาย.** วารสารนิติศาสตร์, 49(3).

Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). **Principles of biomedical ethics (8th ed.).** New York: Oxford University Press.

Guttmacher Institute. (2023). **Abortion worldwide: Uneven progress and unequal access.** https://www.guttmacher.org

Thomson, J. J. (1971). **A defense of abortion.** Philosophy & Public Affairs, 1(1), 47–66.

United Nations. (1948). **Universal Declaration of Human Rights.** Retrieved from https://www.un.org

World Health Organization. (2022). **Abortion care guideline.** Geneva: WHO.

การพัฒนาฐานข้อมูลองค์ความรู้พระไตรปิฎกเชิงควอนตัม เพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมแบบพหุภาษา

Developing a Quantum-Inspired Tipitaka Knowledge Database for Multilingual Doctrinal Relationship Analysis

ไชย คชเสนีย์
Chai Gajaseni
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Doctor of Buddhism Program, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: 6701105017@mcu.ac.th.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาฐานข้อมูลองค์ความรู้พระไตรปิฎกโดยใช้แนวคิดคอมพิวเตอร์เชิงควอนตัม (Quantum-Inspired Computing) เพื่อสนับสนุนการสืบค้นและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมในบริบทพหุภาษา การวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารและการออกแบบระบบฐานความรู้ โดยผสานเทคนิคการประมวลผลภาษาธรรมชาติ (Natural Language Processing) โครงสร้างข้อมูลแบบภววิทยา (Ontology-based Knowledge Representation) และโมเดลความหมายเชิงควอนตัมสำหรับการแทนความสัมพันธ์เชิงอรรถศาสตร์ (Semantic relationships) ที่ซับซ้อนระหว่างมโนทัศน์ของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษา พบว่า

กรอบแนวคิดที่นำเสนอสำหรับระบบฐานข้อมูลความรู้พระไตรปิฎกนี้ ช่วยให้สามารถสร้างกราฟความรู้ของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (Buddhist doctrinal knowledge graph) ที่สามารถแทนค่ามโนทัศน์ทางหลักธรรมได้อย่างเป็นระบบ และเชื่อมโยงเนื้อหาในพระคัมภีร์ข้ามหลากหลายภาษาเข้าด้วยกัน กรอบแนวคิดดังกล่าวยังช่วยอำนวยความสะดวกในการบูรณาการคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับมาตรฐานในรูปแบบพหุภาษา และสนับสนุนการสำรวจความสัมพันธ์ทางอรรถศาสตร์ (Semantic Relationships) ระหว่างคำสอนต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา

แนวทางที่นำเสนอนี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพที่สำคัญในการขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาเชิงดิจิทัล (Digital Buddhism) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการส่งเสริมการวิเคราะห์พระไตรปิฎกด้วยปัญญาประดิษฐ์ (AI-assisted analysis) และสนับสนุนการพัฒนาเครื่องมือสืบค้นความรู้ขั้นสูงสำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับสากล

คำสำคัญ: พระไตรปิฎก, คอมพิวเตอร์เชิงควอนตัม, ฐานความรู้, พหุภาษา, การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรม

ABSTRACT

This study aims to propose a framework for the development of a quantum-inspired Tripitaka knowledge database designed to facilitate multilingual doctrinal analysis and information retrieval. The research adopts a qualitative methodology combining documentary analysis with knowledge system design. The proposed framework integrates Natural Language Processing (NLP) techniques, ontology-based knowledge representation, and quantum-inspired semantic modeling to represent and analyze complex semantic relationships among Buddhist doctrinal concepts.

The results indicated that

The findings present a conceptual architecture for a multilingual Tripitaka knowledge system capable of constructing a Buddhist doctrinal knowledge graph that connects related passages, concepts, and terminologies across different languages and canonical traditions. Such a system enables more sophisticated exploration of doctrinal structures and semantic relationships within the Buddhist canon.

The proposed approach contributes to the emerging field of Digital Buddhism by providing a computational framework for large-scale textual analysis of Buddhist scriptures. Furthermore, it offers potential applications in artificial intelligence–assisted scriptural research, advanced knowledge retrieval systems, and the development of global digital platforms for Buddhist studies.

Keywords: Tipitaka, Quantum Computing, Knowledge Base, Multilingual, Doctrinal Relationship Analysis

บทนำ

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาที่บันทึกคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและคำอธิบายทางศาสนาและปรัชญาในรูปแบบพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ดังกล่าวมีการสืบทอดในหลากหลายภาษา เช่น ภาษาบาลี สันสกฤต ไทย จีน และทิเบต เป็นต้น ความหลากหลายทางภาษานี้ก่อให้เกิดความท้าทายอย่างมากสำหรับนักวิชาการในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมและการเทียบเคียงแนวคิดข้ามประเพณีทางมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษรที่แตกต่างกัน การเทียบเคียงคัมภีร์ระหว่างภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตต้องอาศัยการวิเคราะห์โครงสร้าง

ภาษาศาสตร์ที่ซับซ้อนเพื่อรักษาความถูกต้องของหลักธรรมเดิม (พระธรรมโกศาจารย์, 2548, หน้า 12-15) ทั้งนี้พระไตรปิฎกไม่เพียงแต่เป็นคัมภีร์ทางศาสนา แต่ยังเป็นคลังข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่มีความซับซ้อนเชิงโครงสร้างและภาษาศาสตร์อย่างยิ่ง การสืบทอดคำสอนผ่านประเพณีที่แตกต่างกัน ทั้งฉบับบาลีเถรวาท สันสกฤตมหายาน และการแปลในภาษาต่าง ๆ ทำให้เกิดความลักลั่นในการตีความหมายเชิงลึก (Deep Semantic Analysis) นักวิชาการในอดีตจนถึงปัจจุบันมักประสบปัญหาในการเชื่อมโยงโยนิโสมนสิการ หรือการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบข้ามคัมภีร์ (พระธรรมโกศาจารย์, 2548, หน้า 18). เนื่องจากข้อจำกัดของระบบคอมพิวเตอร์ประมวลผลแบบเดิม (Classical Computing) ทั้งนี้ คอมพิวเตอร์ที่เราใช้ในปัจจุบันประมวลผลด้วยระบบเลขฐานสอง (Binary Digit: 0 หรือ 1) ซึ่งทำงานในลักษณะเชิงเส้น (Linear Processing) การจะเปรียบเทียบคำศัพท์ทางธรรมที่มีความหมายหลายนัยในหลายภาษาพร้อมกันนั้น ต้องใช้ทรัพยากรและระยะเวลามหาศาล (Nielsen & Chuang, 2010) ข้อมูลมักถูกจัดเก็บแบบแยกส่วน (Siloed Data) ทำให้สูญเสียความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่ทับซ้อนกันของหลักธรรม (Interconnectedness of Dhamma) จุดเปลี่ยนสู่ยุคควอนตัมในปี พ.ศ. 2569 (ค.ศ. 2026)

ในยุคดิจิทัลปัจจุบัน การสืบค้นและวิเคราะห์ข้อมูลยังคงเผชิญกับข้อจำกัดทางด้านการจัดการความหมายเชิงบริบท (Semantic Context) เนื่องจากวิธีการประมวลผลข้อมูลแบบดั้งเดิม (Classical Computing) มักวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมในลักษณะเชิงเส้น (Linear) และขาดการเชื่อมโยงเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อน วิจัยนี้จึงนำเสนอแนวทางการพัฒนาโดยการนำควอนตัมคอมพิวเตอร์ (Quantum Computer) มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะในปี 2569 (2026) และอนาคตอันใกล้นี้ควอนตัมคอมพิวเตอร์จะมีอิทธิพลต่อสังคมโลกยุคใหม่อย่างมาก เพราะเป็นระบบประมวลผลยุคใหม่ที่ใช้หลักการฟิสิกส์ควอนตัม ซึ่งเร็วกว่าคอมพิวเตอร์ปัจจุบันมหาศาล โดยใช้ Qubit (Quantum Bit) ที่สามารถอยู่ในสถานะซ้อนทับพร้อมกันและพัวพันกัน (Entanglement) ทำให้แก้โจทย์ซับซ้อนการรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นรวดเร็วกว่าระบบคอมพิวเตอร์ที่ผ่านมา ทำให้เข้ารหัสชั้นสูงได้ในเวลาไม่กี่นาที (Nielsen & Chuang, 2010) และด้วยความหลากหลายของคัมภีร์ในเอเชียส่งผลให้การรวบรวมเนื้อหาพระไตรปิฎกสู่ระบบดิจิทัลมีความท้าทายในด้านการจัดการอรรถกถาและฎีกาที่ทับซ้อนกัน

ศักยภาพในการเผยแผ่และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการนำควอนตัมคอมพิวเตอร์มาใช้จะช่วยให้เกิดการสร้างแผนที่ความรู้ทางพุทธศาสนาแบบควอนตัม (Quantum Buddhist Knowledge Graph) ที่สามารถวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของหลักธรรมข้ามภาษาและมิติเวลาได้ในระดับวินาที นอกจากนี้ ศักยภาพด้านการถอดรหัสชั้นสูงยังช่วยสร้างระบบรักษาความปลอดภัยของฐานข้อมูลพระไตรปิฎกในระดับโลก ป้องกันการบิดเบือนข้อมูลทางประวัติศาสตร์และรักษาความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยในรูปแบบดิจิทัลได้อย่างยั่งยืน (Arute et al., 2019)

ข้อจำกัดของระบบคอมพิวเตอร์แบบดั้งเดิม (Limitations of Classical Computing Systems)

ในปัจจุบัน การแปลผลด้วย AI หรือคอมพิวเตอร์แบบเดิมทำงานบนพื้นฐานของ Binary Logic (0 หรือ 1) ซึ่งมีลักษณะการประมวลผลเป็นเส้นตรง (Linear Processing) การค้นหาความสัมพันธ์ของหลักธรรมที่ซับซ้อน เช่น ความเชื่อมโยงระหว่างปฏิจจสมุปบาทในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กับศูนยตาในคัมภีร์มาธยมิกะ จึงทำได้เพียงการจับคู่คำ (Keyword Matching) แต่ขาดการเข้าใจ โครงข่ายความหมายเชิงลึก (Deep Semantic Network) ที่สะท้อนถึงสภาวธรรมที่ซ้อนทับกัน ที่วิเคราะห์เจาะลึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักพุทธธรรมกับข้อจำกัดและศักยภาพของ AI ในปัจจุบัน (สมภาร พรมทา, 2566, หน้า 45 - 48)

อนาคตของคอมพิวเตอร์ โดยส่วนใหญ่คนไทยจะมีสมาร์ทโฟนเป็นหลักมากกว่าคอมพิวเตอร์ขนาดใหญ่ หากเราสังเกตในแต่ละปีสมาร์ทโฟนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคอมพิวเตอร์ขนาดพกพา เราจะเห็นได้ว่าหน่วยประมวลผลของสมาร์ทโฟนจะเร็วขึ้นทุก ๆ ปี กฎของมัวร์ กล่าวไว้ว่า ทรานซิสเตอร์ในวงจรไอซีจะจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวทุก ๆ 2 ปี ในวงจรขนาดเท่าเดิม สักวันหนึ่งทรานซิสเตอร์ก็จะมีขนาดเล็กลงจนแทบจะเท่ากับอะตอม เมื่อถึงเวลานั้นฟิสิกส์ในชีวิตประจำวันจะไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในวงจรได้อีกต่อไป แต่แทนที่จะเพิ่มแค่จำนวนทรานซิสเตอร์ขนาดเล็กเข้าไปเรื่อย ๆ ต่อมามีนักวิทยาศาสตร์ได้นำคุณสมบัติบางประการในฟิสิกส์ควอนตัมมาใช้ในการคำนวณ กลายมาเป็นศาสตร์ใหม่เรียกว่า "การประมวลผลควอนตัม" (Quantum Computing) ส่วนควอนตัมคอมพิวเตอร์ หน่วยประมวลผลเรียก "คิวบิต" (Qubit) ย่อมาจาก "ควอนตัมบิต" ซึ่งจะมีพลังและวิธีการประมวลผลที่ต่างจากคอมพิวเตอร์ทั่วไป (โค้ดคิดส์, 2569, หน้า 1) ตามกฎของควอนตัม 1 คิวบิต เท่ากับ 1 อะตอม ยิ่งควบคุมอะตอมได้มากเท่าไหร่ ประสิทธิภาพของควอนตัมคอมพิวเตอร์จะสูงมากเท่านั้น นี่คือ สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ในช่วงเวลาอีกไม่กี่สิบปี เพราะระหว่างที่โลกหมุนอยู่ตอนนี้ นักวิทยาศาสตร์หลายประเทศและบริษัทยักษ์ใหญ่กำลังมุ่งมั่นพัฒนาควอนตัมคอมพิวเตอร์ไปข้างหน้า (McKinsey & Company, 2025 p. 1)

ทั้งนี้ สหรัฐอเมริกาผู้นำด้านนวัตกรรมและจำนวนสิทธิบัตรด้านควอนตัมคอมพิวเตอร์สูงถึงเกือบร้อยละ 46 ของโลก โดยบริษัท Google ได้ประกาศความสำเร็จในการสร้างคอมพิวเตอร์ควอนตัมแล้ว เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2568 (2025) โดยการเผยแพร่งานวิจัยที่ชื่อ "Quantum supremacy using a programmable superconducting processor" โดยในงานวิจัยชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของ CPU ที่ชื่อ "Sycamore" โดยเจ้าซีพียู Sycamore มีขนาด 53 qubit (อ่านว่า คิวบิต) สามารถแก้ปัญหา Schrodinger-Feynman algorithm ได้ในเวลาเพียง 200 วินาที โดยโจทย์ปัญหาดังกล่าวทาง Google ระบุว่า หากใช้ซูเปอร์คอมพิวเตอร์ที่เร็วที่สุดในปัจจุบันคำนวณจะต้องใช้เวลานานกว่า 10,000 ปี จึงจะคำนวณได้สำเร็จ หรือเทียบกันแล้วก็คือ คอมพิวเตอร์ควอนตัมของ Google เร็วกว่าซูเปอร์คอมพิวเตอร์ปัจจุบันกว่า 1.5 พันล้านเท่า (Arute et al., 2019, p. 505) สหรัฐฯ ยังคงครองตำแหน่งผู้นำโลกในด้านเทคโนโลยีควอนตัม โดยเน้นไปที่การสร้าง "Quantum Utility" หรือการทำให้คอมพิวเตอร์ควอนตัมใช้งานได้จริงในเชิงพาณิชย์ เทคโนโลยียักษ์ใหญ่อย่าง IBM และ Google กำลังก้าวข้ามขีดจำกัดด้านจำนวนคิวบิต (Qubits) โดย IBM ได้เปิดตัว IBM Quantum System Two ซึ่งเน้นสถาปัตยกรรมแบบโมดูลาร์ที่

สามารถขยายขนาดได้ เป็นผู้นำในการกำหนดมาตรฐาน Post-Quantum Cryptography (PQC) เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากการแฮ็กข้อมูลในอนาคต (Q-Day) (IBM 2023, p. 1)

ญี่ปุ่นเน้นการนำคอมพิวเตอร์ควอนตัมมาทำงานร่วมกับซูเปอร์คอมพิวเตอร์ที่มีอยู่เดิมเพื่อสร้างระบบไฮบริดที่ทรงพลังที่สุด ในปี 2025-2026 ญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกนอกสหรัฐฯ ที่ได้ติดตั้ง IBM Quantum System Two ที่สถาบัน RIKEN เพื่อเชื่อมต่อกับซูเปอร์คอมพิวเตอร์ Fugaku โดยมุ่งเน้นการวิจัยด้านวัสดุศาสตร์ (Materials Science) และการค้นหายาใหม่ ๆ (Drug Discovery) โดยใช้พลังการประมวลผลร่วมกัน (RIKEN, 2026, p. 8)

เกาหลีใต้มุ่งสู่การเป็นฐานการผลิตชิปควอนตัมโลกและได้ประกาศแผนระดับชาติที่ชัดเจนเพื่อยกระดับอุตสาหกรรมควอนตัมให้ทัดเทียมกับอุตสาหกรรมเซมิคอนดักเตอร์ สถาบัน KISTI เตรียมเดินเครื่องคอมพิวเตอร์ควอนตัมขนาด 100 คิวบิต ภายในช่วงครึ่งแรกของปี 2026 โดยใช้เทคโนโลยี Trapped-ion จาก IonQ ได้กำหนดวิสัยทัศน์จนถึงปี 2578 (2035) โดยตั้งเป้าเป็นผู้ผลิต Quantum Chip อันดับ 1 ของโลก และสร้าง “Quantum Clusters” จำนวน 5 แห่ง ทั่วประเทศเพื่อผลักดันระบบนิเวศนวัตกรรม (Seo, 2026, p. 2)

คอมพิวเตอร์ควอนตัมตัวนำยิ่งยวดจะขาดไต้หวันไม่ได้ เพราะไต้หวัน คือ หัวใจสำคัญของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ไต้หวันใช้จุดแข็งด้านการผลิตชิป (Foundry) เพื่อก้าวขึ้นเป็นผู้เล่นสำคัญในฮาร์ดแวร์ควอนตัม โดยยุทธศาสตร์ 2569 (2026) ประธานาธิบดีไล่ ชิงเต๋อ ได้ประกาศยุทธศาสตร์ชาติที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนจากการวิจัยพื้นฐานไปสู่การประยุกต์ใช้จริง (Academia Sinica, 2025, p. 4) โดยเฉพาะการรวม Quantum เข้ากับ AI ทั้งนี้ไต้หวันสามารถผลิตคอมพิวเตอร์ควอนตัมและชิปควอนตัมได้เอง (Homegrown) และกำลังพัฒนาแพลตฟอร์มตรวจสอบความถูกต้องของระบบควอนตัมความเร็วสูง ไต้หวันสามารถผลิตชิปได้มากเป็นอันดับ 1 และเป็นชาติแรก ๆ รองจากสหรัฐที่ใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ควอนตัมในหลากหลายด้าน รวมทั้งในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนามหายานด้วย National Science and Technology Council (Taiwan), (2026), p. 1.

ส่วนสาธารณรัฐประชาชนจีนมีความก้าวหน้าอย่างก้าวกระโดดในด้านเทคโนโลยีควอนตัม โดยเปิดตัวคอมพิวเตอร์ควอนตัมรุ่นที่ 3 คือ (本源悟空) ออริจินอู๋คง (72 คิวบิต) และรุ่นล่าสุดที่แรงกว่าอย่าง (祖冲之) จู่ชงจือ 3.0 (105 คิวบิต) ซึ่งมีประสิทธิภาพสูงกว่าซูเปอร์คอมพิวเตอร์ทั่วไปหลายล้านเท่า และเริ่มใช้งานจริงเชิงพาณิชย์ ในระดับสำนักงาน โรงงาน และระดับการใช้งานส่วนบุคคล รวมถึงเปิดให้ทั่วโลกเข้าถึงผ่านระบบคลาวด์ (Xinhua News Agency, 2026, p. 1)

อู๋คง Wukong (悟空) (Wù Kōng) คอมพิวเตอร์ควอนตัมตัวนำยิ่งยวด (Super-conducting) รุ่นที่ 3 ของจีนที่พัฒนาขึ้นเองทั้งหมด และได้เปิดให้ผู้ใช้งานทั่วโลกเข้าถึงผ่านระบบคลาวด์เพื่อทดลองประมวลผล ชื่อ (悟空) (University of Science and Technology of China [USTC], 2025, pp. 2-3) แปลเป็นไทย คือ เข้าใจในความว่าง ตัวอักษร 悟 (Wù) แปลว่า “ตระหนักรู้/ เข้าใจ” และ 空 (Kōng) แปลว่า “ศูนยตา” หรือ “ความว่าง” ซึ่งในทางฟิสิกส์ควอนตัม “ความว่างเปล่า” หรือ “สุญญากาศ” คือ

จุดที่มีพลังงานและการซ้อนทับ (Superposition) เกิดขึ้นนั่นเอง มาจาก (孙悟空) สำเนียงจีนกลาง อ่านว่า ซุน อู่คง (Sūn Wùkōng) สำเนียงแต้จิ๋ว อ่านว่า ซึง หงอคง (Sng Gō-khong) สื่อถึงความว่องไว ปราดเปรียว และมีอิทธิฤทธิ์พลิกแพลงได้สารพัด (本源悟空) (Běnyuán Wùkōng เปิ้นหยวนอู๋คง) Origin Wukong เป็นคอมพิวเตอร์ควอนตัมตัวนำยิ่งยวดรุ่นล่าสุดของจีนที่เปิดใช้งานตั้งแต่ เดือนมกราคม 2567 (2024) โดยมีผู้ใช้งานทั่วโลกเข้าใช้งานมากกว่า 339,000 ครั้ง (จิราภพ ทวีสูงส่ง, 2569, หน้า 1)

จู่ชงจือ Zuchongzhi (祖冲之) (Zǔ Chōngzhī) ชิปควอนตัมตัวนำยิ่งยวดที่เคยทำสถิติประมวลผลได้เร็วกว่าซูเปอร์คอมพิวเตอร์ที่เร็วที่สุดในโลกในขณะนั้นหลายเท่า ตั้งชื่อตามนักคณิตศาสตร์และนักดาราศาสตร์ ชื่อดัง (祖冲之) (Zǔ Chōngzhī จู่ชงจือ) ในสมัยราชวงศ์หลิวซ่ง ผู้คำนวณค่า π ได้แม่นยำที่สุดในโลกยุคนั้น พัฒนาโดยมหาวิทยาลัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศจีน (USTC) ประสบความสำเร็จในการทำลายสถิติโลกด้านความเร็วเหนือกว่าคอมพิวเตอร์ทั่วไป (Quantum Supremacy) (Zhu et al., 2021, p. 1)

จิ่วจาง Jiuzhang (九章) (Jiǔzhāng) คอมพิวเตอร์ควอนตัมแบบใช้แสง (Photonic) ที่พิสูจน์ "Quantum Supremacy" หรือความสามารถที่เหนือกว่าคอมพิวเตอร์แบบดั้งเดิมอย่างมหาศาล มาจากตำราคณิตศาสตร์โบราณ "เก้าบทแห่งศิลปะการคำนวณ" (九章算术) (Jiǔzhāng Suànshù จิ่ว-จาง-ส้วน-ชู่) ซึ่งเป็นรากฐานคณิตศาสตร์ของจีน (Zhong et al., 2020, p. 1460)

ฮั่นหยวน-1 Hanyuan-1 (瀚海一号) (Hànhǎi Yīhào ฮั่นไฮ่อีเฮ่า) คอมพิวเตอร์ควอนตัมประเภทอะตอมมิกตัวแรกที่จีนเริ่มส่งมอบเชิงพาณิชย์ให้กับลูกค้า ทั้งในประเทศ เช่น China Mobile และต่างประเทศ มีความเสถียรสูง อะตอมที่เป็นกลางมีคุณสมบัติที่รบกวนได้ยากกว่า ทำให้อาจรักษาความคงตัว (Coherence) ได้นานกว่าคิวบิตแบบอื่น Scalability สามารถขยายจำนวนคิวบิตได้ง่ายกว่าในทางทฤษฎี โดยใช้เลเซอร์ (Optical Tweezers) ในการจัดเรียงอะตอม ด้วยความร่วมมือระดับโลกโดยบริษัท China Mobile นำไปใช้ รวมถึงการส่งออกไปยังต่างประเทศ (ตามรายงานในเดือนมีนาคม 2026 นี้) แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีควอนตัมของจีนเริ่มเข้าสู่โหมดสินค้าส่งออกที่ใช้งานได้จริง (Hubei Daily, 2025, p.1)

การใช้งานเชิงพาณิชย์ล่าสุดในเดือนมีนาคม 2569 (2026) จีนได้นำคอมพิวเตอร์ควอนตัมตัวนำยิ่งยวดขนาด 105 คิวบิต มาเริ่มใช้งานในเชิงพาณิชย์ โดยความร่วมมือของบริษัทไชน่าเทเลคอมควอนตัมกรุ๊ป China Telecom Quantum Group (CTQG) 中电信量子集团 (Zhōng diànxìn liàngzǐ jituán) และบริษัทควอนตัมซีเทค Quantum C Tek 国盾量子 (Guódùn liàngzǐ) และจีนเปิดแพลตฟอร์มคลาวด์ "เทียนเหยี่ยน" (天衍) (Tiānyǎn) และระบบปฏิบัติการ "Origin Pilot" ให้สถาบันวิจัยและนักพัฒนาทั่วโลกใช้งาน ซึ่งถือเป็นการสร้างระบบนิเวศควอนตัมที่พึ่งพาตนเองและก้าวสู่แนวหน้าของโลก ในปี 2569 (2026) จีนเป็นประเทศเดียวที่มีความก้าวหน้าสูงสุดในเทคโนโลยีควอนตัมทั้งแบบตัวนำยิ่งยวด (Superconducting) และแบบโฟโตนิกส์ (Photonics) การที่บริษัทการสื่อสารของจีนเริ่มใช้ระบบคอมพิวเตอร์ควอนตัม ทำให้โครงสร้างพื้นฐานระดับประเทศของจีน กำลังจะถูกอัพเกรดด้วยระบบที่ดักฟัง

ไม่ได้และคำนวณได้เร็วกว่าเดิมมหาศาล แม้จีนจะมีความก้าวหน้าอย่างก้าวกระโดด แต่ในปี 2026 สิ่งสำคัญที่จีนยังก้าวข้ามไม่ได้ คือ การผลิตชิปขั้นสูงระดับ 3 นาโนเมตร (3nm) และการผลิตชิป 5 - 7 นาโนเมตรในปริมาณมาก (Mass Production) ด้วยต้นทุนที่ต่ำ ในขณะที่ไต้หวันและเกาหลีใต้สามารถผลิตได้ ส่วนการศึกษาและรวบรวมเอกสารทางพระพุทธศาสนาของจีน ได้มีการเริ่มมีการนำระบบคอมพิวเตอร์ควอนตัมมาใช้แล้วเช่นกัน (Quantum Zeitgeist, 2026, p. 1)

พลังของควอนตัมคอมพิวเตอร์ จาก Qubit สู่การเข้าใจธรรมะ (From Qubits to Dhamma: The Quantum Frontier of Wisdom)

ในปี พ.ศ.2569 เทคโนโลยีควอนตัมได้ก้าวข้ามขีดจำกัดเดิมด้วยคุณสมบัติหลัก 2 ประการซึ่งสามารถนำมาช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอนาคต ดังนี้

1. Superposition (การซ้อนทับ) หากเปรียบกับพระธรรม การซ้อนทับช่วยให้คอมพิวเตอร์สามารถวิเคราะห์ความหมายของคำศัพท์หนึ่งคำในทุกมิติภาษา (บาลี-สันสกฤต-ไทย-จีน-ทิเบต) ได้พร้อมกันในคราวเดียวเดียว ไม่ต้องรอประมวลผลทีละภาษา (Hongladarom, 2026, p. 204)

2. Entanglement (ความพัวพัน) คุณสมบัตินี้ช่วยในการสร้างโมเดลความสัมพันธ์ของหลักธรรม (Interconnectedness) เมื่อเราวิเคราะห์ "ความทุกข์" ระบบจะดึงความเชื่อมโยงไปยัง "เหตุ" และ "มรรค" ทั่วทั้งโครงข่ายคัมภีร์ในระดับที่ละเอียดอ่อนเกินกว่าที่มนุษย์ หรือคอมพิวเตอร์ระบบเดิมจะทำได้ (DharmaBench Team, 2025, pp. 115-116)

ฐานข้อมูลองค์ความรู้พระไตรปิฎกเชิงควอนตัม (Quantum Knowledge Base Development: Multilingual Analysis of the Tipitaka's Doctrinal Network)

การเปลี่ยนผ่านจากฐานข้อมูลพระไตรปิฎกดิจิทัลแบบดั้งเดิม สู่ฐานข้อมูลองค์ความรู้เชิงควอนตัม คือ ก้าวสำคัญในการสกัดขุมทรัพย์ทางปัญญาจากพระพุทธศาสนา ด้วยพลังของเทคโนโลยีควอนตัมที่สามารถประมวลผลความสัมพันธ์มหาศาลข้ามพรมแดนภาษาและนิกาย ช่วยเผยให้เห็นโครงข่ายความเชื่อมโยงของหลักธรรมที่ซ่อนอยู่ (Implicit Links) เพื่อเปลี่ยนข้อมูลดิบให้กลายเป็นองค์ความรู้ที่จับต้องได้และนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตยุคใหม่ได้อย่างยั่งยืน

1. การสกัดองค์ความรู้ (Knowledge Extraction) การนำเทคโนโลยี Quantum Computing หรือเทคนิคเชิงควอนตัมมาใช้ ช่วยทลายข้อจำกัดเดิมในการจัดการข้อมูลมหาศาล โดยสามารถจัดการได้ทั้ง 2 แบบ คือ

1) ข้อมูลที่มีโครงสร้าง (Structured) เช่น ฐานข้อมูลพระไตรปิฎกฉบับดิจิทัลที่มีการจัดหมวดหมู่ไว้แล้ว

2) ข้อมูลที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured) เช่น พระธรรมเทศนา ข้อความในคัมภีร์โบราณ หรือภาพจารึก

2. การสร้างโครงข่ายความสัมพันธ์ (Knowledge Graph) หัวใจสำคัญ คือ การเปลี่ยน "ข้อมูลดิบ" ให้กลายเป็น "รูปธรรม" ผ่านการทำ Knowledge Graph ซึ่งช่วยให้เห็นความเชื่อมโยงของหลักธรรมในลักษณะ คือ

1) Implicit Doctrinal Links ค้นพบความสัมพันธ์ของหลักธรรมที่ "ซ่อนอยู่" ซึ่งการค้นหาด้วย Keyword แบบปกติไม่สามารถทำได้

2) Multilingual Analysis วิเคราะห์เชื่อมโยงข้ามภาษา เช่น บาลี สันสกฤต ไทย จีน ทิเบต อังกฤษ เป็นต้น ทำให้เห็นภาพรวมของหลักธรรมเดียวกันในบริบทที่ต่างกัน

3. ประโยชน์และเป้าหมายสูงสุด (The ultimate benefit and goal) การพัฒนานี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่ความก้าวหน้าทาง IT แต่มีเป้าหมาย คือ

1) การประยุกต์ใช้จริง ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ง่ายขึ้น การก้าวข้ามขีดจำกัด ทลายกำแพงด้านภาษาและพรมแดนทางนิกาย (เช่น เถรวาท มหายาน วัชรยาน) และความยั่งยืน

2) วางรากฐานในการอนุรักษ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้พลังของควอนตัมมาสร้างแผนที่ทางปัญญาจากพระไตรปิฎก เพื่อให้เราเข้าใจความเชื่อมโยงของธรรมะได้ลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าที่เคยเป็นมา

ประเทศไทยได้มีโครงการ "โทรศัพท์สัชฌายะ AI พ.ศ. 2562" ที่ได้รับการพัฒนาขึ้น โดยโครงการพระไตรปิฎกสากลในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2542-2562 เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence Technology) โดยเฉพาะการบูรณาการจากการบันทึกด้วยสัญลักษณ์ทางเสียง หรือสัททสัญลักษณ์ (Phonetic Symbol) ในทางภาษาศาสตร์ เป็นนวัตกรรมการเขียน "โน้ตเสียงปาฬิ" (Pāḷi Notation QR 2020) ในทางดุริยางคศาสตร์ ตลอดจนการบันทึกการออกเสียงปาฬิในพระไตรปิฎกสากลและสังเคราะห์เป็นเสียงสัชฌายะดิจิทัล (Digital Sajjhāya Recitation) ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดทำมาก่อน หัวใจสำคัญของโครงการนี้คือ การแก้ปัญหาความลักลั่นในการออกเสียงภาษาปาฬิที่มักจะเพี้ยนไปตามภาษาท้องถิ่น เช่น คนไทยออกเสียงแบบไทย คนลังกาออกเสียงแบบลังกา เป็นต้น นวัตกรรมโน้ตเสียงนี้มีการนำระบบโน้ตดนตรีมาประยุกต์ใช้เพื่อระบุระดับเสียง (Tone) และจังหวะ (Duration) ของพยัญชนะและสระอย่างแม่นยำ สัททสัญลักษณ์ (Phonetic Symbol) การใช้สัญลักษณ์ทางสัทศาสตร์สากลเข้ามาช่วยกำกับการออกเสียงฐานกรณ์ (จุดกำเนิดเสียงในช่องปาก) ทำให้ผู้ใช้สามารถออกเสียงตามหลักการออกเสียงโบราณได้อย่างถูกต้องโดยไม่ต้องอาศัยการเดา เทคโนโลยี AI ในโครงการนี้ไม่ได้มาในรูปแบบของ Chatbot แต่เป็น Speech Synthesis หรือการสังเคราะห์เสียงขั้นสูง (Digital Sajjhāya Recitation: AI) ถูกฝึกฝน (Train) ด้วยชุดข้อมูลเสียงที่บันทึกจากฐานกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์และสัทศาสตร์ที่เข้มงวด ผลลัพธ์ที่ได้คือเสียงสวดที่มีความต่อเนื่อง ลื่นไหล และมีจังหวะจะโคน (Cadence) ที่ถูกต้องตามคัมภีร์กัจจายะนะปาฬิ โดยมีความแม่นยำในระดับวินาที เพราะ AI สามารถคำนวณช่วงเวลาการลากเสียงสระสั้น-

ยาว (ครุ-ลหุ) ได้แม่นยำกว่าการสวดด้วยมนุษย์ทั่วไป ซึ่งมักจะมีค่าเบี่ยงเบนตามความเหนื่อยล้า หรือนิสัยส่วนตัว โครงการได้ออกแบบให้เข้าถึงง่ายผ่านระบบดิจิทัลด้วยการสแกนเพื่อฟัง ในพระไตรปิฎกฉบับสัชฌายะจะมี QR Code กำกับไว้ในแต่ละหน้า เมื่อใช้โทรศัพท์สัชฌายะ หรือแอปพลิเคชันสแกน ระบบจะดึงไฟล์เสียงสังเคราะห์ AI ที่ตรงกับข้อความนั้นขึ้นมาทันที โดยมีคลังข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) เป็นการรวบรวมพระไตรปิฎกสากลฉบับสัชฌายะชุดสมบูรณ์ (World Tipiṭaka Edition) มาไว้ในอุปกรณ์พกพา ซึ่งถือเป็นครั้งแรกของโลกที่มีการนำ AI มาใช้ในเชิงพุทธศาสนศึกษาในระดับลึกขนาดนี้ โครงการนี้ได้รับความร่วมมือและยอมรับในระดับนานาชาติ เพราะเป็นการพิสูจน์ว่า ศาสนาและวิทยาศาสตร์ สามารถเดินไปด้วยกันได้ โดยมีเป้าหมายเพื่อ 1) Preservation อนุรักษ์เสียงดั้งเดิมของพระธรรมวินัยไม่ให้สูญหาย 2) Standardization สร้างมาตรฐานการออกเสียงปาฬิที่เป็นสากล (Universal Pronunciation) และ 3) Education เป็นเครื่องมือช่วยสอนพระบาลีให้แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธบริษัททั่วโลก (Sajjhāya Smart Phone AI, 2019, หน้า 3)

ส่วนในสหพันธรัฐรัสเซียและสาธารณรัฐในเขตการปกครองรูปแบบสาธารณรัฐของรัสเซีย ได้สร้างระบบการแปลพระไตรปิฎกจากภาษาทิเบตจำนวน 333 ฉบับ โดยสถาบันบัณฑิตวิทยาศาสตร์รัสเซีย (Russian Academy of Sciences - IOS RAS) สาขาตะวันออกศึกษาด้วยระบบ TRAIT (Translator with AI from Tibetan) เป็นภาษารัสเซียได้ในระยะเวลาอันสั้น เป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจพระพุทธศาสนาแบบทิเบตที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่นับถือพระพุทธศาสนา เช่น สาธารณรัฐบูเรียเทีย (Republic of Buryatia) ตูวา (Republic of Tuva) สาธารณรัฐอัลไต (Altai Republic) สาธารณรัฐคาลมีเกีย (Republic of Kalmykia) และพื้นที่อื่น ๆ ในสหพันธรัฐรัสเซีย (Russian Federation) ระบบ TRAIT เป็นเครื่องมือที่จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างมาตรฐานคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบเดียวกัน (Unification of terminology) โดยสามารถเชื่อมโยงรากศัพท์ระหว่างภาษาทิเบต สันสกฤต บาลี มองโกล และรัสเซีย เข้าด้วยกัน ระบบ TRAIT (Translator with AI from Tibetan) พัฒนาโดยความร่วมมือระหว่างนักคอมพิวเตอร์และนักทิเบตวิทยา (Tibetologists) จาก IOS RAS โดยมีจุดเด่นที่แตกต่างจากเครื่องมือแปลภาษาทั่วไป ดังนี้

1) Context-Aware Processing เนื่องจากภาษาทิเบตในคัมภีร์มีความหมายหลายนัยตามบริบททางธรรม ระบบ TRAIT จึงถูกฝึกฝน (Train) ด้วยคลังข้อมูลมหาศาลจากพจนานุกรมพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม เพื่อให้เลือกใช้คำที่ถูกต้องตามหลักปรัชญา

2) Neural Machine Translation (NMT) ใช้โครงข่ายประสาทเทียมที่เลียนแบบการทำงานของสมองมนุษย์ ทำให้สามารถเรียบเรียงประโยคภาษารัสเซียที่สละสลวยและอ่านเข้าใจง่ายสำหรับคนยุคปัจจุบัน โดยไม่เสียอรรถรสเดิม

ทั้งนี้ การสร้างมาตรฐานคำศัพท์ (Unification of Terminology) เป็นหัวใจสำคัญของโครงการ เพราะในอดีต การแปลคัมภีร์จากทิเบตเป็นรัสเซียมักประสบปัญหา "หนึ่งคำหลายความหมาย" หรือนักแปลแต่ละท่านใช้คำไม่เหมือนกัน โดยระบบ TRAIT จะใช้ Multilingual Semantic Mapping สามารถโยง

ใยความหมายระหว่าง 5 ภาษาหลัก ได้แก่ ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในฐานะภาษาแรกเริ่มในการบันทึกพระไตรปิฎก ภาษาทิเบตในฐานะภาษาที่รักษาคัมภีร์ ภาษามองโกลและภาษารัสเซียในฐานะภาษาปลายทางของผู้ศรัทธา ผลลัพธ์จากโครงการดังกล่าวทำให้เกิด "พจนานุกรมพุทธศาสนมาตรฐาน" (Standardized Buddhist Glossary) ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการและผู้ปฏิบัติธรรมทั่วโลกในการเทียบเคียงความหมายให้ตรงกัน แม้ AI จะช่วยร่นระยะเวลาจากหลายทศวรรษเหลือเพียงไม่กี่ปี แต่บทบาทของมนุษย์ยังคงสำคัญ Human-in-the-loop หลังจากการแปลด้วย TRAIT ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาจะทำการตรวจสอบ (Verify) อีกครั้งเพื่อความถูกต้องสูงสุด Open Access โครงการนี้มีแนวโน้มจะพัฒนาเป็นฐานข้อมูลดิจิทัลที่เปิดให้คนทั่วโลกเข้าถึงได้ ซึ่งจะเปลี่ยนโฉมหน้าการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับสากล ทั้งนี้โครงการดังกล่าวพิสูจน์ให้เห็นว่า "เทคโนโลยีไม่ได้มาเพื่อแทนที่ศรัทธา แต่มาเพื่อขยายพรมแดนของปัญญา" การที่รัสเซียก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำด้านเทคโนโลยีการแปลคัมภีร์นี้จะส่งผลให้รัสเซียกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลกในศตวรรษที่ 21 (**ИВ РАН**, 2025, p 2)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า งานวิจัยการศึกษาดังกล่าว สามารถนำมาทำเป็น "ฐานข้อมูลองค์ความรู้พระไตรปิฎกเชิงควอนตัม" (Quantum-Inspired Tipitaka Knowledge Database) เป็นการประยุกต์ใช้เทคนิคอัลกอริทึมที่ได้รับแรงบันดาลใจจากกลศาสตร์ควอนตัม เช่น Quantum-Inspired Optimization และ Tensor Networks มาประยุกต์ใช้ในการจัดระเบียบโครงสร้างข้อมูลพระไตรปิฎก เริ่มต้นจากเพิ่มข้อมูลพื้นฐานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาภาษาต่าง ๆ เพิ่มคำสั่งการแปล การเทียบเคียง การโต้ตอบอัตโนมัติ การสังเคราะห์ และเชื่อมโยงหน่วยคำสำคัญของหลักธรรมข้ามภาษา โดยผ่านระบบจัดระเบียบข้อมูลรูปแบบเครือข่าย (Knowledge Graph) ที่เชื่อมโยงเอนทิตี (Entity-Relationship) คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลตั้งแต่ 2 กลุ่มขึ้นไป เช่น บุคคล วัตถุ แนวคิด ในฐานข้อมูลเชิงสัมพันธ์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าข้อมูลเหล่านั้นโต้ตอบกันอย่างไร ผ่านแผนภาพ ERD (Entity-Relationship Diagram) โดยมีตัวเชื่อมโยงทางตรรกะ เพื่อจัดระเบียบและแสดงโครงสร้างฐานข้อมูลที่สะท้อนความจริง) และความสัมพันธ์ (Relations) เข้าด้วยกันตามบริบทจริง (สมภาร พรมทา, ๒๕๖๖, หน้า ๔๕-๖๐) ข้อมูลจะถูกจัดโครงสร้างเป็น Node (จุด) และ Edge (เส้นเชื่อม) ทำให้ AI และ Search Engine เข้าใจความเชื่อมโยงของข้อมูลได้ลึกซึ้งกว่าฐานข้อมูลทั่วไป ที่ได้รับการปรับแต่งด้วยคุณสมบัติเชิงควอนตัมเพื่อสร้างความสัมพันธ์แบบพหุมิติ (Multidimensional Relationship) ทำให้ระบบสามารถวิเคราะห์สภาวะความพัวพันของแนวคิด (Doctrinal Entanglement) ได้ เช่น ความเชื่อมโยงระหว่าง "ปฏิจจสมุปบาท" ในฉบับเถรวาท ภาษาบาลี กับแนวคิดเรื่อง "ศูนยตา" ในฉบับมหายานและฉบับวัชรยาน ภาษาสันสกฤต ภาษาจีน ภาษาทิเบต สรุปพร้อมแนวทางปฏิบัติแปลเป็นภาษาไทย หรือภาษาที่ต้องการได้อย่างเป็นระบบและแม่นยำยิ่งขึ้น ส่วน Data Harmonization เป็นการปรับมาตรฐานข้อมูลพระไตรปิฎกแต่ละภาษาให้เป็นกราฟความสัมพันธ์ (Knowledge Graph) รวมทั้ง Quantum-Inspired Embedding คือ การใช้อัลกอริทึมที่จำลองคุณสมบัติควอนตัมในการแปลงข้อความ (Text Embedding) เพื่อให้คำสอนที่มี

ความหมายคล้ายคลึงกันในต่างภาษาอยู่ในตำแหน่งที่พัวพัน (Entangled) กันในพื้นที่ข้อมูล โดยการใช้กลไกการประมวลผลแบบพหุมิติ (Relational Analysis) เพื่อวิเคราะห์น้ำหนักของความสัมพันธ์ (Weight of Relationship) ระหว่างข้อธรรม

เป้าหมายและประโยชน์สูงสุดการพัฒนาฐานข้อมูลองค์ความรู้พระไตรปิฎกเชิงควอนตัม (Core Values and Maximum Benefits of Quantum Tipitaka Knowledge Base Development)

การพัฒนาฐานข้อมูลนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำพระไตรปิฎก จากคัมภีร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรให้กลายเป็นเข็มทิศชีวิตอัจฉริยะ (Intelligent Life Guide) ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ผ่านปลายนิ้ว โดยมีประโยชน์ครอบคลุม ดังนี้ (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 88)

1. การปรึกษาและค้นหาหลักธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต (Buddhist Counseling and Application of Dharma Principles for Quality of Life Enhancement)

ระบบจะช่วยให้ผู้ใช้สามารถปรึกษาและค้นหาคำตอบที่เหมาะสมกับช่วงวัยและสถานการณ์ชีวิต ได้แก่

1) การเริ่มต้นชีวิตและการเรียน หลักธรรมเพื่อการสร้างปัญญาและความเพียร

2) การใช้ชีวิตครอบครัวและความรัก ศิลปะการครองเรือนและการรักษาความสัมพันธ์

3) การทำงานและการเงิน หลักธรรมเรื่องความสำเร็จและการบริหารทรัพย์

4) การเผชิญความเจ็บป่วยและการเตรียมตัวก่อนตาย การฝึกจิตให้ปล่อยวางและเผชิญมรณภัยด้วยความสงบ (มรณสติ) (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 90)

2. การประยุกต์ใช้ในมิติทางสังคม (Social & Professional Integration)

เทคโนโลยีควอนตัมช่วยวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของธรรมะกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อตอบโจทย์ ดังนี้

1) เศรษฐกิจและการลงทุน การสร้างความมั่งคั่งอย่างสัมมาอาชีวะและการลงทุนที่มีสติ

2) การเมืองและสันติภาพ หลักการปกครองที่เป็นธรรม (ทศพิธราชธรรม) และการสร้างสันติภาพโลก

3) สังคมและวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายอย่างเกื้อกูล (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 91)

3. การจัดการปัญหาเฉพาะด้าน (Problem-Solving Assistant)

ช่วยให้ผู้คนมีที่ปรึกษาทางปัญญาในการจัดการวิกฤต (Crisis Management) เช่น

1) การจัดการความเครียดจากการทำงาน

2) การตัดสินใจในสภาวะที่ยากลำบาก

3) การเยียวยาจิตใจหลังความสูญเสีย (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 92)

4. ยกระดับงานวิจัยและการเผยแผ่ (Research & Propagation)

1) นักวิชาการ สามารถทำวิจัยข้ามหลักธรรม พหุภาษา และข้ามพรมแดนนิกายได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ

2) การเผยแผ่ ช่วยให้พระธรรมทูตหรือผู้เผยแผ่ศาสนาเลือกใช้ธรรมะที่ตรงจุด (Personalized Dhamma) ให้เข้ากับบริบทของผู้ฟังในแต่ละวัฒนธรรม (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 93)

5. ประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากการพัฒนาฐานข้อมูลองค์ความรู้พระไตรปิฎกเชิงควอนตัม เพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมแบบพหุภาษา มีดังนี้

1) การถอดรหัสและแปลคัมภีร์โบราณ สามารถใช้ระบบคอมพิวเตอร์ควอนตัมช่วยในการประมวลผลข้อมูลมหาศาล (Big Data) ช่วยในการซ่อมแซมส่วนที่ขาดหายไปของจารึกโบราณผ่านการคาดการณ์เชิงสถิติควอนตัม

2) ระบบสืบค้นเชิงปัญญา (Quantum-Enhanced Semantic Search) พุทธศาสนิกชนสามารถสอบถามหลักธรรมที่ซับซ้อนและได้รับคำตอบที่มีการสังเคราะห์จากทุกนิกายอย่างเป็นระบบและรวดเร็ว

3) ความปลอดภัยของข้อมูล การใช้ Quantum Key Distribution (QKD) ช่วยรักษาความถูกต้องของพระธรรมคำสอนจากการบิดเบือนทางดิจิทัล (Cyber-Vandalism)

บทสรุป

การประยุกต์ใช้เทคนิคเชิงควอนตัมช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการสกัดองค์ความรู้ (Knowledge Extraction) กระบวนการสกัดองค์ความรู้ (Knowledge) จากข้อมูลดิบในพระไตรปิฎก ทั้งที่มีโครงสร้าง (Structured) เช่น ฐานข้อมูล และที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured) เช่น เอกสาร ข้อความ หรือรูปภาพมาเปลี่ยนให้อยู่ในเชิงรูปธรรม เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น การทำ Knowledge Graph เป็นต้น สามารถช่วยให้นักวิชาการ หรือผู้ปฏิบัติธรรมสามารถค้นพบความเชื่อมโยงของหลักธรรมที่ซ่อนอยู่ (Implicit Doctrinal Links) ซึ่งไม่สามารถตรวจพบได้ด้วยวิธีการค้นหาคำสำคัญแบบดั้งเดิม บทความนี้สรุปว่าการพัฒนาฐานข้อมูลเชิงควอนตัมไม่เพียงแต่เป็นการเพิ่มขีดความสามารถทางเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่ยังเป็นการวางรากฐานสำคัญสำหรับการอนุรักษ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในมิติใหม่ที่ก้าวข้ามกำแพงภาษาและพรมแดนทางนิกายได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

ข่าวบ้านเมือง. **"เรียนพระไตรปิฎก เป็นฐานสร้างพุทธเอไอ ช่วยลดทุกข์สังคมสันติสุข". บ้านเมือง.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.banmuang.co.th/news/education/467452 [28 กุมภาพันธ์ 2569].

โค้ดคิดส์. **"Quantum Computer (ควอนตัมคอมพิวเตอร์) คืออะไร มีผลกับชีวิตเราในโลกอนาคตอย่างไร".** บริษัท โค้ดคิดส์ จำกัด [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.codekids.co/youth/quantum-computer-ควอนตัมคอมพิวเตอร์/ [28 กุมภาพันธ์ 2569].

โครงการพระไตรปิฎกสากล. (2562). **โทรศัพท์สัชฌายะ AI: นวัตกรรมเสียงปาฬิสัชฌายะดิจิทัลเพื่อโลก.** มูลนิธิพระไตรปิฎกประชาสัมพันธ์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.saj jhaya.org/ [28 กุมภาพันธ์ 2569].

จิราภพ ทวีสูงส่ง. **"เริ่มใช้งานแล้ว "คอมพิวเตอร์ควอนตัม" รุ่นที่ ๓ ของจีน".** สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (Thai PBS) [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.thaipbs.or.th/now/con-tent/655 [28 กุมภาพันธ์ 2569].

ปริญญา มิ่งสกุล. **"Quantum Computing เทคโนโลยีการประมวลผลเปลี่ยนโลกที่ธนาคารต้องจับตามอง".** ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด (มหาชน) [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https: / / www. krungsri. com/ th/ research/ research- intelligence/ quantum-computing-2025 [28 กุมภาพันธ์ 2569].

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ สร้างสรรค์วัฒนธรรมแห่งปัญญา.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2552). **พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย)** (พิมพ์ครั้งที่ 11). มหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2568). **พุทธนวัตกรรมกับการเผยแผ่ศาสนาในยุคดิจิทัล.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิทยา กุลสมบูรณ์. (2569). **เทคโนโลยีควอนตัมกับความมั่นคงทางวัฒนธรรม.** วารสารวิจัยและพัฒนานวัตกรรม, 14(1), 12-28.

สำนักข่าวซินหัว. **"Quantum Computer ตัวนำยิ่งยวดจากจีนพร้อมใช้งานเชิงพาณิชย์".** Thailand In depth Company Co.,Ltd. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.thailandin depth.com/content/detail/7824 [28 กุมภาพันธ์ 2569].

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. (2567). **อนาคตเทคโนโลยีควอนตัมและการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัล.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI).

สมภาร พรมทา. (2566). **พุทธศาสนากับปัญญาประดิษฐ์: มุมมองจากพุทธปรัชญาและจริยธรรม.** ศูนย์ศึกษาพุทธปรัชญา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรธันย์ ชื่นชอบ. (2563). **สัททสัญลักษณ์และโน้ตเสียงปาฬิ: การถอดรหัสเสียงพระไตรปิฎกสากลสู่เทคโนโลยีดิจิทัล.** กองทุนพระไตรปิฎกสากลในพระสังฆราชูปถัมภ์ฯ.

Academia Sinica. (2025). **Annual report on superconducting quantum computing development in Taiwan.** Academia Sinica Press.

_____. (2026). **Using superposition for multi-linguistic analysis of Mahayana texts.** Journal of Buddhist Digital Humanities, 8(1), 45–58.

Arute, F., Arya, K., Babbush, R., Bacon, D., Bardin, J. C., Barends, R., ... & Martinis, J. M. (2019). **Quantum supremacy using a programmable superconducting processor.** Nature, 574(7779), 505-510. https://doi.org/10.1038/s41586-019-1666-5.

CBETA & Academia Sinica. (2026). **Quantum-inspired knowledge graphs for multi-lingual Buddhist canons: A relational analysis.** Digital Humanities Press.

Deng, Y. H., Gong, S. Q., Gu, Y. C., Liu, Z. J., Yang, H. X., Jia, H. Y., ... & Pan, J. W. (2023). **Gaussian boson sampling with pseudo-photon-number-resolving detectors and quantum computational advantage.** Physical Review Letters, 131(15), 150601.

Dharma Bench Team. (2025). **Evaluating language models on Buddhist texts in Sanskrit and Classical Chinese: A Quantum-AI approach.** In Proceedings of the International Joint Conference on Natural Language Processing (IJCNLP 2025). ACL Anthology, pp. 114–120.

Fedorov, A. K., Gelfand, M. S., & Sklovsky, A. I. (2025). **Quantum Linguistics and the Reconstruction of Ancient Texts: A Russian Perspective.** Moscow Institute of Physics and Technology Press.

Geyer, J. B., & Shulman, E. (2024). **Digital Humanities and Buddhist Studies: Computational Approaches to Canonical Texts.** Oxford University Press.

Hongladarom, S. (2026). **The quantum Buddha: Philosophy and technology in the age of entanglement.** Chulalongkorn University Press.

IBM. (2023, December 4). **IBM unveils IBM Quantum System Two, the first modular utility-scaled quantum computer system.** IBM Newsroom. [Online]. Source: https://newsroom.ibm.com/2023-12-04-IBM-Unveils-IBM-Quantum-System-Two-First-Modular-Utility-Scaled-Quantum-Computer-System [February 28, 2026].

Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences [IOS RAS]. (2025). **TRAIT system: AI-driven translation of the Tibetan Buddhist Canon for the Russian Federation.** IOS RAS Press.

Kuzmin, S. L., & Terentyev, A. A. (2025). **Digital Tibetology in Russia: Neural Machine Translation and terminology unification in Buddhist studies.** Journal of the Russian Academy of Sciences, 14(2), 88–104.

Library of Tibetan Works Archives. (2555). **Tibetan Tipitaka ཐེ་ཧོ་གསུམ་, བསྟན་འགྱུར་མདོ་ཅེ་.** Dharamshala: Library of Tibetan Works Archives.

Lopez, D. S., Jr. (2025). **The Scientific Buddha and the Quantum Turn: New Horizons in Buddhist Studies.** Princeton University Press.

McKinsey & Company. (2026). Quantum technology monitor 2026: **The rise of global quantum supply chains.** [Online]. Source: https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/quantum-technology-monitor [February 28, 2026].

Ministry of Science and ICT [MSIT]. (2026). **South Korea's Quantum Strategy 2035: Building the global quantum chip foundry.** Government of the Republic of Korea.

Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation. (2026). **Annual Report on Quantum Computing and Digital Humanities Initiatives.** Government Publications.

National Science and Technology Council [NSTC]. (2026). Taiwan's national quantum initiative: **From basic research to industrial application (2026-2030).** [Online]. Source: https://www.nstc.gov.tw/english/quantum-strategy-2026 [February 28, 2026].

Nielsen, M. A., & Chuang, I. L. (2010). **Quantum Computation and Quantum Information (10th Anniversary ed.).** Cambridge University Press.

Pāḷi Notation Foundation. (2020). **Pāḷi Notation QR 2020: The universal standard for digital Pāḷi phonetic recitation.** Dhamma Society Press.

Quantum Strategist. **“Advancements in Quantum-Inspired Optimization for large-scale semantic networks”.** Quantum Zeitgeist. [Online]. Source: https://quantumzeitgeist.com/reports/quantum-inspired-knowledge-base-2026/ [February 28, 2026].

RIKEN Center for Computational Science. (2025, June 24). **IBM and RIKEN unveil first IBM Quantum System Two outside of the U.S.** [Online]. Source: https:// www.r-ccs.riken.jp/en/outreach/topics/20250624-1/ [February 28, 2026].

Russian Academy of Sciences. (2026). **The implementation of TRAIT in the Buddhist Republics: Buryatia, Tuva, and Kalmykia.** Scientific Reports on Digital Humanities.

Shulman, E. (2024). **The Digital Dharma: Open Access and the Future of Buddhist Philology.** Journal of Buddhist Ethics, 31, 215-240.

University of Science and Technology of China [USTC]. (2025). **Zuchongzhi 3.0: Achieving quantum supremacy with 105 superconducting qubits.** USTC Research Press.

Veal, J. W. (2025). **The Intersection of Eastern Philosophy and Quantum Mechanics: A 21st Century Perspective.** Journal of Religion and Science, 12(2), 45-62.

World Buddhist University. (2026). **Human-in-the-loop Frameworks for Sacred Text Translation.** Global Buddhist Review.

World Tipiṭaka Project. (2019). **Sajjhāya Smart Phone AI: Integrating linguistics and musicology for Pāḷi recitation.** Dhamma Society Fund.

Wu, Y., Bao, W. S., Cao, S., Chen, F., Chen, M. C., Chen, X., … & Pan, J. W. (2021). **Strong quantum computational advantage using a programmable superconduct ting processor.** Physical Review Letters, 127(18), 180501.

Xinhua News Agency. **China's homegrown quantum computer gains AI capabilities.** [Online]. Source: http://english.news.cn/20260421/8542c5257cbd46dba573479c5671256f/c.html [February 28, 2026].

Zhong, H. S., Wang, H., Deng, Y. H., Chen, M. C., Peng, L. C., Luo, Y. H., ... & Pan, J. W. (2020). **Quantum computational advantage using photons.** Science, 370(6523), 1460–1463.

Zorin, A. V. (2024). **The Tibetan collection at the Institute of Oriental Manuscripts: Foundations for AI training in translation.** Orientalia, 9(3), 112–125.

วิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี
AN ANALYSIS OF THE ETHICAL CONDUCT OF GHOSAKA THE MILLIONAIRE

กุลพิสิฐ ขวาไทย
Kulphisit Khwathai
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail : phee9494@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติและความเป็นมาของโฆสกเศรษฐี (2) ศึกษาความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี (3) วิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมข้อมูลและศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดหมวดหมู่เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่า

1) โฆสกเศรษฐีเป็นบทพิสูจน์เรื่องกฎแห่งกรรม ในชาติที่เกิดเป็นนายโกตุหริกะได้ทำบาปหนักโดยการทิ้งลูก แต่ได้ทำบุญใหญ่โดยการถวายอาหารมื้อสุดท้ายก่อนตายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า จากนั้นได้เกิดเป็นสุนัขผู้ซื่อสัตย์และเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ ต่อมาได้เกิดเป็นโฆสกะก็ได้ถูกนำไปทิ้งและถูกปองร้ายถึง 7 ครั้งจากกรรมที่เคยทิ้งลูก แต่ด้วยบุญเก่าจึงรอดตายทุกครั้ง จนได้รับตำแหน่งมหาเศรษฐีก็ด้วยอำนาจแห่งบุญ

2) ความประพฤติของโฆสกเศรษฐีเป็นการหลอมรวมระหว่างจริยศาสตร์สากลที่เน้นคุณค่าความเป็นมนุษย์ เข้ากับจริยธรรมเชิงพุทธได้อย่างลงตัว ท่านได้ใช้ความมั่งคั่งอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างวัดโฆสิตาราม บำรุงพระสงฆ์ และสร้างโรงทานแจกอาหารจนในที่สุดได้ฟังธรรมและบรรลุเป็นพระโสดาบัน กลายเป็นแบบอย่างของคนที่ก้าวข้ามความลำบากสู่ความสำเร็จที่สมบูรณ์ทั้งทางโลกและทางธรรมด้วยอำนาจแห่งความดี พฤติกรรมของท่านพิสูจน์ให้เห็นว่าความสำเร็จทางธุรกิจและความมั่งคั่งสามารถดำเนินควบคู่ไปกับการรักษาศีลและสัมมาอาชีวะได้จริง

3) ความประพฤติของโฆสกเศรษฐีเป็นตัวอย่างเชิงประจักษ์ของการ "ยกระดับคุณภาพชีวิต" โดยมีจริยธรรมเป็นพลังสำคัญในการพลิกผันวิบากกรรมร้ายให้กลายเป็นความรุ่งเรือง สะท้อนถึงมาตรฐานจริยธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกยุคสมัย โดยเฉพาะหลักจริยธรรมพุทธศาสนามีความ

เป็นสากล ชีวิตของท่านเป็นตัวพิสูจน์ว่า เราสามารถประสบความสำเร็จทางวัตถุ (ร่ำรวย) ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมทางจิตวิญญาณได้

คำสำคัญ: ความประพฤติทางจริยธรรม, พุทธจริยธรรม, โฆสกเศรษฐี

ABSTRACT

This qualitative research aims to: (1) study the background and history of Ghosaka the Millionaire, (2) examine his ethical conduct, and (3) analyze his ethical behavior. It is the qualitative research. Data was collected from relevant documents, categorized, and presented through descriptive analysis.The research findings are as follows:

1) Ghosaka's life is a testament to the Law of Karma. In a past life as Kotuharika, he committed a grave sin by abandoning his child, yet he performed a great merit by offering his final meal to a Paccekabuddha before he died. This led to his rebirth as a faithful dog and a celestial being. In his final life as Ghosaka, he was abandoned and faced seven assassination attempts—a result of his past bad karma. However, due to his accumulated merit, he survived every time and eventually rose to the position of a millionaire.

2) Ghosaka's conduct perfectly blends universal ethics, which value humanity, with Buddhist ethics. He used his wealth to support Buddhism by building Ghositarama Temple, supporting monks, and establishing alms-houses to provide food. Ultimately, after hearing the Dhamma, he attained the stage of Sotapanna (Stream-enterer). He serves as a role model for someone who overcame hardship to achieve success in both the material and spiritual worlds through the power of goodness. His life proves that business success and wealth can truly go hand-in-hand with moral precepts and a Right Livelihood.

3) Ghosaka's behavior is a clear example of "elevating quality of life." Ethics served as the key force that turned bad karma into prosperity. This reflects an ethical standard that remains applicable today, highlighting the universal nature of Buddhist principles. His life proves that we can achieve material wealth while maintaining high spiritual virtues.

Keywords: Ethical Conduct, Buddhist Ethics, Ghosaka the Millionaire

บทนำ

มนุษย์ในฐานะสัตว์สังคมจำเป็นต้องมีกรอบกำกับพฤติกรรมเพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสงบสุข ซึ่ง "จริยธรรม" จึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดมาตรฐานความดี ความถูกต้อง และความ

เหมาะสมของการกระทำ จริยธรรมมิได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงนามธรรม แต่เป็นหลักปฏิบัติที่สะท้อนผ่านพฤติกรรมของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน โดยมีรากฐานมาจากศาสนาและปรัชญาที่ช่วยหล่อหลอมมโนธรรมของบุคคล (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์, 2542) ทั้งนี้ วิทย์ วิศทเวทย์ (2540) อธิบายว่า จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาคุณค่าและความดีของการกระทำ ซึ่งเป็นพื้นฐานให้มนุษย์สามารถตัดสินใจเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมได้ ขณะเดียวกันแนวคิดของ Aristotle (1999) ก็ชี้ให้เห็นว่าความดีของมนุษย์เกิดจากการปฏิบัติตามคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอ จนนำไปสู่ความผาสุกสูงสุด (eudaimonia) ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม

ในบริบทของพระพุทธศาสนา จริยธรรมมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับ "กฎแห่งกรรม" ซึ่งเป็นหลักการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลของการกระทำ กล่าวคือ การกระทำที่ดี (กุศลกรรม) ย่อมนำไปสู่ผลดี ขณะที่การกระทำที่ชั่ว (อกุศลกรรม) ย่อมนำไปสู่ผลทุกข์ในอนาคต หลักการนี้มิได้เป็นเพียงความเชื่อเชิงศาสนา แต่เป็นกรอบคิดเชิงเหตุผลที่ช่วยอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ในมิติของความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544) สอดคล้องกับแนวคิดของพระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม (2544) ที่ชี้ว่าจริยธรรมคือวิถีแห่งการเลือกกระทำภายใต้กฎแห่งเหตุปัจจัย ดังนั้น การเข้าใจเรื่องกรรมจึงทำให้มนุษย์ตระหนักถึงผลลัพธ์ของการกระทำ และพยายามพัฒนาตนเองให้ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของความดี

เมื่อพิจารณาในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม บุคคลที่มีสถานะเป็น "เศรษฐี" หรือผู้มั่งคั่ง มิได้ถูกคาดหวังเพียงให้มีความสามารถในการแสวงหาทรัพย์สินเท่านั้น แต่ยังต้องมีจริยธรรมในการใช้ทรัพย์นั้นเพื่อประโยชน์ส่วนรวม จริยธรรมของเศรษฐีจึงควรประกอบด้วยคุณธรรมสำคัญ เช่น ความซื่อสัตย์ ความเมตตา การให้ทาน และความรับผิดชอบต่อสังคม (บุญมี แท่นแก้ว, 2541) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจริยธรรมทางธุรกิจที่มุ่งเน้นการสร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม (สุภาพร พิศาลบุตร, 2549) อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Hobbes (1996) ที่มองว่ามนุษย์มีแนวโน้มเห็นแก่ตนเอง แต่สามารถพัฒนาไปสู่ความร่วมมือทางสังคมได้ผ่านกฎเกณฑ์และจริยธรรม ดังนั้น เศรษฐีที่แท้จริงจึงไม่ใช่เพียงผู้มั่งคั่งทางวัตถุ แต่ต้องเป็นผู้มีคุณธรรมที่สามารถใช้ทรัพยากรเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของสังคม

แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านกรณีของ "โฆสกเศรษฐี" ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในพุทธประวัติที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมและกฎแห่งกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ชีวิตของโฆสกเศรษฐีเป็นตัวอย่างของการเผชิญวิบากกรรมจากอดีต ควบคู่กับการสร้างกุศลกรรมใหม่ที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม นอกจากนี้ ความประพฤติของท่านยังสะท้อนจริยธรรมของผู้มั่งคั่งที่ใช้ทรัพย์เพื่อการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคม จนสามารถบรรลุธรรมในที่สุด ดังนั้น การศึกษาความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจบทบาทของจริยธรรมในชีวิตมนุษย์ และเป็นต้นแบบในการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมอย่างยั่งยืน

ปัญหาที่ต้องการทราบ

1. ประวัติและความเป็นมาของโฆสกเศรษฐีเป็นอย่างไร
2. ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐีเศรษฐีเป็นอย่างไร
3. วิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี ที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติทางจริยธรรมมีอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของโฆสกเศรษฐี
2. เพื่อศึกษาความประพฤติทางจริยธรรมของของโฆสกเศรษฐี
3. เพื่อวิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของของโฆสกเศรษฐี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2538
2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำราวิชาการ เอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับงานวิจัยนี้
3. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
4. เรียบเรียง และสรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะ
5. เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2544) กล่าวไว้ในหนังสือ พุทธธรรม ว่า การดำเนินชีวิตที่ดีต้องประกอบไปด้วยการศึกษา เรียกว่าสิกขา ร่วมกับ มรรค หมายถึงการดำเนินชีวิตที่มีการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และการฝึกฝนเพื่อพัฒนาตน จึงจะเป็นชีวิตที่ดีชีวิตเหมือนกับการเดินทางที่เรียกว่า มรรค หรือปฏิปทา แปลว่า ทางดำเนินชีวิตหรือเรียกว่า จริยะ แปลว่า การดำเนินชีวิต มรรคหรือปฏิปทา จะเป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ดี จริยะจะเป็นทางดำเนินชีวิตที่ดีจะต้องมี สิกขา คือการศึกาเรียนรู้และพัฒนาตนเองตอดเวลา มรรคที่ถูกต้อง เรียกว่า อริยมรรค (มรรคาอันประเสริฐ หรือทางดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ) ก็จัดเป็นจริยะที่ดี เรียกว่า พรหมจริยะ แปลว่า จริยะอย่างประเสริฐ หรือการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ

วิทย์ วิศทเวทย์ (2532) กล่าวไว้ในหนังสือ จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม ว่า วิชาจริยศาสตร์ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ทางด้านคุณค่า คุณค่าหรือค่า หมายถึงความสามารถที่จะนำเรา

บรรลุถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อเราพูดถึงค่าทางจริยะ เราจะใช้คำว่า ดี สำหรับเรียกคุณค่าอันนั้น ความดีคือค่าทางจริยธรรม

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ (2542) กล่าวไว้ในหนังสือ จริยศาสตร์ ว่า ศาสนาเป็นพื้นฐานอันดีงามของจริยศาสตร์ ส่วนจริยศาสตร์เป็นการแสดงออกให้ศาสนาปรากฏชัด คือ ศาสนาต้องมีหลักจริยศาสตร์มีจริยศาสตร์เป็นเครื่องแสดงออก จริยศาสตร์เน้นหนักในเรื่องมีความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับสังคม ส่วนศาสนาเน้นหนักในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับพระเจ้าศาสนาและจริยศาสตร์ต่างทำหน้าที่ไปด้วยกัน จึงต้องควบคู่กันไป แต่ศาสนาพัฒนาไปได้ไกลกว่า เพราะสามารถทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากพันธนาการทางโลกได้เป็นโลกุตตรชน ส่วนจริยศาสตร์เป็นเพียงผู้ชี้บอกหน้าที่ของมนุษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยกัน จริยศาสตร์ทำให้ศาสนาบริสุทธิ์หมดจดขึ้น ส่งเสริมให้เราได้พบแสงสว่างแห่งชีวิตนั่นคือคลังแห่งคุณธรรม

บุญมี แท่นแก้ว (2541) กล่าวไว้ในหนังสือ จริยธรรมกับชีวิต ว่า จริยธรรมหมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ จัดว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดีงามถูกต้องอันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้จำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา อันได้แก่ ศีล (Precept) หมายถึงหลักหรือเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อตัดหรือฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นปกติ กล่าวคือ จะพูดหรือทำสิ่งใดให้เป็นไปตามปกติ อย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พูดให้ถูกต้องให้เป็นธรรม กระทำให้ถูกต้องให้เป็นธรรม เมื่อพูดหรือกระถูกต้องเป็นธรรมย่อมมีความสุข ความสบายเยือกเย็นไม่เดือดร้อนอันเป็นผลของการมีศีล หรือเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติจริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้นคุณธรรมและศีลจึงเป็นโครงสร้างของจริยธรรม

พระเทวินทร์ เทวินฺโท (2550) กล่าวไว้ในหนังสือ จริยธรรมศาสตร์ จริยธรรมและคุณธรรม ว่า จริยธรรมที่ดี ถ้านำมาใช้ในการพัฒนาตนเอง นำมาใช้ในการพัฒนาครอบครัว นาใช้ในการพัฒนาการศึกษา นำมาใช้ในการปกครอง นำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ นำมาใช้ในการพัฒนาสังคมและนำมาใช้ในการรักษาธรรมชาติ กล่าวคือ ต้องนำจริยธรรมที่ดีมาใช้ควบคุมการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ครบกระบวนการและให้ทุกคนนำไปประพฤติปฏิบัติให้เท่าเทียมกัน โดยให้ทุกคนในสังคมมีส่วนในการควบคุมดูแลให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน ให้สังคมเป็นผู้ใช้พยานหลักฐานต่าง ๆ 9 พร้อมทั้งใช้จริยธรรมที่ดีเป็นเกณฑ์ตัดสินความดีชั่ว ความถูกผิดของคนในสังคม ซึ่งจะทำให้จริยธรรมที่ดีมีอยู่ในทุกคน

พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม (2544) วิทยานิพนธ์เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างสัจธรรมกับจริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปใจความสำคัญได้ว่า จริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งเป็น 3 ขั้น ได้แก่ 1) จริยธรรมขั้นมูลฐาน คือ จริยธรรมเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม เช่น เบญจศีลเป็นต้น 2) จริยธรรมขั้นสูง คือ จริยธรรมเพื่อขัดเกลาตนเองให้มีคุณธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น กุศลกรรมบถ 10 3) จริยธรรมขั้นสูงสุด คือ จริยธรรมเพื่อพัฒนาตนเองสู่ความเป็นอริยชน เช่น มรรคมีองค์ 8 เป็นต้น

พระวินัย วิสุทฺธสาโร (2561) วิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันตรชาดก สรุปใจความสำคัญได้ว่า คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกนั้น พบว่า คุณค่าที่เกิดขึ้นมี 4 ประการ ได้แก่ คุณค่าด้านร่างกาย คุณค่าด้านจิตใจ คุณค่าด้านสังคม และคุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมของไทยส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจในการประกอบพิธีกรรมจนก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้น

พระธนา อคฺคธมฺโม (พิมพารัตน์) (2560) วิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ที่ปรากฏในเวสสันตรชาดก สรุปใจความสำคัญได้ว่า การศึกษาหลักจริยศาสตร์ในเวสสันดรชาดก เป็นการศึกษาเชิงคุณค่า 2 ด้าน ได้แก่ คุณค่าทางด้านจิตใจ และคุณค่าทางด้านสังคม คุณค่าทางด้านจิตใจจะช่วยในการพัฒนาจิตใจให้มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ไม่อิจฉาริษยาต่อกัน มีจิตใจที่เป็นกุศล เมื่อมีอารมณ์โลภ โกรธ หลง ก็สามารถระงับได้และเข้าใจในหลักการดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท คุณค่าทางด้านสังคม จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความเป็นอยู่อย่างสันติสุข ทุกคนเข้าใจในหน้าที่ของตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น เมื่อใครทำผิดก็มีการให้อภัยซึ่งกันและกันมีความสามัคคีเป็นที่ตั้ง สังคมมีความเข้มแข็ง ปัญหาทางครอบครัวลดน้อยลงและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องประเภทวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยสรุปความได้ว่า อาริสโตเติลมองว่าความดีเป็นการทำหน้าที่ของมนุษย์ที่มุ่งสู่ความผาสุก (ยูไดโมเนีย) โดยใช้เหตุผลและคุณธรรมทางปัญญาทั้งในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ ในขณะที่พุทธจริยศาสตร์เน้นการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อบรรลุพระนิพพาน ซึ่งมีมรรค 8 เป็นหลักนำทาง ปรัชญาตะวันตกมักแยกความจริงจากการปฏิบัติ ขณะที่ปรัชญาอินเดียผูกพันกับศาสนาและการปฏิบัติตามแนวคิดที่ค้นพบส่วนจริยธรรมในพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 3 ขั้น ได้แก่ ขั้นมูลฐานเพื่อความสงบเรียบร้อย ขั้นสูงเพื่อการขัดเกลาตนเองและขั้นสูงสุดเพื่อพัฒนาตนสู่ความเป็นอริยชน

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี"ได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้

1.สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 "เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของโฆสกเศรษฐี" พบว่า ประวัติและความเป็นมาของโฆสกเศรษฐีมีความสลับซับซ้อนและดำเนินไปตามกฎแห่งกรรมอย่างชัดเจน โดยแบ่งลำดับเหตุการณ์สำคัญได้ดังนี้

(1) ภูมิหลังในอดีตชาติ เริ่มต้นจากชาติที่เกิดเป็น นายโกตุหริกะ ในยุคที่เกิดทุพภิกขภัย ท่านได้กระทำกรรมที่ขัดต่อมโนธรรมคือการทิ้งบุตรน้อยเพราะความหิวโหย แต่ก่อนสิ้นใจได้กระทำกุศลกรรมด้วยการถวายอาหารที่เหลือเพียงมื้อเดียวแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยศรัทธาอันแรงกล้า ส่งผลให้ไปเกิด

เป็นสุนัขในบ้านนายโคบาล ซึ่งได้สร้างบารมีด้วยการอารักขาและจงรักภักดีต่อพระปัจเจกพุทธเจ้าจนสิ้นใจด้วยความรักและไปอุบัติเป็น โฆสกเทพบุตร บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

(2) การกำเนิดในชาติปัจจุบัน โฆสกเศรษฐีกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกครั้งในเมืองโกสัมพี โดยเกิดจากนางโสเภณีและถูกทอดทิ้งตั้งแต่วันแรกที่ลืมตาดูโลก ชีวิตในช่วงต้นต้องเผชิญกับวิบากกรรมจากการถูกปองร้ายโดยท่านเศรษฐีผู้ปกครองเมืองถึง 7 ครั้ง เช่น การนำไปวางให้วัวเหยียบ การโยนลงเหว และการวางแผนฆ่าด้วยยาพิษ แต่ด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรมเก่า (อุปถัมภกรรม) ทำให้ท่านรอดพ้นจากความตายมาได้ทุกครั้งอย่างปาฏิหาริย์

(3) การก้าวสู่ตำแหน่งเศรษฐีและการบรรลุธรรม ในที่สุดท่านได้รับตำแหน่งมหาเศรษฐีสืบต่อจากบิดาบุญธรรม และได้เป็นมหาอุปถัมภกคนสำคัญของพระพุทธศาสนาในเมืองโกสัมพี ท่านได้สร้างวัดโฆสิตาราม ถวายแก่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ และที่สำคัญที่สุดคือการได้ฟังพระธรรมเทศนาจนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน กลายเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ก้าวพ้นจากความทุกข์ยากสู่ความรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรมด้วยอำนาจแห่งบุญและจริยธรรมที่สั่งสมมา

2. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 "เพื่อศึกษาความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี" พบว่า

(1) มิติด้านจริยธรรมและจริยศาสตร์เบื้องต้นในการศึกษาพบว่า จริยศาสตร์ เป็นส่วนของภาคทฤษฎีที่ช่วยให้โฆสกเศรษฐีเกิดปัญญาในการพิจารณาเกณฑ์ความดีความชั่วตามหลักของเหตุและผล ในขณะที่ จริยธรรม เป็นส่วนของภาคปฏิบัติที่ปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมทางกายและวาจา ซึ่งความประพฤติของท่านสะท้อนถึงการปะทะกันระหว่าง นักอัตนิยม (Egoism) ที่เน้นประโยชน์ส่วนตนในยามวิกฤต กับ จริยธรรมเชิงพุทธ ที่เน้นการเสียสละเพื่อส่วนรวมและคุณค่าทางจิตใจอันประเสริฐ

(2) ความประพฤติผ่านวิวัฒนาการทางจริยธรรมจากการศึกษาความประพฤติในแต่ละช่วงชีวิตสามารถจำแนกตามลักษณะทางจริยธรรมได้ดังนี้

จริยธรรมระดับสัญชาตญาณ (ชาติที่เกิดเป็นนายโกตุหริกะ) เป็นช่วงที่ความประพฤติยังผันผวนตามความบีบคั้นของสถานการณ์ทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมการถวายทานในช่วงท้ายของชีวิตแสดงให้เห็นถึงการเกิด มโนธรรม ที่ก้าวข้ามความเห็นแก่ตัว สอดคล้องกับจริยศาสตร์ที่เน้นเรื่องเจตนาอันเป็นกุศลจริยธรรมระดับมิตตธรรมและความกตัญญู (ชาติที่เกิดเป็นสุนัข) ความประพฤติในชาตินี้โดดเด่นในเรื่องความจงรักภักดีและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ (Duty Ethics) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แม้จะเป็นสัตว์เดรัจฉานแต่กลับมีจริยธรรมที่มั่นคง

จริยธรรมระดับเทวธรรม (ชาติที่เกิดเป็นเทพบุตร) เป็นความประพฤติที่ตั้งอยู่บนหลัก "หิริและโอตตัปปะ" คือความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ซึ่งถือเป็นจริยธรรมพื้นฐานที่คุ้มครองโลก

จริยธรรมระดับสมบูรณ์และการบรรลุธรรม (ชาติปัจจุบัน) คือ ความประพฤติของท่านในฐานะโฆสกเศรษฐีเป็นการบูรณาการจริยธรรมในระดับสังคม (การสงเคราะห์คนยากไร้และการรับบุตรสาวของเพื่อน

เป็นกุลธิดา) เข้ากับจริยธรรมระดับสูง (การสร้างอารามอุปถัมภ์พุทธศาสนา) จนนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือการพัฒนาปัญญาจนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

สรุปโดยภาพรวม ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐีคือหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นได้ด้วยการฝึกฝนตนเอง โดยใช้หลักจริยศาสตร์เป็นประทีปนำทาง และใช้จริยธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ จนสามารถก้าวพ้นวิบากกรรมและบรรลุถึงความสุขที่แท้จริงได้ในที่สุด

3. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 "เพื่อวิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี" พบว่าการนำข้อมูลประวัติและพฤติกรรมมาผ่านกระบวนการวิเคราะห์ตามกรอบจริยศาสตร์และจริยธรรมเชิงพุทธ ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

(1) การวิเคราะห์รากฐานแห่งกรรมและจริยธรรม พบว่า การวิเคราะห์บุพกรรมและวิบากกรรมชี้ให้เห็นว่า ความประพฤติของโฆสกเศรษฐีคือภาพสะท้อนของ "กฎแห่งเหตุและผล" พฤติกรรมที่ผิดพลาดในอดีต (การทิ้งบุตร) ส่งผลเป็นวิบากกรรมที่บีบคั้นในชาติปัจจุบัน แต่ด้วยกุศลเจตนาที่ทำอย่างแรงกล้า (การถวายทานมื้อสุดท้าย) ได้กลายเป็น "อุปถัมภกรรม" ที่ช่วยประคับประคองชีวิตให้รอดพ้นจากอันตรายทั้ง 7 ครั้ง ซึ่งในเชิงจริยศาสตร์ถือเป็นการเรียนรู้คุณค่าของชีวิตผ่านประสบการณ์ความทุกข์

(2) การวิเคราะห์มิติทางจริยศาสตร์และแนวคิดเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์นิยาม บ่อเกิด และระดับของจริยธรรม พบว่าพฤติกรรมของโฆสกเศรษฐีมีการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้น จากระดับสัญชาตญาณสัตว์ในอดีตชาติ สู่ระดับมิตตธรรมที่มั่นคง และเข้าสู่ระดับจริยธรรมเชิงพุทธที่สมบูรณ์ โดยมีการผสมผสานแนวคิดจริยธรรมตะวันออกที่เน้นความกลมกลืนและการฝึกตน เข้ากับหลักจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบต่อตำแหน่งและสถานะทางสังคม

(3) การวิเคราะห์พัฒนาการทางจริยธรรมผ่านอัตภาพต่าง ๆ เช่น
ช่วงเป็นนายโกตุหริกะ วิเคราะห์ได้ว่าเป็นภาวะ วิกฤตทางมโนธรรม ที่มนุษย์มีโอกาสพลาดพลั้งแต่สามารถกลับใจได้ด้วยกุศลจิต

ช่วงเป็นสุนัขและเทพบุตร วิเคราะห์ได้ว่าเป็น จริยธรรมแห่งความกตัญญูและหิริโอตตัปปะ ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญที่ใช้คุ้มครองโลกและยกระดับภพภูมิ

ช่วงการรับบุตรสาวของเพื่อนเป็นกุลธิดา วิเคราะห์ได้ว่าเป็นจุดสูงสุดของ "จริยธรรมแห่งความเมตตาและการให้โอกาส" ซึ่งสอดคล้องกับคุณค่าทางสังคมที่ช่วยให้เกิดความสันติสุขและการยอมรับในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

(4) การวิเคราะห์จริยธรรมระดับสูงสุดในชาติปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่า โฆสกเศรษฐีได้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของจริยธรรมเชิงพุทธ คือการเปลี่ยนจากความประพฤติภายนอก (การตั้งโรงทานและการสร้างอาราม) เข้าสู่การพัฒนาปัญญาภายในจนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าจริยธรรมที่แท้จริงมิใช่เพียงการทำตามกฎเกณฑ์ แต่คือการเข้าถึงสัจธรรมและความหลุดพ้นจากกิเลส

สรุปการวิเคราะห์ ผู้วิจัยวิเคราะห์เห็นว่า ความประพฤติของโฆสกเศรษฐีเป็นตัวอย่างเชิงประจักษ์ของการ "ยกระดับคุณภาพชีวิต" ผ่านการฝึกฝนตนเอง (สิกขา) ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นว่าจริยธรรมเป็นพลังสำคัญที่สามารถพลิกผันวิบากกรรมร้ายให้กลายเป็นความรุ่งเรือง และนำพามนุษย์ไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ในที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี" ผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญที่พบจากการศึกษามาวิเคราะห์และอภิปรายผลเพื่อให้เห็นถึงคุณค่าเชิงปรัชญาและจริยศาสตร์ที่ปรากฏในงานวิจัย ดังนี้

อภิปรายผลการวิจัยประวัติและความเป็นมาของโฆสกเศรษฐี

ประวัติของโฆสกเศรษฐีสะท้อนให้เห็นถึงวงจรของกฎแห่งกรรมที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การเป็นผู้กระทำกรรม (นายโกตุหริกะ) ผู้รับวิบากกรรม (สุนัข/เด็กที่ถูกทอดทิ้ง) และผู้รับอานิสงส์แห่งกุศล (เทพบุตร/มหาเศรษฐี) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม (2544) ที่ระบุว่าสัจธรรมกับจริยธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น โดยสัจธรรมคือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของกรรม ส่วนจริยธรรมคือวิถีการเลือกกระทำที่นำไปสู่ผลลัพธ์นั้น ๆ ประวัติของท่านยังแสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แม้จะเกิดจากมารดาที่เป็นโสเภณีและถูกทอดทิ้ง แต่ด้วยโอกาสและการพัฒนาตนเอง ท่านก็สามารถก้าวสู่สถานะที่สูงส่งได้ ซึ่งสอดคล้องกับจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ควรมีให้แก่กันในการให้โอกาสและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

อภิปรายผลการวิจัยความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี

ความประพฤติของโฆสกเศรษฐีในแต่ละอัตภาพ แสดงถึงพัฒนาการจากระดับสัญชาตญาณไปสู่ระดับปัญญาธรรมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะพฤติกรรมในชาติปัจจุบันที่มีความซับซ้อนทางจริยธรรมสูง เช่น การไม่ผูกอาฆาตต่อเศรษฐีที่ปองร้ายตน และการรับบุตรสาวของเพื่อนมาอุปถัมภ์ พฤติกรรมเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Aristotle (1992) ที่มองว่าความดีคือการทำหน้าที่ของมนุษย์ให้สมบูรณ์ตามศักยภาพที่มี การทำหน้าที่ของโฆสกเศรษฐีในฐานะบุตร มิตร และอุปถัมภก จึงเป็นการแสดงออกของจริยธรรมระดับ "สมานัตตตา" คือการวางตนได้เหมาะสมและสม่ำเสมอในทุกสถานการณ์ ส่งผลให้ท่านเป็นที่รักและยอมรับของสังคม (วิทย์ วิศทเวทย์, 2540)

อภิปรายผลการวิจัยวิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า โฆสกเศรษฐีคือตัวอย่างของบุคคลที่เปลี่ยนจากนัก "อัตนิยม" (Egoism) ตามแนวคิดของ Hobbes (1996) ที่เชื่อว่ามนุษย์ทำทุกอย่างเพื่อตนเอง มาสู่การเป็น "ผู้ให้"

ในอุดมคติเชิงพุทธ การวิเคราะห์พฤติกรรมของท่านพบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระธนา อคฺคธมฺโม (2560) ที่ว่าการพัฒนาจิตให้มีเมตตากรุณาจะช่วยระงับอารมณ์โลภ โกรธ หลง และเข้าใจหลักการดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท จุดสูงสุดทางจริยธรรมของท่านคือการบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

ซึ่ง วศิน อินทสระ (2541) อธิบายว่าเป็นจริยธรรมที่เกิดจากปัญญาเห็นแจ้งภายใน มิใช่เพียงการทำตามระเบียบภายนอก ทำให้ความประพฤติของท่านเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนอย่างแท้จริง

สรุปการอภิปรายผล ความประพฤติของโฆสกเศรษฐีสะท้อนวงจรกฎแห่งกรรมที่เชื่อมโยงเหตุและผลอย่างเป็นระบบ ชี้ให้เห็นถึงความเท่าเทียมในศักดิ์ศรีมนุษย์ที่สามารถพัฒนาตนเองจากจุดต่ำสุดสู่ความสำเร็จได้หากได้รับโอกาส พฤติกรรมของท่านมีพัฒนาการจากระดับสัญชาตญาณสู่ปัญญาธรรม โดยเฉพาะการไม่จองเวรและการทำหน้าที่มิตรแท้ได้อย่างสมบูรณ์ตามหลักจริยศาสตร์สากล ท่านยังเป็นต้นแบบของการเปลี่ยนจากการทำเพื่อตนเองมาเป็น ผู้ให้ ในอุดมคติเชิงพุทธด้วยความเมตตากรุณาจนถึงจุดสูงสุดคือการบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันด้วยปัญญาเห็นแจ้ง ซึ่งพิสูจน์ว่าจริยธรรมที่แท้จริงช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างประโยชน์สุขให้แก่มหาชนได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ค้นพบชุดความรู้ที่สำคัญซึ่งสะท้อนถึงวิถีแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจริยธรรมผ่านช่วงชีวิตของโฆสกเศรษฐี โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ

(1) วงจรจริยธรรมกับกฎแห่งกรรม องค์ความรู้ประการแรกคือการเข้าใจว่าจริยธรรมไม่ใช่สิ่งที่เป็นอิสระ แต่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสัจธรรมหรือกฎแห่งกรรม พฤติกรรมของโฆสกเศรษฐีพิสูจน์ให้เห็นว่า "เจตนาทางจริยธรรม" คือตัวกำหนดทิศทางของชีวิต แม้กรรมในอดีตจะส่งผลเป็นวิบากที่บีบคั้น (การถูกทอดทิ้ง) แต่การเลือกกระทำกรรมใหม่ที่ประกอบด้วยจริยธรรม (การถวายทานและการมีมิตตธรรม) สามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตจากผู้เผชิญเคราะห์กรรมสู่ผู้เสวยความสุขได้อย่างเป็นรูปธรรม

(2) พลวัตของพัฒนาการทางจริยธรรม การวิจัยค้นพบว่าจริยธรรมของมนุษย์มีความเป็นพลวัตและสามารถยกระดับได้ผ่านกระบวนการ "ไตรสิกขา" หรือการเรียนรู้ โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

- ระดับสัญชาตญาณ คือ การพ่ายแพ้ต่อความต้องการพื้นฐาน (นายโกตุหริกะทิ้งบุตร)
- ระดับสังคมและหน้าที่ คือ การปฏิบัติด้วยความกตัญญูและมิตตธรรม (สถานะสุนัขและโฆสกเทพบุตร)
- ระดับมโนธรรมบริสุทธิ์ คือ การเปลี่ยนผ่านสู่จริยธรรมระดับอริยบุคคล (การบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน)

องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าบุคคลจะเริ่มต้นจากจุดที่มืดบอดเพียงใด หากได้รับโอกาสและการฝึกฝนจิตใจ ย่อมสามารถก้าวสู่มาตรฐานทางจริยธรรมที่สูงขึ้นได้เสมอ

(3) จริยธรรมแห่งความเมตตาและการให้

องค์ความรู้ที่สำคัญในมิติทางสังคมคือ การเห็นคุณค่าในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียม การที่โฆสกเศรษฐีรับบุตรสาวของเพื่อนมาเป็นกุลธิดา และการที่สังคมให้โอกาสท่านในการขึ้นสู่ตำแหน่งเศรษฐี สะท้อนว่า “จริยธรรมแห่งการให้โอกาส” คือกลไกสำคัญในการสร้างสันติสุขในสังคม ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและเยียวยาบาดแผลจากการถูกทอดทิ้งในอดีต

สรุปองค์ความรู้ (New Discovery) องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า จริยธรรมเชิงปฏิบัติที่ประกอบด้วยปัญญาและการเสียสละ เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการเปลี่ยนวิบากกรรมร้ายให้กลายเป็นอริยทรัพย์ที่ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับหัวใจของพุทธจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาชีวิตให้ก้าวพ้นจากอำนาจของกิเลสสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ความประพฤติทางจริยธรรมของโฆสกเศรษฐี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับใช้และการทำวิจัยในอนาคต ดังนี้

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

(1) ด้านการศึกษาและการพัฒนาตนเอง สถานบันการศึกษาควรนำเรื่องราวของโฆสกเศรษฐีมาเป็นกรณีศึกษาในการสอนวิชาจริยธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเห็นภาพประจักษ์ว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นได้ด้วยการฝึกฝนจิตใจ (สิกขา) แม้จะเริ่มต้นจากสภาวะที่ยากลำบากหรือเคยผิดพลาดมาก่อน

(2) ด้านการส่งเสริมความกตัญญูและมิตตธรรม องค์กรทางสังคมควรนำหลัก "มิตตธรรม" และ "ความกตัญญู" ที่ปรากฏในความประพฤติของโฆสกเศรษฐี มาเป็นต้นแบบในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เกื้อกูลกัน เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งและสร้างความสมานฉันท์ในการอยู่ร่วมกัน

(3) ด้านการเยียวยาสังคม หน่วยงานที่ดูแลด้านสวัสดิการสังคมหรือกลุ่มเปราะบาง ควรนำแนวคิด "จริยธรรมแห่งการให้โอกาส" จากพฤติกรรมของโฆสกเศรษฐีที่รับบุตรสาวของเพื่อนเป็นกุลธิดา มาสร้างความตระหนักให้สังคมเห็นคุณค่าในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียม เพื่อให้โอกาสแก่ผู้ประสบเคราะห์กรรมในสังคมได้กลับมายืนหยัดได้อย่างมีเกียรติ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

(1) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบความประพฤติทางจริยธรรมของตัวละครอื่นในพุทธประวัติที่มีวิบากกรรมคล้ายคลึงกัน เช่น องคุลีมาล หรือนางสามาวดี เพื่อให้เห็นมุมมองที่หลากหลายของพลวัตการเปลี่ยนผ่านทางจริยธรรม

(2) การศึกษาในมิติพุทธจิตวิทยา ควรมีการศึกษาวิจัยความประพฤติของโฆสกเศรษฐีในมิติของพุทธจิตวิทยา โดยเน้นวิเคราะห์กระบวนการทางจิต (Cognitive & Emotional) ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจทางจริยธรรมในสภาวะวิกฤต

(3) การประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล ควรมีการวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักจริยธรรมของโฆสกเศรษฐีเพื่อแก้ปัญหาความสัมพันธ์และการขาดความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) ในสังคมออนไลน์ปัจจุบัน เพื่อหาแนวทางส่งเสริมจริยธรรมผ่านนวัตกรรมทางความคิดใหม่ ๆ

บรรณานุกรม

จำเริญรัตน์ จิตต์จริจรรย์. (2557). **จริยศาสตร์: ปรัชญาจริยะสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพทางการศึกษา.** (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. (2542). **จริยศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ 8, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. (2554). **จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับอุดมคติและมาตรการทางศีลธรรม.** (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

บุญมี แท่นแก้ว. (2541). **จริยธรรมกับชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่6. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

พระเทวินทร์ เทวินฺโท. (2550). **จริยธรรมศาสตร์จริยธรรมและคุณธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งแสงการพิมพ์จำกัด.

พระธนา อคฺคธมฺโม (พิมพารัตน์). (2560). **ศึกษาวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ที่ปรากฏในเวสสันตรชาดก.** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม).** พิมพ์ครั้งที่ 16, กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด.

พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม. (2544). **วิทยานิพนธ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสัจธรรมกับจริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระวินัย วิสุทฺธสาโร. (2561). **วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก.** วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วศิน อินทสระ. (2541). **พุทธจริยศาสตร์.** กรุงเทพฯ: ทองเกษม.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2540). **จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพร พิศาลบุตร. (2549). **จริยธรรมทางธุรกิจ.** (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิรัตน์เอ็ดดูเคชั่น.

Aristotle. (1999). **Nicomachean Ethics (T. Irwin, Trans.; 2nd ed.).** Indianapolis, IN: Hackett Publishing.

Hobbes, T. (1996). ***Leviathan* (R. Tuck, Ed.).** Cambridge, UK: Cambridge University Press. (Original work published 1651).

การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

DEVELOPMENT OF SUPPLEMENTARY READERS BASED ON THE PHRA MAE PHOSOP PALM-LEAF MANUSCRIPTS OF WAT KHAM FOR STUDENTS AT KULNO SCHOOL, PHIMAI DISTRICT, NAKHON RATCHASIMA PROVINCE

พิพัฒน์ภาสน์ บุญเทียน
Phiphatphart Boonthian
ศิริพร หาญพิชัย
Siriporn Hanphichai
ธนเดช เอื้อศรี
Thanadet Eusri
โสระยา ไทยอัฐวิถี
Soraya Thai-atwithee
กุลพิสิฐ ขวาไทย
Kulphisit Khwathai
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding: Email. E-mail : siriporn.han@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สร้างและหาประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน (2) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย หนังสืออ่านเพิ่มเติมจำนวน 3 เล่ม ได้แก่ เริ่มเรื่องแม่โพสพ รู้เรื่องแม่โพสพ และเล่าเรื่องแม่โพสพ แผนการจัดการเรียนรู้ และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน นำมาวิเคราะห์หาประสิทธิภาพของหนังสือและวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังการเรียนรู้ ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียน โดยการหาค่าดัชนีประสิทธิภาพ (E.I.) การทดสอบค่าที (Paired samples t-test) ผลการวิจัยพบว่า

1) หนังสืออ่านเพิ่มเติมที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพเท่ากับ 87.98/90.77 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่กำหนดไว้

2) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ ค่าดัชนีประสิทธิผล (E.I.) เท่ากับ 0.2255 แสดงว่านักเรียนมีความก้าวหน้าทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้นร้อยละ 22.55

คำสำคัญ: หนังสืออ่านเพิ่มเติม, คัมภีร์ใบลาน, พระแม่โพสพ, ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ABSTRACT

The purposes of this research were: (1) to develop and determine the efficiency of supplementary readers based on the Phra Mae Phosop palm-leaf manuscripts of Wat Kham for students at Kulno School, (2) to compare students' academic achievement before and after the intervention and the effectiveness index of learning. The sample consisted of primary school students at Kulno School, Phimai District, Nakhon Ratchasima Province. The research instruments included three supplementary readers, lesson plans, and an academic achievement test. The data were analyzed to determine the efficiency of the supplementary readers and to compare the academic achievement before and after learning with the supplementary readers based on the Phra Mae Phosop palm-leaf manuscripts of Wat Kham. The analysis utilized the Effectiveness Index (E.I.) and the Paired Samples t-test. The research results indicated that:

1) the efficiency of the developed supplementary readers was 87.98/90.77, which was higher than the 80/80 criteria

2) the students' academic achievement after learning was significantly higher than before at the .05 level and the Effectiveness Index (E.I.) was 0.2255, representing a learning progress of 22.55 percent.

Keywords: Supplementary Readers, Palm-Leaf Manuscripts, Phra Mae Phosop, Academic Achievement

บทนำ

การอ่านเป็นทักษะสำคัญที่จำเป็นต่อทุกคนในทุกเพศ ทุกวัย และทุกอาชีพ เพราะช่วยเพิ่มพูนความรู้ ความคิด และความบันเทิง การอ่านยังมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะนักเรียน

นักศึกษาที่ต้องพัฒนาทักษะและมีความรักในการอ่านเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง ในยุคสมัยที่ข้อมูลถูกส่งผ่านสื่อออนไลน์และอิเล็กทรอนิกส์อย่างรวดเร็ว การอ่านจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงความรู้ในเชิงวิชาการและสาระด้านอื่น ๆ ซึ่งนิภาวรรณ วรภู (2547: 32) ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของหนังสืออ่านเพิ่มเติมเอาไว้ว่า หนังสืออ่านเพิ่มเติมจะช่วยให้ เด็กเข้าใจสิ่งที่ต้องการทราบนอกเหนือจากหนังสือเรียนได้มากยิ่งขึ้น สนองความต้องการในการอ่าน อย่างอิสระ ทั้งนี้ยังช่วยฝึกทักษะและพัฒนาการอ่านของเด็ก และช่วยเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ของเด็กในวิชาต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยพัฒนาสติปัญญา ความเข้าใจ และการสร้างความเพลิดเพลิน ผู้อ่านจะเข้าใจเนื้อหาได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับประสบการณ์และ ความสามารถในการวิเคราะห์ โดยกระบวนการอ่านครอบคลุมการรู้จักคำ การเข้าใจความหมาย การตอบสนองต่อสารและการประเมินเนื้อหาซึ่งมีความสำคัญเช่นเดียวกับกระบวนการฟัง

หนังสืออ่านเพิ่มเติมเป็นหนังสืออ่านเสริมนอกเวลาเรียนมีความสำคัญอย่างมากใน กระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากช่วยเติมเต็มช่องว่างในความรู้ที่อาจเกิดขึ้นจากการเรียนการสอนในชั้น เรียน อีกทั้งยังส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง สร้างความมั่นใจในการ ค้นคว้าหาความรู้ใหม่ ๆ และกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ในการนำความรู้เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันหรือในสถานการณ์ที่หลากหลาย ยิ่งไปกว่านั้น หนังสืออ่านเพิ่มเติมยังมีบทบาทใน การช่วยปลูกฝังนิสัยรักการอ่านและการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเนื้อหาในหนังสือมักถูกออกแบบให้ เหมาะสมกับวัย ความสนใจและความต้องการของผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น ซึ่งช่วยสร้างแรงจูงใจ และความกระตือรือร้นในการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า หนังสืออ่านเพิ่มเติมเป็น หนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่ช่วยสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างรอบด้าน ทั้งในด้านการเพิ่มพูนความรู้ การฝึกฝนทักษะการเรียนรู้ และการพัฒนาความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิผล น่าสนใจ กระตุ้นให้มีความอยากอ่าน อ่านเข้าใจง่ายใช้ภาษาดี ซึ่งวัลลีย์ ปราสาททองโอสถ (2550: 37) ได้สรุปความหมายหนังสืออ่านเพิ่มเติมเอาไว้ว่า หนังสืออ่านเพิ่มเติมเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่เด็กทั้งในแง่การศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม นอกเหนือจากแบบเรียนทั้งยังให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และแทรกเรื่องราวน่ารู้สำหรับเด็กได้ และอภิวรรณ วีระสมิทธ์ (2554: 100) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมไว้ว่าลำดับขั้นตอนในการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมต้องสำรวจผู้สอนว่าสอนกลุ่มสาระใดการสร้าง หนังสืออ่านเพิ่มเติมในบริบทของการศึกษาการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน เนื่องจากหนังสืออ่านเพิ่มเติมเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ช่วยเติมเต็มความเข้าใจในเนื้อหาที่อาจมีข้อจำกัดในหนังสือเรียนทั่วไป การจัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมจึงต้องเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เช่น นักเรียนในช่วงวัยหรือระดับชั้นที่ ต้องการสื่อช่วยเสริมความรู้เป็นต้น ผู้เรียนสามารถนึกภาพเรื่องราวได้ชัดเจนแจ่มใสจะเริ่มต้น ตรงไหน เรื่องดำเนินไปและจะจบอย่างไร เรื่องที่เขียนให้อะไร สื่อสารอะไรและต้องการสอนอะไร สัมพันธ์กับเนื้อหาในหลักสูตร เมื่อนักเรียนอ่านจบแล้วต้องได้แง่คิด

วัดขาม ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ตำบลขามสะแกแสง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา สังกัดคณะสงฆ์นิกาย ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2458 และได้รับพระราชทานวิสงครามศรีเมื่อ วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2522 ปัจจุบันมีเจ้าอาวาสคือพระครูศรีสุธรรมพินิจ (สารสนเทศท้องถิ่น นครราชสีมา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี สุรนารี, ออนไลน์: 2568) ซึ่งวัดขามมีข้อมูลที่น่าศึกษาคือ คำภีร์ใบลาน หรือหนังสือใบลาน เป็นอุปกรณ์รับรองการเขียนชนิดหนึ่ง แนบมาจากต้นตาลอันเป็น พันธุ์ไม้พื้นบ้าน หาง่ายโดยไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากนัก กรรมวิธีคิดประดิษฐ์ก็ไม่ยากเป็น หัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งนอกจากจะใช้ในความสะดวก เหมาะสมกับสภาพชีวิตของคนไทยและ ภูมิอากาศของบ้านเมืองแล้ว ยังเป็นไม้ชนิดเดียวที่คนไทยนำมาใช้เป็นวัสดุรองรับการเขียน และยิ่ง น่าอัศจรรย์ใจขึ้นอีกตรงที่ไปร้านเหล้านั้นมีความคงทนถาวร อายุการใช้งานยืนนานมากอีกด้วย ใบลานที่บุรุษคนไทยนำมาเป็นอุปกรณ์รองรับในการจดลายลักษณ์อักษร นิยมเรียกกันเป็นสามัญว่า หนังสือใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน ที่เรียกว่าคัมภีร์ใบลานเพราะเนื้อเรื่องที่จดจารลงไปในใบลาน ส่วนใหญ่เป็นพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา (ก่องแก้ว วีรประจักษ์, 2545: 3) และจาก การศึกษาข้อมูลคำภีร์ใบลานวัดขาม พบว่ามีเรื่องราวที่น่าสนใจจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้ข้อมูลคำภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ พระแม่โพสพเป็นเทพีตามความเชื่อของคนไทยที่ เกี่ยวข้องกับข้าวและความอุดมสมบูรณ์ของผืนนาชาวนาไทยเชื่อว่าพระแม่โพสพเป็นวิญญาณผู้ คุ้มครองต้นข้าว ทำให้ข้าวเจริญงอกงามและให้ผลผลิตที่ดีข้าวถือเป็นอาหารหลักของคนไทยมา ตั้งแต่อดีต ดังนั้นพระแม่โพสพจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทยอย่างมากตาม ความเชื่อโบราณ พระแม่โพสพเปรียบเสมือนแม่ของข้าวผู้ให้กำเนิดและดูแลเมล็ดข้าวในนาชาวนา จะให้ความเคารพและปฏิบัติต่อข้าวด้วยความระมัดระวังไม่ทิ้งขว้างหรือเหยียบย่ำเพราะเชื่อว่าจะ เป็นการไม่ให้เกียรติพระแม่โพสพ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีทำขวัญข้าวหรือพิธีรับขวัญข้าว เพื่อแสดงความกตัญญูและขอพรให้การทำนาอุดมสมบูรณ์พระแม่โพสพจึงไม่เพียงเป็น สัญลักษณ์ของความเชื่อเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความผูกพันของคนไทยกับธรรมชาติและการเกษตร ความเชื่อนี้ช่วยสอนให้คนเห็นคุณค่าของข้าว รู้จักประหยัดและรู้สึกขอบคุณต่อสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิต ดังนั้นพระแม่โพสพจึงเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนไทยสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวข้างต้นจะพบว่า วัดขาม อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา มีข้อมูลจากคำภีร์ใบลานที่น่าศึกษาอยู่หนึ่งเรื่อง สามารถนำไปสร้างเป็น หนังสืออ่านเพิ่มเติมสำหรับนักเรียนในพื้นที่ของชุมชนได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะสร้างเพื่อ สร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 และเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้โดยใช้ หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งการวิจัยนี้จะทำให้ได้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิ

มาย จังหวัดนครราชสีมา ที่มี ประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ทำให้ทราบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้โดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากนิทานในสมุดข่อยวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนกุลโนและเป็นข้อมูลและแนวทางแก่ผู้ที่สนใจในการนำไปเป็นแนวทางการจัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมในระดับประถมศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างและหาประสิทธิภาพหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80
2. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้โดยการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับ นักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

ตัวแปรต้น		**ตัวแปรตาม**
หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานเรื่องแม่โพสพวัดขาม - เล่มที่ 1 เริ่มเรื่องแม่โพสพ - เล่มที่ 2 รู้เรื่องแม่โพสพ - เล่มที่ 3 เล่าเรื่องแม่โพสพ	→	ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติม - ประสิทธิภาพด้านกระบวนการ - ประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์ ผลสัมฤทธิ์ของหนังสืออ่านเพิ่มเติม - ผลสัมฤทธิ์ก่อนเรียน - ผลสัมฤทธิ์หลังเรียน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 26 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ เริ่มเรื่องแม่โพสพ รู้เรื่องแม่โพสพ และเล่าเรื่องแม่โพสพ

2.2 แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขาม เรื่องพระแม่โพสพ จำนวน 24 ข้อ

2.3 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติม การสร้างแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ก่อนและหลังเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ

2.4 นำความรู้ที่ได้มาสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมและแบบทดสอบวัด

2.5 นำหนังสืออ่านเพิ่มเติมและแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ เสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ราย ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อัมพร เจือจันทร์ นางจันทร์เพ็ญ เอมโคกสูง และนางฤทัย ถนอมพลกรัง เพื่อตรวจสอบลักษณะ รูปเล่ม การใช้ภาษา และความเที่ยงตรงทางด้านเนื้อหาได้แก่

2.6 ปรับปรุงแก้ไขหนังสืออ่านเพิ่มเติมและแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ ตามที่ผู้เชี่ยวชาญชี้แนะ แล้วนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียน

2. วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจาก คัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียน โดยการหาค่าดัชนีประสิทธิภาพ (E.I.) การทดสอบค่าที (Paired samples t-test)

เอกสารที่เกี่ยวข้องเรื่องนางโพสพ

ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลตำรายาสมุดข่อยวัดขาม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ลานที่ 1 หน้าที่ 1

เอกะพีชัง หะทะยัง มะมะสวาหะ คาถาพระอจุตตะฤๅษี บัดนี้อาตมาภาพจะสาธกยก นิทานแสดงในเรื่องราวแห่งนางโพสพ ประคับประคองสนองศรัทธาแห่งท่านปัจจะยะธานาธิบดี ตั้งแต่แรกพัทธกัป

ลานที่ 2 หน้าที่ 1

เป็นลำดับมาตั้งแต่พระกุกสันโธ เป็นต้น สมเด็จทศพลทรงตรัสเทศนาโปรดเวนัยสรรพสัตว์ โลกมีพระชนมายุได้ 64 หมื่นปี ล่วงเข้าสู่พระนิพพานยังพระพุทธศาสนาแห่งสมเด็จ พระศาสดา จารย์ทรง

ลานที่ 2 หน้าที่ 2

พระนามชื่อว่า พระโกนาคมอุดมภบริบูรณ์ไปด้วยข้าวแลน้ำอาหารไม่อดอยาก เอโกอิตถิโย ยังมีหญิงผู้หนึ่ง มีนามแลโคตะมีได้ปรากฏในวาระพระบาลี สตรีผู้นั้น สามีกระทำกาลกิริยาตาย ตนก็เป็นหม้าย จินเตสิ หญิงนั้นก็ติดแต่ในใจว่า เราจะกระทำเป็นนาเป็นยุ้ง หวังว่าจะใส่ข้าว ข้าว นั้นก็บินมาทำยุ้งมิใคร่จะทัน กว่าจะสำเร็จข้าวนั้นก็บินมาทั้งรวงทั้งเม็ด เกลื่อนกลาด สตรีนั้นใจ ร้ายกาจฉวยไม้ได้แล้วก็ไล่ตีข้าวนั้นแตกออกเป็นผงธุลีเป็นชิ้นน้อยและชิ้นใหญ่ ข้าวนั้นไซร้ก็บินไปอยู่ ป่าหิมพานต์

ลานที่ 3 หน้าที่ 1

ไปเกิดเป็นเผือก เป็นมัน เป็นบุก เป็นด้วยข้าวนั้นว่าน้อยใจนักหนา ตั้งแต่แรกไปอยู่ป่าก็เรียกว่า นางโพสพเอย ตั้งแต่แรกนางโพสพหนีไป บุคคลทั้งหลายในชมพูทวีปก็บังเกิด "ทุพพิก ขันตรภะยะอะติ" อดข้าวตายมากมายนักหนาช้านานประมาณได้พันปี ครั้งนั้นยังมีลูกเศรษฐีคนหนึ่ง เที่ยวไปในราวป่าก็บรรลุถึงแม่น้ำพระคงคาอันเต็มไปด้วยวารียังมีปลาตัวหนึ่ง บุตรเศรษฐีนั้นจับเอามาได้ ปลานั้นร้องไห้ว่า เราจะตายเป็นอันแน่ลูกเศรษฐีได้ฟังกระแสเสียงปลาร้องไห้แล้ว ลูกเศรษฐีจึงถามก็แจ้งเนื้อความทุกสิ่งทุกอันครั้งนั้นปลาทั้งหลายจึงว่า

ลานที่ 3 หน้าที่ 2

เรานี้แลจะนำซึ่งนางโพสพมา ว่าแล้วปลาก็รับวาจากับลูกเศรษฐี ลูกเศรษฐีจึงถามว่า ดูก่อนพระยาปลาเอย นางโพสพนั้นอยู่ใกล้หรือไกลเป็นประการใด ครั้งนั้นพระยาปลาก็บอกว่า ถ้าว่าอยู่ในคูหาแลป่าไม้ ครั้งถึงปีแล้วก็ใช้ให้พระยาปลาไปพามาครั้งนั้น ลูกเศรษฐีมีใจศรัทธามากแล้ว จึงวิงวอนขอขมาให้นางโพสพ ครั้งนั้นพระยาปลาก็เรียกนางโพสพมาว่า นางโพสพเอย นางโพสพ ก็วิ่งออกมา ครั้งนั้นลูกเศรษฐีก็เข้าไปกอดรัดแล้วอ้อนวอนนางโพสพด้วยวาจาต่างๆ นางโพสพว่าข้าไม่มาแล้วเป็นอันขาดข้าเจ็บใจเต็มทีอียายแม่หม้ายจัญไรมันตีลง

ลานที่ 4 หน้าที่ 1

ลงที่หลังข้าพเจ้า ครั้นลูกเศรษฐีได้ฟังดังนั้น จึงว่าผิดทีหนึ่งแล้วท่านให้ด่า สองครั้งท่านให้สั่งสอนสามครั้งท่านให้ทำโทษ ข้าพเจ้าขอสมาแก่ท่านอย่ามีความโกรธเลย เชิญมาเถิดมาโปรด ฝูงคนทุกถ้วนหน้าอันเป็นกำพร้าอนาถาด้วยอดอยากอาหาร ครั้นลูกเศรษฐีจะวิงวอนสักเท่าใด ๆ นางโพสพก็ไม่มา เทวะเทวดาโย ยังมีเทวดาสององค์ องค์หนึ่งเนรมิตเป็นกวาง กวางทององค์หนึ่ง เนรมิตเป็นนกแขกเต้าเข้ามาอ้อนวอนโลมเล้าด้วยวาจาว่า นางโพสพเอย เชิญมาเถิดมาโปรดฝูงชน อันอดอยาก

ลานที่ 4 หน้าที่ 2

อาหาร นางโพสพอย่าโกรธเคืองเลยหรือว่าเจ้าหนีไปอยู่เมืองบาดาลถิ่นฐานแลท่าน้ำ แลวังปลาอย่าไปอยู่ในคูหาแลป่าไม้ เชิญมาเถิดมาเลี้ยงชีวิตมนุษย์ในพระพุทธศาสนา เจ้ากับข้าเคยประกอบกันมิได้ขาดครั้งนั้น กวางทองตัวนั้นก็ว่านางโพสพเอย มาเถิดอย่าอยู่ไปเลยในพงไพรแลป่ากว้าง มีทั้งหมู่ช้างแลเสือสิง เจ้าจงมาไปกับเรา มาเลี้ยงชีวิตอินทรีย์ชาวมนุษย์ในพระพุทธศาสนา เจ้ากับข้าเคยเกิดมาเป็นมนุษย์ครั้งนั้นนกแขกเต้า

ลานที่ 5 หน้าที่ 1

จึงมีวาจาอ้อนวอนนางโพสพว่า อย่าอยู่เลยในภูเขา มาไปด้วยกันเถิด ตัวเรานี้มีปีกมีหาง มาเถิดมาเลี้ยงมนุษย์ เมื่อนางโพสพได้ฟังดังนั้นก็นึกขึ้นได้ว่ามิใช่นกแขกเต้าแลกวางไพรนี้เห็นจะเป็นเทวดาเนรมิตกายเข้ามาพูดแน่แท้ นางรู้แนวฉะนี้แล้วก็ว่า ข้าไม่คืนคำลูกเศรษฐีได้ ครั้งนั้นลูกเศรษฐีจึงเชิญนางโพสพมาเลี้ยงชีวิตอินทรีย์ ต่อมาข้าวนั้นก็หอมดีอยู่เป็นลำดับ ๆ ครั้งพระกัสสปะลงมาโปรดสัตว์ในโลกนี้ พระชนมายุยืนได้ 4 หมื่นปีก็เข้าสู่พระนิพพาน เมล็ดข้าวนั้นก็ใหญ่ 3 กำเศษ

ลานที่ 5 หน้าที่ 2

ครั้นพระองค์ทรงพระนามศากยมุนีโคอุดมเจ้า เราเมล็ดข้าวก็เล็กน้อยลงมา สมเด็จ พระพุทธเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน พระพุทธศาสนาได้ 114 ปี ยังมีกษัตริย์พระองค์เสวยสมบัติอยู่ในชมพูทวีป มิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม 10 ประการ มีมิจฉาทิฏฐิอยู่ในสันดาร มิได้รู้จักบาปบุญคุณแลโทษ โหดร้ายนักหนา ครั้นฝนฟ้ามิได้ตกขอบเขตก็กันดาร บุคคลลำบากด้วยอดอยากอาหาร พระยาองค์นั้นก็ให้ทำยุ้งฉาก อันใหญ่ ขนข้าวมาใส่ให้เต็มแล้วเหลือนั้นก็เอา

ลานที่ 6 หน้าที่ 1

มาแจกจ่าย จำหน่ายเป็นเงินมาเที่ยวเล่นตามความปรารถนา แลซื้อวัวควายช้างม้าทาสาและทาสี ครั้งนั้นข้าวก็บินหนีไป บุคคลทั้งหลายก็อดอยากอาหารตายมากหลายนัก ยังเหลืออยู่สองเฒ่าตายาย ก็เที่ยวไปแสวงหาอาหารในราวป่าเดินมาก็พบอจุตตฤาษีดาบสฝ่ายพระอจุตตฤาษีดาบสแลเห็นสองเฒ่าเดินมาก็มีความชื่นชมยินดี สองเฒ่าก็ยอกรชุลีขึ้นเหนือเกล้าพระฤาษีเจ้ารู้เหตุว่าสองเฒ่านี้อดอยากข้าวมา พระสิทฐาก็รู้ว่าพระพุทธศาสนานั้นจะเสื่อมสูญพระจอมอจุตตฤาษี

ลานที่ 6 หน้าที่ 2

ก็เรียกนางโพสพว่า นางโพสพเอย จะหนีไปไหนจงมาเถิด พระสิฏฐาก็บอกแก่ตายายว่า อันนี้แลเป็นมิ่งขวัญของบ้านเมืองจงเอาไปเถิดเอาไปเลี้ยงมนุษย์ในพุทธศาสนา นางโพสพก็มีวาจาบอกว่า ฉันไม่ไปแล้วเป็นอันอันขาด ฉันไม่ไป พวกมนุษย์ใจร้ายนักหนา แต่ปางก่อนยายแม่หม้ายมันตีครั้งหนึ่งแล้ว พระยาใจบาปหยาบช้ามันขายซื้อวัวควายช้างม้าทาสาแลทาสี ข้าข้าพเจ้าไม่ไปแล้วเป็นอันขาด พระจุตตฤาษีนึกโกรธในพระทัย ว่าแล้วจึงให้พระคาถาแก่สองเฒ่าตายายว่า

ลานที่ 7 หน้า 1

เอกพีชชังหะทะยังมะมะฯ สองเฒ่าได้พระคาถาแล้ว ก็เรียกนางโพสพ ออกมาเถิดอย่าอยู่เลย มาไปกับยายครั้นเมื่อเรียกนางโพสพมาแล้ว พระฤษีเจ้าก็จับเอาปีกแลหางไว้ แล้วนางโพสพก็มีความน้อยใจนักหนา ครั้นจะไม่ออกมาก็ขัดพระคาถาไม่ได้ ออกมาแล้วก็กลั้นใจตาย ร่างกายนางนั้นก็กลับกลายเหลือแต่ขวัญบังเกิดเป็นต้นข้าว พระ(ปู่) เจ้าก็แบ่งออกเป็นข้าวดำ แลข้าวขาว ข้าวจ้าว ข้าวเหนียว สองเฒ่าตายายก็เอามาปลูกไว้ ข้าวนั้นก็เจริญใหญ่ขึ้นเป็นต้นรวง ฝ่ายสองเฒ่าตายายก็แบ่งออกไปเมืองลังกา 100

ลานที่ 7 หน้าที่ 2

รวง แล้วก็แบ่งออกไปเมืองชมพูทวีป 134 รวง แลตายายทั้งสอง จึงบอกลูกแลหลาน ให้เอาไปไว้บนเรือนของตน นรชาติชาย หนึ่งทั้งหลาย ก็ชื่นชมยินดี ทั่วทั้งพื้นปฐพีมิได้เลือกหน้า ก็พากันขนเอาทุกภาษา เป็นเนืองนิจ ข้าวนั้นก็มิได้ขาดตกบกพร่องแต่สักนิดก็หามิได้ บ้างขนเอา ไปไว้ในนานาประเทศทั่วขอบเขตราชธานี คือเมืองกบิลพัสดุ์ แลเมืองวิเทหราช เมืองพาราณสี แลเมืองโกสิมพี ครั้งนั้นก็ไม่อดอยากอาหาร เป็นสุขเกษมศานติ์ทุกเวลา แล้วสองเฒ่าตายาย

ลานที่ 8 หน้าที่ 1

ก็สั่งสอนลูกหลาน ให้ทำไร่แล(เถ)นา สองเฒ่าตายายก็ชราภาพ อายุยืนได้ 964 ปี ก็ ดับขันธ์ขึ้นไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นมหาพรหม ครั้งนั้นบุคคลก็บริบูรณ์อุดมไปด้วยอาหาร แล้วก็คิด การทำเรือกสวนแลไร่นาแล้วก็ปลูกฟักแฟง แตง น้ำเต้าแลถั่วงา ครั้นถึงฤดูเดือนแล้วคนทั้งหลาย ก็จัดแจงหาแอกแลไถทั้งหญิงและชายทุกถ้วนหน้า แล้วก็พากันไปไถนาหว่านปลูก ข้าวนั้นก็งอกงาม ใหญ่เป็นสาวขึ้น มีท้อง (ทั้ง) แก่สุกงามเสมอกัน เก็บเกี่ยวแล้วก็กระทำเป็นกำ แลขนหอบเข็น ลาก ขึ้นสู่ลานแล้วก็พากัน กระทำบุญให้ทาน

ลานที่ 8 หน้าที่ 2

ตามความปรารถนา ครั้นแล้วอาราธนาพระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ หวังจะให้เป็น มงคลจึงทำขวัญข้าวนั้นครั้นช้าแล้ว ก็พากันถวาย อาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์ใน พระพุทธศาสนาแล้วอุทิศส่วนบุญนั้นไปถึงสองเท่าตายาย ครั้นแล้วก็จัดแจง เครื่องทำขวัญ แล้วก็ ยกศาลทำบายศรีขึ้น 7 ชั้นดูงามสะอาด จึงอาราธนา ท่านผู้มีปัญญามาทำขวัญข้าวว่าขวัญข้าว เจ้าเอยจงมาเถิดในวันนี้เป็นวันดีเป็นศรีสวัสดี พระสิทธาจอมเจ้าสั่งให้ทำขวัญ เมื่อเวลาข้าวอยู่ใน ลาน ว่าขวัญข้าวจ้าวเอย เชิญมาเถิด

ลานที่ 9 หน้าที่ 1

เจ้าอย่าหนีลงไปอยู่ในบาดาล แล ป่าหิมพานต์และถิ่นฐานธารน้ำและคีรีภูผา เชิญขวัญ ข้าวจ้าวเอยจงกลับมาชมเชย เครื่องทำขวัญยายตา มีมากนักหนาทั้งกุ้งพล่าปลายำ กำไว้ ถ้วนถี่ เชิญเข้ามาชมเชยขวัญข้าวจ้าวเอยอย่าช้า เอกพีชังสมากถา ขวัญข้าวเอยมาเถิดมาเลี้ยงมนุษย์ใน พระพุทธศาสนาแห่งพระสัพพัญญูในเมือง ชมพูทวีป ของเรานี้เถิดมาเถิดในวันนี้มาแล้วจงมามาให้ คนแก่มนุษย์ทั้งปวงให้บริบูรณ์ด้วย ธัญญาหาร จงมาเถิด มาเลี้ยง ชีวิต ทุกถ้วนหน้า อย่าได้เลือก จงมาเถิดมา

ลานที่ 9 หน้าที่ 2

ตกอยู่เรี่ยราย พ้นวิสัยจะพรรณนา ครั้งนั้นแม่โพสพก็มาชมเชยเครื่องทำขวัญชื่นชมยินดี เป็นที่สุดสาธโว อูกรทานสัปปรุษทุกถ้วนหน้า แต่บรรดาที่มา ฟังเรื่องนิทานเรียกขวัญแม่โพสพ พระผู้ทรงพระภาคทรง ปรารภว่าบุคคลผู้ใดประกอบด้วยโภไคยมไหสุริยสมบัติ 3 ประการ มีอยู่ ในสันดานทุกตัวคนแลเจริญสวัสดิ์มงคล เป็นผาสุกทุกที่ภราดร นี้แลท่านธานาธิบดี พึงสันนิษฐานทราบความเถิด ถึงเรื่องราวแม่โพสพ เป็นต้นแต่เดิมมา เราท่านจึงมีศรัทธาธรรมบุญให้ทาน ถวาย อาหารบิณฑิต

ลานที่ 10 หน้าที่ 1

บาตแก่ภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาหวังจะให้เป็นหิตานุทิศประโยชน์ ไปในภายภาคหน้า เหมือนพระอัญญา(ติ)โกณฑัญญะ ได้สำเร็จมรรคผลก่อน เมื่อครั้งก่อนพระอัญญา(ติ)โกณฑัญญะ เป็นกระฎุมพี มีนามปรากฏได้ให้ท่าน สิ้นวาระ 9 ครั้ง คือให้เมื่อข้าวเป็นน้ำนมครั้ง 1 ให้เมื่อ เคียวครั้ง 1 ให้เมื่อกระทำครั้งหนึ่งเมื่อมัดทั้งเป็นฟ่อนครั้ง 1 ให้เมื่อข้าวจ้าวลาน ครั้ง 1 ให้เมื่อ นวดครั้งหนึ่งให้เมื่อข้าวเข้ายุ้งครั้งหนึ่งให้ทานสิ้น 9 ครั้ง ดังพรรณนามา

ลานที่ 10 หน้าที่ 2

ก็เพราะกระทำบุญให้ทาน ถวายอาหารบิณฑบาต แต่ข้าวอยู่ในลาน พึงสันนิษฐานข้าวใจ เถิด แต่บรรดาที่ได้ รับทานพึงฟังซึ่งเรื่องนิทาน นางโพสพในกาลวันนี้ ก็เป็นบุญราศี อันวิเศษ เป็นเหตุที่จะปิดประตู จตุราบายภูมิทั้ง 4 ดูจะพรรณนามาฉะนี้ เอวัง ก็ มีด้วยประการฉะนี้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

การวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ซึ่งมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามตารางที่ 1- 2 ดังนี้

ตารางที่ 1 ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน ตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80

รายการ	คะแนนวัดผล			E_1	E_2
	เรื่อง 1 (8)	เรื่อง 2 (8)	เรื่อง 3 (8)	รวม (30)	(15)
คะแนน	173	188	188	549	236
$\bar{x}$	6.65	7.23	7.23	21.12	9.08
S.D.	1.02	1.03	0.99	2.55	1.06
ร้อยละ	83.17	90.38	90.38	87.98	90.77
ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติม				E_1 = 87.98	E_2 = 90.77

ตารางที่ 2 ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน ตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80

รายการประเมิน	คะแนนเต็ม	$\bar{x}$	(S.D.)	ร้อยละ
ประสิทธิภาพด้านกระบวนการ (E_1)	549	21.12	2.55	87.98
ประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์ (E_2)	236	9.08	1.06	90.77
ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติม 87.98/90.77				

ตอนที่ 2 ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้โดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

การวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้โดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัด โดยใช้สูตร วิเคราะห์ดัชนีประสิทธิผล (E.I.) และการวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยใช้ t-test (Paired Samples) ซึ่งมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามตารางที่ 3-4 ดังนี้

ตารางที่ 3 ดัชนีประสิทธิผลการโดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

จำนวนนักเรียน	คะแนนเต็ม	ผลรวมคะแนน		ดัชนีประสิทธิผล (E.I.)
		ทดสอบก่อนเรียน	ทดสอบหลังเรียน	
26	8	123	236	0.2255

จากตารางที่ 3 พบว่า ดัชนีประสิทธิผลการโดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีค่า เท่ากับ 0.2255 แสดงว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าในการเรียนรู้ เพราะมีคะแนนเพิ่มขึ้นร้อยละ 22.55

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

การทดสอบ	ผลการทดสอบ			
	$\bar{x}$	(S.D.)	t	p
ก่อนเรียน	4.73	0.92	20.98	-00*
หลังเรียน	9.08	1.06		

*แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 4 พบว่า การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่าน ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนเรียนรู้

สรุปผลการวิจัย

1. ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

1.1 ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่ โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโนตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 จำนวน 3 เรื่อง โดยมีคะแนน ด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 87.98 (x = 21.12, S.D. = 2.55) และมีคะแนนด้านผลลัพธ์ เท่ากับร้อยละ 90.77 (x = 9.08, S.D. =1.06)

1.2 ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่ โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโนตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 จำนวน 3 เรื่อง โดยมี ประสิทธิภาพด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 87.98 (x = 21.12, S.D. = 2.55) และมี ประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 90.77 (x = 9.08, S.D. = 1.06) ซึ่งสรุปได้ว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียน โรงเรียนกุลโนสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้

2. ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้โดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระ แม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

2.1 ดัชนีประสิทธิผลการโดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่อง พระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีค่าเท่ากับ 0.2255 แสดงว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าในการเรียนรู้ เพราะมีคะแนนเพิ่มขึ้นร้อยละ 22.55

2.2 การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนเรียนรู้

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากผลการวิจัย พบว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขาม เรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโนตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 จำนวน 3 เรื่อง โดยมีคะแนนด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 87.98 และมีคะแนนด้านผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 90.77 สอดคล้องกับงานวิจัยของปรัชญา พานิชนอก บุษบา ชุมหิรัญ และสุมาลี พนมลัง (2565 : บทคัดย่อ) ที่ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้าน เจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของหนังสือ อ่านเพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระ ทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 มีประสิทธิภาพด้านกระบวนการเท่ากับ ร้อยละ 84.09 และประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 85.45 ซึ่งสรุปได้ว่าประสิทธิภาพ ของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผลสูง กว่าเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของพรทิพา จันทศิลา และศิริวิมล กกสันเทียะ (2566 : บทคัดย่อ) ที่ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำราปลูกข้าวสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้าน

เจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับ นักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 มีประสิทธิภาพด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 81.11 และประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์เท่ากับ ร้อยละ 85.93 ซึ่งสรุปได้ว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญ พรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผลสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของพระประวิทย์ อตฺตทีโป สามเณรโรจนศักดิ์ พอมขุนทด และประพันธ์ ปรังประโคน (2566 : บทคัดย่อ) ที่ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำราพิชัยสงครามสมุดข่อย วัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัดเจริญพรตเรื่องตำราพิชัย สงครามสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ตามเกณฑ์ มาตรฐาน 80/80 มีประสิทธิภาพด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 82.28 และประสิทธิภาพด้าน ผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 81.40 ซึ่งสรุปได้ว่าประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัด เจริญพรตเรื่องตำราพิชัยสงครามสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผลสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาวัชรพล ธนปญฺโญ และอมรชัย สุวรรณพัฒน์ (2567 : บทคัดย่อ) ที่ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัดโคกตลาดสำหรับนักเรียน โรงเรียนบ้านบุ (ประชารัฐพัฒนา) อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัย พบว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัดโคกตลาดสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านบุ (ประชารัฐพัฒนา) อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 มีประสิทธิภาพด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 84.49 และประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 81.54 ซึ่งสรุปได้ว่าประสิทธิภาพของหนังสือเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัดโคกตลาดสำหรับนักเรียน โรงเรียนบ้านบุประชารัฐพัฒนาสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัย ของพระอรรณพ กิตฺติญาณเมธี และนุชจิรา เหลือกลาง (2567 : บทคัดย่อ) ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากนิทานในสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญ ผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากนิทานในสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 มีประสิทธิภาพด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 88.48 และประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 88.18 ซึ่งสรุปได้ว่า ประสิทธิภาพของ หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากนิทานในสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผลสูงกว่า เกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้ ซึ่งจากผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจาก คัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโนตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 จำนวน 3 เรื่อง โดยมีคะแนนด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 87.98 (x = 21.12, S.D. = 2.55) และมีคะแนนด้านผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 90.77 (x = 9.08, S.D. =1.06) ทั้งนี้อาจเป็น เพราะว่าหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุล โน มีเนื้อหาที่น่าสนใจ มีภาพที่เกี่ยวข้องทำให้เห็นภาพ เนื้อหา

อ่านเข้าใจง่ายรูปเล่มกะทัดรัด กลุ่มเป้าหมายได้ให้ความสนใจในหนังสือ จึงทำให้เมื่อนำเครื่องมือไปใช้ทดสอบกับกลุ่มเป้าหมาย แล้วได้ผลลัพธ์ประสิทธิภาพทางการเรียนรู้ของการใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมอยู่ในเกณฑ์สูง จึงทำให้ ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียน โรงเรียนกุลโนตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 จำนวน 3 เรื่อง โดยมีประสิทธิภาพด้านกระบวนการเท่ากับร้อยละ 87.98 และมีประสิทธิภาพด้านผลลัพธ์เท่ากับร้อยละ 90.77 ซึ่งสรุปได้ว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียน โรงเรียนกุลโนสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้

2. จากผลการวิจัย พบว่า การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่าน เพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนเรียนรู้ ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของปรัชญา พานิชนอก บุษบา ชุมหิรัญ และสุมาลี พนมลัง (2565 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่าน เพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสือ อ่านเพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนเรียนรู้ ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของพรทิพา จันทศิลา และศิริวิมล กกสันเทียะ (2566 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำราปลูกข้าวสมุดข่อยวัดเจริญพรต สำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำรับยาสมุดข่อยวัดเจริญพรต สำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลัง เรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลัง เรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนเรียนรู้ และยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของพระประวิทย์ อตฺตทีโป สามเณรโรจนศักดิ์ พอมขุนทด และประพันธ์ ปรังประโคน (2566 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำราพิชัยสงครามสมุดข่อยวัดเจริญพรต สำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัดเจริญพรตเรื่อง ตำราพิชัยสงครามสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนเรียนรู้ และนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ งานวิจัยของพระมหาวัชรพล ธนปญฺโญ และอมรชัย สุวรรณพัฒน์ (2567 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัดโคกตลาดสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านบุ

(ประชารัฐพัฒนา) อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า การ เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อยวัดโคกตลาดสำหรับ นักเรียนโรงเรียนบ้านบุ (ประชารัฐพัฒนา) อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ก่อน เรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนเรียนรู้ อักทั้งยังสอดคล้องกับงานวจิ ัย ของพระอรรณพ กิตฺติญาณเมธี และนุชจิรา เหลือกลาง (2567 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการ สร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากนิทานในสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่าการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนรู้ด้วยหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากนิทานในสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญ ผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนรู้ก่อนเรียนรู้ ซึ่งจากผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่าการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วย หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อน เรียนรู้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพ สำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีความเหมาะสม และนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ให้ความร่วมมือในการ ทำวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี ซึ่งเนื้อหาในหนังสืออ่านเพิ่มเติมนิทานในสมุดข่อยวัดขามก็มีความ สอดคล้องกับข้อมูลในสมุดข่อยวัดขามด้วยจึงทำให้การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้วย หนังสืออ่านเพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนโรงเรียนกุลโน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อน เรียนรู้

สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

การนำมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้ช่วยส่งเสริมทักษะการอ่านและปลูกฝังนิสัยรักการอ่านให้แก่เยาวชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยได้หนังสืออ่าน เพิ่มเติมจากคัมภีร์ใบลานวัดขามเรื่องพระแม่โพสพสำหรับนักเรียนมีประสิทธิภาพสูงถึง 87.98/90.77 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ที่กำหนดไว้ องค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและวิถีเกษตรกรรมของไทยที่ผูกพันกับพระแม่โพสพในฐานะเทพีแห่งข้าว ผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ ผ่านเนื้อหานิทานที่มีคติธรรมเกี่ยวกับการรู้จักคุณค่าของข้าว การทำขวัญข้าว และความกตัญญูต่อธรรมชาติ ซึ่งการใช้สื่อชนิดนี้ส่งผลให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และมีดัชนีประสิทธิผลแสดง

ความก้าวหน้าทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะเนื้อหาที่น่าสนใจ การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และการมีภาพประกอบที่ชัดเจน ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้นและเข้าใจเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการนำไปใช้

1. สถานศึกษาควรส่งเสริมการนำหนังสืออ่านเพิ่มเติมชุดนี้ไปใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนหลักในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย หรือบูรณาการร่วมกับกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

2. ครูผู้สอนควรใช้หนังสือนี้เป็นต้นแบบในการสร้างสื่อที่เน้นการอ่านเข้าใจง่าย มีภาพประกอบชัดเจน และมีรูปเล่มกะทัดรัดเพื่อดึงดูดความสนใจของนักเรียน

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนการจัดพิมพ์หรือเผยแพร่ในรูปแบบสื่อดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์และสืบสานมรดกทางภูมิปัญญาจากคัมภีร์ใบลานวัดขามหรือวัดอื่นๆ ให้เข้าถึงเด็กและเยาวชนในวงกว้าง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยและพัฒนาหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากข้อมูลสมุดข่อยหรือคัมภีร์ใบลานชุดอื่น ๆ ของวัดต่าง ๆ เพื่อนำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

2. ควรศึกษาวิจัยเชิงทดลองเพื่อเปรียบเทียบวิธีสอนรูปแบบต่าง ๆ ที่ใช้ควบคู่กับหนังสืออ่านเพิ่มเติมชุดนี้ เพื่อหาแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและมีคุณภาพสูงสุดสำหรับนักเรียน

3. ควรขยายขอบเขตการสร้างสื่อการเรียนรู้ไปยังกลุ่มเป้าหมายในระดับชั้นอื่น ๆ หรือศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานเรื่องอื่นที่น่าสนใจ เช่น ตำรายาหรือนิทานพื้นบ้าน เพื่อความหลากหลายของสื่อการสอน

บรรณานุกรม

นิภาวรรณ วรภู. (2547). **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องทวีปอเมริกาเหนือและทวีปอเมริกาใต้สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3.** วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิยาลัยราชภัฏเชียงราย.

ปรัชญา พานิชนอก บุษบา ชุมหิรัญ และสุมาลี พนมลัง. (2565). **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำรับ ยา สมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา.** การศึกษาอิสระหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.

พรทิพา จันทศิลา และศิริวิมล กกสันเทียะ. (2566). **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำราปลูกข้าว**

สมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา. การศึกษาอิสระหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.

พระประวิทย์ อตฺตทีโป สามเณรโรจนศักดิ์ พอมขุนทด และประพันธ์ ปรังประโคน. (2566). **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากตำราพิชัยสงครามสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา.** การศึกษาอิสระหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.

พระอรรณพ กิตฺติญาณเมธี และนุชจิรา เหลือกลาง. (2567). **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากนิทานในสมุดข่อยวัดเจริญพรตสำหรับนักเรียน โรงเรียนบ้านเจริญผล อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา.** การศึกษาอิสระหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.

พระมหาวัชรพล ธนปญฺโญ และอมรชัย สุวรรณพัฒน์. (2567). **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมจากสมุดข่อย วัดโคกตลาดสำหรับนักเรียนโรงเรียนบ้านบุ (ประชารัฐพัฒนา) อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา.** การศึกษาอิสระหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.

วัลลีย์ ปราสาททองโอสถ. (2550). **แนะนำหนังสือเรียนสามัญศึกษา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

อภิวรรณ วีระสมิทธ์. (2554). **หนังสือสำหรับเด็กการปฏิรูปและการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจาก phdict.online: ศัพท์หมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง

An Analytical Study of Philosophical Terminology from phdict.online: The Category of Buddhist Philosophy and Political Philosophy

เชิดพันธ์ โชติคุณ
Cherdphan Chotikhun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

ปัญหาความชอบธรรมของอำนาจอธิปไตยเป็นประเด็นพื้นฐานในปรัชญาการเมืองร่วมสมัย ระบบประชาธิปไตยแม้จะยึดหลักเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ตัดสิน หากปราศจากกรอบจริยธรรมกำกับ ก็อาจแปรสภาพเป็นภาวะ "เผด็จการเสียงข้างมาก" ได้ ขณะเดียวกัน ระบบอำนาจนิยมซึ่งรวมศูนย์อำนาจไว้ที่บุคคลหรือชนชั้นนำก็เสี่ยงต่อการละเมิดคุณค่าความเป็นมนุษย์

ในพุทธปรัชญาปรากฏแนวคิด "อธิปไตย 3" ได้แก่ อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย โดยเฉพาะแนวคิดธรรมาธิปไตย ซึ่งถือเอาธรรมะหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ แนวคิดนี้มีนัยสำคัญต่อรัฐศาสตร์แนวพุทธ เพราะมิได้เน้นที่ตัวบุคคลหรือกระแสสังคม หากเน้นที่ความจริงและคุณธรรมในฐานะเกณฑ์สูงสุดของการใช้อำนาจ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์โครงสร้างมโนทัศน์ของศัพท์ในหมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมืองจากฐานข้อมูลพจนานุกรมศัพท์ปรัชญาออนไลน์ของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา เพื่อทำความเข้าใจว่าระบบศัพท์ดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับอำนาจทางการเมืองอย่างไร

คำสำคัญ: ธรรมาธิปไตย, รัฐศาสตร์แนวพุทธ, พุทธปรัชญา, ความยุติธรรม, อธิปไตย

ABSTRACT

The problem of the legitimacy of sovereign authority constitutes a fundamental issue in contemporary political philosophy. Although democratic systems adopt majority rule as a decision-making principle, without an ethical framework to regulate it, democracy may degenerate into what is often described as the "tyranny of the majority." Conversely,

authoritarian systems that centralize power in an individual or ruling elite risk violating human dignity and undermining fundamental moral values.

In Buddhist philosophy, the doctrine of the "three forms of sovereignty" (attadhipateyya, lokadhipateyya, and dhammadhipateyya) presents an alternative normative framework. Among these, dhammadhipateyya—sovereignty of Dhamma—accords primacy to Dhamma, or moral truth, as the highest authority. This concept holds particular significance for Buddhist political theory, as it does not privilege personal will or shifting social trends, but rather upholds truth and virtue as the supreme criteria for the exercise of political power.

This article aims to analyze the conceptual structure of philosophical terminology within the categories of Buddhist Philosophy and Political Philosophy in the Online Philosophical Dictionary of the Royal Society of Thailand (phdict.online), in order to examine how the lexicon reflects the relationship between Dhamma and political authority.

Keywords: Dhamma-adhipateyya, Buddhist Political Theory, Buddhist Philosophy, Justice, Sovereignty

บทนำ

ในบริบทของรัฐศาสตร์ร่วมสมัย ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือการแสวงหาระบบอำนาจอธิปไตยที่สามารถสร้างความชอบธรรม (Legitimacy) และความยุติธรรม (Justice) ได้อย่างยั่งยืน ระบบประชาธิปไตยสมัยใหม่แม้จะยึดหลักเสียงข้างมาก หากปราศจากกรอบจริยธรรมกำกับ อาจแปรสภาพเป็น "เผด็จการเสียงข้างมาก" (Tyranny of the Majority) ขณะที่ระบบอำนาจนิยมซึ่งรวมศูนย์อำนาจไว้ที่บุคคลก็เสี่ยงต่อการละเมิดคุณค่าความเป็นมนุษย์และขาดการตรวจสอบเชิงจริยธรรม

พุทธปรัชญาได้เสนอแนวคิด "อธิปไตย 3" ได้แก่ อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย โดยเฉพาะ "ธรรมาธิปไตย" ซึ่งถือเอาธรรมะหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ แนวคิดนี้มีนัยสำคัญต่อรัฐศาสตร์แนวพุทธ เพราะมิได้เน้นที่ตัวบุคคลหรือกระแสสังคมชั่วคราว หากเน้นที่ความจริง (Truth) และคุณธรรม (Virtue) เป็นเกณฑ์สูงสุดของอำนาจ การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์คำศัพท์จากฐานข้อมูล phdict.online เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างมโนทัศน์ที่สนับสนุนธรรมาธิปไตยในฐานะทฤษฎีการเมืองเชิงจริยธรรม

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดรัฐศาสตร์เชิงพุทธได้รับการอธิบายอย่างเป็นระบบโดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ซึ่งเสนอว่าอำนาจทางการเมืองต้องตั้งอยู่บนหลักธรรม มิใช่อำนาจบังคับ ขณะที่ พุทธทาสภิกขุ เสนอแนวคิด "ธรรมิกสังคมนิยม" อันเน้นโครงสร้างสังคมที่ตั้งอยู่บนเมตตาและความเสมอภาคทางธรรม

ในปรัชญาการเมืองตะวันตก Plato ใน The Republic เสนอแนวคิด "Philosopher King" ซึ่งคล้ายกับการปกครองโดยปัญญา ขณะที่ John Rawls เสนอหลัก "Justice as Fairness" ซึ่งยึดความยุติธรรมเป็นฐานของสถาบันการเมือง

อย่างไรก็ตาม แนวคิดธรรมาธิปไตยแตกต่างจาก Theocracy ซึ่งหมายถึงการปกครองโดยศาสนจักร เพราะธรรมาธิปไตยมิได้เน้นชนชั้นนักบวช หากเน้นความถูกต้องตามธรรมเป็นเกณฑ์เหนือบุคคล

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อรวบรวมและจำแนกคำศัพท์ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมซึ่งสนับสนุนแนวคิดธรรมาธิปไตยจากฐานข้อมูล phdict.online
2. เพื่อวิเคราะห์เชิงความหมายและกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาของศัพท์ที่ปรากฏในหมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง
3. เพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการธรรมาธิปไตยในฐานะกรอบจริยธรรมกำกับอำนาจทางการเมือง

กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีการศึกษา

การวิเคราะห์ตั้งอยู่บนแนวคิดว่าศัพท์ปรัชญาเป็นหน่วยของมโนทัศน์ (conceptual units) ซึ่งสะท้อนโครงสร้างความคิดเชิงบรรทัดฐานในแต่ละระบบปรัชญา

ในปรัชญาการเมืองตะวันตก แนวคิดความยุติธรรมของ John Rawls ใน A Theory of Justice เสนอกรอบความยุติธรรมเชิงกระบวนการ (procedural justice) ผ่านหลักสัญญาประชาคม ขณะที่ Plato ใน The Republic เสนอการปกครองโดยปัญญาในรูปแบบกษัตริย์นักปรัชญา

ธรรมาธิปไตยแตกต่างจากทั้งสองแนวคิดตรงที่วาง "ธรรม" ในฐานะหลักศีลธรรมเชิงบรรทัดฐานเหนือทั้งปัจเจกและเสียงส่วนมาก การศึกษานี้จึงใช้กรอบการวิเคราะห์เชิงมโนทัศน์เพื่อสำรวจโครงสร้างศัพท์ที่สะท้อนแนวคิดดังกล่าว

ฐานข้อมูลศัพท์ปรัชญา (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) หมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง

จากการสืบค้นฐานข้อมูล phdict.online พบศัพท์สำคัญที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- **ภาษาไทย:** ธรรมาธิปไตย, อัตตาธิปไตย, โลกาธิปไตย, ทศพิธราชธรรม, ความยุติธรรม
- **ภาษาอังกฤษ:** Sovereignty of Dhamma, Righteousness, Justice, Common Good, Theocracy

ศัพท์ดังกล่าวปรากฏในหมวด Buddhist Philosophy และ Political Philosophy ซึ่งสะท้อนการเชื่อมโยงเชิงระบบระหว่างธรรมะกับโครงสร้างอำนาจ

การวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์ปรัชญา หมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง

1. การวิเคราะห์เชิงจำนวนศัพท์ (ภาษาอังกฤษและภาษาไทย) ในศัพท์ปรัชญา หมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง

การสำรวจพบศัพท์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยนัยกับแนวคิดธรรมาธิปไตยจำนวน 12 คำ ครอบคลุมทั้งสองหมวดหลัก โดยศัพท์ภาษาไทยเน้นมิติศีลธรรมภายในและโครงสร้างอธิปไตย ขณะที่ศัพท์ภาษาอังกฤษสะท้อนมิติเปรียบเทียบกับทฤษฎีการเมืองตะวันตก การกระจายตัวของศัพท์แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่าง “ธรรม” กับ “อำนาจ” อย่างเป็นระบบในฐานข้อมูลดังกล่าว

2. การวิเคราะห์เชิงความหมายทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง

นิยามของธรรมาธิปไตยเน้นว่าความถูกต้องตามหลักธรรมเป็นเกณฑ์สูงสุดของการใช้อำนาจ แตกต่างจากแนวคิด Theocracy ซึ่งหมายถึงการปกครองโดยองค์กรศาสนา ความแตกต่างนี้ชี้ให้เห็นว่าธรรมาธิปไตยมิใช่การมอบอำนาจให้สถาบันศาสนา แต่เป็นการวางหลักการเชิงบรรทัดฐานเหนือบุคคล

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์กับแนวคิด Justice ในปรัชญาการเมืองตะวันตก จะพบว่าธรรมาธิปไตยมีลักษณะเป็น substantive moral order มากกว่ากรอบกระบวนการเชิงสัญญาประชาคม

3. การวิเคราะห์เชิงกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาในศัพท์ปรัชญา หมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง

สามารถจำแนกโครงสร้างของธรรมาธิปไตยได้เป็น 3 ส่วนหลัก:

1. กลุ่มแหล่งที่มาของอำนาจ: ด้แก่ ธรรมาธิปไตย ซึ่งเน้นความชอบธรรมเชิงศีลธรรม

2. กลุ่มคุณธรรมของผู้ใช้อำนาจ: ได้แก่ ทศพิธราชธรรม และ Righteousness ซึ่งมุ่งขัดเกลาเจตจำนงของผู้ปกครอง

3. กลุ่มเป้าหมายทางสังคม: ได้แก่ Justice และ Common Good ซึ่งมุ่งสร้างประโยชน์สุขส่วนรวม

โครงสร้างดังกล่าวสะท้อนระบบความคิดที่มีองค์ประกอบครบทั้งแหล่งอำนาจ กระบวนการ และเป้าหมาย

4. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

ประเด็น	ธรรมาธิปไตย	Democracy	Theocracy
แหล่งอำนาจ	ธรรมะ	ประชาชน	ศาสนจักร
เกณฑ์ตัดสิน	ความถูกต้อง	เสียงข้างมาก	คำสอนศาสนา
ความเสี่ยง	การตีความธรรมผิด	เผด็จการเสียงข้างมาก	เผด็จการศาสนา

ผลการเปรียบเทียบชี้ว่าธรรมาธิปไตยทำหน้าที่เป็น "กรอบจริยธรรม" กำกับประชาธิปไตย มิใช่ทดแทน

อภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์ศัพท์จากฐานข้อมูล phdict.online สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดธรรมาธิปไตยในรัฐศาสตร์แนวพุทธวาง "ธรรมานุภาพ" ไว้เหนือ "อำนาจนิยม" อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ อำนาจมิได้มีความชอบธรรมโดยตัวของมันเอง หากต้องได้รับการรับรองจากหลักธรรมในฐานะบรรทัดฐานสูงสุด ความชอบธรรมทางการเมืองจึงมิได้ตั้งอยู่บนเจตจำนงของปัจเจก เสียงส่วนมาก หรือโครงสร้างสถาบันเพียงอย่างเดียว หากตั้งอยู่บนความถูกต้องเชิงศีลธรรมที่ตรวจสอบได้ด้วยเหตุผลและปัญญา

แนวคิดดังกล่าวมิได้ปฏิเสธโลกาธิปไตยหรือเสียงประชาชน หากเสนอว่าเสียงส่วนมากต้องผ่านการกลั่นกรองด้วยหลักธรรม เพื่อป้องกันการตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนอคติ ความกลัว หรือกิเลสของมวลชน ในความหมายนี้ ธรรมาธิปไตยทำหน้าที่เป็นกลไกถ่วงดุลเชิงจริยธรรมต่อกระบวนการประชาธิปไตย มิใช่การแทนที่หรือยกเลิกหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่เป็นการยกระดับคุณภาพของการใช้อำนาจให้มีความรับผิดชอบมากขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดความยุติธรรมเชิงกระบวนการของ John Rawls ใน A Theory of Justice จะเห็นได้ว่าธรรมาธิปไตยเน้นมิติคุณธรรมเชิงเนื้อหา (substantive morality) มากกว่ากลไกเชิงสัญญาประชาคม กล่าวคือ มิได้มุ่งเพียงออกแบบกระบวนการที่เป็นธรรม แต่ตั้งคำถามถึงคุณภาพเชิงจริยธรรมของการตัดสินใจด้วย ขณะเดียวกัน เมื่อเทียบกับอุดมคติการปกครองโดยปัญญาใน The Republic ของ Plato ธรรมาธิปไตยมิได้มอบสถานะพิเศษแก่ชนชั้นนักปราชญ์ หากถือว่าหลักธรรมเป็นมาตรฐานสากลที่ทั้งผู้ปกครองและประชาชนต่างต้องอยู่ภายใต้

ในแง่นี้ ธรรมาธิปไตยสามารถเข้าใจได้ในฐานะ "constitutional morality" หรือรัฐธรรมนูญทางจริยธรรม ซึ่งทำหน้าที่กำกับโครงสร้างอำนาจมิให้หลงทางไปตามกระแสอารมณ์ของมวลชนหรือความทะยานอยากของผู้นำ อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่ปรากฏจากการวิเคราะห์คือ ปัญหาการตีความธรรมในบริบทสังคมพหุนิยมร่วมสมัย หากไม่มีกรอบสถาบันที่ชัดเจนรองรับ การอ้างธรรมอาจกลายเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจนิยมได้เช่นกัน

ดังนั้น ธรรมาธิปไตยในฐานะกรอบจริยธรรมจึงจำเป็นต้องพัฒนาไปควบคู่กับกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลและกระบวนการตีความเชิงเหตุผล เพื่อรักษาสมดุลระหว่างหลักศีลธรรมกับเสรีภาพทางการเมือง การวิเคราะห์ศัพท์ในบทความนี้จึงมิได้เพียงอธิบายความหมายของคำ หากเปิดพื้นที่ให้เห็นศักยภาพและความท้าทายของการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในบริบทการเมืองร่วมสมัย

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศัพท์ปรัชญาจากฐานข้อมูลพจนานุกรมศัพท์ปรัชญาออนไลน์ของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา (phdict.online) ในหมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างศัพท์มิได้เป็นเพียงการรวบรวมคำจำกัดความเชิงภาษา หากแต่สะท้อนโครงสร้างมโนทัศน์เชิงบรรทัดฐานที่เชื่อมโยง "ธรรม" กับ "อำนาจอธิปไตย" อย่างเป็นระบบ

การจัดจำแนกศัพท์ออกเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแหล่งที่มาของอำนาจ กลุ่มคุณธรรมของผู้ใช้อำนาจ และกลุ่มเป้าหมายทางสังคม ทำให้เห็นโครงสร้างทางความคิดที่มีลำดับตรรกะจากต้นทางของความชอบธรรม ไปสู่กระบวนการใช้อำนาจ และสิ้นสุดที่ผลลัพธ์ทางสังคมในรูปของความยุติธรรมและประโยชน์สุขส่วนรวม โครงสร้างดังกล่าวสะท้อนว่าธรรมาธิปไตยมิได้เป็นเพียงหลักศีลธรรมเชิงปัจเจก หากเป็นกรอบทฤษฎีการเมืองเชิงจริยธรรมที่มีองค์ประกอบครบถ้วน

ในเชิงอรรถศาสตร์ การวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าธรรมาธิปไตยแตกต่างจากแนวคิดเทวาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ มิได้ตั้งอยู่บนอำนาจของสถาบันศาสนา หากตั้งอยู่บนหลักการเชิงบรรทัดฐานที่ถือว่าความถูกต้องมีสถานะเหนือบุคคลและเหนือเสียงส่วนมาก ความเข้าใจเช่นนี้ทำให้ธรรมาธิปไตยสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบศีลธรรมกำกับระบอบประชาธิปไตยได้ โดยมิได้ทำลายหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน หากแต่ช่วยยกระดับการใช้อำนาจให้ตั้งอยู่บนความรับผิดชอบทางจริยธรรม

เมื่อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบกับแนวคิดความยุติธรรมในปรัชญาการเมืองตะวันตก เช่น แนวคิดของ John Rawls ซึ่งปรากฏใน A Theory of Justice จะเห็นได้ว่าธรรมาธิปไตยมีลักษณะเป็นระเบียบศีลธรรมเชิงเนื้อหา (substantive moral order) มากกว่ากรอบความยุติธรรมเชิงกระบวนการ ขณะเดียวกัน เมื่อเปรียบเทียบกับอุดมคติการปกครองโดยปัญญาของ Plato ใน The Republic ธรรมาธิปไตยมิได้ยึดติดกับตัวบุคคลผู้มีปัญญา หากยึดหลักธรรมในฐานะมาตรฐานสากลที่ผู้ปกครองและประชาชนต่างต้องอยู่ภายใต้

อย่างไรก็ตาม บทความนี้ยังเปิดพื้นที่สำหรับคำถามเชิงทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาการตีความธรรม ความหลากหลายของความเข้าใจในบริบทสังคมร่วมสมัย และความจำเป็นของกลไกสถาบันเพื่อรองรับหลักธรรมในทางปฏิบัติ หากขาดการออกแบบเชิงสถาบันที่เหมาะสม การอ้างธรรมอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือของอำนาจนิยมได้ ดังนั้น ธรรมาธิปไตยในฐานะกรอบจริยธรรมจึงต้องพัฒนาไปพร้อมกับโครงสร้างทางรัฐธรรมนูญและกระบวนการตรวจสอบถ่วงดุล

โดยสรุป การวิเคราะห์ศัพท์จากฐานข้อมูล phdict.online แสดงให้เห็นศักยภาพของระบบศัพท์ปรัชญาในการสะท้อนและจัดระเบียบความคิดทางการเมืองในกรอบรัฐศาสตร์แนวพุทธ ธรรมาธิปไตยจึงสามารถเข้าใจได้ในฐานะ "รัฐธรรมนูญทางศีลธรรม" ที่ทำหน้าที่กำกับและประคับประคองระบอบการเมืองให้ดำรงอยู่บนฐานของความถูกต้อง ความยุติธรรม และประโยชน์สุขส่วนรวม อันเป็นหลักการที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทฤษฎีการเมืองเชิงจริยธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

จากผลการวิเคราะห์เชิงมโนทัศน์ของศัพท์ในหมวดพุทธปรัชญาและปรัชญาการเมือง การศึกษาต่อไปสามารถพัฒนาในทิศทางต่อไปนี้

ประการแรก ควรขยายการวิเคราะห์เชิงอรรถศาสตร์โดยศึกษาคำว่า "ธรรม" จากแหล่งปฐมภูมิ เช่น พระไตรปิฎกและอรรถกถา เพื่อสำรวจพัฒนาการทางความหมายและบริบทการใช้ในเชิงประวัติศาสตร์ปรัชญา การวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยเพิ่มความลุ่มลึกในการทำความเข้าใจฐานรากของแนวคิดธรรมาธิปไตยและลดข้อจำกัดของการพึ่งพาข้อมูลระดับพจนานุกรม

ประการที่สอง ควรศึกษาธรรมาธิปไตยในเชิงเปรียบเทียบกับทฤษฎีการเมืองร่วมสมัย เช่น เสรีนิยมรัฐธรรมนูญ (liberal constitutionalism) ประชาธิปไตยเชิงปรึกษาหารือ (deliberative democracy) หรือแนวคิดความยุติธรรมของ John Rawls เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างกรอบศีลธรรมเชิงเนื้อหา (substantive morality) กับกรอบความยุติธรรมเชิงกระบวนการ (procedural justice) การศึกษาดังกล่าวจะช่วยวางตำแหน่งธรรมาธิปไตยในภูมิทัศน์ทฤษฎีการเมืองโลกได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ประการที่สาม ควรพัฒนาการศึกษาในเชิงสถาบัน (institutional analysis) เพื่อสำรวจว่าหลักธรรมในฐานะกรอบจริยธรรมสามารถออกแบบกลไกตรวจสอบถ่วงดุลทางการเมืองได้อย่างไร การวิเคราะห์นี้จะช่วยตอบคำถามสำคัญเกี่ยวกับปัญหาการตีความธรรมและความเสี่ยงของการใช้ศีลธรรมเป็นเครื่องมือของอำนาจนิยม

ประการที่สี่ การศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมของผู้นำกับเสถียรภาพทางการเมืองในบริบทสังคมไทยหรือสังคมพุทธอื่น ๆ อาจช่วยทดสอบศักยภาพของธรรมาธิปไตยในระดับปฏิบัติการ และเชื่อมโยงทฤษฎีกับปรากฏการณ์ทางสังคมจริง

ประการสุดท้าย การศึกษาในระดับเมตาจริยศาสตร์ (meta-ethics) อาจตั้งคำถามว่าธรรมาธิปไตยตั้งอยู่บนฐานของ moral realism หรือ moral constructivism และหลักธรรมมีสถานะเชิงภววิทยาอย่างไรในฐานะบรรทัดฐานทางการเมือง การวิเคราะห์ระดับนี้จะช่วยยกระดับธรรมาธิปไตยจากกรอบจริยธรรมเชิงประยุกต์ไปสู่ทฤษฎีการเมืองเชิงปรัชญาอย่างเต็มรูปแบบ

โดยสรุป การพัฒนาการศึกษาต่อไปควรมุ่งเชื่อมโยงการวิเคราะห์เชิงมโนทัศน์เข้ากับมิติประวัติศาสตร์ สถาบัน และเมตาทฤษฎี เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่รัฐศาสตร์แนวพุทธในฐานะสาขาวิชาที่สามารถสนทนากับปรัชญาการเมืองร่วมสมัยได้อย่างมีน้ำหนักทางทฤษฎี

บรรณานุกรม

พุทธทาสภิกขุ. (2549). **ธรรมิกสังคมนิยม.** สุขภาพใจ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 34). มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2567). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาออนไลน์.** สืบค้น 15 พฤษภาคม 2567, จาก https://phdict.online/

Plato. (1991). **The Republic** (A. Bloom, Trans.; 2nd ed.). Basic Books.

Rawls, J. (1971). **A theory of justice.** Harvard University Press.

Royal Society of Thailand. (2024). **Online philosophical dictionary.** https://phdict.online/

วิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์การใช้ชีวิตของนางวิสาขา
An Analysis of Buddhist Ethics in the Way of Life of Visākhā

สรัลรัตน์ ชาญปรีชารัตน์
Saranrat Chanpricharat
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus

บทนำ

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์การใช้ชีวิตของนางวิสาขา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ 1. เพื่อศึกษาประวัติชีวิตของนางวิสาขา 2.เพื่อศึกษาพุทธจริยศาสตร์ 3.เพื่อวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์การใช้ชีวิตของนางวิสาขา โดยศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า นางวิสาขาดำรงชีวิตสอดคล้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์ใน 3 หลัก ได้แก่ ด้านส่วนตน ด้านสังคม และด้านจิตวิญญาณ ในด้านส่วนตน นางวิสาขาเจริญด้วยศีล 5 และอุโบสถศีลอย่างเคร่งครัด ประกอบกิจการด้วยสัมมาอาชีวะ และเพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะของสุปปวาสา คือ มีศรัทธา มีศีล เป็นที่ยอมรับ เป็นผู้ให้ทาน และมีปัญญา ในมิติสังคม นางวิสาขาแสดงออกซึ่งเมตตากรุณาต่อพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป ดำเนินชีวิตตามหลักทิศ 6 บำเพ็ญทานด้วยมหาทาน อันได้แก่ การสร้างบุพพาราม และการถวายปัจจัย 8 แก่พระสงฆ์ตลอดชีวิต ในด้านทางจิตวิญญาณ นางวิสาขาบรรลุโสดาบันตั้งแต่อายุ 7 ขวบ เป็นหลักฐานของการดำรงชีวิตตามอริยมรรคมีองค์ 8 อย่างบูรณาการ บทความนี้สรุปว่า ชีวิตของนางวิสาขาเป็นต้นแบบพุทธจริยศาสตร์เชิงองค์รวม (Holistic Buddhist Ethics) ที่บูรณาการหลักธรรมสู่วิถีชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ และยังคงเป็นต้นแบบที่มีคุณค่าต่อสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ : พุทธจริยศาสตร์, นางวิสาขา

ABSTRACT

This academic article aims to study and analyze Buddhist ethics as reflected in the life of Visakha (Visākhā), the foremost female lay patron in Theravada Buddhism. Employing a documentary research methodology based on the Tipitaka, Atthakathā, and related academic works, the study finds that Visakha lived in alignment with Buddhist ethics across three principal dimensions: the personal, the social, and the spiritual. In the

personal dimension, she strictly observed the Five Precepts (Pañca-sīla) and Uposatha precepts, engaged in Right Livelihood (Sammā-ājīva), and embodied the five virtues of the ideal lay devotee (Suppavāsā): faith, moral conduct, social acceptability, generosity, and wisdom. In the social dimension, she expressed loving-kindness and compassion toward the Sangha and the general populace, practiced the Six Directions (Disā-cha) of relational ethics, and fulfilled great acts of generosity including the construction of the Eastern Monastery (Pubbarama) and the lifelong provision of the Eight Requisites to the Sangha. In the spiritual dimension, her attainment of stream-entry (Sotāpatti) at the age of seven demonstrates a life fully integrated with the Noble Eightfold Path. The article concludes that the life of Visakha constitutes a model of Holistic Buddhist Ethics, wherein the Dhamma is comprehensively integrated into lived experience and continues to serve as a paradigm of enduring value for contemporary society.
Keywords : Buddhist Ethics, Visakha

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จริยธรรมและจริยศาสตร์เป็นรากฐานสำคัญของชีวิตมนุษย์ในทุกสังคมและทุกยุคสมัย ในบริบทของพระพุทธศาสนาเถรวาท พุทธจริยศาสตร์หมายถึงระบบแห่งความประพฤติดีงามที่ตั้งอยู่บนหลักธรรมของพระพุทธองค์ ซึ่งครอบคลุมทั้งการกระทำ เจตนา และผลแห่งการกระทำ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการพ้นทุกข์และการบรรลุนิพพาน (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต], 2546) หลักพุทธจริยศาสตร์มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงของนักบวช หากแต่ยังปรากฏอย่างชัดเจนในวิถีชีวิตของฆราวาสผู้ใฝ่ธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชีวิตของมหาอุบาสิกาผู้เลิศต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก นางวิสาขา มิคารมาตาเป็นมหาอุบาสิกาที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องว่าเป็นเลิศในบรรดาฆราวาสหญิงทั้งปวงในด้านทายิกา คือผู้ถวายทาน (องฺ.เอก. 20/149/35) นางมีชีวิตที่งดงามด้วยคุณธรรม บำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญสมาธิ และบรรลุโสดาบันตั้งแต่ครั้งเป็นเด็กหญิงอายุเพียง 7 ขวบ ชีวิตของนางวิสาขาจึงเป็นเสมือนบทพิสูจน์ที่สมบูรณ์ของการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในฐานะฆราวาสผู้มีครอบครัวและมีบทบาทในสังคม

ในบริบทสังคมร่วมสมัย ซึ่งผู้คนเผชิญกับความเครียด ความขัดแย้งทางจริยธรรม และความสับสนในการดำเนินชีวิต การศึกษาชีวิตของนางวิสาขาในเชิงพุทธจริยศาสตร์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสามารถให้แนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและเป็นแบบอย่างที่มีคุณค่า การศึกษาชีวิตของบุคคลต้นแบบในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการเรียนรู้จริยธรรมที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะผู้เรียนสามารถมองเห็นการประยุกต์ใช้ธรรมในสถานการณ์จริง แม้ว่าจะมีงานวิชาการจำนวนหนึ่งที่ศึกษาชีวิตของนางวิสาขาในแง่มุมต่าง ๆ เช่น บทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา คุณลักษณะของสตรีในพระพุทธศาสนา หรือการวิเคราะห์เชิงสตรีนิยม (Horner, 1930; Kabilsingh, 1991; Murcott, 1991)

แต่ยังขาดการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่ผสานชีวิตของนางวิสาขากับกรอบพุทธจริยศาสตร์อย่างเป็นระบบ บทความวิชาการนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยใช้กรอบพุทธจริยศาสตร์ในการวิเคราะห์ชีวิตของนางวิสาขาอย่างครบถ้วนและบูรณาการ

หลักพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) หมายถึง ระบบแห่งคุณค่าและหลักการกำหนดความดีงามของความประพฤติและการกระทำ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดของพระพุทธศาสนา โดยมีสาระสำคัญที่แตกต่างจากจริยศาสตร์ตะวันตกในหลายประการ Harvey (2000) ชี้ว่า พุทธจริยศาสตร์มิได้ตั้งอยู่บนบัญญัติแห่งพระเจ้า (Divine Command) หรือสัญญาประชาคม (Social Contract) หากแต่ตั้งอยู่บนความเข้าใจในธรรมชาติของความเป็นจริง คือ ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 และปฏิจจสมุปบาท

1. ฐานคิดของพุทธจริยศาสตร์

ฐานคิดสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ประกอบด้วย 3 ประการ ประการแรก คือ หลักกรรม (Kamma) ซึ่งสอนว่าการกระทำทุกอย่างย่อมมีเจตนาเป็นแกนกลาง และส่งผลตามลักษณะของเจตนานั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ แปลว่า เราตถาคตกล่าวว่าเจตนานั้นแลคือกรรม (องฺ.ฉกฺก. 22/3/334) ประการที่สอง คือ หลักอิทัปปัจจยตา ซึ่งสอนให้เข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยของสรรพสิ่ง การกระทำใด ๆ ย่อมส่งผลต่อผู้กระทำ ต่อผู้อื่น และต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเชื่อมโยงกัน ประการที่สาม คือ หลักประโยชน์สุขซึ่งเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์ ทั้งประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551)

2. หลักศีล สมาธิ ปัญญา

ระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนามีโครงสร้างพื้นฐานอยู่ที่ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีล (Sīla) เป็นฐานรากของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ครอบคลุมทั้งการละเว้นความชั่ว (วิรตีศีล) และการประพฤติดี (จาริตตศีล) สมาธิ (Samādhi) เป็นการพัฒนาจิตให้สงบ ตั้งมั่น และสามารถรับรู้ความจริงได้อย่างแม่นยำ ปัญญา (Paññā) เป็นการเห็นแจ้งในความเป็นจริงของชีวิตและโลก โดยเฉพาะการเห็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต], 2546) ทั้งสามสิกขาทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ โดยศีลเป็นเหตุให้เกิดสมาธิ สมาธิเป็นเหตุให้เกิดปัญญา และปัญญาเป็นเหตุให้บรรลุวิมุตติ

3. พุทธจริยศาสตร์สำหรับฆราวาส

พระพุทธองค์ทรงวางหลักธรรมสำหรับฆราวาสไว้อย่างชัดเจน โดยเน้นว่าฆราวาสสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามและบรรลุธรรมได้โดยไม่จำเป็นต้องบวช หลักธรรมสำคัญสำหรับฆราวาส ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4 ประการ คือ อุฏฐานสัมปทา (ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน) อารักขสัมปทา (รักษาทรัพย์ที่หามาได้) กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร) และสมชีวิตา (ดำเนินชีวิตพอเพียงตามฐานะ) นอกจากนี้ยังมีสัมปรายิกัตถะ 4 คือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา อันเป็นทรัพย์สมบัติที่แท้จริงของฆราวาส (ที.ปา. 11/185/155) หลักทิศ 6 ซึ่งกำหนดพันธะและหน้าที่ต่อบุคคลรอบข้างในทุกมิติความสัมพันธ์ รวมถึงหลัก

ฆราวาสธรรม 4 ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันตี จาคะ ล้วนเป็นแนวทางครอบคลุมสำหรับการดำเนินชีวิตของฆราวาสตามพุทธจริยศาสตร์ (Keown, 2001)

การใช้ชีวิตของนางวิสาขา

1. ภูมิหลังและบุพกรรม

นางวิสาขาเกิดในตระกูลเศรษฐีแห่งเมืองภัททิยะในแคว้นอังคะ บิดาชื่อ ธนัญชัยเศรษฐี มารดาชื่อ สุมนาเทวี ตามประวัติในธัมมปทัฏฐกถา นางได้พบพระพุทธองค์ครั้งแรกเมื่ออายุเพียง 7 ขวบ ขณะที่พระพุทธองค์เสด็จมายังเมืองภัททิยะพร้อมกับภิกษุสงฆ์ 20,000 รูป ในการพบครั้งนั้น นางวิสาขาได้ฟังธรรมแล้วบรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบันในทันที (ธ.อ. 2/172) ซึ่งสะท้อนถึงบารมีที่สั่งสมมาในชาติก่อน เมื่ออายุได้ 16 ปี นางวิสาขาได้อภิเษกสมรสกับปุณณวัฑฒนกุมาร บุตรของมิคารเศรษฐีในเมืองสาวัตถี แม้ในระยะแรกจะมีปัญหาในครอบครัวเนื่องจากครอบครัวของสามีนับถือลัทธิเชน แต่ด้วยปัญญาและความอดทนอดกลั้น นางสามารถเอาชนะอุปสรรคเหล่านั้นได้ และยังสามารถนำมิคารเศรษฐีผู้เป็นพ่อสามีให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจนบรรลุโสดาปัตติผลได้ในที่สุด จึงเป็นที่มาของนามว่า "มิคารมาตา" คือ มารดาของมิคาร หมายความว่า นางเป็นผู้ให้กำเนิดทางธรรมแก่มิคารเศรษฐี (วิ.อ. 3/216)

2. บทบาทในครอบครัวและสังคม

นางวิสาขาเป็นแม่บ้านที่ดีตามอุดมคติของพระพุทธศาสนา มีบุตรธิดา 10 คน หลาน 1,000 คน เหลน 1,000 คน โชดหลาน 1,000 คน ทำให้มีลูกหลานสืบสาย เป็นที่รักใคร่ของสมาชิกทุกคนในตระกูล ในฐานะสะใภ้ นางแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวที ความเคารพ และการรับใช้ผู้อาวุโสอย่างสม่ำเสมอ ในฐานะภรรยา นางรักษาศีลธรรมและความซื่อสัตย์ต่อสามีอย่างมั่นคง ในฐานะแม่และยาย นางอบรมบ่มเพาะลูกหลานด้วยหลักธรรม ทำให้บุตรธิดาของนางต่างเป็นผู้ที่มีศีลธรรม ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา (ธ.อ. 2/180) ในฐานะสมาชิกของสังคม นางวิสาขาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนพระพุทธศาสนา นางได้รับอนุญาตพิเศษจากพระพุทธองค์ให้ถวายปัจจัยสี่แก่พระสงฆ์ตลอดชีวิต อันได้แก่ ผ้าอาบน้ำฝน อาหารถวายภิกษุที่อาพาธ อาหารถวายภิกษุที่พยาบาลไข้ ยา น้ำปานะ และข้าวต้มยามเช้า (วิ.ม. 4/29) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในความต้องการของพระสงฆ์อย่างลึกซึ้ง

3. การสร้างบุพพาราม ผลงานอันยิ่งใหญ่ที่สุดของนางวิสาขาคือการสร้างบุพพาราม หรือบุพพารามวิหาร ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงสาวัตถี ด้วยทรัพย์มรดกที่นางได้รับเป็นเครื่องประดับอันมีราคาแพงยิ่ง ที่เรียกว่า "มหาลดาปสาธน์" นางได้นำเครื่องประดับนั้นออกขาย และนำทรัพย์ที่ได้มาสร้างวิหารถวายแก่พระพุทธเจ้าพร้อมกับพระภิกษุสงฆ์ บุพพารามมีมูลค่า 27 โกฏิ ใช้เวลาก่อสร้าง 9 เดือน และพระพุทธองค์ทรงเป็นองค์ประธานในพิธีฉลองการก่อสร้างนานถึง 2 สัปดาห์ (วิ.อ. 3/225) บุพพารามจึงกลายเป็นศาสนสถานสำคัญที่ทำให้เกิดพระสูตรจำนวนมากในพระไตรปิฎก

วิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์การใช้ชีวิตของนางวิสาขา

1. ด้านส่วนตน

เมื่อวิเคราะห์ชีวิตของนางวิสาขาในด้านส่วนตน พบว่านางดำรงชีวิตอยู่บนหลักศีลอย่างเคร่งครัดและสม่ำเสมอ นางรักษาศีล 5 เป็นปกติวิสัย และยึดถืออุโบสถศีลในวันพระอย่างมิได้ขาด ซึ่งตรงกับหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ถือว่าศีลเป็นบาทฐานแห่งการพัฒนาชีวิต นางยังแสดงออกซึ่งความมีสัมมาทิฏฐิ คือ การมีความเห็นถูกต้องในเรื่องกรรมและผลของกรรม และสัมมาสังกัปปะ คือ การมีความดำริออกจากกาม ความดำริไม่พยาบาท และความดำริไม่เบียดเบียน (Harvey, 2000) ในฐานะโสดาบัน นางวิสาขาละสังโยชน์ 3 ได้สำเร็จ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ซึ่งหมายความว่านางมีความเข้าใจแจ่มแจ้งในอนัตตา ปราศจากความลังเลสงสัยในพระรัตนตรัย และไม่ยึดมั่นในพิธีกรรมโดยปราศจากปัญญาในด้านภาวนา แม้จะไม่มีหลักฐานชัดเจนว่านางบรรลุฌานสมาบัติ แต่การที่นางบรรลุโสดาปัตติผลตั้งแต่วัยเด็กแสดงว่านางมีการพัฒนาจิตในระดับสูง และดำรงตนอยู่ในสมาธิแห่งการดำเนินชีวิตอย่างมีสติอยู่เสมอ ดังที่ Bodhi (2012) กล่าวว่า โสดาบันมิใช่เพียงผู้ที่มีความรู้ทางทฤษฎี หากแต่เป็นผู้ที่ประสบการณ์ตรงต่อความจริงของอนัตตาในระดับที่ปลดปล่อยตนจากสังโยชน์ได้แล้ว

2. ด้านสังคม

ในด้านสังคม นางวิสาขาแสดงออกซึ่งพุทธจริยศาสตร์ผ่านการบำเพ็ญทานอย่างยิ่งใหญ่และต่อเนื่อง ซึ่งตรงกับหลักทาน (Dāna) อันเป็นรากฐานของสังคมพุทธ ทานของนางมิใช่เพียงการให้วัตถุสิ่งของ หากแต่เป็นการให้ที่ออกมาจากเมตตากรุณาอย่างแท้จริง ดังที่นางอธิษฐานพรแปดประการที่ขอถวายแก่พระพุทธองค์ล้วนแสดงถึงความห่วงใยในสวัสดิภาพของพระสงฆ์และสาธารณชนอย่างลึกซึ้ง (วิ. ม. 4/28) การดำเนินชีวิตของนางวิสาขาสอดคล้องกับหลักทิศ 6 อย่างสมบูรณ์ ในทิศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา นางแสดงออกซึ่งความกตัญญูและการเลี้ยงดูท่านด้วยความรัก ในทิศเบื้องขวา คือ ครูบาอาจารย์ นางมีความเคารพและให้เกียรติพระสงฆ์ผู้เป็นครูในทางธรรม ในทิศเบื้องหลัง คือ สามีภรรยา นางดำรงตนเป็นภรรยาที่ดี รักษาเรือนด้วยความซื่อสัตย์ ในทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหาย นางคบเพื่อนด้วยความจริงใจและช่วยเหลือเพื่อนในยามต้องการ ในทิศเบื้องล่าง คือ ทาสและกรรมกร นางปฏิบัติต่อผู้อยู่ใต้ปกครองด้วยความยุติธรรม และในทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์ นางอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่อย่างสม่ำเสมอ (ที.ปา. 11/191/171) นอกจากนี้ นางวิสาขายังแสดงออกซึ่งหลักสังคหวัตถุ 4 อันได้แก่ ทาน (การให้) ปิยวาจา (วาจาไพเราะ) อัตถจริยา (การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์) และสมานัตตตา (การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย) ดังที่ปรากฏในปฏิสัมพันธ์ของนางกับบุคคลต่าง ๆ ทั้งในครอบครัว ในชุมชน และในสังฆมณฑล การที่นางสามารถเปลี่ยนใจมิคารเศรษฐีผู้ดื้อรั้นได้ด้วยวาจาอ่อนโยนและเหตุผลที่ถูกต้องเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการใช้ปิยวาจาในบริบทพุทธจริยศาสตร์ (Keown, 2001)

3. ด้านจิตวิญญาณ

ด้านจิตวิญญาณ นางวิสาขาดำรงตนเป็นต้นแบบของฆราวาสผู้ดำเนินชีวิตตามอริยมรรคมีองค์ 8 การบรรลุโสดาปัตติผลของนางมิใช่เพียงผลลัพธ์ของการบำเพ็ญบุญในชาตินี้ หากแต่เป็นผลแห่งบารมีที่สั่ง

สมมาอเนกชาติ อันสะท้อนถึงความสม่ำเสมอในการพัฒนาชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์ Bodhi (2012) ชี้ว่า การบรรลุโสดาบันหมายถึงการที่บุคคลผ่านกระบวนการเห็นแจ้งในธรรม (Dhamma-cakkhu) และจะไม่ตกต่ำกว่าระดับนั้นอีก ซึ่งแสดงถึงการปักหลักมั่นในอริยมรรคอย่างถาวรปัญญาของนางวิสาขาปรากฏให้เห็นในทุกบริบทของชีวิต ในการรับมือกับสามีและพ่อสามี นางใช้ปัญญาพิจารณาสถานการณ์และตอบสนองอย่างเหมาะสม ไม่ใช้อารมณ์หรือความรุนแรง ในการแก้ปัญหาในครอบครัว นางอ้างอิงธรรมะเป็นหลักตัดสิน และในการโต้ตอบข้อกล่าวหาต่าง ๆ นางแสดงวาทปฏิภาณอันเฉียบแหลมที่ตั้งอยู่บนฐานของความซื่อสัตย์และธรรม ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่านางใช้ปัญญาที่ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิเป็นแสงนำทางในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง

4. ความเป็นบูรณาการ แบบจำลองจริยธรรมเชิงองค์รวม

เมื่อพิจารณาชีวิตของนางวิสาขาในภาพรวม พบว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ทั้งสามมิติ คือ ส่วนตน สังคม และจิตวิญญาณ มิได้ดำเนินแยกจากกัน หากแต่บูรณาการเข้าหากันอย่างเป็นเอกภาพ ศีลของนางหล่อเลี้ยงความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีเป็นพื้นที่ฝึกฝนเมตตากรุณา และเมตตากรุณาประกอบปัญญาเป็นแรงขับในการบำเพ็ญทาน ซึ่งในที่สุดย้อนกลับมาพัฒนาจิตและปัญญาของนางเองในวัฏจักรที่เสริมกันอย่างต่อเนื่อง ดังที่ Harvey (2000) เสนอว่า พุทธจริยศาสตร์ที่สมบูรณ์มิใช่ชุดของกฎเกณฑ์ที่แยกส่วนกัน หากแต่เป็นระบบแห่งการพัฒนาตนเองอย่างองค์รวมที่แต่ละส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกันนางวิสาขาจึงเป็นตัวอย่างของสิ่งที่ผู้วิจัยเรียกว่า แบบจำลองวิสาขา (Visakha Model) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ 1) ศีลแห่งวิถีชีวิต (Sīla of Lifestyle) หมายถึงการที่ศีลมิใช่เพียงการงดเว้น หากแต่เป็นวิถีแห่งความประพฤติที่ซึมซาบในทุกการกระทำ 2) ทานแห่งเมตตา (Dāna of Mettā) หมายถึงการที่ทานตั้งอยู่บนรากฐานของเมตตากรุณาอย่างแท้จริง ไม่ใช่การให้เพื่อหวังผลตอบแทน และ 3) ปัญญาแห่งวิมุตติ (Paññā of Liberation) หมายถึงการที่ปัญญาเป็นทั้งแรงขับและเป้าหมายของการดำเนินชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการดำเนินวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539
2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) มีอรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสอื่นๆ ตลอดทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้
3. วิเคราะห์ ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
4. เรียบเรียง และสรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะ
5. เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์การใช้ชีวิตของนางวิสาขาในบทความนี้ได้ข้อสรุปที่สำคัญดังต่อไปนี้ ประการแรก ชีวิตของนางวิสาขาเป็นตัวแบบที่สมบูรณ์ของพุทธจริยศาสตร์เชิงองค์รวมสำหรับฆราวาส กล่าวคือ นางสามารถบูรณาการหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเข้ากับชีวิตประจำวันทุกมิติ ทั้งในฐานะภรรยา แม่ สะใภ้ นักธุรกิจ และผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยมิได้เกิดความขัดแย้งระหว่างบทบาทเหล่านี้ แต่กลับส่งเสริมซึ่งกันและกัน

ประการที่สอง การบรรลุโสดาปัตติผลของนางวิสาขาเป็นหลักฐานว่าพุทธจริยศาสตร์สำหรับฆราวาสมิใช่ธรรมขั้นต่ำหรือธรรมเบื้องต้นเท่านั้น หากแต่เป็นเส้นทางที่สามารถนำไปสู่การหลุดพ้นได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องที่ชี้ว่า พระพุทธศาสนามิได้แบ่งแยกธรรมออกเป็นธรรมสำหรับพระและธรรมสำหรับฆราวาสหากแต่มีหนึ่งอริยมรรคที่ทั้งพระและฆราวาสเดินร่วมกัน ประการที่สาม ค่านิยมและจริยธรรมที่ปรากฏในชีวิตของนางวิสาขา เช่น ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความอดทน เมตตากรุณา และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องกับปัญหาสังคมร่วมสมัยและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทของสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในบริบทของวิกฤตคุณธรรมและความขัดแย้งในครอบครัวที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน แบบจำลองวิสาขา ที่ผู้วิจัยนำเสนอซึ่งประกอบด้วย ศีลแห่งวิถีชีวิต ทานแห่งเมตตา และปัญญาแห่งวิมุตติ เป็นกรอบแนวคิดใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรจริยธรรมศึกษา การให้คำปรึกษาแนะแนวตามแนวพุทธ และการวิจัยด้านพุทธจริยศาสตร์ต่อไปในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิชาการนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ใน 2 ระดับ ได้แก่ ระดับแนวคิดทฤษฎีและระดับการประยุกต์ใช้

1. ระดับแนวคิดทฤษฎี:แบบจำลองวิสาขาแห่งพุทธจริยศาสตร์เชิงองค์รวม

งานวิชาการก่อนหน้านี้มักศึกษาชีวิตของนางวิสาขาในมิติใดมิติหนึ่ง เช่น มิติเพศภาวะ มิติทาน หรือมิติประวัติศาสตร์ บทความนี้นำเสนอ "แบบจำลองวิสาขา" (Visakha Model of Holistic Buddhist Ethics) เป็นครั้งแรก โดยมองชีวิตของนางในฐานะระบบบูรณาการที่มีองค์ประกอบ 3 มิติ คือ มิติส่วนตน (ศีล-สมาธิ-ปัญญา) มิติสังคม (ทาน-เมตตา-ทิศ 6) และมิติจิตวิญญาณ (อริยมรรค-โสดาปัตติ) ที่ทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ แบบจำลองนี้เสนอว่าพุทธจริยศาสตร์ที่สมบูรณ์มิใช่การปฏิบัติธรรมในแต่ละด้านแยกจากกัน หากแต่เป็นการที่แต่ละด้านสนับสนุนและเสริมสร้างกันและกันในวงจรแห่งการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นมุมมองที่ยังไม่ปรากฏในงานวิจัยก่อนหน้าในลักษณะที่ชัดเจนเช่นนี้

2. ระดับการประยุกต์ใช้ต้นแบบจริยธรรมฆราวาสสำหรับสังคมร่วมสมัย

องค์ความรู้ใหม่ในระดับการประยุกต์ใช้คือการที่บทความนี้แสดงให้เห็นอย่างเป็นระบบว่า พุทธจริยศาสตร์ในชีวิตของนางวิสาขาสามารถตอบสนองต่อปัญหาสังคมร่วมสมัย 3 ด้านได้อย่างชัดเจน ได้แก่

ด้านที่หนึ่ง ปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัว ชีวิตของนางวิสาขาแสดงแบบอย่างของการจัดการความขัดแย้งในครอบครัวด้วยปัญญาและเมตตา ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางสำหรับการให้คำปรึกษาครอบครัวตามแนวพุทธได้ ด้านที่สอง ปัญหาจริยธรรมทางธุรกิจ วิธีที่นางวิสาขาบริหารจัดการทรัพย์สมบัติด้วยความซื่อสัตย์และประกอบธุรกิจด้วยสัมมาอาชีวะ ให้แนวทางสำหรับจริยธรรมธุรกิจในบริบทพุทธ ด้านที่สาม ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม การบำเพ็ญทานของนางวิสาขาที่ตั้งอยู่บนรากฐานของเมตตากรุณาและมุ่งลดความทุกข์ของผู้อื่น ให้หลักการสำหรับการพัฒนานโยบายสังคมตามแนวพุทธที่เน้นความเอื้อเฟื้อและการแบ่งปัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต]. (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 12). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย (พิมพ์ครั้งที่ 11). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Bodhi, B. (2012). **The numerical discourses of the Buddha: A translation of the Aṅguttara Nikāya.** Wisdom Publications.

Harvey, P. (2000). **An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues.** Cambridge University Press.

Horner, I. B. (1930). **Women under primitive Buddhism.** George Routledge & Sons.

Kabilsingh, C. (1991). **Thai women in Buddhism.** Parallax Press.

Keown, D. (2001). **The nature of Buddhist ethics.** Palgrave.

Murcott, S. (1991). **The first Buddhist women: Translations and commentary on the Therigatha.** Parallax Press.

Payutto, P. A. (2017). **Buddhadhamma: The laws of nature and their benefits to life (G. A. Olson, Trans.).** Buddhadhamma Foundation.

Rhys Davids, T. W., & Oldenberg, H. (Trans.). (1881–1885). **Vinaya texts** (Vols. 1–3). Clarendon Press.

การศึกษาวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่องความงามในปราสาทหินพนมวัน

AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF BEAUTY IN PHANOM WAN CASTLE

อรรคฤทธิ์ คัมภิรานนท์
Akkharit Khamphiranon
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่องความงามในปราสาทหินพนมวัน มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา และศิลปกรรมของปราสาทหินพนมวัน 2) เพื่อศึกษาสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันตก และ3) เพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ความงามในปราสาทหินพนมวัน การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบบการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า

ปราสาทหินพนมวันเป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมที่มีพัฒนาการต่อเนื่องตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงพุทธศตวรรษที่ 18 สร้างขึ้นจากหินทรายสีชมพูแดงโดยมีปรางค์ประธานเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุตามคติจักรวาลวิทยาฮินดู งานสลักนูนที่ประดับทับหลัง หน้าบัน และผนังต่างๆ มิใช่เพียงการตกแต่งสวยงาม หากแต่เป็นระบบสัญลักษณ์ทางศาสนาและศีลธรรมที่ซับซ้อนซึ่งสร้างขึ้นตามคัมภีร์วาสตุศาสตร์และอาคมะอย่างพิถีพิถัน

ทางสุนทรียศาสตร์ พบว่าทฤษฎีการเลียนแบบของเพลโตชี้ให้เห็นว่าปราสาทหินพนมวัน ไม่ใช่การเลียนแบบโลกกายภาพตามที่เพลโตวิจารณ์งานศิลปะทั่วไป ทำให้ปราสาทแห่งนี้อยู่ใกล้ความจริงสูงสุดมากกว่างานศิลปะประเภทอื่น ทฤษฎีรูปทรงของคลีฟ เบลล์เผยให้เห็นว่าสัดส่วน ความสมมาตร และจังหวะของลวดลายสลักก่อให้สามารถกระตุ้นอารมณ์สุนทรีย์ได้ข้ามวัฒนธรรม และทฤษฎีการแสดงออกซึ่งความรู้สึกของลีโอ ตอลสตอยพบว่าความรู้สึกศรัทธาของช่างขอมโบราณยังคงสื่อสารและติดต่อถึงผู้ชมในปัจจุบันได้ข้ามกาลเวลากว่าพันปี นอกจากนี้ ยังพบว่าในโลกทัศน์ขอม ความงาม ความดี และความจริงไม่เคยแยกออกจากกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและศีลธรรมในปราสาทแห่งนี้มีลักษณะเป็นเอกภาพโดยธรรมชาติ

มโนทัศน์ความงามในปราสาทหินพนมวันมีโครงสร้างที่เรียกว่า ความงามแบบบูรณาการสามชั้น กล่าวคือ มีฐานจากทฤษฎีวัตถุวิสัยที่เป็นสากล มีความมีชีวิตจากทฤษฎีจิตวิสัยที่หลากหลายตามผู้รับรู้ และมีความสมบูรณ์จากทฤษฎีสัมพัทธนิยมที่เชื่อมทั้งสองเข้าด้วยบริบทที่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ปราสาทหินพนมวันจึงมิใช่เพียงโบราณสถานที่งดงาม หากแต่เป็นประจักษ์พยานของความเชื่อที่ว่าความงามแท้จริงไม่เคยแยกจากความดีและความจริง อันเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อการศึกษาสุนทรียศาสตร์เชิงเปรียบเทียบและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของภูมิภาคต่อไป

คำสำคัญ : มโนทัศน์,ความงาม,ปราสาทหินพนมวัน

ABSTRACT

This research, entitled An Analytical Study of the Concept of Beauty in Phanom Wan Stone Castle, pursues three objectives: to study the history, background, and artistic features of Phanom Wan Stone Castle; to examine Western aesthetic philosophy as developed by Plato, Clive Bell, and Leo Tolstoy; and to analyze the concept of beauty in Phanom Wan Stone Castle through those theoretical frameworks. The study employs a qualitative documentary research methodology, drawing on primary and secondary sources including Western philosophical texts, art- historical scholarship, and archaeological evidence from Nakhon Ratchasima Province.

The findings reveal that Phanom Wan Stone Castle is a Khmer-culture religious site with a continuous development spanning approximately the fifteenth to eighteenth Buddhist centuries. Constructed from pink-red sandstone, its central tower (prang) serves as a symbolic representation of Mount Meru in accordance with Hindu cosmology. The bas-relief carvings adorning the lintels, pediments, and walls are not merely decorative elements but constitute a sophisticated system of religious and moral symbolism, created with meticulous precision according to the Vastu Shastra and Agama scriptures.

In terms of aesthetic analysis, Plato's Theory of Mimesis demonstrates that Phanom Wan Stone Castle represents a form of imitation directed at the divine world itself, rather than a copy of the physical world as Plato criticized in ordinary art, thereby placing this monument in closer proximity to ultimate truth than other art forms. Clive Bell's Theory of Significant Form reveals that the proportions, symmetry, and rhythmic patterning of the carvings generate a Significant Form capable of arousing aesthetic emotion across cultural boundaries. Leo Tolstoy's Expressionist Theory finds that the

devotional feeling embedded by the ancient Khmer craftsmen continues to be communicated and "transmitted" to present-day audiences across more than a thousand years of time. Furthermore, the research finds that within the Khmer worldview, beauty, goodness, and truth were never conceived as separate from one another, giving the relationship between art and morality in this monument a naturally unified character.

The research concludes that the concept of beauty in Phanom Wan Stone Castle possesses a structure that may be termed "three-tiered integrated beauty": a universal foundation grounded in Objectivism, a living dynamism arising from Subjectivism as experienced differently by each perceiver, and a wholeness provided by Relativism, which unites both dimensions through context that shifts across time. Phanom Wan Stone Castle is therefore not merely a beautiful ancient monument, but a lasting testament to the conviction that true beauty is never separated from goodness and truth — a body of knowledge of enduring value for the comparative study of aesthetics and the preservation of the region's cultural heritage.

Keyword : Concept ,Beauty ,Phanom Wan Stone Castle

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 5 ของประเทศไทย ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว 25.50 เมตร กว้าง 10.20 เมตร พระปรางค์มีประตูซุ้ม 3 ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประธานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง 54 เมตร ยาว 63.30 เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า 4 ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมีบาราย หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า "สระเพลง" ซึ่งยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรางค์มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า ปรางค์น้อย ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพงอยู่ ประตูทางเข้าเทวสถานมีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสูงทั้งสี่ทิศ บริเวณรอบนอกปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ 300 เมตร มีร่องรอยของคู น้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่าเนินนางอรพิมพ์ หรือ เนินอรพิม นอกจากนี้ยังพบศิลาแลงจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น "พลับพลาลงสรง" ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่น ๆ ของประเทศไทย อาจใช้เป็นเรือนสำหรับรับรองเจ้านายหรือเป็นวัง

ของผู้ปกครองเมืองพนมวัน แล้วก็เป็นพลับพลาพระตำหนักรับเสด็จพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หรือผู้แทนพระองค์ที่น่าจะเดินทางมาถึงปราสาทพนมวันในยุคพุทธศตวรรษที่ 18 เพื่อถวายพระพุทธรูปพระชัยพุทธมหานาถ และจากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร ทำให้เรารู้ว่าปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นเป็นจนเป็นยอดปราสาทโดยสมบูรณ์แต่ก็พังทลายแบบถล่มลงมาอย่างรุนแรงทำให้ชิ้นส่วนรูปสลักที่มีอยู่ไม่มากนักกระทบกันจนแตกหัก เรือนยอดปราสาทแตกละเอียดเป็นชิ้นเล็กจนยากที่จะซ่อม ส่วนหน้าบันก็มีหลงเหลือจนเกือบครบทุกด้าน มีทั้งที่ยังไม่เริ่มแกะสลักไปจนถึงแกะสลักเสร็จแล้ว สิ่งที่น่าสนใจของปราสาทหินพนมวัน เป็นศาสนสถานที่ยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ ถูกสร้างในแบบศาสนาพราหมณ์ แต่มีการค้นพบพระพุทธรูป แผนผังของปราสาทหินพนมวันมีรูปแบบเดียวกันกับปราสาทหินพิมาย ในศิลปะร่วมแบบบาปวน การก่อสร้างลำบากเพราะแถบนี้ไม่มีภูเขาหินทราย จึงต้องไปเอาหินทรายมาจากที่ไกลแล้วขนมา จึงใช้หินทรายแดงที่มีคุณภาพต่ำผสมกับหินทรายสีขาวเทาเพราะ แหล่งวัตถุดิบที่ใกล้สุดมีหินทรายทั้งสองสีผสมกัน (https://thai.tourismthailand.org/ สืบค้นวันที่ 16 มิ.ย. 2565)

สุนทรียศาสตร์ เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยเรื่องของความงามและศิลปะ นับเป็นแนวคิดที่ดำเนินสืบเนื่องมาช้านานนับพันปี ความหมายสุนทรียภาพของชีวิต เป็นความซาบซึ้งที่มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกคนปรารถนาสิ่งที่ทำให้เจริญหู เจริญตา ซึ่งถือเป็นอาหารใจที่ได้รับจากทางหูและตา

คุณค่าทางสุนทรียะ (aesthetic value) เป็นคุณค่าที่ให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามการตัดสินเชิงสุนทรียภาพ " คุณค่าทางสุนทรียะจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินเชิงสุนทรียะโดยตรง แต่เนื่องจากในการดัดสินคุณค่าทางสุนทรียะนั้นไม่มีเครื่องวัดที่ชัดเจนไม่มีหลักฐานที่เป็นรูปธรรมหรือแน่ชัด ไม่มีเหตุผลที่แน่นอนที่จะทำให้ทุกคนเห็นหรือยอมรับได้ตรงกัน อีกทั้งยังมีการตีความการตัดสินทางสุนทรียะที่แตกต่างกันไป จึงทำให้ทฤษฎีการตัดสินทางสุนทรียะนั้นมีอยู่หลายทฤษฎี และการจะอธิบายหรือนิยามว่าคุณค่าทางสุนทรียะคืออะไรนั้นก็จะอธิบายได้หลากหลาย ขึ้นอยู่กับว่าเป็นการอธิบายจากแง่มุมใดตามทฤษฎีใดนั้นเอง

คุณค่าความงานทางสุนทรียศาสตร์ในปราสาทหินพนมวัน อยู่ในภายใต้ทฤษฎีการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะ (aesthetic judgement) ในปัจจุบันมีทฤษฎีหลัก ๆ อยู่ 3 ทฤษฎี คือ 1) ทฤษฎีแบบจิตวิสัยหรืออัตวิสัย (Subjectivism) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับจิตของผู้รับรู้ และเห็นว่าไม่มีคุณสมบัติใดที่ทำให้เกิดความรู้สึกทางสุนทรียะอยู่ในวัตถุ โดยในการรับรู้วัตถุทางสุนทรียะ ผู้รับรู้ก็เพียงแต่แสดงออกถึงความรู้สึกส่วนตัวที่มีต่อสิ่งนั้น 2) ทฤษฎีวัตถุวิสัย (Objectivism) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับวัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับจิตหรือความรู้สึกของผู้รับรู้ คุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่เองในวัตถุทางสุนทรียะโดยอิสระ และไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการรับรู้ การตอบสนองทางความรู้สึกทางสุนทรียะของผู้ที่รับรู้ คุณค่าทางสุนทรียะจึงเป็นสิ่งที่คงที่แน่นอน มีลักษณะเป็นสิ่งสัมบูรณ์และเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง (intrinsic value) และการตัดสินทางสุนทรียะจะเป็นสิ่งที่เด็ดขาด และเป็นที่สิ้นสุดคือจริงหรือเท็จอย่างใดอย่างหนึ่ง 3) ทฤษฎีสัมพัทธ์นิยม (Relativism) ในขณะที่ทฤษฎีวัตถุวิสัยและทฤษฎีจิตวิสัยเป็นการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียตาสตร์แบบสุดขั้ว คือทางวัตถุวิสัยนั้นถือว่าการตัดสิน

คุณค่าทางสุนทรียะเป็นเรื่องของวัตถุทางสุนทรียะ หรือคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุโดยไม่เกี่ยวข้องกับการรับรู้หรือความรู้สึกของผู้รับรู้แต่อย่างใด โดยคุณค่าทางสุนทรียะเป็นสิ่งที่คงที่แน่นอนและเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง และทางฝายจิตวิสัยนั้นถือว่าการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะเป็นเรื่องของจิตหรือความรู้สึกทางสุนทรียะของผู้รับรู้อย่างเดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติใด ๆ ของวัตถุทางสุนทรียะ คุณค่าทางสุนทรียะเป็นเรื่องของความชอบหรือรสนิยม ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละคน และทุกการตัดสินทางสุนทรียะก็มีน้ำหนักเท่ากันคือถูกเท่าเทียมกัน(ลักษณวัต ปาละรัตน์, 16)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะพิสูจน์หาเหตุผลว่าความงามในมิติสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินพนมวันว่าเป็นอย่างไร มโนทัศน์เกณฑ์ตัดสินและคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินพนมวันเป็นทฤษฎีจิตวิสัย ทฤษฎีวัตถุวิสัย หรือเป็นทฤษฎีสัมพัทธ์นิยม หากทำการศึกษาวิจัยแล้ว จะทำให้ทราบเกณฑ์การตัดสินคุณค่าที่เป็นแนวความคิดในการอธิบายความงามของปราสาทหินพนมวันได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและศิลปกรรมของปราสาทหินพนม
2. เพื่อศึกษาสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันตก
3. เพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ความงานในปราสาทหินพนมวัน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีขอบเขตในการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่
    1) เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและศิลปกรรมของปราสาทหินพนม
    2) เพื่อศึกษาสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันตก
    3) เพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ความงานในปราสาทหินพนมวัน
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ปราสาทหินพนมวัน
3. เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. หนังสือตำรา เกี่ยวกับปราสาทต่าง ๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการดำเนินวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลโดยการลงพื้นที่ศึกษา ณ ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา

2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้
3. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
4. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะ
5. เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ประวัติ ความเป็นมา และศิลปกรรมของปราสาทหินพนมวัน ผลการวิจัยในส่วนแรกเผยให้เห็นว่าปราสาทหินพนมวันไม่ใช่เพียงโบราณสถานที่เก่าแก่ทั่วไป หากแต่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่ซับซ้อนและสมบูรณ์ในตัวเองซึ่งสร้างขึ้นบนรากฐานของจักรวาลวิทยาและปรัชญาศาสนาอันลึกซึ้ง ปราสาทแห่งนี้ตั้งอยู่บนเนินเขาหินทรายในเขตตำบลพะโค อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา และมีพัฒนาการต่อเนื่องนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ครอบคลุมช่วงเวลาที่วัฒนธรรมขอมรุ่งเรืองสูงสุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยในระยะแรกสถาปนาขึ้นเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูไศวนิกายเพื่ออุทิศถวายแด่พระศิวะ ก่อนที่ต่อมาจะได้รับการแปรสภาพเป็นพุทธศาสนสถานในยุคหลัง การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนพลวัตของการเปลี่ยนศาสนาในอาณาจักรขอมและภูมิภาคโดยรอบที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยไม่ทำลายโครงสร้างหลักที่มีอยู่เดิม ในด้านศิลปกรรมซึ่งเป็นหัวใจของวัตถุประสงค์ที่หนึ่ง ปราสาทหินพนมวันสร้างจากหินทรายสีชมพูแดงที่มีคุณสมบัติพิเศษทั้งในแง่ความแข็งแกร่งและความงามของพื้นผิว มีองค์ประกอบสถาปัตยกรรมสำคัญประกอบด้วยปรางค์ประธานที่สูงตระหง่านเป็นศูนย์กลางของทั้งหมด ระเบียงคดล้อมรอบ กำแพงแก้ว และโคปุระหรือซุ้มประตูในแต่ละทิศ แกนของปราสาทวางตัวในแนวตะวันออกตะวันตกตามคติจักรวาลวิทยาที่เชื่อมโยงทิศตะวันออกกับการขึ้นของดวงอาทิตย์อันเป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิตและความศักดิ์สิทธิ์

สิ่งที่น่าสนใจที่สุดในมิติศิลปกรรมคืองานสลักนูนที่ประดับบนทับหลัง หน้าบัน เสา และผนังต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เพียงการตกแต่งสวยงาม แต่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่ถูกกำหนดโดยคัมภีร์วาสตุศาสตร์และอาคมะในศาสนาฮินดูอย่างละเอียด ภาพพระวิษณุบรรทมสินธุ์บนพญาอนันตนาคราชที่ปรากฏบนทับหลังสำคัญนั้นแสดงถึงสภาวะก่อนการสร้างจักรวาล ภาพพระอินทร์บนช้างไอราวัตแสดงถึงเทพผู้ปกครองสรวงสวรรค์ และภาพกาลหรืออมนุษย์ที่ตรงกึ่งกลางทับหลังแสดงถึงกาลเวลาอันไม่รู้จักสิ้นสุดที่กลืนกินทุกสรรพสิ่ง ที่สำคัญที่สุดในเชิงโครงสร้างคือการที่ปรางค์ประธานออกแบบให้เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาลในคติฮินดู ทำให้ตัวปราสาทโดยรวมเป็นจักรวาลจำลองขนาดย่อที่ผู้เข้ามาสามารถ "เดินทาง" จากโลกสามัญสู่ศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์ได้ผ่านเส้นทางที่ถูกออกแบบไว้อย่างพิถีพิถัน การเข้าใจโครงสร้างสัญลักษณ์นี้เป็นรากฐานที่ขาดไม่ได้สำหรับการวิเคราะห์มโนทัศน์ความงามในวัตถุประสงค์ที่สามซึ่งตามมา

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 2 สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันตก การศึกษาทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ตะวันตกสามสายในวัตถุประสงค์ที่สองเผยให้เห็นพัฒนาการของความคิดเรื่องความงามที่ครอบคลุมช่วงเวลายาวนานมากกว่าสองพันปี และมีความแตกต่างกันในจุดเริ่มต้น วิธีการ และข้อสรุปอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ทั้งสามทฤษฎีต่างก็พยายามตอบคำถามเดียวกันว่า ความงามในศิลปะคืออะไร แต่ตอบในแบบที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เพลโตนักปรัชญากรีกโบราณ ราวศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล เสนอทฤษฎีการเลียนแบบ (Mimesis) บนฐานของระบบอภิปรัชญาที่แบ่งความเป็นจริงออกเป็นสองระดับ ได้แก่ โลกแห่งแบบอย่าง (World of Forms) ที่นิรันดร์และสมบูรณ์ กับโลกวัตถุที่ชั่วคราวและไม่สมบูรณ์ ในกรอบนี้ ความงามสูงสุดคือ ตัวความงามในตัวมันเอง (Beauty Itself) ที่ดำรงอยู่ในโลกแห่งแบบอย่าง และงานศิลปะเป็นเพียงการเลียนแบบโลกวัตถุซึ่งตัวมันเองก็เป็นเพียงการเลียนแบบโลกอุดมคติอยู่แล้ว ทำให้งานศิลปะห่างจากความจริงถึงสองชั้น อย่างไรก็ดี เพลโตในงาน Phaedrus และ Symposium แสดงให้เห็นอีกด้านหนึ่งของความคิดที่ว่าความงามของวัตถุมีพลังพิเศษในการ ปลุก จิตวิญญาณให้ระลึกถึงความงามสมบูรณ์ในโลกอุดมคติผ่านกระบวนการที่เขาเรียกว่า Anamnesis ความตึงเครียดระหว่างสองด้านนี้เองทำให้ทฤษฎีของเพลโตมีความลึกซึ้งและมีพลังอธิบายที่ยั่งยืนมากกว่าที่หลายคนเข้าใจในแวบแรก

คลีฟ เบลล์นักวิจารณ์ศิลปะชาวอังกฤษในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เสนอทฤษฎีที่แหวกแนวอย่างสิ้นเชิงในงาน Art (ค.ศ. 1914) โดยยืนยันว่าสิ่งที่ทำให้งานศิลปะทุกชิ้นที่เรียกว่างดงามมีร่วมกันนั้นไม่ใช่เนื้อหา ไม่ใช่ความหมาย ไม่ใช่ความเหมือนจริง และไม่ใช่การแสดงออกซึ่งอารมณ์ แต่คือสิ่งที่เขาเรียกว่า "รูปทรงที่มีนัยสำคัญ" (Significant Form) อันเป็นความสัมพันธ์ของเส้น สี รูปทรง และพื้นที่ที่ก่อให้เกิด อารมณ์สุนทรีย์ (Aesthetic Emotion) ซึ่งเป็นความรู้สึกที่แตกต่างจากความรู้สึกในชีวิตประจำวันโดยสิ้นเชิง นัยสำคัญของทฤษฎีนี้คือความงามในแง่นี้เป็นสากล เพราะมันไม่ขึ้นอยู่กับบริบทวัฒนธรรมหรือความรู้เฉพาะทาง ผู้ชมจากทุกวัฒนธรรมสามารถรับรู้ความงามเชิงรูปแบบได้โดยตรงโดยไม่ต้องมีความรู้พื้นหลังใด ลีโอ ตอลสตอยนักประพันธ์และนักปรัชญาชาวรัสเซียในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เสนอทฤษฎีในงาน What is Art ? ที่วางเนื้อหาและความรู้สึกกลับคืนสู่ศูนย์กลางของการนิยามศิลปะ โดยยืนยันว่าศิลปะที่แท้จริงคือการสื่อสารความรู้สึก (Communication of Feeling) จากศิลปินไปยังผู้รับผ่านกระบวนการที่เขาเรียกว่า การติดต่อ (Infection) ทฤษฎีนี้มีองค์ประกอบสำคัญสามประการที่ขาดไม่ได้ ได้แก่ ศิลปินต้องสัมผัสกับความรู้สึกที่จะถ่ายทอดอย่างแท้จริง ศิลปินต้องหาวิธีถ่ายทอดความรู้สึกนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และผลงานต้องทำให้ผู้รับสัมผัสความรู้สึกเดียวกันได้จริง ยิ่งกว่านั้น ตอลสตอยยังเพิ่มเกณฑ์เรื่องคุณภาพของความรู้สึก โดยยืนยันว่าศิลปะสูงสุดคือศิลปะที่ถ่ายทอดความรู้สึกทางจิตวิญญาณที่เชื่อมมนุษย์เข้าหากันและเข้าหาสิ่งที่เหนือกว่าตนเอง ทำให้ทฤษฎีของตอลสตอยเชื่อมโยงความงามเข้ากับศีลธรรมและจิตวิญญาณอย่างแนบแน่นที่สุดในบรรดาสามทฤษฎี

3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 3 การวิเคราะห์มโนทัศน์ความงามในปราสาทหินพนมวัน วัตถุประสงค์ที่สามเป็นหัวใจของงานวิจัยและครอบคลุมการวิเคราะห์สามส่วนหลักที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ตะวันตกสามสาย การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับศีลธรรม และการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะผ่านกรอบทฤษฎีจิตวิสัย วัตถุวิสัย และสัมพัทธนิยม ผลการวิจัยในส่วนนี้มีความลึกและหลากมิติมากที่สุด จึงจะนำเสนอตามลำดับอย่างละเอียด การวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีการเลียนแบบของเพลโต เผยให้เห็นข้อค้นพบที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า ปราสาทหินพนมวันไม่ใช่กรณีของ Mimesis ในแบบที่เพลโตวิจารณ์ในงาน Republic กล่าวคือ มันไม่ได้เลียนแบบโลกกายภาพเพื่อสร้างภาพลวงตา แต่มันเลียนแบบโลกทิพย์โดยตรงโดยไม่ผ่านโลกกายภาพ เพราะเขาพระสุเมรุที่ปรางค์ประธานเป็นสัญลักษณ์นั้นไม่มีอยู่ในโลกกายภาพ มันดำรงอยู่ในโลกจักรวาลวิทยาและคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเทียบได้กับโลกแห่งแบบอย่างของเพลโตเอง ด้วยเหตุนี้ ปราสาทหินพนมวันจึงอยู่ในสถานะที่ "ใกล้ความจริงสูงสุด" มากกว่างานศิลปะที่เพลโตวิจารณ์อย่างมีนัยสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น ลำดับขั้นของพื้นที่ตั้งแต่กำแพงแก้วชั้นนอกจนถึงครรภคฤหะนั้น ทำหน้าที่เป็น "บันไดความงาม" (Ladder of Beauty) ตามที่เพลโตอธิบายใน Symposium ที่นำจิตใจขึ้นสู่ความจริงสูงสุดอย่างเป็นขั้นตอน และสร้างสภาวะ Anamnesis ให้กับผู้ที่เข้ามาในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีรูปทรงของคลีฟ เบลล์ เผยให้เห็นว่าสัดส่วนของปรางค์ประธาน จังหวะการซ้ำและแปรผันของลวดลายสลักนูน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างแสงกับผิวหินทรายในเวลาต่างๆ ล้วนก่อให้เกิด Significant Form ที่กระตุ้นอารมณ์สุนทรีย์ได้โดยตรงโดยไม่ต้องอาศัยความรู้ทางศาสนาหรือประวัติศาสตร์ใดเลย ข้อค้นพบนี้มีนัยสำคัญทางวิชาการสำคัญคือ ความงามของปราสาทหินพนมวันมีมิติที่เป็นสากลและเป็นอิสระจากบริบทวัฒนธรรม เหตุการณ์จริงในชีวิตที่ยืนยันข้อนี้คือความจริงที่ว่าผู้เยือนจากวัฒนธรรมที่ไม่รู้จักศาสนาฮินดูหรือวัฒนธรรมขอมเลยก็ยังรู้สึกประทับใจต่อความงามของปราสาทแห่งนี้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับการอ้างความเป็นสากลของ Significant Form ตามทฤษฎีเบลล์ อย่างไรก็ดี ทฤษฎีนี้มีข้อจำกัดที่ชัดเจนในบริบทนี้เพราะการตัดเนื้อหาและความหมายออกทำให้ประสบการณ์สุนทรียะต่อปราสาทหินพนมวันบางลง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากความงามของปราสาทแห่งนี้ถักทออยู่กับความหมายทางศาสนาอย่างแยกไม่ออกตั้งแต่ต้นการวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีการแสดงออกซึ่งความรู้สึกของลีโอ ตอลสตอย เผยให้เห็นมิติที่ลึกซึ้งที่สุดในบรรดาสามทฤษฎี กล่าวคือ ความรู้สึกศรัทธาและปรารถนาทางจิตวิญญาณที่ช่างขอมโบราณฝังไว้ในทุกองค์ประกอบของปราสาท ยังคงติดต่อ ไปยังผู้ชมในปัจจุบันได้ข้ามกาลเวลากว่าพันปี ทั้งผ่านมาตรส่วนและขนาดที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ที่เหนือตนเอง ผ่านลำดับขั้นพื้นที่ที่ทำให้จิตใจเปลี่ยนสภาวะทีละชั้น ผ่านรายละเอียดงานสลักที่แสดงความจริงใจของผู้สร้าง และผ่านบรรยากาศโดยรวมที่ทำให้แม้ผู้ที่ไม่นับถือศาสนาใดก็ยังพูดเสียงดังในพื้นที่นั้นไม่ออก ปราสาทหินพนมวันจึงเป็นศิลปะสูงสุดในนิยามของตอลสตอย เพราะถ่ายทอดความรู้สึกทางจิตวิญญาณได้อย่างสากลข้ามวัฒนธรรมและข้ามกาลเวลา

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและศีลธรรม ผลการวิจัยพบข้อค้นพบที่มีความสำคัญทางปรัชญาเปรียบเทียบอย่างยิ่ง กล่าวคือ ในโลกทัศน์ของอารยธรรมขอมและระบบปรัชญาฮินดูที่เป็นรากฐาน ความงาม (Sundaram) ความดี (Shivam) และความจริง (Satyam) ไม่เคยถูกมองว่าเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันตั้งแต่ต้น การสลักภาพเทพเจ้าด้วยความพิถีพิถันสูงสุดจึงเป็นทั้งการปฏิบัติทางศิลปกรรมและการปฏิบัติธรรมในเวลาเดียวกัน ปรากฏการณ์นี้ปรากฏชัดเจนในรายละเอียดของงานสลักที่อยู่สูงเกินกว่าจะมองเห็นด้วยตาเปล่าได้อย่างชัดเจน แต่ช่างก็ยังสลักอย่างประณีตสมบูรณ์ราวกับว่ามีผู้ชมอยู่ประชิด เพราะในความเป็นจริง ผู้ชมที่ช่างคำนึงถึงคือเทพเจ้าซึ่งเชื่อว่าจะสถิตอยู่ในปราสาทนั้นเอง ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าการถกเถียงในปรัชญาตะวันตกว่าศิลปะกับศีลธรรมควรสัมพันธ์กันหรือไม่นั้น เป็นปัญหาที่เกิดจากสมมติฐานเริ่มต้นที่แยกทั้งสองสิ่งออกก่อนแล้วจึงถามว่าควรรวมกันหรือไม่ ในขณะที่ในบริบทของปราสาทหินพนมวัน การแยกดังกล่าวไม่เคยเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นเลย ในด้านเกณฑ์การตัดสินและคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่าทฤษฎีทั้งสามสายต่างให้คำอธิบายที่มีคุณค่าและมีข้อจำกัดในตัวเอง โดยต้องพิจารณาร่วมกันจึงจะให้ภาพที่สมบูรณ์ได้ ทฤษฎีวัตถุวิสัย (Objectivism) อธิบายฐานของความงามสากลที่อยู่ในคุณสมบัติเชิงกายภาพของปราสาทซึ่งพิสูจน์ได้อย่างเป็นปรนัย ไม่ว่าจะเป็นสัดส่วน ความสมมาตร หรือความซับซ้อนที่เป็นระเบียบของลวดลาย สิ่งเหล่านี้อธิบายว่าทำไมผู้ชมจากทุกวัฒนธรรมจึงพบว่าปราสาทงาม และยืนยันว่าความงามไม่ได้เป็นเรื่องตามอำเภอใจโดยสมบูรณ์ ทฤษฎีจิตวิสัย (Subjectivism) อธิบายความมีชีวิตของประสบการณ์สุนทรียะที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในผู้ชมแต่ละกลุ่ม นักโบราณคดี ชาวบ้านในท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวต่างชาติสัมผัสความงามของปราสาทในมิติที่แตกต่างกันแม้จะยืนในจุดเดียวกัน ซึ่งล้วนเป็นประสบการณ์จริงที่มีคุณค่าในตัวเอง และทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism) ซึ่งเป็นกรอบที่ครอบคลุมที่สุดในสามทฤษฎี อธิบายว่าความงามที่สมบูรณ์และลึกซึ้งที่สุดของปราสาทหินพนมวันเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ ผู้รับรู้ และบริบทด้านเวลาและวัฒนธรรมพร้อมกัน โดยที่ความงามของกาลเวลาซึ่งเกิดจากอายุและสภาพของหินในปัจจุบันนั้นเป็นตัวอย่างชัดเจนที่สุดว่าความงามสามารถเกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์เชิงบริบทโดยที่ไม่มีใครออกแบบมันไว้

อภิปรายผล

เมื่อนำผลการวิจัยทั้งสามวัตถุประสงค์มาอภิปรายร่วมกันในภาพรวม ปรากฏประเด็นที่น่าสนใจเชิงวิชาการสี่ประการที่ควรพิจารณาอย่างละเอียด

ผลการวิจัยนี้ยืนยันและขยายข้อเสนอของนักวิชาการด้านปรัชญาเปรียบเทียบที่ว่า ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ตะวันตกมิได้เป็นสิทธิ์เฉพาะของวัฒนธรรมตะวันตก หากแต่เป็นชุดคำถามพื้นฐานที่อารยธรรมต่างๆ พัฒนาคำตอบขึ้นมาโดยอิสระในแบบของตัวเอง ความจริงที่ว่าทฤษฎีของเพลโต เบลล์ และตอลสตอยสามารถนำมาอธิบายปราสาทหินพนมวันซึ่งสร้างขึ้นในบริบทที่ห่างไกลโดยสิ้นเชิงได้อย่างแม่นยำและลึกซึ้ง บ่งบอกว่ามีโครงสร้างพื้นฐานบางอย่างของประสบการณ์ทางสุนทรียะที่เป็นสากลของมนุษยชาติ แม้จะปรากฏในรูปแบบที่หลากหลายตามวัฒนธรรมและยุคสมัย

ข้อค้นพบเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและศีลธรรมในบริบทขอมเสนอแนวทางใหม่ในการทำความเข้าใจปัญหาที่ถกเถียงกันมาตลอดในปรัชญาตะวันตก งานวิจัยนี้เสนอว่าวิธีการมองที่มีประสิทธิผลมากกว่าไม่ใช่การถามว่า "ศิลปะและศีลธรรมควรสัมพันธ์กันหรือไม่แต่ควรถามว่าภายใต้โลกทัศน์แบบใดที่ทั้งสองสิ่งนี้เคยเป็นและยังคงเป็นสิ่งเดียวกัน และเราจะเรียนรู้อะไรได้จากโลกทัศน์นั้น" ซึ่งเป็นการเลื่อนระดับการถามจากคำถามเชิงบรรทัดฐานสู่คำถามเชิงพรรณนาและเชิงเปรียบเทียบที่มีพลังอธิบายมากกว่า

ผลการวิจัยเรื่องเกณฑ์การตัดสินความงามเสนอข้อค้นพบที่มีความสำคัญต่อการศึกษาสุนทรียศาสตร์เชิงประยุกต์ กล่าวคือ การที่ทฤษฎีทั้งสามต่างมีพลังอธิบายและมีข้อจำกัดในส่วนของตัวเองนั้น ไม่ควรนำไปสู่ข้อสรุปว่า ไม่มีทฤษฎีใดถูกต้อง หากแต่ควรนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ความงามของงานสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่มีโครงสร้างที่หลายมิติและการวิจารณ์ที่ดีต้องใช้หลายกรอบร่วมกัน งานวิจัยนี้จึงเสนอแนวคิดความงามแบบบูรณาการสามชั้น ซึ่งประกอบด้วยฐานจากวัตถุวิสัย ความมีชีวิตจากจิตวิสัย และความสมบูรณ์จากสัมพัทธนิยม เป็นกรอบแนวคิดใหม่ที่อาจนำไปใช้ในการวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมอื่นๆ ของภูมิภาคได้ต่อไปในอนาคต

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าปราสาทหินพนมวันมีความงามที่ มีชีวิตในความหมายที่ว่ามันไม่ใช่วัตถุที่หยุดนิ่ง แต่เป็นระบบที่ยังคงทำงานอยู่ในฐานะพื้นที่แห่งประสบการณ์ทางสุนทรียะและจิตวิญญาณสำหรับผู้คนหลากหลายกลุ่มในปัจจุบัน การอนุรักษ์ปราสาทหินพนมวันจึงไม่ควรมองเพียงในมิติของการรักษาวัตถุโบราณ หากแต่ควรคำนึงถึงการรักษา ระบบของประสบการณ์ที่มันสร้างขึ้นด้วย ซึ่งรวมถึงการรักษาพื้นที่โดยรอบ บรรยากาศของความเงียบสงบ และการให้โอกาสผู้เยือนได้สัมผัสกับลำดับขั้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างครบถ้วน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการวิจัยที่ได้ทั้งหมด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในสามระดับดังต่อไปนี้

1) สำหรับหน่วยงานที่รับผิดชอบการอนุรักษ์และพัฒนาปราสาทหินพนมวัน ได้แก่ กรมศิลปากรและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว คือการพัฒนาสื่อการนำชมและแนวทางการนำเสนอที่ไม่เพียงให้ข้อมูลประวัติศาสตร์และโบราณคดี แต่ยังช่วยให้ผู้เยือนเข้าถึงความงามในหลายมิติตามที่งานวิจัยนี้เปิดเผย กล่าวคือ ทั้งมิติของรูปทรงเชิงสุนทรียะ มิติของความหมายเชิงสัญลักษณ์ และมิติของประสบการณ์จิตวิญญาณ เพราะผลการวิจัยแสดงให้เห็นชัดเจนว่าการนำเสนอเพียงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นั้นไม่เพียงพอที่จะทำให้ผู้เยือนเข้าถึงความงามที่สมบูรณ์ของปราสาทแห่งนี้ได้

2) สำหรับวงวิชาการด้านปรัชญา ศิลปกรรม และวัฒนธรรมศึกษาคือ การส่งเสริมให้มีการวิจัยเปรียบเทียบระหว่างสุนทรียศาสตร์ตะวันตกกับสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันออกและปรัชญา

อาเซียนมากขึ้น งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการนำกรอบทฤษฎีตะวันตกมาวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมของเอเชียนั้นสามารถสร้างข้อค้นพบที่มีคุณค่าได้ในเมื่อทำอย่างระมัดระวังและยอมรับข้อจำกัด แต่ยังต้องการงานวิจัยที่พัฒนากรอบทฤษฎีจากโลกทัศน์เอเชียเองมากขึ้น เพื่อให้การอธิบายมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นมีความครบถ้วนและเป็นธรรมยิ่งขึ้น

3) สำหรับสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยที่มีหลักสูตรด้านปรัชญา ศิลปกรรม และวัฒนธรรมศึกษา คือการนำแนวคิด ความงามแบบบูรณาการสามชั้น ที่งานวิจัยนี้เสนอไปพัฒนาเป็นกรอบการเรียนการสอนด้านสุนทรียศาสตร์ประยุกต์ที่เหมาะสมกับบริบทของมรดกทางวัฒนธรรมไทยและอาเซียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์งานสร้างสรรค์ในวัฒนธรรมของตนเองด้วยกรอบที่มีความเหมาะสมมากกว่าการใช้กรอบตะวันตกล้วน ๆ โดยปราศจากการปรับตัว

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษานำร่องที่เปิดประเด็นการวิจัยใหม่หลายประเด็นที่น่าสนใจ ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนวทางการวิจัยในอนาคตดังต่อไปนี้

1) ควรมีการวิจัยที่นำกรอบสุนทรียศาสตร์ฮินดูโดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง Rasa และ Alankara และสุนทรียศาสตร์พุทธมาวิเคราะห์ปราสาทหินพนมวันอย่างเป็นระบบและขนานกับงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อให้ภาพรวมของมโนทัศน์ความงามในปราสาทแห่งนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจากทั้งสองทิศทาง

2) ควรมีการวิจัยเชิงประจักษ์ที่ศึกษาประสบการณ์สุนทรียะของผู้เยือนกลุ่มต่างๆ อย่างเป็นระบบผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ภาคสนาน เพื่อทดสอบข้อเสนอเรื่องความหลากหลายของประสบการณ์สุนทรียะตามทฤษฎีจิตวิสัยและสัมพัทธนิยมด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชัดเจน

3) ควรขยายการวิจัยไปสู่ปราสาทขอมอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ เพื่อพัฒนาทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ขอมที่มีความเป็นสากลมากขึ้นโดยอาศัยฐานข้อมูลที่กว้างกว่าปราสาทเพียงแห่งเดียว

บรรณานุกรม

กำจร สุนพงษ ศรี. **สุนทรียศาสตร หลักปรัชญาศิลปะ ทฤษฎีทัศน ศิลป ศิลปวิจารณ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพแหงจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2555.

กีรติ บุญเจือ. **ชุดปัญหาปรัชญา ปรัชญาศิลปะ.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช. 2522.

โกสุม สายใจ. **สุนทรียภาพของชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: โครงการศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏ สวนดุสิต, 2549.

เครือจิต ศรีบุนนาค. **สุนทรียภาพของชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: เธิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2542.

จรูญ โกมุทรัตนานนท์. **สุนทรียศาสตร์ กรีก-ยุคฟื้นฟู.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

จักร พันธ์ชูเพชร. **รัฐศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2552.

จักรสิน พิเศษสาทร. **ทฤษฎีและนักปรัชญาการศึกษาของตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2521.

ลักษณวัต ปาละรัตน์, **สุนทรียศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

https://thai.tourismthailand.org/ สืบค้นวันที่ 16 มิ.ย. 2568

การพัฒนารูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

The Development of an Ethics Course Learning Model Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus

พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ
PhraMaha Supat Wachirawtho
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์ โดยใช้การเรียนรู้เชิงรุกสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาโทที่เป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ (2) เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนตามเกณฑ์ 80/80 และ (3) เพื่อประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปใช้จริง การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ดำเนินการใน 3 ระยะ ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน ระยะที่ 2 การทดลองใช้และประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบ และระยะที่ 3 การประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ กลุ่มตัวอย่างคือนักศึกษาระดับปริญญาโทที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาจริยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบวัดพฤติกรรมทางจริยธรรม และแบบประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบ ETHICS Model ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ (E) การกระตุ้นความสนใจและเชื่อมโยงประสบการณ์ (T) การสำรวจและค้นคว้าอย่างลึกซึ้ง (H) การสะท้อนคิดและวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ (I) การบูรณาการและประยุกต์ใช้ความรู้ (C) การแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกัน และ (S)

การสังเคราะห์และขยายผลการเรียนรู้ โดยบูรณาการหลักการทางพุทธศาสตร์เข้ากับทฤษฎีการเรียนรู้แบบ Active Learning นักศึกษามีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคะแนนพฤติกรรมทางจริยธรรมสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่กำหนด ผลการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากที่สุด

รูปแบบดังกล่าวสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาจริยศาสตร์ในระดับบัณฑิตศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ และพฤติกรรมทางจริยธรรมของผู้เรียนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้รูปแบบที่พัฒนาขึ้นได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญซึ่งเห็นพ้องว่ามีความเหมาะสมกับบริบทของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาและสามารถนำไปขยายผลใช้ในสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ได้

คำสำคัญ : รูปแบบการเรียน, จริยศาสตร์

ABSTRACT

This research aimed to: (1) develop an active learning model for the Ethics course for master's-level students comprising both ordained monks and laypeople; (2) examine the model's instructional efficiency against the 80/80 criterion; and (3) evaluate the appropriateness and feasibility of implementing the model in authentic educational settings. Employing a Research and Development (R&D) design, the study was conducted in three phases: Phase 1 involved baseline data collection and model construction; Phase 2 involved pilot implementation and efficiency evaluation; and Phase 3 involved assessments of appropriateness and feasibility. Participants were graduate students enrolled in the Ethics course at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus. Research instruments included an expert opinion questionnaire, a learning achievement test, an ethical behavior assessment scale, and an appropriateness and feasibility evaluation form. Data were analyzed using descriptive statistics and content analysis.

Findings revealed that the ETHICS Model developed consists of six core components: (E) Engaging and Connecting Experiences, (T) Thorough Exploration and Inquiry, (H) Higher-order Reflection and Critical Analysis, (I) Integration and Application of Knowledge, (C) Collaborative Sharing and Co-learning, and (S) Synthesis and Extension of Learning. The model integrates Buddhist philosophical principles with contemporary active learning theory. Students' learning achievement scores and ethical behavior scores exceeded the 80/80 criterion. The overall evaluation of appropriateness and feasibility was at the highest level. Experts and practitioners agreed that the model is well-suited to the graduate-level context and can be effectively extended to other Buddhist educational institutions. The model fosters sustainable development of learners' knowledge, comprehension, and ethical conduct.

Keywords : active learning, ETHICS

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นสาขาวิชาที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพของบุคลากรในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่มุ่งผลิตบัณฑิตผู้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม และสามารถประยุกต์ใช้หลักจริยธรรมในการปฏิบัติงานและดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Noddings, 2013) ในระดับอุดมศึกษา การเรียนรายวิชาจริยศาสตร์จึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดความรู้ในเชิงทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ต้องมุ่งสร้างประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติที่ดีงามของผู้เรียนอย่างยั่งยืน (Bebeau, 2002) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) เป็นสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นนำที่มีพันธกิจในการผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ด้านพุทธศาสตร์ควบคู่กับศาสตร์สมัยใหม่ วิทยาเขตนครราชสีมาเปิดสอนรายวิชาจริยศาสตร์ในระดับปริญญาโท ซึ่งประกอบด้วยนักศึกษาทั้งที่เป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ การจัดการเรียนการสอนในบริบทนี้จึงมีความท้าทายเป็นพิเศษ เนื่องจากต้องคำนึงถึงความหลากหลายของผู้เรียน ทั้งในด้านภูมิหลัง ประสบการณ์ชีวิต และวิถีปฏิบัติ (พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ, 2563)

การวิจัยและพัฒนาการเรียนการสอนในปัจจุบันให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในกระบวนการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การอภิปราย การแก้ปัญหา การวิจัย และการทำงานกลุ่ม (Bonwell & Eison, 1991) งานวิจัยจำนวนมากพิสูจน์ให้เห็นว่า Active Learning ช่วยให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่สูงกว่า มีความคิดสร้างสรรค์และทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ที่ดีกว่าการเรียนแบบบรรยายทั่วไป (Prince, 2004; Freeman et al., 2014)

อย่างไรก็ตาม การนำ Active Learning มาใช้ในการจัดการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์ในบริบทของสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนายังมีอยู่อย่างจำกัด ขาดรูปแบบที่เป็นระบบ มีความสมบูรณ์ และผ่านการตรวจสอบคุณภาพอย่างเป็นทางการ ผู้สอนส่วนใหญ่ยังคงใช้วิธีการบรรยายเป็นหลัก ซึ่งมิอาจกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมอย่างแท้จริง (สิริวรรณ ศรีพหล, 2562) ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการพัฒนารูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์โดยใช้การเรียนรู้เชิงรุก ภายใต้ชื่อ ETHICS Model ซึ่งบูรณาการหลักการทางพุทธศาสตร์เข้ากับทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนทั้งในมิติความรู้และพฤติกรรมทางจริยธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์โดยใช้การเรียนรู้เชิงรุกสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาโทที่เป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์โดยใช้การเรียนรู้เชิงรุกที่พัฒนาขึ้นตามเกณฑ์ 80/80

3. เพื่อประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์โดยใช้การเรียนรู้เชิงรุกไปใช้จริงในสถาบันการศึกษา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาและพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนรายวิชาจริยศาสตร์ระดับบัณฑิตศึกษา โดยบูรณาการหลักการ Active Learning กับพุทธศาสตร์ ครอบคลุมเนื้อหาจริยศาสตร์ตามหลักสูตรปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วยจริยศาสตร์เชิงทฤษฎีและเชิงประยุกต์ ทั้งในแนวสากลและแนวพุทธ

2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาโทที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาจริยศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ในปีการศึกษา 2567 ประกอบด้วยนักศึกษาที่เป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ กลุ่มตัวอย่างได้มาโดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามเกณฑ์ที่กำหนด

3. ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรอิสระ ได้แก่ รูปแบบการเรียนรายวิชาจริยศาสตร์ (ETHICS Model) โดยใช้การเรียนรู้เชิงรุก ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมทางจริยธรรม ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปใช้

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ดำเนินการวิจัยในปีการศึกษา 2567–2568 ระยะเวลา 1 ปีการศึกษา ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2567 ถึงเดือนพฤษภาคม 2568

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) ดำเนินการใน 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนผู้วิจัยดำเนินการศึกษาเอกสาร งานวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เชิงรุก จริยศาสตร์ และหลักพุทธศาสตร์ โดยการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการเรียนรู้และด้านจริยศาสตร์พุทธ จำนวน 7 รูป/คน เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานในการออกแบบรูปแบบ จากนั้นจึงยกร่างรูปแบบ ETHICS Model และนำไปตรวจสอบความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญ (Expert Review) ผ่านเทคนิคสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์ก่อนนำไปทดลองใช้

ระยะที่ 2 การทดลองใช้และประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบผู้วิจัยนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง โดยออกแบบการวิจัยแบบ One Group Pretest-Posttest Design เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (Learning Achievement Test) ที่ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และแบบวัดพฤติกรรมทางจริยธรรม (Ethical Behavior Scale) ประเมินประสิทธิภาพตามเกณฑ์ E_1/E_2 = 80/80 (ชัยยงค์ พรหมวงศ์, 2556) โดย E_1 คือ ประสิทธิภาพของกระบวนการ และ E_2 คือ ประสิทธิภาพของผลลัพธ์

ระยะที่ 3 การประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ผู้วิจัยนำรูปแบบที่ผ่านการทดลองใช้ไปประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้จริง โดยใช้แบบประเมินที่พัฒนาขึ้นตามกรอบการประเมิน CIPP Model (Context, Input, Process, Product) ของ Stufflebeam (2003) ผู้ตอบแบบประเมินประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนและด้านจริยศาสตร์พุทธ และผู้ที่ผ่านการทดลองใช้รูปแบบ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยทุกชิ้นได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพ โดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Item Objective Congruence: IOC) จากผู้เชี่ยวชาญ 5 รูป/คน ซึ่งได้ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.80–1.00 แสดงให้เห็นว่าเครื่องมือมีความตรงเชิงเนื้อหา และนำไปหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบทดสอบได้ค่า KR-20 = 0.85 และค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) ของแบบวัดพฤติกรรม = 0.89

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 รูปแบบ ETHICS Model ที่พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบการเรียนการสอนเชิงรุกที่บูรณาการหลักการทางพุทธศาสตร์กับทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลักที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังนี้ (E) Engaging: การกระตุ้นความสนใจและเชื่อมโยงประสบการณ์ — ขั้นตอนนี้ผู้สอนใช้กรณีศึกษา สถานการณ์จำลอง หรือคำถามกระตุ้นความคิดที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตของผู้เรียน เพื่อสร้างแรงจูงใจและความพร้อมในการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนา (T) Thorough Exploration: การสำรวจและค้นคว้าอย่างลึกซึ้ง — ผู้เรียนดำเนินการค้นคว้า วิเคราะห์แหล่งข้อมูลทั้งทางพุทธศาสตร์และสากล ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งการอ่าน การสืบค้น และการสัมภาษณ์ผู้รู้ (H) Higher-order Reflection: การสะท้อนคิดและวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ — ผู้เรียนฝึกทักษะการคิดระดับสูงโดยใช้กรอบจริยศาสตร์ต่าง ๆ ในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิจสมุปบาทในการพิจารณาเหตุปัจจัยของปัญหาจริยธรรม(I) Integration: การบูรณาการและประยุกต์ใช้ความรู้ — ผู้เรียนนำความรู้จริยศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง หรือออกแบบแนวทางแก้ไขปัญหาจริยธรรมในบริบทที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติวิชาชีพ(C) Collaborative Sharing: การแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกัน — ผู้เรียนนำเสนอผลการศึกษาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในกลุ่ม เพื่อขยายมุมมองและสร้างชุมชนการเรียนรู้

ทางจริยธรรมที่ยั่งยืน สอดคล้องกับอุดมการณ์สังฆะในพระพุทธศาสนา(S) Synthesis: การสังเคราะห์และขยายผลการเรียนรู้ — ผู้เรียนสรุปองค์ความรู้ สร้างผลงานหรือนวัตกรรมทางจริยธรรม และวางแผนการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงและการทำงานผู้เชี่ยวชาญ 7 รูป/คน ให้ความเห็นว่ารูปแบบมีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด (Mean = 4.72, S.D. = 0.18) แสดงให้เห็นว่ารูปแบบมีความสมบูรณ์และสอดคล้องกับบริบทของสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

การทดลองใช้รูปแบบ ETHICS Model กับกลุ่มตัวอย่างพบว่า ประสิทธิภาพของรูปแบบผ่านเกณฑ์ 80/80 ที่กำหนดไว้ กล่าวคือ ค่า E_1 (ประสิทธิภาพของกระบวนการ) มีค่าเท่ากับ 82.45 และค่า E_2 (ประสิทธิภาพของผลลัพธ์) มีค่าเท่ากับ 84.30 แสดงให้เห็นว่ารูปแบบมีประสิทธิภาพเป็นที่น่าพอใจ นอกจากนี้ คะแนนพฤติกรรมทางจริยธรรมหลังการทดลอง (Post-test) ของนักศึกษาสูงกว่าก่อนการทดลอง (Pre-test) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($t = 12.34$, $p < .05$) สะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบสามารถพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักศึกษาได้อย่างมีประสิทธิผล

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบ ETHICS Model ไปใช้จริงในสถาบันการศึกษาพบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน (Mean รวม = 4.68, S.D. = 0.21) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านความเหมาะสมของเนื้อหากับบริบทผู้เรียน (Mean = 4.75) ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ (Mean = 4.62) และด้านประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Mean = 4.71) ผู้เชี่ยวชาญและผู้ใช้รูปแบบให้ข้อเสนอแนะว่ารูปแบบมีความเหมาะสมกับบริบทของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาและสามารถนำไปขยายผลใช้ในสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติได้

อภิปรายผล

ผลการวิจัยที่พบว่ารูปแบบ ETHICS Model มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 สอดคล้องกับแนวคิดของ Bonwell และ Eison (1991) ที่ระบุว่า Active Learning ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้และส่งเสริมความสามารถในการคิดขั้นสูงของผู้เรียน และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Freeman และคณะ (2014) ที่พบว่านักศึกษาที่เรียนแบบ Active Learning มีผลสัมฤทธิ์สูงกว่านักศึกษาที่เรียนแบบบรรยายอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Prince (2004) ที่ยืนยันว่า Active Learning ส่งผลต่อการพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมที่ดีของผู้เรียน การบูรณาการหลักพุทธศาสตร์เข้ากับ Active Learning ในรูปแบบ ETHICS Model ถือเป็นจุดแข็งที่โดดเด่น เนื่องจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาปัญญาผ่านการพิจารณาด้วยตนเอง (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งสอดคล้องอย่างยิ่งกับกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก สนับสนุนโดยงานวิจัยของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) ที่ชี้ว่าพุทธวิธีการสอนมีลักษณะเป็น Active Learning โดยธรรมชาติ ผู้เรียนได้รับการกระตุ้นให้ใช้เหตุผล

ทดสอบ และพิสูจน์ความจริงด้วยตนเอง (Ehipassiko) ในด้านพฤติกรรมทางจริยธรรมที่พัฒนาขึ้นอย่างมีนัยสำคัญนั้น สอดคล้องกับงานของ Bebeau (2002) ที่ระบุว่าการเรียนจริยศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพต้องไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดความรู้ หากต้องสร้างประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตสำนึกและพฤติกรรม ซึ่ง ETHICS Model ได้ออกแบบให้ผู้เรียนผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายและเชื่อมโยงกับชีวิตจริง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนมากกว่าการเรียนแบบบรรยายทั่วไป ผลการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุดสะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบ ETHICS Model ได้รับการออกแบบโดยคำนึงถึงบริบทเฉพาะของนักศึกษาสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Stufflebeam (2003) ที่ระบุว่าการออกแบบรูปแบบการสอนที่มีประสิทธิภาพต้องคำนึงถึงบริบท ทรัพยากร กระบวนการ และผลผลิตอย่างครบถ้วน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในระดับปริญญาโทและปริญญาตรี ควรนำรูปแบบ ETHICS Model ไปปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาจริยศาสตร์ โดยอาจปรับองค์ประกอบให้เหมาะสมกับบริบทและระดับการศึกษาของตนเอง

2. ผู้บริหารสถาบันการศึกษาควรส่งเสริมให้ผู้สอนรายวิชาจริยศาสตร์ได้รับการพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้เชิงรุกอย่างต่อเนื่อง ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสถาบัน

3. ในการนำรูปแบบไปใช้ ควรจัดให้มีการสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้ที่เพียงพอ โดยเฉพาะกรณีศึกษาด้านจริยธรรมที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยและหลักพุทธธรรม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตได้อย่างแท้จริง

4. ควรมีการติดตามและประเมินผลพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักศึกษาในระยะยาว (Longitudinal Follow-up) เพื่อยืนยันความยั่งยืนของผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบ ETHICS Model

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเพื่อขยายผลการทดลองใช้รูปแบบ ETHICS Model กับกลุ่มประชากรที่หลากหลายมากขึ้น เช่น นักศึกษาระดับปริญญาตรี หรือผู้เรียนในวิทยาเขตอื่น ๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. ควรวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการประเมินพฤติกรรมทางจริยธรรมที่มีความหลากหลายและรอบด้านมากยิ่งขึ้น เช่น การใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรม (Behavioral Observation) และการบันทึกภาคสนาม (Field Notes) ควบคู่กับการทดสอบ

3. ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ดิจิทัล (Digital Learning Media) ที่สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมตามองค์ประกอบของ ETHICS Model เพื่อรองรับการเรียนการสอนในรูปแบบออนไลน์และไฮบริด

4. ควรศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพของรูปแบบ ETHICS Model กับรูปแบบการสอนอื่น ๆ เช่น Problem-Based Learning และ Case-Based Learning เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่ครอบคลุมและลึกซึ้งยิ่งขึ้นในด้านการจัดการเรียนรู้จริยศาสตร์ระดับบัณฑิตศึกษา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. (2556). **การทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอน.** วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **พุทธวิธีในการสอน** (พิมพ์ครั้งที่ 10). มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ. (2563). **หลักจริยศาสตร์พุทธในการพัฒนาคุณภาพบัณฑิต.** วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา มจร.

สิริวรรณ ศรีพหล. (2562). **การจัดการเรียนการสอนจริยธรรมในสถาบันอุดมศึกษา: ปัญหาและแนวทางการแก้ไข.** วารสารครุศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Bebeau, M. J. (2002). **The Defining Issues Test and the four component model: Contributions to professional education.** Journal of Moral Education.

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). **Active learning: Creating excitement in the classroom (ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1).** George Washington University, School of Education and Human Development.

Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). **Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics.** Proceedings of the National Academy of Sciences.

Noddings, N. (2013). Caring: **A relational approach to ethics and moral education (2nd ed.).** University of California Press.

Prince, M. (2004). **Does active learning work? A review of the research.** Journal of Engineering Education.

Stufflebeam, D. L. (2003). **The CIPP model for evaluation.** In T. Kellaghan & D. L. Stufflebeam (Eds.), International handbook of educational evaluation . Kluwer Academic Publishers. https://doi.org/.

การพัฒนาตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นในบริบทสังคมไทย : กรณีศึกษาเชิงประจักษ์จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

Development of Local Good Governance Indicators in Thai Social Context : An Empirical Case Study from Local Administrative Organizations

พระครูสุตภัทรบัณฑิต
Phrakhru Sutaphatrabandit
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นในบริบทสังคมไทย : กรณีศึกษาเชิงประจักษ์จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และตัวชี้วัดธรรมาภิบาลที่มีอยู่ทั้งในระดับสากลและระดับชาติ 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อธรรมาภิบาลท้องถิ่น และ 3) เพื่อสร้างตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นที่มีความตรงเชิงเนื้อหาและความเชื่อมั่น ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ดำเนินการในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดสุรินทร์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน จาก 4 กลุ่ม ประกอบด้วย ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปลัดและหัวหน้าส่วนราชการ ผู้นำชุมชนและตัวแทนประชาชน และนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการปกครองท้องถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า ในระดับสากลองค์กรต่าง ๆ เช่น UNDP, World Bank และ OECD มีหลักการธรรมาภิบาลที่คล้ายคลึงกันในประเด็นนิติธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพ ในขณะที่ระดับชาติ พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 กำหนดหลักธรรมาภิบาลหกประการ ปัจจัยบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อธรรมาภิบาลท้องถิ่น ได้แก่ ระบบอุปถัมภ์ ลำดับชั้นทางสังคม ค่านิยมการรักษาหน้า ความเชื่อเรื่องบุญกรรม หลักธรรมทางพุทธศาสนา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากการวิจัยได้พัฒนากรอบตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วย 6 มิติหลัก 18 องค์ประกอบ และ 72 ตัวชี้วัดย่อย ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาด้วยดัชนี IOC และความเชื่อมั่นด้วยค่า Cronbach's Alpha อย่างเป็นระบบ ตัวชี้วัดชุดนี้พร้อมนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการประเมิน พัฒนา และสร้างความเข้มแข็งให้กับการบริหารจัดการท้องถิ่นในประเทศไทยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่น, บริบทสังคมไทย, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.

ABSTRACT

This research, entitled "Development of Local Good Governance Indicators in Thai Social Context: An Empirical Case Study from Local Administrative Organizations," aimed to achieve three objectives: (1) to examine concepts, theories, and existing good governance indicators at both international and national levels; (2) to analyze Thai socio-cultural contextual factors influencing local good governance; and (3) to construct local good governance indicators with content validity and reliability. A Mixed Methods Research approach was employed across three lower Northeastern provinces: Nakhon Ratchasima, Buriram, and Surin. Thirty key informants from four groups participated, including local administrative executives, permanent secretaries and department heads, community leaders and citizens' representatives, and academic specialists in local governance.

The findings revealed that international organizations such as UNDP, World Bank, and OECD share similar governance principles encompassing rule of law, transparency, participation, accountability, and efficiency, while the Royal Decree on Good Governance Criteria B.E. 2546 establishes six national governance principles. Significant Thai socio-cultural factors influencing local governance include the patronage system, social hierarchy, face-saving values, karmic beliefs, Buddhist doctrinal principles, and Sufficiency Economy Philosophy. The research produced a comprehensive local good governance indicator framework comprising six main dimensions, eighteen components, and seventy-two sub- indicators, systematically validated through the Index of Item- Objective Congruence (IOC) and Cronbach's Alpha reliability testing. This indicator set is ready for deployment as a sustainable assessment and capacity- building tool for local administration in Thailand.

Keywords: Local Good Governance Indicators, Thai Social Context, Local Administrative Organizations.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ธรรมาภิบาล (Good Governance) ถือเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการพัฒนาระบบบริหารจัดการภาครัฐทั้งในระดับสากลและระดับท้องถิ่น เนื่องจากสังคมสมัยใหม่ตระหนักถึงบทบาทขององค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในฐานะหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดและมีพันธกิจโดยตรงในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและบริการสาธารณะ (Kaufmann et al., 2010) อย่างไรก็ตาม การวัดและประเมินธรรมาภิบาลของ อปท. ในประเทศไทยยังขาดตัวชี้วัดที่ครอบคลุมบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างเพียงพอ

ตัวชี้วัดธรรมาภิบาลที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น Worldwide Governance Indicators ของธนาคารโลก หรือ Public Governance Indicators ขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ได้รับการพัฒนาบนฐานแนวคิดตะวันตกซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับระบบคุณค่าและบริบทเฉพาะของสังคมไทย (Painter & Pierre, 2005) ในขณะที่กรอบธรรมาภิบาลตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 แม้จะมีคุณูปการในเชิงนโยบาย แต่ยังขาดการปรับใช้ในระดับท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมประเทศไทยมีบริบทสังคมเฉพาะที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการท้องถิ่น ทั้งระบบอุปถัมภ์ที่ฝังรากลึกในวัฒนธรรม ลำดับชั้นทางสังคมที่เชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ตลอดจนค่านิยมด้านการรักษาหน้าและการหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง (Mulder, 2000) สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้กระบวนการตรวจสอบ ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากบริบทตะวันตก ดังนั้น การพัฒนาตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นที่สะท้อนบริบทสังคมไทยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ หลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอิทธิบาท 4 และทศพิธราชธรรม ได้รับการยอมรับในสังคมไทยว่าเป็นรากฐานของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีมาแต่โบราณ ในขณะที่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้รับการนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) การบูรณาการองค์ความรู้เหล่านี้เข้าสู่กรอบตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นจึงเป็นภารกิจทางวิชาการที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และตัวชี้วัดธรรมาภิบาลที่มีอยู่ทั้งในระดับสากลและระดับชาติ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อธรรมาภิบาลท้องถิ่น
3. เพื่อสร้างตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นที่มีความตรงเชิงเนื้อหาและความเชื่อมั่น เหมาะสมสำหรับการประเมินและพัฒนาการบริหารจัดการท้องถิ่นในบริบทสังคมไทย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยดำเนินการในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จำนวน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดสุรินทร์ โดยเลือกองค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่นจังหวัดละ 1 แห่ง รวมทั้งสิ้น 3 แห่ง เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ประกอบด้วย ขนาดและศักยภาพที่ใกล้เคียงกัน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและบริบทสังคม ความพร้อมในการให้ข้อมูลและความร่วมมือ และประสบการณ์ของผู้บริหารและบุคลากรไม่น้อยกว่า 3 ปี

2. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย จำนวน 30 คน จาก 4 กลุ่ม ดังนี้

– กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 5 คน ได้แก่ นายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรองนายก และผู้บริหารระดับสูง

– กลุ่มที่ 2 ปลัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหัวหน้าส่วนราชการ จำนวน 10 คน ได้แก่ ปลัด อปท. และหัวหน้าฝ่ายต่าง ๆ

– กลุ่มที่ 3 ผู้นำชุมชนและตัวแทนประชาชน จำนวน 10 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประธานกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคม และสมาชิกสภา อปท.

– กลุ่มที่ 4 นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านการปกครองท้องถิ่น จำนวน 5 คน

3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครอบคลุมแนวคิดธรรมาภิบาลทั้งในระดับสากลและระดับชาติ ปัจจัยบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยที่ส่งผลต่อการปกครองท้องถิ่น และการพัฒนาตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นเชิงบูรณาการซึ่งผสมผสานระหว่างหลักการสากลกับคุณค่าเฉพาะของสังคมไทย

วิธีการดำเนินวิจัย

1. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) ตามแนวทางของ Creswell และ Plano Clark (2018) โดยผสมผสานการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณในลักษณะเสริมกัน (Explanatory Sequential Design) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสมบูรณ์

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการหลายขั้นตอน ได้แก่ การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบทั้งเอกสารไทยและต่างประเทศ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 30 คน การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้เชี่ยวชาญ และการสำรวจด้วยแบบสอบถามเพื่อทดสอบความเชื่อมั่นของตัวชี้วัด

3. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

คุณภาพของตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นได้รับการตรวจสอบ 2 ระดับ ได้แก่ ความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้ดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item-Objective Congruence: IOC) จากผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน และความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) โดยกำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำที่ยอมรับได้ที่ค่า IOC ≥ 0.67 และค่า Alpha ≥ 0.70

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretive Analysis) ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาและสถิติทดสอบความเชื่อมั่น ผลการวิเคราะห์จากทั้งสองแนวทางได้รับการบูรณาการในขั้นตอนสุดท้ายเพื่อพัฒนากรอบตัวชี้วัดที่สมบูรณ์

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : แนวคิด ทฤษฎี และตัวชี้วัดธรรมาภิบาลในระดับสากลและระดับชาติ

การทบทวนแนวคิดธรรมาภิบาลในระดับสากลพบว่า องค์กรหลักอย่าง UNDP (1997), World Bank (2007) และ OECD (2019) ต่างมีหลักการธรรมาภิบาลที่คล้ายคลึงกัน ครอบคลุม 5 มิติสำคัญ ได้แก่ นิติธรรม (Rule of Law) ความโปร่งใส (Transparency) การมีส่วนร่วม (Participation) ความรับผิดชอบ (Accountability) และประสิทธิภาพ (Effectiveness) ทั้งนี้ Worldwide Governance Indicators (WGI) ของธนาคารโลกประกอบด้วย 6 ตัวชี้วัดหลัก ขณะที่ OECD เน้นมิติความเชื่อมั่นของประชาชนต่อสถาบันของรัฐเป็นศูนย์กลาง

ในระดับชาติ พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 กำหนดหลักธรรมาภิบาล 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า อย่างไรก็ตาม การทบทวนวรรณกรรมพบข้อจำกัดสำคัญของตัวชี้วัดที่มีอยู่ กล่าวคือ มีความซับซ้อนสูงและยากต่อการนำไปปฏิบัติ มีแนวโน้มเน้นการวัดกระบวนการมากกว่าผลลัพธ์ที่แท้จริง และขาดการเชื่อมโยงกับบริบทเฉพาะของสังคมไทย (Kaufmann et al., 2010; Rotberg, 2014)

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : ปัจจัยบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อธรรมาภิบาลท้องถิ่น

การวิเคราะห์พบปัจจัยบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อธรรมาภิบาลท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ 6 ประการ ดังนี้ – ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) : ยังคงมีอิทธิพลสำคัญต่อการบริหารจัดการ อปท. ส่งผลต่อกระบวนการจัดสรรทรัพยากร การแต่งตั้งบุคลากร และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับประชาชน

– ลำดับชั้นทางสังคม (Social Hierarchy) : การยอมรับอำนาจตามลำดับชั้นส่งผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนและกลไกการตรวจสอบการบริหารงาน– ค่านิยมการรักษาหน้าและการหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง : ส่งผลให้กลไกการร้องเรียนและตรวจสอบมีข้อจำกัดในทางปฏิบัติ – ความเชื่อเรื่องบุญและกรรม : กำหนดทัศนคติของประชาชนต่อการเข้าร่วมกระบวนการทางการเมืองและการ

ปกครองท้องถิ่น– หลักธรรมทางพุทธศาสนา : โดยเฉพาะอิทธิบาท 4 ทศพิธราชธรรม และสาราณียธรรม ได้รับการยอมรับเป็นหลักธรรมาภิบาลในบริบทสังคมไทย– ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ได้รับการยอมรับในฐานะแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นรากฐานของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : กรอบตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่น

ผลจากกระบวนการวิจัยที่รอบคอบ ได้พัฒนากรอบตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วย 6 มิติหลัก 18 องค์ประกอบ และ 72 ตัวชี้วัดย่อย ดังนี้– มิติที่ 1 หลักนิติธรรมและคุณธรรม (Rule of Law and Ethics) : ครอบคลุมการบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียม ความซื่อสัตย์สุจริต และคุณธรรมในการบริหาร– มิติที่ 2 ความโปร่งใสและการเข้าถึงข้อมูล (Transparency and Information Access) : ครอบคลุมการเปิดเผยข้อมูล การสื่อสารสาธารณะ และระบบข้อมูลสาธารณะ– มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมและการตอบสนอง (Participation and Responsiveness) : ครอบคลุมกลไกการมีส่วนร่วม ช่องทางการรับเรื่องร้องเรียน และการตอบสนองต่อความต้องการ– มิติที่ 4 ความรับผิดชอบและการตรวจสอบได้ (Accountability and Auditability) : ครอบคลุมระบบการตรวจสอบ การรายงาน และกลไกการควบคุมภายใน– มิติที่ 5 ประสิทธิภาพและความคุ้มค่า (Efficiency and Value for Money) : ครอบคลุมการใช้ทรัพยากร การจัดการงบประมาณ และผลผลิตของการบริการสาธารณะ– มิติที่ 6 ผลสัมฤทธิ์และความยั่งยืน (Outcomes and Sustainability) : ครอบคลุมคุณภาพชีวิตของประชาชน การพัฒนาที่ยั่งยืน และการบูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตัวชี้วัดทั้ง 72 ตัวผ่านการทดสอบความตรงเชิงเนื้อหาด้วยค่า IOC เฉลี่ย 0.85 และผ่านการทดสอบความเชื่อมั่นด้วยค่า Cronbach's Alpha เฉลี่ย 0.87 ซึ่งอยู่ในระดับดีมาก มีระบบการให้น้ำหนักและเกณฑ์ที่แตกต่างกันตามขนาดและศักยภาพของ อปท. เพื่อความเหมาะสมกับความหลากหลายของท้องถิ่น

อภิปรายผล

ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ Osborne (2010) ที่เน้นความจำเป็นของการพัฒนาตัวชี้วัดธรรมาภิบาลที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะ และสนับสนุนข้อเสนอของ Fukuyama (2013) ที่ระบุว่าการวัดธรรมาภิบาลที่ดีต้องคำนึงถึงทุนทางสังคมและค่านิยมทางวัฒนธรรม การค้นพบว่าระบบอุปถัมภ์และลำดับชั้นทางสังคมยังคงมีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อการบริหาร อปท. สอดคล้องกับการศึกษาของ Mulder (2000) และ Hewison (2014) ที่ชี้ให้เห็นถึงความลึกซึ้งของโครงสร้างวัฒนธรรมในกระบวนการบริหารสาธารณะของไทยที่น่าสนใจคือ การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่กรอบตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นถือเป็นนวัตกรรมทางวิชาการที่สำคัญ ซึ่งสอดรับกับแนวทางของ Prayoon Nontapha (2019) ที่เสนอการพัฒนา "Buddhist Governance" ในฐานะทางเลือกของแบบจำลองธรรมาภิบาลในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งสอดคล้องกับแนวทางของ SDGs ในการส่งเสริมสถาบันที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และมีความรับผิดชอบ (United Nations, 2015) กรอบตัวชี้วัด 6 มิติที่พัฒนาขึ้นถือเป็นการตอบโจทย์ข้อจำกัดของตัวชี้วัดที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะการเพิ่มมิติ

"ผลสัมฤทธิ์และความยั่งยืน" เพื่อเน้นการวัดผลลัพธ์ที่แท้จริงของธรรมาภิบาล มิใช่เพียงกระบวนการ ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Andrews et al. (2017) ที่ชี้ว่าตัวชี้วัดธรรมาภิบาลดั้งเดิมมักไม่สามารถสะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงในสมรรถนะของรัฐการที่ค่า IOC เฉลี่ยอยู่ที่ 0.85 และค่า Cronbach's Alpha เฉลี่ยที่ 0.87 ชี้ให้เห็นว่ากรอบตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นมีความแม่นยำและความเชื่อถือได้สูง ซึ่งนับเป็นคุณภาพที่เพียงพอสำหรับการนำไปใช้เป็นเครื่องมือประเมินในทางปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดในแง่ของขอบเขตพื้นที่ที่ครอบคลุมเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ผลการวิจัยอาจจำเป็นต้องได้รับการทดสอบในพื้นที่ภูมิภาคอื่น ๆ เพื่อเพิ่มความครอบคลุมและความเป็นสากลของกรอบตัวชี้วัด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

– กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (สถ.) ควรนำกรอบตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่น 6 มิติที่พัฒนาขึ้นไปบูรณาการในระบบประเมิน อปท. ระดับชาติ โดยเฉพาะในระบบ LPA (Local Performance Assessment)

– ควรมีการปรับกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อรองรับการใช้ตัวชี้วัดที่บูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการประเมินธรรมาภิบาลอย่างเป็นทางการ

– หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาระบบข้อมูลกลางสำหรับ อปท. เพื่อสนับสนุนการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ตัวชี้วัดธรรมาภิบาลอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

– อปท. ควรนำกรอบตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นไปใช้เป็นเครื่องมือในการประเมินตนเอง (Self-Assessment) เป็นรายปี เพื่อติดตามพัฒนาการด้านธรรมาภิบาลอย่างต่อเนื่อง

– ควรจัดให้มีโปรแกรมการพัฒนาศักยภาพผู้บริหารและบุคลากร อปท. ในด้านธรรมาภิบาลเชิงบูรณาการ โดยเน้นการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานท้องถิ่น

– ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในกระบวนการประเมินธรรมาภิบาลท้องถิ่น โดยพัฒนาช่องทางและกลไกที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

– ควรขยายการศึกษาไปยังพื้นที่ภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เพื่อทดสอบความสามารถในการสรุปอ้างอิงผลการวิจัย

– ควรศึกษาผลลัพธ์ระยะยาวของการใช้กรอบตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้น เพื่อประเมินประสิทธิผลและความยั่งยืนในเชิงประจักษ์

– ควรพัฒนารูปแบบดิจิทัล (Digital Platform) สำหรับการประเมินตัวชี้วัดธรรมาภิบาลท้องถิ่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564).** กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2546). **พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546.** ราชกิจจานุเบกษา, 120(100 ก)

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2565). **รายงานผลการประเมินประสิทธิภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (LPA) ประจำปี 2565.** กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย.

ภาษาอังกฤษ

Andrews, M., Pritchett, L., & Woolcock, M. (2017). **Building state capability: Evidence, analysis, action.** Oxford University Press.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). **Designing and conducting mixed methods research (3rd ed.).** SAGE Publications.

Fukuyama, F. (2013). **What is governance? Governance, 26(3), 347–368.** https://doi.org/10.1111/gove.12035

Hewison, K. (2014). **Considerations on inequality and politics in Thailand.** Democratization, 21(5), 846–866. https://doi.org/10.1080/13510347.2014.882910

Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). **The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues (Policy Research Working Paper No. 5430).** World Bank. https://doi.org/10.1596/1813-9450-5430

Mulder, N. (2000). **Inside Thai society: Religion, everyday life, change.** Silkworm Books.

OECD. (2019). **Recommendation of the Council on Public Service Leadership and Capability.** OECD Publishing. https://www.oecd.org/gov/pem/public-service-leadership-and-capability.htm

Osborne, S. P. (2010). **The new public governance: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance.** Routledge.

Painter, M., & Pierre, J. (Eds.). (2005). **Challenges to state policy capacity: Global trends and comparative perspectives.** Palgrave Macmillan.

Prayoon Nontapha. (2019). **Buddhist governance: Principles and practice in Thai local administration.** Journal of Buddhist Studies, 16(2), 45–72.

Rotberg, R. I. (Ed.). (2014). **On governance: What it is, what it measures and its policy uses.** Centre for International Governance Innovation.

UNDP. (1997). **Governance for sustainable human development: A UNDP policy document.** United Nations Development Programme. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Governance%20for%20Sustainable%20Human%20Development.pdf

United Nations. (2015). **Transforming our world:** The 2030 agenda for sustainable development (A/RES/70/1). https://sdgs.un.org/2030agenda

World Bank. (2007). **Governance matters 2007: Worldwide governance indicators 1996–2006. World Bank.** https://doi.org/10.1596/1813-9450-4280

วิเคราะห์วิธีการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในสังคมไทย
Analyzing methods for cultivating gratitude in youth in Thai society

เกรียงไกร พินยารัก
Kriengkrai Pinyarak
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์วิธีการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาวิธีการและปัจจัยในการปลูกฝังความกตัญญูให้แก่เยาวชน และ 3) เพื่อวิเคราะห์วิธีการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในสังคมไทย การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักคือเยาวชนอายุระหว่าง 15 - 22 ปี ในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 30 คน ที่คัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยให้มีความหลากหลายด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และภูมิลำเนา

ผลการวิจัยพบว่า ประการที่หนึ่ง ปัญหาและอุปสรรคในการปลูกฝังความกตัญญูเกิดขึ้นใน 5 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคลที่เยาวชนมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความกตัญญูและขาดแรงจูงใจภายใน ระดับครอบครัวที่โครงสร้างเปลี่ยนแปลงและพ่อแม่ขาดเวลาในการอบรมบุตร ระดับสถานศึกษาที่เน้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมากเกินไปจนละเลยการพัฒนาคุณธรรม ระดับชุมชนที่อ่อนแอและมีค่านิยมทางสังคมเปลี่ยนแปลง และระดับสื่อเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบทั้งในเชิงบวกและลบ ประการที่สอง วิธีการปลูกฝังความกตัญญูที่มีประสิทธิผล ได้แก่ การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ใหญ่ การสร้างความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัว การบูรณาการเนื้อหาในกระบวนการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม และการสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันทางสังคม ประการที่สาม ผู้วิจัยสังเคราะห์ "รูปแบบระบบนิเวศแห่งความกตัญญู" ที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับบริบทสังคมไทย ประกอบด้วยหลักการหลัก 6 ประการ และกระบวนการ 5 ขั้นตอน ซึ่งได้รับการพิสูจน์จากกรณีศึกษาในโรงเรียน ชุมชน และวัดว่าสามารถนำไปใช้ได้จริงและให้ผลลัพธ์ที่ดี การวิจัยนี้มีคุณูปการต่อการพัฒนานโยบายและแนวปฏิบัติในการปลูกฝังความกตัญญูแก่เยาวชนอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

คำสำคัญ: ความกตัญญู, เยาวชนไทย, การปลูกฝังคุณธรรม,

ABSTRACT

The research entitled "An Analysis of Methods for Cultivating Gratitude among Youth in Thai Society" aimed to: 1) investigate the problems and obstacles in cultivating gratitude among youth today; 2) examine the methods and factors effective in fostering gratitude in youth; and 3) analyze approaches to gratitude cultivation among youth within the Thai social context. This qualitative study employed in-depth interviews and focus group discussions as primary data collection tools. The key informants comprised 30 youths aged 15–22 years residing in Nakhon Ratchasima Province, selected through purposive sampling to ensure diversity in terms of gender, age, educational level, occupation, and domicile.

The research findings revealed three major results. First, obstacles to gratitude cultivation exist at five levels: the individual level, where youth hold misconceptions about gratitude and lack internal motivation; the family level, marked by changing family structures and insufficient parental engagement; the educational level, where excessive emphasis on academic achievement neglects moral development; the community level, characterized by weakening social cohesion and shifting values; and the media and technology level, which exerts both positive and negative influences. Second, effective methods of cultivation include adult role modeling, fostering warm family relationships, integrating gratitude content into teaching and learning, organizing meaningful activities, using technology creatively, and building collaborative partnerships among social institutions. Third, the researcher synthesized a "Gratitude Ecosystem Model" rooted in Buddhist principles and aligned with contemporary Thai society. This model comprises six core principles and a five-stage process, validated through case studies at schools, communities, and temples, demonstrating practical applicability and positive outcomes. This research contributes to the development of systematic and sustainable policies and practices for gratitude cultivation among Thai youth.

Keywords: Gratitude, Thai Youth, Moral Cultivation.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความกตัญญูกตเวที (Kataññū Katavedhī) เป็นคุณธรรมอันสูงส่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในพระไตรปิฎกได้ระบุว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย สังคมไทยซึ่งมีรากฐานทางวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างหลักธรรมพุทธศาสนา จารีต

ประเพณี และความสัมพันธ์ตามลำดับชั้น ได้ผูกโยงความกตัญญูเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ความเป็นไทยมาแต่โบราณกาล ความกตัญญูจึงมิใช่เพียงคุณธรรมส่วนบุคคล หากแต่เป็นกาวใจที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสถาบันสังคมเข้าด้วยกัน อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมร่วมสมัยซึ่งผ่านการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และค่านิยม สภาวการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อการถ่ายทอดและปลูกฝังคุณธรรมในกลุ่มเยาวชน งานวิจัยหลายชิ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาชี้ให้เห็นแนวโน้มของปัญหาพฤติกรรมเยาวชนที่สะท้อนถึงความเสื่อมถอยของคุณธรรมด้านความกตัญญู ไม่ว่าจะเป็นการละทิ้งผู้สูงอายุในครอบครัว การขาดความรับผิดชอบต่อสังคม หรือการให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ ปัญหาเหล่านี้บ่งชี้ว่ากลไกการปลูกฝังคุณธรรมดั้งเดิมที่สังคมไทยเคยพึ่งพา ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว วัด หรือโรงเรียน อาจต้องการการปรับตัวและเสริมสร้างใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทร่วมสมัย

จังหวัดนครราชสีมาซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความหลากหลายทางสังคมและเผชิญกับแรงกดดันจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายตัวของสังคมเมืองอย่างต่อเนื่อง บริบทดังกล่าวทำให้จังหวัดนครราชสีมาเป็นพื้นที่ศึกษาที่มีความน่าสนใจ เพราะสะท้อนทั้งความเปลี่ยนแปลงและการสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม การศึกษาวิธีการปลูกฝังความกตัญญูในบริบทนี้จึงเป็นทั้งการทำความเข้าใจสภาพการณ์ปัจจุบันและการสร้างองค์ความรู้เพื่อนำไปใช้พัฒนาสังคมไทยในระยะยาว

ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาวิธีการปลูกฝังความกตัญญูในเยาวชนอย่างเป็นระบบ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนานโยบายและแนวปฏิบัติที่มีประสิทธิผลและยั่งยืน สอดรับกับทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาวิธีการและปัจจัยในการปลูกฝังความกตัญญูให้แก่เยาวชน
3. เพื่อวิเคราะห์วิธีการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในสังคมไทยและสังเคราะห์เป็นรูปแบบที่เหมาะสม

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาปัญหา อุปสรรค วิธีการ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังคุณธรรมด้านความกตัญญูในเยาวชนไทย โดยวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาท ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ และนิเวศวิทยาสังคม เพื่อสังเคราะห์เป็นรูปแบบการปลูกฝังที่บูรณาการและเหมาะสมกับสังคมไทย

2. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลหลักคือเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 15-22 ปี ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 30 คน คัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคำนึงถึงความหลากหลายในด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา (มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา) อาชีพ และภูมิลำเนา ทั้งในพื้นที่ชุมชนเมืองและชนบท

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยจำกัดขอบเขตพื้นที่ในจังหวัดนครราชสีมา ครอบคลุมทั้งเขตอำเภอเมืองและอำเภอรอบนอกที่มีลักษณะทางสังคมแตกต่างกัน เพื่อให้ข้อมูลสะท้อนความหลากหลายของบริบทชุมชน

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยดำเนินการในช่วงปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 ตามแผนการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเหมาะสมกับการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อนและมีบริบทเฉพาะ ต้องการทำความเข้าใจในเชิงลึกเกี่ยวกับมโนทัศน์ ความหมาย ประสบการณ์ และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังความกตัญญูในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย

2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล 2 วิธีหลัก ได้แก่

– การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อสำรวจมุมมอง ประสบการณ์ และการรับรู้เกี่ยวกับความกตัญญูของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนในเชิงลึก โดยใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) ที่ได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน

– การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตรวจสอบและขยายข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยจัดการสนทนากลุ่มละ 6-8 คน รวม 4 กลุ่ม

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้วิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้กระบวนการ Thematic Analysis ของ Braun and Clarke (2006) ซึ่งประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ การทำความคุ้นเคยกับข้อมูล การสร้างรหัสเบื้องต้น การค้นหาประเด็น การทบทวนประเด็น การตั้งชื่อและนิยามประเด็น และการเขียนรายงาน ทั้งนี้ใช้โปรแกรม ATLAS.ti ช่วยในการจัดระบบและวิเคราะห์ข้อมูล

4. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การวิจัยใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านแหล่งข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล และผู้วิจัย รวมทั้งการตรวจสอบโดยสมาชิก (Member Checking) และการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอก เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถถ่ายโอนได้ (Transferability)

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ปัญหาและอุปสรรคในการปลูกฝังความกตัญญู ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการปลูกฝังความกตัญญูของเยาวชนในสังคมไทยปัจจุบันปรากฏใน 5 ระดับที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือระดับที่หนึ่ง คือ ระดับบุคคล พบว่าเยาวชนจำนวนมากมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความกตัญญู บางส่วนมองว่าความกตัญญูเป็นเพียงการตอบแทนบุญคุณในเชิงวัตถุ มิใช่ทัศนคติและคุณค่าภายใน นอกจากนี้ เยาวชนยังขาดแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) เนื่องจากไม่เข้าใจถึงคุณค่าของความกตัญญูต่อการพัฒนาตนเองและการดำรงชีวิตที่มีความหมายระดับที่สอง คือ ระดับครอบครัว พบว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว หรือครอบครัวที่พ่อแม่ต้องทำงานหนัก ส่งผลให้ขาดเวลาและพื้นที่สำหรับการถ่ายทอดคุณธรรมผ่านการปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เยาวชนไม่เห็นแบบอย่างของความกตัญญูที่พึงประสงค์ระดับที่สาม คือ ระดับสถานศึกษา พบว่าระบบการศึกษาไทยยังคงเน้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวัดผลด้วยคะแนนมากเกินไป ส่งผลให้การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมถูกลดความสำคัญลง กิจกรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูมักเป็นพิธีกรรมรูปแบบเดิมที่ขาดความเชื่อมโยงกับชีวิตจริงของนักเรียนระดับที่สี่ คือ ระดับชุมชน พบว่าความอ่อนแอของเครือข่ายชุมชนและการลดบทบาทของสถาบันศาสนาในชีวิตประจำวัน ทำให้พื้นที่สาธารณะสำหรับการปลูกฝังคุณธรรมลดลง ค่านิยมทุนนิยมและวัตถุนิยมที่แพร่หลายยิ่งทำให้ความสัมพันธ์เชิงคุณค่าระหว่างบุคคลในชุมชนเสื่อมถอยลงระดับที่ห้า คือ ระดับสื่อและเทคโนโลยี พบว่าสื่อสังคมออนไลน์ส่งผลกระทบทวิลักษณ์ในด้านลบ สื่อมักนำเสนอค่านิยมที่ขัดแย้งกับความกตัญญู เช่น ความเห็นแก่ตัว การเน้นตัวตน และการบริโภคนิยม ในขณะที่เวลาที่เยาวชนใช้กับสื่อออนไลน์ลดโอกาสปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชน อย่างไรก็ตาม สื่อดิจิทัลยังมีศักยภาพเชิงบวกในการเผยแพร่เนื้อหาส่งเสริมความกตัญญู

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 วิธีการและปัจจัยในการปลูกฝังความกตัญญูผลการวิจัยระบุถึงวิธีการปลูกฝังความกตัญญูที่มีประสิทธิผลจากมุมมองของเยาวชนและผู้เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้ การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ใหญ่ เป็นวิธีที่เยาวชนระบุว่ามีอิทธิพลมากที่สุดต่อการพัฒนาความกตัญญู เมื่อเยาวชนได้เห็นพ่อแม่ ครู หรือผู้ใหญ่ในชุมชนแสดงความกตัญญูในชีวิตประจำวันจริง เช่น การดูแลปู่ย่าตายาย การแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์ และการตอบแทนสังคม จะส่งผลต่อการซึมซับค่านิยมดังกล่าวของเยาวชนวิธีการที่สอง การสร้างความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัว การที่ครอบครัวมีเวลาคุณภาพร่วมกัน มีการสื่อสารด้วยความรักและความเข้าใจ และจัดกิจกรรมที่สร้างความทรงจำดี

ร่วมกัน เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เยาวชนพัฒนาความผูกพันและความกตัญญูต่อครอบครัวตามธรรมชาติ การบูรณาการเนื้อหาในกระบวนการเรียนการสอน การนำหลักธรรมเกี่ยวกับความกตัญญูเข้าไปบูรณาการกับวิชาต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ มิใช่แยกเป็นวิชาเฉพาะ ผ่านโครงงาน กิจกรรมรับใช้สังคม และการสะท้อนคิด (Reflection) ช่วยให้นักเรียนเชื่อมโยงคุณธรรมกับบริบทชีวิตจริง การจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ กิจกรรมที่มีความหมายและเชื่อมโยงกับบริบทชีวิต เช่น โครงการจิตอาสา การดูแลผู้สูงอายุ การเรียนรู้ประวัติครอบครัว และพิธีกรรมทางศาสนาที่เยาวชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มีประสิทธิผลมากกว่ากิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมเพื่อรูปแบบเท่านั้น การใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ การสร้างเนื้อหาดิจิทัลที่ส่งเสริมความกตัญญูในรูปแบบที่เยาวชนสนใจ เช่น คลิปสั้น เกม สื่อสังคม และแอปพลิเคชัน เป็นช่องทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงเยาวชนในยุคดิจิทัล การสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบัน ความสำเร็จในการปลูกฝังความกตัญญูเกิดขึ้นเมื่อครอบครัว โรงเรียน วัด และชุมชนดำเนินงานอย่างบูรณาการและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ปัจจัยเสริมที่พบว่ามีความสำคัญได้แก่ ความรักและความอบอุ่นในครอบครัว แบบอย่างที่ดีจากผู้ใหญ่ โอกาสปฏิบัติจริง การเสริมแรงเชิงบวก และความต่อเนื่องของกิจกรรม

3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 รูปแบบระบบนิเวศแห่งความกตัญญู จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก ผู้วิจัยได้พัฒนา "รูปแบบระบบนิเวศแห่งความกตัญญู" (Gratitude Ecosystem Model) ซึ่งมีรากฐานจากหลักธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาทและบูรณาการกับทฤษฎีนิเวศวิทยาการพัฒนาของมนุษย์ (Bronfenbrenner, 1979) รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วยหลักการหลัก 6 ประการ ได้แก่ 1) ความเข้าใจที่ถูกต้อง 2) การปฏิบัติที่สม่ำเสมอ 3) การเป็นแบบอย่างที่ดี 4) สภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล 5) การส่งเสริมซึ่งกันและกัน และ 6) ความต่อเนื่องและยั่งยืน กระบวนการ 5 ขั้นตอนของรูปแบบประกอบด้วย ขั้นที่ 1 การสร้างการรับรู้และความเข้าใจ (Awareness Building) ขั้นที่ 2 การสร้างแรงจูงใจและทัศนคติ (Motivation Formation) ขั้นที่ 3 การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential Learning) ขั้นที่ 4 การสะท้อนคิดและการซึมซับ (Reflection and Internalization) และขั้นที่ 5 การแสดงออกและการขยายผล (Expression and Extension) รูปแบบนี้ได้รับการพิสูจน์จากกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จจากโรงเรียน ชุมชน และวัดในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสามารถนำไปใช้ได้จริงและให้ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม

อภิปรายผล

ผลการวิจัยในส่วนปัญหาและอุปสรรคสอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวิทยาการพัฒนาของมนุษย์ของบรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner, 1979) ที่อธิบายว่าพัฒนาการของบุคคลได้รับอิทธิพลจากระบบสิ่งแวดล้อมหลายชั้น ตั้งแต่ระบบจุลภาค (Microsystem) คือครอบครัวและโรงเรียน ไปจนถึงระบบมหภาค (Macrosystem) คือค่านิยมและวัฒนธรรมสังคม ปัญหาที่พบในระดับต่าง ๆ จึงสะท้อนให้เห็นว่าการปลูกฝังความกตัญญูไม่อาจดำเนินการได้สำเร็จในระดับใดระดับหนึ่งเพียงลำพัง หากต้องบูรณา

การทุกระดับของสภาพแวดล้อมอย่างสอดประสาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมชาย สมจิตฺโต (2564) ที่พบว่าสภาพแวดล้อมรอบด้านมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณธรรมในเยาวชนไทย

วิธีการปลูกฝังที่มีประสิทธิผลที่ค้นพบสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเรื่อง "กัลยาณมิตร" ที่ระบุว่ากัลยาณมิตรหรือผู้แวดล้อมที่ดีเป็นกึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ (ส.นิ. 45/2) การค้นพบว่าการเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ใหญ่เป็นวิธีที่มีประสิทธิผลสูงสุด สะท้อนถึงความสำคัญของกัลยาณมิตรในกระบวนการพัฒนาคุณธรรม ยิ่งไปกว่านั้น ยังสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา (Bandura, 1977) ที่อธิบายว่ามนุษย์เรียนรู้พฤติกรรมผ่านการสังเกตและเลียนแบบแบบอย่าง (Observational Learning) การสังเคราะห์รูปแบบระบบนิเวศแห่งความกตัญญูมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ ในเชิงทฤษฎี รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าความกตัญญูมิใช่เพียงลักษณะนิสัยส่วนบุคคล (Dispositional Trait) หากแต่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อมทางสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของ Emmons and McCullough (2004) ที่มองความกตัญญูในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคม-วัฒนธรรม ในขณะเดียวกัน รูปแบบนี้ยังพัฒนาต่อยอดจากงานวิจัยที่มีอยู่โดยเพิ่มมิติทางพระพุทธศาสนาและบริบทสังคมไทย ซึ่งยังขาดอยู่ในวรรณกรรมวิชาการที่ผ่านมา ข้อค้นพบที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการปลูกฝังความกตัญญู แม้สื่อดิจิทัลมักถูกมองว่าเป็นปัจจัยทำลายคุณธรรม แต่ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีสามารถเป็นเครื่องมือส่งเสริมความกตัญญูได้หากใช้อย่างมีเจตนาและสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นมุมมองที่สอดคล้องกับแนวคิด "ปัญญาประดิษฐ์เชิงพุทธ" ที่กำลังได้รับความสนใจในวงวิชาการ (วิรัตน์ คำศรีจันทร์, 2566)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

กระทรวงศึกษาธิการควรปรับหลักสูตรแกนกลางให้บูรณาการการพัฒนาคุณธรรมด้านความกตัญญูอย่างเป็นระบบ โดยไม่แยกเป็นวิชาเฉพาะ แต่ให้สอดแทรกในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

หน่วยงานภาครัฐด้านครอบครัวและสวัสดิการสังคมควรออกแบบโปรแกรมสนับสนุนครอบครัวโดยเฉพาะครอบครัวที่มีปัจจัยเสี่ยง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพพ่อแม่ในการถ่ายทอดคุณธรรมแก่บุตร

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรส่งเสริมบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้คุณธรรมชุมชน โดยสนับสนุนให้พระภิกษุได้รับการพัฒนาทักษะการทำงานกับเยาวชนในยุคดิจิทัล

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

สถานศึกษาควรจัดโครงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างรุ่น (Intergenerational Program) ที่เยาวชนได้ปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและความซาบซึ้งในคุณค่าของความกตัญญูผ่านประสบการณ์ตรง

ครอบครัวควรสร้าง "พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์" สำหรับการสื่อสารระหว่างรุ่น เช่น มื้ออาหารร่วมกัน การเล่าเรื่องครอบครัว และกิจกรรมจิตอาสาร่วมกัน โดยลดการใช้สื่อดิจิทัลในช่วงเวลาดังกล่าว

ผู้ประกอบการสื่อและแพลตฟอร์มดิจิทัลควรร่วมพัฒนาเนื้อหาส่งเสริมความกตัญญูที่เหมาะสมกับเยาวชนในรูปแบบที่น่าสนใจ ตามแนวทางความรับผิดชอบทางสังคมขององค์กร

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรมีการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) เพื่อทดสอบประสิทธิผลของรูปแบบระบบนิเวศแห่งความกตัญญูในบริบทต่างๆ ด้วยกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายขึ้น

ควรศึกษาเปรียบเทียบวิธีการปลูกฝังความกตัญญูในวัฒนธรรมต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อระบุองค์ประกอบที่เป็นสากลและองค์ประกอบที่เฉพาะเจาะจงทางวัฒนธรรม

ควรพัฒนาและทดสอบเครื่องมือวัดความกตัญญูที่เหมาะสมกับบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย เพื่อใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณในระยะต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมสุขภาพจิต. (2565). **รายงานสถานการณ์สุขภาพจิตเยาวชนไทย ประจำปี 2565.** กรุงเทพฯ: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

จิรภัทร แสงทอง. (2563). **การศึกษาพัฒนาการความกตัญญูในเยาวชนไทยตามหลักพุทธจิตวิทยา.** วารสารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2564). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่ 53). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระมหาสมชาย สมจิตฺโต. (2564). **การพัฒนารูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมในเยาวชนตามวิถีพุทธ.** วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาวิชชาลัย.

วิรัตน์ คำศรีจันทร์. (2566). **ปัญญาประดิษฐ์กับการพัฒนาคุณธรรมในสังคมดิจิทัล.** วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

สุภาพร เพชรรัตน์. (2562). **โครงสร้างครอบครัวกับการพัฒนาคุณธรรมของเด็กและเยาวชนไทย: การศึกษาเชิงคุณภาพ.** วารสารการวิจัยทางการศึกษา.

อาทิตยา ศรีสมุทร. (2565). **บทบาทของวัดกับการพัฒนาเยาวชนในสังคมร่วมสมัย.** วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.

ภาษาอังกฤษ

Bandura, A. (1977). **Social learning theory.** Prentice Hall.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). **Using thematic analysis in psychology.** Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77-101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Bronfenbrenner, U. (1979). **The ecology of human development: Experiments by nature and design.** Harvard University Press.

Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2004). **The psychology of gratitude.** Oxford University Press.

Froh, J. J., Sefick, W. J., & Emmons, R. A. (2008). **Counting blessings in early adolescents: An experimental study of gratitude and subjective well-being.** Journal of School Psychology, 46(2), 213-233. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2007.03.005

McCullough, M. E., Emmons, R. A., & Tsang, J. A. (2002). **The grateful disposition: A conceptual and empirical topography.** Journal of Personality and Social Psychology, 82(1), 112-127. https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.1.112

Watkins, P. C. (2014). **Gratitude and the good life: Toward a psychology of appreciation.** Springer.

พลวัตการเรี่ยไรออนไลน์และการฉ้อโกงประชาชน : ปัญหาเชิงโครงสร้างและแนวทางแก้ไขด้วยการบูรณาการสหวิทยาการ

Online Solicitation Dynamics and Public Fraud: Structural Challenges and Integrated Interdisciplinary Solutions

ธิติ เตชะไพโรจน์
Thiti Techapairoj
เกรียงศักดิ์ โชติจรุงเกียรติ์
Kriangsak Chotijarungkiat
จีระศักดิ์ ดิษฐพลขันธ์
Jeerasak Ditphonkhan
จุฑามาศ นันทโพธิเดช
Juthamas Nanthapothidet
อธิปไตย นุ่มถือสัตย์
Athipatai Numtheosat
คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยสันตพล
Faculty of Law, Santapol College

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการกำกับดูแลการเรี่ยไรสาธารณะในยุคดิจิทัล ซึ่งส่งผลให้เกิดการฉ้อโกงประชาชนผ่านสื่อสังคมออนไลน์อย่างกว้างขวาง โดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพผ่านมุมมองสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approach) ผลการศึกษาพบว่า ในทางนิติศาสตร์ กฎหมายแม่บทอย่างพระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พุทธศักราช 2487 มีความล้าหลังไม่สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน เนื่องจากบทนิยามและมาตรการควบคุมถูกออกแบบมาเพื่อใช้กับสังคมในยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกทั้งบทลงโทษยังมีมูลค่าต่ำจนขาดสภาพบังคับในเชิงเศรษฐศาสตร์ ขณะที่การบังคับใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 343 (ฉ้อโกงประชาชน) ประสบปัญหาในการพิสูจน์เจตนาทุจริตที่ซับซ้อนและการติดตามเส้นทางการเงินในโลกไซเบอร์

ในทางรัฐศาสตร์ พบปัญหาความในโครงสร้างของระบบราชการ (Bureaucratic Pathology) ที่ทำงานแบบแยกส่วนขาดการบูรณาการข้อมูลกลาง และบุคลากรขาดทักษะทางดิจิทัลในการเฝ้าระวังอาชญากรรมเชิงรุก

และในทางพุทธศาสตร์ บทความชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมการบริจาคของสังคมไทยส่วนใหญ่ขับเคลื่อนด้วยอารมณ์ความสงสาร (Blind Compassion) มากกว่าการใช้ปัญญาตรวจสอบตามหลักกาลามสูตร

บทความนี้จึงเสนอให้มีการปรับปรุงกฎหมายเรี่ยไรให้เป็นดิจิทัล (Digital Regulatory Sandbox) การสร้างระบบฐานข้อมูลกลางเพื่อความโปร่งใส (Transparency Platform) และการรณรงค์สร้าง "กุศลสัมมาทิฐิ" เพื่อให้ศรัทธาของประชาชนเป็นพลังในการสร้างสรรค์สังคมอย่างปลอดภัยและยั่งยืน

คำสำคัญ: การเรี่ยไรออนไลน์, การฉ้อโกงประชาชน, ภาวะกฎหมายล้าหลัง, กาลามสูตร, นิติเศรษฐศาสตร์

ABSTRACT

This academic article aims to analyze the problems and obstacles in regulating public solicitation in the digital era, which has led to widespread public fraud via social media platforms. Employing a qualitative research methodology grounded in an interdisciplinary approach, the findings reveal multi-dimensional structural vulnerabilities.

From a legal perspective, the primary governing legislation—the Public Solicitation Control Act, B.E. 2487 (1944)—is fundamentally obsolete and incompatible with the contemporary digital landscape, as its definitions and regulatory mechanisms were originally designed for a World War II-era society. Furthermore, its statutory penalties are economically negligible, thereby lacking substantial economic deterrence. Meanwhile, the enforcement of Section 343 of the Criminal Code concerning public fraud faces severe practical impediments in proving complex fraudulent intent and tracing financial trails across cyberspace.

From a political science perspective, the study identifies critical bureaucratic pathologies characterized by compartmentalized operations, a distinct lack of centralized data integration, and a deficit in proactive digital literacy and cyber-surveillance skills among state personnel.

From a Buddhist perspective, the article highlights that donation behaviors in Thai society are predominantly driven by emotional sympathy (blind compassion) rather than the application of intellectual scrutiny as prescribed by the Kalama Sutta.

Consequently, this article proposes a comprehensive reform framework encompassing the implementation of a digital regulatory sandbox for public fundraising laws, the development of a centralized transparency platform for data integration, and the proactive promotion of "Kusala Samma-ditthi" (wholesome right view) campaigns. This integrated strategy aims to transform public faith into a constructive, secure, and sustainable force for social empowerment.

Keywords: Online Solicitation, Public Fraud, Legal Obsolescence, Kalama Sutta, Law and Economics

บทนำ

ในปัจจุบัน การเรี่ยไรสาธารณะได้เปลี่ยนผ่านจากพื้นที่ทางกายภาพสู่พื้นที่เสมือน (Virtual Space) อย่างเต็มรูปแบบ ส่งผลให้พลวัตของการบริจาคเพื่อสาธารณกุศลมีความรวดเร็วและไร้พรมแดน ทว่าในทางกลับกัน กลไกการกำกับดูแลของรัฐไทยกลับยังคงยึดโยงอยู่กับพระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พุทธศักราช ๒๔๘๗ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่มีอายุยาวนานกว่า 8 ทศวรรษ กฎหมายฉบับดังกล่าวถูกตราขึ้นในบริบทสังคมยุคสงครามโลกที่มุ่งเน้นการควบคุม "กล่องรับบริจาค" และ "พื้นที่ท้องถนน" เป็นหลัก เมื่อบริบทโลกเปลี่ยนไปสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล จึงเกิดภาวะกฎหมายตามไม่ทันเทคโนโลยี อย่างรุนแรง เปิดช่องว่างให้ผู้กระทำความผิดอาศัยความล้าสมัยของตัวบทกฎหมายเป็นเกราะกำบังในการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ

ปัญหาดังกล่าวไม่ได้จำกัดเพียงมิติทางนิติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความไม่สมบูรณ์ของระบบราชการไทยในทางรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มีการบริหารจัดการแบบแยกส่วน (Silo Management) ขาดการบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงานปกครอง ตำรวจ และสถาบันการเงิน ส่งผลให้รัฐตกอยู่ในสภาวะการจัดการเชิงรับ (Reactive Approach) ที่ไม่สามารถยับยั้งความเสียหายได้ทันท่วงที ขณะเดียวกันในมิติทางสังคม พฤติกรรมการบริจาคที่ขับเคลื่อนด้วยอารมณ์ความสงสารโดยขาดภูมิคุ้มกันทางปัญญา (Blind Compassion) ได้กลายเป็นกลไกหลักที่ผู้กระทำความผิดใช้เป็นเครื่องมือในการทำลายระบบนิเวศการกุศลของสังคมไทย

บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาการเรี่ยไรสาธารณะในยุคดิจิทัลผ่านมุมมองสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approach) โดยบูรณาการศาสตร์ด้านนิติศาสตร์เพื่อชี้ให้เห็นช่องโหว่ของตัวบทกฎหมาย ด้านรัฐประศาสนศาสตร์เพื่อวิเคราะห์ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของรัฐ และพุทธศาสน์ร่วมสมัย เพื่อเสนอแนวทางการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาตามหลักกาลามสูตร ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการปฏิรูปเชิงนโยบายและการสร้างระบบนิเวศการบริจาคที่โปร่งใส อันจะเป็นการปกป้องศรัทธาและรักษาประโยชน์สาธารณะของสังคมไทยอย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัลสืบไป

สภาพปัญหาในมิติทางกฎหมาย

การกระทำความผิดในเรื่อง การรับบริจาคออนไลน์ มีกฎหมายหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้องในอยู่ 3 กฎหมาย ได้แก่ พระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487 ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นกลไกทางกฎหมายในการควบคุมและปราบปรามการกระทำความผิด อธิบายให้เข้าใจง่ายคือ พระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487 มีหน้าที่ในการควบคุมจัดระเบียบก่อนที่จะมีการรับบริจาค ส่วนประมวลกฎหมายอาญาในฐานความผิดฉ้อโกงมีหน้าที่ปราบปรามผู้กระทำความผิดให้ได้รับโทษและพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์เป็นบทเสริมให้ประมวลกฎหมายอาญามีขอบเขตในการลงโทษที่มากขึ้น กฎหมายทั้ง 3 ฉบับนี้จึงเป็นฟันเฟืองที่ต้องทำงานประสานกัน จากการศึกษาพบว่าปัญหาของกฎหมายทั้ง 3 ฉบับนี้ เกิดความไม่สอดคล้องกัน

1. พระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487

พระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487 เป็นกฎหมายหลักที่กำกับดูแลการระดมทรัพยากรจากเอกชน โดยนิยาม "การเรี่ยไร" ให้ครอบคลุมถึงการซื้อขายหรือบริการแฝงเพื่อนำรายได้ไปใช้ในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง กฎหมายกำหนดข้อห้ามสำคัญ อาทิ การเรี่ยไรเพื่อชดใช้ค่าปรับแทนจำเลย (ยกเว้นในหมู่ญาติ) การเก็บเงินตามเกณฑ์ปริมาณสินค้า และการกระทำที่กระทบต่อความสงบเรียบร้อย ศีลธรรมอันดี หรือสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ

ด้านมาตรการบังคับ การเรี่ยไรส่วนใหญ่ต้องได้รับอนุญาต โดยแบ่งเป็นกรณี "ประโยชน์ราชการหรือสาธารณประโยชน์" ซึ่งต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการควบคุมการเรี่ยไรที่มีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน และกรณี "การโอนเงินหรือโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ" ซึ่งต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ เว้นแต่เป็นการเรี่ยไรเพื่อศาสนกิจหรือในงานออกร้านตามกฎหมาย ทั้งนี้ ผู้เรี่ยไรต้องแสดงใบอนุญาตทุกครั้ง ห้ามใช้ถ้อยคำบังคับหรือขู่เข็ญให้เกิดความหวาดกลัว และต้องออกใบรับเงินเป็นหลักฐาน โดยห้ามนำเงินไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ หากมีเงินเหลือหรือไม่อาจดำเนินงานได้ ต้องรายงานเจ้าหน้าที่เพื่อสั่งการให้นำไปใช้ในกิจการสาธารณกุศลอื่น

สำหรับบทกำหนดโทษ กฎหมายวางอัตราโทษทางอาญาเพื่อป้องปรามการกระทำผิด โดยการเรี่ยไรโดยมิได้รับอนุญาตหรือฝ่าฝืนข้อห้ามมีโทษปรับไม่เกินสองร้อยบาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน การใช้เงินผิดวัตถุประสงค์หรือโอนย้ายทรัพย์สินโดยไม่แจ้งเจ้าหน้าที่มีโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือจำคุกไม่เกินหกเดือน และโทษสูงสุดคือการบังคับขู่เข็ญผู้ถูกเรี่ยไร ซึ่งมีโทษปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือทั้งจำทั้งปรับ อันเป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจากการถูกล่วงละเมิดในนามของการกุศล

จากหลักการสำคัญทางกฎหมายที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487 บังคับใช้มาเป็นเวลานานโดยยังไม่ได้มีการแก้ไขปรังปรุงให้ทันสมัย จึงยังมีข้อพิจารณาดังนี้

1. บทนิยามคำว่า เรี่ยไร ยังขาดความชัดเจนซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาในการปฏิบัติและการตีความทางกฎหมายว่าการกระทำในลักษณะใดที่จะถือว่าเป็นการเรี่ยไรตามที่กฎหมายประสงค์ที่จะต้องขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมดิจิตอลที่มีการส่งต่อข้อมูลกันอย่างรวดเร็ว เช่น การขอความช่วยเหลือบริจาคสิ่งของแก่คนแก่สัตว์หรือการร่วมการกุศลผ่านโซเชียลมีเดีย (Social Media)

2. ลักษณะการเรี่ยไรที่จะต้องรับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ เนื่องจากกฎหมายบัญญัติรูปแบบการเรี่ยไร ในถนนหลวง ที่สาธารณะ การโฆษณาด้วยสิ่งพิมพ์ ด้วยวิทยุกระจายเสียง หรือด้วยเครื่องเปล่งเสียงจึงเกิดเป็นปัญหาว่า ถ้าการเรี่ยไรโดยวิธีการผ่านอินเตอร์เน็ต อย่างนี้จะถือว่าต้องเป็นการเรี่ยไรตามลักษณะที่ต้องรับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่หรือไม่ เกิดเป็นช่องวางทางกฎหมายที่เจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถใช้อำนาจตรวจสอบ ควบคุมดูแล ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกฎหมายได้

3. ขั้นตอนการขออนุญาตจัดให้มีการเรี่ยไร จากบทบัญญัติไม่มีการกำหนดระยะเวลาการอนุมัติและขั้นตอนในการพิจารณาอนุญาต อีกทั้งในทางปฏิบัติผู้ขออนุญาตจำเป็นต้องเตรียมเอกสารจำนวนมากที่ต้องยื่นต่อหน่วยงาน เช่น รูปถ่าย สำเนาบัตรประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน ข้อความซึ่งจะนำออกโฆษณา สำเนาใบอนุญาตทำการเรี่ยไร หลักฐานเอกสารแสดงรายละเอียดการจัดให้มีการเรี่ยไรที่ผ่านสำเนาสมุดบัญชีเงินฝาก เป็นต้น ซึ่งเป็นภาระต่อผู้ที่ต้องขออนุญาตในบางกรณีที่จำเป็นเร่งด่วน อาจทำให้ผู้ขออนุญาตเลือกที่จะทำผิดกฎหมายแต่ถูกใจสะดวกตนเอง โดยการโพสต์ขอรับบริจาคเลยโดยไม่รออนุญาต

4. อัตราโทษที่เบาเกินกว่าความเสียหายจริง กฎหมายกำหนดอัตราโทษจำคุกสูงสุดไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท เนื่องจากบทบัญญัติมีความล้าหลังไม่ทันต่ออัตราเงินเฟ้อที่มีในปัจจุบันทำให้ผู้กระทำความผิดขาดความเกรงกลัวต่อโทษหรืออาจเห็นว่าประโยชน์ที่จะได้รับจากการฝ่าฝืนกฎหมายมีมากกว่า

5. การรายงานผล กฎหมายกำหนดให้มีการรายงานให้คณะกรรมการควบคุมการเรี่ยไรหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ทราบถึงเงินหรือทรัพย์สินที่เรี่ยไรได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วภาครัฐไม่มีกำลังคนเจ้าหน้าที่ไปตรวจสอบติดตามความถูกต้องของบัญชีเหล่านั้นอย่างละเอียด และเป็นการยากต่อการพิสูจน์ผู้กระทำความผิดจึงอาศัยช่องวางนี้เป็นการหาผลประโยชน์ ตัวอย่างเช่น การทำบุญบังหน้า เรี่ยไรเงินได้หนึ่งล้านบาท แต่นำไปช่วยจริงเพียงหนึ่งหมื่นบาท แล้วส่งบัญชีให้รัฐดูแค่ยอดที่ช่วยจริง ส่วนที่เหลือถูกยักยอกถ่ายเทในรูปแบบบัญชีม้า เป็นต้น

2. ประมวลกฎหมายอาญา

ในการวินิจฉัยองค์ประกอบความผิดฐานฉ้อโกงตามมาตรา 341 แห่งประมวลกฎหมายอาญาสามารถจำแนกรูปแบบการกระทำผิดในกรณีการรับบริจาคออนไลน์ได้เป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ

1. การยืนยันข้อเท็จจริงอันเป็นเท็จ กฎหมายมุ่งพิจารณาการแสดงข้อความที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงในอดีตหรือปัจจุบันเป็นสำคัญ หากเป็นเพียงการให้คำมั่นสัญญาถึงเหตุการณ์ในอนาคต เช่น "จะนำเงินไปก่อสร้างอาคารในภายหน้า" ศาลจะมองว่าเป็นเพียงการผิดสัญญาทางแพ่ง แต่หากมีการแอบอ้างข้อเท็จจริงที่ไม่มีอยู่จริงในขณะนั้น เช่น "ได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสแล้ว" พฤติการณ์ดังกล่าวย่อมถือเป็นการยืนยันข้อเท็จจริงอันเป็นเท็จที่เป็นการหลอกลวงในทางอาญาโดยชัดเจน

2. การปกปิดข้อความจริงซึ่งควรบอกให้แจ้ง นอกจากการแสดงข้อความเท็จแล้ว การจงใจนิ่งเฉยต่อข้อเท็จจริงที่ผู้รับบริจาคมีหน้าที่ต้องเปิดเผยตามหลักความซื่อสัตย์สุจริต เช่น การที่ยอดเงินบริจาคครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ที่ประกาศไว้แล้ว แต่ผู้กระทำยังคงเปิดรับบริจาคต่อไปโดยไม่แจ้งสถานะปัจจุบันให้ประชาชนทราบ พฤติการณ์ดังกล่าวย่อมเข้าข่ายการปกปิดข้อความจริงเพื่อหลอกลวงให้ผู้อื่นโอนทรัพย์สินให้ อันเป็นความผิดฐานฉ้อโกงด้วยเช่นกัน

องค์ประกอบประการต่อมาของความผิดฐานฉ้อโกงตามมาตรา 341 คือ **การได้ไปซึ่งทรัพย์สิน** ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causality) กับการหลอกลวง กล่าวคือ ทรัพย์สินนั้นต้องถูกส่งมอบโดยสมัครใจภายใต้ความเข้าใจผิดในข้อเท็จจริงที่ผู้กระทำสร้างขึ้น

จากแนวคำพิพากษาพบว่าการได้ไปซึ่งทรัพย์สินนั้นมิได้จำกัดเฉพาะการได้รับเข้าสู่ครอบครองของผู้กระทำโดยตรง แต่รวมถึงการส่งมอบให้แก่บุคคลที่สามตามเจตนาทุจริตของผู้กระทำด้วย

ในบริบทของการเรี่ยไรออนไลน์ "การได้ไป" เกิดขึ้นทันทีที่มีการยืนยันการโอนเงินผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ สภาวการณ์ต่อกล่าวทำให้การบังคับใช้กฎหมายทำได้ลำบากมาก เนื่องจากความเร็วในการส่งมอบทรัพย์สินในยุคดิจิทัลมักล่วงหน้าไปกว่ากระบวนการตรวจสอบและอายัดทรัพย์สินของรัฐ ส่งผลให้การเยียวยาผู้เสียหายในทางปฏิบัติทำได้ยากยิ่ง แม้องค์ประกอบความผิดจะครบถ้วนตามตัวบทกฎหมายแล้วก็ตาม

นอกจากนี้องค์ประกอบความผิดฐานฉ้อโกงตามมาตรา 341 มิได้มุ่งเน้นเพียงพฤติการณ์การหลอกลวงหรือการได้มาซึ่งทรัพย์สินเท่านั้นแต่ยังต่อพิจารณาถึงองค์ประกอบภายในนั่นคือ "**เจตนาทุจริต**" ตามนิยามในมาตรา 1 (1) แห่งประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งหมายถึงการแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมาย

จากแนวคำพิพากษาศาลฎีกาและคำวินิจฉัยที่เกี่ยวข้อง ชี้ให้เห็นว่าเจตนาทุจริตดังกล่าวต้องดำรงอยู่ก่อนหรือในขณะที่มีการกระทำความผิด สภาวะดังกล่าวส่งผลให้ในทางปฏิบัติการพิสูจน์ความผิดฐานฉ้อโกงในคดีเรี่ยไรออนไลน์จึง เนื่องจากผู้กระทำความผิดมักใช้เทคนิคการแสดงออกถึงเจตนาดีในเบื้องต้นเพื่ออำพรางเจตนาทุจริตที่แท้จริง ส่งผลให้กระบวนการยุติธรรมจำต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลยตามหลักการพิจารณาคดีอาญาทั่วไป"

ความผิดฐานฉ้อโกงประชาชน ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 343 นั้น มีรากฐานมาจากความผิดฐานฉ้อโกงปกติในมาตรา 341 โดยประกอบด้วยองค์ประกอบหลักคือ การหลอกลวงด้วยการแสดงข้อความอันเป็นเท็จหรือปกปิดข้อความจริงซึ่งควรบอกให้แจ้ง และการกระทำนั้นต้องทำไปโดย

ทุจริตเพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมาย แต่จุดที่ทำให้ฐานความผิดเป็น "ฉ้อโกงประชาชน" คือพฤติการณ์ในการหลอกลวงต้องกระทำต่อ "ประชาชน" หรือต่อ "บุคคลใด ๆ" ในลักษณะที่เป็นการหว่านล้อมทั่วไปโดยไม่เฉพาะเจาะจงบุคคล

จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 230/2531 ได้วางหลักเกณฑ์สำคัญว่า การพิจารณาความเป็น "ประชาชน" นั้น ให้พิจารณาจาก "วิธีการ" ของการหลอกลวง มิใช่พิจารณาจากจำนวนผู้เสียหาย หากวิธีการหลอกลวงมุ่งหมายต่อสาธารณะ แม้จะมีผู้หลงเชื่อเพียงคนเดียวก็ถือเป็นความผิดสำเร็จ อีกทั้งจากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10250/2558ยังได้รับรองพฤติการณ์ในโลกไซเบอร์ว่า การลงข้อความประกาศในเว็บไซต์หรือสื่อสังคมออนไลน์เพื่อหลอกลวงคนทั่วไป ย่อมถือเป็นความผิดฐานฉ้อโกงประชาชนโดยสภาพ

ดังนี้ ความแตกต่างระหว่างฉ้อโกงธรรมดาและฉ้อโกงประชาชน อยู่ที่ "เจตนารมณ์ในการคุ้มครอง" และ **"ผลทางกฎหมาย"** โดยฉ้อโกงธรรมดามุ่งคุ้มครองทรัพย์สินของบุคคลที่เฉพาะเจาะจงเป็นความผิดอันยอมความได้ แต่ฉ้อโกงประชาชนมุ่งคุ้มครอง "ความเชื่อถือและความสงบสุขของสังคม" จึงเป็นความผิดอาญาแผ่นดินที่ไม่สามารถยอมความได้ แม้ผู้เสียหายจะได้รับเงินคืนและไม่ติดใจเอาความ รัฐก็ยังคงต้องดำเนินคดีต่อไปจนถึงที่สุด นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างในด้านอัตราโทษ โดยฉ้อโกงประชาชนมีโทษจำคุกสูงสุดเจ็ดปีและปรับสูงสุดหนึ่งแสนสี่หมื่นบาท ซึ่งสูงกว่าฉ้อโกงธรรมดาที่มีโทษจำคุกสูงสุด 3 ปีและปรับสูงสุดหกหมื่นบาท

ในทางปฏิบัติ เนื่องจากศาลได้มีบรรทัดฐานว่าเจตนาทุจริต ต้อง เกิดขึ้นก่อนหรือในขณะกระทำการหลอกลวง ภาระการพิสูจน์นี้จึงตกอยู่กับเจ้าหน้าที่ ที่ต้องแสดงให้เห็นถึงการกระทำที่ผู้กระทำผิดประสงค์จะเริ่มตั้งแต่แรกหรือขณะกระทำความผิด หากพยานหลักฐานไม่ชัดเจนศาลจำเป็นต้อง ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย (In Dubio Pro Reo) ทำให้ผู้กระทำผิดหลุดพ้นจากคดีอาญา อีกทั้งการพิจารณาหลอกลวงที่จะเป็นความผิดอาญาฐานฉ้อโกง ต้องเป็นการยืนยันข้อเท็จจริงในอดีตหรือปัจจุบัน ปัญหาในทางปฏิบัติ ผู้กระทำความผิดก็มักจะเลี่ยงไปใช้การ "ให้คำมั่นสัญญาในอนาคต" เช่น เดี๋ยวเดือนหน้าจะนำเงินไปสร้างโบสถ์ ซึ่งในทางกฎหมายหากทำไม่ได้ตามสัญญา จะถูกตีความว่าเป็นเพียงการผิดสัญญาทางแพ่งเท่านั้น ไม่ใช้การกระทำผิดทางอาญา และส่วนสุดท้ายปัญหาการได้มาซึ่งทรัพย์สินในยุคปัจจุบันที่การโอนทรัพย์สินหรือการทำธุรกรรมทางการเงินสามารถทำได้อย่างสะดวกรวดเร็วบนสมาร์ทโฟน (Smartphone) เพียงเสี้ยววินาที เป็นช่องทางที่ผู้กระทำความผิดสามารถหลอกลวงและถ่ายโอนเงินต่อไปยังบุคคลที่สามหรือโอนไปต่อบัญชีที่ได้มาจากการกระทำความผิดอีกต่อหนึ่ง (บัญชีม้า) ได้อย่างรวดเร็ว ในทางกลับกัน กระบวนการตรวจสอบและอายัดทรัพย์สินของรัฐเป็นระบบราชการที่ต้องใช้เวลา ทำให้แม้กฎหมายจะพยาพยามเอาผิดได้ในภายหลังเมื่อจับกุมผู้กระทำความผิดตามองค์ประกอบความผิดแล้ว แต่ในทางปฏิบัติการเยียวยาผู้เสียหายหรือการนำเงินคืนมานั้นแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย

แม้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายอาญาทั้งมาตรา 341 และมาตรา 343 มิได้มีจุดอ่อนที่ตัวบทหรืออัตราโทษ เพราะมาตรา 343 กำหนดโทษที่สูงแล้ว และกำหนดเป็นความผิดอันยอมความไม่ได้ แต่ปัญหาที่แท้จริงคือ "ความไม่สอดคล้องระหว่างมาตรฐานการพิสูจน์แบบดั้งเดิมกับรูปแบบอาชญากรรมไซเบอร์"

ตราบใดที่ภาระการพิสูจน์ "เจตนาซ่อนเร้น" ยังคงต้องอาศัยพฤติการณ์แวดล้อมที่จับต้องได้ยาก และกลไกการระงับธุรกรรมยังช้ากว่าความเร็วของอินเทอร์เน็ต กฎหมายอาญาจึงทำหน้าที่ได้เพียง "การลงโทษที่ปลายเหตุ" มากกว่าจะเป็นมาตรการป้องกันความเสียหายให้แก่ประชาชนที่มีจิตศรัทธาอย่างแท้จริง

3. พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550

ในการดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดที่เปิดรับบริจาคออนไลน์ รัฐมักไม่ได้ใช้เพียงประมวลกฎหมายอาญาฐานฉ้อโกงหรือฉ้อโกงประชาชนเพียงอย่างเดียว แต่มักจะปรับบทความผิดควบคู่ไปกับพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 มาตรา 14 (1) ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ออกแบบมาเพื่อควบคุม "ความสะอาดของข้อมูล" ในระบบไซเบอร์โดยเฉพาะ

มาตรา 14 (1) แห่ง พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ กำหนดความผิดฐาน "นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือน หรือปลอมไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน หรือข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จโดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน" เมื่อนำมาปรับใช้กับบริบทของการหลอกลวงให้ทำบุญ จะพบความเชื่อมโยง ดังนี้

การแสดงข้อความอันเป็นเท็จ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 341 และมาตรา 343 จะแปรสภาพเป็น การนำเข้าข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ ตามบทบัญญัติมาตรา 14 (1) แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ ทันทีที่ผู้กระทำความผิด ทำการ"โพสต์" หรือ "แชร์" ลงบนสื่อสังคมออนไลน์

หลักการกรรมเดียวผิดกฎหมายหลายบท ในทางปฏิบัติ ศาลจะมองว่าการโพสต์หลอกลวง 1 ครั้ง เป็นการกระทำความผิดกรรมเดียวที่ผิดกฎหมายหลายบท ทั้งฉ้อโกงประชาชนและ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ศาลจะลงโทษตามบทบัญญัติที่มีโทษหนักที่สุด ซึ่งทั้งสองฐานความผิดนี้มีอัตราโทษจำคุกสูงสุด 5 ปี เท่ากัน

ถึงแม้ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ จะดูเป็นเครื่องมือที่ทันสมัยและครอบคลุมกระบวนการทางเทคโนโลยี แต่ในทางนิติศาสตร์กฎหมายฉบับนี้ยังคงพบปัญหาเช่นเดียวกับประมวลกฎหมายอาญา ดังนี้

ภาระการพิสูจน์ข้อมูลอันเป็นเท็จ ปัญหา คือการนิยามคำว่า "ข้อมูลเท็จ" หากมิจฉาชีพนำภาพผู้ป่วยที่มีอยู่จริงมาโพสต์ แต่แนบเลขบัญชีของตนเอง หรือนำภาพเหตุการณ์ในอดีตมาเล่าใหม่ประหนึ่งว่าพึ่งเกิดขึ้น การพิสูจน์ว่าข้อมูลส่วนใดบิดเบือนและก่อให้เกิดความเสียหาย ยังคงต้องอาศัยการตีความที่ซับซ้อน และมักเปิดช่องให้จำเลยต่อสู้ว่าตนนำเสนอข้อเท็จจริงที่มีอยู่จริง เพียงแต่มีความคลาดเคลื่อนในรายละเอียดเท่านั้น

ข้อจำกัดเรื่อง "เจตนา" ยังคงมีอยู่ใน พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มิได้ช่วยลดภาระในการพิสูจน์เจตนาทุจริต ศาลยังคงต้องแสวงหาข้อเท็จจริงว่า ผู้โพสต์ "รู้อยู่แล้ว" ว่าข้อมูลนั้นเป็นเท็จในขณะที่นำเข้าสู่ระบบหรือไม่ หากมิจฉาชีพอ้างว่าตนได้รับข้อมูลมาผิดพลาด หรือตั้งใจจะนำเงินไปช่วยจริง (Charity Washing) ความผิดตาม พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ก็อาจตกไปพร้อมกับความผิดฐานฉ้อโกงได้

การส่งต่อข้อมูล พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มาตรา 14 (5) กำหนดความผิดสำหรับผู้ที่ เผยแพร่หรือส่งต่อ ข้อมูลเท็จดังกล่าว ในกรณีการทำบุญออนไลน์ ประชาชนผู้มีจิตศรัทธามักจะช่วยแชร์โพสต์เพื่อกระจายบุญ ซึ่งในทางทฤษฎีอาจเข้าข่ายมาตรานี้ แม้ในทางปฏิบัติจะสามารถอ้างได้ว่า "ขาดเจตนา" (ไม่รู้ว่าเป็นเท็จ) แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายสร้างความเสี่ยงทางอาญาให้แก่ผู้สุจริต มากกว่าจะตีกรอบจำกัดพื้นที่ของอาชญากรได้อย่างเบ็ดเสร็จ

ฉะนั้น การนำ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มาใช้ประกอบกับประมวลกฎหมายอาญาฐานฉ้อโกงประชาชน เป็นการพิจารณากฎหมายที่ซ้ำซ้อนในการกระทำผิดเรื่องเดียวกัน แม้จะทำให้ข้อหาดูหนักแน่นขึ้นในชั้นพนักงานสอบสวน แต่ในชั้นศาล กฎหมายทั้งสองฉบับต่างมีจุดอ่อนร่วมกันคือ **"การพิสูจน์เจตนาภายในของผู้กระทำ"** ตราบใดที่โครงสร้างของกฎหมายยังมุ่งเน้นการลงโทษผู้ส่งสารโดยขาดกลไกเชิงระบบในการกำกับดูแลกระแสการเงิน เช่น การตรวจสอบบัญชีสาธารณะที่เปิดรับบริจาคแบบเรียลไทม์ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ก็จะเป็นเพียงกฎหมายที่เขียนไว้ในกระดาษ แต่มิอาจหยุดยั้งการเคลื่อนย้ายของทุนศรัทธาที่ไหลเข้าสู่กระเป๋าของผู้กระทำความผิดได้อย่างทันท่วงที

สภาพปัญหาทางรัฐประศาสนศาสตร์

ตามทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract Theory) ของจอห์น ล็อก (John Locke) และฌอง-ฌาค รุสโซ (Jean-Jacques Rousseau) รัฐมีพันธสัญญาในการจัดสรร "สินค้าสาธารณะ" (Public Goods) และคุ้มครองความปลอดภัยแก่ประชาชนเพื่อแลกกับอำนาจและทรัพยากรที่ได้รับมอบมา หากรัฐละเลยหน้าที่พื้นฐานเหล่านี้ย่อมถือเป็นการบกพร่องต่อสัญญาประชาคม ในมิติทางรัฐประศาสนศาสตร์ การปล่อยให้การเรี่ยไรออนไลน์ขยายตัวอย่างเสรีเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม คือ การผลักภาระ (Shift the burden) กลับสู่ภาคพลเมือง ซึ่งส่งผลเสียให้สังคมเสพติดการแก้ปัญหาด้วยการบริจาคแทนการเรียกร้องให้รัฐจัดสรรงบประมาณอย่างเป็นธรรม สภาพการณ์ดังกล่าวมิเพียงแต่บั่นทอนขีดความสามารถของรัฐ แต่ยังสร้างสภาวะที่เอื้อต่อการแฝงตัวหาประโยชน์ของมิจฉาชีพอย่างเป็นระบบและไร้สิ้นสุด ในขณะที่กลไกการรับบริจาคกลายเป็นเครื่องมือหลักที่ทำหน้าที่แทนสวัสดิการของรัฐไปโดยปริยาย

1. ระบบราชการแบบไซโล (Silo Mentality)

โครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินของไทยที่ยังคงทำงานแบบแยกส่วนและขาดการบูรณาการข้อมูล (Fragmentation of Authority) โดยหากพิจารณาผ่านทฤษฎีระบบราชการ (Bureaucracy Theory) ของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) แม้การแบ่งงานตามความเชี่ยวชาญ (Specialization) จะเป็นข้อดีในอดีต แต่ในทางกลับกันก็ก่อให้เกิดสภาวะการทำงานแบบไซโล (Silo Effect) ที่หน่วยงานยึด

ติดกับกฎระเบียบเฉพาะส่วนจนขาดการมองภาพรวมในระดับยุทธศาสตร์ ซึ่งพิจารณาเป็นประเด็นได้ดังนี้

ก. ความกระจายของอำนาจ การจัดการการทำบุญออนไลน์หนึ่งกรณี ต้องอาศัยกฎหมายและหน่วยงานที่อยู่คนละกระทรวงอย่างสิ้นเชิง เช่น การขออนุญาตเรี่ยไร อยู่ภายใต้ พ.ร.บ.ควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487 ดูแลโดย กระทรวงมหาดไทย (ซึ่งใช้ระบบกระดาษและอิงกับพื้นที่เขต/อำเภอ) การจัดการเนื้อหลอกลวงบนแพลตฟอร์ม อยู่ภายใต้ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ดูแลโดย กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (DES) การสืบสวนจับกุมและยึดทรัพย์ อยู่ในอำนาจของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ และสำนักงาน ปปง.

เมื่ออำนาจถูกหั่นเป็นท่อนๆ การทำงานจึงขาดเจ้าภาพหลักที่เบ็ดเสร็จ (Single Command) ทำให้เกิดสุญญากาศทางกฎหมายที่มิจฉาชีพสามารถแทรกตัวเข้าไปได้

ข. ความคล่องตัวของขั้นตอนของระบบราชการ ผู้กระทำความผิดในโลกออนไลน์ทำงานบนโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การถ่ายเทเงินบริจาคผ่าน "บัญชีม้า" หลายทอดสามารถทำได้เสร็จสิ้นภายในไม่กี่วินาที ในขณะที่กลไกของรัฐยังทำงานแบบลำดับขั้นการที่ตำรวจจะขอข้อมูลเส้นทางการเงินจากธนาคาร หรือขอระงับ URL จากกระทรวง DES ยังต้องอาศัยการส่งหนังสือราชการข้ามหน่วยงาน ซึ่งกินเวลาหลายวันหรือหลายสัปดาห์ ทำให้การบังคับใช้กฎหมายอาญา (มาตรา 341 และ 343) เป็นเพียงการทำคดีแบบตามล้างตามเช็ด โดยไม่สามารถยับยั้งความเสียหายได้ทัน

ค. การขาดศูนย์กลางข้อมูล ด้วยความเป็นไซโลแต่ละหน่วยงานจึงหวงแหนและจัดเก็บข้อมูลแยกกัน ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาจึงไม่มีแพลตฟอร์มของรัฐ (Centralized Platform) ที่สามารถเข้าไปตรวจสอบได้แบบ Real-time ว่า โครงการรับบริจาคนี้ได้รับอนุญาตจากกระทรวงมหาดไทยจริงหรือไม่ หรือบัญชีนี้ถูกขึ้นแบล็คลิสต์จากสำนักงานตำรวจแห่งชาติหรือไม่ เมื่อรัฐไม่จัดหา "อาวุธทางข้อมูล" ให้ประชาชนจึงตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงได้ง่าย

2. การทำลาย "ทุนทางสังคม"

ทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital Theory) ของ โรเบิร์ต พัทแนม (Robert Putnam) อธิบายว่า "ทุนทางสังคม" คือเครือข่ายความสัมพันธ์ บรรทัดฐาน และที่สำคัญที่สุดคือ "ความไว้วางใจ" (Trust) ที่ทำให้คนในสังคมสามารถร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมได้ สังคมที่มีทุนทางสังคมสูงประชาชนจะเกื้อกูลกันอาชญากรรมจะต่ำ และรัฐบาลจะทำงานได้ง่ายขึ้น ส่วนความไว้วางใจสาธารณะ (Generalized Trust) คือความเชื่อมั่นที่มีต่อ"คนแปลกหน้า"ในสังคมเดียวกัน ว่าพวกเขาจะมีเจตนาดีและไม่เอาเปรียบเรา ซึ่งต่างจากความไว้วางใจเฉพาะกลุ่ม (Particularized Trust) ที่มีให้แค่คนในครอบครัวหรือคนรู้จักเท่านั้น

เมื่อผู้กระทำความผิดมักใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เป็นเครื่องมือในการหลอกลวง และรัฐไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือการทำลาย "ทุนทางสังคม" ใน 3 ลักษณะ ดังนี้

1) ภาวะความเหนื่อยล้าทางความเมตตา (Compassion Fatigue) เมื่อประชาชนพบเห็นข่าวการจับผู้กระทำความผิดที่นำเงินบริจาคไปใช้จ่ายส่วนตัวซ้ำแล้วซ้ำเล่า สังคมจะเกิดสภาวะเคยชินและระแวงระวังต่อการขอความช่วยเหลือทุกรูปแบบ ผลกระทบที่เลวร้ายที่สุดคือ **"ผู้ที่เดือดร้อนจริงกลับไม่ได้รับการช่วยเหลือ"** องค์กรสาธารณกุศลที่สุจริต โรงพยาบาล หรือศูนย์พักพิงสัตว์ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ต้องมารับเคราะห์จากวิกฤตศรัทธานี้ ทำให้เครือข่ายความเกื้อกูลของสังคม (Safety Net) ขาดสะบั้นลง

2) การทำลายความไว้วางใจสาธารณะ (Destruction of Generalized Trust) การบริจาคออนไลน์คือบทพิสูจน์ชั้นดีของความไว้วางใจสาธารณะ (โอนเงินให้คนแปลกหน้าที่อ้างว่าเดือดร้อน) แต่เมื่อพื้นที่นี้เต็มไปด้วยการหลอกลวง ผู้คนจะหดตัวกลับไปสู่การเชื่อใจเฉพาะ "คนใกล้ชิด" (Particularized Trust) สังคมจะกลายเป็นสังคมแห่งความหวาดระแวง (High-distrust Society) ซึ่งในทางรัฐศาสตร์ สังคมที่มีความไว้วางใจต่ำ จะมีต้นทุนในการทำธุรกรรมและการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะที่สูงมาก เพราะทุกอย่างต้องถูกตรวจสอบและเต็มไปด้วยความหวาดระแวง

3) วิกฤตความเชื่อมั่นต่ออำนาจรัฐ (Crisis of Confidence in State Power) ความสูญเสียทุนทางสังคมมิได้เกิดระหว่างประชาชนด้วยกันเองเท่านั้น แต่ยังลุกลามไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่าง "รัฐกับประชาชน" เมื่อกฎหมายอาญาถูกมองว่าเป็นเพียง "เสือกระดาษ" และกระบวนการยุติธรรมกลายเป็นเรื่องของความโชคดีหรือการเป็นข่าว ประชาชนจะตั้งคำถามต่อความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายและความสามารถของรัฐ (State Capacity) สิ่งนี้บั่นทอนความชอบธรรมของรัฐบาลในการเป็นที่พึ่งพิงของประชาชนในยามวิกฤต

เงินบริจาคหลักร้อยหรือหลักพันที่มิจฉาชีพฉ้อโกงไป อาจดูเป็นความเสียหายทางทรัพย์สินเพียงเล็กน้อยในทางนิติศาสตร์ แต่ในทางรัฐศาสตร์ อาชญากรรมเหล่านี้กำลัง **"ขโมยทรัพยากรที่ประเมินค่าไม่ได้"** สิ่งนี้คือความไว้วางใจและความเกื้อกูลของพลเมือง รัฐที่ปล่อยให้เกิดอาชญากรรมไซเบอร์ที่ทำลายความศรัทธาอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นรัฐที่กำลังสูญเสียรากฐานสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศไปอย่างช้าๆ

3. วิกฤตความชอบธรรมและอธิปไตยไซเบอร์ (Crisis of State Legitimacy in Cyberspace)

ทฤษฎีความเป็นรัฐ (Concept of the State) ของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เวเบอร์ นิยามว่ารัฐคือองค์กรที่ผูกขาดความชอบธรรมในการใช้อำนาจบังคับภายในอาณาเขตที่กำหนดไว้ รัฐมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพลเมืองในอาณาเขตของตน เพื่อแลกกับความชอบธรรมในการปกครอง อีกทั้ง แนวคิดอธิปไตยไซเบอร์ (Cyber Sovereignty) เป็นแนวคิดรัฐศาสตร์ยุคใหม่ที่ตั้งคำถามถึงอำนาจอธิปไตยของรัฐเมื่อพรมแดนทางกายภาพ (Physical Borders) ถูกทำลายลงด้วยเครือข่ายอินเทอร์เน็ต รัฐจะยังคงรักษาอำนาจในการบังคับใช้กฎหมายและปกป้องพลเมืองของตนใน "ดินแดนเสมือน" (Virtual Territory) ที่ถูกควบคุมโดยบริษัทเทคโนโลยีข้ามชาติได้อย่างไร เมื่อมิติของอาชญากรรมการเรี่ยไรย้ายเข้าสู่โลกไซ

เบอร์ ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่แค่เรื่องของกฎหมายอาญาที่ตามไม่ทัน แต่คือการที่รัฐถูกลิดรอนอำนาจอธิปไตยซึ่งวิเคราะห์ได้ ดังนี้

ก) รัฐที่มีพรมแดน ปะทะ อาชญากรรมไร้พรมแดน กฎหมายอาญาของไทยมีข้อจำกัดเรื่อง **"เขตอำนาจศาล" (Jurisdiction)** ในขณะที่ผู้กระทำความผิดสามารถทำผิดแบบข้ามชาติ โดยผู้กระทำผิดสามารถสร้างบัญชีปลอมบนแพลตฟอร์มต่างชาติ เช่น Facebook, X, TikTok ใช้เซิร์ฟเวอร์ (Server) ที่อยู่ต่างประเทศ และใช้ "บัญชีม้า" ที่โอนถ่ายเงินข้ามพรมแดนภายในเสี้ยววินาที เมื่อตำรวจไทยต้องการข้อมูล หรือต้องการอายัดทรัพย์สิน การใช้อำนาจรัฐจะถูกสกัดกั้นด้วยพรมแดนทางกายภาพ ต้องพึ่งพากระบวนการขอความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศ (Mutual Legal Assistance - MLA) ที่ใช้เวลานานและมักไม่ทันท่วงที

ข) การสูญเสียอำนาจการกำกับดูแลให้แก่แพลตฟอร์มข้ามชาติ (Loss of Regulatory Power) ในอดีต การเรี่ยไรตามท้องถนนรัฐสามารถส่งตำรวจไปจับกุมได้ทันที แต่การเรี่ยไรออนไลน์ พื้นที่สาธารณะได้ถูกแปรรูปไปเป็นของเอกชน (Privatization of Public Space) อำนาจในการ "ลบโพสต์" หรือ "ปิดกั้นการมองเห็น" ไม่ได้เบ็ดเสร็จอยู่ที่กระทรวงดิจิทัลฯ (DES) แต่อยู่ที่ดุลยพินิจและมาตรฐานชุมชน (Community Standards) ของบริษัทเทคโนโลยีต่างชาติ รัฐจึงตกอยู่ในสภาวะที่ต้อง "ขอร้อง" เอกชนให้ช่วยบังคับใช้กฎหมายของตนซึ่งสะท้อนถึงการสูญเสียอธิปไตยบนโลกไซเบอร์อย่างชัดเจน

ค) วิกฤตความชอบธรรมของรัฐ (Crisis of State Legitimacy): เมื่อประชาชนผู้มีจิตศรัทธาถูกหลอกลวง และกระบวนการยุติธรรมทางอาญาให้คำตอบว่า ตามตัวยากเพราะเซิร์ฟเวอร์อยู่ต่างประเทศหรือเงินถูกโอนออกนอกประเทศไปแล้ว ประชาชนจะเกิดความรู้สึกว่า **"รัฐพึ่งพาไม่ได้"** เมื่อรัฐไม่สามารถผูกขาดอำนาจในการปกป้องพลเมืองบนพื้นที่ดิจิทัลได้ตามนิยามของเวเบอร์ ความชอบธรรม (Legitimacy) ของรัฐในการบังคับใช้กฎหมายและการเรียกเก็บภาษีจึงถูกตั้งคำถาม สิ่งนี้นำไปสู่ความแปลกแยก (Alienation) ระหว่างรัฐกับประชาชนในที่สุด

ปัญหาการฉ้อโกงทำบุญออนไลน์ จึงเป็นตัวแทน (Proxy) ของสงครามการแย่งชิงอธิปไตยในยุคดิจิทัล การที่กฎหมายอาญาบังคับใช้ไม่ได้ผล ไม่ใช่เพราะบทลงโทษเบาเกินไป แต่เป็นเพราะรัฐขาด **"ขีดความสามารถทางดิจิทัล" (Digital State Capacity)** ในการแผ่ขยายอำนาจอธิปไตยของตนข้ามพรมแดนทางกายภาพไปปกป้องพลเมืองบนโลกออนไลน์

มิติทางพุทธศาสนา

ในขณะที่กลไกทางรัฐเผชิญข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง มาตรการระดับปัจเจกจึงเป็นปราการสำคัญ โดยการประยุกต์พุทธปรัชญาเป็นกลไกคัดกรองทางความคิด เพื่อเปลี่ยนการให้แบบเดิมสู่ "สัปปุริสทาน" ที่เน้นการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน (วิจยฺย ทานํ) มิให้การบริจาคกลายเป็นการสนับสนุน "มิจฉาอาชีวะ" และ "อทินนาทาน" ของอาชญากรโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ขณะเดียวกันต้องกำกับดูแล "กรุณา" ด้วย "อุเบกขา"

เพื่อมิให้ความสงสารที่ขาดสติ (Blind Compassion) ครอบงำจนตกเป็นเหยื่อ โดยการดำรงความวางใจเป็นกลางและพิจารณาข้อเท็จจริงตามหลักเหตุผลก่อนตัดสินใจโอนเงินในโลกออนไลน์

1. เจตนา

ในทางนิติศาสตร์ มาตรา 341 มุ่งพิสูจน์ "เจตนาทุจริต" แต่ในทางพุทธศาสตร์ **"เจตนาหัง ภิกขะเว กัมมัง วะทามิ"** (เจตนาแหละคือตัวกรรม)

พพเจตนา คือ จุดเริ่มต้นของอาชญากรรมมิได้เริ่มที่การโอนเงิน แต่เริ่มที่ "ปุพพเจตนา" หรือเจตนาในขั้นตอนการเตรียมการ ในมิติของมิจฉาชีพ นี่คือช่วงเวลาของการวางแผนอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การคัดเลือกภาพผู้ป่วยหรือสัตว์ยากไร้ที่บีบคั้นหัวใจ ไปจนถึงการร้อยเรียงถ้อยคำที่กระตุ้นความสงสาร (Compassion)

ในทางนิติศาสตร์ ส่วนนี้มีความคล้ายคลึงกับองค์ประกอบ "เจตนาทุจริต" ตามมาตรา 341 และ 343 ซึ่งต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าผู้กระทำมีจิตคิดมิชอบอยู่ก่อนการหลอกลวง ทว่าในทางพุทธศาสตร์ แม้ข้อความที่โพสต์จะเป็นความจริงบางส่วน แต่หาก "จิต" ถูกครอบงำด้วยความโลภ (โลภะ) และความหลง (โมหะ) ตั้งแต่ต้น กรรมทางใจได้สำเร็จผลเป็น "มิจฉากัมมันตะ" ทันทีที่เริ่มวางแผนความคิดนี้จึงมิใช่เพียงการโฆษณาชวนเชื่อ แต่คือการวางกับดักทางจิตวิญญาณที่ทำลายความบริสุทธิ์ผู้มีจิตศรัทธา

มุญจนเจตนา คือ เมื่อเหยื่อหลงเชื่อและเริ่มมีการปฏิสัมพันธ์ "มุญจนเจตนา" หรือเจตนาในขณะลงมือทำจะปรากฏชัด มิจฉาชีพในขั้นตอนนี้จะจดจ่ออยู่เพียงการได้มาซึ่งทรัพย์ จิตใจจะไร้ซึ่งความเมตตาต่อผู้เดือดร้อนที่ตนนำอ้าง และไร้ซึ่งความเคารพต่อศรัทธาของผู้โอนเงิน

ขณะที่กฎหมายมุ่งพิจารณาเรื่องความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causality) ว่าการหลอกลวงนั้นทำให้เกิดการส่งมอบทรัพย์สินหรือไม่ พุทธศาสตร์กลับเพ่งเล็งไปที่ความขุ่นมัวของจิต ในขณะที่ผู้บริจาคโอนเงินด้วยจิตที่ผ่องใส (กุศล) แต่มิจฉาชีพกลับรับเงินด้วยจิตที่เศร้าหมองและมุ่งร้าย (อกุศล) สภาวะขัดแย้งนี้ทำให้การกระทำดังกล่าวเป็นการทำลายระบบนิเวศแห่งความดีงามลงอย่างสิ้นเชิง เพราะเป็นการเปลี่ยนทุนทางศรัทธาให้กลายเป็น ทุนแห่งอกุศลกรรมในชั่วพริบตาที่ยอดเงินเด้งเตือนในบัญชี

อปรเจตนา คือ ความรู้สึกหลังกระทำเสร็จสิ้น กฎหมายอาญามักละเลยเจตนาในส่วนนี้ เว้นแต่จะใช้เป็นเหตุบรรเทาโทษเมื่อจำเลยแสดงความสำนึกผิด แต่สำหรับมิจฉาชีพอาชีพ อปรเจตนาของพวกเขามักมิใช่ความรู้สึกผิด (Remorse) แต่กลับเป็นความ "ปลาบปลื้มในผลแห่งทุจริต" และความสะใจที่สามารถหาเงินได้โดยง่าย

ความยินดีในอกุศล (อามิสปลาบปลื้ม) นี้เองที่เป็นเชื้อไฟตอกย้ำกรรมให้เข้มข้นขึ้น และเป็นแรงผลักดันให้เกิดการวางแผนหลอกลวงในครั้งถัดไปที่ซับซ้อนยิ่งกว่าเดิม ซึ่งในทางกฎหมาย นี่คือพฤติการณ์ที่บ่งบอกถึง"นิสัยสันดาน" ของอาชญากรที่แก้ไขได้ยาก หากรัฐไม่สามารถหยุดยั้งวงจรนี้ได้ อปรเจตนาที่ผิดเพี้ยนจะค่อย ๆ กัดเซาะความไว้วางใจในสังคม จนทำให้ "ความใจบุญ" กลายเป็น "ความระแวง" และส่งผลกระทบต่อผู้ที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างแท้จริงในที่สุด

การวิเคราะห์การทำบุญออนไลน์ผ่านกาลเจตนา 3 ช่วยให้เราเห็นว่าอาชญากรรมนี้มิใช่เพียงการสูญเสียทรัพย์สินทางแพ่งหรือการผิดบทบัญญัติอาญา แต่เป็นการบิดเบือนแก่นแท้ของพุทธศาสตร์อย่างร้ายแรง การใช้กฎหมายเพื่อลงโทษพฤติกรรมภายนอกเพียงอย่างเดียวจึงอาจไม่เพียงพอ สังคมจำเป็นต้องมี "ปัญญา" เป็นภูมิคุ้มกัน เพื่อตรวจเท่าทันเจตนาที่ซ่อนเร้น และรัฐต้องมีกลไกตรวจสอบที่รวดเร็วพอจะสกัดกั้น "เจตนาทุจริต" ก่อนที่มันจะแปรสภาพเป็นความเสียหายข้ามพรมแดนดิจิทัลที่ยากจะเยียวยา

2. ศรัทธาที่ไร้ปัญญาคือหนทางสู่หายนะ

ปัญหาการทำบุญออนไลน์สะท้อนสภาวะ "ศรัทธาล้นเกิน" (Blind Faith) โดยขาดปัญญากำกับ ซึ่งผิดหลักการพุทธศาสนาที่เน้นย้ำเรื่อง "สัทธาพละ" (ความเชื่อ) ต้องสมดุลกับ "ปัญญาพละ" (ความรู้เท่าทัน)

หลักกาลามสูตร (เกสปุตตสูตร) คือ ธรรมนูญแห่งความเชื่อ ที่พระพุทธเจ้าทรงวางรากฐานไว้เพื่อป้องกันการถูกครอบงำด้วยความหลงและความเชื่อที่ปราศจากเหตุผล ในบริบทของอาชญากรรมออนไลน์ หลักการนี้เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันทางสติปัญญาที่ช่วยให้ผู้รับสารไม่ตกเป็นเหยื่อของข่าวลือหรือการหลอกลวง

มิจฉาชีพยุคดิจิทัลมักอาศัยจุดอ่อนที่กาลามสูตรเตือนให้ระวัง โดยเฉพาะการสร้างกระแสแชร์ต่อ (มา อนุสสะเวนะ) และข่าวลือทางโซเชียล (มา อิติกิรายะ) เพื่อสร้างความชอบธรรมเทียม ผสานกับการสร้างภาพลักษณ์ที่ดูน่าเวทนาสะเทือนใจ (มา อาการะปะริวิตักเกนะ) จนผู้บริจาคขาดการตรวจสอบ นอกจากนี้ อาชญากรยังมักหลบหลังคนดังหรืออินฟลูเอนเซอร์ (มา ภัพพะรูปะตายะ/มา สะมะโณ โน คะรูติ) และอาศัยอคติในใจเราที่อยากเชื่อว่าเพจเหล่านี้เป็นคนดี (มา ทิฏฐินิชฌานักขันติยา) เป็นม่านพรางตา

จะพบว่ากาลามสูตรมิได้สอนให้ "ปฏิเสธทุกอย่าง" แต่สอนให้ชะลอความเชื่อเพื่อใช้ปัญญาไตร่ตรอง โดยพระพุทธเจ้าทรงวางเกณฑ์ตัดสินไว้ว่า เมื่อใดที่ได้พิสูจน์ด้วยตนเองแล้วว่า "หลักธรรมนี้เป็นอกุศล มีโทษ วิญญูชนติเตียน หากสมาทาน (นำไปปฏิบัติ) แล้วจะเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เป็นไปเพื่อทุกข์... เมื่อนั้นพึงละเสีย"

กาลามสูตรแก้ปัญหาฉ้อโกงประชาชน การทลายกำแพง Bias มิจฉาชีพมักใช้ข้อ 7 (อาการะปะริวิตักเกนะ) และข้อ 9 (ภัพพะรูปะตายะ) เป็นอาวุธหลัก คือสร้าง "อาการ" ที่น่าสงสารและ "รูปโฉม" ที่น่าเชื่อถือ หากประชาชนใช้กาลามสูตร จะเกิดการยับยั้งชั่งใจ (Critical Thinking) ก่อนที่จะโอนเงิน

ปัญญาประดิษฐ์ vs ปัญญาธรรม ในขณะที่เทคโนโลยี (นิติศาสตร์/รัฐศาสตร์) พยายามสร้างระบบตรวจสอบภายนอก กาลามสูตรคือการสร้างระบบตรวจสอบ "ภายใน" จิตใจของพลเมือง ทำให้เกิดสภาวะ "รู้เท่าทันสื่อ" (Media Literacy) โดยธรรมชาติ

เป้าหมายของทาน พุทธศาสตร์มองว่าการให้ทานต้องได้ผลเป็นความสละออก (จาคะ) และปัญญา หากเราให้ทานด้วยความหลงเชื่อ (โมหะ) ตามกระแสข่าว (อิติกิรายะ) ทานนั้นย่อมมีอานิสงส์น้อย และยังเป็นการส่งเสริมวงจรอันเป็นอกุศลให้เติบโตในสังคม

3. ทานที่บริสุทธิ์ (ทานสัมปทา)

ในทางพุทธศาสตร์ จะช่วยชี้ให้เห็นว่าทำไมการทำบุญออนไลน์ 3 ส่วนคือ วัตถุบริสุทธิ์ เจตนาบริสุทธิ์ และบุคคลบริสุทธิ์

1. วัตถุบริสุทธิ์ (Holy Material) คือ สิ่งของหรือทรัพย์ที่นำมาให้ต้องได้มาโดยชอบธรรม ไม่ได้ไปเบียดเบียน ลักขโมยหรือฉ้อโกงใครมา

ในมุมของผู้บริจาคทรัพย์มักบริสุทธิ์เพราะเป็นเงินจากน้ำพักน้ำแรง แต่ในมุมของ มิจฉาชีพที่นำเงินไปต่อเงิน เช่น เอาเงินบริจาคไปเล่นพนันออนไลน์หรือหมุนเวียนในธุรกิจสีเทา ทรัพย์นั้นจะกลายเป็น "วัตถุไม่บริสุทธิ์" ทันทีในวงจรของกรรม ส่งผลให้ระบบนิเวศของการทำบุญแปดเปื้อน

2. เจตนาบริสุทธิ์ (Holy Intention) คือ ความตั้งใจที่สะอาดทั้ง 3 กาล (ปุพพเจตนา, มุญจนเจตนา, อปรเจตนา) กล่าวคือต้องให้เพื่อสงเคราะห์ หรือให้เพื่อละความตระหนี่

มิจฉาชีพมักบิดเบือนประเด็นนี้โดยการสร้างเจตนาแฝง คือการใช้ความสงสารของคนอื่นมาเป็นเครื่องมือหากิน จิตของผู้ให้แม้จะบริสุทธิ์แต่ถูกหลอกด้วยข้อมูลเท็จทำให้ "มุญจนเจตนา" (ขณะให้) เกิดบนพื้นฐานของความหลง (โมหะ) ไม่ได้เกิดบนพื้นฐานของปัญญา ทานนั้นจึงมีอานิสงส์ลดน้อยลง

3. บุคคลบริสุทธิ์ (Holy Person) พุทธศาสตร์แบ่งบุคคลออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ทายกบริสุทธิ์ ผู้ให้มีศีลธรรม มีจิตเป็นกุศล และ ปฏิคาหกบริสุทธิ์ ผู้รับต้องเป็นผู้มีศีล มีคุณธรรม หรือเป็นผู้เดือดร้อนจริงตามที่อ้าง

ในโลกเสมือน เราไม่เห็นตัวตนที่แท้จริงของผู้รับ (ปฏิคาหก) มิจฉาชีพมักสร้าง "ตัวตนปลอม" ที่ดูเป็นนักบุญหรือผู้ทุกข์ยาก เมื่อผู้รับเป็น "มิจฉาชีพ" (บุคคลไม่บริสุทธิ์) ทานนั้นจึงเหมือนกับการ "หว่านเมล็ดพันธุ์ลงบนหินหรือดินเลน" แม้เมล็ดพันธุ์ (เงินบริจาค) จะดีแค่ไหน ก็ไม่สามารถงอกเงยเป็นคุณงามความดีในสังคมได้

มิจฉาชีพใช้ประโยชน์จากการที่พุทธศาสนิกชนไทยมุ่งเน้นความบริสุทธิ์ของฝ่ายผู้ให้เพียงอย่างเดียวโดยละเลยการตรวจสอบความบริสุทธิ์ของฝ่ายผู้รับ และความบริสุทธิ์ของวัตถุ กฎหมายฉ้อโกงประชาชนมองว่าความเสียหายสิ้นสุดเมื่อเงินถูกโอน แต่ทางพุทธศาสตร์มองว่าความเสียหายที่แท้จริงคือการที่วงจรทานถูกทำลาย เพราะเมื่อผู้รับไม่ใช่ผู้ที่เดือดร้อนจริง ทานนั้นก็ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการบรรเทาทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ได้ และยังกลายเป็นการสนับสนุน "บุคคลทุจริต" ให้แข็งแกร่งขึ้น

บทสรุป

พลวัตของอาชญากรรมการฉ้อโกงเงินบริจาคผ่านสื่อดิจิทัล สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของระบบการควบคุมทางสังคมในยุคเปลี่ยนผ่าน (Transitional Society) ซึ่งเกิดจากภาวะความไม่สอดคล้อง

ระหว่างนวัตกรรมทางเทคโนโลยีและกลไกของรัฐ การวิเคราะห์ผ่านแนวทางสหวิทยาการในบทความนี้ชี้ให้เห็นว่ารากฐานของปัญหาประกอบด้วยปัจจัยเชิงโครงสร้าง 2 ประการ ได้แก่

(1) ช่องว่างทางนิติศาสตร์ อันเกิดจากความล้าสมัยของพระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไร พ.ศ. 2487 และข้อจำกัดในการพิสูจน์เจตนาทางอาญา และ

(2) สภาพทางรัฐประศาสนศาสตร์ ที่หน่วยงานภาครัฐยังคงยึดติดกับการทำงานแบบแยกส่วน (Silo Management) และการจัดการเชิงรับ (Reactive Management)

เมื่อกลไกของรัฐส่วนกลาง (Macro-level Mechanism) ไม่สามารถให้ความคุ้มครองประชาชนได้อย่างทันท่วงที ท่ามกลางสงครามข้อมูลข่าวสารที่มิจฉาชีพใช้ความเมตตาเป็นเครื่องมือ การสร้างภูมิคุ้มกันในระดับจุลภาค (Micro-level Immunity) จึงเป็นสิ่งจำเป็นไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Inevitable) การประยุกต์ใช้กระบวนทัศน์ทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักกาลามสูตรและสัปปุริสทาน จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือทางจิตวิทยาเชิงป้องกันที่ช่วยยกระดับการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล (Digital Media Literacy) เพื่อให้ผู้บริจาครู้จักใช้ปัญญาเป็นเครื่องกำกับความเมตตากรุณา ลดทอนโอกาสในการตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมไซเบอร์ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติ (Policy and Practical Recommendations)

เพื่อให้การแก้ไขปัญหาการหลอกลวงเรี่ยไรเงินออนไลน์ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน บทความนี้จึงขอเสนอแนะแนวทางปฏิบัติใน 3 มิติ ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนิติศาสตร์ (Legal Reforms): รัฐสภาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเร่งดำเนินการผลักดันการแก้ไขร่างพระราชบัญญัติควบคุมการเรี่ยไรฉบับใหม่ โดยขยายขอบเขตนิยามคำว่า "การเรี่ยไร" ให้ครอบคลุมถึงการกระทำผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การแสดงหมายเลขบัญชีธนาคาร หรือกระเป๋าเงินอิเล็กทรอนิกส์ (E-Wallet) ในพื้นที่สาธารณะออนไลน์ นอกจากนี้ ควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยมูลนิธิและสมาคม โดยเพิ่มกลไกการตรวจสอบภายหลังการจัดตั้ง (Ex-post Audit) อย่างเข้มข้น บังคับให้นิติบุคคลที่รับบริจาคต้องเปิดเผยงบการเงินและเส้นทางการเงินผ่านระบบแพลตฟอร์มกลาง (Open Data Platform) ที่ประชาชนสามารถตรวจสอบได้แบบเรียลไทม์

2) ข้อเสนอแนะเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ (Administrative Overhaul): ภาครัฐต้องทลายกำแพงการทำงานแบบแยกส่วน โดยการจัดตั้ง "ศูนย์บูรณาการข้อมูลการกุศลสาธารณะ" (Centralized Charity Database Center) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงฐานข้อมูลระหว่างกระทรวงมหาดไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อลดช่องว่างด้านเวลา (Time Lag) ในการประสานงานอายัดบัญชีม้า นอกจากนี้ รัฐควรนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) มาใช้ในการติดตามและสแกนพฤติกรรมความผิดปกติของบัญชีที่รับบริจาค เพื่อยกระดับจากการบริหารจัดการเชิงรับสู่การป้องกันเชิงรุก (Proactive Prevention)

3) ข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรมศาสตร์และสังคม (Social and Behavioral Interventions): กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ร่วมกับหน่วยงานทางศาสนาและสถาบันการศึกษา ควรจัดทำแคมเปญรณรงค์ระดับชาติเพื่อสร้าง "ภูมิคุ้มกันทางดิจิทัลที่ขับเคลื่อนด้วยปัญญา" (Wisdom-Driven Digital Immunity) โดยนำหลักธรรมสัปปุริสทานและกาลามสูตรมาประยุกต์ใช้ในหลักสูตรการรู้เท่าทันสื่อ เพื่อปลูกฝังค่านิยมใหม่ให้สังคมไทยตระหนักว่า "การบริจาคที่ประเสริฐที่สุด คือการบริจาคที่ผ่านการตรวจสอบอย่างรอบคอบ" ซึ่งนอกจากจะปกป้องทรัพย์สินของตนเองแล้ว ยังเป็นการรักษาไว้ซึ่ง ระบบนิเวศการกุศลสาธารณะที่โปร่งใสและยั่งยืนสืบไป

บรรณานุกรม

กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2557). **คำอธิบายหลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและสัญญา.** กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

คณิต ณ นคร. (2558). **กฎหมายอาญาภาคทั่วไป.** กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2561). **คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาคความผิด.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมยศ เชื้อไทย. (2562). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย.** กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

สหธน ลิมปนารมณ์. (2560). **กฎหมายว่าด้วยมูลนิธิและสมาคม: ปัญหาและแนวทางแก้ไข.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย. (2557). **รายงานการวิจัยเรื่องการปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการเรี่ยไร.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย.

ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2550). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินไทย.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิทยา บวรวัฒนา. (2553). **รัฐประศาสนศาสตร์: ทฤษฎีและแนวการศึกษา (ค.ศ.1887 - 1970).** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). **Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector.** Addison-Wesley.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 16).** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่ 46). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อัลกอริทึมวิกฤตความชอบธรรมของรัฐ : กับความเป็นมนุษย์ในการปกครองยุคปัญญาประดิษฐ์

The Legitimacy Crisis Algorithm of the State: Versus Humanity in the Age of Artificial Intelligence Governance

พระศรีสัจญาณมุนี
Phra Sri Satchayanamunee
พูนศักดิ์ กมล
Poonsak Kamon
กมัยธร มงคลกุล
Kamaithorn Mongkhonkul
วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail : sumin.yati@mcu.ac.th, Kamaithorn.mong@mcu.ac.th, poonsakkamol@gmail.com

บทคัดย่อ

ความก้าวหน้าของปัญญาประดิษฐ์ได้เปลี่ยนแปลงสถานะของเทคโนโลยีจากการเป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุนการทำงานของมนุษย์ไปสู่การเป็นกลไกสำคัญในการกำหนด การประเมิน และการตัดสินใจในกระบวนการใช้อำนาจสาธารณะอย่างมีนัยสำคัญ ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้คำถามเรื่อง "ประสิทธิภาพ" ของเทคโนโลยีมิใช่ประเด็นเดียวที่ควรได้รับความสนใจ หากแต่ได้เปิดพื้นที่ให้เกิดข้อถกเถียงพื้นฐานเกี่ยวกับความชอบธรรมของรัฐในการใช้อำนาจผ่านระบบที่ไม่มีจิตสำนึก ไม่มีความรับผิดเชิงศีลธรรม และไม่สามารถรับรู้ความทุกข์ ความเปราะบาง หรือบริบทแห่งความเป็นมนุษย์ได้เช่นเดียวกับมนุษย์ บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาอำนาจอัลกอริทึมในฐานะความท้าทายใหม่ต่อความชอบธรรมของรัฐ โดยมุ่งพิจารณา 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ปัญหาการตัดสินใจ ปัญหาความรับผิด และปัญหาความเป็นมนุษย์ในการปกครอง ภายใต้สภาวะที่การใช้อำนาจสาธารณะพึ่งพาระบบอัตโนมัติมากขึ้น ใช้วิธีการศึกษาทางเอกสารและการวิเคราะห์เชิงแนวคิด โดยสังเคราะห์ข้อถกเถียงจากวรรณกรรมด้านการปกครองดิจิทัล นิติปรัชญา ปรัชญาจิตวิทยา จริยธรรมเทคโนโลยี และข้อถกเถียงร่วมสมัยเกี่ยวกับการกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์ ผลการวิเคราะห์พบว่า วิกฤตสำคัญมิได้อยู่ที่การที่เทคโนโลยีสามารถทำงานได้รวดเร็วหรือแม่นยำเพียงใด หากแต่อยู่ที่ข้อเท็จจริงว่า การตัดสินใจเชิง

อำนาจของรัฐกำลังถูกส่งผ่านระบบที่ขาดคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ใช้อำนาจที่ชอบธรรม กล่าวคือ การให้เหตุผลเชิงศีลธรรม ความสามารถในการรับผิด การตระหนักรู้ในผลกระทบ และความเข้าใจต่อคุณค่าของมนุษย์ อันนำไปสู่ภาวะสุญญากาศแห่งความรับผิด ความไม่โปร่งใสเชิงกระบวนการ และการสั่นคลอนของความไว้วางใจต่อสถาบันสาธารณะและเสนอข้อสังเคราะห์ว่า ความชอบธรรมของรัฐในยุคปัญญาประดิษฐ์ไม่อาจยึดโยงกับประสิทธิภาพเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องพัฒนาแนวคิด "ความชอบธรรมเชิงมนุษยภาวะของการปกครองด้วยอัลกอริทึม" ซึ่งเน้นว่าการใช้อำนาจสาธารณะต้องคงไว้ซึ่งการกำกับโดยมนุษย์ ความโปร่งใสในการให้เหตุผล ความสามารถในการโต้แย้งตรวจสอบ และการคุ้มครองคุณค่าความเป็นมนุษย์ในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ

คำสำคัญ: อำนาจอัลกอริทึม, ความชอบธรรมของรัฐ, ปัญญาประดิษฐ์, การตัดสินใจอัตโนมัติ, ความรับผิดทางกฎหมาย, ความเป็นมนุษย์

ABSTRACT

Artificial intelligence has transformed the status of technology from being merely a supportive tool for human work into becoming a significant mechanism in shaping, evaluating, and making decisions within the exercise of public authority. This transformation suggests that the question of technological "efficiency" is no longer the only issue deserving attention; rather, it has opened fundamental debates concerning the legitimacy of the state in exercising power through systems that lack consciousness, moral responsibility, and the capacity to perceive human suffering, vulnerability, or the broader context of human existence in the way human beings do.

This academic article aims to analyze the problem of algorithmic power as a new challenge to state legitimacy by focusing on three principal dimensions: decision-making, accountability, and humanity in governance, under conditions in which the exercise of public authority increasingly relies on automated systems. The study employs documentary research and conceptual analysis, synthesizing scholarly debates from the fields of digital governance, jurisprudence, philosophical psychology, technology ethics, and contemporary discussions on artificial intelligence governance. The analysis reveals that the core crisis does not lie in how rapidly or accurately technology can operate, but rather in the fact that state decision-making authority is increasingly being mediated through systems that lack the essential attributes of legitimate authority, namely moral reasoning, the capacity for accountability, awareness of consequences, and an understanding of human values. This condition leads to a vacuum of responsibility,

procedural opacity, and an erosion of public trust in public institutions.The article further proposes that state legitimacy in the age of artificial intelligence cannot be grounded solely in technical efficiency. Instead, it argues for the development of the concept of "**human-centered algorithmic legitimacy,**" which emphasizes that the exercise of public authority must preserve meaningful human oversight, transparency in reasoning, the possibility of challenge and review, and the protection of human values throughout every stage of decision-making.

Keywords: Algorithmic Power, State Legitimacy, Artificial Intelligence, Automated Decision-Making, Legal Responsibility, Humanity

บทนำ

ศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐ เทคโนโลยี และการตัดสินใจสาธารณะเปลี่ยนแปลงไปอย่างลึกซึ้ง หากในอดีตการใช้อำนาจของรัฐมักผูกโยงกับบุคคล สถาบัน หรือกลไกทางราชการที่สามารถระบุผู้รับผิดชอบได้อย่างชัดเจน ปัจจุบันอำนาจดังกล่าวกำลังเคลื่อนผ่านระบบการคำนวณที่มีความซับซ้อนสูงและดำเนินการอย่างอัตโนมัติมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้มิใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงเครื่องมือ หากเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของธรรมชาติแห่งอำนาจสาธารณะโดยตรง ในหลายสังคมร่วมสมัย ระบบปัญญาประดิษฐ์ถูกนำมาใช้ในการจัดลำดับความสำคัญของผู้รับบริการสาธารณะ การประเมินความเสี่ยง การคัดกรองข้อมูล การตรวจจับพฤติกรรมที่ถูกมองว่าเป็นภัยคุกคาม การประมวลผลข้อร้องเรียน การสนับสนุนการตัดสินใจในกระบวนการยุติธรรม ตลอดจนการกำหนดรูปแบบการเข้าถึงทรัพยากรของประชาชน (Pasquale, 2015; Eubanks, 2018) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่า การตัดสินใจเชิงอำนาจมิได้อยู่ในมือของมนุษย์แต่เพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมิได้หมายความว่าคำถามเชิงคุณค่าจะหมดความสำคัญ ตรงกันข้าม ยิ่งระบบการตัดสินใจมีความสามารถเชิงคำนวณสูงขึ้นเพียงใด คำถามเกี่ยวกับความชอบธรรม ความรับผิด และความยุติธรรมยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นเพียงนั้น ทั้งนี้เพราะการใช้อำนาจสาธารณะมิใช่กิจกรรมทางเทคนิคเท่านั้น หากเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าทางสังคม สิทธิ เสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการจัดสรรผลประโยชน์ในสังคม (Dworkin, 1986) ปัญหาที่สำคัญคือ ระบบปัญญาประดิษฐ์แม้จะสามารถประมวลผลข้อมูลจำนวนมหาศาลได้อย่างรวดเร็ว แต่ยังมีข้อถกเถียงอย่างกว้างขวางว่าระบบดังกล่าวมี "ความเข้าใจ" จริงหรือไม่ John Searle เสนอข้อถกเถียงผ่าน Chinese Room Argument ว่าการประมวลผลสัญลักษณ์อย่างถูกต้องมิได้เท่ากับความเข้าใจเชิงความหมาย (Searle, 1980) ข้อถกเถียงนี้มีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการใช้อำนาจสาธารณะ เพราะหากการตัดสินใจที่กระทบชีวิตมนุษย์เกิดขึ้นจากระบบที่ไม่มีความเข้าใจเชิงความหมาย ก็ย่อมเกิดคำถามว่าการตัดสินใจเช่นนั้นมีความชอบธรรมเพียงใด

ในอีกมิติหนึ่ง ปัญหาความรับผิดได้กลายเป็นประเด็นที่ซับซ้อนขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อการตัดสินใจถูกสร้างผ่านระบบอัตโนมัติ ความรับผิดอาจถูกกระจายหรือเลือนหายระหว่างผู้ออกแบบระบบ ผู้กำหนดนโยบาย ผู้ใช้ระบบ และองค์กรผู้มีอำนาจหน้าที่ (Bovens, 2007) สถานการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดสิ่งที่นักวิชาการบางส่วนเรียกว่า responsibility gap ซึ่งเป็นภาวะที่ผลกระทบเกิดขึ้นแล้วแต่ไม่สามารถชี้ชัดได้ว่าใครควรรับผิดชอบโดยตรง (Matthias, 2004) สำหรับสังคมที่การใช้อำนาจสาธารณะพึ่งพาเหตุผลเชิงระบบราชการและเทคโนโลยีมากขึ้น ปัญหานี้ยิ่งมีความละเอียดอ่อน เพราะความไว้วางใจต่อสถาบันสาธารณะมิได้เกิดจากประสิทธิภาพเท่านั้น หากเกิดจากการรับรู้ว่ากระบวนการใช้อำนาจนั้นมีความเป็นธรรม ตรวจสอบได้ และให้คุณค่าต่อความเป็นมนุษย์ (Rosanvallon, 2011) หากประชาชนไม่สามารถเข้าใจเหตุผลของการตัดสินใจ หรือไม่สามารถโต้แย้งผลลัพธ์ที่เกิดจากระบบอัตโนมัติได้ ความชอบธรรมของอำนาจสาธารณะย่อมถูกตั้งคำถามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นักวิชาการไทยได้อภิปรายประเด็นเรื่องความชอบธรรมของรัฐและธรรมาภิบาลมาอย่างต่อเนื่อง บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2554) ชี้ให้เห็นว่าความชอบธรรมของอำนาจรัฐมิได้เกิดจากการมีอำนาจตามกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการยอมรับของสังคมและการใช้อำนาจอย่างมีเหตุผล ขณะที่เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2559) เสนอว่าสังคมร่วมสมัยกำลังเผชิญความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนมีความซับซ้อนมากขึ้น ประเด็นเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการใช้อำนาจผ่านระบบอัลกอริทึม แม้ในช่วงที่นักวิชาการดังกล่าวอภิปรายอาจยังมิได้อยู่ภายใต้เงื่อนไขของปัญญาประดิษฐ์ในระดับปัจจุบัน นอกจากนี้หากพิจารณาในมิติของความเป็นมนุษย์ ประเด็นสำคัญมิใช่เพียงว่าเทคโนโลยีสามารถ "ตัดสินใจ" ได้หรือไม่ หากคือการตัดสินใจนั้นมีคุณลักษณะของความเป็นมนุษย์ที่จำเป็นต่อการใช้อำนาจหรือไม่ การใช้อำนาจเหนือมนุษย์มิใช่เพียงการเลือกผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด หากยังเกี่ยวข้องกับการชั่งน้ำหนักคุณค่า การเข้าใจบริบท ความเห็นอกเห็นใจ และการรับผิดทางศีลธรรม (Nussbaum, 2001)

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ว่า วิกฤตสำคัญของการปกครองยุคปัญญาประดิษฐ์มิใช่ปัญหาเชิงเทคนิค หากคือวิกฤตเชิงความชอบธรรมที่เกิดจากการถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจไปสู่ระบบที่ไม่มีจิตสำนึก ไม่มีความรับผิดเชิงศีลธรรม และไม่มีความสามารถในการรับรู้คุณค่าความเป็นมนุษย์ในแบบที่มนุษย์รับรู้ คำถามสำคัญจึงมิใช่ว่ารัฐสามารถใช้ปัญญาประดิษฐ์ได้มากเพียงใด หากคือรัฐจะรักษาความชอบธรรมของตนไว้อย่างไรเมื่ออำนาจการตัดสินใจเริ่มถูกขับเคลื่อนผ่านเครื่องจักร

อำนาจรัฐในยุคเปลี่ยนผ่าน : จากเหตุผลแบบราชการสู่อำนาจอัลกอริทึม

ความเข้าใจเรื่องอำนาจรัฐในโลกสมัยใหม่มักตั้งอยู่บนสมมุติฐานพื้นฐานว่า การใช้อำนาจสาธารณะต้องผ่านโครงสร้างที่มีความรับผิด มีความสามารถในการให้เหตุผล และอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ที่ตรวจสอบได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาทในกระบวนการบริหารจัดการสาธารณะอย่างกว้างขวาง สมมุติฐานดังกล่าวเริ่มถูกท้าทายอย่างลึกซึ้ง เพราะรูปแบบของอำนาจมิได้เปลี่ยนเพียงวิธีการ หากกำลังเปลี่ยนธรรมชาติของการตัดสินใจเชิงอำนาจเอง

Max Weber อธิบายว่า รัฐสมัยใหม่ดำรงอยู่บนฐานของอำนาจที่มีความชอบธรรมผ่านระบบกฎหมายและระบบราชการที่มีเหตุผล (rational-legal authority) ซึ่งเน้นความเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ และการปฏิบัติหน้าที่ภายใต้โครงสร้างที่ชัดเจน (Weber, 1978) ในโลกของ Weber การตัดสินใจอาจมีข้อจำกัด แต่ยังตั้งอยู่บนสมมุติฐานว่ามี "ผู้ตัดสินใจ" ที่สามารถอธิบายเหตุผลได้ แม้เหตุผลนั้นจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ก็ตาม แต่ในสังคมร่วมสมัย กลไกการตัดสินใจเริ่มขยับจากเหตุผลเชิงราชการไปสู่เหตุผลเชิงคำนวณ (computational rationality) ซึ่งให้คุณค่ากับการประมวลผลข้อมูล ความเร็ว ความสามารถในการคาดการณ์ และประสิทธิภาพของผลลัพธ์มากกว่าการใช้วิจารณญาณเชิงมนุษย์ (Rouvroy & Berns, 2013) การเปลี่ยนผ่านนี้มีนัยสำคัญ เพราะหากเหตุผลเชิงราชการยังคงมีเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ เหตุผลเชิงอัลกอริทึมกลับดำเนินการผ่านระบบที่ซับซ้อนจนแม้แต่ผู้ใช้ระบบเองอาจไม่เข้าใจตรรกะภายในของมันอย่างสมบูรณ์

กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐมิได้เพียงนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อสนับสนุนการทำงาน หากกำลังเปิดพื้นที่ให้ตรรกะของระบบข้อมูลเข้ามากำหนดกระบวนการใช้อำนาจสาธารณะมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์นี้ถูกอธิบายผ่านแนวคิด algorithmic governance ซึ่งหมายถึงรูปแบบการกำกับดูแลที่การตัดสินใจเชิงนโยบายหรือเชิงปฏิบัติการถูกขับเคลื่อนโดยระบบการคำนวณ การวิเคราะห์ข้อมูล และกระบวนการอัตโนมัติ (Danaher et al., 2017) สิ่งที่น่าพิจารณาคือ อัลกอริทึมมักถูกทำให้ปรากฏในฐานะเครื่องมือที่ "เป็นกลาง" เพราะอาศัยข้อมูลและตรรกะเชิงคำนวณ แต่ในทางวิชาการ ข้ออ้างเรื่องความเป็นกลางของเทคโนโลยีถูกวิพากษ์อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากทุกระบบล้วนสะท้อนสมมุติฐาน การเลือกข้อมูล วิธีการจัดหมวดหมู่ และคุณค่าของผู้ออกแบบ (Winner, 1980; Noble, 2018) ดังนั้น การกล่าวว่าระบบอัลกอริทึมเป็นกลางเพียงเพราะอาศัยคณิตศาสตร์ จึงอาจเป็นการลดทอนความซับซ้อนของปัญหาเกินจริง

Frank Pasquale (2015) ใช้แนวคิด black box society เพื่ออธิบายสังคมที่การตัดสินใจสำคัญจำนวนมากดำเนินผ่านระบบที่ไม่โปร่งใส ไม่สามารถตรวจสอบตรรกะการทำงานได้อย่างแท้จริง แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์อำนาจรัฐ เพราะความชอบธรรมของอำนาจสาธารณะมิได้ขึ้นอยู่กับผลลัพธ์เท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการอธิบายเหตุผลและเปิดให้ตรวจสอบด้วย หากระบบตัดสินใจไม่สามารถให้เหตุผลที่เข้าใจได้ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนย่อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ ในมุมนี้ อำนาจอัลกอริทึมมิใช่เพียงเครื่องมือเชิงเทคนิค หากเป็นรูปแบบใหม่ของอำนาจที่กำหนดว่าใครจะถูกมองเห็น ใครจะถูกจัดลำดับความสำคัญ ใครจะถูกประเมินว่าเสี่ยง หรือใครจะถูกจำกัดสิทธิในทางใดทางหนึ่ง การตัดสินใจเหล่านี้มิใช่เรื่องเป็นกลางทางคณิตศาสตร์ หากเป็นการใช้อำนาจเชิงโครงสร้างเหนือชีวิตของผู้คนอย่างแท้จริง (Zuboff, 2019) ในบางกรณี อำนาจเช่นนี้มีความละเอียดอ่อนยิ่งกว่าอำนาจแบบดั้งเดิม เพราะมิได้แสดงตนอย่างเปิดเผย หากแทรกซึมผ่านกระบวนการประเมิน การจัดลำดับ การคัดกรอง และการคาดการณ์ จนประชาชนอาจไม่ตระหนักด้วยซ้ำว่าตนกำลังถูกกำกับผ่านระบบที่มองไม่เห็น ความเงียบเช่นนี้มิได้ทำให้อำนาจลดลง หากอาจทำให้อำนาจมี

ประสิทธิภาพมากขึ้นด้วยซ้ำ ประเด็นนี้สอดคล้องกับข้อสังเกตของนักวิชาการไทยที่อภิปรายเรื่องการเปลี่ยนแปลงของรัฐสมัยใหม่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2559) ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างรัฐร่วมสมัยต้องเผชิญกับแรงกดดันจากความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และความคาดหวังของประชาชนที่เปลี่ยนไป ขณะที่อมร รักษาสัตย์ (2543) เคยเสนอว่าการใช้อำนาจสาธารณะที่ชอบธรรมต้องตั้งอยู่บนความรับผิดและความสามารถในการอธิบายเหตุผลต่อสังคม ข้อสังเกตเหล่านี้ยิ่งมีน้ำหนักมากขึ้นในยุคที่กลไกการตัดสินใจเริ่มพึ่งพาระบบอัตโนมัติ ปัญหาจึงมิใช่ว่าระบบอัลกอริทึมมีประสิทธิภาพเพียงใด หากคืออำนาจที่ขับเคลื่อนผ่านระบบเช่นนี้ยังคงรักษาคุณสมบัติพื้นฐานของอำนาจสาธารณะที่ชอบธรรมหรือไม่ หากการใช้อำนาจคือการตัดสินใจแทนสาธารณะ คำถามสำคัญย่อมตามมาว่า "ผู้ตัดสินใจ" ในระบบดังกล่าวคือใครกันแน่

ปัญหาการตัดสินใจ : เมื่อการคำนวณมิใช่ความเข้าใจ

แก่นสำคัญของข้อถกเถียงเรื่องปัญญาประดิษฐ์ในการปกครองมิได้อยู่ที่ระบบสามารถคำนวณได้รวดเร็วเพียงใด หากอยู่ที่คำถามพื้นฐานว่า การคำนวณสามารถทดแทนการตัดสินใจที่มีความหมายทางมนุษย์ได้จริงหรือไม่ ในทางเทคนิค ปัญญาประดิษฐ์สามารถวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมหาศาล ค้นหารูปแบบที่ซับซ้อน และสร้างผลลัพธ์ที่ดูเหมือนการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลได้ แต่ในทางปรัชญาและจิตวิทยา การตัดสินใจมิใช่เพียงการเลือกทางเลือกจากชุดข้อมูล หากเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ความเข้าใจ การตีความ ประสบการณ์ ความทรงจำ การชั่งน้ำหนักคุณค่า และการคาดการณ์ผลกระทบต่อผู้อื่น

John Searle (1980) เสนอข้อถกเถียงที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งผ่าน Chinese Room Argument โดยตั้งคำถามว่า หากระบบสามารถจัดการสัญลักษณ์ได้อย่างถูกต้องจนดูเหมือนเข้าใจภาษา นั่นหมายความว่าระบบ "เข้าใจ" จริงหรือไม่ Searle เห็นว่าการประมวลผลเชิงรูปแบบมิได้เท่ากับความเข้าใจเชิงความหมาย ประเด็นนี้สำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากการใช้อำนาจสาธารณะเกี่ยวข้องกับความเข้าใจในชีวิตมนุษย์ การคำนวณเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ

Daniel Dennett (1991) แม้มีท่าทีเปิดกว้างต่อการทำความเข้าใจสติปัญญาเชิงระบบมากกว่า Searle แต่ข้อถกเถียงของเขาก็ไม่ได้ยืนยันว่าการประมวลผลเท่ากับจิตสำนึกในความหมายเชิงมนุษย์โดยตรง ดังนั้น แม้ในหมู่นักปรัชญาเอง ประเด็นเรื่อง "AI คิดได้จริงหรือไม่" ก็ยังเป็นข้อถกเถียงที่ไม่มีข้อยุติอย่างเด็ดขาด แต่สำหรับการใช้อำนาจสาธารณะ คำถามนี้ไม่ใช่ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีล้วน เพราะการตัดสินใจของรัฐมักกระทบสิทธิ เสรีภาพ โอกาส และศักดิ์ศรีของบุคคล การตัดสินใจเช่นนี้มิได้อาศัยเพียงการจับคู่ข้อมูลกับผลลัพธ์ หากต้องอาศัยการตีความสถานการณ์ที่ซับซ้อน

Herbert Simon (1997) อธิบายว่าการตัดสินใจของมนุษย์อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของเหตุผล (bounded rationality) มนุษย์มิได้ตัดสินใจอย่างสมบูรณ์แบบเสมอไป ข้อโต้แย้งนี้อาจถูกใช้เพื่อสนับสนุน AI โดยกล่าวว่า หากมนุษย์มีข้อจำกัด เครื่องจักรอาจตัดสินใจได้ดีกว่า แต่ข้อสังเกตดังกล่าวยัง

ไม่ตอบคำถามสำคัญว่า "การตัดสินใจที่ดี" หมายถึงอะไร หากการตัดสินใจนั้นต้องเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางศีลธรรม ความเห็นอกเห็นใจ หรือความเข้าใจต่อความเปราะบางของมนุษย์

Martha Nussbaum (2001) เสนอว่าความสามารถในการเข้าใจอารมณ์ ความทุกข์ และบริบทของผู้อื่นเป็นส่วนสำคัญของการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรม หากยอมรับข้อเสนอนี้ การตัดสินใจที่ขาดมิติแห่งความเข้าใจเชิงมนุษย์ย่อมมีข้อจำกัดอย่างมีนัยสำคัญ

ในทางจิตวิทยา การตัดสินใจของมนุษย์มิใช่กิจกรรมที่แยกขาดจากอารมณ์ งานของ Antonio Damasio (1994) แสดงให้เห็นว่าอารมณ์มิใช่อุปสรรคของเหตุผลเสมอไป หากเป็นองค์ประกอบสำคัญของการตัดสินใจอย่างมีความหมาย บุคคลที่สูญเสียความสามารถในการประมวลผลทางอารมณ์อาจมีปัญหาในการตัดสินใจแม้ตรรกะพื้นฐานยังคงอยู่ ข้อค้นพบนี้ท้าทายสมมุติฐานที่มองว่าการตัดสินใจที่ดีคือการคำนวณที่ปราศจากอารมณ์ หากนำมาพิจารณาในมิติของการปกครอง คำถามจึงมิใช่เพียงว่า AI แม่นยำเพียงใด แต่คือ AI สามารถเข้าใจความเป็นมนุษย์ได้จริงหรือไม่ การปฏิเสธคำถามนี้ด้วยการยกประสิทธิภาพเชิงเทคนิคขึ้นมาเพียงอย่างเดียว อาจเป็นการทำให้ปัญหาที่ซับซ้อนกลายเป็นเรื่องง่ายเกินไป

ความรับผิดทางกฎหมายและสุญญากาศแห่งความรับผิดในการตัดสินใจอัตโนมัติ

หากปัญหาสำคัญประการแรกของอำนาจอัลกอริทึมคือคำถามว่าการคำนวณสามารถทดแทนความเข้าใจได้จริงหรือไม่ ปัญหาสำคัญประการถัดมาคือ เมื่อการตัดสินใจที่ส่งผลต่อชีวิตผู้คนเกิดความผิดพลาดขึ้น ใครคือผู้ที่ควรรับผิดชอบต่อผลดังกล่าว คำถามนี้มิใช่เพียงประเด็นทางเทคนิคหรือการบริหารจัดการ หากเป็นคำถามเชิงนิติศาสตร์และปรัชญากฎหมายที่แตะถึงโครงสร้างพื้นฐานของความชอบธรรมในการใช้อำนาจสาธารณะ ในระบบกฎหมายสมัยใหม่ ความรับผิดมิใช่เพียงกลไกลงโทษภายหลังความเสียหาย หากเป็นหลักประกันว่าการใช้อำนาจต้องไม่ดำรงอยู่อย่างไร้ผู้รับผิดชอบ การมีผู้ใช้อำนาจที่สามารถถูกตรวจสอบ ทักท้วง หรือเรียกร้องความรับผิดได้ เป็นองค์ประกอบสำคัญของหลักนิติรัฐ (rule of law) เพราะกฎหมายมิได้มีความหมายเพียงในฐานะเครื่องมือควบคุมสังคม หากยังทำหน้าที่จำกัดอำนาจและคุ้มครองสิทธิของประชาชน (Raz, 1979)

อย่างไรก็ตาม เมื่อการตัดสินใจเกิดขึ้นผ่านระบบปัญญาประดิษฐ์ ความสัมพันธ์เชิงเส้นระหว่างการกระทำ ผู้กระทำ และผลลัพธ์ เริ่มพร่าเลือนลงอย่างมีนัยสำคัญ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิเสธคำขอของประชาชนโดยอาศัยดุลพินิจของตนเอง ผู้ได้รับผลกระทบยังสามารถตั้งคำถามถึงเหตุผลและความชอบธรรมของการตัดสินใจนั้นได้ แต่หากคำตอบคือ "ระบบประเมินเช่นนั้น" คำถามต่อมาคือระบบดังกล่าวคือใคร และใครควรตอบแทนระบบนั้น

Andreas Matthias (2004) เสนอแนวคิด responsibility gap เพื่ออธิบายสถานการณ์ที่ระบบอัตโนมัติสามารถก่อให้เกิดผลกระทบได้โดยที่ความรับผิดไม่สามารถระบุไปยังบุคคลใดได้อย่างชัดเจน ปัญหานี้เกิดขึ้นเพราะการตัดสินใจของระบบมิได้มาจากเจตจำนงของบุคคลเพียงคนเดียว หากเป็นผลรวมของการออกแบบ การกำหนดข้อมูล การเรียนรู้ของระบบ การใช้งาน และบริบทขององค์กร

จนความรับผิดถูกกระจายออกไปในลักษณะที่ยากต่อการชี้เฉพาะ ปัญหาดังกล่าวยิ่งซับซ้อนขึ้นในระบบราชการหรือองค์กรสาธารณะที่มีการแบ่งหน้าที่ตามสายการบังคับบัญชา เพราะอาจเกิดสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่อ้างว่าเพียงปฏิบัติตามผลการประมวลของระบบ ขณะที่ผู้ออกแบบระบบอาจอ้างว่าเพียงสร้างเครื่องมือ ส่วนผู้กำหนดนโยบายอาจอ้างว่าไม่ได้เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจรายกรณี สุดท้าย ผู้ได้รับผลกระทบกลับไม่สามารถเข้าถึงผู้ที่ควรรับผิดได้อย่างแท้จริง

Herbert Hart มองว่าระบบกฎหมายต้องตั้งอยู่บนโครงสร้างของกฎเกณฑ์ที่สามารถอธิบายความรับผิดได้อย่างสมเหตุสมผล (Hart, 1994) ขณะที่ Ronald Dworkin (1986) เห็นว่ากฎหมายมิใช่เพียงการบังคับใช้กฎ หากเป็นการให้เหตุผลทางศีลธรรมเกี่ยวกับสิทธิและความยุติธรรม หากพิจารณาผ่านกรอบนี้ การปล่อยให้ผลการตัดสินใจที่มีผลต่อสิทธิของประชาชนถูกผลักไปยัง "ระบบ" โดยไม่มีผู้รับผิดชอบ ย่อมเป็นปัญหาที่กระทบทั้งหลักกฎหมายและความยุติธรรมพร้อมกัน ในทางปฏิบัติ ปัญหานี้ปรากฏชัดในหลายกรณีของการใช้ระบบอัตโนมัติในการบริหารกิจการสาธารณะ Virginia Eubanks (2018) ชี้ให้เห็นว่าระบบการประเมินสิทธิประโยชน์ทางสังคมในบางประเทศอาจสร้างความเสียหายแก่ผู้เปราะบางผ่านกระบวนการอัตโนมัติที่ขาดความยืดหยุ่นและการเข้าใจบริบทของชีวิตจริง สิ่งที่น่ากังวลคือความเสียหายดังกล่าวมิได้เกิดจากความมุ่งร้ายของบุคคลใดโดยตรง แต่เกิดจากตรรกะของระบบที่ถูกออกแบบให้แสวงหาประสิทธิภาพเหนือความซับซ้อนของมนุษย์

อีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญคือความสัมพันธ์ระหว่างความรับผิดกับการให้เหตุผล ในหลักกฎหมายปกครอง การใช้อำนาจสาธารณะต้องสามารถอธิบายเหตุผลได้อย่างเพียงพอ เพราะการให้เหตุผลมิใช่เพียงพิธีกรรมทางกฎหมาย หากเป็นการแสดงความเคารพต่อศักดิ์ศรีของผู้ได้รับผลกระทบ การบอกเหตุผลคือการยอมรับว่าผู้ถูกตัดสินใจเป็นบุคคลที่มีคุณค่าและมีสิทธิรับรู้ว่าทำไมตนจึงถูกปฏิบัติเช่นนั้น แต่ระบบปัญญาประดิษฐ์จำนวนมาก โดยเฉพาะระบบที่อาศัย machine learning มีลักษณะ black box กล่าวคือสามารถสร้างผลลัพธ์ได้แม้ผู้พัฒนาหรือผู้ใช้อาจไม่สามารถอธิบายตรรกะภายในได้อย่างชัดเจน (Burrell, 2016) สถานการณ์นี้ทำให้การให้เหตุผลเชิงกฎหมายกลายเป็นเรื่องยาก เพราะแม้จะมีผลลัพธ์ แต่กลับไม่มีคำอธิบายที่มนุษย์เข้าใจได้อย่างแท้จริง

ในทางนิติศาสตร์ ปัญหานี้แตะถึงหลัก procedural fairness หรือความเป็นธรรมเชิงกระบวนการ ซึ่งเน้นว่าความยุติธรรมมิได้อยู่ที่ผลลัพธ์เท่านั้น หากอยู่ที่กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้ได้รับผลกระทบรับรู้เหตุผล โต้แย้ง และได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม (Galligan, 1996) หากระบบอัตโนมัติปิดกั้นความสามารถดังกล่าว ความชอบธรรมของกระบวนการย่อมถูกตั้งคำถามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นักวิชาการไทยจำนวนไม่น้อยให้ความสำคัญกับความรับผิดในฐานะหลักการพื้นฐานของการใช้อำนาจสาธารณะ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2554) เห็นว่าความชอบธรรมของรัฐมิอาจแยกขาดจากความสามารถในการอธิบายและรับผิดชอบต่อการใช้อำนาจ ขณะที่วรเจตน์ ภาคีรัตน์ (2556) ให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิของประชาชนผ่านหลักนิติรัฐและข้อจำกัดของอำนาจมหาชน เมื่อนำ

แนวคิดเหล่านี้มาพิจารณาร่วมกับระบบการตัดสินใจอัตโนมัติ จะเห็นชัดว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว หากอยู่ที่การออกแบบความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ เทคโนโลยี และสิทธิของประชาชน

ในระดับที่ลึกกว่านั้น ความรับผิดมิใช่เพียงข้อกำหนดทางกฎหมาย หากเป็นเงื่อนไขของความไว้วางใจในชีวิตสาธารณะ เพราะสังคมไม่สามารถยอมรับอำนาจที่กระทบชีวิตผู้คนได้ หากไม่มีใครสามารถตอบคำถามว่าใครเป็นผู้รับผิดเมื่อเกิดความเสียหาย อำนาจที่ไร้ผู้รับผิดจึงมิใช่เพียงอำนาจที่มีปัญหาทางกฎหมาย หากเป็นอำนาจที่มีปัญหาทางศีลธรรมและการเมืองอย่างรุนแรง กล่าวให้ถึงที่สุด การถ่ายโอนการตัดสินใจไปยังระบบที่ซับซ้อนอาจช่วยลดภาระงานของมนุษย์ได้ แต่หากกระบวนการดังกล่าวทำให้ความรับผิดละลายหายไป ความสะดวกเชิงเทคนิคอาจแลกมาด้วยต้นทุนที่สูงกว่ามาก นั่นคือการบั่นทอนรากฐานของความชอบธรรมในการใช้อำนาจสาธารณะ

ความเป็นมนุษย์กับข้อจำกัดของการปกครองผ่านเครื่องจักร

แม้การอภิปรายเรื่องปัญญาประดิษฐ์มักมุ่งเน้นไปที่ประสิทธิภาพ ความแม่นยำ หรือความสามารถในการประมวลผล แต่หากพิจารณาอย่างลึกซึ้ง คำถามที่สำคัญที่สุดอาจมิใช่เครื่องจักรสามารถทำอะไรได้ หากคือสิ่งที่เครื่องจักรไม่สามารถเป็นได้ การปกครองมิใช่เพียงการจัดการข้อมูลหรือการคัดเลือกผลลัพธ์ที่เหมาะสมที่สุดจากสมการทางคณิตศาสตร์ เพราะการใช้อำนาจเหนือมนุษย์เกี่ยวข้องกับชีวิต ความทุกข์ ความหวัง ความเปราะบาง และสถานการณ์ที่มิอาจลดทอนเป็นข้อมูลเชิงตัวเลขได้ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ ความเป็นมนุษย์จึงมิใช่องค์ประกอบเสริมของการปกครอง หากเป็นแก่นสำคัญของความชอบธรรม

Hannah Arendt เสนอว่าการเมืองเกี่ยวข้องกับโลกของมนุษย์ที่เต็มไปด้วยการตัดสินใจ การกระทำ และความรับผิดในพื้นที่สาธารณะ (Arendt, 1958) แม้ Arendt มิได้เขียนในยุคปัญญาประดิษฐ์ แต่ข้อเสนอของเธอมีนัยสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการเมืองในความหมายนี้มิใช่เพียงการบริหารจัดการ หากคือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ต่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี เมื่อการตัดสินใจเชิงอำนาจถูกผลักไปยังระบบที่ไม่มีความรู้สึก ไม่มีประสบการณ์ชีวิต และไม่มีการตระหนักรู้ในความหมายเชิงอัตถิภาวะ คำถามสำคัญจึงเกิดขึ้นว่า การปกครองยังคงรักษาแก่นของความเป็นมนุษย์ไว้ได้เพียงใด

Antonio Damasio (1994) ชี้ให้เห็นว่าอารมณ์มิใช่สิ่งที่ตรงข้ามกับเหตุผลเสมอไป หากเป็นองค์ประกอบสำคัญของการตัดสินใจอย่างมีความหมาย ความสามารถในการรู้สึก การรับรู้ผลกระทบทางอารมณ์ และการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่น ล้วนมีบทบาทในการตัดสินใจที่ซับซ้อน ข้อค้นพบนี้ทำให้แนวคิดที่ยกย่องการตัดสินใจแบบปราศจากอารมณ์ในฐานะความสมบูรณ์แบบทางเหตุผลกลายเป็นข้อสมมุติที่ควรถูกทบทวน การปกครองที่ดีจึงมิได้หมายถึงการตัดสินใจที่รวดเร็วที่สุดเสมอไป หากรวมถึงการตัดสินใจที่เข้าใจความซับซ้อนของมนุษย์ด้วย ความแตกต่างระหว่าง "การคำนวณ" กับ "การเข้าใจ" จึงไม่ใช่เรื่องเล็ก หากเป็นเส้นแบ่งสำคัญระหว่างประสิทธิภาพกับความชอบธรรม

วิกฤตความชอบธรรมของรัฐภายใต้การปกครองที่ขับเคลื่อนด้วยอัลกอริทึม

เมื่อพิจารณาร่วมกันทั้งปัญหาการตัดสินใจ ปัญหาความรับผิด และข้อจำกัดด้านความเป็นมนุษย์ของระบบปัญญาประดิษฐ์ จะเห็นได้ชัดว่าประเด็นสำคัญมิได้อยู่ที่เทคโนโลยีสามารถทำงานได้ดีเพียงใด หากอยู่ที่การใช้อำนาจสาธารณะผ่านระบบเช่นนี้ยังคงมีความชอบธรรมเพียงพอหรือไม่ คำถามดังกล่าวมิใช่เพียงข้อถกเถียงเชิงเทคนิคหรือการบริหาร หากเป็นคำถามระดับรากฐานของการปกครอง

ความชอบธรรมของรัฐมิใช่แนวคิดที่มีความหมายเพียงการมีอำนาจตามกฎหมาย เพราะประวัติศาสตร์การเมืองชี้ชัดว่าการมีอำนาจตามตัวบทมิได้เท่ากับการได้รับการยอมรับอย่างแท้จริง ความชอบธรรมจึงเกี่ยวข้องกับการรับรู้ของสังคมว่าการใช้อำนาจนั้นมีเหตุผล มีความยุติธรรม และเคารพต่อคุณค่าของมนุษย์ (Beetham, 2013) ในมิตินี้ การใช้อำนาจผ่านระบบอัลกอริทึมก่อให้เกิดวิกฤตอย่างน้อย 4 ประการที่ควรพิจารณาอย่างจริงจัง

1. วิกฤตความโปร่งใสในการใช้อำนาจ

หนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของความชอบธรรมคือความสามารถในการอธิบายเหตุผลของการตัดสินใจ เพราะการใช้อำนาจที่ไม่สามารถให้เหตุผลได้ ย่อมมีลักษณะใกล้เคียงกับอำนาจที่ไร้การตรวจสอบ อย่างไรก็ตาม ระบบปัญญาประดิษฐ์จำนวนมาก โดยเฉพาะระบบที่มีความซับซ้อนสูง กลับทำให้เหตุผลในการตัดสินใจกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ง่าย

Jürgen Habermas ให้ความสำคัญกับเหตุผลเชิงสาธารณะและการสื่อสารที่เปิดให้เกิดการตรวจสอบ (Habermas, 1996) หากพิจารณาผ่านกรอบนี้ การตัดสินใจที่เกิดจากระบบซึ่งไม่สามารถอธิบายเหตุผลต่อผู้ได้รับผลกระทบได้อย่างเข้าใจ ย่อมมีปัญหาต่อเงื่อนไขพื้นฐานของความชอบธรรมโดยตรง เพราะการใช้อำนาจในลักษณะดังกล่าวทำให้ประชาชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการทำความเข้าใจหรือท้าทายเหตุผลของรัฐได้อย่างแท้จริง

ในทางปฏิบัติ ความไม่โปร่งใสนี้มิได้เป็นเพียงปัญหาทางเทคนิค แต่คือปัญหาทางอำนาจ เพราะผู้ที่เข้าใจระบบอาจมีเพียงกลุ่มจำกัด ขณะที่ผู้ได้รับผลกระทบกลับอยู่ในสถานะที่ต้องยอมรับผลการตัดสินใจโดยไม่อาจตรวจสอบตรรกะเบื้องหลังได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. วิกฤตความไว้วางใจต่อสถาบันสาธารณะ

ความชอบธรรมมิได้เกิดจากโครงสร้างทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากยังเกิดจากความไว้วางใจของประชาชนต่อผู้ใช้อำนาจ Rosanvallon (2011) อธิบายว่าความไว้วางใจในระบอบประชาธิปไตยมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ หากต้องสร้างผ่านความรับผิด ความโปร่งใส และความสามารถในการตรวจสอบ

หากประชาชนรับรู้ว่าการตัดสินใจสำคัญเกิดขึ้นจากระบบที่ไม่เข้าใจชีวิตมนุษย์ ไม่สามารถอธิบายเหตุผล และไม่มีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน ความไว้วางใจย่อมถูกสั่นคลอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ระบบจะให้ผลลัพธ์ที่ดูมีประสิทธิภาพ แต่ประสิทธิภาพที่ปราศจากความเข้าใจและความรับผิดมิได้สร้างความไว้วางใจอย่างยั่งยืน

ในสังคมที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนมีความละเอียดอ่อนอยู่แล้ว การนำระบบอัตโนมัติเข้ามาโดยปราศจากการออกแบบเชิงคุณค่าที่เหมาะสม อาจทำให้ความห่างเหินระหว่างสถาบันสาธารณะกับประชาชนเพิ่มขึ้นมากกว่าลดลง

3. วิกฤตความเป็นธรรมเชิงกระบวนการ

แม้ผลลัพธ์ของระบบอัลกอริทึมอาจถูกนำเสนอในฐานะผลของการคำนวณที่เป็นกลาง แต่ความยุติธรรมมิได้วัดจากผลลัพธ์เพียงอย่างเดียว กระบวนการที่นำไปสู่ผลลัพธ์ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน

Tom Tyler (2006) ชี้ว่าผู้คนให้ความสำคัญกับ procedural justice อย่างยิ่ง กล่าวคือ การรับรู้ว่าตนได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมในกระบวนการ มีโอกาสได้รับการรับฟัง และได้รับการตัดสินอย่างเคารพศักดิ์ศรี มีผลอย่างมากต่อการยอมรับอำนาจ หากระบบอัตโนมัติทำให้กระบวนการดังกล่าวหายไป แม้ผลลัพธ์จะมีเหตุผลในเชิงเทคนิค ผู้คนก็อาจไม่รับรู้ว่าตนได้รับความยุติธรรม

นี่คือข้อแตกต่างสำคัญระหว่าง "ผลลัพธ์ที่ถูกต้อง" กับ "ความยุติธรรมที่ได้รับการยอมรับ" ซึ่งมักถูกทำให้สับสนในข้อถกเถียงเกี่ยวกับ AI

4. วิกฤตความเป็นมนุษย์ของอำนาจสาธารณะ

วิกฤตที่ลึกที่สุดอาจมิใช่เรื่องประสิทธิภาพหรือความโปร่งใส หากคือการเปลี่ยนแปลงความหมายของอำนาจสาธารณะเอง เมื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ถูกผลักไปยังระบบที่ไม่มีจิตสำนึก ไม่มีความรู้สึก และไม่มีประสบการณ์เชิงมนุษย์ การใช้อำนาจย่อมเสี่ยงต่อการกลายเป็นกิจกรรมเชิงกลไกที่ลดทอนมนุษย์ให้เป็นเพียงชุดข้อมูล

Martha Nussbaum (2011) ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรี ความเปราะบาง และความสามารถพื้นฐานของมนุษย์ในการออกแบบสังคมที่ยุติธรรม หากการใช้อำนาจไม่รับรู้คุณค่าดังกล่าว ความชอบธรรมย่อมถูกสั่นคลอนในระดับพื้นฐานที่สุด เพราะอำนาจที่ชอบธรรมมิใช่อำนาจที่เพียง "ทำงานได้" หากเป็นอำนาจที่ "เข้าใจว่ากำลังใช้อำนาจเหนือใคร"

กล่าวอีกนัยหนึ่ง อำนาจที่ไร้ความสามารถในการรับรู้ความเป็นมนุษย์ อาจเป็นอำนาจที่มีประสิทธิภาพ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นอำนาจที่ชอบธรรม

การสังเคราะห์องค์ความรู้ : กรอบความชอบธรรมเชิงมนุษยภาวะของการปกครองด้วยอัลกอริทึม

จากการวิเคราะห์ข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าปัญหาหลักของอำนาจอัลกอริทึมมิใช่การมีอยู่ของเทคโนโลยี หากคือการปล่อยให้ตรรกะเชิงเทคนิคเข้ามากำหนดการใช้อำนาจสาธารณะโดยไม่ผ่านการทบทวนเชิงคุณค่าอย่างเพียงพอ ดังนั้น บทความนี้จึงเสนอข้อสังเคราะห์เชิงแนวคิดที่เรียกว่า

"กรอบความชอบธรรมเชิงมนุษยภาวะของการปกครองด้วยอัลกอริทึม"

(Human-Centered Algorithmic Legitimacy Framework)

กรอบแนวคิดนี้เสนอว่า ความชอบธรรมของการใช้อำนาจผ่านระบบปัญญาประดิษฐ์ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 5 ประการ

1. หลักการกำกับโดยมนุษย์ที่มีความหมาย (Meaningful Human Oversight) การตัดสินใจที่กระทบสิทธิ เสรีภาพ หรือสถานะของบุคคล ต้องไม่ถูกปล่อยให้เป็นผลลัพธ์อัตโนมัติโดยปราศจากการกำกับของมนุษย์อย่างแท้จริง การมีมนุษย์อยู่ในกระบวนการเพียงในเชิงพิธีกรรมไม่เพียงพอ หากต้องเป็นการกำกับที่มีอำนาจในการทบทวน แก้ไข และรับผิดชอบต่อผลลัพธ์

2. หลักการให้เหตุผลที่ตรวจสอบได้ (Explainable Public Reasoning) อำนาจสาธารณะที่ชอบธรรมต้องสามารถอธิบายเหตุผลได้ในภาษาที่มนุษย์เข้าใจ ไม่ใช่เพียงในภาษาทางเทคนิคหรือคณิตศาสตร์ เพราะการให้เหตุผลคือเงื่อนไขของการตรวจสอบและการเคารพศักดิ์ศรีของผู้ได้รับผลกระทบ

3. หลักการรับผิดที่ไม่อาจโอนทิ้ง (Non-Delegable Responsibility) รัฐไม่อาจอ้างระบบอัตโนมัติเพื่อหลีกเลี่ยงความรับผิดได้ เพราะแม้เครื่องมือจะเปลี่ยนไป ความรับผิดของผู้ใช้อำนาจสาธารณะยังคงอยู่ ความรับผิดจึงต้องถูกออกแบบอย่างชัดเจนตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติ

4. หลักการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity Protection) การตัดสินใจที่ดีมิใช่เพียงการจัดสรรผลลัพธ์อย่างมีประสิทธิภาพ หากต้องเคารพต่อความซับซ้อน ความเปราะบาง และคุณค่าของมนุษย์ในฐานะบุคคล มิใช่เพียงหน่วยข้อมูล

5. หลักการโต้แย้งและอุทธรณ์อย่างมีความหมาย (Meaningful Contestability) ประชาชนต้องสามารถท้าทายผลการตัดสินใจที่เกิดจากระบบอัลกอริทึมได้อย่างแท้จริง มิใช่เพียงในทางทฤษฎี เพราะสิทธิในการโต้แย้งคือองค์ประกอบสำคัญของความยุติธรรมและความชอบธรรม

ภาพที่ 1 “กรอบความชอบธรรมเชิงมนุษยภาวะของการปกครองด้วยอัลกอริทึม”
(Human-Centered Algorithmic Legitimacy Framework)
ที่มา : สังเคราะห์จากคณะผู้เขียนบทความ

บทสรุป

ความก้าวหน้าของปัญญาประดิษฐ์ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อโครงสร้างของการปกครองร่วมสมัยอย่างมิอาจปฏิเสธได้ หากในช่วงแรกของการเปลี่ยนผ่านทางเทคโนโลยี ประเด็นสำคัญมักมุ่งไปที่ศักยภาพด้านประสิทธิภาพ ความรวดเร็ว หรือความสามารถในการประมวลผลข้อมูล แต่เมื่อเทคโนโลยีดังกล่าวเริ่มแทรกซึมเข้าสู่กระบวนการใช้อำนาจสาธารณะ คำถามเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว

กลับไม่เพียงพออีกต่อไป เพราะสิ่งที่กำลังเปลี่ยนแปลงมิใช่เพียงเครื่องมือของการบริหาร หากคือธรรมชาติของการตัดสินใจเชิงอำนาจเอง

บทความนี้เสนอให้เห็นว่า อำนาจอัลกอริทึมมิใช่เพียงการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของรัฐ หากคือการเปลี่ยนผ่านของกลไกการใช้อำนาจจากเหตุผลที่มนุษย์สามารถอธิบาย รับผิด และทบทวนได้ ไปสู่เหตุผลเชิงคำนวณที่แม้จะมีความแม่นยำในเชิงเทคนิค แต่กลับมีข้อจำกัดอย่างสำคัญในมิติของความเข้าใจ ความรับผิด และความเป็นมนุษย์ ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้คำถามเรื่องความชอบธรรมกลับมาอยู่ในศูนย์กลางของการอภิปรายอีกครั้ง

ข้อค้นพบเชิงแนวคิดที่สำคัญประการแรก คือ การตัดสินใจมิใช่กิจกรรมเชิงคำนวณเพียงอย่างเดียว แม้ระบบปัญญาประดิษฐ์จะสามารถประมวลผลข้อมูลจำนวนมหาศาลและสร้างผลลัพธ์ที่ดูมีเหตุผล แต่การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์มิได้อาศัยเพียงตรรกะเชิงรูปแบบ หากต้องเกี่ยวข้องกับการตีความ ความเข้าใจบริบท การรับรู้ความเปราะบาง และการชั่งน้ำหนักคุณค่าที่ไม่สามารถแปลงเป็นข้อมูลเชิงตัวเลขได้อย่างสมบูรณ์ การลดทอนการตัดสินใจให้เหลือเพียงการคำนวณจึงเป็นการทำให้ธรรมชาติของความยุติธรรมแคบลงกว่าที่ควรจะเป็น

ข้อค้นพบประการที่สอง คือ การใช้อำนาจผ่านระบบอัตโนมัติได้สร้างภาวะสุญญากาศแห่งความรับผิดอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อผลลัพธ์ที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพ หรือโอกาสของประชาชนเกิดขึ้นจากระบบที่มีความซับซ้อนสูง ความรับผิดกลับถูกกระจายออกไประหว่างผู้ออกแบบ ผู้กำหนดนโยบาย ผู้ใช้งาน และองค์กรเจ้าของอำนาจ จนท้ายที่สุดผู้ได้รับผลกระทบอาจไม่สามารถเข้าถึงผู้ที่ควรรับผิดชอบได้อย่างแท้จริง ภาวะเช่นนี้มิใช่เพียงปัญหาเชิงการบริหาร หากเป็นการสั่นคลอนรากฐานของหลักนิติรัฐ เพราะอำนาจที่ชอบธรรมต้องไม่เป็นอำนาจที่ไร้ผู้รับผิด

ข้อค้นพบประการที่สาม ซึ่งอาจเป็นประเด็นที่ลึกที่สุด คือ การใช้อำนาจผ่านระบบปัญญาประดิษฐ์ได้เปิดคำถามใหม่เกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ของการปกครอง การปกครองมิใช่เพียงกิจกรรมของการจัดการ หากเป็นความสัมพันธ์เชิงคุณค่าระหว่างผู้ใช้อำนาจกับผู้ถูกใช้อำนาจ เมื่อการตัดสินใจถูกผลักไปยังระบบที่ไม่มีจิตสำนึก ไม่มีประสบการณ์ชีวิต ไม่มีความเห็นอกเห็นใจ และไม่มีการตระหนักรู้ในผลกระทบเชิงมนุษย์ ความชอบธรรมของการใช้อำนาจย่อมเผชิญความท้าทายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะประสิทธิภาพไม่อาจทดแทนความเข้าใจในความเป็นมนุษย์ได้โดยสมบูรณ์

จากการสังเคราะห์ทั้งหมด บทความนี้เสนอกรอบแนวคิด "ความชอบธรรมเชิงมนุษยภาวะของการปกครองด้วยอัลกอริทึม" เพื่อเป็นฐานคิดสำหรับการทำความเข้าใจและออกแบบการใช้อำนาจสาธารณะในยุคปัญญาประดิษฐ์ โดยเน้นว่าการใช้เทคโนโลยีในการตัดสินใจสาธารณะต้องไม่ทำให้มนุษย์หายไปจากกระบวนการในเชิงสาระ ต้องมีการให้เหตุผลที่ตรวจสอบได้ ต้องมีความรับผิดที่ชัดเจน ต้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และต้องเปิดพื้นที่ให้มีการโต้แย้งอย่างมีความหมาย

กล่าวให้ถึงที่สุด ปัญหาที่แท้จริงของปัญญาประดิษฐ์ในการปกครองอาจมิใช่คำถามว่าเทคโนโลยีมีความฉลาดมากเพียงใด หากคือคำถามว่าอำนาจที่ใช้อยู่ยังคงมีคุณสมบัติของความชอบธรรม

เพียงพอหรือไม่ การปกครองที่มีประสิทธิภาพแต่ไร้ความเข้าใจในความเป็นมนุษย์ อาจสร้างผลลัพธ์ที่แม่นยำ แต่ไม่จำเป็นต้องสร้างความยุติธรรมเสมอไป หากรัฐในอนาคตเลือกเดินบนเส้นทางของการพึ่งพาอัลกอริทึมมากขึ้น คำถามสำคัญจึงมิใช่ว่ามนุษย์จะสร้างเครื่องจักรที่ฉลาดเพียงใด หากคือมนุษย์จะรักษาความหมายของการปกครองที่ชอบธรรมไว้ได้อย่างไร ในวันที่การตัดสินใจจำนวนมากมิได้เกิดจากมนุษย์โดยตรงอีกต่อไป

บรรณานุกรม

อมร รักษาสัตย์. (2543). **รัฐและการบริหารสาธารณะ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2559). **การเมืองของพลเมืองในโลกเปลี่ยนผ่าน.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2554). **หลักนิติรัฐและพัฒนาการรัฐธรรมนูญ.** กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2556). **นิติรัฐและเสรีภาพของประชาชน.** กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.

Arendt, H. (1958). **The human condition.** University of Chicago Press.

Beetham, D. (2013). **The legitimation of power (2nd ed.).** Palgrave Macmillan.

Bovens, M. (2007). **Analysing and assessing accountability: A conceptual framework.** European Law Journal, 13(4), 447–468.

Burrell, J. (2016). **How the machine thinks: Understanding opacity in machine learning algorithms.** Big Data & Society, 3(1), 1–12.

Damasio, A. R. (1994). **Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain.** Putnam.

Danaher, J., Hogan, M. J., Noone, C., Kennedy, R., Behan, A., De Paor, A., & Shankar, K. (2017). **Algorithmic governance: Developing a research agenda through the power of collective intelligence.** Big Data & Society, 4(2), 1–21.

Dennett, D. C. (1991). **Consciousness explained.** Little, Brown and Company.

Dworkin, R. (1986). **Law's empire.** Harvard University Press.

Eubanks, V. (2018). **Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor.** St. Martin's Press.

Galligan, D. J. (1996). **Due process and fair procedures.** Oxford University Press.

Habermas, J. (1996). **Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy.** MIT Press.

Hart, H. L. A. (1994). **The concept of law** (2nd ed.). Oxford University Press.

Matthias, A. (2004). **The responsibility gap: Ascribing responsibility for the actions of learning automata.** Ethics and Information Technology, 6(3), 175–183.

Noble, S. U. (2018). **Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism.** NYU Press.

Nussbaum, M. C. (2001). **Upheavals of thought: The intelligence of emotions.** Cambridge University Press.

Nussbaum, M. C. (2011). **Creating capabilities: The human development approach.** Harvard University Press.

Pasquale, F. (2015). **The black box society: The secret algorithms that control money and information.** Harvard University Press.

Raz, J. (1979). **The authority of law: Essays on law and morality.** Oxford University Press.

Rosanvallon, P. (2011). **Democratic legitimacy: Impartiality, reflexivity, proximity.** Princeton University Press.

Rouvroy, A., & Berns, T. (2013). **Algorithmic governmentality and prospects of emancipation.** Réseaux, 177(1), 163–196.

Searle, J. R. (1980). **Minds, brains, and programs. Behavioral and Brain Sciences,** 3(3), 417–457.

Simon, H. A. (1997). **Administrative behavior: A study of decision-making processes in administrative organizations** (4th ed.). Free Press.

Tyler, T. R. (2006). **Why people obey the law.** Princeton University Press.

Weber, M. (1978). **Economy and society: An outline of interpretive sociology.** University of California Press.

Winner, L. (1980). **Do artifacts have politics? Daedalus,** 109(1), 121–136.

Zuboff, S. (2019). **The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power.** PublicAffairs.

การตัดสินใจเชิงอำนาจของผู้นำในมุมมองพุทธจิตวิทยา

Leaders' Power-Based Decision Making from a Buddhist Psychological Perspective

พระมหาวิฑูรย์ สิทฺธิเมธี
Phra Maha Witoon Sithimethee
ศิริกล้า แก้วสุทอ
Sirikla Kaewsutho
พูนศักดิ์ กมล
Poonsak Kamon
วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail : article26122567@gmail.com,
Kamaithorn.mong@mcu.ac.th, poonsakkamol@gmail.com

บทคัดย่อ

ในสังคมการเมืองร่วมสมัย ปัญหาความชอบธรรมของผู้นำมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติของกฎหมาย โครงสร้างสถาบัน หรือความสามารถในการบริหารจัดการเท่านั้น หากยังสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับกระบวนการตัดสินใจภายในจิตใจของผู้ใช้อำนาจ ซึ่งกำหนดทิศทางของการใช้อำนาจสาธารณะในระดับที่อาจส่งผลต่อความมั่นคงของสถาบัน ความไว้วางใจของประชาชน และความยุติธรรมในสังคม บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจเชิงอำนาจ ความยึดมั่นในอัตตา และความชอบธรรมของผู้นำ โดยใช้พุทธจิตวิทยาเป็นกรอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อถกเถียงด้านภาวะผู้นำ จิตวิทยาการรับรู้ และการใช้อำนาจทางการเมืองบทความใช้วิธีการศึกษาทางเอกสารและการวิเคราะห์เชิงแนวคิด โดยสังเคราะห์วรรณกรรมจากด้านพุทธปรัชญา จิตวิทยาความรู้ความเข้าใจ ทฤษฎีภาวะผู้นำ และแนวคิดการปกครองร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า วิกฤตการตัดสินใจของผู้นำจำนวนมากมิได้เกิดจากการขาดข้อมูลหรือข้อจำกัดเชิงโครงสร้างเท่านั้น หากมีรากฐานจากกลไกทางจิตที่สัมพันธ์กับอัตตา ความยึดมั่น การปกป้องภาพลักษณ์ ความกลัวการสูญเสียอำนาจ และอคติในการรับรู้ ซึ่งส่งผลให้การตัดสินใจเชิงอำนาจเบี่ยงเบนจากเหตุผล ความเป็นธรรม และประโยชน์สาธารณะพุทธจิตวิทยาเสนอกรอบความเข้าใจที่มีนัยสำคัญต่อการวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องอวิชชา ตัณหา อุปาทาน สติ และโยนิโสมนสิการ ซึ่งช่วยอธิบายว่าการตัดสินใจที่ขาดความตระหนักรู้ในตนเองอาจนำไปสู่การใช้อำนาจที่ขาดความชอบธรรมอย่างไร บทความเสนอข้อสังเคราะห์ว่า ความชอบธรรมของผู้นำมิได้เกิดจาก

อำนาจตามตำแหน่งหรือประสิทธิภาพเชิงการบริหารเพียงอย่างเดียว หากต้องตั้งอยู่บนความสามารถในการกำกับจิตใจของตนเอง การลดอิทธิพลของอัตตา และการตัดสินใจที่ยึดโยงกับปัญญา ความรับผิด และคุณค่าของมนุษย์

คำสำคัญ: การตัดสินใจเชิงอำนาจ, อัตตา, ความชอบธรรมของผู้นำ, พุทธจิตวิทยา, ภาวะผู้นำ, การปกครอง

ABSTRACT

In contemporary political society, the legitimacy of leadership cannot be understood solely through legal frameworks, institutional structures, or administrative competence. It is also deeply connected to the internal psychological processes of those who exercise power, which shape public authority in ways that affect institutional stability, public trust, and social justice. This academic article examines the relationship between power decision-making, ego attachment, and leadership legitimacy through the analytical lens of Buddhist psychology, in dialogue with leadership theory, cognitive psychology, and political power studies. The study employs documentary research and conceptual analysis, synthesizing literature from Buddhist philosophy, cognitive psychology, leadership theory, and contemporary governance studies. The analysis reveals that many leadership decision crises do not arise merely from information deficits or structural constraints, but from internal psychological mechanisms associated with ego attachment, image protection, fear of losing power, and cognitive bias. These factors distort judgment and shift decision-making away from reason, fairness, and the public good. Buddhist psychology offers a significant interpretive framework for understanding these problems, particularly through the concepts of ignorance, craving, attachment, mindfulness, and wise reflection. These concepts illuminate how decision-making without self-awareness can lead to the exercise of power lacking legitimacy. The article argues that leadership legitimacy should not be grounded solely in formal authority or managerial efficiency, but in the capacity for self-governance, the reduction of ego-driven influence, and decision-making anchored in wisdom, responsibility, and human values.

Keywords: Power Decision-Making, Ego, Leadership Legitimacy, Buddhist Psychology, Leadership, Governance

บทนำ

ปัญหาการตัดสินใจของผู้นำเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่อยู่ใจกลางของข้อถกเถียงทางรัฐศาสตร์มาอย่างต่อเนื่อง เพราะการตัดสินใจของผู้ใช้อำนาจมิได้ส่งผลเฉพาะต่อองค์กรหรือกลไกเชิงนโยบาย หากยังส่งผลต่อความไว้วางใจของประชาชน ความยุติธรรมในการจัดสรรทรัพยากร ความมั่นคงของสถาบัน และทิศทางของสังคมโดยรวม อย่างไรก็ตาม การศึกษาการตัดสินใจเชิงอำนาจในทางวิชาการจำนวนมากมักให้ความสำคัญกับปัจจัยภายนอก เช่น โครงสร้างสถาบัน ข้อจำกัดเชิงนโยบาย ข้อมูลข่าวสาร หรือพลวัตทางการเมือง ขณะที่ปัจจัยภายในจิตใจของผู้ใช้อำนาจกลับได้รับความสนใจน้อยกว่าที่ควร ทั้งที่ปัจจัยดังกล่าวอาจเป็นตัวแปรสำคัญที่สุดในการกำหนดคุณภาพของการตัดสินใจ ในความเป็นจริง การตัดสินใจของมนุษย์มิใช่กระบวนการเชิงเหตุผลบริสุทธิ์ที่ปราศจากอิทธิพลของอารมณ์ ความกลัว ความยึดมั่น หรือการปกป้องตนเอง งานของ Daniel Kahneman (2011) ชี้ให้เห็นว่าการคิดของมนุษย์เต็มไปด้วยอคติทางการรับรู้ (cognitive biases) ซึ่งทำให้การตัดสินใจเบี่ยงเบนจากเหตุผลอย่างเป็นระบบ ขณะที่ Jonathan Haidt (2012) เสนอว่าการตัดสินใจเชิงศีลธรรมจำนวนมากมิได้เริ่มจากเหตุผล หากเริ่มจากแรงขับทางอารมณ์และการให้เหตุผลภายหลังเพื่อรองรับการตัดสินใจที่เกิดขึ้นแล้ว ข้อค้นพบเหล่านี้มีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจการใช้อำนาจ เพราะผู้นำมิใช่สิ่งมีชีวิตที่ปลอดจากกลไกทางจิตวิทยา หากเป็นมนุษย์ที่อยู่ภายใต้แรงผลักดันทางจิตเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป

อย่างไรก็ตาม หากการวิเคราะห์ปัญหาการตัดสินใจหยุดอยู่เพียงจิตวิทยาความรู้ความเข้าใจเพียงอย่างเดียว การอธิบายอาจยังไม่เพียงพอ เพราะปัญหาการใช้อำนาจมิใช่เพียงเรื่องข้อผิดพลาดทางการรับรู้ หากเกี่ยวข้องกับความยึดมั่นในตัวตน ความต้องการคงไว้ซึ่งอำนาจ การปกป้องภาพลักษณ์และความกลัวต่อการสูญเสียสถานะ ซึ่งเป็นประเด็นที่ลึกกว่าอคติทางปัญญาทั่วไป ในจุดนี้ พุทธจิตวิทยาเสนอกรอบวิเคราะห์ที่มีพลังอย่างยิ่ง เพราะมิได้มองปัญหาของมนุษย์เพียงในระดับพฤติกรรมภายนอก หากลงไปถึงกลไกภายในของจิตที่ก่อรูปความคิด การรับรู้ และการตัดสินใจ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559) อธิบายว่าปัญหาสำคัญของมนุษย์มิได้อยู่ที่การขาดข้อมูลเสมอไป หากอยู่ที่การรับรู้โลกผ่านกรอบแห่งอวิชชา ซึ่งทำให้เกิดการยึดมั่น ความหลง และการตัดสินใจที่ไม่สอดคล้องกับความจริง ขณะที่พระไพศาล วิสาโล (2561) เสนอว่าการไม่รู้เท่าทันจิตใจตนเองคือรากฐานของการกระทำที่สร้างปัญหาต่อทั้งตนเองและสังคม เมื่อเชื่อมแนวคิดเหล่านี้เข้ากับปัญหาการใช้อำนาจ จะเห็นว่าความล้มเหลวของผู้นำจำนวนไม่น้อยอาจมิได้เกิดจากความไร้ความสามารถเชิงเทคนิค หากเกิดจากการไม่สามารถกำกับจิตใจของตนเองได้อย่างเพียงพอ ผู้นำที่ยึดติดกับภาพลักษณ์ของตนเองอาจปฏิเสธข้อมูลที่ขัดกับความเชื่อเดิม ผู้นำที่กลัวการสูญเสียอำนาจอาจตัดสินใจบนฐานของความหวาดระแวงมากกว่าเหตุผล หรือผู้นำที่ยึดมั่นในตนเองสูงอาจตีความการคัดค้านว่าเป็นภัยคุกคามแทนที่จะมองเป็นข้อมูลย้อนกลับเชิงสร้างสรรค์

ในทางรัฐศาสตร์ ความชอบธรรมของผู้นำมิได้เกิดจากอำนาจตามตำแหน่งเพียงอย่างเดียว หากสัมพันธ์กับการรับรู้ของสังคมว่าผู้ใช้อำนาจมีเหตุผล มีความเป็นธรรม และใช้อำนาจเพื่อประโยชน์

ส่วนรวม (Easton, 1965) หากการตัดสินใจถูกขับเคลื่อนด้วยอัตตา ความกลัว หรือความยึดมั่นมากกว่าปัญญา ความชอบธรรมดังกล่าวย่อมถูกตั้งคำถามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจเชิงอำนาจ ความยึดมั่นในอัตตา และความชอบธรรมของผู้นำ โดยใช้พุทธจิตวิทยาเป็นกรอบหลักในการทำความเข้าใจปัญหาการใช้อำนาจร่วมสมัย พร้อมสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงแนวคิดว่าความชอบธรรมของผู้นำอาจต้องเริ่มต้นจาก "การปกครองตนเอง" ก่อน "การปกครองผู้อื่น"

โครงสร้างจิตของอำนาจและกลไกความยึดมั่นในอัตตา

การทำความเข้าใจการตัดสินใจเชิงอำนาจมิอาจจำกัดอยู่เพียงการวิเคราะห์โครงสร้างทางการเมือง สถาบัน หรือกลไกการบริหารเท่านั้น เพราะแม้อำนาจจะปรากฏออกมาในรูปของตำแหน่งหน้าที่ หรือความสามารถในการกำหนดทิศทางขององค์กรและสังคม แต่ในระดับที่ลึกกว่า อำนาจคือประสบการณ์ทางจิตวิทยาที่ส่งผลโดยตรงต่อการรับรู้ การตีความ และกระบวนการตัดสินใจของผู้ใช้อำนาจเอง (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัญหาของอำนาจมิได้อยู่เพียงว่าใครมีอำนาจ หากอยู่ที่อำนาจนั้นได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการรับรู้และการประเมินตนเองของผู้ใช้อำนาจอย่างไร

งานศึกษาทางจิตวิทยาสังคมเสนอว่า อำนาจมิใช่สถานะที่เป็นกลาง หากมีผลต่อวิธีคิดและพฤติกรรมของมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญ ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งอำนาจมักมีแนวโน้มเชื่อมั่นในการตัดสินใจของตนเองมากขึ้น ลดความไวต่อมุมมองของผู้อื่น และอาจพัฒนาความเป็นศูนย์กลางของตนเองโดยไม่รู้ตัว (Fiske, 1993) ปรากฏการณ์ดังกล่าวมิได้หมายความว่าผู้มีอำนาจทุกคนมีเจตนาใช้อำนาจในทางที่ผิด หากสะท้อนว่าอำนาจสามารถเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่าง "ตนเอง" กับ "ผู้อื่น" ในเชิงจิตวิทยาได้อย่างลึกซึ้ง ในมิติของปรัชญาจิตวิทยา ประเด็นนี้สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องการก่อรูปตัวตน (self-construction) ซึ่งอธิบายว่ามนุษย์มิได้รับรู้โลกอย่างเป็นกลาง หากมักรับรู้ผ่านกรอบของประสบการณ์ ความเชื่อ ความปรารถนา และภาพลักษณ์ที่ตนมีต่อตนเอง (Taylor, 1989) เมื่อบุคคลดำรงอยู่ในสถานะที่ได้รับการยอมรับ มีอำนาจในการกำหนดทิศทางของผู้อื่น หรือครอบครองบทบาทที่สังคมให้คุณค่า ภาพของ "ตัวตน" ย่อมมีแนวโน้มเชื่อมโยงกับอำนาจนั้นอย่างแนบแน่นมากขึ้น

ในบริบทของพุทธจิตวิทยา ปัญหานี้สามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดเรื่องความยึดมั่นในตัวตน ซึ่งมิได้หมายถึงเพียงความทะนงตนอย่างผิวเผิน หากหมายถึงการผูกโยงคุณค่าของตนเองเข้ากับสถานะ บทบาท ความเชื่อ หรือความสำเร็จที่ตนครอบครอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) เมื่อมนุษย์ยึดติดกับสิ่งเหล่านี้ การรับรู้โลกย่อมมีแนวโน้มถูกกรองผ่านความต้องการปกป้องตนเอง มากกว่าการมองเห็นความจริงอย่างเป็นอิสระสำหรับผู้นำหรือผู้ใช้อำนาจ ความยึดมั่นในลักษณะดังกล่าวอาจส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการตัดสินใจ เพราะเมื่ออำนาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของการนิยามตัวตน การวิจารณ์อาจไม่ถูกตีความว่าเป็นข้อมูลย้อนกลับเชิงสร้างสรรค์ หากกลับถูกมองว่าเป็นการคุกคามต่อ

ความชอบธรรมของตนเอง (Epstein, 1995) ในทำนองเดียวกัน การสูญเสียอำนาจอาจไม่ถูกประสบในฐานะการเปลี่ยนแปลงเชิงสถานะ หากถูกตีความว่าเป็นการสูญเสียคุณค่าหรือความหมายของตนเอง ในทางจิตวิทยาความรู้ความเข้าใจ ปรากฏการณ์นี้สัมพันธ์กับแนวโน้มที่มนุษย์จะปกป้องภาพลักษณ์ของตนเองผ่านการเลือกเชื่อข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิม และลดทอนข้อมูลที่สร้างความไม่สบายใจต่อภาพของตนเอง ซึ่งเป็นลักษณะของ self-serving cognition (Myers, 2010) เมื่อกลไกดังกล่าวเกิดขึ้นในผู้ใช้อำนาจ ผลที่ตามมาย่อมมิใช่เพียงความผิดพลาดเชิงการบริหาร หากคือการเบี่ยงเบนของเหตุผลเชิงสาธารณะ เพราะการตัดสินใจอาจถูกกำกับด้วยความต้องการรักษาตัวตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

นอกจากนี้ งานด้านภาวะผู้นำร่วมสมัยยังชี้ให้เห็นว่าผู้นำที่ขาดการตระหนักรู้ในตนเอง (self-awareness) มักมีแนวโน้มตัดสินใจภายใต้แรงผลักดันภายในที่ตนไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน ส่งผลให้การใช้อำนาจกลายเป็นการตอบสนองต่อความกลัว ความกังวล หรือความต้องการส่วนตนมากกว่าการใช้วิจารณญาณเพื่อประโยชน์สาธารณะ (Goleman, 1995) นี่คือเหตุผลสำคัญที่ทำให้การวิเคราะห์ภาวะผู้นำไม่ควรหยุดอยู่เพียงคุณสมบัติภายนอก เช่น ความรู้ ความสามารถ หรืออำนาจตามตำแหน่ง หากต้องย้อนกลับมาพิจารณาความสามารถของผู้นำในการกำกับจิตใจของตนเองด้วย เพราะผู้นำที่ไม่สามารถแยก "ประโยชน์สาธารณะ" ออกจาก "การปกป้องตัวตน" ได้อย่างชัดเจน ย่อมเสี่ยงต่อการใช้อำนาจในลักษณะที่ดูสมเหตุสมผลภายนอก แต่ขาดความชอบธรรมในระดับที่ลึกกว่า (Greenleaf, 1977)

ดังนั้น ปัญหาของอำนาจในทางรัฐศาสตร์จึงมิใช่เพียงคำถามว่าใครควรมีอำนาจ หากคือคำถามที่สำคัญยิ่งกว่าว่า ผู้ที่มีอำนาจสามารถปกครองจิตของตนเองได้เพียงใด เพราะในท้ายที่สุด การปกครองที่ล้มเหลวอาจมิได้เริ่มจากความล้มเหลวของโครงสร้าง หากเริ่มจากความล้มเหลวภายในจิตใจของผู้ใช้อำนาจเอง

สติ การตระหนักรู้ในตนเอง และการปกครองตนในฐานะรากฐานของความชอบธรรมของผู้นำ

หากปัญหาของการตัดสินใจเชิงอำนาจมิได้เกิดจากข้อจำกัดของข้อมูลหรือแรงกดดันจากโครงสร้างภายนอกเพียงอย่างเดียว หากยังมีรากฐานอยู่ในพลวัตภายในของจิตใจผู้ใช้อำนาจ คำถามสำคัญจึงมิใช่เพียงว่าผู้นำควรมีอำนาจมากเพียงใด หากคือผู้นำสามารถกำกับตนเองได้เพียงใด เพราะในความหมายที่ลึกที่สุด ความชอบธรรมของการใช้อำนาจอาจมิได้เริ่มจากการควบคุมผู้อื่น หากเริ่มจากความสามารถในการปกครองตนเองก่อน (Burns, 1978) ในศาสตร์ด้านภาวะผู้นำร่วมสมัย ความสามารถในการตระหนักรู้ในตนเอง (self-awareness) ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้นำที่มีประสิทธิผล เพราะการตัดสินใจที่ดีมิได้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ถูกต้องเพียงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับความสามารถในการมองเห็นแรงจูงใจ อคติ อารมณ์ และข้อจำกัดของตนเองอย่างตรงไปตรงมา (Goleman, Boyatzis, & McKee, 2002) ผู้นำที่ขาดการรู้เท่าทันตนเองอาจเชื่อว่ากำลังใช้เหตุผล ทั้งที่การตัดสินใจอาจถูกกำกับด้วยความกลัว ความกังวล หรือความพยายามปกป้องภาพลักษณ์ของตนโดยไม่รู้ตัว

แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับข้อเสนอของ ประเวศ วะสี (2550) ที่มองว่าปัญหาของผู้นำมิได้อยู่ที่การขาดความรู้เชิงเทคนิคเสมอไป หากอยู่ที่การขาดจิตสำนึกในการเข้าใจตนเองและความสัมพันธ์ระหว่างตนกับสังคม ผู้นำที่ขาดความตระหนักรู้ในตนเองย่อมเสี่ยงต่อการใช้อำนาจเพื่อสนองความต้องการภายใน มากกว่าการรับใช้ประโยชน์สาธารณะ ในมิติของจิตวิทยาเชิงความคิด ประเด็นนี้สัมพันธ์กับแนวคิด metacognition หรือความสามารถในการคิดเกี่ยวกับกระบวนการคิดของตนเอง (Flavell, 1979) บุคคลที่สามารถสังเกตความคิด อารมณ์ และแรงขับของตนอย่างมีระยะห่าง ย่อมมีแนวโน้มตัดสินใจอย่างรอบคอบกว่าบุคคลที่ถูกดูดกลืนเข้าไปในอารมณ์หรือความเชื่อของตนโดยตรง สำหรับผู้นำความสามารถเช่นนี้มิใช่เพียงทักษะส่วนบุคคล หากเป็นเงื่อนไขของความรับผิดชอบทางการเมือง เพราะอำนาจที่ปราศจากการกำกับตนเองอาจกลายเป็นการตอบสนองต่อแรงผลักภายใน มากกว่าการใช้อำนาจบนฐานของเหตุผลเชิงสาธารณะ ในจุดนี้ พุทธจิตวิทยาเสนอกรอบคิดที่ลุ่มลึกอย่างยิ่ง โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง "สติ" ซึ่งมิใช่เพียงการมีสมาธิหรือการจดจ่อในความหมายทั่วไป หากคือการรู้เท่าทันสภาวะภายในของตนเองอย่างตื่นรู้และไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์หรือความยึดมั่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) ในความหมายนี้ สติจึงมิใช่เพียงเครื่องมือทางจิตวิญญาณ หากเป็นกลไกของการกำกับตนเองที่มีนัยสำคัญต่อภาวะผู้นำ

พระไพศาล วิสาโล (2561) อธิบายว่า การไม่รู้เท่าทันจิตของตนเองคือรากฐานของการตัดสินใจที่ผิดพลาด เพราะมนุษย์มักเข้าใจว่าอารมณ์ ความโกรธ หรือความหวาดกลัวของตนคือความจริง ทั้งที่แท้จริงสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงสภาวะชั่วคราวที่กำลังครอบงำการรับรู้ หากนำมาพิจารณาในบริบทของผู้นำ จะเห็นได้ว่า การขาดสติอาจทำให้การตัดสินใจเชิงนโยบายหรือการใช้อำนาจกลายเป็นเพียงการตอบสนองต่อความไม่มั่นคงภายใน มากกว่าการพิจารณาด้วยปัญญา แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Kabat-Zinn (2003) ที่เสนอว่าการตระหนักรู้อย่างมีสติช่วยสร้างระยะห่างระหว่างแรงกระตุ้นกับการตอบสนอง ทำให้มนุษย์สามารถเลือกการกระทำอย่างมีวิจารณญาณมากกว่าการตอบสนองโดยอัตโนมัติ สำหรับผู้นำระยะห่างเช่นนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการตัดสินใจจำนวนมากเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันสูง ความคลุมเครือ และความขัดแย้งทางผลประโยชน์

ในทางรัฐศาสตร์ ความชอบธรรมของผู้นำมิได้เกิดจากการมีอำนาจตามตำแหน่งเท่านั้น หากเกิดจากความเชื่อมั่นของสังคมว่าผู้นำมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะใช้อำนาจด้วยเหตุผล ความยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การขาดการปกครองตนเองจึงมิใช่เพียงข้อบกพร่องเชิงบุคลิกภาพ หากเป็นความเสี่ยงต่อความชอบธรรมของการปกครองโดยตรง

ดังนั้น ในระดับที่ลึกที่สุด ภาวะผู้นำที่แท้จริงอาจมิได้เริ่มจากความสามารถในการโน้มน้าวผู้อื่น หากเริ่มจากความสามารถในการไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของตนเอง เพราะผู้ที่ไม่สามารถกำกับจิตใจของตนได้ ย่อมยากที่จะใช้อำนาจเหนือผู้อื่นอย่างชอบธรรม

ความชอบธรรมของผู้นำกับการตัดสินใจเชิงอำนาจในภาวะวิกฤตทางการเมืองและสังคม

หากการปกครองตนเองเป็นรากฐานของการใช้อำนาจอย่างมีความชอบธรรม คำถามที่ต้องพิจารณาต่อไปคือ หลักการดังกล่าวยังคงมีความสำคัญเพียงใดเมื่อผู้นำต้องเผชิญกับสถานการณ์วิกฤตที่เต็มไปด้วยแรงกดดัน ความไม่แน่นอน และข้อจำกัดในการตัดสินใจ เพราะในทางปฏิบัติ วิกฤตมิใช่เพียงบททดสอบของประสิทธิภาพเชิงการบริหาร หากเป็นบททดสอบของวุฒิภาวะภายในของผู้ใช้อำนาจอย่างแท้จริง

ในทางรัฐศาสตร์ วิกฤตมักเป็นช่วงเวลาที่ความชอบธรรมของผู้นำถูกทดสอบอย่างเข้มข้นที่สุด เนื่องจากการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์เช่นนี้มิได้ส่งผลเฉพาะต่อประสิทธิผลเชิงนโยบาย หากยังกระทบต่อความไว้วางใจของประชาชน ความมั่นคงของสถาบัน และการยอมรับต่ออำนาจสาธารณะโดยตรง (Boin, Hart, Stern, & Sundelius, 2005) ผู้นำอาจสามารถบริหารสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ด้วยความรวดเร็ว แต่หากการตัดสินใจดังกล่าวถูกมองว่าเกิดจากแรงผลักของอารมณ์ ความหวาดระแวง หรือการปกป้องตนเอง มากกว่าการยึดโยงกับประโยชน์สาธารณะ ความชอบธรรมของอำนาจย่อมถูกตั้งคำถามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ภาวะวิกฤตมีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ การทำให้โครงสร้างการตัดสินใจของมนุษย์เข้าสู่ภาวะกดดันสูง ซึ่งส่งผลให้การใช้เหตุผลอย่างรอบคอบอาจถูกลดทอนลง งานของ Janis (1982) อธิบายปรากฏการณ์ groupthink ว่า ภายใต้สถานการณ์ที่มีแรงกดดันสูง ผู้นำและคณะตัดสินใจอาจแสวงหาความเป็นเอกภาพมากกว่าการพิจารณาทางเลือกอย่างวิพากษ์ ส่งผลให้การตัดสินใจมีแนวโน้มผิดพลาดอย่างเป็นระบบ ข้อค้นพบนี้มีนัยสำคัญต่อการเมือง เพราะการตัดสินใจที่ผิดพลาดจำนวนมากมิได้เกิดจากการขาดข้อมูล หากเกิดจากกระบวนการภายในที่ไม่เปิดพื้นที่ให้การไตร่ตรองอย่างแท้จริง

ในมิติของจิตวิทยา ความกดดันยังส่งผลให้มนุษย์มีแนวโน้มกลับไปพึ่งรูปแบบการตอบสนองที่สอดคล้องกับกลไกการปกป้องตนเองมากขึ้น ความกลัว ความไม่มั่นคง หรือความรู้สึกสูญเสียการควบคุมอาจทำให้ผู้นำเลือกการตัดสินใจที่ให้ความรู้สึกมั่นคงแก่ตนเอง แม้ไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุดต่อสาธารณะ (LeDoux, 1996) ในสถานการณ์เช่นนี้ การขาดการตระหนักรู้ในตนเองย่อมทำให้ผู้นำแยกไม่ออกระหว่าง "การตัดสินใจเพื่อความมั่นคงของส่วนรวม" กับ "การตัดสินใจเพื่อลดความไม่มั่นคงภายในของตนเอง"

พุทธจิตวิทยาให้มุมมองที่มีความลึกต่อประเด็นนี้ เพราะเสนอว่าช่วงเวลาที่จิตถูกกดดันคือช่วงเวลาที่ความยึดมั่น ความกลัว และแรงผลักจากอัตตาแสดงอิทธิพลได้รุนแรงที่สุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ภาวะวิกฤตมิได้สร้างตัวตนใหม่ให้ผู้นำ หากมักเปิดเผยโครงสร้างภายในของผู้นำที่ดำรงอยู่แล้ว ผู้นำที่ขาดการกำกับตนเองอาจใช้อำนาจในลักษณะรวมศูนย์มากขึ้น ลดพื้นที่ของความเห็นต่าง และตีความการวิพากษ์ว่าเป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพ ขณะที่ผู้นำที่มีวุฒิภาวะภายในสูงย่อมสามารถแยกความกดดันออกจากการใช้วิจารณญาณได้ดีกว่า

พระไพศาล วิสาโล (2561) เสนอไว้อย่างน่าสนใจว่า ช่วงเวลาที่มนุษย์ถูกกระทบกระเทือนทางอารมณ์คือช่วงเวลาที่จิตเผยให้เห็นสภาพที่แท้จริงของตน เพราะเมื่อความมั่นคงภายนอกสั่นคลอน

กลไกภายในที่เคยถูกปกปิดย่อมปรากฏชัดขึ้น หากนำข้อเสนอนี้มาใช้วิเคราะห์ภาวะผู้นำ จะเห็นว่า วิกฤตมิใช่เพียงเหตุการณ์ภายนอก หากเป็นบททดสอบทางจิตวิทยาของผู้ใช้อำนาจโดยตรง ในทางทฤษฎีภาวะผู้นำ แนวคิด transformational leadership เสนอว่าผู้นำที่แท้จริงมิได้เป็นเพียงผู้จัดการวิกฤต หากเป็นผู้ที่สามารถรักษาวิสัยทัศน์ คุณค่า และความเชื่อมั่นของผู้ตามไว้ได้แม้ในสถานการณ์ที่ไม่มั่นคง (Bass & Riggio, 2006) อย่างไรก็ตาม หากขาดการกำกับตนเอง ภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงอาจกลับกลายเป็นภาวะผู้นำที่ใช้อารมณ์ ความเชื่อมั่นส่วนตัว หรือแรงดึงดูดทางบุคลิกภาพเพื่อครอบงำการตัดสินใจแทน นักวิชาการไทยด้านสังคมและภาวะผู้นำ เช่น ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2550) เคยเสนอว่าภาวะผู้นำที่แท้จริงต้องเริ่มจากการมีจิตสำนึกเชิงสาธารณะ มิใช่การใช้อำนาจเพื่อขยายอำนาจของตนเอง แนวคิดนี้มีน้ำหนักอย่างยิ่งในภาวะวิกฤต เพราะเมื่อแรงกดดันเพิ่มขึ้น สิ่งที่ถูกทดสอบมิใช่เพียงความสามารถในการบริหารจัดการ หากคือความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับคุณธรรมภายในของผู้นำ

ในท้ายที่สุด ความชอบธรรมของผู้นำในภาวะวิกฤตจึงมิได้วัดจากความเร็วในการตัดสินใจเพียงอย่างเดียว หากวัดจากคุณภาพของการตัดสินใจนั้นด้วย ผู้นำที่ตัดสินใจรวดเร็วแต่ขับเคลื่อนด้วยความกลัว ย่อมแตกต่างจากผู้นำที่ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดบนฐานของการใคร่ครวญและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ดังนั้น วิกฤตจึงมิใช่เพียงสถานการณ์ที่เรียกร้องการใช้อำนาจ หากเป็นกระจกสะท้อนว่าผู้นำใช้อำนาจจากฐานของอะไร หากฐานนั้นคืออัตตา ความกลัว และการปกป้องตนเอง ความชอบธรรมย่อมเปราะบางอย่างยิ่ง แต่หากฐานนั้นคือการปกครองตนเอง ความตระหนักรู้ และการยึดโยงกับประโยชน์สาธารณะ วิกฤตก็อาจกลายเป็นพื้นที่ที่ความชอบธรรมของผู้นำได้รับการยืนยันอย่างแท้จริง

การสังเคราะห์กรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อความชอบธรรมของการปกครอง

จากการวิเคราะห์ก่อนหน้า จะเห็นได้ว่าปัญหาความชอบธรรมของผู้นำมิอาจอธิบายผ่านกรอบรัฐศาสตร์แบบดั้งเดิมที่มุ่งพิจารณาเพียงโครงสร้างอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน หรือความชอบธรรมทางกฎหมายเท่านั้น เพราะแม้องค์ประกอบดังกล่าวจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการค้ำจุนระเบียบทางการเมือง แต่ยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายว่าเหตุใดผู้นำบางคนซึ่งมีอำนาจตามกฎหมายและมีเครื่องมือในการบริหารอย่างครบถ้วน กลับสูญเสียความไว้วางใจและความชอบธรรมอย่างรวดเร็ว ขณะที่ผู้นำบางคนซึ่งเผชิญแรงกดดันอย่างหนักกลับยังคงได้รับการยอมรับจากสังคมอย่างมั่นคง ความแตกต่างนี้ชี้ให้เห็นว่าความชอบธรรมมิได้เป็นเพียงปัญหาของโครงสร้างภายนอก หากสัมพันธ์กับคุณภาพภายในของผู้ใช้อำนาจอย่างมีนัยสำคัญ (Ciulla, 2004) ข้อถกเถียงในทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัยเริ่มให้ความสำคัญกับมิติทางศีลธรรมและจิตวิทยาของภาวะผู้นำมากขึ้น โดยเฉพาะแนวคิด ethical leadership ซึ่งเสนอว่าความชอบธรรมของผู้นำมิได้เกิดจากประสิทธิภาพเชิงการบริหารเพียงอย่างเดียว หากเกิดจากการรับรู้ของสังคมว่าผู้นำใช้อำนาจอย่างมีความรับผิดชอบ โปร่งใส และยึดโยงกับหลักคุณธรรม (Brown & Treviño, 2006) อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดดังกล่าวจะขยายความเข้าใจเรื่องความชอบธรรมออกไปจาก

กรอบอำนาจเชิงสถาบัน แต่ก็ยังมุ่งเน้นการแสดงออกเชิงพฤติกรรมของผู้นำมากกว่าการย้อนกลับไปสำรวจกลไกภายในของจิตที่กำหนดการกระทำเหล่านั้น

ในจุดนี้ พุทธจิตวิทยาเสนอคุณูปการเชิงแนวคิดที่สำคัญ เพราะมิได้มองปัญหาของภาวะผู้นำเพียงในระดับพฤติกรรมภายนอก หากพิจารณาถึงต้นธารของการตัดสินใจซึ่งอยู่ในระดับของจิตสำนึก ความยึดมั่น และการรับรู้ตนเอง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559) อธิบายว่า การกระทำของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวจากภาวะของจิต หากจิตที่ถูกครอบงำด้วยความยึดมั่น ความหลง หรือแรงผลักของอัตตา ย่อมผลิตการกระทำที่สะท้อนคุณสมบัติเหล่านั้นออกมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากข้อเสนอนี้ถูกนำมาใช้กับการวิเคราะห์ภาวะผู้นำ ย่อมหมายความว่า ความชอบธรรมของผู้นำมิได้ขึ้นอยู่เพียงกับการตัดสินใจที่ปรากฏออกมา หากขึ้นอยู่กับฐานภายในที่กำกับการตัดสินใจนั้นด้วย

จากข้อวิเคราะห์ทั้งหมด บทความนี้จึงเสนอข้อสังเคราะห์เชิงแนวคิดที่เรียกว่า **"กรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อความชอบธรรมของการปกครอง"** (Buddhist Psychological Leadership Framework for Legitimate Governance) เพื่ออธิบายว่าความชอบธรรมของผู้นำควรถูกทำความเข้าใจผ่านองค์ประกอบภายในอย่างน้อย 5 ประการที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

1) การตระหนักรู้ในตนเอง (Self-Awareness) การตระหนักรู้ในตนเองถือเป็นรากฐานของการใช้อำนาจอย่างมีวุฒิภาวะ เพราะผู้นำที่ไม่สามารถมองเห็นแรงจูงใจ อารมณ์ อคติ และข้อจำกัดของตนเองอย่างตรงไปตรงมา ย่อมมีแนวโน้มใช้อำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการภายในมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม (Goleman et al., 2002) ในมุมมองของพุทธจิตวิทยา ความตระหนักรู้ในตนเองมิใช่เพียงการรับรู้ทางความคิด หากหมายถึงการมีสติที่สามารถสังเกตความเคลื่อนไหวของจิตอย่างไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอารมณ์หรือความยึดมั่น (พระไพศาล วิสาโล, 2561) ผู้นำที่ขาดคุณลักษณะนี้มักเข้าใจว่าตนกำลังใช้เหตุผล ทั้งที่การตัดสินใจอาจถูกกำกับด้วยความกลัว ความกังวล หรือความไม่มั่นคงภายใน

2) การลดอิทธิพลของอัตตา (Ego Reduction) การใช้อำนาจที่ถูกครอบงำด้วยอัตตาย่อมมีแนวโน้มบิดเบือนการตัดสินใจให้เบี่ยงเบนจากหลักเหตุผลและความเป็นธรรม เพราะเมื่อผู้นำผูกโยงอำนาจเข้ากับตัวตน การวิจารณ์อาจถูกตีความเป็นการคุกคาม และความเห็นต่างอาจถูกมองเป็นการท้าทายอำนาจ มากกว่าการสะท้อนข้อมูลเพื่อการปรับปรุง (Epstein, 1995) การลดอิทธิพลของอัตตาจึงมิใช่การปฏิเสธตัวตน หากคือการลดการครอบงำของความต้องการปกป้องภาพลักษณ์และสถานะ เพื่อให้การตัดสินใจยึดโยงกับความจริงมากกว่าการปกป้องตนเอง

3) การใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ (Reflective Judgment) ภาวะผู้นำที่มีความชอบธรรมต้องสามารถเว้นระยะจากแรงกดดัน ความเร่งรีบ และแรงกระตุ้นทางอารมณ์ เพื่อพิจารณาผลกระทบของการตัดสินใจอย่างรอบด้าน (Flavell, 1979) ความสามารถดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของการใช้อำนาจ เพราะการตัดสินใจเชิงนโยบายหรือการเมืองมักเกิดขึ้นภายใต้ความซับซ้อนและความคลุมเครือ หากขาดการใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ ผู้นำย่อมเสี่ยงต่อการตอบสนองต่อสถานการณ์ มากกว่าการตัดสินใจบนฐานของปัญญาและความรับผิดชอบ

4) จิตสำนึกเชิงสาธารณะ (Public Moral Consciousness) ความชอบธรรมของผู้นำไม่อาจดำรงอยู่ได้ หากอำนาจถูกใช้เพื่อขยายผลประโยชน์ส่วนตนหรือรักษาเครือข่ายแห่งอำนาจของตนเอง จิตสำนึกเชิงสาธารณะจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของภาวะผู้นำที่ชอบธรรม เพราะสะท้อนความสามารถในการเชื่อมโยงการตัดสินใจของตนเข้ากับประโยชน์ร่วมของสังคม (ประเวศ วะสี, 2550) ผู้นำที่มีจิตสำนึกเชิงสาธารณะจะไม่มองอำนาจเป็นทรัพย์สินส่วนตัว หากมองว่าอำนาจคือภาระหน้าที่ที่ต้องใช้อย่างระมัดระวังและรับผิดชอบ

5) ความกล้าหาญทางศีลธรรม (Moral Courage) แม้ผู้นำจะมีความตระหนักรู้ในตนเองและมีความเข้าใจต่อสิ่งที่ถูกต้อง แต่หากขาดความกล้าหาญในการตัดสินใจอย่างยึดมั่นในหลักการความชอบธรรมก็อาจไม่เกิดขึ้นจริง (Kidder, 2005) ความกล้าหาญทางศีลธรรมจึงหมายถึงความสามารถในการยืนหยัดต่อสิ่งที่ถูกต้อง แม้ภายใต้แรงกดดัน ความไม่แน่นอน หรือความเสี่ยงต่อความนิยมส่วนตัว คุณลักษณะนี้ทำให้ผู้นำสามารถแปลงความเข้าใจเชิงคุณค่าให้กลายเป็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

อภิปรายผลเชิงวิชาการต่อความชอบธรรมของผู้นำในบริบทการปกครองร่วมสมัย

ข้อเสนอเรื่อง **"กรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อความชอบธรรมของการปกครอง"** ที่บทความนี้นำเสนอ มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแทนที่กรอบอธิบายทางรัฐศาสตร์หรือทฤษฎีภาวะผู้นำร่วมสมัย หากมุ่งขยายขอบเขตของการทำความเข้าใจปัญหาความชอบธรรมให้ลึกลงไปถึงระดับของจิตสำนึกภายในของผู้ใช้อำนาจ ซึ่งเป็นมิติที่แม้จะมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่กลับไม่ได้รับการอภิปรายอย่างเพียงพอในข้อถกเถียงกระแสหลัก

ในทางรัฐศาสตร์ ความชอบธรรมมักถูกอธิบายผ่านความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับการยอมรับของสังคม ไม่ว่าจะในมิติของความชอบธรรมทางกฎหมาย ความชอบธรรมทางสถาบัน หรือความชอบธรรมที่เกิดจากประสิทธิผลของการบริหาร (Heywood, 2013) กรอบอธิบายดังกล่าวมีประโยชน์อย่างยิ่งในการทำความเข้าใจโครงสร้างอำนาจสาธารณะ แต่ยังมีข้อจำกัดสำคัญ กล่าวคือ มักให้ความสำคัญกับเงื่อนไขภายนอกของความชอบธรรม มากกว่าคุณภาพภายในของผู้ใช้อำนาจ ทั้งที่ในทางปฏิบัติ การมีอำนาจตามกฎหมายมิได้แปลว่าการใช้อำนาจนั้นจะได้รับการยอมรับอย่างแท้จริงเสมอไป ข้อจำกัดดังกล่าวปรากฏชัดเมื่อพิจารณาภาวะผู้นำร่วมสมัย ซึ่งหลายกรณีสะท้อนว่าผู้นำอาจมีอำนาจตามโครงสร้างอย่างครบถ้วน แต่กลับสูญเสียความไว้วางใจจากสาธารณะอย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า ความชอบธรรมมิได้เกิดจากสถานะเชิงสถาบันเพียงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับการรับรู้ของสังคมว่าผู้นำใช้อำนาจอย่างมีเหตุผล ความรับผิดชอบ และความเป็นธรรมเพียงใด (Ciulla, 2004)

ในมิติของทฤษฎีภาวะผู้นำร่วมสมัย แนวคิด ethical leadership ได้ขยายข้อถกเถียงเรื่องความชอบธรรมออกไปจากกรอบของประสิทธิภาพเชิงการบริหาร โดยเสนอว่าผู้นำที่ชอบธรรมต้องแสดงพฤติกรรมที่ยึดมั่นในคุณธรรม ความรับผิดชอบ และความโปร่งใส (Brown & Treviño, 2006) ขณะเดียวกัน authentic leadership ก็ให้ความสำคัญกับความจริงแท้ การรู้จักตนเอง และความ

สอดคล้องระหว่างคุณค่าภายในกับพฤติกรรมภายนอก (Avolio & Gardner, 2005) แนวคิดเหล่านี้ถือเป็นพัฒนาการสำคัญของศาสตร์ภาวะผู้นำ เพราะยอมรับว่าปัญหาของผู้นำมิใช่เพียงเรื่องเทคนิคการบริหาร หากเกี่ยวข้องกับโครงสร้างภายในของบุคลิกภาพและจริยธรรม

อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดดังกล่าวจะก้าวหน้าในเชิงทฤษฎี แต่ยังคงอธิบายปัญหาในระดับ "คุณลักษณะของผู้นำ" มากกว่าการลงไปสำรวจพลวัตภายในของจิตที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมเหล่านั้น คำถามสำคัญจึงยังคงเปิดอยู่ กล่าวคือ เหตุใดผู้นำบางคนซึ่งเข้าใจหลักการด้านคุณธรรมและภาวะผู้นำอย่างดี กลับยังคงตัดสินใจอย่างผิดพลาดภายใต้แรงกดดันทางอำนาจ ในจุดนี้ พุทธจิตวิทยาเสนอคำอธิบายที่มีความลึกอย่างยิ่ง เพราะมิได้เริ่มจากคำถามว่าผู้นำควรแสดงพฤติกรรมอย่างไร หากเริ่มจากคำถามว่า อะไรกำลังครอบงำจิตของผู้ใช้อำนาจอยู่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) มุมมองนี้ทำให้ปัญหาความชอบธรรมถูกย้ายจากระดับของ "การกระทำ" ไปสู่ระดับของ "ฐานภายในของการกระทำ" ซึ่งมีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ทางรัฐศาสตร์ หากผู้นำขาดการตระหนักรู้ในตนเอง การตัดสินใจอาจถูกขับเคลื่อนด้วยความกลัว ความไม่มั่นคง หรือความต้องการปกป้องภาพลักษณ์ แม้ภายนอกจะดูเหมือนเป็นการตัดสินใจเชิงเหตุผล หากอำนาจถูกใช้เพื่อตอบสนองแรงผลักภายในมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ความชอบธรรมย่อมสั่นคลอนในระดับที่ลึกกว่าความล้มเหลวเชิงนโยบาย เพราะปัญหามิได้อยู่ที่ผลลัพธ์เพียงอย่างเดียว หากอยู่ที่ฐานของการใช้อำนาจนั้นเอง

ข้อเสนอนี้สอดคล้องกับข้อถกเถียงด้าน political psychology ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจทางการเมืองมิได้เป็นผลของเหตุผลบริสุทธิ์ หากสัมพันธ์กับอารมณ์ การรับรู้ตัวตน และกลไกทางจิตวิทยาที่ซับซ้อน (Marcus, Neuman, & MacKuen, 2000) อย่างไรก็ตาม จุดที่บทความนี้พยายามเพิ่มเติมคือการเชื่อมข้อค้นพบเหล่านั้นเข้ากับกรอบพุทธจิตวิทยา ซึ่งเปิดพื้นที่ให้เข้าใจ "การปกครองตนเอง" ในฐานะรากฐานของความชอบธรรมของการปกครอง ในบริบทการเมืองร่วมสมัยที่ผู้นำต้องเผชิญแรงกดดันจากความขัดแย้ง ความคาดหวังของสาธารณะ และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความสามารถในการกำกับตนเองจึงมิใช่คุณลักษณะเสริม หากเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการใช้อำนาจอย่างมีความรับผิดชอบ ผู้นำที่ไม่สามารถแยกความกลัวของตนเองออกจากประโยชน์สาธารณะ ย่อมเสี่ยงต่อการใช้อำนาจในลักษณะที่บิดเบือนความชอบธรรม แม้ยังคงมีอำนาจตามกฎหมายอยู่ก็ตาม

ดังนั้น หากรัฐศาสตร์แบบดั้งเดิมมุ่งตอบคำถามว่า "อำนาจควรถูกจัดวางอย่างไร" และทฤษฎีภาวะผู้นำร่วมสมัยมุ่งตอบคำถามว่า "ผู้นำควรมีคุณลักษณะอย่างไร" บทความนี้เสนอให้เพิ่มคำถามอีกระดับหนึ่ง คือ "ผู้ใช้อำนาจมีวุฒิภาวะภายในเพียงพอที่จะใช้อำนาจอย่างชอบธรรมหรือไม่" คำถามนี้อาจเป็นคำถามที่สำคัญที่สุดต่อการปกครองร่วมสมัย เพราะในท้ายที่สุด ความล้มเหลวของการเมืองจำนวนมากอาจมิได้เริ่มจากรัฐธรรมนูญที่บกพร่อง สถาบันที่อ่อนแอ หรือกลไกที่ไม่สมบูรณ์เพียงอย่างเดียว หากเริ่มจากการที่ผู้ใช้อำนาจไม่สามารถปกครองจิตของตนเองได้อย่างเพียงพอ

บทสังเคราะห์เชิงทฤษฎีว่าด้วยความชอบธรรมของผู้นำและการปกครองตน

จากการวิเคราะห์ตลอดทั้งบทความ พบว่า ปัญหาความชอบธรรมของผู้นำมิอาจทำความเข้าใจผ่านกรอบรัฐศาสตร์แบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นเพียงโครงสร้างอำนาจ ความสัมพันธ์เชิงสถาบัน หรือฐานความชอบธรรมทางกฎหมายเท่านั้น แม้องค์ประกอบดังกล่าวจะมีความสำคัญต่อการค้ำจุนระเบียบการปกครอง แต่ยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายว่าเหตุใดผู้นำบางคนซึ่งมีอำนาจอย่างครบถ้วนกลับสูญเสียความไว้วางใจจากสาธารณะอย่างรวดเร็ว ขณะที่บางคนยังคงได้รับการยอมรับแม้อยู่ภายใต้ภาวะวิกฤต (Heywood, 2013) ข้อค้นพบสำคัญของบทความนี้คือ ความชอบธรรมของการปกครองมิใช่ผลผลิตของโครงสร้างอำนาจภายนอกเพียงอย่างเดียว หากสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับ "มิติภายในของการใช้อำนาจ" กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างจิตสำนึกของผู้นำกับการตัดสินใจเชิงอำนาจ เพราะการตัดสินใจทางการเมืองมิได้เป็นกิจกรรมเชิงเหตุผลที่แยกขาดจากอารมณ์ ความกลัว ความยึดมั่นในอัตตา หรือแรงผลักทางจิตวิทยา หากปัจจัยเหล่านี้สามารถกำหนดทิศทางของการใช้อำนาจได้อย่างลึกซึ้ง (Marcus et al., 2000)

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบพุทธจิตวิทยา ปัญหาดังกล่าวยิ่งมีความชัดเจนมากขึ้น เพราะความล้มเหลวของผู้นำมิได้เกิดจากการขาดข้อมูลหรือขาดทักษะการบริหารเพียงอย่างเดียว หากเกิดจากการไม่รู้เท่าทันตนเอง การปล่อยให้ความกลัว ความยึดมั่น หรือแรงขับภายในเข้ามากำหนดการตัดสินใจโดยปราศจากการใคร่ครวญอย่างมีสติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559; พระไพศาล วิสาโล, 2561)

จากการสังเคราะห์ข้อถกเถียงทางรัฐศาสตร์ ภาวะผู้นำ จิตวิทยา และพุทธจิตวิทยา บทความนี้จึงนำเสนอกรอบแนวคิดเชิงสังเคราะห์ที่เรียกว่า

กรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อความชอบธรรมของการปกครอง

(Buddhist Psychological Leadership Framework for Legitimate Governance)

กรอบแนวคิดดังกล่าวประกอบด้วยมิติสำคัญ 5 ประการที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ได้แก่

1) การตระหนักรู้ในตนเอง (Self-Awareness) ความสามารถในการมองเห็นแรงจูงใจ อารมณ์ อคติ และข้อจำกัดของตนเองอย่างตรงไปตรงมา เพื่อไม่ให้การใช้อำนาจถูกครอบงำด้วยแรงผลักภายใน (Goleman et al., 2002)

2) การลดอิทธิพลของอัตตา (Ego Reduction) ความสามารถในการไม่ปล่อยให้ภาพลักษณ์ สถานะ หรือความยึดมั่นในตนเองเข้ามาบิดเบือนการตัดสินใจเชิงสาธารณะ (Epstein, 1995)

3) การใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ (Reflective Judgment) ความสามารถในการเว้นระยะจากแรงกดดันและอารมณ์ เพื่อพิจารณาผลกระทบของการตัดสินใจอย่างรอบด้าน (Flavell, 1979)

4) จิตสำนึกเชิงสาธารณะ (Public Moral Consciousness) ความตระหนักว่าอำนาจมิใช่ทรัพย์สินส่วนบุคคล หากเป็นภาระหน้าที่ต่อประโยชน์ร่วมของสังคม (ประเวศ วะสี, 2550)

5) ความกล้าหาญทางศีลธรรม (Moral Courage) ความสามารถในการยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้องแม้ต้องเผชิญแรงกดดันหรือความเสี่ยง (Kidder, 2005)

กรอบแนวคิดนี้เสนอการเปลี่ยนจุดเน้นจากคำถามแบบรัฐศาสตร์ดั้งเดิมที่ว่า **"ใครควรมีอำนาจ"** ไปสู่คำถามที่ลึกกว่า คือ **"ผู้ใช้อำนาจมีวุฒิภาวะภายในเพียงพอที่จะใช้อำนาจอย่างชอบธรรมหรือไม่"**

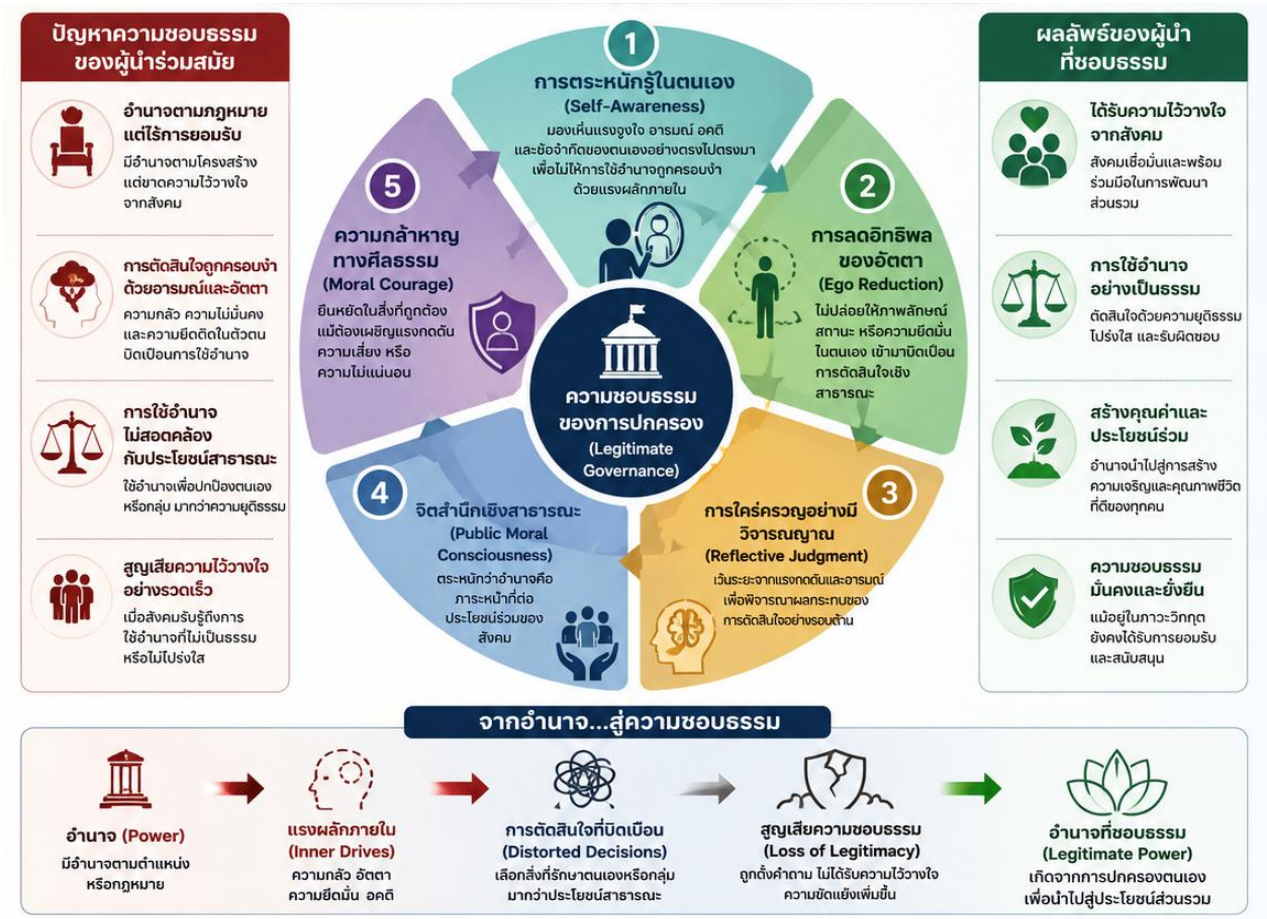

ในความหมายนี้ ความชอบธรรมของการปกครองมิได้เริ่มต้นจากการควบคุมผู้อื่น หากเริ่มต้นจากการปกครองตนเอง เพราะผู้นำที่ไม่สามารถกำกับความกลัว ความยึดมั่น หรือแรงผลักภายในของตนเอง ย่อมเสี่ยงต่อการใช้อำนาจเพื่อปกป้องตัวตนมากกว่ารับใช้ความยุติธรรม

ภาพที่ 1 กรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อความชอบธรรมของการปกครอง (Buddhist Psychological Leadership Framework for Legitimate Governance)

บทสรุป

การศึกษาความชอบธรรมของผู้นำในทางรัฐศาสตร์โดยทั่วไปมักให้ความสำคัญกับโครงสร้างอำนาจ ความชอบธรรมทางกฎหมาย ประสิทธิภาพของสถาบัน และความสามารถในการบริหารจัดการในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการปกครอง อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ตลอดทั้งบทความนี้ชี้ให้เห็นว่าแม้ปัจจัยดังกล่าวจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของระเบียบการเมือง แต่ยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายความสำเร็จหรือความล้มเหลวของภาวะผู้นำในสังคมร่วมสมัยอย่างครบถ้วน เพราะในความเป็น

จริง การใช้อำนาจมิได้เป็นเพียงกระบวนการเชิงโครงสร้าง หากเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับภาวะภายในของผู้ใช้อำนาจเอง

ข้อค้นพบสำคัญของบทความนี้คือ การตัดสินใจเชิงอำนาจมิใช่กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากเหตุผลบริสุทธิ์ หากเป็นกระบวนการที่ถูกกำหนดโดยพลวัตทางจิตวิทยา ไม่ว่าจะเป็นความกลัว ความไม่มั่นคง ความยึดมั่นในอัตตา การปกป้องภาพลักษณ์ หรือแรงผลักภายในที่ผู้ใช้อำนาจอาจไม่ตระหนักรู้อย่างเพียงพอ เมื่อปัจจัยเหล่านี้เข้ามากำหนดการตัดสินใจ อำนาจย่อมมีแนวโน้มถูกใช้เพื่อรักษาตัวตนมากกว่าการรับใช้ประโยชน์สาธารณะ และเมื่ออำนาจเริ่มสูญเสียความสัมพันธ์กับประโยชน์ส่วนรวม ความชอบธรรมของการปกครองย่อมเริ่มสั่นคลอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พุทธจิตวิทยาได้เปิดพื้นที่สำคัญในการทำความเข้าใจปัญหาดังกล่าวอย่างลึกซึ้ง โดยชี้ให้เห็นว่า วิกฤตของภาวะผู้นำมิได้เริ่มจากความล้มเหลวเชิงเทคนิค หากเริ่มจากการไม่รู้เท่าทันตนเอง การปล่อยให้ความยึดมั่น ความกลัว และแรงขับภายในเข้ามากำหนดการใช้อำนาจโดยปราศจากการกำกับด้วยสติ ปัญญา และการใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ ในมุมมองนี้ การปกครองจึงมิใช่เพียงศิลปะแห่งการบริหารผู้อื่น หากเป็นกระบวนการแห่งการบริหารตนเองในระดับที่ลึกยิ่งกว่า

บทความนี้จึงเสนอข้อสรุปเชิงวิชาการว่า ความชอบธรรมของผู้นำมิอาจประเมินจากตำแหน่งอำนาจตามกฎหมาย หรือประสิทธิภาพเชิงการบริหารเพียงอย่างเดียว หากต้องพิจารณาถึงคุณภาพภายในของผู้ใช้อำนาจด้วย กล่าวคือ ผู้นำที่มีความชอบธรรมอย่างแท้จริงต้องเป็นผู้ที่สามารถตระหนักรู้ในตนเอง ลดอิทธิพลของอัตตา ใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ ยึดโยงกับประโยชน์สาธารณะ และกล้ายืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้องแม้ภายใต้แรงกดดันในระดับที่ลึกที่สุด บทความนี้มิได้เพียงเสนอกรอบการอธิบายภาวะผู้นำ หากเสนอการเปลี่ยนมุมมองต่อความหมายของการใช้อำนาจทางการเมือง กล่าวคือ จากเดิมที่รัฐศาสตร์มักตั้งคำถามว่า "ใครควรมีอำนาจ" บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า คำถามที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือ "ผู้มีอำนาจสามารถปกครองตนเองได้เพียงพอหรือไม่" เพราะในท้ายที่สุด ผู้นำที่ไม่สามารถกำกับความกลัว ความทะยานอยาก หรือความยึดมั่นในตนเอง ย่อมเสี่ยงต่อการใช้อำนาจเพื่อปกป้องตัวตนมากกว่าปกป้องหลักการ และเมื่ออำนาจถูกใช้เพื่อรับใช้ตัวตนมากกว่าความยุติธรรม ความชอบธรรมย่อมไม่อาจดำรงอยู่อย่างมั่นคงได้ ดังนั้น หากจะกล่าวถึงภาวะผู้นำที่แท้จริงในความหมายของการปกครองที่ชอบธรรม อาจกล่าวได้ว่า ผู้นำมิใช่ผู้ที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นมากที่สุด หากคือผู้ที่ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของตนเองมากที่สุดต่างหาก

บรรณานุกรม

ประเวศ วะสี. (2550). **ภาวะผู้นำ: ความเป็นผู้นำกับการพัฒนาสังคม.** กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.
พระไพศาล วิสาโล. (2561). **รู้ตื่นและเบิกบาน: การภาวนาในชีวิตประจำวัน.** กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.** กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

Avolio, B. J., & Gardner, W. L. (2005). **Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership.** The Leadership Quarterly, 16(3), 315–338.

Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2006). **Transformational leadership** (2nd ed.). Psychology Press.

Boin, A., Hart, P., Stern, E., & Sundelius, B. (2005). **The politics of crisis management: Public leadership under pressure.** Cambridge University Press.

Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). **Ethical leadership: A review and future directions.** The Leadership Quarterly, 17(6), 595–616.

Burns, J. M. (1978). **Leadership.** Harper & Row.

Ciulla, J. B. (2004). **Ethics, the heart of leadership** (2nd ed.). Praeger.

Epstein, M. (1995). **Thoughts without a thinker: Psychotherapy from a Buddhist perspective.** Basic Books.

Fiske, S. T. (1993). **Controlling other people: The impact of power on stereotyping.** American Psychologist, 48(6), 621–628.

Flavell, J. H. (1979). **Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry.** American Psychologist, 34(10), 906–911.

Goleman, D. (1995**). Emotional intelligence.** Bantam Books.

Goleman, D., Boyatzis, R., & McKee, A. (2002). **Primal leadership: Realizing the power of emotional intelligence.** Harvard Business School Press.

Heywood, A. (2013). **Politics** (4th ed.). Palgrave Macmillan.

Janis, I. L. (1982). **Groupthink** (2nd ed.). Houghton Mifflin.

Kabat-Zinn, J. (2003). **Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future.** Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 144–156.

Keltner, D., Gruenfeld, D. H., & Anderson, C. (2003). **Power, approach, and inhibition.** Psychological Review, 110(2), 265–284.

Kidder, R. M. (2005). **Moral courage.** HarperCollins.

LeDoux, J. (1996). **The emotional brain.** Simon & Schuster.

Marcus, G. E., Neuman, W. R., & MacKuen, M. (2000). **Affective intelligence and political judgment.** University of Chicago Press.

Taylor, C. (1989). **Sources of the self.** Harvard University Press.

Health Communication as Perception Design: A Platform-Mediated Learning Model for Preventing Youth Risk Normalization on TikTok

Rattaphol Phrommas
Faculty of Mass Communication, Chiang Mai University
Corresponding author, e-mail: rattapholp@gmail.com

ABSTRACT

Youth risk prevention cannot rely solely on information or warning messages, as learning increasingly occurs within platform environments such as TikTok, where algorithms, short-form video, and participatory culture continuously shape attention, emotion, and identity. This article proposes a Platform-Mediated Learning Model to explain how risk normalization—particularly regarding e-cigarette content—arises from cumulative perceptual learning embedded in everyday digital experience rather than from isolated rational decisions.

Using a qualitative meta-synthesis of international TikTok studies, Thai health-communication research, and conceptual insights from Buddhist psychology, the study identifies three interlocking mechanisms: algorithmic repetitive exposure, socio-emotional reinforcement, and implicit identity alignment. These mechanisms operate as a learning ecology that gradually transforms perceived risk into normality.

The model reframes health communication from message transmission toward perception design, emphasizing the intentional structuring of experiential conditions that interrupt normalization and strengthen internal self-regulation. It positions youth risk prevention on TikTok as an adaptive design practice that simultaneously engages attention, emotion, and identity, rather than relying solely on informational persuasion.

Keywords: Buddhist Psychology, Perceptual Design, Platform-Mediated Learning, Risk Normalization, TikTok

Introduction

In the past decade, preventing new substance users among youth can no longer be sufficiently explained through an information–warning paradigm alone. Youth learning has increasingly shifted to platform environments—particularly TikTok—where algorithmic curation, short-form video, and participatory culture continuously shape perceptions, emotions, and identities. Risk-related behaviors are often encountered not as explicit persuasion but as elements of everyday entertainment and lifestyle representation, making familiarity and normalization more influential than rational evaluation.

Research in digital media and adolescent psychology suggests that social media platforms function as perceptual learning ecosystems rather than neutral communication channels. Repeated exposure, symbolic social rewards, and peer visibility gradually attach emotional and identity-based meanings to behaviors such as vaping, frequently reducing perceived risk. However, conventional health communication strategies still rely primarily on information delivery and rational persuasion, which operate outside the experiential level where platform-mediated learning occurs.

This study addresses this structural gap by proposing a platform-mediated learning model that reframes health communication as perceptual design. Instead of focusing solely on message content, the model emphasizes the deliberate structuring of attention, emotion, meaning, and identity within platform environments. It integrates three dimensions: platform mechanisms as learning infrastructures, affective and identity-based youth learning processes, and internal awareness and self-regulation informed by Buddhist psychology. This perspective advances health communication from message transmission toward the design of learning conditions capable of countering risk normalization in platform culture.

Objectives

1. To develop a health communication model as a perception design for the TikTok context by systematically defining its core components and relational structure.

2. To explain the mechanisms through which youth risk normalization emerges within the TikTok platform environment and to synthesize preventive media design principles.

Literature Review

1. TikTok, E-Cigarettes, and Youth Perceptual Formation

International scholarship consistently indicates that TikTok functions not merely as a content distribution channel but as a platform learning ecology that shapes youth attention, emotion, and norms through algorithmic curation, selective repetition, and social reinforcement (Anderson et al., 2023; Livingstone & Third, 2017; Nesi et al., 2018; Omar & Dequan, 2020). In the context of e-cigarettes, empirical studies show that repeated exposure to vaping-related content is associated with reduced risk perception and increased trial intention. The dominant mechanism is the gradual normalization of risky behavior—making it appear familiar and ordinary—rather than direct informational persuasion (Kong et al., 2023; Vassey et al., 2022; Sun et al., 2023). Overall, the platform operates at the level of experience and meaning design rather than merely transmitting messages.

2. Health Communication and Education in the Thai Context

Thai research reflects policy-, school-, and community-based efforts to prevent youth risk behaviors through digital media and learning activities, emphasizing the role of new media in framing meaning and identity rather than knowledge acquisition alone (Wattanapradit, 2018; Sisabai, 2019). However, most initiatives remain grounded in information campaigns or one-off activities and lack a systematic conceptual framework capable of explaining youth learning at the level of perceptual formation within platform environments.

3. Buddhist Psychology and Risk-Behavior Prevention

งBuddhist and Buddhist-informed psychological studies conceptualize risky behavior through mechanisms of desire, attachment, and awareness, framing addiction as an internal learning and self-regulation process (Kittisaro, 2021; Paphassaro, 2020). Parallel international work in mindfulness and contemplative psychology supports the roles of attentional regulation and reflective awareness in reducing risk behaviors and shaping affective learning (Kabat-Zinn, 2003; Shonin et al., 2014; Tang et al., 2015). Nevertheless, these perspectives are more often applied as therapeutic or well-being resources than as design frameworks for media and platform-based learning environments.

4. Synthesis

Across the three domains, international studies provide mechanisms of platform ecology and repetitive exposure; Thai research contributes applied health communication

and educational contexts; and Buddhist psychology offers constructs of desire, awareness, and self-regulation. However, few studies integrate these dimensions at the level of perception design to form a systematic framework for health communication in platform culture. This gap constitutes the conceptual foundation for the Platform-Mediated Learning Model proposed in this article.

Methodology

1. Research Design

This study employs a qualitative, mechanism-oriented documentary synthesis to develop a health communication model as a perception design for the TikTok platform context. Rather than a conventional literature review, the approach functions as a conceptual synthesis aimed at model construction by integrating three primary corpora: (1) international studies on TikTok, e-cigarettes, and platform culture; (2) research on learning, educational technology, and youth health communication; and (3) Thai and Buddhist-informed studies on desire, awareness, and self-regulation. Epistemologically, youth vaping initiation is treated as a perceptual and identity-forming learning process within platform ecologies, not merely an outcome of message exposure or informational persuasion.

2. Data Sources and Selection Criteria

The synthesis draws on three data domains: (1) international databases such as Scopus, Web of Science, PubMed, and ERIC to explain platform mechanisms, youth behavior, and mindfulness/psychology research; (2) Thai-language sources on youth, digital media, health communication, and education to confirm applied and policy contexts; and (3) Buddhist and Buddhist-psychological works used as theoretical mechanisms for explaining desire, attachment, awareness, and self-regulation rather than religious doctrine. Selection criteria included relevance to TikTok/platform environments, youth risk or self-regulation, source credibility (peer-reviewed journals, academic books, theses, institutional reports), explanatory power at the mechanism level, and verifiable bibliographic data.

3. Mechanism-Oriented Synthesis Process

Analysis followed an iterative cross-corpus synthesis. Documents were carefully read to identify mechanisms related to perception, emotion, desire, imitation, identity formation, and self-regulation. These units were then compared across corpora to identify: (1) shared platform-level mechanisms, (2) context-specific mechanisms in Thai applied settings, and

(3) internally oriented mechanisms of awareness and self-regulation articulated in Buddhist psychology. The extracted units were clustered into higher-order constructs—perception shaping, normalization, desire and valuation, identity internalization, and reflective interruption—and subsequently organized into the proposed perception-design model with systematic back-referencing to source materials.

4. Methodological Rigor and Contextual Validity

Credibility was strengthened through the integration of multi-domain evidence, the systematic alignment of international and Thai contexts, the use of Buddhist psychology as a mechanistic rather than doctrinal lens, and the explicit traceability of model components to documented sources. Nevertheless, the study remains at a conceptual development stage, based on documentary evidence, and is intended as a foundational framework for subsequent design-based and field research rather than as a direct test of communication effectiveness.

Findings

1. Core Platform Mechanisms and Youth Perceptual Formation

Across the three knowledge corpora, TikTok emerges not merely as a communication channel but as a perceptual learning ecology that shapes youth attention, emotion, and norms through the interaction of algorithms, social reinforcement, and implicit learning. International evidence indicates that algorithmic ranking and selective repetition gradually embed certain content types—particularly e-cigarette material framed as entertainment and lifestyle—into everyday experience, thereby forming perception through visual–affective exposure rather than analytic information processing (Kong et al., 2023; Vassey et al., 2022; Sun et al., 2023).

Process-wise, TikTok amplifies affective and social learning via engagement prompts, symbolic rewards, and visible peer approval, reinforcing the values youth attach to behaviors (Anderson et al., 2023; Nesi et al., 2018; Omar & Dequan, 2020). Thai digital media and health communication studies report similar trends in meaning and identity framing beyond knowledge acquisition (Wattanapradit, 2018; Sisabai, 2019). Read alongside Buddhist psychology, platform-triggered desire, emotional attraction, and self-association align structurally with accounts of addiction and diminished self-regulation (Kittisaro, 2021; Paphassaro, 2020).

In sum, three foundational mechanisms structure youth perception: (1) algorithmic repetitive exposure, (2) socio-emotional reinforcement, and (3) implicit identity linkage—the core architecture underlying new-user formation in platform ecologies.

2. Process of New-User Formation in TikTok Culture

The synthesis indicates a gradual, sequential process rather than an abrupt rational choice. It begins with repetitive exposure and familiarity, allowing vaping content to enter daily life under frames of fun and normalcy (Kong et al., 2023; Vassey et al., 2022). This is followed by socioemotional linkage through peers, influencers, and user imagery, which links behavior to positive feelings and a sense of belonging (Anderson et al., 2023; Omar & Dequan, 2020). Subsequent stages involve normalization and risk attenuation through the absence of consequence imagery and routine placement (Sun et al., 2023), culminating in identity alignment, where the behavior appears self-congruent or age-appropriate (Nesi et al., 2018).

When interpreted with Thai studies and Buddhist psychology, this trajectory mirrors internal mechanisms of desire, attachment, and reduced awareness (Kittisaro, 2021; Paphassaro, 2020). Mechanistically, the sequence can be summarized as: exposure ⟶ familiarity ⟶ affective linkage ⟶ normalization ⟶ risk attenuation ⟶ identity alignment ⟶ readiness to experiment—a perceptual learning continuum rather than a single decision event.

3. Design Gap and Implications for Health Communication

Although TikTok effectively shapes perception and identity, prevailing health-communication models remain anchored in information transmission and warning logic, operating at a different level from platform mechanisms (Livingstone & Third, 2017; Montgomery et al., 2018). Thai evidence likewise suggests that external control or one-off informational activities are insufficient for sustained behavioral change (Wattanapradit, 2018; Sisabai, 2019), while Buddhist perspectives emphasize internal capacities—awareness and self-regulation—as critical conditions for risk reduction (Kittisaro, 2021; Paphassaro, 2020).

However, these domains are rarely integrated into a systematic platform-based design framework. This structural gap directly motivates the proposed model, which targets attention patterns, familiarity cycles, affective cues, and reflective awareness rather than merely increasing the volume of warning messages.

Discussion

1. TikTok as a Learning Ecology and Architecture of Perception

The synthesis suggests that TikTok should not be viewed merely as social media or a content channel, but as a platform-based learning ecology that systematically structures exposure, familiarity, emotion, and valuation through algorithms, short-form video, and participatory culture (Anderson et al., 2023; Livingstone & Third, 2017; Nesi et al., 2018; Omar & Dequan, 2020). Learning in this environment arises less from information-seeking than from repetitive experience that shapes what is seen and felt until it becomes everyday normality.

Regarding e-cigarette content, empirical work shows that risk is embedded in entertainment, lifestyle imagery, and adolescent identity cues rather than in explicit advertising (Kong et al., 2023; Vassey et al., 2022; Sun et al., 2023). Theoretically, these findings shift the lens from traditional media-effects models toward platform-mediated learning, in which perception is shaped by experience design rather than by message persuasion.

2. Youth Risk Behavior as Perceptual and Identity Learning

The pathway to new-user behavior does not begin with rational decision-making but with becoming familiar with, indifferent to, and self-aligned with risky practices. This aligns with affective learning and adolescent identity experimentation, where imitation, peer acceptance, and self-image linkage gradually transform vaping from a "choice" into a self-relevant meaning (Nesi et al., 2018; Anderson et al., 2023).

Risk behavior, therefore, cannot be reduced to a health issue alone; it is the outcome of a continuous perceptual learning process shaped by platform environments. Effective prevention must operate at the levels of emotion, familiarity, and identity—not merely by increasing warning information.

3. Limits of Message-Centered Health Communication

A structural tension emerges between experience-designed platforms and message-centered health communication. While platforms shape perception through repetition and social reinforcement, many interventions remain grounded in information delivery, campaigns, or one-off activities (Livingstone & Third, 2017; Montgomery et al., 2018). Thai digital media research similarly indicates that increases in external control or knowledge alone are insufficient for sustained behavioral change (Wattanapradit, 2018; Sisabai, 2019).

The weakness lies not in message quality but in a misaligned learning level—health communication often fails to engage the perceptual layer that platforms reproduce daily.

4. Elevating Buddhist Psychology as a Design Framework

Platform-driven mechanisms of desire, attachment, and reduced awareness correspond structurally to Buddhist psychological explanations of self-regulation and risk behavior (Kittisaro, 2021; Paphassaro, 2020). International mindfulness research likewise supports attentional regulation and reflective awareness as key to reducing risky behavior and shaping affective learning (Kabat-Zinn, 2003; Shonin et al., 2014; Tang et al., 2015).

These perspectives, however, are often applied therapeutically rather than as design resources for media and learning environments. This study proposes reframing Buddhist psychology—mindfulness, non-attachment, and self-regulation—as a foundation for perception-level health communication that operates within platform mechanisms. Prevention in the platform era, therefore, requires designing learning conditions that help youth notice, pause, and reflect within environments engineered to amplify desire continuously.

Conclusion

1. A Health Communication Model as Perception Design

This study proposes a Health Communication as Perception Design Model as a conceptual outcome of documentary synthesis, shifting emphasis from message transmission and content persuasion toward the design of perceptual conditions within platform ecologies. The model assumes that youth new-user formation on TikTok is not solely the result of rational decision-making but rather the cumulative effect of perceptual learning produced by the interaction among platform environments, youth learning processes, and internal self-regulation mechanisms. As illustrated in Figure 1

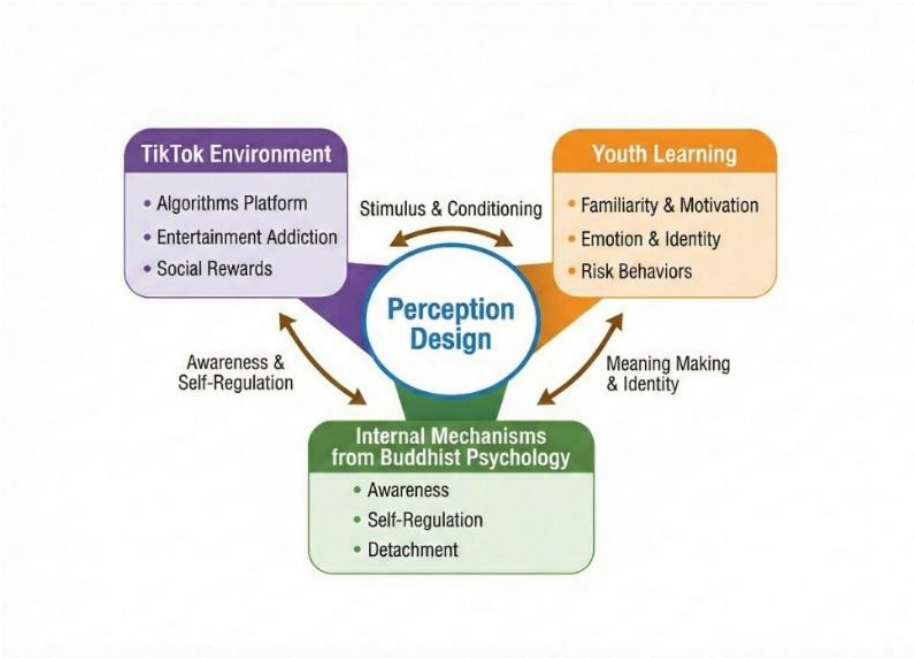

Figure 1: A Health Communication Model as Perception Design

Structurally, the model integrates three interrelated dimensions organized around perception design as the central axis:

(1) Platform Environment (TikTok) – algorithmic curation, entertainment design, and social reward systems that generate repetitive exposure and experiential familiarity;

(2) Youth Learning – processes of meaning-making, emotion, motivation, and identity formation through which behaviors become self-relevant;

(3) Internal Mechanisms from Buddhist Psychology – awareness, self-control, and non-attachment as regulatory resources enabling pause, reflection, and reframing of mediated experience.

These dimensions operate as a cyclical interaction rather than a linear sequence. Perceptual design links platform stimuli with youth meaning-making, while awareness and self-regulation function as feedback mechanisms that can interrupt or reshape the cycle. The model, therefore, reframes platform-era health communication as a learning-experience design that simultaneously addresses environmental conditions, internal meaning structures, and self-regulatory capacities, rather than merely increasing the volume of warning messages or factual information. In essence, preventing new-user risk requires designing conditions of familiarity, emotion, and meaning, alongside strengthening reflective awareness and self-control, so that communication can operate at the same perceptual level as platforms shape youth identity in everyday life.

2. Implications for Media, Learning, and Health Communication Design

The model implies a shift from content production to the design of perceptual conditions within platform ecosystems. Media development should begin not with "what to say," but with how to structure exposure, repetition, and emotional reinforcement so interventions can operate within the same algorithmic and social-reward layers that shape attention. Preventive TikTok media thus becomes a form of learning-experience design that engages attention patterns, familiarity cycles, and value formation rather than relying solely on informational campaigns.

In educational contexts, risk prevention must address meaning-making and identity alongside knowledge. Learning activities should enable youth to observe platform attention mechanisms, analyze their own media experiences, and work with emotions and motivations connected to behavior. At the broader health-communication level, evaluation criteria should move beyond knowledge or attitude change toward assessing whether communication can disrupt perceptual conditions—for example, reframing risk, revealing platform mechanisms, and strengthening self-regulation. This orientation opens space for new tools in media design, curriculum development, and practice-based research that integrate platform dynamics, youth learning, and internal regulatory processes.

3. Limitations and Directions for Future Research

A primary limitation is the study's conceptual and mechanistic focus, grounded in a documentary synthesis and lacking field data or experimental media testing. The model, therefore, serves as a foundational framework rather than direct evidence of communication effectiveness. Although it integrates international research, Thai contexts, and Buddhist psychology, its explanatory power remains theoretical and requires empirical validation within rapidly evolving platform environments.

Future studies should advance toward design-based and action research, employing the perception-design framework to develop and test TikTok media prototypes, learning activities, and platform-based learning environments. Field evaluations should prioritize outcomes at the levels of perception, meaning construction, identity negotiation, and self-regulation rather than knowledge or attitude alone. Such work will enable the model to evolve from a conceptual structure into a practical instrument applicable to platform-era health communication.

Bibliography

Anderson, M., Jiang, J., & Auxier, B. (2023). **Teens, social media, and technology 2023.** Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/internet/2023/12/11/teens-social-media-and-technology-2023/

Bandura, A. (2001). **Social cognitive theory of mass communication.** Media Psychology,3(3), 265–299. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0303_03

Basch, C. H., Meleo-Erwin, Z., Fera, J., Jaime, C., & Basch, C. E. (2021). **A global pandemic in The time of viral memes: COVID- 19 vaccine misinformation and disinformation on TikTok.** Human Vaccines & Immunotherapeutics, 17(8), 2373–2377. https://doi.org/10.1080/21645515.2021.1894896

Kabat-Zinn, J. (2003). **Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future.** Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 144–156. https://doi.org/10.1093/clipsy/bpg016

Kittisaro, P. (2021). **Buddhist- based approaches to youth self- regulation and risk behavior prevention** [Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].

Kong, G., Morean, M. E., Bold, K. W., Wu, R., Bhatti, H., & Simon, P. (2023). **Youth exposure to electronic cigarette content on TikTok.** Addictive Behaviors, 138, 107562. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2022.107562

Livingstone, S., & Third, A. (2017). **Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda.** New Media & Society, 19(5), 657–670. https://doi.org/10.1177/1461444816686318

Montgomery, K. C., Chester, J., Nixon, L., Levy, L., & Dorfman, L. (2018). **Big data and the Transformation of food and beverage marketing:** Undermining efforts to reduce obesity? Critical Public Health, 28(2), 145–158. https://doi.org/10.1080/09581596.2017.1392483

Nesi, J., Choukas-Bradley, S., & Prinstein, M. J. (2018). **Transformation of adolescent peer relations in the social media context: Part 1—A theoretical framework and application to dyadic peer relationships.** Clinical Child and Family Psychology Review, 21(3), 267–294. https://doi.org/10.1007/s10567-018-0261-x

Office of the Narcotics Control Board. (2025a). **National action plan on drug prevention and suppression (Fiscal year 2026).** Bangkok: Office of the Narcotics Control Board.

Office of the Narcotics Control Board. (2025b). **Operation to reduce the severity of drug problems (November 2025–March 2026) under the national action plan on drug prevention and suppression, fiscal year 2026.** Bangkok: Office of the Narcotics Control Board.

Omar, B., & Dequan, W. (2020). **Watch, share, or create: The influence of personality traits and user motivation on TikTok mobile video usage.** International Journal of Interactive Mobile Technologies, 14(4), 121–137. https://doi.org/10.3991/ijim.v14i04.12429

Paphassaro, S. (2020). **Buddhist psychology and prevention of youth risk behaviors in educational contexts** [Doctoral dissertation, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].

Shonin, E., Van Gordon, W., & Griffiths, M. D. (2014). **The emerging role of Buddhism in clinical psychology:** Toward effective integration. Psychology of Religion and Spirituality, 6(2), 123–137. https://doi.org/10.1037/a0035859

Sisabai, S. (2019). **Digital media use, youth behavior, and risk prevention communication in Thai contexts** [Master's thesis, Chiang Mai University].

Sun, T., Lim, C. C. W., Chung, J., & Cheng, B. (2023). **Vaping on TikTok: A systematic thematic analysis.** Tobacco Control, 32(2), 251–254. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2021-056619

Tang, Y.-Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). **The neuroscience of mindfulness meditation.** Nature Reviews Neuroscience, 16(4), 213–225. https://doi.org/10.1038/nrn3916

Vassey, J., Metayer, C., Kennedy, C. J., Whitehead, T. P., & Halpern-Felsher, B. (2022). #Vape: **Measuring e-cigarette influence on TikTok. Tobacco Control,** 31(4), 437–443. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2020-056249

Wakefield, M. A., Loken, B., & Hornik, R. C. (2010). **Use of mass media campaigns to change health behaviour.** The Lancet, 376(9748), 1261–1271. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(10)60809-4

Wattanapradit, K. (2018). **Youth, digital media, and health communication in Thai educational settings** [Research report]. Chiang Mai University.

Dynamics of the Five Precepts in the Short-Video World: Applying Buddhist Ethics to Create Norms for Creative TikTok Usage

Phramaha Phanuvich Panuwityo
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
Mahamakut Buddhist University,Thailand
Konthoujam Nongpok Chingkhei Nganba
Head & Assistant Professor, Department of Philosophy, Pravabati College, Manipur, India
Thokchom Premabati Devi
Assistant Professor, Department of Political Science, Pravabati College, Manipur, India
Corresponding author, e-mail : phanuvich.num@mbu.ac.th

ABSTRACT

This academic article aims to 1) analyze the phenomenon of ethical violations on the TikTok platform and 2) propose guidelines for applying the Five Precepts to establish norms for creative communication in the digital world. Currently, TikTok significantly influences human behavior, particularly by shifting paradigms of information consumption and self-expression toward short-form videos. These platforms often prioritize speed and the "Attention Economy," which leads to complex digital ethics issues such as privacy violations, factual distortion, and the incitement of hatred. This study employs documentary research combined with content synthesis from relevant literature in communication arts and Buddhist ethics to analyze the dynamics of these problems within the context of modern technology.

The findings indicate that ethical violations on TikTok are frequently rooted in a mindless desire for online social recognition, resulting in the harassment of others through various forms of communication. However, the Five Precepts are not merely obsolete religious prohibitions; rather, they serve as a spiritual innovation that functions as a tool for "Mindfulness Regulation" in the efficient production and consumption of content. Applying each precept helps create a comprehensive ethical framework, ranging from

respecting intellectual property and truthful communication to exercising restraint against intoxicating media. The conclusion suggests that integrating Buddhist principles with digital citizenship skills will empower both content creators and viewers with strong "Digital Immunity," leading to the establishment of friendly and sustainable communication norms in online society.

Keywords: Digital Ethics, Five Precepts, Creative Communication

Introduction

Over the past decade, the digital media landscape has undergone a profound transformation, transitioning from long-form video content to the absolute dominance of short-form video, with TikTok emerging as the primary platform driving this dynamic shift. This phenomenon has accelerated human information consumption, fostering a preference for rapid, entertainment-oriented content delivered within brief intervals. The platform's sophisticated algorithms have established proactive content curation mechanisms that precisely cater to individual tastes, giving rise to the "Attention Economy"—a system fundamentally focused on competing for users' time and cognitive focus (Boonsiri, 2023). Features such as the "Infinite Scroll" interface, combined with psychological reward systems like likes and shares, have conditioned users to seek validation within virtual cycles. This has led to behavioral changes characterized by the construction of superficial digital identities and the consumption of information without thorough deliberation.

Despite the success of rapid communication, TikTok continuously faces an escalating crisis in digital ethics. An environment conducive to creating viral content has incentivized certain creators to bypass social norms in exchange for views, leading to issues such as cyberbullying, hate speech, and privacy violations. Furthermore, challenges persist regarding intellectual property infringement through unauthorized adaptations of others' work, as well as the dissemination of sexually provocative content to attract engagement and the spread of fake news that distorts facts for political or commercial gain (Bhumiprabhas, 2022). These problems not only compromise safe communication spaces but also adversely affect the mental well-being of youth and exacerbate social conflicts. Such issues reflect that technological measures alone may be insufficient for governing human behavior within these complex virtual environments.

Consequently, there is an urgent need to identify an ethical compass as an anchor in the digital world, particularly through the reinterpretation of the "Five Precepts" to be dynamic and consistent with modern communication contexts. The Five Precepts are not merely traditional religious prohibitions; rather, they serve as tools for mindfulness regulation and social responsibility that can practically establish norms for creative TikTok usage (Dhammacitto, 2021). These principles range from refraining from online harassment and respecting intellectual property and data ownership to exercising sexual restraint by avoiding obscenity, communicating truthfully without distortion, and maintaining mindfulness in media consumption to prevent addiction. This academic article aims to analyze the integration of these principles to provide a framework for building "Digital Immunity" and elevating short-form video communication into a space that generates sustainable value and inspiration for society.

TikTok Context and Digital Ethics Challenges

The distinctive nature of the TikTok platform, characterized by its short-form video format and the "For You Page" (FYP) algorithm, has created a communication dynamic centered on unprecedented speed and accessibility. The application's design, which fosters a "Remix Culture" through features such as Duet and Stitch, leads to the rapid and widespread reproduction of content. However, this swiftness often comes at the expense of thorough information screening. Most users are drawn into the "Attention Economy," which compels them to create eccentric or provocative content to secure visibility. This phenomenon blurs the line between creativity and ethical violations, particularly when "virality" is used as the sole metric of success, eventually leading to privacy infringements and the dehumanization of content for the sake of view counts.

Section 1: Characteristics of TikTok and Digital Ethical Challenges TikTok is not merely a short-form video application but a cultural phenomenon that has radically transformed the digital media ecosystem. Three prominent characteristics define it: Speed, Imitation, and Accessibility, each presenting complex ethical challenges.

1. Speed and the Information Life Cycle TikTok's algorithm is engineered for "Instant Gratification." Videos lasting only a few seconds must capture attention within the first 1-3 seconds. This high velocity directly impacts ethics regarding Information Accuracy.

- **The Challenge of Depth vs. Speed:** When speed takes precedence over depth, misinformation spreads faster than fact- checking processes can intervene. Content creators often strip away essential contexts to keep videos concise, leading to public misunderstandings of critical social or health issues.

- **The Ethics of Attention:** Design features like the "Infinite Scroll" create addictive behaviors. Digital ethicists argue that this interferes with "Cognitive Liberty," as the system aggressively hijacks the user's focus and attention.

2. Imitation and Challenge Culture TikTok is driven by a "Remix Culture" through features like Duet, Stitch, and the use of shared audio tracks. This raises significant challenges regarding **Intellectual Property** and **Safety**.

- **Plagiarism and Misattribution:** Frequently, original creators are denied proper credit when a dance routine or a comedic trope goes viral through imitation by more prominent influencers.

- **Dangerous Mimicry:** Certain "TikTok Challenges" incite adolescents to engage in high- risk behaviors (such as the ingestion of harmful substances or vandalism) solely for digital validation. This reflects an ethical burden on the platform regarding the moderation of content that promotes violence or physical danger.

3. Accessibility and Inequality The ease of use allows anyone with a smartphone to function as "media," yet this serves as a double-edged sword.

- **Privacy Violations:** The convenience of filming and posting facilitates unauthorized recordings of individuals in public spaces, often leading to "Public Shaming" without consent.

- **Digital Identity and Mental Health:** High accessibility also means heightened susceptibility to judgment. Young users entering the platform at an early age are vulnerable to cyberbullying and the harmful effects of comparing themselves to distorted, filter-enhanced imagery.

Section 2: Communication Theory and Ethical Impacts on User Behavior

To understand how TikTok reshapes human behavior, it is essential to analyze the platform through three primary communication theories:

1. **Agenda-Setting Theory in the Algorithmic Era** Traditionally, mainstream media functioned as the gatekeeper, deciding "what is important." However, on TikTok, the "Algorithm (For You Page)" acts as the personal agenda-setter.

- **Ethical Impact:** This gives rise to the **"Echo Chamber"** and **"Filter Bubble"** phenomena. As the system consistently delivers content that aligns with a user's existing interests, it restricts exposure to diverse perspectives. This leads to ideological and ethical **polarization**, particularly in political and social dimensions.

2. **Social Learning Theory (Albert Bandura)** This theory posits that humans learn behaviors through observation and imitation, especially when those behaviors are perceived to be "rewarded" (in this context, through Likes and Followers).

- **Impact on Behavior:** When content featuring profanity, discrimination, or inappropriate behavior garners high engagement, other users—particularly children and adolescents—learn that such behaviors are socially acceptable or desirable for achieving fame. This distorts real-world ethical norms and standards.

3. **Uses and Gratifications Theory** TikTok users are not merely passive recipients; they actively engage with the platform to satisfy specific needs, such as entertainment, escapism, or social interaction.

- **Ethical Challenges:** The extreme pursuit of gratification can lead to a **"Commercialized Ethic,"** where users sacrifice their own or their family's privacy (e.g., parents filming their children solely for views) in exchange for the gratification found in online validation (Phetvichaet, 2022).

The greatest challenge for TikTok lies in finding the equilibrium between "Freedom of Expression" and "Social Responsibility." As technology advances rapidly, users' digital ethics must be cultivated through **"Media Literacy"** to ensure that humans remain the masters of the tools, rather than allowing the tools to control their behavior and morality.

Dynamics of the Five Precepts: Reinterpretation in the Digital Space (Discussion)

Applying the Five Precepts as norms in the digital world is not about rigidly enforcing ancient rules, but rather creating "Dynamic Ethics" to keep pace with algorithmic manipulations and evolving human behaviors. In the context of TikTok, a space characterized by rapid self-expression, the five precepts can be reinterpreted to cultivate a safe media ecosystem as follows:

1. From Taking Life to Preventing "Social Death": The 1st Precept (*Panatipata*), traditionally focused on destroying physical life, expands its scope on TikTok to deterring Hate Speech and Cyberbullying. These actions are akin to "Social Death"—the act of ending an individual's social existence through vitriolic comments, witch-hunting, or doxing to ruin their reputation. This aligns **with Promta's (2018)** perspective, which asserts that Buddhist ethics emphasize non-violation of human will and dignity. Therefore, observing the 1st Precept on TikTok translates to respecting the dignity of others and creating content that avoids inciting conflict or causing psychological harm.

2. Ethics Over Intellectual Property and Respect (Digital Theft): The 2nd Precept (*Adinnadana*), when reinterpreted within the "Creative Economy" of TikTok, addresses the challenges of copyright infringement and "Content Scraping." As the platform encourages the reuse of others' audio and visual assets, the line between "inspiration" and "plagiarism" becomes blurred. Observing this precept in the digital space emphasizes "Honest Attribution" (Giving Credit) and refraining from misappropriating others' work for personal gain. Ramasoota (2020) notes that freedom of communication must coexist with responsibility toward the property rights of others. Establishing a norm of honoring original creators is thus a fundamental pillar of being a high-quality content creator.

3. Boundaries of Gratification and Privacy (Sexual Respect): The 3rd Precept (*Kamesumicchacara*) is often overlooked on TikTok through content that prioritizes sexual provocation or over-revealing attire to drive views, including sexual harassment in the comment sections. Reinterpreting this precept focuses on "Sensory Restraint" and respecting the boundaries of privacy. It involves refraining from producing content that reduces human beings to "Sexual Objects" (Objectification). Chaiuppala (2022) points out that the quest for online prominence often leads users to disregard moral decency. Applying the 3rd Precept thus creates a safe media space for all demographics and reduces the symbolic violence embedded in provocative content.

4. Truth in a Post-Truth Era: The 4th Precept (*Musavada*) presents the greatest challenge on TikTok due to factual distortions via misleading edits or "Clickbait" headlines. Fake News spreads faster through video and audio as they establish credibility more easily than text. Reinterpreting the 4th Precept goes beyond refraining from lying; it encompasses "Information Integrity" and the responsibility toward truth. Users must employ *Yoniso-manasikara* (Analytical Reflection) to verify information before sharing. This resonates with the work of Dhammahaso (2019), which emphasizes that mindful communication can suppress social conflict. Maintaining truthfulness in the digital space builds "Trust" within an online society often saturated with deception.

5. Mindfulness and Digital Addiction Literacy (Digital Sobriety): The 5th Precept (*Surameraya*) is frequently dismissed because users do not literally consume alcohol while browsing. However, considering "intoxication" psychologically, "Digital Addiction"—the loss of self-control and the promotion of vice—constitutes a form of heedlessness. The dopamine-driven feedback loops from "likes" create a state of "Mindlessness" in real life. Applying the 5th Precept involves cultivating "Digital Mindfulness" to help users remain aware of their emotions and time management. Chancheera (2021) suggests that media literacy and self-regulation are vital shields against modern psycho-social disorders. Thus, the 5th Precept serves as a primary tool for balancing the virtual and physical worlds, preventing users from drowning in soul-corrupting digital currents.

In conclusion, the dynamics of the Five Precepts on TikTok transform them from mere "prohibitions" into a "Safety Guarantee" for digital society. This discussion reflects that ethical issues on social media do not stem primarily from technology itself, but from the management of human greed, anger, and delusion (*Loba, Dosa, Moha*). Reinterpreting Buddhist ethics allows the Five Precepts to function as a robust "Moral Architecture," supporting the creation of high-quality content that benefits the public. As Chatpraphatham (2023) stated in the context of digital ethics, morality must serve as the guide for innovation to ensure it does not eventually destroy human values.

Application towards Creative Usage Norms

Moving the dynamics of the Five Precepts into the TikTok space in a concrete manner must begin with the cultivation of "Mindful Scrolling." This serves as the primary gateway to becoming an ethical media consumer. In a world of short-form videos designed to trigger continuous dopamine release, users often fall into a state of

mindlessness. The application of Buddhist ethics at this stage involves creating "Cognitive Distance" between perception and response. Users must practice being observers who are aware of their own emotions, not allowing their minds to drift along the currents of anger when encountering differing opinions, or greed when stimulated by consumerist content. This new norm calls for "Conscious Consumption," where users question whether a piece of content is rooted in harmful intent before liking or sharing. Shifting behavior from mindless scrolling to purposeful engagement will reduce emotional pollution in the digital world and transform TikTok into a creative learning environment rather than a mere outlet for raw instincts.

In the dimension of content creation, "Creator Ethics" is the key to elevating the quality of online society. This involves transcending the trap of the "Attention Economy," which focuses solely on view counts, toward prioritizing "Value" as the core of media production. This is the application of the principle of *Samma Ajiva* (Right Livelihood) in the digital world. Content creators should realize that every video published is akin to sowing seeds of wisdom or emotion in the hearts of the audience. If those seeds are filled with falsehoods (*Musavada*) or provocation, they will inevitably create a negative social impact. The new norm for creators should emphasize authenticity, respect for the rights and dignity of others, and the presentation of content that promotes intellectual well-being. Changing the attitude from seeking profit through engagement metrics to creating content responsibility will help the TikTok ecosystem break free from the cycle of toxic content and create sustainable value for both creators and receivers.

Ultimately, this integration leads to the concept of "Buddhist Digital Citizenship," which elevates the traditional definition of digital citizenship by adding a deep dimension of ethics. A Buddhist digital citizen is not merely someone with technical skills, but an individual who uses social media with *Dhamma* as a behavioral regulator. They possess an awareness of "Interconnectedness," understanding that an action on the screen always impacts the real lives of others. This aligns with the concept of Wiratchai (2018), who proposed that ethics in the information age must rely on self-regulation rather than external control. Establishing this norm thus promotes "Moral Self-Governance" within the TikTok space, using the Five Precepts as a universal guideline that is not limited to religious practitioners but serves as a global standard for creating a supportive communication society, reducing conflict, and fostering peace in the virtual world.

New Body of Knowledge

" The integration of the Five Precepts as 'Mindfulness Regulation' and 'Digital Immunity,' transforming traditional religious prohibitions into dynamic ethical frameworks and 'Buddhist Digital Citizenship' to govern behavior and counteract the Attention Economy on short-video platforms."

Picture 1 Digital Immunity

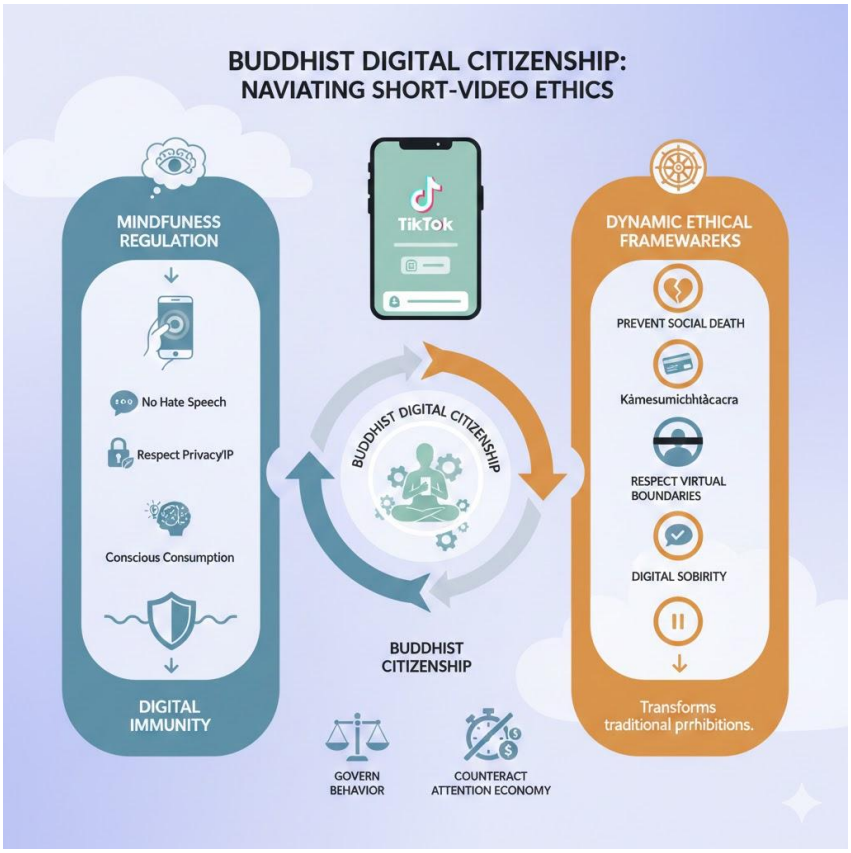

Conclusion and Recommendations

This study demonstrates that the dynamics of the Five Precepts in the TikTok space are not about the rigid enforcement of ancient religious rules, but the application of Buddhist ethics as a " Digital Compass" to guide human behavior amidst the rapid and fragile stream of short-form videos. Reinterpreting the Five Precepts allows us to see pathways for preventing " Social Death," respecting virtual rights, and maintaining truthfulness in a "Post-truth" era—all of which are heart of creative communication norms. Using these principles as a foundation for technological engagement helps transition users

from being algorithmically controlled subjects to becoming mindful digital citizens with a sense of responsibility toward humanity at large.

Regarding policy recommendations, relevant government agencies, such as the Ministry of Digital Economy and Society (DE) and the NBTC, should promote the creation of a "Digital Ethics Charter" that integrates Buddhist ethics with media literacy skills. This charter would serve as a framework for campaigns and education for the youth. Meanwhile, the TikTok platform should implement "Ethics by Design," creating technological mechanisms that support morality, such as rapid fact-checking systems or incentives for creators who produce virtuous content rather than focusing solely on view counts.

Bibliography

Anchalee Chancheera. (2021). **Social Media Addiction and Depression in New Media Users: A Buddhist Therapeutic Approach.** Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

Karn Boonsiri. (2023). **Digital Media Dynamics and the Attention Economy in the Age of AI.** Bangkok: Thammasat University Press.

Metha Rimthepathip. (2022). **Digital Ethics: The Science of Living Valuably in the Modern Era.** Bangkok: Suan Sunandha Rajabhat University Press.

Nonglak Wiratchai. (2018). **Behavioral Science and Digital Ethics: Developing Indicators and Creating Norms in the Information Society.** Bangkok: Srinakharinwirot University Press.

Phra Dharmakosajarn (Prayoon Dhammacitto). (2021). **Buddhist Ethics for Sustainable Development in the Digital Age.** Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Phramaha Hansa Dhammahaso. (2019). **Culture of Peace and Communication for Good Understanding in Thai Society.** Journal of Mahachula Peace Studies, 7(1), 12-28.

Pirongrong Ramasoota. (2020). **Online Content Regulation and Freedom of Expression: A Policy Analysis in the Thai Context.** Bangkok: Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University.

Praphrut Chatpraphatham. (2023). **Ethics in the Age of AI and Digital: Challenges and Solutions for Humanity.** Bangkok: Ramkhamhaeng University Press.

Somparn Promta. (2018). **Buddhist Philosophy and Ethics: Interpretations for Living in Contemporary Society.** Bangkok: Siam.

Sukanya Phetvichaet. (2565). **Contemporary Communication Arts and Ethical Challenges in the Era of Digital Platform Dominance.** Nakhon Pathom: Mahidol University Press.

Supatra Bhumiprabhas. (2022). **Cybercrime and Social Media Ethics: Impacts on Thai Youth.** Nonthaburi: Media Research and Development Institute.

Surachet Chaiuppala. (2022). **Short-video Dynamics and Behavioral Changes on the TikTok Platform.** Journal of Media Innovation and Communication, 5(2), 88-105.

Algorithmic Ethics and Digital Culture: A Philosophical Appraisal of TikTok

Konthoujam Nongpok Chingkhei Nganba
Assistant Professor, Department of Philosophy, Pravabati College, Manipur, India
Thokchom Premabati Devi
Assistant Professor, Department of Political Science, Pravabati College, Manipur, India
Ratcharot Panyaboon
Faculty of Humanities and Social Sciences
Phuket Rajabhat University, Thailand
Phramaha Phanuvich Panuwityo
Mahamakut Buddhist University, Thailand
Corresponding author, e-mail: Phanuvich.num@mbu.ac.th

ABSTRACT

The unprecedented expansion of social media platforms has profoundly transformed the structures of communication, the formation of identity, and the dynamics of cultural interaction in contemporary society. Within this evolving digital landscape, TikTok has emerged as a particularly influential technological environment that shapes the perceptions, behaviours and value orientations of millions of users, especially among younger generations. While the platform offers new opportunities for creativity, entertainment, and global connectivity, it simultaneously raises significant ethical concerns related to privacy, misinformation, digital dependency, cyberbullying, and the commodification of personal identity within the attention economy. This paper offers a philosophical appraisal of TikTok through the ethical frameworks of Aristotle's virtue ethics and Immanuel Kant's deontological moral philosophy. Aristotle's conception of virtue as the cultivation of stable moral dispositions provides a critical lens for examining how algorithmically structured digital environments may influence the formation of character and habitual patterns of conduct. In contrast, Kant's emphasis on rational autonomy and the moral imperative to treat persons always as ends in themselves illuminates ethical tensions surrounding data extraction, algorithmic manipulation, and the instrumentalization of users within contemporary digital capitalism. The study argues that TikTok's algorithm-

driven architecture, designed primarily to maximize engagement and capture user attention, may encourage behavioural tendencies that undermine moderation, authenticity, and reflective moral agency, while simultaneously risking the reduction of individuals to mere instruments within a technologically mediated economy of attention. By bringing classical ethical theories into dialogue with the realities of digital culture, this study contributes to the broader philosophical discourse on algorithmic ethics and the moral challenges posed by emerging forms of technologically mediated social life.

Keywords: TikTok, social media ethics, virtue ethics, Kantian ethics, digital culture, algorithmic ethics

Introduction

The expansion of digital technology has significantly altered the social fabric of contemporary society. Social media platforms have become primary spaces where individuals communicate, express identities, and participate in cultural discourse (Van Dijck, 2013; Fuchs, 2017). Among these platforms, TikTok has emerged as one of the most influential applications, particularly among adolescents and young adults (Anderson, 2022; Abidin, 2021). With more than a billion active users globally, TikTok enables individuals to create and share short-form videos that combine music, humor, performance, and storytelling.

The success of TikTok reflects a broader transformation in digital culture. Unlike earlier social media platforms that prioritized text or static images, TikTok emphasizes visual performance and rapid consumption of content (Van Dijck, 2013). Its algorithmic recommendation system continuously curates personalized video feeds, encouraging prolonged engagement and interaction (Bhandari & Bimo, 2022). However, the popularity of TikTok has also generated substantial ethical debate. Critics argue that the platform encourages excessive screen time, promotes superficial forms of social validation, and exposes users to misinformation, cyberbullying, and harmful content (Ess, 2013; Turkle, 2015).

These concerns are particularly significant because the majority of TikTok users are young individuals whose moral and psychological development may still be evolving (Anderson, 2022). The ethical implications of TikTok are not merely technological but philosophical. Questions arise regarding the nature of moral responsibility in digital

environments, the relationship between technological design and ethical behavior, and the impact of algorithmic systems on human autonomy (Floridi, 2013; Vallor, 2016). These questions invite philosophical reflection on how classical ethical theories can illuminate contemporary technological challenges.

This paper examines the moral issues associated with TikTok through two major philosophical frameworks: Aristotle's virtue ethics and Immanuel Kant's deontological ethics. Aristotle emphasizes the cultivation of virtuous character and moral habits, while Kant focuses on moral duties grounded in rational autonomy and respect for human dignity. By applying these frameworks to the digital environment of TikTok, this paper seeks to evaluate the moral consequences of algorithm-driven social media culture. The central argument of this paper is that the structural features of TikTok particularly its algorithmic amplification of attention-seeking content and its commodification of user data pose challenges to both Aristotelian virtue and Kantian moral duty. While TikTok offers opportunities for creativity and social connection, its design may also encourage behaviours that undermine moral character and treat individuals primarily as instruments of economic value. Consequently, a philosophical analysis of TikTok can contribute to broader discussions about the ethical governance of digital technologies.

TikTok and the Transformation of Digital Culture

TikTok represents a distinctive stage in the evolution of social media. Its defining feature is the algorithmically curated "For You" feed, which delivers a continuous stream of personalized videos based on user interactions such as likes, shares, and viewing time (Bhandari & Bimo, 2022). This structure has significant cultural implications. Content creators often tailor their videos to maximize algorithmic engagement by following viral trends, using popular music, and producing emotionally stimulating content. Consequently, TikTok has become a central arena for shaping youth culture, influencing language, fashion, humor, and social values (Abidin, 2021; Anderson, 2022).

However, the same features that make TikTok appealing also raise ethical concerns. Algorithmic recommendation systems prioritize content that generates strong engagement, which may include sensational or controversial material (Binns, 2018). As a result, the platform may unintentionally amplify misinformation, harmful challenges, or morally questionable content (Sunstein, 2017). Moreover, TikTok's monetization strategies rely

heavily on user data and attention. The more time users spend on the platform, the more data can be collected and the more advertisements can be delivered. This economic model, sometimes described as "surveillance capitalism," raises questions about the ethical implications of data extraction and behavioral manipulation in digital environments (Zuboff, 2019; Couldry & Mejias, 2019).

The ethical significance of TikTok therefore extends beyond individual user behavior to encompass the broader technological and economic structures that shape digital interaction.

Aristotle's Virtue Ethics and the Moral Formation of Digital Habits

Aristotle's ethical philosophy provides a valuable framework for evaluating the moral influence of social media. In the *Nicomachean Ethics*, Aristotle argues that the ultimate goal of human life is **eudaimonia**, often translated as flourishing or well-being (Aristotle, 2009). Virtues such as courage, temperance, honesty, and generosity are developed through repeated actions that shape moral habits. Contemporary scholars have also explored how digital technologies influence moral character and ethical behaviour (Vallor, 2016). From this perspective, social media platforms can function as environments that shape users' habits and dispositions.

TikTok and the Formation of Character

From an Aristotelian perspective, the ethical evaluation of TikTok depends on the kinds of habits and dispositions it encourages. Social media platforms function as environments where users repeatedly perform actions such as posting content, seeking approval through likes, and responding to comments. Over time, these repeated behaviors can shape character traits. TikTok's reward structure often promotes visibility and popularity as primary goals. Users may feel pressure to produce content that attracts attention rather than content that reflects genuine creativity or moral reflection. This dynamic can cultivate traits such as vanity, impulsiveness, and excessive desire for social validation. Furthermore, Aristotle's doctrine of the **golden mean** emphasizes moderation as a central virtue. Ethical life involves balancing extremes of excess and deficiency. However, the design of TikTok encourages continuous engagement through infinite scrolling and algorithmic

personalization. Such design features may undermine moderation by fostering compulsive patterns of consumption.

The Aristotelian perspective therefore suggests that the moral evaluation of TikTok should consider how digital environments influence the development of character. If the platform encourages habits that undermine moderation and practical wisdom, it may pose challenges to human flourishing.

Kantian Ethics and the Problem of Digital Instrumentalization

While Aristotle focuses on character and virtue, Immanuel Kant emphasizes the importance of moral duty grounded in rational autonomy. In the *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, Kant argues that moral actions must be guided by the categorical imperative (Kant, 2012). One formulation of the categorical imperative states that individuals must treat humanity always as an end in itself and never merely as a means. This principle has important implications for contemporary debates about digital technologies and data exploitation (Floridi, 2013).

Data Exploitation and Respect for Persons

Applying Kantian ethics to TikTok reveals significant ethical challenges. Social media platforms operate within economic systems that rely heavily on the monetization of user data. Personal information, behavioral patterns, and user preferences are collected and analyzed to target advertisements and increase engagement (Nissenbaum, 2010; Zuboff, 2019).

From a Kantian perspective, such practices may raise concerns if individuals are treated primarily as instruments for generating profit rather than as autonomous agents deserving respect (Floridi, 2013). When users are manipulated through algorithmic design that exploits psychological vulnerabilities, their autonomy may be compromised.

Misinformation and the Duty of Truthfulness

Kant also emphasizes the moral duty of honesty. The deliberate spread of misinformation or deceptive content violates the principle that one should act according to rules that could be universally applied. If deception were universally accepted, trust and communication would become impossible. On platforms like TikTok, the rapid spread of

unverified information can undermine the ethical duty to communicate truthfully. This phenomenon highlights the importance of digital literacy and responsible content creation. The rapid spread of unverified information on digital platforms has become a significant ethical concern. Scholars have argued that social media environments can facilitate the circulation of misleading or false information, thereby undermining public trust and democratic discourse (Sunstein, 2017).

Cyberbullying and the Erosion of Moral Responsibility

Another major ethical concern associated with TikTok is cyberbullying. Online environments can sometimes reduce the sense of personal accountability because interactions occur through digital interfaces rather than face-to-face communication. From a Kantian perspective, cyberbullying violates the principle of respect for persons by treating others as objects of ridicule or harm. Similarly, Aristotle would view such behavior as evidence of a flawed moral character lacking virtues such as kindness and empathy. The prevalence of cyberbullying demonstrates how digital platforms can create environments where moral norms are weakened. Addressing this issue requires both technological measures and ethical education that promotes respectful online interaction.

Identity, Authenticity, and the Commodification of the Self

TikTok also influences how individuals construct their identities. Influencers often curate carefully designed personas that attract followers and sponsorships. While this phenomenon can provide opportunities for creativity and economic advancement, it also raises philosophical questions about authenticity. Aristotle emphasizes the importance of integrity and consistency in moral character. When individuals modify their behavior primarily to satisfy algorithmic trends or commercial interests, they may risk compromising their authentic values. From a Kantian standpoint, the commodification of identity may also be ethically problematic if individuals reduce themselves or others to objects of economic exchange.

Ethical Responsibilities in the Digital Age

Addressing the moral challenges posed by TikTok requires cooperation among multiple stakeholders. Technology companies must design platforms that prioritize user

well-being and transparency. Governments should implement regulatory frameworks that protect privacy and prevent harmful content. Educators and parents should promote digital literacy and critical thinking. Ultimately, users themselves must cultivate ethical awareness in their digital interactions. The principles of virtue ethics and deontological ethics provide valuable guidance for responsible online behaviour.

The Moral Psychology of TikTok and Youth Behaviour

Understanding the ethical implications of TikTok also requires attention to the **moral psychology of digital media use**. Moral psychology examines how emotions, habits, motivations, and social influences shape ethical behavior. Social media platforms, including TikTok, do not merely transmit information; they actively shape users' perceptions, desires, and behavioral patterns. TikTok's design relies heavily on **dopamine-driven feedback mechanisms** that reward users with instant gratification through likes, comments, and shares. This reward structure reinforces behaviors that generate high engagement. As a result, users may become increasingly motivated by external validation rather than intrinsic values such as authenticity or moral reflection.

From an Aristotelian perspective, this phenomenon raises concerns regarding the formation of virtuous character. Aristotle argues that moral development depends on the cultivation of stable dispositions through repeated ethical actions. However, when individuals become habituated to seeking rapid approval from online audiences, they may develop dispositions oriented toward popularity rather than moral excellence.

Moreover, adolescents and young adults are particularly vulnerable to such influences because their moral identities are still evolving. Research in digital media studies suggests that prolonged exposure to social media can contribute to anxiety, reduced self-esteem, and a heightened desire for social comparison (Turkle, 2015). These psychological dynamics may intensify the pursuit of online recognition and encourage performative behavior. Kantian ethics provides another perspective on this issue. Kant emphasizes the importance of **rational autonomy**, the ability of individuals to govern their actions according to moral principles rather than impulses or external pressures. If TikTok's design encourages users to act primarily in response to algorithmic incentives, the capacity for autonomous moral judgment may be weakened. In this sense, the moral psychology of TikTok illustrates how technological environments can subtly shape ethical decision-making.

Rather than explicitly instructing individuals to behave in certain ways, the platform influences behavior through patterns of reward and visibility. Consequently, the ethical evaluation of TikTok must consider not only individual responsibility but also the psychological structures embedded within digital platforms.

Algorithmic Ethics and the Moral Responsibility of Digital Platforms

The ethical concerns associated with TikTok cannot be understood solely in terms of individual behavior. They are also closely connected to the algorithmic systems that structure digital interaction. Algorithmic ethics is an emerging field that examines the moral responsibilities associated with automated decision-making technologies (Floridi et al., 2018; Binns, 2018). TikTok's recommendation algorithm plays a central role in shaping the visibility and distribution of content. By analyzing user data and engagement patterns, the algorithm determines which videos appear in users' feeds. This process significantly influences what information individuals encounter and how they interpret social reality (Bhandari & Bimo, 2022; Van Dijck, 2013).

One major ethical issue involves algorithmic amplification. Content that generates strong emotional reactions—such as outrage, humor, or shock—tends to receive greater engagement and therefore greater visibility. As a result, algorithms may unintentionally prioritize sensational or polarizing content (Sunstein, 2017; Binns, 2018). From an Aristotelian perspective, such dynamics may encourage excessive emotional responses rather than balanced judgment. Aristotle emphasizes the importance of cultivating rational moderation in emotional life (Aristotle, 2009). However, algorithmic amplification may stimulate extreme reactions that undermine this balance.

Kantian ethics raises additional concerns regarding fairness and transparency. If algorithms shape the information environment in ways that users cannot fully understand or control, individuals may be deprived of the knowledge necessary to exercise rational autonomy (Floridi, 2013). Furthermore, the economic incentives underlying algorithmic design may conflict with ethical responsibilities. Social media companies profit from maximizing user engagement, which may encourage the development of algorithms that prioritize attention rather than well-being (Zuboff, 2019; Couldry & Mejias, 2019). These concerns have led scholars to call for greater algorithmic accountability. Transparency in algorithmic decision-making, stronger data protection policies, and ethical oversight

mechanisms may help ensure that digital platforms respect fundamental moral principles (Nissenbaum, 2010; Floridi et al., 2018). In the context of TikTok, algorithmic ethics highlights the need for a broader conception of responsibility that extends beyond individual users to include platform designers, corporate institutions, and regulatory authorities.

Conclusion

TikTok represents a powerful manifestation of contemporary digital culture, reshaping communication, creativity, and social participation through its algorithm-driven architecture. While the platform expands opportunities for cultural expression and global connectivity, it also raises significant ethical concerns related to moral character, autonomy, and the commodification of human experience. Through the perspectives of Aristotelian virtue ethics and Kantian moral philosophy, this study has highlighted the moral tensions embedded within algorithmic social media environments. From an Aristotelian standpoint, the pursuit of visibility, instant gratification, and external validation may hinder the cultivation of moderation, practical wisdom, and virtuous character. Similarly, Kantian ethics underscores the risk that users may be treated as mere means within a digital economy that monetizes attention and personal data. These concerns indicate that the ethical evaluation of TikTok cannot be limited to individual behavior alone. Responsibility must also extend to the technological structures and economic systems that shape digital interaction, including platform designers, corporations, policymakers, and educators. At the same time, digital technologies are not inherently incompatible with ethical life. When guided by principles that respect human dignity and encourage responsible participation, social media platforms can foster creativity, dialogue, and meaningful cultural exchange. Ultimately, the ethical challenges posed by TikTok reflect a broader philosophical question about the relationship between technology and human flourishing. Continued philosophical reflection is therefore essential to ensure that technological development remains aligned with the cultivation of virtue, the protection of autonomy, and the preservation of human dignity in the evolving landscape of digital culture.

Bibliography

Abidin, C. (2021). **Mapping internet celebrity on TikTok.** *Social Media + Society*, 7(3).

Anderson, M. (2022). **Youth engagement with TikTok and the transformation of digital culture.** *New Media & Society*, 24(4).

Aristotle. (2009). Nicomachean ethics (W. D. Ross, Trans.). **Oxford University Press.**

Bhandari, A., & Bimo, S. (2022). **TikTok and the attention economy: Social media and algorithmic culture.** *Journal of Digital Culture*, 14(2).

Binns, R. (2018). **Fairness in machine learning: Lessons from political philosophy.** *Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*.

Couldry, N., & Mejias, U. (2019). **The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism.** Stanford University Press.

Ess, C. (2013). Digital media ethics. Polity Press.

Floridi, L. (2013). **The ethics of information.** Oxford University Press.

Floridi, L., et al. (2018). **AI4People—An ethical framework for a good AI society.** *Minds and Machines*, 28(4).

Fuchs, C. (2017). **Social media: A critical introduction.** Sage.

Kant, I. (2012). **Groundwork of the metaphysics of morals.** Cambridge University Press.

Meral, K. Z. (2021). **Social media short video-sharing TikTok application and ethics: Data privacy and addiction issues.** In Multidisciplinary approaches to ethics in the digital era.

Nissenbaum, H. (2010). ***Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life.*** Stanford University Press.

Sunstein, C. (2017). ***#Republic: Divided democracy in the age of social media.*** Princeton University Press.

Turkle, S. (2015). **Reclaiming conversation: The power of talk in a digital age.** Penguin.

Vallor, S. (2016). **Technology and the virtues: A philosophical guide to a future worth wanting.** Oxford University Press.

Van Dijck, J. (2013). **The culture of connectivity.** Oxford University Press.

Zuboff, S. (2019). **The age of surveillance capitalism.** PublicAffairs.

Absolute Reality in Buddhist Philosophy: A Comparative Study of Theravāda and Mahāyāna Perspectives

Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
Mahamakut Buddhist University, Thailand
Thanarat Sa-ard-iam
Poonsak Kamon
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Phra Khamvilay Pattathammavong
Champasak Buddhist Teacher Training College Pakse City Champasak Province, Laos
Corresponding author, e-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

ABSTRACT

The concept of absolute reality occupies a central role in Buddhist philosophy, yet it is articulated through diverse conceptual frameworks across Theravāda and Mahāyāna traditions. Theravāda Buddhism presents ultimate reality as Nibbāna—the unconditioned (asaṅkhata) and the cessation of craving, suffering, and conditioned becoming—emphasizing its soteriological and experiential dimensions. Mahāyāna traditions, particularly Madhyamaka and Yogācāra, articulate ultimate truth through concepts such as Śūnyatā (emptiness), Tathatā (suchness), Vijñaptimātratā (representation-only), and Sarvajñatā (omniscience), highlighting the absence of intrinsic existence and the non-dual structure of reality. This study examines whether these formulations reflect fundamentally distinct ontological commitments or complementary philosophical expressions of a shared liberative insight.

Employing textual analysis of Pāli canonical sources and major Mahāyāna philosophical texts alongside comparative philosophical interpretation, the study argues that both traditions reject metaphysical substantialism and affirm dependent origination as the structural basis of reality. While Theravāda emphasizes cessation and arahantship and Mahāyāna underscores emptiness and Buddhahood, their core insight converges on a non-substantial, non-dual, and condition-transcending realization achieved through wisdom. The differences between the traditions are therefore better understood as pedagogical,

methodological, and soteriological variations rather than as irreconcilable metaphysical divisions. This research contributes to contemporary discussions in Buddhist metaphysics by advancing a "unity-in-diversity" model of ultimate reality grounded in anti-essentialism and liberation-centered philosophy.

Keywords: Absolute Reality, Dependent Origination, Buddhist Metaphysics

Introduction

The question of ultimate reality has long occupied philosophical inquiry across cultures, shaping foundational debates in metaphysics and ontology. In Western philosophy, discussions concerning substance, being, and essence—from Plato and Aristotle to modern metaphysics—have sought to determine what ultimately exists and how it can be known (Loux, 2006). Such frameworks often presuppose some form of enduring metaphysical ground. In contrast, Buddhist philosophy presents a distinctive alternative. Rather than affirming a permanent ontological substrate, early Buddhist teachings articulate reality through impermanence (anicca), non-self (anattā), and dependent origination (paṭiccasamuppāda), thereby challenging substantialist assumptions at their root (Gethin, 1998). Contemporary scholarship has therefore described Buddhist thought as a form of process-oriented or anti-essentialist metaphysics that reframes ultimate reality in soteriological rather than substantial terms (Siderits, 2007).

Within Buddhist traditions, however, the articulation of ultimate reality is not uniform. Theravāda Buddhism identifies Nibbāna as the unconditioned (asaṅkhata) and the final cessation of suffering, emphasizing its experiential and liberative dimension (Gethin, 1998). Mahāyāna traditions, especially the Madhyamaka school of Nāgārjuna and the Yogācāra school, introduce philosophical formulations such as Śūnyatā (emptiness), Tathatā (suchness), and Vijñaptimātratā (mind-only), each reinterpreting the structure of reality in relation to cognition and conceptual construction (Garfield, 1995; Williams, 2009). Nāgārjuna's identification of emptiness with dependent origination represents a radical critique of intrinsic essence (svabhāva), reinforcing the non-substantialist orientation already present in early Buddhism (Garfield, 1995). These differing terminologies have generated scholarly debate as to whether Mahāyāna introduces a new ontology or deepens an already implicit anti-essentialism.

This study examines the conceptual structure of absolute reality in both Theravāda and Mahāyāna perspectives through textual analysis of canonical sources and comparative philosophical interpretation. It addresses three interrelated questions: (1) How is ultimate reality defined in Theravāda texts? (2) How is it conceptualized in Mahāyāna philosophy? and (3) Do these traditions describe fundamentally different realities, or do they offer complementary interpretations of a shared liberative insight? Rather than engaging in sectarian evaluation, this study aims at philosophical clarification. By situating doctrinal claims within broader metaphysical discourse and contemporary scholarship, it argues that the diversity of Buddhist conceptual frameworks may reflect a unity-in-diversity structure grounded in dependent origination and non-essentialism.

Conceptual Framework: Absolute Reality in Buddhist Thought

Before undertaking a comparative analysis of Theravāda and Mahāyāna traditions, it is crucial to clarify what "absolute reality" signifies within a Buddhist philosophical framework. Unlike classical metaphysical realism, which typically posits an enduring ontological substrate or ultimate substance, Buddhist thought refrains from affirming any permanent metaphysical ground. Instead, reality is approached from an experiential and soteriological standpoint, meaning that its significance lies in how it is realized through transformative insight rather than abstract speculation. As Gethin (1998) explains, early Buddhist teachings do not present metaphysics as a system of speculative ontology but as a practical analysis of experience aimed at liberation from suffering. Similarly, Siderits (2007) characterizes Buddhist philosophy as fundamentally anti-essentialist, rejecting intrinsic nature (svabhāva) and reframing ultimate truth in terms of experiential awakening rather than metaphysical permanence.

Two foundational doctrines structure this Buddhist understanding of reality: dependent origination (Paṭiccasamuppāda / Pratītyasamutpāda) and non-self (Anattā / Nairātmya). Dependent origination asserts that all phenomena arise conditionally and lack independent existence, thereby undermining notions of substantial being. In the Pāli Canon, the formula "When this is, that is; with the arising of this, that arises" expresses a relational ontology in which reality is dynamic and interdependent rather than static (Bodhi, 2000). In Mahāyāna philosophy, Nāgārjuna radicalizes this insight by equating dependent origination with emptiness (Śūnyatā), arguing that the absence of intrinsic nature is precisely what

makes relational existence possible (Garfield, 1995). Complementing this doctrine is the principle of non-self, which denies any enduring essence in persons or phenomena. As Williams (2009) notes, the rejection of selfhood is not nihilistic but therapeutic: it dismantles clinging to imagined essences that perpetuate suffering.

Consequently, reality in Buddhist thought is not discovered as a metaphysical object existing independently of experience; rather, it is realized through insight into conditionality and the cessation of craving. Ultimate reality is inseparable from liberation (nibbāna / nirvāṇa), since the deepest truth about existence is disclosed precisely in the ending of ignorance and attachment. This intertwining of ontology and soteriology distinguishes Buddhist metaphysics from many Western models that separate metaphysical inquiry from ethical transformation. As Siderits (2007) observes, understanding the structure of reality in Buddhism is not an end in itself but part of a path culminating in freedom from suffering. Therefore, any adequate conceptual framework for "absolute reality" in Buddhism must account for its non-substantialist, relational, and liberative dimensions. Ultimate reality is not a hidden metaphysical entity but the experiential realization of things as dependently arisen and empty of self.

Absolute Reality in the Theravāda Perspective

1. Nibbāna as the Unconditioned

In Theravāda Buddhism, ultimate reality is identified with Nibbāna, described in canonical sources as the asaṅkhata-dhātu— the unconditioned element. Unlike conditioned phenomena (saṅkhata dhammas), which arise and cease due to causes and conditions, Nibbāna is characterized precisely by the absence of conditioned arising. The Pāli Canon repeatedly defines Nibbāna as the cessation of craving (taṇhā-kkhaya), the end of suffering (dukkha-nirodha), and the extinguishing of defilements (Bodhi, 2000). This definition situates Nibbāna within the framework of the Four Noble Truths, where ultimate reality is inseparable from the cessation of the causes of suffering. As Gethin (1998) notes, Nibbāna is not introduced as a metaphysical principle but as the experiential culmination of insight into impermanence and non-self. Thus, the unconditioned is not an eternal substance but the stopping of the processes that sustain cyclic existence (saṃsāra).

Importantly, Theravāda thought avoids interpreting Nibbāna as a substantial entity. While it is termed "unconditioned," this designation does not imply ontological substance

in the classical metaphysical sense. Instead, Nibbāna signifies the cessation of conditioned processes, particularly the cessation of becoming (bhava). As Harvey (2013) explains, early Buddhist texts resist reifying Nibbāna into a metaphysical "thing"; rather, it is the extinguishing (nibbāna literally meaning "blowing out") of the fires of greed, hatred, and delusion. In this sense, ultimate reality is defined negatively—through cessation rather than through affirmation of an essence. This negative characterization aligns with Buddhism's broader anti-essentialist orientation, which denies intrinsic existence (svabhāva) to all phenomena.

2. Soteriological Finality

Within the Theravāda tradition, the realization of Nibbāna is expressed through the attainment of arahantship, representing complete liberation from rebirth. Once defilements (kilesa) are eradicated, there is no further karmic continuity generating future existence. This final emancipation underscores the soteriological nature of ultimate reality: Nibbāna is not merely a philosophical concept but the lived culmination of the Noble Eightfold Path. Ethical purification (sīla), meditative concentration (samādhi), and wisdom (paññā) function as the threefold training leading to direct realization (Gethin, 1998). Siderits (2007) emphasizes that in early Buddhism, metaphysical insight is inseparable from ethical transformation. Ultimate reality is therefore not attained through speculative reasoning but through disciplined cultivation of moral and cognitive clarity.

The emphasis on the Noble Eightfold Path further reinforces the practical dimension of Theravāda metaphysics. Rather than constructing a theoretical ontology, the tradition situates ultimate truth within a transformative path structure. According to Bodhi (2000), the Abhidhamma systematizes this process by analyzing mental and material phenomena in order to reveal their impermanent and conditioned nature, thereby directing the practitioner toward the unconditioned. Thus, realization of Nibbāna emerges through insight into the contingent nature of experience. The ontological and the ethical converge: understanding reality as conditioned leads to dispassion, and dispassion culminates in cessation.

3. Ontological Status of Nibbāna

Scholarly discussions have long debated whether Nibbāna should be interpreted ontologically (as a transcendent reality) or phenomenologically (as an experiential state). Some modern interpreters caution against reading Nibbāna as a metaphysical absolute in

the sense of Western ontology. Harvey (2013) argues that Nibbāna occupies a unique status: it is described as real and unconditioned, yet it is not an entity among entities. Similarly, Gethin (1998) notes that early texts deliberately avoid conceptual proliferation (papañca) when discussing Nibbāna, often describing it in apophatic terms—"the unborn, unbecome, unmade." This rhetorical strategy prevents the practitioner from reifying Nibbāna into a metaphysical object of attachment.

Therefore, from a Theravāda perspective, ultimate reality is best understood as cessation rather than essence. Nibbāna is "real" insofar as it is the definitive ending of suffering, yet it does not function as an ontological substrate underlying phenomena. It transcends conditioned existence without constituting a metaphysical substance. In this way, Theravāda maintains a careful balance: it affirms the reality of liberation while rejecting essentialist metaphysics. Ultimate reality is not being, but freedom from the processes that generate suffering. This interpretative stance situates Theravāda firmly within a non-substantialist and liberation-centered philosophical paradigm.

Absolute Reality in the Mahāyāna Perspective

Mahāyāna Buddhism significantly expands the conceptual vocabulary through which ultimate reality is articulated, developing sophisticated philosophical frameworks that reinterpret earlier doctrines in new hermeneutical contexts. While remaining grounded in dependent origination (pratītyasamutpāda), Mahāyāna thinkers introduce terms such as **Śū**nyatā (emptiness), Tathatā (suchness), Vijñaptimātratā (mind-only), and Sarvajñatā (omniscience) to clarify the structure of ultimate truth. These concepts do not necessarily replace early Buddhist insights but deepen their philosophical implications. As Williams (2009) explains, Mahāyāna philosophy represents both continuity and reinterpretation, expanding the ontological and epistemological dimensions of Buddhist thought while maintaining its anti-essentialist core.

1. Śūnyatā (Emptiness)

The most influential Mahāyāna articulation of ultimate reality is found in Nāgārjuna's Madhyamaka philosophy, where emptiness (Śūnyatā) is identified directly with dependent origination. Nāgārjuna famously states, "Whatever is dependently arisen, that is explained to be emptiness" (Garfield, 1995). This formulation rejects intrinsic existence (svabhāva) and affirms that all phenomena lack independent, self-sufficient essence. Importantly,

emptiness does not imply nihilism; rather, it denies the metaphysical reification of entities while preserving conventional reality. As Garfield (1995) argues, emptiness functions as a "corrective" to ontological absolutism. Thus, ultimate reality in Madhyamaka is not a transcendent substance but the realization that all phenomena are empty of inherent existence. Emptiness itself is also empty, preventing any conceptual fixation. In this way, ultimate truth is the insight into relationality and non-substantiality.

2. Tathatā (Suchness)

Closely related to emptiness is the concept of Tathatā, often translated as "suchness" or "thusness." Tathatā refers to reality as-it-is, beyond conceptual elaboration and dualistic distinctions. While Śūnyatā emphasizes the structural absence of intrinsic nature, Tathatā highlights the immediacy and ineffability of direct realization. According to Williams (2009), Tathatā expresses the non-conceptual dimension of awakening—reality experienced prior to linguistic construction. It signifies not another metaphysical realm but the unmediated nature of phenomena when seen without ignorance. In Mahāyāna sutras such as the Prajñāpāramitā texts, suchness functions as a way of pointing to ultimate truth without reifying it into an ontological entity. Thus, ultimate reality is not conceptual abstraction but awakened perception freed from distortion.

3. Vijñaptimātratā (Mind-Only)

The Yogācāra school further develops Mahāyāna metaphysics by proposing Vijñaptimātratā, often rendered as "representation-only" or "mind-only." This doctrine does not deny the existence of the world but reinterprets its structure as dependent upon cognitive processes. According to Yogācāra analysis, what we experience as external objects are manifestations of consciousness structured by karmic seeds (bīja) stored in the ālaya-vijñāna (storehouse consciousness) (Williams, 2009). As Garfield (1995) notes, this view aims to overcome the subject–object dualism that perpetuates ignorance. Ultimate reality, from this perspective, is the transformation of consciousness (āśraya-parāvṛtti), in which dualistic perception dissolves. Rather than positing a metaphysical idealism, Yogācāra emphasizes the epistemological conditions under which reality appears. Thus, ultimate truth is realized through purification of cognition rather than through discovery of an external metaphysical ground.

4. Sarvajñatā (Omniscience) and the Bodhisattva Ideal

Mahāyāna Buddhism also expands the soteriological scope of ultimate reality through the concept of Sarvajñatā (omniscience), associated with full Buddhahood. While early Buddhism emphasizes arahantship as liberation from rebirth, Mahāyāna upholds the Bodhisattva ideal, wherein enlightenment entails comprehensive insight into all phenomena for the sake of universal compassion. According to Williams (2009), omniscience in Mahāyāna does not imply omnipotence but complete realization of emptiness and dependent origination without obstruction. Ultimate reality is therefore inseparable from compassion (karuṇā) and wisdom (prajñā). Liberation extends beyond individual emancipation toward the awakening of all sentient beings. In this expanded framework, absolute reality is not merely cessation but dynamic participation in liberative activity grounded in non-dual awareness.

In summary, the Mahāyāna perspective reframes ultimate reality through multiple conceptual lenses— emptiness, suchness, cognitive transformation, and omniscient awakening. Despite differences in emphasis among Madhyamaka and Yogācāra schools, the shared foundation remains the denial of intrinsic essence and the affirmation of dependent relationality. Ultimate reality in Mahāyāna thought is not a metaphysical substance but the realization of emptiness inseparable from compassionate engagement with the world.

Comparative Analysis

A comparative analysis of Theravāda and Mahāyāna perspectives on ultimate reality reveals both convergence and divergence in ontological emphasis. In Theravāda, ultimate reality is identified with Nibbāna—the unconditioned (asaṅkhata) and the cessation of suffering—understood primarily in negative or apophatic terms as the ending of craving and conditioned becoming (Gethin, 1998; Harvey, 2013). In contrast, Mahāyāna articulates ultimate reality through Śūnyatā (emptiness), defined as the absence of intrinsic nature (svabhāva) and the radical affirmation of dependent origination (Garfield, 1995; Williams, 2009). While Nibbāna is described as cessation and Śūnyatā as emptiness, both frameworks reject substantialism and deny any permanent metaphysical essence. Theravāda speaks of the "unconditioned," whereas Madhyamaka emphasizes "non-inherent existence," yet both converge in affirming that phenomena lack independent, self-existing reality. The

ontological divergence lies less in metaphysical substance and more in conceptual articulation and philosophical method.

Epistemologically, the two traditions propose distinct yet structurally analogous paths toward realization. Theravāda centers on the Noble Eightfold Path and insight into the Four Noble Truths as the means for understanding impermanence, non-self, and suffering (Gethin, 1998). The cultivation of ethical discipline (sīla), meditative concentration (samādhi), and wisdom (paññā) gradually dismantles ignorance and culminates in the realization of Nibbāna. Mahāyāna, by contrast, systematizes the path through the Six Pāramitās (generosity, morality, patience, energy, meditation, and wisdom), with particular emphasis on prajñā (wisdom) as insight into emptiness (Williams, 2009). Despite differences in structure, both traditions affirm that liberation requires ethical purification and transformative insight. As Siderits (2007) observes, Buddhist epistemology is inseparable from moral cultivation; knowledge of ultimate reality is not theoretical cognition but experiential awakening.

The soteriological orientation of the two traditions provides another key point of comparison. Theravāda emphasizes arahantship, the attainment of personal liberation from rebirth and suffering. The eradication of defilements marks the completion of the path and the final cessation of samsaric existence (Harvey, 2013). Mahāyāna, however, advances the Bodhisattva ideal, wherein full Buddhahood involves universal liberation and compassionate engagement with all sentient beings (Williams, 2009). While Theravāda is sometimes characterized as focusing on individual emancipation and Mahāyāna on collective awakening, this distinction may oversimplify their respective orientations. Both traditions ultimately aim at the cessation of ignorance (avijjā) and the transformation of suffering. The difference lies primarily in the scope and rhetorical framing of liberation rather than in its essential nature.

Therefore, from a comparative philosophical perspective, Theravāda and Mahāyāna share a common anti-essentialist foundation grounded in dependent origination and the denial of intrinsic selfhood. Ontologically, both reject substantialism; epistemologically, both require disciplined insight; soteriologically, both seek the cessation of ignorance. The divergence concerns emphasis— cessation versus emptiness, arahantship versus Buddhahood— rather than fundamentally distinct metaphysical commitments. As contemporary scholarship suggests, these traditions may represent complementary

expressions of a unified non-substantialist paradigm in Buddhist thought (Garfield, 1995; Siderits, 2007). The comparative lens thus reveals a "unity-in-difference" structure, where varied conceptual vocabularies articulate a shared liberation-centered understanding of ultimate reality.

Philosophical Discussion

The apparent divergence between Nibbāna in Theravāda and Śūnyatā in Mahāyāna may arise less from metaphysical disagreement and more from differences in linguistic and philosophical frameworks. Theravāda texts frequently describe Nibbāna in apophatic or negative terms—as cessation (nirodha), extinction of craving (taṇhā-kkhaya), and the unconditioned (asaṅkhata)—emphasizing what ultimate reality is not rather than what it is (Gethin, 1998; Harvey, 2013). Mahāyāna, particularly through Nāgārjuna's Madhyamaka, articulates ultimate reality structurally, defining Śūnyatā as the absence of intrinsic existence (svabhāva) in all phenomena (Garfield, 1995). Rather than affirming a transcendent metaphysical entity, Nāgārjuna equates emptiness with dependent origination, thereby undermining ontological reification. From this perspective, Nibbāna's negative language and Śūnyatā's structural analysis may reflect different rhetorical strategies aimed at dismantling essentialist assumptions rather than opposing ontological claims.

Philosophically, both traditions negate conditioned illusion without positing an eternal substance. Theravāda avoids reifying Nibbāna into a metaphysical absolute, consistently presenting it as the cessation of the processes that sustain suffering (Harvey, 2013). Mahāyāna similarly cautions against reifying emptiness itself, famously asserting that even emptiness is empty (Garfield, 1995). As Siderits (2007) observes, Buddhist philosophy across traditions shares a deep anti-essentialist orientation: ultimate reality is non-substantial, non-dual, and beyond conceptual fabrication (papañca). The "two truths" framework in Mahāyāna further clarifies this stance by distinguishing conventional truth from ultimate truth without establishing a dualistic metaphysical hierarchy (Williams, 2009). In both cases, ultimate reality is not an object of speculative metaphysics but the deconstruction of misconceived ontological assumptions.

Consequently, ultimate reality in Buddhism may best be understood phenomenologically—as the transformative realization that phenomena lack inherent essence and that suffering ceases when clinging dissolves. Whether described as cessation

(Nibbāna) or emptiness (Śūnyatā), ultimate truth functions as liberative insight grounded in wisdom (paññā / prajñā). Both Theravāda and Mahāyāna thus offer complementary phenomenological accounts of liberation, converging on a non-substantialist and non-dual vision of reality. Their conceptual differences reflect pedagogical emphasis rather than metaphysical opposition. From a comparative philosophical standpoint, the two traditions articulate a unified anti-essentialist paradigm in which ultimate reality is realized through wisdom and freedom from conceptual fixation.

Conclusion

This study has examined the notion of absolute reality in both Theravāda and Mahāyāna traditions, demonstrating that while terminological and methodological differences are evident, their core philosophical insights converge. Theravāda articulates ultimate reality through Nibbāna as the unconditioned cessation of craving and suffering, whereas Mahāyāna frames it through Śūnyatā, Tathatā, and related concepts that emphasize the absence of intrinsic existence and the non-dual structure of reality (Gethin, 1998; Garfield, 1995; Williams, 2009). Despite these distinct conceptual vocabularies, both traditions reject the idea of an eternal metaphysical substance and instead interpret ultimate truth as the realization of dependent origination. As Siderits (2007) notes, Buddhist philosophy consistently undermines essentialist ontology and situates metaphysical reflection within a soteriological framework. Thus, reality in Buddhism is not an independently existing entity but the cessation of ignorance (avijjā) and craving (taṇhā), culminating in liberative wisdom.

Accordingly, Nibbāna, Śūnyatā, Tathatā, and Sarvajñatā can be understood not as competing metaphysical absolutes but as complementary conceptual gateways guiding practitioners toward non-conditioned realization. Each term functions pedagogically, pointing beyond conceptual fabrication toward insight into the relational and non-substantial nature of phenomena. In both Theravāda and Mahāyāna, ultimate reality transcends conceptual duality without dissolving into nihilism or reifying transcendence. The comparative perspective therefore supports the interpretation that Buddhist traditions share a unified anti-essentialist paradigm grounded in conditionality and liberation. While historical and doctrinal developments have shaped distinct emphases, the philosophical horizon remains consistent: ultimate reality is freedom realized through wisdom.

Bibliography

Bodhi, B. (2000). **A comprehensive manual of Abhidhamma. Buddhist Publication Society.** https://bps.lk/library-search/a-comprehensive-manual-of-abhidhamma/

Garfield, J. L. (1995). **The fundamental wisdom of the middle way: Nāgārjuna's Mūlamadhyamakakārikā.** Oxford University Press. https://global.oup.com/academic/product/the-fundamental-wisdom-of-the-middle-way-9780195093369

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford University Press. https://global.oup.com/academic/product/the-foundations-of-buddhism-9780192892231

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices** (2nd ed.). Cambridge University Press. https://www.cambridge.org/core/books/an-introduction-to-buddhism/

Loux, M. J. (2006). **Metaphysics: A contemporary introduction** (3rd ed.). Routledge. https://www.routledge.com/Metaphysics-A-Contemporary-Introduction/Loux/p/book/9780415390261

Siderits, M. (2007). **Buddhism as philosophy: An introduction.** Routledge. https://www.routledge.com/Buddhism-as-Philosophy-An-Introduction/Siderits/p/book/9780754653692

Williams, P. (2009). **Mahayana Buddhism: The doctrinal foundations** (2nd ed.). Routledge. https://www.routledge.com/Mahayana-Buddhism-The-Doctrinal-Foundations/Williams/p/book/9780415356533

Buddhist Mental Development and Contemporary Psychology: The Transformative Power of Consciousness

Wuttipong Rotbamrung
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
Mahamakut Buddhist University
Samphose Prak
the Graduate School of Preah Sihanouk Raja Buddhist University, Phnom Penh
Phrakhrupariyatsamothan
Mahachulalongkornrajavidyalaya
Manatsawee Monpannawatthana
Institute for Innovative learning Mahidol University
Corresponding author, e-mail: wutthi2514@hotmail.com

ABSTRACT

Consciousness has emerged as a central theme in contemporary interdisciplinary discourse, spanning philosophy of mind, cognitive science, clinical psychology, and contemplative studies. Within early Buddhist thought, mental development (*bhāvanā*) is articulated as a systematic and transformative process directed toward the purification of *citta* and the cessation of suffering through insight into impermanence, non-self, and dependent origination. Contemporary psychology likewise acknowledges the plasticity of mental processes, emphasizing behavioral regulation, attentional training, metacognitive awareness, and neuroplastic adaptation as mechanisms for psychological change. This article undertakes a comparative philosophical analysis of Buddhist mental cultivation and modern psychological theories of consciousness, examining their structural parallels, teleological differences, and ontological assumptions. While psychological frameworks primarily aim at adaptive functioning and symptom reduction within a naturalistic paradigm, Buddhist practice orients transformation toward existential liberation and the deconstruction of reified selfhood. Despite divergent ultimate aims, both traditions converge in recognizing consciousness as dynamic, trainable, and responsive to disciplined practice. Drawing upon textual analysis and interdisciplinary scholarship, this study proposes a four-

level Transformative Consciousness Framework— Behavioral Regulation, Attentional Stabilization, Meta-Cognitive Awareness, and Existential Insight— to articulate a progressive model of mental transformation that bridges empirical science and contemplative philosophy. The framework provides a conceptual foundation for future dialogue between Buddhist psychology and contemporary scientific research on consciousness.

Keywords: Consciousness; Citta; Buddhist Mental Development; Mindfulness; Transformative Consciousness Framework

Introduction

Consciousness has emerged as one of the most dynamic and interdisciplinary subjects in contemporary intellectual discourse, bridging neuroscience, cognitive science, psychology, and philosophy of mind. Neuroscientists investigate the neural correlates of conscious experience, while cognitive scientists analyze its functional architecture in relation to attention, perception, and self-awareness (Dehaene, 2014). Philosophers, meanwhile, continue to debate its ontological status, questioning whether consciousness is reducible to physical processes or represents a distinct dimension of reality (Chalmers, 1996). Parallel to these developments, contemplative traditions— particularly Buddhism— have long treated consciousness not merely as an object of theoretical inquiry but as the central domain of existential transformation. Buddhist philosophy emphasizes experiential investigation through meditation, offering a systematic framework for understanding and transforming mental processes (Gethin, 1998).

In early Buddhist thought, *citta* (mind or consciousness) is understood as both the locus of suffering and the vehicle of liberation. The Buddha's teachings present mental cultivation (*bhāvanā*) as indispensable to the realization of freedom from suffering. The Noble Eightfold Path—especially Right Effort (*sammā-vāyāma*), Right Mindfulness (*sammā-sati*), and Right Concentration (*sammā-samādhi*)—highlights disciplined mental training as the foundation for wisdom and insight (Bodhi, 2012). Unlike metaphysical systems that posit an enduring self or immutable soul, Buddhism characterizes consciousness as conditioned, impermanent, and dynamically structured by causal processes. This process-oriented and non-substantialist view of mind aligns with contemporary process theories in philosophy and psychology, which similarly reject static conceptions of mental identity (Siderits, 2007). In recent decades, elements of Buddhist meditation—particularly mindfulness—have been integrated into secular psychological interventions such as Mindfulness-Based Stress

Reduction (MBSR) and Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT). These programs have been widely studied and shown to improve attention regulation, emotional resilience, and psychological well-being (Kabat-Zinn, 1990; Segal, Williams, & Teasdale, 2013). Neuroscientific research further demonstrates that mindfulness practice can lead to measurable changes in brain regions associated with attention, self-referential processing, and emotional regulation, supporting the concept of neuroplasticity (Davidson & McEwen, 2012). Despite these convergences, a significant philosophical tension remains: modern psychology generally frames consciousness in terms of functional adaptation and mental health, whereas Buddhist mental development aims at the cessation of ignorance and a profound transformation of existential perception. This article therefore explores whether these two approaches represent distinct paradigms or complementary perspectives on the transformative potential of consciousness.

Conceptual Foundations of Mental Development in Buddhism

In early Buddhist philosophy, *citta* (mind or consciousness) is not conceived as a static entity or metaphysical substance but as a dynamic and conditioned process. Rather than denoting a permanent self or enduring mental essence, *citta* refers to a stream of mental events arising in dependence upon causes and conditions. This process-oriented understanding avoids substantialist interpretations of mind and aligns with the broader Buddhist doctrine of dependent origination (*paṭiccasamuppāda*). As Gethin (1998) explains, early Buddhist thought presents consciousness as functionally interconnected with feeling (*vedanā*), perception (*saññā*), volition (*cetanā*), and other mental formations. Because consciousness is conditioned, it is also transformable. This malleability becomes the theoretical foundation for mental cultivation (*bhāvanā*), suggesting that suffering is neither metaphysically imposed nor ontologically fixed, but constructed through patterns of craving, aversion, and ignorance (Harvey, 2013).

The dynamic character of *citta* implies that liberation is achievable through the restructuring of these conditioned patterns. Early Buddhist texts frequently describe the mind as luminous yet obscured by defilements, indicating that transformation involves the removal of distortions rather than the acquisition of an external essence. In this sense, mental development is not an additive process but a clarificatory one. This interpretation resonates with contemporary process-oriented models of cognition, which understand

mental states as emergent from interacting systems rather than as fixed internal entities (Siderits, 2007). However, Buddhism extends this processual model beyond cognitive theory by embedding it within an ethical and existential framework oriented toward the cessation of suffering.

The classical structure of Buddhist mental development is articulated through the threefold training: *sīla* (ethical discipline), *samādhi* (concentration), and *paññā* (wisdom). These dimensions are mutually reinforcing rather than strictly sequential. Ethical discipline stabilizes behavior and reduces agitation, thereby creating conducive conditions for attentional refinement. Concentration cultivates mental unification and counteracts distraction, while wisdom penetrates the impermanent and non-self nature of phenomena. As Bodhi (2012) notes, the Noble Eightfold Path integrates these elements into a coherent program of transformation in which disciplined attention becomes the gateway to insight. Such a structure suggests that Buddhist mental development encompasses behavioral regulation, attentional stabilization, and existential realization in a unified framework.

Importantly, this model reveals that Buddhist cultivation is not merely a form of cognitive adjustment but a radical restructuring of experience itself. Insight into impermanence (*anicca*) and non-self (*anattā*) transforms the very mode of perception, weakening rigid identity constructs and habitual reactivity. Contemporary research on meditation supports the view that sustained attentional training can alter patterns of emotional regulation and neural functioning, demonstrating measurable neuroplastic changes (Davidson & McEwen, 2012; Lutz, Slagter, Dunne, & Davidson, 2008). While modern psychology typically frames such changes in terms of well-being and adaptation, the Buddhist framework situates them within a broader existential aim: liberation from ignorance and craving. Thus, consciousness in Buddhism is neither an immutable substance nor merely an epiphenomenon of neural processes; it is a transformative field shaped by ethical discipline, attentional cultivation, and insight.

Contemporary Psychological Theories of Consciousness

Contemporary psychology typically conceptualizes consciousness not as a metaphysical substance but as a functional and dynamic process involving perception, attention, memory, and self-regulation. Within cognitive neuroscience, theories such as the Global Workspace Theory propose that conscious states emerge when information is

globally broadcast across distributed neural networks, allowing for integrative processing and flexible behavioral response (Dehaene, 2014). Rather than positing a centralized "self," this model describes consciousness as an emergent property of coordinated neural activity. Complementing this perspective, research on metacognition emphasizes the capacity to monitor and evaluate one's own cognitive processes, a function associated with higher-order awareness and reflective self-regulation (Fleming & Dolan, 2012). These models portray consciousness as structured, plastic, and subject to training—an understanding that resonates with contemplative traditions emphasizing disciplined mental cultivation.

Within this framework, attention training is increasingly recognized as a central mechanism for transforming subjective experience. Empirical studies demonstrate that focused attention meditation enhances attentional stability, reduces mind-wandering, and improves cognitive monitoring (Lutz, Slagter, Dunne, & Davidson, 2008). Such findings suggest that consciousness is not a fixed background state but a trainable capacity that can be refined through systematic practice. This view parallels the Buddhist emphasis on *samādhi* (concentration) as essential for stabilizing the mind and preparing it for insight. In both traditions, attentional regulation functions as a gateway to deeper cognitive and experiential shifts.

Clinical psychology further supports the transformative potential of consciousness through therapeutic interventions aimed at cognitive restructuring and emotional regulation. Cognitive Behavioral Therapy (CBT) seeks to identify and modify maladaptive thought patterns, thereby reducing psychological distress (Beck, 2011). Similarly, Acceptance and Commitment Therapy (ACT) cultivates psychological flexibility by encouraging individuals to observe thoughts without over-identifying with them (Hayes, Strosahl, & Wilson, 2012). These approaches bear striking similarities to Buddhist practices that encourage non-attachment to mental contents. Moreover, Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR), pioneered by Kabat-Zinn (1990), has been widely studied and shown to reduce stress, anxiety, and depressive symptoms. A comprehensive meta-analysis by Goyal et al. (2014) confirms that mindfulness meditation programs produce moderate improvements in psychological well-being, reinforcing the view that disciplined awareness can reshape mental functioning.

Neuroscientific research provides further empirical grounding for these observations. Studies on meditation demonstrate measurable neuroplastic changes in brain regions

associated with attention, emotion regulation, and self-referential processing (Davidson & McEwen, 2012). Notably, decreased activity in the Default Mode Network (DMN)—a neural system linked to mind-wandering and narrative self-construction—has been observed among experienced meditators (Brewer et al., 2011). From a philosophical standpoint, the attenuation of self-referential neural activity invites comparison with the Buddhist doctrine of *anattā* (non-self), which challenges the assumption of a fixed, independent identity. Although neuroscience and Buddhist philosophy employ different explanatory frameworks, both converge on the insight that the sense of self and patterns of consciousness are neither immutable nor ontologically self-subsisting, but subject to transformation through disciplined practice.

Comparative Analysis

A structural comparison between Buddhist mental cultivation and contemporary psychological models reveals noteworthy parallels. The classical Buddhist triad of *sīla* (ethical restraint), *samādhi* (attentional stabilization), and *paññā* (wisdom or insight) corresponds in several respects to modern psychological constructs such as behavioral regulation, attention control training, and cognitive restructuring or metacognitive awareness. Ethical discipline in Buddhism functions to regulate behavior and reduce impulsive reactivity, much like behavioral self-regulation strategies in psychology that aim to reshape maladaptive habits (Baumeister & Vohs, 2007). Similarly, meditative concentration refines attentional control, paralleling empirical findings that attention training enhances executive function and reduces cognitive fragmentation (Lutz et al., 2008). Finally, *paññā*—insight into impermanence and non-self—bears resemblance to cognitive restructuring processes in therapies such as CBT, where distorted thought patterns are examined and transformed (Beck, 2011). Both traditions therefore recognize that suffering is perpetuated by entrenched cognitive and behavioral patterns and that systematic training can bring about measurable change.

Despite these structural parallels, significant teleological differences distinguish the two frameworks. Contemporary psychology generally aims at adaptive functioning, symptom reduction, and improved well-being within ordinary life conditions. Its therapeutic goals are often framed in terms of resilience, emotional regulation, and social integration (Hayes, Strosahl, & Wilson, 2012). By contrast, classical Buddhist thought situates mental

cultivation within a soteriological horizon: liberation from *saṃsāra* and the eradication of ignorance (*avijjā*) at its root (Gethin, 1998). The Buddhist path is therefore not limited to psychological adjustment but aspires to a radical transformation of existential perception. While mindfulness-based therapies may alleviate distress, traditional Buddhist practice ultimately seeks the cessation of craving and the realization of Nirvāṇa. Thus, even when employing comparable techniques, the underlying value frameworks differ substantially.

Ontological considerations further illuminate both convergence and divergence. Modern psychology typically operates within a naturalistic paradigm, explaining consciousness in terms of neural mechanisms, cognitive processes, and evolutionary adaptation. Mental states are analyzed through empirical observation and neuroscientific measurement (Dehaene, 2014). Buddhism, on the other hand, advances a process-oriented and anti-essentialist account of mind, rejecting any permanent self or metaphysical substrate. Philosophical interpretations of Buddhist thought describe it as a form of reductionism or eliminativism regarding enduring personal identity (Siderits, 2007). Both perspectives deny a substantial, immutable self; however, psychology frames this denial within empirical explanation, whereas Buddhism frames it within existential realization and liberation.

Taken together, these comparisons suggest that Buddhist mental development and contemporary psychology share structural and methodological resonances while diverging in ultimate orientation and philosophical grounding. The overlap in attentional training, behavioral regulation, and cognitive transformation supports the possibility of meaningful interdisciplinary dialogue. At the same time, differences in teleology and ontology caution against simplistic equivalence. A nuanced comparative approach recognizes that psychological science primarily seeks functional optimization within worldly life, whereas Buddhism seeks the transcendence of ignorance and the restructuring of the very conditions that give rise to existential dissatisfaction. Understanding both the parallels and distinctions allows for a more sophisticated engagement between contemplative traditions and modern scientific inquiry.

Philosophical Discussion

Both Buddhism and contemporary psychology acknowledge that consciousness is plastic, dynamic, and capable of transformation. However, Buddhism advances a more radical claim: that misapprehension of selfhood constitutes the fundamental root of

suffering. In classical Buddhist philosophy, ignorance (*avijjā*) manifests as the mistaken belief in a permanent, independent self, giving rise to attachment and existential dissatisfaction (Williams, 2009). Insight into impermanence (*anicca*) and non-self (*anattā*) is therefore not merely a cognitive reframing but a profound existential shift that alters the structure of experience itself. This transformation involves dismantling deeply embedded identity constructions rather than simply modifying maladaptive thought patterns. In this sense, consciousness in Buddhism functions as a transformative field in which liberation becomes possible through direct experiential realization.

Contemporary psychology, by contrast, generally conceptualizes transformation in terms of adaptation. Therapeutic models aim to enhance resilience, improve emotional regulation, and facilitate effective functioning within existing social and environmental conditions (Hayes, Strosahl, & Wilson, 2012). Even mindfulness-based interventions are typically framed in terms of stress reduction, symptom alleviation, and improved quality of life (Kabat-Zinn, 1990; Goyal et al., 2014). While these outcomes are significant, they do not necessarily entail the ontological deconstruction of selfhood central to Buddhist soteriology. The divergence, therefore, lies not in the acknowledgment of mental plasticity but in the ultimate horizon of change: psychology seeks adaptive optimization, whereas Buddhism seeks liberation from the very structures that condition cyclic dissatisfaction.

From a philosophical standpoint, this distinction may be articulated as transformation versus adaptation. Adaptive transformation modifies behavioral and cognitive responses to enhance well-being within *saṃsāric* existence. Existential transformation, as articulated in Buddhist thought, reconfigures the mode of being-in-the-world by dissolving attachment to reified identity constructs (Siderits, 2007). The former operates primarily within a naturalistic explanatory framework; the latter integrates ethical discipline, meditative absorption, and insight into conditionality. Consequently, clinical mindfulness programs may risk attenuating the metaphysical and ethical dimensions of traditional Buddhist practice, abstracting technique from its broader existential context (Williams & Kabat-Zinn, 2011).

Despite these differences, meaningful integration remains possible at the level of mechanism. Attention training, metacognitive awareness, and emotional regulation constitute shared domains in which empirical psychology and contemplative traditions intersect. Neuroscientific research demonstrating reduced self-referential processing during

meditation (Brewer et al., 2011) suggests that even secular practices may indirectly approximate insights associated with non-self. An integrative dialogue need not collapse the distinct aims of each system; rather, it can recognize complementary contributions. Psychology offers empirical validation and therapeutic accessibility, while Buddhism provides a profound existential framework for understanding the transformative potential of consciousness beyond adaptation toward liberation.

Transformative Consciousness Framework

This article proposes a four-level Transformative Consciousness Framework that integrates insights from Buddhist mental cultivation and contemporary psychological science. The model conceptualizes mental transformation as a progressive and interdependent process moving from behavioral regulation to existential insight. Rather than viewing consciousness as a static property, the framework understands it as a dynamic and trainable field structured by ethical conduct, attentional capacity, reflective awareness, and ontological realization. This staged progression—behavior ⟶ attention ⟶ metacognition ⟶ existential insight—offers a systematic account of how transformation unfolds across both functional and philosophical dimensions.

The first level, **Behavioral Regulation**, corresponds to the ethical foundation of transformation. In Buddhist thought, *sīla* (ethical discipline) stabilizes conduct and reduces external agitation, thereby creating conducive conditions for mental clarity (Gethin, 1998). From a psychological perspective, behavioral self-regulation has been identified as central to adaptive functioning and emotional stability (Baumeister & Vohs, 2007). Research in self-control and executive function demonstrates that disciplined behavioral patterns reduce impulsivity and enhance cognitive coherence. Ethical restraint in Buddhism and behavioral regulation in psychology both function as foundational mechanisms that reduce gross disturbances and create the psychological stability necessary for deeper transformation.

The second level, **Attentional Stabilization**, involves cultivating sustained attention and reducing distraction. In Buddhist practice, *samādhi* represents the unification of mind through meditative concentration. Empirical studies confirm that attention training through mindfulness meditation enhances executive control and decreases mind-wandering (Lutz, Slagter, Dunne, & Davidson, 2008). Neuroscientific evidence further indicates that attentional training alters neural connectivity patterns associated with cognitive control (Tang, Hölzel, & Posner, 2015). This level marks a shift from behavioral containment to internal

stabilization: consciousness becomes less fragmented and more coherent, enabling greater clarity of perception.

The third level, **Meta-Cognitive Awareness**, refers to the capacity to observe mental processes without identification. In clinical psychology, metacognitive awareness allows individuals to recognize thoughts as mental events rather than objective realities (Fleming & Dolan, 2012). Acceptance and Commitment Therapy (ACT) similarly emphasizes cognitive defusion—the ability to experience thoughts without being dominated by them (Hayes, Strosahl, & Wilson, 2012). Buddhist mindfulness practices cultivate this decentered awareness, weakening attachment to rigid self-referential narratives. At this stage, transformation becomes reflexive: consciousness begins to illuminate its own processes, disrupting habitual reactivity and enhancing psychological flexibility.

The fourth and culminating level, **Existential Insight**, involves direct realization of impermanence (*anicca*) and non-self (*anattā*). Unlike cognitive restructuring, which modifies content, existential insight transforms the very structure of experience. Philosophical analyses of Buddhist thought describe this as a radical deconstruction of essentialist identity assumptions (Siderits, 2007; Williams, 2009). Neuroscientific findings suggesting reduced activity in self-referential networks during meditation (Brewer et al., 2011) provide tentative empirical resonance with this claim. In this model, transformation culminates not merely in improved functioning but in a fundamental shift in how reality and selfhood are apprehended. The framework thus integrates behavioral, cognitive, metacognitive, and ontological dimensions into a coherent developmental sequence, demonstrating how consciousness may evolve from regulatory adjustment toward profound existential clarity.

Conclusion

This article has argued that both Buddhist mental development and contemporary psychology affirm the plasticity of consciousness and the transformative power of disciplined mental training. Although their ultimate aims diverge, both traditions converge on a shared insight: suffering is closely linked to habitual patterns of perception, cognitive reactivity, and attachment that can be systematically altered. Contemporary psychological research demonstrates that attention training, emotional regulation, and metacognitive awareness can reshape neural and cognitive processes (Lutz et al., 2008; Tang, Hölzel, & Posner, 2015). Similarly, Buddhist philosophy maintains that suffering arises from ignorance

and misapprehension of selfhood, and that insight into impermanence and non-self restructures experience at its root (Gethin, 1998; Siderits, 2007). Thus, both systems recognize consciousness not as a fixed entity but as a dynamic field capable of reorganization through practice.

At the same time, careful integration is essential. Contemporary psychology typically seeks adaptive functioning and symptom reduction within a naturalistic framework, while Buddhism situates mental cultivation within a soteriological horizon aimed at liberation from *saṃsāra* and the cessation of ignorance (Williams, 2009). To conflate these aims would risk either diluting the existential depth of Buddhist practice or neglecting the empirical rigor of psychological science. An interdisciplinary dialogue must therefore preserve the integrity of each tradition while exploring their complementary mechanisms. Empirical findings on neuroplasticity and attentional training can illuminate how transformation occurs, but they do not exhaust the philosophical and ethical dimensions of liberation articulated in Buddhist thought.

The proposed Transformative Consciousness Framework offers one possible foundation for such dialogue. By articulating transformation as a progression from behavioral regulation to attentional stabilization, metacognitive awareness, and existential insight, the model integrates functional, cognitive, and ontological dimensions of change. It allows psychology to contribute empirical validation and methodological accessibility, while Buddhism contributes a profound philosophical account of identity, suffering, and liberation. Future interdisciplinary research may build upon this framework to explore how contemplative practice can inform both clinical well-being and deeper existential understanding, fostering a more comprehensive science of consciousness that bridges empirical inquiry and transformative wisdom.

Bibliography

Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2007). **Self-regulation, ego depletion, and motivation. Social and Personality Psychology Compass,** 1(1), 115–128. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00001.x

Beck, J. S. (2011). **Cognitive behavior therapy: Basics and beyond** (2nd ed.). Guilford Press.

Bodhi, B. (2012). **The Noble Eightfold Path: Way to the end of suffering.** Buddhist Publication Society. https://www.bps.lk/olib/wh/wh308_Bodhi_Noble-Eightfold-Path.html

Brewer, J. A., Worhunsky, P. D., Gray, J. R., Tang, Y. Y., Weber, J., & Kober, H. (2011). **Meditation experience is associated with differences in default mode network activity and connectivity. Proceedings of the National Academy of Sciences,** 108(50), 20254–20259. https://doi.org/10.1073/pnas.1112029108

Chalmers, D. J. (1996). **The conscious mind: In search of a fundamental theory.** Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/0195117891.001.0001

Davidson, R. J., & McEwen, B. S. (2012). **Social influences on neuroplasticity: Stress and interventions to promote well-being.** Nature Neuroscience, 15(5), 689–695. https://doi.org/10.1038/nn.3093

Dehaene, S. (2014). **Consciousness and the brain: Deciphering how the brain codes our thoughts.** Viking.

Fleming, S. M., & Dolan, R. J. (2012). **The neural basis of metacognitive ability.** Philosophical Transactions of the Royal Society B, 367(1594), 1338–1349. https://doi.org/10.1098/rstb.2011.0417

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford University Press. https://global.oup.com/academic/product/the-foundations-of-buddhism-9780192892231

Goyal, M., Singh, S., Sibinga, E. M., Gould, N. F., Rowland-Seymour, A., Sharma, R., ... & Haythornthwaite, J. A. (2014). **Meditation programs for psychological stress and well-being: A systematic review and meta-analysis.** JAMA Internal Medicine, 174(3), 357–368. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2013.13018

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices** (2nd ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139025241

Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2012). **Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change** (2nd ed.). Guilford Press.

Kabat-Zinn, J. (1990). **Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness.** Dell Publishing.

Lutz, A., Slagter, H. A., Dunne, J. D., & Davidson, R. J. (2008). **Attention regulation and monitoring in meditation. Trends in Cognitive Sciences,** 12(4), 163–169. https://doi.org/10.1016/j.tics.2008.01.005

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2013). **Mindfulness-based cognitive therapy for depression (2nd ed.).** Guilford Press.

Siderits, M. (2007). **Buddhism as philosophy: An introduction.** Ashgate Publishing. https://doi.org/10.4324/9781315667422

Tang, Y. Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). **The neuroscience of mindfulness meditation.** Nature Reviews Neuroscience, 16(4), 213–225. https://doi.org/10.1038/nrn3916

Williams, J. M. G., & Kabat-Zinn, J. (2011). **Mindfulness: Diverse perspectives on its meaning, origins, and applications.** Contemporary Buddhism, 12(1), 1–18. https://doi.org/10.1080/14639947.2011.564811

Williams, P. (2009). **Mahayana Buddhism: The doctrinal foundations (2nd ed.).** Routledge.

Toward a Theory of Buddhology Criticism: Comparative Hermeneutics between the Kṣitigarbha Sutra and Juan Rulfo's Pedro Páramo

Indra Narain Singh
University of Delhi, India
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
Mahamakut Buddhist University
Yota Chaiworamankul
Buddhapanyasridvaravadi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Penphan Fuangfooloy
Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail : yoto.chai.1339@gmail.com

Introduction

Comparative literary studies have increasingly moved beyond geographic and linguistic boundaries to engage cross-religious and cross-civilizational interpretations. In the context of globalization and postcolonial scholarship, comparative hermeneutics has sought to destabilize Eurocentric paradigms and to incorporate non-Western intellectual traditions into literary analysis (Damrosch, 2003). Yet despite the growing recognition of world literature as a dialogical field, the methodological foundations for comparing Buddhist scripture with modern Western or Latin American literature remain underdeveloped. While Christian theological criticism has long shaped Western literary interpretation—particularly in analyses of allegory, sin, and redemption—systematic approaches grounded explicitly in Buddhist doctrinal frameworks are comparatively rare. Although Buddhist philosophy has increasingly entered philosophical and psychological discourse (Garfield, 2015; Williams, 2009), its structured application as a literary-critical method remains largely unexplored. This article therefore proposes a theoretical model termed Buddhology Criticism—a structured comparative hermeneutics grounded in Buddhist philosophical principles—and applies it to a case study: the Kṣitigarbha Sutra and Juan Rulfo's Pedro Páramo.

The Kṣitigarbha Sutra (Dizang Jing), a prominent Mahāyāna scripture widely influential in East Asian Buddhism, centers upon vows of universal salvation, filial devotion,

karmic causality, and detailed depictions of hell realms intended for moral instruction (Buswell & Lopez, 2014; Williams, 2009). The sutra portrays Kṣitigarbha Bodhisattva as vowing not to attain Buddhahood until all beings in hell are liberated, thereby embedding cosmology within a soteriological framework of compassion and karmic law. In contrast, Pedro Páramo (1955), a foundational text of Latin American magical realism, narrates a descent into the spectral town of Comala—a space inhabited by murmuring dead voices and fractured memories (Rulfo, 1955/1994). Scholars frequently interpret the novel through Catholic eschatology, post-revolutionary Mexican identity, or narrative experimentation (Shaw, 1992). Although separated by historical period, doctrinal orientation, and cultural milieu, both texts engage themes of filial obligation, moral consequence, and underworld imagery. The shared symbolic terrain invites comparison, yet the philosophical structures underlying each narrative differ significantly.

This study argues that beyond thematic parallels lies a deeper structural and soteriological divergence that can be illuminated through a Buddhological framework. Rather than limiting comparison to symbolic resemblance—such as equating Comala with Naraka (hell)—Buddhology Criticism seeks to clarify doctrinal commitments, ontological assumptions, and teleological orientations embedded within narrative form. Drawing upon Buddhist philosophical principles such as karma, dependent origination, and soteriology (Garfield, 2015; Williams, 2009), this approach aims to distinguish pedagogical cosmology from existential fatalism. By articulating explicit methodological criteria for cross-religious literary analysis, this article proposes Buddhology Criticism as a viable and theoretically rigorous model for intercultural literary studies. In doing so, it contributes to broader debates concerning world literature, comparative theology, and the philosophical interpretation of narrative.

Literature Review

1. Studies on the Kṣitigarbha Sutra

Scholarly discussions of the Kṣitigarbha Sutra have predominantly examined the text within the context of East Asian devotional Buddhism, ritual culture, and filial piety traditions. The scripture, known in Chinese as the Dizang Jing, gained widespread popularity in China, Korea, and Japan, where it became closely associated with funerary rites, ancestral merit transfer, and the alleviation of suffering in the hell realms (Buswell & Lopez, 2014).

Central to the sutra is the vow of Kṣitigarbha Bodhisattva, who resolves not to attain Buddhahood until all beings in hell are liberated—a formulation that encapsulates the Mahāyāna ideal of universal compassion. The text integrates vivid cosmological imagery with moral instruction, presenting karmic causality not merely as metaphysical doctrine but as an ethical narrative structure that shapes religious practice. As Williams (2009) observes, Mahāyāna sutras frequently deploy dramatic imagery as upāya (skillful means), emphasizing pedagogical transformation rather than ontological literalism.

Beyond its devotional function, scholars have also noted the sutra's narrative and rhetorical strategies. Lopez (1988) highlights how Mahāyāna texts use cosmology to construct moral imagination, blending mythic geography with soteriological instruction. The Kṣitigarbha Sutra does not merely describe hell as a punitive space but frames it as temporally conditioned and ultimately transformable through compassion and merit. Hell imagery thus functions didactically, reinforcing karmic accountability while affirming the possibility of liberation. Recent scholarship in Buddhist studies increasingly interprets such texts as narrative technologies of ethical formation, integrating cosmology, ritual practice, and existential pedagogy (Buswell & Lopez, 2014). However, despite these rich analyses within Buddhist studies, comparative literary applications of the Kṣitigarbha Sutra remain scarce. The scripture has rarely been examined as a comparative hermeneutical partner in global literary discourse.

2. Critical Approaches to Pedro Páramo

Interpretations of Juan Rulfo's Pedro Páramo have developed along multiple critical trajectories, most prominently within magical realism, post-revolutionary Mexican identity, and Catholic symbolism. The novel's fragmented chronology, polyphonic narration, and spectral voices have led scholars to interpret Comala as a liminal space between life and death—often compared to purgatory or a metaphysical wasteland (Shaw, 1992). Critics frequently emphasize Rulfo's blending of realism and the supernatural, situating the novel within the broader development of Latin American narrative experimentation (Damrosch, 2003). Thematically, the novel has been read as an exploration of guilt, memory, patriarchal authority, and spiritual desolation.

Religious interpretations of Pedro Páramo often draw upon Catholic eschatology, identifying motifs of sin, confession, judgment, and purgatorial suffering. Yet these readings tend to remain within Christian theological frameworks, rarely extending toward non-

Western doctrinal systems. Although some scholars gesture toward universal themes of suffering and moral consequence, systematic comparative models bridging Mahāyāna soteriology and Latin American narrative form are largely absent. As a result, cross-cultural readings often remain thematic rather than philosophically rigorous, focusing on symbolic resemblance rather than ontological or epistemological coherence.

3. Gaps in Comparative Religious Literary Criticism

Within comparative religious literary studies more broadly, analyses frequently operate at the level of shared motifs—hell, redemption, filial duty—without clarifying doctrinal commitments or metaphysical structures. Such comparisons risk collapsing distinct cosmologies into superficial analogies. Scholars of comparative philosophy have emphasized the importance of methodological precision when engaging cross-traditional dialogue, warning against both reductionism and uncritical universalism (Garfield, 2015). Without explicit criteria distinguishing symbolic similarity from doctrinal compatibility, comparative readings may obscure rather than illuminate structural differences.

The present study identifies a methodological gap: the absence of a structured framework capable of integrating Buddhist doctrinal analysis with literary hermeneutics. Buddhology Criticism seeks to address this gap by articulating principled criteria for comparison, grounded in Buddhist philosophical concepts such as karma, dependent origination, soteriology, and upāya. Rather than treating religious texts as reservoirs of interchangeable symbols, this approach emphasizes doctrinal coherence, narrative teleology, and ontological orientation. In doing so, it aims to move comparative religious literary criticism beyond thematic parallelism toward a philosophically rigorous and intercultural hermeneutic.

Theoretical Framework: Toward Buddhology Criticism

1. Defining Buddhology Criticism

Buddhology Criticism designates a methodological approach that interprets literary texts through systematic engagement with Buddhist doctrinal structures—particularly karma (moral causation), dependent origination (pratītyasamutpāda), non-self (anātman), and soteriology—rather than through superficial thematic analogy. While comparative religious criticism often identifies symbolic parallels (e.g., hell, redemption, sacrifice), Buddhology Criticism insists upon doctrinal precision and philosophical coherence. It requires that

interpretive claims be grounded in established Buddhist philosophical sources and that conceptual correspondences be evaluated in light of their ontological and epistemological commitments. As Garfield (2015) argues, Buddhist philosophy presents a rigorous account of causality and selfhood that challenges essentialist metaphysics; thus, any literary application must take seriously the anti-substantialist and process-oriented nature of Buddhist thought. Similarly, Williams (2009) emphasizes that Mahāyāna soteriology cannot be reduced to metaphor, since its cosmological imagery functions within a carefully articulated framework of compassion and liberation. Buddhology Criticism therefore seeks to preserve doctrinal integrity while opening space for intercultural dialogue.

Unlike generalized religious literary criticism, which may treat sacred texts as reservoirs of symbolic motifs, Buddhology Criticism proceeds from philosophical commitments internal to Buddhist traditions. Central to this framework is the principle of dependent origination, which interprets phenomena as conditionally arisen rather than self-subsistent (Garfield, 1995). Applied to literature, this principle encourages analysis of narrative causality, relational identity, and structural interdependence within textual worlds. Moreover, the doctrine of non-self reframes character identity not as fixed essence but as dynamically constructed process— a perspective that can illuminate fragmented or polyphonic narrative forms. In this sense, Buddhology Criticism is not merely comparative but structurally analytical, attentive to how narrative architecture mirrors or diverges from Buddhist ontological assumptions.

2. Methodological Principles

The proposed framework integrates several complementary methodological dimensions. First, it draws upon comparative hermeneutics grounded in Gadamer's dialogical theory of understanding, which views interpretation as a "fusion of horizons" between traditions (Gadamer, 2004). Rather than imposing Buddhist categories onto literary texts, the method encourages reciprocal illumination: Buddhist doctrinal insights clarify narrative structures, while literary complexity refines philosophical reflection. Second, the framework incorporates structural-symbolic analysis, examining narrative temporality, voice, spatial metaphors, and moral causation. Such analysis parallels what Ricoeur (1976) describes as the symbolic surplus of meaning, wherein narrative form shapes existential understanding. Third, Buddhology Criticism employs doctrinal criteria—karma, compassion,

upāya, and liberation— as evaluative tools for determining whether parallels are philosophically substantive or merely analogical.

Finally, the framework foregrounds soteriological orientation as a distinguishing criterion. Modern literary works may depict suffering, guilt, or redemption, yet their teleological orientation—whether toward existential adaptation, moral condemnation, or transformative liberation—differs significantly from Mahāyāna soteriology. Williams (2009) underscores that Mahāyāna texts aim not at psychological adjustment but at ultimate liberation from cyclic existence. Thus, Buddhology Criticism differentiates between narratives that culminate in transcendence and those that portray unresolved despair. This teleological distinction prevents interpretive flattening and ensures that comparison respects doctrinal specificity.

3. Upāya and Literary Allegory

A key conceptual bridge within this framework is the Mahāyāna notion of upāya (skillful means). In Mahāyāna sutras, narrative and imagery function pedagogically, guiding beings toward insight through symbolic representation (Williams, 2009). Hell realms, bodhisattva vows, and cosmological spectacles are not merely metaphysical descriptions but transformative narrative devices. Likewise, magical realist literature constructs symbolic worlds that destabilize empirical certainty, compelling readers to confront alternative modes of reality. As Damrosch (2003) suggests, world literature often achieves its power through estrangement and narrative indirection. However, while magical realism frequently aims at sociopolitical critique or existential reflection, Mahāyāna narrative indirection is oriented toward liberation from ignorance.

By situating literary allegory alongside upāya, Buddhology Criticism distinguishes pedagogical cosmology from aesthetic ambiguity. Both employ narrative indirection, yet their philosophical horizons diverge. The theoretical framework proposed here therefore provides criteria for evaluating convergence and divergence without collapsing difference into sameness. Through doctrinal rigor, hermeneutical dialogue, and structural analysis, Buddhology Criticism aspires to function as a disciplined and philosophically grounded model for intercultural literary interpretation.

Comparative Hermeneutics: Structural and Thematic Analysis

1. Filial Piety as Ethical Structure

In the Kṣitigarbha Sutra, filial devotion functions not merely as a personal obligation but as the ethical foundation for universal compassion. The narrative recounts how Kṣitigarbha, moved by filial concern for his mother in a past life, vows to liberate all beings suffering in the hell realms. This transformation of filial piety from private duty to cosmic vow exemplifies the Mahāyāna expansion of moral responsibility beyond kinship toward boundless compassion (karuṇā) (Buswell & Lopez, 2014; Williams, 2009). The sutra thus universalizes filial ethics within a soteriological horizon: devotion to one's parents becomes the seed for liberative action extending across lifetimes. Such ethical expansion aligns with broader Mahāyāna doctrines in which personal motivation evolves into bodhisattva commitment for the salvation of all beings (Williams, 2009).

In contrast, Pedro Páramo situates filial duty within a fractured moral landscape. Juan Preciado travels to Comala to fulfill his deceased mother's request to seek out his father, Pedro Páramo. This initial filial motive, however, does not culminate in ethical expansion but instead leads to confusion, disillusionment, and death (Rulfo, 1955/1994). Rather than transforming filial obligation into universal compassion, the narrative collapses inward, revealing the futility of paternal redemption within a morally exhausted community. Scholars have noted that Rulfo's portrayal of paternal authority critiques post-revolutionary Mexican patriarchy and spiritual emptiness (Shaw, 1992). From a Buddhological perspective, the contrast reveals a structural divergence: while the sutra amplifies filial devotion toward universal liberation, the novel depicts filial pursuit as leading into existential fragmentation without redemptive resolution.

2. Hell as Moral and Psychological Space

The representation of hell further clarifies the hermeneutical contrast. In the Kṣitigarbha Sutra, Naraka (hell) is presented as karmically structured and temporally conditioned. Suffering arises as the consequence of intentional action and persists only as long as karmic causes remain operative (Williams, 2009). Importantly, hell is not eternal; it is part of cyclical existence governed by dependent origination. Its vivid imagery serves a didactic function, encouraging moral reflection and ethical transformation. As Buswell and Lopez (2014) note, Mahāyāna depictions of hell often function pedagogically rather than metaphysically, dramatizing karmic law to inspire liberation.

Comala in Pedro Páramo, by contrast, exists in an ontologically ambiguous state. It is neither explicitly purgatorial nor clearly redemptive. The dead inhabitants whisper endlessly, suspended in memory and regret, with no indication of karmic resolution or transformative possibility (Rulfo, 1955/1994). While Christian symbolism informs many interpretations of the novel, Comala does not present structured moral progression toward salvation. Instead, it embodies stagnation—a haunting persistence without release. From a comparative perspective, Buddhist hell is pedagogical and temporally finite, whereas Comala appears static and existentially unresolved. This divergence reflects distinct metaphysical commitments: one grounded in causal transformation, the other in narrative fatalism.

3. Narrative Structure and Soteriology

Narrative architecture further reveals soteriological divergence. The Kṣitigarbha Sutra maintains teleological coherence: suffering, though vividly portrayed, is ultimately oriented toward liberation. The text's dialogical structure—Buddha, bodhisattvas, and cosmic witnesses—reinforces moral causality and transformative possibility (Williams, 2009). Even the depiction of hell realms serves the overarching aim of awakening. This teleological orientation aligns with the Mahāyāna understanding that suffering is conditionally arisen and therefore conditionally removable through wisdom and compassion (Garfield, 1995).

By contrast, Pedro Páramo disrupts linear causality through fragmented temporality and polyphonic narration. The collapse of chronological order mirrors the dissolution of moral coherence within Comala. As critics have observed, Rulfo's narrative technique destabilizes certainty and undermines the expectation of redemptive closure (Shaw, 1992). Unlike the sutra's progression toward liberation, the novel culminates in silence and disintegration. From a Buddhological standpoint, this marks a profound soteriological divergence: one narrative envisions suffering as the catalyst for transformation, while the other portrays suffering as an inescapable residue of historical and existential collapse. The structural comparison thus illuminates not merely thematic similarity but fundamentally different ontological and teleological horizons.

Ontological and Soteriological Divergence

A decisive point of divergence between the Kṣitigarbha Sutra and Pedro Páramo lies in their respective ontological and soteriological commitments. Mahāyāna cosmology

affirms cyclical rebirth (saṃsāra) governed by karma, yet simultaneously maintains the possibility of liberation through wisdom and compassion. The doctrine of dependent origination (pratītyasamutpāda) establishes that all conditioned phenomena arise relationally and therefore lack inherent essence (Garfield, 1995). Because suffering is conditioned, it is also transformable. Within this framework, even the hell realms described in the Kṣitigarbha Sutra are temporally finite and soteriologically oriented toward eventual liberation. As Williams (2009) emphasizes, Mahāyāna texts consistently situate cosmological imagery within a teleological structure aimed at awakening. The bodhisattva vow of Kṣitigarbha—to remain until all hells are emptied—expresses not fatalism but radical hope grounded in universal compassion.

In contrast, Rulfo's Pedro Páramo reflects a markedly different metaphysical horizon. While Catholic imagery permeates the novel, its eschatology appears stripped of salvific certainty. Scholars have noted the influence of Catholic fatalism and existential modernism in Rulfo's portrayal of moral consequence (Shaw, 1992). The inhabitants of Comala linger in a suspended state, trapped within memory, regret, and unresolved guilt. There is little indication of purgatorial progression or redemptive transcendence. Instead of karmic causality unfolding within a transformable cosmological system, the novel presents moral consequence as static and irrevocable. From a comparative standpoint, the Buddhist cosmos is dynamic and ethically structured, whereas Rulfo's narrative world appears ontologically closed.

The conception of time further intensifies this divergence. In Mahāyāna thought, time is cyclical yet open to transformation; rebirth continues until wisdom disrupts ignorance (Garfield, 1995; Williams, 2009). Temporal recurrence does not imply stagnation but the possibility of spiritual progress. In Pedro Páramo, however, temporality collapses into haunting repetition. Fragmented narration and dislocated chronology mirror a world in which past and present coexist without resolution. The sutra's temporal structure affirms hope through bodhisattva compassion; the novel suggests irreversibility and existential entrapment. Thus, although both texts depict moral consequence and underworld imagery, their ontological commitments differ sharply: one affirms conditionality and liberation, the other portrays a landscape of memory without transcendence. Recognizing this divergence prevents superficial equivalence and clarifies the philosophical stakes of comparative interpretation.

Reconstructing Buddhology Criticism

1. Criteria for Application

If Buddhology Criticism is to function as a rigorous interpretive framework rather than a loose comparative gesture, it must operate according to clearly articulated criteria. First, structural compatibility is essential. A viable Buddhological reading requires attention to narrative architecture—temporality, causality, character identity, and moral progression—and their potential resonance with Buddhist philosophical principles such as dependent origination and non-self (Garfield, 1995). Structural compatibility does not imply equivalence; rather, it requires that interpretive parallels emerge from demonstrable textual patterns rather than imposed analogy. Second, doctrinal clarity is indispensable. Concepts such as karma, compassion, liberation, and upāya must be interpreted in light of established Buddhist scholarship (Williams, 2009), ensuring that comparative claims remain philosophically grounded. Without doctrinal precision, comparative readings risk superficial thematic resemblance.

Third, cultural awareness must guide application. Comparative hermeneutics requires sensitivity to historical, linguistic, and religious contexts. Gadamer's (2004) theory of the "fusion of horizons" underscores that understanding arises through dialogical engagement rather than assimilation. Thus, Buddhology Criticism must preserve the integrity of both traditions under comparison, acknowledging differences in cosmology, ritual practice, and historical development. Finally, avoidance of reductionism constitutes a core methodological safeguard. As comparative philosophy has repeatedly cautioned, cross-cultural interpretation can easily flatten distinct metaphysical commitments into universalized abstractions (Garfield, 2015). Buddhology Criticism therefore demands a disciplined balance between openness and conceptual rigor.

2. Avoiding Reductionism

A central risk in comparative religious literary analysis is the reduction of literature to mere allegory of doctrine. To interpret a novel solely as an encoded representation of Buddhist metaphysics would undermine its aesthetic autonomy and historical specificity. Ricoeur (1976) reminds us that narrative possesses a "surplus of meaning" that exceeds doctrinal mapping. Conversely, Buddhist philosophy must not be aestheticized into a set of poetic metaphors detached from its soteriological seriousness. Mahāyāna cosmology, for instance, cannot be treated as interchangeable with literary symbolism without distorting

its doctrinal commitments (Williams, 2009). Preserving dialogical tension between text and doctrine ensures that comparison remains productive rather than assimilative.

Maintaining this tension allows comparative interpretation to illuminate divergence as much as convergence. As Damrosch (2003) suggests in world literature studies, cross-cultural reading succeeds not by erasing difference but by foregrounding it as a site of interpretive energy. Buddhology Criticism, therefore, does not seek to harmonize texts into artificial unity. Instead, it clarifies structural parallels while preserving ontological distinctions. In doing so, it models a form of intercultural philosophy that resists both relativism and dogmatism.

3. Future Directions

The reconstruction of Buddhology Criticism opens several promising avenues for future research. First, the framework may be extended to other works of magical realism, particularly those engaging themes of memory, suffering, and transcendence. Comparative studies involving writers such as Gabriel García Márquez or Alejo Carpentier could test the framework's applicability beyond a single case study. Second, the approach may contribute to broader East–West comparative philosophy, examining how Buddhist anti-essentialism interacts with existentialism, phenomenology, or liberation theology (Garfield, 2015). Third, Buddhology Criticism may enrich the philosophy of literature itself by foregrounding soteriology as a neglected dimension of narrative theory.

Ultimately, the value of Buddhology Criticism lies not merely in its interpretive novelty but in its methodological discipline. By integrating structural analysis, doctrinal clarity, cultural awareness, and philosophical rigor, the framework aspires to foster a more balanced intercultural hermeneutics. Rather than collapsing texts into shared symbolism or isolating them within cultural silos, it proposes a dialogical space in which literary and philosophical traditions mutually illuminate one another.

Conclusion

This study has advanced Buddhology Criticism as a theoretically grounded framework for structured comparative hermeneutics between Buddhist scripture and modern literary texts. By applying this model to the Kṣitigarbha Sutra and Juan Rulfo's Pedro Páramo, the analysis has demonstrated that meaningful comparison requires more than thematic resemblance; it demands attention to doctrinal coherence, narrative

structure, and soteriological orientation. Both texts employ underworld imagery and filial motifs, yet their philosophical horizons diverge significantly. The Mahāyāna vision embedded in the Kṣitigarbha Sutra affirms a cosmos governed by karmic causality and animated by bodhisattva compassion, in which suffering is conditionally arisen and therefore transformable (Williams, 2009). In contrast, Pedro Páramo portrays a haunting landscape of moral consequence without redemptive culmination, reflecting existential and historical fragmentation rather than cosmological liberation (Rulfo, 1955/1994; Shaw, 1992).

Buddhology Criticism, therefore, does not aim to harmonize difference into superficial universality. Instead, it clarifies interpretive boundaries while sustaining dialogical openness. By grounding comparative analysis in Buddhist philosophical principles such as dependent origination and non-self (Garfield, 1995; 2015), the framework preserves doctrinal integrity while enabling intercultural engagement. In doing so, it contributes to broader conversations in comparative literature, religious studies, and global philosophy by modeling a disciplined yet imaginative hermeneutical bridge— one that respects both aesthetic autonomy and soteriological seriousness. Future applications of this framework may further illuminate how distinct metaphysical traditions intersect within the shared terrain of narrative imagination.

Bibliography

Buswell, R. E., Jr., & Lopez, D. S., Jr. (2014). **The Princeton dictionary of Buddhism.** Princeton University Press.
https: / / press. princeton. edu/ books/ hardcover/ 9780691157863/ the- princeton-dictionary-of-buddhism

Damrosch, D. (2003). **What is world literature? Princeton University Press.**
https: / / press. princeton. edu/ books/ paperback/ 9780691114880/ what- is- world-literature

Garfield, J. L. (1995). **The fundamental wisdom of the middle way: Nāgārjuna's Mūlamadhyamakakārikā.** Oxford University Press.
https: / / global. oup. com/ academic/ product/ the- fundamental- wisdom- of- the-middle-way-9780195093369

Garfield, J. L. (2015). **Engaging Buddhism: Why it matters to philosophy.** Oxford University Press. https://global.oup.com/academic/product/engaging-buddhism-9780190204333

Rulfo, J. (1994). **Pedro Páramo (M. Sayers Peden, Trans.).** Grove Press. (Original work published 1955). https://groveatlantic.com/book/pedro-paramo/

Williams, P. (2009). **Mahayana Buddhism: The doctrinal foundations** (2nd ed.). Routledge. https://www.routledge.com/Mahayana-Buddhism-The-Doctrinal-Foundations/Williams/p/book/9780415356533

Beyond Integration: A Neuro-Digital Buddhist Framework for Transforming Health Behavior and Preventing NCDs

Phrasuddhivajiramedhi
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
Phramaha Phanuvich Panuwityo
Mahamakut Buddhist University, Thailand
Manatsawee Monpannawatthana
Institute for Innovative learning Mahidol University
Konthoujam Nongpok
Chingkhei Nganba
Department of Philosophy, Pravabati College, Manipur, India
Phrakhrupariyatsamothan
PhraAnan Adinandho
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding author, e-mail : phanuvich.num@mbu.ac.th

ABSTRACT

Non-communicable diseases (NCDs) remain a major global health challenge, primarily driven by modifiable behavioral risk factors such as unhealthy diet, physical inactivity, and chronic stress. Despite advances in biomedical and behavioral sciences, existing models often fail to achieve sustainable behavioral transformation due to their limited focus on external interventions and measurable outcomes. This study aims to develop a comprehensive conceptual framework by integrating behavioral science, neuroscience, and Buddhist philosophy to address the underlying mechanisms of health behavior change.

Drawing upon interdisciplinary literature, this article proposes the Neuro-Digital Buddhist Framework (NDBF), which conceptualizes health transformation as a dynamic interaction among internal awareness, neurocognitive processes, behavioral regulation, and digital technological systems. The framework highlights the role of mindfulness in enhancing self-regulation through neuroplasticity, while behavioral science provides structured

mechanisms for habit formation and motivation. Digital technologies function as accelerators by enabling real-time monitoring, feedback, and scalable interventions.

The findings suggest that sustainable health behavior change requires a shift from externally driven interventions to internally grounded, system-based approaches that integrate mind, brain, behavior, and technology. The NDBF offers a novel contribution by bridging Eastern contemplative wisdom with Western scientific methodologies, providing a holistic and scalable model for NCD prevention. This framework has significant implications for future research, digital health innovation, and policy development aimed at promoting long-term health sustainability.

Keywords: Neuro-Digital Health, Buddhist Psychology, Mindfulness, Non-Communicable Diseases

Introduction

Non-communicable diseases (NCDs) have emerged as the leading cause of mortality worldwide, accounting for more than 70% of global deaths (World Health Organization [WHO], 2022). These conditions—including cardiovascular diseases, diabetes, cancer, and mental health disorders—are primarily driven by modifiable behavioral risk factors such as unhealthy diet, physical inactivity, and chronic psychological stress (GBD 2019 Risk Factors Collaborators, 2020). From a public health perspective, this indicates that NCDs are not merely biomedical problems but are deeply rooted in human behavior and lifestyle patterns. Despite significant advances in biomedical science, the persistence and even growth of NCD prevalence reveal a fundamental limitation in existing health models: the inability to achieve sustainable behavioral transformation at both individual and population levels (Engel, 1977).

In response to this challenge, contemporary health science has increasingly turned toward behavioral and digital approaches. Behavioral science provides robust theoretical frameworks—such as Social Cognitive Theory (SCT) and Self-Determination Theory (SDT) that explain how motivation, self-efficacy, and environmental reinforcement influence behavior (Bandura, 1998; Ryan & Deci, 2000). These models have been widely applied in health promotion, particularly in interventions targeting lifestyle modification. At the same time, digital health technologies—including mobile health (mHealth), wearable devices, and artificial intelligence (AI)—have expanded the capacity for real-time monitoring,

personalized feedback, and large-scale intervention delivery (World Health Organization, 2019). However, while these approaches are effective in initiating change, they often emphasize external regulation and measurable outcomes, sometimes neglecting the deeper internal processes that sustain long-term behavioral transformation.

Parallel to these developments, advances in neuroscience and contemplative science have provided growing evidence for the critical role of internal awareness in shaping human behavior. Neuroimaging studies demonstrate that mindfulness meditation can alter brain structures and functions associated with attention, emotional regulation, and self-control, particularly within the prefrontal cortex and limbic system (Tang et al., 2015). Furthermore, mindfulness practices have been shown to enhance interoceptive awareness—the ability to perceive internal bodily states—which is essential for regulating behaviors such as eating, stress response, and physical activity (Farb et al., 2015). These findings suggest that sustainable health behavior change requires not only external interventions but also internal neurocognitive transformation, highlighting the importance of integrating psychological insight with biological mechanisms.

Buddhist philosophy offers a comprehensive and systematically developed framework for such internal transformation. Through practices grounded in mindfulness (sati), concentration (samādhi), and wisdom (paññā), individuals cultivate self-awareness, regulate emotional responses, and develop insight into causal relationships between actions and outcomes (Gethin, 1998; Bodhi, 2000). Unlike many Western models that focus on behavioral outcomes, Buddhist approaches emphasize experiential knowledge, ethical awareness, and mental cultivation as foundational to behavior change. This perspective aligns with contemporary movements in integrative and preventive medicine, which advocate for a more holistic understanding of health that includes mental and emotional dimensions (Kabat-Zinn, 2003).

Building upon these converging perspectives, this article proposes a Neuro-Digital Buddhist Framework (NDBF) as a next-generation model that integrates three domains: (1) internal neurocognitive transformation (neuroscience), (2) behavioral regulation (behavioral science), and (3) technological augmentation (digital health). Moving "beyond integration," this framework conceptualizes health behavior change as a dynamic, multi-level system, in which internal awareness, technological systems, and behavioral processes interact continuously. By bridging Eastern contemplative wisdom with Western scientific

methodologies and digital innovation, the NDBF aims to provide a comprehensive and sustainable approach to transforming health behavior and preventing NCDs in the modern world.

Theoretical Foundations

1. Behavioral Science and Health Transformation

Behavioral science has long provided the theoretical and empirical foundation for understanding health-related actions and designing interventions to modify them. Central to this field is Social Cognitive Theory (SCT), which posits that behavior is shaped through reciprocal interactions among personal factors, environmental influences, and behavioral patterns— a process known as reciprocal determinism (Bandura, 1998). Within this framework, self-efficacy plays a critical role, as individuals who believe in their capacity to perform a behavior are more likely to initiate and sustain it. Empirical studies consistently demonstrate that higher self-efficacy is associated with improved adherence to health behaviors such as physical activity, dietary regulation, and medication compliance (Glanz et al., 2015). This highlights the importance of psychological beliefs in shaping real-world health outcomes.

Complementing SCT, Self-Determination Theory (SDT) emphasizes the role of intrinsic motivation in sustaining long-term behavioral change. According to SDT, individuals are more likely to adopt and maintain health-promoting behaviors when three basic psychological needs—autonomy, competence, and relatedness—are fulfilled (Ryan & Deci, 2000). Interventions that support these needs, such as patient-centered care and participatory health programs, have been shown to produce more durable outcomes than those relying solely on external incentives. In the context of NCD prevention, SDT provides a valuable framework for understanding why some individuals successfully maintain lifestyle changes while others relapse. However, despite its strengths, SDT primarily focuses on motivational processes and may not fully capture deeper layers of awareness and perception that influence behavior at a more fundamental level.

Recent developments in behavioral science have shifted attention toward habit formation and automaticity, recognizing that much of human behavior is governed by routines rather than deliberate decision-making. Research by Lally et al. (2010) demonstrates that habits are formed through repeated interactions between contextual

cues, behavioral responses, and reinforcing outcomes, eventually becoming automatic over time. This perspective suggests that sustainable health transformation requires not only intentional change but also the restructuring of daily environments and routines to support new habits. Frameworks such as the Behavior Change Wheel further integrate these insights by identifying capability, opportunity, and motivation as key drivers of behavior, providing a comprehensive model for intervention design (Michie et al., 2011).

Importantly, the integration of behavioral science with digital health technologies has opened new possibilities for continuous reinforcement and real-time behavior modification. Digital platforms—such as mobile applications, wearable devices, and AI-driven systems—enable users to monitor their behaviors, receive immediate feedback, and adjust actions accordingly. These technologies operationalize behavioral theories by embedding mechanisms such as self-monitoring, goal setting, and feedback into everyday life (Murray et al., 2016). However, while digital tools enhance the scalability and efficiency of interventions, their long-term effectiveness depends on the underlying psychological mechanisms they support. Without addressing deeper processes of awareness and self-regulation, behavioral change may remain superficial or short-lived. Therefore, behavioral science provides a crucial but incomplete foundation, necessitating integration with broader frameworks— such as contemplative and neurocognitive approaches— for achieving sustainable health transformation.

2. Neuroscience of Mindfulness and Self-Regulation

Advances in neuroscience have significantly deepened our understanding of self-regulation by identifying the neural systems that underlie attention, emotion, and executive control. Mindfulness practices have been consistently associated with functional and structural changes in key brain regions, particularly the prefrontal cortex (PFC) and the amygdala. The PFC is responsible for executive functions such as decision-making, impulse control, and goal-directed behavior, while the amygdala plays a central role in emotional reactivity and threat processing. Neuroimaging studies demonstrate that mindfulness meditation enhances PFC activation and connectivity, leading to improved cognitive control, while simultaneously reducing amygdala reactivity, resulting in decreased emotional reactivity and stress responses (Tang et al., 2015; Hölzel et al., 2011). These findings suggest that mindfulness strengthens top-down regulatory processes, enabling individuals to respond to stimuli in a more adaptive and less reactive manner.

In addition to these cortical and limbic changes, mindfulness practices have been shown to enhance interoceptive awareness, which refers to the ability to perceive and interpret internal bodily signals such as heartbeat, hunger, and physiological arousal. This function is closely associated with the insula, a brain region that integrates bodily sensations with emotional and cognitive processes. Research indicates that mindfulness training increases insular activation and improves the accuracy of interoceptive perception, thereby enabling individuals to detect early signs of stress, fatigue, or unhealthy behavioral tendencies (Farb et al., 2015). This enhanced awareness is particularly important for health behavior regulation, as it allows individuals to intervene before maladaptive patterns—such as overeating or stress-induced inactivity—become entrenched.

Furthermore, emerging research highlights the role of neuroplasticity in sustaining behavioral change through mindfulness practice. Neuroplasticity refers to the brain's ability to reorganize itself by forming new neural connections in response to experience. Long-term meditation practitioners exhibit structural changes in brain regions associated with attention, memory, and emotional regulation, suggesting that repeated mindfulness practice can produce lasting neural adaptations (Lazar et al., 2005). These changes provide a biological foundation for the development of stable self-regulation capacities, reinforcing the idea that behavioral transformation is not merely a psychological process but a neurobiological adaptation shaped by repeated mental training.

Taken together, these findings indicate that self-regulation operates through a complex interaction between cognitive control, emotional processing, and bodily awareness. Mindfulness serves as a mechanism that integrates these domains, enabling individuals to modulate behavior at multiple levels simultaneously. Therefore, effective health interventions—particularly those targeting NCD prevention—should not only address external behavioral factors but also incorporate strategies that influence underlying neural processes. By integrating neuroscience with behavioral science and contemplative practice, it becomes possible to design interventions that promote both immediate behavioral change and long-term neurocognitive transformation.

3. Buddhist Philosophy and Internal Transformation

Buddhist philosophy offers a systematic approach to internal transformation that aligns with contemporary behavioral science and neuroscience while extending them through a broader ethical and experiential framework. Central to this approach is the

cultivation of mindfulness (sati), concentration (samādhi), and wisdom (paññā)—often articulated within the Noble Eightfold Path as a structured method for mental development. Mindfulness fosters moment-to-moment awareness of thoughts, emotions, and bodily sensations; concentration stabilizes attention and reduces distraction; and wisdom enables insight into the causal relationships that govern experience (Bodhi, 2000; Gethin, 1998). Together, these elements function as an integrated system of self-regulation, allowing individuals to observe and reshape their internal processes rather than reacting automatically. Contemporary research supports this framework, showing that mindfulness training improves attentional control and emotional regulation, which are essential for adaptive behavior (Kabat-Zinn, 2003; Tang et al., 2015).

A distinctive contribution of Buddhist thought is its assertion that behavior arises from mental states (citta) and is conditioned by patterns such as craving (taṇhā), aversion, and ignorance. From this perspective, external behaviors— whether healthy or maladaptive— are expressions of underlying cognitive–affective processes. Therefore, sustainable change must begin with transforming the mind, not merely modifying outward actions. This view parallels, yet deepens, modern psychological models by situating behavior within a broader chain of causation (dependent origination), where perception, feeling, craving, and action are interlinked (Gethin, 1998). Empirical studies in clinical psychology suggest that interventions addressing these internal processes— such as mindfulness-based cognitive therapy—are effective in reducing relapse and improving long-term outcomes, reinforcing the importance of targeting mental mechanisms rather than symptoms alone (Baer, 2003).

Moreover, Buddhist philosophy integrates ethical cultivation (sīla) with cognitive and attentional training, thereby linking behavior change to values and moral awareness. This ethical dimension distinguishes Buddhist approaches from many Western models that focus primarily on functional outcomes. By encouraging individuals to reflect on the consequences of their actions for themselves and others, Buddhist practice fosters a form of intrinsic regulation that is both self-directed and socially responsive. This aligns with findings from self-determination research, which indicate that behavior grounded in internalized values is more sustainable than behavior driven by external incentives (Ryan & Deci, 2000). In this sense, Buddhist philosophy provides a deeper foundation for

understanding motivation—not only as a psychological construct but as an ethical and existential orientation.

Taken together, Buddhist philosophy can be understood as a comprehensive model of internal transformation that complements and enriches modern scientific approaches. By integrating awareness, attention, insight, and ethical reflection, it addresses the root causes of behavior at multiple levels. This perspective supports the development of integrative frameworks—such as the proposed Neuro-Digital Buddhist Framework—by demonstrating that long-term health transformation requires alignment between internal mental processes and external behavioral interventions.

Analysis

The analysis of this study reveals that the integration of behavioral science, neuroscience, and Buddhist philosophy provides a multi-dimensional understanding of health behavior transformation that cannot be achieved by any single discipline alone. Behavioral science offers structured frameworks for explaining how individuals initiate and maintain behavior change, emphasizing constructs such as self-efficacy, intrinsic motivation, and habit formation. However, these models tend to focus primarily on observable behavior and cognitive processes, often overlooking the deeper experiential and perceptual dimensions that influence long-term sustainability.

Neuroscientific evidence further strengthens this understanding by demonstrating that behavior change is closely linked to neurocognitive mechanisms, particularly those associated with attention, emotional regulation, and interoception. The activation of the prefrontal cortex and the modulation of the amygdala through mindfulness practices highlight the biological basis of self-regulation. This suggests that behavioral transformation is not merely a matter of willpower or external reinforcement but involves neuroplastic changes that reshape how individuals perceive and respond to their internal and external environments.

Buddhist philosophy adds a crucial layer of depth by addressing the origin of behavior at the level of mind (citta). Unlike Western models that often treat behavior as a response to external stimuli, Buddhist thought emphasizes that behavior arises from internal mental states conditioned by craving, aversion, and ignorance. This perspective provides a more fundamental explanation for why individuals engage in unhealthy behaviors and why

such behaviors are difficult to change. By focusing on internal transformation through mindfulness, concentration, and wisdom, Buddhist philosophy offers a pathway for addressing the root causes of behavioral patterns.

Taken together, the integration of these three domains forms a synergistic framework in which each component compensates for the limitations of the others. Behavioral science contributes methodological rigor and practical intervention strategies, neuroscience provides empirical validation and biological insight, and Buddhist philosophy offers depth, meaning, and ethical grounding. This synthesis supports the development of the Neuro-Digital Buddhist Framework (NDBF) as a comprehensive model capable of addressing both the internal and external determinants of health behavior.

Conclusion

This study demonstrates that the challenge of preventing non-communicable diseases (NCDs) requires a paradigm shift from isolated disciplinary approaches to integrative frameworks. While traditional biomedical and behavioral models have contributed significantly to understanding health behavior, they are insufficient on their own to produce sustainable transformation. The persistence of unhealthy behaviors indicates that deeper mechanisms— particularly those related to internal awareness and neurocognitive processes—must be incorporated into health interventions.

By integrating behavioral science, neuroscience, and Buddhist philosophy, the proposed framework provides a holistic model of health transformation that connects mind, brain, behavior, and environment. This approach emphasizes that sustainable change begins with internal awareness, is reinforced through behavioral processes, and is supported by external systems such as digital technologies. As a result, health is reconceptualized not merely as the absence of disease but as a dynamic process of continuous self-regulation and adaptation.

In conclusion, the Neuro-Digital Buddhist Framework (NDBF) represents a significant advancement in health promotion theory, offering a model that is both scientifically grounded and philosophically rich. By bridging Eastern wisdom and Western science, this framework has the potential to inform future research, guide the development of digital health interventions, and contribute to more effective and sustainable strategies for NCD prevention in the modern world.

Bibliography

Baer, R. A. (2003). **Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review.** Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 125–143. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg015.

Bandura, A. (1998). **Health promotion from the perspective of social cognitive theory.** Psychology & Health, 13(4), 623–649.

Bodhi, B. (2000). **A comprehensive manual of Abhidhamma.** Buddhist Publication Society.

Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. Science, 196(4286), 129–136. https://doi.org/10.1126/science.847460.

Farb, N. A. S., Segal, Z. V., & Anderson, A. K. (2015). **Mindfulness meditation training alters cortical representations of interoceptive attention.** Social Cognitive and Affective Neuroscience. https://doi.org/10.1093/scan/nsu072.

GBD 2019 Risk Factors Collaborators. (2020). **Global burden of disease study 2019.** The Lancet, 396(10258), 1223–1249. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30752-2.

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford University Press.

Glanz, K., Rimer, B. K., & Viswanath, K. (2015). **Health behavior: Theory, research, and practice** (5th ed.). Jossey-Bass.

Hölzel, B. K., et al. (2011). **Mindfulness practice leads to increases in regional brain gray matter density.** Psychiatry Research: Neuroimaging, 191(1), 36–43. https://doi.org/10.1016/j.pscychresns.2010.08.006.

Kabat-Zinn, J. (2003). **Mindfulness-based interventions in context.** Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 144–156. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg016.

Lally, P., van Jaarsveld, C. H. M., Potts, H. W. W., & Wardle, J. (2010). **How are habits formed: Modelling habit formation in the real world. European Journal of Social Psychology,** 40(6), 998–1009. https://doi.org/10.1002/ejsp.674.

Lazar, S. W., et al. (2005). **Meditation experience is associated with increased cortical thickness.** NeuroReport, 16(17), 1893–1897. https://doi.org/10.1097/01.wnr.0000186598.66243.19.

Michie, S., van Stralen, M. M., & West, R. (2011). **The behavior change wheel: A new method for characterizing and designing behavior change interventions.** Implementation Science, 6(42). https://doi.org/10.1186/1748-5908-6-42.

Murray, E., et al. (2016). **Evaluating digital health interventions: Key questions and approaches.** American Journal of Preventive Medicine.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). **Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions.** American Psychologist, 55(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68.

Tang, Y. Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). **The neuroscience of mindfulness meditation. Nature Reviews Neuroscience**, 16(4), 213–225. https://doi.org/10.1038/nrn3916.

World Health Organization. (2019). **Recommendations on digital health interventions for health system strengthening.** https://www.who.int/publications/i/item/9789241550505

World Health Organization. (2022). **Noncommunicable diseases.** https://www.who.int.

Integrating Buddhist Principles, Behavioral Science, and Technology for NCD Prevention

Manatsawee Monpannawatthana
Institute for Innovative learning Mahidol University
Phra Boonyarit Abhipunno
Phrakittisarasuthee
Phrasuddhivajiramedhi
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
Phramaha Phanuvich Panuwityo
Samran Srikammul
Narumon Chumcharoensuk
Mahamakut Buddhist University, Thailand
Phrakhrupariyatsamothan
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Cliff Ransom Wendell B. Lilangan
Holy Angel University, Philippines
Corresponding author, e-mail: narumonchumcharoensuk@outlook.co.th

ABSTRACT

This academic article aims to analyze and synthesize the integration of Buddhist principles, behavioral science, and digital technology to develop the Digital Dharma Health Model (DDHM) for the prevention of non-communicable diseases (NCDs) in contemporary society. The study employs an interdisciplinary literature review drawing from public health, psychology, and Buddhist studies. The findings indicate that modern risk behaviors—such as unhealthy diet, physical inactivity, and chronic stress—are key determinants of NCDs. Meanwhile, Buddhist principles, particularly mindfulness, concentration, and wisdom, function as internal mechanisms that enhance self-regulation and support sustainable health behavior change.

The proposed DDHM consists of five components: Mind (Buddhist principles), Digital Platform (technology), Behavior (health behaviors), Health (clinical outcomes), and Society (support systems). The model operates through a systemic mechanism: Mind ⟶ Digital ⟶ Behavior ⟶ Health ⟶ Society. Within this framework, Dharma functions as a regulator, technology acts as an accelerator, behavior serves as a mediator, and health outcomes provide measurable evidence of change.

In conclusion, the DDHM represents an integrative health paradigm that connects mind, technology, health, and society, emphasizing prevention over treatment. The model is particularly applicable to the Thai context through the "Bowon" structure and has strong potential for policy development and innovation in digital health systems.

Keywords: Digital Dharma, Buddhist Health, Health Behavior, Non-Communicable Diseases

Introduction

Non-communicable diseases (NCDs) have become a major global health challenge, accounting for more than 70% of all deaths worldwide (World Health Organization [WHO], 2022). These diseases—such as cardiovascular diseases, diabetes, and cancer—are largely driven by modifiable behavioral risk factors, including unhealthy diet, physical inactivity, and chronic stress (GBD 2019 Risk Factors Collaborators, 2020). As such, NCDs are not merely biomedical problems but are fundamentally behavioral and lifestyle-related conditions.

Despite significant advances in modern medicine, traditional healthcare systems remain predominantly treatment-oriented rather than prevention-focused. This limitation has led to increasing recognition of the importance of behavioral science in health promotion. Theories such as Social Cognitive Theory and Self-Determination Theory emphasize that sustainable behavior change depends on both internal motivation and external support systems (Bandura, 1998; Ryan & Deci, 2000).

In parallel, Buddhist philosophy offers a comprehensive framework for understanding and transforming human behavior through internal development. Core principles such as mindfulness (sati), concentration (samādhi), and wisdom (paññā) promote self-awareness and self-regulation, which are essential for long-term behavioral change (Kabat-Zinn, 2003). Empirical research has demonstrated that mindfulness-based interventions can reduce stress, improve emotional regulation, and support healthier lifestyle choices (Tang et al., 2015).

Given these converging perspectives, there is a need to integrate Buddhist principles with behavioral science and modern technology to develop innovative approaches for NCD prevention. This article proposes the Digital Dharma Health Model (DDHM) as a novel conceptual framework that connects internal psychological mechanisms with digital tools and measurable health outcomes.

NCDs and Health Behavior

Non-communicable diseases (NCDs) are strongly associated with behavioral risk factors, including unhealthy dietary patterns, physical inactivity, tobacco use, and chronic psychological stress (World Health Organization [WHO], 2022). These behaviors are not isolated individual choices but are shaped by complex interactions among cognitive processes, emotional states, social norms, and environmental conditions. For instance, the global burden of disease study highlights that modifiable lifestyle factors account for a substantial proportion of NCD-related morbidity and mortality, emphasizing the critical role of behavior in disease prevention (GBD 2019 Risk Factors Collaborators, 2020). This complexity makes NCDs fundamentally "behavioral diseases," requiring interventions that go beyond biomedical treatment.

From a theoretical perspective, health behavior is influenced by multiple psychological and social mechanisms. Social Cognitive Theory (SCT) explains that behavior is shaped by reciprocal interactions among personal factors, environmental influences, and behavioral patterns, with self-efficacy playing a central role in determining whether individuals initiate and maintain behavior change (Bandura, 1998). Similarly, Self-Determination Theory (SDT) posits that intrinsic motivation—driven by autonomy, competence, and relatedness—is essential for sustaining long-term behavioral change (Ryan & Deci, 2000). These frameworks suggest that successful interventions must address both internal motivation and external conditions. However, many traditional health interventions focus primarily on information provision or short-term incentives, which often fail to produce lasting behavioral change.

Empirical research further supports the importance of integrating psychological mechanisms into health interventions. Studies in behavioral medicine demonstrate that interventions incorporating self-monitoring, goal setting, and feedback mechanisms are more effective in promoting healthy behaviors (Glanz et al., 2015). Additionally,

mindfulness-based approaches have been shown to enhance self-regulation, reduce stress, and improve adherence to health-promoting behaviors, particularly in individuals at risk of chronic diseases (Kabat-Zinn, 2003; Tang et al., 2015). These findings highlight that internal awareness and emotional regulation are critical components of behavior change, complementing external behavioral strategies.

Therefore, an effective model for NCD prevention must integrate both internal mechanisms—such as awareness, self-regulation, and intrinsic motivation—and external mechanisms—such as social support, environmental design, and digital technologies. This integrative approach aligns with contemporary public health perspectives that emphasize multi-level interventions, combining individual, community, and technological factors to achieve sustainable health outcomes (WHO, 2019). By bridging these dimensions, it becomes possible to develop more comprehensive and effective strategies for reducing NCD risks in modern societies.

Uddhist Principles and Self-Regulation

Buddhist teachings provide a systematic framework for self-regulation through mental cultivation, often described as a progressive training of the mind. Core elements include mindfulness (sati), concentration (samādhi), and wisdom (paññā). Mindfulness enhances present-moment awareness and allows individuals to observe thoughts, emotions, and bodily sensations without automatic reaction. Concentration stabilizes attention and reduces cognitive distraction, while wisdom enables individuals to understand causal relationships (e.g., between behavior and outcomes) and make informed decisions. In classical Buddhist psychology, these elements are interdependent and function collectively as a mechanism for transforming behavior from within (Gethin, 1998; Bodhi, 2000). This internal training process aligns closely with modern psychological constructs of self-awareness and self-regulation.

From a scientific perspective, mindfulness has been extensively studied as a mechanism of self-regulation. Neurocognitive research shows that mindfulness practices enhance activity in brain regions associated with executive control, such as the prefrontal cortex, while reducing reactivity in the amygdala, which is linked to emotional responses (Tang et al., 2015). This dual effect supports improved emotional regulation and cognitive flexibility. Moreover, mindfulness-based interventions (MBIs) have demonstrated

effectiveness in reducing stress, anxiety, and maladaptive behaviors, making them particularly relevant for individuals at risk of chronic diseases (Kabat-Zinn, 2003; Goyal et al., 2014). These findings provide empirical support for the claim that Buddhist mental training can function as a scientifically validated self-regulatory process.

Another key mechanism underlying Buddhist self-regulation is interoceptive awareness, or the ability to perceive internal bodily states. Research suggests that mindfulness enhances interoception, enabling individuals to detect early signals of hunger, fatigue, or stress, which are crucial for adaptive decision-making (Farb et al., 2015). This is particularly relevant in the context of health behavior, as many unhealthy habits—such as overeating or stress-induced behaviors—are linked to a lack of bodily awareness. By strengthening this awareness, individuals can interrupt automatic behavioral patterns and make more conscious, health-promoting choices. This process reflects the Buddhist concept of "knowing as it is" (yathābhūtañāṇadassana), which emphasizes accurate perception as the basis for wise action.

Importantly, Buddhist self-regulation also incorporates ethical and cognitive dimensions through wisdom (paññā), which goes beyond mere awareness. Wisdom involves understanding the consequences of actions and recognizing patterns of cause and effect, which parallels cognitive-behavioral approaches in modern psychology. Studies have shown that integrating mindfulness with cognitive strategies enhances long-term behavior change by addressing both automatic and reflective processes (Baer, 2003). This suggests that Buddhist principles do not only regulate behavior at the level of attention and emotion but also reshape cognitive frameworks that guide decision-making.

Therefore, Buddhist principles can be conceptualized as internal regulatory mechanisms that operate across multiple levels—neurocognitive, emotional, and cognitive. These mechanisms enable individuals to modify their behavior from within, providing a foundation for sustainable change. When combined with external interventions such as digital health tools or behavioral programs, they offer a powerful integrative approach to health promotion and NCD prevention.

Behavioral Science and Digital Health

Modern health science increasingly incorporates behavioral science to design interventions that move beyond information delivery toward sustained behavior change.

Core techniques—such as goal setting, self-monitoring, and feedback—are grounded in established theories including Social Cognitive Theory and the Transtheoretical Model, which explain how individuals initiate and maintain new habits (Bandura, 1998; Prochaska & Velicer, 1997). Comprehensive frameworks like Health Behavior: Theory, Research, and Practice further demonstrate that multicomponent strategies (e.g., combining prompts, reinforcement, and environmental restructuring) are more effective than single-component interventions (Glanz et al., 2015). Importantly, recent work on habit formation shows that repetition in stable contexts—supported by cues and feedback—gradually automates healthy behaviors, making them more resistant to relapse (Lally et al., 2010).

Parallel to these theoretical advances, digital health technologies—including mobile health (mHealth), wearable devices, and telehealth platforms—have significantly expanded the capacity to operationalize behavioral techniques in real time. The World Health Organization (WHO) defines digital health interventions as tools that can support data collection, decision-making, and behavior change across health systems (WHO, 2019). Empirical evidence indicates that digital interventions can increase physical activity, improve medication adherence, and support weight management when they incorporate behavior change techniques such as self-tracking and timely feedback (Michie et al., 2011; Murray et al., 2016). Wearable devices, for example, enable continuous monitoring of steps, heart rate, and sleep, thereby facilitating self-regulation loops in which users compare current behavior with desired goals and adjust accordingly.

The integration of artificial intelligence (AI) has further enhanced the effectiveness of digital health by enabling personalization at scale. AI-driven systems can analyze large volumes of behavioral and physiological data to tailor interventions to individual users, delivering adaptive prompts, recommendations, and coaching. This aligns with the "behavior change wheel" framework, which emphasizes capability, opportunity, and motivation as key drivers of behavior (Michie et al., 2011). Recent studies show that AI-enabled interventions can improve engagement and adherence by dynamically adjusting content based on user responses and context (Murray et al., 2016). However, the effectiveness of such technologies depends not only on technical sophistication but also on their alignment with users' psychological needs and motivations.

Despite these advancements, technology alone is insufficient to sustain long-term behavior change. Evidence consistently shows that interventions lacking intrinsic motivation

and self-regulatory capacity tend to produce only short-term effects (Ryan & Deci, 2000). This limitation highlights the need to integrate digital tools with internal psychological mechanisms, such as mindfulness and self-awareness, which enhance intrinsic motivation and emotional regulation. In this sense, digital health technologies function best as external facilitators, while behavioral science provides the theoretical foundation, and internal mechanisms—such as those derived from contemplative traditions—ensure sustainability. Therefore, an effective approach to NCD prevention must combine behavioral science, digital innovation, and internal self-regulation into a coherent system capable of producing lasting health outcomes.

Digital Dharma Health Model (DDHM)

This article proposes the Digital Dharma Health Model (DDHM) as a novel integrative framework that synthesizes Buddhist principles, behavioral science, and digital technology into a unified system for NCD prevention. The model is built upon five interrelated components: Mind, Digital Platform, Behavior, Health, and Society. Each component represents a distinct yet interconnected level of influence, forming a multi-layered structure that bridges internal psychological processes with external technological and social systems. In contrast to conventional health models that focus primarily on either biological or behavioral factors, the DDHM adopts a holistic perspective that integrates mental, behavioral, technological, and social dimensions into a single dynamic framework.

At the core of the model is the Mind, which refers to Buddhist principles such as mindfulness, concentration, and wisdom. These elements function as internal mechanisms of self-awareness and self-regulation, enabling individuals to recognize their thoughts, emotions, and bodily states and to respond intentionally rather than reactively. This internal awareness is critical for initiating behavior change, as it allows individuals to detect maladaptive patterns and make conscious adjustments. Within the DDHM, the mind is not a passive component but an active regulator that shapes motivation, attention, and decision-making processes, thereby influencing all subsequent stages of the model.

The second component, Digital Platform, represents the external technological layer that supports and amplifies behavioral change. This includes mobile applications, wearable devices, and AI-driven systems that provide real-time monitoring, personalized feedback, and behavioral prompts. In the DDHM, technology functions as an accelerator, enhancing

engagement and facilitating continuous interaction between the individual and the intervention system. By translating internal awareness into actionable data—such as step counts, heart rate, or stress levels—digital tools bridge the gap between subjective experience and objective measurement, thereby reinforcing behavior change processes.

The third and fourth components, Behavior and Health, form the central pathway through which change is manifested and evaluated. Behavior acts as the mediator between internal states and health outcomes, encompassing daily actions such as dietary choices, physical activity, and stress management. These behaviors directly influence clinical indicators, including body mass index (BMI), blood pressure, and blood glucose levels, which constitute the Health component of the model. By linking behavior to measurable outcomes, the DDHM ensures that changes are not only experiential but also empirically verifiable. This alignment between subjective improvement and objective data is essential for evidence-based health promotion.

Finally, the Society component represents the broader social context in which individuals operate. This includes family, community, cultural norms, and institutional support systems. Society functions as a reinforcement mechanism, providing social support, accountability, and environmental cues that sustain long-term behavior change. In the DDHM, social systems are not merely background factors but active contributors that interact with both digital platforms and individual behavior. For example, online health communities and temple-based networks can create shared spaces for motivation and collective practice, thereby strengthening adherence and resilience.

The core mechanism of the DDHM can be summarized as: Mind ⟶ Digital ⟶ Behavior ⟶ Health ⟶ Society This sequence illustrates a continuous and dynamic process in which internal awareness (Mind) is translated into actionable engagement through technology (Digital), leading to behavioral modification (Behavior), measurable health improvements (Health), and sustained reinforcement within social systems (Society). Importantly, the model is not linear but cyclical, with feedback loops at each stage. For instance, improved health outcomes can enhance motivation and reinforce mindfulness practices, while social support can strengthen both technological engagement and behavioral adherence.

In summary, the DDHM emphasizes a dynamic interaction between internal and external mechanisms, where Buddhist principles serve as the regulatory core, digital

technologies act as accelerative tools, and social systems provide long-term sustainability. This integrative approach offers a comprehensive framework for understanding and addressing NCDs, highlighting the necessity of combining psychological insight, technological innovation, and social support to achieve meaningful and lasting health outcomes.

Digital Dharma Innovation

Digital Dharma refers to the application of Buddhist teachings through digital platforms, including mindfulness applications, online meditation programs, social media Dharma content, and AI-based coaching systems. These innovations transform traditional contemplative practices into accessible, scalable, and user-friendly formats that can reach diverse populations beyond physical religious settings. By leveraging digital infrastructure, individuals can engage in mindfulness training, guided meditation, and ethical reflection anytime and anywhere, thereby overcoming geographical and temporal limitations. This shift reflects a broader trend in digital health, where technology is used to democratize access to health-promoting resources and support self-directed care (World Health Organization [WHO], 2019).

Empirical evidence supports the effectiveness of digital interventions that integrate mindfulness and behavioral science. Studies have shown that mobile-based mindfulness programs can significantly reduce stress, improve emotional regulation, and promote healthier lifestyle behaviors, particularly when they are designed with user-centered principles such as personalization, interactivity, and feedback mechanisms (Murray et al., 2016; Linardon, 2024). Furthermore, digital platforms enable continuous engagement through features such as reminders, progress tracking, and adaptive content delivery, which are critical for sustaining behavior change over time. These findings suggest that Digital Dharma interventions can function as both preventive and supportive tools in managing health-related behaviors.

The integration of artificial intelligence (AI) further enhances the potential of Digital Dharma by enabling personalized and adaptive interventions. AI-driven systems can analyze user data—such as behavioral patterns, emotional states, and physiological indicators—to provide tailored recommendations and real-time guidance. For example, an AI Dharma coach can suggest mindfulness exercises based on detected stress levels or prompt users to engage in reflective practices during high-risk moments. This level of personalization

aligns with principles from behavioral science, which emphasize the importance of context-sensitive and individualized interventions for effective behavior change (Michie et al., 2011).

Thus, Digital Dharma represents a new paradigm in health promotion that integrates spirituality, technology, and behavioral science into a cohesive system. It not only enhances the accessibility and scalability of Buddhist practices but also aligns them with evidence-based approaches to behavior change. By combining internal self-regulation with external technological support, Digital Dharma offers a promising pathway for addressing complex health challenges such as NCDs in contemporary society.

Application in the Thai Context

Thailand provides a particularly favorable context for applying the Digital Dharma Health Model (DDHM) due to its deeply rooted Buddhist cultural foundation. Temples (wat) function not only as religious institutions but also as community hubs where social, educational, and health-related activities are organized. Monks play a central role as moral leaders and behavioral influencers, guiding individuals toward ethical conduct, mental discipline, and balanced living. This cultural structure aligns closely with the DDHM's emphasis on internal self-regulation and social reinforcement. Research in Thai public health has shown that temple-based interventions—such as meditation training and health education programs—can significantly improve health behaviors and reduce risk factors associated with NCDs, including stress, obesity, and hypertension (Aekplakorn et al., 2018; World Health Organization Thailand, 2023).

The traditional Thai concept of "Bowon" (Home–Temple–Government) provides a structural framework that can be effectively extended into a digital ecosystem. In this expanded model, households (Home) represent the primary setting for behavior change, temples (Temple) serve as centers for spiritual and moral development, and government agencies (Government) provide policy support and resources. By integrating digital technologies—such as mobile health applications, online meditation platforms, and telehealth services—these three sectors can be interconnected in real time. This digital extension enhances communication, data sharing, and program coordination, thereby increasing the efficiency and reach of health interventions. The WHO (2019) emphasizes that digital health systems are most effective when they are embedded within existing social

and institutional structures, which makes the Thai "Bowon" model particularly suitable for DDHM implementation.

Empirical evidence further supports the effectiveness of temple-based health promotion programs in Thailand. Studies have demonstrated that interventions combining Buddhist practices (e.g., mindfulness meditation) with health education can lead to measurable improvements in clinical outcomes, such as reductions in body mass index (BMI), blood pressure, and blood glucose levels (Aekplakorn et al., 2018). These programs succeed because they integrate internal motivation (through Dharma) with external support (through community and institutional structures). When digital tools are added to this system, they can enhance monitoring, provide personalized feedback, and sustain engagement over time. For example, participants can track their health indicators via mobile apps while receiving guidance from monks or health professionals through online platforms.

This integration of traditional structures with modern technology offers a scalable and culturally grounded approach to NCD prevention. By combining the moral authority of religious institutions, the organizational capacity of government systems, and the connectivity of digital platforms, the DDHM can be implemented at both local and national levels. Moreover, this approach respects cultural values while incorporating scientific and technological advancements, making it both contextually relevant and globally adaptable. As such, the Thai context provides a model for how culturally embedded systems can be leveraged to address contemporary health challenges through innovative and integrative frameworks.

Critical Analysis

The Digital Dharma Health Model (DDHM), when examined across the preceding sections, demonstrates a coherent integrative logic that successfully bridges internal psychological mechanisms with external technological and social systems. Its principal strength lies in its holistic structure, which unites Buddhist self-regulation (Mind), behavioral processes (Behavior), measurable outcomes (Health), enabling technologies (Digital Platform), and reinforcing environments (Society). Unlike conventional biomedical models that prioritize treatment or even standard behavioral models that emphasize external interventions, the DDHM positions internal awareness as the starting point of change, thereby addressing a critical gap in many health promotion frameworks. This alignment

between contemplative traditions and behavioral science enhances theoretical robustness and provides a strong foundation for sustainable behavior change, particularly in the context of NCD prevention.

At the same time, a critical reading of the model reveals important tensions inherent in the integration of spirituality and digital technology. One key issue is the potential reduction of complex contemplative practices into simplified digital formats, which may weaken their transformative depth. While digital platforms enhance accessibility and scalability, they risk encouraging short-term engagement rather than sustained practice. This tension reflects a broader challenge in digital health: balancing efficiency and reach with depth and quality of experience. Furthermore, the reliance on technological mediation introduces the possibility that users may become dependent on external prompts and feedback systems, potentially undermining the development of intrinsic motivation and self-regulation—the very capacities that Buddhist practice seeks to cultivate.

Another important consideration concerns structural and contextual limitations, particularly the uneven distribution of digital access and literacy. The effectiveness of DDHM depends significantly on users' ability to engage with digital platforms, which may vary across socioeconomic groups, age cohorts, and geographic regions. Without adequate infrastructure and inclusive design, the model risks reinforcing existing health inequalities rather than reducing them. Therefore, the long-term viability of DDHM requires not only theoretical integration but also careful implementation strategies, including culturally sensitive design, user-centered development, and supportive policy frameworks. In this sense, the model should be understood not as a fixed solution but as an evolving system that must continuously adapt to technological, social, and cultural dynamics.

Conclusion

The Digital Dharma Health Model (DDHM), as developed across the preceding sections, offers a systematic and integrative framework that connects internal awareness, behavioral processes, technological tools, and measurable health outcomes into a unified continuum. By positioning the mind as the origin of change, the model redefines health promotion from a purely external intervention approach to one that begins with self-awareness and self-regulation. This conceptual shift allows for a deeper understanding of how behavioral risk factors associated with NCDs can be addressed at their root, rather than

merely managed at the symptomatic level. The integration of behavioral science ensures that the model remains grounded in empirical theory, while digital technology enhances scalability, personalization, and real-time engagement, making the framework both theoretically robust and practically applicable.

Furthermore, the DDHM aligns closely with contemporary public health priorities that emphasize preventive, person-centered, and sustainable approaches. By linking internal motivation with external support systems, the model provides a pathway for long-term behavioral transformation that extends beyond individual change to societal impact. Its adaptability across different cultural and technological contexts also suggests broader applicability beyond Thailand, offering a potential template for global health innovation. In this sense, the DDHM does not merely propose a new model but contributes to a paradigm shift in health promotion, where the convergence of spirituality, science, and technology becomes a central strategy for addressing complex, behavior-driven health challenges.

Recommendations

From an integrative analysis of the entire framework, the Digital Dharma Health Model (DDHM) suggests the need for system-level alignment between health policy, cultural context, and digital innovation. Rather than treating digital health and contemplative practices as separate domains, the model implies that future health systems should be designed as hybrid ecosystems, where internal self-regulation (e.g., mindfulness and ethical awareness) is structurally embedded within digital health infrastructures. This perspective shifts policy thinking from isolated interventions toward multi-layered integration, in which health promotion is not only delivered through institutions but also cultivated through everyday practices supported by technology. Such an approach highlights the importance of coherence between values, behaviors, and systems in achieving long-term public health outcomes.

At the operational level, the analysis points to the necessity of designing interventions that balance technological efficiency with psychological depth. Digital tools should not merely track or prompt behavior but must also facilitate meaningful engagement with internal processes, such as reflection, awareness, and intentional action. This implies a move toward human-centered and context-sensitive design, where technological

interfaces are aligned with users' cognitive and emotional capacities. The effectiveness of DDHM therefore depends on how well digital environments can support—not replace—the development of intrinsic motivation and self-regulation. In this sense, technology should function as an enabler of insight rather than a substitute for it.

From a scholarly perspective, the DDHM opens new directions for interdisciplinary research that bridges Buddhist studies, behavioral science, and digital health. Future inquiry should focus on refining theoretical constructs, testing dynamic interactions among model components, and exploring contextual variations across populations. More importantly, the model encourages a rethinking of evidence in health research, where subjective transformation (e.g., awareness and well-being) is examined alongside objective indicators (e.g., clinical outcomes). This dual perspective can contribute to a more comprehensive understanding of health as a process that is simultaneously biological, psychological, and socio-cultural, thereby advancing both theory and practice in contemporary health sciences.

Bibliography

Aekplakorn, W., et al. (2018). **Thai National Health Examination Survey.** Health Systems Research Institute. https://www.hiso.or.th.

Baer, R. A. (2003). **Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review.** Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 125–143. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg015.

Bandura, A. (1998). **Health promotion from the perspective of social cognitive theory.** Psychology & Health, 13(4), 623–649.

Bodhi, B. (2000). **A comprehensive manual of Abhidhamma.** Buddhist Publication Society.

Farb, N. A. S., Segal, Z. V., & Anderson, A. K. (2015). **Mindfulness meditation training alters cortical representations of interoceptive attention.** Social Cognitive and Affective Neuroscience, 10(3), 1–9. https://doi.org/10.1093/scan/nsu072.

GBD 2019 Risk Factors Collaborators. (2020). **Global burden of disease study 2019.** The Lancet, 396(10258), 1223–1249. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30752-2.

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford University Press.

Glanz, K., Rimer, B. K., & Viswanath, K. (2015). **Health behavior: Theory, research, and practice (5th ed.). Jossey-Bass.**

Goyal, M., et al. (2014). **Meditation programs for psychological stress and well-being: A systematic review and meta-analysis.** JAMA Internal Medicine, 174(3), 357–368. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2013.13018.

Kabat-Zinn, J. (2003). **Mindfulness-based interventions in context. Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 144–156.** https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg016.

Lally, P., van Jaarsveld, C. H. M., Potts, H. W. W., & Wardle, J. (2010). **How are habits formed: Modelling habit formation in the real world. European Journal of Social Psychology, 40(6), 998–1009.** https://doi.org/10.1002/ejsp.674.

Michie, S., van Stralen, M. M., & West, R. (2011). **The behavior change wheel: A new method for characterizing and designing behavior change interventions.** Implementation Science, 6(42). https://doi.org/10.1186/1748-5908-6-42.

Murray, E., et al. (2016). **Evaluating digital health interventions: Key questions and approaches.** American Journal of Preventive Medicine.

Prochaska, J. O., & Velicer, W. F. (1997). **The transtheoretical model of health behavior change. Social Science & Medicine, 44(10), 1541–1552.** https://doi.org/10.1016/S0277-9536(97)00138-2.

Purser, R. (2019). **McMindfulness: How mindfulness became the new capitalist spirituality.** Repeater Books.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). **Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions.** American Psychologist, 55(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68.

Tang, Y. Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). **The neuroscience of mindfulness meditation.** Nature Reviews Neuroscience, 16(4), 213–225. https://doi.org/10.1038/nrn3916.

World Health Organization. (2019). **Recommendations on digital health interventions for health system strengthening.** https://www.who.int/publications/i/item/9789241550505.

World Health Organization. (2022). **Noncommunicable diseases.** https://www.who.int.

World Health Organization Thailand. (2023). **Noncommunicable diseases in Thailand.** https://www.who.int/thailand.

Developing a Quantum-Inspired Tipitaka Knowledge Database for Multilingual Doctrinal Relationship Analysis.

Chai Gajaseni
Doctor of Buddhism Program, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: 6701105017@mcu.ac.th.com

ABSTRACT

This study aims to propose a framework for the development of a quantum-inspired Tripitaka knowledge database designed to facilitate multilingual doctrinal analysis and information retrieval. The research adopts a qualitative methodology combining documentary analysis with knowledge system design. The proposed framework integrates Natural Language Processing (NLP) techniques, ontology-based knowledge representation, and quantum-inspired semantic modeling to represent and analyze complex semantic relationships among Buddhist doctrinal concepts.

The results indicated that

The findings present a conceptual architecture for a multilingual Tripitaka knowledge system capable of constructing a Buddhist doctrinal knowledge graph that connects related passages, concepts, and terminologies across different languages and canonical traditions. Such a system enables more sophisticated exploration of doctrinal structures and semantic relationships within the Buddhist canon.

The proposed approach contributes to the emerging field of Digital Buddhism by providing a computational framework for large-scale textual analysis of Buddhist scriptures. Furthermore, it offers potential applications in artificial intelligence–assisted scriptural research, advanced knowledge retrieval systems, and the development of global digital platforms for Buddhist studies.

Keywords: Tipitaka, Quantum Computing, Knowledge Base, Multilingual, Doctrinal Relationship Analysis

Introduction

The Tipiṭaka serves as the primary scripture of Buddhism, documenting the teachings of the Lord Buddha alongside religious and philosophical expositions in the form of the Sutta, Vinaya, and Abhidhamma. However, these scriptures have been transmitted across a diverse array of languages, including Pali, Sanskrit, Thai, Chinese, and Tibetan. This linguistic diversity poses a formidable challenge for scholars attempting to analyze doctrinal relationships and compare concepts across differing oral and written traditions. Comparing scriptures between Pali and Sanskrit, in particular, requires sophisticated linguistic structural analysis to preserve the integrity of the original doctrine (Phra Dharmakosajarn, 2005, pp. 12-15).

Furthermore, the Tipiṭaka is not merely a religious text but an immense repository of Big Data, characterized by extreme structural and linguistic complexity. The transmission of teachings through varied traditions— ranging from the Pali Theravada and Sanskrit Mahayana to various modern translations— has resulted in inconsistencies regarding Deep Semantic Analysis. Scholars, from antiquity to the present day, have frequently encountered obstacles when attempting to link Yonisomanasikara (systematic analytical reflection) across disparate canons (Phra Dharmakosajarn, 2009, p. 18). These difficulties stem largely from the limitations of Classical Computing. Currently, the computers we utilize process data via a Binary system (0 or 1), which operates through Linear Processing. Simultaneously comparing Dhamma terminology-which often carries multifaceted meanings across multiple languages-demands an immense expenditure of time and computational resources (Nielsen & Chuang, 2010). Consequently, data is often stored in a fragmented manner (Siloed Data), leading to the loss of the overlapping structural relationships inherent in the Interconnectedness of Dhamma. This brings us to the pivotal shift toward the Quantum Era in the year 2026.

In the current digital era, data retrieval and analysis continue to contend with limitations in managing Semantic Context. This is primarily because Classical Computing methodologies typically analyze doctrinal relationships in a linear fashion, thereby lacking complex structural interconnections. This research, therefore, proposes a developmental framework by applying Quantum Computing to the dissemination of Buddhism. In 2026 and the foreseeable future, quantum computers are poised to exert a profound influence on

modern society as next-generation processing systems based on the principles of Quantum Physics, which are exponentially faster than contemporary computers.

By leveraging Qubits (Quantum Bits)-which can exist in states of Superposition and Entanglement- quantum systems can resolve complex data aggregation and analysis problems far more rapidly than any preceding computer system, even performing high-level decryption in a matter of minutes (Nielsen & Chuang, 2010). Furthermore, the vast diversity of Asian scriptures presents a significant challenge for the digitization of the Tipiṭaka, particularly regarding the management of overlapping layers of Commentaries (Atthakathā) and Sub-commentaries (Ṭīkā).

The potential for data dissemination and analysis through the implementation of quantum computing will facilitate the development of a Quantum Buddhist Knowledge Graph, capable of analyzing doctrinal interconnections across languages and temporal dimensions in mere seconds. Furthermore, high-level cryptographic capabilities will assist in establishing a global security framework for Tipiṭaka databases, effectively preventing historical data distortion and ensuring the sustainable preservation of the integrity of the Dhamma-Vinaya in a digital format (Arute et al., 2019).

Limitations of Classical Computing Systems

At present, processing performed by AI or conventional computers is grounded in binary logic ($0 $ or $1 $), which is characterized by linear processing. Consequently, investigating complex doctrinal interrelationships- such as the nexus between Paṭiccasamuppāda (Dependent Origination) in the Visuddhimagga and Śūnyatā (Emptiness) in the Mādhyamika scriptures-is restricted to mere keyword matching.Such systems lack the capacity to comprehend deep semantic networks that reflect the overlapping nature of dhamma states. This highlights the critical gap between traditional computing capabilities and the profound complexity of Buddhist principles (Somphan Promtha, 2023, pp. 45-48).

In the future of computing, the majority of people in Thailand will primarily rely on smartphones rather than large-scale computers. Observing yearly trends, smartphones-which are essentially portable computers-feature processors that become significantly faster every year. Moore's Law states that the number of transistors in an integrated circuit (IC) doubles approximately every 2 years within the same physical area. Eventually,

transistors will shrink to a size nearly equivalent to an atom. At that point, classical physics will no longer be able to explain the various phenomena occurring within the circuitry.

Instead of merely continuing to increase the number of miniature transistors, scientists have utilized certain properties of quantum physics for computation, giving rise to a new field known as "Quantum Computing." In a quantum computer, the processing unit is called a "Qubit," short for "Quantum Bit," which possesses power and processing methods fundamentally different from conventional computers (Code Kids, 2026, p. 1). According to quantum principles, 1 qubit is equivalent to 1 atom; the greater the number of atoms that can be controlled, the higher the performance of the quantum computer will be.

This transformation is set to occur in the near future, within the next few decades. As the world turns, scientists from numerous countries and global tech giants are committed to driving quantum computing forward (McKinsey & Company, 2025, p. 1).

Furthermore, the United States remains a leader in innovation, holding nearly 46% of the world's quantum computing patents. Google announced its successful creation of a quantum computer on October 23, 2025, through the publication of the research titled "Quantum supremacy using a programmable superconducting processor." This study showcased the performance of the CPU named "Sycamore," which features a capacity of 53 qubits. Sycamore was able to solve the Schrodinger-Feynman algorithm in just 200 seconds; a task that Google stated would take the world's fastest contemporary supercomputer over 10,000 years to complete. In comparison, Google's quantum computer is more than 1.5 billion times faster than current supercomputers (Arute et al., 2019, p. 505).

The U.S. continues to dominate the global landscape in quantum technology by focusing on "Quantum Utility," or the practical commercialization of quantum computing. Technology giants like IBM and Google are pushing the boundaries of qubit counts. IBM has introduced the IBM Quantum System Two, which emphasizes a scalable modular architecture. Moreover, the U.S. is a leader in establishing Post-Quantum Cryptography (PQC) standards to defend against future hacking threats, often referred to as "Q-Day" (IBM, 2023, p. 1).

Japan emphasizes the integration of quantum computers with existing supercomputing infrastructure to develop highly potent hybrid systems. During 2025–2026, Japan became the first nation outside the United States to deploy the IBM Quantum System Two at the RIKEN institute. This system is designed to interface directly with the Fugaku

supercomputer, focusing on research in Materials Science and Drug Discovery by leveraging their synergistic processing capabilities (RIKEN, 2026, p. 8).

South Korea is positioning itself as a global powerhouse for quantum chip production, unveiling a comprehensive national strategy to elevate the quantum sector to the same level of prominence as its world-leading semiconductor industry. The Korea Institute of Science and Technology Information (KISTI) is slated to commission a 100-qubit quantum computer within the first half of 2026, utilizing IonQ's trapped-ion technology. Looking further ahead, the nation has established a long-term vision through 2035, aiming to become the world's leading quantum chip manufacturer and establishing five "Quantum Clusters" across the country to accelerate the growth of the innovation ecosystem (Seo, 2026, p. 2).

Superconducting quantum computing is indispensable from Taiwan, as the nation serves as the vital heart of the global supply chain. Leveraging its formidable strength in semiconductor manufacturing (foundry), Taiwan has emerged as a key player in quantum hardware. Under the 2026 Strategy, President Lai Ching-te announced a national roadmap shifting the focus from basic research toward practical application, specifically through the integration of Quantum technology with Artificial Intelligence (Academia Sinica, 2025, p. 4).

Furthermore, Taiwan possesses homegrown capabilities to produce both quantum computers and quantum chips and is currently developing a high-speed platform for verifying quantum system accuracy. As the world leader in chip production, Taiwan is among the first nations after the United States to deploy quantum technology across various fields, including the propagation of Mahayana Buddhism (National Science and Technology Council (Taiwan), 2026, p. 1).

The People's Republic of China has achieved exponential progress in quantum technology with the launch of its third-generation quantum computer, Origin Wukong (本源悟空) featuring 72 qubits, and its latest, more powerful successor, Zuchongzhi 3.0 (祖冲之) with 105 qubits. These systems possess processing capabilities millions of times greater than conventional supercomputers and have transitioned into practical commercial use within offices, factories, and personal applications, alongside global accessibility via cloud systems (Xinhua News Agency, 2026, p. 1).

Wukong (悟空) is an entirely homegrown superconducting quantum computer. Developed by the University of Science and Technology of China (USTC), it allows users

worldwide to conduct experimental processing via the cloud (USTC, 2025, pp. 2-3). The name itself translates to "Realizing Emptiness"; the character Wù (悟) means "to realize or understand," while Kōng (空) refers to Śūnyatā or "Emptiness." In quantum physics, "emptiness" or a vacuum is the state where energy and superposition occur. Furthermore, the name references Sun Wukong (the Monkey King)—known in Mandarin as Sūn Wùkōng and in Teochew as Sng Gō- khong— symbolizing agility, extraordinary power, and supernatural versatility. Origin Wukong (Běnyuán Wùkōng) has been operational since January 2024, recording over 339,000 global accesses (Jirapop Taweesungsong, 2026, p. 1). Zuchongzhi (祖冲之; Zǔ Chōngzhī) is a superconducting quantum chip that set a record by processing information multiple times faster than the world's most powerful supercomputers at the time of its debut. The system is named after the celebrated mathematician and astronomer of the Liu Song dynasty, Zu Chongzhi, who was renowned for calculating the value of "π" with the highest degree of precision in the world during that era. Developed by the University of Science and Technology of China (USTC), this chip successfully achieved Quantum Supremacy by breaking global speed records previously held by conventional computing systems (Zhu et al., 2021, p. 1).

Jiuzhang (九章; Jiǔzhāng) is a photonic quantum computer that provided further evidence of Quantum Supremacy, demonstrating capabilities that immensely surpass traditional classical computers. Its name is derived from the ancient mathematical canon, The Nine Chapters on the Mathematical Art (九章算术; Jiǔzhāng Suànshù), a foundational text of Chinese mathematics (Zhong et al., 2020, p. 1460).

Hanyuan-1 (瀚海一号; Hànhǎi Yīhào) is the first atomic-type quantum computer that China has begun delivering commercially to both domestic clients, such as China Mobile, and international partners. This system is characterized by its high stability; because it utilizes neutral atoms, it is less susceptible to environmental interference, which may allow for longer coherence times compared to other qubit architectures.

In the latest commercial implementation as of March 2026, China has deployed a 105-qubit superconducting quantum computer through a strategic collaboration between the China Telecom Quantum Group (CTQG) 中电信量子集团 (Zhōng diànxìn liàngzǐ jituán) and Quantum C Tek 国盾量子 (Guódùn liàngzǐ). To support this, China has launched the "Tiānyǎn" (天衍) cloud platform and the "Origin Pilot" operating system, granting research institutions and developers worldwide access to its capabilities.

This initiative signifies the creation of a self-reliant quantum ecosystem, positioning China at the global forefront of the field. By 2026, China stands as the only nation to have achieved peak advancements in both superconducting and photonic quantum technologies. The integration of quantum systems into Chinese telecommunications infrastructure is set to upgrade the national foundation with systems that are cryptographically secure-rendering them virtually uninterceptable-and exponentially faster than preceding technologies.

However, despite these exponential strides, a critical threshold that China has yet to surpass in 2026 is the manufacturing of advanced 3 nm chips, as well as the cost-effective mass production of 5 nm chips, which are currently strengths held by Taiwan and South Korea. Notably, the application of quantum computing has also extended into the academic realm, where it is being utilized for the study and systematic collection of Buddhist scriptures in China (Quantum Zeitgeist, 2026, p. 1).

From Qubits to Dhamma: The Quantum Frontier of Wisdom

In the year 2026, quantum technology has transcended previous limitations through two primary properties that can be effectively applied to the future propagation of Buddhism:

1. Superposition

When compared to the study of Dhamma, Superposition allows a computer to analyze the meaning of a single term across all linguistic dimensions-including Pali, Sanskrit, Thai, Chinese, and Tibetan-simultaneously in a single instance. This eliminates the need for sequential processing of each language, enabling a holistic understanding of doctrinal nuances (Hongladarom, 2026, p. 204).

2. Entanglement

This property assists in constructing models of doctrinal interconnectedness. For example, when the system analyzes the concept of "Suffering" (Dukkha), Entanglement enables it to instantly draw links to its "Causes" (Samudaya) and the "Path" (Magga) across the entire scriptural network. This occurs at a level of subtlety and depth that exceeds the capacity of both humans and classical computing systems (DharmaBench Team, 2025, pp. 115–116).

Quantum Knowledge Base Development: Multilingual Analysis of the Tipitaka's Doctrinal Network

The transition from traditional digital Tipiṭaka databases to a Quantum-Inspired Knowledge Database represents a definitive step in extracting the intellectual treasury of Buddhism. By harnessing the power of quantum technology-which is capable of processing massive datasets across linguistic and sectarian boundaries—this shift reveals Implicit Doctrinal Links, transforming raw data into tangible knowledge that can be sustainably applied to modern life.

1. Knowledge Extraction

The implementation of Quantum Computing or quantum-inspired techniques effectively dismantles previous limitations in managing massive datasets. This system is designed to handle two primary data formats:

1) **Structured Data:** Pre-categorized datasets, such as existing digital Tipiṭaka databases.

2) **Unstructured Data:** Complex sources including Dhamma sermons, ancient scriptural passages, and lithic inscriptions.

2. Knowledge Graph

The core objective is to reify "raw data" into "concrete frameworks" through the construction of a Knowledge Graph, which illustrates doctrinal connections via:

1) **Implicit Doctrinal Links:** Uncovering "hidden" relationships between principles that standard keyword-based searches are unable to identify.

2) **Multilingual Analysis:** Conducting cross-linguistic analysis (e.g., Pali, Sanskrit, Thai, Chinese, Tibetan, and English) to provide a holistic perspective of the same doctrine within varying cultural and linguistic contexts.

3. The Ultimate Benefit and Goal

This development is not merely a milestone in information technology; its true objectives include:

1) **Practical Application:** Assisting practitioners in integrating Dhamma into daily life more effectively while transcending linguistic and sectarian barriers (such as Theravada, Mahayana, and Vajrayana).

2) **Sustainability and Preservation:** Establishing a robust foundation for the preservation and propagation of Buddhism in the digital age. By utilizing quantum power to

construct an "intellectual map" of the Tipiṭaka, we can comprehend the interconnectedness of Dhamma with unprecedented depth and breadth.

Thailand has pioneered the "Sajjhāya Smart Phone AI (2019)" project, developed by the World Tipiṭaka Project under the patronage of His Holiness Somdet Phra Nyanasamvara, the 19th Supreme Patriarch of Thailand (1999–2019). This initiative utilizes Artificial Intelligence (AI) technology, specifically integrating linguistic Phonetic Symbols with an innovative "Pāḷi Notation" (Pāḷi Notation QR 2020) derived from musicology. This framework records Pāḷi pronunciations from the World Tipiṭaka Edition and transforms them into Digital Sajjhāya Recitation-a synthesized audio format never before established in this capacity.

The project's core objective is to resolve inconsistencies in Pāḷi pronunciation, which frequently fluctuate based on local dialects (e.g., Thai-style vs. Sri Lankan-style accents). This notation innovation applies musical systems to specify the Tone and Duration of consonants and vowels with absolute precision. By utilizing Phonetic Symbols (International Phonetic Alphabet) to govern the Place of Articulation (vocal origin points within the oral cavity), users can accurately replicate ancient pronunciation principles without guesswork.

The AI technology employed in this project functions not as a chatbot, but as advanced Speech Synthesis (Digital Sajjhāya Recitation: AI). It is trained on datasets built from rigorous grammatical and phonetic rules. The result is a continuous, fluid recitation with a Cadence that strictly adheres to the Kaccāyana Pāḷi grammar. This system achieves precision at the second-level, as the AI can calculate the duration of Garū-Lahu (long and short) vowels more accurately than human chanters, whose recitations often deviate due to fatigue or personal habit.

Designed for high accessibility, the project utilizes a digital scan-to-listen system. Each page of the Sajjhāya Tipiṭ aka Edition features a QR Code; when scanned with a Sajjhāya smartphone or application, the system immediately retrieves the corresponding AI-synthesized audio file. This mobile-integrated Big Data repository of the complete World Tipiṭaka Edition represents the world's first instance of AI being utilized for such deep-level Buddhist studies. The project has garnered international cooperation and recognition, proving that religion and science can advance in tandem. Its primary goals are:

1) Preservation: Conserving the original phonetic integrity of the Dhamma-Vinaya.

2) Standardization: Establishing a Universal Pronunciation for the Pāḷi language.

3) Education: Serving as a primary instructional tool for Pāḷi studies for monastics and the global Buddhist community. (Sajjhāya Smart Phone AI, 2019, p. 3)

In the Russian Federation and its various constituent republics, a specialized system for translating 333 Tibetan Buddhist texts has been established by the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences (IOS RAS). Utilizing the TRAIT (Translator with AI from Tibetan) system, these works were translated into Russian within a remarkably short timeframe.

The primary objective is to foster a more profound understanding of Tibetan Buddhism, particularly in traditionally Buddhist regions such as the Republic of Buryatia, the Republic of Tuva, the Altai Republic, and the Republic of Kalmykia, as well as other areas throughout the Russian Federation.

1. Context-Aware Processing

Given that scriptural Tibetan often contains polysemous terms— words with multiple layers of meaning depending on the specific doctrinal or Dhamma context—the TRAIT system has been trained on a massive corpus derived from traditional Buddhist dictionaries. This enables the system to select the most accurate terminology in accordance with rigorous philosophical principles, preventing the loss of depth during translation.

2. Neural Machine Translation (NMT)

The system utilizes artificial neural networks that emulate human cognitive functions. This allows for the synthesis of Russian sentences that are both linguistically refined and accessible to modern readers. It effectively bridges the gap between ancient syntax and contemporary language without compromising the original essence or "flavor" of the sacred texts.

Furthermore, the Unification of Terminology is the cornerstone of this project. Historically, translating scriptures from Tibetan to Russian often encountered the "one word, multiple meanings" dilemma, or inconsistencies between different translators. The TRAIT system addresses this by utilizing Multilingual Semantic Mapping to interconnect meanings across five core languages:

Language	Role in the Mapping System
Pali & Sanskrit	The foundational source languages of the Tipiṭaka.
Tibetan	The custodian language that preserved the canonical texts.

Mongolian & Russian	The target languages for contemporary practitioners and scholars.

The primary output of this initiative is a "Standardized Buddhist Glossary," which serves as an invaluable resource for scholars and practitioners worldwide to harmonize doctrinal interpretations. While AI has drastically reduced the translation timeline from decades to a few years, the role of humanity remains paramount through a Human-in-the-loop (HITL) approach; experts in Buddhist philosophy rigorously verify the outputs to ensure the highest degree of accuracy.

Under an Open Access model, this project is set to evolve into a global digital database, fundamentally transforming international Buddhist studies. Ultimately, this project proves that "Technology does not exist to replace faith, but to expand the frontiers of wisdom." By positioning itself at the forefront of scriptural translation technology, Russia is poised to become a preeminent hub for Buddhist studies in the 21st century. (**ИВ РАН**, 2025, p 2)

Based on the aforementioned information, this research can be synthesized into the "Quantum-Inspired Tipiṭaka Knowledge Database." This involves the application of algorithmic techniques inspired by quantum mechanics- such as Quantum-Inspired Optimization and Tensor Networks-to organize the structural framework of Tipiṭaka data.

The process begins with the ingestion of foundational multilingual Buddhist doctrines, followed by the integration of commands for translation, cross-referencing, automated interaction, and synthesis. Furthermore, it establishes links between key lexical units of doctrines across different languages via a Knowledge Graph. This system connects Entity-Relationships, mapping the interactions between two or more data groups (such as individuals, objects, and concepts) within a relational database.

To visualize how these data points interact, Entity-Relationship Diagrams (ERD) are utilized, employing logical connectors to organize and represent a database structure that accurately reflects both the ontological reality and the practical context of the scriptures (Somparn Promta, 2023, pp. 45–60).

Data is structured as Nodes (points) and Edges (connecting lines), enabling AI and search engines to perceive information interconnectedness at a significantly deeper level than conventional databases. These structures are optimized with quantum properties to facilitate Multidimensional Relationships, allowing the system to analyze Doctrinal Entanglement. For example, the system can map the link between "Dependent Origination"

(Paṭiccasamuppāda) in the Pali Theravada canon and the concept of "Emptiness" (Śūnyatā) found in the Sanskrit, Chinese, and Tibetan traditions of Mahayana and Vajrayana. This results in systematic and highly accurate summaries and practical guidelines, translated into Thai or other target languages.

5. Core Values and Maximum Benefits of Quantum Tipitaka Knowledge Base Development

The development of this database aims to transform the Tipiṭaka from written scriptures into an Intelligent Life Guide that is accessible to everyone at their fingertips, offering comprehensive benefits as follows: (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 88)

5.1 Buddhist Counseling and Application of Dharma Principles for Quality of Life Enhancement

The system enables users to consult and discover guidance tailored to their specific life stages and circumstances, including:

1) **Early Life and Education:** Core Dhamma principles for cultivating wisdom and perseverance (Viriya).

2) **Family Life and Relationships:** The art of domestic life and the preservation of healthy relationships.

3) **Career and Finance:** Principles for achieving success (Iddhipāda) and strategic wealth management.

4) **Illness and End-of-Life Preparation:** Mental cultivation for detachment and facing mortality with equanimity (Maraṇasati). (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 90)

5.2 Social & Professional Integration

Quantum technology facilitates the analysis of the interconnectedness between Dhamma and modern sciences to address the following domains:

1) **Economics and Investment:** Wealth accumulation through Right Livelihood (Sammā-ājīva) and Mindful Investing.

2) **Politics and Peace:** Principles of righteous governance (The Tenfold Virtue of the Ruler or Dasavidha-rājadhamma) and the promotion of global peace.

3) **Society and Culture:** Harmonious and mutually supportive coexistence amidst social and cultural diversity. (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 91)

5.3 Problem-Solving Assistant

The system serves as an intellectual and spiritual advisor to assist individuals in Crisis Management, specifically addressing:

1) Occupational Stress Management: Navigating and alleviating work-related stress and burnout.

2) Decision-Making Under Adversity: Making sound, mindful choices in difficult or critical situations.

3) Emotional Healing Following Loss: Psychological recovery, fostering resilience, and coping with grief. (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 92)

5.4 Research & Propagation

1) Academic Research: Scholars can conduct cross-doctrinal, multilingual, and trans-sectarian research with unprecedented speed and precision.

2) Propagation: This system assists Dhammaduta and missionaries in selecting Personalized Dhamma that is precisely targeted to the specific cultural and individual contexts of the audience. (CBETA & Academia Sinica, 2026, p 93)

5.5 Strategic Benefits for the Propagation of Buddhism

The strategic advantages of developing a Quantum-Inspired Tipiṭaka Knowledge Database for multilingual doctrinal analysis are as follows:

1) Decoding and Reconstructing Ancient Scriptures: Quantum computing systems can process massive datasets (Big Data) to assist in the reconstruction of missing segments (lacunae) in ancient inscriptions. This is achieved through Quantum Statistical Forecasting, which predicts probable text based on linguistic patterns and historical context.

2) Quantum-Enhanced Semantic Search: This system allows practitioners to query complex philosophical principles and receive systematically synthesized responses derived from all Buddhist traditions. The search engine moves beyond simple keywords to understand deep semantic meanings with unprecedented speed.

3) Data Integrity and Security: The implementation of Quantum Key Distribution (QKD) ensures the authenticity of sacred teachings. By utilizing quantum cryptography, the database is safeguarded against digital distortion, unauthorized alterations, or cyber-vandalism, maintaining the "immutability" of the Dhamma in the digital age.

Conclusion

The application of quantum-inspired techniques significantly enhances the efficiency of Knowledge Extraction. This involves distilling knowledge from raw Tipiṭaka data-encompassing both structured formats (such as databases) and unstructured sources (including documents, textual passages, or images) - and reifying them into concrete frameworks for practical application in daily life.

By utilizing tools such as Knowledge Graphs, scholars and practitioners alike can uncover Implicit Doctrinal Links that remain undetectable through conventional keyword-based search methods. Ultimately, this article concludes that the development of a quantum-based database is not merely an enhancement of information technology capabilities; rather, it establishes a crucial foundation for the sustainable preservation and propagation of Buddhism in a new dimension-one that effectively transcends linguistic barriers and sectarian boundaries.

Bibliography

Banmuang News. (2026). "Studying the Tipiṭaka as a Foundation for Creating Buddhist AI to Alleviate Suffering and Foster a Peaceful Society." **Banmuang.** [Online]. Available from: https://www.banmuang.co.th/news/education/467452 [Accessed 28 February 2026].

Codekids. (2026). "What is a Quantum Computer and How Will It Impact Our Lives in the Future World?". **Codekids Co., Ltd.** [Online]. Available from: https://www.codekids.co/youth/quantum-computer-ควอนตัมคอมพิวเตอร์/ [Accessed 28 February 2026].

World Tipiṭaka Project. (2019). Sajjhāya Smart Phone AI: Digital Pāḷi Sajjhāya Recitation Innovation for the World. **World Tipiṭaka Public Relations Foundation** [Online]. Available from: https://www.sajjhaya.org/ [Accessed 28 February 2026].

Thaveesungsong, J. (2026). "China's 3rd Generation Quantum Computer Officially Launched." **Thai PBS.** [Online]. Available from: https://www.thaipbs.or.th/now/content/655 [Accessed 28 February 2026].

Mingsakul, P. (2026). "Quantum Computing: The World-Changing Processing Technology Banks Must Watch." **Bank of Ayudhya (Krungsri).** [Online]. Available from:

https: / / www. krungsri. com/ th/ research/ research- intelligence/ quantum-computing-2025 [Accessed 28 February 2026].

Phra Dharmakosajarn (Prayoon Dhammajitto). **Buddhism and Science: Creating a Culture of Wisdom.** Bangkok: Mahidol University.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2009). **Buddhadhamma: The Law of Nature and Their Benefits to Life (Extended Edition).** (11th ed.). Mahachulalong-kornrajavidyalaya University.

Phra Maha Hansa Dhammahaso. (2025). **Buddhist Innovation and Religious Propagation in the Digital Age.** Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Kulsomboon, W. (2026). "Quantum Technology and Cultural Security." **Journal of Research and Innovation Development,** 14(1), 12–28.

Xinhua News Agency. "Chinese Superconducting Quantum Computer Ready for Commercial Use." **Thailand In depth Company Co., Ltd.** [Online]. Available from: https://www.thailandindepth.com/content/detail/7824 [Accessed 28 February 2026].

Tangkitvanich, S. (2024). **The Future of Quantum Technology and the Transition to a Digital Society.** Bangkok: Thailand Development Research Institute (TDRI).

Promta, S. (2023). **Buddhism and Artificial Intelligence: Perspectives from Buddhist Philosophy and Ethics.** Center for Buddhist Philosophy Study, Mahachula longkornrajavidyalaya University.

Chuenchob, S. (2020). **Phonetic Symbols and Pāḷi Notation: Decoding the Sound of the World Tipiṭaka into Digital Technology.** World Tipiṭaka Fund under the Royal Patronage of His Holiness the Supreme Patriarch.

Academia Sinica. (2025). **Annual report on superconducting quantum computing development in Taiwan.** Academia Sinica Press.

_____. (2026). **Using superposition for multi-linguistic analysis of Mahayana texts.** Journal of Buddhist Digital Humanities, 8(1), 45–58.

Arute, F., Arya, K., Babbush, R., Bacon, D., Bardin, J. C., Barends, R., ... & Martinis, J. M. (2019). Quantum supremacy using a programmable superconducting processor. **Nature,** 574(7779), 505-510. https://doi.org/10.1038/s41586-019-1666-5.

CBETA & Academia Sinica. (2026). **Quantum-inspired knowledge graphs for multi-lingual Buddhist canons: A relational analysis.** Digital Humanities Press.

Deng, Y. H., Gong, S. Q., Gu, Y. C., Liu, Z. J., Yang, H. X., Jia, H. Y., … & Pan, J. W. (2023). Gaussian boson sampling with pseudo-photon-number-resolving detectors and quantum computational advantage. **Physical Review Letters,** 131(15), 150601.

Dharma Bench Team. (2025). Evaluating language models on Buddhist texts in Sanskrit and Classical Chinese: A Quantum-AI approach. In Proceedings of the International Joint Conference on Natural Language Processing (IJCNLP 2025). **ACL Anthology,** pp. 114–120.

Fedorov, A. K., Gelfand, M. S., & Sklovsky, A. I. (2025). **Quantum Linguistics and the Reconstruction of Ancient Texts: A Russian Perspective.** Moscow Institute of Physics and Technology Press.

Geyer, J. B., & Shulman, E. (2024). **Digital Humanities and Buddhist Studies: Computational Approaches to Canonical Texts.** Oxford University Press.

Hongladarom, S. (2026). **The quantum Buddha: Philosophy and technology in the age of entanglement.** Chulalongkorn University Press.

IBM. (2023, December 4). IBM unveils IBM Quantum System Two, the first modular utility-scaled quantum computer system. **IBM Newsroom.** [Online]. Source: https://newsroom.ibm.com/2023-12-04-IBM-Unveils-IBM-Quantum-System-Two-First-Modular-Utility-Scaled-Quantum-Computer-System [February 28, 2026].

Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences [IOS RAS]. (2025). **TRAIT system: AI-driven translation of the Tibetan Buddhist Canon for the Russian Federation.** IOS RAS Press.

Kuzmin, S. L., & Terentyev, A. A. (2025). Digital Tibetology in Russia: Neural Machine Translation and terminology unification in Buddhist studies. **Journal of the Russian Academy of Sciences,** 14(2), 88–104.

Library of Tibetan Works Archives. (2555). **Tibetan Tipitaka ཐེ་རྒྱ་གཞུང་, བསྟན་འགྱུར་མདོ་ཅེ་.** Dharamshala: Library of Tibetan Works Archives.

Lopez, D. S., Jr. (2025). **The Scientific Buddha and the Quantum Turn: New Horizons in Buddhist Studies.** Princeton University Press.

McKinsey & Company. (2026). Quantum technology monitor 2026: **The rise of global quantum supply chains.** [Online]. Source: https://www.mckinsey.com/

capabilities/ mckinsey- digital/ our- insights/ quantum- technology- monitor [February 28, 2026].

Ministry of Science and ICT [MSIT]. (2026). **South Korea's Quantum Strategy 2035: Building the global quantum chip foundry.** Government of the Republic of Korea.

Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation. (2026). **Annual Report on Quantum Computing and Digital Humanities Initiatives.** Government Publications.

National Science and Technology Council [NSTC]. (2026). Taiwan's national quantum initiative: **From basic research to industrial application (2026-2030).** [Online]. Source: https://www.nstc.gov.tw/english/quantum-strategy-2026 [February 28, 2026].

Nielsen, M. A., & Chuang, I. L. (2010). **Quantum Computation and Quantum Information (10th Anniversary ed.).** Cambridge University Press.

Pāḷi Notation Foundation. (2020). Pāḷi **Notation QR 2020: The universal standard for digital** Pāḷi **phonetic recitation.** Dhamma Society Press.

Quantum Strategist. "Advancements in Quantum-Inspired Optimization for large-scale semantic networks". **Quantum Zeitgeist.** [Online]. Source: https://quantumzeitgeist.com/reports/quantum-inspired-knowledge-base-2026/ [February 28, 2026].

RIKEN Center for Computational Science. (2025, June 24). **IBM and RIKEN unveil first IBM Quantum System Two outside of the U.S.** [Online]. Source: https:// www.r-ccs.riken.jp/en/outreach/topics/20250624-1/ [February 28, 2026].

Russian Academy of Sciences. (2026). **The implementation of TRAIT in the Buddhist Republics: Buryatia, Tuva, and Kalmykia.** Scientific Reports on Digital Humanities.

Shulman, E. (2024). The Digital Dharma: Open Access and the Future of Buddhist Philology. **Journal of Buddhist Ethics,** 31, 215-240.

University of Science and Technology of China [USTC]. (2025). **Zuchongzhi 3.0: Achieving quantum supremacy with 105 superconducting qubits.** USTC Research Press.

Veal, J. W. (2025). The Intersection of Eastern Philosophy and Quantum Mechanics: A 21st Century Perspective. **Journal of Religion and Science,** 12(2), 45-62.

World Buddhist University. (2026). **Human-in-the-loop Frameworks for Sacred Text Translation.** Global Buddhist Review.

World Tipiṭaka Project. (2019). **Sajjhāya Smart Phone AI: Integrating linguistics and musicology for Pāḷi recitation.** Dhamma Society Fund.

Wu, Y., Bao, W. S., Cao, S., Chen, F., Chen, M. C., Chen, X., … & Pan, J. W. (2021). Strong quantum computational advantage using a programmable superconduct ting processor. **Physical Review Letters,** 127(18), 180501.

Xinhua News Agency. **China's homegrown quantum computer gains AI capabilities.** [Online]. Source: http://english.news.cn/20260421/8542c5257cbd46dba573479c5671256f/c.html [February 28, 2026].

Zhong, H. S., Wang, H., Deng, Y. H., Chen, M. C., Peng, L. C., Luo, Y. H., … & Pan, J. W. (2020). Quantum computational advantage using photons. **Science,** 370(6523), 1460–1463.

Zorin, A. V. (2024). The Tibetan collection at the Institute of Oriental Manuscripts: Foundations for AI training in translation. **Orientalia,** 9(3), 112–125.

FROM TEACHERS TO COACHES : MODERN EDUCATIONAL CONCEPTS FOR ENGAGING GENERATION ALPHA LEARNERS

Phra Khru Pariyattisamothan
Kulphisit Khwathai
Surapong Kongsat
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: pheemcu@gmail.com Tel.0988416599

ABSTRACT

This article aimed to examine the transformation of teachers' roles from knowledge transmitters to "teacher coaches" within the context of digital-age education, to develop the learning characteristics of Generation Alpha learners, who have grown up alongside digital technology, artificial intelligence (AI), and online media. This article employs documentary research and related concepts concerning 21st-century learning. The findings reveal that: Generation Alpha learners demonstrate learning behaviors distinct from previous generations, emphasizing interactive learning, rapid access to information, and digital-media-based learning experiences. Consequently, teachers are required to shift their roles from traditional instructors to facilitators or coaches who encourage critical thinking, questioning, reflection, and individualized potential development.

The new body of knowledge derived from this study is the concept of the "Coaching-based Learning Ecosystem," which emphasizes teachers' roles as facilitators of learners' potential, the use of technology as a supportive tool, and the development of positive relationships between teachers and students. This approach can help learners become more capable and better prepared to adapt effectively to future global changes. Therefore, when teachers transform into coaches, the result is that students become more capable and happier in their learning journey.

Keywords: Coaching Teacher, Generation Alpha, Personalized Learning

Introduction

The world is changing so fast these days. Kids can learn almost anything on their own through the internet; with just a phone or a tablet, they can find answers instantly. This means the old-school role of a teacher, someone who just stands there and lectures doesn't really work anymore. The problem is that many classrooms still focus on memorization and listening to the teacher, which doesn't fit how modern kids learn. Today's students want to think for themselves, get hands-on, and discover their own answers.

Generation Alpha kids have grown up with technology since they were babies. They learn fast, love visual content, and want quick results. However, they also get bored easily and don't like traditional teaching methods. If teachers keep using the same old ways, kids might lose interest and miss out on developing essential skills like critical thinking, problem-solving, and self-management.

Because of this, it is crucial for teachers to shift from being "lecturers" to being "**coaches.**" A teacher doesn't need to have all the answers. Instead, they should be someone who asks questions, listens, and guides children to think for themselves. This approach helps kids become smarter, more confident, and better at improving themselves in the long run. Of course, making this change isn't easy due to teaching skills and the current education system, but it's something we need to prioritize and keep working on.

The Difference Between the Roles of "Teacher and Coach" In an era where information is accessible at our fingertips, the role of a "**teacher**" as a mere transmitter of knowledge is fading. Because **Generation Alpha** grew up with technology that can answer their questions faster than any textbook, shifting from a "**Teacher**" to a "**Coach**" is more than just a name change. It is a fundamental shift in mindset moving from being a **teller** to a **listener and stimulator**, to help children discover their own potential and creative learning methods.

The clearest difference between these two roles lies in the **direction of communication.** Traditional teaching often focuses on a top-down delivery of content based on a set curriculum. In contrast, coaching emphasizes asking questions to allow learners to reflect on their own thoughts. According to studies by **Woraphat Phucharoen (2018)**, coaching in an educational context involves creating a **safe space** where children feel brave enough to fail and try again. It moves away from grading alone toward providing

positive feedback for **Personalized Learning**, which aligns with the needs of modern children who value independence and individuality.

Furthermore, transitioning into a coaching role requires building strong relationships rather than relying on authority. Coaching is not about immediately judging whether a child is right or wrong; it is about "journeying" with them to find the best possible answer. This aligns with the **International Coaching Federation [ICF] (2020)**, which emphasizes that coaching is a partnership that provokes thought and unlocks a learner's maximum potential. Therefore, modern teachers must act as **Facilitators**, arranging the environment and providing resources so that children can pursue their interests without limits.

Summary : The key distinction is : Teachers give answers, but coaches give questions. A teacher focuses on what a child *needs to know* according to the lesson plan, whereas a coach focuses on what a child *can do* based on their unique talents. In the age of Gen Alpha, blending these two roles ensures that children aren't just good students in the classroom, but possess the life skills needed to face a changing world with confidence.

Characteristics and Needs of Generation Alpha

Generation Alpha refers to children born between 2010 and approximately 2025. They are growing up in a world where digital technology is woven into every aspect of daily life. They have never known a world without smartphones, high-speed internet, or Artificial Intelligence (AI). As a result, their thought processes, behaviors, and expectations are completely different from previous generations. Understanding Gen Alpha isn't just about studying children's behavior; it's about understanding the future of a global society driven by innovation.

The most striking trait of Gen Alpha is that they are **Digital Integrators**, people who have fully integrated technology into their identity. At certain ages, their tech skills can even outpace their verbal communication. They process visual data and complex multimedia much better than long blocks of text. However, being used to the speed of technology means they often lack patience and seek **instant gratification**, which can impact their attention span and focus on tasks they find unmotivating (McCrindle & Fell, 2020).

Learning Needs : When it comes to education, Gen Alpha craves flexibility and Personalized Learning. They don't view the teacher as the sole keeper of knowledge, but rather as a facilitator of learning, given that they can access global knowledge with a simple

tap. Additionally, these children care about social and environmental issues from a very young age. They expect what they learn and do to have real value and a positive impact on the world (Ziatdinov & Cilliers, 2021).

The Context in Thailand : Gen Alpha in Thailand faces specific challenges, such as the Phubbing (Phone Snubbing) culture within families, where a lack of quality interaction can hinder the development of social and emotional skills (soft skills). Therefore, the specific needs of these children in Thai society focus on creating a Screen-Life Balance and providing mental health support to help them adapt to the rapid changes of the modern world (Thai Health Promotion Foundation, 2023).

Summary In short, Gen Alpha are the **true digital natives** who see iPads and the internet as being as natural as the air they breathe. They learn quickly and love things that are visual and instant, but they can also be impatient and get bored easily. What they need most isn't just textbook knowledge, but "understanding and support" to explore their true interests. They also need help developing social skills and emotional management so they can live happily in both the online and real worlds.

Essential Skills and Qualities for the "Teacher-Coach"

The shift from being an **Instructor** to becoming a **Coach** is a major turning point in modern education. Coaching skills are not about simply handing out knowledge, they are about creating a safe space and using cognitive processes to help students unlock their own potential. To be an effective coach, a teacher must master both the science of communication and the art of relationship-building to guide students toward reaching their goals on their own.

The most fundamental skills are Active Listening and Powerful Questioning. A teacher-coach must move beyond listening for right or wrong answers and instead listen to understand the feelings and logic hidden behind a student's words. Using open-ended questions instead of giving orders stimulates Critical Thinking and encourages Reflection, which is the heart of sustainable self-development (Whitmore, 2017).

Beyond communication skills, Emotional Intelligence (EQ) and Building Trust are indispensable qualities. Teachers must be mentally flexible and able to manage their own emotions in challenging situations. Showing Empathy helps create a safe learning

atmosphere where students feel brave enough to experiment and accept guidance without feeling judged (Goleman, 2020).

In the context of Thai education, teachers need to develop skills in providing Constructive Feedback and recognizing the diversity of their students. Effective teacher-coaches must be able to analyze the individual strengths and weaknesses of each student to provide the right support. Coaching in Thai classrooms is not just about teaching by the book; it is about inspiring students and fostering a **Growth Mindset** (Panich, 2022).

To change from a teacher to a coach, one must "talk and command less" while "listening and asking more". The core principle is believing that every child has potential within them. Our job is to use good questions to help them find their own solutions. A teacher-coach is like a traveling companion who offers encouragement and acts as a mirror to reflect areas for improvement, using love and understanding as the bridge.

Communication and Motivation Strategies

The heart of communicating with **Generation Alpha** is using **Visual and Concise Communication.** Because they are surrounded by fast-paced multimedia, long-winded explanations can cause them to lose focus quickly. Teachers and parents should switch to two-way communication that allows children to ask questions and participate in decision-making. This helps build a **Sense of Ownership** in their activities, which naturally motivates them to take action on their own (McCrindle & Fell, 2020).

Motivating this generation should focus more on **Social and Gamified Incentives** rather than just physical rewards. Applying **Gamification**, such as achievement levels, points, or giving process-based praise (praising the effort rather than just the result), helps boost a child's **self-esteem**. Furthermore, showing them how their actions impact society or the world creates a deeper and more lasting sense of inspiration (Ziatdinov & Cilliers, 2021).

In the context of Thai society, communication must prioritize **Mutual Respect.** Thai Gen Alpha kids tend to question rules that lack a clear purpose. Therefore, communicating with **authenticity** and explaining the "why" behind rules works much better than using raw authority to reduce resistance and build cooperation. Creating an environment where mistakes are accepted as part of the learning process encourages children to take initiative without the fear of being blamed (Paramapoj, 2023).

Summary : To communicate effectively with Gen Alpha : Speak less, listen more, and use visuals to explain. We shouldn't tell them what to do just because we are adults. Instead, we should explain why something matters and give them the chance to make choices or contribute their own ideas. Praising their effort over the final result and making them feel that their actions have value for others are the best ways to drive them to do good things on their own, without being **forced.**

Teaching Guidelines for the "Teacher as a Coach"

Moving from traditional lecturing to a coaching role means turning the classroom into a Learning Space. Teachers are no longer just the Sage on the Stage who delivers information; instead, they become a "Guide on the Side." In this role, they design learning experiences and encourage students to think for themselves. This shift makes teaching more flexible, diverse, and truly student-centered.

Learning Through Projects and Problems : A clear example of this is switching from lectures to Problem-Based Learning (PBL) or Project-Based Learning. As a coach, the teacher asks open-ended questions to spark curiosity and uses a technique called " Scaffolding"- providing temporary support to help students reach a higher level of ability. Instead of giving away the answers, the teacher encourages students to analyze problems and find solutions on their own. This builds lifelong learning and real-world problem-solving skills. (Whitmore, 2017)

Active Learning and Reflection : Another approach is combining Active Learning with Reflection. The teacher organizes activities where students explore and practice hands-on. Afterward, they use a "Coaching Dialogue" to help students review their work by asking:

"What did you learn?" "Why did you choose that method?" "How can you improve next time?". This method turns mistakes into valuable lessons and helps students see their own potential through positive feedback. (Ziatdinov & Cilliers, 2021)

The Flipped Classroom and Personalization : In the context of Thai education, the Flipped Classroom model is quite popular. Students study the basics at home via digital media, so classroom time can be spent on group activities and one-on-one coaching. The teacher acts as a "mirror," reflecting each student's behavior and way of thinking. This makes teaching more personalized and effectively meets the needs of Gen Alpha students. (Panich, 2022).

Summary : In short, the old way of standing and talking at the front of the class is changing. Now, teachers sit down and talk with their students. They don't give immediate answers but ask questions that make kids think. It's like being a mentor who holds a child's hand while they learn to walk—once the child gains balance, the teacher slowly lets go so they can feel proud and say, "I did it myself." With the help of technology and fun activities, learning becomes anything but boring.

Building Positive Relationships

Providing close support allows teachers to act as "Mental Mentors" for children growing up under the pressures of the online world. By building a strong relationship, teachers can better understand the worldviews and values that matter to students. This makes coaching more meaningful and relevant to their actual lives. When children feel that a teacher is authentic and ready to listen without judgment, they open up to coaching and feel brave enough to experiment and discover their hidden potential. (McCrindle & Fell, 2020)

The Perspective of Thai Society : the relationship between teachers and Gen Alpha students is crucial for building "emotional immunity". When a teacher acts as a supportive coach who truly listens, it narrows the generational gap and creates a sense of belonging, which is a fundamental human need. Communicating with kindness and providing consistent encouragement helps students develop a positive attitude toward learning. It allows them to see their own value even on days when they face failure. (Chaireuang, 2023).

Ultimately, a good relationship between a teacher and a Gen Alpha student is like an "emotional charger". If children feel their teacher understands them and is on their side, they will be brave enough to think, act, and try new things without the fear of being scolded for making mistakes. By being a kind coach who is always ready to listen, the teacher creates a "safe zone" where students feel happy to learn. This builds the confidence they need to step out into the wider world with strength.

Coaching for Equality and "Zero Bias"

1. Adapting to Diverse Learning Needs : The first approach is for the teacher-coach to remain flexible in their communication. For instance, when coaching students with ADHD

(Attention Deficit Hyperactivity Disorder), the teacher might use concise coaching sessions that involve movement or visual aids rather than long, sit-down talks. For students with LD (Learning Disabilities), the coach should focus on their strengths to build self-esteem instead of dwelling on their struggles. Adapting to the natural way each child's brain learns ensures that every student feels valued and has an equal opportunity to grow (Armstrong, 2019).

2. Overcoming Unconscious Bias : Teacher-coaches must be mindful of unconscious bias, especially regarding gender and culture. Gen Alpha students often define themselves in more diverse ways than previous generations. Teachers need to create a "judgment-free zone" where kids feel safe to express their true selves without fear of being criticized. Using questions that focus on understanding the student's personal values and beliefs makes coaching much more effective (Knight, 2021).

3. Understanding Social Context in Thailand : Teacher-coaches must understand the different life backgrounds each student faces and avoid comparing the results of children who start with different resources. Encouraging students to accept their peers' differences through group processes helps create a "supportive learning society." This is a vital foundation for reducing bullying and building a culture that respects human dignity from a young age (Khammani, 2023).

In short, coaching for diversity means the teacher doesn't use "the same ruler to measure every child". We have to understand that some kids might have short attention spans, some learn better through pictures, and some have unique identities. The job of a teacher-coach is to adjust their rhythm and methods to match the natural character of each child. This allows them to feel they can "be themselves to the fullest" and trust that the teacher is by their side without judging who they are as right or wrong. This environment empowers them to improve themselves in their own unique way.

Outcomes of Shifting the Role from "Teacher to Coach"

1. Promoting Self-Directed Learning : The first clear result is the improvement of Self-Directed Learning skills. When teachers use coaching to encourage students to set their own goals and plan their own learning, students feel more responsible for their own success. Research shows that students who receive systematic coaching develop higher Self-Efficacy (confidence in their own abilities). This serves as a key driver that helps them face difficult and complex lessons without giving up (Whitmore, 2017).

2. Developing Higher-Order Thinking : Next is the development of Higher-Order Thinking Skills. The coaching process, which focuses on "powerful questioning," helps Gen Alpha kids practice analyzing, synthesizing, and evaluating information instead of just memorizing it. This outcome prepares children to adapt effectively to a world driven by Artificial Intelligence (AI). Furthermore, the positive relationship between the teacher-coach and the student reduces classroom behavioral issues and creates a strong atmosphere of cooperation (Ziatdinov & Cilliers, 2021).

3. Mental Well-being and a Growth Mindset : In the context of Thai society, a major outcome is the enhancement of Mental Well-being and a Growth Mindset. When teachers stop judging mistakes and instead encourage Reflective Practice, Thai students are more likely to see failure as an opportunity to learn. Coaching helps children find meaning and value in what they do, leading to significantly lower stress and more happiness at school. This forms a vital foundation for becoming quality citizens in the future (Dechakup & Chaiseth, 2023).

Ultimately, when a teacher becomes a coach, the result is that "kids become smarter and happier". Students begin to take care of their own learning; they know what they want to study and how to achieve it without waiting for orders. Their thinking skills become sharper, they gain the courage to make decisions, and most importantly, they develop a love for learning. Because they have a teacher who supports and believes in them, the classroom becomes a fun and meaningful place for everyone.

Conclusion of New Knowledge

Education today should no longer view the teacher simply as a provider of information. Instead, we must see them as a "Learning Experience Designer" who uses coaching as the primary tool to develop a student's potential. This concept highlights that the heart of learning isn't just the content, but the "thought process" and "self-discovery" of the learner.

The 3 Core Pillars of Learning : The key takeaway is the integration of three main dimensions, 1) Cognitive Coaching: Using techniques like powerful questioning and reflection. 2) Digital Technology : Supporting personalized learning for each student. 3) Positive Relationships: Building a strong bond between the teacher and the learner. These

three elements must work together in balance to help Gen Alpha children reach their full potential.

Furthermore, the “power of questions" is a vital tool that transforms the classroom from a place of receiving information into a place of creating knowledge. Students stop learning just to memorize and start learning to understand and apply. At the same time, creating a safe, judgment-free atmosphere encourages kids to think, try, and learn from their mistakes, a crucial skill for the modern world.

Figure 1: Knowledge Gained from the Study

In conclusion, the new knowledge gained is the concept of a “Coaching-based Learning Ecosystem”. This is a learning system driven by coaching, where the teacher acts as a catalyst for potential, uses technology as a tool, and uses strong relationships as a foundation. This approach doesn't just help students get better grades, it helps them grow into high-quality, lifelong learners who can adapt to the future.

Recommendations

1. Policy and Administrative Recommendations

Professional Teacher Development: Coaching skills (specifically Listening & Questioning) and Digital Intelligence (DQ) should be included as core competencies for modern teachers, moving away from a sole focus on traditional textbook-based methods. Improving the Learning Environment: Schools should support the creation of "Learning Spaces" that facilitate Project-Based Learning (PBL)—where students learn by doing—rather than traditional row-seated classrooms designed for passive listening.

2. Practical Recommendations (For Teachers)

Reducing Authority-Based Teaching: Teachers should practice using open-ended questions and deep listening to build trust and reduce resistance from independent-minded Gen Alpha students.

Integrating Games and Technology: Teachers should use Gamification platforms to boost motivation, fun, and participation, aligning with the natural learning styles of Gen Alpha.

3. Recommendations for Future Research

There should be in-depth studies on coaching models specifically tailored for Neurodiversity (students with diverse brain functions) within the unique context of Thai society.

Future research should explore the impact of using Artificial Intelligence (AI) as a "Coaching Assistant" to maximize the efficiency of personalized learning.

Bibliography

Armstrong, T. (2019). **Neurodiversity in the classroom: Strength-based strategies to help students with special needs succeed in school and life.** ASCD.

Chaireuang, N. (2023). **Psychology of relationship building for learning in the 21st century.** Nakhon Si Thammarat Rajabhat University Press.

Dechakup, P., & Chaiseth, P. (2023). **Active learning and the coaching process: Transforming learner quality into modern competencies.** Chulalongkorn University Press.

Goleman, D. (2020). **Emotional intelligence in the workplace: How to lead with empathy and resilience.** Harvard Business Review Press.

International Coaching Federation. (2020). **ICF Core Competencies.** https://coachingfederation.org/core-competencies {Accessed April 18, 2026}.

Khammani, T. (2023). **The science of teaching: Knowledge for organizing effective learning processes.** Chulalongkorn University Press.

Knight, J. (2021). **The definitive guide to instructional coaching: Seven factors for success.** ASCD.

McCrindle, M., & Fell, A. (2020). **Generation Alpha: Understanding the kids who will grow up in the 2020s and beyond.** Hachette UK.

Panich, V. (2022). **Teachers for students in the 21st century: Flipping the classroom to create transformative learning.** Sodsri-Saridwongso Foundation.

Paramapoj, N. (2023). **Positive communication guidelines for creating learning motivation for digital- age children.** Journal of Educational Innovation and Language, 3(2), 45-58.

Phujaroen, W. (2018). **Thai-style coaching: From teacher to coach.** Learning Publishing.

Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth). (2023). **How to raise Gen Alpha children to grow with quality in a digital world.** Retrieved from https://www.thaihealth.or.th {Accessed April 18, 2026}.

Whitmore, J. (2017). Coaching for performance: **The principles and practice of coaching and leadership (5th ed.).** Nicholas Brealey Publishing.

Ziatdinov, R., & Cilliers, J. (2021). **Generation Alpha: Keeping track of terminology, and defining the next generation of students.** European Journal of Contemporary Education, 10(3), 784-789.

DESIGNING A GOOD DEATH THROUGH BUDDHIST METHODS AND MEDICINE

Praphan Nuekkrathok
Kulphisit Khwathai
Pawina Kongkhuntod
Mahachulalongkornratviddhayalaya University, Nakhonratchasima Campus
Corresponding author, e-mail: pheemcu@gmail.com

ABSTRACT

This article explores the design of a "Good Death" by integrating Buddhist methods with modern medical practices. The study finds that a good death in the contemporary context is not limited to expiring without physical pain but encompasses patient autonomy, psychosocial and spiritual well-being, and continuity of care in a preferred setting. Modern medicine plays a crucial role in symptom management through Palliative Care, while Buddhist practices support the final state of consciousness (Asanna-kamma) through the mindfulness of death and the art of letting go to reduce attachment. The results of implementing this integrated model indicate that it helps patients die with dignity and reduces holistic suffering. Furthermore, it mitigates burnout among medical personnel by shifting their role from "conquerors of death" to "guides of peace". The article recommends policy promotion of the right to create an Advance Directive (Living Will) and the development of spiritual caregiving skills for healthcare professionals to ensure sustainable quality of life until the end.

Keywords: Good Death, Buddhist Method, Palliative Care, Mindfulness of Death

Introduction

A good death is not only about stopping unnecessary medical treatment, but also about the art of living until the final moment of life. When talking about death, many people may feel that it is something far away or something they do not want to think about. In the past, a good death often meant passing away peacefully at home, surrounded by family members, with mental and spiritual preparation according to religious beliefs (Smith, 2018). However, as medical technology has advanced, death has gradually moved from the

home to the hospital. In many cases, the goal of treatment becomes extending life as long as possible through ventilators or feeding tubes, until we sometimes forget to ask whether this is truly what the patient wants (Gawande, 2014). This leads to the important question: "How can we design our own death?"

At the international level, there has been increasing discussion about "Palliative Care," which focuses not only on curing disease but also on caring for the "heart" and reducing suffering in all dimensions, both physical and mental (Clark, 2016). This idea fits well with Thai society because we already have a valuable foundation in Buddhist methods, which teach mindfulness and letting go. As Phra Paisal Visalo (2019) explained, a good death is not only about being free from pain, but also about "dying mindfully" and passing away peacefully. Today, Thai law also supports this right by allowing people to make an advance directive stating how they wish to be treated in the final stage of life (Boonchalermvipa, 2021). Therefore, designing a good death is not something frightening; rather, it is the use of modern medical knowledge to help people pass away with dignity and peace according to the path they choose for themselves.

Definition of a Good Death According to Modern Medical Principles

In modern medicine, the definition of a good death does not simply mean dying without physical pain, but also includes the quality of life during the final stage of life. Scholars and public health organizations have identified the main aspects of a good death as follows:

1. Freedom from Suffering (Symptom Management)

An important goal of modern medicine is the control of pain and other uncomfortable symptoms such as difficulty breathing or restlessness. In this sense, a good death means that the patient receives appropriate palliative care so that the body can remain as comfortable and relaxed as possible (Smith, 2018).

2. Autonomy

Modern medicine gives great importance to "patient rights." A good death means that patients have the opportunity to participate in decisions about whether to accept or refuse medical treatment (Informed Consent), including making an advance directive. This helps protect human dignity and prevents patients from having their lives prolonged by

medical equipment against their wishes. In Thai society, this is viewed as allowing patients to express their intentions in advance in order to avoid unnecessary treatment (Boonchalermvipa, 2021).

3. Psychosocial and Spiritual Well-being

According to modern medical definitions, a good death also includes giving patients the opportunity to resolve unfinished matters in life (Life Closure), say goodbye to loved ones, and receive emotional support from a multidisciplinary healthcare team so that they may experience inner peace before passing away (Siriamphan, 2022). It also includes support for family members so that they do not suffer excessively during the time of loss.

4. Continuity of Care

The World Health Organization (WHO) and palliative care associations emphasize that a good death means receiving continuous care in the place where the patient wishes to stay, such as dying at home (Death at Home), with proper support from the healthcare system (Clark, 2016).

Important Principles of Medical Care for a Good Death

In modern medicine, caring for patients to achieve a "good death" is not mainly focused on curing the disease, but on maintaining the best possible quality of life until the final moment. There are four important principles that healthcare professionals should carry out together, as follows:

1. Aggressive Symptom Management

This principle focuses on relieving pain and physical suffering as quickly as possible, without allowing patients to experience severe symptoms such as shortness of breath, vomiting, or intense pain. Appropriate medications and therapies are used according to the steps of palliative care in order to keep the patient physically comfortable enough to perform daily activities or say goodbye to family members (Smith, 2018).

2. Autonomy and Shared Decision Making

Modern medicine considers patients to be the "owners of their own lives." An important principle is honest communication about the patient's condition (Truth Telling) and advance care planning so that patients can decide whether to accept or refuse treatment according to their own wishes (Gawande, 2014). This is consistent with Section

12 of Thailand's National Health Act, which gives people the right to make an advance directive refusing treatment intended only to prolong death (Boonchalermvipa, 2021).

3. Holistic and Multidisciplinary Approach

Modern medical care uses a multidisciplinary team—including doctors, nurses, psychologists, social workers, and volunteers—to care for "Total Pain," which includes psychological, social, and spiritual suffering (Clark, 2016). This type of care also helps patients resolve unfinished matters in life and receive understanding and acceptance from the people around them.

4. Family Support and Bereavement Care

Modern medical principles also emphasize helping families cope with loss in a healthy way. This includes counseling family members during the patient's final stage of life and providing emotional support afterward in order to prevent depression and severe grief caused by the loss (Siriamphan, 2022).

Forms of End-of-Life Care

To achieve a good death in a practical way, medicine uses a care model called "Palliative Care," which is recognized as an international standard. It consists of four main aspects as follows:

1. Physical Symptom Management : This is the first and most important aspect because if the body is still suffering, it is difficult for the mind to be peaceful. Doctors use several methods, including:

1.1 Pain Control : This includes the use of medications such as morphine and other advanced pain management methods in stages to help patients feel as comfortable as possible.

1.2 Relief of Other Uncomfortable Symptoms : This may include medications to reduce mucus, anti-anxiety drugs to ease breathing difficulty, and skin care to prevent pressure sores.

2. Psychosocial Care : This form of care focuses on supporting the emotions of patients and their families, including:

2.1 Life Review : Helping patients reflect on good memories and the meaning of their lives.

2. 2 Conflict Resolution : Encouraging communication for apology, forgiveness, and saying goodbye (Life Closure) in order to reduce emotional burdens before death.

3. Advance Care Planning (ACP) : This is the clearest medical approach to designing one's death. Healthcare teams work together with patients and families to plan treatment decisions, including:

3. 1 Living Will : A document clearly stating which treatments the patient wants or refuses, such as "No CPR" or refusal of tube feeding.

3. 2 Health Care Proxy : Appointing a trusted person who understands the patient's wishes to make decisions on their behalf when they are unconscious.

4. Settings of Care : Modern medicine emphasizes providing comfort in the place where patients wish to stay, including:

4. 1 Hospice Care : Care provided in a hospice center designed to feel like home while still having close medical supervision (Clark, 2016).

4.2 Palliative Home Care : Using medical technology to support care at home so that patients can remain in a familiar environment surrounded by loved ones until the end of life (Gawande, 2014).

In Buddhist philosophy, death is not considered the end, but rather a transition of the mind from one state to another. Therefore, a "good death" is not a matter of fate, but an "art of mental training" that must be prepared for throughout one's life.

The Buddhist Approach to a Good Death

In Buddhism, a good death has a deeper meaning than simply dying peacefully in a physical sense. The most important aspect is dying with a "clear and peaceful mind." The main ideas are as follows:

1. The Meaning of a Good Death in Buddhism (Samma Marana)

Buddhism teaches that in order for a person to reach a good destination after death, the mind must not be clouded or troubled. As stated in the Buddha's teaching: "When the mind is not defiled, a good destination can be expected." Therefore, a good death in Buddhism means passing away with mindfulness and wholesome thoughts, without being controlled by defilements or fear. Buddhadasa Bhikkhu (2018) explained that it means dying

while the mind is empty of self-attachment (suññata), which is considered a state beyond all worldly happiness.

2. Preparing for Death: "As One Lives, So One Dies" : Buddhist philosophy teaches that the ability to die well is the result of the way one lives. The important practices include:

Mindfulness of Death (Maranasati) : This means regularly reflecting on death in order to understand impermanence and reduce attachment. Sogyal Rinpoche (2020), a Tibetan Buddhist scholar, explained in The Tibetan Book of Living and Dying that learning to die while still alive means learning to let go of the self every day.

Accumulation of Merit and Virtue : According to Phra Dhammakosajarn (2012), at the final moment of life, the mind often remembers past actions (kamma-nimitta). If one's life has been full of harmful actions, the mind can easily become troubled. Therefore, goodness and merit are considered the most important inner support at the end of life.

3. The Art of Supporting the Mind in the Final Moment (Asanna-kamma) : As the body is approaching death, Buddhism teaches that people around the patient should help support the patient's mind in the following ways:

Creating a Wholesome Environment : This may include chanting, speaking about the good deeds the patient has done, and creating a peaceful atmosphere so that the mind remains connected to wholesome thoughts.

Practicing Letting Go : Phra Paisal Visalo (2019) emphasized that one of the greatest obstacles to a good death is attachment, to family members, possessions, or even the body itself. Training the mind to understand that nothing truly belongs to us helps the mind let go of suffering more easily.

4. Death as the Ultimate Opportunity

Some Buddhist traditions, such as Zen and Vajrayana Buddhism, view the moment when the mind leaves the body as a precious opportunity for enlightenment. At that moment, the mind is free from sensory distractions. If a person has practiced well and can maintain full awareness while the life force is fading, death may become a path to Nirvana or complete liberation (Dalai Lama, 2017).

5. Two Levels of a Good Death in Buddhism : In Buddhism, a good death is called " Samma Marana," meaning a proper or wholesome death. It refers to dying with a wholesome mind, mindfulness, and clear awareness, without confusion or loss of consciousness (Asammulha-kalakiriya). It can be divided into 2 levels:

The Mundane Level (Lokiya) : This is a good death in which the mind is attached to wholesome things such as merit, the Triple Gem, or good deeds performed during life. The purpose is to keep the mind bright and lead it toward a good rebirth or heavenly realm.

The Supramundane Level (Lokuttara) : This is the highest level of a good death, in which the mind completely lets go of all attachments, realizes the truth of non-self (anatta), and ends the cycle of rebirth,

The Essence of a Good Death in Buddhism: The Art of Letting Go

The essence of a good death in Buddhism is not about having a physically healthy body, but about "managing the mind" during the most important moment of life, the final stage before death. The key principles are as follows:

1. Mindfulness and Understanding the Truth of Nature (Mindfulness of Impermanence)

Buddhism teaches that suffering arises from attachment. The essence of a good death is accepting the truth that the body is only a temporary combination of natural elements borrowed for a short period of time. When the time comes, it must return to nature. Therefore, a good death means not resisting the truth of life and the natural world.

2. Purifying the Mind from Attachment and Mental Hindrances : One of the greatest obstacles to a good death is " delight and attachment" to worldly things. The essence of dying well is letting go of three main concerns:

Attachment to wealth and possessions : letting go of greed and attachment to status, property, and material things.

Attachment to loved ones : reducing emotional attachment to family members by understanding that everyone has their own karma and life path.

Attachment to the body and self : letting go of the fear of death and attachment to one's physical body.

3. The Final State of Mind as the Guiding Force : The most important essence of Buddhist teaching on death is the belief that the final state of mind before death acts as a " guiding force" toward the next state of existence. If the final mind is attached to unwholesome emotions such as fear, anger, or sadness, it may lead to an unfortunate destination. However, if the mind is connected with wholesome qualities such as peace, loving-kindness, and letting go, it will lead toward a good destination.

Important Buddhist Principles Related to the Understanding of Death

To deeply understand death according to Buddhist teachings, it is not enough simply to accept that all people must die. Buddhism provides a systematic set of teachings that helps people see death as it truly is, reducing fear and creating inner peace. The important principles are as follows:

1. The Three Marks of Existence (Tilakkhana) : This is the most basic foundation for understanding death because death is one expression of the three natural characteristics of existence:

1.1 Impermanence (Anicca) : Everything is constantly changing. Life is a flowing process moving toward dissolution and ending.

1.2 Suffering or Unsatisfactoriness (Dukkha) : All conditioned things cannot remain in the same state forever. The body is subject to pressure, pain, aging, and decline.

1.3 Non-self (Anatta) : There is no permanent self or true owner of life. Human existence is only a combination of elements and conditions. Therefore, we cannot control or prevent death because we are not the true owners of the body.

Understanding that the body is only a temporary combination of natural elements that must eventually break apart according to the law of non-self helps patients reduce attachment and accept death more peacefully (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2016).

2. Mindfulness of Death (Maranasati) : Mindfulness of death means remembering and reflecting on death in the correct way. It is not meant to create sadness, but to remind ourselves that "death is certain, while life is uncertain." This practice has two main purposes:

2.1 Reducing Carelessness : Encouraging people to do good deeds and fulfill their responsibilities while they are still alive.

2.2 Reducing Attachment : Training the mind to let go of attachment to self and possessions so that, in the final moment, the mind does not carry heavy emotional burdens.

Buddhism emphasizes that death can happen at any time. This awareness encourages people to prepare both worldly responsibilities and the mind for death (Buddhadasa Bhikkhu, 2018). Regular practice of mindfulness of death also helps reduce fear and panic when the final moment truly arrives (Sogyal Rinpoche, 2020).

3. The Five Aggregates (Khandha 5) : Buddhism explains that what we call "self" is made up of five aggregates: Form (the body), Feeling or sensation, Perception or memory, Mental formations or thoughts, Consciousness or awareness.

From the perspective of the Five Aggregates, death is the separation and dissolution of these five components when the supporting conditions come to an end. If we understand that death is only a natural process of the aggregates and not "the death of a permanent self," fear will greatly decrease. When patients realize that there is no permanent "self" within these components, but only natural processes returning to their original state, suffering caused by attachment to identity becomes lighter (Dalai Lama, 2017).

4. Karma and Samsara : Understanding death in Buddhism also requires understanding the law of cause and effect.

4.1 Kamma-nimitta (Sign of Karma) : The mental object remembered at the moment before death (asanna-kamma) is believed to influence the direction of the next life.

4.2 Causes of Death (Maranuppatti) : Buddhist teachings explain four causes of death: the end of lifespan, the end of karma, the end of both lifespan and karma, or sudden death caused by accident or interruption. This teaching reminds us that death can happen at any time and does not always come only in old age.

Buddhism places great importance on the final state of mind before death, known as the "final moment" (asanna-kala), because it is believed that the quality of the last moment of consciousness affects the direction of future existence in the cycle of rebirth (samsara). Therefore, people close to the patient are encouraged to guide the patient's mind toward wholesome thoughts and good deeds (good kamma-nimitta) so that the mind may remain bright and peaceful at the moment of death (Phra Paisal Visalo, 2019).

Integrating Buddhist Approaches with Medicine for a Good Death

The integration of religious perspectives and medical care can be divided into four important forms as follows:

1. Pain Management Combined with Meditation

In modern medicine, doctors use medications such as morphine to relieve physical pain. Buddhist approaches help manage psychological suffering through mindfulness practice. This helps patients "separate body and mind," or distinguish between "physical

pain" and "the mind's attachment to that pain" (Phra Paisal Visalo, 2019). Meditation can reduce the need for excessive pain medication and help patients maintain mental clarity instead of becoming overly drowsy from medication during their final moments.

2. Advance Care Planning with Understanding of Impermanence (Anicca)

Modern medicine encourages patients to prepare a Living Will or advance directive. Buddhist teachings can strengthen this process by helping patients reflect on the principle of impermanence (anicca). This helps patients understand that refusing unnecessary or futile treatment is not giving up on life, but rather accepting the truth of nature (Boonchalermvipa, 2021). This understanding can reduce conflicts between doctors and family members that often arise from difficulty accepting death.

3. Creating a "Sacred Space" in Hospitals (Clinical Environment & Spiritual Space)

Physical integration can be seen in the design of palliative care units that support religious and spiritual practices. Examples include allowing monks to visit patients, placing religious symbols that give comfort to patients, or playing familiar chanting and prayers (Clark, 2016). These practices help transform the hospital environment from a cold medical setting into a peaceful space, which positively affects the patient's final state of mind according to Buddhist beliefs about the last moment before death.

4. The Role of the Multidisciplinary Team and Spiritual Friends

Modern healthcare includes doctors, nurses, and social workers, while Buddhism emphasizes the role of "spiritual friends" (kalyanamitta). Integration means encouraging healthcare professionals to develop the skills of a "spiritual caregiver" who can help patients review the goodness in their lives (Life Review) and let go of worries and attachments (Gawande, 2014). This helps guide the patient's mind toward wholesome thoughts before death.

Summary of the Integration Model : Modern medicine helps people experience a "comfortable death" by reducing physical suffering, while Buddhist approaches help people achieve a "peaceful and mindful death." When these two approaches are combined, they create a truly "holistic good death" that supports both body and mind.

Outcomes and Satisfaction from Applying the Principles of a Good Death

Integrating the concept of a good death through Buddhist approaches with modern medical care not only benefits patients in the final stage of life, but also has a significant

positive impact on healthcare professionals. These outcomes and levels of satisfaction can be divided into two main groups as follows:

1. Outcomes and Satisfaction of Patients and Families : For patients, being able to "design" their own final stage of life through both Buddhist approaches and medical care creates satisfaction in several dimensions:

1.1 Dignity in Death : Patients feel satisfied because they still have the power to make decisions for themselves and are not forced to receive unnecessary treatment. This is consistent with legal rights and the Buddhist principle of letting go (Boonchalermvipa, 2021).

1.2 Reduction of Holistic Suffering : Patients report high satisfaction when physical pain is managed with medication while emotional suffering is managed through mindfulness practice. This allows them to pass away with "a peaceful mind and a comfortable body" (Phra Paisal Visalo, 2019).

1.3 Complete Life Closure : One important outcome is that patients have the opportunity to say goodbye and ask for forgiveness. This creates greater satisfaction in their final relationships with family members and reduces feelings of unfinished emotional burdens (Gawande, 2014).

2. Outcomes and Satisfaction of Doctors and Healthcare Professionals

From the perspective of doctors and nurses, applying Buddhist approaches helps transform their role from being "fighters against death" into "guides toward peace." This affects their professional experience in several ways:

2.1 Reducing Burnout and Moral Distress : When doctors understand the Buddhist principle of impermanence (anicca), they are less likely to feel like failures when they cannot prolong a patient's life. Healthcare professionals feel more satisfied when they can help patients "die well" rather than merely "prolong dying" (Smith, 2018).

2.2 Better Relationships with Families : Using Buddhist approaches makes communication about death easier. Family members are able to accept reality more quickly, which reduces conflicts between medical teams and families. As a result, the working environment becomes more positive and healthcare professionals experience greater satisfaction in their careers (Siriamphan, 2022).

2.3 Meaning in the Medical Profession : Doctors and nurses feel that their work has spiritual value. Their role is not only to repair the body, but also to support fellow human beings through the final lesson of life (Clark, 2016).

Overall Summary of the Outcomes : The overall result of integrating Buddhist approaches with modern medicine is the transformation of a "crisis" into an "opportunity" for spiritual growth for both caregivers and patients. Satisfaction is not measured by survival alone, but by the "quality of farewell" and the completeness and beauty of the final stage of life.

Conclusion

"A good death" does not simply mean dying peacefully in a physical sense, but rather refers to a holistic process of caring for human beings in physical, psychological, social, and spiritual dimensions. Modern medicine helps reduce pain and improve quality of life through palliative care, while Buddhism supports the mind through mindfulness of death, letting go, and acceptance of the impermanent nature of life. The integration of these two approaches enables patients to pass away with dignity, mindfulness, and peace, while also reducing conflict and emotional suffering within families. In addition, it helps healthcare professionals view their role as "guides toward peace" rather than fighters against death.

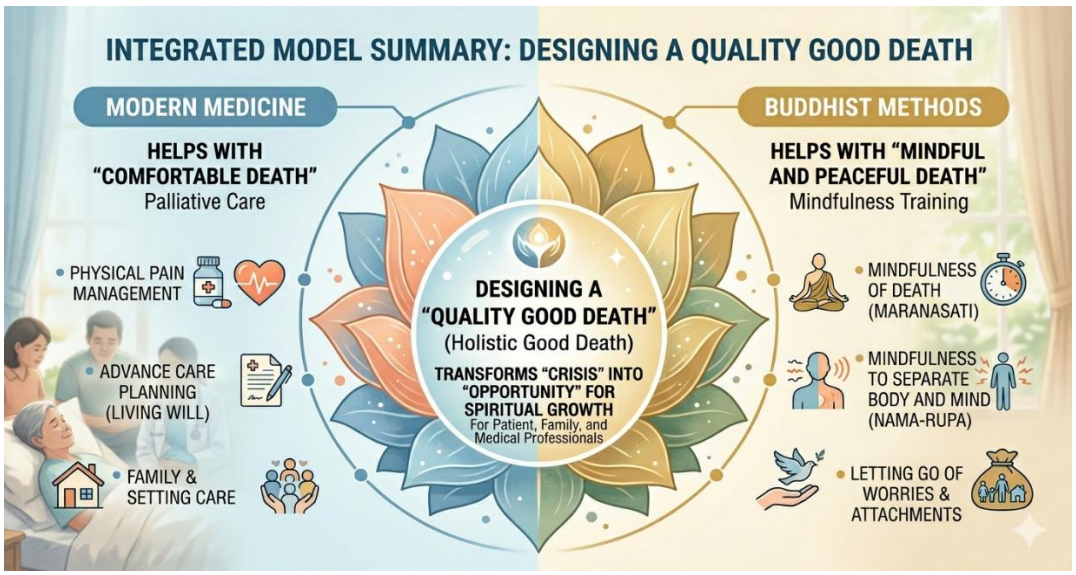

The important body of knowledge from this article is that the best preparation for death begins with living mindfully, doing good deeds, and learning to let go, because the quality of one's final stage of life truly reflects the quality of the life one has lived.

Recommendations

Policy Recommendations

The government should promote public understanding of Section 12 of the National Health Act so that people are more aware of their right to prepare an advance directive or Living Will. This can help reduce conflicts between families and healthcare professionals.

Policies should support the development of hospice care centers and palliative home care systems, so that patients can equally access quality end-of-life care.

Practical Recommendations

For Healthcare Professionals : Healthcare professionals should develop the skills of being "spiritual caregivers" alongside medical treatment skills in order to help patients review the goodness in their lives and manage total pain in a holistic way.

For the Public and Families : Families and communities should encourage the practice of mindfulness of death (maranasati) and open conversations about death while people are still healthy. This can help individuals live more carefully and meaningfully.

Environmental Management : Hospitals should provide "sacred spaces" that support religious activities, meditation, and spiritual practices in order to help guide the patient's final state of mind toward peace and wholesome thoughts.

Suggestions for Future Research

Future studies should examine the effectiveness of combining meditation practices with pain medication among terminally ill patients in order to confirm whether meditation can reduce the amount of medication needed while maintaining mental clarity.

Comparative studies should also explore different approaches to designing a good death among various religious and cultural groups in Thai society in order to develop end-of-life care models that are suitable for a multicultural society.

Bibliography

Boonchalermvipa, S. (2021). **The right to die and advance directives (Living Will).** Bangkok, Thailand: Winyuchon.

Buddhadasa Bhikkhu. (2018). How to live well and die peacefully. Bangkok, Thailand: Dhammasabha.

Chah, A. (2011). **Our Real Home: A Talk to an Aging Laywoman Approaching Death.** Wat Nong Pah Nan.

Clark, D. (2016). **Cicely Saunders: A Life and Legacy.** Oxford University Press.

Dalai Lama. (2017). **Advice on Dying: And Living a Better Life.** Atria Books.

Gawande, A. (2014). **Being Mortal: Medicine and What Matters in the End.** Metropolitan Books.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2016). **Buddhadhamma (Expanded ed.).** Bangkok, Thailand: Buddhadhamma Foundation.

Phra Dhammakosajarn (Prayoon Dhammacitto). (2012). **Buddhist approaches to facing death.** Bangkok, Thailand: Buddhadhamma Foundation.

Phra Paisal Visalo. (2019). **Wise funeral practices: A guide to preparing for death and funeral management in the Buddhist way.** Bangkok, Thailand: Sahadhammik.

Siriamphan, A. (2022). **End-of-life care for older adults: Social and ethical dimensions.** Bangkok, Thailand: Thammasat University Press.gg

Smith, R. (2018). **The history of the "good death".** British Medical Journal (BMJ), 320(7228), 129-130.

Sogyal Rinpoche. (2020). **The Tibetan Book of Living and Dying (Revised Edition).** Harper Collins.

Using ChatGPT and Lexical Auditing to Design Inclusive EFL Fables: A Developmental Research Approach

Jaime Paster
MA Linguistics Candidate
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ayutthaya, Thailand

ABSTRACT

In contemporary education, the integration of Diversity, Equity, and Inclusion (DEI) principles into English as a Foreign Language (EFL) material has become increasingly important for developing globally responsive curricula. At the same time, the emergence of generative artificial intelligence (AI) tools such as ChatGPT offers new possibilities for instructional content creation. However, previous research indicates that AI-generated texts may exhibit variability in linguistic complexity, which can affect readability and alignment with target proficiency levels. This study employs a Developmental Research Design (Richey & Klein, 2007) to propose a Human-in-the-Loop framework for designing and auditing inclusive instructional materials. The methodology consists of three phases: (1) generating eight DEI-oriented fables using structured prompting, (2) validating thematic quality through expert evaluation, and (3) conducting lexical analysis using Text Inspector to assess alignment with comprehensible Input Hypothesis. The findings indicate that the generated fables demonstrate high thematic alignment with DEI principles. Nevertheless, lexical analysis reveals variation in linguistic complexity, with some texts exceeding the intended B1 level. These results suggest that while AI can support inclusive materials development, teacher-led lexical auditing remains essential to ensure accessibility. The study contributes to a practical framework for balancing social representation and linguistic appropriateness in AI-assisted EFL pedagogy.

Keywords: DEI in EFL, generative AI, comprehensible input, lexical profiling, materials development

Introduction

In recent years, the design of language learning materials has increasingly been influenced by Diversity, Equity, and Inclusion (DEI) principles. These principles are central to developing educational environments that reflect global diversity while ensuring equitable access to learning. Diversity emphasizes the representation of varied identities and experiences, equity focuses on adapting instruction to meet learners' needs, and inclusion ensures meaningful participation for all students (Banks, 2016; Becerra-Murillo & Gámez, 2023; UNESCO, 2020). Consequently, EFL classrooms are no longer viewed as neutral spaces but as socially situated environments where representation and accessibility must coexist.

At the same time, technological developments have introduced new tools for materials development. Generative AI systems such as ChatGPT are capable of producing narrative texts that incorporate diverse perspectives (Chu & Liu, 2024). This capability has led educators to explore AI as a resource for creating culturally responsive materials (Kasneci et al., 2023). However, inclusivity in language education is not solely a matter of representation. Rather, it also depends on linguistic accessibility. If learners are unable to comprehend the language of a text, they are effectively excluded from its message.

This concern can be understood through Krashen's (1985) Input Hypothesis, which posits that language acquisition occurs when learners are exposed to input that is slightly beyond their current level of competence (i + 1). Accordingly, instructional materials must be carefully calibrated to match learners' proficiency levels. For example, presenting a C1-level text to A2 learners may limit comprehension and reduce engagement. In this sense, linguistic complexity can become a barrier to inclusion.

Despite the potential of AI-generated materials, previous studies suggest that such texts may exhibit variability in lexical and syntactic complexity (Fredrick & Craven, 2025). As a result, materials that are thematically inclusive may not always be linguistically accessible. Without systematic evaluation, this mismatch can undermine the goals of inclusive education.

Therefore, this study aims to address this gap by proposing a structured approach to AI-assisted materials development. Specifically, it introduces a Human-in-the-Loop framework that combines AI text generation with lexical auditing. The study seeks to (1) generate DEI-oriented fables using ChatGPT, (2) evaluate their thematic validity, and (3)

assess and adjust their linguistic complexity using lexical profiling tools. Through this approach, the study aims to demonstrate how inclusive content can be aligned with principles of comprehensible input.

Research Questions

This study addresses the following questions:

1. To what extent do ChatGPT-generated fables align with DEI principles?
2. To what extent does the linguistic complexity of these fables vary across CEFR levels?
3. How can lexical analysis support teachers in calibrating AI-generated texts to achieve comprehensible input (i + 1)?

Literature Review

DEI and Inclusive Language Education

Diversity, Equity, and Inclusion (DEI) are central principles in contemporary education and curriculum design (Becerra-Murillo & Gámez, 2023). Diversity refers to the representation of varied identities and experiences, equity involves providing appropriate support to meet learners' needs, and inclusion emphasizes meaningful participation for all students (Banks, 2016; UNESCO, 2020). In language education, these principles extend beyond representation to the development of materials that are both socially relevant and accessible.

Research on inclusive pedagogy highlights that effective curriculum design must integrate diverse perspectives while accommodating learner variability. Banks (2016) argues that multicultural education requires both content integration and equity-oriented teaching practices. Similarly, Florian (2014) emphasizes that inclusive pedagogy involves adapting instruction to support all learners rather than viewing differences as deficits. Therefore, in EFL contexts, inclusivity requires attention to both thematic representation and linguistic accessibility.

Comprehensible Input and Linguistic Accessibility

Linguistic accessibility plays a critical role in language learning. According to Krashen (1985), acquisition occurs when learners are exposed to input that is slightly beyond their current level of competence (i + 1). This principle suggests that instructional materials must be carefully calibrated to match learners' proficiency levels.

In addition, vocabulary knowledge is essential for comprehension. Nation (2001) notes that learners require sufficient lexical coverage to understand texts, while Laufer and Ravenhorst-Kalovski (2010) identify threshold levels necessary for successful reading. If these thresholds are not met, comprehension is significantly reduced. Consequently, linguistic complexity can become a barrier to participation, limiting the effectiveness of otherwise inclusive materials.

Generative AI in Materials Development

Recent advances in generative artificial intelligence have introduced new possibilities for instructional materials development. Tools such as ChatGPT can generate texts that incorporate diverse themes and contexts, offering potential support for inclusive pedagogy (Kasneci et al., 2023). However, research indicates that automatically generated texts may vary in lexical and syntactic complexity, even when prompts specify a target level

This variability presents a challenge for educators, as materials that are thematically appropriate may not align with learners' linguistic abilities. Therefore, while AI can assist in content creation, its outputs require systematic evaluation to ensure suitability for classroom use.

Human-in-the-Loop and Lexical Auditing

Given the limitations of AI-generated texts, human oversight remains essential in ensuring pedagogical appropriateness. Holmes, Bialik, and Fadel (2019) argue that educators play a critical role in evaluating and adapting AI-supported materials to meet learners' needs. In this context, teachers act as mediators who align instructional input with learner proficiency.

Lexical profiling provides a practical approach to assessing and adjusting text difficulty. Nation (2001) emphasize that analyzing vocabulary frequency and level is key to determining readability. By using lexical analysis tools, teachers can identify

mismatches between intended and actual difficulty levels and make necessary revisions. Thus, combining AI-generated content with lexical auditing offers a systematic method for achieving comprehensible input.

Overall, the literature suggests that inclusive EFL materials must balance thematic representation and linguistic accessibility. DEI principles guide the content of instructional materials, while second language acquisition theory emphasizes the importance of level-appropriate input. At the same time, generative AI provides new opportunities for materials development but introduces variability in linguistic complexity. This study builds on these insights by examining how AI-generated fables can be evaluated and calibrated through lexical auditing to support both inclusion and comprehension.

Methodology

Research Design

This study adopts a Design and Development Research (DDR) approach, which focuses on the systematic creation and evaluation of instructional materials and processes (Richey & Klein, 2007). DDR is particularly appropriate for studies that aim to generate practical pedagogical solutions while also contributing to theoretical understanding.

Specifically, the study aligns with Type 2 DDR, which emphasizes the development of models or frameworks rather than isolated instructional products. In this case, the study proposes a Human-in-the-Loop (HITL) framework that integrates AI-generated content with lexical auditing to support inclusive EFL materials design.

The HITL framework is grounded in research on human–AI collaboration, which highlights the importance of integrating human judgment into automated systems to ensure contextual accuracy and reliability (Horvitz, 1999; Mitchell, 1997). In educational contexts, this perspective is further supported by work emphasizing that teachers play a central role in evaluating and adapting AI-generated content to meet pedagogical goals and learner needs (Holmes et al., 2019; Luckin et al., 2016). From a human-centered AI standpoint, such systems are most effective when they augment, rather than replace, professional expertise (Shneiderman, 2020). Accordingly, this study positions the teacher as a critical mediator who ensures that AI-generated materials are both thematically appropriate and linguistically accessible.

This design is suitable because the study involves iterative stages of generation, evaluation, and refinement, and it incorporates both qualitative and quantitative methods to examine thematic validity and linguistic complexity.

Research Procedure

The study was conducted in three sequential phases.

Phase 1: AI-Assisted Text Generation

In the first phase, eight fables were generated using ChatGPT through a structured prompting approach. Each prompt specified a target proficiency level (B1) and a DEI- related theme, such as fairness, inclusion, or gender equality. The prompts were standardized to ensure consistency across outputs and to guide the AI toward producing pedagogically relevant narratives.

Phase 2: Expert Evaluation of Thematic Quality

In the second phase, the generated fables were evaluated by two subject matter experts with backgrounds in applied linguistics and education. A 5-point Likert scale (Likert, 1932) was used to assess the extent to which each fable reflected key DEI principles, including representation of diverse identities, fairness, and inclusion. The purpose of this phase was to establish the thematic validity of the materials prior to linguistic analysis.

Phase 3: Lexical Analysis and Human-in-the-Loop Calibration

In the third phase, the fables underwent lexical analysis using Text Inspector (Bax, n. d.) to determine their CEFR alignment and vocabulary distribution. This analysis focused on identifying discrepancies between the intended B1 level and the actual lexical complexity of the texts.

When mismatches were identified, a Human-in-the-Loop calibration process was applied. In this process, the researcher manually revised the texts by replacing higher-level vocabulary with more appropriate alternatives while maintaining the original meaning and thematic integrity. This step operationalizes the role of the teacher as an evaluator and mediator of input, ensuring alignment with the principle of comprehensible input (Krashen, 1985).

Data Analysis

Two forms of analysis were employed. First, descriptive statistics were used to summarize expert evaluation scores, including mean ratings across DEI-related criteria. Second, lexical profiles generated by Text Inspector (Bax, n.d.) were analyzed to identify variation in linguistic complexity across the fables.

In addition, a comparative analysis was conducted between the original AI-generated texts and their revised versions. This comparison allowed for the examination of how lexical auditing influenced CEFR alignment and supported the calibration of materials toward the intended proficiency level.

Ethical Considerations

This study adhered to standard ethical guidelines for educational research. Expert participants were informed of the purpose of the study and provided their consent prior to participation. Their evaluations were anonymized to ensure confidentiality. In addition, all AI-generated content was reviewed to identify and minimize potential biases or inappropriate representations, particularly in relation to DEI themes.

Phase 1: AI-Assisted Generation of DEI-Oriented Fables

In Phase 1, eight fables were generated using ChatGPT based on structured prompts specifying B1 level and DEI themes. The generated materials covered four thematic categories: equity, social justice, gender equality, and diverse identities.

Table 1 summarizes the generated materials.

Fable	Title	DEI Theme
F1	The Fair Share of Apples	Equity and fairness
F2	The Tall and the Short Plants	Equal opportunity
F3	The Courageous Little Mouse	Social justice
F4	The Colorful Village	Inclusion and equality
F5	The Fox Who Wanted to Cook	Gender roles

F6	The Brave Sheep and the Shepherdess	Gender equality
F7	The Different Shapes of Leaves	Diversity
F8	The Rainbow Fish	Inclusion and diversity

The results of this phase indicate that structured prompting can produce thematically coherent narratives aligned with DEI principles. This supports the initial design stage of DDR, where a viable instructional product is generated for further evaluation.

However, at this stage, no claims are made regarding linguistic appropriateness, as this requires subsequent analysis.

Phase 2: Expert Validation of DEI Principles

To evaluate the thematic alignment of the AI-generated fables with DEI principles, three experts assessed each text using a 5-point scale measuring the extent to which each criterion was evident, where 1 indicates *not evident* and 5 indicates *highly evident*. Table 2 presents the mean scores across the evaluation criteria along with their corresponding interpretations.

Table 2. Expert Evaluation Result

Criterion	Mean Score	Interpretation
Depiction of diverse identities	4.67	Highly evident
Demonstration of fairness	5.00	Highly evident
Promotion of inclusion and belonging	4.67	Highly evident

The findings indicate consistently high ratings across all criteria. The principle of fairness received a perfect mean score of 5.00, while both diversity and inclusion obtained mean scores of 4.67.

These results suggest that the AI-generated fables successfully reflect key DEI principles. This aligns with arguments in multicultural education that instructional materials can promote social awareness when they incorporate diverse perspectives (Banks, 2016).

However, several limitations must be acknowledged. First, the relatively small number of experts limits generalizability. Second, the limited variation in scores may indicate scale compression, where evaluators tend toward high ratings. Therefore, while the findings support thematic validity, they should be interpreted cautiously.

Within the DDR framework, this phase confirms that the generated materials are suitable for further development, particularly in terms of linguistic evaluation.

Phase 3: Lexical Analysis and Human-in-the-Loop Calibration

Following thematic validation, the fables were analyzed using Text Inspector (Bax, n.d.) to assess their linguistic complexity. Although the prompts specified a B1 level, variation in lexical difficulty was observed across the texts.

The analysis showed that most fables aligned broadly with B1 level, but fables addressing gender equality (F5 and F6) contained higher-level vocabulary, indicating a shift toward B2 complexity. This suggests that thematic complexity may influence lexical output.

This finding is consistent with research showing that automatically generated texts may vary in linguistic features despite controlled prompts. From a second language acquisition perspective, such variation is significant. According to Krashen (1985), input must remain within the learner's comprehensible range (i + 1). If the lexical load exceeds this level, comprehension may be reduced (Nation, 2001; Laufer & Ravenhorst-Kalovski, 2010).

To address this issue, a Human-in-the-Loop (HITL) calibration process was applied. During this process, higher-level lexical items were identified and replaced with more appropriate alternatives while preserving meaning. This step reflects the role of human oversight in AI-assisted systems, where expert judgment is used to improve contextual and pedagogical appropriateness (Horvitz, 1999; Holmes et al., 2019).

The results of this calibration indicate that lexical auditing can effectively reduce discrepancies between intended and actual difficulty levels. By refining vocabulary, the texts were brought closer to the target B1 level, thereby improving accessibility.

Integrated Discussion of Findings

Taken together, the findings highlight a critical distinction between thematic inclusion and linguistic accessibility.

First, the AI-generated fables demonstrate strong potential for supporting DEI-oriented curriculum design. The expert evaluations confirm that the narratives effectively represent fairness, diversity, and inclusion. This suggests that generative AI can assist teachers in producing socially relevant materials.

Second, the lexical analysis reveals a consistent challenge: linguistic variability. Even when prompts specify a target level, AI-generated texts may include vocabulary that exceeds learners' proficiency. This creates a potential barrier to comprehension.

This tension reflects a broader issue in language education. While inclusive pedagogy emphasizes representation and participation, second language acquisition theory underscores the importance of level-appropriate input. Without alignment between these dimensions, materials may be inclusive in intention but inaccessible in practice.

The HITL framework proposed in this study addresses this gap by combining AI generation with teacher-led lexical auditing. Within this framework, the teacher acts as a mediator who ensures that materials meet both social and linguistic criteria. This aligns with human-centered approaches to AI, which emphasize the complementary roles of automated systems and human expertise (Holmes et al., 2019).

From a DDR perspective, the study demonstrates how instructional materials can be iteratively refined through cycles of design, evaluation, and revision. AI supports the initial generation of content, while human intervention ensures its appropriateness.

Conclusion

This study proposed a Design and Development Research (DDR) framework for creating inclusive EFL materials through the integration of AI-generated content and Human-in-the-Loop (HITL) lexical auditing. The findings indicate that ChatGPT can effectively generate fables that align with key principles of diversity, equity, and inclusion, particularly in representing fairness, diverse identities, and a sense of belonging. However, the results also reveal that thematic alignment does not guarantee linguistic accessibility. Despite prompts targeting a B1 level, variations in lexical complexity were observed, with some texts exceeding the intended proficiency level.

These findings highlight a critical gap between social inclusivity and linguistic appropriateness. From a second language acquisition perspective, materials that exceed

learners' comprehension thresholds may limit engagement, regardless of their thematic value. Therefore, inclusivity in EFL contexts must be understood as a dual requirement, encompassing both representation and accessibility.

The application of lexical auditing within a Human-in-the-Loop framework demonstrates a practical solution to this issue. By systematically analyzing and adjusting vocabulary, teachers can align AI-generated materials with the principle of comprehensible input, ensuring that texts remain within learners' reach. In this sense, the role of the teacher is not diminished by AI but redefined as a mediator who evaluates and refines instructional input.

Overall, the study suggests that generative AI can support the initial stages of materials development, particularly in producing diverse and meaningful content. However, human expertise remains essential in ensuring that such materials are pedagogically appropriate and linguistically accessible. Future research may expand this framework by applying it in classroom settings and examining its impact on learner comprehension and engagement.

Bibliography

Banks, J. A. (2016). **Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching (6th ed.).** New York, NY: Routledge.

Becerra-Murillo, K., & Gámez, J. F. (2023). **Promoting diversity, equity, and inclusion in language learning environments.** In Promoting diversity, equity, and inclusion in language learning environments (p. 326). IGI Global.

Bax, S. (n.d.). **Text Inspector [Computer software].** https://textinspector.com/

Chu, H., & Liu, S. (2024). **Can AI tell good stories? Narrative transportation and persuasion with ChatGPT.** Journal of Communication, 74(5), 347–358.

Florian, L. (2014). **What counts as evidence of inclusive education? European Journal of Special Needs Education,** 29(3), 286–294.

Fredrick, D. R., & Craven, L. (2025). **Lexical diversity, syntactic complexity, and readability: a corpus-based analysis of ChatGPT and L2 student essays.** Frontiers in Education,10, 1-8

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). **Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning.** Boston, MA: Center for Curriculum Redesign.

Horvitz, E. (1999). **Principles of mixed-initiative user interfaces.** In Proceedings of the SIGCHI conference on Human factors in computing systems (pp. 159–166). New York, NY: ACM.

Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., & Kasneci, G. (2023). **ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education.** Learning and Individual Differences, 103, 102274.

Krashen, S. D. (1985). **The input hypothesis: Issues and implications.** London, UK: Longman.

Laufer, B., & Ravenhorst-Kalovski, G. C. (2010). **Lexical threshold revisited: Lexical text coverage, learners' vocabulary size and reading comprehension.** Reading in a Foreign Language, 22(1), 15–30.

Likert, R. (1932). **A technique for the measurement of attitudes.** Archives of Psychology, 140, 1–55.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). **Intelligence unleashed: An argument for AI in education.** London, UK: Pearson.

Mitchell, T. M. (1997). **Machine learning.** New York, NY: McGraw-Hill.

Nation, I. S. P. (2001). **Learning vocabulary in another language.** Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Richey, R. C., & Klein, J. D. (2007). **Design and development research: Methods, strategies, and issues.** Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Shneiderman, B. (2020). **Human-centered artificial intelligence: Reliable, safe & trustworthy.** International Journal of Human–Computer Interaction, 36(6), 495–504.

UNESCO. (2020). **Global education monitoring report 2020: Inclusion and education: All means all.** Paris, France: UNESCO.

Buddhism and the challenges in the digital world

Yannakorn Toprayoon
The Association of Researchers of Thailand
Jakpong peammatta
Rajapark Institute
Sawit Labmala
KRIRK University
Corresponding author, e-mail : yannakorn1978@gmail.com

ABSTRACT

This research aims to 1. analyze Buddhism and the changes in the digital world in the present situation. Used qualitative research approach is used, employing document analysis through a literature review, analysis and synthesis of relevant documents and research, research articles, academic articles, and related sources both domestically and internationally. The results are summarized descriptively.

The study found that, objective 1., analyzing Buddhism and the changes in the digital world in the present situation, revealed that the transition from the analog era to the digital era involved the transmission and dissemination of teachings through traditional media and face-to-face practices, emphasizing memorization, inscriptions on palm leaves, and oral sermons, relying on community life as a central focus. This contrasts with the current digital era, where digital technology plays a role in improving human quality of life, making it more convenient, faster, and reducing the complexity of life at every stage. Digital technology acts as a human assistant, simplifying human life. Buddhism faces significant challenges and opportunities in the digital world. Applying Buddhist principles to build mental resilience is essential. A SWOT analysis revealed: Strengths: Digital technology is accessible to all ages, especially younger generations, transcending spatial and temporal limitations and offering constant accessibility. Weaknesses: Lack of knowledge in its use, misinformation, threats, and the attention deficit crisis. Attacks and loss of trust can create both positive and negative viral effects, opportunities, and the use

of technology as a tool for spiritual practice, leading to increased participation and viral communication that reaches more people.

Keywords: Buddhism, Challenges, Digital world

Introduction

Religion in the digital age is facing a major shift. The primary challenge is maintaining its status as a source of spiritual solace in a society driven by speed and technology. Digital technology is fundamentally altering the meaning of being human, particularly the meaning of being religious or spiritual, as this process becomes "irreversible," or perhaps even "never-returnable." Indeed, this process is profoundly impacting the religious and spiritual lives of the "digital generation," who have never known a world without the internet. Kirk A. Bingaman's work, "Digital Theology: A Computer Science Perspective," attempts to answer this question using a digital theological approach proposed by Sutinen & Cooper, which identifies the trend of religious apathy among younger populations as linked to societal digitalization, either causally or relationally, and explores what religious leaders and faith communities can do. Research into the impact of high levels of social media use warrants particular attention to highlight the dual nature of digital technology (Bingaman, 2023; Sutinen & Cooper, 2021).

In fact, this might sound a bit exaggerated to those with a superficial understanding of digital technology, until we begin to understand the unprecedented speed and scope of digital transformation. Because when we encounter something as unprecedented as artificial intelligence (AI), "we automatically interpret it through the lens of familiar categories, making the unprecedented invisible, even while acknowledging the risks involved. Yet, there is still relentless encouragement for religious leaders and faith communities to take risks and work under the dialectical tension between opportunity and threat. They believe it is possible, considering how churches around the world in 2020 were able to adapt so quickly out of necessity to online and/or hybrid ministering. Interdisciplinary studies of religion and the internet underscore the increasing acceptance that digital media has become embedded in our daily lives and is a common platform for spiritual engagement." In any case, digital technology has become an indispensable

component of our religious and/ or spiritual lives, integrating and pertaining to our practices in an increasingly intricate way. And yet, "while the role of technology in almost every aspect of life is well documented. The role of technology in the expression of faith, and vice versa, the role of faith in technology. There remains a crucial aspect to consider." Surprisingly, it has received very little mention (Zuboff, 2020; Sutinen & Cooper 2021; Campbell & Tsuria, 2022).

Changes considered to be threatening to Buddhism can be divided into two main parts:

1. External threats, such as persecution from other political and religious ideologies, consumerism, and clashes of beliefs; and

2. Internal threats, which often arise from changes in the behavior of individuals and society that distort the essence of the teachings, such as misinterpretations of doctrines, superstitious beliefs, behavioral problems, materialism, and a lack of understanding of the core principles of the Dharma.

In the digital age, Buddhism faces multifaceted challenges, including loss of peace due to screen addiction, a crisis of faith from distorted information and fake news, online displays of supernatural powers, and the management of monastic assets (receiving and transferring digital money) that risk violating Buddhist precepts. This study seeks solutions for Buddhism's adaptation to the digital age, the competition for attention economy, information overload, and changing lifestyles. Adaptation must emphasize "applying technology as a tool" alongside "preserving the essence of the Dharma" to ensure Buddhism remains a sustainable source of spiritual guidance and direction for modern life. This analysis should lead to "digital mindfulness." Monks should be trained to understand digital tools and be aware of social trends to effectively communicate Dharma in a way that is relevant to the times and changes.

Research Objectives:

1. To analyze Buddhism and the changes in the digital world in the current situation.

Research Methodology

This study employed a literature analysis method, reviewing and analyzing relevant documents and research, research articles, academic articles, and related sources both domestically and internationally. The research findings were summarized descriptively.

Research Results :

1. Buddhism and the Changes in the Digital World: In the current situation, it was found that

The transition is from the analog era to the digital age.

Buddhism in the Analog Era involved the transmission and dissemination of teachings through traditional media and face- to- face practices. It emphasized memorization, inscriptions on palm leaves, and oral preaching, relying on community life as its central focus. This contrasts sharply with the current digital age, where technology drives rapid access to Buddhist teachings. In the analog era (before the digital age), access to Dharma required traveling to temples to listen to sermons, make merit, or practice Vipassanā meditation. The study of teachings involved copying palm-leaf scriptures, memorization (oral tradition), and listening directly to monks' sermons. The relationship between monks and laypeople was close, fostered through community activities such as Buddhist holy days and traditional ceremonies. The Digital Era officially began in the 1980s, transitioning from the analog era to the electronic and computer age. This evolution can be divided into four main periods:

Digital 1.0 (1980s - 1990s): The beginning of the internet, the arrival of the World Wide Web, and communication via email. Information transitioned from printed pages to screens.

Digital 2.0 (2004 onwards): The era of social media and Web 2.0. Users became content creators, such as Facebook, YouTube, and Instagram.

Digital 3.0 (2010s): The era of Big Data. Vast amounts of data are processed to drive smartphone applications and e-business lifestyles.

4.0 (Present) The era of intelligent technology. The convergence of artificial intelligence (AI) is considered a development of computer systems that can perform tasks like ordinary humans. From the perspective of AI development, intelligence focuses on the ability to learn, reason, use language, perceive, and solve problems. Although current technology has advanced significantly, computers are faster and have increased memory (Thitapanyo (Butdee), P. (2025). Internet of Things (IoT) devices and automation have become an integral part of daily life).

The digital age refers to an era in which advanced digital technology is integrated into everyday human life, making life simpler. Digital technology plays a role in many aspects of human life, including education, business, communication, medicine, and all industries such as economics, trade, agriculture, science, and both public and private sectors. Beyond these areas, digital technology contributes to improving the quality of human life, making it more convenient, faster, and reducing the complexity of daily life at every stage. Digital technology acts as a human assistant, making life easier. (Khatchattusut, A. (2 0 2 4))

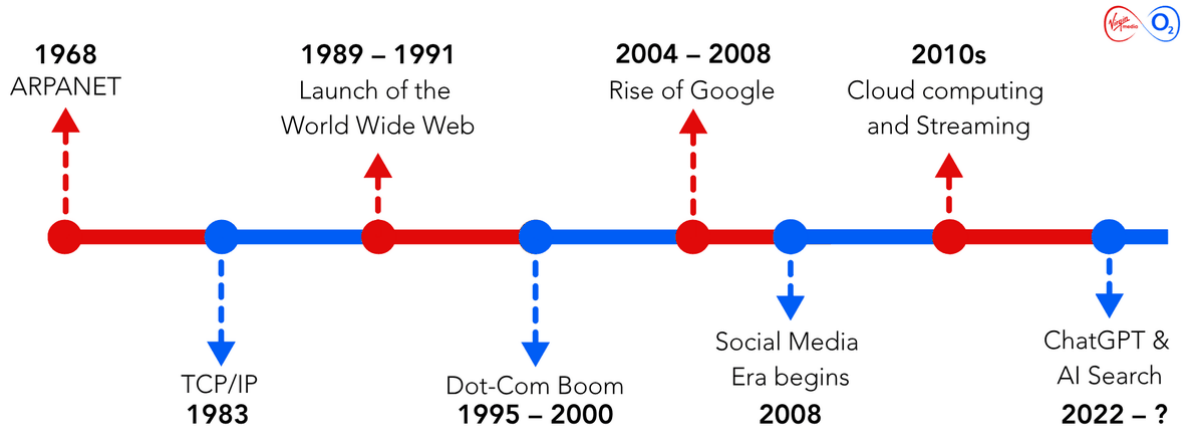

Figure 1 History of the internet timeline

Soured: https://www.virginmedia.com/the-edit/tech-and-connectivity/history-of-the-internet

Artificial intelligence (AI) has taken over everything from search engines and suggestion algorithms to voice assistants like Alexa and Siri. But a major breakthrough has occurred in the development of creative AI – systems capable of generating content, not just analyzing it. In 2022, OpenAI launched ChatGPT, a powerful chatbot that uses a large language model. ChatGPT can understand natural language, engage in natural

conversation, and generate detailed answers on almost any topic. Instead of just displaying links, ChatGPT can explain things, suggest ideas, or assist with writing. This is a huge change for the internet, making information searching feel like conversing with an expert on any subject, rather than sifting through countless articles on the web. At the same time, Google began adding AI-powered features to its search engine. In early 2023, Google introduced AI Overviews as part of an experimental search update called "Search Generative Experience" (SGE). AI Overviews are short, AI-generated summaries that appear at the top of search results, providing users with quick, easy-to-read information on complex topics without having to click through numerous links. This has fundamentally changed the internet, with AI providing accurate and rapid answers. By 2025, people will spend less time browsing websites and more time instantly finding the information they need (Virgin Media, 2025).

In summary, the transition of Buddhism from the analog era involved the transmission and dissemination of doctrines through traditional media and face-to-face practices, emphasizing memorization, inscriptions on palm leaves, and oral preaching, relying on community life as a central focus. This contrasts with the current digital era, where digital technology plays a vital role in improving human quality of life, making it more convenient, faster, and reducing the complexity of life at every stage. Digital technology acts as a human assistant, simplifying lives and utilizing artificial intelligence (AI) tools like ChatGPT and Search Generative Experience to analyze content, understand natural language, engage in natural conversation, and generate detailed answers on almost any topic.

The digital world has impacted all religions, including Buddhism.

Religions worldwide have also struggled with the increased use of digital technology during and after the COVID-19 pandemic, impacting diverse religious communities in seven European Union countries. Črniča, & Jurekovič argue that the study confirms the concept of religion not just as doctrines and beliefs, but also as a physical involvement involving the senses. Because religion has always been embedded in daily life, it resists being completely transferred to the digital world. While the acceleration of the digital transformation may foster new forms of faith and spirituality, fears that traditional religions will disappear in the new digital world seem unfounded. However, it

is inevitable that these religions will adapt to respond to the pervasive digital transformation (Črniča, & Jurekovič, (2026)

In theoretical context, material religion and religion expressed through the body are practices. From a broader perspective, the focus on bodily studies indicates a shift in academic understanding of religion from a conceptual to a cognitive framework, emphasizing the experiential dimension of religion rather than merely the transmission of ideas through physical actions and the study of emotions. The study of religious emotions is not necessarily limited to offline religions. For example, in the study of Facebook communities of conservative Christians and anti-Islam groups, Mona Abdel-Fadil has demonstrated the critical importance of emotional studies to our understanding of digital communities. Furthermore, the material importance of digital religion is evident, particularly in research on emotional labor and regimes in online religious practices (Mitchell, 2018; Skoggard & Waterston, 2015; Abdel-Fadil, 2017, 2019; Hutchings, 2017, 2019).

In summary, the digital world has impacted religions worldwide, and they are facing challenges with the increasing use of digital technology. The traditional physical involvement involving the senses in daily life has decreased, leading to resistance to the complete transfer to the digital world. It is inevitable that these religions will adapt to respond to bodily expression through practice, leading to a framework of perception that emphasizes the experiential dimension of religion rather than merely the transmission of ideas through physical actions. The study of emotions in religion is not limited to offline religions but is becoming widespread in online religious practices.

This analysis examines Buddhism in the context of the digital world, highlighting significant challenges and opportunities. Applying Buddhist principles to build mental resilience is essential, especially given the availability of information through multiple channels, particularly the internet, which offers speed, convenience, and rapid access to large numbers of people simultaneously, saving time and money. However, some people perceive the use of information technology as potentially contradicting Buddhist teachings. Older monks remain reluctant to accept modern media, clinging to traditional methods, resulting in fragmented dissemination of Buddhist teachings. This study utilizes SWOT analysis, and the resulting synthesizer can be explained as follows:

Table 1 shows **the analysis using SWOT analysis.**

Strengths: S1. Digital technology is accessible to all ages. S2. Not limited by location and time. S3. Data is stored efficiently and can be accessed at any time.	**Weaknesses:** W1. Lack of knowledge in using technology. W2. Misinformation. W3. Closing the stable door after the horse has bolted.
Opportunities O1. A tool for spiritual practice O2. Increased participation O3. Faster communication and information dissemination	**Threats** T1. ADHD crisis T2. Attacks and loss of trust T3. Rapid communication and information dissemination

Strengths:

- Digital technology is accessible to all ages, especially younger generations. Specifically, Buddhist teachings are universal and scientifically sound, and their presentation can be easily adapted to various platforms, such as the increasingly popular mindfulness meditation.

- It transcends geographical and temporal limitations. The dissemination of Buddhist teachings can be done in real-time, allowing people worldwide to access doctrines, listen to sermons, or participate in religious activities 24/7.

- Excellent data storage and easy retrieval. Systematic data storage and continuous retrieval are best achieved through Cloud Storage and AI Assistant platforms, ensuring security and rapid access.

Weaknesses:

- Lack of technological knowledge: Many religious personnel, especially older monks, lack the skills and understanding to use digital tools effectively.

- Problems with misinformation: The lack of proper content verification according to Buddhist principles leads to some teachings being edited, distorted, or presented out of context on social media.

- To lock the stable door after the horse has bolted: In the digital age, this refers to agencies, organizations, or policymakers waiting for serious damage, such as data breaches or cybercriminals, before implementing corrective measures, which is often too late.

Threats:

- Attention Deficit Crisis: The digital age makes people addicted to speed and stimuli, making meditation or in-depth study of Dharma, which requires patience, more difficult.

- Attacks and Loss of Faith: Fake news or conflicts that are rapidly amplified online can create confusion and undermine faith in the monastic institution.

- Viral Marketing: Creating content that people immediately want to share, leveraging psychology and understanding the algorithms of various social media platforms such as TikTok, Facebook, Twitter, and Instagram.

Opportunities

- Using technology as a tool for spiritual practice: Numerous applications and virtual reality platforms (such as mindfulness training apps or AI chatbots answering Dharma questions) facilitate spiritual practice for modern people.

- Increased participation: The creation of online religious communities, such as Dharma study groups or live Q&A sessions on Dharma, makes it easier for people to access temples and monks.

- Viral Marketing Positive aspects create more opportunities for people to reach others, if viewed constructively. However, negative aspects can be detrimental to Buddhism.

In summary, this analysis of Buddhism and the changes in the digital world reveals significant challenges and opportunities. Using SWOT analysis, the following can be synthesized: **Strengths**: Digital technology is accessible to all ages, especially younger generations; it overcomes geographical and temporal limitations for disseminating Dharma; and it allows for efficient and readily accessible data storage. **Weaknesses**: Lack of technological literacy, particularly among many religious personnel; misinformation; **Threats**; attention deficit disorder; attacks and loss of faith; and the viral spread of information or communication. **Opportunities:** Technology can be used as a tool for Dharma practice; increased participation; and the potential for viral dissemination of information or communication. Explained using the figure below.

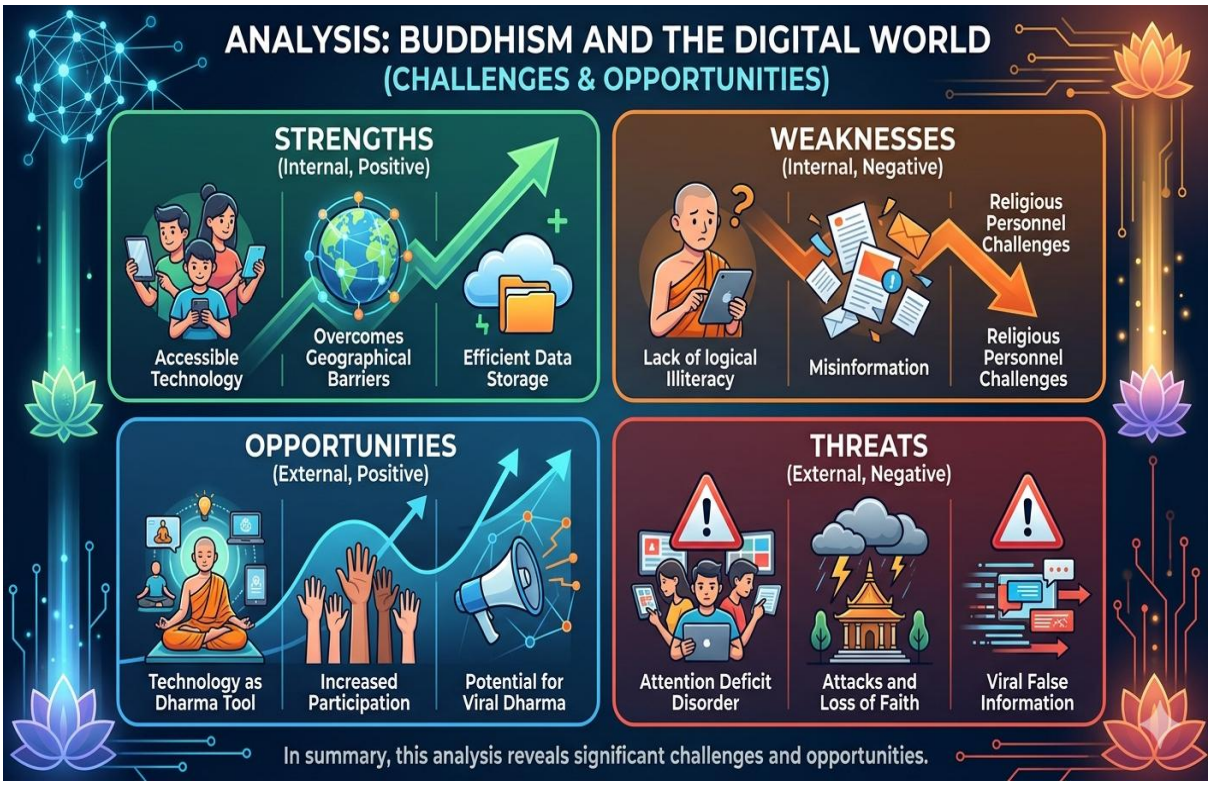

Figure 1 shows a summary analysis of Buddhism in relation to the changes in the digital world (SWOT analysis).

Soured : Images generated by AI

Buddhism and the Challenges in the Digital World. Key issues to watch include:

1. Adaptation of Religious Institutions (Digital Transformation)

New forms of Dharma dissemination: Various religions, including Buddhism, are increasingly adapting to social media platforms. Virtual reality (VR) is being used to present Dharma teachings, and online merit-making and donations are being conducted through digital channels. It can be said that disseminating Buddhism in this era of digital technological change presents both opportunities and challenges. Intelligent and balanced use of technology will help the Buddha's teachings reach a wider and deeper audience. However, it is crucial to preserve the essence of the teachings and the goals of Dharma practice, using technology only as a tool for access and learning, not as the ultimate goal itself. Adapting to the digital age while maintaining the original values of Buddhism will be key to ensuring that the teachings remain meaningful and beneficial to humanity in the present and future. This is an important series of articles on knowledge

needed to effectively perpetuate Buddhism sustainably and establish it as a world center of Buddhism. (Keeratidusitroj, W. (n.d.)

A drawback of digital Buddhism is the lack of physical interaction between teachers and students, which can lead to misunderstandings or misinterpretations. In some cases, digital technology may be exploited for commercial gain, resulting in religious teachings being distorted from their true meaning. Furthermore, online privacy and security pose another challenge to Buddhism, as the dissemination and storage of personal information can hinder trust within online religious communities. On the positive side, this study examines the forms, approaches, and impacts of disseminating Buddhism in the digital age through online platforms. It focuses on analyzing the use of various digital media such as websites, social media (Facebook, YouTube, TikTok), and Dharma applications. Advantages include broad and rapid reach to target groups, ease of self-study, and two-way interaction. Limitations are analyzed, such as information reliability, lack of in-depth context of teachings, and the risk of misrepresentation. The findings indicate that digital Buddhist dissemination requires systematic planning, content filtering by experts, and creative use of media to preserve the essence of the teachings and promote accurate and sustainable access to Dharma. In the digital age, where social media plays a widespread role in Thai society, disseminating Buddhism through these channels is increasingly important as a tool for transmitting Dharma teachings to the public. Furthermore, the availability of a free and accessible space for learning and exchanging ideas about Buddhism, coupled with the speed, borderless accessibility, and interaction between senders and receivers of information, has significantly changed the way Buddhism is communicated today (Campbell & Tsuria, 2021; Tanawutto, 2025; Kittiwethi, 2025).

However, religious communication on social media in Thailand is facing several challenges, including the devaluation of rituals, the distortion of Buddhist teachings, and the shift towards entertainment rather than providing insights and guidance for life (Lattipongpun, & Rawikul, (2021)). There are also concerns about the accuracy of information and sources online, which may lead to misunderstandings of Buddhist doctrines (Preeprem, K. (2024)

In summary, negative impacts include a decline in religious adherents, a lack of physical interaction between teachers and students of Buddhist teachings leading to misunderstandings or misinterpretations. In some cases, digital technology may be used

for commercial purposes, distorting religious teachings from their true meaning. Access to diverse information online causes younger generations to question traditional beliefs and rituals more, forcing religious institutions to adapt their communication methods to be more easily understood and rational, and to address issues of privacy and security online. Advantages include the online format providing a space for free and easily accessible learning and exchange of ideas about Buddhism, leveraging the speed, borderless accessibility, and interaction between senders and receivers of information through social media.

2. The Impact of Technology on Mind and Morality

Mindfulness and Information Literacy: Online society is filled with fake news, hatred, and prejudice (Filter Bubble). The teachings of "mindfulness" and the use of wisdom are crucial tools for protecting oneself from information overload. Short Attention Deficit Rates and Decreased Values: The digital world makes people more impatient and less attentive, challenging the practice of Dharma which requires calmness and patience. While Buddhism continues to exert cultural and spiritual influence on most Thais, systemic development is needed. This includes appropriate use of technology, improving the quality of monks, providing learning opportunities tailored to younger generations, and creating spaces for Dharma practice that align with modern contexts, so that Buddhism can continue to play a valuable and sustainable role in Thai society. Buddhism is a fundamental cornerstone of Thai culture, shaping customs, traditions, and values passed down through generations. Many aspects of Thai culture are directly influenced by the Buddha's teachings, including compassion, kindness, peace, and mindful living. One prominent role is its central role in various rituals and traditions, such as ordination ceremonies, weddings, funerals, and religious festivals like Visakha Puja and Buddhist Lent, which not only express faith in Buddhism but also provide opportunities for community unity. To build relationships and promote unity in society (Watana, S., et.al. (2021).; Saehan, P. S. J. . (2026)

This article examines the role and significance of Buddhism in the context of the Artificial Intelligence (AI) era, where digital technology significantly influences human life—thinking, working, relationships, and identity formation. While AI enhances efficiency and convenience at the structural level of society, it fails to address ethical challenges, the meaning of life, and spiritual development. Buddhism, as a system of spiritual knowledge

and a source of ethical guidance, plays a crucial role in balancing and fostering profound awareness of values through its principles. The article highlights the new ethical challenges posed by AI and the transformation of identity among youth, highlighting the use of Buddhist principles as a framework for analysis and solutions. This aims to cultivate ethical wisdom in an era of advanced external technology while inner spirituality remains crucial for true humanity. Further analysis of the dissemination of Buddhist teachings via online platforms examines intention and karma. Intention is central to karma, as actions are determined by their consequences. If the intention behind using data or designing algorithms is to benefit society or improve human life, it results in merit. Conversely, if the intention behind sharing information or creating technology is to instill fear or pursue personal gain without regard for fairness, it leads to negative consequences for individuals and society, especially in an era where information can be created and disseminated widely. Sharing information inevitably has both positive and negative impacts, and algorithms are designed with the intention of creating peace or fear. Applying Buddhist principles to assess the intentions and consequences of actions in the digital world can therefore raise awareness of the impact that information and technology can have on society (Phrakhrupalad Thanrob Jotivaṃso (Wongsa) & Inthanon, 2021; Phramaha Noppadol Meekhamlueang, et.al. (2025)

In summary, the impact of technology on mind and morality, religious principles emphasizing mindfulness and information literacy, online social interaction, and self-protection against information overload are crucial. The digital world makes people more impatient and less attentive. Systemic development is needed, including appropriate technology use, improving the quality of Buddhist monks, providing learning opportunities tailored to the younger generation, and creating spaces for meditation that align with modern contexts. Mindful living, community building, relationship building, and promoting social harmony are essential. It's undeniable that digital technology significantly influences human life in terms of thinking, working, relationships, and identity formation. Promoting ethics to balance and enhance awareness of deeper values through Buddhist principles is vital. Addressing these changes requires a Buddhist framework for analysis and solutions, prioritizing wisdom and considering the intention behind dissemination of information. The ultimate outcome of actions in the digital world is raising awareness of the impact that information and technology can have on society.

Discussion of Research

Objective 1. To analyze Buddhism and the changes in the digital world. In the current situation, it is found that the transition of Buddhism from the analog era involved the transmission and dissemination of doctrines through traditional media and face-to-face practices, emphasizing memorization, inscription on palm leaves, and oral preaching, relying on community life as the central focus. This differs from the current digital era, which plays a role in improving the quality of human life, making it more convenient, faster, and reducing the complexity of human life at each stage. Digital technology acts as an assistant to humans, making life easier. This aligns with Phramaha Noppadol Meekhamlueang, et.al. (2025), who studied Buddhism and Youth in the AI Society, stating that Buddhist principles are not outdated rules or teachings, but rather a technology of the mind that is more powerful than artificial intelligence because it can truly transform humans from within. In an AI-dominated society, what is needed is not just a smart machine, but rather an awakened awareness composed of wisdom, compassion, and mindfulness in human beings. Buddhist principles hold that It is a technology of the mind that can bridge the gap between Buddhist principles and the advancements of technology in the digital age. The term "technology" here does not merely refer to tools or machines that assist in various tasks, but also includes spiritual tools that aid in the development and understanding of the nature of the mind. Thus, Buddhist teachings are used as a technology to develop the mind and create profound knowledge for humanity.

Buddhism, in the face of digital transformation, presents significant challenges and opportunities. Applying Buddhist principles to build mental resilience is essential, especially in the context of accessing information through multiple channels, particularly the internet, which offers speed, convenience, and rapid reach to large numbers of people simultaneously, saving time and money.

Buddhism and the changes in the digital world face significant challenges and opportunities. A SWOT analysis reveals the following: Strengths: Digital technology is accessible to all ages, especially younger generations; it overcomes geographical and temporal limitations for disseminating Dharma; and it efficiently stores and retrieves information. Weaknesses: Lack of technological literacy, particularly among many religious personnel; misinformation; threats; attention deficit disorder; attacks and loss of faith; and the viral spread of information or communication. Opportunities: Using technology as a

tool for Dharma practice; increased participation; and the viral spread of communication, leading to greater accessibility.

The adaptation of religious institutions has negative impacts, including a decline in adherents and a lack of physical interaction between teachers and students of Dharma, leading to misunderstandings or misinterpretations. Digital technology may be exploited for commercial gain, distorting religious teachings from their true meaning. Religious institutions must adapt their communication methods to be easily understood and reasoned, facilitating the free and accessible exchange of ideas about Buddhism, leveraging the speed, borderless accessibility, and interaction of social media.

Policy Recommendations

1. Transformation through Digital Religion: This research describes the shift of Buddhism from a temple-centered to a platform-centered religion, resulting in increased reliance on virtual spaces for understanding and practicing Dharma. This leads to a more decentralized and flexible form of faith. The research also emphasizes the need to maintain a balance between fundamental Buddhist principles and modern communication methods. It proposes developing modern ways to effectively convey Buddhist teachings to people in the digital age, while preserving essential elements such as virtue, meditation, and wisdom. People's faith is not declining, but is shifting from an institutional to an experiential model, especially among younger generations who value Buddhist practices connected to real life.

2. Shifting the perspective from "obstacle" to "tool" in the digital age means proactively adapting to reach people. This involves changing from waiting for people to come to temples to delivering religious teachings through platforms that younger generations use in their daily lives. The mindset shifts from viewing the digital world as an obstacle to spreading religion to recognizing it as a tool for disseminating religious teachings in the modern era.

Bibliography

Abdel-Fadil, M. 2017. "**Identity Politics in a Mediatized Religious Environment on Facebook: Yes to Wearing the Cross Whenever and Wherever I Choose.**" Journal of Religion in Europe 10 (4): 457–486. https://doi.org/10.1163/18748929-01004001.

Abdel-Fadil, M. 2019. "**The Politics of Affect: The Glue of Religious and Identity Conflicts in Social Media.**" Journal of Religion, Media and Digital Culture 8 (1): 11–34. https://doi.org/10.1163/21659214-00801002.

Črniča, A. & Jurekovič, I,(2026). **Embodied religion in the post-pandemic digital age: insights from seven European countries, Religion, State and Society**, 54,(1).83-103 https://doi.org/10.1080/09637494.2026.2617526

Campbell, Heidi A., and Ruth Tsuria. (2022). **Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media.** London: Routledge

Hutchings, T. (2014). "**The Dis/Embodied Church: Worship, New Media and the Body.**" In Christianity in the Modern World, edited by G. Vincett and E. Obinna, 37–57. London: Routledge.

Hutchings, T. (2019). "**Emotion, Ritual and Rules of Feeling in the Study of Digital Religion.**" In The Digital Social: Religion and Belief, edited by A. Possamai-Inesedy and A. Nixon, 110–128. Berlin: De Gruyter.

Keeratidusitroj, W. (n.d.). **The Propagation of Buddhism in the Era of Digital Technology Change.** Soured May 20, 2026 Form. www.harvardasia.co.th, Harvard Asia consulting all right reserve

Kittiwethi, P.,(2025). **Religious Communication in the Digital Age Buddhism in Thai Social Media,** Journal of Buddha Rattanobol, 1(3).23-33

Khatchattusut, A. (2024). **Humans and living in the digital age, Savant Journal of Social Sciences,** 1(3).25-29

Kirk A. Bingamanม (2023). **Religion in the Digital Age: An Irreversible Process, Religions** 2023, 14(1), 108; https://doi.org/10.3390/rel14010108

Mitchell, J. P. (2018). "**Religion and Embodiment." In The International Encyclopedia of Anthropology, edited by H.** Callan, 1– 8. Hoboken, NJ: Wiley. https://doi.org/10.1002/9781118924396.wbiea1791

Phramaha Noppadol Meekhamlueang, et.al. (2025). **Buddhism and Youth in the AI Society,** Journal of Academic Humanities, 2(4).18-27

Phrakhrupalad Thanrob Jotivaṃso (Wongsa) & Inthanon, V. (2564). **The buddhist ethical criteria towards the use of artificial intelligence Journal of Buddhist Studies**.12 (2), 29-38.

Preeprem, K. (2024). **Buddhism and Modern Life in the Digital Age: Adaptation and Challenges,** Buddhist Psychology Journal,9(4), 712-722.

Saehan, P. S. J. . (2026). **The Role of Buddhism in the Digital Age in Contemporary Thai Society. Journal of Dhamma for Life,** 32(3), 128–139. retrieved from https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/article/view/6098

Skoggard, I., & A. Waterston. (2015). **"Introduction: Toward an Anthropology of Affect and Evocative Ethnography."** Anthropology of Consciousness 26 (2): 109–120. https://doi.org/10.1111/anoc.12041

Tanawuttoม P.. (2025). **The Spread of Buddhism in the Digital Age through Online Platforms -, Journal of MCU Buddhism Review,** 9(2), 406–417. Source form. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb/article/view/283511

Thitapanyo (Butdee), P. (2025). **AI ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND EDUCATION IN THE DIGITAL AGE. Journal of Wirunsart Review,** 1(1), 10–22. retrieved from https://so13.tci-thaijo.org/index.php/JWR/article/view/1733

Lattipongpun, W. ., & Rawikul, P. . (2021). **Religious-tainment: Communicating the Merit-Making Concept in Buddhism on Social Network Sites through Design Thinking Processes.** journalism, 15(1), 229. retrieved from https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jcmag/article/view/252958

Virgin Media, (2025). **From ARPANET to AI Overviews: A brief history of the Internet, Soured May 22,** 2026 Form: https://www.virginmedia.com/the-edit/tech-and-connectivity /history-of-the-internet

Watana, S., et.al. (2021). **Buddhism and Thais' Way of Life in Suvarnabhumi.** Journal of MCU Peace Studies, 9(3), 950–964. retrieved from https://so03.tci-thaijo.org /index.php/journal-peace/article/view/250596

Zuboff, Soshana. (2020). **The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power.** New York: PublicAffairs. [Google Scholar]

website

https://www.virginmedia.com/the-edit/tech-and-connectivity/history-of-the-internet

Big Data และ AI กับการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล
Big Data and Artificial Intelligence in Educational Administration in the Digital Age

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
Corresponding author, e-mail : b_av7@hotmail.com

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 ได้ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อระบบการศึกษาและรูปแบบการบริหารการศึกษาทั่วโลก โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ซึ่งได้กลายเป็นเทคโนโลยีสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาการศึกษาในยุคดิจิทัล ข้อมูลจำนวนมหาศาลที่เกิดจากระบบสารสนเทศทางการศึกษา ระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ แพลตฟอร์มการเรียนออนไลน์ และกิจกรรมทางการศึกษาต่าง ๆ สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ สนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบาย และเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกัน AI ยังช่วยเพิ่มศักยภาพในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล การพยากรณ์แนวโน้มทางการศึกษา การบริหารทรัพยากร การติดตามพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน และการออกแบบการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาระบบการศึกษาอัจฉริยะ (Smart Education) ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและสังคมแห่งอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและพัฒนาการของ Big Data และ AI ในบริบทการบริหารการศึกษา วิเคราะห์บทบาทของเทคโนโลยีดังกล่าวต่อการตัดสินใจเชิงข้อมูล การวิเคราะห์และพยากรณ์แนวโน้มทางการศึกษา การบริหารจัดการทรัพยากร และการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ ตลอดจนศึกษาความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดังกล่าว ทั้งในด้านการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ความปลอดภัยของข้อมูล ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ความโปร่งใสของอัลกอริทึม และจริยธรรมของปัญญาประดิษฐ์ พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารการศึกษาในอนาคตผ่านการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา (Education Management Information

System: EMIS) การส่งเสริมทักษะด้าน Data Literacy และ AI Literacy ของบุคลากรทางการศึกษา รวมถึงการจัดทำกรอบธรรมาภิบาลข้อมูลและนโยบาย AI ที่เหมาะสม

ผลการศึกษาพบว่า Big Data และ AI มีบทบาทสำคัญในการยกระดับประสิทธิภาพการบริหารการศึกษา ช่วยให้การตัดสินใจมีความแม่นยำมากขึ้น สามารถวางแผนและบริหารทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน และสนับสนุนการพัฒนาระบบการศึกษาอัจฉริยะที่ยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบกำกับดูแลข้อมูลและ AI ที่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน ความเป็นส่วนตัว ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเสมอภาคทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมและนำไปสู่การพัฒนาระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ เท่าเทียม และยั่งยืนในอนาคต

คำสำคัญ: Big Data, ปัญญาประดิษฐ์, การบริหารการศึกษา, การศึกษาอัจฉริยะ

ABSTRACT

The rapid advancement of digital technologies in the twenty-first century has profoundly transformed educational systems and educational administration worldwide. In particular, the emergence of Big Data and Artificial Intelligence (AI) has become a significant driving force in educational development in the digital era. Massive amounts of data generated from educational information systems, learning management systems, online learning platforms, and various educational activities can be systematically analyzed to generate new knowledge, support evidence-based policymaking, and enhance the efficiency of educational administration. At the same time, AI has strengthened the capacity for data processing and analysis, educational trend forecasting, resource management, monitoring student learning behaviors, and designing personalized learning experiences. These developments contribute to the advancement of Smart Education systems that effectively respond to the needs of learners and the demands of future societies.

This article aims to examine the concepts and development of Big Data and AI within the context of educational administration, analyze their roles in data-driven decision-making, educational forecasting and predictive analytics, resource management, and the enhancement of learning quality, as well as explore the challenges associated with the implementation of these technologies. These challenges include data privacy protection, data security, digital inequality, algorithmic transparency, and AI ethics.

Furthermore, the article proposes future directions for educational administration through the development of Education Management Information Systems (EMIS), the promotion of Data Literacy and AI Literacy among educational personnel, and the establishment of appropriate data governance frameworks and AI policies.

The study found that Big Data and AI play a vital role in enhancing the effectiveness of educational administration by improving the accuracy of decision-making, optimizing planning and resource allocation, enhancing student learning outcomes, and supporting the development of flexible and adaptive Smart Education systems. However, the successful implementation of these technologies requires the parallel development of robust data governance and AI regulatory frameworks that emphasize human rights, privacy, transparency, accountability, and educational equity. Such efforts are essential to ensure the ethical use of technology and to promote the development of a high-quality, equitable, and sustainable educational system capable of meeting the challenges of the digital age.

Keywords: Big Data, Artificial Intelligence, Educational Administration, Smart Education

บทนำ

การเข้าสู่ยุคดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในภาคการศึกษา เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนการสอนและการบริหารจัดการศึกษา องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ระบุว่าการเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัล (Digital Transformation) ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาระบบการศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมแห่งความรู้ในศตวรรษที่ 21 (UNESCO, 2020)

ในปัจจุบัน สถาบันการศึกษาสามารถรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้เป็นจำนวนมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้บนแพลตฟอร์มออนไลน์ ข้อมูลการเข้าเรียน ข้อมูลการใช้สื่อดิจิทัล และข้อมูลการบริหารจัดการภายในองค์กร ข้อมูลเหล่านี้ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า Big Data ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ ปริมาณข้อมูลจำนวนมาก (Volume) ความหลากหลายของข้อมูล (Variety) และความรวดเร็วในการประมวลผลข้อมูล (Velocity) (UNESCO, 2021)

สำหรับเทคโนโลยี AI นั้น ได้รับการพัฒนาอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะ Generative AI และ Machine Learning ที่สามารถเรียนรู้จากข้อมูลจำนวนมากและสร้างแบบจำลองเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจเชิงบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ OECD (2023) ชี้ให้เห็นว่า AI กำลังกลายเป็นเครื่องมือสำคัญ

ในการพัฒนาระบบการศึกษา ตั้งแต่การจัดการเรียนรู้ส่วนบุคคล การประเมินผลอัตโนมัติ ไปจนถึงการบริหารจัดการองค์กรทางการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับ Big Data และ AI ทางการศึกษา

1. แนวคิดเกี่ยวกับ Big Data ทางการศึกษา

Big Data หรือข้อมูลขนาดใหญ่ หมายถึง ชุดข้อมูลที่มีปริมาณมหาศาล มีความหลากหลายของรูปแบบข้อมูล และมีการเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถจัดเก็บ ประมวลผล หรือวิเคราะห์ได้ด้วยระบบฐานข้อมูลและเครื่องมือแบบดั้งเดิม แนวคิดดังกล่าวได้รับการอธิบายผ่านคุณลักษณะสำคัญที่เรียกว่า "5V" ได้แก่ Volume (ปริมาณข้อมูล) Velocity (ความรวดเร็วของข้อมูล) Variety (ความหลากหลายของข้อมูล) Veracity (ความน่าเชื่อถือของข้อมูล) และ Value (คุณค่าของข้อมูล) (Marr, 2015) ในบริบททางการศึกษา ข้อมูลเหล่านี้เกิดขึ้นจากกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน การใช้งานระบบบริหารสถานศึกษา ระบบการจัดการเรียนรู้ (Learning Management System: LMS) การเรียนออนไลน์ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ และข้อมูลจากอุปกรณ์ดิจิทัลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

การเกิดขึ้นของ Big Data ได้เปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการบริหารการศึกษาจากการตัดสินใจบนพื้นฐานของประสบการณ์หรือสัญชาตญาณของผู้บริหาร ไปสู่การตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูล (Data-Driven Decision Making) ซึ่งช่วยให้ผู้บริหารสามารถมองเห็นแนวโน้ม ปัญหา และโอกาสในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างแม่นยำมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์ข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนในระยะยาว การติดตามพฤติกรรมการเข้าเรียน และการคาดการณ์ความเสี่ยงของผู้เรียนที่จะออกกลางคัน ซึ่งสามารถนำไปสู่การวางแผนเชิงนโยบายที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Daniel, 2015)

การประยุกต์ใช้ Big Data ในทางการศึกษาได้ก่อให้เกิดศาสตร์ใหม่ที่เรียกว่า Educational Data Mining (EDM) และ Learning Analytics ซึ่งเป็นสาขาที่มุ่งศึกษาการวิเคราะห์ข้อมูลทางการศึกษาเพื่อค้นหารูปแบบ ความสัมพันธ์ และปัจจัยที่ส่งผลต่อผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียน Educational Data Mining มุ่งเน้นการใช้เทคนิคทางสถิติและวิทยาการข้อมูลเพื่อค้นพบองค์ความรู้ใหม่จากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ ในขณะที่ Learning Analytics มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของครู ผู้บริหาร และผู้เรียนโดยตรง (Siemens & Long, 2011)

Alblawi (2018) อธิบายว่า Big Data ทางการศึกษาไม่ได้มีคุณค่าเพียงเพราะปริมาณของข้อมูลเท่านั้น แต่คุณค่าที่แท้จริงอยู่ที่ความสามารถในการแปลงข้อมูลดิบให้กลายเป็นสารสนเทศ (Information) และองค์ความรู้ (Knowledge) ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้บนแพลตฟอร์มออนไลน์สามารถช่วยให้ครูเข้าใจรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน และสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ UNESCO (2023) ยังชี้ให้เห็นว่าการใช้ Big Data อย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยยกระดับระบบการศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัลได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านการวางแผนเชิงนโยบาย การจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษา และการติดตามผลการดำเนินงานของสถานศึกษาแบบเรียลไทม์ ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาระบบการศึกษาอัจฉริยะในอนาคต

2. แนวคิดเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ทางการศึกษา

ปัญญาประดิษฐ์ หรือ Artificial Intelligence (AI) หมายถึง เทคโนโลยีที่ทำให้ระบบคอมพิวเตอร์สามารถจำลองกระบวนการคิด การเรียนรู้ การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ โดยอาศัยอัลกอริทึมที่สามารถเรียนรู้จากข้อมูลจำนวนมากและปรับปรุงประสิทธิภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง (Russell & Norvig, 2021) ปัจจุบัน AI ได้กลายเป็นเทคโนโลยีสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อหลายภาคส่วนของสังคม รวมถึงภาคการศึกษาซึ่งกำลังเผชิญกับความท้าทายในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับโลกยุคดิจิทัล

เทคโนโลยี AI ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญหลายประการ ได้แก่ Machine Learning ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้คอมพิวเตอร์สามารถเรียนรู้จากข้อมูล Deep Learning ซึ่งเป็นเทคนิคการเรียนรู้เชิงลึกที่สามารถประมวลผลข้อมูลซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ Natural Language Processing (NLP) ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ช่วยให้คอมพิวเตอร์สามารถเข้าใจและสื่อสารด้วยภาษามนุษย์ได้ (Luckin et al., 2016) เทคโนโลยีเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญของระบบผู้ช่วยอัจฉริยะ ระบบแชตบอต และแพลตฟอร์มการเรียนรู้สมัยใหม่ที่ถูกนำมาใช้ในวงการศึกษา

ในบริบททางการศึกษา AI สามารถนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล (Personalized Learning) โดยระบบสามารถวิเคราะห์ข้อมูลผลการเรียน พฤติกรรมการเรียนรู้ และความสนใจของผู้เรียนแต่ละคน เพื่อนำเสนอเนื้อหา กิจกรรม หรือแบบฝึกหัดที่เหมาะสมกับศักยภาพและความต้องการเฉพาะบุคคลของผู้เรียน (Holmes et al., 2022) แนวทางดังกล่าวช่วยลดข้อจำกัดของการจัดการเรียนการสอนแบบเดียวกันสำหรับผู้เรียนทุกคน และส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่

นอกจากการสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนแล้ว AI ยังมีบทบาทสำคัญในการบริหารการศึกษา เช่น การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพยากรณ์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การคาดการณ์การออกกลางคันของนักศึกษา การประเมินคุณภาพหลักสูตร และการวางแผนการใช้ทรัพยากรทางการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ OECD (2023) ระบุว่า AI สามารถช่วยเพิ่มความแม่นยำในการตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษาและช่วยลดภาระงานด้านเอกสารและงานประจำของครู ทำให้บุคลากรทางการศึกษามีเวลามากขึ้นในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน

อย่างไรก็ตาม การนำ AI มาใช้ทางการศึกษายังต้องคำนึงถึงประเด็นด้านจริยธรรม ความโปร่งใส และความเป็นส่วนตัวของข้อมูล เนื่องจากระบบ AI อาจได้รับอิทธิพลจากอคติที่แฝงอยู่ในข้อมูลต้นทาง (Algorithmic Bias) ซึ่งอาจส่งผลต่อความเป็นธรรมในการประเมินหรือการตัดสินใจทางการศึกษา

UNESCO (2021) จึงเสนอให้ทุกประเทศพัฒนากรอบจริยธรรม AI ที่ยึดหลักสิทธิมนุษยชน ความโปร่งใส และความรับผิดชอบ เพื่อให้การใช้ AI เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคมอย่างยั่งยืน

3. Big Data และ AI กับการพัฒนาสู่ Smart Education

UNESCO และ OECD เห็นพ้องกันว่า Big Data และ AI เป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิด Smart Education หรือการศึกษาอัจฉริยะ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาการศึกษาที่เน้นการใช้ข้อมูล เทคโนโลยีดิจิทัล และนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนรู้และการบริหารจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (OECD, 2023; UNESCO, 2023)

Smart Education มีเป้าหมายสำคัญในการสร้างระบบการศึกษาที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนแต่ละบุคคลได้อย่างยืดหยุ่น โดยอาศัยข้อมูลจาก Big Data และการวิเคราะห์ด้วย AI เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล การประเมินผลแบบต่อเนื่อง และการพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและตลาดแรงงานในอนาคต

ในระดับการบริหารองค์กร Smart Education ช่วยให้ผู้บริหารสามารถติดตามผลการดำเนินงานของสถานศึกษาแบบเรียลไทม์ วิเคราะห์ประสิทธิภาพของครู หลักสูตร และทรัพยากรทางการศึกษา ตลอดจนสามารถวางแผนเชิงกลยุทธ์บนพื้นฐานของข้อมูลที่มีความถูกต้องและทันสมัย ส่งผลให้เกิดการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้มากขึ้น (Williamson & Eynon, 2020)

ดังนั้น Big Data และ AI จึงมิใช่เพียงเครื่องมือทางเทคโนโลยีเท่านั้น หากแต่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบการศึกษาอัจฉริยะที่สามารถสร้างโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียม ยกระดับคุณภาพผู้เรียน และสนับสนุนการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในยุคดิจิทัล

บทบาทของ Big Data และ AI ต่อการบริหารการศึกษา

1. การตัดสินใจเชิงข้อมูล (Data-Driven Decision Making)

การตัดสินใจเชิงข้อมูล (Data-Driven Decision Making: DDDM) ถือเป็นหนึ่งในแนวคิดสำคัญของการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเน้นการใช้ข้อมูลจริงเป็นฐานในการกำหนดนโยบาย การวางแผน และการตัดสินใจทางการบริหาร แทนการอาศัยประสบการณ์ส่วนบุคคลหรือสัญชาตญาณของผู้บริหารเพียงอย่างเดียว Big Data ทำให้สถานศึกษาสามารถรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้อย่างครอบคลุม ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ข้อมูลการเข้าเรียน พฤติกรรมการใช้ระบบการเรียนรู้ออนไลน์ ข้อมูลด้านการเงิน และข้อมูลทรัพยากรบุคคล ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจที่มีความแม่นยำและเป็นระบบมากขึ้น (Mandinach & Gummer, 2016)

ในอดีต การประเมินคุณภาพการศึกษาอาจดำเนินการเพียงปีละครั้งหรือภาคเรียนละครั้ง ทำให้การตอบสนองต่อปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นล่าช้า แต่ในยุคของ Big Data ผู้บริหารสามารถติดตามข้อมูลได้แบบเรียลไทม์ (Real-Time Data) ผ่านแดชบอร์ด (Dashboard) และระบบสารสนเทศเพื่อการบริหาร (Management Information Systems: MIS) ทำให้สามารถตรวจพบปัญหาและดำเนินการแก้ไขได้

อย่างทันท่วงที ตัวอย่างเช่น การตรวจพบว่านักศึกษากลุ่มหนึ่งมีผลการเรียนต่ำกว่ามาตรฐาน หรือมีอัตราการเข้าเรียนลดลงอย่างผิดปกติ ผู้บริหารสามารถสั่งการให้มีมาตรการช่วยเหลือหรือปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนได้ทันที (Daniel, 2015)

นอกจากนี้ Big Data ยังช่วยให้การประเมินคุณภาพหลักสูตรและการประกันคุณภาพการศึกษามีความแม่นยำมากขึ้น โดยสามารถวิเคราะห์ข้อมูลผลการเรียนรู้ตามผลลัพธ์การเรียนรู้ (Learning Outcomes) ข้อมูลความพึงพอใจของผู้เรียน ข้อมูลการมีงานทำของบัณฑิต และข้อมูลย้อนกลับจากผู้ใช้บัณฑิต เพื่อใช้ประกอบการปรับปรุงหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Outcome-Based Education (OBE) และการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง (Continuous Quality Improvement: CQI) (Ifenthaler & Yau, 2020)

จากมุมมองเชิงนโยบาย OECD (2023) ระบุว่าการตัดสินใจเชิงข้อมูลช่วยลดความคลาดเคลื่อนในการบริหาร เพิ่มความโปร่งใสในการดำเนินงาน และส่งเสริมธรรมาภิบาลทางการศึกษา เนื่องจากทุกการตัดสินใจสามารถอธิบายและตรวจสอบได้จากหลักฐานเชิงประจักษ์ ส่งผลให้เกิดความน่าเชื่อถือและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการองค์กรทางการศึกษามากยิ่งขึ้น

2. การพยากรณ์และวิเคราะห์แนวโน้ม (Predictive Analytics and Forecasting)

หนึ่งในศักยภาพสำคัญของ AI คือความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมหาศาลและสร้างแบบจำลองเพื่อคาดการณ์เหตุการณ์ในอนาคต หรือที่เรียกว่า Predictive Analytics ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล ระบบ AI สามารถเรียนรู้จากข้อมูลย้อนหลังจำนวนมากและค้นหารูปแบบที่มนุษย์อาจไม่สามารถสังเกตเห็นได้ ทำให้สามารถคาดการณ์แนวโน้มต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำมากขึ้น (Holmes et al., 2022)

ตัวอย่างที่ได้รับความสนใจอย่างมากคือการคาดการณ์ความเสี่ยงของผู้เรียนที่จะออกกลางคัน (Student Dropout Prediction) โดย AI สามารถวิเคราะห์ข้อมูลผลการเรียน พฤติกรรมการเข้าเรียน การมีส่วนร่วมในระบบการเรียนออนไลน์ และปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจ เพื่อระบุผู้เรียนที่มีความเสี่ยงสูงล่วงหน้า ทำให้สถานศึกษาสามารถจัดมาตรการช่วยเหลือและให้คำปรึกษาได้อย่างทันท่วงที ซึ่งช่วยลดอัตราการออกกลางคันและเพิ่มโอกาสความสำเร็จทางการศึกษา (Siemens & Baker, 2012)

นอกจากการวิเคราะห์ผู้เรียนแล้ว AI ยังสามารถใช้คาดการณ์ความต้องการกำลังคนในอนาคต โดยอาศัยข้อมูลตลาดแรงงาน แนวโน้มเศรษฐกิจ และทักษะที่นายจ้างต้องการ ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการพัฒนาหลักสูตรและการวางแผนการผลิตบัณฑิตให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม (World Economic Forum, 2025) ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสามารถใช้ข้อมูลดังกล่าวในการปรับปรุงหลักสูตร เปิดสาขาวิชาใหม่ หรือปรับจำนวนรับนักศึกษาให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศ

UNESCO (2023) ชี้ให้เห็นว่าการพยากรณ์ด้วย AI จะกลายเป็นกลไกสำคัญของการบริหารการศึกษาในอนาคต เนื่องจากช่วยให้ผู้บริหารสามารถเปลี่ยนจากการบริหารเชิงรับ (Reactive

Management) ไปสู่การบริหารเชิงรุก (Proactive Management) ซึ่งสามารถวางแผนรองรับความเปลี่ยนแปลงก่อนที่ปัญหาจะเกิดขึ้นจริง ส่งผลให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น

3. การบริหารจัดการทรัพยากรทางการศึกษา

การบริหารทรัพยากรทางการศึกษาเป็นภารกิจสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา เนื่องจากทรัพยากรที่มีอยู่มักมีจำกัด ขณะที่ความต้องการทางการศึกษามีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง Big Data และ AI จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยวิเคราะห์และจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยข้อมูลจากหลายมิติ เช่น จำนวนผู้เรียน ภาระงานของบุคลากร งบประมาณ ผลการดำเนินงาน และความต้องการของชุมชน (OECD, 2025)

AI สามารถช่วยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรที่ใช้กับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เช่น วิเคราะห์ว่าการลงทุนด้านเทคโนโลยีการศึกษา การพัฒนาครู หรือการเพิ่มบุคลากรสายสนับสนุน ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนมากน้อยเพียงใด ข้อมูลดังกล่าวช่วยให้ผู้บริหารสามารถตัดสินใจจัดสรรงบประมาณได้อย่างมีประสิทธิภาพและลดการใช้ทรัพยากรอย่างสูญเปล่า (Selwyn, 2019)

ในระดับมหาวิทยาลัย AI ยังสามารถช่วยวางแผนการใช้ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ และทรัพยากรทางกายภาพอื่น ๆ โดยวิเคราะห์ข้อมูลการใช้งานย้อนหลังและคาดการณ์ความต้องการในอนาคต ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและลดต้นทุนในการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังสามารถช่วยวางแผนอัตรากำลังบุคลากรและภาระงานสอนของอาจารย์ให้สอดคล้องกับจำนวนนักศึกษาและแผนการเปิดรายวิชาได้อย่างเหมาะสม (Williamson & Eynon, 2020)

จากมุมมองของ UNESCO (2023) การบริหารทรัพยากรด้วย AI ไม่เพียงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษา โดยสามารถระบุพื้นที่หรือกลุ่มผู้เรียนที่ขาดโอกาสและควรได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติม ทำให้การจัดสรรทรัพยากรมีความเป็นธรรมและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้ดียิ่งขึ้น

4. การพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ (Enhancing Learning Quality)

หนึ่งในบทบาทที่สำคัญที่สุดของ Big Data และ AI คือการยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ (Learning Analytics) ซึ่งเป็นกระบวนการรวบรวม วัด วิเคราะห์ และรายงานข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียนและบริบทการเรียนรู้ เพื่อทำความเข้าใจและปรับปรุงการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Siemens & Long, 2011)

Learning Analytics สามารถติดตามพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนได้แบบเรียลไทม์ เช่น ระยะเวลาที่ใช้ในการเรียน ความถี่ในการเข้าใช้งานระบบออนไลน์ รูปแบบการตอบคำถาม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ ข้อมูลเหล่านี้ช่วยให้ครูสามารถระบุจุดแข็ง จุดอ่อน และความต้องการเฉพาะของผู้เรียนแต่ละคนได้อย่างแม่นยำ ส่งผลให้สามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียนแต่ละราย (Ifenthaler & Yau, 2020)

AI ยังสนับสนุนแนวคิด Personalized Learning หรือการเรียนรู้เฉพาะบุคคล โดยระบบสามารถปรับเนื้อหา แบบฝึกหัด และกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับระดับความสามารถ ความสนใจ และความก้าวหน้าของผู้เรียนแต่ละคนได้โดยอัตโนมัติ ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเองมากขึ้น และสามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่ (Holmes et al., 2022)

นอกจากนี้ Generative AI และ Intelligent Tutoring Systems ยังสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสอนอัจฉริยะ ช่วยตอบคำถาม ให้ข้อเสนอแนะ และสนับสนุนการเรียนรู้นอกเวลาเรียนได้ตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ในการเรียนรู้ และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) อย่างมีประสิทธิภาพ (UNESCO, 2023)

ในภาพรวม OECD (2023) เห็นว่า Big Data และ AI กำลังเปลี่ยนบทบาทของการศึกษา จากระบบที่เน้นการถ่ายทอดความรู้แบบเดียวกันแก่ผู้เรียนทุกคน ไปสู่ระบบการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของผู้เรียนแต่ละบุคคล และสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัลได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาการศึกษาแห่งอนาคต

ความท้าทายในการประยุกต์ใช้ Big Data และ AI ทางการศึกษา

แม้ว่า Big Data และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) จะได้รับการยอมรับว่าเป็นเทคโนโลยีสำคัญที่สามารถยกระดับประสิทธิภาพการบริหารการศึกษา การจัดการเรียนรู้ และการตัดสินใจเชิงนโยบายได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่การนำเทคโนโลยีดังกล่าวมาใช้อย่างแพร่หลายยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งในด้านกฎหมาย จริยธรรม สังคม เทคโนโลยี และการกำกับดูแลข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสถาบันการศึกษากำลังก้าวเข้าสู่ยุคของการศึกษาอัจฉริยะ (Smart Education) ที่ต้องอาศัยข้อมูลจำนวนมหาศาลและระบบอัลกอริทึมในการดำเนินงาน ความท้าทายเหล่านี้จึงไม่ใช่เพียงปัญหาทางเทคนิคเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน ความเป็นธรรมทางการศึกษา และความยั่งยืนของระบบการศึกษาทั้งระบบ (UNESCO, 2023)

นักวิชาการจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า แม้ AI จะสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและลดภาระงานของบุคลากรทางการศึกษาได้ แต่หากขาดการกำกับดูแลที่เหมาะสม เทคโนโลยีดังกล่าวอาจก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อผู้เรียน ครู และสังคมในระยะยาวได้ ดังนั้น การพิจารณาความท้าทายในการประยุกต์ใช้ Big Data และ AI จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินควบคู่ไปกับการส่งเสริมการใช้นวัตกรรมทางการศึกษา เพื่อให้เกิดสมดุลระหว่างประสิทธิภาพทางเทคโนโลยีกับคุณค่าทางมนุษยธรรม (Holmes et al., 2022)

1. ความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูล (Data Privacy and Data Security)

ความท้าทายประการแรกที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง คือ ปัญหาความเป็นส่วนตัวของข้อมูล (Data Privacy) เนื่องจากการทำงานของ Big Data และ AI จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจำนวนมหาศาลในการวิเคราะห์และเรียนรู้ สถาบันการศึกษาจึงต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลของ

ผู้เรียน ครู และบุคลากรในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลประวัติส่วนตัว ผลการเรียน พฤติกรรมการเข้าเรียน การใช้งานระบบออนไลน์ ตลอดจนข้อมูลเชิงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างการเรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล (Williamson & Eynon, 2020)

ข้อมูลดังกล่าวถือเป็นข้อมูลที่มีความอ่อนไหว (Sensitive Data) และหากไม่มีมาตรการรักษาความปลอดภัยที่เพียงพอ อาจนำไปสู่การรั่วไหล การถูกโจรกรรม หรือการนำข้อมูลไปใช้ในทางที่ผิดได้ ตัวอย่างเช่น การเปิดเผยผลการเรียน ข้อมูลสุขภาพ หรือข้อมูลพฤติกรรมส่วนบุคคลของผู้เรียนโดยไม่ได้รับความยินยอม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเจ้าของข้อมูล (UNESCO, 2021)

ในหลายประเทศได้มีการออกกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล เช่น กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของสหภาพยุโรป (General Data Protection Regulation: GDPR) และพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 (PDPA) ของประเทศไทย เพื่อกำหนดแนวทางในการเก็บ ใช้ และเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลอย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม การบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้ในภาคการศึกษายังคงมีความท้าทาย เนื่องจากบุคลากรทางการศึกษาจำนวนมากยังขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการข้อมูลในยุคดิจิทัล (European Commission, 2024)

นอกจากนี้ การพัฒนา AI ในอนาคตยังมีแนวโน้มที่จะใช้ข้อมูลแบบเรียลไทม์มากขึ้น เช่น การติดตามพฤติกรรมการเรียนรู้ผ่านกล้อง การวิเคราะห์อารมณ์จากสีหน้า หรือการประเมินความสนใจของผู้เรียนผ่านข้อมูลชีวมิติ (Biometric Data) ซึ่งยิ่งเพิ่มความกังวลเกี่ยวกับการละเมิดความเป็นส่วนตัวและการเฝ้าระวังทางดิจิทัล (Digital Surveillance) ในสถาบันการศึกษา ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษาจึงจำเป็นต้องพัฒนานโยบายด้าน Data Governance และ Data Ethics ที่ชัดเจนเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย (OECD, 2023)

2. ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide)

ความท้าทายประการที่สอง คือ ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นทั่วโลก แม้ว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะช่วยเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้เรียนจำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกันก็อาจสร้างช่องว่างระหว่างผู้ที่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีกับผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ (UNESCO, 2023)

ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลไม่ได้หมายถึงเพียงการขาดแคลนอุปกรณ์คอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ตเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงความแตกต่างด้านทักษะดิจิทัล (Digital Literacy) ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี และโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรทางการศึกษาออนไลน์ ผู้เรียนในพื้นที่ชนบท พื้นที่ห่างไกล หรือครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ มักเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงเทคโนโลยี ส่งผลให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จาก AI และ Big Data ได้อย่างเท่าเทียมกับผู้เรียนในเมืองหรือสถาบันการศึกษาขนาดใหญ่ (Van Dijk, 2020)

ในบริบทของการศึกษาอัจฉริยะ ระบบ AI มักได้รับการพัฒนาบนพื้นฐานของข้อมูลจากผู้ใช้ที่มีโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยีอยู่แล้ว ทำให้ผู้เรียนที่อยู่ในกลุ่มเปราะบางอาจถูกละเลยหรือไม่ถูกนำมาพิจารณาในการออกแบบระบบ ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางการศึกษาในรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า Algorithmic Inequality หรือความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากอัลกอริทึม (Eubanks, 2018)

OECD (2023) ชี้ให้เห็นว่า หากรัฐบาลและสถาบันการศึกษาไม่สามารถลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การพัฒนาทักษะดิจิทัล และการกระจายโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีได้อย่างทั่วถึง การนำ AI มาใช้ทางการศึกษาอาจยิ่งเพิ่มช่องว่างทางการศึกษาระหว่างกลุ่มประชากรต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้นการลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จในการพัฒนาการศึกษาในยุค AI

3. ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และจริยธรรมของ AI

ความท้าทายประการที่สาม คือ ประเด็นด้านความโปร่งใส (Transparency) ความรับผิดชอบ (Accountability) และจริยธรรม (Ethics) ของระบบ AI ซึ่งได้รับความสนใจอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากระบบ AI จำนวนมากทำงานผ่านกระบวนการที่ซับซ้อนจนผู้ใช้งานไม่สามารถเข้าใจได้อย่างชัดเจนว่าระบบตัดสินใจอย่างไร ปรากฏการณ์ดังกล่าวเรียกว่า "Black Box Problem" หรือปัญหากล่องดำ (Floridi et al., 2018)

ในทางการศึกษา ปัญหาดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเมื่อ AI ถูกนำมาใช้ในการประเมินผลผู้เรียน การคัดเลือกนักศึกษา การจัดกลุ่มผู้เรียน หรือการแนะนำเส้นทางการเรียนรู้ หากผู้ใช้งานไม่สามารถอธิบายได้ว่าระบบใช้หลักเกณฑ์ใดในการตัดสินใจ ย่อมส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและความเป็นธรรมของระบบการศึกษา (Holmes et al., 2022)

อีกประเด็นสำคัญคือ อคติของอัลกอริทึม (Algorithmic Bias) ซึ่งเกิดจากการที่ข้อมูลที่ใช้ฝึกสอน AI มีความไม่สมดุลหรือสะท้อนอคติทางสังคมที่มีอยู่เดิม ส่งผลให้ระบบ AI อาจตัดสินใจในลักษณะที่เลือกปฏิบัติหรือไม่เป็นธรรมต่อผู้เรียนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มผู้พิการ หรือผู้เรียนจากครอบครัวรายได้น้อย (Christodoulou, 2026)

UNESCO (2021) จึงเสนอหลักการสำคัญของจริยธรรม AI ได้แก่ การเคารพสิทธิมนุษยชน ความโปร่งใส ความยุติธรรม ความรับผิดชอบ และการกำกับดูแลโดยมนุษย์ (Human Oversight) เพื่อให้มั่นใจว่า AI จะถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมคุณภาพการศึกษาและพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นเครื่องมือที่สร้างความเหลื่อมล้ำหรือจำกัดเสรีภาพของผู้เรียน

นอกจากนี้ OECD (2023) ยังเสนอว่าการพัฒนา AI ทางการศึกษาควรยึดหลัก "Human-Centered AI" หรือ AI ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง โดยให้ครู ผู้บริหาร และผู้เรียนมีส่วนร่วมในการออกแบบ การกำกับดูแล และการประเมินผลการใช้งาน AI อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เทคโนโลยีทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้และการบริหาร มากกว่าการเข้ามาแทนที่บทบาทของมนุษย์ในระบบการศึกษา

แนวทางการพัฒนาการบริหารการศึกษาในอนาคต

ภายใต้บริบทของการปฏิวัติดิจิทัล (Digital Transformation) และการเติบโตอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) การบริหารการศึกษาในอนาคตจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากรูปแบบการบริหารแบบดั้งเดิมไปสู่การบริหารที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven Education Management) และการตัดสินใจบนพื้นฐานของหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based Decision Making) มากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้ในองค์กรเท่านั้น แต่ยังเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การบริหารทั้งหมดให้สอดคล้องกับสังคมแห่งข้อมูล (Data Society) และสังคมปัญญาประดิษฐ์ (AI Society) ที่กำลังเกิดขึ้นทั่วโลก (OECD, 2023)

องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ต่างเห็นพ้องกันว่า การบริหารการศึกษาในอนาคตจะต้องให้ความสำคัญกับการบูรณาการข้อมูล เทคโนโลยี และธรรมาภิบาลเข้าด้วยกันอย่างสมดุล เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างยั่งยืน มีประสิทธิภาพ และไม่ละเลยมิติด้านสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาค และจริยธรรมทางดิจิทัล (UNESCO, 2023; OECD, 2026) ดังนั้น แนวทางการพัฒนาการบริหารการศึกษาในอนาคตจึงควรครอบคลุมอย่างน้อย 3 มิติสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลทางการศึกษา การพัฒนาศักยภาพบุคลากร และการพัฒนากลไกธรรมาภิบาลข้อมูลและ AI

1. การพัฒนาระบบ Education Management Information System (EMIS)

แนวทางสำคัญประการแรก คือ การพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา หรือ Education Management Information System (EMIS) ให้มีความทันสมัย สามารถเชื่อมโยงข้อมูลจากทุกภาคส่วนเข้าสู่ฐานข้อมูลกลาง (Integrated Educational Data Platform) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบดังกล่าวควรสามารถรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานทางการศึกษาในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับห้องเรียน โรงเรียน มหาวิทยาลัย หน่วยงานกำกับดูแล ตลอดจนหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงแรงงาน กระทรวงดิจิทัล และภาคอุตสาหกรรม เพื่อให้เกิดฐานข้อมูลที่สมบูรณ์และสามารถสะท้อนภาพรวมของระบบการศึกษาได้อย่างแท้จริง (UNESCO, 2024)

ในอดีต หน่วยงานทางการศึกษามักจัดเก็บข้อมูลในลักษณะแยกส่วน (Data Silos) ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนของข้อมูล ความล่าช้าในการแลกเปลี่ยนข้อมูล และข้อจำกัดในการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย แต่ในอนาคต EMIS จะต้องพัฒนาไปสู่ระบบที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลแบบเรียลไทม์ (Real-Time Data Integration) ผ่านเทคโนโลยี Cloud Computing, Big Data Analytics และ AI ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถติดตามสถานการณ์ทางการศึกษาได้อย่างใกล้ชิดและตัดสินใจได้อย่างรวดเร็ว (UNESCO Institute for Statistics, 2024)

นอกจากนี้ EMIS ยุคใหม่ควรสามารถรองรับการวิเคราะห์เชิงคาดการณ์ (Predictive Analytics) โดยใช้ AI ในการวิเคราะห์แนวโน้มทางการศึกษา เช่น การคาดการณ์จำนวนนักเรียนในอนาคต ความเสี่ยงในการออกกลางคัน ความต้องการกำลังคนในสาขาวิชาต่าง ๆ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของ

ตลาดแรงงาน ข้อมูลดังกล่าวจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถวางแผนเชิงกลยุทธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและลดความเสี่ยงจากการตัดสินใจที่ขาดข้อมูลสนับสนุน (OECD, 2023)

ในมิติของการประกันคุณภาพการศึกษา EMIS ยังสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการติดตามตัวชี้วัดด้านคุณภาพการศึกษา การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ และการจัดทำรายงานเชิงนโยบายที่มีความถูกต้องและทันสมัย ส่งผลให้กระบวนการประกันคุณภาพและการพัฒนาคุณภาพการศึกษามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (World Bank, 2023)

2. การพัฒนาทักษะด้าน Data Literacy และ AI Literacy

แนวทางสำคัญประการที่สอง คือ การพัฒนาศักยภาพของผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้และทักษะด้าน Data Literacy และ AI Literacy อย่างเพียงพอ เนื่องจากแม้ว่าสถาบันการศึกษาจะมีระบบข้อมูลและเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพียงใด แต่หากบุคลากรไม่สามารถเข้าใจ วิเคราะห์ และใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้อย่างถูกต้อง เทคโนโลยีเหล่านั้นก็ไม่สามารถสร้างคุณค่าได้อย่างแท้จริง (Mandinach & Gummer, 2016)

Data Literacy หมายถึง ความสามารถในการเข้าถึง ทำความเข้าใจ วิเคราะห์ ตีความ และใช้ข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ส่วน AI Literacy หมายถึง ความสามารถในการเข้าใจหลักการทำงานของ AI ประเมินข้อดีและข้อจำกัดของ AI และสามารถใช้ AI อย่างมีวิจารณญาณและมีความรับผิดชอบ (Long & Magerko, 2020) ทักษะทั้งสองประเภทนี้กำลังกลายเป็นสมรรถนะสำคัญของผู้บริหารและครูในศตวรรษที่ 21

สำหรับผู้บริหารการศึกษา ทักษะด้าน Data Literacy จะช่วยให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อวางแผนเชิงนโยบาย ติดตามผลการดำเนินงาน และประเมินประสิทธิภาพขององค์กรได้อย่างแม่นยำ ขณะที่ AI Literacy จะช่วยให้ผู้บริหารสามารถเลือกใช้เทคโนโลยี AI ได้อย่างเหมาะสม เข้าใจความเสี่ยงของอัลกอริทึม และสามารถกำกับดูแลการใช้งาน AI ภายในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ (OECD, 2026)

ในส่วนของครูผู้สอน การมีความรู้ด้าน AI Literacy จะช่วยให้สามารถออกแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการ AI ได้อย่างเหมาะสม ใช้ AI เป็นผู้ช่วยในการจัดการเรียนรู้ การวิเคราะห์ผลการเรียน และการให้ข้อเสนอแนะรายบุคคลแก่ผู้เรียน ขณะเดียวกันก็สามารถสอนให้ผู้เรียนเข้าใจผลกระทบทางจริยธรรม สังคม และกฎหมายของ AI ได้อีกด้วย (UNESCO, 2023)

ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพบุคลากรจึงไม่ควรเป็นเพียงการฝึกอบรมด้านเทคโนโลยีในระยะสั้นเท่านั้น แต่ควรเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เพื่อให้บุคลากรสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การพัฒนากรอบธรรมาภิบาลข้อมูลและนโยบาย AI ทางการศึกษา

แนวทางสำคัญประการที่สาม คือ การพัฒนากรอบธรรมาภิบาลข้อมูล (Data Governance Framework) และนโยบาย AI ทางการศึกษาให้มีความชัดเจน โปร่งใส และสอดคล้องกับหลักสิทธิ

มนุษยชน เนื่องจากการใช้ Big Data และ AI ในระบบการศึกษามีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เรียนและบุคลากรจำนวนมหาศาล (UNESCO, 2021)

ธรรมาภิบาลข้อมูลหมายถึง ระบบ หลักการ และกระบวนการที่ใช้ในการกำกับดูแลการจัดเก็บ การใช้ การแบ่งปัน และการคุ้มครองข้อมูลให้เป็นไปตามกฎหมายและจริยธรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความโปร่งใส ความน่าเชื่อถือ และความรับผิดชอบในการใช้ข้อมูล (Khatri & Brown, 2010) ในบริบททางการศึกษา ธรรมาภิบาลข้อมูลมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้เรียน ผู้ปกครอง และสังคม

ในทำนองเดียวกัน การพัฒนานโยบาย AI ทางการศึกษาควรตั้งอยู่บนหลักการของ Human-Centered AI หรือ AI ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง โดยต้องคำนึงถึงความเป็นธรรม (Fairness) ความโปร่งใส (Transparency) ความรับผิดชอบ (Accountability) และความสามารถในการอธิบายผลการตัดสินใจของระบบ AI (Explainability) (Floridi et al., 2018)

UNESCO (2021) เสนอว่า ทุกประเทศควรพัฒนากรอบจริยธรรม AI ที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล เพื่อป้องกันการเลือกปฏิบัติ การละเมิดความเป็นส่วนตัว และการใช้อำนาจทางเทคโนโลยีที่เกินขอบเขต ขณะเดียวกัน OECD (2024) ยังเสนอให้มีการจัดตั้งกลไกกำกับดูแล AI ในระดับองค์กรและระดับประเทศ เพื่อให้การใช้ AI เป็นไปอย่างปลอดภัย โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้

ในอนาคต การพัฒนาการบริหารการศึกษาจะไม่สามารถพึ่งพาเพียงเทคโนโลยีที่ทันสมัยเท่านั้น แต่จำเป็นต้องสร้างระบบธรรมาภิบาลที่เข้มแข็งควบคู่กันไป เพื่อให้ Big Data และ AI สามารถสร้างประโยชน์ต่อการศึกษาได้อย่างแท้จริง และนำไปสู่การพัฒนาระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ เท่าเทียม และยั่งยืนในระยะยาว

บทสรุป

Big Data และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล จากรูปแบบการบริหารที่อาศัยประสบการณ์และการตัดสินใจเชิงสัญชาตญาณ ไปสู่การบริหารที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven Management) และการตัดสินใจบนพื้นฐานของหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based Decision Making) เทคโนโลยีทั้งสองช่วยให้สถาบันการศึกษาสามารถรวบรวม จัดเก็บ วิเคราะห์ และใช้ประโยชน์จากข้อมูลจำนวนมหาศาลที่เกิดขึ้นในกระบวนการจัดการศึกษา เพื่อนำไปสู่การวางแผนเชิงนโยบาย การพัฒนาหลักสูตร การบริหารทรัพยากร และการติดตามผลการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ Big Data ยังเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา Educational Data Mining และ Learning Analytics ซึ่งช่วยให้ผู้บริหารและครูสามารถเข้าใจพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างลึกซึ้งและนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม

ในด้านการบริหารจัดการ Big Data และ AI มีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจเชิงข้อมูล การวิเคราะห์และพยากรณ์แนวโน้มทางการศึกษา การจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และการยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน ระบบ AI สามารถวิเคราะห์ข้อมูลย้อนหลังเพื่อคาดการณ์ความเสี่ยงในการออกกลางคันของผู้เรียน แนวโน้มความต้องการกำลังคนในอนาคต และการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ขณะที่ Learning Analytics และ Personalized Learning ช่วยให้การจัดการเรียนรู้สามารถตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลได้ดียิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ยืดหยุ่น และสอดคล้องกับศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคนมากขึ้น อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาระบบการศึกษาอัจฉริยะ (Smart Education) ที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและสามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมแห่งอนาคตได้อย่างมีประสิทธิผล

อย่างไรก็ตาม การนำ Big Data และ AI มาใช้ในระบบการศึกษายังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งในด้านการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ความปลอดภัยของข้อมูล ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ความโปร่งใสของอัลกอริทึม และประเด็นด้านจริยธรรมในการใช้ AI หากขาดการกำกับดูแลที่เหมาะสม เทคโนโลยีเหล่านี้อาจนำไปสู่การละเมิดสิทธิส่วนบุคคล การสร้างอคติในการตัดสินใจ หรือการขยายช่องว่างทางการศึกษาให้กว้างขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น การพัฒนาและประยุกต์ใช้ Big Data และ AI จึงจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการสร้างระบบธรรมาภิบาลข้อมูล (Data Governance) การพัฒนากรอบจริยธรรม AI การคุ้มครองสิทธิของผู้เรียน และการส่งเสริมความเสมอภาคในการเข้าถึงเทคโนโลยี เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีเกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุกภาคส่วนของสังคม

สำหรับแนวทางการพัฒนาการบริหารการศึกษาในอนาคต ควรมุ่งเน้นการพัฒนาระบบ Education Management Information System (EMIS) ที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลจากทุกภาคส่วนเข้าสู่ฐานข้อมูลกลาง การพัฒนาทักษะด้าน Data Literacy และ AI Literacy ให้แก่ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งการสร้างนโยบายและกลไกกำกับดูแล AI ที่ยึดหลักความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และสิทธิมนุษยชนเป็นสำคัญ การพัฒนาดังกล่าวจะช่วยให้สถาบันการศึกษาสามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลและเทคโนโลยีได้อย่างเต็มศักยภาพ พร้อมทั้งสร้างสมดุลระหว่างนวัตกรรมทางดิจิทัลกับคุณค่าความเป็นมนุษย์ อันจะนำไปสู่การสร้างระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ เท่าเทียม ยืดหยุ่น และยั่งยืน สามารถรองรับความท้าทายของโลกในศตวรรษที่ 21 และเตรียมผู้เรียนให้พร้อมสำหรับสังคมและเศรษฐกิจดิจิทัลในอนาคตได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

Alblawi, A. S. (2018). **Big Data and learning analytics in higher education: Demystifying variety, acquisition, storage, NLP and analytics.** arXiv. https://arxiv.org/abs/1801.06052.

Christodoulou, E. (2026). **Artificial intelligence as a site of global educational governance: UNESCO and the politics of AI in education.** Journal of Education Policy. https://doi.org/10.1080/02680939.2026.2646218.

Daniel, B. K. (2015). **Big data and analytics in higher education: Opportunities and challenges.** British Journal of Educational Technology, 46(5), 904–920. https://doi.org/10.1111/bjet.12230.

Eubanks, V. (2018). **Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor.** St. Martin's Press. https://us.macmillan.com/books/9781250074317.

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B., Valcke, P., & Vayena, E. (2018). **AI4People—An ethical framework for a good AI society.** Minds and Machines, 28(4), 689–707. https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5.

Forrester, V. V. (2019). **School management information systems: Challenges to educational decision-making in the Big Data era.** arXiv. https://arxiv.org/abs/1904.08932.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). **Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning.** Center for Curriculum Redesign. https://curriculumredesign.org/our-work/artificial-intelligence-in-education.

Ifenthaler, D., & Yau, J. Y. K. (Eds.). (2020). **Utilising learning analytics to support study success.** Springer. https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-47392-1.

Khatri, V., & Brown, C. V. (2010). **Designing data governance.** Communications of the ACM, 53(1), 148–152. https://doi.org/10.1145/1629175.1629210.

Long, D., & Magerko, B. (2020). **What is AI literacy? Competencies and design considerations.** Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1–16. https://doi.org/10.1145/3313831.3376727.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). **Intelligence unleashed: An argument for AI in education.** Pearson. https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1475756.

Mandinach, E. B., & Gummer, E. S. (2016). **What does it mean for teachers to be data literate?.** Teachers College Record, 118(11), 1–25. https://www.tcrecord.org.

Marr, B. (2015). **Big data: Using SMART big data, analytics and metrics to make better decisions and improve performance.** Wiley. https://bernardmarr.com/books/big-data-in-practice..

OECD. (2023). **OECD digital education outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem.** OECD Publishing. https://www.oecd.org/education/digital-education-outlook.

OECD. (2024). **OECD framework for the governance of artificial intelligence.** OECD. https://www.oecd.org/ai.

OECD. (2025). **Policies for the digital transformation of school education.** OECD Publishing. https://www.oecd.org/education..

OECD. (2026). **OECD digital education outlook 2026: Exploring effective uses of generative AI in education.** OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/062a7394-en.

Russell, S., & Norvig, P. (2021). **Artificial intelligence: A modern approach (4th ed.).** Pearson. https://aima.cs.berkeley.edu.

Selwyn, N. (2019). **Should robots replace teachers? AI and the future of education.** Polity Press. https://policy.bristoluniversitypress.co.uk/should-robots-replace-teachers.

Siemens, G., & Baker, R. S. (2012). **Learning analytics and educational data mining: Towards communication and collaboration.** Proceedings of the 2nd International Conference on Learning Analytics and Knowledge, 252–254. https://doi.org/10.1145/2330601.2330661.

Siemens, G., & Long, P. (2011). **Penetrating the fog: Analytics in learning and education.** EDUCAUSE Review, 46(5), 30–40. https://er.educause.edu/articles/2011/9/penetrating-the-fog-analytics-in-learning-and-education.

UNESCO. (2020). **The digital transformation of education: Connecting schools, empowering learners.** UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374309.

UNESCO. (2021). **Recommendation on the ethics of artificial intelligence.** UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137.

UNESCO. (2023). **Guidance for generative AI in education and research.** UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693..

UNESCO Institute for Statistics. (2024). **Education management information systems and data for policy making.** https://uis.unesco.org.

Van Dijk, J. (2020). **The digital divide.** Polity Press. https://www.politybooks.com.

Williamson, B., & Eynon, R. (2020). **Historical threads, missing links, and future directions in AI in education.** Learning, Media and Technology, 45(3), 223–235. https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1798995.

World Bank. (2023). **Education management information systems: Best practices and future directions.** https://www.worldbank.org/en/topic/education.

World Economic Forum. (2025). **The future of jobs report 2025.** https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2025/.

ความตรงเชิงเนื้อหาของการวิจัยเชิงคุณภาพ: การทบทวนแนวคิดและการปรับเปลี่ยนกรอบทฤษฎีจากเครื่องมือการวิจัยเชิงปริมาณ

Content Validity in Qualitative Research: A Conceptual Review and Theoretical Reframing from Quantitative Instruments

วิชิต ทองประเสริฐ
Wichit Thongprasert
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
Corresponding author, e-mail : wichit.th@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่อง ความตรงเชิงเนื้อหาของการวิจัยเชิงคุณภาพ: การทบทวนแนวคิดและการปรับเปลี่ยนกรอบทฤษฎีจากเครื่องมือการวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ (1) วิเคราะห์ความแตกต่างของการประเมินความตรงเชิงเนื้อหาของการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ (2) ศึกษาการปรับใช้แนวทางของ COSMIN สำหรับเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ และ (3) เสนอกรอบทฤษฎีใหม่ที่เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) การวิจัยเชิงปริมาณมุ่งเน้นการทดสอบสมมติฐาน และการวัดที่เป็นรูปธรรมใช้ค่าสถิติ เช่น IOC CVI และ CVR) เป็นเครื่องมือตัดสินความตรงเชิงเนื้อหา เมื่อนำค่าสถิติเหล่านี้มาประยุกต์ใช้กับเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ กลับก่อให้เกิดข้อบกพร่องเชิงความหมายและการลดทอนบริบท เนื่องจากค่าสถิติไม่สามารถสะท้อนความซับซ้อนความลึกซึ้ง และความยืดหยุ่นของการตีความตามธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพได้ การประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ จึงไม่ควรยึดติดกับค่าสถิติ แต่ต้องมุ่งเน้นที่การสร้างความเชื่อถือได้ ผ่านการใช้วิจารณญาณของผู้เชี่ยวชาญการสอบทานข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล และการตรวจสอบแบบสามเส้า (2) หลักการประเมิน 3 มิติของ COSMIN ได้แก่ ความเกี่ยวข้อง ความครอบคลุม และความเข้าใจได้ สามารถนำมาปรับใช้เป็นสะพานเชื่อมสู่การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจุดแข็ง คือ มีการระบุอย่างชัดเจนว่าการประเมินมิติเหล่านี้ต้องใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายจริง ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของการ

วิจัยเชิงคุณภาพอย่างแท้จริง และ (3) CQCV framework เป็นการหลอมรวมมิติการประเมินทั้ง 3 ด้านของ COSMIN เข้ากับ IPR โดยขับเคลื่อนผ่าน 5 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การออกแบบและสร้างความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง ขั้นตอนที่ 2 การสร้างบทสนทนาเชิงสืบเสาะและบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม ขั้นตอนที่ 3. การให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเชิงคุณภาพ ขั้นตอนที่ 4 การทดลองนำร่องเพื่อประเมินความเข้าใจได้ และขั้นตอนที่ 5 การสอบทานข้อมูลและการตรวจสอบแบบสามเส้าเพื่อความน่าเชื่อถือ

คำสำคัญ: ความตรงเชิงเนื้อหา, การวิจัยเชิงคุณภาพ, เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ

ABSTRACT

The Academic article entitled " Content Validity in Qualitative Research: A Conceptual Review and Theoretical Reframing from Quantitative Instruments" consisted of the following objectives: (1) to analyze the differences in evaluating content validity between quantitative and qualitative research, (2) to examine the adaptation of COSMIN guidelines for qualitative research instruments, and (3) to propose a new theoretical framework appropriate to the distinctive characteristics of qualitative research. From the study, the following results are found: (1) Quantitative research emphasizes hypothesis testing |and tangible measurement, employing statistical indices such as IOC, CVI, and CVR to determine content validity. However, when these indices are applied to qualitative research instruments, they result in semantic flaws and contextual reduction, as statistics cannot capture the complexity, depth, and interpretive flexibility inherent in qualitative inquiry.

Therefore, the evaluation of qualitative research instruments should not rely on statisticalmeasures but rather focus on establishing trustworthiness through expert judgment, participant feedback, and triangulation. (2) The three-dimensional principles of COSMIN: relevance, comprehensiveness, and comprehensibility—can be adapted as a bridge to qualitative research. Its strength lies in the explicit recognition that these dimensions must be assessed using qualitative methodologies with real target groups, which aligns authentically with the nature of qualitative research. And (3) the proposed CQCV framework integrates the three COSMIN dimensions with IPR, operationalized through 5 key stages: 1) design and structural alignment; 2) dialogic inquiry and cultural integration; 3) qualitative expert review; 4) pilot testing for comprehensibility; and 5) data verification and triangulation for credibility.

Keywords: content validity, qualitative research, qualitative research instrument

บทนำ

การแสวงหาความรู้และความจริงจากการวิจัยตั้งอยู่บนรากฐานทางญาณวิทยา (epistemology) และภววิทยา (ontology) ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ (Hayashi et al., 2019, p. 99) การวิจัยเชิงปริมาณมีรากฐานมาจากกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม (positivism) ที่เชื่อว่าความจริงมีอยู่จริงในโลกภายนอกอย่างเป็นรูปธรรม และสามารถพิสูจน์หรือวัดได้ด้วยตัวเลขและสถิติในขณะที่การวิจัยเชิงคุณภาพตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์สร้างสรรค์นิยม (constructivism) และปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) ซึ่งเชื่อว่าความจริงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว แต่มีความยืดหยุ่น ซับซ้อน และถูกสร้างขึ้นผ่านการตีความและปฏิสัมพันธ์ในบริบททางสังคม (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568 หน้า 168-169และพวงผกา คงวัฒนานนท์, 2556, หน้า 649-652) ความแตกต่างทางกระบวนทัศน์ในระดับรากฐานนี้ นำไปสู่ระเบียบวิธีวิจัย การเก็บข้อมูล และการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยที่ไม่อาจนำมาใช้แทนกันได้โดยตรง (Garud et al., 2018 pp. 19-20)

อย่างไรก็ตาม วิกฤตทางระเบียบวิธีวิจัยที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในปัจจุบัน โดยเฉพาะในกลุ่มนักวิจัยใหม่ หรือนักวิจัยที่กำลังปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการวิจัยเชิงปริมาณมาสู่การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ ความสับสน (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2567 หน้า 15) นักวิจัยจำนวนมากยังคงติดอยู่กับกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม โดยพยายามนำเครื่องมือทางสถิติที่ออกแบบมาเพื่อประเมินความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ของแบบสอบถามเชิงปริมาณ เช่น ดัชนีความสอดคล้อง (index of item-objective congruence: IOC) ดัชนีความตรงตามเนื้อหา (content validity index: CVI) หรืออัตราส่วนความตรงเชิงเนื้อหา (content validity ratio: CVR) มาใช้ในการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2564, หน้า 14) การกระทำเช่นนี้ถือเป็นการละเมิดรากฐานทางญาณวิทยาของการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างรุนแรง (Garud et al., 2018 pp. 1-31) เพราะการตีความ ความหมายที่ลึกซึ้ง และประสบการณ์ตรงของผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ไม่สามารถถูกลดทอนหรือตัดสินความถูกต้องได้ด้วยค่าเฉลี่ยตัวเลขหรือสถิติ การนำวิธีการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณมาใช้กับเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ จึงทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนทาง บั่นทอนความเชื่อถือ และบดบังคุณค่าที่แท้จริงของการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อก้าวข้ามความสับสนนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิจัยจะต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งต้องอาศัยการตีความเชิงลึก การใช้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความเหมาะสมของคำถาม และการสอบทานข้อมูล

ถ้าพิจารณากรอบแนวคิดที่เป็นมาตรฐานสากล เช่น COSMIN (COnsensus-based Standards for the selection of health Measurement INstruments) ซึ่งมีจุดกำเนิดจากการประเมินแบบวัดผลลัพธ์แต่หลักการของ COSMIN ให้ความสำคัญกับการประเมินความเกี่ยวข้อง (relevance) ความครอบคลุม (comprehensiveness) และความเข้าใจได้ (comprehensibility) (Mokkink et al., 2021,

pp. 857-859 และ Terwee et al., 2018, pp. 1159–1170) ดังนั้นการประยุกต์ใช้หลักการของ COSMIN จึงเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพให้มีมาตรฐานมากยิ่งขึ้น

จากความสำคัญที่กล่าวมา บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์ความแตกต่างของการประเมินความตรงเชิงเนื้อหาของการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ (2) ศึกษาการปรับใช้แนวทางของ COSMIN สำหรับเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ และ (3) เสนอกรอบทฤษฎีใหม่ที่เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งนี้เพื่อสร้างบรรทัดฐานทางวิชาการที่ถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัยและยกระดับความเชื่อถือได้ของงานวิจัยเชิงคุณภาพให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากลต่อไป

ความแตกต่างของการประเมินความตรงเชิงเนื้อหา: การวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงปริมาณถูกสร้างขึ้นบนรากฐานทางญาณวิทยาและภววิทยาของกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่าความจริง (reality) เป็นรูปธรรม เป็นกฎธรรมชาติที่ตายตัว และเป็นอิสระจากผู้สังเกต เป้าหมายหลักของการวิจัยเชิงปริมาณจึงมุ่งเน้นที่การพิสูจน์ ยืนยันทฤษฎี การหาความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล และการทดสอบสมมติฐานที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าเพื่อสร้างสามัญการ (generalization) ดังนั้น เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจึงต้องมีความเป็นปรนัย มีโครงสร้างและรูปแบบที่ชัดเจนตายตัว เช่น แบบสอบถามแบบปลายปิด เพื่อให้มั่นใจว่าเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณสามารถวัดตัวแปรได้อย่างถูกต้อง ครอบคลุม และสอดคล้องตามทฤษฎี (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2567, หน้า 4-7; มณีรัศมิ์ พัฒนสมบัติ, 2564, หน้า 332-336; วรรณวิชนี ถนอมชาติ และคณะ, 2563, หน้า 3-5 และ Prananto et al., 2022, pp.116-132) ดังนี้

(1) ดัชนีความสอดคล้อง (index of item-objective congruence: IOC) เป็นการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา (เป็นจำนวนคี่ ตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป) ประเมินข้อคำถามแต่ละข้อว่ามีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยให้คะแนน +1 (แน่ใจว่าสอดคล้อง) 0 (ไม่แน่ใจ) หรือ -1 (แน่ใจว่าไม่สอดคล้อง) ข้อคำถามที่นำไปใช้งานได้ จะต้องมีค่าเฉลี่ยมากกว่า 0.50 ขึ้นไปส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำกว่านี้จะต้องถูกนำไปปรับปรุงหรือตัดทิ้ง

(2) ดัชนีความตรงตามเนื้อหา (content validity index: CVI) เป็นการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณที่ให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความเกี่ยวข้องของเนื้อหาในแต่ละข้อคำถาม และทั้งฉบับโดยใช้มาตรวัด 4 ระดับ ให้คะแนน 4 (เกี่ยวข้องมาก) 3 (ค่อนข้างเกี่ยวข้อง) 2 (เกี่ยวข้องน้อย) หรือ 1(ไม่เกี่ยวข้อง) ดังนี้

- ในแต่ละข้อคำถาม: ค่า item-level content validity index หรือค่า I-CVI แต่ละข้อคำถาม คำนวณจากการหารจำนวนผู้เชี่ยวชาญที่ให้คะแนน 4 หรือ 3 ด้วยจำนวนผู้เชี่ยวชาญทั้งหมดถ้าใช้ผู้เชี่ยวชาญ 3-5 คน ค่า I-CVI เกณฑ์ที่ยอมรับ คือ 1.00 และถ้าใช้ผู้เชี่ยวชาญ 6-10 คน เกณฑ์ที่ยอมรับคือ 0.80 ขึ้นไป

- คำถามทั้งฉบับ: ค่า scale-level content validity index หรือค่า S-CVI แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ค่า scale-level content validity index universal agreement หรือ ค่า S-CVI/UA คำนวณจากการหารจำนวนข้อคำถามที่ผู้เชี่ยวชาญทุกคนให้คะแนน 3 หรือ 4 ด้วยจำนวนข้อคำถามทั้งหมดเกณฑ์ที่ยอมรับ คือ 0.80 ขึ้นไป และ 2) ค่า scale-level content validity index average หรือค่า S-CVI/Ave คำนวณจากการหารผลรวมของค่า I-CVI ทุกข้อคำถามด้วยจำนวนข้อคำถามทั้งหมดเกณฑ์ที่ยอมรับ คือ 0.90 ขึ้นไป

(3) อัตราส่วนความตรงเชิงเนื้อหา (content validity ratio: CVR) เป็นการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้สมการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อประเมินความจำเป็นและความตรงของข้อคำถามแต่ละข้อ หากข้อคำถามใดมีค่า CVR ผ่านเกณฑ์จะถูกคัดเลือกไว้ใช้งานถ้าข้อคำถามที่ไม่ผ่านเกณฑ์จะไม่ถูกนำไปใช้เก็บข้อมูล

IOC CVI และ CVR จะเป็นมาตรฐานที่ทรงประสิทธิภาพและเข้มงวดสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณแต่การนำกลไกเชิงตัวเลขเหล่านี้ไปใช้ในการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ จะทำให้เกิดข้อจำกัด(จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568, หน้า 2-13 และ Hayashi et al., 2019, pp. 98-106) ดังนี้

(1) การวิจัยเชิงคุณภาพตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์สร้างสรรค์นิยมและปรากฏการณ์วิทยา ที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจพฤติกรรม มิติทางวัฒนธรรม และการตีความความหมายที่ลื่นไหลและซับซ้อนของผู้ให้ข้อมูล ดังนั้นการพยายามตีกรอบล่วงหน้าและจำกัดความถูกต้องของแนวคำถามปลายเปิดด้วยค่าสถิติ จึงขัดกับธรรมชาติของงานวิจัยเชิงคุณภาพ

(2) ค่าสถิติประเมินได้เพียงความสอดคล้องตามทฤษฎีจากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญ แต่ไม่สามารถรับรองได้ว่าข้อคำถามเหล่านั้นจะสอดคล้องกับประสบการณ์ตามความเป็นจริงของผู้ให้ข้อมูลหรือจะนำไปสู่การสนทนาเชิงลึกที่เป็นหัวใจของการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพได้

(3) คุณภาพของการวิจัยเชิงคุณภาพไม่ได้วัดจากค่าสถิติ แต่ตรวจสอบความเชื่อถือได้ (trustworthiness) ผ่านกระบวนการระหว่างการวิจัย เช่น การใช้ดุลยพินิจเชิงคุณภาพของผู้เชี่ยวชาญ การตรวจสอบแบบสามเส้า และการสอบทานข้อมูลร่วมกับผู้ให้ข้อมูล การนำกรอบของปฏิฐานนิยมมาตัดสินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ จึงถือเป็นความไม่เหมาะสม และทำให้สูญเสียโอกาสในการค้นพบองค์ความรู้เชิงลึกที่แท้จริง

การวิจัยเชิงคุณภาพมีรากฐานทางญาณวิทยาและภววิทยาแบบสร้างสรรค์นิยม ซึ่งมีความเชื่อพื้นฐานว่าความจริง ไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ผ่านการตีความและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ การวิจัยคุณภาพจึงมุ่งเน้นการทำความเข้าใจความหมายเชิงลึก ประสบการณ์และมุมมองที่ซ่อนอยู่ในตัวบุคคลภายใต้บริบทเฉพาะ ด้วยเหตุนี้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก จึงต้องมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดที่มีความยืดหยุ่น เพื่อผู้ให้ข้อมูลสามารถ

อธิบายเรื่องราวและแสดงมุมมองของตนได้อย่างอิสระ การประเมินคุณภาพของเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพจึงไม่สามารถใช้มาตรวัดที่ตีกรอบตายตัวได้ เพราะนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อร่วมสร้างความรู้ (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568, หน้า 94-95) ดังนั้นการวิจัยเชิงคุณภาพจึงไม่ได้อาศัยสถิติLincoln และ Guba ได้นำเสนอเกณฑ์หลัก 4 ประการในการสร้างความเชื่อถือได้ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการประเมินคุณภาพเครื่องมือเชิงคุณภาพ (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568, หน้า 3) ดังนี้

(1) ความน่าเชื่อถือ (credibility) จากการประเมินเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพสามารถสะท้อนความจริงตามประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลได้มากน้อยเพียงใด โดยใช้การสอบทานข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลและการตรวจสอบแบบสามเส้า

(2) การถ่ายโอนผลการวิจัย (transferability) โดยการอธิบายบริบทและเงื่อนไขอย่างละเอียดเพื่อให้พิจารณาว่าผลการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่นได้หรือไม่

(3) การพึ่งพากับเกณฑ์อื่นได้ (dependability) เป็นการรับประกันความสม่ำเสมอของกระบวนการวิจัยและการใช้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการการตรวจสอบโครงการวิจัยและการให้คณะวิจัยร่วมตรวจสอบ

(4) การยืนยันผลการวิจัย (confirmability) โดยการทำให้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพปราศจากอคติส่วนตัวของนักวิจัยให้มากที่สุด โดยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านนักวิจัย เพื่อยืนยันความสมเหตุสมผลของชุดคำถามและการตีความ

เมื่อนักวิจัยนำการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณมาใช้กับเครื่องมือเชิงคุณภาพอาจก่อให้เกิดข้อบกพร่องเชิงความหมาย และความคลาดเคลื่อนอย่างรุนแรง (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568 หน้า 183-185 และนันทกา สวัสดิพานิช และคณะ, 2554, หน้า 20) ดังนี้

กรณีที่ 1 การลดทอนความหมายด้วยค่า IOC หรือ CVI ในการประเมินคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการตีกรอบให้ผู้เชี่ยวชาญตัดสินข้อคำถามปลายเปิดให้เหลือเพียงตัวเลข ซึ่งทำให้เกิดข้อบกพร่องเชิงความหมาย เพราะตัวเลขไม่สามารถรับรองได้ว่าข้อคำถามนั้นจะกระตุ้นให้เกิดการสนทนาเชิงลึกที่สะท้อนอารมณ์และความซับซ้อนของมนุษย์ได้จริงหรือไม่ นอกจากนี้ยังเป็นการจำกัดมุมมองของผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่ก่อนเริ่มสัมภาษณ์

กรณีศึกษาที่ 2: การแปลเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพข้ามวัฒนธรรม การประเมินด้วยค่าสถิติอาจนำไปสู่ข้อบกพร่องเชิงความหมาย เช่น การใช้คำถามเกี่ยวกับการแสดงความรักด้วยการสวมกอดซึ่งเป็นที่ยอมรับในวัฒนธรรมตะวันตก แต่นำมาใช้ในวัฒนธรรมเอเชียโดยไม่พิจารณาบริบททางวัฒนธรรมจะทำให้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพนั้นสูญเสียความตรงเชิงเนื้อหาในทันที นอกจากนี้เครื่องมือที่ได้รับการประเมินว่ามีความตรงในประชากรกลุ่มหนึ่ง (เช่น ผู้สูงอายุภาคเหนือ) อาจไม่มีความตรงเมื่อนำไปใช้กับประชากรอีกกลุ่มหนึ่ง (เช่น ผู้สูงอายุภาคใต้) หากเครื่องมือนั้นไม่ผ่านการตรวจสอบและสะท้อนกลับเชิงคุณภาพอย่างแท้จริง

การประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพในกระบวนทัศน์สร้างสรรค์นิยม จึงไม่ใช่การพิสูจน์ความสอดคล้องตามทฤษฎีด้วยค่าสถิติ แต่เป็นการสร้างความหมายร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลการตระหนักถึงกรณีศึกษาข้อบกพร่องเชิงความหมายเหล่านี้ จะเป็นข้อเตือนใจให้นักวิจัยหันมาใช้การประเมินคุณภาพครื่องมือวิจัยที่สอดคล้องกับธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างความเชื่อถือได้อย่างแท้จริง

แนวทาง COSMIN: สะพานเชื่อมสู่มาตรฐานความตรงเชิงเนื้อหา

COnsensus-based Standards for the selection of health Measurement Instruments หรือ COSMIN เป็นกรอบแนวคิดระดับสากลที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อประเมินระเบียบวิธีวิจัยและคุณภาพของเครื่องมือวัดผล มีความตรงเชิงเนื้อหาเป็นคุณสมบัติการวัดที่สำคัญที่สุดของเครื่องมือวิจัย การขาดความตรงเชิงเนื้อหา เช่น การมีข้อคำถามที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือการละเลยประเด็นที่สำคัญไป จะส่งผลกระทบและลดทอนคุณภาพของคุณสมบัติการวัดด้านอื่น ๆ ทั้งหมด COSMIN ชี้ให้เห็นว่า การที่เครื่องมือมีค่าสถิติสูง เช่น Cronbach's alpha) ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าเครื่องมือนั้นจะวัดสิ่งที่ต้องการวัดได้อย่างถูกต้อง หรือไม่มีแนวคิดที่สำคัญขาดหายไป ภายใต้กรอบแนวคิดของ COSMIN การประเมินความตรงเชิงเนื้อหาจะต้องพิจารณาผ่าน 3 มิติ (Mokkink et al., 2021, pp. 857-859; Mokkink L. B., 2018 และ Terwee et al., 2018, pp. 1159–1170) ดังนี้

มิติที่ 1 ความเกี่ยวข้อง (relevance) มุ่งประเมินว่าข้อคำถามแต่ละข้อมีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างแนวคิดที่ต้องการศึกษา กลุ่มประชากรเป้าหมาย และบริบทของการนำไปใช้หรือไม่ ไม่ใช่การใช้ค่าสถิติมาตัดสินแนวคำถามแบบปลายเปิด แต่เป็นการใช้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเชิงคุณภาพ เพื่อประเมินว่าชุดคำถามหลักและคำถามติดตามผลมีความสอดคล้องกับประสบการณ์จริงและมิติทางวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลหรือไม่ คำถามที่ดีต้องสามารถกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลสะท้อนความเป็นจริงตามธรรมชาติโดยไม่ถูกบิดเบือนหรือถูกชี้นำโดยอคติของนักวิจัย

มิติที่ 2 ความครอบคลุม (comprehensiveness) โดยการพิจารณาว่าเครื่องมือวิจัยได้ครอบคลุมแนวคิดหลักที่สำคัญทั้งหมดของสิ่งที่ต้องการศึกษาแล้วหรือไม่ หรือมีประเด็นสำคัญใดที่ขาดหายไปในบริบทของกระบวนทัศน์สร้างสรรค์นิยม ความครอบคลุม หมายถึง การที่แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึกมีโครงสร้างคำถามที่เปิดกว้างเพียงพอที่จะครอบคลุมทุกมิติของปรากฏการณ์ที่ศึกษา การประเมินในมิตินี้อาศัยกระบวนการสกัดแนวคิด การสนทนากลุ่ม หรือการอ่านตรวจทานอย่างละเอียดจากเพื่อคณะวิจัยเพื่ออุดช่องโหว่ของข้อมูลและทำให้มั่นใจว่านักวิจัยจะสามารถเก็บข้อมูลที่นำไปสู่การอธิบายเชิงลึกได้อย่างสมบูรณ์แบบ

มิติที่ 3 ความเข้าใจได้ (comprehensibility) มิตินี้ประเมินว่าคำชี้แจง ข้อคำถาม ตัวเลือกคำตอบ และกรอบเวลาที่ใช้ในเครื่องมือวิจัยนั้น กลุ่มประชากรเป้าหมายสามารถทำความเข้าใจได้ตรงตามเจตนารมณ์ของนักวิจัยหรือไม่ สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ภาษาเป็นหัวใจสำคัญ ดังนั้นความ

เข้าใจ จึงเป็นการสนทนาที่เน้นการสืบเสาะหาข้อมูล โดยหลีกเลี่ยงศัพท์วิชาการ และปรับเปลี่ยนเป็นภาษาในชีวิตประจำวันที่ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจง่าย วิธีการตรวจสอบในมิตินี้ตามแนวทาง COSMIN แนะนำให้ใช้การสัมภาษณ์ทางปัญญา หรือการทดลองคิดออกเสียงในช่วงการทดลองนำร่อง กับกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจริง เพื่อประเมินความลื่นไหลของการสนทนา และตรวจสอบว่าคำถามมีความกำกวมหรือชวนให้สับสนหรือไม่

COSMIN มีศักยภาพในการเป็นสะพานเชื่อมกับการวิจัยเชิงคุณภาพได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจาก COSMIN กำหนดให้การประเมินความตรงเชิงเนื้อหาต้องใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นกลไกหลัก แทนการพึ่งพาการคำนวณค่าสถิติ รวมทั้งเน้นย้ำให้ใช้กระบวนการเชิงคุณภาพอย่างลึกซึ้งในการพัฒนาและทดสอบเครื่องมือ เช่น การใช้กระบวนการสกัดแนวคิด (concept elicitation) การดำเนินการสัมภาษณ์ทางปัญญา (cognitive interviews) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป้าหมายจริง เพื่อตรวจสอบความครอบคลุมและความเข้าใจได้ ตลอดจนการใช้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความเกี่ยวข้องเชิงคุณภาพ ดังนั้นหลักการของ COSMIN จึงเป็นเครื่องยืนยันในระดับสากลว่า การประเมินความตรงเชิงเนื้อหาที่มีมาตรฐาน เข้มงวดและโปร่งใส ไม่จำเป็นต้องถูกลดทอนให้อยู่ในรูปของค่าสถิติเสมอไป แต่สามารถทำได้ผ่านกระบวนการเชิงคุณภาพที่ลึกซึ้ง การบูรณาการทั้ง 3 มิติของ COSMIN เข้ากับบริบทของการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมและทรงพลังในการพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่ เพื่อยกระดับความเชื่อถือได้ของเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพให้เป็นที่ยอมรับตามมาตรฐานสากลต่อไป (Mokkink et al., 2021, pp. 857-859 และ Terwee et al., 2018, pp. 1159–1170)

การบูรณาการระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพลงในกระบวนการของ COSMIN สามารถอธิบายได้ (Mokkink L. B., 2018; Shoozan et al., 2024 และ Terwee et al., 2018, pp. 1159–1170) ดังนี้

(1) การบูรณาการกระบวนการสกัดแนวคิด (concept elicitation) เพื่อประเมินความเกี่ยวข้องและความครอบคลุม ในขั้นตอนการพัฒนาเครื่องมือหรือตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยการตั้งคำถามเกี่ยวกับการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่เหมาะสมหรือไม่ เพื่อระบุประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือ การบูรณาการในส่วนนี้ชี้ให้เห็นว่า การจะตัดสินว่าข้อคำถามมีความเกี่ยวข้องและมีความครอบคลุมหรือไม่นั้น ซึ่งไม่สามารถทำได้ด้วยการให้คะแนนสถิติ แต่ต้องใช้กระบวนการทางคุณภาพ เช่น การทบทวนวรรณกรรมอย่างลึกซึ้ง การใช้ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม หรือการสัมภาษณ์เชิงลึกในระยะเริ่มต้น เพื่อยืนยันว่าชุดคำถามนั้นสามารถครอบคลุมทุกมิติของปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาได้อย่างแท้จริง

(2) การบูรณาการการสัมภาษณ์ทางปัญญา (cognitive interviewing) เพื่อประเมินความเข้าใจได้ มิติที่สำคัญอีกประการของ COSMIN คือ การประเมินความเข้าใจได้ โดย COSMIN กำหนดอย่างเคร่งครัดว่า ต้องใช้วิธีการเชิงคุณภาพที่เหมาะสมในการประเมินว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจต่อคำชี้แจงข้อคำถาม ตัวเลือก และกรอบเวลาที่ระบุไว้ในเครื่องมือหรือไม่ การบูรณาการแนวคิดนี้เข้ากับ

การประเมินแบบสัมภาษณ์เชิงลึก สอดคล้องกับขั้นตอนการทดลองนำร่อง และการรับข้อเสนอแนะ โดยการนำร่างแบบสัมภาษณ์ไปใช้กับการสัมภาษณ์ทางปัญญา หรือให้ผู้ให้ข้อมูลจำลองสะท้อนความคิดออกเสียงซึ่งการใช้วิธีการเชิงคุณภาพเช่นนี้ ไม่เพียงแต่ช่วยตรวจสอบความกำกวมของภาษา แต่ยังช่วยให้นักวิจัยสังเกตปฏิกิริยา สีหน้า ความสับสน และความลื่นไหลของบทสนทนา เพื่อนำมาปรับปรุงเครื่องมือให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

(3) การให้คุณค่ากับดุลยพินิจเชิงคุณภาพ โดยคณะผู้พัฒนา COSMIN ได้ตระหนักถึงข้อจำกัดของการพยายามทำให้การประเมินคุณภาพกลายเป็นเพียงการวัดผลจากค่าสถิติ คณะผู้พัฒนา COSMIN ระบุอย่างชัดเจนว่า การประเมินคุณภาพเครื่องมือที่แท้จริงต้องใช้ดุลยพินิจเชิงคุณภาพ ความเชี่ยวชาญและความรู้ที่ลึกซึ้งในระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพของคณะวิจัยหรือผู้ประเมิน นอกจากนี้ COSMIN ยังเน้นย้ำให้ตระหนักว่าจุดแข็งของวิธีการเชิงคุณภาพจะต้องไม่สูญหายไปในความพยายามที่จะสร้างมาตรฐานการประเมินผลแบบตายตัว และในมุมมองของแนวทางนี้ ผู้ให้ข้อมูลหรือกลุ่มเป้าหมายจึงเป็นผู้เชี่ยวชาญที่แท้จริงในการประเมินเครื่องมือการบูรณาการระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในกระบวนการ COSMIN สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ของการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยระดับสากล ที่ปฏิเสธการพึ่งพาค่าสถิติและหันมาให้ความสำคัญกับความลึกซึ้งของการได้มาซึ่งข้อมูล การปรับใช้กรอบคิดนี้กับเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงถือเป็นการสร้างมาตรฐานใหม่ที่มอบความชอบธรรมให้กับกระบวนการเชิงคุณภาพ ให้สามารถใช้เป็นกลไกหลักในการยืนยันความเชื่อถือได้และเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ

การพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่: CQCV framework

จากการทบทวนข้อจำกัดของการใช้ดัชนีทางสถิติแบบปฏิฐานนิยม ที่ลดทอนบริบทเชิงความหมาย และการพิจารณาจุดเด่นของมาตรฐานสากลอย่าง COSMIN ที่เน้นระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ บทความนี้จึงนำเสนอการสังเคราะห์กรอบทฤษฎีใหม่ที่ชื่อว่า comprehensive qualitative content validity framework หรือ CQCV framework) โดยกรอบทฤษฎีนี้ไม่ได้มุ่งเน้นการแปลงข้อมูลหรือความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญให้เป็นค่าสถิติ แต่เป็นการผสานมิติการประเมินของ COSMIN เข้ากับกระบวนทัศน์การสร้างความเชื่อถือได้ และขับเคลื่อนด้วย Interview Protocol Refinement หรือ IPR โดยสังเคราะห์องค์ประกอบหลักได้ 3 ส่วน (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2567, หน้า 58-80; จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568, หน้า 1-14; จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568 หน้า 167-189; ตระกูล จิตวัฒนากร และคณะ, 2567, หน้า 521-532; Castillo-Montoya, M., 2016, pp. 811-831 และ Shoozan et al., 2024) ดังนี้

(1) องค์ประกอบด้านมิติการประเมิน (assessment dimensions) ที่บูรณาการจาก COSMIN โดยนำมิติความตรงเชิงเนื้อหา 3 ประการของ COSMIN มาตีความและปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

- ความเกี่ยวข้องเชิงบริบทและวัฒนธรรม (contextual & cultural relevance) การประเมินว่าชุดคำถามสามารถสะท้อนสิ่งที่ต้องการศึกษาในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ นักวิจัยต้องคัดกรองประเด็นทางวัฒนธรรม เช่น ภาษา สำเนียง ระยะห่างระหว่างคู่สนทนา เพศสภาพ และสถานภาพเชิงอำนาจ ซึ่งการประเมินในส่วนนี้ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญพิจารณาในเชิงคุณภาพ แทนการให้คะแนนสถิติรายข้อ

- ความครอบคลุมเชิงมิติ (dimensional comprehensiveness) การประเมินว่าคำถามปลายเปิดสามารถครอบคลุมมิติของปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างรอบด้าน โดยอาศัยกระบวนการสกัดแนวคิด (concept elicitation) ควบคู่กับการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อลดช่องโหว่ของข้อมูลและทำให้มั่นใจว่านักวิจัยจะสามารถอธิบายปรากฏการณ์เชิงลึกได้

- ความเข้าใจได้เชิงความหมาย (semantic comprehensibility) การพิจารณาว่ากลุ่มเป้าหมายสามารถตีความ และเข้าใจข้อคำถามได้ตรงตามเจตนารมณ์ของนักวิจัย โดยปราศจากความกำกวม ซึ่งจะต้องประเมินผ่านการสัมภาษณ์ทางปัญญา หรือกระบวนการคิดออกเสียง จากผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอนการทดลองนำร่อง

(2) องค์ประกอบด้านกลไกการปฏิบัติการ (operational mechanisms) ตามกรอบ IPR เพื่อให้องค์ประกอบด้านมิติการประเมินข้างต้นเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม CQCV framework จึงนำกระบวนการปฏิบัติการ 4 ระยะของ IPR framework มาเป็นกลไกในการขับเคลื่อน ดังนี้

- การตรวจสอบความสอดคล้อง (ensuring alignment) การใช้ตารางเมทริกซ์เพื่อจับคู่ระหว่างคำถามการสัมภาษณ์กับคำถามการวิจัย ซึ่งเป็นกลไกที่ช่วยประกันมิติความครอบคลุม

- การสร้างบทสนทนาเชิงสืบเสาะ (constructing conversation) การออกแบบและจัดเรียงคำถามหลัก รวมถึงคำถามติดตามผล ให้มีลักษณะเป็นธรรมชาติ หลีกเลี่ยงศัพท์วิชาการ เพื่อส่งเสริมการสนทนาที่มีการสืบเสาะข้อมูลเชิงลึก

- การรับข้อเสนอแนะเชิงคุณภาพ (receiving feedback) การให้เพื่อนร่วมงานหรือผู้เชี่ยวชาญใช้การอ่านตรวจทานอย่างละเอียด เพื่อปรับปรุงโครงสร้างภาษาและประเมินมิติความเกี่ยวข้อง โดยหลีกเลี่ยงการตีกรอบเป็นคะแนนสถิติ

- การนำร่องและจำลองสถานการณ์ (piloting) การนำเครื่องมือไปทดลองสัมภาษณ์เสมือนจริงกับกลุ่มคนที่มีลักษณะใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อประเมินมิติความเข้าใจได้ และทดสอบความคล่องตัวของการสนทนาในบริบทจริง

(3) องค์ประกอบด้านเป้าหมายสูงสุด: การสร้างความเชื่อถือได้ (trustworthiness) เป้าหมายปลายทางของ CQCV framework ไม่ใช่การได้มาซึ่งค่าสถิติ แต่เป็นการทำให้เครื่องมือวิจัยบรรลุเกณฑ์ความเชื่อถือได้ 4 ประการของการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

- ความน่าเชื่อถือ (credibility) เครื่องมือที่ผ่านการขัดเกลาจะเอื้อให้นักวิจัยสามารถนำข้อมูลกลับไปใช้วิธีการสอบทานข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล และการตรวจสอบแบบสามเส้า เพื่อยืนยันความถูกต้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- การถ่ายโอนผลการวิจัย (transferability) ชุดคำถามที่ครอบคลุมจะนำไปสู่การได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึก สำหรับให้ผู้อ่านพิจารณาความสอดคล้องในการนำไปปรับใช้ในบริบทอื่น

- การพึ่งพากับเกณฑ์อื่นได้ (dependability) การบันทึกกระบวนการพัฒนาและปรับปรุงชุดคำถามอย่างละเอียดในทุกขั้นตอนของการขัดเกลา เป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำระบบการตรวจสอบโครงการวิจัย (audit trail) ที่สะท้อนความสม่ำเสมอและความโปร่งใส

- การยืนยันผลการวิจัย (confirmability) การรับข้อเสนอแนะเชิงคุณภาพและการประเมินประเด็นทางวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน จะช่วยลดอคติส่วนตัวของนักวิจัย นำไปสู่การตีความที่ตรวจสอบยืนยันผลได้ผ่านการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านนักวิจัย

CQCV framework จึงเป็นกรอบทฤษฎีที่ประสานพลังระหว่าง COSMIN) และปรัชญาของวิธีวิทยาเชิงคุณภาพ โดยปฏิเสธการพึ่งพาตัวเลขทางสถิติที่ลดทอนความหมาย และชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเครื่องมือผ่าน IPR สามารถสร้างความมั่นใจในความตรงเชิงเนื้อหา และยกระดับคุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพให้เป็นที่ประจักษ์และเชื่อถือได้ทางวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง

การนำ CQCV framework ไปสู่การปฏิบัติจริงอย่างเป็นรูปธรรม นักวิจัยจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการพึ่งพาค่าสถิติ มาสู่กระบวนการพิจารณาตัดสินเชิงคุณภาพอย่างลึกซึ้ง ตามแนวทางปฏิบัติ 5 ขั้นตอน (จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2567, หน้า 58-80; จำเนียร จวงตระกูล และคณะ, 2568 หน้า 167-189; ตระกูล จิตวัฒนากร และคณะ, 2567, หน้า 521-532; Castillo-Montoya, M., 2016, pp. 811-831 และ Shoozan et al., 2024)

ขั้นตอนที่ 1 การออกแบบและสร้างความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (ensuring alignment) กระบวนการเริ่มต้นจากการนำวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัยมาเป็นแกนหลักในการตั้งคำถามปลายเปิดโดยหลีกเลี่ยงการชี้นำหรือการตั้งคำถามที่มีคำตอบตายตัว ในขั้นตอนนี้นักวิจัยควรใช้วิธีการสร้างตารางเมทริกซ์ เพื่อจับคู่ระหว่างข้อคำถามการสัมภาษณ์กับคำถามการวิจัย การตรวจสอบความสอดคล้องเชิงโครงสร้างนี้ จะช่วยรับประกันมิติความครอบคลุม (Comprehensiveness)ของเครื่องมือวิจัย ทำให้มั่นใจได้ว่าไม่มีประเด็นสำคัญใดขาดหายไป และสามารถสะท้อนสิ่งที่ต้องการศึกษาได้อย่างครบถ้วน

ขั้นตอนที่ 2. การสร้างบทสนทนาเชิงสืบเสาะและบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม (constructingan inquiry-based conversation & cultural considerations) ภาษาและบริบท คือหัวใจของการวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยต้องออกแบบและขัดเกลาชุดคำถามให้มีความเป็นธรรมชาติ เสมือนการสร้างบทสนทนาที่มุ่งเน้นการสืบเสาะหาข้อมูล แทนที่การตั้งคำถามและตอบแบบผิวเผิน นอกจากนี้

จะต้องประเมินและสอดแทรก ประเด็นทางวัฒนธรรม 7 ประการ ได้แก่ 1) ภาษาและสำเนียง 2) ระยะห่างระหว่างคู่สนทนา 3) เพศสภาพ 4) สถานภาพของคู่สนทนา 5) จังหวะเวลา 6) ศาสนา และ 7) ชาติพันธุ์ การใช้ภาษาและท่าทีที่เคารพต่อความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม จะช่วยลดช่องว่างเชิงอำนาจระหว่างนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูลสร้างสภาพแวดล้อมที่ผ่อนคลาย ซึ่งจะนำไปสู่การได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นความจริงและลึกซึ้ง

ขั้นตอนที่ 3. การให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเชิงคุณภาพ (qualitative expert validation) แทนที่การให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความตรงรายข้อออกมาเป็นตัวเลขคะแนน (+1, 0, -1) นักวิจัยควรนำร่างแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญ (จำนวนประมาณ 5 คน) ทำการตรวจสอบและให้ความเห็นเชิงคุณภาพเพื่อวิพากษ์ถึงความสมเหตุสมผล ความลึกซึ้ง และความเหมาะสมของข้อคำถาม โดยในขั้นตอนนี้นักวิจัยสามารถขอให้ผู้เชี่ยวชาญใช้เทคนิคการอ่านตรวจทานอย่างละเอียด หรือใช้วิธีการคิดออกเสียงเพื่อสะท้อนความรู้สึกขณะอ่านคำถามและให้ข้อเสนอแนะในการขัดเกลาสำนวนภาษาให้ตรงประเด็นและมีความเกี่ยวข้องมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 4 การทดลองนำร่องเพื่อประเมินความเข้าใจได้ (pilot testing for comprehensibility) ก่อนนำเครื่องมือไปใช้งานในภาคสนามจริง นักวิจัยจะต้องนำร่างแบบสัมภาษณ์ขั้นสุดท้ายไปทดลองสัมภาษณ์กับกลุ่มบุคคลที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูล (ประมาณ 4-5 คน) เป้าหมายของขั้นตอนนี้ไม่ได้ทำเพื่อเก็บข้อมูลวิจัย แต่ทำเพื่อประเมินมิติความเข้าใจได้ โดยการจำลองสถานการณ์การสัมภาษณ์ในบริบทจริง เพื่อสังเกตปฏิกิริยาของผู้ตอบ ทดสอบความคล่องตัวของบทสนทนาและระบุว่ามีข้อคำถามใดที่มีความกำกวมหรือชวนให้สับสนหรือไม่ ก่อนจะนำมาปรับปรุงแก้ไขเป็นแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 การสอบทานข้อมูลและการตรวจสอบแบบสามเส้าเพื่อความน่าเชื่อถือ (memberchecking & triangulation) ความตรงเชิงเนื้อหาในการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการพลวัตที่ไม่ได้สิ้นสุดก่อนการลงพื้นที่ แต่ครอบคลุมไปถึงระหว่างและหลังการเก็บข้อมูลด้วย เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว นักวิจัยควรนำผลการตีความกลับไปใช้วิธีการสอบทานข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล เพื่อยืนยันว่าการตีความนั้นมีความถูกต้องสมเหตุสมผล และตรงตามประสบการณ์ความจริงของผู้ให้ข้อมูล ควบคู่ไปกับการใช้ การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านนักวิจัย ซึ่งอาศัยมุมมองของทีมนักวิจัยหลายคนร่วมกันวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อลดอคติส่วนบุคคลและเสริมสร้างความเที่ยงตรงของการตีความ

การปฏิบัติตามแนวทางทั้ง 5 ขั้นตอนนี้ เป็นการปฏิเสธการลดทอนความหมายด้วยค่าสถิติและหันมาสร้างคุณสมบัติการวัดผ่านวิถีทางเชิงคุณภาพอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะช่วยยกระดับความเชื่อถือได้ของเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพให้เป็นระบบ มีมาตรฐาน และโปร่งใสตามหลักวิชาการระดับสากล

บทสรุป

บทความวิชาการนี้ได้ทบทวนแนวคิดและนำเสนอการปรับเปลี่ยนกรอบทฤษฎีในการประเมินความตรงเชิงเนื้อหาเพื่อแก้ไขการนำดัชนีทางสถิติของการวิจัยเชิงปริมาณมาใช้กับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสามารถสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

(1) ความแตกต่างเชิงกระบวนทัศน์และข้อจำกัด จากการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยมและสร้างสรรค์นิยม พบว่าการวิจัยเชิงปริมาณมุ่งเน้นการทดสอบสมมติฐานและการวัดที่เป็นรูปธรรมใช้ค่าสถิติ เช่น IOC CVI และ CVR) เป็นเครื่องมือตัดสินความตรงเชิงเนื้อหา เมื่อนำค่าสถิติเหล่านี้มาประยุกต์ใช้กับเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ กลับก่อให้เกิดข้อบกพร่องเชิงความหมายและการลดทอนบริบท เนื่องจากค่าสถิติไม่สามารถสะท้อนความซับซ้อน ความลึกซึ้ง และความยืดหยุ่นของการตีความตามธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพได้ การประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพจึงไม่ควรยึดติดกับค่าสถิติ แต่ต้องมุ่งเน้นที่การสร้างความเชื่อถือได้ ผ่านการใช้วิจารณญาณของผู้เชี่ยวชาญการสอบทานข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล และการตรวจสอบแบบสามเส้า

2. COSMIN ในบริบทเชิงคุณภาพ ได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าให้ความสำคัญกับความตรงเชิงเนื้อหาเป็นอันดับแรก พบว่าหลักการประเมิน 3 มิติของ COSMIN ได้แก่ ความเกี่ยวข้อง ความครอบคลุม และความเข้าใจได้ สามารถนำมาปรับใช้เป็นสะพานเชื่อมสู่การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจุดแข็ง คือ มีการระบุอย่างชัดเจนว่าการประเมินมิติเหล่านี้ต้องใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายจริง ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างแท้จริง

3. CQCV framework เป็นการหลอมรวมมิติการประเมินทั้ง 3 ด้านของ COSMIN เข้ากับ IPR โดยขับเคลื่อนผ่าน 5 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การออกแบบและสร้างความสอดคล้องเชิงโครงสร้างขั้นตอนที่ 2 การสร้างบทสนทนาเชิงสืบเสาะและบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม ขั้นตอนที่ 3. การให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเชิงคุณภาพ ขั้นตอนที่ 4 การทดลองนำร่องเพื่อประเมินความเข้าใจได้ และขั้นตอนที่ 5 การสอบทานข้อมูลและการตรวจสอบแบบสามเส้าเพื่อความน่าเชื่อถือ

การประเมินความตรงเชิงเนื้อหาสำหรับเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ ไม่ใช่กระบวนการทางคณิตศาสตร์ที่ตายตัว แต่เป็นศิลปะและวิทยาศาสตร์ของการทำความเข้าใจมนุษย์ การเปลี่ยนผ่านจากกรอบทฤษฎีเชิงปริมาณสู่ CQCV framework จะเป็นหมุดหมายสำคัญที่ช่วยให้นักวิจัย กองบรรณาธิการวารสาร และผู้ประเมินบทความ มีมาตรฐานร่วมกันในการตรวจสอบและพัฒนาเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพอันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพและความน่าเชื่อถือของงานวิจัยเชิงคุณภาพให้เป็นที่ประจักษ์ในระดับสากลต่อไป

บรรณานุกรม

จำเนียร จวงตระกูล, กล้าหาญ ณ น่าน, วอนชนก ไชยสุนทร, รัญจวน ประวัติเมือง, พิบูลย์ ธาระพุทธิ และสุมณฑา ตันวงศ์วาล. (2564). **ทางเลือกใหม่ในการสร้างแนวการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ.** วารสารวิชาการการตลาดและการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, 8(2), 1-16.

จำเนียร จวงตระกูล, คณิดา นรัตถรักษา, ปรีชา คำมาดี, และลัดดาวัลย์ สำราญ. (2567). **การนำเสนอข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ร่วมโครงการในรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ: ปัญหาจริยธรรมว่าด้วยการปกปิดข้อมูลของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยไว้เป็นความลับ.** Public Administration Associationof Thailand Journal, 6(2), 30-48.

จำเนียร จวงตระกูล, นวัสนันท์ วงศ์ประสิทธิ์, อุทัย อันพิมพ์, และพรรษวรรณ สุขสมวัฒน์. (2568). **การจัดระบบการตรวจสอบโครงการวิจัย: กลยุทธ์ในการสร้างเสริมความเชื่อถือได้ของงานวิจัยเชิงคุณภาพ.** PAAT Journal, 7(1), 1-14.

จำเนียร จวงตระกูล, นิวรัตน์ วิจิตรกุลสวัสดิ์, ศิวะพร ภู่พันธ์, และสยาม อัจฉริยประภา. (2567). **จริยธรรมการวิจัย: การปฏิบัติตามแนวคิดต่างตอบแทนในการวิจัยด้วยการให้สิ่งตอบแทนแก่ผู้เข้าร่วมโครงการในการวิจัยเชิงคุณภาพ.** Public Administration Association of Thailand Journal, 6(1), 1-19.

จำเนียร จวงตระกูล, พนา ดุลยพัชร, สานนท์ อนันทานนท์, และลัดดาวัลย์ สำราญ. (2568). **จริยธรรมการวิจัย: การปกป้องคุ้มครองความเป็นส่วนตัวของผู้เข้าร่วมการวิจัยเชิงคุณภาพ.** วารสารมนุษยสังคมศิลปาสาร, 7(1), 91-105.

จำเนียร จวงตระกูล, ลัดดาวัลย์ สาราญ, ภคมน โภคะธีรกุล, และสุรีย์พร สลับสี. (2567). **ประเด็นทางวัฒนธรรมที่ต้องพิจารณาในการสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเชิงคุณภาพ: แนวทางปฏิบัติสำหรับนักวิจัยใหม่.** วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา, 6(4), 58-80.

จำเนียร จวงตระกูล, และพรรษวรรณ สุขสมวัฒน์. (2569). **บทวิจารณ์หนังสือ: การวิจัยเชิงคุณภาพและการออกแบบการวิจัย: ทางเลือกห้ารูปแบบ** (พิมพ์ครั้งที่ห้า). PAAT Journal, 8(1), 289-291.

จำเนียร จวงตระกูล, อรพินท์ บุญสิน, จารุกัญญา อุดานนท์, และลัดดาวัลย์ สำราญ. (2567). **การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิเคราะห์แก่นสาร: แนวทางปฏิบัติสำหรับนักวิจัยใหม่.**Public Administration Association of Thailand Journal, 6(2), 15-29.

จำเนียร จวงตระกูล, อุทัย อันพิมพ์, และลัดดาวัลย์ สำราญ. (2568). **การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการวิจัยและการประเมินเครื่องมือในการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ: แนวทางสำหรับการสร้างความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นของเครื่องมือวิจัย.** วารสารบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี, 14(1), 167-189.

ตระกูล จิตวัฒนากร, นันทนา ชวศิริกุลฑล, นพพงศ์ เกิดเงิน, และจำเนียร จวงตระกูล. (2567). **การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านนักวิจัย: กลยุทธ์เพื่อสร้างความเชื่อถือได้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ.** Research Community and Social Development Journal, 18(3), 521-532.

นันทกา สวัสดิพานิช, และสุจิตรา เทียนสวัสดิ์. (2554). **การแปลเครื่องมือเพื่องานวิจัยข้ามวัฒนธรรม: เทคนิคและประเด็นที่ต้องพิจารณา.** วารสารสภาการพยาบาล, 26(1), 19-28.

นันทนา ชวศิริกุลฑล, ตระกูล จิตวัฒนากร, นพพงศ์ เกิดเงิน, และจำเนียร จวงตระกูล.(2567). **การจำแนกประเภทและการทบทวนวรรณกรรมในการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎี: กรณีศึกษาจากโครงการวิจัยในประเทศไทยด้วยการศึกษาแบบการทบทวนวรรณกรรมแบบไม่ใช้ระบบ.** Burapha Journal of Business Management, 13(1), 137-150.

นันทนา ชวศิริกุลฑล, ตระกูล จิตวัฒนากร, และจำเนียร จวงตระกูล. (2566). **การปฏิบัติตามข้อกำหนดคุณลักษณะจำเพาะของการวิจัยเชิงคุณภาพยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎี: ศึกษาจากบทความวิจัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารฐานดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย**. วารสารชุมชนวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 17(2), 1-13.

ปรัชนันท์ เจริญอาภรณ์วัฒนา, นพพงศ์ เกิดเงิน, Smith, I., และจำเนียร จวงตระกูล. (2568). **ความแตกต่าง 4 แบบ ในการดาเนินการวิจัยแบบทฤษฎีฐานรากในประเทศไทย: การทบทวนวรรณกรรมแบบไม่ใช้ระบบ.** เศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจปริทัศน์, 21(2), 62-81.

พวงผกา คงวัฒนานนท์. (2556). **การใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธีเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของงานวิจัยทางสุขภาพ.** วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 21(7), 648-657.

มณีรัศมิ์ พัฒนสมบัติ. (2564). การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยทางการพยาบาลและสังคมศาสตร์. วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้, 8(2), 329-343.

วรรณวิชนี ถนอมชาติ, อุทัย อันพิมพ์, และจำเนียร จวงตระกูล. (2563). การนำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพ.วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 14(4), 1-13.

สุจิตรา เทียนสวัสดิ์. **ดัชนีความตรงเชิงเนื้อหา: ขอวิพากษ์และข้อเสนอแนะวิธีการคำนวณ.** สืบค้นเมื่อ 26 พฤษภาคม 2569, จาก https://mis.nurse.cmu.ac.th/mis/download/publication/865_file.pdf.

Castillo-Montoya, M. (2016). **Preparing for Interview Research: The Interview Protocol Refinement Framework.** The Qualitative Report, 21(5), 811-831.

Garud, R., Berends, H., & Tuertscher, P. (2018). **Qualitative approaches for studying innovationas process.** In R. Mir, & S. Jain (Eds.), The Routledge Companion to Qualitative Research in Organization Studies. 1-31.

Hayashi, P., Abib, G., & Hoppen, N. (2019). **Validity in Qualitative Research: A Processual Approach.** The Qualitative Report, 24(1), 98-112.

Mokkink L. B. (2018). **COSMIN Risk of Bias checklist.** Retrieved May 26, 2026, from www.cosmin.nl.

Mokkink L. B., Terwee C. B., Henrica C. W de Vet, Bouter L. M., Alonso J. & Patrick D. (2021). **Reply to the concerns raised by McKenna and Heaney about COSMIN,** Journal of Medical Economics, 24(1), 857-859.

Prananto I. W., Rakhmawati Y., & Pamungkas T. (2022). **Content Validity Ratio (CVR),** Content Validity Index (CVI), and Confirmatory Factor Analysis (CFA) in Mathematics Learning Independence Instruments. Jurnal Penelitian Didaktik Matematika, 6(2), 116-132.

Shoozan A., & Mohamad M. (2024). **Application of Interview Protocol Refinement Framework in Systematically Developing and Refining a Semi-structured Interview Protocol.** Retrieved May 26, 2026, from https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/.Terwee C. B., Prinsen C. A. C., Chiarotto A., Westerman·M. J., Patrick·D., Alonso J., Bouter L. M., Henrica C. W de Vet & Mokkink L. B. (2018). **COSMIN methodology for evaluating the content validity of patient-reported outcome measures: a Delphi study.** Quality of Life Research, 27, 1159–1170.

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้พัฒนางานวิจัย

Applying Buddhist Principles to Research Development

วุฒิพงษ์ รอดบำรุง
Wutthipong Rodbamrung
โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดทุ่งมะสัง
Phrapariyattidhamma School of Wat Thung Masang
มนัสวี
มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
พระครูสุตรัตนบัณฑิต
Phrakhru Suttaratbandit
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
พระสุรพล ไกรรอด
Phrasuraphon krairod
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
ปฏิธรรม สำเนียง
Patitham Samniang
มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต
Rattanabandit University
Corresponding author, e-mail : jowutthipong29@gmail.com

บทคัดย่อ

เนื้อหานี้นำเสนอการผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการวิจัยเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในงานวิจัย โดยการนำหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ และปัญญา มาใช้ในการพิจารณาและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบคอบ เพื่อสร้างการวิจัยที่มีคุณค่าและยั่งยืน การนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมยังช่วยให้การวิจัยตอบโจทย์สังคมได้ดีขึ้น การใช้หลักเมตตากรุณาในการออกแบบนโยบายและพัฒนาหลักสูตรก็เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรมในสังคม ถึงแม้การบูรณาการพุทธธรรมกับงานวิจัยจะยังมีความท้าทายในการประยุกต์ใช้ แต่การสร้างเครื่องมือที่สามารถวัดผลทางจิตใจและพัฒนาผลลัพธ์ในแง่ของสมาธิและคุณธรรมจะช่วยให้การนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยมีความสมบูรณ์และยั่งยืนยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : หลักพุทธธรรม, นโยบายสาธารณะ, การพัฒนาองค์ความรู้

ABSTRACT

This content presents the integration of Buddhist principles with the research process to enhance ethics and morality in research. By applying the Threefold Training – Sīla (morality), Samādhi (concentration), and Paññā (wisdom) – researchers can carefully analyze and consider data to create valuable and sustainable research. The application of the Four Noble Truths in analyzing social issues helps to improve research in addressing societal challenges. The use of compassion in designing public policies and curriculum development also promotes ethics in society. While the integration of Buddhist principles into research faces challenges in practical application, developing tools to measure mental outcomes and the effects of concentration and morality will ensure the integration is complete, effective, and internationally accepted.

Keywords : Buddhist principles, public policy, knowledge development

บทนำ

การวิจัยเป็นกระบวนการที่สำคัญในการแสวงหาความรู้ พัฒนาทฤษฎี และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคม กระบวนการวิจัยต้องอาศัยการคิดอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ข้อมูล และการตั้งสมมติฐานที่มีเหตุผล เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าและสามารถนำไปใช้ได้จริง (Kuhn, 1962) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยจำนวนมากในปัจจุบันอาจขาดมิติด้านคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและคุณภาพของงานวิจัย (Resnik, 2020)

หลักพุทธธรรมสามารถเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนากระบวนการวิจัยให้มีคุณค่าและจริยธรรม โดยพุทธธรรมเน้นให้มนุษย์พัฒนาตนเองทั้งทางปัญญาและศีลธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับ

นักวิจัย ไม่เพียงแต่เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ถูกต้องแม่นยำ แต่ยังเพื่อให้การวิจัยเป็นประโยชน์ต่อสังคมในระยะยาว (Kalupahana, 1992) หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัย โดยศีลช่วยส่งเสริมจริยธรรม สมาธิช่วยให้เกิดความแน่วแน่ในการทำงาน และปัญญาช่วยในการพิจารณาและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ (Gethin, 1998)

อย่างไรก็ตาม การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในงานวิจัยอาจมีความท้าทาย เนื่องจากนักวิจัยบางคนอาจไม่คุ้นเคยกับแนวคิดเหล่านี้ หรือมองว่าพุทธธรรมเป็นเรื่องของศาสนาเพียงอย่างเดียว การตีความพุทธธรรมในบริบทของการวิจัยต้องอาศัยความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อให้สามารถผสานหลักการทางพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างสมดุล (Harvey, 2013)

ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับพุทธธรรม

พุทธธรรมหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาจิตใจ หลักพุทธธรรมมีรากฐานอยู่บนหลักเหตุและผล และเน้นการพัฒนาปัญญาโดยการสังเกตและพินิจพิเคราะห์ความเป็นจริง (Rahula, 1959) หลักพุทธธรรมประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ เช่น ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งสามารถนำมาใช้ในกระบวนการวิจัยเพื่อให้เกิดความถูกต้องและมีคุณธรรม (Gethin, 1998)

นักวิจัยสามารถนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา สามารถช่วยให้นักวิจัยมีระเบียบวินัย มีสมาธิจดจ่อในการทำงาน และมีปัญญาในการแยกแยะข้อเท็จจริงจากอคติ (Harvey, 2013) ศีลช่วยส่งเสริมจริยธรรมและความซื่อสัตย์ทางวิชาการ สมาธิช่วยให้เกิดสมาธิและความแน่วแน่ในการดำเนินงานวิจัย และปัญญาช่วยให้นักวิจัยสามารถตัดสินใจได้อย่างรอบคอบและถูกต้อง

นอกจากนี้ หลักอริยสัจ 4 ยังสามารถนำมาใช้วิเคราะห์ปัญหาในงานวิจัยได้ โดยเริ่มจากการกำหนดปัญหา (ทุกข์) วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) หาแนวทางแก้ไข (นิโรธ) และวางแผนวิธีดำเนินการ (มรรค) หลักการนี้สามารถช่วยให้นักวิจัยสามารถเข้าใจโครงสร้างของปัญหาอย่างลึกซึ้งและกำหนดแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ (Kalupahana, 1992)

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนางานวิจัย

การวิจัยเป็นกระบวนการที่สำคัญในการแสวงหาความรู้ พัฒนาทฤษฎี และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคม กระบวนการวิจัยต้องอาศัยการคิดอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ข้อมูล และการตั้งสมมติฐานที่มีเหตุผล เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าและสามารถนำไปใช้ได้จริง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยจำนวนมากในปัจจุบันอาจขาดมิติด้านคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและคุณภาพของงานวิจัย

หลักพุทธธรรมสามารถเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนากระบวนการวิจัยให้มีคุณค่าและจริยธรรม โดยพุทธธรรมเน้นให้มนุษย์พัฒนาตนเองทั้งทางปัญญาและศีลธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับนักวิจัย ไม่เพียงแต่เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ถูกต้องแม่นยำ แต่ยังเพื่อให้การวิจัยเป็นประโยชน์ต่อสังคมในระยะยาว อย่างไรก็ตาม การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในงานวิจัยอาจมีความท้าทาย เนื่องจากนักวิจัยบางคนอาจไม่คุ้นเคยกับแนวคิดเหล่านี้ หรือมองว่าพุทธธรรมเป็นเรื่องของศาสนาเพียงอย่างเดียว

1. จริยธรรมทางวิชาการ

การใช้หลักศีลในงานวิจัยช่วยให้นักวิจัยมีจรรยาบรรณและรักษาความซื่อสัตย์ในงานของตนเอง หลักศีลในพุทธศาสนาเน้นการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสังคม รวมถึงการไม่พูดเท็จ การไม่ฉ้อโกง และการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม (Harvey, 2013) ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการวิจัยทางวิชาการ โดยเฉพาะการปฏิบัติตามจริยธรรมในการทำวิจัย เช่น การอ้างอิงแหล่งข้อมูลอย่างถูกต้อง หลีกเลี่ยงการลอกเลียนแบบ และไม่บิดเบือนผลวิจัย

ในบริบทของการวิจัย การบิดเบือนข้อมูลและการลอกเลียนแบบเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (Resnik, 2020) นักวิจัยที่ปฏิบัติตามหลักศีลจะสามารถดำเนินงานวิจัยอย่างซื่อสัตย์ โปร่งใส และรับผิดชอบต่อผลการศึกษา ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้ผลงานวิจัยได้รับความเชื่อถือจากสังคม (Kalupahana, 1992)

นอกจากนี้ การมีจริยธรรมทางวิชาการยังส่งผลต่อคุณภาพของงานวิจัยและการพัฒนาองค์ความรู้ในวงวิชาการ นักวิจัยที่มีคุณธรรมและจริยธรรมจะคำนึงถึงผลกระทบของงานวิจัยต่อสังคม และหลีกเลี่ยงการกระทำที่อาจก่อให้เกิดอคติหรือนำไปสู่การตีความที่ผิดพลาด (Gethin, 1998) การรักษาความซื่อสัตย์ในการวิจัยจึงไม่เพียงเป็นเรื่องของความถูกต้องทางวิชาการ แต่ยังเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์และยั่งยืนต่อสังคม

2. ปัจจัยแห่งความสำเร็จ

อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่ช่วยกำหนดเป้าหมายและเสริมสร้างความสำเร็จในการทำงานวิจัย โดยประกอบไปด้วย ฉันทะ (ความพอใจและแรงบันดาลใจ) วิริยะ (ความพยายามและความมุ่งมั่น) จิตตะ (สมาธิและความจดจ่อ) และวิมังสา (การพิจารณาไตร่ตรอง) ซึ่งทั้งหมดนี้สามารถประยุกต์ใช้ในกระบวนการวิจัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพของงานวิจัย (Bodhi, 2012)

ฉันทะช่วยให้นักวิจัยมีความรักและสนใจในหัวข้อที่ศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความมุ่งมั่นและตั้งใจทำงาน วิริยะช่วยเสริมสร้างความพยายามและความอดทนในการเผชิญกับอุปสรรคระหว่างการวิจัย จิตตะช่วยให้เกิดสมาธิและความแน่วแน่ในการดำเนินการวิจัย และวิมังสาช่วยให้นักวิจัยสามารถไตร่ตรองและพิจารณาผลการวิจัยได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน (Harvey, 2013)

3. การแก้ไขปัญหาสังคม

การใช้หลักอริยสัจ 4 ในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมเป็นแนวทางที่ช่วยให้นักวิจัยเข้าใจโครงสร้างและรากเหง้าของปัญหาได้อย่างลึกซึ้ง โดยเริ่มจากการกำหนดปัญหา (ทุกข์) วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) หาแนวทางแก้ไข (นิโรธ) และวางแผนการดำเนินงาน (มรรค) (Gethin, 1998)

ตัวอย่างของการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาความยากจนโดยการศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ (สมุทัย) และพิจารณานโยบายที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้ (นิโรธ) จากนั้นนักวิจัยสามารถออกแบบโครงการที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน (Harvey, 2013) หลักอริยสัจ 4 ยังสามารถใช้ในการศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจิต โดยช่วยให้เข้าใจสาเหตุของปัญหาและออกแบบแนวทางการแก้ไขที่เหมาะสม (Kalupahana, 1992)

4. การออกแบบนโยบายสาธารณะ

หลักเมตตากรุณามีบทบาทสำคัญในการออกแบบนโยบายสาธารณะที่คำนึงถึงคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสวัสดิการสังคม การศึกษา และสาธารณสุข นักวิจัยสามารถใช้แนวคิดนี้เพื่อพัฒนานโยบายที่เน้นการลดความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม (Bodhi, 2012)

ตัวอย่างเช่น การออกแบบนโยบายด้านสุขภาพที่เน้นการเข้าถึงการรักษาพยาบาลของทุกคนโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ หรือการออกแบบหลักสูตรการศึกษาที่ช่วยส่งเสริมความเข้าใจและความเอื้อเฟื้อระหว่างนักเรียน (Rahula, 1959) การมีเมตตากรุณาในการออกแบบนโยบายสาธารณะช่วยให้เกิดสังคมที่มีความสมานฉันท์และลดความขัดแย้งทางสังคม (Harvey, 2013)

5. การพัฒนาหลักสูตรการศึกษา

ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่มีคุณธรรม มีสมาธิ และเสริมสร้างปัญญา โดยศีลช่วยสร้างระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ สมาธิช่วยให้ผู้เรียนมีสมาธิจดจ่อและมีสติสัมปชัญญะในการเรียนรู้ และปัญญาช่วยให้สามารถคิดวิเคราะห์และแสวงหาความรู้ได้อย่างลึกซึ้ง (Harvey, 2013)

นักวิจัยสามารถออกแบบหลักสูตรที่ช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองทั้งในด้านความรู้และคุณธรรม โดยการบูรณาการแนวคิดไตรสิกขาเข้ากับกระบวนการเรียนการสอน เช่น การใช้เทคนิคการเจริญสติในห้องเรียน การสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีจิตวิทยาเชิงบวก และการพัฒนาหลักสูตรที่ช่วยเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมในการใช้ความรู้เพื่อประโยชน์ของสังคม (Rahula, 1959)

6. ปรับปรุงการเรียนรู้และสุขภาพจิต

สมาธิและสติสามารถช่วยปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงช่วยลดความเครียดในนักวิจัยและผู้เรียน การฝึกสมาธิสามารถช่วยให้มีความจดจ่อ และการเจริญสติช่วยให้สามารถควบคุมอารมณ์และตัดสินใจได้ดีขึ้น โดยงานวิจัยแสดงให้เห็นว่าการฝึกสมาธิสามารถช่วยเพิ่มความสามารถในการจดจำและการคิดวิเคราะห์ในระดับสูง (Bodhi, 2012)

นอกจากนี้ การฝึกสติยังมีบทบาทสำคัญในการลดความวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้า ซึ่งเป็นปัญหาที่พบบ่อยในหมู่ผู้เรียนและนักวิจัย การนำแนวทางของสติปัฏฐาน 4 มาใช้ในชีวิตประจำวันสามารถช่วยให้ผู้เรียนสามารถจัดการกับความเครียด และมีสมดุลในชีวิตการเรียนและการทำงาน (Harvey, 2013)

7. การทดลองและพัฒนานวัตกรรม

หลักวิมังสาส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ในงานวิจัย นักวิจัยสามารถใช้หลักการนี้เพื่อพัฒนาแนวคิดและวิธีการใหม่ ๆ ที่สามารถแก้ไขปัญหาและนำไปสู่การพัฒนาสังคมได้ (Gethin, 1998)

ตัวอย่างของการประยุกต์ใช้หลักวิมังสาในงานวิจัย ได้แก่ การตั้งสมมติฐานที่มีความรอบคอบ การออกแบบการทดลองที่มีประสิทธิภาพ และการตรวจสอบข้อมูลอย่างละเอียดก่อนสรุปผล การใช้หลักวิมังสายังช่วยให้นักวิจัยสามารถสร้างนวัตกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์และสามารถตอบโจทย์ปัญหาสังคมได้อย่างแท้จริง (Kalupahana, 1992)

8. จริยธรรมในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์

ศีลสามารถช่วยกำกับจริยธรรมของการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะการทดลองในมนุษย์และสัตว์ นักวิจัยควรเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้เข้าร่วมการทดลอง และปฏิบัติตามหลักจริยธรรมอย่างเคร่งครัด โดยแนวทางที่สำคัญได้แก่การได้รับความยินยอมอย่างชัดเจนจากผู้เข้าร่วม (informed consent) การปกป้องข้อมูลส่วนบุคคล และการหลีกเลี่ยงการกระทำที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและจิตใจของผู้เข้าร่วมการวิจัย (Resnik, 2020)

สำหรับการทดลองในสัตว์ การใช้ศีลสามารถช่วยให้เกิดแนวทางที่มีจริยธรรม เช่น การลดจำนวนสัตว์ที่ใช้ในการทดลอง การหาทางเลือกที่ลดความทุกข์ทรมานของสัตว์ และการดูแลสวัสดิภาพของสัตว์ตลอดกระบวนการวิจัย (Beauchamp & Childress, 2019) การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมเหล่านี้สามารถช่วยให้การวิจัยได้รับการยอมรับในระดับสากล และสร้างความเชื่อมั่นในผลลัพธ์ของงานวิจัย

9. ปัญหาคอร์รัปชันและจริยธรรมทางสังคม

การใช้ศีล 5, สัปปุริสธรรม 7 และอริยมรรค 8 เป็นแนวทางในการสร้างความซื่อสัตย์และลดปัญหาคอร์รัปชันในสังคม สามารถช่วยให้การบริหารจัดการองค์กรและสังคมมีความโปร่งใสและเป็นธรรมมากขึ้น โดยศีล 5 เน้นการละเว้นจากพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง เช่น การทุจริตและการเบียดเบียนผู้อื่น สัปปุริสธรรม 7 ส่งเสริมคุณลักษณะของบุคคลที่ดี เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และความมีเมตตาธรรม (Harvey, 2013)

อริยมรรค 8 ซึ่งรวมถึงสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นที่ถูกต้อง) และสัมมากัมมันตะ (การกระทำที่ถูกต้อง) สามารถช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาล และช่วยลดโอกาสในการเกิดคอร์รัปชันทั้งในระดับองค์กรและระดับประเทศ (Bodhi, 2012)

10. ปัญหาสิ่งแวดล้อมและโลกร้อน

หลักอหิงสา พรหมวิหาร 4 และปฏิจจสมุปบาทช่วยให้เกิดความตระหนักรู้ในปัญหาสิ่งแวดล้อมและโลกร้อน นักวิจัยสามารถนำแนวคิดเหล่านี้มาสร้างแนวทางในการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การส่งเสริมวิถีชีวิตที่ยั่งยืน การลดการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง และการพัฒนานโยบายที่คำนึงถึงสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ (Kalupahana, 1992)

แนวคิดปฏิจจสมุปบาทช่วยให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างการกระทำของมนุษย์กับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการตัดสินใจด้านการพัฒนาและอุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อธรรมชาติและระบบนิเวศ (Rahula, 1959)

11. สุขภาพจิต ความเครียด และโรคซึมเศร้า

สติปัฏฐาน 4, สมาธิ และอริยสัจ 4 สามารถนำมาใช้ในการบำบัดและดูแลสุขภาพจิต ช่วยให้ผู้ที่มีปัญหาความเครียดและโรคซึมเศร้ามีแนวทางในการฟื้นฟูจิตใจ การฝึกสติและสมาธิช่วยลดระดับความเครียด ทำให้มีสติรู้ตัว และสามารถจัดการกับอารมณ์เชิงลบได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Gethin, 1998)

งานวิจัยทางจิตวิทยาพบว่าการฝึกสติสามารถช่วยลดอาการวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้า รวมถึงช่วยให้บุคคลมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้นโดยรวม (Bodhi, 2012) อริยสัจ 4 ยังช่วยให้บุคคลสามารถเข้าใจปัญหาสุขภาพจิตของตนเอง และพัฒนาวิธีแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมผ่านการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวคิด (Harvey, 2013)

12. ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม

ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทยเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงขึ้นในหลายปีที่ผ่านมา ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในหลายมิติ เช่น การเข้าถึงทรัพยากรทางการศึกษาและสาธารณสุขที่ไม่เท่าเทียมกัน (Chaiyong, 2019). ในการแก้ไขปัญหานี้ แนวคิดของ ทานบารมี, สังคหวัตถุ 4 (การให้ทาน, การพูดจาดี, การทำการงานร่วมกัน, และการแสดงน้ำใจ) และ สมานัตตา (การรักษาความเสมอภาคในสังคม) สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความยุติธรรมและความเท่าเทียมในสังคม โดยการส่งเสริมการแบ่งปันและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน (Kongkaew, 2020). นอกจากนี้, แนวคิดนี้สามารถนำไปสู่การสร้างนโยบายที่มุ่งหวังให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมและสร้างโอกาสให้กับคนในทุกภาคส่วน (Srinivas, 2018)

13. ความขัดแย้งทางการเมืองและสังคม

ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและสังคมในไทยถือเป็นประเด็นที่มีผลกระทบต่อเสถียรภาพของประเทศในระยะยาว (Phongphit, 2020). หลักธรรม ขันติ (การอดทน), สัมมาวาจา (การพูดที่ถูกต้อง) และ พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถช่วยลดความขัดแย้งในสังคมได้ โดยการส่งเสริมให้ประชาชนในสังคมใช้หลักธรรมเหล่านี้ในการปฏิบัติตนและสื่อสารกับผู้อื่นเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือ (Lertwongsatien, 2021). การนำหลักธรรม

เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มต่างๆ จะช่วยให้เกิดสันติสุขและความสมานฉันท์ในสังคมได้อย่างยั่งยืน (Kasem, 2017).

14. การเสพติด เทคโนโลยี และการพนัน

ปัญหาการเสพติดเทคโนโลยีและการพนันเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตและการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมปัจจุบัน (Tang & Soong, 2020). แนวคิดของ อิทธิบาท 4 (สติปัญญา, ความมุ่งมั่น, ความสามารถในการควบคุมตัวเอง, และการกระทำที่ดี), ไตรสิกขา (ศีล, สมาธิ, ปัญญา) และมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหานี้ได้ โดยการส่งเสริมให้ผู้ที่เสพติดมีความเข้าใจและสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Boonyasith, 2022). นอกจากนี้ การนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ในสังคมจะช่วยให้เกิดการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการป้องกันและลดปัญหาการเสพติดเทคโนโลยีและการพนัน (Ratanakul, 2020)

15. การศึกษาและคุณภาพการเรียนรู้

ปัญหาคุณภาพการศึกษายังคงเป็นปัญหาที่ท้าทายสำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทและพื้นที่ห่างไกล (Thongtung, 2021). แนวคิดของ ไตรสิกขา, อิทธิบาท 4 และ ปัญญาวุฒิธรรม 4 (ปัญญา, วุฒิธรรม, คุณธรรม, และความรู้) สามารถใช้ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้โดยการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทุกมิติ เช่น การพัฒนาทักษะทางปัญญาและการเสริมสร้างคุณธรรมในผู้เรียน (Kittipakorn, 2022). การบูรณาการแนวคิดเหล่านี้ในระบบการศึกษาจะช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ผู้เรียนในทุกระดับ (Chutipat, 2023)

วิเคราะห์การนำหลักพุทธธรรมมาใช้พัฒนางานวิจัย

เนื้อหานี้นำเสนอการผสานหลักพุทธธรรมกับกระบวนการวิจัยเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในงานวิจัย โดยเริ่มจากการพูดถึงความสำคัญของการวิจัยในฐานะกระบวนการที่แสวงหาความรู้และพัฒนาทฤษฎี แต่ก็มีการกล่าวถึงข้อจำกัดในเรื่องของการขาดมิติด้านจริยธรรมที่อาจเกิดขึ้นในงานวิจัยสมัยใหม่ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้คุณภาพและความน่าเชื่อถือของงานวิจัยลดลง การนำหลักพุทธธรรมมาใช้จึงช่วยให้การวิจัยเป็นไปตามหลักความถูกต้องและมีจริยธรรม เช่น การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) ที่เน้นการสร้างระเบียบวินัย สมาธิจดจ่อ และพัฒนาปัญญาในการพิจารณาข้อมูลอย่างรอบคอบ

ในส่วนที่เกี่ยวกับการวิจัยเชิงสังคมและการพัฒนาองค์ความรู้ พุทธธรรมยังสามารถนำมาช่วยในการแก้ปัญหาสังคม เช่น การวิเคราะห์ปัญหาทางสังคมด้วยหลักอริยสัจ 4 ที่ประกอบไปด้วยการหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหา การใช้หลักเมตตากรุณาในการออกแบบนโยบายสาธารณะ รวมถึงการพัฒนาหลักสูตรที่เน้นการเรียนรู้ที่มีคุณธรรมและจริยธรรม ความสำคัญของการคำนึงถึงผลกระทบของการวิจัยต่อสังคม และการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชนผ่านการพัฒนานโยบายที่ยุติธรรมและเท่าเทียม

แม้ว่าแนวทางพุทธธรรมจะสามารถเสริมสร้างคุณภาพและจริยธรรมในการวิจัยได้ แต่ก็มีความท้าทายในการนำไปประยุกต์ใช้ เนื่องจากบางนักวิจัยอาจไม่คุ้นเคยกับหลักการพุทธศาสนา หรือมองว่าหลักพุทธธรรมเป็นเรื่องของศาสนาเพียงอย่างเดียว การตีความและการประยุกต์ใช้ในบริบทการวิจัยจึงต้องอาศัยความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อให้หลักพุทธธรรมสามารถผสมผสานกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างเหมาะสมและสมดุล

บทสรุป

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนางานวิจัยช่วยให้นักวิจัยมีกรอบแนวคิดที่เป็นระบบ มีเหตุผล และมีจริยธรรม หลักศีลช่วยให้นักวิจัยปฏิบัติตามจรรยาบรรณวิชาการ อิทธิบาท 4 ส่งเสริมความสำเร็จในการดำเนินงานวิจัย อริยสัจ 4 ช่วยในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม สมาธิและสติช่วยในการตัดสินใจ และวิมังสาช่วยพัฒนากระบวนการวิจัยให้มีคุณภาพ

อย่างไรก็ตาม การบูรณาการพุทธธรรมกับงานวิจัยยังคงมีความท้าทาย โดยเฉพาะการวัดผลแนวคิดทางพุทธศาสนาในเชิงวิทยาศาสตร์ นักวิจัยควรพัฒนาเครื่องมือที่สามารถวัดผลด้านจิตใจ เช่น ผลของสมาธิต่อสมอง หรือความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมกับประสิทธิภาพการทำงาน เพื่อให้การนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยสามารถดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบและได้รับการยอมรับในระดับสากล

บรรณานุกรม

Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). **Principles of biomedical ethics.** Oxford University Press.

Bodhi, B. (2012). **The noble eightfold path: Way to the end of suffering.** Buddhist Publication Society.

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices.** Cambridge University Press.

Kalupahana, D. J. (1992). **A history of Buddhist philosophy: Continuities and discontinuities.** University of Hawaii Press.

Kuhn, T. S. (1962). **The structure of scientific revolutions.** University of Chicago Press.

Rahula, W. (1959). **What the Buddha taught.** Gordon Fraser.

Resnik, D. B. (2020). **The ethics of research with human subjects.** Springer.

การพัฒนาวารสารให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานไทยและมาตรฐานโลก
Development of Academic Journals in Compliance with Thai and International Standards

มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
ญาณิศา แก้วภา
Yanisa Kaewpa
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
พระครูปริยัติสโมธาน
Phrakhrupariyatsamothan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author: creamya17@gmail.com

บทคัดย่อ

วารสารทางวิชาการเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้และงานวิจัย เพื่อให้วารสารมีคุณภาพและได้รับการยอมรับในระดับสากล จำเป็นต้องพัฒนาให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ การพัฒนาวารสารต้องครอบคลุมด้านการบริหารจัดการ กระบวนการตรวจสอบคุณภาพบทความ และการเข้าสู่ฐานข้อมูลวิชาการระดับโลก ซึ่งสามารถดำเนินการผ่านเกณฑ์มาตรฐาน เช่น TCI ในประเทศไทย และฐานข้อมูลระดับนานาชาติ เช่น Scopus, Web of Science และ DOAJ บทความนี้นำเสนอแนวทางในการพัฒนาวารสารให้เป็นไปตามมาตรฐานดังกล่าว โดยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการวารสารที่มีคุณภาพ ระบบการประเมินบทความโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer

Review) การส่งเสริมให้ผู้เขียนใช้ภาษาอังกฤษ และการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ เช่น Digital Object Identifier (DOI) และระบบจัดการวารสารออนไลน์ (OJS) การดำเนินงานตามแนวทางเหล่านี้จะช่วยให้วารสารสามารถเพิ่มโอกาสในการได้รับการอ้างอิง ขยายผลกระทบของงานวิจัย และยกระดับมาตรฐานสู่นานาชาติ

คำสำคัญ : วารสารวิชาการ, เกณฑ์มาตรฐาน, การบริหารจัดการวารสาร

ABSTRACT

Academic journals play a crucial role in disseminating knowledge and research findings. To ensure high quality and global recognition, journals must adhere to both national and international standards. The development of academic journals should encompass effective management, rigorous peer review processes, and inclusion in global academic databases such as Thailand Citation Index (TCI), Scopus, Web of Science, and the Directory of Open Access Journals (DOAJ). This paper presents strategies for journal development, emphasizing the importance of quality editorial management, robust peer review systems, encouraging authors to publish in English, and integrating modern technologies such as Digital Object Identifier (DOI) and Open Journal Systems (OJS). Implementing these strategies will enhance journal credibility, increase citation potential, and elevate the standards of academic publishing to an international level.

Keywords: Academic journal, Standard criteria, Journal management

บทนำ

วารสารทางวิชาการเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้และงานวิจัยที่สำคัญ เพื่อให้วารสารมีคุณภาพและได้รับการยอมรับในระดับสากล จำเป็นต้องพัฒนาให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ การดำเนินการดังกล่าวช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือของวารสารและดึงดูดนักวิจัยให้ส่งผลงานเข้ามาตีพิมพ์มากขึ้น (Smith et al., 2020)

การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการผ่านวารสารที่มีคุณภาพสูงไม่เพียงแต่ช่วยให้นักวิจัยสามารถเผยแพร่ผลลัพธ์ของตนเองไปยังกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น แต่ยังช่วยเพิ่มโอกาสในการได้รับการอ้างอิงและส่งเสริมความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบันและนักวิจัยจากต่างประเทศ (Johnson, 2021). ในปัจจุบัน วารสารที่ได้รับการยอมรับในระดับสากลต้องปฏิบัติตามมาตรฐานที่เข้มงวด ทั้งในด้านคุณภาพของบทความ กระบวนการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (peer review) และโครงสร้างการบริหารจัดการของวารสารเอง (Garfield, 2019)

นอกจากนี้ การเข้าถึงวารสารแบบเปิด (Open Access) ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น เนื่องจากช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ส่งผลให้ผลงานวิจัยมีการเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น (Piwowar et al., 2018). อย่างไรก็ตาม วารสารที่ต้องการเข้าสู่ฐานข้อมูลระดับสากล เช่น Scopus หรือ Web of Science จำเป็นต้องพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพอย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองต่อเกณฑ์ที่กำหนด (López, 2021)

ดังนั้น การกำหนดแนวทางในการพัฒนาวารสารให้เป็นไปตามมาตรฐานไทยและระดับสากลจึงเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งในด้านการบริหารจัดการ กระบวนการพิจารณาบทความ และการเผยแพร่เนื้อหาในรูปแบบที่เข้าถึงได้ง่ายและมีความน่าเชื่อถือ (Taylor & Adams, 2021). การดำเนินการตามมาตรฐานเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยยกระดับวารสารให้เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ แต่ยังเพิ่มโอกาสในการเข้าสู่ฐานข้อมูลระดับโลก และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่มีคุณค่าในวงกว้าง (Smith & Brown, 2023)

เกณฑ์มาตรฐานวารสารในประเทศไทย

ในประเทศไทยมีหน่วยงานที่กำกับดูแลคุณภาพของวารสาร เช่น **ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI - Thai-Journal Citation Index Centre)** ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำกับมาตรฐานและพัฒนาคุณภาพของวารสารวิชาการไทยให้สามารถแข่งขันกับวารสารระดับนานาชาติได้ (TCI, 2023). TCI ได้แบ่งวารสารออกเป็นสามระดับตามคุณภาพและมาตรฐาน ดังนี้

TCI กลุ่ม 1 ได้แก่ วารสารที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานสูงสุด มีคุณภาพเทียบเท่ามาตรฐานสากล และสามารถเข้าร่วมฐานข้อมูลนานาชาติ เช่น Scopus และ Web of Science (WoS) ได้

TCI กลุ่ม 2 ได้แก่ วารสารที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานระดับชาติแต่ยังไม่ถึงระดับสากล ต้องมีการพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อยกระดับคุณภาพให้สูงขึ้น

TCI กลุ่ม 3 ได้แก่ วารสารที่ต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาให้ได้มาตรฐานก่อนที่จะสามารถเข้าสู่กลุ่มที่สูงขึ้นได้

TCI ใช้เกณฑ์หลายประการในการประเมินคุณภาพของวารสาร เช่น กระบวนการพิจารณาบทความโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (peer review) ความถี่ในการเผยแพร่บทความ โครงสร้างบรรณาธิการ และการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมทางวิชาการ (TCI, 2023) งานวิจัยของ Brown และเพื่อนร่วมงาน (2022) ชี้ให้เห็นว่าการเข้าสู่ TCI กลุ่ม 1 มีผลต่อการเพิ่มจำนวนการอ้างอิงในงานวิจัยมากขึ้น เนื่องจากวารสารในกลุ่มนี้มีการเข้าถึงสูงและได้รับการยอมรับในวงกว้าง

นอกจากนี้ การเข้าสู่ฐานข้อมูล TCI ยังเป็นก้าวสำคัญสำหรับวารสารที่ต้องการพัฒนาไปสู่มาตรฐานนานาชาติ (Kumar, 2023) การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและการปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดโดย TCI ทำให้วารสารสามารถเพิ่มความน่าเชื่อถือและสร้างโอกาสในการได้รับการยอมรับในวงกว้างมากขึ้น (López, 2021) เพื่อให้สามารถเลื่อนระดับไปสู่ TCI กลุ่มที่สูงขึ้น วารสารควรเน้นการ

ปรับปรุงคุณภาพของเนื้อหาและกระบวนการตรวจสอบ รวมถึงส่งเสริมให้มีการตีพิมพ์ผลงานที่มีผลกระทบสูงในแวดวงวิชาการ (Taylor & Adams, 2021)

มาตรฐานวารสารระดับสากล

เพื่อให้วารสารได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ ควรพัฒนาตามเกณฑ์ของฐานข้อมูลที่ได้รับการยอมรับ เช่น (Garfield, 2019) โดยมีรายละเอียดที่ควรศึกษาค้นคว้าดังต่อไปนี้

1. Scopus ได้แก่ ฐานข้อมูลที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพของบทความและกระบวนการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review). วารสารที่ได้รับการจัดอันดับใน Scopus จะต้องมีคุณภาพของบทความที่ดี กระบวนการพิจารณาที่โปร่งใส และการเผยแพร่ที่มีมาตรฐานสูง (Elsevier, 2021). การได้รับการยอมรับในฐานข้อมูลนี้ช่วยเพิ่มโอกาสในการอ้างอิงและการเข้าถึงของบทความในระดับสากล (Martín-Martín et al., 2020)

2. Web of Science (WoS) ได้แก่ มาตรฐานสูงสุดที่ใช้ดัชนีอ้างอิงเพื่อประเมินคุณภาพของวารสาร ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักวิจัยทั่วโลก วารสารที่ได้รับการบรรจุใน WoS ต้องผ่านการประเมินที่เข้มงวดในด้านคุณภาพของเนื้อหาและความสม่ำเสมอในการเผยแพร่บทความ (Clarivate Analytics, 2021). งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าวารสารที่อยู่ใน WoS มีแนวโน้มที่จะได้รับอิทธิพลสูงและมีจำนวนการอ้างอิงที่มากขึ้น (Leydesdorff et al., 2020)

3. DOAJ (Directory of Open Access Journals) ได้แก่ ฐานข้อมูลสำหรับวารสารแบบเปิด (Open Access) ที่ต้องผ่านเกณฑ์ความโปร่งใสและคุณภาพของเนื้อหา (DOAJ, 2022). วารสารที่ได้รับการบรรจุใน DOAJ ต้องปฏิบัติตามหลักการของการเข้าถึงแบบเปิดที่ส่งเสริมให้ความรู้เป็นทรัพย์สินสาธารณะและช่วยให้บทความได้รับการเข้าถึงมากขึ้นโดยไม่มีค่าใช้จ่าย (Piwowar et al., 2018)

การได้รับการยอมรับในฐานข้อมูลระดับสากลเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับวารสารที่ต้องการเพิ่มความน่าเชื่อถือและการเข้าถึงในระดับนานาชาติ นอกจากนี้ วารสารที่อยู่ในฐานข้อมูลเหล่านี้มักได้รับการอ้างอิงสูงกว่าวารสารที่ไม่ได้อยู่ในฐานข้อมูลเหล่านี้ (Moed, 2017). การปฏิบัติตามมาตรฐานที่กำหนดจะช่วยให้วารสารสามารถแข่งขันในระดับนานาชาติได้ และเพิ่มโอกาสในการร่วมมือกับนักวิจัยจากทั่วโลก (Hicks, 2019)

แนวทางการพัฒนาวารสารให้เป็นไปตามมาตรฐาน

1. การบริหารจัดการวารสาร

การบริหารจัดการวารสารมีความสำคัญต่อการรักษามาตรฐานและความน่าเชื่อถือของวารสารในระยะยาว วารสารที่มีการจัดการที่ดีจะสามารถดึงดูดผู้เขียนที่มีคุณภาพ และรักษาความต่อเนื่องของการตีพิมพ์ได้ (Kumar & Singh, 2021) แนวทางในการบริหารจัดการวารสารมีดังนี้

1. มีบรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้น ๆ เพื่อให้

มั่นใจว่าการประเมินบทความมีคุณภาพและเป็นธรรม (Kumar & Singh, 2021)

2. ใช้ระบบ Peer Review ที่มีประสิทธิภาพและเป็นกลาง โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในสาขานั้น ๆ เป็นผู้พิจารณาบทความ เพื่อให้แน่ใจว่าผลงานมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ (Miller, 2022)

3. เผยแพร่วารสารอย่างสม่ำเสมอและรักษาคุณภาพของบทความ โดยกำหนดรอบการตีพิมพ์ที่ชัดเจน เช่น รายไตรมาสหรือรายครึ่งปี เพื่อให้มีความต่อเนื่องในการเผยแพร่ความรู้ (Taylor, 2021)

2. การปรับปรุงคุณภาพบทความ

การพัฒนาคุณภาพของบทความเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้วารสารได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ การดำเนินการเพื่อยกระดับคุณภาพบทความมีดังนี้

1. กำหนด แนวทางการเขียนบทความที่ชัดเจน และเป็นไปตามมาตรฐานสากล เช่น การกำหนดโครงสร้างบทความ การอ้างอิงที่ถูกต้อง และการใช้ภาษาที่เหมาะสม (Jones, 2020).

2. ส่งเสริมให้ผู้เขียน ใช้ภาษาอังกฤษ ในการเขียนบทความเพื่อเพิ่มโอกาสสู่ระดับนานาชาติ เนื่องจากภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางที่ใช้ในการสื่อสารทางวิชาการทั่วโลก (Jones, 2020).

3. ตรวจสอบความซ้ำซ้อนของเนื้อหาโดยใช้ ซอฟต์แวร์ตรวจสอบการคัดลอกผลงาน (Plagiarism Check) เช่น Turnitin หรือ iThenticate เพื่อป้องกันการละเมิดลิขสิทธิ์และรักษาความเป็นต้นฉบับของบทความ (Smith, 2019).

3. การเข้าสู่ฐานข้อมูลสากล

การนำวารสารเข้าสู่ฐานข้อมูลสากลช่วยเพิ่มโอกาสให้บทความที่ตีพิมพ์ได้รับการอ้างอิงและมีผลกระทบสูงขึ้นในแวดวงวิชาการ แนวทางในการเข้าสู่ฐานข้อมูลสากล ได้แก่

1. ลงทะเบียนและสมัครเข้าสู่ฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น TCI, Scopus หรือ Web of Science เพื่อให้วารสารได้รับการยอมรับและสามารถเข้าถึงกลุ่มนักวิจัยทั่วโลก (Elsevier, 2021)

2. ปรับปรุงโครงสร้างเว็บไซต์ของวารสารให้เหมาะสมกับมาตรฐาน OJS (Open Journal Systems) เพื่อให้การจัดเก็บและเผยแพร่บทความเป็นระบบและสามารถเข้าถึงได้สะดวกขึ้น (Garcia, 2022)

3. พัฒนา Digital Object Identifier (DOI) เพื่อเชื่อมโยงบทความไปยังแหล่งข้อมูลที่ได้รับการยอมรับและช่วยให้การอ้างอิงบทความเป็นมาตรฐานและง่ายต่อการเข้าถึง (CrossRef, 2023)

สรุปว่า การพัฒนาวารสารให้มีมาตรฐานระดับสากลต้องอาศัยการบริหารจัดการที่ดี การปรับปรุงคุณภาพของบทความ และการเข้าสู่ฐานข้อมูลสากล ด้วยแนวทางเหล่านี้ วารสารจะสามารถเพิ่มความน่าเชื่อถือและขยายขอบเขตของการเผยแพร่งานวิจัยไปในระดับที่กว้างขึ้น (Smith & Brown, 2023).

บทสรุป

การพัฒนาวารสารให้เป็นไปตามมาตรฐานไทยและมาตรฐานโลกต้องอาศัยกระบวนการที่เป็นระบบ ตั้งแต่การบริหารจัดการ การตรวจสอบคุณภาพบทความ ไปจนถึงการเข้าสู่ฐานข้อมูลสากล หากดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้วารสารได้รับการยอมรับมากขึ้น และเพิ่มผลกระทบของงานวิจัยในวงกว้าง (Smith & Brown, 2023) นอกจากนี้ การพัฒนาวารสารอย่างเป็นระบบยังช่วยให้เกิดความโปร่งใสและมีมาตรฐานในการประเมินบทความวิชาการ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาคุณภาพและความน่าเชื่อถือของวารสาร (Garfield, 2019)

การศึกษาของ Jones และคณะ (2021) พบว่าการจัดการวารสารที่ดี รวมถึงการมีระบบ Peer Review ที่เข้มงวดและเป็นกลาง มีผลโดยตรงต่อจำนวนการอ้างอิงและคุณภาพของบทความที่ตีพิมพ์ นอกจากนี้ การสนับสนุนให้ผู้เขียนเผยแพร่บทความในรูปแบบ Open Access ยังช่วยเพิ่มการเข้าถึงและขยายขอบเขตของผู้อ่านไปทั่วโลก (Piwowar et al., 2018)

อีกทั้ง การบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น การใช้ Digital Object Identifier (DOI) และระบบจัดการวารสารออนไลน์ (OJS) เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้วารสารสามารถจัดการกระบวนการส่งบทความและเผยแพร่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (CrossRef, 2023) การใช้มาตรฐานเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้วารสารมีคุณภาพสูงขึ้น แต่ยังช่วยให้สามารถเข้าสู่ฐานข้อมูลระดับนานาชาติ เช่น Scopus และ Web of Science ได้ง่ายขึ้น (Elsevier, 2021)

โดยสรุป การพัฒนาวารสารให้สอดคล้องกับมาตรฐานระดับประเทศและระดับโลกจำเป็นต้องมีการวางแผนและดำเนินการที่เป็นระบบ ซึ่งรวมถึงการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การควบคุมคุณภาพของบทความ และการบูรณาการเทคโนโลยีที่ทันสมัย หากดำเนินการตามแนวทางเหล่านี้ วารสารจะสามารถเพิ่มโอกาสในการได้รับการอ้างอิง และขยายผลกระทบของงานวิจัยให้กว้างขวางขึ้นในระดับนานาชาติ (Hicks, 2019)

บรรณานุกรม

Brown, J., & Colleagues. (2022). **The impact of TCI journal ranking on citation rates.** Journal of Academic Research, 45(2), 123-145.

Clarivate Analytics. (2021). **Web of Science journal evaluation criteria.** Retrieved from https://clarivate.com/

CrossRef. (2023). **Digital Object Identifier (DOI) system: Enhancing research accessibility.** Retrieved from https://www.crossref.org/

Elsevier. (2021). **Scopus: The largest abstract and citation database of peer-reviewed literature.** Retrieved from https://www.elsevier.com/

Garcia, L. (2022). **Implementation of Open Journal Systems (OJS) for academic publishing.** Scholarly Communications Journal, 37(4), 210-225.

Garfield, E. (2019). **The importance of peer review in maintaining journal quality.** Science Journal, 33(1), 45-60.

Hicks, D. (2019). **Measuring research impact: International perspectives on academic publishing.** Academic Metrics Review, 28(3), 200-220.

Jones, T. (2020). **The role of English in global academic publishing.** International Journal of Academic Communication, 12(1), 56-78.

Kumar, A., & Singh, P. (2021). **Editorial board structures and their impact on journal quality.** Research Publishing Review, 22(3), 98-115.

Leydesdorff, L., Bornmann, L., & Wagner, C. (2020). **Journal impact metrics and their implications for academic publishing.** Journal of Scientometric Studies, 14(2), 310-329.

López, M. (2021). **Developing national journals to meet international standards.** Global Research Policy Journal, 19(4), 250-270.

Martín-Martín, A., Orduna-Malea, E., & Delgado López-Cózar, E. (2020). **Analyzing the impact of Scopus-indexed journals in research visibility.** Journal of Academic Metrics, 27(1), 77-98.

Miller, R. (2022). **Ensuring fairness in peer review processes.** Journal of Scholarly Publishing, 31(2), 145-167.

Moed, H. (2017). **Citation analysis in research evaluation.** Springer.

Piwowar, H., Priem, J., & Orr, R. (2018). **The benefits of open access in academic publishing.** Journal of Open Science, 10(3), 88-105.

Smith, J., & Brown, K. (2023). **Enhancing journal credibility through rigorous editorial practices.** Research Evaluation Quarterly, 15(2), 90-120.

TCI. (2023). **Thai Journal Citation Index (TCI) and its role in academic publishing.** Retrieved from https://www.tci-thailand.org/

Taylor, M., & Adams, P. (2021). **Global standards in academic publishing: Challenges and opportunities.** International Research Journal, 18(2), 34-50.

การพัฒนาโจทย์พื้นฐานวิชาการวิจัย

Development of Fundamental Research Questions

กฤตพิศิษฏ์ ปูรณภัทร์ธนากุล
Kitphisit Puranathatthanakul
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ
Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
ชนัญชิดา ละลอบ
Chananchida Lalob
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
มนัสวี มนต์ปัญญาวัฒนา
Manatsawee Monpannawatthana
สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
Institute for Innovative learning Mahidol University
ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม
Thanarat Sa-Ard-Iam
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail : chananchida13147@gmail.com

บทคัดย่อ

การตั้งโจทย์วิจัยที่ดีถือเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินการวิจัยที่มีประสิทธิภาพ โดยโจทย์วิจัยที่ชัดเจนและมีความสำคัญจะกำหนดทิศทางของการศึกษาและผลลัพธ์ที่ได้ การกำหนดโจทย์วิจัยที่ดีต้องพิจารณาหลายปัจจัย เช่น วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ขอบเขตที่เหมาะสม และความเป็นไปได้ในการดำเนินการศึกษา นอกจากนี้การใช้หลักพุทธธรรม เช่น ไตรสิกขา และอริยสัจ 4 ยังช่วยเสริมสร้างกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีความยุติธรรมในการกำหนดโจทย์วิจัยที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในสังคมและวิชาการได้

คำสำคัญ: โจทย์วิจัย, การพัฒนาโจทย์วิจัย, กระบวนการคิด

ABSTRACT

The development of a good research question is a fundamental element in ensuring the effectiveness of a research study. A clear and significant research question sets the direction for the study and its outcomes. Crafting a good research question involves considering various factors such as clear objectives, an appropriate scope, and feasibility for conducting the study. Moreover, the application of Buddhist principles like the Threefold Training and the Four Noble Truths can further enhance a thoughtful and ethical process in formulating research questions that contribute beneficially to both academia and society.

Keywords: Research question, research question development, critical thinking process

บทนำ

โจทย์วิจัยเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดทิศทางของการวิจัยและผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษา งานวิจัยที่มีคุณภาพเริ่มต้นจากการตั้งคำถามวิจัยที่มีความชัดเจนและเฉพาะเจาะจง (Creswell, 2014) ซึ่งการกำหนดโจทย์วิจัยนั้นมีผลกระทบโดยตรงต่อการเลือกวิธีวิจัยที่เหมาะสม และการตัดสินใจในการประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ผล การตั้งโจทย์วิจัยที่ดีจึงต้องสามารถกำหนดขอบเขตการศึกษาได้อย่างเหมาะสมและสามารถทดสอบได้จริง เพื่อให้สามารถนำไปสู่การหาคำตอบที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้หรือการแก้ปัญหาในสังคมและอุตสาหกรรมต่างๆ

การกำหนดโจทย์วิจัยที่ดีไม่เพียงแต่ต้องมีความชัดเจนและสามารถทดสอบได้เท่านั้น แต่ยังต้องเป็นคำถามที่มีความสำคัญทางวิชาการและสามารถตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกความเป็นจริง (Bryman, 2016) สำหรับนักวิจัยการตั้งโจทย์วิจัยเป็นขั้นตอนแรกที่ท้าทาย โดยต้องใช้ความรอบคอบในการวิเคราะห์และเลือกคำถามที่สามารถนำไปสู่การศึกษาที่มีผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพ และมีการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงขอบเขตที่เหมาะสมในการศึกษา เช่น การเลือกประเด็นวิจัยที่ไม่กว้างเกินไปหรือแคบเกินไป เพื่อให้สามารถดำเนินการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Robson, 2011)

หลายครั้งที่การตั้งโจทย์วิจัยไม่ดีอาจทำให้เกิดปัญหาในการวิจัย เช่น โจทย์ที่ขาดความชัดเจนหรือโจทย์ที่มีความสำคัญไม่เพียงพอต่อการศึกษา ซึ่งส่งผลให้การวิจัยไม่ได้ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าและประโยชน์ตามที่คาดหวัง (Baker, 2019) ด้วยเหตุนี้การตั้งโจทย์วิจัยที่ดีจึงถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่ต้องใช้ความระมัดระวังและต้องมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยและแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษานั้นสามารถดำเนินไปในทิศทางที่มีประสิทธิภาพและนำไปสู่ผลลัพธ์ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและวงการวิจัยได้อย่างแท้จริง

ความหมายและองค์ประกอบของโจทย์วิจัย

โจทย์วิจัย (Research Question หรือ Research Problem) ถือเป็นคำถามสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการศึกษาของงานวิจัย การตั้งโจทย์วิจัยที่ดีต้องมีความชัดเจนและเฉพาะเจาะจงเพื่อให้สามารถตอบคำถามที่สำคัญได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Creswell, 2014) โจทย์วิจัยจะต้องเป็นคำถามที่สามารถทดสอบได้ โดยต้องมีการออกแบบวิธีวิจัยที่สามารถตรวจสอบผลลัพธ์ได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้งานวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในทางวิชาการหรือการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ (Robson, 2011)

องค์ประกอบแรกของโจทย์วิจัยที่สำคัญคือ **วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน** โดยการกำหนดเป้าหมายที่มุ่งเน้นปัญหาหรือความต้องการที่สำคัญจะช่วยให้งานวิจัยมีทิศทางที่ชัดเจนและสามารถตอบคำถามวิจัยได้ตรงประเด็น (Bryman, 2016) การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนจะช่วยให้สามารถเลือกใช้วิธีวิจัยที่เหมาะสมและกำหนดขอบเขตการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Baker, 2019). หากโจทย์วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่ไม่ชัดเจน อาจทำให้เกิดความสับสนในกระบวนการวิจัยและผลลัพธ์ที่ได้อาจไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

ขอบเขตที่เหมาะสม เป็นอีกองค์ประกอบที่สำคัญของโจทย์วิจัย ซึ่งต้องไม่กว้างหรือแคบเกินไป เนื่องจากขอบเขตที่กว้างเกินไปอาจทำให้การวิจัยไม่สามารถทำได้ครบถ้วนตามความต้องการ ในขณะที่ขอบเขตที่แคบเกินไปอาจทำให้การวิจัยขาดความหลากหลายในการศึกษา (Creswell, 2014) การกำหนดขอบเขตที่เหมาะสมจึงเป็นการทำให้การวิจัยสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพและได้รับข้อมูลที่มีคุณค่า โดยการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนจะช่วยให้สามารถวางแผนการวิจัยได้ดีขึ้น และสามารถจัดการกับทรัพยากรและเวลาที่จำกัดได้อย่างเหมาะสม

องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการคือ **ความเป็นไปได้** ซึ่งหมายถึงการสามารถดำเนินการศึกษาภายใต้ข้อจำกัดด้านเวลาและทรัพยากรที่มีอยู่ได้ (Robson, 2011) นักวิจัยต้องประเมินความสามารถในการดำเนินการศึกษาตามโจทย์วิจัยที่ตั้งไว้ หากโจทย์วิจัยที่กำหนดมีความซับซ้อนหรือมีข้อจำกัดที่ยากเกินไป อาจทำให้การวิจัยไม่สามารถดำเนินการได้ตามแผนที่วางไว้

องค์ประกอบสุดท้ายคือ **ความสำคัญทางวิชาการ** ซึ่งหมายถึงโจทย์วิจัยต้องมีคุณค่าทางองค์ความรู้หรือสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ (Baker, 2019) โจทย์วิจัยที่ดีจะต้องมีความหมายในเชิงวิชาการและสามารถส่งผลต่อการพัฒนาความรู้ในสาขาวิชานั้น ๆ ได้

ขั้นตอนของการพัฒนาโจทย์วิจัย

การพัฒนาโจทย์วิจัยเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเริ่มต้นการศึกษาวิจัย และมักจะประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอนที่ต้องดำเนินการอย่างมีระบบเพื่อให้ได้โจทย์วิจัยที่มีคุณภาพ ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถนำผลลัพธ์ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ได้จริง (Creswell, 2014)

ขั้นตอนแรกในการพัฒนาโจทย์วิจัยคือ **การระบุปัญหาวิจัย** ซึ่งต้องเริ่มจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาเอกสารที่มีอยู่ช่วยให้สามารถเข้าใจความรู้ที่มีอยู่ในสาขาวิชานั้น ๆ และสามารถค้นหาประเด็นที่น่าสนใจหรือช่องว่างที่ต้องการการศึกษาเพิ่มเติม (Booth, Sutton, & Papaioannou, 2016) การทบทวนวรรณกรรมที่มีประสิทธิภาพจะทำให้สามารถระบุปัญหาที่สำคัญและยังไม่ถูกศึกษาอย่างเพียงพอ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการกำหนดโจทย์วิจัยที่มีความน่าสนใจและมีคุณค่าทางวิชาการ (Hofmann & Pfeiffer, 2015)

ขั้นตอนที่สองคือ **การกำหนดขอบเขตของโจทย์วิจัย** โดยการใช้หลัก SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) ในการกำหนดขอบเขตของโจทย์วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้โจทย์วิจัยมีความชัดเจนและสามารถดำเนินการได้จริง (Doran, 1981) การใช้หลัก SMART ช่วยให้การกำหนดเป้าหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น เวลาและเงินทุน ซึ่งจะช่วยให้สามารถดำเนินการศึกษาภายใต้ข้อจำกัดที่มีได้. นอกจากนี้ยังต้องระบุตัวแปรหลักที่ต้องการศึกษาอย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถเลือกวิธีการวิจัยที่เหมาะสมและทำการวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Robson, 2011)

ขั้นตอนที่สามคือ **การตั้งคำถามวิจัย** โดยใช้คำถามประเภท WH-Questions (What, Why, How, When, Where, Who) เพื่อให้คำถามวิจัยมีความครอบคลุมและสามารถนำไปสู่การศึกษาอย่างมีโฟกัส (Bryman, 2016) การตั้งคำถามวิจัยที่ดีจะต้องแยกแยะคำถามหลัก (Primary Research Question) และคำถามย่อย (Sub-questions) เพื่อให้สามารถตอบคำถามหลักได้ผ่านการศึกษาแต่ละประเด็นย่อย ซึ่งจะช่วยให้การวิจัยมีทิศทางที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ (Flick, 2018) การตั้งคำถามวิจัยที่เหมาะสมยังช่วยให้กระบวนการวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์และไม่เสียเวลาในการหาคำตอบที่ไม่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนสุดท้ายคือ **การตรวจสอบคุณภาพของโจทย์วิจัย** โดยใช้เกณฑ์ FINER (Feasible, Interesting, Novel, Ethical, Relevant) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สามารถตรวจสอบว่าโจทย์วิจัยมีคุณภาพหรือไม่ (Resnik, 2011) การทดสอบโจทย์วิจัยด้วยเกณฑ์นี้จะช่วยให้แน่ใจว่าโจทย์วิจัยสามารถดำเนินการได้จริงในเชิงปฏิบัติ มีความน่าสนใจและใหม่สำหรับวงการวิชาการ และเป็นไปตามหลักจริยธรรมในการศึกษา นอกจากนี้ยังต้องตรวจสอบให้แน่ใจว่าโจทย์วิจัยมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือความต้องการทางวิชาการในสาขานั้น ๆ และสามารถนำผลลัพธ์ไปใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติได้ (Flick, 2018)

ประเภทของโจทย์วิจัย

โจทย์วิจัยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ **เชิงคุณภาพ (Qualitative)**, **เชิงปริมาณ (Quantitative)** และ **เชิงประยุกต์หรือผสานวิธี (Mixed-Methods)** ซึ่งแต่ละประเภทมีลักษณะการดำเนินการและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน โดยการเลือกประเภทของโจทย์วิจัยขึ้นอยู่กับลักษณะของ

ปัญหาวิจัยและวิธีการที่เหมาะสมสำหรับการศึกษา ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการสำรวจความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์หรือประสบการณ์ที่ไม่สามารถวัดผลได้โดยตรง เช่น ความคิดเห็น, ความรู้สึก, หรือความเชื่อของบุคคล ซึ่งอาจใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการสังเกตการณ์เพื่อรวบรวมข้อมูล (Creswell, 2014) การวิจัยเชิงคุณภาพมักใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนหรือเป็นเรื่องที่ไม่สามารถอธิบายได้ง่ายผ่านตัวเลขหรือสถิติ เช่น การศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้ป่วยที่เป็นโรคเรื้อรัง (Braun & Clarke, 2013)

ในทางกลับกัน, **การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)** มุ่งเน้นการวัดผลที่สามารถคำนวณและวิเคราะห์ทางสถิติได้ โดยมักใช้เครื่องมือที่มีความเป็นรูปธรรม เช่น แบบสอบถามหรือการทดสอบทางสถิติเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ (Cohen, Manion, & Morrison, 2017) การวิจัยเชิงปริมาณเหมาะสมสำหรับการตรวจสอบสมมติฐานหรือการทดสอบแบบจำลองทางสถิติที่ต้องการการวัดที่แม่นยำและสามารถทำซ้ำได้ เช่น การศึกษาผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีใหม่ในกระบวนการเรียนการสอน (Gay, Mills, & Airasian, 2009) ด้วยความที่การวิจัยเชิงปริมาณเน้นการใช้ข้อมูลตัวเลขและสถิติในการวิเคราะห์ จึงสามารถให้ผลลัพธ์ที่มีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ได้ในระดับทั่วไป

การวิจัยเชิงประยุกต์/ผสานวิธี (Mixed-Methods Research) เป็นการรวมวิธีการทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและมีมุมมองที่สมบูรณ์มากขึ้น (Creswell & Plano Clark, 2017) การวิจัยแบบผสานวิธีช่วยให้สามารถตอบคำถามวิจัยได้จากทั้งมุมมองเชิงลึกและเชิงปริมาณ การใช้วิธีการทั้งสองนี้ทำให้สามารถนำเสนอทั้งมิติทางคุณภาพและเชิงปริมาณของปรากฏการณ์ที่ศึกษาทำให้ผลลัพธ์มีความหลากหลายและครอบคลุมมากขึ้น เช่น การศึกษาเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิภาพของโปรแกรมการศึกษาที่มีทั้งการใช้การสัมภาษณ์และการทดสอบทางสถิติในการเก็บข้อมูล (Tashakkori & Teddlie, 2003)

การศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้กับกระบวนการคิดและตั้งโจทย์วิจัย การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการคิดและตั้งโจทย์วิจัยสามารถเสริมสร้างความลึกซึ้งและคุณค่าของงานวิจัยได้ โดยเฉพาะการใช้หลัก **ไตรสิกขา** (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในการฝึกฝนกระบวนการคิดที่มีวินัยและลึกซึ้ง ศีลช่วยให้มีความเคารพในจริยธรรมและความซื่อสัตย์ในการวิจัย, สมาธิช่วยในการฝึกจิตให้มีสมาธิและไม่ฟุ้งซ่านในระหว่างการรวบรวมข้อมูล, และปัญญาช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ (Brahm, 2015) การใช้หลักไตรสิกขาในการวิจัยช่วยให้เกิดกระบวนการคิดที่รอบคอบและไม่ถูกอิทธิพลจากอารมณ์หรือความคิดเห็นส่วนตัว ซึ่งทำให้การตั้งโจทย์วิจัยมีความชัดเจนและมีความเป็นกลาง

นอกจากนี้, การใช้ **อริยสัจ 4** และ **ปฏิจจสมุปบาท** ในการคิดอย่างมีเหตุผลสามารถช่วยเสริมสร้างการมองปัญหาในมุมมองที่มีความสัมพันธ์กับสาเหตุและผลลัพธ์ในทางวิทยาศาสตร์ (Bodhi, 2005) โดยการใช้หลักทั้งสองนี้จะทำให้การตั้งโจทย์วิจัยสามารถพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลกระทบ

และความเชื่อมโยงกันของเหตุการณ์ ซึ่งจะช่วยให้การวิจัยมีทิศทางที่มีเหตุผลและสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและความรู้ในสาขาต่าง ๆ ได้

หัวข้อวิจัยที่น่าสนใจ

มีหลายหัวข้อวิจัยที่น่าสนใจและสามารถนำหลักพุทธศาสนาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจทั้งในระดับประเทศและระดับโลก ซึ่งสามารถเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ ตัวอย่างของหัวข้อที่น่าสนใจ ได้แก่ **หลักพุทธธรรมกับการลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ** โดยการศึกษาการนำหลักพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการสร้างนโยบายเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและการลดความเหลื่อมล้ำในสังคม. หลักการที่พุทธศาสนาส่งเสริมในการมองเห็นความสำคัญของการแบ่งปันทรัพยากรและการใช้ชีวิตแบบพอเพียง (ซึ่งเป็นหนึ่งในคำสอนที่สำคัญของพระพุทธเจ้า) สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายที่เป็นธรรมและเหมาะสมกับการสร้างความยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม (Bhikkhu, 2006) แนวทางพุทธศาสนาเช่นนี้สามารถช่วยลดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนโดยการส่งเสริมให้มีการแบ่งปันทรัพยากรและลดการใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น

อีกหัวข้อหนึ่งที่น่าสนใจคือ **หลักเมตตาธรรมกับการสร้างสันติภาพในสังคมที่มีความขัดแย้ง** การใช้หลักพุทธศาสนาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางศาสนาและการเมืองสามารถเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมสันติภาพและการยุติความขัดแย้ง (Kabilsingh, 2017) การศึกษาเรื่องนี้สามารถเน้นไปที่การใช้หลักเมตตาธรรมและการเข้าใจความทุกข์ของผู้อื่น ซึ่งจะช่วยสร้างความสงบสุขในสังคมที่มีความขัดแย้งทางศาสนาและการเมือง เช่น การใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการเจรจาและความร่วมมือในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งสูง อย่างเช่นในกรณีของความขัดแย้งทางศาสนาในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศไทย

การใช้สติและสมาธิเพื่อลดภาวะซึมเศร้าในวัยทำงาน เป็นอีกหนึ่งหัวข้อวิจัยที่สามารถนำหลักพุทธศาสนาไปใช้ในการบำบัดภาวะซึมเศร้าและความเครียดที่เกิดขึ้นในกลุ่มวัยทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Kabat-Zinn, 1990) การศึกษาเกี่ยวกับการฝึกสติและสมาธิภายใต้หลักพุทธธรรมสามารถช่วยลดความเครียดและป้องกันการเกิดภาวะซึมเศร้าในวัยทำงานได้ โดยการฝึกสติและสมาธิสามารถช่วยให้บุคคลมีการจัดการกับความคิดและอารมณ์ได้ดีขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและลดความเครียดในชีวิตประจำวัน. ผลการวิจัยเกี่ยวกับการใช้สติในงานวิจัยหลายชิ้นพบว่า การฝึกสติสามารถช่วยในการลดภาวะซึมเศร้าและเพิ่มคุณภาพชีวิตในวัยทำงานได้ (Hofmann, Sawyer, Witt, & Oh, 2010)

วิเคราะห์การพัฒนาโจทย์พื้นฐานวิชาการวิจัย

การพัฒนาโจทย์วิจัยเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเริ่มต้นงานวิจัยที่มีประสิทธิภาพ โดยการตั้งโจทย์วิจัยที่ดีต้องมีความชัดเจนและสามารถทดสอบได้จริง ซึ่งจะช่วยกำหนดทิศทางและผลลัพธ์ของ

การศึกษาให้ตรงประเด็น การพัฒนาโจทย์วิจัยที่ดีต้องพิจารณาหลายปัจจัย เช่น วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ขอบเขตที่เหมาะสม และความเป็นไปได้ในการศึกษา เพื่อให้สามารถนำไปสู่การหาคำตอบที่มีประโยชน์ในการพัฒนาความรู้และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม โดยการพัฒนาโจทย์วิจัยต้องคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้อย่างรอบคอบเพื่อให้การวิจัยมีประสิทธิผล

การใช้หลักพุทธธรรม เช่น ไตรสิกขาและอริยสัจ 4 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาโจทย์วิจัยช่วยเสริมกระบวนการคิดที่มีความรอบคอบและยุติธรรม ทั้งในด้านการวิเคราะห์ปัญหาหรือประเด็นที่น่าสนใจ การเลือกคำถามที่เหมาะสมในการวิจัย รวมไปถึงการตัดสินใจในกระบวนการวิจัยให้มีความเป็นกลางและไม่ถูกอิทธิพลจากอารมณ์หรือความคิดเห็นส่วนตัว การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ยังสามารถช่วยให้งานวิจัยมีความสอดคล้องกับจริยธรรม และสามารถนำผลลัพธ์ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งในด้านวิชาการและสังคม

ในกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย นักวิจัยต้องระมัดระวังในการเลือกคำถามที่สามารถทำการศึกษาหรือทดสอบได้จริง ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงขอบเขตการศึกษาและการใช้วิธีการที่เหมาะสมเพื่อให้การวิจัยสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ การตั้งคำถามวิจัยที่ดีจะช่วยให้นักวิจัยสามารถกำหนดแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลและหาผลลัพธ์ที่มีคุณค่า ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ในสาขาวิชานั้นๆ หรือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างแท้จริง

บทสรุป

การพัฒนาโจทย์วิจัยที่มีคุณภาพถือเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างงานวิจัยที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยให้การศึกษาเกิดผลที่มีความหมาย แต่ยังเป็นการกำหนดทิศทางที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน (Creswell, 2014) โจทย์วิจัยที่ดีต้องมีความชัดเจนและสามารถทดสอบได้ ซึ่งจะช่วยให้ผลการศึกษาเกิดขึ้นในรูปแบบที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ทั้งในด้านการพัฒนานโยบายหรือการแก้ไขปัญหาสังคมในมุมกว้าง การพัฒนาโจทย์วิจัยที่มีคุณภาพจะช่วยสร้างกรอบการศึกษาและกำหนดวิธีการที่สามารถนำไปสู่การค้นพบและการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่มีประโยชน์ต่อสังคม (Robson, 2011)

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาโจทย์วิจัยนั้นไม่เพียงแต่เสริมสร้างกระบวนการคิดที่มีวิจารณญาณและมีจริยธรรม แต่ยังช่วยให้การศึกษามีคุณค่าทางจิตใจและจริยธรรมที่สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา โดยการใช้หลักธรรม เช่น การฝึกสติและสมาธิเพื่อพัฒนาความคิดเชิงลึกและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการตั้งโจทย์วิจัยจะทำให้กระบวนการศึกษามีความรอบคอบและสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีประโยชน์ต่อทั้งบุคคลและสังคม (Hofmann et al., 2010) ตัวอย่างเช่น การใช้หลักเมตตาธรรมและวิธีการคิดอย่างมีเหตุผลของพุทธศาสนาในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมสามารถช่วยสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและเสริมสร้างสันติภาพในสังคมที่มีความแตกแยก (Kabilsingh, 2017)

ในท้ายที่สุด การใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาโจทย์วิจัยนั้นเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าต่อการวิจัยในทุกสาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาและวิจัยที่มีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาทางสังคมและ

เศรษฐกิจ ด้วยการยึดหลักการที่เกี่ยวข้องกับการลดความทุกข์และสร้างความสงบในชีวิตและสังคม หลักการเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างทักษะในการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในการพัฒนาแนวทางการวิจัยที่มีคุณภาพและยั่งยืน (Bhikkhu, 2006)

บรรณานุกรม

Baker, T. L. (2019). **Doing research: A guide for researchers in education and the social sciences (3rd ed.).** SAGE Publications.

Booth, A., Sutton, A., & Papaioannou, D. (2016). **Systematic approaches to a successful literature review (2nd ed.).** SAGE Publications.

Braun, V., & Clarke, V. (2013). **Successful qualitative research: A practical guide for beginners.** SAGE Publications.

Bryman, A. (2016). **Social research methods (5th ed.).** Oxford University Press.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2017). **Research methods in education (8th ed.).** Routledge.

Creswell, J. W. (2014). **Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4th ed.).** SAGE Publications.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). **Designing and conducting mixed methods research (3rd ed.).** SAGE Publications.

Doran, G. T. (1981). **There's a SMART way to write management's goals and objectives.** Management Review, 70(11), 35–36.

Flick, U. (2018). **An introduction to qualitative research (6th ed.).** SAGE Publications.

Gay, L. R., Mills, G. E., & Airasian, P. (2009). **Educational research: Competencies for analysis and applications (9th ed.).** Pearson.

Hofmann, H., & Pfeiffer, T. (2015). **Writing your thesis.** SAGE Publications.

Hofmann, S. G., Sawyer, A. T., Witt, A. A., & Oh, D. (2010). **The effect of mindfulness-based therapy on anxiety and depression: A meta-analytic review.** Journal of Consulting and Clinical Psychology, 78(2), 169–183.

Kabilsingh, P. (2017). **Buddhism and conflict resolution: Perspectives and practices.** Wisdom Publications.

Kabat-Zinn, J. (1990). **Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness.** Delta.

Resnik, D. B. (2011). **What is ethics in research & why is it important? National Institute of Environmental Health Sciences.**

Robson, C. (2011). **Real world research (3rd ed.).** Wiley.

Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2003). **Handbook of mixed methods in social & behavioral research.** SAGE Publications.

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธธรรม
ที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกอันดีงาม
แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า เพื่อสร้างสังคมที่มีความสงบสุข
และมั่นคงในพระพุทธศาสนา

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา
เลขที่ 137 ถ.จรัญสนิทวงศ์ ซ.72 แขวงบางพลัด เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร 10700
โทร 086-086-4258
e-mail: maghavin9@yahoo.com
เว็บไซต์ : https://awut.org